
DOMI MINA
NUS TIO
ILLU MEA
Taylor Institution.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ.

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ,

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ
ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ,

ΧΑΡΙΝ ΤΩΝ ΠΟΛΛΩΝ,

ΥΠΟ

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ.

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

Ὁ λαὸς ὁ μελετῶν καὶ γινώσκων τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, κρίνει σχεδὸν πάντοτε ἀσφαλέστερον καὶ ὀρθότερον περί τε τῶν παρόντων αὐτοῦ πραγμάτων, καὶ περὶ τῶν ὅρων τῆς προόδου, καὶ περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ τύχης.

ΓΚΙΖΩΤΟΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ν. Γ. ΠΑΣΣΑΡΗ.
(Ὁδὸς Νικία καὶ Μιλτιάδου, ἀριθ. 6.)

1871.

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν μου θεωρεῖται κλοπιμαῖον καὶ καταδιώκεται κατὰ τὸν νόμον.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΤΟΜΩ Δ'. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ.

Σελίς

Σελίς

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ.

Σελὶς

Σελίς

Σελίς

Σελὶς

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ.

Η ΑΠΟΤΥΧΙΑ τῆς κοινωνικῆς καὶ θρησκευτικῆς μεταῤῥυθμίσεως περὶ ἧς ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ, ἔμελλε νὰ ἐπαγάγῃ τὴν πτῶσιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους· ἀλλὰ δὲν ἐπήγαγεν αὐτὴν ἀμέσως. Ὁ ἀπεριόριστος πολλαπλασιασμὸς τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν μοναχῶν, καὶ ἡ ἐκ τούτων ἐπελθοῦσα ἐλάττωσις μὲν τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ, αὔξησις δὲ τῶν ἀφορολογήτων ἢ ἡμιφορολογήτων καὶ ἀργῶν κτημάτων· ἡ ἀναπλήρωσις τοῦ ἐκλείποντος ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ διὰ ξένων ἐποίκων καὶ ἡ ἐκ τούτου νόθευσις τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ· ἡ καθιέρωσις τῆς δουλοπαροικίας καὶ ἡ ἐντεῦθεν προκύψασα μείωσις τοῦ ἐλευθέρου πληθυσμοῦ· ἡ προαχθεῖσα δεισιδαιμονία, ἡ ἐξαφάνισις τοῦ γνησίου θρησκευτικοῦ πνεύματος, καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς θρησκείας εἰς ἁπλοῦν τύπον· ὁ πλημμελὴς τῆς δημοσίας παιδεύσεως τρόπος, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου ἐδιδάσκοντο μὲν ψιλά τινα γράμματα, ἀλλ' οὐδὲν ὑπετρέφετο ἢ ἠθικὸν αἴσθημα, ἢ ἐθνικὸν φρόνημα· ὅλα ταῦτα δὲν ἠδύναντο ἐπὶ τέλους εἰμὴ νὰ ὑποσκάψωσι τὰ θεμέλια τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου οἰκοδομήματος. Ἀλλ' οἱ ὑλικοὶ αὐτοῦ πόροι, ὄντες δαψιλέστατοι, ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐπαρκέσωσιν ἐπί τινα ἔτι χρόνον εἰς συντήρησιν αὐτοῦ· ἤρκει νὰ ὀργανωθῶσιν ἐπιτηδείως· ταύτην δὲ τὴν ὑλικήν, τὴν τεχνητήν, τὴν ἐξωτερικὴν διοργάνωσιν ἐπεχείρησε καὶ διεξήγαγεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία, περὶ ἧς πρόκειται νῦν νὰ ὁμιλήσωμεν.

Αἱ πλεῖσται τῶν διατάξεων τοῦ νέου τούτου διοργανισμοῦ προϋπῆρχον βεβαίως, αἱ δὲ πρῶται αὐτῶν ἀφορμαὶ ἀνέτρεχον μέχρι τοῦ

μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἀλλὰ πολλάκις τροπολογηθεῖσαι, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς μεταῤῥυθμίσεως, δὲν ἐσυστηματοποιήθησαν εἰμὴ ἐπὶ τῆς παρούσης δυναστείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐξεδόθησαν καὶ ὅλαι αἱ συγγραφαὶ, ἐξ ὧν γνωρίζομεν, ὅσα γνωρίζομεν περὶ τοῦ δημοσίου βυζαντινοῦ βίου· ἡ Βασίλειος Τάξις, ἡ περὶ θεμάτων πραγματεία, ἡ πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν συγγραφὴ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Ὅθεν ἐνταῦθα νομίζομεν πρόσφορον νὰ ἐκπληρώσωμεν τὴν ὑπόσχεσιν ἣν πρὸ καιροῦ ἔδομεν, νὰ πραγματευθῶμεν περὶ τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος, καὶ ἰδίως περὶ τῆς βασιλείας, περὶ τῶν ἐπισημοτέρων τοῦ κράτους ἀρχῶν, περὶ τῆς διοικητικῆς αὐτοῦ διαιρέσεως, περὶ τῶν οἰκονομικῶν πραγμάτων καὶ περὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν βασιλεία ἦτο, ὡς ἠθέλομεν εἴπει σήμερον, μοναρχία ἀπόλυτος· ἀπόλυτος ὅμως ὄχι ὅπως ἡ ἀρχαία ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ αὐτοκράτορες, καταπατοῦντες ἀσυστόλως θείους καὶ ἀνθρωπίνους νόμους, ἀπεθεοῦντο ζῶντες, τὸ δὲ δημόσιον δίκαιον ἔλεγεν ὅτι «ὁ βασιλεὺς τοῖς νόμοις οὐχ ὑπόκειται» καὶ ὅτι, «ὅπερ ἀρέσει τῷ βασιλεῖ νόμος ἐστίν.» Οἱ ὁρισμοὶ οὗτοι εἰσεχώρησαν μὲν εἴς τε τὸ Ἰουστινιάνειον δίκαιον, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἐκδοθέντα *Βασιλικά*· ἀλλ' ὅτι περιελήφθησαν εἰς τοὺς νόμους τούτους ὡς ἱστορικαὶ ἁπλῶς παραδόσεις καὶ οὐχὶ ὡς θετικοὶ ὁρισμοὶ, συνάγεται ἐκ τούτου, ὅτι συγχρόνως μετὰ τῶν *Βασιλικῶν* ἐξεδόθησαν καὶ ἕτεροι ὅλως διόλου περὶ βασιλείας νόμοι. Τῷ ὄντι ὁ τίτλος δεύτερος τῆς *Ἐπαναγωγῆς τοῦ νόμου* πραγματεύεται περὶ τῶν καθηκόντων καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ βασιλέως εἰς ἄρθρα 12. Ἐκ τούτων τὸ ἄρθρον πρῶτον λέγει ὅτι, «Βασιλεύς ἐστιν ἔννομος ἐπιστασία, κοινὸν ἀγαθὸν πᾶσι τοῖς ὑπηκόοις, μήτε κατὰ ἀντιπάθειαν τιμωρῶν, μήτε κατὰ προςπάθειαν ἀγαθοποιῶν, ἀλλ' ἀνάλογός τις ἀγωνοθέτης τὰ βραβεῖα παρεχόμενος.» Τὸ δὲ ἄρθρον δεύτερον διαλαμβάνει ὅτι σκοπὸς τῆς βασιλείας εἶναι «τῶν τε ὄντων καὶ ὑπαρχόντων δυνάμεων δι' ἀγαθότητος ἡ φυλακὴ καὶ ἀσφάλεια, καὶ τῶν ἀπολωλότων δι' ἀγρύπνου ἐπιμελείας ἡ ἀνάληψις, καὶ τῶν ἀπόντων διὰ σοφίας καὶ δικαίων τροπαίων καὶ ἐπιτηδευμάτων ἡ ἐπίκτησις.»

Τὸ δὲ ἄρθρον τέταρτον ὁρίζει ὅτι αὐπόκειται ἐκδικεῖν καὶ διατηρεῖν ὁ βασιλεὺς πρῶτον μὲν πάντα τὰ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ γεγραμμένα, ἔπειτα τὰ παρὰ τῶν ἁγίων ἑπτὰ Συνόδων δογματισθέντα, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐγκεκριμένους ῥωμαϊκοὺς νόμους.» Ναὶ μὲν τὸ ἄρθρον ἕκτον ἀπονέμει τῷ βασιλεῖ πληρεστάτην τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, ἐξ οὗ δικαιοῦται πᾶς τις νὰ ἐρωτήσῃ, ‘ κατὰ τί ἄρα οἱ ὁρισμοὶ τῆς *Ἐπαναγωγῆς* ἐτροπολόγησαν σπουδαίως τὸ ἀρχαῖον τῆς ῥωμαϊκῆς βασιλείας δίκαιον; Τί σημαίνει ἡ ὑποχρέωσις τοῦ βασιλέως τοῦ νὰ ἐκτελῇ τοὺς νόμους ὅταν δύναται κατὰ τὸ δοκοῦν νὰ τροπολογήσῃ αὐτούς; ἢ τίνα πρακτικὴν ἀξίαν εἶχον τὰ ὑπὸ τῶν ἄρθρων 2 καὶ 4 ἐπιβαλλόμενα αὐτῷ καθήκοντα, ὅταν οὐδεὶς ὑπῆρχε κεκανονισμένος θεσμὸς δικαιούμενος νὰ ἐξετάσῃ ἂν τὰ καθήκοντα ταῦτα ἐξετελέσθησαν ἢ οὔ; Τῇ ἀληθείᾳ, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ἡ *Ἐπαναγωγὴ* ὥριζε κανόνας ἠθικῆς μᾶλλον ἢ φραγμοὺς κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας, ὁ δὲ μονάρχης ἐξηκολούθει ὢν ἐπίσης ἀπόλυτος, ὅσον καὶ ὁ ἀρχαῖος Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ, μὴ ὑποκείμενος τοῖς νόμοις, καθόσον ἠδύνατο νὰ μεταβάλῃ αὐτούς, καὶ μὴ περιοριζόμενος εἰς τὸ νὰ πράττῃ ὅ,τι θέλῃ, καθόσον οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀρχὴ δικαιουμένη νὰ ζητήσῃ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως λόγον περὶ τούτου.

Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἑρμηνεία τῶν διατάξεων τῆς *Ἐπαναγωγῆς* εἶναι κατ' ἐπιφάνειαν μόνον ὀρθή. Καὶ αὐτὰ τὰ νεώτερα συντάγματα δὲν ὁρίζουν ἀνυπερβλήτους φραγμοὺς εἰς τὴν αὐτογνώμονα ἐνάσκησιν τῶν πολλῶν δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπιτρέπουν εἰς τὴν βασιλείαν. Κατὰ τὰ συντάγματα ταῦτα ἡ βασιλεία ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ὑπουργούς. ‘Τίς θέλει ἐμποδίσει αὐτὴν τοῦ νὰ ἐκλέγῃ τοὺς ἀνεπειτηδειοτέρους; Ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ διαλύειν τὴν βουλήν. ‘ Τίς θέλει κωλύσει αὐτὴν τοῦ νὰ διαλύῃ τὴν βουλὴν ἀδιακόπως; Ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ κηρύττειν τὸν πόλεμον. ‘ Τίς θέλει ἀποτρέψει αὐτὴν ἀπὸ τοῦ νὰ κηρύττῃ πολέμους ἐν οὐ δέοντι; Ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ συνομολογεῖν εἰρήνην. ‘ Τίς θέλει ἀπαγορεύσει εἰς αὐτὴν τὸ νὰ συνομολογῇ τοιαύτας ἀτίμους καὶ ἐπιβλαβεῖς; Ἅμα ἔχῃ τὸ ἀπεριόριστον δικαίωμα τοῦ διαλύειν τὴν βουλήν, οὐδεὶς ὑπάρχει ἐν αὐτῷ τῷ συντάγματι διαγεγραμμένος τρόπος ἐπιτήδειος νὰ προλάβῃ ἢ τὸν θρίαμβον τῆς αὐθαιρεσίας, ἢ τὴν μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ ἔθνους ῥῆξιν. Οἱ δύω οὗτοι κίνδυνοι δὲν ἀπο-

σεβοῦνται, εἰμὴ ὅταν ἡ βασιλεία ἔχῃ τὴν σύνεσιν τοῦ νὰ καθοδηγῆται εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς πράξεις ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης· ἀλλ' ἡ σύνεσις καὶ ἡ κοινὴ γνώμη δὲν ὁρίζονται ὑπὸ οὐδενὸς συντάγματος. Ὑπάρχουσιν, ὅταν ὑπάρχωσιν, ἐκτὸς αὐτοῦ· καὶ ὅταν δυστυχῶς δὲν ὑπάρχωσι, τὸ συνταγματικώτατον τῶν πολιτευμάτων ἢ ἀνατρέπεται, ἢ ἀποβαίνει κωμῳδία οἰκτρά. Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα κατὰ τοῦτο μόνον εἶναι ἀνώτερον τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, ὅτι μετριάζει τὴν δύναμιν καὶ τὴν ὄρεξιν τῆς αὐθαιρεσίας, δὲν ἐξαφανίζει ὅμως αὐτὴν ἐντελῶς. Τὰ μόνα παντοδύναμα κατ' αὐτῆς φάρμακα εἶναι ἡ σύνεσις τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος καὶ ἡ τοῦ ἔθνους κοινὴ γνώμη.

Τοιαύτη δέ τις κοινὴ γνώμη περιέστελλε μέχρι τινὸς καὶ τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν βασιλείαν περὶ τὴν ἀπεριόριστον χρῆσιν τῶν ἄλλως ἀχαλινώτων αὐτῆς δικαιωμάτων. Ἀλλ' ὑπῆρχε κοινὴ γνώμη ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι; Διατί ὄχι; Ἡ κοινὴ γνώμη δὲν ἐξεδηλοῦτο τότε ὅπως σήμερον διὰ τῆς ἐκλογῆς ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους, διὰ τῆς δημοσιογραφίας, καὶ διὰ τῆς ἐν δημοσίαις συναθροίσεσι συζητήσεως τῶν μεγάλων τῆς πολιτείας συμφερόντων, οὐδὲ εἶχε τὴν ἐμπειρίαν τῶν νεωτέρων χρόνων. Ὅτι ὅμως ὑπῆρχε, καὶ ὅτι ἐξεδηλοῦτο, ἀτελῶς μὲν καὶ ἐνίοτε ἀτόπως, ἐξεδηλοῦτο ὅμως πάντοτε διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐκκλησίας, διὰ τῶν δήμων ἐν τοῖς ἱπποδρομίοις, διὰ τῶν ἀναφορῶν τῶν θεμάτων καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἐν τῇ συγκλήτῳ συζητήσεων· καὶ ὄχι μόνον ἐξεδηλοῦτο, ἀλλὰ καὶ εἰσηκούετο πολλάκις, ἐξάγεται πρὸ πάντων ἐκ τῆς ἀνάγκης εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ βασιλεία νὰ τροπολογήσῃ αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ ἀρχαίου δικαίου, δι' ὧν τοσοῦτον ἀπροκαλύπτως ἀνεγράφετο ἡ παντοδύναμος αὐτῆς ἐξουσία, καὶ νὰ παραστήσῃ αὐτὴν ἐν τῷ νέῳ δικαίῳ πολὺ εὐσχημότερον καὶ εὐπρεπέστερον· καὶ καθίσταται οὐδὲν ἧττον πρόδηλον ἐκ πλείστων περιπετειῶν τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, καθ' ἃς οἱ βασιλεῖς ἠναγκάσθησαν ἢ φιλτάτους αὐτῶν ὑπουργοὺς νὰ ἀποπέμψωσιν, ἢ πολιτικὰ συστήματα νὰ μεταβάλωσιν, ἢ ἄλλας πράξεις ἀποδοκιμασθείσας νὰ ἐπανορθώσωσιν.

Ἐκ τῶν πρὸ μικροῦ δὲ ῥηθέντων ἐξάγεται ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη τότε δὲν ἐξεφράζετο διὰ βιαίων καὶ στασιαστικῶν ἐκρήξεων, ὅπως

συμβαίνει ἐνίοτε καὶ εἰς αὐτὰς τὰς τυραννικωτέρας ἀνατολικὰς βασιλείας. Βεβαίως ἐνίοτε οἱ δῆμοι ἐξετραχηλίζοντο ἐν τοῖς ἱπποδρομίοις εἰς κραυγὰς ἀπειλητικὰς καὶ πράξεις ἀνατρεπτικάς, ὅπως συνέβη ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ· ἀλλὰ συνήθως καὶ αὐτοὶ οἱ δῆμοι, πολὺ δὲ μᾶλλον ἡ ἐκκλησία, ἡ σύγκλητος καὶ τὰ θέματα ἐξεδήλουν τὸ φρόνημα αὐτῶν κοσμίως, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον συστηματικῶς, ὥςτε καὶ ἡρμήνευον πολλάκις πῶς ἐνόουν τὴν ἀπόλυτον τῆς βασιλείας ἐξουσίαν. Ὁ πατριάρχης Νικόλαος ὁ Μυστικός, ἀφοῦ εἰς μάτην ἐπροςπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Λέοντα Ϛ'., τὸ υἱὸν τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, ἀπὸ τοῦ νὰ συνάψῃ τέταρτον γάμον παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς καὶ τοὺς ἀστυκοὺς ὁρισμούς, ἔπειτα ἀπέκλεισεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας· ἀλλὰ συγχρόνως ἐνόμισε χρέος του νὰ εἴπῃ, ὅτι ναὶ μὲν ὁ βασιλεὺς λέγεται ἄγραφος νόμος, τοῦτο ὅμως «οὐχ ἵνα παρανομῇ καὶ πράττῃ ἁπλῶς τὰ δοκοῦντα, ἀλλ' ὥςτε τοιοῦτον εἶναι διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ τῶν ἀγράφων, οἷος ὁ νόμος ὁ ἔγγραφος.» Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρκέσθη· προέβη ἔτι μᾶλλον, καὶ εἰς τοὺς λέγοντας ὅτι «βασιλεὺς ὁ τὴν τετάρτην γυναῖκα ζητῶν, καὶ δεῖ παραχωρεῖν βασιλικῇ ἐπιθυμίᾳ», δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποκριθῇ, ὅτι «μέγα μὲν τὸ τῆς βασιλείας πρᾶγμα, καὶ δέον πείθεσθαι βασιλεῦσι, μηδὲ τοῖς προςτάγμασιν αὐτῶν ἀντιτείνειν· ἀλλ' ἐν ἐκείνοις τοῖς προςτάγμασιν, ἐν οἷς διαφαίνεται τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα. Προστάσσει δικαιοπραγεῖν; Τοῦτο βασιλικὸν ἀληθῶς πρόςταγμα. Κελεύει πάλιν, οἷα τὰ τοῦ διαβόλου πονηρὰ ὑποβλήματα, εἰς Θεὸν ἀσεβεῖν; Τοῦτο οὐ βασιλικόν· οὐκοῦν οὐδὲ πειστέον αὐτῷ, ἀλλ' ὡς ἀσεβοῦς ἀνδρὸς ἀσεβὲς πρόςταγμα παρὰ φαῦλον ποιητέον.» Μετὰ τοιούτου θάῤῥους ὑπερεμάχουν ὑπὲρ τοῦ νόμου οἱ ἱεράρχαι τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν, ὅσοι ἦσαν ἄξιοι τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῶν λειτουργήματος. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς, ὅσον ἀπόλυτοι καὶ ἂν ἦσαν, τοσοῦτον συνησθάνοντο τὴν δύναμιν τῆς κοινῆς γνώμης, ὥςτε ἐπὶ τέλους ἐνόμισαν πρέπον νὰ δικαιολογῶσι τὴν χρῆσιν τῆς ἐπιτραπείσης αὐτοῖς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ἐπὶ παραδείγματος, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς λα' αὐτοῦ νεαρᾶς, λέγει· «εἰ μηδὲν ἄλλο ἡ βασιλεία, ἢ ἔννομος ἐπιστασία ἐστὶ, νόμοι δὲ οἱ τὴν πολιτείαν τηροῦντες ἀδιαλώβητον, πόῤῥω που ἀπωθοῦντες καὶ ἐκδιώκοντες τὰ τὸ πολίτευμα καταβλάπτοντα,

ανεῖται δὲ καὶ τὸ νομοθετεῖν βασιλεῦσιν· ἔργον ἄρα βασιλικὸν πρὸς τὸ κοινῇ τῇ πολιτείᾳ συμφέρον τὴν τῶν νόμων ἔκθεσιν παρὰ τῶν κρατούντων ἀποτελεῖσθαι.» Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν βασιλεία ἦτο μὲν ἀπόλυτος, ἀλλὰ περὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἀπεριορίστου αὐτῆς ἐξουσίας ἠναγκάζετο πολλάκις νὰ σέβεται τὴν κοινὴν γνώμην κοινωνίας ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τὸ ἀσιατικώτερον ὠργανωμένης.

Τοῦτο ὅμως δὲν συνέβαινε πάντοτε· ἐνίοτε βασιλεῖς βίαιοι τὸν χαρακτῆρα, ἰδιοποιούμενοι τὴν ἄμεσον ἐνάσκησιν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ἀπεφάσιζον ἄνευ διατυπώσεων, καὶ ἐξετέλουν ἄνευ ἀναβολῆς τὰ ἀποφασισθέντα εἰς τρόπον, ὅστις ἤθελε σκανδαλίσει ἡμᾶς τὴν σήμερον. Ὁ Θεόφιλος βεβαιώσας ἐκ τοῦ προχείρου ὅτι εἷς τῶν ἀξιωματικῶν τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ φρουρᾶς, συγγενὴς δὲ μάλιστα αὐτοῦ ἐκ κηδεστίας, ἠδίκησε, κτίζων τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, γείτονά τινα χήραν, διέταξεν ἐκ τοῦ παραχρῆμα νὰ μαστιγωθῇ μὲν δημοσίᾳ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, νὰ κατεδαφισθῇ δὲ ἡ οἰκία αὐτοῦ, καὶ νὰ δοθῇ εἰς τὴν χήραν τό τε οἰκόπεδον καὶ τὸ ὑλικόν. Ὁ δὲ Βασίλειος Β΄. ὁ Βουλγαροκτόνος, ἐπειδὴ ἐπείσθη ἔντινι ἐκστρατείᾳ ὅτι ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς δύσεως ἠπάτησεν αὐτὸν περί τινας πληροφορίας, ἁρπάσας αὐτὸν ἀπὸ τῶν τριχῶν καὶ τῆς γενειάδος τὸν ἔρριψε διὰ μιᾶς κατὰ γῆς. Τὰ τοιαῦτα δὲν ἐγίνοντο πολλάκις, ἐγίνοντο ὅμως. Καὶ τὸ περίεργον εἶναι ὅτι οἱ βασιλεῖς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὅσῳ μᾶλλον ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, καθ' οὓς ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἦτο ὅλως ἀχαλίνωτος, τόσῳ μᾶλλον ἀπαιτητικώτεροι ἀπέβησαν περὶ τὰ δείγματα τῆς ἀποδοτέας πρὸς αὐτοὺς εὐλαβείας. Δὲν ἀπεθεώθησαν μὲν ποτὲ οὔτε ζῶντες οὔτε μετὰ θάνατον, χάρις εἰς τὴν ἐπικρατήσασαν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ ἄνθρωποι ἠδύναντο νὰ ἔλθωσι πρὸς αὐτοὺς πολὺ εὐπρεπέστερον, ἢ ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἑφεξῆς. Τῷ ὄντι μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ προσερχόμενοι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, εἰ μὲν ἦσαν πατρίκιοι, κλίνοντες τὴν κεφαλὴν ἠσπάζοντο τὸν βασιλέα εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ στήθους αὐτοῦ, καὶ ὁ βασιλεὺς πάλιν κατεφίλει τὴν κεφαλὴν αὐτῶν. Εἰ δὲ ἦσαν ἄλλοι δημόσιοι λειτουργοί, ἔκλινον τὸ δεξιὸν γόνυ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ὁ Ἰουστινια-

νὸς εἰςήγαγεν ἄλλην πολὺ ἐξευτελιστικωτέραν ἐθιμοταξίαν. Ἔκτοτε ἅπαντες οἱ δημόσιοι τοῦ κράτους λειτουργοί, πολιτικοί τε καὶ στρατιωτικοί, πατρίκιοι, στρατηγοί, καὶ ἄλλοι, ὅσοι ἠξιοῦντο τῆς τιμῆς τοῦ νὰ ἐμφανισθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα, ἅμα πατήσαντες τὸν οὐδὸν τῆς αἰθούσης ἐν ᾗ ἵστατο ὁ βασιλικὸς θρόνος, ἔπιπτον εἰς τὸ ἔδαφος ἐπὶ στόμα, ὅ ἐστι πρηνεῖς, ὅπως σήμερον ποιοῦμεν τὸ σημεῖον τῆς μετανοίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ἔπειτα ἀναστάντες, ἐβάδιζον μέχρι τῶν μέσων τῆς αἰθούσης· ἐκεῖ ἔπιπτον τὸ δεύτερον, καὶ ἀναστάντες πάλιν ἐπλησίαζον πρὸς τὸν βασιλέα εἴς τινα ἀπόστασιν· τότε ἔπιπτον τὸ τρίτον, μεθ' ὃ ἠσπάζοντο τὰ γόνατα αὐτοῦ, κατόπιν τὰς χεῖρας καὶ τελευταῖον τὸ στόμα. Ἔντινι ψαλτηρίῳ, τὸ ὁποῖον ἐγράφη περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, σώζεται ἐζωγραφημένη εἰκὼν παριστῶσα πρὸς τὰ ἄνω μὲν τὸν Σωτῆρα, κατωτέρω δὲ δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τὸν ἀρχάγγελον Μιχαὴλ καὶ τὸν ἀρχάγγελον Γαβριήλ, καὶ ἐν τῷ μέσῳ, ὑποκάτω τῆς τοῦ Σωτῆρος εἰκόνος, τὸν Βασίλειον Β'. τὸν Βουλγαροκτόνον· πρὸ τῶν ποδῶν δὲ τοῦ βασιλέως ἓξ ἐπισήμους Βουλγάρους προςκυνοῦντας αὐτὸν καὶ ἐπὶ τούτῳ πρηνεῖς πεπτωκότας· θέαμα σήμερον οἰκτρόν, ἀλλὰ τότε συνηθέστατον.

Σημειωτέον ὅτι ἐὰν ἡ παρουσίασις ἐγίνετο καθ' ἡμέραν κυριακὴν «οὐκ ἔπιπτον κάτω προςκυνοῦντες, ἀλλὰ μέχρι τῶν γονάτων ἐποίουν τὸ σέβας τῆς προςκυνήσεως.» Πλὴν τούτου ὁ μὲν Προκόπιος βεβαιοῖ εἰς τὰ Ἀνέκδοτα αὐτοῦ, ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν εἰςήχθη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἡ νέα αὕτη ἐθιμοταξία, ἡ βασίλισσα Θεοδώρα ἀπήτησε νὰ προςκυνῆται ὅπως καὶ ὁ βασιλεύς. Ἀλλὰ βραδύτερον τοὐλάχιστον δὲν συνειθίζετο νὰ προςκυνῆται οὕτω ἡ τοῦ βασιλέως σύζυγος, παρεκτὸς μόνον ἴσως εἰς τὰς σπανίας περιστάσεις καθ' ἃς ἡ βασίλισσα ἐνήσκει τὴν πραγματικὴν ἀρχήν. Τελευταῖον παρατηροῦμεν ὅτι ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς μεταῤῥυθμίσεως πιθανώτατα κατηργήθησαν ἢ ἔπεσον εἰς ἀχρηστίαν τὰ τοιαῦτα παρατράγῳδα τῆς εὐλαβείας δείγματα. Ἀφοῦ οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι ἀπηγόρευσαν εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν νὰ προςκυνῶσι τὰς ἁγίας εἰκόνας, πῶς ἦτο δυνατὸν ν' ἀπαιτῶσι συγχρόνως νὰ προςκυνῶνται αὐτοί; Καὶ ἔπειτα ἡ εἰςαγωγὴ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς μικρὸν μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς μεταῤῥυθμίσεως συνταχθείσης Βασιλείου τάξεως τοι-

οὗτό τι ἴσως ἀποδεικνύει λέγουσα, ὅτι οἱ τύποι οὗτοι μετέπιπτον πάντως καὶ μετεβάλλοντο « ταῖς κατὰ καιροὺς τῶν πραγμάτων μεταποιήσεσι. » Καὶ πάλιν ἐν τῷ τέλει ἀξιοῦσα ὅτι ἡ νέα αὕτη διάταξις σκοπὸν εἶχε νὰ ἀναδείξῃ τὴν βασιλείαν «βασιλικωτέραν καὶ φοβερωτέραν.»

Ὁπωσδήποτε βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας πάντες οἱ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἐπισήμως ἐμφανιζόμενοι ὤφειλον νὰ προσκυνήσωσιν αὐτὸν κατὰ τὸν ἀνωτέρω διαγραφέντα τύπον· ἅπαντες μὴ ἐξαιρουμένων μηδὲ τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου. Μητροπολῖται, ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι καὶ ὅλοι οἱ λοιποὶ ἱερωμένοι ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην ἀπαραλλάκτως ὅπως οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀξιωματικοί. Μόνος ὁ πατριάρχης ἐπέχων ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν ἴσην σχεδὸν τῆς τοῦ βασιλέως, διετήρει τὴν ἰσότητα ταύτην καὶ ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν σχέσεσι. Τὸ ἄρθρον 8 τοῦ τρίτου τίτλου τῆς *Ἐπαναγωγῆς τοῦ νόμου* διελάμβανε. «Τῆς πολιτείας ἐκ μερῶν καὶ μορίων ἀναλόγως τῷ ἀνθρώπῳ συνισταμένης, τὰ μέγιστα καὶ ἀναγκαιότατα μέρη βασιλεύς ἐστι καὶ πατριάρχης.» Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσότητος ταύτης, ὁσάκις οἱ δύω οὗτοι ἄρχοντες ἀπηντῶντο εἴτε ἐν τοῖς βασιλείοις, εἴτε ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐχαιρετίζοντο ἀμοιβαίως, λέγοντος ἰδίως τοῦ βασιλέως· «Χαῖρε κύριε Πατριάρχα·» καὶ ἠσπάζοντο ἀλλήλους. Ἐὰν συνέπιπτε νὰ κάθηται ὁ βασιλεὺς καθ' ἣν στιγμὴν ἐπλησίαζεν ὁ πατριάρχης, ὁ βασιλεὺς ἀνίστατο, ἵνα τὸν χαιρετίσῃ καὶ τὸν ἀσπασθῇ. Εἰς τὴν ἰδιαιτέραν, τὴν ἀποκοπτὴν λεγομένην βασιλικὴν τράπεζαν, δὲν ἐκάθηντο μετὰ τοῦ βασιλέως συνεστιώμενοι, εἰμὴ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καί τινες τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς. Ἀλλὰ πρῶτοι ἐκάθηντο εἰς τὴν τράπεζαν ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ μόνον ἀφοῦ προέπινον ἀμφότεροι, ἐκαλοῦντο νὰ καθήσωσιν οἱ λοιποί· ὡσαύτως μετὰ τὸ τέλος τῆς τραπέζης, ἀνίσταντο καὶ ἐξήρχοντο οἱ τελευταῖοι οὗτοι, παρέμενον δὲ καθήμενοι ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ μόνον ἀφοῦ πάλιν προέπινον ἀμφότεροι κατ' ἰδίαν, ἀπήρχοντο ἀποχαιρετίσαντες ἀλλήλους. Ὑπεφαίνετο δὲ ἐνταῦθα κατά τι ἡ τοῦ βασιλέως ὑπεροχή, διότι ὁ μὲν πατριάρχης ἐκάθητο ἐξ ἀριστερᾶς τοῦ βασιλέως, τὸ δ' ἐπίπεδον ἐφ' οὗ ἵστατο ἡ καθέδρα τοῦ βασιλέως ἦτο

μικρόν τι ὑψηλότερον τοῦ ἐπιπέδου τῆς πατριαρχικῆς καθέδρας;

Ἀλλ' αἱ τοιαῦται μεταξὺ βασιλέως καὶ κλήρου σχέσεις δὲν διετηρήθησαν εἰμὴ μέχρι τῆς ὑπὸ Λατίνων ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Βραδύτερον, καί τοι οἱ ἡμέτεροι ἀνέκτησαν τὴν βασιλεύουσαν ταύτην, τὰ πράγματα μετέβαλον ἐν μέρει ὄψιν κατὰ τοῦτο, ὡς καὶ ὡς πρὸς ἄλλα πολλά. Οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἄρχοντες ἐξηκολούθησαν ἀσπαζόμενοι τὸν πόδα τοῦ βασιλέως· ὁ κλῆρος ὅμως οὐδέποτε ὑπεβλήθη ἔκτοτε εἰς τὸ ἐξευτελεστικὸν τοῦτο τῆς εὐλαβείας δεῖγμα. Ἐν μὲν τοῖς βασιλείοις οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ ἀρχιμανδρῖται καὶ οἱ ἡγούμενοι ἠρκοῦντο νὰ ἀσπάζωνται πρῶτον μὲν τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως, εἶτα δὲ τὴν παρειάν· ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ βασιλεὺς ἠσπάζετο ἐνίοτε τὰς χεῖρας τῶν ἀρχιερέων. Ἐννοεῖται ὅτι τότε ἔπραττε τὸ αὐτὸ καὶ ὡς πρὸς τὸν πατριάρχην, ἐνῷ εἰς ἄλλας περιπτώσεις βασιλεὺς καὶ πατριάρχης ἠσπάζοντο ἀμοιβαίως ἐν τῷ στόματι. Κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου λοιπὸν, ἐξαιρέσει τοῦ πατριάρχου, ὅςτις, εἰ καὶ ὁ βασιλεὺς ἠσπάζετο ἐνίοτε τὴν χεῖρα αὐτοῦ, αὐτὸς, ὡς φαίνεται, οὐδέποτε ἠσπάζετο τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως· ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀρχιερεῖς καὶ ἱερωμένους εἰςήχθη τὸ ἔθος, ἐπ' ἐκκλησίας μὲν νὰ ἀσπάζεται ὁ βασιλεὺς ἐνίοτε τὴν χεῖρα αὐτῶν, ἐν τοῖς βασιλείοις δὲ νὰ ἀσπάζωνται αὐτοὶ τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως. Τὸ ἔθος τοῦτο ἦτο λογικὸν, καθὸ καθιεροῦν τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μὲν ὑπεροχὴν τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, τὴν ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας δὲ ὑπεροχὴν τοῦ πολιτικοῦ ἄρχοντος· ἐνῷ οἱ παραλαβόντες τὸ ἔθος ἐκεῖνο Ῥῶσοι ἐσύγχυσαν τὰ πράγματα, καθ' ὅσον παρ' αὐτοῖς γίνεται ἀμοιβαῖος ἀσπασμὸς τῶν χειρῶν μεταξὺ βασιλέως καὶ κλήρου εἴτε ἐπ' ἐκκλησίας, εἴτε ἐκτὸς αὐτῆς. Ἐὰν δὲ προέκειτο νὰ ῥυθμισθῇ σήμερον τὸ ζήτημα τοῦτο παρ' ἡμῖν, νομίζομεν, ὅτι, ἐπειδὴ κατὰ τὰ παρόντα ἔθη οἱ πολῖται ἐμφανιζόμενοι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως χαιρετίζουσι μόνον αὐτὸν εὐλαβῶς, οὐδ' ὁ κλῆρος δύναται νὰ ὑποβληθῇ εἰς μεγαλήτερόν τι δεῖγμα εὐλαβείας. Τούτου ὅμως τεθέντος, ἵνα τηρηθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἰσότητος, ἡ ἀπὸ τῆς ιγ'. ἑκατονταετηρίδος παρ' ἡμῖν καθιερωθεῖσα, νομίζομεν ὅτι οὐδ' ἐπ' ἐκκλησίας δέον ὁ βασιλεὺς ν' ἀσπάζεται τὴν χεῖρα τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, καὶ ὅτι ἀρκεῖ νὰ χαιρετίζῃ τὸν ἀρχιερέα ἢ ἱερέα ἀσπα-

ζόμενος μόνον τὸ ὑπὸ τούτου προςαγόμενον ἱερὸν εὐαγγέλιον.

Αἱ δὲ ἄλλαι μεταξὺ βασιλέως καὶ ἐκκλησίας σχέσεις ἐτροπολογοῦντο κατὰ τὰς περιστάσεις. Ὁσάκις ἐβασίλευεν ἀνὴρ ἰσχυρός, ἐξέλεγε τὸν πατριάρχην, καί τοι κατὰ τύπους τελουμένης τῆς συνήθους ψηφηφορίας τῶν μητροπολιτῶν, τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παντός. Ὡςαύτως δὲ ὁ βασιλεὺς διῴκει τότε κατ' οὐσίαν τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα. Καὶ πάλιν ὁσάκις ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀνήλικος ἢ ἀνὴρ ἀσθενής, ὁ πατριάρχης ἀπέβαινε παντοδύναμος, ἄγων καὶ φέρον τὴν σύγκλητον καὶ τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ κατ' ἀρχὴν τὰ δύω ἀξιώματα ἦσαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητα, τὸ μὲν προεξάρχον τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, τὸ δὲ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ· ὥςτε εἶναι ἐντελῶς ἐσφαλμένη ἡ δοξασία πολλῶν δυτικῶν, ὅτι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀρχηγὸς εἶναι ὁ βασιλεύς. Ἐὰν πολλοὶ βασιλεῖς ἐπενέβησαν εἰς τὰ καθαρῶς ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, ἔπραξαν τοῦτο καταχρηστικῶς καὶ οὐχὶ δυνάμει δικαιώματος ἀναγνωρισθέντος ποτὲ παρ' ἡμῖν· οὐδὲ δυνάμεθα ἐκ τούτου νὰ ἐξαγάγωμεν τὸ συμπέρασμα ὅτι παρ' ἡμῖν ὁ βασιλεὺς ἄρχει τῆς ἐκκλησίας, καθὼς οὐδὲ τὸ ἀντίθετον συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἄρχει τῆς πολιτείας ἠδυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τοῦ ὅτι πολλοὶ πατριάρχαι ἐπενέβησαν καταχρηστικῶς εἰς τὰ τῆς πολιτείας πράγματα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι αἱ ἰδέαι δὲν εἶχον εἰςέτι ὡριμάσει ἀρκούντως, ὅπως σήμερον, περὶ τῶν ὁρίων τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως τῶν δύο δυνάμεων· τούτου δ' ἕνεκα ἡ μεταξὺ αὐτῶν πάλη ὑπῆρξε σχεδὸν διηνεκής. Ἐξ αὐτῆς ὅμως ταύτης τῆς διηνεκοῦς πάλης καθίσταται πρόδηλον, ὅτι οὐδεμία παρ' ἡμῖν ὡρίσθη ἢ ἐπεκράτησε νενομισμένη ὑπεροχή, ἢ τῆς βασιλείας ἢ τῆς ἐκκλησίας. Ἵνα συμπληρώσωμεν δὲ ὅσα ἠδυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν σχέσεων τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ἐπιφέρομεν ὅτι κατ' ἔτος, τὴν ἡμέραν τοῦ μεγάλου σαββάτου, ὁ βασιλεὺς προςέφερεν εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Ἁγίας Σοφίας 100 χρυσίου λίτρας, ἤτοι δραχμὰς 122,000 περίπου, ἡ δὲ ἐπιχορήγησις αὕτη ηὔξησε κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ Ῥωμανοῦ Ἀργυροῦ, εἰς 180 λίτρας.

Ὁ τρόπος καθ' ὃν προςηγορεύοντο οἱ βασιλεῖς καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν διέφερε κατὰ τὰς λέξεις, ἂν ὄχι κατὰ τὴν ἔννοιαν, τοῦ σήμε-

ρον καθιερωμένου τρόπου. Οἱ τίτλοι τῆς *αὐτοῦ βασιλικῆς* ἢ *αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος*, τῆς *αὐτοῦ βασιλικῆς* ἢ *αὐτοκρατορικῆς ὑψηλότητος* δὲν ἦσαν τότε ἐν χρήσει. Μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ πρὸς τὸν βασιλέα ἢ περὶ βασιλέως ὁμιλοῦντες ἐκάλουν αὐτὸν *αὐτοκράτορα*, *καίσαρα*, *αὔγουστον* (σεβαστὸν) ἢ καὶ ἁπλῶς *βασιλέα*, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ *αὐγούσταν* ἢ καὶ ἁπλῶς *βασιλίδα*. Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὅμως καὶ ἐφεξῆς εἰςήχθη, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίδος προςαγόρευσιν, ἡ τοῦ *δεσπότου* καὶ τῆς *δεσποίνης*. Καὶ ὁ μὲν Προκόπιος δεινῶς καταχραυγάζει κατὰ τοῦ νέου τούτου τίτλου ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις, ὡς σφόδρα ἐξευτελιστικοῦ, τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ τίτλος οὗτος ἐλογίζετο κατώτερος τοῦ βασιλικοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι βασιλεὺς καὶ βασιλὶς δὲν ὠνομάζοντο εἰμὴ μόνος ὁ ὑπέρτατος τοῦ κράτους ἄρχων καὶ μόνη ἡ σύζυγος αὐτοῦ· ἐνῷ ὁ τίτλος τοῦ δεσπότου καὶ τῆς δεσποίνης ἀπεδόθησαν, παρεκτὸς τῶν βασιλέων, καὶ εἰς ἄλλους, τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, τὰ τέκνα αὐτῶν, τοὺς πατριάρχας καὶ ἐν γένει τοὺς ἀρχιερεῖς. Μὴ παραλίπωμεν δὲ νὰ παρατηρήσωμεν ἰδιάζον τι περιστατικὸν ἀναγόμενον εἰς τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως *δεσπότης* καὶ *δέσποινα* ὡς πρὸς τοὺς βασιλεῖς. Δεσπότης ἐλέγετο ὁ βασιλεὺς, καὶ δέσποινα ἡ βασιλὶς, ὅταν ὅμως ἔλεγον πληθυντικῶς οἱ *δεσπόται*, ἐνόουν πολλάκις μόνον τὸν βασιλέα, (οὐχὶ δὲ καὶ τὴν βασιλίδα, τὴν δέσποιναν), ἐνῷ λέγοντες *οἱ βασιλεῖς*, περιελάμβανον πάντοτε ἐν τῇ πρόςαγορεύσει ταύτῃ συνήθως μὲν τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασιλίδα, ἐνίοτε δὲ τὸν βασιλέα καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ συμβασιλεύοντας, καὶ τὴν τῶν βασιλέων προςωνυμίαν ἔχοντας υἱοὺς, ἀδελφοὺς καὶ ἄλλους. Ἄλλοι τρόποι προςαγορεύσεως ἦσαν· ἡ *βασιλεία σου*, ἡ *ἔνθεος βασιλεία*, ὁ *ἅγιος αὐτοκράτωρ*, ὁ *μέγας καὶ ὑψηλὸς βασιλεὺς*, ἡ *σὴ ὑψηλὴ καὶ μεγάλη βασιλεία*, ἡ *αὐτοκρατορία ὑμῶν*, *εἰρηνοποιὲ καὶ ἀγαθὲ βασιλεῦ*, *εἰρηνικώτατε καὶ φιλάνθρωπε βασιλεῦ*. Ἡ βασίλισσα προςηγορεύετο· ἡ *εὐσεβεστάτη αὐγούστα*, ἡ *γαληνοτάτη αὐγούστα*. Περὶ ἑαυτοῦ δὲ ὁμιλῶν ὁ βασιλεὺς ἔλεγεν· ἡ *βασιλεία μου*.

Τὰ τέκνα τοῦ βασιλέως ἐν γένει μὲν προςηγορεύοντο· *τὰ πορφυρογέννητα τῶν βασιλέων τέκνα*, ἰδίως δὲ οἱ υἱοὶ, οἱ γαμβροὶ καὶ ἀδελφοὶ τοῦ βασιλέως εἶχον, ὡς προείρηται, ἀνέκαθεν τὴν

προςωνυμίαν τοῦ *δεσπότου*. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ κζ' κεφαλαίου τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐν ᾧ περιγράφεται πῶς ὁ βασιλεὺς Ἡράκλειος τὸν δεύτερον αὐτοῦ υἱὸν, *τὸν δεσπότην Δαβὶδ*, ἀνήγαγεν εἰς τὴν τοῦ καίσαρος ἀξίαν, τὸν δὲ πρῶτον, Ἡράκλειον ὅπως καὶ ὁ πατὴρ ὀνομαζόμενον, ἀνεβίβασεν ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ καίσαρος εἰς τὸ σχῆμα τῆς βασιλείας. Ἔτι λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος ὁ ἀρχικὸς τίτλος τῶν υἱῶν τοῦ βασιλέως ἦτο ὁ τοῦ δεσπότου. Καὶ ὅτι τοῦτο συνέβαινε μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ κράτους, μαρτυρεῖ ὁ Κουροπαλάτης Κωδῖνος, ὁ μικρὸν πρὸ τῆς ἁλώσεως ἀκμάσας, λέγων· «σημείωσαι ὅτι οἱ τοῦ βασιλέως υἱοὶ, οἱ δεσπόται, προΐσταντο τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν γαμβρῶν τοῦ βασιλέως, δεσποτῶν καὶ αὐτῶν ὄντων.» Ἀλλ' ἐκ τούτων τὸν μὲν πρεσβύτερον πολλάκις οἱ βασιλεῖς προςελάμβανον συνάρχοντα, ἀπονέμοντες αὐτῷ τὸ ὄνομα καὶ τὸ σχῆμα τῆς βασιλείας. Ἐνίοτε δὲ ἔπραττον τοῦτο καὶ ὡς πρὸς τοὺς δευτεροτόκους. Ἄλλοτε δὲ πάλιν τούτους τε ἢ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, ἢ τοὺς γαμβροὺς ἀνηγόρευον *καίσαρας* καὶ *νωβελησίμους*. Τούτου γενομένου, οἱ μὲν βασιλεῖς ἀναγορευθέντες, ὡς τοιοῦτοι προςηγορεύοντο, ὁ δὲ καῖσαρ, εὐτυχέστατος· (ὁ δεῖνα, εὐτυχεστάτου καίσαρος πολλὰ τὰ ἔτη), ὁ δὲ νωβελήσιμος, ἐπιφανέστατος, (ὁ δεῖνα, ἐπιφανεστάτου νωβελησίμου.) Τὸ ἀξίωμα λοιπὸν τοῦ καίσαρος, κατ' ἀρχὰς προςῆκον μόνον τῷ βασιλεῖ, ἀπεδόθη ἔπειτα, ὅπως καὶ τὸ τοῦ νωβελησίμου, εἴς τινα μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου, τὸ τοῦ *νωβελησίμου* ἔπεσεν εἰς ἀχρηστίαν, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς (ὅςτις, πρὶν βασιλεύσῃ, ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος νωβελήσιμος) ἐπενόησε περὶ τὰ τέλη τῆς ια' ἑκατονταετηρίδος, ἑτέρας προσαγορεύσεις, τὴν τοῦ *σεβαστοκράτορος*, τοῦ *πανυπερσεβάστου*, τοῦ *πρωτοσεβάστου* καὶ τοῦ *σεβαστοῦ*· ὥστε ἡ τελευταία αὕτη ἡ ἄλλοτε εἰς μόνους τοὺς βασιλεῖς ἀπονεμομένη, ἔκτοτε ἀπεδόθη εἰς τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας αὐτῶν, καὶ ἐλογίσθη μάλιστα κατωτέρα τῶν τριῶν ἄλλων ἀμέσως πρὸ αὐτῆς ἀναφερθεισῶν. Οἱ δὲ τίτλοι οὗτοι καὶ ὁ τοῦ *καίσαρος* παρέμειναν ἐν χρήσει μέχρι τῆς τοῦ κράτους καταλύσεως.

Πρὸς τοὺς ξένους ἡγεμόνας γράφοντες οἱ μονάρχαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀπεκάλουν βασιλεῖς εἰμὴ μόνον τοὺς βασιλεῖς

τῆς Περσίας. Τοὺς διαδεξαμένους τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ ἡγεμόνας τῶν Μωαμεθανῶν, ὠνόμαζον *ἐξουσιαστὰς* ἢ ἁπλῶς *φίλους*. Οὕτω πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀφρικῆς γράφοντες ἔλεγον· «Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμανὸς, πιστοὶ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ αὐτοκράτορες αὔγουστοι, μεγάλοι βασιλεῖς Ῥωμαίων, πρὸς τὸν ἐνδοξότατον καὶ εὐγενέστατον ἐξουσιαστὴν τῶν Μουσουλημιτῶν.» Καὶ πάλιν πρὸς τὸν ἡγεμόνα Αἰγύπτου· «Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμανὸς, ἐν Χριστῷ εὐσεβεῖς αὐτοκράτορες, μεγάλοι ὑψηλοὶ Αὔγουστοι, βασιλεῖς Ῥωμαίων, πρὸς τὸν ἠγαπημένον ἡμῶν φίλον, τὸν εὐγενέστατον Ἀμηρᾶν Αἰγύπτου.» Τοὺς ἄλλους ὑποδεεστέρους ἡγεμόνας τῶν πέριξ ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐθνῶν ἀπεκάλουν *ἄρχοντας*, καὶ αὐτὸν τὸν τῆς Ῥωσίας ἡγεμόνα. Τοὺς δὲ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης ὠνόμαζον *ῥῆγας*. Καὶ τοῦτο διότι τότε ἡ λέξις βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ ἦσαν παρ' ἡμῖν ἰσοδύναμοι, ὥςτε οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχαι ἀπέφευγον ὅσον ἔνεστι νὰ μεταχειρισθῶσιν ὡς πρὸς τοὺς ξένους ἡγεμόνας, ὄχι μόνον τὸ τοῦ αὐτοκράτορος ὄνομα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ βασιλέως, ἵνα μὴ διὰ τούτου ἐπιτρέψωσιν εἰς ἄλλον ἀξίωμα ἴσον τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἀξιώματος. Ἐν τούτοις ὠνόμαζον ἀδελφοὺς οὐ μόνον τοὺς βασιλεῖς τῆς Περσίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ῥῆγας τῆς Δύσεως. Ὅτε πάλαι ποτὲ ἐπαρουσιάζετο εἰς τὸν βασιλέα ὁ πρέσβυς τῆς Περσίας, (ὅςτις ὤφειλε, πρὶν πλησιάσῃ, νὰ πέσῃ τρὶς κατὰ γῆς, καὶ ἔπειτα νὰ φιλήσῃ τοὺς πόδας τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπως οἱ ἰθαγενεῖς,) ὁ βασιλεὺς ἠρώτα αὐτὸν «πῶς ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν σὺν Θεῷ ὑγειαίνει; χαίρομεν ἐπὶ τῇ ὑγείᾳ αὐτοῦ.» Γράφοντες δὲ πρὸς τοὺς ῥῆγας Σαξωνίας, Γαλλίας, Γερμανίας, ἔλεγον· «ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμανὸς, πιστοὶ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ βασιλεῖς Ῥωμαίων, πρὸς ὁ δεῖνα τὸν πεποθημένον πνευματικὸν ἀδελφὸν, τὸν περίβλεπτον ῥῆγα.» Ἐνίοτε ὅμως ἡ βία τῶν πραγμάτων ἠνάγκαζε τοὺς βασιλεῖς ἡμῶν νὰ προςαγορεύωσιν ἀπὸ τοῦ ἴσου τοὺς ξένους ἡγεμόνας. Ὅτε ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Συμεὼν, μέγας καὶ πολὺς γενόμενος διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ, ἀπέβαλε τὴν μετριόφρονα ἐπωνυμίαν *Κνιάζ*, εἰς ἣν ἠρκοῦντο οἱ προκάτοχοί του, καὶ ἐπωνομάσθη *Τσάρ*, ἤτοι βασιλεὺς, ἐδέησε καὶ οἱ ἡμέτεροι νὰ

ἀναγνωρίσωσιν ἐπί τινα χρόνον τὴν ἀξίωσιν ταύτην· καὶ ἐνῷ πρότερον ἔγραφον· «πρὸς τὸν πεποθημένον καὶ πνευματικὸν ἡμῶν τέκνον καὶ ἐκ Θεοῦ ἄρχοντα τοῦ χριστιανικωτάτου ἔθνους τῶν Βουλγάρων·» ἤδη ἀποτεινόμενοι πρὸς αὐτὸν ἔλεγον· «πρὸς τὸν πεποθημένον καὶ πνευματικὸν ἡμῶν τέκνον, τὸν Κύριον ὁ δεῖνα, βασιλέα Βουλγαρίας·» ἀλλ' ἐζήτησαν καὶ ἐνταῦθα νὰ διασώσωσι λεπτήν τινα χροιὰν ὑπεροχῆς, ἀποκαλοῦντες τὸν βασιλέα τῆς Βουλγαρίας τέκνον καὶ ὄχι ἀδελφόν. Ἵνα δὲ καταδείξωμεν ἐνταῦθα ὁπόσον εὑρεῖαι ἦσαν αἱ ἐξωτερικαὶ σχέσεις τῶν βασιλέων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἐπιφέρομεν, ὅτι ἡ Βασίλειος τάξις μνημονεύει, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐπιστολῆς αὐτοῦ «πρὸς ὁ δεῖνα τὸν ὑπερέχοντα Κύριον τῆς Ἰνδίας, τὸν ἠγαπημένον ἡμῶν φίλον.»

Εἴπομεν ὅτι πολλάκις οἱ υἱοὶ πρὸ πάντων τοῦ βασιλέως προσελαμβάνοντο ὡς συνάρχοντες, καλούμενοι βασιλεῖς καὶ ὡς τοιοῦτοι ἀνευφημούμενοι. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας συνέβη καὶ ἕτερόν τι. Ὁσάκις οἱ νόμιμοι διάδοχοι ἦσαν ἢ ἀνήλικοι, ἢ γυναῖκες ἀσθενεῖς, ἄνδρες ἐπιφανεῖς τῆς πολιτείας, ἰδίως ἐπὶ στρατιωτικοῖς κατορθώμασι, κατελάμβανον τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, καὶ διεξῆγον τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ὡς βασιλεῖς, ὀνόματι μὲν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν νομίμων διαδόχων, πράγματι δὲ αὐτοὶ μόνοι. Οὕτως ὁ δρουγγάριος τοῦ στόλου, ἤτοι ὁ ναύαρχος Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς συνεβασίλευσε μετὰ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου· καὶ οὐ μόνον αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ οἱ τρεῖς αὐτοῦ υἱοὶ ἔλαβον τότε τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. Ὡσαύτως οἱ στρατηγοὶ Νικηφόρος Φωκᾶς καὶ Ἰωάννης Τσιμισκῆς συνεβασίλευσαν ἀλληλοδιαδόχως μετὰ τῶν ἀνηλίκων ἐγγόνων τοῦ Πορφυρογεννήτου. Παρομοίως καὶ ἄλλοι ἧττον ὀνομαστοὶ ἄνδρες κατέλαβον τὴν βασιλείαν περὶ τὰ τέλη τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Τὸ δὲ παράδοξον εἶναι ὅτι οὐδεὶς τῶν δέκα ἀνδρῶν, ὅσοι καίτοι μὴ ἀνήκοντες εἰς τὸν μακεδονικὸν οἶκον συνεβασίλευσαν μετὰ τῶν νομίμων ἀντιπροσώπων τοῦ οἴκου τούτου, διενοήθη ἢ τοὐλάχιστον κατώρθωσε νὰ καθαιρέσῃ τὸν οἶκον ἐκεῖνον. Φαίνεται ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη τοσοῦτον συνῃσθάνετο τὴν ἀνάγκην τῆς διαδοχικῆς μοναρχίας, ὥστε ἐπέτρεπε μὲν νὰ ἐνισχύεται αὕτη δι' ἀνδρῶν δεξιωτέρων, ὁσάκις περιέπιπτεν εἰς χεῖρας κληρονόμων ἀσθενῶν, καὶ εὐχαρίστως μάλιστα ἔβλεπε τοῦτο,

δὲν ἀνείχετο ὅμως ποτὲ τὴν ἀνατροπὴν τῆς διαδοχῆς ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων. Ὁ δὲ τοιοῦτος συνδυασμὸς τῆς κληρονομικῆς βασιλείας μετὰ τῆς αἱρετῆς, δι' οὗ κατωρθώθη ἡ ἐπὶ δύω περίπου ἑκατονταετηρίδας διατήρησις τοῦ αὐτοῦ βασιλικοῦ οἴκου, εἶναι ἴσως ἑνιαῖος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς νέα ἀπόδειξις ὅτι ἐν μέσῳ τῆς τοσαύτης ἐκείνης ἀνωμαλίας τῶν πραγμάτων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὑπῆρχεν οὐδὲν ἧττον ἐν αὐτῷ, μάλιστα κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, κοινόν τι πνεῦμα, καθ' ὃ ἐρρυθμίζοντο τὰ ὑπέρτατα αὐτοῦ συμφέροντα.

Διὰ δὲ τὴν τοιαύτην παγίωσιν τοῦ μοναρχικοῦ ἀξιώματος ἐξέλιπον καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν αἱ ταραχώδεις σκηναί, αἵτινες ἄλλοτε συνέβαινον ἐπὶ τῆς συχνῆς νέων βασιλέων χειροτονίας. Ἐπειδὴ διαρκούσης τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ὁ διάδοχος ἦτο ὡρισμένος, ὁ διάδοχος οὗτος κατελάμβανε τὴν ἀρχὴν ἁπλῶς διὰ τῆς κατὰ τοὺς νενομισμένους τύπους στέψεως· ἐνῷ κατὰ τοὺς προηγουμένους χρόνους, ἐπειδὴ τῆς στέψεως προηγεῖτο πολλάκις ἐκλογή, εἰς ἣν ἐπενήργει ὁ στρατὸς καὶ ὁ δῆμος Κωνσταντινουπόλεως, ἡ τελετὴ αὕτη ἀπέβαινε πολλάκις δραματικωτάτη.

Ἐν ἔτει 491 ὅτε, ἀποθανόντος τοῦ Ζήνωνος, ἐδέησε νὰ προχειρισθῇ νέος βασιλεύς, οἱ ἄρχοντες, οἱ συγκλητικοὶ καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως συνήχθησαν κατ' αὐτὴν τὴν νύκτα τὴν παρακολουθήσασαν τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος, ἐν τῇ στοᾷ ἥτις προηγεῖτο τῆς μεγάλης τῶν ἀνακτόρων αἰθούσης, ἵνα σκεφθῶσι καὶ ἀποφασίσωσι περὶ τοῦ διαδόχου. Συγχρόνως ὅμως συνέρρευσεν ὁ δῆμος εἰς τὸν ἱππόδρομον καὶ κατέλαβε τὰ ὡρισμένα δι' αὐτὸν βάθρα, ὁ δὲ στρατὸς συνεπυκνώθη εἰς τὸ ἐπίμηκες τετράγωνον ἐν τῷ ὁποίῳ ἐτελοῦντο οἱ ἀγῶνες. Οἱ συνελθόντες εἰς τὰ βασίλεια ἄρχοντες, ἐπειδὴ ἔμαθον ὅτι πολὺς ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ συνέβαινε θόρυβος, συνεβούλευσαν τὴν αὐγούσταν Ἀριάδνην νὰ προσέλθῃ εἰς τὸ ἱππικὸν ἐκεῖνο ἀμφιθέατρον ἵνα προσφωνήσῃ τὸν δῆμον, διότι ὡς χήρα τοῦ ἀποθανόντος βασιλέως καὶ θυγάτηρ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Λέοντος, ἐλογίζετο ἔχουσα τὸ κράτος εἰς χεῖρας αὐτῆς. Καὶ τῷ ὄντι ἡ Ἀριάδνη, φορέσασα τὴν χλαμύδα, ἀπῆλθεν αὐτόθι ἐν συνοδίᾳ τῶν αὐλικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων, ὅσοι κατὰ τὰ εἰθισμένα περιεστείχιζον τοὺς βασιλεῖς ἐν

τῷ θεωρείῳ τοῦ ἀμφιθεάτρου. Παρηκολούθησε δὲ αὐτὴν ἐκτάκτως εἰς τὴν περίστασιν ταύτην καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Εὐφήμιος. Ἅμα ἡ αὐγούστα ἀνῆλθεν εἰς τὸ κάθισμα, δηλαδὴ τὸ βασιλικὸν θεωρεῖον, καὶ ἐπεφάνη εἰς τοὺς αὐτόθι ἠθροισμένους, δῆμος καὶ στρατὸς ἀνέκραξαν μιᾷ φωνῇ. «Ἀριάδνη αὐγούστα, σὺ νικᾷς. Εὐσεβῆ Κύριε, ζωὴν αὐτῇ. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης. Ὀρθόδοξον βασιλέα τῇ οἰκουμένῃ.» Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν κραυγῶν τούτων ἀντήχησαν αἱ εὐσεβεῖς ἐπιφωνήσεις· «Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον.» Ἡ δὲ αὐγούστα προσεφώνησεν αὐτοὺς διὰ λιβελλησίου, ἤτοι διὰ γραμματέως, ὅςτις ἱστάμενος ἐπὶ τῶν προκειμένων τοῦ θρόνου βάθρων, ἀνέγνωσε τὴν ἀκόλουθον διακήρυξιν. «Ἡ ὑμετέρα γενναιότης τὰ πρέποντα καὶ νῦν τῇ καθοσιώσει συνήθως ἐπεδείξατο καὶ τὴν εὐταξίαν ἐβεβαίωσε, τὰ ὀφειλόμενα τῇ βασιλείᾳ φυλάξασα.» Ἐνταῦθα στρατὸς καὶ δῆμος ἀνεβόησαν· «Ἡμεῖς δοῦλοι τῆς αὐγούστης, εὐσεβῆ Κύριε, ζωὴν αὐτῇ. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης· Ἀριάδνη αὐγούστα σὺ νικᾷς· Ῥωμαίων βασιλέα τῇ οἰκουμένῃ.» Μετὰ τὰς κραυγὰς ταύτας ἐξηκολούθησεν ὁ γραμματεὺς ἀναγινώσκων τὴν διακήρυξιν. «Ὅτι καὶ πρὸ τῶν ὑμετέρων αἰτήσεων ἐκελεύσαμεν τοῖς ἐνδοξοτάτοις ἄρχουσι καὶ τῇ ἱερᾷ συγκλήτῳ, μετὰ κοινῆς τῶν γενναιοτάτων δοκιμασίας, ἄνδρα ἐπιλέξασθαι χριστιανὸν Ῥωμαῖον καὶ πάσης γέμοντα βασιλικῆς ἀρετῆς, ὥςτε μήτε χρημάτων, μήτε ἄλλῳ τινὶ, ὅσον τό γε ἐν ἀνθρώποις, ἀνθρωπίνῳ πάθει ὑποκεῖσθαι.» Καὶ ἐνταῦθα πάλιν κραυγὴ γενικὴ ἀντήχησε· «Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης· Ἀριάδνη αὐγούστα, σὺ νικᾷς. Τῆς φιλοχρίστου βασιλίδος πολλὰ τὰ ἔτη· Κύριε ἐλέησον· Βασιλεῦ Οὐράνιε, δὸς ἡμῖν ἐπίγειον ἀφιλάργυρον βασιλέα τῇ οἰκουμένῃ·» ὁ δὲ γραμματεὺς ἐξηκολούθησεν ἀναγινώσκων. «Ὥςτε δὲ καθαρὰν καὶ τῷ δεσπότῃ Θεῷ ἀρέσκουσαν τὴν κρίσιν γενέσθαι, ἐκελεύσαμεν τοὺς ἐνδοξοτάτους ἄρχοντας καὶ τὴν ἱερὰν σύγκλητον, συντρεχούσης καὶ τῆς τῶν γενναιοτάτων ἐξερκίτων (στρατευμάτων) ψήφου, προκειμένων καὶ τῶν ἁγίων εὐαγγελίων, παρόντος τοῦ ὁσιωτάτου καὶ ἁγιωτάτου τῆς βασιλίδος ταύτης πατριάρχου, καὶ προκειμένων, ὡς εἴρηται, τῶν ἁγίων λογίων, γενέσθαι τὴν ἐπιλογὴν, ἐφ' ᾧτε μηδένα μηδὲ φιλίας, μηδὲ ἔχθρας, μηδὲ σκοποῦ, μηδὲ συγγενείας,

μηδὲ ἄλλου τινὸς ἰδίου μεμνημένον, ἀλλ' ἔχοντα καθαρὸν τὸ συνειδὸς, καὶ ὅλον πρὸς τὸν δεσπότην Θεὸν νενευκὸς, οὕτω ποιήσασθαι τὴν ἐπιλογήν. Ἐπειδὴ οὖν, ὡς καὶ ἡ ὑμετέρα καθορᾷ καθοσίωσις, τὸ πρᾶγμα μέγα, καὶ περὶ κοσμικῆς πρόκειται σωτηρίας, προςήκει τὴν ὑμετέραν καθοσίωσιν μικρὸν ἐνδοῦναι, ὥςτε καὶ τὴν κηδείαν τοῦ τῆς θείας λήξεως Ζήνωνος προβῆναι δεόντως, καὶ μὴ ἐκ προπετοῦς ἐπιλογῆς γενέσθαι τι μεταμελείας ἄξιον.»

Ὁ στρατὸς καὶ ὁ δῆμος ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὰς παραινέσεις ταύτας, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἡ βασίλισσα ἀπένειμεν εἰς αὐτοὺς εὐλαβῶς τὴν τῆς καθοσιώσεως προςαγόρευσιν, ταὐτὸν εἰπεῖν ἀνεγνώρισεν εἰςέτι τὴν μεγαλειότητα αὐτῶν. Ἀλλὰ καίτοι συναινέσαντες εἰς τὴν περὶ ἀναβολῆς τῆς ἐκλογῆς πρότασιν, μέχρις οὗ κηδευθῆ ὁ νεκρὸς τοῦ Ζήνωνος, ὁ στρατὸς καὶ ὁ δῆμος ἠθέλησαν συγχρόνως νὰ ἐκδηλώσωσιν εὐχάς τινας καὶ ἰδίως τὴν ἀπαίτησιν τοῦ νὰ παύσῃ ἀμέσως ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως, ὅθεν ὑπὸ πάντων ἐκράγη· «καλὰ πάσχα τῇ Οἰκουμένῃ (διότι ἡ σκηνὴ αὕτη συνέβαινεν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀπριλίου), εὐταξίαν καὶ εὐθηνίαν τῇ πόλει. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης· ἔξω βάλε τὸν κλέπτην ἔπαρχον τῆς πόλεως. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς βασιλίσσης· Κύριε, ζωὴν αὐτῇ· ὅλα τὰ καλὰ ἐπὶ σοῦ γένηται, Ῥωμαία, εἰ οὐδὲν ξένον αὔξει τὸ γένος τῶν Ῥωμαίων· τὸ βασίλειον σόν ἐστιν, Ἀριάδνη αὐγούστα· σὺ νικᾷς.» Ἡ βασίλισσα, ὡς φαίνεται, ἦτο παρεσκευασμένη εἰς ταύτην τοῦ πλήθους τὴν ἀπαίτησιν· ὅθεν ἐξηκολούθησεν ἐν τῇ προςφωνήσει αὐτῆς λέγουσα· «εὐχαριστοῦμεν τῷ δεσπότῃ Θεῷ ὅτι πάντα ὅσα ὑμῖν ἐστι καὶ συμφέροντα καὶ καταθύμια, ταῦτα καὶ πρὸ τῶν ὑμετέρων αἰτήσεων εἰς τὸν νοῦν τὸν ἡμέτερον ἔρχεται καὶ πληροῦται. Καὶ γὰρ πρὸ τῆς ἐνταῦθα ἀνόδου συνιδόντες χρήζειν τὴν ὑμετέραν καθοσίωσιν ἀνδρὸς ἔμφρονος καὶ τῆς ὑμετέρας εὐζωΐας προνοοῦντος, φθάσαντες καὶ προλαβόντες τὰς ὑμετέρας αἰτήσεις, τὸν ἐνδοξότατον Ἰουλιανὸν εἰς τὴν ἔπαρχον ἀρχὴν, τοῦ δεσπότου Θεοῦ ἐπινεύσαντος, προβαλλόμεθα.» Ἐννοεῖται ὅτι τὸ πλῆθος εὐχαριστήθη διὰ τὴν εὐχερῆ ταύτην ἐπιτυχίαν τῆς πρώτης καὶ κυριωτάτης αὐτοῦ ἀπαιτήσεως· διὸ ὑπὸ πάντων ἐκράγη· «ταύτῃ καλὴ ἀρχή· πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης, πολλὰ τὰ ἔτη τῶν ἀρχόντων.» Μεθ' ὃ ὁ γραμματεὺς ἀνέγνω τὸ τελευταῖον μέ-

ρος τῆς προςφωνήσεως· «τῆς οὖν ὑμετέρας ἐστὶ καθοσιώσεως ὥςπερ ἀεὶ ἐφυλάξατε, οὕτω καὶ νῦν φυλάξαι τὴν εὐταξίαν. Τῆς γὰρ ὑμετέρας εὐζωΐας καὶ πάντων τῶν συμφερόντων ὑμῖν πρῶτον μὲν ὁ δεσπότης Θεὸς, ἔπειτα δὲ καὶ ἡμεῖς ἱκανῶς προενοήσαμεν, καὶ εὐθέως βουλευόμενοι μετὰ τῶν ἐνδόξων ἀρχόντων καὶ τῆς ἱερᾶς συγκλήτου, συντρεχούσης καὶ τῆς τῶν γενναιοτάτων ἐξερκίτων συναινέσεως, προβαλούμεθα ἄνδρα εἰς τὴν βασιλείαν καὶ ὀρθόδοξον καὶ ἁγνόν. Ἀπέστω δὲ φθόνος τῆς καλλίστης ταύτης συμβουλίας καὶ πολιτείας.»

Μετὰ τὸ τέλος τῆς προςφωνήσεως ταύτης κατῆλθεν ἡ αὐγοῦστα ἀπὸ τοῦ καθίσματος ἐν συνοδίᾳ τῶν περὶ αὐτὴν ἀρχόντων· καὶ ἀφοῦ εἰςῆλθον πάντες εἰς τὰ βασίλεια, ἡ μὲν δέσποινα ὑπεχώρησαν εἰς τὰ ἴδια δώματα, οἱ δὲ ἄρχοντες ἐκάθησαν ἵνα βουλευθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐπειδὴ δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἐκινήθη φιλονεικία, ὁ πραιπόσιτος (εἷς τῶν αὐλαρχῶν) Οὐρβίκιος παρετήρησεν εἰς αὐτοὺς ὅτι καλῶς ἤθελον πράξει ἂν ἀνέθετον τὴν ἐκλογὴν εἰς τὴν αὐγοῦσταν. Τότε ἡ σύγκλητος παρεκάλεσε τωόντι τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως νὰ εἰςέλθῃ καὶ παρακαλέσῃ τὴν βασίλισσαν, ἵνα αὐτὴ ἐκλέξῃ ὃν βούλεται. Ἡ δὲ ἐξελέξατο Ἀναστάσιον τὸν Σιλεντιάριον, ὅπερ μαθόντες οἱ ἄρχοντες πάντες εὐχαριστήθησαν. Καὶ παραχρῆμα ὁ μάγιστρος ἔπεμψεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἀναστασίου διαφόρους ἀξιωματικοὺς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, ἵνα ἀναγγείλωσιν αὐτῷ τὴν γενομένην ἐκλογὴν καὶ συνοδεύσωσιν αὐτὸν εἰς τὰ βασίλεια. Καὶ προςελθόντος αὐτοῦ ἐγένετο ἤδη ἡ κηδεία τοῦ Ζήνωνος. Τὴν δὲ ἐπιοῦσαν ὁ νέος βασιλεὺς, ἀφοῦ ἐδέχθη τὰς προςρήσεις ὅλων τῶν ἀρχῶν καὶ ἰδίως τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ἀπῆλθεν εἰς τὴν στοὰν, ἥτις προηγεῖτο τῆς μεγάλης τῶν βασιλείων αἰθούσης, καὶ ἐκεῖ προςελθόντων κατόπιν πάντων τῶν ἀρχόντων καὶ συγκλητικῶν, ἀπήτησαν οὗτοι παρ' αὐτοῦ νὰ ὀμόσῃ «Ὡς οὐδενὶ, πρὸς ὃν εἶχε πρᾶγμα, φυλάττει λύπην, καὶ ὅτι μετὰ ὀρθοῦ συνειδότος τῇ βασιλείᾳ χρήσεται.»

Τελεσθέντος δὲ τοῦ ὅρκου τούτου, ὁ νέος βασιλεὺς ἀπῆλθεν εἰς τὸν ἱππόδρομον καὶ ἐκεῖ φορέσας εἰς παρακειμένην τινὰ ἐπίσημον αἴθουσαν στιχάριον, διβητήσιον ἐπίχρυσον, ὅ ἐστι τὸ ἐπὶ τοῦ στει.

χαρίου φορούμενον μακρὸν καὶ πλατὺ ἔνδυμα, καὶ ζωνάριον, καὶ τὰς βασιλικὰς περισκελίδας, τὰς καλουμένας τουβία καὶ καμπάγια, εἰςῆλθεν εἰς τὸ κάθισμα. Τότε τὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἵσταντο ἐντὸς τοῦ ἱπποδρόμου ἔκλιναν τὰ ὅπλα καὶ τὰς σημαίας, ὁ δὲ δῆμος ὁ παριστάμενος εἰς τὰ βαθρα εὐφήμησεν αὐτόν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καθήσας ἐπὶ ἀσπίδος ὁ νέος βασιλεὺς μετεωρίσθη ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστάτων ἀρχόντων καὶ συγκλητικῶν καὶ ἐπεδείχθη εἰς τὰ περιϊστάμενα πλήθη. Εἷς δὲ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ ἀνελθὼν εἰς τὸ κάθισμα ἐπέθηκεν εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ τὸ ἴδιον μανιάκιον, ὅ ἐστι τὸ διακριτικὸν τοῦ βαθμοῦ του χρυσοῦν ψέλλιον, καὶ ἐν τῷ ἅμα ὠρθώθησαν αἱ σημαῖαι καὶ τὰ ὅπλα, καὶ εὐφημήθη ὁ βασιλεὺς παρά τε τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν δημοτῶν. Μετὰ δὲ τοῦτο κατῆλθεν ἐκ τῆς ἀσπίδος, καὶ εἰςῆλθε πάλιν εἰς τὴν αἴθουσαν, ὅπου ὁ πατριάρχης, ἀφοῦ ἐποίησεν εὐχὴν καὶ ἐλέχθη τὸ «Κύριε ἐλέησον», περιέθηκεν αὐτῷ τὴν χλαμύδα τὴν βασιλικήν, καὶ τὸν στέφανον τὸν διάλιθον. Ταῦτα περιβαλὼν τὰ βασιλικὰ παράσημα ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψεν εἰς τὸ κάθισμα καὶ ἠσπάσατο τὸν δῆμον, καὶ ἔκραξαν πάντες, ὁ μὲν δῆμος ἑλληνιστὶ «Σεβαστὲ» οἱ δὲ στρατιῶται ῥωμαϊστὶ «Αὔγουστε». Σιωπῆς δὲ γενομένης ἐπεδόθη πρὸς τὸν βασιλέα ἔγγραφος προςφώνησις πρὸς τοὺς στρατιώτας καὶ τὸν δῆμον, ὁ δὲ πάλιν παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τὸν γραμματέα, ὅςτις ἱστάμενος ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ καθίσματος, ἀνέγνωσε τάδε. « Δῆλόν ἐστι τὸ ἀνθρώπινον κράτος τῆς ἀνωτάτω δόξης τῷ νεύματι ἀπαρτίζειν. » Ἐνταῦθα ἀμέσως διέκοψε τὴν ἀνάγνωσιν τὸ πλῆθος βοῆσαν· «ἄφθονα τῇ οἰκουμένῃ· ὡς ἔζησας οὕτω βασίλευσον· ἁγνοὺς ἄρχοντας τῇ οἰκουμένῃ» καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Μεθ' ὃ ἐπελθούσης σιγῆς, ὁ γραμματεὺς ἐξηκολούθησεν. «Ἐπειδὴ τοίνυν ἐμέ, εἰ καὶ ἄκοντα καὶ ἀναβαλλόμενον, ἡ γαληνοτάτη αὐγούστα Ἀριάδνη τῇ διακρίσει τῶν ὑπερφυεστάτων πρωτευόντων καὶ τῆς ἐνδοξοτάτης συγκλήτου ἡ ἐκλογὴ καὶ τῶν δυνατῶν στρατοπέδων, τοῦ τε καθοσιωμένου λαοῦ ἡ συναίνεσις πρὸς τὸ ἀναδέξασθαι τῆς βασιλείας τῶν ῥωμαίων τὴν φροντίδα, προηγουμένως τῆς ἐπιεικείας τῆς θείας Τριάδος, προεχώρησεν . . . . » Τὸ πλῆθος πάλιν διέκοψε τὴν ἀνάγνωσιν ἀνακράζον «Κύριε ἐλέησον. Υἱὲ Θεοῦ, σὺ αὐτὸν ἐλέησον. Ἀναστάσιε αὔγουστε τουμβή·

κας· εὐσεβῆ βασιλέα ὁ Θεὸς φυλάξει» καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Μόλις δὲ δυνηθέντος τοῦ γραμματέως ν' ἀκουσθῇ, ἐπανελήφθη ἡ ἀνάγνωσις . . . «ὁπόσον μοι βάρος ὑπὲρ τῆς κοινῆς πάντων σωτηρίας ἐπετέθη οὐκ ἀγνοῶ.» Πάλιν δὲ παρὰ πάντων ἐβοήθη «ἄξιε τῆς βασιλείας, ἄξιε τῆς Τριάδος, ἄξιε τῆς πόλεως, τοὺς δηλάτορας (συκοφάντας) ἔξω βάλε» καὶ ἄλλα τοιαῦτα· ὁ δὲ γραμματεὺς ἐξηκολούθει. «Ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν Παντοκράτορα δυςωπῶ ὅπως, οἷον με ἐν ταύτῃ τῇ κοινῇ ἐκλογῇ γενέσθαι ἠλπίσατε, τοιοῦτον τῇ τῶν πραγμάτων ἐργασίᾳ κατανοήσητε.» Καὶ αὖθις παρὰ πάντων ἐκράγη· «Εἰς ὃν πιστεύεις, αὐτός σε σώσει. Ὅπως ἔζησας, οὕτω βασίλευσον· εὐσεβῶς ἔζησας, εὐσεβῶς βασίλευσον. Ἀριάδνη σὺ νικᾷς· πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης. Τὸ ἐξέρκιτόν σου ἔγειρον, τὰς στρατείας σου ἔγειρον, τοὺς δούλους ἐλέησον· ὡς ὁ Μαρκιανὸς οὕτως βασίλευσον·» καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά. Μεθ' ὃ ἐπῆλθε τὸ τέλος τῆς προςφωνήσεως, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ βασιλεὺς ὑπέσχετο τὴν εἰθισμένην κατὰ πᾶσαν ἀναγόρευσιν χρηματικὴν δωρεάν, ἥτις ἀπετέλει ποσὸν μέγα, διότι ὡρίσθη εἰς 170 δραχμὰς κατ' ἄνδρα, ἤτοι εἰς 10 νομίσματα, ὧν τὰ πέντε ἐδόθησαν εἰς χρυσὸν καὶ τὰ πέντε εἰς ἄργυρον, εἶχε δὲ τὸ μέρος τοῦτο τῆς προςφωνήσεως ἐπὶ λέξεως ὡς ἑξῆς. «Ὑπὲρ τῆς ἑορτῆς τῆς εὐτυχοῦς ἡμῶν βασιλείας ἀνὰ πέντε νομισμάτων καὶ λίτραν ἀργύρου καταβούκολον (κατὰ βοῦκαν, κατ' ἄνδρα) δώσω.» Τότε παρὰ πάντων ἐβοήθη· «Χριστιανὸν βασιλέα ὁ Θεὸς διαφυλάξει· αὗται κοιναὶ εὐχαί· αὗται αἱ εὐχαὶ τῆς οἰκουμένης· τὸν εὐσεβῆ, Κύριε φύλαξον· ἅγιε Κύριε, ἔγειρον τὸν κόσμον σου· νικᾷ ἡ τύχη τῶν ῥωμαίων· Ἀναστάσιε αὔγουστε, σὺ νικᾷς· Ἀριάδνη αὐγούστα, σὺ νικᾷς. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς δέδωκε, ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει.» Καὶ ἤδη ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιφωνήσας πρὸς πάντας· «Ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν·» κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ καθίσματος, καὶ ἀπῆλθεν ἐν παρατάξει εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου ἐτελέσθη ἡ νενομισμένη δοξολογία, ἐκοινώνησεν ὁ βασιλεύς, καὶ ἡγιάσθη ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου ὁ στέφανος, ὃν φορέσας αὖθις ὁ Ἀναστάσιος ἐπέστρεψεν εἰς τὰ βασίλεια. Ἐνταῦθα δὲ ἐτέλεσε τὴν πανηγυρικὴν προαγωγὴν τοῦ ἀπὸ τῆς προτεραίας διορισθέντος νέου ἐπάρχου τῆς πόλεως, καὶ ἔδωκε μέγα γεῦμα εἰς τοὺς ἄρχοντας.

Τοιαύτη ἐγένετο ἡ τοῦ Ἀναστασίου ἀναγόρευσις, ὁπωσοῦν εὐ-

πρεπής καὶ κοσμία, διότι διεξήχθη προεδρευούσης τῆς βασιλίσσης Ἀριάδνης· ἀλλ' ἐν τῇ ἀναγορεύσει τοῦ Ἰουστίνου, διαδόχου τοῦ Ἀναστασίου, συνέβη ἀταξία τις, λέγει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, οἷα μηδὲ αὐγούστης οὔσης μηδὲ βασιλέως τοῦ χειροτονοῦντος, ἀλλὰ ἀπρονοήτων σχεδὸν ὄντων τῶν πραγμάτων.» Τῳόντι ἀποθανόντος τοῦ Ἀναστασίου ἐν νυκτὶ, ἀνηγγέλθη τὸ γεγονὸς ὑπὸ τῶν αὐλικῶν ἀξιωματικῶν τῶν λεγομένων Σιλεντιαρίων, εἰς τὸν μάγιστρον καὶ εἰς τὸν ἀρχηγὸν μιᾶς μοίρας τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς τῶν καλουμένων τότε ἐξκουβιτόρων, ἵνα προσέλθωσιν εἰς τὸ παλάτιον. Οὗτοι δὲ συνελθόντες ἀμέσως αὐτόθι προσεκάλεσαν τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς ὅλων τῶν ταγμάτων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, καὶ εἶπον εἰς αὐτοὺς ὅτι «ὁ δεσπότης ἡμῶν ὡς ἄνθρωπος ἐτελεύτησε· δεῖ οὖν ἡμᾶς πάντας κοινῇ βουλεύσασθαι καὶ τὸν τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα καὶ τῇ πολιτείᾳ συμφέροντα ἐπιλέξασθαι.» Ταῦτα ἐγένοντο ἔτι νυκτὸς οὔσης. Τὴν δὲ πρωΐαν οἱ μὲν ἄρχοντες προσῆλθον εἰς τὰ βασίλεια, φοροῦντες τινὲς μὲν μοῦνα (κυανᾶ) ἤτοι πένθιμα ἐνδύματα, τινὲς δὲ καὶ διάφορα· ὁ δὲ δῆμος συνήχθη εἰς τὸν ἱππόδρομον καὶ εὐφήμησε τὴν σύγκλητον κράζοντες. «Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς συγκλήτου. Σύγκλητε Ῥωμαίων, σὺ νικᾷς. Τὸν ἐκ Θεοῦ βασιλέα τῷ ἐξερκίτῳ, τὸν ἐκ Θεοῦ βασιλέα τῇ οἰκουμένῃ,» καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Οἱ συνελθόντες ἐντούτοις εἰς τὰ βασίλεια ἄρχοντες καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, τεθέντων καθισμάτων ἐν τῇ πρὸ τῆς μεγάλης αἰθούσης στοᾷ, ἤρχισαν νὰ φιλονεικῶσι πρὸς ἀλλήλους περὶ τοῦ ὑποψηφίου βασιλέως, ἄλλοι ἄλλους προτείνοντες καὶ ὑποστηρίζοντες. Τότε, ἐπειδὴ ὁ χρόνος κατετρίβετο εἰς μάτην, ὁ μάγιστρος παρετήρησεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἡ παράτασις αὕτη τῶν συζητήσεων εἶναι ἐπικίνδυνος. Ἐὰν, προσέθηκε, ταχέως ὀνομάσωμεν τὸν ὀφείλοντα γενέσθαι, πάντες θέλουσιν ἀποδεχθῇ τὴν ἐκλογὴν ἡμῶν καὶ ἡσυχάσει· ἐνῷ μετ' ὀλίγον «οὐ γινόμεθα κύριοι τῆς βουλῆς, ἀλλ' ἡμεῖς ἑτέροις ἔχομεν ἀκολουθεῖν.» Δυστυχῶς ἡ φιλονεικία ἐξηκολούθησεν, καὶ συνέβη ὅ,τι εἶχε προΐδει ὁ συνετὸς μάγιστρος. Οἱ ἐξκουβίτορες συνηγμένοι ὄντες μετὰ τοῦ δήμου ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, ἀνηγόρευσαν βασιλέα καὶ ἀνήγαγον ἐπὶ τῆς ἀσπίδος χιλίαρχόν τινα Ἰωάννην, ὅστις ἦτο φίλος τοῦ Ἰουστίνου, καὶ ἐγένετο μετὰ ταῦτα ἐπίσκοπος Ἡρακλείας. Οἱ

δὲ Βένετοι ἀποδοκιμάσαντες τὴν ἐκλογὴν ταύτην, ἤρχισαν νὰ λιθοβολῶσι τοὺς ἐξκουβίτορας, οἵτινες ἀμυνόμενοι ἐτόξευσάν τινας τῶν ἀντιπάλων· ἄλλοι πάλιν ἐκ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς ὁρμήσαντες ἥρπασαν πατρίκιόν τινα στρατηλάτην ὄντα, καὶ ἀναβιβάσαντες αὐτὸν εἰς τράπεζαν, ἡτοιμάζοντο νὰ τὸν στέψωσιν· ἀλλ' οἱ ἐξκουβίτορες δυςαρεστηθέντες κατεβίβασαν αὐτὸν διὰ τῆς βίας καὶ ἤθελον τὸν φονεύσει, ἐὰν ὁ Ἰουστινιανὸς, ὅςτις ἦτο τότε ἀξιωματικὸς τῶν ἐξκουβιτόρων, δὲν ἔσωζε τὸν ἄνθρωπον παραλαβὼν αὐτὸν καὶ παραπέμψας φρουρούμενον εἰς τὸν στρατῶνα. Ἤδη δὲ πάντες οἱ ἐξκουβίτορες προέτρεπον τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ δεχθῇ τὴν βασιλείαν, ἀλλ' αὐτὸς ἀπεποιήθη. Καὶ καθ' ὅσον ἀνηγορεύετο τοιουτοτρόπως ὑποψήφιός τις, οἱ ἐκλέγοντες ἔκρουον τὰς θύρας τὰς ἐλεφαντίνας τῶν ἀνακτόρων ζητοῦντες παρὰ τῶν κουβικουλαρίων, ἤτοι τῶν μετέπειτα ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον ὀνομασθέντων *κοιτωνιτῶν*, τὰ βασιλικὰ παράσημα· οἱ δὲ, ἀκούοντες τὰ ὀνόματα τῶν προβαλλομένων, δὲν ἔδιδον τὰ ζητούμενα. Τελευταῖον οἱ συγκλητικοὶ πεισθέντες ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ παύσῃ ὁ μέγας οὗτος θόρυβος, συνεφώνησαν νὰ προχειρίσωσι τὸν Ἰουστῖνον. Καὶ τινὲς μὲν τῶν σχολαρίων δυςηρεστήθησαν διὰ τὴν ἐκλογὴν ταύτην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε εἷς ἐξ αὐτῶν ὁρμήσας κατὰ τοῦ ἐκλεχθέντος ἔδωκεν αὐτῷ γρόνθον, καὶ ἔσχισε τὸ χεῖλος αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη τῶν συγκλητικῶν, μεθ' ἧς συνετάχθησαν οἱ πλεῖσται τῶν στρατιωτῶν καὶ οἱ δημόται. Ὅθεν ἀπῆλθεν ὁ Ἰουστῖνος εἰς τὸν ἱππόδρομον, ὅπου ἔπεμψαν ἀμέσως οἱ κουβικουλάριοι τὰ παράσημα, ἤτοι τὸ ὀνομαζόμενον σχῆμα τοῦ βασιλέως. Εἰςῆλθε λοιπὸν ὁ Ἰουστῖνος εἰς τὸ κατάστημα ἐν συνοδίᾳ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννου, καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων, μετεωρίσθη ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, καὶ περιεβλήθη τὸ χρυσοῦν ψέλλιον. Δὲν ἀπῆλθέν ὅμως εἰς τὴν παρακειμένην αἴθουσαν, ἵνα κοσμηθῇ διὰ τῶν βασιλικῶν παρασήμων· ἀλλ' οἱ στρατιῶται ἐσχημάτισαν διὰ τῶν ἀσπίδων αὐτῶν πρόχειρον στέγασμα, ἐποίησαν χελώνην, ὡς ἔλεγον τότε, καὶ ἐκεῖ ἐνεδύθη, ἐκεῖ ἐπέθηκεν αὐτῷ τὸν στέφανον ὁ ἐπίσκοπος, καὶ ἐκεῖ ἔλαβεν ὁ βασιλεὺς τὴν λόγχην καὶ τὴν ἀσπίδα, μεθ' ὃ ἀνῆλθεν αὖθις εἰς τὸ κάθισμα. Τότε ἔκραξαν πάντες· «Ἰουστῖνε αὔγουστε, σὺ νικᾷς.» Ὁ δὲ προςεφώνησε διὰ τοῦ γραμματέως τάδε. «Αὐτο-

κράτωρ καῖσαρ Ἰουστῖνος, νικητὴς, ἀεὶ σεβαστός. Τῇ τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ κρίσει, τῇ τε ὑμετέρᾳ κοινῇ ἐκλογῇ πρὸς τὴν βασιλείαν χωρήσαντες, τὴν οὐράνιον πρόνοιαν ἐπικαλούμεθα . . .» Ἐνταῦθα παρὰ πάντων ἐβοήθη· «ἄφθονα τῇ οἰκουμένῃ· ὡς ἔζησας, οὕτω βασίλευσον· ἄφθονα τῇ πολιτείᾳ· Βασιλεῦ οὐράνιε, σῶσον τὸν ἐπίγειον· Ἰουστῖνε αὔγουστε, σὺ νικᾷς· τοῦ νέου Κωνσταντίνου πολλὰ τὰ ἔτη· ἡμεῖς δοῦλοι τῆς βασιλέας·» ὁ δὲ γραμματεὺς ἐξηκολούθησεν . . . «Ὡς ἂν διὰ τὴν οἰκείαν φιλανθρωπίαν ἐνισχύσῃ ἡμᾶς ἅπαντα τὰ ὑμῖν τε καὶ τῷ δημοσίῳ ἐπωφελῆ ὄντα τελέσαι.» Πάλιν παρὰ πάντων ἐκράγη· «Υἱὲ Θεοῦ, σὺ αὐτὸν ἐλέησον· σὺ αὐτὸν ἐπιλέξω, σὺ αὐτὸν ἐλέησον· Ἰουστῖνε αὔγουστε, σὺ νικᾷς,» καὶ πολλὰ τοιαῦτα· ὁ δὲ γραμματεὺς ἀναλαβὼν τὸν λόγον εἶπεν· «ἡμετέρα καὶ γὰρ φροντίς ἐστιν ἐν πάσῃ εὐοδώσει ὑμᾶς θείᾳ προνοίᾳ καθιστᾶν, καὶ μετὰ πάσης εὐφροσύνης καὶ περιθάλψεως καὶ ἀμεριμνίας ἕνα ἕκαστον ὑμῶν διαφυλάττειν.» Παρὰ πάντων δὲ ἐβοήθη· «ἄξιε τῆς βασιλείας, ἄξιε τῆς Τριάδος, ἄξιε τῆς πόλεως· πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ βασιλέως. Ἁγνοὺς ἄρχοντας τῇ οἰκουμένῃ,» καὶ ἄλλαι ὅμοιαι εὐχαί· ὁ δὲ γραμματεὺς προσέθηκεν· «ὑπὲρ τῆς ἑορτῆς τῆς ἡμετέρας εὐτυχοῦς βασιλείας ἀνὰ πέντε νομισμάτων καὶ λίτραν ἀργύρου ὑμῖν κατὰ χάσμα (ἀντὶ τοῦ ἀνωτέρω κατὰ βούκαν) δωρήσομαι.» Τότε παρὰ πάντων ἐκράγη· «Χριστιανὸν βασιλέα ὁ Θεὸς φυλάξει· αὗται κοιναὶ εὐχαὶ τῆς οἰκουμένης·» καὶ τὰ τούτοις παρόμοια· ἐπειπόντος δὲ τοῦ αὐτοκράτορος «ὁ Θεὸς μεθ' ὑμῶν,» τὰ λοιπὰ ἐγένοντο ὡς καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Ἀναστασίου ἀναγορεύσεως.

Ἐπὶ δὲ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐπειδὴ ἐκλογὴ δὲν ἐγίνετο, οὐδεμία ὑπῆρχε χρεία νὰ ζητηθῇ ἡ συναίνεσις τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ δήμου· ὥστε ἡ ἀναγόρευσις ἦτο ἀπηλλαγμένη τῶν δραματικῶν τούτων περιπετειῶν, καὶ ἐτελεῖτο ὁμαλώτερον καὶ τυπικώτερον, ἂν καὶ οὐχ ἧττον μεγαλοπρεπῶς. Οἱ συγκλητικοὶ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς κατελάμβανον ἐν στολῇ διάφορα ὡρισμένα μέρη τῶν ἀνακτόρων, ἵνα ὑποδεχθῶσι καὶ συνοδεύσωσι τὸν νέον βασιλέα. Καὶ ἀφοῦ τὰ πάντα ἡτοιμάζοντο, ἐξήρχετο οὗτος ἀπὸ τοῦ τμήματος τῶν ἀνακτόρων τοῦ ὀνομαζομένου Αὐγουστέως, φορῶν σκαραμάγγιον (στρατιωτικὸν μανδύαν) καὶ σαγίον πορφυροῦν (στρατιωτικὸν ὡσαύτως ἱμάτιον), ἐν συνοδίᾳ τῶν

κοιτωνιτῶν, καὶ προέβαινε μέχρι τοῦ Ὀνόποδος, ἄλλου τῶν ἀνακτόρων τμήματος· ἐκεῖ περιέμενον οἱ πατρίκιοι καὶ ἐγίνετο ἡ πρώτη ἐπίσημος ὑποδοχή, ἤ, καθὼς ἔλεγον τότε, δοχή. Ὁ τῆς καταστάσεως (ὁ τελετάρχης) ἔκραζε «κελεύσατε» οἱ δὲ πατρίκιοι ἐπηύχοντο, «εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους.» Ἐκεῖθεν ὁ βασιλεὺς συνοδευόμενος ἤδη καὶ ὑπὸ τῶν πατρικίων προέβαινε μέχρι τοῦ μεγάλου κονσιστωρίου, ἤτοι τῆς μεγάλης αἰθούσης, ὅπου συνεκροτοῦντο αἱ συνεδριάσεις τῆς συγκλήτου, καὶ ὅπου περιέμενον οἱ ὕπατοι καὶ οἱ συγκλητικοί. Ἐνταῦθα ἀφικόμενος ὁ βασιλεὺς ἵστατο ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τοῦ θρόνου, πατρίκιοι δὲ καὶ συγκλητικοὶ πίπτοντες προσεκύνουν αὐτόν· καὶ ἀφοῦ ἀνίσταντο, ἔνευεν ὁ δεσπότης εἰς τὸν πραιπόσιτον, ὁ δὲ πραιπόσιτος εἰς τὸν σιλεντιάριον, καὶ ὁ σιλεντιάριος ἔλεγε, «κελεύσατε·» πάντες δὲ ἐπηύχοντο, «εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους.» Ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς ἀπήρχετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀναμέσον τῶν ταγμάτων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς καὶ τοῦ δήμου, ὅστις, διερχομένου τοῦ βασιλέως, ἐποίει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Ὁ βασιλεὺς εἰςήρχετο πρὸ πάντων εἰς τὸ μητατώριον, ἤτοι εἰς τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀποκεχωρισμένον τμῆμα, ὅπερ ἐχρησίμευεν ἰδιαζόντως εἰς τὸ νὰ ἀκροᾶται τῶν ἀκολουθιῶν, νὰ ἀναπαύεται ἐν ἀνάγκῃ, καὶ νὰ περιβάλλεται τὰ ὡρισμένα εἰς διαφόρους τελετὰς ἱμάτια. Ἐπὶ τῆς στέψεως ὁ βασιλεὺς περιεβάλλετο ἐνταῦθα τὰ βασιλικὰ ἱμάτια τὰ καλούμενα διβητήσιον καὶ τζιτσάκιον, μεθ' ὃ εἰςώδευε μετὰ τοῦ πατριάρχου, καὶ ἅψας κηροὺς εἰς τὰς ἀργυρᾶς πύλας, καὶ προςευχηθεὶς εἰς τὰ ἅγια θυρία, καὶ ἅψας πάλιν κηρούς, ἀνήρχετο εἰς τὸν ἄμβωνα μετὰ τοῦ ἀρχιερέως. Ἐκεῖ ὁ πατριάρχης ἐποίει πρῶτον εὐχὴν ἐπὶ τῆς χλαμύδος, καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς εὐχῆς οἱ βασιλικοὶ θεράποντες ἐνέδυον διὰ τῆς χλαμύδος τὸν βασιλέα· ἔπειτα δὲ ἐποίει εὐχὴν ἐπὶ τοῦ στέμματος, καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς εὐχῆς αὐτὸς ὁ πατριάρχης ἐπέθετε τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ δεσπότου. Ἅμα τούτου γενομένου, ὁ λαὸς ἀνέκραζε τρίς· «ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος· δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη·» καὶ ἔπειτα· «ὁ δεῖνα μεγάλου βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος πολλὰ τὰ ἔτη·» καὶ ἄλλας τοιαύτας εὐχάς. Ὁ δὲ βασιλεύς, φορῶν τὸ στέμμα κατήρχετο τοῦ ἄμβωνος, καὶ ἀπήρχετο εἰς τὸ μητατώριον, ὅπου καθήσας ἐπὶ τοῦ θρόνου

ἐδέχετο τὴν προςκύνησιν ὅλων τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀξιωματικῶν, οἵτινες εἰςερχόμενοι ἀλληλοδιαδόχως ἔπιπτον κατὰ γῆς, καὶ ἐφίλουν τὰ δύω γόνατα αὐτοῦ. Καὶ τελεσθείσης τῆς προςκυνήσεως ἔλεγεν ὁ πραιπόσιτος «κελεύσατε» καὶ ἐπηύχοντο πάντες τὸ «εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους». Τότε ἐξελθόντων αὐτῶν ἐτελεῖτο ἡ συνήθης δοξολογία καὶ ἐκοινώνει ὁ βασιλεύς.

Τοιαύτη ἐγίνετο ἡ ἐγκαθίδρυσις τοῦ νέου βασιλέως ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Συγκεφαλαιοῦντες δὲ ἤδη ὅσα ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἐνταῦθα περὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν βασιλείας κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ βασιλεία ἐκείνη ἦτο ἀπεριόριστος ἅμα καὶ περιωρισμένη, ἀσιανὴ ἅμα καὶ εὐρωπαϊκή, κληρονομικὴ ἅμα καί αἱρετή. Καὶ ἴσως διὰ τῶν τοιούτων μάλιστα ποικίλων αὐτῆς χαρακτήρων ἠδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὰς ποικίλας δυςχερείας, ὑφ' ὧν δὲν ἔπαυσε νὰ πολεμῆται ἐν διαστήματι ἐτῶν ἑπτακοσίων καὶ ἐπέκεινα, ἱσταμένη εἰς τὰ μεθόρια τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως καὶ εἰς τὸ μεταίχμιον τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου.

Συνήθως αὐτὸς ὁ βασιλεὺς διεξῆγε τὴν ὑπερτάτην τοῦ κράτους κυβέρνησιν· ἀλλά, καθὼς εἴπομεν ἤδη, ὁσάκις ἦτο ἀνήλικος, ἢ ἄλλως ἀνεπιτήδειος πρὸς διεξαγωγὴν πραγμάτων, ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας παρεκάθητο παρ' αὐτῷ ἀνήρ, ὅςτις, καί τοι μὴ ἀνήκων εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, ἐλάμβανε τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας, καὶ μετήρχετο αὐτὸς τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Τοῦτο ὅμως δὲν συνέβαινε πάντοτε εἰς τοιαύτας περιστάσεις. Καὶ ἐπὶ αὐτῆς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, μάλιστα δὲ πρὸ αὐτῆς, ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περιήρχετο ἐνίοτε εἰς χεῖρας ἑνὸς τῶν δύω ὑπερτάτων ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς, οἵτινες ἦσαν ὁ *κουροπαλάτης* καὶ ὁ *παρακοιμώμενος*. Καὶ ὁ μὲν κουροπαλάτης, ὃν ὁ Νικηφόρος λέγει κεκτημένον τὴν μετὰ βασιλέα πρώτην ἀρχήν, ἦτο «ἐμπεπιστευμένος τὴν φυλακὴν τῆς αὐλῆς·» ὁ δὲ παρακοιμώμενος ἦτο «φύλαξ τῆς βασιλείου κλίνης.» Ἐπὶ Λέοντος, υἱοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, ἐδημιουργήθη καὶ ἕτερον μέγα αὐλικὸν ἀξίωμα, τὸ τοῦ *βασιλεοπάτορος*, ἀποδοθὲν τότε κατὰ πρῶτον εἰς

τὸν Στυλιανὸν Ζαούτσαν, πατέρα τῆς δευτέρας τοῦ Λέοντος συζύγου Ζωῆς, ὅςτις ἀπέβη καὶ παντοδύναμος ἐπί τινα χρόνον. Ὡσαύτως ὁ τοῦ Λέοντος υἱὸς Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ὠνόμασε κατ' ἀρχὰς βασιλεοπάτορα τὸν πενθερὸν αὐτοῦ Ῥωμανὸν Λεκαπηνὸν, ὅςτις ὅμως μετ' ὀλίγον ἔλαβεν αὐτὸ τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας· ἄλλος δὲ βασιλεοπάτωρ δὲν ἀναφέρεται, ἐνῷ κουροπαλάται καὶ παρακοιμώμενοι παντοδύναμοι μνημονεύονται πολλοί. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι κουροπαλάται μὲν προεχειρίζοντο ἐνίοτε καὶ ἄνδρες ἀνήκοντες εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, παρακοιμώμενος δὲ ποτέ. Ὀνομαστοὶ κουροπαλάται ὑπῆρξαν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἡρακλείου Θεόδωρος, ὁ Βάρδας ὁ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ Γ'. θεῖος, ὁ Λέων ὁ τοῦ βασιλέως Νικηφόρου Φωκᾶ ἀδελφὸς, ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος, ὁ τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ συναγωνιστής. Περιώνυμοι δὲ διὰ τὴν ἰσχὺν ἣν ἀπέκτησαν εἰς τὰ πράγματα παρακοιμώμενοι διετέλεσαν. ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν πρὶν βασιλεύσῃ, ὁ πρὸ τούτου Δαμιανὸς, ὁ ἐπὶ τῆς βασιλίδος Θεοφανοῦς Ἰωσὴφ, ὁ ἐπὶ τῆς ἀνηλικότητος τοῦ Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου Βασίλειος καὶ ἄλλοι. Ἀλλ' ἐνίοτε ἄνδρες πανοῦργοι ἀποβλέποντες μᾶλλον εἰς τὸ πρᾶγμα τῆς ἀρχῆς ἢ εἰς τὸ ὄνομα, διεξῆγον τὴν ὅλην κυβέρνησιν ἐπὶ πολλὰ ἔτη οὐχὶ ὡς βασιλεῖς ἢ κουροπαλάται, ἢ παρακοιμώμενοι, ἀλλὰ περιβεβλημένοι μετρίαν τινὰ καὶ δευτερεύουσαν ἐν τῇ πολιτείᾳ λειτουργίαν, οἷος ὑπῆρξεν ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης ἐπὶ τῆς ἀσθενοῦς βασιλίδος Ζωῆς.

Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα εἰς τὴν περὶ τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχῶν τοῦ κράτους ἔκθεσιν. Ἡ διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ κυριαρχία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους διῃρεῖτο εἰς δύω τάξεις, τοὺς ἐν ἐνεργείᾳ ἄρχοντας, ὑπαλλήλους καὶ ἀξιωματικοὺς, καὶ τοὺς ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι. Τὰ ἐνεργείᾳ ἀξιώματα ὡρίζοντο «διὰ λόγου προςγινόμεναι καὶ εἰς τὸ ἄρχειν τῶν ὑποτεταγμένων ἀφωρισμέναι ἀξίαι·» διότι διὰ βασιλικοῦ λόγου, ἤτοι διὰ βασιλικῆς ἀποφάσεως μετεβιβάζοντο ἐκ προσώπων εἰς πρόσωπα, καὶ εἶχον πραγματικὴν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν, ἐνῷ αἱ ἄλλαι ἦσαν ἁπλῶς τιμητικαὶ, ἐκαλοῦντο διὰ βραβείων διδόμεναι, δοθεῖσαι δὲ ἅπαξ δὲν ἀφῃροῦντο. Ἐντούτοις πάντες μὲν οἱ ἐνεργείᾳ ἄρχοντες, ὑπάλληλοι καὶ ἀξιωματικοὶ εἶχον συγχρόνως καὶ ἓν τιμητικὸν ἀξίωμα. Πλεῖστοι δὲ ἐκ τῶν

χόντων τιμητικὰ ἀξιώματα, οὐδεμίαν ἐνήργουν πραγματικὴν ὑπηρεσίαν. Ἐπὶ παραδείγματος ὑπῆρχον ἄπειροι πρωτοσπαθάριοι, σπαθαροκανδιδάτοι καὶ σπαθάριοι, ἁπλῶς ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι οὕτω τιμώμενοι. Ἀλλὰ πάντες οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἀνώτεροι πολιτικοὶ καὶ δικαστικοὶ ἄρχοντες ἦσαν συγχρόνως πρωτοσπαθάριοι· ἄλλοι δευτερεύοντες δημόσιοι λειτουργοὶ ἦσαν σπαθαροκουδιδάτοι, ἄλλοι τριτεύοντες, σπαθάριοι, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὑπῆρχον λοιπὸν ἐν τῷ κράτει ἄνθρωποι λογιζόμενοι δημόσιοι λειτουργοί, τιμώμενοι ὡς τοιοῦτοι, καὶ ἐνίοτε μισθοδοτούμενοι, μηδὲν δὲ πράγματι ἐνεργοῦντες. Τὸ δὲ ἄτοπον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἄλλως τε ἐπεκράτησεν ἄλλοτε καὶ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ὑφίσταται δὲ μέχρι σήμερον ἑκαχοῦ αὐτῆς, περιεπλέκετο τότε παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ ἑτέρου ἀτοπήματος, ὅτι πλεῖστα τῶν τιμητικῶν καὶ τῶν ἐνεργείᾳ ἀξιωμάτων ἠγοράζοντο δυνάμει τιμολογίου ἐπισήμως ὡρισμένου, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ μν'. κεφαλαίου τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Ὅ,τι ὅμως ἐμετρίαζεν ὁπωσοῦν τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τοῦ συστήματος τούτου εἶναι, ὅτι τὰ ἐπισημότερα ἐνεργητικὰ τῆς πολιτείας ἀξιώματα, οἱ ὑπουργοί, οἱ ἀνώτεροι δικασταί, οἱ στρατηγοί, οἱ ναύαρχοι καὶ αὐτοὶ οἱ κλεισουράρχαι καὶ οἱ τουρμάρχαι, δὲν περιελαμβάνοντο εἰς τὸ τιμολόγιον τοῦτο, ὅ ἐστι διωρίζοντο κατ' ἐκλογήν, καὶ οὐχὶ δι' ἀγορᾶς τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν. Τὰ ἔθνη, εἴτε βασιλεύονται, εἴτε δημοκρατοῦνται, ὁσάκις περιπέσωσιν εἰς ἡμαρτημένους τινὰς θεσμούς, προςπαθοῦν ἐξ ἀνάγκης νὰ ἐλαττώσωσιν, ὅσον ἐνδέχεται, τὰ ἐλαττώματα τῶν θεσμῶν τούτων. Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι εἰσήγαγον τὴν διὰ κληρώσεως ἐκλογὴν τῶν ἀρχόντων καὶ ἄλλων δημοσίων λειτουργῶν, ἔλαβον τὴν πρόνοιαν νὰ ἐξαιρέσωσι τῆς τοιαύτης ἐκλογῆς τοὺς στρατηγούς, οἵτινες καὶ ἐφεξῆς διὰ χειροτονίας πάντοτε προεχειρίζοντο· ἀνάλογόν τι ἐγένετο ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει, ὅπου μόνοι οἱ κατώτεροι ἐνεργείᾳ ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ, καὶ οἱ ἐνεργείᾳ κατώτεροι ὑπάλληλοι προεχειρίζοντο δι' ἀγορᾶς. Ἄλλο ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ὡς πρὸς τὰ ἀγοραζόμενα καὶ μισθοδοτούμενα ἀξιώματα τὸ τίμημα τὸ ὁποῖον κατεβάλλετο εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον εἶχε πολλάκις ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ταμείου τούτου ἀποδιδομένην μισθοδοσίαν. Λ. χ. ὁ θέλων γενέσθαι εἰς τὴν μεγάλην

ἑταιρείαν (τμῆμα τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς) εἰ μέν ἐστιν ἡ ῥόγα αὐτοῦ (ὁ ἐτήσιος μισθὸς) μέχρι νομισμάτων 40 (δρ. 680), παρέχει λίτρας 16 (δρ. 19,584), εἰ δὲ πλείονα ῥόγαν ἐπιζητῇ, κατ' ἀναλογίαν τῆς ῥόγας ὀφείλει ἀναβιβάζεσθαι καὶ τὸ τίμημα, ἤγουν τὰ 7 νομίσματα (δρ. 119) λίτραν μίαν (δρ. 1,124). Ὁ εἰς τὴν μέσην ἑταιρείαν θέλων γενέσθαι, ἐὰν λαμβάνῃ ῥόγαν νομίσματα 20 (δρ. 340), ὀφείλει δοῦναι λίτρας 10 (δρ. 11,240). Εἰ δὲ πλείω τῶν εἴκοσι νομισμάτων ἐπιζητεῖ, κατὰ ἀναλογίαν τῆς ῥόγας ὀφείλει ἀναβιβάζεσθαι καὶ τὸ τίμημα.» Ὡσαύτως ὁ γέρων κληρικὸς Κτενᾶς, θελήσας ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου, νὰ λάβῃ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι τὸ τοῦ πρωτοσπαθαρίου ἀξίωμα, ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ καταβαλὼν λίτρας 60 (δρ. 67,440) λαμβάνων δὲ ἐτήσιον μισθὸν λίτραν μίαν (δρ. 1,124). Καὶ τὸ μὲν τελευταῖον τοῦτο παράδειγμα μαρτυρεῖ ἁπλῶς τὴν γελοίαν τοῦ ἀνδρὸς κενοδοξίαν· τὰ πρηγουμένως ὅμως ἐκτεθέντα ὑποδεικνύουσιν ὅτι ἡ ἀγορὰ τῶν ἀξιωμάτων ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συγχρόνως τραπεζιτική τις ἐργασία, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἔχων κεφάλαια κατέθετεν αὐτὰ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἵνα ἀπολαμβάνῃ τόκον ἐτήσιον ἀπὸ 3 μέχρι 10 %. Ἡ καταβολὴ αὕτη ἐγίνετο προδήλως ἐφ' ὅρου ζωῆς ἐπὶ τῶν τιμητικῶν ἀξιωμάτων, τὰ ὁποῖα δοθέντα ἅπαξ, δὲν ἀφῃροῦντο· ἀλλὰ τί ἐγίνετο ἄρά γε ὡς πρὸς τὰ πραγματικὰ ἀξιώματα, ὁσάκις ἐπαύετο ὁ ὑπάλληλος, ἢ ὁ ἀξιωματικός; Περὶ τούτου οὐδὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν εἰς τὰς πηγάς. Ἀναμφιβόλως οἱ κατώτεροι οὗτοι δημόσιοι λειτουργοὶ ἐπαύοντο τότε σπανιώτερον ἢ σήμερον· ἐξ ἀνάγκης ὅμως ἐπαύοντο ἐνίοτε, καὶ τούτου γενομένου συναπέβαλλον πιθανῶς τὸ καταβληθὲν κεφάλαιον.

Ἐννοεῖται ὅτι ἐνταῦθα δὲν θέλομεν πραγματευθῆ εἰμὴ περὶ τῶν ἐνεργείᾳ ἀξιωμάτων, δι' ὧν διεξήγετο κυρίως ἡ κυβέρνησις τοῦ κράτους· καὶ ἐκ τούτων πάλιν μόνον περὶ τῶν σπουδαιοτέρων κατὰ τὴν παροῦσαν ἰδίως περίοδον. Τὰ ἐνεργείᾳ ἀξιώματα δὲν εἶχον πάντοτε τὴν αὐτὴν δικαιοδοσίαν, ἀλλ' ἄλλοτε μὲν πλειοτέραν, ἄλλοτε δὲ ὀλιγωτέραν, καὶ τὰ πλεῖστα ἐπὶ τέλους ἀπέβησαν ψιλὰ ὀνόματα. Ὅστις λοιπὸν ἤθελεν ἐπιχειρήσει νὰ συντάξῃ πραγματείαν πλήρη ὅλων τῶν ἀξιωμάτων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐν τῷ διαστήματι τῆς χιλιετῆς αὐτοῦ διαρκείας, ἤθελεν ἀναλάβει ἔργον

ἡράκλειον, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἁπλοῦν τμῆμα τῆς ἄλλης τοῦ κράτους ἱστορίας. Πλὴν τούτου, καὶ ἰδία περὶ τοῦ δημοσίου βίου τῶν Βυζαντινῶν πραγμεία ἀπὸ τῆς 5 μέχρι τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποβῇ ὁπωςοῦν ἀκριβής, πρὸ πάντων διὰ τὸν λόγον, ὅτι πλείστων μὲν ἀξιωμάτων καὶ αὐτὴν τὴν σημασίαν ἀγνοοῦμεν, ὀλιγίστων δὲ γινώσκομεν τὴν δικαιοδοσίαν. Ὅθεν θέλομεν περιορισθῆ εἰς τὸ νὰ παραστήσωμεν ἐνταῦθα ὁποῖά τινα ἦσαν τὰ κυβερνητικὰ καὶ στρατιωτικὰ ὄργανα τῆς Βυζαντινῆς πολιτείας περὶ τοὺς χρόνους τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Περὶ τῶν χρόνων τούτων ἔχομεν τοὐλάχιστον εἰδικάς τινας πραγματείας, καίτοι μὴ οὔσας οὐδὲ ταύτας εὐκρινεῖς καθ' ἑαυτὰς καὶ συμφώνους πρὸς ἀλλήλας. Καὶ ἔπειτα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔλαβεν ὁ Βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς τὴν ὁλοσχερεστέραν αὐτοῦ μόρφωσιν. Ὁσαιδήποτε δὲ καὶ ἂν ἦναι αἱ προϋπάρξασαι διαφοραὶ καὶ αἱ ἐπελθοῦσαι κατόπιν ἀλλοιώσεις, εἰμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ γινώσκων τὰ κατὰ τὴν Μακεδονικὴν δυναστείαν, γινώσκει μέχρι τινος τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τῆς διοικητικῆς καὶ κυβερνητικῆς ἐνεργείας τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.

Τὸ ἀνώτατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα ἦτο ὁ *μάγιστρος*. Κατὰ τὰς πρώτας τοῦ κράτους ἑκατονταετηρίδας ὁ μάγιστρος ἦτο «ἡγεμὼν τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων, καὶ ἡγούμενος τῶν φρουρούντων τὸν βασιλέα στρατοπέδων»· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἦτο ὁ ὕπατος τῶν αὐλικῶν ἀρχόντων, καὶ ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου, ἀπέβαλεν ἀμφοτέρας ταύτας τὰς ἰδιότητας· διότι προϊστάμενος μὲν τῆς αὐλῆς ἐγένετο ὁ κουροπαλάτης, τὰ δὲ διάφορα τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τμήματα εἶχον ἰδίους ἀνωτέρους στρατηγούς, τασσομένους ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἡγεμονίαν ἢ τοῦ βασιλέως αὐτοῦ, ἢ τῶν δύω μετὰ τὸν βασιλέα ὑπερτάτων τοῦ κράτους στρατηγῶν, τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς δύσεως. Τίς λοιπὸν ἦτο ἡ δικαιοδοσία καὶ ἡ ἁρμοδιότης τοῦ μαγίστρου ἐν τῇ 9 καὶ ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι; Τῇ ἀληθείᾳ οὐδεμία ὡς φαίνεται, ἰδοὺ δὲ τί περὶ αὐτοῦ εὑρίσκομεν εἰς τὰς πηγάς. Ἡ Βασίλειος τάξις ὁρίζουσα τὰ κατὰ τὴν προαγωγὴν ὅλων τῶν ἀξιωμάτων τῆς αὐλῆς καὶ τῆς πολιτείας, τάττει τὸν μάγιστρον

ἐν κεφαλαίῳ μς'. ἀμέσως μετὰ τὸν καίσαρα, τὸν νωβελήσιμον καὶ τὸν κουροπαλάτην, καὶ ἀμέσως πρὸ τῶν πατρικίων, οἵτινες πάλιν προηγοῦντο ὅλων τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν τοῦ κράτους. Πλὴν τούτου οἱ ξένοι πρέσβεις ἐμφανιζόμενοι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἀπηύθυνον αὐτῷ τὰς ἀκολούθους ἐρωτήσεις· «Πῶς ἔχει ὁ θεοστεφὴς βασιλεύς; πῶς ἔχει ἡ αὐγούστα καὶ δέσποινα; πῶς ἔχουσιν οἱ υἱοὶ καὶ βασιλεῖς τοῦ μεγάλου καὶ ὑψηλοῦ βασιλέως, καὶ τὰ λοιπὰ αὐτοῦ τέκνα; πῶς ἔχει ὁ ἁγιώτατος καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης; πῶς ἔχουσιν οἱ *δύο μάγιστροι*; πῶς ἔχει ἡ σύγκλητος πᾶσα; πῶς ἔχουσιν οἱ τέσσαρες λογοθέται;» Ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐρωτήσεων τούτων τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα προηγεῖται ὅλων τῶν λοιπῶν, ἐρχόμενον ἀμέσως μετὰ τὸν βασιλέα καὶ τὸν πατριάρχην. Τελευταῖον τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα οὐδέποτε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀναφέρεται μόνον, ἀλλὰ συναρμολογεῖται πάντοτε μετ' ἄλλου τινὸς τῶν ὑπερτάτων ἀξιωμάτων τοῦ κράτους. Ὁ ἐπὶ Θεοφίλου Μανουὴλ ὑπῆρξε *μάγιστρος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν*. Ἐπὶ Μιχαὴλ Γ'. ὁ θεῖος αὐτοῦ διετέλεσεν ὡσαύτως *μάγιστρος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν*. Ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ Βασιλείου, ὁ Στυλιανὸς Ζαούτσας, πρὶν ἀναγορευθῇ βασιλεοπάτωρ, ἦτο *μάγιστρος καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου*. Μετ' ὀλίγον ὁ Ῥωμανὸς Λεκαπηνὸς προεχειρίσθη κατ' ἀρχὰς μάγιστρος καὶ μέγας ἑταιρειάρχης, (ἤτοι ἀρχηγὸς τοῦ τμήματος τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, τοῦ καλουμένου ἑταιρεία). Ἐπὶ Ῥωμανοῦ, υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου οἱ δύω ἀδελφοὶ Νικηφόρος καὶ Λέων Φωκᾶς, ὄντες ὁ μὲν δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, ὁ δὲ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς δύσεως, ἐτιμήθησαν ἀμφότεροι διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ μαγίστρου. Βασιλεύσαντος δὲ τοῦ Νικηφόρου, οὗτος προεχειρίσατο τὸν μὲν ἀδελφὸν αὐτοῦ Λέοντα κουροπαλάτην καὶ μάγιστρον, τὸν δὲ ἐξάδελφον αὐτοῦ Ἰωάννην Τσιμισκὴν δομέστικον ἀνατολῆς καὶ μάγιστρον. Ὅθεν ἐκ τούτων πάντων συμπεραίνομεν ὅτι ἂν καὶ τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα ἰδιάζουσαν ἁρμοδιότητα καὶ δικαιοδοσίαν οὐδεμίαν ἤδη εἶχεν, ἐλογίζετο ὅμως πάντοτε ὡς τὸ ἀνώτατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα, καὶ ἀπεδίδετο εἰς τὸν ἑκάστοτε ἐπιφανέστατον αὐτῆς ἄνδρα, ἢ καὶ εἰς δύω ἐν ἀνάγκῃ· ἐντεῦθεν δὲ τὸ προπαρατεθὲν χωρίον τῆς Βασιλείου τά-

ξεως ἀναφέρει δύο μαγίστρους, ἐνῷ ἀλλαχοῦ αὐτῆς μνημονεύεται εἷς μόνος. Ὑπῆρχον μὲν καὶ ἄλλοι μάγιστροι, προϊστάμενοι ὡσαύτως τῶν πατρικίων, ἀλλ' οὗτοι ἦσαν ὑποδεέστεροι ὁμολογουμένως τοῦ ἑνὸς ἢ τῶν δύω ἐκείνων, οἵτινες πάντοτε διακρίνονται τῶν δευτερευόντων αὐτῶν ὁμωνύμων.

Οἱ δημόσιοι λειτουργοί, οἵτινες δύνανται μέχρι τινὸς νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς σήμερον παρ' ἡμῖν καλουμένους ὑπουργούς, εἶναι *οἱ τέσσαρες Λογοθέται*, τοὺς ὁποίους εἴδομεν ἀνωτέρω ἀναφερομένους ὑπὸ τῶν πρέσβεων ἀμέσως μετὰ τοὺς δύω μαγίστρους, καὶ τὴν σύγκλητον. Ὁ κατ' ἐξοχὴν λογοθέτης, ὅςτις καὶ *μέγας λογοθέτης* καὶ *λογοθέτης τοῦ δρόμου* ἐλέγετο, ἦτο ὁ γενικὸς οὕτως εἰπεῖν γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας «ὁ τῶν δημοσίων πραγμάτων τὰς ὑπομνήσεις τῷ βασιλεῖ διακομίζων.» Αὐτὸς εἰςῆγε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοὺς ξένους πρέσβεις, ἀποκρινόμενος εἰς αὐτοὺς ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως διότι εἰς τὰς ἐπισήμους παρουσιάσεις τῶν ἀντιπροςώπων τῶν ξένων δυνάμεων ὁ βασιλεὺς δὲν ἀπηύθυνεν ἀμέσως τὸν λόγον πρὸς αὐτούς. Ὁσάκις δὲ οἱ συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν ἁπλῶς λογοθέτην, ἄνευ ἑτέρας τινὸς διακρίσεως, τοῦτον ἐννοοῦσι τὸν λογοθέτην. Κατ' ἀρχὰς καὶ μέχρι τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου ἦτο ὁ γενικὸς διευθυντὴς τῶν ταχυδρομείων· ἀλλ' ἔκτοτε κατέστη ἀληθὴς πρωθυπουργός, καὶ εἴδομεν τοιούτους τὸν Σταυράκιον ἐπὶ Εἰρήνης, τὸν Θεόκτιστον ἐπὶ Θεοφίλου, τὸν Συμβάτιον ἐπὶ Μιχαὴλ Γ'. καὶ ἄλλους. Ἐπὶ δὲ Κωδίνου ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου, ὅςτις «εἶχε μὲν πάλαι καὶ οὗτος ὑπηρεσίαν ἡμῖν ἀνεπίγνωστον» οὐδεμίαν ἤδη εἶχε τοιαύτην. Ὁ δεύτερος λογοθέτης ἦτο ὁ ἐπικαλούμενος *λογοθέτης τοῦ γενικοῦ* ἢ *γενικὸς λογοθέτης*, ὅςτις ἦτο ὁ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργός· καὶ ἐκαλεῖτο *γενικὸς* πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ *εἰδικοῦ* ἢ *τῶν οἰκειακῶν*, ἤτοι τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς αὐτοκρατορικῆς περιουσίας. Τελευταῖον τέταρτος λογοθέτης ἦτο *ὁ λογοθέτης τοῦ στρατοῦ*, ἤτοι ὁ ἐπιτετραμμένος τὴν οἰκονομικὴν τοῦ στρατοῦ διαχείρισιν, διότι τὸ προςωπικὸν τοῦ στρατοῦ διευθύνετο, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων στρατηγῶν ἑκάστου σώματος, ἐργαζομένων ἀμέσως ἐπὶ τούτῳ μετὰ τοῦ βασιλέως. Παρεκτὸς τῶν τεσσάρων τούτων λογοθετῶν ὑπῆρχον μὲν καὶ ἄλλοι, οἷον ὁ λογοθέ-

της τῶν σεκρέτων ἤτοι τῶν διαφόρων δικαστηρίων, ὁ λογοθέτης τῶν ἀγελῶν, ἤτοι τοῦ ἐπὶ τῶν ζώων φόρου· ἀλλ' οἱ τέσσαρες πρῶτοι ἦσαν οἱ πάντων ἐπιφανέστεροι.

Ἡ βασιλεύουσα τοῦ κράτους εἶχε δύω ἰδίους ἄρχοντας, οἵτινες συγκατελέγοντο μεταξὺ τῶν ὑπερτάτων αὐτῆς ὑπουργῶν, τὸν *ἔπαρχον τῆς πόλεως* καὶ τὸν *κοιαίστορα*, τῶν ὁποίων γνωρίζομεν ἀκριβέστερον ὁπωσοῦν τὴν δικαιοδοσίαν ἐκ τῆς Ἐπαναγωγῆς τοῦ νόμου. Κατὰ τὴν Ἐπαναγωγὴν ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως ἦτο ὁ πρῶτος μετὰ τὸν βασιλέα ἄρχων ἐν τῇ βασιλευούσῃ, ὁ πάντων μείζων. Εἰς αὐτὸν ὑπήγετο ἡ ὑπερτάτη ἀνάκρισις καὶ ἐκδίκασις ὅλων τῶν ἐγκλημάτων, ὅσα διεπράττοντο ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ ἐν διαστήματι 50 μιλίων περὶ αὐτήν. Εἰς αὐτὸν ὑπήγετο ἡ τῆς πόλεως ἀστυνομία καὶ ἀγορανομία. Καθ' ὅλα ταῦτα ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἦτο ἀπεριόριστος, εἶχε δὲ καὶ ἀστυκὴν δικαιοδοσίαν, ἀλλὰ σχετικῶς μικράν. Παρ' αὐτῷ ἐνῆγον καὶ ἐνήγοντο οἱ ἀργυροπράται, καὶ αὐτὸς ἦτο ὁ ὑπέρτατος ἔφορος καὶ δικαστὴς τῶν κηδεμόνων καὶ τῶν ἐπιτρόπων. Ἵνα δύναται δὲ νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὰς ποικίλας ταύτας ἐργασίας, εἶχε δύω *συμπόνους* ἤτοι παρέδρους. Ἐν τούτοις ὁ ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι γράψας Κωδῖνος ἀναφέρει μὲν εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἀξιωμάτων αὐτοῦ καὶ τὸν ἔπαρχον, ἀλλ' ἐπιφέρει ὅτι ὁ ἔπαρχος εἶχε πάλαι ὑπηρεσίαν ἀνεπίγνωστον, νῦν δὲ οὐδεμίαν. Ὁποία δὲ παράδοξος ἀλλοίωσις ὀνομάτων συνέβη μεταξὺ τῆς 9 καὶ τῆς 14 ἑκατονταετηρίδος προσεπιμαρτυρεῖ αὐτὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ κουροπαλάτου, τὸ ὁποῖον ἔφερεν ὁ Γεώργιος Κωδῖνος· διότι ἐνῷ εἴδομεν τὸν Νικηφόρον λέγοντα τὸν κουροπαλάτην κεκτημένον τὴν μετὰ βασιλέα πρώτην ἀρχήν, καὶ εἴδομεν καὶ θέλομεν ἰδεῖ κουροπαλάτας τὸν Βάρδαν, τὸν Λέοντα Φωκᾶν, τὸν Καταχαλῶν Κεκαυμένον καὶ ἄλλους τοιούτους παντοδυνάμους ἄνδρας, ἐπὶ Κωδίνου, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μαρτυρίαν, «ὁ κουροπαλάτης εἶχε μὲν εἰς τὸ παλαιὸν ὑπηρεσίαν, ἥτις ἐστὶν ἀνεπίγνωστος, νῦν δὲ οὐδεμίαν.» Καὶ παρατηρήσατε ὁπόσην ὀλίγην φροντίδα ἐλάμβανεν ὁ Κωδῖνος ἵνα γνωρίσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀντικειμένου, περὶ οὗ ἐπραγματεύετο· διότι τελευταῖον ἀφοῦ ἡμεῖς γνωρίζομεν τὴν ἐξουσίαν, ἣν εἶχον ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως καὶ ὁ κουροπαλάτης, ἠδύνατο

καὶ ὁ Κωδῖνος νὰ τὴν γνωρίσῃ, ἐὰν ἐλάμβανε τὸν κόπον νὰ ἀνατρέξῃ εἰς τὰς αὐτὰς πηγάς. Καθὼς δὲ ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως εἶχε τὴν ὑπερτάτην ἀστυνομίαν τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τὴν ὑπερτάτην ἐπ' αὐτῶν δικαιοδοσίαν, οὕτως ὁ *κοιαίστωρ* εἶχε τὴν ὑπερτάτην δικαιοδοσίαν καὶ ἀστυνομίαν ἐπὶ τῶν παρεπιδημούντων εἰς τὴν βασιλίδα πόλιν ἀνθρώπων ἐξ οἱασδήποτε αἰτίας, ἐκδικάζων τὰς ὑποθέσεις ἐκείνων, ὅσοι ἐπὶ τούτῳ ἦλθον ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν, παρέχων ἐργασίαν εἰς τοὺς πρὸς ἀναζήτησιν τοιαύτης προσελθόντας, καὶ ἀποπέμπων εἰς τὰ ἴδια τοὺς ἄνευ σπουδαίου λόγου καὶ συμφέροντος καταλιπόντας τὸν τόπον τῆς διαμονῆς αὐτῶν. Πλὴν τούτου δὲ εἰς τὴν ὑπερτάτην δικαιοδοσίαν τοῦ κοιαίστορος ὑπήγετο καὶ τὸ ἔγκλημα τῆς πλαστογραφίας. Ἡ δὲ εἰδικὴ αὕτη δικαιοδοσία ἑνὸς τῶν ἀνωτέρων λειτουργῶν τοῦ κράτους ἐπὶ τῶν παρεπιδημούντων εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀνθρώπων μαρτυρεῖ ὁπόσον μέγα καὶ ποικίλον ἦτο τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ ὁπόσον σπουδαῖον ἦτο τὸ καθῆκον, τὸ ὁποῖον ᾐσθάνετο ἡ πολιτεία τοῦ νὰ ἐπιτηρῇ τοὺς παρεπιδήμους αὐτούς. Τὸ ἀξίωμα τοῦ κοιαίστορος ἦτο ἀνέκαθεν μέγα, καὶ ἴσως ἄλλοτε σπουδαιότερον ἢ ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι, διότι εἴδομεν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τὸν κοιαίστορα ὀνομαζόμενον πάρεδρον τοῦ βασιλέως καὶ στόμα τοῦ βασιλέως, τὸν δὲ παντοδύναμον Τριβωνιανὸν κατέχοντα τὸ ἀξίωμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον τότε δικαίως παρεβάλομεν πρὸς τὸν σημερινὸν ὑπουργὸν τῆς δικαιοσύνης. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοὺς χρόνους τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου ἦτο, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν πρὸ μικροῦ ῥηθέντων, ἓν τῶν ἐπιφανεστάτων τοῦ κράτους· οὐχ ἧττον ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι ὁ Κωδῖνος λέγει περὶ αὐτοῦ· «ὁ κοιαίστωρ εἶχε μὲν πάλαι καὶ οὗτος ὑπηρεσίαν, νῦν δὲ οὐδαμῶς.»

Παρεκτὸς τῶν ἀνωτέρων τούτων λειτουργῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, παρεκάθητο παρὰ τῷ βασιλεῖ συνέδριον συμβουλευτικὸν κυρίως, ἡ καλουμένη *σύγκλητος*. Ἡ σύγκλητος ἐν τῇ στενοτέρᾳ σημασίᾳ τοῦ ὀνόματος τούτου περιελάμβανε μόνον τοὺς ἀνωτέρους πολιτικοὺς ἄρχοντας, καὶ τότε ἀνεφέρετο ἐξ ἀντιθέσεως πρὸς τοὺς ἀπὸ *σπαθίου*, ἤτοι τοὺς στρατιωτικοὺς ἀξιωματικούς. Πολλάκις ὅμως ἡ σύγκλητος μνημονεύεται ἐν εὐρυτέρᾳ σημασίᾳ, περιλαμβάνουσα ὅλους τοὺς ἀνωτέρους τῆς πολιτείας ἄρχοντας, πολιτικούς τε

καὶ στρατιωτικούς. Τοῦτο ἀπέδειξε κάλλιστα ὁ Ῥέισκιος ἐν ταῖς σημειώσεσιν αὐτοῦ εἰς τὸ κείμενον τῆς Βασιλείου τάξεως. Καθὼς δὲ συμβαίνει συνήθως εἰς τὰ τοιαῦτα συμβουλευτικὰ σώματα, τὸ ἀξίωμα τῆς συγκλήτου ἐν τῇ πολιτείᾳ ἦτο ὁτὲ μὲν μεῖζον, ὁτὲ δὲ ἔλασσον κατὰ τὴν προαίρεσιν τοῦ βασιλέως καὶ τὰς περιστάσεις ἐν γένει. Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Προκοπίου ἐν τῷ 25 κεφαλαίῳ τοῦ τετάρτου βιβλίου τῶν ἱστοριῶν αὐτοῦ, ὅτι οἱ πρέσβεις τῶν Γεπιδῶν ἐλθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα συνομολογήσωσι συμμαχίαν δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως παραδοχὴν τῶν προτάσεων αὐτῶν, ἀλλ' ἐζήτησαν νὰ ἐπιῤῥωσθῶσιν αἱ συνθῆκαι διὰ τοῦ ὅρκου τῶν ἀπὸ τῆς συγκλήτου βουλῆς ἀνδρῶν, μαρτυρεῖ ὁποίαν ὑπόληψιν εἶχον ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι οἱ ξένοι λαοὶ περὶ τοῦ συνεδρίου ἐκείνου. Καὶ ὁ αὐτὸς Προκόπιος βεβαιοῖ ἐν τῷ 9 κεφαλαίῳ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου, ὅτι ἀνέκαθεν οἱ τῶν Λαζῶν βασιλεῖς πέμποντες πρέσβεις εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐλάμβανον, τῇ ἀδείᾳ τοῦ βασιλέως, συζύγους ἐκ τῶν ἀπὸ τῆς συγκλήτου βουλῆς οἴκων. Εὕρομεν δὲ ὅτι ὀλίγον πρότερον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀναστασίου καὶ πρὸ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἰουστίνου, οἱ δῆμοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐχαιρέτιζον τὴν σύγκλητον εἰς τρόπον ἐμφαίνοντα ὅτι ὑπελάμβανον αὐτὴν ὡς ἐκπροσωποῦσαν ἐπὶ τῆς βραχείας ἐκείνης μεσοβασιλείας πᾶσαν τοῦ κράτους τὴν μεγαλειότητα. «Σύγκλητε Ῥωμαίων, σὺ νικᾷς.» Ἐν τούτοις ὁ αὐτὸς Προκόπιος ἀξιοῖ ὅτι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ἡ βουλὴ ὥσπερ ἐν εἰκόνι ἐκάθητο, οὔτε τῆς ψήφου, οὔτε τοῦ καλοῦ κυρία οὖσα, σχήματος δὲ μόνου καὶ νόμου ξυνειλεγμένη παλαιοῦ ἕνεκα, ἐπεὶ οὐδὲ φωνὴν ἀφεῖναί τινα, ὁτῳοῦν τῶν ἐνταῦθα ξυνειλεγμένων τὸ παράπαν ἐξῆν.» Καθ' οὓς δὲ εὑρισκόμεθα χρόνους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ὁ Λέων ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, ὅστις ἐπετηδεύετο διὰ ῥητῶν διατάξεων νὰ καταργῇ πᾶν ὅ,τι ἄλλοτε, ἔστω καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον, προσέκρουεν εἰς τὴν βασιλικὴν παντοδυναμίαν, ἀπεφήνατο διὰ τῆς ογ'. αὐτοῦ νεαρᾶς ἐπισήμως ὡς εἰς ἀχρηστίαν πεσόντα τὸν νόμον δυνάμει τοῦ ὁποίου πᾶσα νέα νομοθετικὴ διάταξις καθυπεβάλλετο εἰς τὴν γνωμοδότησιν τῆς συγκλήτου. Ἀλλά, καθὼς προϋπεδείξαμεν ἤδη καὶ κατωτέρω θέλει γίνει ἔτι καταφανέστερον, πράγματι ἡ βασιλικὴ ἐξουσία δὲν ἀπέβη προϊόντος τοῦ χρόνου μᾶλλον ἀπε-

ρίφιστος, ἐπέδη ἀπεναντίας μετριωτέρα. Καὶ πλὴν τούτου, συνέβαινεν ἐν γένει εἰς τὴν σύγκλητον ὅ,τι εἰς πολλὰ ἄλλα ἀξιώματα τοῦ κράτους, εἰς τὸν πατριάρχην, τὸν κουροπαλάτην, τὸν παρακοιμώμενον. Ὁσάκις ἐδασίλευεν ἀνὴρ ἱκανὸς καὶ ῥέκτης, πᾶσα ἡ ἐξουσία συνεκεντροῦτο εἰς χεῖρας αὐτοῦ, ἡ δὲ σύγκλητος ἢ οὐδόλως ἢ ἐλάχιστα εἰσηκούετο. Ὁσάκις ὅμως ὁ βασιλεὺς ἦτο ἄνθρωπος ἀδυνάτου χαρακτῆρος, ἢ ἀνήλικος, ἡ σύγκλητος ἀνελάμβανεν ἅπαν αὐτῆς τὸ ἀξίωμα. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι ἐπὶ τῶν ἀνηλίκων δυσεγγόνων αὐτοῦ τοῦ Λέοντος τοῦ μετὰ τοσαύτης ὀλιγωρίας περὶ συγκλήτου λαλήσαντος, τὸ συνέδριον τοῦτο ἐῤῥύθμισε τὰ τῆς ὑπερτάτης τοῦ κράτους κυδερνήσεως, καὶ ἐνταυτῷ ἐξησφάλισε τὰ δίκαια τῶν νεαρῶν ἡγεμόνων. Ἀλλὰ τὸ κυριώτερον ἴσως προτέρημα τῆς συγκλήτου ἦτο, ὅτι, συγκειμένη ἐκ τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων, οἵτινες, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἦσαν ἄνδρες ἐγκρατεῖς τῶν διαφόρων κλάδων τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, διέσωζε τὰς παραδόσεις τῆς διοικήσεως καὶ τῆς νομοθεσίας, ἢ ἐτροπολόγει αὐτὰς ἐπιτηδείως κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ συνετέλεσεν οὕτω ὑπὲρ πᾶν ἄλλο εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ὀργανισμοῦ ἐκείνου, δι' οὗ τὸ ἀνατολικὸν κράτος κατώρθωσεν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ εὐπορήσῃ.

. . . .

Τὸ κράτος ἦτο διῃρημένον ἐπὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας εἰς 29 θέματα, ἐξ ὧν τὰ μὲν 17 ἀνῆκον εἰς τὴν Ἀσίαν, τὰ δὲ 12 εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὰ εἰς τὴν Ἀσίαν καταλεγόμενα θέματα ἦσαν τὸ Ἀνατολικόν, τὸ Ἀρμενιακόν, τὸ τῶν Θρακησίων, τὸ Ὀψίκιον, τὸ Ὀπτίματον, τὸ Βουκελλαρίων, τὸ Παφλαγόνων, ἡ Χαλδία, ἡ Μεσοποταμία, ἡ Κολώνεια, ἡ Σεδάστεια, ἡ Λυκανδός, ἡ Σελεύκεια, τὸ Κιδυῤῥαιωτῶν, ἡ Κύπρος, ἡ Σάμος, καὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Τὰ δὲ θέματα τῆς δύσεως ἤγουν τῆς Εὐρώπης ἦσαν ἡ Θράκη, ἡ Μακεδονία, ὁ Στρυμών, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ κυρίως Ἑλλάς, ἡ Πελοπόννησος, ἡ Κεφαλληνία, ἡ Νικόπολις, τὸ Δυῤῥάχιον, ἡ Λογγιδαρδία, ἡ Σικελία, καὶ ἡ Χερσών. Ἀλλ' ὁ κατάλογος οὗτος ὁ ἀναγραφεὶς κατὰ τὴν *Περὶ θεμάτων* πραγματείαν τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, διαφέρει ἐν πολλοῖς ἑτέρων τινῶν καταλόγων. Ἐν τῷ ν'. κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιδλίου

τῆς Βασιλείου τάξεως εὑρίσκομεν ἕτερον πίνακα, ὅπου ἐλλείπουσι μέν τινα τῶν προσημειωθέντων θεμάτων, οἷον τὸ Ὀπτίματον καὶ ἡ Κύπρος, καταλέγονται δὲ ἕτερα μὴ ἀναφερόμενα εἰς τὴν περὶ θεμάτων πραγματείαν, οἷον τὰ Χαρσιανοῦ, Λεοντοκόμεως καὶ Δαλματίας. Πάλιν δὲ ἐν τῷ νϐ'. κεφαλαίῳ τῆς αὐτῆς Βασιλείου τάξεως ὑπάρχει ἕτερος κατάλογος διάφορος ἀμφοτέρων τῶν προμνημονευθέντων· διότι ἐν αὐτῷ ἐλλείπουσι μὲν τὰ θέματα Σεβαστείας, Λυκανδοῦ, Μεσοποταμίας, Σελευκείας, Λογγιβαρδίας, Κύπρου καὶ Ὀπτιμάτου, καταλέγονται δὲ τὰ θέματα Δαλματίας, Καππαδοκίας καὶ Χαρσιανοῦ. Πλὴν τούτου ἐνῷ ἐν τῇ περὶ θεμάτων πραγματείᾳ ἀπαντῶμεν ὡς τρίτον τῆς δύσεως τὸν Στρυμῶνα, καὶ ὡς ἕβδομον, τὴν Κεφαλληνίαν, ἡ πραγματεία ἀμέσως ἐπιφέρει περὶ ἑκατέρου ἐξ αὐτῶν ὅτι δὲν ἀποτελεῖ ἴδιον θέμα, ἀλλὰ ὑπάγεται ὁ μὲν Στρυμὼν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἡ δὲ Κεφαλληνία εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τούτου ὅμως τεθέντος διατί ἐν τῇ ἀπαριθμήσει τῶν θεμάτων ἀναφέρονται ὡς ἴδια θέματα; καὶ διατί ἐν τοῖς κεφαλαίοις ν'. καὶ νϐ'. τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως οἱ στρατηγοὶ Στρυμῶνος καὶ Κεφαλληνίας μνημονεύονται ὡς ὅλως διακεκριμένοι τῶν στρατηγῶν Μακεδονίας καὶ Πελοποννήσου; Ἀλλὰ, καθὼς ἠξεύρομεν ἤδη, ἡ ἀκρίβεια δὲν ἦτο τὸ κυριώτερον προτέρημα τῶν βυζαντινῶν. Καὶ ἔπειτα οἱ τρεῖς ἐκεῖνοι κατάλογοι συνετάχθησαν πιθανώτατα κατὰ διαφόρους ἐποχάς· ἡ δ' ἔκτασις τοῦ κράτους ἐτροπολογεῖτο συνεχῶς δι' αὐξήσεων ἢ μειώσεων. Μικρὸν μάλιστα μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ, καὶ τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου, τὸ κράτος ἀνεκτήσατο τὴν Κρήτην, τὸ βασίλειον τῆς Βουλγαρίας καὶ ἄλλας χώρας, αἵτινες δὲν ἀναφέρονται εἰς τοὺς προπαρατεθέντας καταλόγους. Τελευταῖον τὰ ὅρια τῶν θεμάτων ἦσαν ἄλλοτε ἄλλως κεκανονισμένα. Λ. χ. ἐν τῷ ν'. κεφαλαίῳ τῆς *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν* συγγραφῆς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἀναγινώσκομεν ὅτι τὰ θέματα Καππαδοκίας, Κεφαλληνίας, Καλαβρίας καὶ Χαρσιανοῦ ἀπετέλουν ἄλλοτε μέρη τῶν θεμάτων Ἀνατολικοῦ, Λογγιβαρδίας, Σικελίας καὶ Ἀρμενιακοῦ. Πολλὰ δὲ ἀναφέρονται ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ θέματα, ἄλλοτε ὑφιστάμενα, νῦν δὲ μὴ ὑπάρχοντα, καθὸ κατα-

κτηθέντα ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν. Ὅθεν ἀνεγράψαμεν τὸν ἀνωτέρω κατάλογον μᾶλλον ἵνα δώσωμεν γενικήν τινα ἔννοιαν τῆς διοικητικῆς τοῦ κράτους διαιρέσεως καὶ τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ ἐν ὡρισμένῃ ἐποχῇ, ἤτοι ἐν ἀρχῇ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἢ ἔχοντες τὴν ἀξίωσιν νὰ ἀκριβολογήσωμεν περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου.

Τὰ ὅρια τῶν θεμάτων τῆς Ἀσίας εἶναι ἀκριβῶς διαγεγραμμένα ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Τὸ Ἀνατολικὸν θέμα ἦτο ὅλως μεσόγειον, καὶ κατεῖχε τὸ κέντρον οὕτως εἰπεῖν τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Περιελάμβανε δὲ μέγα μέρος τῆς Φρυγίας, τὴν Πισιδικήν, τὴν Λυκαονίαν, καὶ κλάσματά τινα τῆς Λυκίας καὶ τῆς Παμφυλίας. Ὀνομασταὶ ἐν αὐτῷ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα πόλεις ἦσαν πρὸς βορρᾶν τὸ Ἀμόριον, πρὸς ἀνατολὰς τὸ Ἰκόνιον, καὶ πρὸς δυσμὰς τὸ Ἀκροϊνόν. Πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἀνατολικοῦ ἔκειτο τὸ Θρακήσιον θέμα, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὴν μικρὰν Φρυγίαν, τὴν Λυδίαν, καὶ τμῆμα τῆς Καρίας, ἥπτετο τῆς θαλάσσης, διὰ μικρᾶς τινος περὶ Μίλητον παραλίας, καὶ πόλεις εἶχεν ἀξιολόγους τὴν Ἱεράπολιν, τὴν Λαοδίκειαν, καὶ τὰς Κολοσσὰς ἢ Χώνας. Δυτικῶς πάλιν τοῦ Θρακησίου ἔκειτο τὸ τῆς Σάμου θέμα, τὸ ὁποῖον περιελάμβανεν, ἐκτὸς τῆς νήσου ἀφ' ἧς ὠνομάζετο, πᾶσαν τὴν ἀπέναντι αὐτῆς παραλίαν ἀπὸ Ἐφέσου πρὸς μεσημβρίαν μέχρις Ἀτραμυττίου πρὸς βορρᾶν. Τὸ θέμα τοῦ Ὀψικίου ὡρίζετο ἀπὸ δυσμῶν διὰ τῆς παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ ἀστακηνοῦ κόλπου, καὶ μεσογείως συνώρευε πρὸς νότον μετὰ τῶν θεμάτων Σάμου καὶ Θρακησίων, πρὸς ἀνατολὰς μετὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ, πρὸς ἄρκτον δὲ μετὰ τοῦ Ὀπτιμάτου· πόλεις δὲ κυρίας εἶχε τὴν Νίκαιαν, τὸ Δορύλαιον, τὸ Κοτυάειον, τὴν Κύζικον. Τὸ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ὀψικίου Ὀπτίματον κατεῖχε τὴν πρὸς τὸν ἀστακηνὸν κόλπον παραλίαν, τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Βοσπόρου καὶ τὴν δυτικωτέραν παραλίαν τοῦ εὐξείνου πόντου, συνορεῦον πρὸς ἀνατολὰς μετὰ τοῦ Βουκελλαρίων θέματος, καὶ πόλεις κυριωτέρας εἶχε τὴν Νικομήδειαν καὶ τὴν Χρυσόπολιν. Τὸ Βουκελλαρίων θέμα συνέκειτο ἐκ τοῦ πλείστου τῆς Γαλατίας, μετὰ κυριωτάτης πόλεως, τῆς Ἀγκύρας· συνώρευε δὲ πρὸς δυσμὰς μὲν μετὰ τοῦ Ὀψικίου καὶ τοῦ Ὀπτιμάτου, πρὸς νότον

μετὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ, πρὸς ἀνατολὰς μετὰ τῆς Καππαδοκίας, τοῦ Ἀρμενιακοῦ καὶ τῆς Παφλαγονίας, καὶ πρὸς βοῤῥᾶν ὡρίζετο ὑπὸ τοῦ εὐξείνου πόντου. Τὰ τρία ταῦτα θέματα, Ὀπτίματον, Ὀψίκιον καὶ Βουκελλαρίων, ὠνομάσθησαν οὕτω ἐκ τοῦ ὅτι πάλαι ποτὲ ἐστάθμευον ἐν αὐτοῖς τρία τινα ῥωμαϊκὰ στρατιωτικὰ τάγματα, οἱ καλούμενοι, Bucelarii Cataphracti, οἱ Optimates, ἤτοι λογάδες γότθοι πολεμισταί, καὶ οἱ Obsequentes ἤτοι σῶμα ἐκ μονομάχων συγκροτηθὲν, τὰ ὁποῖα ὅμως ἅπαντα πρὸ καιροῦ δὲν ἐσώζοντο. Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Βουκελλαρίων ἔκειντο ἀλληλοδιαδόχως παρὰ τὸν εὔξεινον πόντον τὰ τρία θέματα· Παφλαγονία, Ἀρμενιακὸν, καὶ Χαλδία. Πρὸς νότον τοῦ Ἀρμενιακοῦ καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Βουκελλαρίων καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ἔκειντο τὰ πέντε μεσόγεια θέματα· Κολώνεια, Σεβάστεια, Χαρσιανὸν, Καππαδοκία, Λυκανδὸς. Ἡ Λυκανδὸς, ἡ Καππαδοκία καὶ ἐν μέρει ἡ Κολώνεια ὡρίζοντο πρὸς ἀνατολὰς διὰ τοῦ Εὐφράτου, ἐπέκεινα τοῦ ὁποίου ἔκειτο τὸ θέμα Μεσοποταμίας. Πρὸς μεσημβρίαν δὲ τῆς Καππαδοκίας παρὰ τὴν νότιον παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀπέναντι τῆς βορείου παραλίας τῆς Κύπρου ἡπλοῦτο τὸ θέμα Σελευκείας (ἢ Κιλικίας), καὶ πρὸς δυσμὰς μὲν αὐτοῦ, πρὸς νότον δὲ τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Θρακησίου, παρὰ τὴν αὐτὴν νότιον παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, παρετείνετο τὸ θέμα τῶν Κιβυῤῥαιωτῶν, περιλαμβάνον καὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τὸ μέχρι Μιλήτου μέρος. Ἡ Ῥόδος ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα τῶν Κιβυῤῥαιωτῶν· ἡ δὲ Κύπρος ἀπετέλει, ὡς εἴδομεν, ἴδιον θέμα, ἕτερον δὲ πάλιν αἱ Κυκλάδες νῆσοι.

Τῶν δὲ εὐρωπαϊκῶν θεμάτων τὰ ὅρια ὀλιγώτερον ἀκριβῶς διαγράφονται ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου· ἀλλ᾽ ὅμως οἱ νεώτεροι ἐρευνηταὶ ἐπεχείρησαν νὰ ὁρίσωσι καὶ ταῦτα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀσφαλῶς. Ἐκ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ σωζομένων θεμάτων ἡ μὲν Λογγιβαρδία περιελάμβανε τὴν περὶ Βᾶριν χώραν καὶ τὴν Καπιτανάταν, φρούρια ἔχουσα Ὑδροῦντα, Καλλίπολιν, Ῥωσσάνον, Σοῤῥέντον· τὸ δὲ τῆς Σικελίας, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἀράβων κατάκτησιν τῆς νήσου ταύτης, περιωρίσθη εἰς τὰς ἐπὶ τῆς χερσονήσου χώρας, Καλαβρίαν, Βρεττίαν, Ἀπουλίαν, καὶ τὴν Λευκανίαν ἢ Βασιλικάταν, φρούρια δὲ εἶχε τὸ Ῥήγιον, τὴν ἁγίαν Κυριακὴν, τὴν ἁγίαν Σεβηρίναν, καὶ τὴν Κρότωνα. Ἔπειτα ἀπὸ

δυσμῶν ἀρχόμενοι πρὸς ἀνατολὰς εὑρίσκομεν τὸ Κεφαλληνίας θέμα, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὰς Ἰονίους νήσους· τὴν Πελοπόννησον· τὸ τῆς Ἑλλάδος θέμα, ὅπερ ὅμως δὲν περιελάμβανεν εἰμὴ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Εὐβοίας, ἐκτεινόμενον πρὸς βοῤῥᾶν μέχρι τοῦ Πηνειοῦ, ἡ δ' Αἰτωλία καὶ ἡ Ἀκαρνανία ἀπετέλουν τὸ θέμα Νικοπόλεως. Πρὸς βοῤῥᾶν τῶν θεμάτων Ἑλλάδος καὶ Νικοπόλεως ἦσαν τὸ θέμα Θεσσαλονίκης ἐκτεινόμενον μὲν ἀπὸ Πηνειοῦ μέχρι τῶν πρὸς δυσμὰς τοῦ Στρυμῶνος ὀρέων, περιλαμβάνον δὲ τὴν Χαλκιδικήν· καὶ τὸ θέμα Δυῤῥαχίου, τὸ ὁποῖον, ὁριζόμενον πρὸς βοῤῥᾶν ὑπὸ τοῦ Μαυροβουνίου, καὶ πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τῆς περὶ Ἀχρίδα Βουλγαρίας, ἐξετείνετο ἀπὸ Αὐλῶνος μέχρις Ἀντιβάρεως· καὶ πόλεις εἶχε λόγου ἀξίας τὸ Δυῤῥάχιον, τὸ Δούλκινον καὶ τὴν Ἀντίβαριν. Τὸ θέμα τοῦ Στρυμῶνος κατὰ μὲν τὸν Τάφελ ἐξετείνετο μέχρι Μαρίτσης, κατ' ἄλλους δὲ περιωρίζετο ἐντὸς τῆς κοιλάδος τοῦ Στρυμῶνος καὶ τῶν πέριξ ὀρέων. Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ θέματος Στρυμῶνος ἔκειντο τὰ θέματα Μακεδονίας καὶ Θράκης. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦτο σφόδρα συνεσταλμένον, διότι τὸ σύνορον αὐτοῦ μικρὸν ἀπεῖχε τοῦ Ἀναστασιανοῦ τείχους· ὡς ἐσχάτη δὲ αὐτοῦ πόλις πρὸς δυσμὰς λέγεται ἡ Τραϊανούπολις. Ἀλλὰ μέγιστον ἦτο τὸ τῆς Μακεδονίας θέμα, τὸ ὁποῖον περιελάμβανεν ὅλην σχεδὸν τὴν Θράκην, πρωτεύουσαν εἶχε τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ πρὸς βοῤῥᾶν ὡρίζετο ὑπὸ τῆς κυρίως Βουλγαρίας· τελευταῖον πρὸς βοῤῥᾶν τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἐν τῇ Ταυρικῇ χερσονήσῳ, ἔκειτο τὸ θέμα Χερσῶνος, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν περιελάμβανεν εἰμὴ ταύτην τὴν πόλιν καὶ μικράν τινα περὶ αὐτὴν περιοχήν.

Κατὰ δυστυχίαν περὶ τῶν κυριωτέρων πόλεων, ἰδίως τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας, καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ὀλίγας εὑρίσκομεν ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀσφαλεῖς εἰδήσεις· διότι ὁ θεοστεφὴς οὗτος συγγραφεὺς ἀντὶ νὰ εἴπῃ πῶς εἶχον αἱ πόλεις αὗται, καὶ ὁποῖαί τινες ἦσαν ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ, εὑρίσκει εὔλογον νὰ παραθέτῃ τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους, ἐμπίπτων εἰς δεινὴν χρόνων καὶ πραγμάτων σύγχυσιν, τῆς ὁποίας ἀρκούμεθα νὰ δώσωμεν τὴν ἀκόλουθον ἀπόδειξιν. Ὁ Πορφυρογέννητος λέγει· «Ἔχει δὲ τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος πόλεις τὸν ἀριθμὸν 79· καὶ τοσαῦτα μὲν ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὸν Ἱεροκλέα.» Ἀλλ' ὁ Ἱεροκλῆς ἔ-

γραφε τὸν Συνέκδημον αὐτοῦ εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν τὸ κράτος διῃρεῖτο εἰς ἐπαρχίας, οὐχὶ εἰς θέματα, ἡ δὲ ἐπαρχία Ἑλλάδος ἤγουν Ἀχαΐας, διατελοῦσα τότε ὑπὸ ἀνθύπατον, περιελάμβανε καὶ τὴν Πελοπόννησον· ὥστε αἱ 79 πόλεις τοῦ Ἱεροκλέους ἀνῆκον οὐ μόνον εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὁ δὲ Πορφυρογέννητος ἀντιγράφων ἀκρίτως τὸν Ἱεροκλέα ἀποδίδει τὰς πόλεις ταύτας εἰς μόνον τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἔπειτα ὁμιλῶν περὶ τοῦ θέματος Πελοποννήσου λέγει ὅτι τὸ θέμα τοῦτο εἶχε πόλεις 40. Πλὴν τούτου οὐδὲ αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τῶν θεμάτων δυνάμεθα πάντοτε νὰ μάθωμεν ἐκ τοῦ Πορφυρογεννήτου. Τοῦ θέματος Σάμου ἀναφέρεται πρωτεύουσα ἡ Σμύρνη· τοῦ θέματος Πελοποννήσου ἡ Κόρινθος· τῶν θεμάτων Σεβαστείας, Λυκανδοῦ, Σελευκείας, Θεσσαλονίκης, Κεφαλληνίας, Δυρραχίου, Χερσῶνος, πρωτεύουσαι ὑπῆρχον ἀναγκαίως αὐταὶ αἱ πόλεις ἐξ ὧν ἐκαλοῦντο τὰ θέματα ταῦτα. Εἴς τινα θέματα ὑπῆρχε μία πόλις τοσαῦτον τῶν ἄλλων ὑπερέχουσα, ὥστε πιθανώτατα αὕτη ἦτο ἡ πρωτεύουσα· οἷον ἐν Ὀψικίῳ ἡ Νίκαια· ἐν Ὀπτιμάτῳ, ἡ Νικομήδεια· ἐν Χαλδίᾳ, ἡ Τραπεζοῦς· ἐν Λογγοβαρδίᾳ, ἡ Βάρις· καὶ πιθανῶς τοῦ θέματος τῶν Θρακησίων πρωτεύουσα ἦτο ἡ Ἔφεσος, διότι οἱ Ἄραβες ἐκάλουν τὸ θέμα τοῦτο Ἐλ-Ἐφεσὶς ἢ Ἐλ-Ἀφασίν. Ἀλλὰ περὶ τῶν θεμάτων Βουκελλαρίων, Παφλαγονίας, Σικελίας ἢ μᾶλλον Καλαβρίας, Ἀνατολικοῦ, Ἀρμενιακοῦ, Μεσοποταμίας, Κιβυρραιωτῶν, Αἰγαίου πελάγους, Μακεδονίας, Στρυμῶνος, καὶ ἐπὶ πᾶσι περὶ τῆς πρωτευούσης τοῦ θέματος Ἑλλάδος οὐδεμίαν ἔχομεν ἔνδειξιν.

Ἑκάστου θέματος προΐστατο ἀνώτατος ἄρχων ὀνομαζόμενος συνήθως *στρατηγὸς*, ἐξ οὗ καὶ τὰ θέματα ἐκαλοῦντο ἐνίοτε στρατηγίδες, οἷον ἡ τῆς Καππαδοκίας στρατηγὶς, ἡ Καλαβρίας στρατηγὶς καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὁ στρατηγὸς εἶχεν ἅμα μὲν τὴν ὑπερτάτην ἀρχηγίαν τῶν ἐν τῷ θέματι αὐτοῦ στρατευμάτων, ἅμα δὲ τὴν ἀνωτάτην πολιτικὴν τοῦ θέματος διοίκησιν· διότι ἕνεκα τῶν ἀδιαλείπτων ἐξωτερικῶν κινδύνων, εἰς οὓς ἦτο ἐκτεθειμένον τὸ κράτος, κατέστη ἀπαραίτητος ἡ συμπύκνωσις τῆς ὅλης κυβερνητικῆς δυνάμεως εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἑνὸς καθ' ἕκαστον θέμα. Τινῶν δὲ θεμάτων οἱ προϊστάμενοι ὠνομάζοντο *κατεπάνω*· οἷον ὁ κατε-

πάνω Παφλαγονίας, ὁ κατεπάνω τῆς κάτω Μηδίας, ὁ κατεπάνω Ἰταλίας, ὁ κατεπάνω Ἀδριανουπόλεως. Ὁ κατεπάνω ἐσήμαινε τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα. Ὑπῆρχον δὲ ἐκτὸς τῶν κατεπάνω τῶν θεμάτων καὶ ἄλλοι, οἷον ὁ κατεπάνω τῶν ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ ὁ κατεπάνω τῶν Μαρδαϊτῶν τῆς Ἀτταλείας ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Οἱ δὲ κατεπάνω θεμάτων τινῶν οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ οἱ στρατηγοὶ τῶν μεθορίων, ὡς φαίνεται, θεμάτων, οἵτινες ὡς μᾶλλον ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς προσβολὰς τῶν πολεμίων ἦσαν περιβεβλημένοι καὶ πλείονα τῶν στρατηγῶν ἐξουσίαν. Ἐκ τοῦ κατεπάνω τῆς Ἰταλίας ἠξίωσάν τινες ὅτι παρήχθη κατ' ἀναγραμματισμὸν ἡ καπιτανάτα, ἡ ἄχρι τῆς σήμερον οὕτως ὀνομαζομένη ἐπαρχία τῆς κάτω Ἰταλίας.

Ἀλλὰ καὶ οἱ στρατηγοὶ δὲν ἦσαν ὅλοι ἴσοι, εἶχον διαφόρους βαθμοὺς κατὰ τὴν ἔκτασιν, τὴν θέσιν καὶ τὴν ἄλλην σπουδαιότητα τοῦ θέματος τοῦ ὁποίου προΐσταντο. Ἐν γένει τὰ ἀνατολικὰ θέματα ἐλογίζοντο ὡς ἀνώτερα τῶν δυτικῶν. Ἡ διαφορὰ αὕτη δηλοῦται πρὸ πάντων ἐκ τῆς ἱεραρχικῆς κατατάξεως ὅλων τῶν ἀρχόντων τοῦ κράτους, ἥτις ἀναφέρεται ἐν τῷ νβ'. κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ὅπου οἱ στρατηγοὶ τῆς Ἀνατολῆς προηγοῦνται ἅπαντες πολὺ τῶν στρατηγῶν τῆς δύσεως. Πλὴν τούτου οἱ στρατηγοὶ τῆς ἀνατολῆς ἐλάμβανον τακτικὸν μισθὸν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου, τὰς λεγομένας *ῥόγας*· ἐνῷ οἱ τῆς δύσεως μισθὸν τοιοῦτον δὲν ἐλάμβανον, ἀλλὰ μόνον τὰς λεγομένας *συνηθείας*, ἤτοι δικαιώματα κατ' ἔτος πληρωνόμενα εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν διοικουμένων. Τοσοῦτον δὲ ἐπεκράτησε νὰ λογίζεται ὡς πρὸς τὰ θέματα ἡ ἀνατολὴ ἀνωτέρα τῆς δύσεως, ὥστε ἐνίοτε θέματα ἐν Εὐρώπῃ κείμενα, ἀλλὰ διὰ τὴν θέσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἔκτασιν σπουδαιότατα ὄντα, κατελέγοντο μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν, οἷον ἡ Μακεδονία, ἡ Θρᾴκη, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Καὶ τ' ἀνάπαλιν θέματα ἐν Ἀσίᾳ κείμενα, ἀλλὰ πολὺ ὀλιγωτέρου λόγου ἄξια λογιζόμενα, κατελέγοντο μεταξὺ τῶν δυτικῶν· οἷον τὸ Κιβυρραιωτῶν καὶ τῆς Σάμου. Ἐκ τούτου δὲ συνάγεται ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ἀνατολικὰ θέματα δὲν ἦσαν ὅλα ἰσότιμα, καὶ ἡ μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ ἀναφαίνεται πρὸ πάντων ἐν τῇ διαφορᾷ τοῦ μισ-

θοῦ τὸν ὁποῖον ἐλάμβανον οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν, διότι περιεσώθη εἰς ἡμᾶς τὸ μισθολόγιον τῶν στρατηγῶν τούτων ὅπως εἶχεν ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος ἐν τῷ προμνημονευθέντι κεφαλαίῳ ν'. τοῦ δευτέρου βιβλίου τοῦ Βασιλείου τάξεως. Αἱ δ' ἐν αὐτῷ περιεχόμεναι πληροφορίαι εἰσὶ βεβαίως περιεργόταται. Κατὰ τὸ μισθολόγιον τοῦτο, τρεῖς στρατηγοί, ὁ τῶν Ἀνατολικῶν, ὁ τῶν Ἀρμενιακῶν, καὶ ὁ τῶν Θρακησίων, ἐλάμβανον κατ' ἔτος ἀνὰ λίτρας χρυσίου 40 ἕκαστος, ἤτοι δρ. 48,960 κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τοῦ τότε νομίσματος. Τρεῖς ἄλλοι στρατηγοί, ὁ τοῦ Ὀψικίου, ὁ τῶν Βουκελλαρίων καὶ ὁ Μακεδονίας, ἀνὰ λίτρας 30 ἤτοι δρ. 36,720. Πέντε στρατηγοί ὁ Καππαδοκίας, ὁ Χαρσιανοῦ, ὁ Παφλαγονίας, ὁ Θρᾴκης καὶ ὁ Κολωνείας ἀνὰ λίτρας 20, ἤτοι δρ. 24,480. Μεταξὺ δὲ τῶν στρατηγῶν ὅσοι εἶχον λίτρας 20 κατ' ἔτος, κατατακτέον καὶ τὸν Χαλδίας, ἤτοι Τραπεζοῦντος, διότι οὗτος ἐλάμβανε μὲν λίτρας 10 τακτικὸν μισθόν, ἐλάμβανε δὲ καὶ ἑτέρας λίτρας 10 ἐκ τοῦ αὐτόθι τελωνείου. Μόνον δὲ λίτρας 10 ἤτοι δρ. 12,240 ἐλάμβανον οἱ στρατηγοὶ Κιβυῤῥαιωτῶν, Σάμου καὶ Αἰγαίου Πελάγους. Ὁ δὲ στρατηγὸς Μεσοποταμίας οὐδὲν ἐλάμβανεν, ὡς ἔχων ὅλον τὸ τελωνεῖον. Τελευταῖον 4 στρατηγοὶ τῆς ἀνατολῆς, ὁ Λυκανδοῦ, ὁ Σεβαστείας, ὁ Σελευκείας, καὶ ὁ Λεοντοκώμεως δὲν ἐλάμβανον εἰμὴ 5 λίτρας, ὡς ὄντες καθ' ἣν ἐποχὴν συνετάχθη τὸ προκείμενον μισθολόγιον ἁπλοῖ κλεισουράρχαι.

Ἕκαστος στρατηγὸς θέματος εἶχεν ὑφ' ἑαυτὸν πολλοὺς στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἄρχοντας καὶ ὑπαλλήλους, ἐξ ὧν δὲν θέλομεν ἀναφέρει εἰμὴ τοὺς ἐπισημοτέρους. Οἱ μετὰ τὸν στρατηγὸν ἀνώτατοι στρατιωτικοὶ ἄρχοντες ἦσαν οἱ *κλεισουράρχαι* καὶ οἱ *τουρμάρχαι*. *Κλεισουράρχαι* ἰδίως ἐλέγοντο οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν φυλακὴν τῶν κλεισουρῶν ἢ στενωπῶν ἑκάστου θέματος, ὁποῖοι ἦσαν βραδύτερον ἐπὶ τῶν ὀθωμανῶν οἱ δερβὲν-ἀγάδες· τουρμάρχαι δὲ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ λοιποῦ τῶν θεμάτων στρατοῦ. Τουρμάρχης λ. χ. ἦτο ὁ Ἀγαλλιανός, ὁ στασιάσας ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ Λέοντος Γ'. Ἐνίοτε ὅμως ἀναφέρονται πολλοὶ τουρμάρχαι ἐν τῷ αὐτῷ θέματι, καὶ ἰδίως εἰς παράλια θέματα, εἰς ἃ πολλοὶ εἰδικοὶ *τουρμάρχαι τῆς παραλίου*· οἷον ἐν τῷ θέματι Πελοποννήσου καὶ ἐν

τῷ θέματι τῶν Θρακησίων. Πολλὰ δὲ τῶν νεωτέρων θεμάτων ἦσαν πρότερον κλεισοῦραι ἢ τοῦρμαι ἄλλων θεμάτων. Κλεισοῦραι μὲν τὰ προαναφερθέντα θέματα Λυκανδοῦ, Σεβαστείας, Σελευκείας καὶ Λεοντοκώμεως. Τοῦρμαι δὲ ἡ Καππαδοκία (τῆς τοῦ ἀνατολικοῦ στρατηγίδος), ἡ Κεφαλληνία (τῆς Λογγιβαρδίας), ἡ Χαρσιανοῦ (τῆς τῶν Ἀρμενιακῶν στρατηγίδος).

Ἀνώτατος δὲ μετὰ τὸν στρατηγὸν πολιτικὸς τοῦ θέματος ἄρχων ἦτο ὁ *πρωτονοτάριος* τοῦ θέματος, ὁ καὶ *κριτὴς* καὶ *δικαστὴς* καλούμενος. Ἐκ τῶν δύω τούτων τελευταίων αὐτοῦ προσηγοριῶν καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἦτο ὁ ἀνώτατος τοῦ θέματος δικαστὴς ἢ κριτής· ἀλλὰ συγχρόνως διεξῆγε καὶ πᾶσαν τὴν οἰκονομικὴν τοῦ θέματος διαχείρισιν. Ἐνίοτε δύω θέματα εἶχον ἕνα κριτήν, διότι μνημονεύονται *κριτὴς Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος*, *κριτὴς Θράκης καὶ Μακεδονίας*. Μέχρι τίνος δὲ ὁ κριτὴς ἢ πρωτονοτάριος ὑπήγετο εἰς τὸν στρατηγὸν κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ποικίλων αὐτοῦ καθηκόντων, δὲν γνωρίζομεν· βέβαιον εἶναι ὅτι ὡς πρὸς τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν ἐλάμβανε πολλάκις ἀμέσους παρὰ τοῦ βασιλέως διαταγάς, καὶ ἐξηρτᾶτο ἀμέσως ἀπὸ τὸν χαρτουλάριον τοῦ Σακέλλου, ἤτοι ἀπὸ τὸν γενικὸν ταμίαν τοῦ κράτους· ἡ δὲ κατὰ τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων αὐτοῦ ἔφεσις δὲν ὑπεβάλλετο εἰς τὸν στρατηγόν. Ἡ *Πεῖρα*, ἥτις ἀποτελεῖ εἶδος νομολογίας, συνταχθεῖσης ἐν ἀρχῇ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, μνημονεύει ἀποφάσεώς τινας τοῦ κριτοῦ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, προσβληθείσης ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐν τῇ ὑπογραφῇ τοῦ κριτοῦ, τῆς λέξεως Ἑλλάδος τὸ ε ἦτο διὰ τοῦ ψιλοῦ πνεύματος γεγραμμένον. Ἡ ἔνστασις αὕτη, ἥτις ῥητέον ἐν παρόδῳ ἀπεῤῥίφθη, καθυπεβλήθη εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει μάγιστρον, ὅστις ἄδηλον ἂν ἦτο ὁ ὕπατος τῶν λειτουργῶν τοῦ κράτους, περὶ οὗ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὡμιλήσαμεν, ἢ ἄλλος τις. Πλὴν τούτου ὁ κριτὴς ἀνεπλήρου, φαίνεται, ἐνίοτε τὸν στρατηγόν, διότι ἐν τῷ μδ΄ κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως ἀναγινώσκομεν ὅτι ἀπαραλλάκτως ὅπως οἱ στρατηγοὶ Θεσσαλονίκης, Νικοπόλεως, Πελοποννήσου καὶ ἄλλοι, ἀνέλαβε καὶ ὁ κριτὴς Ἑλλάδος νὰ παράσχῃ ὡρισμένον ποσὸν πολεμεφοδίων εἴς τινα κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείαν, κατεχομένης ἔτι τότε ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν.

Μικρὸν δὲ κατωτέρω εὑρίσκομεν ἐν τῷ αὐτῷ κειμένῳ ὅτι ὁμοίαν ὑποχρέωσιν ἀνέλαβεν «ὁ ἄρχων Χρήπου ἐν τῷ θέματι Ἑλλάδος.» Ἕπεται ἄρά γε ἐκ τούτου ὅτι ἡ νῆσος Εὔβοια, ἡ ὑπαγομένη εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, εἶχεν ἴδιον διοικητικὸν προϊστάμενον καλούμενον *ἄρχοντα*; Σημειωτέον ὁπωσδήποτε ὅτι ἡ ἀλλοίωσις τοῦ ὀνόματος Εὔριπος ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Ῥεϊσκίου εἰς τοὺς Ἄραβας.

Περὶ τῆς δημοτικῆς τῶν χρόνων τούτων διοικήσεως, ἤτοι τῆς τοπικῆς διοικήσεως τῶν πόλεων, κωμῶν καὶ χωρίων, ἀντιφάσκουσιν οἱ νόμοι πρὸς ἀλλήλους τε καὶ πρὸς τὰ πράγματα. Ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Λέοντα τὸν υἱὸν τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, ἡ μὲν αὐτεξούσιος τῶν πόλεων διοίκησις εἶχε παύσει πρὸ καιροῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τὰ πάντα δὲ κατὰ τοῦτο, ὅπως καὶ πρὸς τὰ λοιπά, ἀνηρτήθησαν εἰς τὴν βασίλειον πρόνοιαν καὶ ἀπόφασιν. Τοῦτο διαλαμβάνουσι ῥητῶς αἱ διατάξεις αὐτοῦ μς´ καὶ μζ´. Ἀλλά, καθὼς πολλάκις παρετηρήθη, αἱ διατάξεις αὗται μαρτυροῦσι τὴν προαίρεσιν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας τοῦ νὰ οἰκειωθῇ πᾶσαν τὴν ἀρχὴν τοῦ κράτους μᾶλλον, ἢ τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὁ Λέων ὁμιλεῖ περὶ τῶν πολιτικῶν θεσμῶν τῶν πόλεων, ὡς πάλαι μέν ποτε ὑπαρξάντων, πρὸ καιροῦ δὲ ἐκλιπόντων. Καὶ ὅμως ἐν αὐτῇ τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἐν ᾗ αὐτὸς ἔγραφε, γινώσκομεν δύω πόλεις τοῦ κράτους ἐχούσας ἀρχὰς ὑπ᾽ αὐτῶν τούτων ἐκλεγομένας. Ἐπὶ Θεοφίλου τοῦ βασιλέως, περὶ τὰ μέσα τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος, ὁ στρατηγὸς Πετρωνᾶς, ἀποσταλεὶς εἰς Χερσῶνα δι᾽ ἔκτακτόν τινα ὑπηρεσίαν, καὶ ἐπιστρέψας ἐκεῖθεν ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα, ὅτι «οὐκ ἄλλως ἄρξεις τῆς χώρας καὶ τῶν τόπων ὁλοσχερῶς, ἢ στρατηγὸν προχειριζόμενος ἴδιον, ἀλλ᾽ οὐ τοῖς ἐκείνων ἄρχουσί τε καὶ πρωτεύουσι καταπιστεύων αὐτόν.» Μεθ᾽ ὃ ὁ ἱστορῶν ταῦτα χρονογράφος ἐπιφέρει «οὐδὲ γὰρ οὐδ᾽ ἡμέτερός πω τῆς ἐκείνων προνοούμενος ἐξαπεστέλλετο στρατηγός, ἀλλ᾽ ὁ λεγόμενος *πρωτεύων* μετὰ καὶ τῶν *πατέρων* τῆς *πόλεως* τὰ πάντα ἦν διοικῶν.» Ὡσαύτως δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ὁ ἱστορήσας τὰ περὶ κατατροπώσεως τῶν Σλαύων καὶ τῶν Σαρακηνῶν, οἵτινες ἐπολιόρκησαν τὰς Πάτρας ἐν ἀρχῇ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος, ἀναφέρει *ἄρχοντας* τῆς πόλεως ἀνταποκρινομένους μετὰ τοῦ ἐν Κο-

ρίνθῳ στρατηγοῦ καὶ *οἰκήτορας αὐτῆς βουλευομένους* περὶ τοῦ πρακτέου. Ὥςτε ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει ὅτι ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἡ Χερσὼν τοὐλάχιστον καὶ αἱ Πάτραι διῳκοῦντο ὑπὸ ἰδίων δημοτικῶν θεσμῶν καὶ ἀρχόντων. Δὲν λέγομέν τι περὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ἀπὸ τῶν ὁποίων σώζονται χρυσόβουλλα ῥητῶς μαρτυροῦντα ὅτι ἡ Μονεμβασία εἶχεν ἰδιάζοντα κοινοτικὰ προνόμια, οὐδὲ θέλομεν ἀναφέρει ἐνταῦθα ἐκτενέστερον τὰ Χρονικὰ τῶν κατὰ τὴν 13 ἑκατονταετηρίδα ἐν Μωρέᾳ πολέμων τῶν φράγκων, εἰς τὰ ὁποῖα αἱ πελοποννησιακαὶ πόλεις παριστῶνται διοικούμεναι ὑπὸ *ἀρχόντων* καὶ *προεστῶν*, ἀπαραλλάκτως σχεδὸν ὅπως ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἀλλὰ καὶ μικρὸν μετὰ τὸν Λέοντα ἀναγινώσκομεν εἰς τὴν ἐν ἔτει 947 νεαρὰν τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, περὶ τῶν εἰςερχομένων δυνατῶν εἰς ἀνακοινώσεις πενήτων, τὸν ὅρον *ὁμὰς τοῦ χωρίου*, ἀναφερόμενον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν *καθ' ἕκαστον* κάτοικον αὐτοῦ, καὶ δηλοῦντα προδήλως οὐχὶ ἄλλο, ἢ τὸ ἠθικὸν τῆς κοινότητος τοῦ χωρίου πρόςωπον. Καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐν ἔτει 922 νεαρὰν τοῦ Ῥωμανοῦ, Κωνσταντίνου καὶ Χριστοφόρου, τὸν ὅρον *μητροκωμία*, δηλοῦντα κώμην ἔχουσαν περὶ ἑαυτὴν ἄθροισμα κατοίκων νεμομένων κοινὰ προνόμια, ἢ καθυποβεβλημένων εἰς κοινὰ καθήκοντα, ἐν ἄλλαις λέξεσι πρωτεύουσαν κοινότητος. Ἐκ τούτων δὲ πάντων καταφαίνεται ὅτι καὶ ἐπὶ αὐτῆς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ὑπῆρχον κοινοτικοί τινες θεσμοί, ὁσονδήποτε καὶ ἂν αὕτη ἠγωνίσθη νὰ συμπυκνώσῃ εἰς χεῖρας ἑαυτῆς πᾶσαν ἀρχήν, ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης μέχρι τῆς κατωτάτης. Διότι τοῦτο τῷ ὄντι ὑπῆρξε τὸ θεμελιῶδες σύστημα τῆς δυναστείας ταύτης, ἥτις διὰ στόματος τοῦ Λέοντος μάλιστα δὲν ἔπαυσεν ἀδιακόπως ἀποφαινομένη, ὅτι «νῦν πρὸς ἑτέραν κατάστασιν τὰ πολιτικὰ μεταπεποίηται πράγματα καὶ πρὸς μόνην τὴν βασίλειον πρόνοιάν τε καὶ διοίκησιν ἀνήρτηται πάντα·» ὅτι «νῦν τῆς βασιλικῆς φροντίδος πάντων ἐξηρτημένων, καὶ σὺν Θεῷ τῇ ταύτης προνοίᾳ καὶ σκοπουμένων καὶ διαιτωμένων, τὸ μόναρχον κράτος ἀνέλαβε τὴν πάντων τῶν πραγμάτων διοίκησιν.»

Πᾶσα δὲ ἡ δύναμις αὕτη ἡ διὰ τοῦ προεκτεθέντος μηχανισμοῦ

συμπυκνωθεῖσα εἰς χεῖρας τῆς βασιλείας σκοπὸν κύριον εἶχε τὴν κατασκευὴν τῶν δύω ὀργάνων, δι' ὧν καὶ μόνων ἠδύνατο ἤδη νὰ συντηρηθῇ τὸ κράτος, ἤτοι τὴν ὅσον ἐνδέχεται δαψιλεστέραν πλήρωσιν τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ τὴν ὅσον ἐνδέχεται μείζονος στρατοῦ καὶ στόλου συγκρότησιν.

Ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῶν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰςερχομένων φόρων εἰμποροῦμεν θαῤῥούντως νὰ εἴπωμεν ὅτι ὀλίγα ἐπὶ γῆς κράτη ἐπέτυχον τοσοῦτον θαυμάσια ἀποτελέσματα ὅσον τὸ Βυζαντινόν. Ἄχρι τοῦδε δὲν ἐκρίναμεν περὶ τούτου εἰμὴ ἔκ τινων μερικῶν πληροφοριῶν, οἷον τῶν εἰςπράξεων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ἀποταμιευμάτων διαφόρων βασιλέων καὶ ἄλλων τοιούτων εἰδήσεων· ἀλλ' ἤδη δυνάμεθα νὰ φέρωμεν τεκμήριόν τι περὶ τῆς ὅλης ἐτησίας τοῦ κράτους εἰςπράξεως. Ὅτε κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος οἱ δυτικοὶ ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐῤῥέθη ὑπ' αὐτῶν ὅτι ὁ Βαλδουῖνος, ὁ προχειρισθεὶς αὐτοκράτωρ τῆς ἀνατολῆς, εἶχεν ἡμερησίαν πρόςοδον 30,000 χρυσῶν. Ὁ Κὸπφ, ὑπολαμβάνων τὸ ποσὸν τοῦτο ὡς ἀνακτομισθίαν, νομίζει τὸ πρᾶγμα ὅλως ἀπίθανον· ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι δὲν προέκειτο περὶ ἀνακτομισθίας, διότι 30,000 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσιν 184 περίπου ἑκατομμύρια δρ. κατ' ἔτος. Μὴ προκειμένου δὲ περὶ ἀνακτομισθίας, τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ λόγος ἦτο περὶ τῶν ἐτησίων προςόδων τοῦ βασιλέως Βαλδουΐνου· πάλιν δὲ ὄχι βεβαίως περὶ τῶν προςόδων ὅσας πραγματικῶς εἰςέπραττον ὅ,τε Βαλδουΐνος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ· διότι διὰ τὴν ἀλλόκοτον ἀνεπιτηδειότητα ἣν ἔδειξαν πάντες οὗτοι, αἱ δημόσιαι αὐτῶν εἰςπράξεις περιωρίσθησαν ἀμέσως εἰς ἐλάχιστα ποσά, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἠλαττώθησαν τοσοῦτον, ὥςτε οἱ διάδοχοι ἐκεῖνοι τῶν Ἰουστινιανῶν καὶ τῶν Ἡρακλείων κατήντησαν νὰ στερηθῶσι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Ἡ εἴδησις λοιπὸν ἐκείνη δὲν ἠνίττετο βεβαίως εἰμὴ τὰ ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν ἄλλοτε εἰςπραττόμενα ἀπὸ τῶν χωρῶν ὅσαι ἤδη καθυπεβλήθησαν εἰς τὴν τοῦ Βαλδουΐνου κυριαρχίαν, ταύτας δὲ τὰς εἰςπράξεις ἠδύναντο οἱ δυτικοὶ κάλλιστα νὰ γνωρίσωσιν ἐκ τῶν λογιστικῶν βιβλίων τοῦ γενικοῦ λογοθέτου, τὰ ὁποῖα εὗρον, γενόμενοι κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ φυσικῷ τῷ λόγῳ συνεβουλεύθησαν πρὸς ὁδηγίαν αὐτῶν. Ἀλλ' ἅμα παραδεχθῶμεν

τὴν ἑρμηνείαν ταύτην, καὶ ἐν ἐλλείψει πάσης ἄλλης νύξεως ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν αὐτὴν, δυνάμεθα μέχρι τινὸς νὰ προςδιορίσωμεν τὸ ὅλον ποσὸν τῆς εἰςπράξεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Εἴπομεν ὅτι 30,000 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσιν 184 ἑκατομμύρια περίπου δραχμῶν κατ' ἔτος· ἀλλ' εἰς τὸν Βαλδουΐνον δὲν ἀπεδόθη εἰμὴ τὸ τέταρτον τοῦ κράτους· ἄρα τὸ ὅλον ποσὸν τῶν εἰςπράξεων τοῦ κράτους τούτου δύναται νὰ ὑπολογισθῇ κατὰ προςεγγισμὸν εἰς 730,000,000 περίπου δραχμῶν.

Τὸ ποσὸν τοῦτο φαίνεται τῇ ἀληθείᾳ, ἐκ πρώτης ὄψεως ὑπέρογκον, μάλιστα ἐὰν ἀναλογισθῶμεν τὴν πολὺ μείζονα σχετικὴν τοῦ νομίσματος ἀξίαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας τὰ 700 ἐκεῖνα ἑκατομμύρια ἤθελον ἔχει σήμερον ἀξίαν ἴσην πρὸς 3,500. Τοιούτους ἐτησίους πόρους δὲν ἔχουσιν οὔτε ἡ Ἀγγλία, οὔτε ἡ Γαλλία, οὔτε ἡ βόρειος Ἀμερικὴ ἐν αὐτοῖς τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ὅτε τοσοῦτον ἐπολλαπλασιάσθη ἡ κοινὴ εὐπορία, καὶ τοσοῦτον ἐτελειώθη ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις. Πλὴν τούτου ἡ πληροφορία ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας ὡρίσαμεν τὸ ποσὸν ἐκεῖνο ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὸ βυζαντινὸν κράτος δὲν εἶχε, πολλοῦ γε δεῖ, τὴν ἔκτασιν τῆς 9 καὶ 10 ἑκατονταετηρίδος. Τὸ πλεῖστον τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν· ἡ κάτω Ἰταλία εἶχε κυριευθῆ ὑπὸ τῶν Νορμανῶν· αἱ σταυροφορίαι εἶχον ἐπαγάγει μεγάλας συμφορὰς, αἵτινες δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῶν δημοσίων προσόδων· καὶ, τὸ σπουδαιότερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου, αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ ἱδρυθεῖσαι ἀποικίαι τῶν Ἐνετῶν, τῶν Γενουαίων καὶ τῶν Πισατῶν, ἔλαβον τοσαῦτα προνόμια ἀσυδοσίας ἢ ἐλαττώσεως φόρων, ὥςτε καὶ ὡς ἐκ τούτου περιωρίσθησαν ἀναγκαίως αἱ δημόσιαι εἰςπράξεις καὶ μάλιστα αἱ τελωνιακαί. Ἐὰν λοιπὸν παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι, ὅτε τοσαῦται ἐπῆλθον ἀφορμαὶ μειώσεως τῶν δημοσίων εἰςπράξεων, αὗται συνεποσοῦντο εἰς 700 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ ἐν τῇ 9 καὶ τῇ 10 εἰςοδήματα ἦσαν ἀσυγκρίτῳ πλειότερα, ἐξ οὗ ὅμως καθίσταται ὅλως ἀκατάληπτον τὸ οἰκονο-

ρικὸν τοῦτο φαινόμενον. Τὸ μᾶλλον πιθανὸν εἶναι ὅτι οἱ φράγκοι περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν εἰσοδημάτων συνεβουλεύθησαν τὰ λογιστικὰ βιβλία οὐχὶ τῶν τελευταίων χρόνων, ἀλλὰ τῶν ἀρχαιοτέρων. Τοῦτο δὲ εἶναι τόσῳ μᾶλλον πιθανόν, ὅσῳ οἱ κατακτηταὶ ἐκεῖνοι ἠξίουν νὰ ἀνακτήσωσιν ὅλην τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ὅλην τὴν Συρίαν. Ἀλλὰ καὶ τούτου τεθέντος, ὅτι δηλαδὴ τὸ ποσὸν τῶν 730,000,000 ἦτο τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα τοῦ κράτους ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς 9 καὶ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος, πάλιν μένει δυσκατανόητον πῶς τὸ κράτος τοῦτο ἠδύνατο νὰ ἔχῃ εἰς οἱανδήποτε ἐποχὴν πόρους ἀσυγκρίτως πλειοτέρους τῶν πόρων ὅσους ἔχουσιν οἱ ἡγέται τοῦ καθ' ἡμᾶς πολιτισμοῦ.

Ἐν τούτοις πᾶσαι αἱ μερικαὶ πληροφορίαι τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τῶν πόρων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἐπιτρέπουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τὴν παραδοχὴν τοῦ ὁλικοῦ ἐκείνου ποσοῦ, ὅσον ὑπέρογκον καὶ ἂν φαίνεται. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἰουδαίου Βενιαμὴν Τουδέλα περὶ τῶν εἰσοδημάτων, τὰ ὁποῖα παρεῖχεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον μόνη ἡ Κωνσταντινούπολις ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι. Ὁ Βενιαμὴν Τουδέλας, ὅστις ἐπεσκέφθη τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἀποθαυμάσας ἰδίως τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς βασιλευούσης, βεβαιοῖ, ὅτι, καθ' ἃς ἔλαβε πληροφορίας, ἡ πόλις αὕτη ἐπλήρωνε καθ' ἑκάστην εἰς τὸν βασιλέα 20,000 χρυσῶν, εἰσπραττομένων ἀπὸ τῶν ἐργαστηρίων, τῶν καπηλείων, τῶν ἀγορῶν, καὶ τῶν πολυαρίθμων ἐμπόρων, ὅσοι συνέρρεον εἰς αὐτήν, διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, ἐκ Βαγδατίου, Μεσοποταμίας, Μηδίας, Περσίας, Αἰγύπτου, Παλαιστίνης, Ῥωσίας, Οὐγγαρίας, τῆς χώρας τῶν Πετσενέγων, Ἰταλίας καὶ Ἱσπανίας· 20,000 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσιν 123 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν κατ' ἔτος. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀδύνατον ἀφοῦ μόνη ἡ πρωτεύουσα ἔδιδε τόσα, νὰ δίδῃ τὸ λοιπὸν ὅλον κράτος ἄλλα 600,000,000, μάλιστα ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο μὲν ἡ πλουσιωτέρα καὶ ἐμπορικωτέρα τοῦ κράτους πόλις, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ μόνη πλουσία καὶ ἐμπορική. Ἐκ τοῦ ἐπισήμου καταλόγου τῶν πόλεων εἰς τὰς ὁποίας οἱ Κομνηνοὶ ἐπέτρεψαν βραδύτερον εἰς τοὺς Ἐνετοὺς νὰ ἱδρύσωσιν ἀποικίας ἐμπορικάς,

συνάγεται ὅτι παρεκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρχον τότε ἐν τῷ κράτει αἱ ἀκόλουθοι ἀξιόλογοι ἐμπορικαὶ πόλεις. Ἐν Ἀσίᾳ μὲν Λαοδίκεια, Ἀντιόχεια, Μάμιστρα, Ἄδανα, Ταρσός, Ἀττάλεια, Στρόβιλος, Χίος, Θεολόγος, Φώκαια. Ἐν Εὐρώπῃ δὲ Δυῤῥάχιον, Αὐλών, Κέρκυρα, Βόνιτσα, Μεθώνη, Κορώνη, Ναύπλιον, Κόρινθος, Θῆβαι, Ἀθῆναι, Εὔβοια, Δημητριάς, Θεσσαλονίκη, Χρυσόπολις, Περιθεώριον, Ἄβυδος, Ῥαιδεστός, Ἀδριανούπολις, Ἄπρος, Ἡράκλεια, καὶ Σηλυβρία. Καὶ σημειωτέον ὅτι ἐνταῦθα δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ τὰ ἐμπορεῖα εἰς τὰ ὁποῖα οἱ Ἑνετοὶ ἵδρυσαν ἀποικίας ἐμπορικάς. Ἀλλ' εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῷ κράτει καὶ ἄλλαι πολλαὶ καὶ ἀξιόλογοι ἐμπορικαὶ πόλεις ἰδίως εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Κρήτῃ. Ἐκ τῶν πόλεων τούτων καὶ νήσων ἡ μὲν Κέρκυρα κατέβαλλεν ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι κατ' ἔτος εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 1,840,000 περίπου δραχμῶν, ἤτοι περὶ τὰ 10 περίπου ἑκατομμύρια τοῦ σημερινοῦ νομίσματος· διπλάσια δηλαδὴ καὶ ἐπέκεινα τῶν ὅσα εἰςπράττει τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος νῦν ἀπὸ ὅλης τῆς Ἑπτανήσου. Αἱ Ἀθῆναι καὶ αἱ Θῆβαι ἦσαν πόλεις τοσοῦτον πλούσιαι, ὥςτε μετ' ὀλίγον οἱ δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν, τῶν ὁποίων τὸ κρατίδιον δὲν περιελάμβανεν εἰμὴ μόνον τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Βοιωτίαν, ἠδυνήθησαν νὰ συντηρῶσι μίαν τῶν πολυτελεστέρων καὶ μεγαλοπρεπεστέρων αὐλῶν τῆς τότε Εὐρώπης. Οὐδὲν ἧττον δὲ λαμπροὶ ὑπῆρξαν καὶ οἱ πρίγκηπες τοῦ Μωρέως, χάρις εἰς τὴν εὐπορίαν καὶ ἐμπορίαν τοῦ Ναυπλίου, τῆς Κορίνθου, τῶν Πατρῶν, τῆς Κορώνης, τῆς Μεθώνης, τῆς Λακεδαίμονος καὶ ἄλλων πολλῶν τῆς χερσονήσου πόλεων. Ἐλάχιστον περὶ τὴν Νίκαιαν τμῆμα τῆς μικρᾶς Ἀσίας οὐ μόνον ἀπετέλεσεν ἓν τῶν ἰσχυροτάτων τῆς ἀνατολῆς κρατῶν ὑπὸ τὸν Λάσκαριν καὶ τὸν Βατάτσην, ἀλλὰ καὶ κατώρθωσε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Χίος, ἡ Ῥόδος, ἡ Λέσβος, ἡ Νάξος ἀπετέλεσαν ἡγεμονίας φραγκικὰς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον αὐτοτελεῖς, ἁπάσας δὲ φημιζομένας ἐπί τε τῷ πλούτῳ αὐτῶν καὶ τῇ δυνάμει. Ἐν Ἠπείρῳ, Θεσσαλίᾳ, Ἀκαρνανίᾳ καὶ Αἰτωλίᾳ ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος Κομνηνός, ὁ *δεσπότης Ἑλλάδος* καλούμενος, ἵδρυσε κράτος, τὸ ὁποῖον κατώρθωσε νὰ ἀντισταθμίσῃ ἐπὶ μα-

κρὸν χρόνον πᾶσαν τὴν δύναμιν τῆς ἐν τῇ ἀνατολῇ φραγκοκρατίας. Τί λοιπὸν παράδοξον ἂν πᾶσαι αὗται αἱ χῶραι ἡνωμέναι ὁμοῦ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ βασιλέως τοῦ Βυζαντίου κατώρθουν νὰ παρέχωσιν εἰς τὸν γενικὸν αὐτοῦ λογοθέτην τὸ προσημειωθὲν μέγα ἐτήσιον εἰσόδημα; Καὶ ἔπειτα πῶς ἄλλως θέλουσιν ἐξηγηθῇ τὰ ὑπέρογκα περισσεύματα, τὰ ὁποῖα τινὲς τῶν βασιλέων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἠδυνήθησαν νὰ ἀποταμιεύσωσι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἀφοῦ ἐπήρκεσαν εἰς ὅλα τὰ ἔξοδα τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως, τῶν ἐξωτερικῶν πολέμων καὶ πολλῶν καὶ πολυτελεστάτων οἰκοδομῶν; Ὁ Θεόφιλος καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα ἀπεθησαύρισαν περὶ τὰ 160 ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος, αἵτινες ἰσοδυναμοῦσι σήμερον πρὸς 800,000,000 καὶ ἐπέκεινα. Ὁ δὲ Βασίλειος ὁ βουλγαροκτόνος 250,000,000 δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 1250,000,000 καὶ ἐπέκεινα. Περὶ τῶν ἀποταμιευμάτων τούτων δυσκόλως δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία τις, διότι μαρτυροῦνται ὑπὸ πολλῶν συγχρόνων συγγραφέων· τούτου δὲ τεθέντος, δὲν ἤθελεν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ἐγίνοντο τοιαῦται οἰκονομίαι, ἐὰν συγχρόνως δὲν παραδεχόμεθα ὅτι αἱ ἐτήσιαι εἰσπράξεις ἦσαν τοσαῦται ὁποίας ἀνωτέρω ὑπελογίσαμεν αὐτάς.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα τινὰ γεγονότα συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσωσι τὸ ὑπέρογκον ἐκεῖνο ποσὸν τῶν ἐτησίων εἰσπράξεων. Τὸ Βυζαντινὸν κράτος, μάλιστα μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, εἶχε λόγῳ βιομηχανίας καὶ ἐμπορίας ὡς πρὸς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην καὶ μέγα μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, οὐχὶ ὅπως ἔχουσι σήμερον πρὸς τὸν ἐπίλοιπον κόσμον ἡ Ἀγγλία, ἢ ἡ Γαλλία, ἢ ἡ Γερμανία, ἢ ἡ βόρειος Ἀμερική, κατ' ἰδίαν ἑκάστη λαμβανομένη, ἀλλ' ὅπως ἔχουσι συνάμα λαμβανόμεναι πᾶσαι ὁμοῦ αἱ βιομηχανικώταται αὗται καὶ ἐμπορικώταται τῶν σημερινῶν τῆς γῆς χωρῶν. Τῷ ὄντι τότε ἐν μόνῳ τῷ βυζαντινῷ κράτει κατεσκευάζοντο τὰ πλεῖστα τῶν ἀντικειμένων τοῦ πολυτελοῦς, ἢ καὶ ἁπλῶς ἀνέτου βίου, ὅσων εἶχεν ὁ κόσμος χρείαν, καὶ πολλαὶ ἐκ τῶν πρώτων ὑλῶν, ὅσαι ἦσαν ἀναγκαῖαι πρὸς κατασκευὴν τῶν ἀντικειμένων ἐκείνων ἐνταῦθα μόνον ἐκαλλιεργοῦντο, ἢ παρήγοντο. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται βεβαίως τὰ πορφυρᾶ, τὰ μεταξωτᾶ, τὰ λινά, τὰ

βαμβακηρά, τὰ μάλλινα παντὸς εἴδους ὑφάσματα, τῶν ὁποίων τοσοῦτον λαμπρὰ δείγματα εἴδομεν ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι στελλόμενα ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τῆς ἐκ Πατρῶν πλουσίας χήρας Δανηλίδος, καὶ τὰ ὁποῖα ἐν τούτοις δὲν κατεσκευάζοντο ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ τοῦ κράτους. Πλὴν τούτων ἐν αὐτῷ ἐτεχνουργοῦντο τὰ χρυσᾶ, τὰ ἀργυρᾶ, τὰ χάλκινα, τὰ πήλινα, τὰ ξύλινα, τὰ ἐκ πολυτίμων λίθων οἷον ἐξ ὄνυχος, ἐξ ἀλαβάστρου, ἐκ κρυστάλλου, ἔτι δὲ ἐξ ὑέλου καὶ πάσης ἄλλης ὕλης παντοειδῆ σκεύη, τὰ ὁποῖα ἐκόσμουν τὰς οἰκίας τῶν μεγιστάνων καὶ τὰς ἐκκλησίας, ἢ ἐχρησίμευον εἰς τὰς κοινοτέρας χρείας τῶν εὐπορούντων ὁπωςοῦν ἀνθρώπων πρὸς βορρᾶν, πρὸς ἀνατολάς, πρὸς μεσημβρίαν καὶ μάλιστα πρὸς δυσμὰς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἐν τῇ μέσῃ καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ. Ταῦτα δὲ πάντα, ἢ τοὐλάχιστον τὰ πλεῖστα τούτων πολλαχοῦ τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης ἐντεῦθεν ἀποστελλόμενα, προεκάλουν φυσικῷ τῷ λόγῳ τὴν ἐν τῷ κράτει συῤῥοὴν χρηματικῶν κεφαλαίων ἀνυπολογίστων, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων αἱ δημόσιαι καὶ ἰδιωτικαὶ αὐτοῦ πρόςοδοι ἀνεβιβάζοντο εἰς ποσὰ δυνάμενα μὲν σήμερον νὰ φαίνωνται μυθώδη, ἀλλὰ μὴ ὄντα ἀνεξήγητα, ὅταν ἀναλογισθῶμεν τὴν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ὅλως ἐξαιρετικὴν ἐν τῷ κόσμῳ θέσιν τοῦ κράτους τούτου. Συγχρόνως δὲ ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ φορολογία, ἥ τε ἄμεσος καὶ ἔμμεσος, ἥ τε τακτικὴ καὶ ἔκτακτος, ἦτο τότε πολὺ καταθλιπτικωτέρα ἢ σήμερον. Οἱ συνήθως παρὰ τοῖς χρονογράφοις ἀπαντώμενοι φόροι εἶναι ὁ ἔγγειος, τακτικός τε καὶ ἔκτακτος, τὸ καπνικόν, τὸ ἀερικόν, τὰ τελωνιακὰ καὶ λιμενικὰ δικαιώματα, ὁ ἐπὶ τῶν ζώων φόρος, τὸ χαρτιατικόν, ὁ ἐπὶ τῶν κληρονομιῶν φόρος, ὁ ἐπὶ τῶν ἀνευρισκομένων θησαυρῶν, ὁ φόρος ὁ ἀντικαθιστῶν τὴν προςωπικὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἀλλὰ τί ἦσαν οἱ φόροι οὗτοι ἀντιπαραβαλλόμενοι πρὸς τὰς ἀναριθμήτους ἐκτάκτους ὑποχρεώσεις εἰς τὰς ὁποίας καθυπεβάλλοντο οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ τῶν ὁποίων τὸν ἀτελεύτητον καὶ σφόδρα δυςκατάληπτον κατάλογον ἐφρόντισε νὰ διασώσῃ εἰς ἡμᾶς ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς ἐν τῇ λ'. αὐτοῦ νεαρᾷ; Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐφορολογοῦντο οὐχὶ ὅπως οἱ κά-

τοικοι τῶν σημερινῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν κατ' ἐπιεικῆ τινα ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἐτησίαν αὐτῶν πρόςοδον, ἀλλὰ πολλὺ ἐπαχθέστερον κατὰ τὴν αὐτογνώμονα τοῦ κυριάρχου κρίσιν καὶ τὰς ἑκάστοτε ἀνωμάλους περιστάσεις καὶ ἀλλεπαλλήλους ἀνάγκας, ἂν καὶ δέον νὰ ἐπαναλάβωμεν τὸ καὶ ἄλλοτε παρατηρηθὲν, ὅτι ἡ κατάθλιψις αὕτη, ὅσον δεινὴ καὶ ἂν ἦτο, εἶχε πάντοτε τὰ ὅρια αὐτῆς, δὲν ἀπέβαινε δηλαδὴ τοιαύτη, ὥςτε νὰ καταστήσῃ ἀδύνατον τὸν γεωργικὸν, τὸν ἐμπορικὸν, τὸν βιομηχανικὸν καὶ ἐν γένει τὸν ἐργατικὸν βίον. Ἐὰν ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα ἦτο ἀδύνατον τὸ κράτος νὰ συντηρηθῇ ἐπὶ 700 καὶ ἐπέκεινα ἔτη, καὶ νὰ ἐξακολουθῇ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα ποριζόμενον ἀδιαλείπτως τὰς ὑπερόγκους ἐκείνας προσόδους. Οἱ ἄνθρωποι λοιπὸν ἐπλήρωνον τότε πολὺ πλείονας ἢ σήμερον φόρους, καὶ τοῦτο συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσῃ μέχρι τινὸς πῶς τὸ βυζαντινὸν κράτος εἶχε προςόδους μείζονας τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἄριστα διοικουμένων νεωτέρων ἐθνῶν. Μήπως ἀνάλογόν τι δὲν συνέβαινεν εἰς τὸ ἀρχαῖον περσικὸν κράτος; Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους τούτου ἀφοῦ ἐπήρκουν εἰς ὅλας τὰς ἄλλας ἀνάγκας τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, καὶ ἰδίως εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς αὐλῆς, κατέβαλλον τακτικῶς εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον ἐτησίαν πρόςοδον 120 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος, ὅπερ προϋποτίθησι βεβαίως ὅτι αἱ ὅλαι τοῦ κράτους πρόςοδοι δὲν ἦσαν κατώτεραι τῶν 600 ἢ 700, 000,000. Ἀφοῦ δὲ τὸ περσικὸν κράτος τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν οὔτε τὴν ἐμπορικὴν, οὔτε τὴν βιομηχανικὴν σπουδαιότητα τοῦ Βυζαντινοῦ, κατέβαλλε τοσούτους φόρους, δὲν βλέπομεν διατὶ ἤθελεν εἶναι ἀπίθανον νὰ παρέχῃ αὐτοὺς τὸ Βυζαντινὸν, εὑρισκόμενον μάλιστα εἰς τοσοῦτον ἰδιαζόντως εὐτυχεῖς περιστάσεις.

Μετὰ τὴν εἴςπραξιν τῶν φόρων, ὁ στρατὸς ἀπετέλει τὸ κυριώτατον μέλημα τῆς κυβερνήσεως. Οἱ βασιλεῖς ὠνόμαζον αὐτὸν ὁτὲ μὲν *κεφαλὴν τῆς πολιτείας*, ὁτὲ δὲ *χεῖρας αὐτῆς*, ὡς δῆλον ἐκ τῆς ή. νεαρᾶς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Καὶ ἄλλοτε μὲν ὁ βασιλεὺς ἀποτεινόμενος εἰς τὸν στρατὸν ἔλεγεν «ἀδελφοὶ, ἄνδρες ἀδελφοί μου» (σελ. 253 καὶ 256 τοῦ τρίτου τόμου), ἄλλοτε δὲ, ὡς ἐν τῷ παραρτήματι τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Βα-

σιλείου τάξεως καταφαίνεται, ἐκάλει τοὺς στρατιώτας «παιδία ἐμὰ» καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν «νύμφας του». «Καὶ ὅτε ἔλθῃ (ὁ βασιλεὺς) ἔγγιστα πρὸς τὸ ἄπληκτον (τὸ στρατόπεδον) ἀπὸ τριῶν μιλίων, προϋπαντῶσι τά τε τάγματα καὶ τὰ θέματα, ἐπευχόμενοι τῷ βασιλεῖ, καὶ πρὸς ἓν ἕκαστον τάγμα καὶ θέμα λέγει ὁ βασιλεύς, ἐκνεύων πρὸς αὐτό, οὕτως. Καλῶς ἡμᾶς εὕρομεν. Πῶς ἔχετε; πῶς ἔχουσιν αἱ νύμφαι μου, αἱ γυναῖκες ὑμῶν, καὶ τὰ παιδία; Πῶς ὑμῖν τὰ ἐν τῇ ὁδῷ διηνύσθη; Ἀγωνίσασθε τοῦ χριστοῦ στρατιῶται καὶ παιδὶ, ἐμὰ, ἵνα ἐν καιρῷ δέοντι ἐπιδείξεσθε τὴν γενναιότητα καὶ τὴν ἀνδρείαν ὑμῶν καὶ τὴν πρὸς Θεὸν καὶ βασιλείαν ἡμῶν πίστιν ὀρθὴν καὶ ἀγάπην κλπ.» Τοῦ παραρτήματος τούτου συνιστῶμεν τὴν ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην ἰδίως εἰς τοὺς φιλολόγους ἡμῶν, διότι περιέχει πολλὰς λέξεις τῆς καθομιλουμένης ἔκτοτε ἐν χρήσει οὔσας, οἷον σφακτὰ, κριάρια, ἀγελάδια, πτωχὰ ἄλογα (ἰσχνὰ) καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος διηροῦντο εἰς δύο διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων μέρη· πρῶτον τὸν κυρίως βασιλικὸν στρατὸν καὶ στόλον, ὅςτις συνέκειτο ἐκ τῶν λεγομένων *ταγμάτων* καὶ *βασιλικῶν πλωΐμων*, καὶ δεύτερον τὰ *θέματα* καὶ τὰ *θεματικὰ πλώϊμα*. Καὶ τὰ μὲν τάγματα καὶ βασιλικὰ πλώϊμα συνεκροτοῦντο ὑπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, τὰ δὲ θέματα καὶ θεματικὰ πλώϊμα ὑπὸ τῶν κατὰ θέματα στρατηγῶν. Πλὴν τούτου ἡ μὲν βασιλικὴ δύναμις ἦτο μόνιμος, ἡ δὲ θεματικὴ, περιοριζομένη ἐν καιρῷ εἰρήνης εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα πρὸς διατήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἀσφαλείας, δὲν ηὔξανεν εἰμὴ ἐν καιρῷ πολέμου. Τότε ὅμως ἐλάμβανε διαστάσεις μεγάλας· διότι εἴδομεν καὶ θέλομεν ἴδει ἐκ διαλειμμάτων στρατοὺς 100 καὶ 200,000 κατὰ τῶν πολεμίων ἐκπεμπομένους, καὶ στόλους 1000 μὲν πολεμικῶν πλοίων, δισχιλίων δὲ φορτηγῶν.

Τὰ τάγματα περιελάμβανον 1) τὰς *Σχολάς*· ἄλλοτε σχολαὶ ὠνομάζοντο τὰ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς τάγματα, ἀλλ' ἤδη ὠνομάσθησαν οὕτω τὰ κοινὰ τοῦ ἰδίως βασιλικοῦ στρατοῦ σώματα· 2) τὴν βασιλικὴν φρουράν. Τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς ἀναφέρονται πολλὰ τμήματα· ἡ *εταιρεία*, τὰ *ἐξκούβιτα*, ὁ *ἀριθμός*, ὁ *ἱκανάτος*. Ἡ ἑταιρεία συνέκειτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ ξένων μισθοφό-

ρων, καὶ ἰδίως ἐκ βαριάγων, ἤτοι σκανδιναυῶν, ὧν τὸ πρῶτον ὄνομα, τὸ τῶν *βαριάγων*, ἐπὶ τέλους ἐπεκράτησεν ὡς ἰδιάζουσα ἐπωνυμία τῆς ἐκ ξένων μισθοφόρων βασιλικῆς φρουρᾶς· ἐν τῇ ἐποχῇ ὅμως, καθ' ἣν εὑρισκόμεθα, τὸ τμῆμα τοῦτο ἐκαλεῖτο, ὡς προείπομεν, ἑταιρεία, καὶ ὑποδιῃρεῖτο πάλιν εἰς *μεγάλην*, *μέσην* καὶ *μικράν*, ὅπερ ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν ἐπὶ Ναπολέοντος Α'. διαίρεσιν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς εἰς ἀρχαίαν, μέσην καὶ νεωτέραν. Εἶχε δὲ ἡ ἑταιρεία τὸ ἔργον τοῦ «φυλάττειν τὸν ἄνακτα ἀπὸ τῶν ὑπόπτων προςώπων·» καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς, ὁ *μέγας ἑταιρειάρχης*, ἦτο εἷς ἐκ τῶν ὑπερτάτων τοῦ κράτους ἀξιωματικῶν. Τὰ ἐξκούβιτα συνέκειντο, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς λατινικῆς ταύτης λέξεως, ἀπὸ τῶν ἐπὶ φυλακῇ τοῦ βασιλέως προκοιμωμένων· ἴσως ἄλλοτε τὰ ἐξκούβιτα ἢ οἱ ἐξκουβίτορες εἶχον τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἐπετράπη ἤδη εἰς τὴν ἑταιρείαν, παρέμεινε δὲ ἁπλοῦν τὸ ὄνομα εἰς ἓν τῶν τμημάτων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Οὐδὲ τοῦ ἀριθμοῦ γινώσκομεν τὰ ἰδιάζοντα καθήκοντα, οὐδὲ τοῦ ἱκανάτου· ἀμφότερα τὰ τμήματα ταῦτα σπανίως μνημονεύονται ὑπὸ τῶν χρονογράφων· ἐν ἔτει 858 ἀναφέρεται ὁ Λέων Λαλάκων ὡς δομέστικος τῶν ἀριθμῶν· εἴδομεν ὡσαύτως τὸν ἔγγονον τοῦ βασιλέως Νικηφόρου Νικήταν προχειρισθέντα ἡγεμόνα τῶν ἱκανάτων. Ὁ δὲ λοιπὸς βασιλικὸς στρατὸς διῃρεῖτο εἰς δύω μεγάλας μοίρας, τὴν ἀνατολικὴν ἤτοι τὴν ἀσιανήν, καὶ τὴν δυτικὴν ἤτοι τὴν εὐρωπαϊκήν, ὧν προΐσταντο οἱ δύω ἀνώτατοι τοῦ κράτους στρατηγοί, ὁ *δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς δύσεως*. Ἀλλ' ἐκ τῶν δύω τούτων στρατηγῶν ὁ πρῶτος ἦτο ὁμολογουμένως ἀνώτερος τοῦ δευτέρου, καὶ ἐλογίζετο ὡς τὸ ὕπατον στρατιωτικὸν ἀξίωμα τοῦ κράτους. Τοῦ στόλου πάλιν ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἐκαλεῖτο *δρουγγάριος τῶν πλωΐμων*. Μέρος τοῦ βασιλικοῦ στόλου ἐστρατολογεῖτο ὡσαύτως ἐκ ξένων, ἰδίως ἐκ ῥώσων· ἀξιόλογος δὲ αὐτοῦ μοῖρα ἦτο ἡ τῶν πυρφόρων πλοίων, ἤτοι τῶν πλοίων τῶν ὡπλισμένων διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός, τοῦ ὁποίου τὸ μυστήριον ἐξηκολούθουν κατέχοντες μόνοι οἱ βυζαντινοί.

Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐγίνετο ἡ στρατολογία καὶ ἡ ναυτολογία δὲν ἔχομεν πλήρεις καὶ σαφεῖς εἰδήσεις. Ὅτι πλὴν τῆς ἑταιρείας καὶ τῶν βασιλικῶν πλωΐμων, οἱ ξένοι μισθοφόροι, τὸ ἐπισή-

μως λεγόμενον *μισθοφορικόν*, ἀπετέλουν καὶ τοῦ ἐπιλοίπου στρατοῦ ἀξιόλογον μέρος, εἶναι ἀναμφισβήτητον· ἦσαν δὲ οἱ μισθοφόροι οὗτοι παρεκτὸς τῶν προμνημονευθέντων βαριάγων καὶ ῥώσων, ἄγγλοι, φράγκοι, γερμανοί, βούλγαροι, ἀλανοί, ἀβασγοὶ καὶ ἀπὸ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος τοῦρκοι. Οὐδὲν ἧττον ὅμως ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ καὶ ἰδίως τὸ ὅλον τῶν θεμάτων συνέκειτο ἐξ ἰθαγενῶν. Ἀλλὰ πάντες οἱ ἰθαγενεῖς δὲν ἦσαν στρατεύσιμοι. Οἱ ἰθαγενεῖς διεκρίνοντο εἰς *πολίτας* καὶ *στρατιώτας*, ἐξ ὧν οἱ μὲν πρῶτοι, οὐδέποτε στρατεύοντες, συνετήρουν τὸ κράτος διὰ τῶν φόρων οὓς κατέβαλλον· οἱ δὲ δεύτεροι οὐδένα φόρον καταβάλλοντες, συνετήρουν τὸ κράτος διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν. Ἡ διάκρισις αὕτη ἐπὶ τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὥστε ἐν ταῖς δημοσίαις διατάξεσιν βλέπομεν ἀναφερομένους κατ' ἀντιδιαστολὴν *πολιτικοὺς οἴκους καὶ στρατιωτικοὺς οἴκους*· εἶχε δὲ ἀρχαίας ἀφορμὰς ἡ διάκρισις αὕτη.

Ἔτι ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἶχον παραχωρηθῆ εἰς τοὺς περὶ τὰ μεθόρια ὑπηρετοῦντας στρατιώτας, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, ἀντὶ μισθοδοσίας, γαῖαι ἀπηλλαγμέναι μὲν παντὸς φόρου καὶ βάρους, ἀκατάσχετοι καὶ ἀναπαλλοτρίωτοι, ἀλλὰ συνεπαγόμεναι τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ κατόχου νὰ ὑπηρετῇ στρατιωτικῶς καὶ ἰδίως πρὸς ἄμυναν τῶν συνόρων. Ὡσαύτως καὶ οἱ ἀπόστρατοι ἐλάμβανον πολλάκις τοιαύτας γαίας ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ ὑπηρετῶσιν οἱ υἱοὶ αὐτῶν. Ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ἡ θεσμοθεσία αὕτη ἀνεπτύχθη ἔτι μᾶλλον, διότι ὁ βασιλεὺς οὗτος κατασκευάσας ἀναρίθμητα μικρὰ καὶ μεγάλα ὀχυρώματα καθ' ὅλην τὴν ἀπὸ τοῦ Ἴστρου μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου χώραν, καὶ καθ' ὅλας τὰς ἀσιανὰς ἐπαρχίας ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῶν περσικῶν συνόρων, ἀνέθηκε πιθανώτατα τὴν φρούρησιν αὐτῶν εἰς στρατιώτας λαβόντας τοιαῦτα στρατιωτικὰ κτήματα περὶ τὰ ὀχυρώματα ἐκεῖνα. Ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος εἴδομεν τὸν βασιλέα Νικηφόρον ἱδρύσαντα τοιαύτας στρατιωτικὰς ἀποικίας πέριξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, ὅσα εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ Σλαύων. Ὥστε καθ' ὅλον τὸ κράτος ὑπῆρχε τάξις πολυάριθμος ἀνθρώπων λαβόντων εἰς ἰδιοκτησίαν γαίας τοῦ δημοσίου, γῆν *βασι-*

λικὴν πολλάκις καλουμένην, ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ ὑπηρετῶσι στρατιωτικῶς αὐτοί τε καὶ οἱ κληρονόμοι αὐτῶν· καὶ ἐκ τῆς τάξεως ταύτης συνεκροτεῖτο κυρίως ὁ ἰθαγενὴς στρατός. Οἱ δὲ λοιποὶ κάτοικοι ἦσαν, ὡς φαίνεται, ὅλως ἀπηλλαγμένοι τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας· ἐντεῦθεν ἡ διάκρισις εἰς στρατιώτας καὶ πολίτας, εἰς στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς οἴκους. Ἰδίως δὲ ἐκ τῶν στρατευσίμων ἐκείνων συνεκροτοῦντο τὰ λεγόμενα *θέματα*, ἤτοι τὰ θεματικὰ τάγματα καὶ πλώϊμα. Ἐπὶ τούτῳ καθ' ἕκαστον θέμα ἄνδρες ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν ἐνέμοντο ὡς ἰδιοκτῆται μερίδας δημοσίων κτημάτων, ἐξ ὧν ἠδύναντο νὰ ἐπαρκῶσιν εἰς τὴν πρώτην αὐτῶν ἀποσκευὴν πρὸς ἐκστρατείαν κατὰ ξηρὰν ἢ θάλασσαν· διότι ἅπαξ στρατεύσαντες ἐμισθοδοτοῦντο ὑπὸ τοῦ δημοσίου καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐνεργητικῆς αὐτῶν ὑπηρεσίας. Καὶ οἱ μὲν σωζόμενοι νόμοι δὲν ὁμιλοῦσιν εἰμὴ περὶ τῶν κτημάτων τῶν ἁπλῶν στρατιωτῶν ἢ ναυτῶν, ἀλλὰ ἐξ ἄλλων κειμένων συνάγεται ὅτι καθ' ἕκαστον θέμα ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ μεγαλήτεροι ἰδιοκτῆται, οἵτινες φέροντες τὴν τιμητικὴν ἐπωνυμίαν τῶν πρωτοσπαθαρίων, τῶν σπαθαροκανδιδάτων, τῶν σπαθαρίων, τῶν στρατόρων, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπηρέτουν ὡς ἀξιωματικοὶ εἰς τὰ τάγματα καὶ τὰ πλοῖα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπετέλουν τοπικήν τινα ἀριστοκρατίαν σπουδαίως πολλάκις ἐπενεργήσασαν εἰς τὴν τύχην τῶν ἐπαρχιῶν.

Οἱ στρατιωτικοὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ θέματος ἦσαν· ὁ *στρατηγός*, οἱ *τουρμάρχαι*, οἱ *δρουγγάριοι*, οἱ *κόμητες*, οἱ *κένταρχοι*, οἱ *ἑκατόνταρχοι*, οἱ *δρουγγαροκόμητες* ἢ *δέκαρχοι*, καὶ, ἐπὶ ναυτικῶν θεμάτων, οἱ *πρωτοκάραβοι* καὶ οἱ *ναύκληροι*. Τὸ δ' ἐπιτελεῖον συνέκειτο ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ, *κόμητος τῆς Κούρτης*, τοῦ *Χαρτουλαρίου τοῦ θέματος* ἤτοι τοῦ γενικοῦ ἐπιμελητοῦ, καὶ τοῦ *Δομεστίκου τοῦ θέματος*, ὅστις ἐβοήθει τὸν στρατηγὸν παρόντα, ἢ ἀνεπλήρου αὐτὸν ἀπόντα. Αἱ περὶ τῆς πραγματικῆς δυνάμεως ἑκάστου θέματος εἰδήσεις εἶναι ποικίλαι· ὁ ἀνώτατος ὅρος ἦτο, ὡς φαίνεται, 10,000 ἄνδρες, καὶ ἴσως οἱ κατάλογοι τοῦ θέματος περιεῖχον τοσούτους. Ἐκτὸς ὅμως τοῦ θέματος, ἐξεπέμποντο πολὺ ὀλιγώτεροι. Εἰς τὴν ἐπὶ τὴν Κρήτην ἐκστρατείαν, τὴν γενομένην ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ Ῥωμανοῦ, ἀπεστάλησαν, κατὰ τὸ με'. κεφάλαιον τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐκ τοῦ θέ-

ματος *Χαρπεζικίου*, (ὅπερ πρῶτον ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἀπαντῶμεν) ἀξιωματικοὶ μὲν 276, στρατιῶται δὲ 428. Εἰς δὲ τὴν ἐπὶ Λογγιβαρδίαν ἐκστρατείαν θρακησιανοὶ μὲν καὶ μακεδόνες 202 ἀξιωματικοὶ καὶ 700 μόνον στρατιῶται. Ἐξ ἄλλου δέ τινος θέματος μόνον ἀξιωματικοὶ καὶ προαγέται, στρατιώτης δὲ οὐδείς. Ἂν ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν ὑπῆρχεν ἰδιαίτερός τις πρὸς τοῦτο λόγος, ἄγνωστος εἰς ἡμᾶς, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ κακὸν τῶν πολλῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ὀλίγων στρατιωτῶν εἶναι ἀρχαῖον ἐν τῇ ἀνατολῇ.

Ὁ τοιοῦτος τοῦ θεματικοῦ στρατοῦ ὀργανισμὸς ἔχει ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὴν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐπικρατήσασαν ἐν τῇ δύσει φεουδαλικὴν θεσμοθεσίαν, καὶ καταδεικνύει ἰδίως ὅτι ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὅπως καὶ ἐν τῇ δύσει, ἡ ἔγγειος κτῆσις ἀπετέλει τὴν βάσιν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας· ἀλλὰ διέφερον αἱ δύω θεσμοθεσίαι κατὰ τοῦτο πάλιν ὅτι τὸ μὲν φεουδαλικὸν πολίτευμα ἀπετέλει ἱεραρχικήν τινα ἅλυσιν κυριάρχων καὶ ὑποτελῶν, ἐν δὲ τῷ βυζαντινῷ κράτει πάντες οἱ κάτοχοι στρατιωτοτοπίων ἐξηρτῶντο ἀμέσως ἀπὸ ἑνὸς καὶ μόνου κυριάρχου, τοῦ βασιλέως. Μεγαλητέρα δὲ ὁμοιότης ὑπάρχει ἴσως μεταξὺ τοῦ βυζαντινοῦ συστήματος καὶ τοῦ σουηδικοῦ, περὶ οὗ, καὶ ὡς ὀλιγώτατα γνωστοῦ, καὶ ὡς ἄχρι τοῦδε ὑφισταμένου, θέλομεν εἴπει ἐνταῦθα πλειότερα τινά.

Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ βασιλείου τῆς Σουηδίας εἶναι διῃρημέναι εἰς μικρὰς περιφερείας, ὧν ἑκάστη ὀφείλει νὰ δίδῃ ἕνα στρατιώτην εἰς τὸ κράτος, ἐπαρκοῦσα διὰ κτηματίου εἰς συντήρησιν αὐτοῦ τε καὶ τῆς οἰκογενείας του, προςέτι παρέχουσα αὐτῷ ἄλλας τινὰς συνδρομάς, ἰδίως τὴν μικρὰν στολήν, ἥτις ἀνανεοῦται κατὰ διετίαν· ἡ δὲ μεγάλη στολὴ καὶ ὁ ὁπλισμὸς μένουσιν εἰς βάρος τοῦ κράτους. Ἐν καιρῷ εἰρήνης ὁ στρατιώτης καλλιεργεῖ τὸ κτημάτιόν του, δυνάμενος νὰ μετέλθῃ καὶ ἄλλας ἐπωφελεῖς ἐργασίας, ἐξαιρέτως δὲ ἐργαζόμενος εἰς τὰ δημόσια ἔργα ἐπὶ ἡμερομισθίῳ ὁριζομένῳ κατὰ τὴν τρέχουσαν ἐν τῷ τόπῳ τιμήν. Ἐν καιρῷ δὲ πολέμου ἐκστρατεύσας μισθοδοτεῖται ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ τότε τὸ κτημάτιόν του καλλιεργεῖται ὑπὸ τῶν λοιπῶν γεωργῶν τῆς περιφερείας εἰς ἣν ἀνήκει, οἵτινες φροντίζουσι συγχρόνως καὶ περὶ τῆς οἰκογενείας του. Ὁ στρατιώτης συντηρεῖται ὡςαύτως ὑπὸ

τῆς περιφερείας ἐνόσῳ διαρκοῦσιν αἱ μεγάλαι ἐτήσιαι ἀσκήσεις. Ὑπηρετεῖ δὲ ἐφ' ὅσον εἶναι ἱκανὸς πρὸς τοῦτο· καὶ ὅταν γίνῃ ἀπόμαχος ἡ περιφέρεια ἀναλαμβάνει συνήθως τὴν συντήρησιν αὐτοῦ τε καὶ τῆς γυναικός του καὶ τῶν ἀνηλίκων αὐτοῦ τέκνων. Οἱ στρατηγοί, οἱ ἀξιωματικοί, καὶ οἱ ὑπαξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ τούτου νέμονται ἕκαστος κτῆμα τοῦ δημοσίου ἔχον ἐτησίαν πρόσοδον ἀνάλογον τοῦ βαθμοῦ ἑκάστου νομέως. Τὸ κτῆμα τοῦ στρατηγοῦ δίδει πρόσοδον 8—10,000 φράγκων κατ' ἔτος, τὸ τοῦ συνταγματάρχου 5—6,000, τὸ τοῦ ταγματάρχου 3,000 καὶ αὐτὸς ὁ τελευταῖος ἀξιωματικὸς εἰςπράττει ἀπὸ τοῦ κτήματός του ὑπὲρ τὰ 500 φράγκα. Τὸ κτῆμα τοῦτο εἶναι συνδεδεμένον μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ νεμομένου αὐτὸ ἀξιωματικοῦ, ὥςτε ὁ μεταβάλλων βαθμόν, μεταβάλλει καὶ κτῆμα. Ἕτερα δὲ ὑπάρχουσιν ὡρισμένα κτήματα ὧν ὁ ἰδιοκτήτης ὑποχρεοῦται νὰ παρέχῃ ἕνα ἱππέα, τὴν ἀποσκευὴν αὐτοῦ, τὸν ὁπλισμὸν καὶ τὸν ἵππον. Οὕτω συγκροτεῖται τὸ πλεῖστον τοῦ σουηδικοῦ στρατοῦ· τὸ μέρος τοῦτο τοῦ στρατοῦ, καλούμενον indelta, σύγκειται ἐξ ἀνδρῶν 34,000, συνέρχεται κατ' ἔτος ἐν μηνὶ ἰουνίῳ εἰς στρατόπεδα καὶ ἀσκεῖται ἐν αὐτοῖς ἐπὶ 21 ἡμέραν. Ἐνῷ ὁ ἀδιαλείπτως ἐν ἐνεργείᾳ στρατός, συγκείμενος ἐκ τῶν συνταγμάτων τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, δὲν ἀναβαίνει εἰμὴ εἰς 8,000 ἀνδρῶν.

Ἀλλ' ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν βυζαντινὴν θεσμοθεσίαν ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι εἶχε πολλὰ τὰ καίρια, ἐλαττώματα. Ἐν πρώτοις δι' αὐτῆς τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων ἀπηλλάττετο τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἠλαττοῦτο ὁμολογουμένως ἡ δύναμις τοῦ κράτους. Καὶ ἐντὸς δὲ τοῦ τοσοῦτον στενωθέντος ἐκείνου κύκλου τῶν στρατευσίμων παρεισέφρησαν πλεῖσται ὅσαι καταχρήσεις. Πολλάκις οἱ στρατηγοί, σφετεριζόμενοι τὰ κτήματα τῶν στρατιωτῶν, ἀπήλλαττον αὐτοὺς τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, παραλαμβάνοντες ἀντ' αὐτῶν ἀνθρώπους «ὠνίους, ἀμελεῖς, ἀπολέμους, μυρμήκων ἀγενεστέρους καὶ λύκων ἁρπακτικωτέρους, ἀνέκραζεν ἐν τῇ η'. αὐτοῦ νεαρᾷ ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, δι' ὧν τοὺς ἐχθροὺς δασμολογεῖν οὐκ ἔχοντες, ἠργυρολόγουν τοὺς ὑπηκόους.» Πολλάκις δὲ καὶ ἄλλοι ἰσχυροὶ κατ' ἐπαρχίας ἄνθρωποι ἐγίνοντο διὰ διαφόρων τρόπων κύριοι τῶν στρατιωτικῶν κτη-

ματίων, ἀποστεροῦντες οὕτω τὸ κράτος τῶν στρατευσίμων αὐτοῦ, οἵτινες ἀκτήμονες γενόμενοι ἀπήρχοντο ἀλλαχοῦ, ἢ καὶ ἂν ἔμενον ἐν τῇ χώρᾳ δὲν ἠδύναντο πλέον ἐξ ἰδίων νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν στρατείαν αὐτῶν. Ἐντεῦθεν οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἐπεχείρησαν ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι διὰ διαφόρων διατάξεων νὰ ἀποδώσωσιν ὅσον ἔνεστιν εἰς τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν κτήτορας τὰ στρατιωτικὰ κτήματα, ἤ, καθὼς ἐλέγοντο τότε, *στρατιωτοτόπια* καὶ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἀπαλλοτρίωσιν αὐτῶν. Ἐπὶ τούτῳ ὁ Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς ἐν ἔτει 922 διὰ τῆς ε΄. αὐτοῦ νεαρᾶς διέταξε πρὸς τοῖς ἄλλοις «ὥςτε πάντα τὰ στρατιωτικὰ κτήματα, ὅσα ἐντὸς τριακονταετίας καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἐξεποιήθησαν, ἢ μετὰ ταῦτα μέλλουσι ἐκποιεῖσθαι, ἀναργύρως εἰς τὴν τῆς ἰδίας στρατείας ἐνοχὴν καὶ ὑπηρεσίαν πάλιν ἐπανακάμψαι, εἰ μὴ ἄρα καὶ μετὰ τὴν ἐκποίησιν τοιούτου τῷ στρατιώτῃ περιλιμπάνεται ὅσον τῷ στρατευομένῳ πρὸς τὴν τῆς νέας στρατείας σύστασιν ἐξαρκεῖ. Καθ' ὅσον γὰρ ἐλλείπει κατὰ τοσοῦτον ἡ ἐκποίησις ἀναιρεῖται.» Ἐκτενέστερον δὲ πραγματεύεται περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἡ προμνημονευθεῖσα η΄. νεαρὰ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου (945—959), καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης τῆς νεαρᾶς ἐξεδόθησαν ἕτεραι πάλιν αὐτοῦ τούτου τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ Ῥωμανοῦ τοῦ νεωτέρου, καὶ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὁρίζουσαι ἅπασαι ἐν κεφαλαίῳ τὰ ἑξῆς. Τὰ κτήματα ἐξ ὧν *αἱ στρατεῖαι ὑπηρετοῦνται* δέον νὰ ἔχωσιν ἀξίαν τεσσάρων λιτρῶν χρυσίου ὡς πρὸς τοὺς ἱππεῖς καὶ τοὺς ἐπὶ τοῦ στόλου πλωΐμους τοῦ τε Αἰγαίου πελάγους καὶ τῆς Σάμου καὶ τῶν Κιβυρραιωτῶν, οἱ δὲ λοιποὶ πλωΐμοι ἀρκεῖ νὰ ἔχωσιν ἀκίνητον κτῆσιν ἀξίας δύω λιτρῶν. Ὁ δὲ Νικηφόρος ἀπῄτησεν ἐν γένει ἀξίαν τεσσάρων λιτρῶν· ἀπὸ δὲ τοὺς *κλιβανοφόρους* καὶ *ἐπιλωρικιφόρους* ἤτοι καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας τοὺς θωρακοφόρους ἱππεῖς, ἰδίως ἀξίαν 12 λιτρῶν χρυσίου. Ἅπαντα τὰ κτήματα ταῦτα δὲν ἠδύναντο εἰμὴ εἰς ἐξαιρετικὰς μόνον περιστάσεις νὰ ἐκποιηθῶσι, καὶ ἐν ὅσῳ δὲν ἐπήρχετο παραγραφή, ὁ ἰδιοκτήτης ἐδικαιοῦτο νὰ ἀνακτήσῃ τὸ ἐκποιηθὲν κατὰ τὰς περιστάσεις ἀναργύρως ἢ μή.

Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ διατάξεις οὔτε νὰ ἀποκαταστήσωσι καθ' ὁλοκληρίαν τὰ ἀρχαῖα στρατιωτοτόπια, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι νὰ

διατηρήσωσιν αὐτὰ ἀκέραια ἠδυνήθησαν. Ἐν πρώτοις ἀποθανόντος τοῦ στρατιώτου τὸ κτῆμα αὐτοῦ μετέβαινεν εἰς τοὺς φυσικοὺς ἢ ἐκ διαθήκης κληρονόμους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ κληρονόμοι ἠδύναντο νὰ ἦναι πολλοὶ, εἷς ἕκαστος αὐτῶν δὲν εἶχε πλέον τὴν ἀπαιτουμένην περιουσίαν, ἵνα ἐπαρκέσῃ ἐξ ἰδίων εἰς τὴν ἀποσκευὴν αὐτοῦ καὶ τὴν συντήρησιν. Πλὴν τούτου ἢ παντάπασι δὲν κατωρθώθη πολλάκις νὰ ἀποδοθῶσι τὰ στρατιωτικὰ κτήματα εἰς τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν ἰδιοκτήτας, ἢ δὲν κατωρθώθη τοῦτο εἰμὴ ἐν μέρει μόνον. Ἕνεκα δὲ ὅλων τούτων τῶν αἰτιῶν ἔμεινε πάντοτε ἠλαττωμένος ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἐπαρκῶσι καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν στρατείαν αὐτῶν, προέκυψαν δὲ διάφορα εἴδη στρατευσίμων. Πρῶτον, οἱ συγκληρονόνοι, ὧν ἕκαστος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν στρατείαν, οἵτινες ὅμως ὅλοι ὁμοῦ ὤφειλον νὰ παράσχωσιν ἕνα στρατιώτην, ἀπὸ κοινοῦ δίδοντες τὰ πρὸς ἀποσκευὴν αὐτοῦ καὶ συντήρησιν, καὶ τούτου ἕνεκα καλούμενοι *συνδόται*. Δεύτερον οἱ στρατιῶται οἱ μὴ ἔχοντες ὁλόκληρον τὴν ἀπαιτουμένην περιουσίαν, ἀλλὰ πολλοὶ συνάμα συντελοῦντες εἰς τὴν ἀποστολὴν, καὶ τούτου ἕνεκα καλούμενοι *συντελεσταί*. Τελευταῖον οἱ στρατιῶται οἱ μηδεμίαν ἔχοντες περιουσίαν, οἱ παντελῶς ἄποροι, καὶ οἱ ὁποῖοι ἐστρατολογοῦντο ἢ ὡς φύλακες τῶν φρουρίων ἢ ὡς ὑπηρέται τοῦ στρατοῦ. Σημειωτέον ἐν τούτοις ὅτι οὐδαμοῦ ὁρίζεται ἡ περιουσία τοῦ πεζοῦ στρατιώτου, ἀλλὰ μόνον ἡ τοῦ ἱππέως καὶ τοῦ πλωΐμου. Εἶναι πρόδηλον ὅτι κατὰ τοῦτο αἱ πηγαὶ εἶναι ἐλλιπεῖς, διότι ἐν τῷ τοιούτῳ ὀργανισμῷ τοῦ στρατοῦ ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴν ἔχῃ καὶ ὁ πεζὸς στρατιώτης ὡρισμένην τινὰ ἀκίνητον κτῆσιν. Πλὴν τούτου εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι τῶν μὲν ἱππέων καὶ τῶν πλωΐμων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ τῶν Κιβυῤῥαιωτῶν ἡ ἀκίνητος κτῆσις ὡρίζετο εἰς τέσσαρας λίτρας, τῶν δὲ λοιπῶν πλωΐμων εἰς δύω. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐξηγεῖ τὴν διαφορὰν ταύτην ὡς πρὸς τοὺς πλωΐμους ἐπιλέγων ὅτι οἱ πλώϊμοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ τῶν Κιβυῤῥαιωτῶν αὐτόστολοι ὄντες καὶ αὐτερέται (ἢ αὐταιρέται) βαρείας μετιᾶσι τὰς ὑπηρεσίας· τοῖς δὲ τὰ βασιλικὰ πλώϊμα ἐπὶ ῥόγαις (μισθοδοσίᾳ) ὑπηρετουμένοις, καὶ τοῖς λοιποῖς πλωΐμοις ἤδη νῦν ἐκράτησεν ἐκ συνηθείας δύω λιτρῶν εἰς ἑκάστην στρατείαν

ἀκίνητον διασώζεσθαι κτῆσιν, ὃ καὶ ἡμῖν ἀρκούντως ἔχειν δοκεῖ.»
Ἐκ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης ἠδυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν μέχρι τινὸς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀπὸ μὲν τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὰ βασιλικὰ πλώϊμα καὶ ἀπὸ τῶν λοιπῶν πλωΐμων ἀπητεῖτο ὀλιγωτέρα περιουσία· διότι οἱ πρῶτοι ὁμολογουμένως ἐμισθοδοτοῦντο, οἱ δὲ δεύτεροι ἢ ἐμισθοδοτοῦντο ὡσαύτως, ἢ ὑπεβάλλοντο εἰς ἐλαφροτέρας ὑπηρεσίας, ἐνῷ οἱ πλώϊμοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ τῶν Κιβυῤῥαιωτῶν ἐπήρκουν ἐξ ἰδίων καθ' ὁλοκληρίαν εἰς ὅλας τὰς ἐπαχθεῖς αὐτῶν ὑπηρεσίας· ἀλλ' ὅμως μετ' ὀλίγον θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι οἱ τῶν τριῶν τούτων θεμάτων πλώϊμοι ἐμισθοδοτοῦντο ἐν ταῖς ἐκστρατείαις, ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ τοῦ θέματος τοὐλάχιστον τῆς Ἑλλάδος οὐδόλως ἀναφέρονται μισθοδοτούμενοι. Τελευταῖον τὸ μθ'. κεφάλαιον τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως ἀξιοῖ ὅτι ὁ μὲν ἱππεὺς ὀφείλει ἔχειν περιουσίαν ἀκίνητον λιτρῶν πέντε, ἢ τὸ ἐλάχιστον τεσσάρων· ὁ δὲ βασιλικὸς πλώϊμος λιτρῶν τριῶν· ὥστε διαφωνοῦσι πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς η'. νεαρᾶς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ὁριζόμενα.

Ἀλλ' ὁπωσδήποτε καὶ ἂν εἶχον τὰ περὶ τούτου, ἕτερον μέγα ἐλάττωμα τῆς βυζαντινῆς στρατιωτικῆς θεσμοθεσίας ἦτο ὅτι οἱ στρατεύσιμοι ἀπηλλάττοντο τῆς προσωπικῆς ὑπηρεσίας διὰ καταβολῆς χρημάτων καὶ ἄλλων ἐφοδίων τοῦ πολέμου. Οὕτω π. χ. ἐν τοῖς κεφαλαίοις να'. καὶ νβ'. τῆς *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν* συγγραφῆς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἀναγινώσκομεν ὅτι ἐν ἔτει 935, ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, οἱ Πελοποννήσιοι, προκειμένου νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, προετίμησαν νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος τούτου διὰ δόσεως χρημάτων καὶ ἐφοδίων. Στρατηγὸς τοῦ θέματος ἦτο τότε ὁ πρωτοσπαθάριος Ἰωάννης ὁ Πρωτεύων, ὅστις ὑπέβαλεν εἰς τὸν βασιλέα τὴν αἴτησιν τῶν κατοίκων· ἐγκριθείσης δὲ τῆς αἰτήσεως συνεφωνήθη νὰ δώσωσιν οἱ Πελοποννήσιοι 100 μὲν λίτρας χρυσίου, ἤτοι 122,400 δραχ. τοῦ τότε νομίσματος, 1000 δὲ ἵππους ἐστρωμένους καὶ ἐπιχαλινωμένους. Καὶ τὰ μὲν χρήματα ἐπληρώθησαν ὑπὸ παντὸς τοῦ στρατοῦ Πελοποννήσου, δηλαδὴ ὑπὸ πάντων τῶν στρατευσίμων τῆς χερσονήσου καταβαλόντος ἑκάστου ἐξ αὐτῶν νομίσματα πέντε, παρεκτὸς τῶν ἀπόρων, οἵτινες

ἔδωκαν σύνδυο νομίσματα πέντε. Οἱ δὲ ἵπποι ἐπρομηθεύθησαν ὑπὸ τῶν ἑξῆς. Οἱ μητροπολῖται Κορίνθου καὶ Πατρῶν ἔδωκαν ἀνὰ 4, οἱ ἐπίσκοποι τοῦ θέματος ἀνὰ 2, οἱ πρωτοσπαθάριοι ἀνὰ 3, οἱ σπαθαροκανδιδάτοι ἀνὰ 2, οἱ σπαθάριοι καὶ οἱ στράτορες ἀνὰ 1, τὰ βασιλικὰ καὶ πατριαρχικὰ μοναστήρια ἀνὰ 2, τὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων, μητροπόλεων καὶ ἐπισκόπων μοναστήρια ἀνὰ 2, καὶ τὰ ἄπορα μοναστήρια σύνδυο 1. «Οἱ δὲ ἔχοντες βασιλικὰ ἀξιώματα, πλώϊμοι, κογχυλευταί, χαρτοποιοί, ἱππάρια οὐ δεδώκασιν.» Προςέτι ὁ Πορφυρογέννητος λέγει ὅτι ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λέοντος «ἐγένετο ἀπὸ τῶν τῆς δύσεως θεμάτων λογαρίου ἀπαίτησις (ἤτοι χρηματικῆς δόσεως ἀντὶ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας) διὰ τοῦ πρωτοσπαθαρίου Λέοντος ἐκ τῶν αἱρουμένων μὴ ταξιδεύειν» ὅ ἐστι ἐκ τῶν προτιμώντων νὰ μὴ ἐκστρατεύσωσι. Καὶ πάλιν εἰς ἑτέραν περίστασιν ἐκ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως, ὅτι «ἐγένετο ἀπὸ τῶν τῆς δύσεως θεμάτων λογαρίου ἀπαίτησις διὰ τοῦ μαγίστρου Ἰωάννου τοῦ Ἐλαδᾶ.»

Ἐκ τῶν εἰδήσεων τούτων ἐξάγεται πρὸ πάντων τὸ καὶ ἀνωτέρω παρ' ἡμῶν παρατηρηθὲν, ὅτι καθέκαστον θέμα ὑπῆρχον ἐγκαταστημένοι, παρεκτὸς τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἀξιωματικοὶ ἔχοντες κτήματα, ὁδηγοῦντες τὸν θεματικὸν στρατὸν ἐν καιρῷ πολέμου, καὶ ὑποχρεούμενοι, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἐξηγοράζετο ἡ προσωπικὴ ὑπηρεσία, νὰ συντελῶσιν εἰς τὴν ἀντικατάστασιν ταύτην. Παρεκτὸς τούτων εἶχον ἐν τοιαύταις τοὐλάχιστον περιστάσεσι στρατιωτικάς τινας ὑποχρεώσεις καὶ ὁ ἀνώτερος κλῆρος καὶ τὰ μοναστήρια. Ἀφ' ἑτέρου ἐξῃρέθησαν πάσης ὑποχρεώσεως ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐκ τῶν στρατευσίμων οἱ ἔχοντες βασιλικὰς ὑπηρεσίας, διότι οἱ τοιοῦτοι δὲν ἤθελον φυσικῷ τῷ λόγῳ οὐδὲ προςωπικῶς στρατεύσει ἐγκαταλείποντες τὴν ἐπιτραπεῖσαν αὐτοῖς λειτουργίαν· προςέτι οἱ πλώϊμοι καθὸ στρατεύσαντες ἴσως, καὶ οἱ μετερχόμενοι τὴν ἁλιείαν τῶν πορφυρούχων κογχυλίων καὶ τὴν χαρτοποιΐαν, οἵτινες δὲν ἤθελον ὡςαύτως στρατεύσει προςωπικῶς, ἵνα μὴ παραβλαφθῇ ἡ τοσοῦτον ἐπωφελὴς εἰς τὸ κράτος βιομηχανία ἐκείνη. Μάλιστα ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἔδωκε τότε 1000 πολεμιστηρίους ἵππους. Ὁπόσον λοιπὸν ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἀνεπτυγμένη ἡ κτηνοτροφία ἐν αὐτῇ,

ἐνῷ σήμερον ὁλόκληρον τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ἀναγκάζεται νὰ ζητῇ διὰ τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς πολὺ ὀλιγώτερον ἵππων ἀριθμόν. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ἀφ' ἑτέρου νὰ μὴν ἐπιστήσωμεν ἰδιαζόντως τὴν προσοχὴν εἰς τὸ θλιβερὸν γεγονὸς τῆς ἀπαλλαγῆς ἐκείνης ὁλοκλήρων θεμάτων ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἥτις ἐμαρτύρει ὅτι ἐξέλειπεν ὁσημέραι παρὰ τοῖς κατοίκοις τὸ στρατιωτικὸν πνεῦμα. Ἡ κυβέρνησις ἠναγκάζετο ἐντεῦθεν νὰ καταφεύγῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ξένους μισθοφόρους, οἱ ὁποῖοι αὐξάνοντες οὕτω ἐπήγαγον τοῦ καιροῦ προϊόντος πάντα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τοῦ τοιούτου τρόπου τῆς συγκροτήσεως τοῦ στρατοῦ.

Παρεκτὸς δὲ τοῦ ἄχρι τοῦδε ἐκτεθέντος τακτικοῦ στρατοῦ ἀναφέρονται καί τινα ἰδιαίτερα στρατιωτικὰ σώματα, περὶ ὧν δέον νὰ ἐπιφέρωμεν τινά. Εἴπομεν ὅτι οἱ παντελῶς ἄποροι στρατεύσιμοι κατετάσσοντο εἰς τοὺς ὑπηρέτας τοῦ στρατοῦ, ἢ τοὺς ψιλῶς ὡπλισμένους. Ἐκ τούτων, λέγει τὸ μθ'. κεφάλαιον τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐλαμβάνοντο καὶ οἱ λεγόμενοι τζέκωνες, ὡς φύλακες τῶν φρουρίων. Τοὺς τζέκωνας αὐτοὺς τινὲς τῶν νεωτέρων ὑπέλαβον, διὰ τὴν συγγένειαν τοῦ ὀνόματος, ὡς τοὺς προγόνους τῶν σημερινῶν Τζακώνων, τοὺς ὁποίους πάλιν ὑπολαμβάνουσιν ὡς γνησίους ἀπογόνους τῶν ἐλευθερολακώνων. Ἄλλοι ὅμως, καὶ ἰδίως ὁ Χόπφ, ἀξιοῦσιν ὅτι οἱ Τζάκωνες εἶναι ἀναμφισβητήτως σλαῦοι. Ὑπῆρχε δὲ ἐν τῷ βυζαντινῷ στρατῷ καὶ ἕτερόν τι σῶμα, οἱ καλούμενοι μαρδαΐται, οἵτινες λέγονται ἀπόγονοι τῶν ἐν τῇ 7 ἑκατονταετηρίδι τοσοῦτον γενναίως ἀγωνισθέντων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν περὶ τὸ Λίβανον ὄρος μαρδαϊτῶν, ὑπὸ δὲ τοῦ Φαλλμεράϋερ ἀνεκηρύχθησαν πρόγονοι τῶν σημερινῶν Μανιατῶν (σελ. 335 καὶ ἑπ. καὶ σελ. 350 τοῦ τρίτου τόμου) διὰ τὸν λόγον ὅτι ἐν τῇ 9 καὶ 10 ἑκατονταετηρίδι ἀναφέρονται μαρδαΐται ἐν Πελοποννήσῳ· τὸ δὲ ὄνομα μανιάτης οὐδὲν ἄλλο εἶναι, κατ' αὐτόν, ἢ μετάφρασις τοῦ μαρδαΐτης, τοῦ ὁποίου ἡ ἰρανικὴ ῥίζα *μάρδ* σημαίνει τὸν μανιώδη. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε εἴπομεν ὅτι οὐδεὶς σπουδαῖος ἄνθρωπος ἐπίστευσε ποτὲ εἰς τὴν τοιαύτην καταγωγὴν τῶν μανιατῶν. Ἐν πρώτοις εἰς τὴν 9 ἑκατονταετηρίδα ἀναφέρονται συγχρόνως ἐν Πελοποννήσῳ καὶ μαρ-

δαῖται καὶ οἰκήτορες τῆς Μαΐνης· ὥςτε ἂν οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι ἐξελληνισμένοι τῶν πρώτων, δυςκόλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, πῶς τὰ δύω ὀνόματα συνυπῆρχον ἐκ παραλλήλου ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ. Προςέτι μαρδαῖται ἀναφέρονται ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι οὐ μόνον ἐν Πελοποννήσῳ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, καὶ εἰς τὰ θέματα Νικοπόλεως καὶ Κεφαλληνίας. Πλὴν τούτου τὸ σημερινὸν ὄνομα Μάνη ἐλέγετο ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, ὡς πρὸ μικροῦ εἴπομεν, Μαΐνα, καὶ οὐδὲ ἦτο ἰδιάζον τῇ Πελοποννήσῳ, διότι ἀπαντᾶται καὶ ἐν Θεσαλίᾳ πλησίον τῶν Μετεώρων, καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Δαλματίας, πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Καττάρου, ἤτοι εἰς χώρας ὅπου παντάπασι δὲν ἀναφέρονται κατασταθέντες μαρδαῖται. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ στρατιωτικὰ σώματα τῶν μαρδαϊτῶν τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἀμφιβάλλομεν ἂν κατήγοντο ἅπαντα ἐκ τῶν δωδεκακιςχιλίων μαρδαϊτῶν, οἵτινες πρὸ 400 ἐνιαυτῶν εἶχον ἀνακληθῇ ἐκ Συρίας ἐντὸς τοῦ κράτους. Πιθανώτερον δὲ εἶναι ὅτι διετήρησαν τὸ ὄνομα τοῦτο στρατιωτικά τινα σώματα διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι διετήρουν τὸν ὁπλισμὸν καὶ τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν ἀρχαίων μαρδαϊτῶν. Ἡ περὶ τὰς ἐνέδρας καὶ τὰς αἰφνιδίους ἐφόδους δεξιότης τῶν ταγμάτων τούτων ἀπέβη παροιμιώδης· ὥςτε καὶ ὁ ἄλλος στρατὸς ὅταν ἔπραττε τοιοῦτόν τι, ἐλέγετο ὅτι ἠγωνίσθη *δίκην μαρδαϊτῶν*.

Τίς ἦτο ἡ τακτικὴ μισθοδοσία τοῦ στρατοῦ, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Σώζονται μὲν ἐν τοῖς κεφ. μδ'. καὶ μέ. τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως καταστάσεις τινὲς μισθοδοτικαὶ διαφόρων σωμάτων ἐν στρατείᾳ διατελούντων· ἀλλὰ αἱ καταστάσεις αὗται ἀναφέρουσαι τὴν ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας μισθοδοσίαν ἑκάστου σώματος, οὔτε ἀξιωματικοὺς ἀπὸ τῶν στρατιωτῶν διακρίνουσιν, οὔτε ὁρίζουσι τοὐλάχιστον πόσον διήρκεσεν ἡ ἐκστρατεία, ὥςτε δὲν εἰμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ἐξ αὐτῶν τὴν κατ' ἄνδρα μισθοδοσίαν. Οὐχ ἧττον ἔχουσί τι διδακτικὸν αἱ εἰδήσεις αὗται ὅσῳ ἀτελεῖς καὶ ἂν ὦσι, διότι ἐξ αὐτῶν πληροφορούμεθα ὅτι ἡ μισθοδοσία τοῦ κυρίως λεγομένου βασιλικοῦ στρατοῦ ἦτο πολὺ μεγαλητέρα τῆς τῶν θεμάτων, καὶ προςέτι ὅτι εἴς τινα θέματα ἡ μισθοδοσία ἦτο μεγαλητέρα ἢ εἰς ἄλλα. Λ. χ. κατὰ τὴν εἰς Κρή-

την γενομένην ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου, τῷ 902, ἐκστρατείαν, ὁ μισθὸς 12,502 ἀνδρῶν τοῦ βασιλικοῦ πλωΐμου, περιλαμβανομένων καὶ τῶν ἀξιωματικῶν, συνεποσώθη εἰς κεντηνάρια 15, λίτρας 90, καὶ νομίσματα 10, ἤτοι εἰς 2,000,000 περίπου δραχ. Ἐνῷ εἰς τοὺς ἐκ τοῦ θέματος Σάμου στρατεύσαντας 4,680 ἄνδρας μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν ἐδόθη μισθὸς 2 κεντηνάρια, λίτρα 1 καὶ νομίσματα 11, ὅ ἐστι 250,000 περίπου δραχμαί. Ἡ δὲ μισθοδοσία τοῦ θέματος τῶν Κιβυῤῥαιωτῶν ἦτο ἔτι μικροτέρα τῆς τοῦ θέματος τῆς Σάμου, διότι ἐνῷ Κιβυῤῥαιῶται ἐστράτευσαν 6,760, ἤτοι κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδὸν πλειότεροι τῶν Σαμίων, ὁ δοθεὶς εἰς αὐτοὺς μισθὸς συμποσοῦται εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ποσὸν τῶν 250,000 (2 κεντηνάρια, λίτραι 21, νομίσματα 42). Τἀνάπαλιν δὲ εἰς 4,087 μαρδαΐτας σημειοῦται μισθὸς 570,000 περίπου δραχμῶν, ἐξ οὗ δῆλον ὅτι τὰ εἰδικὰ ἐκεῖνα σώματα ἐπληρώνοντο καλήτερον τῶν θεματικῶν. Πλὴν τοῦ μισθοῦ στρατιῶται καὶ ἀξιωματικοὶ ἀπερχόμενοι εἰς ἐκστρατείαν ἐλάμβανον καὶ ἔκτακτόν τινα ἀμοιβήν, ἥτις ἐκαλεῖτο *πρόχρεον*, καὶ ἦτο διάφορος κατὰ τὰ σώματα καὶ τὰς περιστάσεις. Ἐπὶ τῆς προαναφερθείσης ἐκστρατείας οἱ στρατιῶται τῶν θεμάτων ἔλαβον πρόχρεον ἕκαστος δύω νομίσματα (δρ. 34)· οἱ μαρδαΐται στρατιῶται 4 νομίσματα καί τινες τῶν ἀρμενίων ὡσαύτως 4. Οἱ δὲ τουρμάρχαι λ. χ. τῶν μαρδαϊτῶν ἀνὰ 36 νομίσματα ἕκαστος, οἱ δρουγγάριοι ἀνὰ 12 καὶ οἱ κόμητες ἀνὰ 6. Ὑπάρχει ὅμως παράδειγμα προχρέου ὅλως ἐκτάκτου 40 χρυσῶν νομισμάτων εἰς ἕκαστον στρατιώτην καὶ ναύτην (σελ. 728 τοῦ τρίτου τόμου). Μόνον ὡς πρὸς τὸν μισθὸν τοῦ ἁπλοῦ στρατιώτου δίδεταί τις ἡμῖν νύξις· διότι ἐν τῷ προμνημονευθέντι κειμένῳ ἀναφέρεται ὅτι οἱ μαρδαΐται ἐλάμβανον καθέκαστον μῆνα ἀνὰ νόμισμα ἓν ἤτοι δρ. 17. Εἴδομεν δὲ πρὸ μικροῦ ὅτι ὁ μισθὸς τῶν μαρδαϊτῶν ἦτο ἀνώτερος μὲν τοῦ μισθοῦ τῶν θεματικῶν, κατά τι δὲ κατώτερος τοῦ μισθοῦ τῶν βασιλικῶν.

Τοιαύτη ἦτο ἡ μηχανικὴ δύναμις, δι' ἧς ὡπλισμένη ἡ μακεδονικὴ δυναστεία κατώρθωσε νὰ ἀναβιβάσῃ τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ δύω περίπου ἑκατονταετηρίδας εἰς περιωπὴν κατ' ἐπιφάνειαν τοὐλάχιστον λαμπράν. Ἡ ὑλικὴ αὕτη δύναμις ἐθεμελιοῦτο, ὡς

θέλομεν ἴδει ἐν τῷ τέλει τοῦ παρόντος βιβλίου, ἐπὶ ἐδάφους ἠθικοῦ μὴ ἀσφαλοῦς. Ἀλλ' ἐν ὅσῳ διὰ τοῦ ὄγκου αὐτῆς κατίσχυε τῶν ἠθικῶν ἐλαττωμάτων ὑφ' ὧν κατεβιβρώσκετο, ἐφαίνετο καὶ ἦτο μέχρι τινὸς ἰσχυροτάτη ἐν τῷ τότε κόσμῳ. Τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη οὔτε πόρους εἶχον εἰσέτι ἀποχρῶντας, οὔτε κυβερνητικὸν ὀργανισμὸν ἐπιτήδειον. Ἵνα δώσωμεν ἔννοιάν τινα τῆς ἀσθενείας αὐτῶν κατὰ τοῦτο, παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα τῆς Γαλλίας, ὄχι καθ' οὓς χρόνους εὑρισκόμεθα, ὅτε κεντρικὴ ἐξουσία ὁπωσοῦν ἀξία τοῦ ὀνόματος τούτου ἐν αὐτῇ δὲν ὑπῆρχεν ἔτι, ἀλλ' ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι, ὁπότε κατὰ πρῶτον διεπλάσθη ἡ μοναρχικὴ αὐτῆς κυβέρνησις καὶ ἰδίως ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Καλοῦ (1285—1314) συνεποσοῦντο ἐν ὅλοις εἰς φράγκα 13,589,099, τὰ ὁποῖα καὶ κατὰ τὴν σχετικὴν αὐτῶν ἀξίαν σήμερον ὑπολογιζόμενα δὲν ἀνέβαινον εἰς πλειότερα τῶν 74 περίπου ἑκατομμυρίων. Ἐνῷ δὲ ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἦτο ἄπορος ἔτι καὶ ἀνοργάνιστος ὁ μωαμεθανικὸς τῆς ἀνατολῆς κόσμος εἶχεν ἀποβάλει τὴν προτέραν ἀκμήν. Βραδύτερον ὁ μωαμεθανισμὸς ἔμελλε νὰ ἀνακύψῃ αὖθις ἰσχυρὸς καὶ φοβερὸς διὰ τῆς τουρκικῆς φυλῆς, ἥτις παραδεξαμένη τὸ θρήσκευμα τοῦτο περιεποίησεν εἰς αὐτὸ νέον πολεμικὸν ὀργασμὸν καὶ νέαν κατακτητικὴν ὁρμήν. Ἀλλὰ ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι ὁ πρῶτος, ἤτοι ὁ ἀραβικὸς μωαμεθανισμὸς ὁ ἀπὸ τῆς 8 διαιρεθεὶς καὶ ὑποδιαιρεθεὶς εἰς ποικίλας δυναστείας, περιέπεσεν εἰς ἐντελῆ σχεδὸν παραλυσίαν καὶ ἀναρχίαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ μωαμεθανικὸς κόσμος ἀπετέλει δύω κύρια συμπλέγματα ἐπικρατειῶν, ἐξ ὧν τὸ μὲν ἐσχημάτιζον τὰ ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ ἱδρυθέντα πρὸ καιροῦ βασίλεια, τὸ δὲ τὰ ἐν Ἀσίᾳ μωαμεθανικὰ κράτη. Τὰ πρῶτα ἦσαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητα, τὰ δὲ ἐν Ἀσίᾳ ἀνεγνώριζον μὲν τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τοῦ ἐν Βαγδατίῳ ἑδρεύοντος Καλίφου, ἀλλ' ὁ Καλίφης οὗτος εἶχεν ἀποβάλλει ἐν τῷ μεταξὺ πᾶσαν πραγματικὴν δύναμιν, περιορισθεὶς εἰς μόνην τὴν θρησκευτικὴν ἡγεμονίαν. Τὸ κράτος αὐτοῦ, καίτοι κατ' ἐπιφάνειαν ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν συνόρων τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ βυζαντινοῦ βασιλείου μέχρι τῆς Ἰνδικῆς, τῆς Ἰβηρίας καὶ τῆς Μογγολίας, πράγματι ἦτο κατακερματισμένον εἰς πλείστας ἡγεμονίας, αἵτινες οὐ μόνον δὲν ὑπετάσσοντο εἰς τὴν

κεντρικὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλας ἀδιακόπως ἠγωνίζοντο. Ἐντεῦθεν ἡ μωαμεθανικὴ δύναμις ἠλαττώθη παραδόξως καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀσίᾳ, ὅπου ἀνέκαθεν ἦτο τὰ μάλιστα ἐπικίνδυνος εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ταῦτα δὲ πάντα συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσωσι τὸ νέον ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἐκτήσατο τὸ βυζαντινὸν βασίλειον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἦτο τῇ ἀληθείᾳ πολὺ μεγαλήτερον παρ' ὅτι δύναταί τις νὰ τὸ φαντασθῇ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν δυτικῶν ἱστοριῶν, τῶν γεγραμμένων ὑπὸ ἀνθρώπων οἵτινες ἢ δὲν ἐμελέτησαν ἀκριβῶς τὰ πράγματα, ἢ διέστρεψαν αὐτά. Ἡ ἀφανὴς μήτηρ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας Βασιλείου Α'. εἶδέ ποτε κατ' ὄναρ πολὺ πρὶν βασιλεύσῃ ὁ υἱὸς αὐτῆς, «μέγα φυτὸν κυπαρίσσῳ προςεοικὸς, φύλλοις τε χρυσοῖς πυκαζόμενον καὶ χρυσοῦς τοὺς κλάδους καὶ τὸ στέλεχος ἔχον, οὗπερ ὕπερθεν ὑπὲρ κορυφῆς ὁ ταύτης υἱὸς ἐκαθέζετο.» Ἀλλ' ὁ χρυσοῦς φοίνιξ εἰκόνιζεν ἀτελῶς τὸ μεγαλεῖον τοῦ θρόνου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔμελλον νὰ καθήσωσιν ὅ,τε υἱὸς αὐτῆς ἐκεῖνος καὶ οἱ τούτου ἀπόγονοι. Τὸ βυζαντινὸν κράτος ὡμοίαζε τότε μᾶλλον δένδρον ἀμφιλαφὲς τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε διὰ τῶν κλάδων αὐτοῦ τὸν κόσμον ὁλόκληρον. Ἐρωτήσατε τὸν κόσμον τοῦτον, τὸν σύγχρονον κόσμον, ἵνα μάθετε ὁποίαν τινὰ εἶχε περὶ τῶν βασιλέων τοῦ βυζαντίου ὑπόληψιν. Ὁ πολεμιώτατος αὐτῶν Λουϊτπράνδος, ὀνομάζει αὐτοὺς *κοσμοκράτορας*. Ὁ Δάνδολος ἀποκαλεῖ τὸ κράτος ἐκεῖνο **Imperium universale**. Οἱ ἀρμένιοι λέγουσι περὶ αὐτοῦ ὅτι ἐλαύνει ὡς ἀετὸς καὶ ὅτι ὁ τρόμος τῶν ὅπλων του σείει τὴν οἰκουμένην. Οἱ ἡγεμόνες τῶν φράγκων καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν τῆς δύσεως, ἀφοῦ ἐπὶ μακρὸν διετέλεσαν ἁπλοῖ τοῦ κράτους τούτου πατρίκιοι, ὠνομάζοντο ἤδη ῥῆγες, οὐχὶ βασιλεῖς. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἰβηρίας ἐνόμιζε καύχημα αὐτοῦ νὰ λέγεται κουροπαλάτης τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς· ὁ δὲ μέγας δοὺξ τῆς Ῥωσίας, ἐπὶ τραπέζης. Οἱ κυρίαρχοι τῆς δύσεως οἱ τολμήσαντες νὰ περιβληθῶσι τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος, λογίζονται τούτου ἕνεκα στασιασταί· ὅλαι δὲ αἱ ἄλλαι γλῶσσαι ἔχουσιν ἴδιον ὅρον ἵνα σημάνωσι τὸν νόμιμον αὐτοκράτορα· οἱ ἄραβες καλοῦσιν αὐτὸν καῖσαρ, οἱ σλαῦοι τσὰρ, οἱ ἀρμένιοι τακαβόρ. Αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν λέγει *βασιλέα αὐτοκράτορα*. Οἱ ὑπήκοοί του εἶναι *λαὸς*, οἱ ἐξόχως ἄν-

θρωποι, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες τῆς γῆς κάτοικοι *ἔθνη*, ὅ ἐστιν ὑποδεέστερα ὄντα. Τὸ κράτος του εἶναι ἡ *οἰκουμένη*, ἡ δὲ ἄλλη γῆ, ἡ *ἔρημος*. Βεβαίως ταῦτα εἶναι ὑπερβολαί· εἴδομεν ὅμως ὅτι οἱ σύγχρονοι ἀνωμολόγουν τὸ διὰ τῶν ὑπερβολῶν τούτων ἐκδηλούμενον μεγαλεῖον, ἐκ τούτου δὲ συνάγεται ὅτι τὸ μεγαλεῖον ἐκεῖνο δὲν ἦτο ἀνυπόστατον· ἀλλὰ καιρὸς εἶναι νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν κατὰ μέρος ἐξιστόρησιν τῆς περιόδου ταύτης.

Εἴδομεν ἐν τῷ τέλει τοῦ προηγουμένου τόμου διὰ τίνων περιπετειῶν ὁ ἱδρυτὴς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας Βασίλειος προήχθη, ἀπὸ εὐτελοῦς ὑπηρέτου ἑνὸς τῶν μεγιστάνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸ περίβλεπτον ἀξίωμα τοῦ μονάρχου τῆς Ἀνατολῆς. Ἵνα ἀξιωθῇ τοιαύτης μεταβολῆς τῆς ἑαυτοῦ τύχης οὐδὲν μέγα ἢ ἁπλῶς γενναῖον ἔπραξεν· ἀπ' ἐναντίας δὲν ἀνέβη τὰς κυριωτέρας τῆς κλίμακος ἐκείνης βαθμίδας, εἰμὴ δι' αἰσχίστου ἐξευτελισμοῦ καὶ διὰ κακουργίας δεινῆς. Ἀποπέμψας τὴν ἰδίαν σύζυγον Μαρίαν ἔλαβεν εἰς δεύτερον γάμον τὴν παλλακὴν τοῦ Μιχαὴλ Γ'. Εὐδοκίαν τὴν Ἰγγερίνην, ἐπιτρέπων αὐτῇ νὰ ἐξακολουθῇ τὰς προηγουμένας πρὸς τὸν βασιλέα σχέσεις, δι' ὃ οἱ δύω πρεσβύτεροι αὐτοῦ υἱοί, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Λέων, ἐνομίζοντο ὑπὸ τῶν πολλῶν ὡς τέκνα τοῦ Μιχαὴλ Γ'. Συνήνεσε νὰ μαστιγωθῇ ὑπὸ τοῦ ἐξωλεστάτου τούτου ἀνθρώπου τὴν πρωΐαν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐπρόκειτο νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ τὸ βασιλικὸν στέμμα. Ἐδολοφόνησε τὸν Βάρδαν· ἐδολοφόνησε τὸν Μιχαὴλ Γ'. Καὶ ὅμως ἅμα γενόμενος ἐγκρατὴς τῶν πραγμάτων, ἀνεφάνη ἄλλος ἄνθρωπος. Μέγας ἀνὴρ βεβαίως δὲν ὑπῆρξεν· ἀλλ' εἶχε νοῦν καὶ κρίσιν· ἦτο φιλεργός· δὲν ἐπτοεῖτο ὑπὸ τῶν δυσχερειῶν, καὶ πρὸ πάντων ἦτο ἐκ τῶν χαρακτήρων ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἐξευγενίζει ἡ ἀρχή, ἐκέκτητο δηλαδὴ προτέρημα ἰδιάζον εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς φύσει πρὸς κυβέρνησιν ὡρισμένους, ἐνῷ οἱ κατὰ τύχην τοιαύτην λαμβάνοντες λειτουργίαν, ἐξαχρειοῦνται ὑπὸ τῆς ἐξουσίας. Ἔτι ἐν τῷ βραχεῖ διαστήματι καθ' ὃ συνεβασίλευσε μετὰ τοῦ Μιχαὴλ Γ' ἐπεχείρησε νὰ συνετίσῃ αὐτὸν διὰ συμβουλῆς ἐντόνου, ἥτις ὡμοίαζε τῇ ἀληθείᾳ ἀπειλήν. Μάλιστα δὲ ἀφοῦ ἐμονάρχησε κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 867 ἀνέδειξε μετριότητα παθῶν καὶ σύνεσιν κυβερνη-

τικὴν, καὶ διοικητικὴν ἐμπειρίαν καὶ χρηστότητα ἀτομικὴν, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀρνηθῶσιν οὐδ' αὐτοὶ οἱ αὐστηρότεροι κριταὶ τῆς βυζαντινῆς βασιλείας. Ἵνα ἐκτιμήσωμεν δικαίως τὴν πολιτείαν τοῦ ἀνδρὸς τούτου δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι μακρὰ πεῖρα εἶχεν ἀποδείξει ὁπόσον ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐφαρμοσθῶσιν αἱ μεγάλαι ἀρχαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς μεταῤῥυθμίσεως, περὶ ὧν ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ. Αἱ ἀρχαὶ ἐκεῖναι ἦσαν τοσοῦτον ἀλλότριαι τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν δοξασιῶν τῶν πλείστων τοῦ κράτους κατοίκων, ὥςτε ἀντὶ νὰ ἐνισχύσωσιν αὐτὸ, ἀπεναντίας τὸ ἐξησθένισαν, καὶ ἐπὶ τέλους παρήγαγον μίαν τῶν φοβερωτέρων ἀκολασιῶν ἐξ ὅσων ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἦτο λοιπὸν πρόδηλον ὅτι ἔπρεπε νὰ τεθῶσιν ἐκ μέσου, τὸ δὲ κράτος νὰ ἀναδιοργανωθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑφισταμένων ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν καὶ κοινωνικῶν περιστάσεων. Τοῦτο ἐνόησε κάλλιστα ὁ βασιλεύς· καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἐντὸς τοῦ πεπρωμένου τούτου κύκλου ἔπραξεν ὅ,τι ἦτο δυνατὸν πρὸς συντήρησιν καὶ κραταίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων τῆς ἀπ' αἰῶνος τότε μορφωθείσης ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς ταύταις τῆς Εὐρώπης. Τὸ πρώτιστον ἀντικείμενον, εἰς ὃ ἐπέστησε τὴν προςοχὴν ἅμα μοναρχήσας, ὑπῆρξεν ἡ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ῥύθμισις. Ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἐκάθητο ὁ Φώτιος, ὅςτις ἐξεπροςώπει τὴν μερίδα ἐκείνην τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν λαϊκῶν, οἵτινες ἀπεδέχθησαν μὲν τὴν τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν, ἀλλὰ διέσωζον ἐλευθερίαν δοξασιῶν καὶ τρόπων ἀναμιμνήσκουσαν μέχρι τινὸς τὰ φρονήματα τῶν ὀπαδῶν τῆς μεταῤῥυθμίσεως. Κατέναντι δὲ αὐτοῦ ἵστατο ὁ Ἰγνάτιος ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ἅπαντας τοὺς ἀπολύτους θιασώτας τῶν ἀρχαίων καθεστώτων. Οἱ πρῶτοι ἦσαν εὐάριθμοι, οἱ δὲ τελευταῖοι ἀσυγκρίτως πλειότεροι, καὶ τόσῳ μᾶλλον ἐπικίνδυνοι, ὅσῳ ἐπειδὴ ὁ Φώτιος εἶχε περιέλθει ἀναφανδὸν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, οἱ δὲ ἰγνατιανοὶ ἦσαν φυσικοὶ τοῦ ἀρχιερέως τούτου σύμμαχοι, οὗτος εἶχεν ἐν αὐτῷ τῷ κράτει μερίδα ἰσχυρὰν, δι' ἧς ἠδύνατο νὰ ταράττῃ ἀδιακόπως τὰ πνεύματα καὶ τὰ πράγματα. Ἡ περιπλοκὴ αὕτη δὲν συνέφερε κατ' οὐδένα λόγον εἰς τὸν Βασίλειον, ὅςτις εἶχεν ἀνάγκην ἐσωτερικῆς ἡσυχίας, ἵνα διεξαγάγῃ ἀπερισπάστως τὴν πολιτικὴν καὶ διοικη-

τικὴν αὐτοῦ ἀναδιοργάνωσιν. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀμέσως τῆς δυςχερείας ἐκείνης, καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἐπιούσης τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ ἡμέρας κατεβίβασε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Φώτιον, καὶ ἀνεκάλεσεν εἰς αὐτὸν τὸν Ἰγνάτιον. Τὰ καθέκαστα τῆς μεταβολῆς ταύτης καὶ αἱ νέαι σχέσεις, εἰς ἃς ὡς ἐξ αὐτῆς περιῆλθεν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν, θέλουσιν ἐκτεθῇ ἐν τῷ τέλει τοῦ παρόντος βιβλίου, ὅπου σκοποῦμεν νὰ ἱστορήσωμεν ἐν ἐκτάσει ὁπωςοῦν καὶ ἄνευ διακοπῆς τὰ μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου διατρέξαντα ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἤτοι ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου. Ἐνταῦθα ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ βασιλεὺς πολιτευθεὶς ἐπιτηδειότατα πρός τε τοὺς ἰγνατιανοὺς καὶ τοὺς φωτιανοὺς ἀφ' ἑνὸς, καὶ πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης ἀφ' ἑτέρου, οὐ μόνον τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην ἐπὶ τέλους ἀποκατέστησεν, ἀλλὰ καὶ κατ' οὐδὲν ἐθυσίασε τὰς προνομίας καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

Συγχρόνως δὲ ἐνησχολήθη ἀνενδότως εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καθ' ὅλους τοὺς κλάδους δεινῶς παραλελυμένης διοικήσεως. Τὸ ταμεῖον ἦτο κενὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ δαπανήσῃ ἐξ ἰδίων εἰς τὰ ἔξοδα τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου καὶ τῆς Θεοδώρας ἀποταμιευθέντος θησαυροῦ, ὅςτις συνεποσοῦτο εἰς 160 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν, καὶ ἐξ ὅλων τῶν ἔκτοτε ἐν διαστήματι 11 ἐτῶν εἰςπραχθέντων τακτικῶν εἰςοδημάτων, 7 ἢ 8,000 ἑκατομμυρίων, δὲν ὑπελείποντο καθ' ἣν ἡμέραν ἐκυριάρχησεν ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ εἰμὴ τρία καὶ μόνα κεντηνάρια ἤτοι 370,000 δραχμῶν. Ἐπειδὴ οὐ μικρὸν μέρος τῶν χρημάτων τούτων ἐσπαταλήθη εἰς δωρεὰς τοῦ Μιχαὴλ Γ'., ὁ βασιλεὺς εὑρὼν τὴν σημείωσιν τῶν οὕτως ἀτόπως δαπανηθέντων, συνεκάλεσεν ἀμέσως τὴν σύγκλητον καὶ καθυπέβαλεν εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν. Ἡ δὲ ἀπεφάσισεν ὁμοφώνως ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα πρέπει νὰ ἐπιστραφῶσιν εἰς τὸ δημόσιον· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς «τὸ ἄγαν ὑποθραύων δίκαιον τὰς ἡμισείας ὧν περ ἔλαβον ἕκαστος ἀντιστρέψαι πρὸς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον ἐκέλευσεν». Ἐντεῦθεν δὲ εἰςεπράχθησαν ἀμέσως 300 κεντηνάρια, ἤτοι 37,000,000

δραχμῶν, δι' ὧν ἠδυνήθη ὁ νέος ἡγεμὼν νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πρώτας καὶ μᾶλλον κατεπειγούσας τῆς ὑπηρεσίας ἀνάγκας. Ἀλλ' εὗρε καὶ ἄλλην πρόχειρον χρηματικὴν συνδρομήν. Ὁ Μιχαὴλ Γ'., ἀφοῦ κατησώτευσεν ὅλον τὸ βασιλικὸν ταμεῖον, εἶχε χωνεύσει καὶ τὰ πολυτιμότατα τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις πολυτίμων κοσμημάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον κατασκευασθῇ ἐπὶ Θεοφίλου· μίαν χρυσῆν πλάτανον, δύω ὁλοχρύσους γρύπας, δύω χρυσηλάτους λέοντας, ἓν ὁλόχρυσον ὄργανον, πολλὰ τῶν ἐπὶ τῆς τραπέζης χρυσωμάτων καὶ πολλὰς βασιλικὰς στολὰς τὰς μὲν ὁλοχρύσους, τὰς δὲ χρυσοϋφάντους, ὁλκὴν ἔχοντα ἅπαντα οὐχὶ ἐλάσσονα τῶν 200 κεντηναρίων, ἤτοι 25,000,000 περίπου δραχμῶν, μεταβαλὼν δὲ τὸν χρυσὸν τοῦτον εἰς νόμισμα, ἡτοιμάζετο νὰ καταδαπανήσῃ καὶ τοῦτο. Εὐτυχῶς ἀπέθανε πρὶν ἐκτελέσῃ τὸ βούλευμά του, ὥςτε ὁ Βασίλειος ἠδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ τὰ χρήματα ἐκεῖνα εἰς κοινωφελεστέρας δαπάνας. Τοιουτοτρόπως δὲ πορισθεὶς περὶ τὰ 60,000,000 κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς βασιλείας του, ἐφρόντισε συγχρόνως περὶ τοῦ μέλλοντος δι' αὐστηρᾶς ἀλλὰ δικαίας τῶν νενομισμένων φόρων εἰςπράξεως· καὶ τοσαύτην εἰςήγαγεν ἐν τῇ διοικήσει τῶν οἰκονομικῶν τάξιν καὶ ἀκρίβειαν, ὥςτε λέγεται ὅτι οἱ φορολογούμενοι κατήντησαν, προϊόντος τοῦ χρόνου, νὰ μὴν ἔχωσιν ἀπαίτησίν τινα νὰ ὑποβάλωσι κατὰ τοῦ δημοσίου. Τοῦτο εἶναι βεβαίως ὑπερβολή· ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπερβολῆς ταύτης τοῦ ἐγκωμίου συνάγεται τοὐλάχιστον εὐλόγως ὅτι περιεστάλησαν πολλαὶ καταχρήσεις ἐξ ἐκείνων, αἵτινες ἦσαν συνηθέσταται εἰς τὸ τότε ἐπικρατοῦν φορολογικὸν σύστημα.

Ὁ Βασίλειος ἐβελτίωσεν ὡςαύτως τὸ προςωπικὸν τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, διορίσας εἰς τὰς ὑπηρεσίας ταύτας ἀνθρώπους πεπαιδευμένους ἅμα καὶ χρηστούς, ἐπιτηρῶν ἀδιακόπως τὰς πράξεις αὐτῶν, καὶ ἀπαιτῶν ἰδίως νὰ προστατεύωνται οἱ πένητες κατὰ τῆς καταπιέσεως τῶν ἰσχυρῶν· ὥςτε, «ἰσονομία πᾶσα καὶ δικαιοσύνη ὥσπερ ἀπό τινος ὑπερορίου φυγῆς ἐδόκει κατιέναι πρὸς τὸν βίον καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐμπολιτεύεσθαι». Δὲν ἀξιοῦμεν τῇ ἀληθείᾳ ὅτι ἐπανῆλθε τότε ὁ χρυσοῦς αἰών, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀκολασίαν καὶ ἀναρχίαν τὴν ἐπὶ Μιχαὴλ Γ'. ἐκ συστήματος ἐ-

πικρατήσασαν, ἦτο φυσικώτατον οἱ ἄνθρωποι νὰ μακαρίζωσιν ἑαυτοὺς βλέποντες τὴν νέαν κυβέρνησιν ἀγωνιζομένην τοὐλάχιστον, ἂν ὄχι κατορθοῦσαν πάντοτε, νὰ ἐφαρμώσῃ ἐξ ἴσου τὸν νόμον εἰς πᾶν τὸ ὑπήκοον. Καὶ ἔπειτα τὰ ἄχρι τοῦδε σωζόμενα καὶ ἐν μέρει ἰσχύοντα παρ' ἡμῖν ἔτι νομοθετικὰ τοῦ Βασιλείου ἔργα μαρτυροῦσιν ὁπόσον ἐνδελεχῶς ἐπεμελήθη τὴν ῥύθμισιν τοῦ κλάδου τούτου τῆς κυβερνήσεως. Ναὶ μὲν ἐν τῇ ἀντιδράσει ἥτις ἐπῆλθε τότε κατὰ τῆς μεταῤῥυθμίσεως, κατηργήθησαν πολλοὶ αὐτῆς ἀστυκοὶ, γεωργικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ νόμοι, οἵτινες ἠδύναντο ἴσως νὰ διατηρηθῶσιν, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὴν ἔκδοσιν τῆς νέας νομοθεσίας δὲν προεκάλεσε μόνη ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ ἐξαλειφθῶσιν οἱ νεωτερισμοὶ τῆς προηγουμένης περιόδου. Τὴν ἔκδοσιν τῆς νέας νομοθεσίας εἶχον καταστήσει ἀπαραίτητον σπουδαιότατοι λόγοι. Ἡ *Ἐκλογὴ* τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ὁσῳδήποτε σωτηρίους καινοτομίας καὶ ἂν εἰσήγαγεν ὡς πρὸς πολλὰ ζητήματα τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου, ἦτο ἔργον ἐπίτομον καὶ διὰ τοῦτο ἀνεπιτήδειον νὰ ἀναπληρώσῃ καθ' ὅλα τὰς συλλογὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὡς πρὸς τὰ μέρη αὐτῶν ὅσα δὲν ἐτροπολογήθησαν. Ὅθεν δικασταὶ καὶ νομοδιδάσκαλοι ἠναγκάζοντο πάλιν νὰ ἀνατρέχωσιν εἰς τὰς συλλογὰς ἐκείνας πρὸς ῥύθμισιν τῶν ἐννόμων σχέσεων. Πλὴν τούτου ἡ *Ἐκλογὴ* διὰ τὸ ἐπίτομον αὐτῆς δὲν ἠδυνήθη οὔτε ῥητῶς νὰ καταργήσῃ τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν εἰς ἀχρηστίαν περιπεσόντας ὁρισμοὺς τοῦ δικαίου, οὔτε νὰ διαλύσῃ τὰς ἀντιφάσεις ὅσαι προέκυψαν μεταξὺ τῶν συλλογῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κατὰ μικρὸν ἐπιγενομένας τροποποιήσεις. Τελευταῖον καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐν γένει τοῦ δικαίου προήχθη ὁπωσοῦν διὰ τῶν ἑρμηνειῶν ὅσας. ἔγραψαν ἔκτοτε πολλοὶ νομοδιδάσκαλοι εἰς γλῶσσαν ἑλληνικὴν, ἡ δὲ νομικὴ αὕτη φιλολογία κατήντησε νὰ ἐξωθήσῃ πολλαχοῦ τὸν νόμον καὶ νὰ λάβῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ τὰ κείμενα τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν, ὄντα λατινιστὶ γεγραμμένα, ἀπέβησαν εἰς τοὺς πολλοὺς ἀκατάληπτα. Ἐν ἄλλαις λέξεσι περὶ τὰ τέλη τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος ἐπεκράτησε μεγάλη τις ἐν τῇ νομοθεσίᾳ σύγχυσις, ἀνάλογος τῆς ἀνωμαλίας ἣν ἐζήτησε νὰ θεραπεύσῃ διὰ τῶν συλλογῶν αὐτοῦ ὁ Ἰουστινιανὸς πρὸ 300 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν.

Τούτου λοιπὸν τὸ παράδειγμα μιμούμενος ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ἐπεχείρησε νὰ συλλέξῃ ἐκ τῶν νομικῶν συγγραφῶν ὅσαι ἐξεδόθησαν μετὰ τὴν ἰουστινιάνειον νομοθεσίαν, τὰς χρησίμους εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν νομικῶν σχέσεων καὶ νὰ συναρμολογήσῃ οὕτω ὅσον ἔνεστι πλήρη ἑλληνιστὶ συντεταγμένον κώδικα τοῦ ἰσχύοντος δικαίου, διαλύων τὰς ὑπαρχούσας ἐν ταῖς συγγραφαῖς ἐκείναις ἀντιφάσεις, ἀφαιρῶν τὰ ἀπηρχαιωμένα αὐτῶν μέρη, καὶ προσθέτων τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐκδοθέντας εὐαρίθμους νόμους. Δύο δὲ ἐπὶ τούτῳ ἐγένοντο ἔργα· τὸ πρῶτον δημοσιευθὲν ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ ἔτους 870 καὶ τοῦ ἔτους 878, ὠνομάσθη *Πρόχειρος νόμος*, καὶ ἦτο, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος δηλοῦται, ἐπιτομὴ τῶν οὐσιωδεστέρων διατάξεων τῶν Εἰσηγήσεων, τοῦ Πανδέκτου, τοῦ Κώδικος καὶ τῶν νεαρῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περιελάμβανε δὲ καί τινα ἐκ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ἥτις ῥητῶς κατηργήθη διὰ τοῦ προχείρου τούτου νόμου. Τὸ δὲ ἕτερον ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη ἐν ἔτει 884, ἦτο ἐν πλάτει γενομένη συλλογὴ καὶ κατάταξις τῶν ἐν ἰσχύϊ ὁρισμῶν τοῦ δικαίου, συνέκειτο ἐκ βιβλίων 40, καὶ ὠνομάσθη *Ἀνακάθαρσις τῶν νόμων*. Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἀνακαθάρσεως ἐγένετο ἐν ἔτει 885 δευτέρα ἔκδοσις τοῦ *Προχείρου*, ἐπιδιορθωθέντος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεγαλητέρας ἐκείνης συλλογῆς καὶ μετονομασθέντος *Ἐπαναγωγὴ τῶν νόμων*. Βραδύτερον πάλιν ὁ τοῦ Βασιλείου υἱὸς καὶ διάδοχος Λέων ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ ἐκδώσῃ τὸ δεύτερον ὡσαύτως καὶ αὐτὴν τὴν Ἀνακάθαρσιν τῶν παλαιῶν νόμων. Ἔπραξε δὲ τοῦτο 4 ἢ 5 ἔτη πρὸ τοῦ 917, ὅτε ἀπέθανε, διαιρέσας τὴν δευτέραν ταύτην ἔκδοσιν εἰς 60 βιβλία, καὶ ὀνομάσας αὐτὴν *Βασιλικά*.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐγένοντο διὰ χρόνου μακροῦ· τὴν δὲ τοῦ στρατοῦ ἀναδιοργάνωσιν ἐδέησε νὰ διαπράξῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Τὸ κράτος ἐπιέζετο πανταχόθεν ὑπὸ πολεμίων ποικίλων, ἡ δὲ πεζικὴ καὶ ναυτικὴ αὐτοῦ δύναμις εἶχε καταντήσει εἰς δεινὴν παραλυσίαν. Ἵνα δώσωμεν ἔννοιάν τινα τῆς ἀθλιότητος εἰς ἣν εἶχον περιέλθει κατὰ τοῦτο τὰ πράγματα, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα δύω γεγονότα. Τῷ 867 ὁ ἡγεμὼν τῶν παυλιανιτῶν Χρυσόχειρ, ὁ τοῦ Καρβέα διάδοχος, εἶχε προέλθει μέχρι Νικομηδείας καὶ Νικαίας καὶ Ἐφέσου, καὶ λαβὼν παρὰ Βασιλείου προτάσεις περὶ εἰρήνης ἐτόλμησε

νὰ ἀπαντήσῃ· αεἴπερ ἐθέλοις, ὦ βασιλεῦ, μεθ' ἡμῶν εἰρήνην ἐπιτελέσαι, ἀπόστηθι τῆς κατ' ἀνατολὴν ἐξουσίας σου, τῆς δὲ πρὸς δύσιν ἀντέχου, καὶ εἰρηνεύομεν μετὰ σοῦ. Εἰδὲ μή, σκοπεύομεν ὅλως ἵνα σὲ καὶ τῆς βασιλείας ἐξοστρακίσωμεν.» Δύω δὲ ἔτη πρότερον οἱ 'Ρῶσοι, ἐπὶ 200 μόνον ἐπιβαίνοντες τρεχαντηρίων, ἠπείλησαν καὶ αὐτὴν τὴν βασιλεύουσαν. Οἱ στρατιωτικοὶ κατάλογοι εἶχον ἐλαττωθῆ, διότι τὰ δημόσια χρήματα, ἀντὶ νὰ δαπανῶνται εἰς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ, εἴδομεν ποῦ καὶ πῶς κατησωτεύοντο ἐπὶ Μιχαὴλ Γ'. 'Οσάκις δὲ ἡ κυβέρνησις δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ μὴ ἐκπέμψῃ κατὰ τῶν πολεμίων στρατόν τινα, ἐνόμιζεν ὅτι θεραπεύει τὴν χρείαν ταύτην διὰ συρφετοῦ ἀνθρώπων, ἐκ τοῦ προχείρου ἀθροισθέντων καὶ ὅλως ἀνασκήτων, οἵτινες φυσικῷ τῷ λόγῳ διελύοντο ἅμα ἀπαντήσαντες τὸν ἐχθρόν, ἢ καὶ πρὶν τὸν ἴδωσιν. Δὲν ἠξεύρομεν ἂν ὁ Βασίλειος διέταξέ τι περὶ ἀποκαταστάσεως τῶν στρατιωτοτοπίων. Αἱ περὶ τούτου σωζόμεναι νεαραὶ ἄρχονται ἀπὸ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ, Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου· ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπεχείρησε μεγάλην νεοσυλλεξίαν καὶ ὅτι οἱ νέοι οὗτοι στρατιῶται ἐγυμνάσθησαν διὰ μελέτης τακτικῆς καὶ πόνων ἐνδελεχῶν περὶ πάσας τὰς ἀσκήσεις τῆς πολεμικῆς τέχνης, καὶ ἐθίσθησαν εἰς τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν εὐπείθειαν. Ταῦτα λέγει ὁ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου γράψας τὴν συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, προσθέτων ἀφελῶς, ἀλλὰ ὀρθῶς ὅτι ἐὰν «οὐδὲ τῶν βαναύσων καὶ χυδαίων τεχνῶν οὐδεμίαν ἐστὶν εἰδέναι πρὸ τοῦ μαθεῖν», βεβαίως δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον τῷ βουλομένῳ νὰ φαντάζεται ὅτι γνωρίζει τὴν πολεμικὴν ἐπιστήμην ἢ τέχνην δίχα μαθήσεως καὶ ἱκανῆς ἐμπειρίας. Οὐδὲ εἰς τὴν ἄσκησιν τοῦ νεοσυλλέκτου στρατοῦ ἠρκέσθη ὁ Βασίλειος, ἀλλ' ἀνέμιξε τὰ νέα ταῦτα τάγματα μετὰ τῶν ὀλίγων σωζομένων παλαιμάχων, καὶ τὸ σπουδαιότερον ἐπέστησεν ἡγεμόνας τοῦ στρατοῦ ἐπιτηδείους, ἐπήρκει δαψιλῶς εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, ἐβράβευε τοὺς ἀριστεύοντας, ἐτιμώρει τοὺς ῥᾳθυμοῦντας, καὶ ἐν γένει παρεσκεύασε τὴν στρατιωτικὴν ἐκείνην ἀναδιοργάνωσιν, ἥτις ἔμελλεν ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας νὰ σώσῃ καὶ νὰ κλείσῃ τὸ κράτος. Τὴν δὲ βελτίωσιν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως ἐπέτρεψεν, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν στρατηγὸν τῶν πλωΐμων Νικήταν 'Ωορύφαν, περιφανῆ θαλάσσιον ἥρωα τῶν χρόνων

ἐκείνων. Ὁ Ὠορύφας ἦτο ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ πρὸ καιροῦ καὶ μηδὲν μὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ γενναῖον ἐπὶ τῆς ἀθλίας κυβερνήσεως τοῦ Βάρδα καὶ τοῦ Μιχαὴλ Γ'. ἀλλ' οὐδὲν ἧττον διετέλει πιστὸς πρὸς τὸν τελευταῖον τοῦτον βασιλέα ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε κατ' ἀρχὰς ἠθέλησε νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον αὐτοῦ· μετ' ὀλίγον ὅμως συνεβιβάσθη πρὸς τὸν Βασίλειον καὶ ἔλαβεν ἐπὶ τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως ἀφορμὰς ποικίλας νὰ καταδείξῃ τὰ λαμπρὰ αὐτοῦ προτερήματα.

Τῷ ὄντι ἅμα μοναρχήσαντος τοῦ Βασιλείου ἀπεδείχθη ὁποῖον ἦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὁσάκις ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ ἀνδρὸς ἠξεύροντος νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τῶν πόρων αὐτοῦ καὶ τῶν δυνάμεων. Εἴδομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Θωμᾶ καὶ Μιχαὴλ Τραυλοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἀπέβαλον τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν οἱ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Δαλματίας Ζουπάνοι, καὶ αὐταὶ αἱ παράλιαι τῆς χώρας ἐκείνης πόλεις (σελ. 730 τοῦ τρίτου τόμου)· ἀλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς τοῦ Βασιλείου μοναρχίας 867—870, αἵ τε πόλεις αὗται καὶ αἱ περὶ αὐτὰς σλαυϊκαὶ φυλαί, πιεσθεῖσαι ὑπὸ μωαμεθανικοῦ στόλου, ἐζήτησαν παρὰ Βασιλείου ἐπικουρίαν καὶ ὑπέσχοντο νὰ ὑποταχθῶσιν αὖθις εἰς αὐτόν. Ὁ δὲ ἥρπασε τὴν εὐκαιρίαν, καὶ παρασκευάσας ἀμέσως στόλον 100 πλοίων ἔπεμψεν αὐτὸν ὑπὸ τὸν Νικήταν Ὠορύφαν. Ἅμα δὲ ἐπλησίασεν ἡ δύναμις αὕτη, οἱ σαρακηνοὶ λύσαντες τὴν πολιορκίαν τοῦ Ῥαουσίου ἀπέπλευσαν ἀπὸ τῶν χωρῶν ἐκείνων. Ἡ ἐντύπωσις τὴν ὁποίαν ἐπροξένει εἰς τοὺς συγχρόνους ἡ δραστηριότης τοῦ ναυάρχου τούτου εἰκονίζεται καλῶς ὑπὸ τοῦ χρονογράφου λέγοντος «ὥσπερ τινὰ πρηστήριον κεραυνὸν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκπέμπει» ὁ Βασίλειος τὸν Ὠορύφαν. Καὶ ἐπειδὴ οἱ σαρακηνοὶ ἀποπλεύσαντες ἐκ Ῥαουσίου ἐπέπεσον κατὰ τῶν παραλίων τῆς Ἰταλίας, ἐκυρίευσαν τὴν Βᾶριν, καὶ ἀπὸ αὐτῆς ὁρμώμενοι ἐλεηλάτουν τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὁ Βασίλειος διέταξε τὸν Ὠορύφαν νὰ ἀπαλλάξῃ καὶ τὴν χερσόνησον ἐκείνην ἀπὸ ταύτης τῆς συμφορᾶς, ἅμα ἤθελε ῥυθμίσει τὰ κατὰ τὴν Δαλματίαν πράγματα. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐζήτησε τὴν σύμπραξιν τοῦ τε πάπα τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς δύσεως Λουδοβίκου Β'. Τὸν πάπαν εἶχεν ἐξευμενίσει διὰ τῆς τοῦ Φωτίου ἐξορίας· πρὸς δὲ τὸν

Λουδοβῖκον Β'. εἰ καὶ τροπολογήσας τὰς ἐπ' ἐσχάτων συνομολογηθείσας σχέσεις (σελ. 823 καὶ ἑπόμ. τοῦ τρίτου τόμου) διετέλει πάντοτε φιλικῶς διακείμενος. Ἔπειτα εἰς οὐδέτερον τῶν δυναστῶν τούτων τῆς δύσεως συνέφερεν ἡ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ παγίωσις τῆς τῶν σαρακηνῶν ἀρχῆς. Ὅθεν τῇ συμπράξει αὐτῶν ὁ ναύαρχος Ὠορύφας ἀνέκτησε τὴν Βᾶριν καὶ καθυπέταξεν αὖθις τὸ πλεῖστον τῆς κάτω Ἰταλίας, τοῦ λοιποῦ αὐτῆς μέρους καταληφθέντος ὑπὸ Λουδοβίκου Β'. «Καὶ ἡ μὲν πρώτη κατὰ τὴν ἑσπέραν στρατεία τῷ βασιλεῖ τοιοῦτον πέρας ἐδέξατο, καὶ τοῖς ἐντεῦθεν λαφύροις καὶ τῇ δόξῃ κατεκοσμήθη ἡ βασιλεύουσα» λέγει ὁ χρονογράφος. Ἀλλὰ πρὶν προχωρήσωμεν, θέλομεν διαλάβει ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν σχέσεων εἰς ἃς περιῆλθον ἔκτοτε πρὸς τὸ κράτος αἵ τε κατὰ τὴν Δαλματίαν καὶ αἱ ἄλλαι σλαυϊκαὶ φυλαί.

Πρὸ πάντων ἐστάλησαν εἰς Δαλματίαν ἱερεῖς ἐπιτετραμμένοι νὰ μεταδώσωσι τὸ ἅγιον βάπτισμα εἰς τὰς σλαυϊκὰς τῆς χώρας ἐκείνης φυλάς, ὧν αἱ πλεῖσται εἶχον ἀποβάλει πρὸ 50 ἐνιαυτῶν μετὰ τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας καὶ τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα. Ἀφοῦ δὲ αὖθις ἐβαπτίσθησαν, αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὸ κράτος ἐῤῥυθμίσθησαν ὡς ἑξῆς. Αἱ σλαυϊκαὶ φυλαὶ ἀνεγνώρισαν μὲν τὴν ὑπερτάτην τοῦ βασιλέως κυριαρχίαν, ἣν ἐξεπροσώπει ὁ παρ' αὐταῖς ἑδρεύων στρατηγὸς Δαλματίας, ἀλλ' ὁ στρατηγὸς οὗτος ἦτο ἠναγκασμένος νὰ διορίζῃ τοὺς κατ' ἰδίαν ἄρχοντας ἑκάστης φυλῆς ἐκ τῶν ὁμογενῶν αὐτῆς, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς γενεᾶς ἐκείνης ἥτις εἶχεν ἀνέκαθεν τὸ προνόμιον τοῦ κυβερνᾷν τὴν φυλὴν ταύτην. Πλὴν τούτου αἱ σλαυϊκαὶ φυλαὶ ὑπεχρεώθησαν μὲν νὰ τελῶσι φόρον τινά, καὶ νὰ στρατεύωσι προσκαλούμεναι ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ τὴν μὲν ὑποχρέωσιν τῆς στρατεύσεως ἐξεπλήρουν, τὸν δὲ φόρον ἐλάχιστον ὄντα, εἶναι ἄδηλον ἂν κατέβαλλον τακτικῶς. Καὶ ἂν τὸν κατέβαλλον δέ, ἡ ἐξ αὐτοῦ ὠφέλεια τοῦ κράτους δὲν ἦτο σπουδαία, διότι ἀντὶ τοῦ φόρου ἐκείνου κατέστησαν ὑποτελεῖς εἰς τὰς σλαυϊκὰς φυλὰς αἱ ἑλληνικαὶ τῆς Δαλματίας πόλεις. Τὸ Ἀσπάλαθον ἐπλήρωνεν εἰς τοὺς σλαύους τούτους 200 χρυσᾶ κατ' ἔτος, τὸ Τραγύριον, ἢ ὅπως ἐλέγετο τότε Τετραγκούριον, 100, ἡ Διόδωρα 110, ἡ Ὄψαρα καὶ Ἄρβη καὶ Βέκλα, ἀνὰ 100 ἐκτὸς αὐτουσίων τινῶν προϊόντων. Αὐτὸ τὸ Ῥαούσιον ἐτέλει εἰς μὲν τὸν ἄρχοντα

Ζαχλουμίας 36 χρυσᾶ, εἰς δὲ τὸν ἄρχοντα Τερβουνίας ἄλλα 36. Ὥστε ἡ τῆς Δαλματίας ἀνάκτησις δι' ἄλλου σπουδαίου καὶ πραγματικοῦ δεσμοῦ δὲν συνῆψεν αὐτὴν μετὰ τοῦ Βυζαντίου, εἰμὴ διὰ τῆς ὁριστικῆς ὑπὸ τῶν αὐτόθι σλαυϊκῶν φυλῶν παραδοχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ διὰ τῆς ὑποχρεώσεως, ἣν ἀνέλαβον αὗται νὰ στρατεύωσιν ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως, ὑποχρεώσεως ἣν τῳόντι ἐξεπλήρωσαν ἀμέσως, βοηθήσασαι τὸν ναύαρχον Ὠρύφαν εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ σαρακηνῶν ἐκστρατείαν αὐτοῦ. Τὴν ὑπὸ τῶν σλαύων τῆς Δαλματίας παραδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ παρηκολούθησε μετ' ὀλίγον ἡ διάδοσις αὐτοῦ εἰς ὅλας τὰς γείτονας σλαυϊκὰς χώρας, τὴν ἄνω Μοισίαν ἢ Σερβίαν καὶ τὴν ἐντὸς τοῦ Ἴστρου Δακίαν. Τὸ δὲ κίνημα τοῦτο συνδέεται προδήλως μετὰ τῆς πρό τινων τότε ἐνιαυτῶν διενεργηθείσης παραδοχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπὸ τῶν βουλγάρων. Διότι ἐν γένει τὸ σύστημα τῆς βασιλείας ἐκείνης ἦτο νὰ ἐκχριστιανίσῃ ὅσον ἔνεστιν ἁπάσας τὰς γείτονας φυλάς. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἠσχολεῖτο ἔτι ἐπιμελέστερον εἰς τὸ νὰ διαπράξῃ τὸ θεάρεστον ἅμα καὶ πολιτικώτατον τοῦτο ἔργον ὡς πρὸς τὰς φυλὰς ἐκείνας, ὅσαι ἐντὸς τοῦ κράτους δὲν εἶχον εἰςέτι ἀσπασθῆ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου μάλιστα ἀξιομνημόνευτον δι' ἡμᾶς εἶναι, ὅτι διὰ τῶν φροντίδων τοῦ Βασιλείου ἐδέχθησαν κατὰ πρῶτον τὸ ἅγιον βάπτισμα οἱ τῆς Λακωνικῆς κάτοικοι, οἵτινες μέχρι τῶν χρόνων τούτων, ἤτοι μέχρι τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος εἶχον διατηρήσει τὴν ἀρχαίαν εἰδωλολατρείαν. «Ἰστέον, λέγει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὅτι οἱ τοῦ κάστρου Μαΐνης οἰκήτορες οὐκ εἰσὶν ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῶν σλαύων, ἀλλ' ἐκ τῶν παλαιοτέρων ῥωμαίων, οἳ καὶ μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τῶν ἐντοπίων ἕλληνες προςαγορεύονται, διὰ τὸ ἐν τοῖς προπαλαιοῖς χρόνοις εἰδωλολάτρας εἶναι καὶ προςκυνητὰς τῶν εἰδώλων κατὰ τοὺς παλαιοὺς ἕλληνας, οἵτινες ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἀοιδίμου Βασιλείου βαπτισθέντες χριστιανοὶ γεγόνασιν. Ὁ δὲ τόπος ἐν ᾧ οἰκοῦσίν ἐστιν ἄνυδρος καὶ ἀπρόςοδος, ἐλαιοφόρος δέ, ὅθεν καὶ τὴν παραμυθίαν ἔχουσι.» Τὸ χωρίον τοῦτο μαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν τῶν κατοίκων τῆς Λακωνικῆς, ἂν καὶ ὁ Χὸπφ ὑποδεικνύει ὅτι ἀνεμίχθη μετὰ

Ἀποστύππης, ἀνέκτησε τὸ πλεῖστον τῆς Καλαβρίας, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ πόλλῶν λαφύρων, τυχὼν αὐτόθι εὐφροσύνου δεξιώσεως. Συνέπραξαν δὲ εἰς τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἐπιχείρημα παρεκτὸς τοῦ Προκοπίου καὶ τοῦ Λέοντος, ὅ,τε Εὐπράξιος ὁ τῆς Σικελίας στρατηλάτης, καὶ ὁ Κεφαλληνίας Μουσουλίκης, καὶ ὁ Δυῤῥαχίου Ῥαβδοῦχος, καὶ ὁ Πελοποννήσου Οἰνιάτης. Ἐν Σικελίᾳ ἐκτίσθη εἰς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος νέα πόλις, ἥτις ὠνομάσθη Βασιλεόπολις, καὶ εἶναι ἴσως ἡ σημερινὴ Πολίτση. Δυστυχῶς μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Νάσαρ διεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους ὁ Λέων καὶ ὁ Προκόπιος· ὁ δεύτερος ἐφονεύθη, ὁ δὲ πρῶτος ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως· οἱ διάδοχοι αὐτῶν ὑπῆρξαν ἀνάξιοι, ὥστε ἐπί τινα ἔτη ὑπερίσχυσαν πάλιν οἱ σαρακηνοὶ ἐν τῇ Σικελίᾳ καὶ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Τελευταῖον ὅμως τῷ 885 ἀπεστάλη αὐτόθι στρατηγὸς ὁ περιφανὴς ἀρχηγέτης τοῦ οἴκου τῶν Φωκάδων, Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς, ὅστις πολλαχῶς περιέστειλε καὶ ἐταπείνωσε τους πολεμίους. Εἰς δὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα τοῦ Φωκᾶ συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον τὰ τῶν παυλιανιτῶν τάγματα, τὰ ὁποῖα, ἀγόμενα ὑπὸ τοῦ Διακονίτση, πρῴην ὑποστρατήγου τοῦ Χρυσόχειρος, ἔδωκαν ἐνταῦθα νέα δείγματα τῆς τόλμης αὐτῶν καὶ τῆς δεξιοτητος. Ἀφ' ἑτέρου ἀναφέρεται ἐπὶ Βασιλείου στρατηγὸς Κύπρου Σταυράκιος· ἀλλὰ συγχρόνως λέγεται, ὅτι οἱ Κύπριοι διετέλουν κατὰ τὰς συνθήκας ὑπό τε τὴν βυζαντινὴν καὶ τὴν μωαμεθανικὴν κυριαρχίαν, ἴσως ἐξ ἡμισείας, ὅπως ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου (σελ. 353 τοῦ τρίτου τόμου). Τὸ περίεργον ὅμως εἶναι ὅτι εἰς οὐδένα τῶν καταλόγων ὅσοι περὶ τῶν θεμάτων καὶ τῶν στρατηγῶν τοῦ κράτους συνετάχθησαν ἐπὶ τῶν ἀμέσως διαδόχων τοῦ Βασιλείου, μνημονεύεται ἡ Κύπρος ὡς θέμα ἔχον ἴδιον στρατηγόν.

Καθ' ἣν ἐποχὴν λοιπὸν ἀπεβίωσεν ὁ Βασίλειος τῇ 29 αὐγούστου 886, τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἂν δὲν εἶχεν ἀνακτήσει, παρεκτὸς ὀλίγων, τὰς κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἀφαιρεθείσας ἀπὸ αὐτοῦ χώρας, οὐ μόνον ἄλλην τινὰ δὲν ἀπώλεσε, ἀλλὰ καὶ ἐπανειλημμένως κατετρόπωσε τοὺς κυριωτάτους αὐτοῦ ἀντιπάλους, τοὺς μωαμεθανούς· καὶ ἂν ὅλως ἐγκατελείφθη πᾶσα ἠθικὴ τοῦ κράτους μεταῤῥύθμισις, ἡ μηχανικὴ ὅμως ἀναδιοργάνωσις τῶν

ὑφισταμένων αὐτοῦ πόρων καὶ δυνάμεων ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥςτε συντηρουμένη καὶ ἀναπτυσσομένη ἐφεξῆς, πολλὴν ἐπηγγέλλετο ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ἐπίδοσιν. Ὁ σάλος ὁ ἐπὶ μακρὸν χρόνον παραχθεὶς ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν μεταῤῥυθμιστῶν καὶ τῶν ἀντιμεταῤῥυθμιστῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου τοσοῦτον εἶχον ὠφεληθῆ οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροί, κατηυνάσθη ἤδη κατ' ὀλίγον. Ναὶ μὲν κατ' ἀρχὰς διὰ τοῦ θριάμβου τῶν περὶ τὸν Ἰγνάτιον δυςηρεστήθησαν οἱ περὶ τὸν Φώτιον· ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀπετέλουν ἐλαχίστην μειονοψηφίαν, ὁ Φώτιος, ὡς θέλομεν ἴδει ὅταν ἐκτενέστερον ἱστορήσωμεν τὰ κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέρος, ἐνόησε τὴν ἀνάγκην οὐχὶ νὰ ἀντιπολιτευθῇ εἰς τὸν βασιλέα, ἀλλὰ νὰ συμβιβασθῇ πρὸς αὐτόν, ὥστε, ἀποθανόντος τοῦ Ἰγνατίου περὶ τὰ τέλη τοῦ 877, ἀνεκλήθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ Φώτιος καὶ συνέπραξεν ἔκτοτε μετὰ τοῦ βασιλέως, ὅσον ἐνδέχεται, εἰς τὴν τῶν πνευμάτων εἰρηνοποίησιν. Οἰκονομία καὶ τάξις εἰςήχθησαν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων. Ὁ στρατὸς ηὔξησεν, ἠσκήθη καὶ ἐτάχθη ὑπὸ ἐπιτηδείους ἡγεμόνας. Ἡ περιστολὴ τῶν καταχρήσεων τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ἡ αὐστηρὰ ἐπιτήρησις τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης ἀφ' ἑνὸς ἐπολλαπλασίασαν τοὺς πόρους τοῦ κράτους, καὶ ἀφ' ἑτέρου περιεποίησαν εἰς τοὺς κατοίκους αὐτοῦ τὸ κυριώτατον ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον δικαιοῦται πᾶν ἔθνος νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τῆς κυβερνήσεώς του, τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ἀσφάλειαν. Ἡ νομοθεσία, ἂν κατήργησε τὰς εὐγενεῖς ἀρχὰς τῆς *Ἐκλογῆς* καὶ τῶν ἄλλων νόμων τῆς μεταῤῥυθμίσεως, ἐξετέθη ὅμως ἐπὶ τὸ μεθοδικώτερον καὶ εἰς γλῶσσαν προςιτὴν εἰς τὸ ὑπήκοον. Ὅταν δὲ παραβάλωμεν τὴν νέαν ταύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν πρὸς τὴν δεινὴν τῶν πνευμάτων ταραχὴν ἥτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ τῶν τελευταίων μάλιστα βασιλέων τῆς μεταῤῥυθμίσεως, καὶ πρὸς τὴν φοβερὰν ἀκολασίαν ἥτις ἐμίανε τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας καὶ τῆς κυβερνήσεως ἐπὶ Μιχαὴλ Γ'., θέλομεν ἐννοήσει τὴν εὐεργετικὴν ἐντύπωσιν ἣν κατέλιπεν ἡ μνήμη τοῦ Βασιλείου ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ὅ,τι εἴπομεν πρὶν ἐκθέσωμεν τὰς πράξεις αὐτοῦ, τοῦτο λέγομεν καὶ ἀφοῦ τὰς ἐξεθέσαμεν. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχε τὴν μεγαλοφυΐαν δι' ἧς λαμπρύνονται τὰ κράτη, ἀλλ' εἶχε τὸν πρακτικὸν καὶ συνετὸν νοῦν, δι' οὗ σώζονται καὶ συντη-

ροῦνται. Ἤξευρε πιθανώτατα ὅτι οἱ νόμοι τῆς μεταῤῥυθμίσεως ἦσαν ἀγαθώτεροι τῶν καθεστώτων νόμων, ἀλλὰ δὲν ἐδίστασε νὰ καταργήσῃ αὐτούς, διότι ἐπείσθη ὅτι τὸ μέγα κοινὸν δὲν τοὺς ἀποδέχεται· ἤξευρε βεβαίως ὅτι ὁ Φώτιος ἦτο ἀνώτερος τοῦ Ἰγνατίου, ἀλλὰ δὲν ἐδίστασε νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ, διότι ἐπείσθη ὅτι τὸ μέγα κοινὸν δὲν τὸν ἤθελεν. Ἐστρατήγησε σπανίως καὶ ἔτι σπανιώτερον ἐπιτυχῶς, ἀλλ' ἤξευρε νὰ ἐκλέγῃ τοὺς ἄνδρας εἰς οὓς ἀνετίθετο ἡ ἡγεμονία τῆς τε πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως. Δὲν ἀπέκτησε ποτὲ πολλὴν παιδείαν, ἀλλ' ἐξετίμα τὰ ἀγαθὰ αὐτῆς. Ἅμα ἐνόησεν ὅτι εἰμπορεῖ ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Φώτιον ἀκινδύνως, τὸν ἀνεκάλεσε, καὶ ἐπέτρεψεν αὐτῷ ν' ἀνοίξῃ μὲν ἐν τῇ Μαγναύρᾳ σχολὴν ἐν ᾗ συνέῤῥεον πλεῖστοι ἀκροαταί, νὰ ἀναλάβῃ δὲ τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν ὅλων αὐτοῦ τῶν υἱῶν, Κωνσταντίνου, Λέοντος, Ἀλεξάνδρου καὶ Στεφάνου. Ἀλλὰ προήγαγε καὶ ἐπροστάτευσεν ὡςαύτως ὁ Βασίλειος τὴν τέχνην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε ὁ γερμανὸς Οὔγγερ, ὁ γράψας τὴν νεωτάτην καὶ σπουδαιοτάτην περὶ τῆς ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει ἀρχιτεκτονικῆς, γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς συγγραφὴν, παρατηρεῖ, ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ἡ τέχνη οὐ μόνον δὲν ἀπέβαλε τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς λαμπρότητα, ἀλλ' ἐν πολλοῖς ἔλαβεν ἀξιόλογον ἐπίδοσιν. Καὶ ἀναφέρονται μὲν ἔργα τινὰ αὐτοῦ κοινωφελῆ, οἷον νοσοκομεῖα, γηροκομεῖα, ξενῶνες, πτωχοκομεῖα, γέφυραι, ὡς μᾶλλον ὅμως ὀνομαστὰ ἐπὶ λαμπρότητι καὶ κομψότητι λογίζονται ὑπὸ τοῦ χρονογράφου ἡ μεγάλη προςθήκη ἣν κατεσκεύασεν εἰς τὰ βασίλεια, ἤτοι τὸ λεγόμενον *καινούργιον*, καὶ οἱ πολυάριθμοι ναοὶ οὓς ἤγειρεν ἢ ἐξ ὑπαρχῆς ἀνεκαίνισεν, ἢ ἄλλως ἐπεσκεύασεν ἔν τε τῇ πρωτευούσῃ καὶ εἰς τὰ πέριξ αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν κατ' ἰδίαν βίον ὑπῆρξε χρηστὸς καὶ εὐπρεπὴς ἀφ' ἧς ἐβασίλευσεν. Ὁπωςδήποτε καὶ ἂν συνεζεύχθη τὴν Εὐδοκίαν Ἰγγερίνην, καὶ ὅ,τι δήποτε ἐφημίζετο περὶ τῶν δύω πρώτων αὐτῆς υἱῶν, διετέλεσε προςηλωμένος πρὸς αὐτὴν, καὶ οὐδεμίαν ποτὲ ἀπεκάλυψεν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς γνησιότητος τῶν παίδων ἐκείνων. Διετέλεσε δὲ καὶ εὐλαβὴς καὶ ἔδωκε δείγματα ἀναμφισβητήτου εὐγνωμοσύνης πρὸς πάντας ὅσοι εὐηργέτησαν αὐτὸν ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς δυστυχίας του. Ταῦτα λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἀναμάρτητος. Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς του ἀναγκαίως

ἔχει ἢ προςλαμβάνει τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς. Ὁ Βασίλειος, ἐκδηλῶν τὴν εὐλάβειαν αὐτοῦ ἰδίως διὰ τῆς κατασκευῆς τοσούτων ναῶν, συνεμερίζετο τὰς περὶ τούτου δοξασίας τῶν συγχρόνων του, οὐδὲ ἐνόει ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχεν ἤδη ἱκανὰ τοιαῦτα τῆς κοινῆς λατρείας ἱδρύματα, καὶ ὅτι τὰ περισσεύματα τῆς ἔμφρονος αὐτοῦ οἰκονομικῆς διαχειρίσεως ἠδύναντο νὰ δαπανηθῶσιν εἰς ἀνάγκας τοῦ κράτους μᾶλλον κατεπειγούσας. Μετεῖχε δὲ καὶ τῆς τότε κοινῆς δεισιδαιμονίας, πιστεύων εἰς τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὴν μαγείαν καὶ προςηλωθεὶς τούτου ἕνεκα εἰς τὸν γόητα Θεόδωρον Σανταβαρηνόν, ὅςτις παρέσυρεν αὐτὸν εἰς πολλὰς ἀδικίας καὶ πολλὰ ἀτοπήματα, ὡς θέλομεν ἴδεῖ ὅταν ἐν τῷ τέλει τοῦ παρόντος βιβλίου πραγματευθῶμεν περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τῆς βασιλείας ταύτης μέρους. Ἑνὶ λόγῳ ὁ Βασίλειος διέπρεπε μὲν ἐπὶ πολλοῖς προτερήμασιν, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀνώτερος τῆς ἐποχῆς του, ὅπως πολλοὶ τῶν βασιλέων τῆς μεταῤῥυθμίσεως. Ἀπ' ἐναντίας ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν τῆς ἐποχῆς ταύτης ἄνθρωπος, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα ηὐδοκίμησεν ὅτι ἐπεχείρησε τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ κράτους ἐντὸς τῶν ὑφισταμένων δυνάμεων καὶ ἀδυναμιῶν, ἀγωνισθεὶς νὰ πράξῃ τὸ ἐφικτὸν καὶ ὄχι τὸ ἀνέφικτον.

Ἐκ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος Κωνσταντῖνος εἶχε προαποθάνει, ὥςτε ἡ βασιλεία περιῆλθε τῷ 886 εἰς τὸν δευτερότοκον Λέοντα. Ὁ νέος οὗτος, μαθητὴς γενόμενος τοῦ Φωτίου, ἔλαβε μὲν πᾶσαν τὴν παιδείαν τὴν ὁποίαν ἠδύναντο νὰ λάβωσι τότε οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ δὲν ἐκληρονόμησε κἀνὲν τῶν πρακτικῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ προτερημάτων. Ὅθεν ἐπωνομάσθη μὲν *σοφὸς* καὶ *φιλόσοφος*, ἀλλὰ ἀπέδειξε δι' ἅπαντος αὐτοῦ τοῦ βίου, τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ, ὅτι ἡ ψιλὴ παιδεία, ἡ περὶ τὰς λέξεις μόνον περιωρισμένη καὶ γεγυμνωμένη πάσης θετικῆς ἀρετῆς, εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελεῖ, ἢ εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἐμφανεστέραν καὶ μᾶλλον ἀδικαιολόγητον τὴν κακίαν. Ἐξέδωκεν, ὡς εἴδομεν καὶ θέλομεν βραδύτερον ἴδει, νόμους σοφούς, ἀλλ' αὐτὸς πρῶτος παρεβίαζε τοὺς νόμους τούτους ζήσας ἐπανειλημμένως μὲν ἐν μοιχείᾳ, τελέσας δὲ τέταρτον καὶ πολλῶν σκανδάλων πρόξενον γενόμενον γάμον μετὰ τῆς Ζωῆς Καρβουνοψίνης, τῆς μητρὸς τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Κων-

σταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ἐνῷ ἐποίει ἐπιγράμματα δι' ὧν ἐξύμνει τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Φώτιον, καθήρεσεν αὐτὸν ἅμα βασιλεύσας, ἵνα ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Στέφανον, ἑκκαιδεκαέτη ὄντα. Ἐνῷ αἱ πόλεις τοῦ κράτους κατεστρέφοντο ὑπὸ ποικίλων πολέμων, αὐτὸς ἔγραφε λόγους καὶ προσευχὰς καὶ θρησκευτικὰ ᾄσματα καὶ ποιήματα· ἐνῷ τὰ πρὸ ποδῶν αὐτοῦ ἦσαν ἄθλια, αὐτὸς συνέτασσε χρησμοὺς περὶ τοῦ μέλλοντος, καὶ ἐνῷ οἱ στρατοὶ αὐτοῦ κατετροποῦντο, αὐτὸς ἀντέγραφε τὰς περὶ τακτικῆς καὶ στρατηγίας συγγραφὰς τῶν ἀρχαίων. Καθὼς πολλάκις συμβαίνει, ὁ υἱὸς αὐτὸς τοῦ Βασιλείου ὑπῆρξε τὸ ἀντίθετον τοῦ πατρός του. Ὁ μὲν ἦτο ἀμαθής, ἀλλὰ πρακτικὸς ἄνθρωπος, ὁ δὲ λογιώτατος, ἀλλὰ παντελῶς ἄπρακτος. Ὅθεν, οὐδὲν ἄπορον ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης τὸ κράτος ὑπέστη συμφορὰς δεινάς· καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ παρεκτὸς τῶν Ἀράβων προσεβλήθη αὖθις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπὸ τῶν Βουλγάρων.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὸ βουλγαρικὸν κράτος συνέκειτο ἐκ δύω τμημάτων ἴσων σχεδὸν τὴν ἔκτασιν. Τὸ πρῶτον τῶν τμημάτων τούτων ἦτο ἡ ἐπέκεινα τοῦ Ἴστρου Βουλγαρία, ἥτις, συγκειμένη ἐξ ἡγεμονιῶν ὑποτελῶν τοῦ ἄρχοντος τῶν Βουλγάρων, περιελάμβανεν ὅλην τὴν ἀνατολικὴν Οὐγγαρίαν μετὰ τοῦ Βανάτου, τὴν Βοϊεβοδίαν, τὴν Τρανσυλβανίαν καὶ τὴν Ῥουμανίαν. Τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς Βουλγαρίας, κατοικούμενον ὑπὸ φυλῶν μαχίμων ἐν αἷς ἐπρώτευον οἱ Ἄβαροι καὶ οἱ Βούλγαροι, ἐξησφάλιζε τὴν ἐντὸς τοῦ Ἴστρου Βουλγαρίαν ἀπὸ νέων ἐκ τῆς ἄρκτου ἐπιδρομῶν, καὶ παρεῖχε συγχρόνως αὐτῇ ἐκ τῶν φυλῶν ἐκείνων πολλοὺς καὶ γενναίους πολεμιστάς. Τὸ δὲ δεύτερον τμῆμα τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, ὅπερ ἀπετέλει καὶ τὸ κύριον τοῦ κράτους τούτου μέρος, ἦτο ἡ πρὸ μικροῦ ἀναφερθεῖσα ἐντὸς τοῦ Ἴστρου Βουλγαρία, ἥτις περιελάμβανε τὰ μεταξὺ Ἴστρου καὶ Αἵμου καὶ τὴν περὶ τὴν λίμνην τῆς Ἀχρίδος χώραν.

Οἱ Βούλγαροι ἦσαν μὲν φυλὴ φιννο-ουραλικὴ ἢ τουρανική, ἀλλ' ἅμα κυριαρχήσαντες μεταξὺ Ἴστρου καὶ Αἵμου, ἤρχισαν, ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, νὰ ὑποκύπτωσιν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν πρὸ καιροῦ αὐτόθι ἱδρυμένων σλαυϊκῶν φυλῶν, καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου

ἐντελῶς ἐξεσλαυΐσθησαν. Ἡ ἀποῤῥόφησις αὕτη τῶν νικητῶν ὑπὸ τῶν νικηθέντων συνέβη διὰ πολλοὺς λόγους. Ἐν πρώτοις οἱ Βούλγαροι ἦσαν εὐάριθμοι, καὶ τούτου ἕνεκα ἠναγκάσθησαν νὰ προςλάβωσι τοὺς Σλαύους συνεργοὺς τῶν ἀδιαλείπτων ἀγώνων οὓς διεξήγαγον κατά τε τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἄλλων πολεμίων. Τούτου δὲ γενομένου, ἐπειδὴ οἱ Βούλγαροι ἦσαν ἀσυγκρίτῳ βαρβαρώτεροι τῶν Σλαύων, φυσικῷ τῷ λόγῳ οἱ νικηθέντες μετέδωκαν εἰς τοὺς νικητὰς τήν τε γλῶσσαν αὐτῶν καὶ τοὺς ἄλλους θεσμούς. Ἡ συγχώνευσις αὕτη δὲν συνέβη εἰμὴ διὰ μακροῦ χρόνου καὶ μετὰ πολλοὺς ἐμφυλίους σπαραγμούς. Ἀλλ' ἤδη τῷ 811, ἤτοι 130 ἔτη ἀπὸ τῆς πρώτης καταχτήσεως, βλέπομεν τοὺς τῶν Σκλαβίνων ἄρχοντας παρακαθημένους εἰς τὸ συμπόσιον τοῦ Κρούμμου καὶ συμπίνοντας μετ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ κρανίου τοῦ βασιλέως Νικηφόρου (σελ. 645 τοῦ τρίτου τόμου). Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, ὁ πρέσβυς ὃν ὁ Κροῦμμος ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν βασιλέα φέρει τὸ προδήλως σλαυϊκὸν ὄνομα τοῦ Δαργαμηροῦ ἢ Δραγομὴρ (σελ. 657 τοῦ αὐτοῦ τόμου). Ἐπὶ πολὺν χρόνον ὁ λαὸς ὁ ὑποκείμενος εἰς τὸν κύριον Βουλγαρίας ἐκαλεῖτο λαὸς τῶν Βουλγάρων καὶ Σκλάβων (σελ. 365 τοῦ αὐτοῦ τόμου). Ἐπὶ πολὺν χρόνον διεκρίνετο ἡ γλῶσσα τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τῆς τῶν Σλαύων, ὁ δὲ ἡγεμὼν προςηγορεύετο βουλγαριστὶ Χαγᾶνος· ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατίσχυσεν ὁ σλαυϊσμός. Ὁ ἡγεμὼν προςηγορεύθη σλαυϊστὶ *Κνιάζ*· τὰ δὲ ὀνόματα τῶν ἡγεμόνων ἀπὸ τουρκικῶν (Ἀσπαροὺχ, Κροὺμμ κτλ.) ἀπέβησαν ἢ σλαυϊκὰ (Βορὶς, Βλαδιμὶρ κλπ.) ἢ χριστιανικὰ (Σαμουὴλ, Συμεὼν, Πέτρος, κτλ.) Ὁ χριστιανισμὸς ἐκηρύχθη μὲν κατ' ἀρχὰς παρὰ τοῖς Βουλγάροις ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποστόλων, ἀλλὰ δὲν ἤκμασεν εἰμὴ ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Σλαύων ἀποστόλων τῶν ἐκ Μοραυΐας διωχθέντων μαθητῶν τοῦ Μεθοδίου. Καὶ τότε κατηργήθησαν πολλὰ ἄχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑφιστάμενα τουρκικὰ ἔθιμα, οἷον ἡ πολυγαμία, ἡ ἔμπροσθεν τῶν στρατευμάτων ἀνάρτησις τῆς ἱππούριδος, τὸ ἀσιανὸν σαρίκιον, ἡ ἐπὶ τοῦ γυμνοῦ τῶν προπατόρων ξίφους ὁρκωμοσία κ. τ. λ. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν καὶ αὐτὸς ὁ χριστιανισμὸς συνετέλεσεν οὐ μόνον εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν Βουλγάρων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐκσλαυϊσμὸν αὐτῶν. Καὶ οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ γείνῃ ἄλλως. Οἱ Βούλγαροι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἦσαν σχετικῶς τόσον ὀλίγοι, ὥςτε δὲν κατέ-

λαβον εἰμὴ τὸ ἀνατολικὸν τῆς Μοισίας μέρος καταλιπόντες πάσας τὰς δυτικωτέρας χώρας εἰς τοὺς Σλαύους. Ἰδίως δὲ δὲν φαίνονται ποτὲ κατασταθέντες ὁπωσοῦν πολυάριθμοι εἰς τὰς περὶ Ἀχρίδα χώρας. Καὶ ἐν τούτοις αἱ τελευταῖαι αὗται χῶραι ἀπέβησαν τοῦ καιροῦ προϊόντος τὸ κυριώτατον ὁρμητήριον τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους.

Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἂν οἱ πολλοὶ Βούλγαροι ἐξεσλαυίζοντο, αἱ ἀνώτεραι αὐτῶν τάξεις δὲν διέφυγον ὅλως τοῦ ἑλληνισμοῦ τὴν ἐπίδρασιν. Οἱ εὐπατρίδαι ἐξεπαιδεύοντο εἰς τὰ βασίλεια καὶ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἰδίως δὲ ὁ Συμεών, ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡγεμόνος αὐτῶν Βορὶς ἢ Βογόριδος (τοῦ μετὰ τὴν παραδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ μετονομασθέντος Μιχαὴλ) ἐλογίζετο σχεδὸν Ἕλλην, καθὸ διδαχθεὶς ἐν τῇ βασιλευούσῃ τὴν ῥητορικὴν τοῦ Δημοσθένους καὶ τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους. Καὶ ὅταν μετέπειτα ἐβασίλευσεν ὁ Συμεὼν οὗτος, ἑλληνιστὶ ἀνευφημεῖτο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ. Πλὴν τούτου ὅλαι αἱ παράλιαι αὐτῶν πόλεις, ἡ Ἀγχίαλος, ἡ Μεσημβρία, ὁ Πύργος, ἡ Σωζόπολις, ἡ Ὀδησσός, ἡ Ἰστρούπολις, κατῳκοῦντο ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ἐξελληνισμένων ἀσιανῶν. Διὰ δὲ τὰς μετὰ τούτων ἐμπορικὰς σχέσεις ἐξῳκειοῦντο καὶ αἱ ἐμπορικαὶ τάξεις τῶν Βουλγάρων πρός τε τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ ἔθιμα.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὰ τέλη τῆς ἐννάτης ἑκατονταετηρίδος. Ἡ ἐπὶ Λέοντος Ε'. συνομολογηθεῖσα πρὸς τοὺς Βουλγάρους εἰρήνη τῷ 817 διετηρήθη, ἐκτὸς μικρῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐχθροπραξιῶν, μέχρι τοῦ 893. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος τοῦτο, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ καὶ μετὰ τριετῆ βασιλείαν τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ του Βλαδιμήρου, περιῆλθεν ἡ ἀρχὴ εἰς τὸν πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντα Συμεών, 893—927, καὶ τότε ἡ ἀσύνετος τοῦ Λέοντος κυβέρνησις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἔκρηξιν μακροῦ καὶ ἐναγωνίου πολέμου. Τὸ μονοπώλιον τοῦ βουλγαρικοῦ ἐμπορίου διεξήγετο ὑπὸ δύω ἐμπόρων, οἵτινες κατήγοντο ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος καὶ ἐκαλοῦντο Σταυράκιος καὶ Κοσμᾶς. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ἐπιτηρούμενοι ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ γενικοῦ λογοθέτου, ἐτήρουν ἐξ ἀνάγκης τὰ συντεθειμένα. Ἀλλά, πλεονέκται ὄντες,

ἐκίνησαν πάντα λίθον ἵνα διαφύγωσι τὸν ἔλεγχον τῆς ἀνωτέρας ἀρχῆς. Πρὸς τοῦτο δὲ ἐνόμισαν ἐπιτήδειον νὰ μεταφέρωσι τὴν ἕδραν τῶν συναλλαγῶν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην, καὶ ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ διὰ τῆς προστασίας τοῦ εὐνούχου Μουσικοῦ, ὅςτις ἦτο παντοδύναμος παρὰ τῷ Στυλιανῷ Ζαούτσᾳ, ὅςτις ἦτο παντοδύναμος παρὰ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ Ζωῇ, ἥτις ἦτο παντοδύναμος παρὰ τῷ βασιλεῖ Λέοντι, μετὰ τοῦ ὁποίου συνέζη ἐν μοιχείᾳ. Ἅμα δὲ γενομένης τῆς μεταθέσεως ταύτης, ὁ Σταυράκιος καὶ ὁ Κοσμᾶς ὑπέβαλον τοὺς ἐμπόρους Βουλγάρους εἰς ὑποχρεώσεις ἐπαχθεῖς, εἰς *βαρέα τελωνήματα*. Οἱ Βούλγαροι παρεπονέθησαν εἰς τὴν ἡγεμόνα των, ὁ δὲ ἀπηύθυνε παραστάσεις εἰς τὸν βασιλέα. Ἀλλὰ χάρις εἰς τὰς ἐνεργείας τῆς Ζωῆς Ζαούτσα αἱ παραστάσεις δὲν εἰςηκούσθησαν. Καὶ τότε ὁ Συμεών, ὅςτις εἶχε μὲν ἐκπαιδευθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν ἐνόμιζεν ὅτι ὀφείλει νὰ θυσιάζῃ τὰ συμφέροντα τῶν ὁμογενῶν, ἐπεχείρησε νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὰ διὰ τῶν ὅπλων. Ὁ πόλεμος οὗτος ἀπέβη ὀλέθριος εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος. Οἱ κατὰ τοῦ Συμεὼν ἀποσταλέντες στρατηγοὶ ἦσαν οἱ πλεῖστοι λόγου ἄξιοι ἄνδρες. Ὁ Κρηνίτης καὶ ὁ Ἀρμένιος Κουρτίκης ἔπεσον γενναίως μαχόμενοι. Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς εἶχε πρὸ ὀλίγου ἔτι δώσει δείγματα τῆς δεξιότητος αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ. Πλὴν τούτου ὁ Λέων εἶχε συμμαχήσει μετὰ τῆς τουρκικῆς φυλῆς τῶν μαγιάρων, ἥτις νεωστὶ τότε εἶχε κατασταθῇ ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς Ἀρπὰδ, περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἴστρου. Προςέτι δὲ συνέδραμον τοὺς βυζαντινοὺς καὶ ἄλλαι τουρκικαὶ φυλαί, οἱ Οὖζοι, οἱ Χαζάροι, οἱ Πετσενέγοι· οὐδὲν ἧττον ὁ Συμεὼν οὐ μόνον ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις κατετρόπωσε τοὺς βυζαντινοὺς στρατούς. Καὶ ἦτο μὲν ὁ Συμεὼν στρατηγὸς μέγας, οἱ δὲ Βούλγαροι πολεμισταὶ ἄριστοι, ἀλλὰ συνετέλεσεν εἰς τὰ ἀτυχήματα ἐκεῖνα πολὺ καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν διευθύνετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἀγὼν ὑπὸ βασιλέως, ὅςτις πολὺ μᾶλλον ἐφρόντιζε περὶ τῶν ἐρώτων αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν συγγραφῶν, ἢ περὶ τοῦ δημοσίου συμφέροντος. Ἀφοῦ προεκάλεσε τὴν ἀσύνετον ταύτην ῥῆξιν πρὸς φυλὴν τῆς ὁποίας τὰ ἀρχαῖα ἄγρια πάθη δὲν ἠδύναντο νὰ κατευνασθῶσιν εἰμὴ δι' εἰρηνικῶν σχέσεων, ἔπειτα ἐματαίου δι' οὐδὲν ἧττον ἀσυνέτου ἐπεμβάσεως τὴν ἐνέρ-

γειαν τῶν ἀρίστων αὐτοῦ στρατηγῶν. Ὅτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κρηνίτου προεχειρίσθη ἡγεμὼν τοῦ πολέμου ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, οἱ μαγιάροι περάσαντες τὸν Ἴστρον ἐνίκησαν κατὰ κράτος τὸν Συμεών. Καλητέρα περίστασις ἵνα συμπληρωθῇ ἡ καταστροφὴ αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχε. Ὁ δὲ Λέων φενακισθεὶς ὑπὸ ἀπατηλῶν περὶ εἰρήνης προτάσεων τοῦ πονηροῦ ἅμα καὶ γενναίου ἐκείνου ἀνδρὸς, ἀνακαλεῖ τὸν Φωκᾶν, καὶ ὅτε μετ' ὀλίγον ἐνόησεν ὅτι διεπαιδαγωγήθη ὑπὸ τοῦ Συμεὼν, πέμπει ἀντὶ τοῦ Φωκᾶ τὸν Κατακαλὼν, ὅστις ἡττήθη αἰσχρῶς περὶ τὸ λεγόμενον Βουλγαρόφυγον. Ὁ πόλεμος διήρκεσεν οὕτω μετά τινων διακοπῶν δι' ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ Συμεὼν, καὶ τὰς τελευταίας αὐτοῦ περιπετείας θέλομεν μνημονεύσει ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ἵνα δὲ δείξωμεν ἀπὸ τοῦδε ὁποῖον ἀξίωμα ἐκτήσατο ὡς ἐξ αὐτοῦ ὁ ἄρχων ἐκεῖνος τῶν βουλγάρων, παρατηροῦμεν ὅτι πρῶτος αὐτὸς ἐπωνομάσθη *βασιλεὺς* ἤτοι *τσάρ*, ἐνῷ οἱ προκάτοχοί του ἠρκοῦντο εἰς τὴν μετριοφρονεστέραν προσηγορίαν τοῦ *κυρίου* ἤτοι *κνιάζ*.

Συγχρόνως ἐξηκολούθησαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης τοσούτῳ μᾶλλον συνεχεῖς, ὅσῳ δὲν ἀπήντων ἤδη τὴν ἐπιτυχῆ ἀντίστασιν, τὴν ἀντιταχθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος. Μετὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐκείνων συνέπραττον ἤδη καὶ πολλοὶ ἀρνησίθρησκοι χριστιανοὶ, ἄνδρες ἐπιτήδειοι, καὶ ὡς ἡγεμόνες τῶν ἐπιχειρήσεων ἐκείνων παριστάμενοι. Εἴδομεν ἐπὶ Βασιλείου ἕνα ἐξ αὐτῶν, τὸν Φώτιον. Τῷ δὲ 889 ἕτερος ἀρνησίθρησκος, ὁ τριπολίτης Λέων, ναύαρχος ὢν τοῦ Ἐμίρου τῆς Κρήτης, ἐκυρίευσε τὸ φρούριον τῆς Σάμου, ᾐχμαλώτευσε τὸν αὐτόθι στρατηγὸν Πασπαλᾶν, ἐδῄωσε πᾶν τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ἠπείλησε αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἄλλος πάλιν, ὁ Δαμιανὸς, ἐλεηλάτησε τὴν πλουσίαν παρὰ τὸν παγασητικὸν κόλπον πόλιν Δημητριάδα, δεινὴν ἐπαγαγὼν εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς σφαγὴν καὶ λεηλασίαν, μετὰ κόπου δὲ ἐξωσθεὶς ἐκ τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, διορισθέντος τότε στρατηγοῦ Θρᾴκης. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ, τῷ 900 ἔτει, οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης, ἐπαναλαβόντες τὰς ἐπιδρομὰς, ἐκυρίευσαν τὴν Λῆμνον· ἡ δὲ μετὰ δύω ἔτη γενομένη ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Ἡμερίου ἀπόπειρα τοῦ νὰ προσβάλῃ

τοὺς πολεμίους ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ, ἀπέτυχεν. Αὕτη ἡ ἐπὶ τὴν Κρήτην ἐκστρατεία εἶναι κατὰ τοῦτο μάλιστα ἀξιομνημόνευτος, ὅτι περιγράφεται ὁπωςοῦν λεπτομερῶς ἐν τῷ κεφαλαίῳ μδ'. τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐξ οὗ περιελάβομεν ἀνωτέρω τὰς ὀλίγας εἰδήσεις, ὅσαι σώζονται περὶ τῆς μισθοδοσίας τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ. Συνέκειτο δὲ ἡ ἐκστρατεία ἐκ δρομώνων μὲν 112, παμφύλων δὲ 75, ἐν ὅλοις πλοίων 187. Οἱ κωπηλάται ἦσαν 34,000 καὶ οἱ πολεμισταὶ 13,127, ἐν ὅλοις 47,127 ἄνδρες, καὶ οὐχὶ μόνον 28,300, ὡς λέγει ὁ Μυράλτ, ὅςτις παρέσυρεν εἰς τὸ λάθος του καὶ τὸν Χόπφ· ἡ δὲ δαπάνη συνεποσώθη εἰς 437,950 νομίσματα, οὐχὶ ὡς λέγει ὁ Καραμζὶν εἰς νομίσματα 271,010.

Ἡ ἀποτυχία τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης προεκάλεσε νέας τῶν Σαρακηνῶν ἐπιθέσεις. Ἐνῷ ὁ Ἡμέριος ἐναυλόχει τῷ 904 μετὰ τοῦ βασιλικοῦ στόλου εἰς Λῆμνον, ὁ τριπολίτης Λέων συνεπαγόμενος 54 μεγάλα πλοῖα, ὧν ἕκαστον ἔφερε 200 μαχητάς, ἐπέπλευσε κατὰ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, καὶ ἠγκυροβόλησε τῇ 29 ἰουλίου ἐνώπιον τῆς Θεσσαλονίκης, ἥτις ἦτο ἡ δευτερεύουσα τοῦ κράτους πόλις διὰ τὴν ποικίλην αὐτῆς ἐμπορίαν καὶ βιομηχανίαν, καὶ ἐν ᾗ κατέφυγον ὡς εἰς ἄσυλον οἱ εὐπορώτεροι τῶν κατοίκων τῶν νήσων, αἵτινες ἔπασχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν. Ταύτην τῆς Θεσσαλονίκης τὴν πολιορκίαν γνωρίζομεν ἀκριβέστατα ἐκ τῆς περιγραφῆς αὐτόπτου μάρτυρος, Ἰωάννου τοῦ Καμενιάτου, ἐξ ἧς παρελάβαμεν ὅσα ἄλλοτε ἀνεφέρομεν (σελ. 395 καὶ 396 τοῦ τρίτου τόμου) περὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς λαμπρότητος τῆς πόλεως ταύτης. Ἐκ τῆς ἐκθέσεως δὲ ταύτης μανθάνομεν προςέτι ὁπόσον ὀλέθριον ἀπέβη εἴς τινας περιστάσεις τὸ σύστημα τῆς συγκεντρώσεως, τὸ ὁποῖον ὁ βασιλεὺς Λέων ἐψήφισεν ἐν τῷ ταμείῳ αὐτοῦ καθήμενος. Ἡ Θεσσαλονίκη ἦτο ἀσφαλέστατα ὠχυρωμένη ἀπὸ ξηρᾶς, τὰ δὲ ἐπιθαλάσσια αὐτῆς τείχη ἦσαν πολὺ ἀσθενέστερα, διὰ τὸν λόγον ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν κατεσκευάσθη τὸ φρούριον, ὁ μεγαλήτερος κίνδυνος ἦτο ἀπὸ ξηρᾶς, διὰ τὰς ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους ἐπιδρομὰς ἰδίως τῶν σλαυϊκῶν φυλῶν, ἐνῷ ἀπὸ θαλάσσης ἡ πόλις ἐλογίζετο ὀλιγώτερον εὐπρόςβλητος διὰ τὴν ἀκμαίαν τοῦ κράτους ναυτικὴν παρασκευήν. Ἀλλ' ἐν τῷ με-

ταξὺ αἱ περιστάσεις μετεβλήθησαν. Αἱ μὲν σλαυϊκαὶ φυλαὶ, χειρωθεῖσαι καὶ βαπτισθεῖσαι, περιῆλθον εἰς εἰρηνικὰς πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς σχέσεις, ἡ δὲ ναυτικὴ δύναμις, κακῶς ἐπὶ Λέοντος στρατηγουμένη, δὲν κατώρθωσε νὰ προλάβῃ τὴν ἔφοδον τῶν μωαμεθανῶν. Ὅθεν ἅμα ἀναγγελθέντος ὅτι ἡ πόλις ἀπειλεῖται, οἱ ἐπισημότεροι αὐτῆς κάτοικοι συνελθόντες ἐσκέφθησαν περὶ τοῦ πρακτέου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνόμισαν δέον νὰ ἀνυψώσωσι καὶ ἐποχυρώσωσι τὸ ἐπιθαλάσσιον τεῖχος, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον μετέβαλον γνώμην πεισθέντες εἰς τὰς παρατηρήσεις ἐμπείρου τινὸς ἀξιωματικοῦ τοῦ μηχανικοῦ ὀνόματι Πετρωνᾶ, ὅστις εἶχε σταλῆ τότε ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην. Κατὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἡ συμπλήρωσις τοῦ ἐπιθαλασσίου τείχους ἀπῄτει χρόνον τοσοῦτον, ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἤθελον προφθάσει πρὶν ἢ τὸ ἔργον συντελεσθῇ καὶ παγιωθῇ. Ὅθεν ὁ Πετρωνᾶς ἐσυμβούλευσεν εἰς τοὺς κατοίκους νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἕτερον προχειρότερον ὀχύρωμα, νὰ κατασκευάσωσι δηλαδὴ διὰ τῶν πολλῶν μονολίθων τύμβων οὓς εἶχον περὶ τὴν πόλιν ἐν τοῖς παναρχαίοις τῶν Ἑλλήνων νεκροταφείοις, ὑποθαλάσσιον τεῖχος εἰς ἱκανήν τινα ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπόστασιν, τὸ ὁποῖον ἤθελε διακωλύσει τὰ πλοῖα τῶν πολεμίων τοῦ νὰ πλησιάσωσιν εἰς αὐτήν. Ἂν οἱ πολέμιοι μὴ δυνάμενοι οὕτω νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀπὸ θαλάσσης, ἐπεχείρουν ἀποβιβασθέντες ἀλλαχοῦ, νὰ ἐπέλθωσιν ἀπὸ ξηρᾶς, ἤθελον εὐχερῶς ἀποκρουσθῆ διὰ τὸ ἀπόρθητον τῶν ἀπὸ τοῦτο τὸ μέρος ὀχυρωμάτων· ὥστε πιθανώτατα τὸ ὑποβρύχιον ἐκεῖνο ἔρυμα ἤθελε σώσει τὴν πόλιν. Καὶ ἐπεδόθησαν λοιπὸν οἱ κάτοικοι ἀμέσως εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἔργου. Ἀλλ' ἐνῷ ἦσαν ἤδη περὶ τὰ μέσα σχεδὸν τοῦ διαποντίου τούτου φραγμοῦ, στέλλεται ἐκ Κωνσταντινουπόλεως γενικὸς τοῦ βασιλέως πληρεξούσιος, ὁ στρατηγὸς Λέων, ὅστις ἀποδοκιμάσας τὰ ἐνεργούμενα, διέταξε τὴν τοῦ ἐπιθαλασσίου τείχους ἐπισκευήν. Μετ' ὀλίγον δὲ ἐπέμφθη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἕτερος ἀνώτερος ἀξιωματικὸς, ὁ στρατηγὸς Νικήτας, ὅστις μάλιστα, ἐπειδὴ ὁ Λέων πεσὼν κατὰ τύχην ἐκ τοῦ ἵππου ἐτραυματίσθη βαρέως, ἀνέλαβεν ἤδη τὴν ὅλην στρατιωτικὴν τῆς πόλεως διοίκησιν. Ὁ νέος στρατηγὸς βλέπων τὴν διόρθωσιν τοῦ ἐπιθαλασσίου τείχους ἀτελῶς ἐξ ἀνάγκης διεξαγο-

μένην διά τε τὸ μέγα αὐτοῦ μῆκος, καὶ τὸ βραχὺ τοῦ περιλειπομένου χρόνου, ἐπενόησεν ἕτερον σωτηρίας τρόπον. Ἀπεφάσισε νὰ καλέσῃ εἰς τὴν πόλιν τοὺς περὶ αὐτὴν καὶ τοὺς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Στρυμῶνος τελοῦντας Σλαΐους, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι οὗτοι, ὄντες ἔμπειροι τοξόται, θέλουσι δυνηθῆ νὰ ἀπομακρύνωσι τὴν πρώτην τῶν πολεμίων προςβολήν. Ἀλλ' οἱ μὲν περὶ τὸν Στρυμῶνα Σλαῦοι παντάπασι δὲν ἦλθον, ἐκ δὲ τῶν πλησιέστερον οἰκούντων ὑπήκουσαν ὀλίγοι τινὲς μόνον, καὶ οὗτοι ὅλως ἀπαράσκευοι πρὸς μάχην. Ἐντεῦθεν δὲ συνέβη ὅτι τὴν 29 ἰουλίου ὅτε ἐπέπλευσεν εἰς Θεσσαλονίκην ὁ τριπολίτης Λέων, οὔτε ὁ ὑποβρύχιος φραγμὸς εἶχεν ἀπαρτισθῆ, οὔτε τὸ ἐπιθαλάσσιον τεῖχος διορθωθῆ, οὔτε ἐπικουρία σπουδαία ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει. Οὐδὲν ἧττον οἱ κάτοικοι ἀντέστησαν τὴν πρώτην ἡμέραν. Ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν οἱ πολέμιοι ὑπερέβαλον τὰ τείχη τόσῳ εὐχερέστερον, ὅσῳ οἱ Σλαῦοι ἐγκατέλιπον τὴν ἐπιτραπεῖσαν αὐτοῖς τάξιν φυγόντες εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας. Καὶ τότε ἤρξατο σφαγὴ καὶ λεηλασία τρομερά, μετὰ τὴν ὁποίαν οἱ νικηταὶ ἀπέπλευσαν συνεπαγόμενοι 22,000 αἰχμαλώτων, ὧν πολλοὶ βραδύτερον ἐλυτρώθησαν διὰ χρημάτων. Τῷ δὲ 911 συνέβη νέος ὀκτάμηνος ἀγών, καθ' ὃν ὁ ναύαρχος Ἡμέριος καὶ ὁ στρατηγὸς Σάμου Ῥωμανὸς κατετροπώθησαν περὶ τὴν νῆσον ταύτην καὶ κατεδιώχθησαν μέχρι Λήμνου ὑπὸ τοῦ Λέοντος Τριπολίτου, καὶ τοῦ συναδέλφου αὐτοῦ Δαμιανοῦ τοῦ Τυρίου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐγένετο δευτέρα εἰςβολὴ τῶν Ῥώσων εἰς τὸ κράτος. Ἡ πρώτη εἶχε συμβῆ τῷ 865, ἤτοι τρία ἔτη μόλις ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς ῥωσικῆς μοναρχίας ὑπὸ τὸν σκανδιναυὸν ἡγεμόνα Ῥούριχ. Τῷ δὲ 906 ἢ 907 ὁ ἡγεμὼν Ὀλὲγ συγγενὴς τοῦ Ῥούριχ, καὶ κηδεμὼν τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Ἰγόρ, ἐπεχείρησε νέαν μεγάλην κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκστρατείαν. Ὁ Ῥῶσος χρονογράφος Νέστωρ βεβαιοῖ ὅτι τὰ ἐπελθόντα πλοῖα ἦσαν δισχίλια, καὶ ὅτι ἕκαστον αὐτῶν ἐκόμιζε τεσσαράκοντα ἄνδρας· συνεπορεύετο δὲ καὶ ἀπὸ ξηρᾶς πεζικὴ δύναμις. Ὅλα ταῦτα εἶναι ἴσως ὑπερβολικά, ἀλλὰ καὶ ἀληθῆ ἂν ἦσαν, τὸ κράτος ἀπέδειξε πολλάκις ὅτι οὐδὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ ἀπὸ τοιούτων ἀντιπάλων, ἰδίως δὲ ἡ ναυτικὴ παρασκευὴ αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνθέξῃ

εἰς τὸν ἑλληνικὸν στόλον. Καὶ ὅμως ὁ Λέων ἦτο τοσοῦτον ἐλεεινός, ὥςτε ἀφοῦ ἀφῆκε τοὺς πολεμίους τούτους νὰ διαπράξωσιν ἀτιμωρητὶ περὶ τὴν βασιλεύουσαν πᾶσαν δῄωσιν καὶ σφαγήν, ἔπειτα ἐνόμισεν ὅτι δὲν εἰμπορεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ αὐτῶν εἰμὴ παρέχων χρηματικὴν δωρεὰν οὐ μικρὰν καὶ συνομολογῶν συνθήκην πολιτικὴν ἅμα καὶ ἐμπορικήν, περὶ ἧς θέλομεν ἀκριβολογήσει ἐνταῦθα, διότι ὀλίγα εἶναι δυστυχῶς τὰ ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων σωζόμενα τοιαῦτα δημόσια ἔγγραφα.

Σημειωτέον πρὸ πάντων ὅτι οὐδεὶς βυζαντινὸς χρονογράφος ἀναφέρει τὴν προκειμένην ἐπιδρομήν, τῶν δὲ συνθηκῶν μνημονεύει μόνος ὁ Λέων ὁ διάκονος, καὶ οὗτος ἀορίστως πῶς. Ἀλλ' ὁ Νέστωρ, ἱστορήσας λεπτομερῶς τὰ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν, παρατίθησιν ἔπειτα αὐτὸ τὸ κείμενον τῆς συνθήκης, λέγων, ὅτι κατὰ μὲν τὸ **906** ἢ **907** συνωμολογήθη προφορικῶς, κατὰ δὲ τὸ **911** ἐγγράφως. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν θέλομεν διαλάβει ἐνταῦθα εἰμὴ περὶ τῆς ἐγγράφου συμβάσεως, ἥτις ὑπολαμβάνεται εὐλόγως ὡς ἡ μᾶλλον ἀξιόπιστος, καὶ περιεῖχεν ἐν κεφαλαίῳ τὰ ἑξῆς. Διὰ τοῦ πρώτου ἄρθρου συμφωνεῖται ἀμοιβαία ὑπόσχεσις ἀϊδίου εἰρήνης καὶ φιλίας· κατόπιν δὲ ἔρχονται αἱ εἰδικαὶ διατάξεις.

Ἄρθρον 2. Τὸ χρέος κυροῦται διὰ μαρτύρων, ἢ ἐν ἐλλείψει μαρτύρων, δι' ὅρκου τοῦ ἐναγομένου, ὀμνύοντος κατὰ τὴν πίστιν αὐτοῦ.

Ἄρθρον 3. Ῥῶσος φονεύσας χριστιανὸν καὶ χριστιανὸς φονεύσας Ῥῶσον τιμωρεῖται διὰ θανάτου ἐν ᾧ τόπῳ ἐξετέλεσε τὸ κακούργημα. Ἐὰν δραπετεύσῃ, ἡ περιουσία του ἀνήκει εἰς τὸν πλησιέστατον τοῦ φονευθέντος συγγενῆ, ἀφοῦ ἀφαιρεθῇ ἡ κατὰ νόμον προςήκουσα εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ φονέως μερίς. Ἐὰν δὲ ὁ δραπετεύσας φονεὺς δὲν ἔχῃ περιουσίαν, λογίζεται φυγόδικος, καὶ ἅμα συλληφθῇ τιμωρεῖται διὰ θανάτου.

Ἄρθρον 4. Ὁ ὑπαίτιος τραύματος πληρώνει 5 λίτρας ἀργύρου (425 δρ.)· ἐὰν δὲ ἦναι ἄπορος, καταβάλλει ὅσα δύναται, ἀφαιρούμενος καὶ αὐτὸ τὸ ἱμάτιον τὸ ὁποῖον φορεῖ, καὶ ὁρκιζόμενος, κατὰ τὴν ἰδίαν πίστιν, ὅτι οὐδεὶς τῶν συγγενῶν ἢ φίλων θέλει νὰ πληρώσῃ ἀντ' αὐτοῦ τὴν χρηματικὴν ποινήν. Τούτων γενομένων, ἀπολύεται πάσης εὐθύνης.

Ἄρθρον 5. Ῥῶσος ὑπεξαιρέσας τι παρὰ χριστιανοῦ, ἢ χριστιανὸς παρὰ Ῥώσου, ἐὰν καταληφθῇ ἐπ' αὐτοφώρῳ καὶ ἀντισταθῇ, ἐπιτρέπεται νὰ φονευθῇ ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου, ὅςτις εἰς οὐδεμίαν ὑπόκειται ἕνεκα τούτου εὐθύνην, καὶ ἀναλαμβάνει τὸ ἴδιον πρᾶγμα· ἀλλ' ὁ κλέπτης παραδοθεὶς ἄνευ ἀντιστάσεως, δεσμεύεται μόνον. Ἐὰν Ῥῶσος ἢ χριστιανὸς εἰςέλθῃ εἰς οἰκίαν ἐπὶ προφάσει ἀναζητήσεως ἰδίου πράγματος καὶ ἀντὶ τοῦ ἰδίου λάβῃ διὰ τῆς βίας ἀλλότριον, ὀφείλει νὰ τὸ ἀποδώσῃ τριπλάσιον.

Ἄρθρον 6. Ἐὰν πλοῖον ἑλληνικὸν ἐξοκείλῃ ἐκ τρικυμίας εἰς ξένην χώραν, ὅπου εὑρίσκονται Ῥῶσοι, οὗτοι ὀφείλουσι νὰ διασώσωσι τό τε τὸ πλοῖον καὶ τὸ φορτίον καὶ νὰ μεταφέρωσιν αὐτὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ ἂν τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν, εἰς ἀσφαλῆ ῥωσικὸν λιμένα. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περίστασιν τὰ ἐμπορεύματα, καὶ πᾶν ὅ,τι ἄλλο εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ διασωθέντος πλοίου, ἐκποιοῦνται. Ὅταν δὲ Ῥῶσοι καταβῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἴτε ὡς πρέσβεις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, εἴτε ὡς ἔμποροι χάριν ἐμπορίας, ὀφείλουσι νὰ μεταφέρωσι τὸ εἰρημένον πλοῖον καὶ νὰ παραδώσωσιν ἀκριβῶς αὐτό τε καὶ τὸ τίμημα τῶν πωληθέντων ἐμπορευμάτων. Τὰ αὐτὰ δὲ ὀφείλουσι νὰ πράττωσι καὶ οἱ Ἕλληνες ὡς πρὸς τὰ ῥωσικὰ πλοῖα.

Ἄρθρον 7. Ῥῶσος ἀγορασθεὶς ὡς δοῦλος ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἕλλην ἐν Ῥωσίᾳ, λυτροῦται, καταβαλλομένης τῆς πληρωθείσης δι' αὐτὸν τιμῆς. Ὡςαύτως καὶ οἱ αἰχμάλωτοι, οἵτινες ἀποπέμπονται εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα ἐπὶ λύτροις 20 χρυσῶν δι' ἕκαστον (δρ. 340). Ἀλλ' οἱ Ῥῶσοι μαχηταὶ οἱ θέλοντες νὰ ὑπηρετήσωσι τὸν αὐτοκράτορα, μένουσιν ἐν Ἑλλάδι.

Ἄρθρον 8. Ῥῶσος δοῦλος δραπετεύσας ἢ ὑπεξαιρεθεὶς ἢ ἀπαχθεὶς ἐπὶ ἐκποιήσει, ἀναζητεῖται καὶ ἀναλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου· ὁ δ' ἀνθιστάμενος εἰς τὴν τοιαύτην ἀναζήτησιν, λογίζεται ὑπαίτιος τῆς πράξεως.

Ἄρθρον 9. Ἐὰν Ῥῶσος ἀποθάνῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ χριστιανοῦ αὐτοκράτορος, ἀδιάθετος, καὶ μηδένα ἔχων παρ' ἑαυτῷ συγγενῆ, ἡ περιουσία του πέμπεται εἰς τὴν Ῥωσίαν πρὸς τὸν πλησιέστερον συγγενῆ του, ὑπαρχούσης δὲ διαθήκης ἐκτελεῖται αὕτη.

Ἄρθρον 10. Ἐὰν μεταξὺ τῶν ἐν Ἑλλάδι εὑρισκομένων Ῥώσων ἐμπόρων, ἢ ἄλλων Ῥώσων, κακουργήσῃ τις, καὶ ἀπαιτηθῇ ἡ εἰς τὰ ἴδια ἀπόδοσις αὐτοῦ ἐπὶ τιμωρίᾳ, ὀφείλει ὁ χριστιανὸς αὐτοκράτωρ νὰ ἀποδώσῃ τὸν ἔνοχον, καὶ ἄκοντα.

Ἐν τέλει ἐπεφέρετο ὅτι πρὸς ἀκριβῆ τήρησιν τῶν συντεθειμένων ἐγράφησαν ταῦτα διὰ κινναβάρεως ἐπὶ δύω περγαμηνῶν, ὧν ἡ μία ὑπογραφεῖσα ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐδόθη εἰς τοὺς Ῥώσους πρέσβεις, ἡ δὲ ἄλλη ὑπογραφεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥώσων πρέσβεων ἐδόθη εἰς τὸν αὐτοκράτορα, προςεπεκυρώθησαν δὲ τὰ συνομολογηθέντα δι' ὅρκων, οὓς ὤμοσαν ἑκάτεροι κατὰ τὴν ἰδίαν πίστιν. Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ προκείμεναι συνθῆκαι, αἵτινες μαρτυροῦσιν ὁπόσον ποικίλαι καὶ συνεχεῖς ἦσαν ἔκτοτε αἱ μεταξὺ βυζαντινῶν καὶ ῥώσων σχέσεις, καὶ οὐδὲν καθ' ἑαυτὰς περιέχουσι τὸ ἐπιζήμιον. Ἀλλ' αἱ προηγηθεῖσαι αὐτῶν περιστάσεις ὑπῆρξαν βεβαίως ταπεινωτικαί.

Τὸ κράτος λοιπὸν ὑπέστη ἐπὶ Λέοντος δεινὰς συμφορὰς ἀπό τε τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Μωαμεθανῶν καὶ τῶν Ῥώσων. Τὸ ἔργον τῆς πολιτικῆς ἀναβιώσεως αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησεν ὁ Βασίλειος, ἐφαίνετο ματαιωθὲν, καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἀποθανόντος τοῦ Λέοντος τῇ 11 Μαΐου 912, ἡ βασιλεία περιῆλθεν εἰς τὸν ἑπταετῆ υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον Ζ'. τὸν Πορφυρογέννητον, ὥστε τὴν ἀδεξιότητα τοῦ πρώην κυβερνήτου διεδέχθησαν αἱ συνήθεις τῆς ἀνηλικιότητος τῶν ἡγεμόνων ἀνωμαλίαι. Κατ' ἀρχὰς ἀνηγορεύθη συμβασιλεὺς ὁ τοῦ Λέοντος ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος, ὅστις ὅμως ἀπέθανε μετὰ 14 μῆνας, μὴ ἀναδειχθεὶς ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ διαστήματι ἀξιώτερος τοῦ προκατόχου του. Τότε ἀνέλαβον τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀρχῆς οἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁρισθέντες ἐπίτροποι, ἐξ ὧν δὲν θέλομεν ἀναφέρει εἰμὴ τὸν Γαβριηλόπουλον, καὶ τοῦτο μόνον διὰ τὴν πρωτοφανῆ ταύτην τοῦ ὀνόματος κατάληξιν, ἥτις ἔμελλε βραδύτερον νὰ ἀποβῇ τοσοῦτον συνήθως παρ' ἡμῖν, μάλιστα ἐν Πελοποννήσῳ. Οἱ ἐπίτροποι οὗτοι ἓξ τὸν ἀριθμὸν δὲν διεξήγαγον ὡσαύτως ἐπὶ πολὺν χρόνον τὰ πράγματα, καθαιρεθέντες μετά τινας μῆνας ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ζωῆς, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ τετάρτη τοῦ Λέοντος σύζυγος, καὶ εἶχεν ἐξωσθῇ ἐκ τῶν

βασιλείων ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ἤδη κατέλαβεν αὖθις τὴν ἀρχήν. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἡ Ζωὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δυςχέρειαν τῶν περιστάσεων. Οἱ μὲν Ἄραβες τῆς Κρήτης ἐξηκολούθουν τὰς πειρατικὰς αὐτῶν ἐπιδρομάς, οἱ δὲ Βούλγαροι, καίτοι πολλάκις ἀνεχαιτίζοντο ὑπὸ τῶν τουρκικῶν φυλῶν, ἢ εἰρήνευον προςκαίρως διὰ δώρων, ἐπανελάμβανον ὅμως πάλιν τὰς ἐχθροπραξίας· καὶ ἰδίως τῇ 21 αὐγούστου 917 ὁ βυζαντινὸς στρατὸς ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ Λέοντος Φωκᾶ, ἑνὸς τῶν υἱῶν τοῦ Νικηφόρου, ὑπέστη φοβερὰν πανωλεθρίαν περὶ Ἀγχίαλον. Ναὶ μὲν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος ὁ Λέων Φωκᾶς κατώρθωσε νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ἧτταν ἐκείνην ἀναγκάσας τὸν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁρμήσαντα Συμεὼν νὰ ὑποχωρήσῃ· ἀλλ' ἡ ἀστάθεια καὶ ἀνικανότης τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως ἦτο τοιαύτη, ὥςτε τὸ κράτος ἤθελε πάθει βεβαίως ἔτι μείζονα δυςτυχήματα, ἐὰν τότε δὲν ἐφηρμόζετο κατὰ πρῶτον τὸ σύστημα τῆς ἀναγορεύσεως συμβασιλέων, περὶ οὗ εἴπομεν ὀλίγα τινὰ ἐν τῷ προοιμίῳ.

Λέγομεν σύστημα, ἀλλὰ καθὼς πολλάκις συμβαίνει, ἡ ἀναγόρευσις συμβασιλέων ἐξ ἐπισήμων τοῦ κράτους στρατηγῶν, ἡ πολλάκις βραδύτερον ἐπαναληφθεῖσα, ἐγένετο κατ' ἀρχὰς ἐκ τύχης μᾶλλον ἢ ἐκ συστήματος, μόνον δὲ βραδύτερον καὶ κατ' ὀλίγον μετεβλήθη εἰς τακτικὸν οὕτως εἰπεῖν θεσμόν. Ἄμεσον ἀφορμὴν εἰς τὸ πρᾶγμα ἔδωκεν ἡ φιλοδοξία πολλῶν μεγιστάνων, οἵτινες ἀφορῶντες εἰς τὴν ἀσθένειαν τοῦ νεαροῦ βασιλέως καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἐμελέτησαν τὴν καθαίρεσιν τῆς δυναστείας. Κορυφαῖος τούτων ἦτο ὁ Λέων Φωκᾶς, ὅςτις ἐπερειδόμενος εἰς τὰ πάτρια κατορθώματα καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἀξίωμα, καὶ προςέτι εἰς τὴν σύμπραξιν τοῦ παρακοιμωμένου Κωνσταντίνου, γυναικαδέλφου αὐτοῦ ὄντος, ἀναφανδὸν ἐπεζήτει τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἀλλὰ παρὰ τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ μόλις ἄγοντι τότε τὸ 14 τῆς ἡλικίας του ἔτος, ὑπῆρχεν ἀνὴρ συνετός, ὁ παιδαγωγὸς αὐτοῦ Θεόδωρος, ὅςτις συνεβούλευσεν εἰς τὸν μαθητήν του νὰ προλάβῃ τὸ ἐπαπειλούμενον κακὸν προςλαμβάνων προστάτην καὶ σύμμαχον τὸν ναύαρχον Ῥωμανὸν τὸν Λεκαπηνόν. Ὁ Ῥωμανὸς δὲν εἶχεν οὔτε τὴν πατρογονικὴν λαμπρότητα, οὔτε τὴν δεξιότητα τὴν στρατηγικὴν τοῦ Λέοντος

Φωκᾶ· ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ὁ παιδαγωγὸς ὑπέλαβεν αὐτὸν ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνον τοῦ Φωκᾶ, καὶ ἐπείσθη ὅτι εἰμπορεῖ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὸ δεύτερον μετὰ τὸν βασιλέα ἀξίωμα, μὴ ἐπιβάλλων χεῖρα εἰς αὐτὴν τὴν βασιλείαν. Διότι τὸ σχέδιον τοῦ Θεοδώρου δὲν ἦτο νὰ ἀναγορεύσῃ τὸν Ῥωμανὸν συμβασιλέα· ἤθελε μόνον νὰ καταστήσῃ αὐτὸν πρῶτον μετὰ τὸν βασιλέα ἄρχοντα, ἵνα παύσῃ οὕτω ἡ προϋπάρχουσα κυβερνητικὴ ἀστασία καὶ ἀναρχία. Παρεσκεύασε δὲ πάντα τοσοῦτον ἐπιτηδείως, ὥςτε ὁ Ῥωμανὸς κατισχύσας τῶν ἀντιπράξεων καὶ ῥᾳδιουργιῶν τοῦ τε Φωκᾶ καὶ τοῦ παρακοιμωμένου Κωνσταντίνου καὶ αὐτῆς τῆς βασιλίδος Ζωῆς, προεχειρίσθη τῇ 25 Μαρτίου 919 μάγιστρος καὶ μέγας ἑταιρειάρχης. Μετ' ὀλίγον συνέζευξε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἑλένην μετὰ τοῦ βασιλέως, καὶ αὐτὸς μὲν ἐκλήθη βασιλεοπάτωρ, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Χριστοφόρος ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου ἑταιρειάρχου. Μέχρι τούτου τοῦ σημείου τὰ πράγματα ἐγένοντο κατὰ τὰ ἀρχῆθεν βεβουλευμένα. Ἀλλ' αἴφνης κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 920 ὁ Ῥωμανὸς ἀνάγεται εἰς τὴν τοῦ καίσαρος ἀξίαν, καὶ μετὰ τρεῖς μῆνας στέφεται τῷ τῆς βασιλείας διαδήματι, «ἐκουσίως τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἀέκοντί γε θυμῷ (τοῦτο δὴ τὸ ὁμηρικὸν)» λέγει ὁ Κεδρηνός. Ἦτο πρόδηλον ὅτι ὁ Ῥωμανὸς παρεβίασε τὰς πρὸς τὸν Θεόδωρον συνθήκας· ὅθεν πρὸ πάντων ἐνόμισε δέον νὰ ἐξορίσῃ τὸν παιδαγωγὸν, μετ' οὐ πολὺ δὲ μὴ ἀρκούμενος αὐτὸς εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα περιεποίησεν αὐτὸ ἀλληλοδιαδόχως καὶ εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, Χριστοφόρον, Στέφανον καὶ Κωνσταντῖνον. Διέταξε μάλιστα τὰ περὶ τῆς πενταπλῆς ταύτης βασιλείας οὕτως ὥςτε ὁ νόμιμος διάδοχος τῆς βασιλείας δὲν ἀνευφημεῖτο εἰμὴ μετὰ τὸν Ῥωμανὸν, βραδύτερον δὲ καὶ μετὰ τὸν Χριστοφόρον. Ἡ μακεδονικὴ δυναστεία ἐφαίνετο κινδυνεύουσα τὸν ἔσχατον κίνδυνον· ἀλλ' ὁ Ῥωμανὸς φθάσας ἅπαξ εἰς τὴν περιωπὴν ἐκείνην, ἀπέδειξεν ὅτι ἔσωζε τελευταῖόν τι ἴχνος συνετῆς μετριοπαθείας, ἐνόησεν ὅτι ἐὰν ἦτο ἀνεκτὸς παρὰ τοῖς ἄλλοις στρατηγοῖς ἐνόσῳ διεξῆγε τὴν ἀρχὴν ὡς συμβασιλεὺς τοῦ νομίμου διαδόχου, ἤθελεν ἀποτύχει ἐὰν ἐπεχείρει νὰ καταστήσῃ ὅλως ἐκποδὼν τὸν διάδοχον τοῦτον, καὶ δὲν προέβη περαιτέρω. Περιστείλας δὲ τὴν στάσιν τοῦ Λέοντος Φωκᾶ, καὶ προλαβὼν ποικίλας ἄλλας συνω-

μοσίας ἐξησφάλισε τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους, τὸ δὲ σπουδαιότερον ὠφελήθη ἐπιτηδείως ἐκ τῶν πόρων αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς ἱκανότητας τῶν ἀνδρῶν, ὧν πλεῖστοι ὅσοι χάρις εἰς τὰς διασωθείσας παραδόσεις τοῦ Βασιλείου διέπρεπον τότε ἔν τε τῇ στρατιωτικῇ καὶ τῇ πολιτικῇ ὑπηρεσίᾳ· καὶ διατηρήσας τὴν ἀρχὴν ἐπὶ 26 ἔτη, ἀπηλλάγη μὲν ὁπωςδήποτε τῶν ἀπὸ βορρᾶ πολεμίων, λαμπρὰ δὲ ἔστησε τρόπαια κατὰ τῶν μωαμεθανῶν.

Τῷ ὄντι οἱ Βούλγαροι, οἱ Σλαῦοι, οἱ Ῥῶσοι καὶ αἱ τουρανικαὶ φυλαί, αἵτινες ἀπὸ συμμάχων μετεβάλλοντο πολλάκις εἰς ἐχθρούς, ἐξηκολούθησαν ἐπί τινα χρόνον ἔτι τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν. Ἐν ἔτει μάλιστα 929 βουλγαρικὰ ἢ σλαυϊκὰ φῦλα, ἐμβαλόντα εἰς Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν καὶ Ἤπειρον, ἐκυρίευσαν τήν τε Νικόπολιν καί τινα μοῖραν τῆς περὶ αὐτὴν ἠπειρωτικῆς χώρας, καὶ ἐγκατεστάθησαν αὐτόθι, ὡς λέγουσιν ἥ,τε χρονογραφία ἡ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου γραφεῖσα καὶ ὁ Κεδρηνός, ὅςτις ἱστορήσας τὰ περὶ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης ἐπιφέρει· «οἵτινες ὕστερον διαφόρως καταπολεμηθέντες ὑποχείριοι ῥωμαίων ἐγένοντο·» ἀλλ' αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία ἐμμάρτυρος εἴδησις ἡ σωζομένη περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι σλαυοβουλγαρικῶν ἐγκαταστάσεων. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Συμεὼν μικρὸν πρότερον, 927, ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Πέτρου τοῦ βασιλεύσαντος μέχρι 969, ἡ παρακμὴ τοῦ πρώτου βουλγαρικοῦ κράτους. Μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας αἰτίας τῆς παρακμῆς ταύτης ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τοῦ μακροῦ ἐκείνου πολέμου συμμαχία τῶν βασιλέων Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου μετὰ τῶν Οὔγγρων καὶ τῶν Πετσενέγων. Οἱ πρῶτοι κατέλαβον τότε τὸν μέσον Ἴστρον, οἱ δεύτεροι τὸν κάτω, καὶ κατελύθη οὕτω ἡ πέραν τοῦ Ἴστρου βουλγαρικὴ κυριαρχία. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Οὔγγροι καὶ οἱ Πετσενέγοι ἔστρεφον ἐνίοτε τὰ ὅπλα αὐτῶν κατὰ τῶν βυζαντινῶν, ἀλλ' ἡ ὑπηρεσία ἣν προςήνεγκον εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς ἐξασθενίσεως τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, ἦτο πολὺ μεγαλητέρα τῆς ζημίας ἣν ἐπροξένουν διὰ τῶν ἰδίων ἐπιδρομῶν· διότι ὡς πόῤῥω ἱδρυμένοι καὶ οὐδετερούμενοι ἐκ διαλειμμάτων διὰ δωρεῶν καὶ ἐπιτηδείων συμβάσεων, ἦσαν πολὺ ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνοι ἢ οἱ Βούλγαροι.

Γενναιότερον δὲ ἐσωφρονίσθησαν οἱ Ῥῶσοι. Εἴδομεν τὰς συνθή-

κας τὰς ὁποίας οὗτοι συνωμολόγησαν πρὸς τὸν βασιλέα Λέοντα πρὸ τριάκοντα περίπου ἐτῶν. Αἱ συνθῆκαι αὗται δὲν ἴσχυσαν νὰ μεταβάλωσι τὸν ληστρικὸν τοῦ ἔθνους τούτου χαρακτῆρα, καὶ τῷ 941, ὁ τότε βασιλεὺς αὐτῶν Ἰγὸρ, πληροφορηθεὶς ὅτι ἡ ναυτικὴ καὶ πεζικὴ δύναμις τοῦ Βυζαντίου ἀπησχολεῖτο εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων πόλεμον καὶ εἰς τὴν τῶν νήσων φύλαξιν, ἐνόμισεν ὅτι εὐχερῶς δύναται νὰ γίνῃ κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπὶ τούτῳ δὲ παρεσκεύασεν ὑπὲρ τὰ 1000 πλοῖα. Οἱ Βούλγαροι, σύμμαχοι ὄντες κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τοῦ βασιλέως, ἀνήγγειλαν εἰς αὐτὸν τὰ μελετώμενα. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον οἱ Ῥῶσοι ἐπρόφθασαν νὰ καταπλεύσωσιν εἰς τὸν Βόσπορον περὶ τὰ μέσα τοῦ ἰουνίου μηνὸς καὶ νὰ λεηλατήσωσιν ἀνηλεῶς τὰς δύω αὐτοῦ παραλίας, βασανίζοντες καὶ θανατοῦντες πάντας ὅσους συνελάμβανον αἰχμαλώτους. Ἰδίως δὲ πολλοὺς ἁγίους ναοὺς παρέδωκαν τῷ πυρί, καὶ πρὸς τοὺς ἱερεῖς μάλιστα ἐδείκνυντο ἀγριώτατοι. Αἱ πληροφορίαι τὰς ὁποίας εἶχε λάβει ὁ Ἰγὸρ ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις οὔτε στόλον εἶχεν οὔτε στρατεύματα, ἦσαν ἀκριβεῖς. Ἀλλ' οἱ ναύσταθμοι αὐτῆς εἶχον πάντοτε τὸν τρόπον τοῦ νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς ἔκτακτόν τινα χρείαν, διαταγαὶ δὲ ἐδόθησαν εἰς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ στρατηγοὺς νὰ πλησιάσωσιν ἐν τάχει μετά τινων ἐκλεκτῶν ἀποσπασμάτων τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Ὅθεν μετ' οὐ πολὺ ὁ πατρίκιος Θεοφάνης, ἐκπλεύσας μετὰ πυρφόρων καὶ δρομώνων, καὶ καταλαβὼν τοὺς Ῥώσους ναυλοχοῦντας πρὸς τὸ τοῦ Εὐξείνου στόμα, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν καὶ πολλὰ μὲν πλοῖα αὐτῶν κατέφλεξε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός, ἄλλα δὲ κατεπόντωσεν αὔτανδρα, πλείστους δὲ συνέλαβεν αἰχμαλώτους. Τὰ λείψανα τοῦ οὕτω κατατροπωθέντος ῥωσικοῦ στόλου κατέφυγον εἰς τὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν λεγόμενα Σγόρα (κατ' ἄλλους Ἀγορά). Καὶ ἐπειδὴ ἐστεροῦντο τροφῶν, πολλοὶ Ῥῶσοι διεσπάρησαν ἀνὰ τὴν χώραν ἵνα πορισθῶσι τὰ ἀναγκαῖα. Ἀλλὰ τότε ἐπελθόντες ὁ πατρίκιος Βάρδας Φωκᾶς, καὶ ὁ δεμέστικος τῶν σχολῶν Ἰωάννης ὁ Κουρκούας, πολλοὺς μὲν ἐξ αὐτῶν ἔσφαξαν, τοὺς δὲ λοιποὺς ἠνάγκασαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ πλοῖα. Εἶχον δὲ ἤδη παρέλθει μῆνες τρεῖς καὶ ἐπλησίαζεν ἡ χειμερινὴ τοῦ ἔτους ὥρα, ὥστε οἱ Ῥῶσοι πανταχόθεν πιεζόμενοι ἀπεφάσισαν νὰ παλινοστήσωσι, καὶ ἐπὶ τούτῳ τῇ 15 σεπτεμβρίου ἐπεχείρησαν νὰ

ἀντιπλεύσωσι διὰ νυκτὸς ἀπὸ τῆς ἀσιανῆς παραλίας εἰς τὴν θρακικὴν, ἵνα παραπλέοντες τὴν ἀκτὴν ἐκείνην ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλ' ὁ πατρίκιος Θεοφάνης, ὅςτις ἐξηκολούθει ἐπιτηρῶν αὐτοὺς, καὶ εἶχε λάβει πιθανῶς ἐπικουρίας τινὰς ἐν τῷ μεταξὺ, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν διαβαινόντων, καὶ συνάψας ναυμαχίαν δευτέραν, τοιαύτην ἐπήγαγεν εἰς αὐτοὺς φθορὰν, ὥςτε λέγεται ὅτι ὁ Ἰγὸρ δὲν ἐσώθη εἰς τὸν Κιμμέριον Βόςπορον εἰμὴ μετὰ 10 μόνον πλοίων.

Πάσας ταύτας τὰς περιπετείας καὶ συμφορὰς τοῦ ρωσικοῦ στόλου ἀναφέρουσιν οὐ μόνον οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι, ἀλλὰ καὶ ὁ ἄραψ Ἐλμακὶν καὶ ὁ λατῖνος Λουϊτπράνδος καὶ αὐτὸς ὁ σλαῦος Νέστωρ. Τὰ δὲ ἑπόμενα ἱστορεῖ μόνος ὁ τελευταῖος οὗτος. Βεβαιοῖ λοιπὸν ὁ Νέστωρ ὅτι ὁ Ἰγὸρ θελήσας νὰ ἐκδικηθῇ τὴν ἧτταν ἣν ὑπέστη, ἐπεχείρησε μετὰ δύω ἔτη νέαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν, ὅτι ὁ Ῥωμανὸς, πληροφορηθεὶς περὶ τούτου, καὶ φοβηθεὶς, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν πρέσβεις περὶ εἰρήνης μετὰ δώρων πολλῶν, ὅτι ὁ Ἰγὸρ, ὅςτις εἶχε φθάσει ἤδη μέχρι τοῦ Ἴστρου, συναινέσας νὰ μὴ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἐπιχείρησιν, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ, τὸ Κίεβον· ὅτι κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ Ῥωμανὸς ἔπεμψεν αὖθις πρέσβεις πρὸς τὸν Ἰγὸρ, ὁ δὲ Ἰγὸρ ἰδίους πρέσβεις εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ τῷ 945 συνωμολογήθη ὑπὸ τούτων ἐνταῦθα νέα συνθήκη, τῆς ὁποίας δίδεται πάλιν ὁλόκληρον τὸ κείμενον. Πιθανώτατον ὅμως φαίνεται ὅτι αἱ περιστάσεις αἱ προηγηθεῖσαι τῆς νέας ταύτης συνθήκης ἐξετέθησαν ὑπὸ τοῦ Νέστωρος οὐχὶ ὅπως ἀληθῶς συνέβησαν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ οἰκονομήσῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν Ῥώσων. Τοῦτο τοὐλάχιστον συνάγεται ἐξ αὐτοῦ τῆς συνθήκης τοῦ κειμένου τῆς ὁποίας πολλαὶ διατάξεις παριστῶσι τοὺς Ῥώσους εἰς ἥττονα εὑρισκομένους θέσιν, οὐχὶ εἰς ἴσην πρὸς τοὺς βυζαντιούς. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς συνθήκης, ὅπως δίδεται ὑπὸ τοῦ Ῥώσου χρονογράφου.

Τὸ πρῶτον ἄρθρον ὁρίζει ὅτι ἀνανεοῦται ἡ ἀρχαία εἰρήνη πρὸς τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τῆς Ἑλλάδος Ῥωμανὸν, Κωνσταντῖνον καὶ Στέφανον, καὶ ἐκφέρει ἀρὰς κατὰ παντὸς Ῥώσου βαπτισμένου ἢ ἀβαπτίστου, ὅςτις ἤθελε παραβῇ τὴν συνθήκην ταύτην.

Ἄρθρον 2. Ὁ Ῥῶσος μέγας ἡγεμὼν καὶ οἱ βοϊάραι (ἤτοι ἄρχοντες) αὐτοῦ δύνανται νὰ πέμπωσιν ἀκωλύτως εἰς τὴν Ἑλλάδα

πλοῖα μετὰ πρέσβεων καὶ ξένων ἤτοι ἐμπόρων. Οἱ ξένοι φέρουσι κατὰ τὰ πάλαι ὡρισμένα ἀργυροῦν σφραγιστῆρα, οἱ δὲ πρέσβεις χρυσοῦν. Θέλουσι δὲ τοῦ λοιποῦ κομίζει ἔγγραφον τοῦ Ῥώσου ἡγεμόνος βεβαιοῦν τὰς εἰρηνικὰς αὐτῶν προθέσεις, καὶ ἀναφέρον τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποστελλομένων πλοίων καὶ ἀνθρώπων. Ὁ δὲ μὴ φέρων τοιοῦτον ἔγγραφον ὑποβάλλεται εἰς κράτησιν μέχρις οὗ εἰδοποιηθῇ περὶ τούτου ὁ Ῥῶσος ἡγεμών. Καὶ εἰ μὲν ἀντισταθῇ θανατοῦται, μὴ δικαιουμένου τοῦ Ῥώσου ἡγεμόνος νὰ ἀπαιτήσῃ μηδεμίαν διὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐκδίκησιν. Εἰ δὲ δραπετεύσῃ εἰς Ῥωσίαν ἀναγγέλλεται τοῦτο εἰς τὸν ἡγεμόνα, ἵνα πράξῃ ὡς πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸ δοκοῦν.

Τὸ ἄρθρον τρίτον ἐπαναλαμβάνει ἐν ἀρχῇ, κατὰ τὸν Καραμζὴν (παρ' οὗ λαμβάνομεν τὰ κείμενα ταῦτα τοῦ Νέστωρος) ὅσα ὥριζεν ἡ πρώτη, ἡ προφορικὴ σύμβασις, ἡ ὑπὸ τοῦ Ὀλὲγ συνομολογηθεῖσα περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτείας καὶ κατοικίας τῶν Ῥώσων πρέσβεων καὶ ξένων. Τὴν προφορικὴν ταύτην σύμβασιν δὲν παρεθέσαμεν ἀνωτέρω, περιορισθέντες εἰς μόνην τὴν βραδύτερον κατὰ Νέστωρα συνομολογηθεῖσαν ἐγγράφως συνθήκην. Εἷς δὲ τῶν κυρίων λόγων δι' οὓς τότε ἀπεσιωπήσαμεν αὐτὴν εἶναι καὶ οὗτος, ὅτι ἡ σπουδαιοτάτη αὕτη διάταξις περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτείας τῶν Ῥώσων πρέσβεων καὶ ξένων, ἥτις ἀνεφέρετο δῆθεν ἐν τῇ προφορικῇ συμβάσει, δὲν ἀνευρίσκεται ἐν τῇ παρατεθείσῃ ἐγγράφῳ, καὶ κατὰ πρῶτον ἀναφαίνεται ἐν τῇ προκειμένῃ συνθήκῃ τοῦ 945, ὥστε τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι κατὰ πρῶτον ὡρίσθη τῷόντι ἐν τῇ παρούσῃ συνθήκῃ, τὰ δὲ λεγόμενα περὶ τῆς πρώτης προφορικῆς συμβάσεως δὲν ἔχονται πολλῆς ἀκριβείας, ἂν δὲν ἦναι ὅλως ἀνυπόστατα. Ὁπωσδήποτε αἱ διατάξεις, εἰς τὰς ὁποίας παραπέμπει ὁ Καραμζὴν ἐν τῷ ἄρθρῳ τρίτῳ, ἔχουσιν ὡς ἑξῆς. Οἱ παρὰ τοῦ Ῥώσου ἡγεμόνος εἰς Κωνσταντινούπολιν πεμπόμενοι πρέσβεις συντηροῦνται αὐτόθι ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου. Εἰς δὲ τοὺς Ῥώσους ξένους ἢ ἐμπόρους, ὅσοι ἔρχονται εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑποχρεοῦται ὁ αὐτοκράτωρ νὰ παρέχῃ ἐπὶ ἓξ μῆνας ἄρτον, οἶνον, κρέας, ἰχθῦς καὶ ὀπώρας· πλὴν τούτου οἱ ξένοι εἰσέρχονται δωρεὰν εἰς τὰ δημόσια λουτρά, καὶ λαμβάνουσι διὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν τροφάς, ἀγκύρας, κάλους, ἱστία καὶ πᾶν τὸ ἀναγκαῖον· οἱ

Ῥῶσοι οἱ διατρίβοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει οὐχὶ ἐπὶ σκοπῷ ἐμπορίας, οὐδὲν ἔχουν δικαίωμα εἰς τὴν μηνιαίαν συντήρησιν. Ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ ἀπαγορεύῃ εἰς τοὺς πρέσβεις αὐτοῦ τοῦ νὰ προσβάλλωσι τοὺς κατοίκους τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ τόπων. Οἱ Ῥῶσοι ὀφείλουσι νὰ κατοικῶσι μόνον παρὰ τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Μάμαντος, καὶ νὰ ἀναγγέλλωσι τὴν ἄφιξιν αὐτῶν εἰς τὴν ἁρμοδίαν τῆς πόλεως ἀρχήν, ἥτις σημειοῖ τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ παρέχει αὐτοῖς τὴν ἀναγκαίαν τροφήν. Δὲν εἰμποροῦν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν εἰμὴ ἐν συνοδίᾳ αὐτοκρατορικοῦ ὑπαλλήλου, ἄοπλοι καὶ οὐχὶ πλειότεροι τῶν πεντήκοντα διὰ μιᾶς. Ἀφ' ἑτέρου μετέρχονται τὴν ἐμπορίαν αὐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀκωλύτως, καὶ εἰσὶν ἀπηλλαγμένοι παντὸς τέλους (οὐχὶ ὅμως καὶ τοῦ τελωνιακοῦ δικαιώματος, τοὐλάχιστον μέχρι τινός, ὡς θέλομεν ἰδεῖ μετ' ὀλίγον). Αὗται εἶναι αἱ διατάξεις εἰς ἃς παραπέμπει ὁ Καραμζὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἄρθρου τρίτου· καὶ ἔπειτα παρατίθησι τὴν συνέχειαν τοῦ ἄρθρου τούτου ὡς ἑξῆς. Οἱ Ῥῶσοι ξένοι διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοκρατορικοῦ ὑπαλλήλου, ὅςτις διαλύει τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας διαφορὰς αὐτῶν. Πᾶν ὑπὸ Ῥώσου ἀγοραζόμενον ὕφασμα, τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία ἤθελεν ὑπερβαίνει τὰ πεντήκοντα χρυσᾶ νομίσματα (850 δραχμάς), ὑποβάλλεται εἰς τὸν ὑπάλληλον ἐκεῖνον ἵνα ἐπιθέσῃ ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἰδίαν σφραγῖδα (ἵνα μὴ διαφύγῃ ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς τὴν πληρωμὴν τοῦ νενομισμένου τέλους). Οἱ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀναχωροῦντες λαμβάνουσι τροφὰς καὶ πᾶν τὸ πρὸς διασκευὴν τοῦ πλοίου ἀναγκαῖον, κατὰ τὰ συντεθειμένα. Δὲν ἐπιτρέπεται δὲ νὰ διαχειμάσωσι παρὰ τῷ ἁγίῳ Μάμαντι, ἀλλ' ὀφείλουσι νὰ ἀναχωρήσωσιν ὑπὸ συνοδίαν.

Ἄρθρον 4. Δοῦλος δραπετεύσας εἰς τὴν Ἑλλάδα εἴτε ἐκ Ῥωσίας, εἴτε ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τοὺς παρὰ τῷ ἁγίῳ Μάμαντι διατρίβοντας ξένους, ἀναζητεῖται καὶ ἀναλαμβάνεται ὑπὸ τῶν Ῥώσων. Μὴ εὑρεθέντος δὲ αὐτοῦ ὁρκίζονται περὶ τῆς φυγῆς του χριστιανοὶ καὶ ἐθνικοὶ Ῥῶσοι κατὰ τὴν ἰδίαν ἕκαστος πίστιν, καὶ τότε οἱ Ἕλληνες δίδουσιν αὐτοῖς κατὰ τὰ πρότερον ὡρισμένα (ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ Καραμζὴν ὁμολογεῖ ὅτι ἐν ταῖς συνθήκαις τοῦ Ὀλὲγ οὐδὲν τοιοῦτον ὡρίσθη) δύω παβολόκια ἤτοι ὑφάσματα διὰ τὸν δοῦλον. Ἐὰν δὲ Ἕλλην δοῦλος μετὰ κλοπιμαίων δραπετεύσῃ πρὸς

τοὺς Ῥώσους, ὀφείλουσιν οὗτοι νὰ τὸν ἀποδώσωσι σῶον σὺν τῷ ὑπεξαιρεθέντι πράγματι λαμβάνοντες ὡς ἀμοιβὴν διὰ τοῦτο δύω χρυσᾶ (δραχμὰς 34). Ἄρθρον. 5. Ῥῶσος κλέψας τι ἀπὸ Ἕλληνα, καὶ Ἕλλην ἀπὸ Ῥῶσον τιμωρεῖται αὐστηρῶς κατὰ τοὺς ῥωσικοὺς καὶ ἑλληνικοὺς νόμους, ἀποδίδει τὸ κλαπὲν καὶ πληρώνει διπλασίαν τὴν ἀξίαν αὐτοῦ.

Ἄρθρον 6. Ῥῶσος κομίσας εἰς Κωνσταντινούπολιν Ἕλληνας αἰχμαλώτους λαμβάνει δι' ἕκαστον μὲν νέον καὶ δι' ἑκάστην νέαν δέκα χρυσᾶ, διὰ πάντα δὲ αἰχμάλωτον μέσης ἡλικίας 8, διὰ πάντα δὲ γέροντα ἢ παῖδα, 5. Δι' ἕκαστον ὅμως Ῥῶσον αἰχμάλωτον ἐν Ἑλλάδι εὑρισκόμενον καταβάλλονται λύτρα 10 χρυσᾶ, δι' ἕκαστον δὲ ἠγορασμένον δοῦλον ἀποδίδεται ἡ τιμὴ τῆς ἀγορᾶς, ὅπως ἀναφέρει αὐτὴν ὁ ἰδιοκτήτης ὁρκιζόμενος κατὰ τὴν ἰδίαν πίστιν. Ἄρθρον 7. Ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν παραιτεῖται πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς χερσονήσου (τῆς Κριμαϊκῆς) καὶ τῶν πόλεων αὐτῆς. Ἐὰν δὲ πολεμῇ περὶ τὰς χώρας ἐκείνας (πρὸς τοὺς Χαζάρους ἢ τοὺς Πετσενέγους) καὶ ζητήσῃ ἐπικουρίας παρὰ τῶν Ἑλλήνων, παρέχονται αὐτῷ ὅσας νομίσῃ ἀναγκαίας. Ἄρθρον 8. Ἐὰν οἱ Ῥῶσοι ἀπαντήσωσιν ἑλληνικὸν πλοῖον εἰς τὴν παραλίαν, ὀφείλουσι νὰ μὴ προσβάλωσι τὸ πλήρωμα αὐτοῦ, ὁ δὲ ὑπεξαιρέσας τι ἐκ τοῦ πλοίου ἢ φονεύσας ἢ ἐξανδραποδίσας τινὰ ἐκ τοῦ πληρώματος, τιμωρεῖται κατὰ τοὺς ῥωσικοὺς καὶ ἑλληνικοὺς νόμους. Ἄρθρον 9. Οἱ Ῥῶσοι κατερχόμενοι ἐπὶ ἁλιείᾳ εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Δνιπέρου ποταμοῦ καὶ ἀπαντήσαντες ἐκεῖ κατοίκους τῆς χερσονήσου, ὀφείλουσι νὰ μὴ προξενῶσιν εἰς αὐτοὺς βλάβην τινά, οὐδὲ δικαιοῦνται νὰ διαχειμάζωσι αὐτόθι, ἀλλὰ πλησιάσαντος τοῦ φθινοπώρου ὑποχρεοῦνται νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἄρθρον 10. Ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ διακωλύῃ τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ παντὸς κατὰ τῆς χερσονήσου πολέμου. Ἄρθρον 11. Τοὺς ἐν Ῥωσίᾳ κακουργήσαντας Ἕλληνας δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τιμωρήσῃ ὁ ἡγεμών, ἀλλ' ὀφείλει νὰ παραπέμψῃ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἵνα τιμωρηθῶσιν αὐτόθι. Τὸ ἄρθρον 12 εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ τρίτον τῆς προπαρατεθείσης συνθήκης, τὸ δὲ 13 ὅμοιον πρὸς τὸ τέταρτον τῆς αὐτῆς συνθήκης. Ἄρθρον 14. Ζητήσαντος τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος ἐπικουρίας παρὰ τοῦ Ῥώσου ἡγεμόνος, ὀφείλει οὗτος νὰ ἐκπληρώσῃ

τὴν ἀπαίτησιν, ἵνα γίνῃ οὕτω τοῖς πᾶσι δῆλον ὁπόσον στενὴ εἶναι ἡ μεταξὺ Ῥώσων καὶ Ἑλλήνων φιλία. Ἕπονται τὰ περὶ τῆς ἀνταλλαγῆς καὶ δι' ὅρκου κυρώσεως τῶν συντεθειμένων.

Αἱ παραχωρήσεις καὶ περιποιήσεις ὅσαι κατὰ τὴν προκειμένην συνθήκην ἐγένοντο πρὸς τοὺς Ῥώσους ἐμπόρους ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει, ἦσαν τότε συνήθεις εἰς ὅλους τοὺς ξένους ἐμπόρους, καὶ εἶναι μάλιστα ὀλιγώτεραι τῶν ὅσαι μετά τινα χρόνον συνεφωνήθησαν πρὸς τοὺς ἰταλούς. Κατὰ δὲ τὰ ἄρθρα 7 καὶ 10 ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν οὐ μόνον παραιτεῖται πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς Κριμαϊκῆς χερσονήσου, ἀλλὰ καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διακωλύῃ πᾶσαν κατ' αὐτῆς ἐπιδρομὴν τῶν Βουλγάρων. Πλὴν τούτου κατὰ τὸ ἄρθρον 11 οἱ ἐν Ῥωσίᾳ κακουργήσαντες Ἕλληνες δὲν εἰμποροῦν νὰ τιμωρηθῶσι αὐτόθι, ἀλλὰ παραδίδονται εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Καὶ ἐν γένει ἐξ ὅλης τῆς συνθήκης δηλοῦται, ὅτι αὕτη συνωμολογήθη ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἥττης ἣν ὑπέστησαν οἱ Ῥῶσοι μᾶλλον, ἢ ὡς ἐκ τοῦ φόβου ὃν ᾐσθάνθησαν δῆθεν οἱ βυζαντινοὶ ἕνεκα νέας τινὸς τῶν Ῥώσων προπαρασκευῆς. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως συναγόμενον ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων τούτων συνθηκῶν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ῥώσων εἶναι, ὅτι αἱ μεταξὺ τῶν δύω ἐθνῶν ἐμπορικαὶ σχέσεις εἶχον ἀποβῆ συνεχεῖς καὶ ποικίλαι. Οἱ Ῥῶσοι ἤρχοντο καὶ ἠγόραζον ἐξ Ἑλλάδος μέταλλα ἐξειργασμένα, ὑφάσματα, καρποὺς καὶ οἴνους· εἰςῆγον δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα δέρματα, καὶ γουναρικά, κηρόν, μέλι, δούλους. Καὶ οἱ ἔμποροι αὐτῶν δὲν διέτριβον μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ καὶ ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἐν Χαζαρίᾳ.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πρὸς βορρᾶν ἐπὶ Ῥωμανοῦ συμβάντα· πρὸς μεσημβρίαν δὲ διεπράχθησαν κατά τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν λαμπρὰ τῇ ἀληθείᾳ κατορθώματα. Ὁ Ῥωμανὸς ἐφάνη εὐτυχὴς περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, προχειρισάμενος εἰς τὸ ἀνώτατον τοῦτο ἀξίωμα, ἅμα ἀνέλαβε τὴν ἀρχήν, τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, τὸν ἀρχηγέτην στρατιωτικοῦ οἴκου διαπρέψαντος καθ' ὅλην τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα. Καὶ οὐ μόνον ηὐτύχησε περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' ἔδειξε καὶ τὴν πολὺ μείζονα ἀρετὴν τοῦ νὰ διατηρήσῃ ἐν τῷ ἀξιώματι ἐκείνῳ

τὸν ἄνδρα τοιοῦτον ὄντα ἐπὶ 23 περίπου ἔτη, ἀπὸ τοῦ 919—942. Ὁπόσον δὲ δεδικαιολογημένη ὑπῆρξεν ἡ ἐξαίρετος αὕτη εὔνοια ἀπεδείχθη ὑπὸ τῶν πραγμάτων λαμπρῶς. Ὁ Ἰωάννης Κουρκούας, ἀδιαλείπτως κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἀγωνιζόμενος, ἐδιπλασίασε τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν κτήσεις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, μετενεγκὼν τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ὅρια αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ Ἅλυος ποταμοῦ εἰς τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν, καὶ ἀνακτήσας ἐν τῷ εὐρυτάτῳ τούτῳ χώρῳ περὶ τὰς 1000 ὡς βεβαιοῦσι πόλεις. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ στρατιωτικὴ καὶ ἡ ἄλλη ἀρετὴ τοῦ ἀνδρός, ὥστε οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι ὀνομάζουσιν αὐτὸν ἄλλον Βελισσάριον, καὶ ὁ πρωτοσπαθάριος καὶ κριτὴς Μανουὴλ συνέταξε περὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτοῦ ἰδίαν συγγραφὴν εἰς 8 βίβλους διῃρημένην, ἥτις ὅμως δὲν διεσώθη εἰς ἡμᾶς.

Μετὰ τοῦ Ἰωάννου Κουρκούα συνέπραξεν ὅ τε ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεόφιλος, ὁ πάππος τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ, καὶ ὁ υἱὸς Ῥωμανός, ἄξιος ἀναδειχθεὶς τηλικούτου πατρός. Τὸ κράτος τοῦ Καλίφου τοῦ Βαγδατίου ἠκρωτηριάσθη τότε δεινῶς. Κατὰ δυστυχίαν ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῶν χωρῶν, ὅσαι ἀνεκτήθησαν, εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἐλαττωθῆ πολύ· εἰς δὲ τὰς μεσημβρινωτέρας καὶ ἀνατολικωτέρας, καὶ μάλιστα εἴς τινας ἐξ αὐτῶν, εἶχεν ἴσως παντάπασιν ἐκλίπει. Ἐντεῦθεν διετηροῦντο ἐξ ἀνάγκης εἰς αὐτὰς οἱ προϋπάρχοντες μωαμεθανοὶ ἡγεμόνες, ἀφοῦ ὑπεχρεοῦντο νὰ δώσωσι δείγματα οὐ μόνον τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ τῆς πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν εὐλαβείας. Ὁ ἐμίρης τῆς Μελιτηνῆς λ. χ. ὑπεχρεώθη νὰ στρατεύσῃ κατὰ τῶν ὁμοθρήσκων του ὁσάκις παραγγελθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ ἐμίρης Ἐδέσσης ἠναγκάσθη ν' ἀποστείλῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ τῆς Συρίας ἀποκείμενον ἅγιον τοῦ Χριστοῦ ἐκμαγεῖον ἤτοι μανδήλιον. Οὐδὲν ἧττον ὅμως ἐπειδὴ δι' ἔλλειψιν χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ, ἢ τοὐλάχιστον ἀποχρῶντος τοιούτου πληθυσμοῦ, δὲν κατωρθώθη νὰ ἐκχριστιανισθῶσιν αἱ χῶραι αὗται, οἱ μωαμεθανοὶ αὐτῶν ἡγεμόνες ὠφελοῦντο ἀπὸ πάσης εὐκαιρίας ἵνα ἀποβάλωσι τὸν ἐπιβληθέντα εἰς αὐτοὺς ζυγόν· ὥστε πολλαὶ τῶν κατακτήσεων ἐκείνων ἀπέβησαν πρόσκαιροι. Ἐν τῷ μεταξὺ δέ, τῷ 924, ὁ ναύαρχος Ἰωάννης ὁ

Ραδηνὸς ὁλοσχερῶς κατεναυμάχησε περὶ τὴν Λῆμνον τὸν διαβόητον Ἰωάννην τὸν Τριπολίτην, τὸν τῆς Θεσσαλονίκης κατακτητήν. Ὁ τολμηρὸς πειρατὴς κατώρθωσε νὰ διασωθῇ ἀπὸ τῆς πανωλεθρίας ταύτης· ἀλλ' ἔκτοτε συνετρίβη ἡ τῶν κρητικῶν ἀράβων δύναμις.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους συνέβησαν καὶ ἐν Πελοποννήσῳ γεγονότα τινὰ τῶν ὁποίων ἡ μνήμη περιεσώθη εἰς ἡμᾶς λεπτομερῶς ὁπωςοῦν, εἰ καὶ οὐχὶ κατὰ πάντα εὐκρινῶς. Ἐν ἔτει 921 ὁ τότε στρατηγὸς τῆς Πελοποννήσου Ἰωάννης ὁ Πρωτεύων ἀνέφερε πρὸς τὸν βασιλέα Ῥωμανὸν ὅτι αἱ σλαυϊκαὶ φυλαὶ τῶν Μιληγγῶν καὶ τῶν Ἐζεριτῶν, τῶν ὁποίων ἀνεφέραμεν ἄλλοτε τὰς προηγουμένας στάσεις (σελ. 799 τοῦ τρίτου τόμου), ἀπεστάτησαν αὖθις μὴ δεχόμεναι τὸν παρὰ τοῦ στρατηγοῦ διωρισμένον ἄρχοντα, μηδὲ πειθόμεναι νὰ τελῶσι τὴν ὀφειλομένην στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, μηδὲ τὰς ἄλλας πρὸς τὸ δημόσιον ὑποχρεώσεις προαιρούμεναι νὰ ἐκπληρώσωσιν, ἀλλὰ διατελοῦσαι ὥςπερ αὐτόνομοι καὶ αὐτοδέσποτοι. Πρὶν φθάσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ ἔκθεσις αὕτη, εἶχε διορισθῆ νέος στρατηγὸς Πελοποννήσου, ὁ πρωτοσπαθάριος Κρηνίτης ὁ Ἀροτρᾶς. Ὁ Κρηνίτης οὗτος φαίνεται συγγενὴς τῶν δύω Ἀλεξίων, οὓς ἀνεφέρομεν ἐπὶ Θεοφίλου καὶ Εἰρήνης (σελ. 770 καὶ 575 τοῦ τρίτου τόμου) οἵτινες ἐλέγοντο μὲν Μουσελαί, ἀνῆκον ὅμως εἰς τὸ τῶν Κρηνιτῶν γένος, τοῦ ὁποίου πάλιν μεταγενέστεροί τινες γόνοι κατήντησαν εἰς *ἀπορίαν καὶ τελευταίαν ἔνδειαν* ἐπὶ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου, ὅπως λέγεται ἔν τινι τούτου νεαρᾷ. Ὁπωςδήποτε περὶ τὰ τέλη τῆς ἐννάτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ὁ οἶκος οὗτος παρίσταται ὑπὸ τῶν χρονογράφων ὡς ἐπιφανὴς καὶ περίβλεπτος. Καὶ εἴδομεν τῷ ὄντι ὅτι Κρηνίτης ἦτο ὁ τὸ πρῶτον κατὰ τοῦ Συμεὼν ἐκπεμφθεὶς στρατηγός, ὅςτις ἔπεσε μαχόμενος ἐν τῷ ἀγῶνι ἐκείνῳ, καὶ ἤδη μανθάνομεν ὅτι ἕτερος Κρηνίτης προεχειρίσθη στρατηγὸς τοῦ θέματος Πελοποννήσου τῷ 922. Ἀναγνωσθείσης λοιπὸν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῆς ἐκθέσεως ἐκείνης τοῦ Ἰωάννου τοῦ Πρωτεύοντος, ὁ νέος στρατηγὸς ἀνέλαβε νὰ καθυποτάξῃ τοὺς στασιαστάς. Ἀρξάμενος δὲ τοῦ ἀγῶνος ἀπὸ μηνὸς μαρτίου καὶ κατακαύσας τοὺς καρποὺς αὐτῶν, καὶ δῃώσας τοὺς

ἀγροὺς μέχρι τοῦ μηνὸς νοεμβρίου, κατηνάγκασε τέλος αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι συγγνώμην δι' ὅσα πρότερον ἐπλημμέλησαν. Εἰς ἀπάντησιν ὁ στρατηγὸς Κρηνίτης ἐδεκαπλασίασε τὸν φόρον ὃν ἐτέλουν πρότερον οἱ Μιληγγοὶ ἀναβιβάσας αὐτὸν ἀπὸ 60 νομισμάτων εἰς 600· ἐδιπλασίασε δὲ τὸν ἐτήσιον φόρον τῶν Ἐζεριτῶν, ἐπιβαλὼν αὐτοῖς νομίσματα 600 ἀντὶ τῶν πρότερον τελουμένων 300, καὶ εἰςπράξας τὸν νέον τοῦτον φόρον εἰςεκόμισεν εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐταράχθησαν αὖθις τὰ πράγματα τῆς Πελοποννήσου. Στρατηγὸς αὐτῆς διωρίσθη ὁ πρωτοσπαθάριος Βάρδας Πλατυπόδης, ὁ δὲ Κρηνίτης μετετέθη εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, καὶ τότε συνέβη ἐν Πελοποννήσῳ νέα στάσις οὐχὶ πλέον τῶν Σλαύων, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ πρωτοσπαθαρίου Βάρδα τοῦ Πλατυπόδη, καὶ πολλῶν ὁμοφρόνων αὐτῷ πρωτοσπαθαρίων ἀρχόντων. Ταύτης τῆς στάσεως ἡ αἰτία δὲν ἐξηγεῖται· λέγεται μόνον, ὅτι ὡς ἐξ αὐτῆς ἀπεδιώχθη μὲν ὁ πρωτοσπαθάριος Λέων ὁ Ἀγέλαστος, ἐγένετο δὲ κατὰ τοῦ θέματος ἐπίθεσις νέων τινῶν σλαυϊκῶν φυλῶν, αἵτινες ἐπῆλθον ἴσως ἀπὸ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, καὶ ὅτι ἐκ τῆς ἀνωμαλίας ταύτης ὠφεληθέντες οἱ Μιληγγοὶ καὶ οἱ Ἐζερῖται ἀνεφέρθησαν πρὸς τὸν βασιλέα Ῥωμανὸν, ἐξαιτούμενοι νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς γενομένης εἰς τὸν φόρον αὐτῶν προςθήκης. Ὁ δὲ Ῥωμανὸς, ἵνα μὴ ἑνωθῶσιν οἱ ἀναφερόμενοι, μετὰ τῶν νεωστὶ ἐπελθόντων ἔξωθεν Σλαύων, ἐνέδωκεν εἰς τὴν αἴτησιν αὐτῶν, καὶ διὰ χρυσοβούλλου ὥρισε τὸν φόρον, ὅπως πρότερον ἐτελεῖτο.

Ἐνταῦθα λοιπὸν ὑπεχώρησεν ὁ βασιλεύς. Ἀλλ' ὁ Ῥωμανὸς ἠνώρθωσε τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, οὐ μόνον ὡς πρὸς τοὺς ἄραβας, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς ἄλλας δυνάμεις. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἰβηρίας προςελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα τοῦ κουροπαλάτου, τὸ ὁποῖον ὡς ψιλὸν ἐπώνυμον ἔφερον ἔκτοτε οἱ τῆς χώρας ταύτης ἄρχοντες. Ὡσαύτως καὶ οἱ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας Οὔγωνος πρέσβεις προςελθόντες μετὰ δώρων, ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν τοῦ Ῥωμανοῦ κατὰ τῶν σαρακηνῶν. Ὁ δὲ ἔπεμψε πλοῖα πυρφόρα ἱκανὰ νὰ ἀσφαλίσωσι τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Προβηγκίας, κυρώσας τὴν συμμαχίαν ταύτην διὰ τοῦ γάμου τῆς θυγατρὸς τοῦ Οὔγωνος Βέρθης μετὰ Ῥωμανοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Οὐδὲ τὰ τῆς έσω-

τερικῆς διοικήσεως ἠμέλησεν ὁ Ῥωμανὸς ἀνοικοδομήσας καὶ βελτιώσας πολλὰς κατὰ Μακεδονίαν καὶ Θράκην πόλεις, ὅσαι εἶχον πάθει ἐκ τῶν προηγουμένων βουλγαρικῶν καὶ τουρκικῶν ἐπιδρομῶν· κοσμήσας τὴν πρωτεύουσαν διὰ περιφανῶν οἰκοδομῶν καὶ ἀμφιλαφῶν κήπων, καὶ ἱδρύσας ἐν αὐτῇ νοσοκομεῖά τε καὶ γεροντοκομεῖα. Ἐλάβομεν δὲ ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν (σελ. 80 τοῦ τρίτου τόμου) τὰς φιλανθρώπους νεαράς, δι' ὧν ἠγωνίσθη νὰ προστατεύσῃ τὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν, κηρύξας περὶ αὐτῆς δόγματα τὰ ὁποῖα ἤθελον τιμήσει τὸν μᾶλλον φιλελεύθερον ἡγεμόνα τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Πλὴν τούτου ὁ Ῥωμανὸς ἐπανερχόμενος ὅσῳ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς μεταρρυθμίσεως, ὥρισε διὰ μιᾶς τῶν νεαρῶν αὐτοῦ ὅτι ἐὰν μικρὸς γαιοκτήτης θέλει νὰ ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον, δὲν ἐπιτρέπεται αὐτῷ νὰ ἀφιερώσῃ τὸ κτῆμά του εἰς τὴν μονήν.

Οὕτως ἐκυβερνήθη τὸ κράτος ἀπὸ τοῦ 919 μέχρι τοῦ τέλους του 944, ἐπιτηδείως καὶ ἐν μέρει ἐνδόξως. Ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι τὸ σύμπλεγμα ἐκεῖνο τῶν πέντε βασιλέων εἶχέ τι ἀλλόκοτον, καὶ ὅτι δυσκόλως ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ ἀδιάσπαστον μέχρι τέλους. Ναὶ μὲν κυρίως ἡ ἀρχὴ διεξήγετο ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ, ὁ δὲ πρεσβύτερος υἱὸς αὐτοῦ, ὁ Χριστοφόρος, ἀπεβίωσεν ἀπὸ τοῦ 931· ἔμενον ὅμως πάντοτε τέσσαρες συμβασιλεῖς. Καὶ παρεκτὸς τοῦ ὅτι ἐπισφαλεστάτη προηγγέλλετο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥωμανοῦ, ἡ ῥύθμισις τῆς ἐξουσίας μεταξὺ τῶν δύω αὐτοῦ υἱῶν καὶ τοῦ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβροῦ καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν, δυσκατάληπτον ἦτο πῶς διετηρήθη καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ σύμπνοια ἐν τῷ συνδυασμῷ ἐκείνῳ. Πρὸ πάντων παράδοξος ἦτο ἡ θέσις τοῦ νομίμου διαδόχου τοῦ βασιλέως. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητης ἦτο ἤδη 40 ἐτῶν, καὶ εἶχε μὲν ἰδιάζουσαν ῥοπὴν εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ἀλλ' ὅσῳ καὶ ἂν ἀπετρέπετο ὡς ἐκ τούτου ἀπὸ τῶν περισπασμῶν τοῦ πρακτικοῦ βίου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἐνοχλῆται ἐκ διαλειμμάτων ὑπὸ τοῦ ἐξευτελισμοῦ εἰς ὃν κατεδίκασεν αὐτὸν ἡ νέα τῶν πραγμάτων τάξις, ἣν ἐδημιούργησε καὶ συνετήρει ὁ Ῥωμανός. Ἐὰν εἰς ἡλικίαν 14 ἐτῶν ὑπέκυψεν ἑκὼν ἄκων εἰς τὸν ἐπιβληθέντα αὐτῷ χαλινόν· ἐὰν καὶ με-

ἔπειτα ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ἐξηκολούθησεν ἀνεχόμενος τὴν παντοδυναμίαν τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ, φυσικῷ τῷ λόγῳ καθ' ὅσον προέβαινεν εἰς τὴν ἡλικίαν συνῃσθάνετο ζωηρότερον τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς κηδεμονίας ἐκείνης τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ, καθὼς συνάγεται ἐξ αὐτῶν τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ, εἶχε πνεῦμα πολὺ πρακτικώτερον καὶ θετικώτερον τοῦ πατρός του. Αὐτὴ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἑλένη, ἡ τοῦ Ῥωμανοῦ θυγάτηρ, ζηλοτυποῦσα πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῆς καὶ τὰς νύμφας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ εὐλόγως ἀνησυχοῦσα περὶ τῆς τύχης ἑαυτῆς τε καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, παρώτρυνε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἀνακτήσῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν. Πλὴν τούτου δὲ οἱ στρατηγοὶ τοῦ κράτους, οἱ Φωκάδες, οἱ Τορνίκιοι, ὁ Μαριανὸς Ἀργυρὸς, ὁ Βασίλειος Πετεινὸς, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι δυσμενῶς ἔβλεπον τὸν οἶκον τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ ὁσημέραι ἀσφαλίζοντα τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, καὶ ἦσαν πρόθυμοι νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν καθαίρεσίν του. Ἀφ' ἑτέρου ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ σύνεσις τοῦ Ῥωμανοῦ, ὁ βασιλεὺς οὗτος ἔπραξε σφάλματά τινα προκαλέσαντα καὶ ὑποθρέψαντα τὴν κοινὴν δυσαρέσκειαν. Ἀφοῦ ἐταπείνωσε πέραν παντὸς μέτρου τὸν νόμιμον βασιλέα καταβιβάσας αὐτὸν εἰς τὴν τρίτην τάξιν, ἀνηγόρευσε τῷ 933 οἰκουμενικὸν πατριάρχην τὸν νεώτερον υἱόν του Θεοφύλακτον, εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν. Τοιοῦτον τι εἶχεν ἤδη πράξει ὁ Λέων ὁ Σοφὸς ὡς πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Στέφανον. Ἀλλὰ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Θεοφυλάκτου συνέβησαν πράγματα σκανδαλώδη, καὶ προσέτι ὁ νεανίσκος οὗτος περιύβρισε τὸ ὕπατον τῆς ἐκκλησίας ἀξίωμα διὰ βίου κακοηθεστάτου, ὡς θέλομεν ἴδει κατωτέρω. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τῷ 942 ὁ Ῥωμανὸς ἐνδίδων εἰς αὐλικὰς ῥᾳδιουργίας ἔπαυσε τοῦ ἀξιώματος τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς τὸν περιφανῆ Ἰωάννην Κουρκούαν, τὸν ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἐπέκεινα ἔτη τοσαύτας προσενεγκόντα εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίας, ὥστε ἀπεστέρησεν ἑαυτὸν οἰκειοθελῶς τοῦ κυριωτάτου τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ στηρίγματος.

Ἀπὸ τῶν περιστάσεων τούτων καὶ παθῶν καὶ συμφερόντων καὶ ἁμαρτημάτων ὠφελούμενοι οἱ περὶ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον ἀπεφάσισαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 944, προϊσταμένων τῶν Φωκάδων, νὰ ἐξώσωσι τοὺς παρεισάκτους ἐκείνους βασιλεῖς, καὶ ἐπολιτεύθησαν πρὸς τοῦτο μετὰ πλείστης πανουργίας. Ἐκ τῶν

δύω υἱῶν τοῦ Ῥωμανοῦ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀρκετὴν σύνεσιν ὥςτε νὰ ἐννοῇ ὅτι ἐκλιπόντος τοῦ πατρὸς ἤθελε συνεκλίπει καὶ τὸ κυριώτερον ἔρεισμα τῆς ἀρχῆς αὐτῶν· ἀλλ' ὁ Στέφανος ἦτο κουφότερος καὶ κενοδοξότερος. Ὅθεν ὁ Βασίλειος Πετεινὸς, προςποιηθεὶς φιλίαν πρὸς αὐτὸν, ἤρχισε νὰ τὸν λέγῃ ὅτι δὲν ἐννοεῖ πῶς ἀνέχεται νὰ δεσμεύῃ τὰς νεανικὰς καὶ γενναιοτάτας αὐτοῦ ὁρμὰς διὰ τῆς γεροντικῆς τοῦ πατρὸς κηδεμονίας, αὐτὸς τοῦ ὁποίου ἡ μεγαλοφυΐα δύναται ὄχι μόνον τὴν ῥωμαίων βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἄλλας ὁμοῦ νὰ κυβερνήσῃ. Ὁ δὲ, πεισθεὶς παρὰ τῶν ἐπιβούλων τούτων λόγων καὶ προςλαβὼν ἄλλους τινὰς συνεργοὺς, ἐκβάλλει τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐκ τῶν ἀνακτόρων τῇ 19 δεκεμβρίου, περιορίζει αὐτὸν εἰς τὴν νῆσον Πρώτην, τὸν ἀποκείρει ἄκοντα μοναχὸν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τοῦ γαμβροῦ. Ἀλλ' ἡ νέα αὕτη τριανδρία δὲν διήρκεσε πολύ. Ὅ,τι εἶχον προΐδει οἱ περὶ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, οἱ προπαρασκευάσαντες πᾶσαν ταύτην τὴν κωμῳδίαν, συνέβη τῳόντι. Ἅμα ἐξέλιπεν ἐκ μέσου ὁ συνετὸς γέρων, ὅςτις καὶ μόνος κατώρθου νὰ διατηρῇ τὴν ἑνότητα τῆς πολυκεφάλου ἐκείνης ἀρχῆς, δεινὴ ἀνεφύη διχόνοια. Οἱ τρεῖς βασιλεῖς ἐπεβούλευσαν ἀλλήλους, οἱ δὲ περὶ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, ἐπισπεύδοντες ἤδη τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ κυρίου αὐτῶν βουλεύματος, καὶ προτρεπόμενοι εἰς τοῦτο ὑπὸ τῆς βασιλίδος Ἑλένης, συνέλαβον τῇ 27 ἰανουαρίου τοῦ 945 τοὺς δύω ἀδελφοὺς, καὶ ἐξορίσαντες τὸν μὲν Στέφανον εἰς Πάνορμον τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον εἰς Τερέβινθον, ἀπέκειραν ἀμφοτέρους κληρικούς. Καὶ ὁ μὲν Στέφανος μετακομισθεὶς εἰς διαφόρους ἄλλας νήσους ἐγκατεβίωσε τελευταῖον ἐν ἡσυχίᾳ εἰς Λέσβον, ἐπιζήσας ἔτη 19. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος θελήσας μετὰ διετίαν νὰ δραπετεύσῃ ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν φυλάκων· ἀπέθανε δὲ ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ὁ πατὴρ αὐτῶν Ῥωμανός.

Τοιουτοτρόπως κατὰ ἰανουάριον τοῦ 945 ἐμονάρχησεν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος. Ἡ μακρὰ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ῥωμανὸν ὑποταγὴ μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἐφλέγετο ὑπὸ ζωηροῦ φιλοτιμίας πυρός. Ἀλλὰ δὲν διεπαιδαγωγεῖτο ὑπὸ ἑταιρῶν, ὅπως ὁ πατὴρ αὐτοῦ,

καὶ ἂν δὲν ὑπῆρξεν αὐτουργὸς μεγάλων πραγμάτων, ὠφελήθη ἀρκούντως ἀπὸ τὴν ἐπὶ τοῦ πάππου αὐτοῦ γενομένην, ἐπὶ δὲ τοῦ Ῥωμανοῦ ἀνακαινισθεῖσαν διοργάνωσιν τοῦ κράτους, καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τῶν δεξιῶν ἀνδρῶν οἵτινες προΐσταντο τῶν διαφόρων τῆς διοικήσεως κλάδων, ἰδίως δὲ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Προεχειρίσατο παρακοιμώμενον καὶ παραδυναστεύοντα τῆς συγκλήτου τὸν εὐνοῦχον Βασίλειον· ὄχι τὸν ἐπιλεγόμενον Πετεινὸν, ὅςτις διωρίσθη μέγας ἑταιρειάρχης, ἀλλὰ ἕτερον Βασίλειον, ὅςτις καί τοι ὢν νόθος υἱὸς τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, ὑπηρέτησε πιστῶς τὸν Κωνσταντῖνον, καὶ ἔδωκεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον δείγματα ἐξαιρέτου ἱκανότητος, ἂν ὄχι πάντοτε πολλῆς εὐθύτητος. Πλὴν τούτου ὁ βασιλεὺς μετεχειρίσθη πάλιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, ὅςτις ὅμως οὐδὲν φαίνεται ἔκτοτε διαπράξας μέγα ἔργον. Προήγαγε δὲ ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὰ ὕπατα τῶν ἀξιωμάτων καὶ τὸν πατρίκιον Ἰωσὴφ, εὐνοῦχον καὶ τοῦτον, ἀλλ' ἄνδρα συνετὸν καὶ δραστήριον, ὃν θέλομεν ἰδεῖ ἐπὶ ἱκανὸν ὡςαύτως πρωταγωνιστήσαντα τῶν πραγμάτων. Ἡ δὲ τοῦ στρατοῦ ἡγεμονία ἀνετέθη εἰς τὸν οἶκον τῶν Φωκάδων, ὅςτις, ἐκδικούμενος τὸ πάθημα ὅπερ ὑπέστη ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου καταῤῥαδιουργηθεὶς ὑπὸ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, ἀπέβη ἤδη τὸ κυριώτερον ἔρεισμα τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως καὶ ἐπὶ 25 ὅλα ἔτη ἔκτοτε ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἴσχυσεν ἐν τῇ πολιτείᾳ, τὰ μέγιστα διαπράξας τῶν κατορθωμάτων· ὅθεν πρόςφορον νομίζομεν νὰ δώσωμεν ἐνταῦθα βιογραφικάς τινας περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις.

Ὁ πρῶτος τῶν Φωκάδων τούτων ὁ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενος εἶναι ὁ Νικηφόρος ἐκεῖνος Φωκᾶς, οὗ ἐμνημονεύσαμεν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος καὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Ὁ Κεδρηνὸς λέλει ὅτι ἔφερε τὴν τοῦ Φωκᾶ ἐπωνυμίαν «ἀπό τινος τῶν προγόνων αὐτοῦ ἀριστεύσαντος». Ὁ δὲ Δουκάγγιος νομίζει τὸ ἐπώνυμον συγγενὲς τοῦ focus, πυρός. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα Φωκᾶς ἀναφέρεται πολλάκις καὶ πρότερον ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ, ἀποδιδόμενον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς ἄνδρας μὴ ἔχοντας ἀρειμάνιόν τινα ὄψιν. Ἐν τῇ 5 ἑκατονταετηρίδι ὁ Μάλχος μνημονεύει γραμματέως τινὸς τοῦ Ζήνωνος Φωκᾶ καλουμένου. Ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Α'. ὁ Μαλάλας καὶ ὁ Θεοφάνης ἀναφέρουσι Φωκᾶν τὸν Κρατεροῦ, ἄνδρα σοφόν. Μόνον

ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Α'. ὑπῆρχε κατὰ Προκόπιον δορυφόρος τις τοῦ Βελισσαρίου, Φωκᾶς τὸ ὄνομα, διαφερόντως ἀγαθὸς τὰ πολέμια.» Ἀλλ' ὁ Προκόπιος οὐδὲν προςτίθησι τὸ δυνάμενον νὰ ὑποδείξῃ ὅτι ἕνεκεν τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ ἀρετῆς ἐπωνομάσθη οὗτος Φωκᾶς. Τελευταῖον ὁ αὐτοκράτωρ Φωκᾶς, ὁ τοῦ Ἡρακλείου προκάτοχος, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τοῦτο ὡς δεῖγμα ἀνδρείας, διότι ῥητῶς χαρακτηρίζεται ὡς δειλὸς καὶ θρασύς.» Ὅθεν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τοῦ Κεδρηνοῦ ἡ ἑρμηνεία, ἥτις ἄλλως τε δὲν εἶναι βέβαιον ἂν συμφωνῇ πρὸς τὴν τοῦ Δουκαγγίου ἐτυμολογίαν, ἐγένετο μᾶλλον αὐτογνωμόνως ὑπ' αὐτοῦ καὶ δὲν ἐστηρίζετο εἰς ἀξιόπιστόν τινα μαρτυρίαν.

Ὁ δὲ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος ἀκμάσας Νικηφόρος Φωκᾶς, ἠξεύρομεν ἤδη ὅτι πεμφθεὶς ὡς στρατηγὸς εἰς Ἰταλίαν τῷ 886 ἀπέδειξεν αὐτόθι τήν τε ἀνδρείαν αὐτοῦ καὶ τὴν σύνεσιν. Καὶ ἐπαύθη μὲν τῷ 891 ἐξ αὐλικῆς τινος ῥᾳδιουργίας, ἀλλὰ ἐπ' ὀλίγον σχολάσας προεχειρίσθη πάλιν τῷ 896 στρατηγὸς τῶν Θρᾳκησίων, πολλὰς διαπράξας ἀριστείας κατά τε τῶν Μωαμεθανῶν καὶ ἄλλων ἐθνῶν· ἐτελεύτησε δὲ τὸν βίον ἐν γήρᾳ βαθεῖ, δύω καταλιπὼν παῖδας, Βάρδαν καὶ Λέοντα. Ἐκ τούτων ὁ Λέων εἶναι ὁ δομέστικος ἐκεῖνος τῶν σχολῶν, ὃν εἴδομεν ἐπὶ τῆς ἀνηλικότητος τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἡττηθέντα κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Συμεὼν, ἀποκρούσαντα ἔπειτα τὴν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθεσιν αὐτοῦ, θελήσαντα κατόπιν νὰ καταλάβῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, καταστρατηγηθέντα ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, καὶ τελευταῖον στασιάσαντα κατ' αὐτοῦ τῷ 920, ὅτε συλληφθεὶς ἐτυφλώθη. Ὁ δὲ Βάρδας Φωκᾶς, ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν, ἐξηκολούθησε νὰ ὑπηρετῇ τὸν βασιλέα Ῥωμανὸν, οἰκονομῶν τὰς περιστάσεις, καὶ τῷ 941 εἴδομεν αὐτὸν τρέψαντα καὶ κατασφάξαντα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Ἰωάννου Κουρκούα τοὺς εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀποβιβασθέντας Ῥώσους. Ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Κεδρηνὸν, ὁ Βάρδας Φωκᾶς ἦτο ἐκ τῶν στρατηγῶν ἐκείνων, οἵτινες ταττόμενοι μὲν ὑφ' ἑτέρους ἀναφαίνονται ἄνδρες θαυμαστοὶ, ἀναλαμβάνοντες δὲ αὐτοὶ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν οὐδὲν μέγα δύνανται νὰ κατορθώσωσιν. Ἀλλ' ὁ Βάρδας εἶχε τρεῖς υἱοὺς, ἐξ ὧν δύω ἦσαν στρατηγοὶ ἄριστοι, ὁ δὲ ἕτερος τούτων, ὁ Νικηφόρος, δύναται εὐ-

λόγως νὰ λογισθῇ ὡς εἷς τῶν μεγίστων πολεμικῶν ἀνδρῶν οὓς παρήγαγεν ὁ μέσος αἰών. Εἰς τούτους λοιπὸν κυρίως ἀποβλέπων ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, καὶ ἀφ' ἑτέρου εὐλαβούμενος τὴν ἡλικίαν τοῦ ἀνδρὸς προεχειρίσατο ἅμα μοναρχήσας τὸν μὲν Βάρδαν Φωκᾶν μάγιστρον καὶ δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, τὸν δὲ Νικηφόρον, στρατηγὸν τῶν ἀνατολικῶν, τὸν δὲ ἕτερον υἱὸν Λέοντα, στρατηγὸν Καππαδοκίας, τὸν δὲ τρίτον Κωνσταντῖνον, στρατηγὸν Σελευκείας. Καὶ ὁ μὲν τελευταῖος οὗτος συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν καὶ μὴ πεισθεὶς νὰ ἀλλαξοπιστήσῃ, ἐδηλητηριάσθη ὑπ' αὐτῶν· ἀλλ' οἱ δύω ἄλλοι δὲν ἔπαυσαν ταπεινοῦντες τοὺς πολεμίους ἐκείνους, καὶ ἐγένοντο πρὸς τοῖς ἄλλοις κύριοι τῶν Σαμοσάτων. Μετά τινα μάλιστα χρόνον ὁ Κωνσταντῖνος ὅλως ἀπήλλαξε τοῦ δομεστικάτου τὸν γέροντα Βάρδαν καὶ ἀνέθηκε τὸ ὕπατον τοῦτο ἀξίωμα ἐξ ὑπ' ἀμοιβῆς εἰς τοὺς δύω ἀδελφοὺς Νικηφόρον καὶ Λέοντα.

Συγχρόνως ὁ πατρίκιος Βασίλειος ὁ Ἑξαμιλίτης, στρατηγὸς ὢν τῶν Κιβυῤῥαιωτῶν, κατετρόπωσεν εἰς ναυμαχίαν λαμπρὰν τὴν ναυτικὴν τῶν ἐν Ταρσῷ Ἀράβων δύναμιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν Καλαβρίᾳ ὁ πατρίκιος Μαριανὸς ὁ Ἀργυρὸς ἐξησφάλισε τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν, ἐξώσας τοὺς ἐκ Σικελίας ἐπιδραμόντας Ἄραβας, καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην. Μετ' οὐ πολὺ δὲ κατεναυμαχήθησαν ὡσαύτως οἱ Ἄραβες τῆς Ἀφρικῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ αὐτόθι Καλίφης προέτεινε σπονδὰς εἰρηνικάς, τὰς ὁποίας ἀπεδέξατο ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος· καὶ ἔπαυσαν τοιουτοτρόπως αἱ ἔφοδοι τῶν μωαμεθανῶν, οὐ μόνον κατὰ τῶν δυτικωτέρων τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλων τῶν χριστιανικῶν παραλίων τῆς Μεσογείου. Τούτου δὲ ἕνεκα οἱ κάτοικοι διὰ πρέσβεων καὶ δώρων μεγαλοπρεπῶν ἐδήλωσαν τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς εὐγνωμοσύνην.

Ἀπὸ βοῤῥᾶ ὀλίγαι ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπιδρομαί· μία ἐν ἔτει 948 διαφόρων τουρκικῶν φυλῶν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ Ῥώσων καὶ Βουλγάρων, ἥτις ὅμως δὲν διήρκεσε πολύ, διότι ἐπέπεσον κατὰ τῶν πολεμίων τούτων οἱ ὁμόφυλοι αὐτῶν Πετσενέγοι, ὑποκινηθέντες ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος· ἡ δὲ ἄλλη πάλιν ὑπὸ Τούρ-

κων γενομένη προήλασε μὲν ἐπὶ δεκαετίαν μέχρι Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Πόθου τοῦ Ἀργυροῦ, ὁλοσχερῶς καταστρέψαντος τοὺς πολεμίους τούτους. Ἐνταύτῳ ἐξηκολούθει ὁ χριστιανισμὸς διαδιδόμενος εἰς τὰ ἀπαίδευτα ἐκεῖνα φῦλα. Δύω Οὗγγροι ἡγεμόνες προςελθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐδέχθησαν τὸ ἅγιον βάπτισμα, καὶ ἀρχιερεὺς ἐστάλη ἵνα κατηχήσῃ τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν. Τότε ὡςαύτως ἐγένετο ἐν τῇ βασιλευούσῃ καὶ ἡ βάπτισις τῆς ἡγεμονίδος τῶν Ῥώσων Ὄλγας, ἣν οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι ὀνομάζουσιν Ἔλγαν. Ἡ Ὄλγα ἦτο σύζυγος μὲν τοῦ γνωστοῦ ἤδη εἰς ἡμᾶς Ἰγὸρ, μήτηρ δὲ τοῦ τετάρτου ἡγεμόνος τῶν Ῥώσων Σβιατοσλαύου, καὶ ἀφοῦ ἐπετρόπευσε τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τῆς ἀνηλικότητος τοῦ υἱοῦ αὐτῆς καὶ ἠσφάλισε τὴν ἀρχὴν ταύτην διὰ πονηρᾶς ἅμα ἀγριότητος καὶ δεξιότητος οὐ τῆς τυχούσης, ἀπεφάσισε, προβεβηκυῖα ἤδη τὴν ἡλικίαν, νὰ ἀσπασθῇ τὸ χριστιανικὸν δόγμα.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ῥωσίας καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἦσαν τότε ἔτι εἰδωλολάτραι· ἀλλ' ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν συνθηκῶν τὰς ὁποίας προπαρεθέσαμεν, ὑπῆρχον ἤδη ἐν Ῥωσίᾳ οὐκ ὀλίγοι οἱ πρεσβεύοντες τὸν Χριστιανισμόν. Ὑπὸ τούτων δὲ καὶ τῶν ἐπιτελούντων τὰ τῆς νέας πίστεως ἱερέων φωτισθεῖσα καὶ προτραπεῖσα ἡ Ὄλγα, κατέπλευσεν ἐν ἔτει 955 εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα λάβῃ τὸ ἅγιον βάπτισμα. Φαίνεται ὅτι κατ' ἀρχὰς ἡ κυβέρνησις τοῦ Κωνσταντίνου, εἴτε δυςπιστοῦσα πρὸς τὴν πολυπράγμονα ἐκείνην γυναῖκα, εἴτε θέλουσα νὰ ταπεινώσῃ αὐτὴν, δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἀποβιβασθῇ ἀμέσως εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ τὴν ὑπεχρέωσε νὰ μείνῃ ἱκανὸν χρόνον ἐπὶ τοῦ πλοίου. Τελευταῖον ὅμως ἡ ἡγεμονὶς ἀποβιβασθεῖσα ἔτυχεν εὐπρεποῦς δεξιώσεως, ἧς ἡ περιγραφὴ διεσώθη εἰς ἡμᾶς ἐν τῷ ιέ. κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως.

Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐδέχθη κατὰ πρῶτον τὴν Ὄλγαν τῇ 9 σεπτεμβρίου 955. Ἡ ἡγεμονὶς, ἣ καθὼς τὴν ὀνομάζει ἡ Βασίλειος τάξις, ἡ ἀρχόντισσα τῆς Ῥωσίας, προςῆλθε τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς τὰ βασίλεια παρακολουθουμένη ὑπὸ τῶν συγγενῶν αὐτῆς ἀρχοντισσῶν, τῶν προκριτωτέρων θεραπαινῶν, τῶν ἀποκρισιαρίων Ῥωσίας, ἤτοι τῶν πρέσβεων, καὶ τῶν πραγματευτῶν, ἤτοι

τῶν Ῥώσων ἐμπόρων ὅσοι κατῴκουν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ συνοδία αὕτη εἰςήχθη ἐν παρατάξει ὑπὸ τοῦ λογοθέτου, προπορευομένης τῆς ἡγεμονίδος, εἰς τὸ λεγόμενον χρυσοτρίκλινον. Ἦτο δὲ τὸ χρυσοτρίκλινον αἴθουσα πολυτελεστάτη, ἐν ᾗ ἐξήστραπτεν ἁπανταχοῦ χρυσὸς καὶ ἄργυρος· αἱ πύλαι αὐτῆς ἦσαν ἀργυραῖ· καὶ ἐξαιρέτως ἐθαυμάζετο τὸ ψηφιδωτὸν ἔδαφος, τὸ ὁποῖον ἐμιμεῖτο τεχνικώτατα τὰς χροιὰς τῶν διαφόρων ἀνθέων, καὶ παρίστανε ποικιλώτατόν τινα κῆπον. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης ἐκάθηντο ἐπὶ θρόνων χρυσῶν ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ῥωμανός, περιεστοιχισμένοι ὑπὸ τῆς αὐλικῆς θεραπείας, ἧς ἀξιωματικοί τινες, οἱ καλούμενοι κανδιδάτοι, ἐκράτουν τὰ σκῆπτρα, τὰ πτυχία καὶ τὰ ἄλλα σύμβολα τῆς βασιλείας. Ἐνταῦθα εἰςελθοῦσα ἡ ἀρχόντισσα Ὄλγα ἔνευσεν ἁπλῶς τὴν κεφαλήν, οἱ δὲ πρέσβεις προςεκύνησαν ἐδαφιαίως. Ἡ συνομιλία περιωρίσθη εἰς τὰς τυπικὰς ἀμοιβαίας ἐρωτήσεις περὶ ὑγείας, ὁδοιπορίας, καὶ τῶν τοιούτων, μεθ' ὃ οἱ ξένοι ἀπεχώρησαν, ἵνα ἀναπαυθῶσιν εἰς ἓν τῶν τμημάτιων τῶν βασιλείων, τὸν καλούμενον αὐγουστέα. Καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐγένετο ἡ παρουσίασις αὐτῶν εἰς τὴν βασίλισσαν. Ἡ δευτέρα αὕτη παρουσίασις ἐτελέσθη ἐν τῷ τρικλίνῳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ ὑπῆρχε χῶρος ὑψηλότερος τοῦ ἐπιλοίπου ἐδάφους κεκαλυμμένος ὑπὸ πορφυρῶν παραπετασμάτων, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χώρου τούτου ἵστατο ὁ μέγας θρόνος τοῦ βασιλέως Θεοφίλου, πλησίον δὲ αὐτοῦ μικρότερος ἄλλος χρυσοῦς βασιλικὸς θρόνος. Ἐπὶ τοῦ μεγάλου θρόνου ἐκάθησεν ἡ βασίλισσα, ἐπὶ δὲ τοῦ μικροτέρου ἡ νύμφη αὐτῆς, ἡ τοῦ Ῥωμανοῦ σύζυγος. Ἡ θεραπεία τῆς βασιλίσσης καὶ αἱ ἐπιφανέστεραι τῆς αὐλῆς κυρίαι ἵσταντο ἐν τῇ λοιπῇ αἰθούσῃ. Ἡ ἀρχόντισσα Ὄλγα προςκληθεῖσα ἀπὸ τοῦ αὐγουστέως προςῆλθεν εἰς τὸ τρίκλινον, ἀλλὰ περιέμεινεν ἐπὶ μικρὸν εἰς τὸν πρὸ αὐτοῦ θάλαμον. Ἔπειτα δὲ εἰςήχθη εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς ὑποδοχῆς ὑπὸ τοῦ πραιποσίτου ἤτοι τοῦ αὐλάρχου καὶ δύο αὐτοῦ βοηθῶν, παρακολουθουμένη μόνον ὑπὸ τῶν συγγενῶν αὐτῆς ἀρχοντισσῶν καὶ τῶν προκριτωτέρων θεραπαινῶν· διότι αἱ ἀποκρυσιάριοι καὶ οἱ πραγματευταὶ δὲν παρουσιάσθησαν εἰς τὴν βασίλισσαν. Ἐνταῦθα ὁ πραιπόσιτος ἀπηύθυνε πρὸς τὴν Ὄλγαν τὰς εἰθισμένας πάλιν τυπικὰς ἐρωτήσεις ὡς ἐκ τῆς Αὐγούστης, μεθ' ὃ

ἀναστᾶσα ἀπὸ τοῦ θρόνου ἡ δέσποινα ἀπεχώρησεν εἰς τὸν ἑαυτῆς κοιτῶνα, ἡ δὲ ἀρχόντισσα μετὰ τῶν συγγενῶν αὐτῆς καὶ τῶν θεραπαινῶν ἀπῆλθεν ἵνα ἀναπαυθῇ εἰς τὸ Καινούργιον. Ἀλλὰ μετὰ τὰς ἐπισήμους ἐκείνας παρουσιάσεις ἐγένετο καὶ ἄλλη οἰκειοτέρα συνέντευξις εἰς τοὺς ἰδιαιτέρους θαλάμους τῆς βασιλίσσης, ὅπου καθήσαντος τοῦ βασιλέως μετὰ τῆς Αὐγούστης καὶ τῶν πορφυρογεννήτων αὐτῆς τέκνων, προςεκλήθη ἡ ἀρχόντισσα ἀπὸ τοῦ Καινουργίου, καὶ κελεύσει τοῦ βασιλέως, καθήσασα ἐλάλησεν ὅσα ἐβούλετο, δηλαδὴ ἐξέθεσεν, ὑποθέτομεν, κατὰ πρῶτον ἐπισήμως τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ παρεκάλεσε τοὺς βασιλεῖς νὰ ἀναδεχθῶσιν αὐτὴν εἰς τοὺς κόλπους τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Τῇ δὲ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐδόθη εἰς τοὺς ξένους τούτους ἐπίσημον γεῦμα, ἢ καθὼς ἐλέγετο τότε κλητώριον, τὸ ὁποῖον διῃρέθη εἰς δύω. Καὶ ἐν μὲν τῷ τρικλίνῳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐγευμάτισεν ἡ βασίλισσα καὶ ἡ νύμφη αὐτῆς μετὰ τῆς Ὄλγας, ἐν δὲ τῷ χρυσοτρικλίνῳ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀποκρισιαρίων τῆς Ῥωσίας καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἀρχοντίσσης καὶ τῶν πραγματευτῶν. Εἰς ἑκατέραν τῶν δύω τούτων αἰθουσῶν ἐστήθησαν δύω τράπεζαι· ἡ ἰδιαιτέρα βασιλική, ἡ λεγομένη ἀποκοπτή, καὶ ἄλλη μεγαλητέρα, ἡ κοινὴ τράπεζα. Ἐν τῷ τρικλίνῳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ ἀποκοπτὴ τράπεζα ἐστήθη παρὰ τὸν μέγαν θρόνον τοῦ Θεοφίλου. Ἐκεῖ ἐκάθησε πρώτη ἡ βασίλισσα ἔχουσα πλησίον αὐτῆς ἐπὶ μικροτέρου θρόνου τὴν νύμφην της· καὶ τοῦτο ἐγένετο πρὶν ἔτι εἰςέλθῃ ἡ ἀρχόντισσα Ῥωσίας. Ἔπειτα εἰςῆλθεν αὕτη πρὸ τῶν ἑαυτῆς κυριῶν, καί, ὑποκλίνασα μικρὸν τὴν κεφαλήν, ἐστάθη κατ' ἀρχὰς ὀρθὴ εἰς τὰ πλάγια τῆς βασιλίσσης. Κατόπιν εἰςήχθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης αἱ ἀρχόντισσαι καὶ προςεκύνησαν ἐδαφιαίως τὴν βασίλισσαν. Τότε ἡ μὲν ἀρχόντισσα ἐκάθησεν εἰς τὴν ἀποκοπτὴν τράπεζαν, εἰς τὴν ὁποίαν παρεκάθησαν καὶ αἱ δύω ζωσταί, ἥ τε δηλαδὴ τῆς βασιλίσσης καὶ ἡ τῆς νύμφης αὐτῆς, αἱ μεγάλαι κυρίαι, ὡς ἠθέλομεν εἴπει σήμερον. Αἱ δὲ ἄλλαι ἀρχόντισσαι, αἵ τε τῆς Ὄλγας καὶ αἱ τῶν βασιλισσῶν ἐγευμάτισαν εἰς τὴν παρεσκευασμένην κοινὴν τράπεζαν, ἥτις ἵστατο ἐπὶ χώρου ταπεινοτέρου τῆς ἀποκοπτῆς. Διαρκοῦντος τοῦ γεύμα-

τος οἱ Ἀποστολῖται ψάλται καὶ οἱ Ἁγιοσοφῖται, δηλαδὴ οἱ ψάλται τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας, διετέλουν ᾄδοντες τὰ λεγόμενα βασιλίκια (στιχηρὰ, τροπάρια, μέλη) ἤτοι ᾄσματα ἐγκωμιαστικὰ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ, χορευταὶ δὲ ἐπεδείκνυον τὴν δεξιότητα αὐτῶν διὰ ποικίλων θυμελικῶν παιγνίων. Συγχρόνως ὁ βασιλεὺς μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐφιλοξένουν, ὡς προείπομεν, τοὺς ἄνδρας τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν συνοδίαν τῆς Ὄλγας ἐν τῷ χρυσοτρικλίνῳ. Μετὰ δὲ τὸ γεῦμα τοῦτο τοῦ βασιλέως, ἔλαβον ἀμέσως δῶρα χρηματικὰ ὁ μὲν ἀνεψιὸς τῆς Ὄλγας μιλιαρίσια 30 (δραχ. 42), οἱ δὲ ὀκτὼ ἴδιοι αὐτῆς ἀκόλουθοι ἀνὰ μιλιαρίσια 20 (δραχ. 28). Οἱ 20 ἀποκρισάριοι, οἱ 43 πραγματευταὶ, καὶ οἱ δύω ἑρμηνεῖς ἀνὰ μιλιαρίσια 12 (δραχ. 17)· ὁ παπᾶς Γρηγόριος, μιλιαρίσια 8 (δραχ. 11)· οἱ ἄνθρωποι τοῦ Σβιατοσλαύου, ἀνὰ μιλιαρίσια 5 (δραχ. 7), οἱ ἓξ ἄνθρωποι τῶν ἀποκρισιαρίων ἀνὰ μιλιαρίσια 3 (δραχ. 4,20) καὶ ὁ ἑρμηνεὺς τῆς ἀρχοντίσσης μιλιαρίσια 15 (δραχ. 21). Μετέπειτα δὲ παρετέθη τὸ ἐπιδόρπιον εἰς τὸ ἀριστητήριον, ἤτοι εἰς τὴν συνήθη αἴθουσαν τῶν βασιλικῶν γευμάτων, ἐπὶ μικρᾶς χρυσῆς τραπέζης, ἥτις ἔφερε τὰ διάφορα γλυκύσματα ἐντὸς δίσκων χυμευτῶν καὶ διαλίθων ἤτοι διὰ ἐγκαυστικῶν καλλιεργημάτων καὶ πολυτίμων λίθων κεκοσμημένων. Περὶ τὴν τράπεζαν ταύτην δὲν ἐκάθησαν εἰμὴ ὁ βασιλεὺς, ἡ βασίλισσα, ὁ υἱὸς αὐτῶν Ῥωμανὸς, ἡ σύζυγος αὐτοῦ, τὰ πορφυρογέννητα τούτων τέκνα, καὶ ἡ ἀρχόντισσα τῆς Ῥωσίας. Τότε δὲ προσεφέρθησαν εἰς αὐτὴν μὲν ἐπὶ διαλίθου δίσκου μιλιαρίσια 500 (δρ. 700), καὶ εἰς τὰς ἓξ ἰδίας αὐτῆς ἀρχοντίσσας ἀνὰ μιλιαρίσια 20 (δραχ. 28), καὶ εἰς τὰς 18 θεραπαίνας ἀνὰ μιλιαρίσια 8 (δραχ. 11,20).

Τῇ 10 ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡμέρᾳ κυριακῇ, ἐγένετο δεύτερον μέγα γεῦμα ἐν τοῖς βασιλείοις, καθ' ὃ ἐν μὲν τῷ χρυσοτρικλίνῳ ἐκάθησεν ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν Ῥώσων, εἰς ἑτέραν δὲ αἴθουσαν, καλουμένην πεντακοβούκλιον τοῦ ἁγίου Παύλου, ἡ δέσποινα μετὰ τῶν πορφυρογεννήτων αὐτῆς τέκνων καὶ τῆς νύμφης καὶ τῆς ἀρχοντίσσης. Τότε δὲ ἐδόθησαν ἐκ νέου, εἰς μὲν τὴν ἀρχόντισσαν μιλιαρίσια 200 (δραχ. 280), εἰς δὲ τὸν ἀνεψιὸν αὐτῆς μιλιαρίσια 20 (δραχ. 28), εἰς δὲ τὸν παπᾶν Γρηγόριον μιλιαρί-

σια 8 (δραχ. 11,20) εἰς δὲ τὰς ἓξ ἀρχοντίσσας αὐτῆς καὶ τοὺς 22 ἀποκρισιαρίους καὶ τοὺς δύω ἑρμηνευτὰς ἀνὰ μιλιαρίσια 12 (δραχ. 16,80)· εἰς δὲ τὰς 18 δούλας αὐτῆς καὶ τοὺς 44 πραγματευτὰς ἀνὰ μιλιαριάσια 6 (δραχ. 8,40). Ὁ Ῥῶσος ἱστοριογράφος Καραμζὴν ἀγανακτεῖ διὰ τὴν σμικρότητα τῶν χρηματικῶν τούτων δώρων, καὶ παρατηρεῖ ὅτι ὅσῳ ὀλίγον πλούσιοι εἰς πολύτιμα μέταλλα καὶ ἂν ἦσαν οἱ τότε ἡγεμόνες τῆς Ῥωσίας, ἡ μεγάλη δούκισσα Ὄλγα δὲν ἐδέχθη βεβαίως εἰμὴ εὐγενείας χάριν τὴν εὐτελῆ προσφορὰν τῶν 700 δραχμῶν. Ἀλλ' ὁ ἱστορικὸς οὗτος ἐλησμόνησεν ὅτι καὶ εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀράβων, πλουσιωτάτων τότε ὄντων, δὲν προσεφέροντο ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν χρηματικαὶ δωρεαὶ ἀνώτεραι τῶν 700 δραχμῶν ἐντὸς χρυσῶν καὶ διαλίθων δίσκων, ὅπως ἐγένετο ὡς πρὸς τὴν Ὄλγαν. Ὥςτε ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι αἱ χρηματικαὶ αὗται προσφοραὶ ἐγίνοντο πάντοτε τιμῆς χάριν καὶ οὐχὶ ἕνεκα τῆς πραγματικῆς αὐτῶν ἀξίας.

Ἡ Βασίλειος τάξις, περιγράφουσα τὴν ὑποδοχὴν ταύτην τῆς μεγάλης δουκίσσης, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοῦ βαπτίσματος αὐτῆς. Ἐκ τούτου δὲ ὑπέλαβόν τινες ὅτι δὲν εἶναι ἀληθῆ τὰ περὶ τοῦ βαπτίσματος παρ' ἄλλων ῥηθέντα. Ἀλλ' ἡ Βασίλειος τάξις, σκοπεύουσα ἐπὶ τοῦ προκειμένου νὰ πραγματευθῇ περὶ τῆς γενομένης τότε ἐν τοῖς βασιλείοις ὑποδοχῆς, οὐδὲν παράδοξον ἂν εἰς ταύτην καὶ μόνην περιωρίσθη. Οὐδὲ ἡ σιωπὴ αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τελετὴν δύναται νὰ ἀνατρέψῃ τὴν ῥητὴν τοῦ Κεδρηνοῦ μαρτυρίαν, ὅτι ἡ Ὄλγα ἐλθοῦσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐβαπτίσθη. Καὶ ἔπειτα ἂν ἡ Βασίλειος τάξις οὐδὲν λέγῃ περὶ τοῦ βαπτίσματος τῆς Ὄλγας, ἀναφέρει ὅμως μεταξὺ τῶν ἀκολούθων αὐτῆς τὸν παπᾶν Γρηγόριον, ἐξ οὗ ἀρκούντως ὑποδεικνύεται ὅτι τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα δὲν ἦτο ἀλλότριον τῆς ἐπισκέψεως ἐκείνης. Ὅ,τι δὲ φαίνεται τῷ ὄντι μῦθος εἶναι τὸ ὑπό τινων Ῥώσων χρονογράφων φημιζόμενον, ὅτι ὁ βασιλεὺς δελεασθεὶς ὑπὸ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ κάλλους τῆς γυναικὸς ταύτης προέτεινε νὰ συζευχθῇ αὐτήν· οὐ μόνον διότι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε σύζυγον, ἀλλὰ καὶ διότι τότε ἡ Ὄλγα ἦτο ἑξηκοντοῦτις, ὥςτε τὰ λείψανα τοῦ κάλλους αὐτῆς δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσι τοσοῦτον ἐπίφοβα. Ἀμφίβολον ὡςαύτως εἶναι, ἂν ἡ Ὄλγα βαπτισθεῖσα ἐπωνομάσθη Ἑλένη.

Τοὐλάχιστον ἐν Ῥωσίᾳ ἐξηκολούθησε νὰ ὀνομάζεται Ὄλγα, καὶ οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοὶ δὲν ἔπαυσαν ἀποκαλοῦντες αὐτὴν Ἔλγαν, ἥτις ἐστὶ λέξις σκανδιναυϊκὴ σημαίνουσα φλόγα.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πολιτικὰ τῆς βασιλείας τοῦ Πορφυρογεννήτου γεγονότα. Ὁ Κωνσταντῖνος Ζ'. ἂν καὶ μὴ ἔχων πολλὴν τῶν δημοσίων πραγμάτων ἐμπειρίαν, ἀσχολούμενος δὲ μᾶλλον περὶ τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ὑπῆρξεν ὅμως πολὺ ἀνώτερος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λέοντος. Εἴδομεν ὅτι ἐπέστησε τοῦ στρατοῦ ἡγεμόνας ἐπιτηδείους· ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν ἀνέθηκεν εἰς ἄνδρας καλῶς τὰ κατ' αὐτὴν διεξαγαγόντας καὶ ἰδίως ἐξακολουθήσαντας νὰ προστατεύωσι τοὺς μικροὺς ἐλευθέρους γαιοκτήτας κατὰ τῶν καταχρήσεων τῶν δυνατῶν. Τὸ δὲ χαρακτηριστικώτατον τοῦ ἀνδρὸς εἶναι ὅτι καὶ περὶ τὸν ἔρωτα αὐτοῦ πρὸς τὰ γράμματα ἀνεδείχθη πολὺ πρακτικώτερος τοῦ πατρός. Ἡ ἀκαδημία, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Βάρδα τοσοῦτον ἀκμάσασα, εἶχεν ὡς φαίνεται, παραμεληθῇ ἐπὶ τῆς μεσοβασιλείας τοῦ Ῥωμανοῦ. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἅμα μοναρχήσας τῷ 945, ἀνεζωπύρωσε πᾶσαν σπουδὴν ἐν τῷ ἀνωτάτῳ τούτῳ ἐκπαιδευτηρίῳ διορίσας καθηγητὰς ἐγκρίτους τῆς μὲν φιλοσοφίας τὸν πρωτοσπαθάριον Κωνσταντῖνον, τῆς δὲ ῥητορικῆς τὸν μητροπολίτην Νικαίας Ἀλέξανδρον, τῆς δὲ γεωμετρίας τὸν πατρίκιον Νικηφόρον, γαμβρὸν τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως Θεοφίλου τοῦ Ἐρωτικοῦ, τῆς δὲ ἀστρονομίας τὸν γαμματέα Γρηγόριον. Οὐδὲ ἠρκέσθη νὰ διορίσῃ τοὺς καθηγητὰς τούτους, ἀλλ' ἐπιμελῶς ἐφώρευε τὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν καὶ πολυτρόπως ἐνεψύχωνε τοὺς ἀρίστους τῶν φοιτητῶν ὁμοδιαίτους καὶ ὁμοτραπέζους καθεκάστην τούτους ποιῶν, καὶ ἀργύρια παρέχων, καὶ ὁμιλίας μετ' αὐτῶν προσηνεῖς ποιούμενος. Οὕτω δὲ ἠδυνήθη μετ' οὐ πολὺ νὰ διορίσῃ εἰς τὰ ἀνώτατα ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικὰ καὶ δικαστικὰ ἀξιώματα ἄνδρας διαπρέποντας ἐπὶ σοφίᾳ καὶ δεξιότητι.

Αἱ δὲ συγγραφαὶ περὶ ἃς ἐνησχολήθη ὁ Κωνσταντῖνος Ζ'. στεροῦνται μὲν βεβαίως καὶ καλλιεπείας καὶ κρίσεως ἀποχρώσης, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἔργα χρήσιμα, διότι δίδουσιν ἡμῖν ἔννοιάν τινα τῆς τότε καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἀντὶ νὰ συντάσσῃ ἐπι-

γράμματα, καὶ λόγους καὶ προσευχὰς καὶ θρησκευτικὰ ᾄσματα καὶ ποιήματα, ὅπως ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὁ Κωνσταντῖνος Ζ΄. ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, τὸ πολίτευμα αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις. Ἡ *περὶ θεμάτων* πραγματεία τοῦ βασιλέως τούτου, διῃρημένη εἰς δύω βιβλία, διδάσκει εἰς ποῖα καὶ πόσα μεγάλα διοικητικὰ καὶ στρατιωτικὰ τμήματα ἦτο διῃρημένον τότε τὸ κράτος, καὶ τίνας πόλεις περιελάμβανεν ἕκαστον τῶν τμημάτων τούτων. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι περιέχει ἀντιφάσεις τινὰς καὶ σύγχυσιν ἱκανὴν πραγμάτων· ἀλλ' ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ πραγματεία αὕτη, οὐδεμίαν ἄλλην μεθοδικὴν πληροφορίαν ἠθέλομεν ἔχει περὶ τῆς διοικητικῆς τοῦ κράτους διαιρέσεως. Ἄλλο πολὺ μεγαλήτερον ἔργον εἶναι ἡ *ἔκθεσις τῆς Βασιλείου τάξεως*, ἤτοι ἔκθεσις τοῦ τυπικοῦ τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς, κατὰ μέγα μὲν μέρος συνταχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου αὐτοῦ, ἐν μέρει δὲ ὑπὸ ἄλλων ἢ συγχρόνων, ἢ καὶ μικρὸν μεταγενεστέρων. Ἐν αὐτῇ περιγράφονται μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἅπασαι αἱ θρησκευτικαὶ καὶ πολιτικαὶ τελεταί, οἱ ἱπποδρομικοὶ ἀγῶνες, ὁ ἱματισμὸς ἑκάστου ἄρχοντος ἀπὸ τοῦ ὑπερτάτου μέχρι τοῦ κατωτάτου, ὁ τρόπος καθ' ὃν προεχειρίζετο, ἡ τάξις ἣν ἐπεῖχεν, αἱ ἀμοιβαὶ τὰς ὁποίας ἐλάμβανεν, αἱ ἀνευφημίαι ὧν ἠξιοῦτο. Ὁ αὐλικὸς οὗτος ὀργανισμὸς φαίνεται σήμερον εἰς ἡμᾶς ἐν πολλοῖς ἀλλόκοτος· ἀλλ' ὁπωσδήποτε εἰκονίζει τὸν δημόσιον καὶ ἐν μέρει τὸν ἰδιωτικὸν βίον τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἄξιος μελέτης, ὅσῳ ὅλαι αἱ νεώτεραι αὐλαὶ κατὰ τὸν τύπον ἐκεῖνον διωργανώθησαν. Παρεκτὸς ὅμως τῶν προειρημένων, ἡ ἔκθεσις τῆς Βασιλείου τάξεως περιέχει καὶ ἄλλας εἰδήσεις περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους, περὶ πολεμικῶν τινων γεγονότων, περὶ τῆς μισθοδοσίας τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχόντων, καὶ τὰ παρόμοια. Ἡ τρίτη τοῦ Κωνσταντίνου συγγραφὴ ἐπιγράφεται *πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν* καὶ κυρίως μὲν πραγματεύεται περὶ τῶν ἀπαιδεύτων λαῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων περιεστοιχίζετο τότε τὸ κράτος, οἷον τῶν Πετσενέγων, τῶν Ῥώσων, τῶν Τούρκων ἢ Οὔγγρων, τῶν Βουλγάρων, περὶ τῶν σχέσεων πρὸς τοὺς λαοὺς τούτους, περὶ τοῦ τρόπου τῆς εἰς αὐτοὺς ἀντιστάσεως καὶ περὶ τῶν μηχανημάτων ἅτινα οἱ βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως με-

τεχειρίζοντο ἵνα ὑποκινῶσι τοὺς λαοὺς ἐκείνους κατ' ἀλλήλων. Ἀλλ' ἡ συγγραφὴ αὕτη περιλαμβάνει προςέτι καὶ ἄλλας εἰδήσεις περὶ τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους σλαυϊκῶν φυλῶν, περὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς, περὶ στρατολογίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ὅ,τι δὲ εἴπομεν ὡς πρὸς τὴν περὶ θεμάτων πραγματείαν, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς δύω ἄλλας. Μὴ ζητεῖτε εἰς αὐτὰς σαφήνειαν καὶ ἀκρίβειαν, ἀλλ' ἐὰν θέλετε νὰ γνωρίσετε ὁπωςοῦν τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μελετήσατε αὐτὰς ἐπιμελῶς, καὶ ἂν ἐγκαρτερήσετε, θέλετε διδαχθῆ πολλά.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐγράφησαν κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Ζ'., εἰς ἃ προςθετέον τὴν ἱστορικὴν διήγησιν περὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος. Διάφοροι δὲ ἄλλαι συγγραφαὶ συνετάχθησαν τῇ ἐπιμελείᾳ καὶ τῇ ἐπιστασίᾳ τοῦ βασιλέως. Τοιαύτη προπάντων εἶναι *ἡ χρονογραφία ἡ συγγραφεῖσα ἐκ προστάγματος τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου δεσπότου, ἀρχομένη μὲν ὅπου ἔληξε Θεοφάνης, ἤγουν ἀπὸ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου, ἀπολήγουσα δὲ εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ῥωμανοῦ Β'. τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου.* Ἡ χρονογραφία αὕτη συνετάχθη ὑπὸ τῶν γραμματέων τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μαρτυριῶν καὶ τῶν σημειώσεων αὐτοῦ. Ὡςαύτως ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν συγγραφῶν ὅσας εἶχε συλλέξει ἐν τῇ βασιλικῇ βιβλιοθήκῃ, ἀπηρτίσθη μεγάλη συλλογή, εἶδος ἱστορικοῦ πανδέκτου, περιλαμβάνουσα ἀποσπάσματα τῶν κυριωτέρων ἀρχαίων ἱστορικῶν, κατατεταγμένα εἰς πεντήκοντα καὶ τρεῖς τίτλους. Δυςτυχῶς ἐκ τῶν τίτλων τούτων δὲν περιῆλθον εἰς ἡμᾶς εἰμὴ δύω μόνον, καί τινα τεμάχια δύω ἑτέρων, ἐν οἷς ὅμως διετηρήθησαν ἀποσπάσματα λόγου ἄξια τοῦ Πολυβίου, τοῦ Διοδώρου, τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως, τοῦ Ἀππιανοῦ καὶ ἄλλων τινῶν μεταγενεστέρων, οἷον Δεξίππου, Εὐναπίου, Μενάνδρου, Πέτρου Πατρικίου καὶ τῶν τοιούτων.

Πλὴν δὲ τῶν ἱστορικῶν ἔργων καὶ συλλογῶν ἐγένοντο κατὰ παραγγελίαν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἄλλα τινὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα· γεωπονικά, χειρουργικά, ἰατρικά, καὶ ἱππιατρικά. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Κωνσταντῖνος ἔγραψε, κατὰ μίμησιν τοῦ πατρός, πραγματείας τι-

νὰς στρατιωτικὰς καὶ ναυτικάς· ἀλλ' ἂν καὶ οὐδέποτε αὐτὸς ἐστρατήγησεν, ἐπέστησεν ὅμως πολλὴν ἐπιμέλειαν ἰδίως εἰς τὴν τοῦ στόλου συγκρότησιν, ἐπιστατῶν τὴν τῶν πολεμικῶν νηῶν ἐπισκευήν, καὶ διὰ τῆς ἐμπειρίας ἣν πρὸς τοῦτο ἐκτήσατο, συντελέσας οὐ μικρὸν εἰς τὸν ἀπαρτισμὸν τῶν στόλων ἐκείνων, οἵτινες δὲν ἔπαυσαν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ νικηφοροῦντες, ἐνῷ ἠξεύρομεν εἰς ποίαν ταπείνωσιν εἶχε περιέλθει ἐπὶ Λέοντος ἡ ναυτικὴ τοῦ κράτους δύναμις. Συγκεφαλαιοῦντες δὲ τὴν περὶ τοῦ ἀνδρὸς κρίσιν μας, ἐπιφέρομεν ἐν τέλει ὅτι ἐνῷ ὁ Λέων ὑπῆρξεν ὅλως διόλου τὸ ἀντίθετον τοῦ Βασιλείου, ὁ Κωνσταντῖνος διετέλεσεν ὅμοιος μέχρι τινὸς ἐν μέρει μὲν τοῦ ἑνός, ἐν μέρει δὲ τοῦ ἑτέρου τῶν προγόνων. Δὲν ἦτο ἐκδεδιῃτημένος ὅπως ὁ πατήρ, ἀλλὰ σώφρων ὅπως ὁ πάππος· δὲν ἦτο ἀμαθὴς ὅπως ὁ πάππος, ἀλλὰ λόγιος ὅπως ὁ πατήρ· δὲν ἦτο ἄπρακτος ὅπως ὁ πατήρ, ἀλλά, καί τοι μὴ ἔχων τὴν πολιτικὴν δραστηριότητα τοῦ πάππου, δὲν ἐστερεῖτο πρακτικοῦ πνεύματος.

Τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον ἀποθανόντα κατὰ νοέμβριον τοῦ 959 διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ῥωμανὸς Β'. εἰς ἡλικίαν εἴκοσι καὶ ἑνὸς ἔτους. Διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ νέου τούτου, προῆλθεν ἐπὶ τὴν ἱστορικὴν σκηνὴν χαρακτὴρ ἀλλότριος ὁπωσοῦν τῶν προηγουμένων ἡγεμόνων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ Ῥωμανὸς Β'. εἶχε τὸ ἀθλητικὸν σῶμα καὶ τὴν νοημοσύνην τοῦ ἀρχηγέτου τῆς δυναστείας ταύτης. Ἀλλὰ παρ' αὐτῷ τὰ δύο ταῦτα προτερήματα δὲν συνεδυάζοντο εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπέλθῃ ἡ δέουσα μεταξὺ αὐτῶν ἰσορροπία. Ἦτο ἐπιτήδειος εἰς τὸ νὰ κατανοῇ τὰ καθολικὰ τοῦ κράτους συμφέροντα καὶ ζητήματα καὶ εἰς τὸ νὰ ἀποφασίζῃ περὶ αὐτῶν ἐν γένει τὰ δέοντα· ἀλλὰ οὐδεμίαν εἶχεν ὄρεξιν νὰ μελετᾷ καὶ διεξάγῃ αὐτὰ κατὰ μέρος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σφριγῶσα αὐτοῦ κρᾶσις εἶχε χρείαν ἐνασχολήσεως καὶ δὲν εὕρισκεν αὐτὴν ἐν τῷ ἠθικῷ καὶ διανοητικῷ κόσμῳ, ἐτράπη ἐπὶ τὸν ὑλικὸν καὶ κατέβαλλεν εἰς τὸ στάδιον τοῦτο ἀγῶνας ἀτρύτους καὶ ἀξίους τῇ ἀληθείᾳ χρηστοτέρας ἁμίλλης. Ἵνα δὲ περιορισθῶμεν εἰς τοὺς κοσμιωτέρους τῶν ἀγώνων τούτων καὶ εἰς ἓν μόνον παράδειγμα, ἀναφέρομεν ὅτι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἠδυνήθη νὰ παρευρεθῇ εἰς

τὸν ἱππόδρομον, νὰ ἑστιασθῇ ἔπειτα μετὰ τῆς συγκλήτου, καὶ νὰ μοιράσῃ εἰς τοὺς ἄρχοντας τὰς εἰθισμένας χρηματικὰς ἀμοιβάς, κατόπιν νὰ μεταβῇ εἰς τὸ σφαιριστήριον, τότε λεγόμενον τζυκανιστήριον, ν' ἀγωνισθῇ αὐτόθι πρὸς τοὺς ἐμπειροτέρους τῶν σφαιριστῶν καὶ νὰ νικήσῃ αὐτούς· τελευταῖον μετέβη αὐθημερὸν πάντοτε ἔξω τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς κυνήγιον, καὶ, ἀφοῦ ἐθήρευσεν αὐτόθι 4 παμμεγέθεις χοίρους, ἐπέστρεψε ἕως τὸ ἑσπέρας εἰς τὰ βασίλεια. Ἐν τούτοις καίτοι τοιοῦτον διῆγε βίον, τὰ πράγματα διεξήχθησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἴπερ ποτὲ καλῶς, διότι ὁ Ῥωμανὸς εἶχε τὴν νοημοσύνην τὴν ἀπαιτουμένην ἵνα ἀναθέτῃ αὐτὰ εἰς τοὺς ἱκανωτέρους τῶν ἀνδρῶν, καὶ νὰ ἀποφασίζῃ τὸ πρακτέον ἐν κρισίμοις περιστάσεσιν. Βεβαίως εἰς τὴν ἐπιτυχίαν ἐκείνην συνετέλεσε πρὸ πάντων ἡ ἐπιτηδεία τῶν πόρων καὶ τῶν δυνάμεων τοῦ κράτους ἀναδιοργάνωσις ἣν διεξήγαγεν ὁ Βασίλειος Α'., ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Βασιλείου ἠδύνατο νὰ ματαιωθῇ ἂν δὲν ὑπῆρχε δεξιότης περὶ τὴν χρῆσιν τῶν πόρων ἐκείνων καὶ τῶν δυνάμεων, ὡς συνέβη ἐπὶ Λέοντος. Ὁ δὲ Ῥωμανὸς Β'. ἀνεδείχθη καὶ τοῦ πατρός του ἐπιτηδειότερος, ἐνάμιλλος δὲ μᾶλλον τοῦ ἐκ μητρὸς πάππου του Ῥωμανοῦ Α'. περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς περὶ τῶν πραγμάτων ἀποφάσεις. Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, ἅμα μοναρχήσας, εἶχεν, ὡς προείπομεν, ἀναθέσει τὴν ὅλην ἐσωτερικὴν τοῦ κράτους διοίκησιν εἰς τὸν νόθον υἱὸν τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ Βασίλειον, προχειρίσας αὐτὸν παραδυναστεύοντα τῆς συγκλήτου. Ὁ Βασίλειος, καίτοι ἐξωσθέντος τῆς βασιλείας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὑπηρέτησε πιστῶς τὸν Κωνσταντῖνον, διότι ἦτο φαίνεται ἰδίως προσηλωμένος εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἑλένην, τὴν σύζυγον τοῦ Κωνσταντίνου. Καθ' ὅσον ὅμως ἠλικιοῦτο ὁ τούτου υἱὸς Ῥωμανὸς, συνέβη μεταβολή τις εἰς τὴν θέσιν τοῦ Βασιλείου. Ἡ πρώτη τοῦ Ῥωμανοῦ σύζυγος Βέρθα εἶχεν ἀποθάνει τῷ 949, τῷ δὲ 956 ὁ Ῥωμανὸς ἐνυμφεύθη τὴν Θεοφανώ, ἣν ἄλλοι μὲν λέγουσιν ἐξ ἐγκρίτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἴκου ἕλκουσαν τὸ γένος, ἄλλοι δὲ ὀνομάζουσι καπήλου θυγατέρα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ Θεοφανὼ ἦτο καλλίστη τὸ εἶδος ἅμα καὶ εἰς ὑπερβολὴν φίλαρχος γυνή. Ὅτε τῷ 959 ἀπεβίωσεν ὁ Κωνσταντῖνος, διεδόθη φήμη ὅτι εἶχε δηλητηριασθῇ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ

Ῥωμανοῦ μὴ ἔχοντος τὴν ὑπομονὴν νὰ περιμείνῃ τὸν φυσικὸν τοῦ πατρὸς θάνατον ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ὅλην τῶν πραγμάτων διοίκησιν, προτρεπομένου δὲ εἰς τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο καὶ ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς. Τὴν φήμην ταύτην ἐπανέλαβον ἅπαντες οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρει ἡ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία, καίτοι ψέγει τὰς ἄλλας τοῦ Ῥωμανοῦ κακίας. Ἀλλ' εἴτε ἀληθῶς ἔχουσιν εἴτε μὴ ἀληθῶς τὰ περὶ τούτου θρυληθέντα, ἐκ τῶν πραγμάτων ἐξάγεται ἀναμφισβητήτως, ὅτι, ἅμα νυμφευθέντος τοῦ Ῥωμανοῦ τὴν Θεοφανώ, προέκυψε διχόνοια μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν ἀνδραδέλφων αὐτῆς καὶ τῆς πενθερᾶς, ὅτι ὁ Βασίλειος ἀπέκλινεν ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ταύτῃ διενέξει πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος φοβούμενος εὐλόγως μήπως ἐκ τῆς ἔριδος ταύτης διακινδυνεύσῃ ὁ Ῥωμανός, δὲν ἔπαυσε μὲν εὐνοῶν καὶ μεταχειριζόμενος τὸν Βασίλειον, ἀλλὰ τῷ 958 προεχειρίσατο παραδυναστεύοντα τῆς συγκλήτου τὸν Ἰωσὴφ ἐκεῖνον τοῦ ὁποίου εἶχε διακρίνει τὴν ἱκανότητα ἅμα μοναρχήσας. Τοῦτον λοιπὸν τὸν Ἰωσήφ, ὅστις ἐπελέγετο Βρίγγας, διετήρησεν ὁ Ῥωμανὸς ἐν τῷ ὑπερτάτῳ ἐκείνῳ ἀξιώματι· καὶ ἐνταυτῷ διώρισε δομέστικον μὲν τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, δομέστικον δὲ τῶν σχολῶν τῆς δύσεως τὸν Λέοντα Φωκᾶν, διὰ δὲ τῶν τριῶν ἐκείνων ἀνδρῶν οὐ μόνον ἐκραταίωσε παραδόξως τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ διὰ μεγάλου κατορθώματος ἐλάμπρυνεν αὐτὴν ὅσον πρὸ καιροῦ δὲν εἶχε λαμπρυνθῆ. . . . .

. . . .

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν τῷ 823 ἡ Κρήτη κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν (σελ. 727 καὶ ἑπομ. τοῦ τρίτου τόμου) πολλαὶ ἐγένοντο πρὸς ἀνάκτησιν αὐτῆς ἀπόπειραι· ἀλλ' ἅπασαι ἀπέτυχον· οἱ δὲ Ἄραβες ἐκεῖνοι τῆς Κρήτης, τῇ συνεργείᾳ τῶν ὁμοθρήσκων αὐτῶν τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ, ἐξαιρέτως τῶν τῆς Ταρσοῦ, καὶ διὰ τῆς προθύμου συμπράξεως πολλῶν ἀρνησιθρήσκων, δὲν ἔπαυσαν λεηλατοῦντες τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας τοῦ κράτους, κυριεύοντες πόλεις μεγάλας καὶ ἐκ διαλειμμάτων κυριαρχοῦντες τοῦ Αἰγαίου. Καὶ εἶχε μὲν ὑποστῇ δεινὴν συμφορὰν ἡ ναυτικὴ αὕτη τῶν Ἀράβων τῆς Κρήτης δύναμις διὰ τῆς περὶ Λῆμνον νίκης τοῦ ναυάρχου Ἰωάννου τοῦ Ῥαδινοῦ ἐν ἔτει 924, ἀλλ' ἡ ἐπὶ Κωνσταντί-

νου τοῦ Πορφυρογεννήτου τῷ 956 σταλεῖσα πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης ἐκστρατεία ὑπὸ ἡγεμόνα Κωνσταντῖνον τὸν Γογγύλην ἀπέτυχεν αὖθις ὁλοσχερῶς, διότι ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος ἔπραξε τὸ λάθος ν' ἀναθέσῃ αὐτὴν εἰς ἄνδρα μηδεμίαν ἔχοντα ἀξίαν. Ἔκτοτε δὲ, ὡς φαίνεται, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐμελέτησε νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἐπιχείρημα καὶ ἤρχιζε νὰ παρασκευάζεται ἐπὶ τούτῳ, διότι ἐν ἀρχῇ τοῦ 960 ἔτους ὑπῆρχον ἕτοιμα δισχίλια πυρφόρα χελάνδια, χίλιοι δρόμωνες καὶ 307 φορτηγὰ τὰ ὁποῖα οἱ χρονογράφοι ὀνομάζουσι «καράβια καματηρὰ σιτήσεις ἔχοντα καὶ ὅπλα πολεμικά.» Καὶ πλὴν τούτων δύναμις πεζικὴ ἀνάλογος Θρακῶν, Μακεδόνων, Ἀνατολικῶν καὶ Σλαύων. Ἀλλ' ἐν τούτοις, ἐν τῷ συμβουλίῳ, τὸ ὁποῖον συνεκροτήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ἀποφασίσῃ ὁριστικῶς περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως, οἱ πλεῖστοι τῶν συγκλητικῶν ἐψήφισαν κατ' αὐτῆς, ἀνακαλέσαντες μὲν τὰς προηγουμένας ἀποτυχίας, καὶ τὴν πληθὺν τῶν εἰς μάτην ἀναλωθέντων ἀνθρώπων καὶ χρημάτων, παραστήσαντες δὲ τοὺς κινδύνους τῆς θαλάσσης καὶ τὴν μεγάλην ἐπικουρίαν ἣν ἠδύναντο οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς Κρήτης νὰ λάβωσιν ἐξ Ἀφρικῆς καὶ ἐξ Ἀσίας. Ἀνέφεραν δὲ καὶ ἕτερον τινὰ λόγον χαρακτηριστικώτατον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅτι κατὰ τὴν διατρέχουσαν φήμην ὁ πορθητὴς τῆς Κρήτης θέλει καταλάβει τὴν βασιλείαν. Ἦτο ἄρά γε ἡ φήμη αὕτη μία τῶν συνήθων τότε προφητειῶν, τὰς ὁποίας ἡ τῶν πολλῶν πρόληψις προθύμως ἠσπάζετο, ἢ εἶχε τὴν σπουδαιοτέραν ὑπόστασιν ὅτι πολλοὶ τῶν περὶ τὸν Ῥωμανὸν ἐφοβοῦντο μήπως ὁ Φωκᾶς, ὅςτις καὶ πρὸ τούτου μέγα ἐκτήσατο κλέος, ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης τοσοῦτον παντοδύναμος, ὥςτε νὰ καταλάβῃ παρὰ τῷ Ῥωμανῷ Β'. ἣν θέσιν εἶχε σφετερισθῇ παρὰ τῷ πατρὶ αὐτοῦ ὁ Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνός; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν συγκλητικῶν, εἴτε διὰ τοῦτον, εἴτε δι' ἄλλους λόγους, ἦσαν ἐναντίοι τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἀλλὰ μετὰ τῆς μειονοψηφίας ἥτις ἐπέμενε νὰ ἐπαναληφθῇ ὁ ἀγὼν, συνετάσσετο ὁ Ἰωσὴφ Βρίγγας. «Ὁ δὲ παρακοιμώμενος Ἰωσὴφ, λέγει ἡ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία, ὁ χρηστὸς καὶ ὀρθὸς καὶ ἄϋπνος νοῦς, εἰς μέσον σταθεὶς ἔφη. Ἡμεῖς μὲν, δέσποτα, ἴσμεν πάντες ὅσα δεινὰ συνέβησαν παρὰ τῶν ἀρνητῶν τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς· καὶ δίκαιόν ἐστι

λογίσασθαι τὰς σφαγὰς καὶ τὰς τῶν παρθένων φθορὰς καὶ τὰς τῶν ἐκκλησιῶν καταστροφὰς καὶ τὰς τῶν παραθαλασσίων θεμάτων αἰχμαλωσίας, καὶ πρέπον ἐστὶν ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν καὶ ὁμοφύλων ἀγωνίσασθαι, καὶ μὴ δεδιέναι τῆς ὁδοῦ τὸ μῆκος, καὶ τὰ τῆς θαλάσσης πελάγη καὶ τῆς νίκης τὸ ἄδηλον καὶ τῆς φήμης τὸ ἀδύνατον. Καὶ χρὴ μάλιστα τῇ θεοσυνεργήτῳ βουλῇ καὶ προστάξει σου πειθαρχεῖν ἡμᾶς, ὡς ἐκ Θεοῦ σοι τοῦτο τὸ ἐνθύμημα. Καὶ γὰρ καρδία βασιλέως ἐν χειρὶ Θεοῦ· μάλιστα διὰ τὸν ὀρθὸν καὶ πιστὸν δοῦλον στέλλεσθαι τὸν δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς θεοκυβερνήτου βασιλείας σου.»

Τοιαῦτα εἶπεν ὁ παρακοιμώμενος· ὑπελείπετο λοιπὸν ἢ νὰ ἐπιμείνῃ ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ γνώμην, ἢ νὰ μεταβάλῃ αὐτήν· ἠδύνατο δὲ τόσῳ μᾶλλον νὰ διστάσῃ ὅσῳ οἱ πλεῖστοι τῶν συγκλητικῶν, παρεκτὸς πολλῶν ἄλλων λόγων κατὰ τῆς ἐπιχειρήσεως, ὑπεδείκνυον καὶ ὅτι, ἐν ἐπιτυχίᾳ, ἠδύνατο νὰ διακινδυνεύσῃ ὁ θρόνος τοῦ νέου βασιλέως. Ἄλλος λοιπὸν ἤθελε διστάσει· ἀλλ' ὁ Ῥωμανὸς δὲν ἐδίστασε, καὶ συνταχθεὶς μετὰ τῆς γνώμης τοῦ παρακοιμωμένου, διέταξε νὰ συμπληρωθῶσιν αἱ τελευταῖαι ἀπαιτούμεναι παρασκευαί. Τῳόντι μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικηφόρος ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπορεύθη εἰς Φύγελα τῆς Λυδίας, πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἐφέσου κείμενα, ὅπου ἔμελλε νὰ ἀθροισθῇ ὅλος ὁ στόλος. Προέπεμψε δὲ ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰ παράλια τῆς Κρήτης ταχυδρομικάς τινας ναῦς, τὰς ὁποίας διέταξε «κατασκοπεῖσαι καὶ κρατῆσαι γλῶσσαν» λέγει ἡ χρονογραφία, ὅπου τὸ «κρατῆσαι γλῶσσαν» σημαῖνον τὸ λαβεῖν πληροφορίας ἐνθυμίζει παραδόξως τὸν ἀνάλογον γαλλικὸν ἰδιωτισμὸν prendre langue. Καὶ μαθὼν λοιπὸν ὅτι ὁ Ἐμίρης τῆς Κρήτης Ἀβδοὺλ Ἀζίζ, καὶ οἱ ἐπισημότεροι τοῦ φρουρίου Χάνδακος ἄρχοντες διατρίβουσιν ἀμέριμνοι εἰς τὰς ἀγροτικὰς αὐτῶν ἐπαύλεις, ἐξέπλευσε κατὰ Ἰούλιον 960 ἐκ Φυγέλων μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως καὶ προσωρμίσθη οὐ μακρὰν τῆς πρωτευούσης ἐκείνης τῆς νήσου. Ὁ ἐχθρὸς εἶχε προφθάσει νὰ παραταχθῇ εἴς τινα ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀπόστασιν, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν ἀπόβασιν, καταπλαγεὶς ἐκ τοῦ καινοῦ τρόπου, καθ' ὃν αὕτη ἐγένετο. Διότι κατὰ τὸν σύγχρονον Λέοντα τὸν Διάκονον, τὸν ἀκριβέστερον συγγράψαντα τὰ τῆς ἐκστρατείας

ταύτης, ὁ Νικηφόρος συνεπαγόμενος κλίμακας, ἢ μᾶλλον γεφύρας, καὶ ταύτας προςυφαπλώσας ἀπὸ τῶν πλοίων εἰς τὴν παραλίαν, ἀπεβίβασε τάχιστα τὴν στρατιὰν ἔνοπλόν τε καὶ ἔφιππον, μεθ' ὃ διαιρέσας τριχῆ τὴν φάλαγγα, καὶ σαλπίσας τὸ πολεμιστήριον ἐπῆλθεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ἔχων προπορευόμενον τὸ σταυρικὸν τρόπαιον. Ἡ μάχη δὲν διήρκεσε πολύ· οἱ πολέμιοι μὴ δυνηθέντες νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν βυζαντινῶν ταγμάτων καὶ ἰλῶν, ἔστρεψαν τὰ νῶτα καὶ κατέφυγον εἰς τὸ φρούριον, παθόντες δεινὴν ἀνθρώπων φθοράν. Τότε ὁ Νικηφόρος ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τοῦ Χάνδακος, ἠσφάλισε τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ, ἤθροισε τὸν στόλον εἰς εὐλίμενον ἐπίνειον διατάξας νὰ διακωλύῃ πᾶσαν ἔξωθεν ἐπικουρίαν, καὶ συγχρόνως ὁτὲ μὲν πέμπων ἀποσπάσματα εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου, ὁτὲ δὲ αὐτὸς ἀπερχόμενος καὶ ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν ὁδηγούμενος, ἀπέτρεπε πᾶσαν ἀπόπειραν συνδρομῆς, ἣν οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς Κρήτης διενοοῦντο νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ κεκλεισμένους.

Ἐν τούτοις ὁ Χάνδαξ, καίτοι ἀπεκλείσθη οὕτω ἁπανταχόθεν καὶ ἐγκατελείφθη εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις ὑπὸ τῶν ἐμιρῶν Χαλεπίου καὶ Αἰγύπτου, ὧν εἰς μάτην ὁ Ἀβδοὺλ Ἀζὶζ ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν, ἀνθίστατο ἐπιμόνως. Πολλοὶ παρῆλθον μῆνες· ἐπελθόντος δὲ τοῦ χειμῶνος, δεινὴν ὑπέστη ὁ στρατὸς κακουχίαν ἔκ τε τοῦ ψύχους καὶ τῆς τῶν τροφῶν ἐνδείας, καὶ ἀθυμήσας ἤρχισε νὰ ἀπαιτῇ τὴν εἰς τὰ ἴδια ἐπάνοδον. Ἀλλ' ἡ καρτερία τοῦ Νικηφόρου καὶ ἡ πειθαρχία εἰς ἣν συνείθισε τὰ τάγματα αὐτοῦ κατίσχυσαν τῆς δυςχερείας ταύτης, εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσε καὶ ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσὴφ φροντίσας νὰ ἐξαποστείλῃ νέαν καὶ ἄφθονον προμήθειαν σίτου καὶ κριθῆς. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι ἡ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία ἀξιοῦσα τοῦ νὰ παραθέσῃ ὅσα ὁ Νικηφόρος ἐλάλησεν ἵνα ἐνθαρρύνῃ τὸν ἀθυμήσαντα στρατὸν, ἀντιγράφει κατὰ λέξιν τὸν λόγον, ὃν κατὰ Θεοφάνην ἐξεφώνησέ ποτε ὁ Ἡράκλειος πρὸς τὸν ἴδιον στρατὸν περὶ Γάζαν τῆς Ἀτροπατηνῆς Μηδίας εὑρισκόμενος (σελὶς 253—254 τοῦ τρίτου τόμου)· ὅπερ εἶναι νέα ἀπόδειξις τῆς παραδόξου πνευματικῆς στειρώσεως τῶν χρόνων ἐκείνων, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὁ τῆς χρονογραφίας συντάκτης δὲν ἠδυνήθη νὰ γράψῃ νέον τινὰ λόγον,

ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ἀντιγράψῃ τὸν εἰς ἄλλους καιροὺς καὶ τόπους ἐκφωνηθέντα. Ἀλλ' εἰς τὸν Λέοντα τὸν Διάκονον δὲν εὑρίσκομεν τὸ ἀτόπημα τοῦτο· διότι ὁ λόγος, ὃν εἰς ἑτέραν τινὰ περίστασιν τῆς πολιορκίας ἀποδίδει εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, εἶναι οἰκειότερος πρὸς τὰ πράγματα.

Τελευταῖον μετὰ ὀκτὼ μηνῶν πολιορκίαν ὁ Χάνδαξ ἐκυριεύθη τῇ 7 Μαρτίου 961 ἐξ ἐφόδου αἱματηρᾶς. Ὁ Νικηφόρος ἐπιφυλάξας τῷ βασιλεῖ τὰ τιμιώτατα τῶν λαφύρων, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν στρατὸν τὴν ἄλλην λεηλασίαν τῆς πόλεως, ἥτις ἔβριθε θησαυρῶν διὰ τῆς πειρατείας συλλεγέντων. Ἀφοῦ δὲ ἀπεκομίσθησαν οὕτω πάντα τὰ ἐν τῷ φρουρίῳ, καθῃρέθη τὸ τεῖχος αὐτοῦ, καὶ ἔπειτα ἀπῆλθεν ἡ δύναμις εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας, καὶ εὐχερῶς καθυποτάξασα τοὺς ἐν αὐτῇ Μωαμεθανοὺς ἐπέστρεψεν αὖθις εἰς Χάνδακα. Ἐκεῖ ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ καὶ ἀνάντους, ἔχοντος πίδακας ὕδατος δαψιλεῖς, οὐκ μακρὰν δὲ κειμένου τοῦ καταρειπωθέντος ἄστεως, ᾠκοδόμησεν ὁ Νικηφόρος φρούριον ὀχυρόν, τὸ ὁποῖον ὠνόμασεν ἑλληνικώτατα *Τέμενος*, καὶ ἠσφάλισε διὰ φρουρᾶς ἀξιοχρέου, ἵνα χρησιμεύῃ ὡς τὸ κύριον ὁρμητήριον τῆς ἀνακαινισθείσης ἐν Κρήτῃ ἑλληνικῆς κυριαρχίας. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρκέσθη, ἀλλὰ προσεκάλεσεν εἰς τὴν νῆσον πολλοὺς νέους χριστιανοὺς ἀποίκους Ἀρμενίους καὶ Ἕλληνας, δι' ὃ μέχρι τῆς σήμερον σώζονται αὐτόθι εἰς τὰς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου καὶ Ῥεθύμνης χωρία τινὰ ὀνομαζόμενα Ἀρμένι. Προσέτι ἐπρονόησε περὶ τῆς διαδόσεως μὲν τῆς χριστιανικῆς πίστεως παρὰ τοῖς Μωαμεθανοῖς τῆς νήσου, περὶ τῆς ἀναζωπυρώσεως δὲ τῆς πίστεως ταύτης καὶ παρὰ τοῖς ἰθαγενέσι, παρ' οἷς αὕτη πολυειδῶς ἐνοθεύθη κατὰ τὴν μακρὰν ἐκείνην μωαμεθανικὴν κυριαρχίαν. Ἐπὶ τούτῳ ἦλθε τότε εἰς Κρήτην ὁ ὅσιος πατὴρ ἡμῶν Νίκων ὁ ἐπικαλούμενος Μετανοεῖτε, ὅστις ἐκήρυξε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀνώρθωσε τὰς πεπτωκυίας ἐκκλησίας, καὶ ἀνήγειρεν ἄλλας νέας, ὧν ἐπιφανεστάτη μάλιστα ὑπῆρξεν ἡ ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας Φωτεινῆς κατασκευασθεῖσα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ναοῦ ἀρχαίου ἀπέχοντος τῆς Γόρτυνος τριῶν ἡμερῶν ὁδόν. Ἀλλ' ὅμως οὐκ ὀλίγοι τῶν Ἀράβων, ὅσοι ἔμειναν τότε ἐν Κρήτῃ διετήρησαν τὰ θρήσκευμα αὐτῶν· καὶ μέχρι τοῦδε ὑπάρχουσιν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀμάρι χωρία τινά, ὧν οἱ Μωαμεθανοὶ κάτοικοι λογίζονται

ἀπόγονοι τῶν Ἀράβων ἐκείνων, καθὰ φέροντες ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ ἀραβικῆς καταγωγῆς, ἐνῷ οἱ πλεῖστοι ἄλλοι Μωαμεθανοὶ τῆς νήσου εἶναι Ἕλληνες, ἀναγκασθέντες νὰ μεταβάλωσι θρήσκευμα ἐπὶ τῆς μεταγενεστέρας τουρκοκρατίας.

Ταῦτα δὲ διαπράξας ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, καὶ τὴν νῆσον ἐξημερώσας ἅπασαν» ὡς λέγει Λέων ὁ Διάκονος, ἀνέπλευσεν ἤδη εἰς Βυζάντιον, συνεπαγόμενος τὴν λείαν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους. Ἐκεῖ ἔτυχε μεγαλοπρεποῦς δεξιώσεως παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ, καὶ ἐθριάμβευσε διὰ μέσης τῆς βασιλευούσης μέχρι τοῦ ἱπποδρόμου, παρακολουθούμενος καὶ ἀνευφημούμενος ὑπὸ τοῦ δήμου παντὸς, τοῦ συῤῥεύσαντος ἵνα θαυμάσῃ τὸ θέαμα. Ἦτο δὲ τὸ θέαμα τοῦτο τῇ ἀληθείᾳ λαμπρόν. Πρὸ πάντων ἐπορεύοντο αἱ ἅμαξαι αἱ κομίζουσαι τὴν λείαν· χρυσὸν καὶ ἄργυρον παμπληθῆ εἰς νόμισμα βαρβαρικὸν καὶ ἄκοπον· πέπλους χρυσοπάστους, τάπητας ἁλουργοὺς, κειμήλια παντοδαπὰ ἐξειργασμένα μὲν τεχνικώτατα, μαρμαίροντα δὲ χρυσῷ καὶ λίθοις· πανοπλίας, ξίφη, θώρακας διὰ χρυσοῦ κεκοσμημένα πάντα, καὶ ἔγχη καὶ ἀσπίδας καὶ τόξα ἀναρίθμητα. Οἱ μάρτυρες τῆς παρατάξεως ταύτης ἐνόμιζον ὅτι βλέπουσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν διερχόμενον ἅπαντα τὸν πλοῦτον τῆς βαρβάρου γῆς, καὶ ὡς ποταμόν τινα ἀφθόνως εἰςρέοντα. Κατόπιν δὲ εἵποντο οἱ πολυάριθμοι αἰχμάλωτοι, ἐν οἷς διεκρίνοντο ὅ,τε Ἀβδοὺλ Ἀζὶζ καὶ αἱ γυναῖκες αὐτοῦ καὶ οἱ παῖδες, τεταπεινωμένοι, στένοντες, ὀδυρόμενοι. Ἡ Κωνσταντινούπολις πρὸ καιροῦ δὲν εἶχεν ἀξιωθῆ τοιούτου δείγματος τῆς δυνάμεως τοῦ κράτους· ἡ δὲ οἰκτρὰ τοῦ τελευταίου ἐμίρου τῆς Κρήτης τύχη ἐφαίνετο προαναγγέλλουσα τὴν ὁλοσχερῆ τῶν Μωαμεθανῶν πτῶσιν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θρίαμβον ὁ βασιλεὺς προςηνέχθη ἐπιεικῶς πρὸς τὸν ἡττηθέντα ἐκεῖνον ἀντίπαλον· ἀπένειμεν αὐτῷ πλούσια δῶρα, καὶ κτῆμα προσοδοφόρον περὶ τὴν πρωτεύουσαν, ὅπου ὁ πρώην ἐμίρης διέζησε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἐν ἀνέσει καὶ τιμῇ, διατηρήσας τὸ πάτριον θρήσκευμα. Οἱ ἀπόγονοι ὅμως αὐτοῦ ἐδέχθησαν τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ ἀπαντῶνται ἐκ διαλειμμάτων ἐν τῇ βυζαντινῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν τῶν Ἀνεμάδων. Ὁ υἱὸς τοῦ ἐμίρη Ἀνεμᾶς, εἷς ὢν τῶν βασιλικῶν σωματοφυλάκων, διέπρεψε τῷ 972 εἰς τὸν κατὰ τῶν Ῥώσων πόλεμον· πολὺ δὲ βραδύτερον

ὁ ἀπόγονος αὐτοῦ Μιχαὴλ Ἀνεμᾶς συνώμοσε μετὰ τῶν ἀδελφῶν του κατὰ Ἀλεξίου Α΄. τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ φωραθεὶς ἐφυλακίσθη εἴς τινα πύργον πλησίον τῶν Βλαχερνῶν, ὀνομασθέντα ἔπειτα πύργον τοῦ Ἀνεμᾶ καὶ χρησιμεύσαντα ὡς δεσμωτήριον τῶν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ κατηγορουμένων.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ κατορθωθεῖσα ἀνάκτησις τῆς Κρήτης ὑπῆρξε βεβαίως ἓν τῶν σπουδαιοτέρων γεγονότων τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας. Ἂν ἡ Κρήτη παρέμενεν ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος, ὅτε κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, πιθανῶς οὐδὲν ἤθελε παραμείνει ἐν αὐτῇ ἴχνος ἑλληνισμοῦ· ἐνῷ ἤδη ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Κρήτης, ἐπειδὴ ἀνεζωπυρώθη τῷ 961, καὶ μέχρι τοῦ 1205, ἤτοι ἐπὶ 250 περίπου ἔτη, πολυειδῶς ἐκρατύνθη ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ εἴς τε τὴν ἑνετικὴν καὶ τὴν νέαν μωαμεθανικὴν κυριαρχίαν. Καὶ, ἵνα τὰ λοιπὰ παραλίπωμεν, εἴδομεν αὐτὸν ἐν τῇ παρούσῃ ἑκατονταετηρίδι γενναίως καὶ ἐπανειλημμένως ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ ἀθλήσαντα. Ὅθεν δικαίως τὸ κατόρθωμα ἐκεῖνο ὑμνήθη καὶ ὑπὸ τῆς ποιήσεως διὰ πέντε ἀκροάσεων τοῦ διακόνου Θεοδοσίου, ὅπως πρὸ 300 ἐτῶν αἱ τοῦ Ἡρακλείου νίκαι εἶχον ὑμνηθῆ ὑπὸ ἑτέρου διακόνου, Γεωργίου τοῦ Πισίδου (σελ. 309 καὶ ἑπομ. τοῦ τρίτου τόμου). Δυστυχῶς ἡ ποίησις τοῦ Θεοδοσίου εἶναι ὅπως καὶ ἡ τοῦ Πισίδου ὀλίγον ἀξία τοῦ ἀντικειμένου τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησε νὰ ψάλῃ. Τοῦτο δὲ μόνον ἔχει τὸ προτέρημα, ὅτι μαρτυρεῖ, ὅπως καὶ ἐκείνη, τὴν διαρκῆ ἐπίδρασιν τῶν ἀναμνήσεων καὶ παραδόσεων τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἰδίως τοῦ ἑλληνικοῦ, διότι συνεχῶς μνημονεύει τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν ἡρώων αὐτοῦ, καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, καὶ τοῦ Δημοσθένους, καὶ τοῦ Φιλίππου, καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ τοῦ Πλουτάρχου.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν νέαν ταύτην ἐπιφανῆ ὑπηρεσίαν ἣν ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς προςήνεγκεν εἰς τὸ κράτος, συνέβησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει περιπλοκαὶ καὶ δυςχέρειαι, τῶν ὁποίων γινώσκομεν τὰ ἀποτελέσματα μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς ἀφορμάς· τοὐλάχιστον δὲν γνωρίζομεν αὐτὰς ἀκριβῶς. Ὁ κυβερνῶν τὰ πράγματα Ἰωσὴφ Βρίγγας δὲν ἦτο βεβαίως ἄνθρωπος κοινός. Ἐν ἔτει 960 συμβά-

σης ἐν Κωνσταντινουπόλει σιτοδείας δεινῆς, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὑπερηύξησεν ἡ τιμὴ τοῦ σίτου καὶ τῆς κριθῆς, ὁ Ἰωσὴφ ἐφρόντισε διὰ προμηθειῶν μεγάλων νὰ καταβιβάσῃ τὰς τιμὰς εἰς τὸ ἥμισυ. Πλὴν τούτου διὰ νέων διατάξεων ἐπεκύρωσε καὶ ἡρμήνευσε τὴν προηγουμένως εἰς τοὺς μικροὺς γαιοκτήτας ἀπονεμηθεῖσαν προστασίαν κατὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν ἰσχυρῶν· καὶ δι' ἄλλης νεαρᾶς διηυκόλυνε τὴν εἰς τοὺς στρατευσίμους ἀπόδοσιν τῶν οὕτως ἢ ἄλλως ἀφαιρεθέντων ἀπὸ αὐτῶν στρατιωτικῶν κτημάτων. Καὶ οὐ μόνον ἔμπειρος κυβερνήτης ἦτο ὁ Ἰωσὴφ, ἀλλὰ καὶ συνέπραττεν ἄχρι τοῦδε εἰλικρινῶς μετὰ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ἠξεύρομεν λ. χ. ὅτι εἶχεν ἀγορεύσει ὑπὲρ τῆς ἐπὶ τὴν Κρήτην ἐκστρατείας, καὶ ὅτι προθύμως συνέδραμε τὸν Νικηφόρον ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ εἰς ἣν οὗτος εὑρέθη ἐπὶ τῆς νήσου ἐκείνης κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 960 πρὸς τὸ 961. Ἀλλ' ἀμέσως μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὁ Ἰωσὴφ ἐδυσπίστησε πρὸν τὸν μέγαν στρατηγόν. Τινὲς μάλιστα τῶν μεταγενεστέρων χρονογράφων ἀξιοῦσιν, ὅτι οὐδ' ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ εἰσέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ τὸν διέταξε νὰ ἀπέλθῃ ἀμέσως εἰς Ἀσίαν, ἵνα ἐπιχειρήσῃ νέους κατὰ τῶν αὐτόθι Μωαμεθανῶν ἀγῶνας. Καὶ τοῦτο μὲν δὲν εἶναι ἀληθές· ὁ σύγχρονος Λέων ὁ Διάκονος ῥητῶς λέγει ὅτι ὁ Νικηφόρος ἐπιστρέψας ἐκ Κρήτης ἐτέλεσε λαμπρὸν θρίαμβον, περὶ οὗ πρὸ μικροῦ ἐλαλήσαμεν. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι ἀμέσως μετὰ τὸν θρίαμβον, ὁ Νικηφόρος προχειρισθεὶς αὖθις δομέστικος τῆς ἀνατολῆς ἀπεστάλη εἰς Ἀσίαν κατὰ τοῦ ἐμίρου τοῦ Χαλεπίου Χαμβδᾶν, ὅστις ἐπὶ τῆς κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείας εἶχε μὲν ταπεινωθῇ ὑπὸ τοῦ Λέοντος Φωκᾶ, ἀλλ'ἔπειτα ἤρχισε πάλιν δῃῶν τὰς πέριξ χώρας. Τὸ εὐλογώτερον ἦτο ἴσως νὰ ἐκπεμφθῇ κατὰ τοῦ πολεμίου ἐκείνου ὁ καὶ πρότερον κατατροπώσας αὐτὸν Λέων· ἡ δὲ σπουδὴ ἣν ἔδειξεν ὁ Ἰωσὴφ νὰ ἀναθέσῃ τὸ ἔργον εἰς τὸν Νικηφόρον, ὑπεμφαίνει ὅτι ὑπώπτευε τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρουσίαν τοῦ ἀνδρός. Πόθεν ἆρά γε ἐπήγασεν ἡ ὑπόνοια αὐτοῦ αὕτη; Οἱ χρονογράφοι ἀναφέρουσιν ὅτι συγχρόνως ἥ,τε χήρα τοῦ Πορφυρογεννήτου Ἑλένη καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς δεινῶς ἐπιέζοντο ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς, καὶ ὅτι φοβερὰ συνωμοσία παρεσκευάζετο ὑπὸ τὸν Βασίλειον Πετεινὸν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καθαιρέσωσι τὸν Ῥωμανὸν καὶ νὰ ἀναγορεύσωσι τὸν υἱὸν αὐτοῦ

Βασίλειον, καί τοι νήπιον ἔτι ὄντα. Ἡ συνωμοσία αὕτη δὲν εὐδοκίμησεν. Μήπως ὅμως εἶχε κοινωνήσει αὐτῆς οὐ μόνον ὁ πρώην παρακοιμώμενος Βασίλειος, ὁ ἀδελφὸς τῆς Ἑλένης, τὸν ὁποῖον θέλομεν ἴδει μετ' ὀλίγον προκύπτοντα εἰς μέσον ὡς ἀντίπαλον τοῦ Ιωσὴφ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Νικηφόρος, δελεασθεὶς ὑπὸ τῆς ἐλπίδος ὅ,τι ἐπὶ ἀνηλίκου βασιλέως θέλει ἔχει πολὺ πλείονα ἐξουσίαν ἢ ἐπὶ τοῦ Ῥωμανοῦ; Ὁπωςδήποτε ἔκτοτε ὁ Ἰωσὴφ ἤρχισε νὰ ἀντιπράττῃ κατὰ τοῦ Νικηφόρου· καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον θαῤῥούντως ὅσῳ ἐνόμιζεν ἑαυτὸν πανίσχυρον, διὰ τὴν ἀπόλυτον εὔνοιαν τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ τῆς Θεοφανοῦς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπώλεσεν ἀμφότερα ταῦτα τὰ ἐρείσματα.

Τῳόντι περὶ τὰ μέσα τοῦ 961 ὁ Νικηφόρος ἐστράτευσεν εἰς Ἀσίαν συνεπαγόμενος στρατὸν, τὸν ὁποῖον ὁ Ἄραψ ἱστορικὸς Ἐλμακὶν ἀναβιβάζει εἰς 200,000 ἀνδρῶν. Διαπεράσας δὲ τὸν Εὐφράτην ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 962 καὶ δραστηρίως ἀγωνισθεὶς, καὶ ἀείποτε προκινδυνεύων, ἐκυρίευσε καὶ καθήρεσεν ὑπὲρ τὰ 60 τῶν Μωαμεθανῶν φρούρια, συνέλεξε πλοῦτον ἀμύθητον καὶ τότε ἀποπέμψας εἰς τοὺς ἰδίους σταθμοὺς τὰ διάφορα τοῦ στρατοῦ σώματα ἀνεχώρησε κατὰ μάρτιον τοῦ 963 εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῆς λείας, ἵνα παραδώσῃ αὐτὴν τῷ βασιλεῖ. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἔτι εὑρισκόμενος ἔμαθεν ἀπροσδοκήτως, ὅτι τῇ 15 τοῦ μηνὸς ἐκείνου ἀπεβίωσεν ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς, καὶ ὅτι ὁ πατριάρχης Πολύευκτος καὶ ἡ σύγκλητος ἀνηγόρευσαν μὲν τοὺς ἀνηλίκους αὐτοῦ υἱοὺς Βασίλειον καὶ Κωνσταντῖνον, ἀνέθηκαν δὲ τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν μητέρα αὐτῶν Θεοφανώ. Ὁ αἰφνίδιος τοῦ Ῥωμανοῦ θάνατος, καίτοι μόλις ἄγοντος τὸ 24 τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος, συνέβη ἴσως ὡς ἐκ τῆς ὑπερβαλλούσης ἀσωτίας καὶ ἀκρασίας τοῦ βίου αὐτοῦ· οὐδὲν ἧττον ἀμέσως διεδόθη ἡ φήμη ὅτι ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς, ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου ἡ φήμη αὕτη ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἐὰν κρίνωμεν περὶ Θεοφανοῦς ὡς ἐκ τῆς μετέπειτα γνωστοτάτης αὐτῆς διαγωγῆς, τὸ πρᾶγμα δὲν φαίνεται ἀπίθανον. Ὁπωςδήποτε ἡ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως ἀγγελία ἐνέβαλεν εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν. Γινώσκων τὴν πρὸς αὐτὸν δυσμένειαν τοῦ Ἰωσὴφ, περὶ ἧς κατὰ πρῶτον ἤδη ὁμιλεῖ καὶ ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ἐδίσταζε

νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀφ' ἑτέρου μὴ ἔχων στρατὸν πρόχειρον, ἐφοβεῖτο νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς στάσεως. Τελευταῖον ἀπεφάσισε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Ἐὰν πιστεύσωμεν μάλιστα τὸν Κεδρηνὸν (ὁ Λέων ὁ Διάκονος οὐδὲν τοιοῦτο ἀναφέρει) ἔλαβε περὶ τούτου διαταγὴν τῆς Θεοφανοῦς, παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἰωσὴφ ἐκδοθεῖσαν. Εἰςῆλθε λοιπὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἠξιώθη εὐμενεστάτης ὑποδοχῆς ὑπό τε τοῦ δήμου καὶ τῆς συγκλήτου, ἐτέλεσε δεύτερον θρίαμβον ἐν τῷ ἱππικῷ, παρέδωκεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον πάντα τὸν πλοῦτον ὃν συναπήγαγεν ἐξ Ἀσίας, καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια ἡσυχάζων.

Ἀλλ' ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσὴφ ᾐσθάνετο ὅτι ἡ ἡσυχία αὕτη ἐκυοφόρει μεγάλην πραγμάτων μεταβολήν. Ἐκ τῶν δύω βασιλέων ὁ μὲν Βασίλειος ἦτο ἑπταέτης, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος τεσσάρων μόλις ἐτῶν. Τὸ κράτος εἶχεν ὡς πάντοτε χρείαν κυβερνήτου διαπρέποντος ἐπὶ πολεμικῇ μᾶλλον ἢ πολιτικῇ ἀρετῇ· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ κοινὴ πεποίθησις ἦτο ὅτι τὰ πράγματα ἔπρεπε νὰ ἀνατεθῶσι μᾶλλον εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, ἢ νὰ μείνωσιν εἰς χεῖρας τοῦ Ἰωσήφ. Καὶ τοῦτο ἐννοοῦσα ἡ Θεοφανὼ ἤρχισε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν παλαιὸν αὐτῆς φίλον, καὶ νὰ ἐλπίζῃ εἰς τὴν ὑποστήριξιν τοῦ εὐτυχοῦς στρατηγοῦ. ¿ Εἶχεν ἆρά γε ἐννοήσει τὴν ἀνάγκην ταύτην ζῶντος ἔτι τοῦ Ῥωμανοῦ, καὶ, μὴ ἔχουσα πεποίθησιν εἰς τὴν σύνεσιν αὐτοῦ, ἀπηλλάγη τοῦ συζύγου ἐκείνου, ἵνα συνδέσῃ σφιγκτότερον τὴν τύχην αὐτῆς μετὰ τοῦ Νικηφόρου, ὅςτις, καθ' ἃ λέγεται πρὸς τοῖς ἄλλοις, δὲν εἶχε μείνει πρὸ καιροῦ ἀδιάφορος πρὸς τὰ θέλγητρα τῆς νέας βασιλίδος; ¿ Ἢ ἀφοῦ ἐπῆλθεν ἐκ τύχης ὁ θάνατος τοῦ Ῥωμανοῦ, ἐνόμισεν ἡ Θεοφανὼ ἀπαραίτητον νὰ θυσιάσῃ τὸν εὐνοῦχον Ἰωσὴφ ὑπὲρ τοῦ ἀκμάζοντος ἔτι Νικηφόρου; Τὸ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ὅπως ἦλθον τὰ πράγματα κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 963 ἥ,τε Θεοφανὼ καὶ ἡ κοινὴ γνώμη, ἐκπροςωπουμένη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου, εἶχον τὰ βλέμματα ἐστραμμένα πρὸς τὸν Νικηφόρον, τοῦτο δὲ ἀναλογιζόμενος ὁ Ἰωσήφ, ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀνδρὸς ὁπωςδήποτε, καί, ὡς βεβαιοῦται, ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὸ ἀνάκτορον ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ τὸν ἐκτυφλώσῃ καὶ τὸν παραπέμψῃ εἰς ὑπερορίαν. Ἀλλ' ὁ

Νικηφόρος ἔχων πάντοτε ὑπόπτως πρὸς τὸν Ἰωσὴφ, δὲν ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα ταύτην. Ἀντὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὸ ἀνάκτορον, ἀπῆλθε πρὸς τὸν πατριάρχην Πολύευκτον, καὶ ἐκεῖ ἐλάλησεν ὅπως προςῆκεν εἰς ἄνδρα ἔχοντα τὴν συνείδησιν ἅμα μὲν τῶν ἰδίων κατορθωμάτων, ἅμα δὲ τῆς γινομένης αὐτῷ ἀδικίας. «Καλῶς, εἶπε πρὸς τὸν ἱεράρχην, καρποῦμαι παρὰ τοῦ κατάρχοντος τῶν βασιλείων, τὰς ἀμοιβὰς τοσούτων ἀγώνων καὶ πόνων. Ἀλλὰ νομίζει ἆρά γε ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὅτι διαφεύγει τὸν ἀλάνθαστον καὶ μέγαν ὀφθαλμὸν, σκευωρῶν θάνατον κατ' ἐμοῦ, τοῦ πλατύναντος τὰ ὅρια τοῦ κράτους διὰ τῆς θείας ἀντιλήψεως, κατ' ἐμοῦ ὅςτις μηδέποτε μηδὲν εἰς τὸ κοινὸν ἐπλημμέλησα, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας συνήνεγκον ὅσα μηδεὶς τῶν νῦν τελούντων ἀνδρῶν, τοσαύτην μὲν χώραν τῶν Ἀγαρηνῶν πυρὶ καὶ μαχαίρᾳ δῃωσάμενος, τηλικαύτας δὲ πόλεις ἐκ βάθρων κατερειπώσας; Ὁμολογῶ ὅτι ἤλπιζον πλείονα ἐπιείκειαν καὶ μετριότητα παρ' ἀνδρὸς συγκλητικοῦ, ὅςτις ὤφειλε νὰ γνωρίζῃ ὅτι οὐδένα ἔπρεπε νὰ ἐπιβουλεύῃ καὶ μάλιστα εἰς μάτην.»

Ὁ πατριάρχης Πολύευκτος ἦτο ἀνὴρ γέρων μὲν, ἀλλὰ χρηστὸς, συνετὸς καὶ ῥέκτης. Συνῃσθάνετο τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ μὴ διασεισθῇ ἡ διαδοχικὴ μοναρχία, κατενόει ὅμως ὅτι δι' αὐτὸ τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξωθήσωσιν εἰς ἀπελπισίαν τὸν περιφανῆ ἐκεῖνον στρατηγόν. Ὅθεν ἀμέσως εἰςήλασεν εἰς τὰ βασίλεια μετὰ τοῦ Νικηφόρου, καὶ συγκαλέσας τὴν σύγκλητον παρέστησεν εἰς αὐτὴν ὅτι δὲν ἦτο δίκαιον νὰ προπηλακίζωνται καὶ νὰ ἀτιμάζωνται οἱ ὑπὲρ τῆς κοινῆς εὐημερίας ἀφειδήσαντες ἑαυτῶν, καὶ πόνους καὶ κινδύνους καθυπομείναντες. Ταῦτα δὲ προοιμιασάμενος προςέθηκεν, ὅτι ἵνα διασωθῶσι τὰ δίκαια τῶν ἀνηλίκων τέκνων τοῦ Ῥωμανοῦ, καὶ ἐνταὐτῷ ἀσφαλισθῇ τὸ κράτος ἀπὸ τῶν ἔξωθεν πολεμίων, ἐνόμιζε τὸ καθ' ἑαυτὸν ἀπαραίτητον νὰ ἀναλάβῃ ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς τὸ ἀξίωμα ὅπερ εἶχεν ἐπὶ τοῦ τελευτήσαντος βασιλέως, ἀναγορευόμενος δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, ἢ καθὼς λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος, αὐτοκράτωρ στρατηγὸς τῆς Ἀσίας. Αὕτη τοῦ πατριάρχου ἡ γνώμη ἐγένετο δεκτὴ παμψηφεὶ, διότι οὔτε ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσὴφ ἐτόλμησε νὰ ἀντιταχθῇ εἰς αὐτὴν ἀναφανδόν. Καὶ οὐ μόνον ὁ Νικηφόρος προεχειρίσθη στρατηγὸς ἁπασῶν τῶν

κατὰ τὴν Ἀσίαν δυνάμεων, ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ συγκλητικοὶ ὤμοσαν ὅτι οὐδένα διορισμὸν ἢ προβιβασμὸν θέλουσιν ἐπιχειρήσει, οὐδὲ ἀποφασίσει τι περὶ τῶν κοινῶν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης, ἀφ' ἑτέρου δὲ αὐτὸς ὡρκίσθη ὅτι οὐδὲν θέλει ἐπιχειρήσει ἀπαίσιον κατὰ τῶν ἀνηλίκων βασιλέων.

Οὕτω δὲ περιβληθεὶς ἐξουσίαν σχεδὸν βασιλικὴν, ἀπῆλθεν ὁ Νικηφόρος εἰς τὸ κατὰ τὴν Καππαδοκίαν στρατήγιον αὐτοῦ, καὶ ἤρχισε νὰ συλλέγῃ δυνάμεις, ἵνα ἐπιφέρῃ νέας πληγὰς κατά τε τοῦ ἐμίρου τοῦ Χαλεπίου καὶ κατὰ τῶν Ταρσέων. Ἀλλ' ἐνῷ ἠθροίζετο ὁ στρατὸς καὶ καθεκάστην ἐνησκεῖτο καὶ ἐνεθαῤῥύνετο, ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσὴφ, ὅςτις δὲν ἔπαυε μελετῶν πῶς δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀντιπάλου ἐκείνου, ἔγραψε πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην τὸν Τσιμισκὴν, τὸν ἐπέχοντα τὰ δευτερεῖα τῆς ἡγεμονίας μετὰ τὸν Νικηφόρον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, νὰ συλλάβῃ τὸν Φωκᾶν ὡς στασιαστὴν, καὶ νὰ παραπέμψῃ αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀναλαμβάνων αὐτὸς τὴν ὑπερτάτην στρατηγίαν. Προςυπέσχετο δὲ ὁ παρακοιμώμενος εἰς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην νὰ ἀναβιβάσῃ αὐτὸν μετ' ὀλίγον εἰς αὐτὴν τὴν τῆς βασιλείας περιωπήν. Ὁ Ἰωάννης οὗτος ἦτο ἀνεψιὸς ἐκ μητρὸς τοῦ Νικηφόρου καὶ στρατηγὸς ἐπιφανέστατος καὶ φιλόδοξος. Μετά τινας ἐνιαυτοὺς ἀπέδειξεν ὅτι ἡ στενὴ ἐκείνη συγγένεια δὲν ἦτο ἱκανὴ νὰ ἀποτρέψῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐσχάτης κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλῆς· ἀλλ' ἤδη, εἴτε διότι δὲν ὑπελάμβανεν ἔτι ἑαυτὸν ὥριμον νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς ἄνδρα τηλικοῦτον, εἴτε διότι ἐδυςπίστει πρὸς τὸν Ἰωσὴφ, ἀνεκοίνωσε τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Νικηφόρον, καὶ προέτρεψεν αὐτὸν νὰ ἀναλάβῃ ἀμέσως αὐτὸ τῆς βασιλείας τὸ ὄνομα, ἐπερειδόμενος ἐπὶ τοῦ περικειμένου πολυαρίθμου καὶ πιστοῦ στρατοῦ. Ὁ δὲ, ἀφοῦ ἐδίστασεν ἐπὶ μικρὸν, ἐπείσθη τελευταῖον καὶ ἀνευφημήθη βασιλεὺς ὑπὸ ὅλων τῶν ταγμάτων ἐν Καισαρείᾳ, τῇ 2 ἰουλίου, προεξαρχόντων τοῦ κινήματος τοῦ τε προῤῥηθέντος στρατηγοῦ Ἰωάννου, καὶ τοῦ πατρικίου Ῥωμανοῦ Κουρκούα, καὶ τοῦ πατρικίου Νικηφόρου τοῦ Ἐξακιονίτου καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ στρατοῦ ἡγεμόνων. Ἅμα δὲ γενομένης τῆς τελετῆς ταύτης, ἀνέδειξε μάγιστρον καὶ δομέστικον τῆς ἀνατολῆς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην, ἐξέπεμψεν ἁπανταχοῦ τοῦ κράτους διατάγματα ἀναγγέλλοντα τὴν ἀνάῤῥησιν αὐτοῦ, ἔσπευσε νὰ

προκαταλάβη πάντα τὰ παράλια διὰ στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων, καὶ ἐνταύτῳ ἀπῆλθε μετὰ τοῦ κυρίου αὐτοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν. Ἔτι καθ' ὁδὸν εὑρισκόμενος ἔγραψε πρός τε τὸν πατριάρχην Πολύευκτον καὶ πρὸς τὸν παρακοιμώμενον Ἰωσὴφ προτρέπων αὐτοὺς νὰ τὸν ἀναγνωρίσωσι, καὶ ὑποσχόμενος νὰ σεβασθῇ τὰ δίκαια τῶν ἀνηλίκων βασιλέων, καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν καὶ ἐκπαιδεύσεως. Ἀλλ' ὁ Ἰωσήφ, ἔξω φρενῶν γενόμενος ἕνεκα τῆς νέας ταύτης ἀποτυχίας τῶν ἐπιβουλῶν αὐτοῦ, ἡτοιμάσθη νὰ ἀντιστῇ διὰ τῶν φίλων του στρατηγῶν Μαριανοῦ, Πασχαλίου καὶ τῶν Τορνικίων, οἵτινες ἦγον μακεδονικά τινα τάγματα. Τοσαύτη ὅμως ἦτο ἡ κοινὴ κατ' αὐτοῦ ἀγανάκτησις, ὥςτε καί τοι εἶχεν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ τακτικὸν στρατόν, οὐδὲ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἠδυνήθη νὰ διατηρηθῇ. Οἱ μὲν συγγενεῖς τοῦ Νικηφόρου, οἱ αὐτόθι εὑρισκόμενοι, οὐδὲν ἔπραξαν ἵνα ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης τῆς κοινῆς γνώμης. Ὁ Λέων Φωκᾶς ἔσπευσε νὰ φύγῃ καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὅςτις εἶχε προελάσει ἤδη μέχρι Χρυσοπόλεως, ὁ δὲ γηραιὸς αὐτῶν πατὴρ Βάρδας ἐζήτησεν ἄσυλον ἐν τῷ ἱερῷ τῆς ἁγίας Σοφίας. Ἀλλ' ὁ δῆμος ἄνευ ἐπισήμου τινὸς ἀρχηγοῦ κατ' ἀρχάς, ἐξεγερθεὶς ἐπέπεσε κατὰ τῶν εἰς τὰς ἀγυιὰς περιπολούντων Μακεδόνων, καὶ τρέψας αὐτοὺς εἰς φυγήν, ἐφόνευσε τὸν Μαριανόν. Τούτου τοῦ πρώτου κινήματος γενομένου, παρέστη αἴφνης ἐν μέσῳ ὁ πρώην παρακοιμώμενος Βασίλειος καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῆς στάσεως· ὥςτε ἡ συνεννόησις αὐτοῦ μετὰ τοῦ Νικηφόρου φαίνεται ἀναμφισβήτητος. Ἵνα λάβωμεν δὲ ἔννοιαν ὁπόσον μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἰσχυροὶ ἦσαν οἱ οἶκοι τῶν τότε πολιτικῶν ἀνδρῶν, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ Βασίλειος ὥπλισεν ὑπὲρ τοὺς τριςχιλίους ἐκ τῶν ἰδίων ὑπηρετῶν καὶ δούλων. Μετὰ τούτων δὲ κατελθὼν εἰς τὰς ὁδοὺς διήρπασε καὶ κατεδάφισε τὰς οἰκίας τοῦ Ἰωσὴφ καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, κατέλαβε τῇ συνευδοκήσει τῆς συγκλήτου τὰ νεώρια καὶ ἐγένετο κύριος τῶν βασιλείων. Ὁ Ἰωσήφ, ἔντρομος γενόμενος, κατέφυγεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, ὁ δὲ Βάρδας ἀπαλλαγεὶς ἐκεῖθεν ἀνεσώθη πρὸς τὸν υἱόν. Ἡ ἀναρχία ἐκείνη διήρκεσεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας· τῇ δὲ 15 αὐγούστου, οἱ ἐν τέλει, προεξάρχοντος τοῦ Βασιλείου, ἐξῆλθον, ἐκ διαταγῆς τοῦ

Νικηφόρου, μετὰ τοῦ στόλου εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ διατρίβοντος ἔτι ἐπὶ τῆς ἀσιανῆς παραλίας ἐν τῷ τῆς Ἱερείας ἀνακτόρῳ. Καὶ τούτου γενομένου, τῇ ἐπαύριον 16 τοῦ μηνός, ἡμέρᾳ κυριακῇ, ἐπιβιβασθεὶς ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ βασιλικὸν δρομώνιον καὶ παρακολουθούμενος ὑπὸ τῶν ἄλλων πλοίων προςεπέλασεν εἰς τὴν χρυσῆν πύλην, ὅπου ἔδραμον εἰς δεξίωσιν αὐτοῦ πᾶσα ἡ λοιπὴ πόλις μικροί τε καὶ μεγάλοι μετὰ λαμπάδων καὶ θυμιαμάτων.

Ὁ Νικηφόρος ἐξελθὼν τοῦ δρόμωνος ἀνέβη ἐπὶ ἵππου λευκοῦ κεκοσμημένου διὰ βασιλικῶν φαλάρων καὶ ταπήτων ἁλουργῶν, καὶ ἀπῆλθε τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἔξω τῶν πυλῶν μονὴν τῶν Ἀβραμιτῶν. Ἐκεῖ ἀνεπαύθη ἐπί τινα ὥραν καὶ περὶ τὴν ἐννάτην περιβληθεὶς τὸν βασιλικὸν ἱματισμὸν καὶ ἱππεύσας πάλιν προςῆλθεν ἤδη εἰς τὴν χρυσῆν πύλην. Περὶ τὴν πύλην ταύτην, δι' ἧς διῆλθον καὶ ἔμελλον ἔτι νὰ διέλθωσι τοσαῦται θριαμβικαὶ παρατάξεις, ἦσαν συμπεπυκνωμέναι αἱ δύο τοῦ δήμου μερίδες, οἱ Πράσινοι καὶ οἱ Βένετοι. Ὁ βασιλεὺς ἔστη ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ ἤκουεν εὐμενῶς τὰς ἀνευφημίας, δι' ὧν ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης ἐξεδήλωσε τὴν πρὸς αὐτὸν πεποίθησιν αὐτοῦ. «Καλῶς ἦλθες, ἀνέκραξαν οἱ δῆμοι, ἀνδρειότατε νικητὰ, ἀεισέβαστε, καλῶς ἦλθες δι' οὗ ὑπετάγησαν ἔθνη. Διὰ σοῦ Ἰσμαὴλ ἡττηθεὶς κατεπτώθη, διὰ σοῦ τὰ σκῆπτρα Ῥωμαίων κρατύνονται. Ἔντεινε οὖν καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε. Ἠλέησεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἀναδείξας σε, Νικηφόρε, βασιλέα αὐτοκράτορα Ῥωμαίων. Εὐφραίνου τοίνυν πόλις ἡ τῶν Ῥωμαίων· ὑπόδεξαι τὸν θεόστεπτον Νικηφόρον· ἦλθε γὰρ ὄντως λάμπων τὴν ὑφήλιον πᾶσαν.» Ἀφοῦ δὲ ἐσίγησαν αἱ μακραὶ αὗται προςρήσεις, ἐξηκολούθησεν ὁ Νικηφόρος τὴν πορείαν αὐτοῦ μέχρι τοῦ Φόρου, ἤτοι τῆς μεγάλης τοῦ Κωνσταντίνου πλατείας. Αὐτόθι ἀφικόμενος ἀφίππευσε, καὶ εἰςῆλθεν εἰς τὴν παρακειμένην ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας Θεοτόκου, ὅπου ἀνῆψε κηρία καὶ προςεκύνησε τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας· μεθ' ὃ συμπληρώσας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ τὸν βασιλικὸν ἱματισμὸν, ἐπορεύθη πεζὸς εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν μετὰ λιτῆς καὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ. Ἐκεῖ πρὶν εἰςέλθῃ, ἐστάθη ἐπὶ μικρὸν πρὸ τοῦ ὡρολογίου καὶ ἀνευφημήθη πάλιν ὑπὸ τῶν δύω μερῶν τοῦ δήμου.

Ὁ Νικηφόρος δὲν ἦτο βεβαίως ἀνδρῶν κάλλιστος, ἀλλ' εἶχεν

ἐξωτερικά τινα προτερήματα, τὰ ὁποῖα συνδυαζόμενα μετὰ μεγάλων ἠθικῶν πλεονεκτημάτων, πλείστην προξενοῦσιν εἰς τὸν λαὸν ἐντύπωσιν. Ὄψιν πρὸς τὸ μέλαν μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ λευκὸν ἀποκλίνουσαν, κόμην βαθεῖαν καὶ κυανῆν, ὀφθαλμοὺς μαύρους, ὀφρῦς δασείας, ἀνάστημα στρογγύλον ὁπωσοῦν, ἀλλὰ βραχίονας στιβαροὺς καὶ στέρνον εὐρύτατον καὶ ὤμους πλατεῖς. Οὕτω δὲ ἔχων καὶ ἄγων τὸ 51 τῆς ἡλικίας ἔτους, δὲν ἔπαυσεν ἐκ νεότητος διαπρέπων ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἀνέκτησε μὲν τὴν Κρήτην, ἀνέκτησε δὲ πλείστας κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεις, δύω δὲ ἐτέλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει θριάμβους. Οὐδὲν λοιπὸν παράδοξον ἂν ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης, θεωρῶν τὴν πολιτείαν περιελθοῦσαν εἰς δύω νηπίους βασιλεῖς κηδεμονευομένους ὑπ' ἀνδρὸς δεξιοῦ μὲν κατὰ τὰ ἄλλα, ἀλλ' ὅλως ἀπολέμου, οἷος ἦτο ὁ Ἰωσήφ, εἰς τὸν Νικηφόρον μᾶλλον ἀνήρτησεν ἁπάσας αὐτοῦ τὰς ἐλπίδας. Τοῦτο δὲ τὸ αἴσθημα ἐξέφρασαν αἱ ἀνευφημίαι, αἵτινες ἀντήχησαν καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλε νὰ εἰςέλθῃ εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν, καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ σταθῇ πρὸ τοῦ ὡρολογίου. «Νικηφόρον βασιλέα τὸ πρᾶγμα τὸ δημόσιον αἰτεῖ, ἀνέκραξαν τὰ πλήθη· Νικηφόρον οἱ νόμοι ἐκδέχονται, Νικηφόρον τὸ παλάτιον ἐκδέχεται. Αὗται εὐχαὶ τοῦ παλατίου· αὗται ἐντεύξεις τοῦ στρατοπέδου· αὗται εὐχαὶ τῆς συγκλήτου· αὗται εὐχαὶ τοῦ λαοῦ. Νικηφόρον ὁ κόσμος ἀναμένει· Νικηφόρον ὁ στρατὸς ἐκδέχεται. Τὸ κοινὸν καλὸν Νικηφόρον ἐκδέχεται. Τὸ κοινὸν ἀγαθὸν, Νικηφόρος βασιλεύσει. Εἰςάκουσον, ὁ Θεὸς, Σὲ παρακαλοῦμεν· ἐπάκουσον ὁ Θεὸς, Νικηφόρῳ ζωή. Νικηφόρε αὔγουστε, σὺ εὐσεβὴς, σὺ σεβαστός. Ὁ Θεός σὲ ἔδωκεν, ὁ Θεὸς σὲ φυλάξει. Τὸν Χριστὸν σεβόμενος ἀεὶ νικᾷς. Πολλοὺς χρόνους Νικηφόρος βασιλεύσει. Χριστιανῶν βασίλειον ὁ Θεὸς περιφρουρήσει.» Ἀφοῦ δὲ κατέπαυσαν αἱ ἀνευφημίαι αὗται, εἰςῆλθεν ὁ Νικηφόρος εἰς τὸν ναὸν, ὅπου ὑπεδέξατο αὐτὸν τὸ τῶν ἱερέων πλήρωμα καὶ ὅπου περιεβλήθη τὸ βασιλικὸν διάδημα κατὰ τὰ εἰθισμένα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου. Τότε ἐπορεύθη πρὸς τὰ βασίλεια δορυφορούμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ τῶν ἐν τέλει, ἀνέδειξε μὲν καίσαρα τὸν πατέρα αὐτοῦ Βάρδαν, καὶ κουροπαλάτην καὶ μάγιστρον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Λέοντα, ἐπεκύρωσε δὲ τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην μάγιστρον καὶ δομέστικον τῆς

ἀνατολῆς, ἀνεβίβασε δὲ τὸν Βασίλειον εἰς τὸ τοῦ προέδρου τῆς συγκλήτου ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ὁ ἀνὴρ οὗτος διετήρησεν ἔκτοτε 25 ὅλα ἔτη, ἐπὶ τριῶν ἐξίσου ἐπιφανῶν βασιλέων. Ὁ δὲ παρακοιμώμενος Ἰωσὴφ ἐξωρίσθη κατ' ἀρχὰς εἰς Παφλαγονίαν καὶ ἔπειτα εἰς μοναστήριόν τι ὅπου μετὰ δύω ἔτη ἀπεβίωσε.

Τὸ πρῶτον ζήτημα τὸ ὁποῖον προέκειτο ἤδη νὰ λυθῇ ἦτο, πῶς ἤθελε συμβιβασθῇ ἡ νέα αὕτη βασιλεία μετὰ τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου διατηρήσεως τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ Νικηφόρος ἔλυσε τὸ ζήτημα τοῦτο ὅπως πιθανώτατα ἐξ ἀρχῆς εἶχε συμφωνηθῆ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Θεοφανοῦς, ἐνυμφεύθη δηλαδὴ αὐτὴν περὶ τὰ τέλη σεπτεμβρίου. Ἆρά γε τὴν ἠγάπα πρὸ καιροῦ, ὡς λέγεται ὑπό τινων χρονογράφων; Δὲν ἐρωτῶμεν ἂν ἐκείνη ἔτρεφε πρὸς αὐτὸν τοιοῦτό τι αἴσθημα, διότι ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς οὐδέποτε φαίνεται ἀγαπήσασα τινὰ ὁπωςδήποτε, ὡς ἐκ τῆς νέας δὲ αὐτῆς ἡλικίας δυςκόλως ἠδύνατο νὰ προςηλωθῇ εἰς ἄνδρα πρεσβύτην καὶ ὄχι εὐειδῆ. Ἀλλὰ χωρὶς ν' ἀγωνισθῶμεν νὰ χρονολογήσωμεν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἐτρώθη ὑπὸ τῶν θελγήτρων αὐτῆς ὁ Νικηφόρος, δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ὑπέκυψεν εἰς τὰ θέλγητρα ταῦτα μετὰ τῆς τυφλώσεως ἐκείνης, ἥτις συνήθως παρακολουθεῖ τοὺς πρεσβυτικοὺς ἔρωτας· ὅθεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κατεκάλυψεν αὐτὴν διὰ κοσμημάτων ἀμυθήτων, καὶ ἐπροίκισε διὰ κτημάτων ἐχόντων πλουσιωτάτας προςόδους. Ἐπί τινας ἡμέρας ὁ πατριάρχης Πολύευκτος ἐδυςκολεύθη νὰ ἐγκρίνῃ τὸ συνοικέσιον τοῦτο ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ Νικηφόρος εἶχεν ἀναδεχθῆ ἐκ τοῦ θείου λουτροῦ τοὺς παῖδας τῆς Θεοφανοῦς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπεδέχθη τὸ γεγονὸς εἴτε πεισθεὶς εἰς τὴν βεβαίωσιν τοῦ Νικηφόρου ὅτι οὐχὶ αὐτὸς ἀλλ' ὁ πατὴρ αὐτοῦ Βάρδας ὑπῆρξεν ὁ τῶν παίδων ἀνάδοχος, εἴτε κλείσας τοὺς ὀφθαλμοὺς χάριν τῆς πολιτικῆς ἀνάγκης, διότι τῳόντι ὁ διὰ τοῦ γάμου σύνδεσμος τοῦ Νικηφόρου μετὰ τῆς Θεοφανοῦς ἦτο ὁ ἐπιτηδειότερος τρόπος τοῦ νὰ εἰσέλθῃ ὁ νέος βασιλεὺς ἐντὸς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας καὶ νὰ ἀσφαλισθῶσι τὰ δίκαια τῶν νομίμων αὐτῆς διαδόχων.

Τοιουτοτρόπως ὁ οἶκος τῶν Φωκάδων ἐπέτυχεν ἐπὶ τῶν ἀνηλίκων ἐγγόνων τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, διὰ τοῦ

Νικηφόρου, ὅ,τι μάτην εἶχεν ἐπιζητήσει, ἐπὶ τῆς ἀνηλικότητος αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ Κωνσταντίνου, διὰ τοῦ Λέοντος Φωκᾶ· καὶ δεύτερον λοιπόν, ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐνισχύθη αὕτη διὰ συμβασιλέως ἀλλοτρίου αὐτῆς. Ὁ νέος βασιλεὺς ἐφιλοτιμήθη νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχήν, ὅπως τὴν ἔλαβε, διὰ πολεμικῶν κατορθωμάτων. Διατρίψας δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος περὶ στρατιωτικὰς ἀσκήσεις, ἔπειτα τὴν ἄνοιξιν τοῦ 964, ἁνθαμιλλώμενος πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην τὸν νικήσαντα πρὸ μικροῦ τοὺς Μωαμεθανοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς Ταρσοῦ. Μετὰ τὴν Κρήτην ἡ πόλις αὕτη ἦτο τὸ ἐπιφοβώτερον ὁρμητήριον τῶν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τῶν ἑλληνικῶν νήσων καὶ παραλίων. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι αἱ πρῶται παρασκευαὶ δὲν ὑπῆρξαν ἱκαναὶ νὰ ἐπαγάγωσι τὴν ἅλωσιν αὐτῆς, περιπεφραγμένης οὔσης διὰ διπλοῦ τείχους καὶ διὰ τάφρου, εἰς ἣν ἐπλημμύρει ὁ ποταμὸς Κύδνος. Ὅθεν ἀφοῦ εἰς μάτην προσέβαλε ἐπί τινα χρόνον τὴν Ταρσόν, ὁ Νικηφόρος ἐνησχολήθη κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἔτους περὶ τὴν ἐκπολιόρκησιν ἑτέρων τῆς Κιλικίας φρουρίων, καταλαβὼν τά τε Ἄδανα καὶ τὴν Ἀνάζαρβον, καὶ τὴν Μοψουεστίαν. Μεθ' ὃ διεχείμασεν εἰς Καππαδοκίαν, ἀφοῦ ἀπέπεμψεν οἴκαδε τὸ πλεῖστον τῆς δυνάμεως καὶ διέταξε τοὺς στρατιώτας νὰ ἦναι ἕτοιμοι εἰς νέους ἀγῶνας τὴν πρώτην ἄνοιξιν. Ἐκεῖ ἦλθεν εἰς ἐντάμωσιν αὐτοῦ ἡ βασίλισσα μετὰ τῶν δύω νεαρῶν βασιλέων. Κατὰ μάρτιον δὲ τοῦ 965 συγκροτήσας αὖθις τὸν στρατόν, συμποσωθέντα, ὡς λέγει Λέων ὁ Διάκονος, εἰς 400,000 ἀνδρῶν, ἀπῆλθεν ἐπὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Ταρσοῦ. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐπαιρόμενοι εἰς τὰς προτέρας νίκας ἐπεχείρησαν ν' ἀγωνισθῶσιν ἐκ τοῦ συστάδην ἔξω τοῦ τείχους· ἀλλὰ κατατροπωθέντες ἤδη καὶ ἀποκλεισθέντες ἐντὸς τῶν τειχῶν, ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους μετά τινας μῆνας νὰ παραδοθῶσιν ὑπὸ τῆς πείνης, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι θέλουσιν ἀπέλθει εἰς Συρίαν συνεπαγόμενοι μόνον τὸν ἀναγκαῖον ἱματισμόν. Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἅλωσιν ἔφθασεν ἐξ Αἰγύπτου στόλος κομίζων σῖτον καὶ ἄλλα ἐφόδια· εὑρὼν ὅμως τὴν Ταρσὸν κατεχομένην ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, ἀπῆλθεν ἄπρακτος, παθὼν ἐν τῇ ἐπιστροφῇ πολλὴν φθοράν, ἀπό τε τῶν τρικυμιῶν καὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν πλοίων τοῦ βασιλέως. Τότε συνεπληρώθη, ὡς φαίνεται,

καὶ τῆς Κύπρου ἡ ἀνάκτησις ὑπὸ τοῦ Πατρικίου Νικήτα τοῦ Χαλκούτση, ὥςτε προήχθη οὐ μικρὸν τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἤρχισεν ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς κατὰ τὴν Κρήτην μωαμεθανικῆς κυριαρχίας, καὶ σκοπὸν κύριον εἶχε τὴν ἀνάκτησιν ὅλων τῶν παραλίων ὁρμητηρίων, ἀφ' ὧν τοιαύτας ἔπασχε τὸ κράτος συμφορὰς ἐπὶ ἡμιόλιον περίπου ἑκατονταετηρίδα. Δὲν ἠρκέσθη δὲ εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὁ Νικηφόρος, ἀλλὰ ἐπολιτεύθη εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν μικρὰν Ἀσίαν ὅπως προηγουμένως εἰς τὴν Κρήτην. Ὅσοι Μωαμεθανοὶ ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμὸν, ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ μείνωσιν. Οἱ λοιποὶ οἱ μὴ αἰχμαλωτευθέντες ἐν πολέμῳ, ἀπεπέμφθησαν εἰς Συρίαν· τὰ τζαμία κατεστράφησαν· πᾶσαι δὲ αἱ πόλεις κατῳκήθησαν ὑπὸ χριστιανῶν. Ἡ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπάνοδος ἐτελέσθη θριαμβικῶς. Ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεφε συνεπαγόμενος τρόπαια λαμπρά· τό,τε μέρος τῆς ἀναριθμήτου λείας ὅσον δὲν εἶχε διανείμει εἰς τὸν στρατὸν, καὶ τοὺς σταυρικοὺς τύπους τοὺς ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Ταρσέων κυριευθέντας, καὶ αὐτὰς τὰς πύλας τῆς Ταρσοῦ καὶ τῆς Μοψουεστίας. Ὑπὸ τοιούτων ἄθλων δορυφορούμενος, ἐννοεῖται, ὅτι ἔτυχε δεξιώσεως ἐνθουσιώδους. Οἱ σταυροὶ ἐξειργασμένοι ὄντες ἐκ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων, ἀνετέθησαν εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν· αἱ πύλαι τῶν δύω ἀνακτηθέντων μεγάλων φρουρίων ἐστήθησαν αἱ μὲν κατὰ τὴν ἀκρόπολιν, αἱ δὲ κατὰ τὸ τεῖχος τῆς χρυσῆς πύλης· τὸ δὲ πλῆθος ἐψυχαγωγήθη δι' ἱπποδρομικῶν ἀγώνων καὶ ἄλλων ποικίλων θεαμάτων.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν πρέσβεις τῶν Βουλγάρων, ἵνα ζητήσωσιν, ὡς εἶπον, τοὺς εἰθισμένους φόρους. Ὁποῖοί τινες ἦσαν οἱ φόροι οὗτοι, δὲν γνωρίζομεν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεὼν τὸ βουλγαρικὸν κράτος εἶχεν ἀρχίσει νὰ παρακμάζῃ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Πέτρου, αἱ δὲ τελευταῖαι γνωσταὶ μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Βουλγάρων σχέσεις δὲν ἀπέβησαν τοσοῦτον ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων εὐτυχεῖς, ὥστε νὰ ἐξηγῶσι τὴν ἐξακολούθησιν τοιαύτης τινὸς φορολογίας. Ἴσως ἡ τοῦ Ῥωμανοῦ Β'. κυβέρνησις ἐτέλει ἐκ διαλειμμάτων δῶρά τινα εἰς τοὺς γείτονας ἐκείνους, ἵνα ἀπαλλάττεται τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν καὶ διεξάγῃ ἀπερισπάστως τὸν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν πό-

λεμον. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι, ἀφ' ἧς ἐβασίλευσεν ὁ Νικηφόρος, 963, τοιαύτην ἀπαίτησιν οἱ Βούλγαροι δὲν προέτειναν, καὶ οὐδὲν ἦττον βέβαιον, ὅτι κακῶς ἐξελέξαντο τὴν ὥραν τοῦ νὰ ἐπαναλάβωσιν αὐτήν. Ὁ Νικηφόρος δὲν εἶχε πάθη σφοδρά· ἢ τοὐλάχιστον ἤξευρε νὰ οἰκονομῇ τὰ πάθη ταῦτα, ἀλλ' ἡ πρεσβεία ἐκείνη, ἐρχομένη τὴν ἐπιοῦσαν τοσούτων κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν θριάμβων, ἦτο ἐπιτηδεία νὰ παροργίσῃ καὶ αὐτὸν τὸν ψυχρότερον ἄνθρωπον. Ὅθεν φαίνεται ὅτι ὅταν ὑπεβλήθη εἰς τὸν βασιλέα ἡ ἐντολὴ ἣν εἶχον οἱ τῶν Βουλγάρων πρέσβεις, παρεφέρθη ὑπὸ τῆς ἀγανακτήσεως, καὶ ὑψώσας παρὰ τὸ σύνηθες τὴν φωνὴν, «δεινὸν, εἶπεν, ἤθελεν εἶναι τῇ ἀληθείᾳ, ἐὰν, καταβαλόντες ἅπαντας ἡμῶν τοὺς ἀντιπάλους, ἠθέλομεν δίκην ἀνδραπόδων ἐκτίσει φόρους εἰς ἔθνος Σκυθικὸν, πενιχρὸν ἅμα καὶ μιαρόν.» Στραφεὶς δὲ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Βάρδαν, ὅςτις, ὡς Καῖσαρ, παρεκάθητο ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς κυβερνήσεως, τὸν ἠρώτησε μετ' ἀπορίας «: τί σημαίνει ἆρά γε ἡ περὶ τῶν φόρων αὕτη ἀπαίτησις; μήπως δοῦλον μὲ ἐγέννησας; καὶ τηλικούτου κράτους βασιλεὺς γενόμενος, θέλω καταντήσει νὰ ὑποκύψω εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀθλίου ἐκείνου ἔθνους;» Ταῦτα δὲ ἱστορήσας ὁ Λέων ὁ Διάκονος, προςτίθησιν ὅτι ὁ Νικηφόρος διέταξε καὶ νὰ ῥαπίσωσι τοὺς πρέσβεις, «ἄπιτε, εἰπὼν, καὶ τῷ σκυτοτρώκτῃ καὶ διφθερίᾳ ὑμῶν ἄρχοντι ἀπαγγείλατε, ὡς ὁ τῶν Ῥωμαίων κράτιστος καὶ μέγιστος βασιλεὺς ἐξ αὐτῆς τὴν σὴν μετελεύσεται χώραν, ἐντελῶς σοι τοὺς φόρους ἀποδιδούς· ὡς μάθῃς τρίδουλος ὢν ἐκ προγόνων, δεσπότας τοὺς Ῥωμαίων ἡγεμόνας ἀνακηρύττειν, οὐχ ὡς ἀνδράποδα τούτους φόρους αἰτεῖν.»

Ὅσον ἐν τούτοις καὶ ἂν ἐννοῶμεν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Νικηφόρου, νομίζομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου αὕτη ὑπερέβαλε πᾶν μέτρον. Αἱ πολλαὶ ἀποτυχίαι ἃς οἱ Βυζαντινοὶ ἔπαθον ἔκπαλαι ἐν Βουλγαρίᾳ, δὲν ἔδιδον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ὁμιλήσῃ μετὰ τοσαύτης περιφρονήσεως περὶ τοῦ ἔθνους ἐκείνου καὶ τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ· ἔτι δὲ ὀλιγώτερον ἐδικαιοῦτο νὰ πολιτευθῇ τοσοῦτον βαρβάρως πρὸς τοὺς πρέσβεις αὐτῶν. Καὶ πολλοὶ μὲν ἴσως ἤθελον συγχωρήσει τὴν παραφορὰν ταύτην, ἐὰν ὁ βασιλεὺς, κυρῶν δι' ἔργων τοὺς λόγους, ἐπεχείρει σπουδαίαν κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ἐκστρατείαν, ἱκανὴν νὰ

καταβάλῃ αὐτοὺς, ὅπερ ἠδύνατο βεβαίως νὰ πράξῃ· δυστυχῶς ὅμως δὲν τὸ ἔπραξε. Στρατεύσας εἰς Βουλγαρίαν ἐκυρίευσε μὲν ἐξ ἐπιδρομῆς τὰ κατὰ τὰ μεθόρια φρούρια, ὅτε ὅμως ὑπερβὰς τὸν Αἷμον ἀπήντησε χώραν δασώδη καὶ τελματώδη καὶ ὑπὸ ὀρέων πανταχόθεν περικλειομένην, δὲν προεχώρησε περαιτέρω, ἀλλ' ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς τιμωρίαν τῶν Βουλγάρων τὸν τρόπον τὸν ὁποῖον μετεχειρίσθησαν πολλοὶ τῶν ἀσθενῶν αὐτοῦ προκατόχων, ἤτοι νὰ ὑποκινήσῃ κατ' αὐτῶν ἕτερόν τινα ἐκ τῶν πρὸς βορρᾶν οἰκούντων λαῶν. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀπετάθη ἐν ἔτει 967 πρὸς τοὺς Ῥώσους.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡγεμόνευεν αὐτῶν ὁ Σβιατοσλαῦος, ὁ υἱὸς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βαπτισθείσης Ὄλγας, ὅςτις ὅμως δὲν εἶχεν ἔτι ἀποδεχθῆ τὸ νέον δόγμα. Πρὸς τοῦτον λοιπὸν τὸν Σβιατοσλαῦον ἔπεμψεν ὁ Νικηφόρος τὸν πατρίκιον Καλοκύρην, υἱὸν τοῦ πρωτεύοντος τῆς Χερσῶνος, δηλαδὴ τῆς σημερινῆς Σεβαστουπόλεως, ἐπιτετραμμένον νὰ διεξαγάγῃ τὴν διαπραγμάτευσιν. Ὁ Καλοκύρης ἀπῆλθεν εἰς Κίεβον, τὴν τότε πρωτεύουσαν τῶν Ῥώσων, συνεπαγόμενος 15 κεντηνάρια χρυσίου (1,800,000 δραχμῶν). Τὰ χρήματα ταῦτα ἤθελον ἴσως ἀρκέσει νὰ καταπείσωσι τὸν Σβιατοσλαῦον εἰς τὸ νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἔργον· ἀλλ' ὁ Καλοκύρης, ὅςτις ἦτο ἀνὴρ θερμουργὸς καὶ τολμηρὸς καὶ φιλόδοξος, παραβαίνων ἐκ πρώτης ἀρχῆς τὴν πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὸ βασίλειον πίστιν, προςέθηκεν εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ῥώσων ὅτι, ἀντὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἁπλῆν ἐπιδρομὴν εἰς τὴν χώραν τῶν Βουλγάρων, ἠδύνατο νὰ καταλάβῃ αὐτὴν ὁριστικῶς ὡς ἴδιον κτῆμα, καὶ ὅτι ἂν, ἐκεῖθεν ὁρμώμενος, ἐβοήθει τὸν Καλοκύρην εἰς τὸ νὰ ἁρπάσῃ τὴν βασιλείαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἤθελε λάβει προςέτι μεγάλας ὠφελείας ἐκ τῶν βασιλικῶν ταμείων.

Τοιαύτας ἀκούσας προτάσεις ὁ Σβιατοσλαῦος οὐδόλως ἐδίστασε νὰ καταβῇ μετὰ 60,000 μαχητῶν εἰς τὸν Δούναβιν. Ἐμβαλὼν δὲ εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἐκυρίευσε μέγα αὐτῆς μέρος καὶ πολλὰς πόλεις, καὶ ἕδρευσεν εἰς Περεϊασλάβεζ, ἢ, καθὼς τὴν λέγουσιν οἱ Βυζαντινοὶ, Πραισθλάβαν, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, πολιτευόμενος ὡς κύριος τῆς χώρας, καὶ ἔχων παρ' ἑαυτῷ ὡς σύμβουλον τὸν Καλοκύρην. Τότε ὁ Νικηφόρος μεταβαλὼν σύ-

στημα, ἐπεζήτησε τὴν συμμαχίαν τῶν ταπεινωθέντων Βουλγάρων κατὰ τῶν Ῥώσων, καὶ πρὸς κύρωσιν αὐτῆς προέτεινεν εἰς τὸν Πέτρον νὰ πέμψῃ αὐτῷ κόρας ἐκ τοῦ βασιλικοῦ τῶν Βουλγάρων γένους ὡς συζύγους τῶν δύω νέων βασιλέων. Ὁ Πέτρος ἀπεδέχθη προθύμως τὴν συμμαχίαν ταύτην, καὶ ἐκπέμψας τὰς ζητηθείσας κόρας εἰς Κωνσταντινούπολιν, παρέστησε τὴν ἀνάγκην ταχείας ἐπικουρίας. Ἀλλὰ δὲν ἐπέπρωτο ὁ Νικηφόρος νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἡμαρτημένην αὐτοῦ πολιτικήν. Τὸ ἐργῶδες ἐπιχείρημα τῆς ἐξώσεως τῶν Ῥώσων ἐκ Βουλγαρίας, καὶ μεταβολῆς αὐτῆς εἰς ἐπαρχίαν Βυζαντινήν, ἐπεφυλάσσετο εἰς τοὺς δύω αὐτοῦ διαδόχους. Ὀλίγον μετὰ τὰ προεκτεθέντα γεγονότα ὁ Πέτρος ἀπέθανεν ἐξ ἀποπληξίας, ἣν προεκάλεσαν αἱ θλίψεις αὐτοῦ. Οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ῥωμανὸς καὶ Βορῆς συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ῥώσων. Ὁ δὲ Νικηφόρος, ὅςτις εἶχε τελευταῖον ἀποφασίσει τῷ 969 νὰ ἐπιχειρήσῃ σπουδαίαν κατὰ τῶν νέων τούτων πολεμίων ἐκστρατείαν, ἐγένετο θῦμα συνωμοσίας, ἣν παρεσκεύασαν περιστάσεις ποικίλαι, εἰς τῶν ὁποίων μεταβαίνομεν ἤδη τὴν ἔκθεσιν.

Ὁ Νικηφόρος δὲν ἦτο μόνον στρατηγὸς μέγας ὁσάκις ἐπείθετο ὅτι πρέπει νὰ ἀναπτύξῃ πᾶσαν τὴν πολεμικὴν αὐτοῦ ἐμπειρίαν καὶ δεξιότητα, ἀλλὰ καὶ κυβερνήτης ἐν πολλοῖς ἐπιτήδειος. Ἰδίως δὲ ἐνεπνέετο ὑπὸ τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν, τὰς ὁποίας εἴδομεν προαχθείσας εἰς μέσον ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ νεωτέρου, καὶ τὰς ὁποίας βλέπομεν ἤδη ἔτι μᾶλλον κυρωθείσας ἐπὶ τοῦ κατακτητοῦ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κιλικίας. Τῳόντι τοῦ Νικηφόρου σώζονται δύω νεαραὶ, δι' ὧν ἐπαναλαμβάνεται μετά τινων τροπολογιῶν ἡ προστασία ἣν οἱ ἄμεσοι αὐτοῦ προκάτοχοι ἀπένειμαν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν κατὰ τῆς τῶν δυνατῶν καταπιέσεως. Δὲν περιωρίσθη ὅμως ὁ Νικηφόρος εἰς τοῦτο· ἀλλὰ τελειοποιῶν τὴν διάταξιν δι' ἧς ὁ Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς ἀπηγόρευσεν εἰς πάντα μικρὸν γαιοκτήτην, ἀσπαζόμενον τὸν μοναχικὸν βίον, νὰ ἀφιεροῖ τὸ κτῆμά του εἰς τὴν μονὴν, ὥρισεν ὅτι οὐδενὶ ἐν γένει ἐπιτρέπεται τοῦ λοιποῦ νὰ ἀφιεροῖ ἀγροὺς, τόπους ἢ οἰκίας εἰς μοναστήρια, ἢ μητροπόλεις, ἢ ἐπισκοπὰς, ἢ ξενῶνας, ἢ γηροκομεῖα· οὐδὲ

ἐπιτρέπεται ἡ ἵδρυσις νέων μονῶν ἢ ξενώνων ἢ γηροκομείων.

Ἡ περὶ τούτου νεαρὰ αὐτοῦ, ἡ κατ' αὐτὸ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας του ἐκδοθεῖσα, πρεσβεύει τοσοῦτον ὑγιεῖς ἀρχὰς, ὥςτε καλὸν νομίζομεν νὰ ἀναλύσωμεν αὐτὴν ἐνταῦθα πλατύτερον. «Ὁ Θεὸς, λέγει, ὑπέδειξε πολυειδῶς ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος τοῦ νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν τῆς ψυχῆς ἡμῶν σωτηρίαν· καὶ ὅμως εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τοὺς ἄλλους εὐαγεῖς οἴκους ἐπικρατεῖ περιφανὴς ἡ τῆς ἀπληστίας νόσος, τὴν ὁποίαν βλέπων δὲν ἠξεύρω τῇ ἀληθείᾳ τίνα τοῦ κακοῦ νὰ ἐπινοήσω θεραπείαν, ἢ πῶς νὰ κολάσω τὴν ἀμετρίαν. ‹ Εἰς τίνας ἆρά γε τῶν πατέρων πειθόμενοι, ἢ πόθεν ἄλλοθεν λαβόντες τὰς ἀφορμὰς προήχθησαν εἰς τοσαύτην περιττότητα; Ἀδιακόπως σπουδάζοντες πῶς νὰ ἀποκτήσωσι τῆς γῆς πλέθρα μυρία, καὶ λαμπρὰς οἰκοδομὰς, καὶ ἀγέλας βοῶν, ἵππων καὶ καμήλων, ἄλλων δὲ κτηνῶν ἀναρίθμητα πλήθη, κατατείνουσι περὶ ταῦτα ὅλην τῆς ψυχῆς τὴν μέριμναν, ὥςτε κατ' οὐδὲν διαφέρει τοῦ κοσμικοῦ βίου ὁ διὰ πολλῶν φροντίδων φλεγμαινόμενος τοιοῦτος μοναχικὸς βίος· ἐνῷ καὶ τὰ θεῖα λόγια ῥητῶς ἀπαγορεύουσιν αὐτοῖς τὰς τοιαύτας φροντίδας, καὶ ὁ βίος τῶν θείων πατέρων τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πολλαχοῦ γῆς διαλαμψάντων, ὑπῆρξεν οὕτω λιτὸς, οὕτως ἀπέριττος, ὥςτε ἐνόμιζες αὐτοὺς σχεδὸν μόνῃ ψυχῇ ζῶντας καὶ παραψαύοντας οὕτως εἰπεῖν τῆς τῶν ἀγγέλων ἀϋλίας. Πλὴν δὲ τούτου ὅταν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀκούω τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, βιαστὴν ὑπάρχειν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ βιαστὰς ἁρπάζειν αὐτὴν, καὶ διὰ πολλῶν θλίψεων δέον ἡμᾶς εἰς αὐτὴν ἐλθεῖν, ἀφ' ἑτέρου δὲ βλέπω τοὺς τοιοῦτον βίον ἐπαγγελλομένους καὶ ἐπὶ τούτῳ δι' ἰδίου σχήματος διακρινομένους, ἔπειτα δὲ σφόδρα τοῦ ἐπαγγέλματος καταψευδομένους καὶ ἀντιφθεγγομένους τῷ σχήματι, δὲν ἠξεύρω πῶς νὰ μὴ καλέσω τὸ πρᾶγμα ἁπλῆν κωμῳδίαν καὶ βλασφημίαν ἄντικρυς τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ. Πρόδηλος ἄρα κατάχρησίς ἐστιν ἡ τῶν πολυπλέθρων τούτων ἀγρῶν καὶ τῶν χωρίων κτῆσις τῶν οὕτως ὑπερφυῶν, καὶ φροντίδων πλῆθος ὑπὲρ τοὺς καρποὺς γεννᾷν πεφυκότων. Ἡ δὲ κατάχρησις αὕτη προῆλθεν, ὡς συνήθως συμβαίνει, εἰς τὸ ἔσχατον τῆς ὑπερβολῆς. Οὐδ' ἐννοῶ τί παθόντες οἱ ἄνθρωποι ὅσοι προαιροῦνται νὰ πράξωσί

τι ἐπιτήδειον εἰς θεραπείαν τοῦ Θεοῦ καὶ λύσιν ἁμαρτημάτων, ἀντὶ νὰ ἐκτελέσωσι τὴν εὔκολον καὶ φροντίδων ἐλευθέραν ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ, τὴν παραγγέλλουσαν τὸ πωλεῖν τὰ ὑπάρχοντα καὶ διδόναι τοῖς πτωχοῖς, ἐπιχειροῦσιν ἐξεπίτηδες, οὕτως εἰπεῖν, νὰ καταστήσωσι δύσκολον καὶ πραγματωδεστέραν τὴν ἐντολὴν ταύτην καὶ νὰ ἐπισωρεύσωσιν εἰς ἑαυτοὺς πλῆθος φροντίδων συνιστῶντες μοναστήρια· ὡς ἂν δὲ μὴ ἤρκουν τὰ μοναστήρια, ἱδρύοντες προςέτι ξενῶνας καὶ γηροκομεῖα. Τούτων ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις ἡ σύστασις, ἐνόσῳ ἦτο σπάνις αὐτῶν, εἶχε πολὺ τὸ εὔλογον καὶ τὸ χρήσιμον, διότι διὰ τοιούτων καταστημάτων ἡ εὐποιΐα ἀπέβαινε μονιμωτέρα καὶ ἀπεδίδετο εἰς πολλοὺς συνάμα ἀνθρώπους. Ἀφοῦ ὅμως ἐπλεόνασαν ὑπὲρ τὴν χρείαν καὶ τὸ μέτρον τὰ ἱδρύματα ταῦτα, οἱ ἀσχολούμενοι ἔτι εἰς σύστασιν νέων τοιούτων, καὶ παραιτοῦντες τὴν πρόχειρον κατ' ἰδίαν ἀγαθοεργίαν, δὲν ἀναμιγνύουσιν ἆρά γε τὴν κακίαν μετὰ τῆς εὐποιΐας καὶ τὰ ζιζάνια μετὰ τοῦ σίτου; Μᾶλλον δὲ πῶς νὰ μὴ εἴπω ὅτι παρ' αὐτοῖς ἡ φιλοθεΐα γίνεται προκάλυμμα κενοδοξίας, ἵνα φανεροὶ πᾶσιν ὦσιν τὸ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἀρκούμενοι νὰ ἔχωσι μάρτυρας τῆς ἀρετῆς αὐτῶν μόνον τοὺς παρόντας, ἀλλὰ θέλοντες ὥςτε καὶ οἱ ἐπιγινόμενοι νὰ μὴ ἀγνοῶσι ταύτην. Καὶ ταῦτα χριστιανοὶ ὄντες, εἰς οὓς παραγγέλλεται νὰ ἀποφεύγωσι παντὶ τρόπῳ πᾶσαν περὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις ἐπίδειξιν. Διότι δὲν γίνεται ἆρά γε τοῦτο κατάδηλον ἀφοῦ, ἐνῷ μυρία ἕτερα ὑπάρχωσι τοιαῦτα ἱδρύματα, διὰ τοῦ χρόνου παραμεληθέντα καὶ πολλῆς δεόμενα συνδρομῆς καὶ βοηθείας, ἡμεῖς ἀμελοῦντες αὐτῶν, ἐπιχειροῦμεν μετὰ πολλοῦ ζήλου τὴν ἵδρυσιν νέων, μόνον καὶ μόνον ἵνα φέρωσι ταῦτα τὸ ἴδιον ἡμῶν ὄνομα, καὶ καθαρῶς ἀναφαίνωνται αἱ ἡμέτεραι πρὸς αὐτὰ προςφοραί; Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τὴν ἐργασίαν τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν ὑμᾶς διεγείροντες, καὶ τῆς θεομισοῦς ταύτης φιλοδοξίας θέλοντες νὰ ἐκκόψωμεν τὸ κακὸν, καὶ σπουδάζοντες, ἐὰν προαιρώμεθα νὰ ποιήσωμεν ἀγαθὸν, διὰ Θεὸν μόνον νὰ ποιῶμεν τοῦτο, καὶ νὰ μὴ συνάπτωμεν αὐτῷ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν, ἵνα μὴ στερηθῶμεν πάντως τῆς τοῦ Θεοῦ ἀντιμισθίας, κελεύομεν τοὺς εὐσεβεῖς τοὺς βουλομένους νὰ πράττωσιν ἔργα χρηστότητος καὶ φιλανθρωπίας, νὰ πωλῶσι τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν καὶ νὰ δίδωσιν

εἰς τοὺς πένητας, ἀκολουθοῦντες τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐντολὴν, ὅςτις τοσοῦτον θέλει ἡμᾶς φιλοδαπάνους περὶ τὸν ἔλεον, ὥστε ὄχι μόνον ὅσα χρήματα ἔχομεν νὰ προςφέρωμεν εἰς τοὺς χρήζοντας, ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ δαπανήσωμεν ταῦτα, νὰ ἐπιχειρῶμεν προθύμως τὴν πώλησιν τῶν κτήσεων. Ἐὰν δὲ τινές εἰσι τοσοῦτον φιλόκαλοι καὶ μεγαλουργοὶ ὥςτε νὰ θέλωσι καὶ μοναστήρια νὰ συνιστῶσι, καὶ ξενῶνας καὶ γηροκομεῖα, ὁ κωλύων οὐδείς. Ἀλλ' ἐπειδὴ πολλὰ τῶν ἐκ πολλοῦ τοῦ χρόνου προϋπαρχόντων περιέστησαν, καθ' ἃ προείπομεν, εἰς παντελῆ ἀπορίαν, ἐκεῖνα οὗτοι ἂς ἐπιμεληθῶσιν, εἰς τὰ κείμενα ἂς δίδωσι χεῖρα βοηθείας καὶ περὶ αὐτὰ ἂς δείξωσι τὸ φιλόθεον. Ἐνόσῳ δὲ παρορῶντες τὰ προϋπάρχοντα οὕτως ἔχοντα, ἐπιχειροῦσι τὴν οἰκοδομὴν ἄλλων νέων, οὔτε ἐπαινέσω τὸ πρᾶγμα, οὔτε ἐπιτρέψω παντάπασι, συνειδὼς ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἔρως δόξης κενῆς καὶ μανία περὶ αὐτῆς ὁμολογουμένη. Κελεύομεν δὲ αὐτοὺς νὰ ἐπιμεληθῶσι τῶν προλαβόντων καὶ βοηθείας δεομένων οὐχὶ παρέχοντες ἀγροὺς οὐδὲ τόπους καὶ οἰκοδομὰς (διότι ἱκανά εἰσιν ὅσα ἐξ ἀρχῆς ἔχουσιν), ἀλλὰ συντελοῦντες εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι χρήσιμα ταῦτα πάντα, ἠμελημένα ὄντα καὶ ἀκαλλιέργητα δι' ἀπορίαν χρημάτων, ἐπὶ δὲ τούτῳ πωλοῦντες τοὺς ἀγροὺς καὶ τοὺς τόπους οὓς ἔχουσι πρὸς τοὺς θέλοντας τῶν κοσμικῶν, καὶ ἐκ τοῦ τιμήματος αὐτῶν παρέχοντες εἰς ἐκεῖνα οἰκέτας, βόας, ποίμνια καὶ ἄλλα χρήσιμα κτήνη. Διότι ἂν ἀντὶ τούτων παράσχωμεν εἰς τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἱδρύματα αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ἀγροὺς, καὶ τοὺς τόπους οὓς ἔχομεν, ἐπειδὴ ὁ νόμος ἐμποδίζει τὴν ἐκποίησιν τῶν κτημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς εὐαγῆ καταστήματα καὶ ἐκκλησίας, κατ' οὐδὲν θέλομεν ὠφελήσει τὰ ἱδρύματα ἐκεῖνα, ἀφίνοντες ἀθεράπευτα τὰ κακῶς ἔχοντα δι' ἔλλειψιν χρημάτων καὶ ἐργατῶν. Ὅθεν ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδενὶ ἐπιτρέπεται νὰ ἀφιεροῖ ἀγροὺς καὶ τόπους εἰς μοναστήρια, ἢ γηροκομεῖα, ἢ ξενῶνας, ἢ μητροπόλεις καὶ ἐπισκοπάς· διότι οὐδὲν ἐκ τούτων προκύπτει εἰς τὰ καταστήματα ταῦτα ὄφελος. Ἐὰν δέ τινα ἐξ αὐτῶν τοσοῦτον κακῶς διῳκήθησαν, ὥστε κατελήφθησαν ἔρημα τόπων, δὲν κωλύεται ὡς πρὸς ταῦτα ἡ τῶν ἀρκούντων κτῆσις, ἀλλ' ἀπαιτεῖται πρὸς τοῦτο ἡ βασιλικὴ γνώμη καὶ δοκιμασία. Κελλία ὅμως καὶ τὰς καλουμένας λαύρας, ἐφ' ὅσον ἐν ἐρήμοις οἰκοδομούμενα, πε-

ριορίζονται εἰς μόνην τὴν ἰδίαν περιοχὴν, καὶ δὲν περιλαμβάνωσιν ἀγροὺς καὶ ἑτέρας κτήσεις, ὄχι μόνον δὲν ἐμποδίζομεν νὰ κατασκευάζωνται, ἀλλὰ καὶ ἐπαινοῦμεν μᾶλλον τὸ πρᾶγμα.

«Ταῦτα παραινῶν ἐγὼ καὶ νομοθετῶν, ἐπιφέρει ἐπὶ λέξεως ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος, οἶδ' ὅτι τοῖς πολλοῖς μὲν καὶ φορτικὰ λέγειν δόξω, καὶ πρὸς τὴν γνώμην αὐτῶν ἀπᾴδοντα· ὧν οὐδὲν ἐμοὶ μέλλον, εἴπερ ἀρέσκειν, κατὰ (τὸν) Παῦλον, οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ Θεῷ βούλομαι. Τοῖς δὲ νοῦν ἔχουσι καὶ φρένας, καὶ μὴ ἐξ ἐπιπολῆς ὁρᾷν ἠσκημένοις, ὡς τὸ προςπεσὸν ἁπλῶς ταραχὴν αὐτῶν ἐπάγειν τῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ προσωτέρω χωροῦσι καὶ συνορᾷν βάθος πραγμάτων δυναμένοις, καὶ λυσιτελῆ δόξομεν καὶ ὠφέλιμα τοῖς τε κατὰ Θεὸν ζῶσι, καὶ τῷ κοινῷ παντὶ φθέγξασθαι.» Συνετώτερον καὶ μετριοπαθέστερον δὲν ἠδύνατο ὁ βασιλεὺς νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάπαυσιν καταχρήσεως ὀλεθρίας, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας πλεῖστα κτήματα παραδιδόμενα εἰς τὰ μοναστήρια καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἐκεῖνα ἱδρύματα, ἢ ἐνεκροῦντο μὴ καλλιεργούμενα ὅπως ὅτε ἀνῆκον εἰς ἰδίους κυρίους, ἢ ἂν ἐκαλλιεργοῦντο ὁπωσδήποτε, αἱ ἐξ αὐτῶν πρόςοδοι κατεδαπανῶντο ὑπὲρ τῆς ἀργίας καὶ τῆς ἀκολασίας. Ὁ βασιλεὺς, καθὼς εἴδομεν, δὲν ἀπηγόρευσεν ἀπολύτως πᾶσαν ὑπὲρ τῶν καταστημάτων ἐκείνων προςφοράν· ἀπηγόρευσε μόνον τὴν ἵδρυσιν νέων καταστημάτων, καὶ τὴν εἰς τὰ ὑπάρχοντα ἀφιέρωσιν ἀκινήτων κτημάτων. Χρηματικὰς ὅμως προςφορὰς ἐπέτρεπεν εἰς ταῦτα, καὶ οὐ μόνον ἐπέτρεπεν, ἀλλὰ καὶ προέτρεπε πρὸς τοῦτο, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ κατασταθῶσι χρήσιμα τὰ πολλαχοῦ ἀκαλλιέργητα μένοντα ἀκίνητα τῶν εὐαγῶν οἴκων καὶ μοναστηρίων. Τελευταῖον ἐπέτρεπε καὶ αὐτῶν τῶν ἀκινήτων εἰς ταῦτα τὴν ἀφιέρωσιν, ὁσάκις κατήντησαν νὰ μὴ ἔχωσι τοιαῦτα, ἀλλὰ τοῦτο μόνον δυνάμει βασιλικῆς ἀδείας καὶ ἐγκρίσεως. Καὶ ὅμως τὸ μέγα πλῆθος τῶν μοναχῶν κατεξανέστη κατὰ τῆς διατάξεως ταύτης, ὅσον μέτριος καὶ ἂν ἦτο ὁ δι' αὐτῆς ἐπιβαλλόμενος περιορισμός. Ἠξεύρομεν δὲ ἤδη ὁπόση ἦτο ἡ ἐπὶ τοῦ πλήθους ἐπιῤῥοὴ τῆς μοναχικῆς τάξεως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Τὸ δὲ δεινότερον, ὄχι μόνον ἡ μοναχικὴ τάξις, ἀλλὰ καὶ τοῦ κλήρου τὸ πλεῖστον κακῶς διετέθη πρὸς τὸν βασιλέα διά τε τὴν προκειμένην νεαρὰν, ἥτις πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπηγόρευε τὴν εἰς τὰς

ἐκκλησίας ἀφιέρωσιν ἀκινήτων κτημάτων, καὶ δι' ἄλλας τινὰς ἐκκλησιαστικὰς διατάξεις. Οἱ προηγούμενοι βασιλεῖς παρεῖχον τακτικὰς χρηματικὰς χορηγίας εἰς τοὺς εὐαγεῖς οἴκους καὶ τὰς ἐκκλησίας, ὁ δὲ Νικηφόρος ἐντελῶς ἔκοψε τὰς χορηγίας ταύτας. Πλὴν τούτου ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων διοικήσεως. Εἰς τί συνίστατο ἡ ἐποπτεία αὕτη, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· ὁ μὲν Κεδρηνὸς λέγει ὅτι κατὰ τὸν τότε ἐκδοθέντα νόμον ὡρίζετο «μὴ ἄνευ τῆς αὐτοῦ (τοῦ βασιλέως) γνώμης καὶ προτροπῆς ἐπίσκοπον ἢ ψηφίζεσθαι ἢ προχειρίζεσθαι· ἐπισκόπου τε τεθνηκότος, βασιλικὸν ἐκπέμπων ἄνθρωπον ἐσταθμευμένην ποιεῖν τὴν ἔξοδον προσέταττε, καὶ τὰ περιττὰ ἀνελαμβάνετο.» Ἐκ τούτων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐνῷ πρότερον ἡ ἐκλογὴ καὶ προχείρισις τῶν ἀρχιερέων ἐνηργεῖτο ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ἤδη ὁ Νικηφόρος ἐκανόνισε τὸ ζήτημα τοῦτο ὅπως σήμερον ὑπάρχει κεκανονισμένον ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἡ ἱερὰ σύνοδος προτείνει τοὺς ἐπισκόπους, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς διορίζει αὐτούς. Καὶ προσέτι ἐπειδὴ πολλάκις συνέβαινε νὰ παρατείνεται ἡ τῶν ἐπισκοπῶν χηρεία, ὁ βασιλεύς, ἀποθανόντος ἐπισκόπου, ἔπεμπεν ἀμέσως βασιλικὸν ἄνθρωπον ἐπιτετραμμένον νὰ διαχειρίζεται μὲν τὰς εἰσπράξεις τῆς ἐπισκοπῆς, νὰ ἐπαρκῇ δὲ δι' αὐτῶν εἰς τὰ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα ἔξοδα, νὰ ἀποδίδῃ δὲ τὸ περίσσευμα εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἀλλ' ὁ Λέων ὁ Διάκονος ἄλλως ἐκτίθησι τὸ πρᾶγμα. Κατ' αὐτὸν ὁ Νικηφόρος «εἴτε τὰ θεῖα πρός τινων τῶν ἱερέων κινούμενα βουλόμενος διορθοῦν, ὡς ᾤετο, εἴτε κατεξουσιάζειν καὶ τῶν ἱερῶν, ὅπερ ἔκσπονδον ἦν, τόμον σχεδιάσαι τοὺς ἱεράρχας κατεβιάσατο *μήτι τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐκτὸς τῆς ἐκείνου ῥοπῆς ἐνεργεῖν.*» Κατὰ Λέοντα λοιπὸν τὸν Διάκονον ὁ Νικηφόρος ἀπῄτησε πολὺ πλείονα, ἢ κατὰ τὸν Κεδρηνόν· ἀπῄτησε μηδὲν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νὰ πράττεται ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε, ἐκ τῶν ἄλλων γνωστοτέρων τοῦ βασιλέως τούτου διατάξεων κρίνοντες, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ τὰ περὶ τούτου ὁρισθέντα ἦσαν εὔλογα καί, κατ' οὐδὲν προσβάλλοντα τὰ δόγματα τῆς πίστεως, ἀπεναντίας ἐσκόπουν νὰ ἐνισχύσωσιν αὐτὴν διὰ τῆς περιστολῆς πολλῶν κα-

ταχρήσεων· προςέβαλλον ὅμως τὰ ὑλικὰ συμφέροντα τοῦ κλήρου, καὶ τούτου ἕνεκα τὸ πλεῖστον τοῦ κλήρου ἀντεπολιτεύετο τῷ βασιλεῖ. Λέγομεν τὸ πλεῖστον, διότι οὐκ ὀλίγοι Ἐπίσκοποι, ἀνομολογοῦντες τὴν χρηστότητα τῶν προαιρέσεων τοῦ βασιλέως καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπεμβάσεως αὐτοῦ, δὲν ἐδίστασαν νὰ ὑπογράψωσι τὸν προμνησθέντα τόμον.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι τοῦ ἔθνους τάξεις παρεσύρθησαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἀντιπολίτευσιν δι' ἀναλόγους τινὰς αἰτίας. Τὸ δημόσιον ταμεῖον κατέβαλλεν ἐκ διαλειμμάτων φιλοτιμήματα, ὡς ἐλέγετο τότε, ἤτοι χρηματικὰς δωρεὰς εἰς τὰ μέλη τῆς συγκλήτου βουλῆς, τὰς ὁποίας ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ὑπολαβὼν ὑπερόγκους περιώρισεν. Ἐν γένει δὲ ὁ Νικηφόρος ἀναλογιζόμενος ὅτι τὸ κύριον τῆς πολιτείας καθῆκον ἦτο νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἐξωτερικῶν πολεμίων, ἀπὸ τῶν ὁποίων τοσαῦτα ἔπασχε δεινά, καὶ ὅτι τὸ κύριον πρὸς τοῦτο ὄργανον ἦτον ὁ στρατός, εἰς τούτου πρὸ πάντων τὴν διοργάνωσιν, τὴν συντήρησιν καὶ τὴν ἐπίδοσιν ἐπέστησε τὴν προςοχήν, περικόπτων ὅσον ἐνδέχεται τὰς ἄλλας δαπάνας, ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν σπουδαιοτάτην ἐκείνην χρείαν. Λέγεται μάλιστα ὅτι ἵνα καὶ ἠθικῶς συντελέσῃ εἰς τοῦ στρατοῦ τὴν ἐπίῤῥωσιν ἠθέλησε νὰ ἀνανεώσῃ τὸν νόμον, ὃν, ὡς ἠξεύρομεν ἤδη, ἀπεπειράθη ποτὲ νὰ θεσπίσῃ καὶ ὁ Φωκᾶς ὁ μετὰ Μαυρίκιον βασιλεύσας (σελ. 214 τοῦ τρίτου τόμου)· νόμον ὁρίζοντα, «τοὺς ἐν πολέμοις ἀποθνήσκοντας στρατιώτας μαρτυρικῶν ἀξιοῦσθαι γερῶν» ὅ ἐστιν ὅτι οἱ ἐν πολέμοις πίπτοντες στρατιῶται θέλουσι λογίζεσθαι καὶ τιμᾶσθαι ὡς μάρτυρες τῆς πίστεως. Εἴπομεν δὲ καὶ ἄλλοτε ὅτι ἐπειδὴ τὸ αἴσθημα τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας δὲν ὑπῆρχε τότε ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκείνῃ, μόνον δὲ ἐπεκράτει παρ' αὐτῇ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, ἄλλος τρόπος τοῦ νὰ κατασταθῇ τὸ αἴσθημα τοῦτο χρήσιμον εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς πολιτείας συμφέροντα δὲν ὑπῆρχεν, εἰμὴ νὰ καθιερωθῇ ὅτι ὁ ὑπὲρ τοῦ κράτους πίπτων στρατιώτης ἐκπληροῖ καθῆκον ἀνάλογον τοῦ ὑπὲρ τῆς πίστεως μαρτυροῦντος. Ἄριστα λοιπὸν ὁ Νικηφόρος προῃρέθη νὰ ἐκδώσῃ τὸν τοιοῦτον νόμον καὶ προέτρεψε τόν τε Πατριάρχην καὶ τοὺς ἐπισκόπους νὰ συναινέσωσιν εἰς αὐτόν. Δυστυχῶς τινὲς τούτων «γενναίως ἀντιστάντες» κατὰ Κεδρηνόν, κατὰ δὲ τὰς παρού-

σας τῆς ἱερᾶς ἡμῶν ἐκκλησίας δοξασίας, ἀνοηταίνοντες, προέτειναν εἰς μέσον τὸν δι' ἄλλας περιστάσεις καὶ δι' ἄλλους λόγους ἐκδοθέντα κανόνα τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ὅςτις ἀπεφήνατο ἀκοινωνήτους ἐπὶ τριετίαν τοὺς πολέμιον ἔν τινι πολέμῳ ἀνῃρηκότας. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἐνδοὺς εἰς τὴν παράλογον ταύτην ἀξίωσιν, ἀπετράπη τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ σκοποῦ. Ἀλλὰ τόσῳ μᾶλλον ἐπέμενεν εἰς τὴν ἐκ παντὸς τρόπου περιποίησιν καὶ προστασίαν τοῦ στρατοῦ. Ἐκ τούτων δὲ ὠφελούμενοι ὅ,τε κλῆρος καὶ οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ συγκλητικοὶ ἠρέθιζον ὁσημέραι πλειότερον τὴν κοινὴν γνώμην κατὰ τοῦ βασιλέως.

Ἐν γένει δὲ συνέβη κατὰ τοῦτο εἰς τὸν Νικηφόρον ὅ,τι εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς μεταῤῥυθμίσεως, πρὸς τὴν πολιτείαν τῶν ὁποίων εἶχε συγγένειάν τινα ἡ πολιτεία αὐτοῦ. Ἐκ τούτου πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις ὅσων τὰ συμφέροντα προςεβάλλοντο ὑπὸ τῶν ποικίλων διατάξεων, δι' ὧν οὗτος ἠγωνίζετο νὰ περιποιήσῃ νέαν τινὰ ζωὴν εἰς τὸ κράτος, κατεξανέστησαν κατὰ τοῦ ἀνδρός. Καὶ κατὰ τὸ σύνηθες οἱ χρονογράφοι καὶ μάλιστα οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι, συμμερισθέντες τὰ πάθη ταῦτα, ἐπεσώρευσαν κατ' αὐτοῦ ποικίλας ὅσας κατηγορίας τὰς ὁποίας ἢ παντάπασι δὲν εὑρίσκομεν, ἢ πολὺ μετριώτερον ἀπαντῶμεν ἐκφερομένας ὑπὸ τοῦ ἀξιολογωτέρου τῶν συγχρόνων Λέοντος τοῦ Διακόνου. Ὁ τελευταῖος οὗτος, ὅςτις, καθὰ πρὸ ὀλίγου εἴδομεν, καὶ εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ὑποδεικνύει ἐν μέρει τὴν προαίρεσιν τῆς διορθώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων, δύω μόνας ἄλλας προςτρίβει εἰς τὸν Νικηφόρον μομφάς· ὅτι ἀνείχετο τὴν πλεονεξίαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος, ὅςτις ἀποβαλὼν τὸν ἀνδρώδη καὶ στρατιωτικὸν βίον ἐτράπη εἰς τὴν χρηματολογίαν καὶ ἐσφετερίσθη τὸ μονοπώλιον τοῦ σίτου ἀγοράζων αὐτὸν εἰς μικρὰν τιμὴν, μεταπωλῶν δὲ εἰς μεγάλην· καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς νέους ἐψήφιζε φόρους, καὶ ἀπαραιτήτως εἰςέπραττεν αὐτοὺς, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἔχει χρείαν πολλῶν χρημάτων πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατιωτικοῦ. Ὁ δὲ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζωναρᾶς καὶ ὁ Γλυκᾶς ταῦτά τε δεινότερον ἐκτραγῳδοῦσι, καὶ ἄλλας πολλὰς προςθέτουσιν αἰτιάσεις. Ὁ Γλυκᾶς λόγου χάριν δὲν ἀναφέρει τὴν πλεονεξίαν τοῦ Λέοντος, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Νικηφόρον ἐπὶ τῷ τοιούτῳ πάθει κατηγορῶν ἱστορεῖ, ὅτι, ἐπικρατήσαντος λιμοῦ εἰς τὴν

πόλιν τοιούτου, ὥςτε ὁ μέδιμνος ἐπωλεῖτο ἀντὶ νομίσματος, ὁ Νικηφόρος μικροπρεπῶς ἐθεράπευσε τὸ κακὸν διατάξας νὰ ἀνοίξωσι τὰς δημοσίας σιτοθήκας καὶ νὰ δίδωσι δύω μεδίμνους ἀντὶ νομίσματος, ἐνῷ ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν εἰς ἀνάλογον τινα περίστασιν διέταξε νὰ πωλῶνται δώδεκα μέδιμνοι ἀντὶ νομίσματος. Ἐξελθόντος δὲ κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ τοῦ Φωκᾶ πρὸς γύμνασιν τοῦ στρατοῦ, προςῆλθεν ἀνὴρ πολιὸς τὴν τρίχα καὶ ἐζήτησε νὰ καταταχθῇ ὡς στρατιώτης. Καὶ ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἀπορήσας ἠρώτησε τὸν ἄνθρωπον, πῶς γέρων ὢν ζητεῖ τοιοῦτό τι, ὑπολαβὼν ἐκεῖνος εὐστόχως ἀπεκρίθη· «πολλῷ δυνατώτερος εἰμὶ νῦν ἢ ὅτε ἤκμαζον.» Τοῦ δὲ βασιλέως εἰπόντος «καὶ πῶς τοῦτο;» ὁ γέρων ἐπέφερεν ὅτι πρότερον ἐπεφόρτιζεν εἰς δύω ἡμιόνους τὸν σῖτον, ὃν ἀντὶ νομίσματος ἠγόραζεν, ἐπὶ δὲ τῆς παρούσης βασιλείας φέρει ἐπὶ τὸν ὦμον σῖτον δύω νομισμάτων· ὅπερ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς καὶ ἐννοήσας τὴν εἰρωνείαν, ἔστρεψεν ἁπλῶς τὰ νῶτα πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ δὲ Κεδρηνὸς πάλιν βεβαιοῖ ὅτι ὁ στρατὸς καθ' ἣν ἐποχὴν ἀνηγόρευσε τὸν Νικηφόρον βασιλέα ἐξετράπη εἰς πολλὰς καταχρήσεις καὶ λεηλασίας ἔν τε ταῖς ἐπαρχίαις καὶ ἐν τῇ βασιλευούσῃ αὐτῇ, καὶ ὅμως ὁ βασιλεὺς οὔτε τοὺς πταίσαντας ἐτιμώρησεν, οὔτε τοὺς ἀδικηθέντας ἀπεζημίωσε, λέγων ἁπλῶς ὅτι «οὐδὲν θαυμαστὸν εἰ ἐν τοσούτῳ πλήθει λαοῦ ἀτακτοῦσι τινές.»

Καὶ ταῦτα μὲν φαίνονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πιθανά. Ὁ Λέων ὁ Διάκονος ὁμιλεῖ τῳόντι περὶ τοῦ μονοπωλίου τοῦ σίτου ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως, περὶ τοῦ ἐπικρατήσαντος κατὰ τὰ τελευταῖα τρία ἔτη τοῦ Νικηφόρου λιμοῦ, περὶ τῆς ἰδιαζούσης αὐτοῦ πρὸς τὸν στρατὸν εὐνοίας, καὶ περὶ τῶν γενομένων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῆς ἀναῤῥήσεως τοῦ βασιλέως ἀταξιῶν· ἀλλ' ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζωναρᾶς προςεπιφέρουσιν ἄλλα τινὰ τὰ ὁποῖα διστάζομεν νὰ πιστεύσωμεν καθ' ὁλοκληρίαν. Ὁ μὲν Ζωναρᾶς λέγει ὅτι ἐνῷ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ νόμισμα εἶχεν *ἐξαγίου* σταθμόν, ὁ Νικηφόρος ἐπενόησε τὸ λεγόμενον *τετάρτηρον*, ὅ ἐστιν ἐνόθευσε τὸ νόμισμα κατὰ $\frac{2}{3}$. Ὁ δὲ Κεδρηνὸς εἰπὼν ὡςαύτως τοῦτο προςτίθησιν, ὅτι ἐξέδιδε δύω εἰδῶν νομίσματα, τὰ μὲν κίβδηλα, τὰ δὲ γνήσια· ὅτι τῶν μὲν φόρων ἡ πληρωμὴ εἰς τὰ δημόσια ταμεῖα ἀπῃτεῖτο διὰ γνησίων νομισμάτων, αἱ δὲ δαπάναι ἐνηρ-

γοῦντο διὰ κιβδήλων· καὶ ὅτι ἀπηγόρευσε τὴν κυκλοφορίαν τοῦ νομίσματος, τοῦ ἐκτυπωθέντος ἐπὶ τῶν προτέρων βασιλέων. Ἀλλ' ὁ Λέων ὁ Διάκονος οὐδὲν τοιοῦτο λέγει, ἐνῷ ἱστορήσας τὰς ἄλλας ἀτοπίας τῆς τοῦ Νικηφόρου διοικήσεως, δὲν ἐννοοῦμεν πῶς ἤθελε σιωπήσει γεγονὸς, τὸ ὁποῖον, ἂν ἦτο ἀληθὲς, ἤθελεν ἐπιφέρει φοβερὰν ἀναστάτωσιν εἰς ὅλας τὰς ληψοδοσίας τοῦ κράτους. Πλὴν τούτου δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰς ἐξεταζόμεναι αἱ κατηγορίαι αὗται, φαίνονται ὁπωςοῦν ἀπίθανοι. Λέγεται ὅτι τὸ κίβδηλον, τὸ μικρὸν νόμισμα ἐσκορπίζετο εἰς τὰς δαπάνας τοῦ κράτους· βεβαίως ὅμως ὄχι εἰς τὴν μισθοδοσίαν τοῦ στρατοῦ καὶ τὰς ἄλλας πρὸς αὐτὸν χορηγίας· διότι ὁ Νικηφόρος, ὅςτις ὁμολογουμένως ἐπεδείκνυε πᾶσαν πρὸς τὸν στρατὸν εὔνοιαν, ἦτο ἀδύνατον νὰ δυςαρεστήσῃ αὐτὸν διὰ τοιαύτης ἀδικίας· βεβαίως ὄχι εἰς τὰς πρὸς τοὺς ξένους ἐμπόρους συναλλαγὰς, διότι τοιοῦτό τι ἤθελε φυγαδεύσει πᾶσαν ἐξωτερικὴν ἐμπορίαν. Τούτων ὅμως τεθέντων, ἐπειδὴ ὁ στρατιωτικὸς προϋπολογισμὸς ἀπετέλει ἓν τῶν κυριωτάτων κεφαλαίων τῆς δημοσίας δαπάνης, ἰδίως ἐπὶ Νικηφόρου, καὶ πρὸς τούτοις τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον κατὰ τούτους μάλιστα τοὺς χρόνους ἤκμαζεν, ἕπεται ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ κιβδήλου νομίσματος ἤθελε ἱκανῶς περιορισθῇ, ὥςτε ἡ ἐξ αὐτοῦ ὠφέλεια δὲν ἀπέβαινε πολλοῦ λόγου ἀξία. Ἡ ὑπὸ τοῦ κράτους κιβδηλία τοῦ νομίσματος δὲν δύναται νὰ ἐνεργηθῇ εἰμὴ ὅπου δὲν ὑπάρχουσιν, οὔτε τακτικὴ διοίκησις οὔτε ἐξωτερικαὶ σχέσεις πολλαί. Ἀλλ' εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος ὅπερ ἦτο ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτοῦ κατὰ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ἦτον ἀδύνατον νὰ εὐδοκιμήσῃ, οὐδὲ προέκυψε τὸ κακὸν τοῦτο ἐνταῦθα εἰμὴ βραδύτερον ὅτε συνέπεσε μετὰ τῆς οἰκονομικῆς, διοικητικῆς καὶ τῆς ἄλλης αὐτοῦ παραλυσίας. Δὲν ἐννοοῦμεν προςέτι εἰς τί ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς κυκλοφορίας τοῦ νομίσματος τῶν προτέρων βασιλέων, ἀφοῦ λέγεται ὅτι καὶ ὁ Νικηφόρος δύω εἰδῶν νομίσματα ἔκοπτε, βαρὺ ἢ γνήσιον, καὶ μικρὸν ἢ κίβδηλον. Τελευταῖον ἵνα συνυπάρξωσι τφόντι ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον νομίσματα κίβδηλα καὶ γνήσια, ἀπαιτοῦνται διατάξεις τινὲς, περὶ ὧν οὐδὲν λέγουσιν ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζωναρᾶς. Ὅταν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ καλὸς (1285—1314) ἠθέλησε νὰ πράξῃ ἀνάλογόν τι, ἀφοῦ τὸ μὲν 1295 ἠλάττωσε τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν

τῆς λίτρας ἀπὸ 20 φράγκων, εἰς φρ. 16 καὶ 72 ἑκατοστά, τὸ δὲ 1303 εἰς φρ. 6 καὶ 97 ἑκατοστά, τὸ δὲ 1305 εἰς 6 φρ. καὶ 15 ἑκατοστά, καὶ ἐλῄστευσεν οὕτω τὸ ὑπήκοον, ἔπειτα ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς ἀνταποδόσεως, διότι οἱ φορολογούμενοι τῷ ἀπέδιδον τοὺς φόρους διὰ τοῦ κιβδήλου νομίσματος. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐξέδωκε πάλιν νόμισμα βαρύτερον, τῷ 1306, ἀναβιβάσας τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τῆς λίτρας ἀπὸ φράγκα 6 καὶ 15 ἑκατοστά, εἰς φράγκα 17 καὶ 63 ἑκατοστά. Ὁ λαὸς τῶν Παρισίων ἐστασίασεν, ἀλλὰ περιεστάλη, καὶ ἡ κιβδηλία ἐξηκολούθησεν ὡς πρότερον. Τῷ 1311 ἠλαττώθη πάλιν ἡ τοῦ νομίσματος ἀξία, τῷ δὲ 1314 πάλιν ηὔξησεν εἰς φράγκα 18 καὶ 37 ἑκατοστά. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἀπηγορεύθη ἡ ἐξαγωγὴ τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου καὶ ἡ εἰςαγωγὴ ξένων γνησίων νομισμάτων. Ἄνευ τοιούτων διατάξεων ἀπέβαινεν ἀδύνατος ἡ συνύπαρξις τῶν γνησίων καὶ τῶν κιβδήλων νομισμάτων· διότι ἀναγκαίως τὰ γνήσια ἤθελον φυγαδευθῆ ἢ κρυβῆ, ὅπως συμβαίνει ἐπὶ τοῦ χαρτονομίσματος, ἡ δὲ ἀξία τῶν πραγμάτων ἤθελεν ὑπερτιμηθῆ ἀναλόγως τῆς ἐλαττώσεως τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας τοῦ κιβδήλου νομίσματος.

Ἀλλ' εἴτε ἀληθῆ εἶναι εἴτε μὴ τὰ περὶ τούτου ὑπὸ τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ τοῦ Ζωναρᾶ λεγόμενα, τὸ βέβαιον φαίνεται ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Λέων ἐξετράπη εἰς πολλὴν πλεονεξίαν καὶ κατάχρησιν, καὶ ὅτι ἡ ὑπερβάλλουσα αὐτοῦ τοῦ Νικηφόρου πρὸς τὸν στρατὸν εὔνοια ἀπέβη καταθλιπτικὴ εἰς τὸ ὑπήκοον, ἐξ ὧν ὠφελούμενοι μοναχοί, ἱερεῖς καὶ συγκλητικοὶ ὑπεξέκαιον τὴν κατὰ τοῦ βασιλέως δυσμένειαν τοῦ ὄχλου. Συνετέλεσαν δὲ εἰς τοῦτο, ὡς πολλάκις συμβαίνει, καὶ τυχαῖαί τινες περιστάσεις. Ὁ βασιλεὺς ἐπανελθὼν ἐκ τῆς κατὰ Βουλγάρων ἐκστρατείας αὐτοῦ ἐτέλεσεν ἀγῶνα ἱππικόν. Ἀλλ' ἀντὶ ν' ἀφήσῃ νὰ γίνωσιν αἱ συνήθεις ἱπποδρομίαι, διέταξε τὸν στρατὸν νὰ καταβῇ εἰς τὸ στάδιον, καὶ ἐκεῖ, διαιρεθεὶς εἰς ἀντιπάλους φάλαγγας κατ' ἀλλήλων ἐπερχομένας, νὰ συγκροτήσῃ μάχην πλαστήν· ἀλλ' οἱ παρακαθήμενοι ἐπὶ τῶν βάθρων τοῦ ἱπποδρόμου Βυζάντιοι καταπλαγέντες ἐκ τοῦ ἀπροςδοκήτου θεάματος, καὶ φοβηθέντες τὰ γυμνὰ ξίφη καὶ τὴν ὁρμὴν τῶν στρατιωτῶν, ἐτράπησαν μετὰ πολλῆς βίας εἰς φυγήν· ἐκ δὲ τοῦ ὠθισμοῦ καὶ τῆς ἀτάκτου φορᾶς συνέβη οὐκ ὀλίγος φόνος, πλείστων

συμπατηθέντων καὶ ἀποπνιγέντων οἰκτρῶς. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπταιε διὰ τὸν πανικὸν τοῦτον τοῦ ὄχλου φόβον, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον διὰ τ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ. Οὐχ ἧττον οἱ ἐχθροί του διέδωκαν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐγένετο ἐξεπίτηδες, ἐρεθίζοντες οὕτω τοὺς κατοίκους κατὰ τοῦ στρατοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ ἐπῆλθε μετ' οὐ πολὺ πραγματικὴ μεταξὺ αὐτῶν ῥῆξις. Ἐπὶ τῆς ἑορτῆς τῆς Ἀναλήψεως, ἐξελθόντος τοῦ βασιλέως κατὰ τὰ εἰθισμένα ἐν παρατάξει πρὸς τὴν καλουμένην Πηγὴν (τὸ σημερινὸν Μπαλυκλῆ) ὅπου ὑπῆρχεν ᾠκοδομημένος περικαλλὴς ναὸς τῆς Θεοτόκου, συνέβη, ἄδηλον πῶς, διαμάχη μεταξὺ βυζαντίων καὶ τῶν ἀρμενιακῶν ταγμάτων, καθ' ἣν οἱ στρατιῶται ἐτραυμάτισαν πολλοὺς πολίτας. Περὶ δὲ τὸ ἑσπέρας ἐπανερχομένου τοῦ βασιλέως εἰς τὰ ἀνάκτορα, οἱ δυσηρεστημένοι βυζάντιοι ὕβρισαν αὐτὸν ἀναφανδόν· καί τι γύναιον μετὰ τοῦ θυγατρίου αὐτοῦ εἰς τοσαύτην ἔφθασαν ἀπόνοιαν, ὥστε προέκυψαν τῆς οἰκίας καὶ ἔρριψαν λίθους κατὰ τοῦ βασιλέως. Συλληφθεῖσαι δὲ ἀμέσως αἱ δύω αὗται γυναῖκες κατεδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ πραίτωρος εἰς τὸν διὰ τοῦ πυρὸς θάνατον, ἐκτελεσθέντα τὴν ἐπιοῦσαν εἰς τὰς καλουμένας Ἀναράτας, (ἢ Ὀνωράτα), προάστειον τῆς πόλεως. Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἀφορμαὶ, αἱ πλεῖσται ἄδικοι, ὀλίγαι δὲ μόνον ἐξ αὐτῶν δίκαιαι, αἵτινες ἀρχίσασαι ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Νικηφόρου, καὶ ἐπιτηδείως καθεκάστην ὑποτρεφόμεναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ὅσων τὰ συμφέροντα προςεβάλλοντο ὑπὸ τῆς συνετῆς τοῦ ἀνδρὸς διοικήσεως, ηὔξησαν τὴν κατ' αὐτοῦ δυςαρέσκειαν. Ἀλλ' ἐπὶ πολλὰ ἔτη δὲν ἴσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ καθήκοντος. Ὁ Νικηφόρος ἦτο ὁμολογουμένως ἀνὴρ ἔξοχος. Εἴδομεν πῶς ἐτελείωσε τὴν προπαρατεθεῖσαν αὐτοῦ νεαράν. Ἠξεύρω, ἔλεγεν, ὅτι διατάσσω πράγματα ἀπᾴδοντα εἰς τὴν γνώμην τῶν πολλῶν· ἀλλ' ἀδιαφορῶ περὶ τούτου πεπεισμένος ὅτι θέλω ἔχει μετ' ἐμοῦ τοὺς νοῦν ἔχοντας καὶ φρένας. Ὁ δὲ Λέων ὁ Διάκονος διηγεῖται ὅτι αὐτόπτης γενόμενος, ἐνῷ ἔτι ἦτο μειράκιον, τῆς στασιαστικῆς ἐκείνης σκηνῆς, καθ' ἣν μετὰ τὴν σύγκρουσιν τῶν βυζαντίων πρὸς τοὺς Ἀρμενίους ὁ βασιλεὺς ἐπανήρχετο εἰς τὰ ἀνάκτορα δεινῶς ὑβριζόμενος ὑπὸ τοῦ ὄχλου καὶ λιθοβοληθεὶς μάλιστα, ἐθαύμασε τὸ ἀκατάπληκτον τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἀδιάσει-

στον τῆς ψυχῆς εὐγένειαν, ἣν συνετήρει ἐν μέσῳ τοιαύτης καταιγίδος, βάδην διὰ τοῦ ἄστεως πορευόμενος καὶ διασώζων τὸ φρόνημα σταθερὸν καὶ διακείμενος ὡςὰν τίποτε ἔκτακτον δὲν συνέβη. Ὅθεν ὁ Νικηφόρος ἐξηκολούθησε τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μεγάλου βουλεύματος τὸ ὁποῖον συνέλαβε τοῦ νὰ ταπεινώσῃ ὁλοσχερῶς τοὺς Μωαμεθανούς. Καὶ ἀφοῦ ἀνέκτησε τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον καὶ τὴν μεσημβρινὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐξώσῃ τοὺς πολεμίους ἐκείνους ἀφ' ἑνὸς ἀπὸ τῆς Σικελίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τῆς Συρίας.

Ἐπὶ τούτῳ παρεσκεύασεν ἐν ἔτει 966 ἐκστρατείαν ἰσχυρὰν πρὸ πάντων κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Σικελίας. Δυςτυχῶς περισπώμενος ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ σπουδαίων ἀσχολιῶν τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, καὶ μελετῶν ἐνταὐτῷ νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Συρίαν, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πρὸς δυσμὰς ἐκείνου ἐπιχειρήματος, καὶ δὲν ἐπέτυχε περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν στρατηγῶν εἰς οὓς ἀνέθηκε τὸ ἔργον. Κατ' ἀρχὰς ηὐδοκίμησαν οὗτοι, ἀνακτήσαντες ἀμαχητὶ σχεδὸν τὰς Συρακούσας, τὴν Ἱμέραν, τὸ Ταυρομένιον καὶ τοὺς Λεοντίνους. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ ἀρχηγὸς τῆς πεζικῆς δυνάμεως πατρίκιος Μανουὴλ, ἀνεψιὸς ὢν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ νέος θερμουργὸς μὲν ἀλλ' ἀπερίσκεπτος, προῆλθεν ἀσυνέτως εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου, ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδρας, καὶ κατεστράφη αὐτόθι μετὰ τοῦ πλείστου στρατοῦ. Οἱ δὲ Μωαμεθανοὶ ἐπελθόντες ἀμέσως μετὰ τὸ κατόρθωμα ἐπὶ τὴν παραλίαν ὅπου ἐναυλόχει ὁ βυζαντινὸς στόλος, ἐγένοντο ἐξ ἐφόδου ἐγκρατεῖς καὶ τῶν πλείστων πλοίων, αἰχμαλωτεύσαντες πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτὸν τὸν ναύαρχον Νικήταν.

Ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνεν ὁ Νικηφόρος νὰ ἀποζημιωθῇ διὰ κατορθώματος λαμπροτάτου. Διότι ὁδηγήσας αὐτὸς τῷ 968 ἐπὶ τὴν Συρίαν στρατὸν 80,000 ἀνδρῶν, ἐκυρίευσε πλεῖστα τῆς χώρας ταύτης φρούρια, καὶ συνεξεφόρησεν ἐξ αὐτῶν πλοῦτον ἀμύθητον, μεθ' ὃ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀντιοχείας, τῆς πολυθρυλήτου καὶ μεγάλης μητροπόλεως, ἥτις ἄλλοτε ἡμιλλᾶτο πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀραβικῆς καταχτήσεως ἦτο μία τῶν ἀκμαιοτέρων τῆς Ἀσίας πόλεων, ὥςτε ἡ ἅλωσις αὐτῆς

ἦτο ἀπαραίτητος πρὸς τὴν ἀσφαλῆ τῆς Συρίας ἀνάκτησιν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ πολέμιοι συνεσώρευσαν ἐν αὐτῇ ἁπάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις, ἡ ἐξ ἐφόδου ἐκπόρθησις ἀπέβη δυσχερεστάτη, ὁ δὲ βασιλεὺς προετίμησε νὰ ἐξαναγκάσῃ αὐτὴν νὰ παραδοθῇ διὰ τῆς πείνης, κατασκευάζων ἐπὶ παρακειμένου τινὸς λόφου ὀχυροῦ καὶ κατάῤῥύτου τετειχισμένον στρατόπεδον καὶ καταλείπων ἐν αὐτῷ δύναμιν ἱκανὴν νὰ φέρῃ τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα, ἀποστεροῦσα τοὺς κατοίκους τῆς Ἀντιοχείας πάσης τροφῆς δι' ἐπιτηδείων καταδρομῶν καὶ διαρπαγῶν. Ταύτην δὲ τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ ἐξετέλεσε τάχιστα ἐν ἀρχῇ τοῦ 969, τειχίσας ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν κατὰ Λέοντα τὸν Διάκονον τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος λόφον, πρῶτος αὐτὸς ἐπωμισάμενος λίθον καὶ τοῦ ἔργου ἀρξάμενος ἵνα ἐμψυχώσῃ τὴν προθυμίαν τοῦ στρατοῦ. Ἀφοῦ δὲ ἐπετελέσθη τὸ φρούριον, κατέλιπε μὲν ἐν αὐτῷ στρατὸν ἀποχρῶντα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν προμελετηθέντων, ἀνέθηκε δὲ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἄλλης κατὰ τὴν Συρίαν δυνάμεως εἰς τὸν πατρίκιον καὶ στρατοπεδάρχην Πέτρον, ἄνδρα ῥέκτην καὶ ῥωμαλεώτατον, εἰ καὶ εὐνοῦχον ὄντα. Καὶ τότε ἐπανέζευξε πρὸς τὴν βασιλεύουσαν μεγαλοπρεπῶς ὑπὸ τῶν κατοίκων ὑποδεχθείς. Τῳόντι δὲ ὅσα προεῖδε συνέβησαν, εἰ καὶ οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ ἐπετάχυναν κατά τι τὴν παράδοσιν διὰ τελευταίας ἐπικαίρου ἐπιθέσεως. Κατὰ μῆνα νοέμβριον τοῦ 969 οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Ἀντιοχείας εἶχον περιέλθει εἰς ἀμηχανίαν καὶ σπάνιν τῶν ἀναγκαίων, ὁ δὲ στρατοπεδάρχης Πέτρος πλησιάσας μετὰ τῆς δυνάμεως, ἐξέπεμψεν εἰς κατασκοπὴν τῆς πόλεως τὸν ταξίαρχον Μιχαὴλ Βούρτζην. Ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης παρατηρήσας τὸ τεῖχος ἐπέστρεψεν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ κατεσκεύασε κλίμακας ἀναλόγους πρὸς τὸ ὕψος τῶν πύργων. Φορτώσας δὲ ταύτας ἐπὶ φορτηγῶν ζώων καὶ παραλαβὼν λεγεῶνα γενναιοτάτων στρατιωτῶν, ἐπλησίασε περὶ μέσας νύκτας πρὸς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐπιθεὶς τὰς κλίμακας ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ, ἀνέβη δι' αὐτῶν, εὗρε τοὺς φύλακας καθεύδοντας, ἐφόνευσεν αὐτούς, ἐγένετο οὕτω κύριος τῶν τειχῶν, καὶ καταβὰς ἐκ τῶν πύργων εἰς τὴν πόλιν ἔβαλε πῦρ εἰς τὰς τέσσαρας αὐτῆς γωνίας. Οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς Ἀντιοχείας κατ' ἀρχὰς καταπλαγέντες συνῆλθον μετ' ὀλίγον καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἀντισταθῶσιν· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλὰ πρωῒ προέφθασε καὶ ὁ στρατο-

πεδάρχης Πέτρος μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως καὶ εἰςήλασεν εἰς τὸ ἄστυ διὰ τῶν πυλῶν τὰς ὁποίας ἤνοιξαν αὐτῷ οἱ προκατασχόντες αὐτὰς περὶ τὸν Μιχαὴλ Βούρτζην στρατιῶται, οἱ κάτοικοι ἐνόησαν ὅτι πᾶσα ἀντίστασις ἀπέβαινε ματαία καὶ παρεδόθησαν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νικητοῦ. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ τῆς περιφανοῦς καὶ μεγάλης Ἀντιοχείας ἀνάκτησις, ἣν πληροφορηθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐτέλεσε λαμπρὰν δοξολογίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος περιῆλθε καὶ πρὸς τοὺς κοσμικοὺς καὶ τοὺς πνευματικοὺς ἡγεμόνας τῆς δυτικῆς Εὐρώπης εἰς σχέσεις πολυειδῶς ἀξιομνημονεύτους. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς δύσεως ἀξίωμα μετεβιβάσθη ἀπὸ τῆς Φραγκικῆς δυναστείας τῶν Καρολιδῶν, εἰς τὴν Γερμανικὴν τῶν Ὀθώνων. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 962 ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ὄθων Α'. ἐστέφθη ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιερέως Ἰωάννου ΙΒ'. αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, 162 περίπου ἔτη ἀφ' ἧς τὸ πρῶτον ὁ Κάρολος ὁ μέγας ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦτο παρὰ τοῦ πάπα Λέοντος τοῦ Γ'. (σελ. 589 καὶ ἑπομ. τοῦ τρίτου τόμου). Ὁ νέος αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως ἦτο ἄνθρωπος ἰσχυρός, πολυμήχανος καὶ ὅλως διάφορος τῶν ἀσθενῶν διαδόχων τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου. Καὶ δὲν ἤθελε μὲν νὰ περιέλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς, διότι πολὺ ἀπεῖχεν ἔτι τοῦ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐν τῇ ἄνω καὶ ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ συνέλαβε τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ προςοικειωθῇ δι' εἰρηνικῶν συμβάσεων τὴν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν κατεχομένην ἔτι κάτω Ἰταλίαν. Ὅθεν ἐσοφίσθη νὰ ζητήσῃ ὡς νύμφην ἐπὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ τῆς Θεοφανοῦς, Θεοφανὼ καὶ ταύτην καλουμένην, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ὁ γάμος οὗτος θέλει φέρει προῖκα εἰς τὸν υἱόν του τὴν Ἀπουλίαν καὶ τὴν Καλαβρίαν. Ἵνα δὲ διαπραγματευθῇ τὸ συνοικέσιον τοῦτο ἐξαπέστειλεν ἐν ἔτει 968 εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς πρέσβυν τὸν ἐπίσκοπον Κρεμόνης Λουϊτπράνδον. Ἡ πρεσβεία τοῦ Λουϊτπράνδου ἀπέβη πολύκροτος, πρὸ πάντων διὰ τὴν σκανδαλώδη ἔκθεσιν ἣν περὶ αὐτῆς συνέταξε, καὶ ἥτις διεσώθη εἰς ἡμᾶς. Ὁ Λουϊτπράνδος ἦτο μὲν εἷς τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, ἀλλ' ἐνταυτῷ ἦτο εἰς

ὑπερβολὴν κενόδοξος, ἐμπαθὴς καὶ ἰδιοτελὴς ἄνθρωπος. Ἀφοῦ ὑπηρέτησε τὸν βασιλέα τῆς Ἰταλίας Βερεγγάριον Β'. συγγενῆ μὲν ὄντα ἐκ θηλυγονίας τῶν Καρολιδῶν, πολέμιον δὲ τοῦ Ὄθωνος Α'., ἔπειτα περιύβρισε τὴν μνήμην τοῦ Βερεγγαρίου Β'. διότι οὗτος οὐδὲν κατέλιπεν αὐτῷ ὠφέλημα διὰ τῆς διαθήκης του, καὶ τόρα ἤρχετο πάλιν εἰς Κωνσταντινούπολιν νὰ πολεμήσῃ τὰ συμφέροντα τοῦ υἱοῦ τοῦ Βερεγγαρίου Β'. καὶ νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τοῦ ἀντιπάλου του Ὄθωνος Α'. Τοῦτο ἤδη ἦτο φυσικώτατον νὰ παραγάγῃ δυςπιστίαν κατ' αὐτοῦ παρὰ τῷ Νικηφόρῳ· τὴν δὲ δυςπιστίαν ταύτην ἀντὶ νὰ ἐλαττώσῃ ὁ Λουϊτπράνδος διὰ τῆς εὐπρεπείας τῶν τρόπων αὐτοῦ, ηὔξησεν ἀπ' ἐναντίας διὰ δυςτροπίας καὶ αὐθαδείας ἀφορήτου. Οὐδὲν λοιπὸν παράδοξον ὅτι ἡ ἀποστολή του ἀπέτυχε, καὶ ὅτι ἡ βυζαντινὴ κυβέρνησις παροργισθεῖσα ἐκράτησεν ὡς λαθρεμπόριον πράγματά τινα τὰ ὁποῖα οὗτος ἀναχωρῶν ἤθελε νὰ παραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ ἀτελώνιστα, ὅπερ δὲν κατέστησε βεβαίως τὸν ἐπίσκοπον πολὺ εὐμενέστερον πρὸς τοὺς ἡμετέρους. Ἀλλὰ ! τίνος πίστεως δύνανται νὰ ἦναι ἄξιαι ἔπειτα ἀπὸ ὅλα ταῦτα ἡ χλεύη καὶ ἡ ὕβρις ἃς ἐπισωρεύει ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν αὐτοῦ κατά τε τοῦ βασιλέως Νικηφόρου, τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, ὑποτιθεμένου ὅτι δύνανται ποτὲ νὰ ἦναι ἄξιαι πίστεως ἡ ὕβρις καὶ ἡ χλεύη ; Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἐν τῷ βίῳ καὶ τῇ πολιτείᾳ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὅπως διεμορφώθησαν δι' ἀλλοκότου τινὸς κράσεως τῶν λειψάνων τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ῥωμαϊκοῦ κόσμου μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ἀσιανῶν δοξασιῶν καὶ ἐθίμων, οἱ τύποι, ἂν δὲν ἐξηφάνιζον καθ' ὁλοκληρίαν, ἐξουδετέρουν ὅμως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν ἀτομικὴν δραστηριότητα. Οἱ δὲ τύποι οὗτοι δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ φανῶσιν ὁπωςοῦν παράδοξοι εἰς τὸν ἀντιπρόςωπον ἐκεῖνον τοῦ νεάζοντος δυτικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ὁποίου κυριώτατον στοιχεῖον καὶ κεφαλαιώδης ἀφετηρία ἦτο ἐν παντὶ ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια καὶ ἀνεξαρτησία. Προςθέσωμεν εἰς ταῦτα τὴν ζηλοτυπίαν, τὴν ὁποίαν ἦτο φυσικὸν νὰ αἰσθανθῶσιν ἐνώπιον τῆς θαυμαστῆς ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς κινήσεως τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ τῆς ὑπερβαλλούσης πολυτελείας ἥτις ἐπεκράτει εἰς τὴν αὐλὴν καὶ τὴν βασιλεύουσαν, ἄνθρωποι ἐρχόμενοι ἀπὸ χωρῶν, αἵτινες πολὺ ἀπεῖχον νὰ ἀπολαμβάνωσιν ἔτι τοιαῦτα πλεονεκτή-

ματα. Μὴ λησμονήσωμεν παρεκτὸς τούτων τὰ θρησκευτικὰ πάθη, τὰ ὁποῖα ἐπίσκοπος Λατῖνος δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἔχῃ κατὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὅλα ταῦτα δύνανται νὰ ἐξηγήσωσι μέχρι τινὸς, δὲν δύνανται ὅμως ποτὲ νὰ δικαιολογήσωσι τὴν μοχθηρὰν τοῦ ἀνθρώπου τούτου κακοβουλίαν. Τοῦτο ὁμολογοῦσι τινὲς τῶν νεωτέρων ἱστοριογράφων οἷον ὁ Λεβῶ καὶ ὁ Σλόσσερ. Ὁ τελευταῖος οὗτος μάλιστα ψέγει διαῤῥήδην τὴν πεφυσιωμένην τοῦ Λουϊτπράνδου οἴησιν καὶ τὴν αἰσχρὰν κολακείαν πρὸς τὸν Ὄθωνα καὶ τὸν υἱόν του. Λέγων δὲ αὐτὸν προςφορώτερον εἰς κωμῳδίας παράστασιν ἢ εἰς πρεσβείας διεξαγωγὴν, ἐπιφέρει ὅτι δι' ὅλα ταῦτα ἦτο ἐντελῶς ἀνεπιτήδειος νὰ ἐπιτύχῃ συμβιβασμόν τινα εὔλογον μεταξὺ τῶν δύω ἐπικρατειῶν. Ἄλλοι ὅμως, οἷον ὁ Γίββων, παρεδέχθησαν κατὰ γράμμα τὸν λίβελλον τοῦτον· ἐν γένει δὲ, ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα τῶν ὅσα περιέχει ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ φρονήματα τῆς τότε δυτικῆς κοινωνίας, ἡ ἔκθεσις τοῦ Λουϊτπράνδου συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὸ νὰ αὐξήσῃ τὰς καθ' ἡμῶν προλήψεις τῆς δύσεως, εἰς τὸ νὰ κορυφώσῃ τὰ μεταξὺ τῶν δύω κόσμων πάθη καὶ εἰς τὸ νὰ προπαρασκευάσῃ τὸ μέγα κίνημα τῶν σταυροφοριῶν. Τούτου ἕνεκα ἀνάγκη νὰ ἐνδιατρίψωμεν περὶ τὴν λεπτομερεστέραν τοῦ γεγονότος τούτου ἔκθεσιν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ θέλομεν λάβει ἐντεῦθεν ἀφορμὴν νὰ παραστήσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν πολλὰς τῶν ἐθιμοταξιῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς.

Καθ' ἃ προείπομεν ὁ Λουϊτπράνδος δὲν ἦλθε τότε πρῶτον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἶχεν ἔλθει καὶ πρὸ εἴκοσιν ἐνιαυτῶν, τῷ 948, εἰς ἄλλας ὅλως διόλου περιστάσεις. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐβασίλευε τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, τοῦ ὁποίου ὁ υἱὸς Ῥωμανὸς εἶχε συζευχθῆ εἰς πρῶτον γάμον τὴν ἀδελφὴν τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας Λοθαρίου Βέρθαν. Ὁ Κωνσταντῖνος πληροφορηθεὶς ὅτι ὁ Βερεγγάριος Β'. γενόμενος παντοδύναμος ἐν Λομβαρδίᾳ, δὲν κατέλιπεν εἰς τὸν Λοθάριον εἰμὴ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας, τὸ ὁποῖον ἡτοιμάζετο καὶ αὐτὸ νὰ σφετερισθῇ, ἔγραψε πρὸς τὸν ἰσχυρὸν ἐκεῖνον δυνάστην διαβεβαιῶν αὐτὸν περὶ τῆς φιλίας του καὶ συνιστῶν αὐτῷ τὸν νεαρὸν βασιλέα. Ὁ δὲ ἐξαπέστειλε τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ διὰ τοῦ γραμ-

ματέως του Λουϊτπράνδου, νεωτάτου τότε ὄντος, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ οἰκογένεια ἀνέλαβε προθύμως νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ὅλα τὰ ἔξοδα τῆς ἀποστολῆς ταύτης, ἵνα παράσχῃ αὐτῷ τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ ἐκμάθῃ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὁ Λουϊτπράνδος ἀναχωρήσας ἐκ Παυίας μετέβη κατὰ αὔγουστον τοῦ 948 εἰς Ἑνετίαν, ὅπου εὗρεν ἕνα ἐκ τῶν ἐπισήμων αὐλικῶν τοῦ βασιλέως ἐπανερχόμενον ἔκ τινος ἀποστολῆς, ἣν εἶχεν ἐπιτραπῆ εἰς Ἱσπανίαν καὶ Σαξωνίαν, καὶ συνεπαγόμενον τούς τε πρέσβεις τοῦ Καλίφου τῆς Ἱσπανίας, καὶ Λουϊτφρέδον τὸν πρέσβυν τοῦ βασιλέως Ὄθωνος. Ἐκπλεύσαντες δὲ ἐκεῖθεν ὅλοι ὁμοῦ, ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ 15 σεπτεμβρίου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδέχθη τοὺς πρέσβεις ἐν τῷ μεγάλῳ τρικλίνῳ τῆς Μαγναύρας, τὸ ὁποῖον ἐκοσμεῖτο ὑπὸ δένδρου ἐξ ὀρειχάλκου ἐπιχρύσου κατεσκευασμένου, καὶ φέροντος ἐπὶ τῶν κλάδων αὐτοῦ διάφορα ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου πτηνά. Τὸ δένδρον τοῦτο εἶχε κατασκευασθῇ ἐπὶ Θεοφίλου ὁλόχρυσον (σελ. 756 τοῦ τρίτου τόμου), ἀλλ' ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ ἄσωτος Μιχαὴλ Γ'. χωνεύσας τὸ καλλιτέχνημα ἐκεῖνο μετεποίησε τὸ μέταλλον εἰς νόμισμα, (σελ. 832 τοῦ αὐτοῦ τόμου) δὲν κατεσκευάσθη πλέον, ὡς φαίνεται, ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ, ἀλλ' ἐξ ἐπιχρύσου ὀρειχάλκου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκάθητο ἐπὶ μεγάλου χρυσοῦ θρόνου, τοῦ καλουμένου Σολομωντείου, κεκοσμημένου δὲ ὑπὸ δύω ἐπιχρύσων λεόντων. Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Λουϊτπράνδος, ὑποβασταζόμενος ὑπὸ δύω εὐνούχων, ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, πάντα τὰ πτηνὰ τοῦ δένδρου ἤρχισαν νὰ κελαδῶσι, οἱ δὲ ἐν τῷ θρόνῳ λέοντες νὰ βρυχῶνται. Ὁ πρέσβυς, ὅστις εἶχε προειδοποιηθῆ περὶ τούτου, οὐδεμίαν ἔδειξεν, ὡς βεβαιοῖ, ἀπορίαν οὐδὲ φόβον· ἀλλ' ὅτε προσκυνήσας τρὶς τὸν βασιλέα κατὰ τὸ ἔθος, ὕψωσε τοὺς ὀφθαλμούς, ἐξεπλάγη οὐκ ὀλίγον ἰδὼν τὸν θρόνον ἀνασυρθέντα δι' ἀφανοῦς τινος μηχανισμοῦ μέχρι τῆς ὀροφῆς, τὸν δ' ἐπ' αὐτοῦ καθήμενον αὐτοκράτορα περιβεβλημένον ἕτερον ἱματισμόν. Ἡ ἀπόστασις, λέγει, καὶ τὸ ἔθος αὐτὸ δὲν ἐπέτρεπον τῷ αὐτοκράτορι νὰ τῷ ἀποτείνῃ κατ' εὐθεῖαν τὸν λόγον· τὸν ἠρώτησε δὲ ὁ λογοθέτης, πῶς ἔχει ὁ Βερεγγάριος, μεθ' ὃ ἀπῆλθεν ὁ πρέσβυς εἰς τὸ ἴδιον κατάλυμα. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἐνῷ τὰ περὶ τοῦ κελαδήματος τῶν πτηνῶν ἀναφέρονται ἐπὶ τῆς ὑποδοχῆς τῶν πρέσβεων ἐν τῷ ἱε-

κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, τὸ ὁποῖον περιγράφει πῶς ἐγίνετο ἡ τελετὴ αὕτη, περὶ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ θρόνου μέχρι τῆς ὀροφῆς οὔτε ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ, οὔτε ἀλλαχοῦ ποῦ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς εὕρομέν τι λεγόμενον.

Ὁ Λουϊτπράνδος διηγεῖται ὅτι ὁ Βερεγγάριος, ὅςτις ἦτο σφόδρα φιλάργυρος, οὐδεμίαν εἶχε λάβει πρόνοιαν περὶ τῶν δώρων τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸ ἔθος, ἔπρεπε νὰ προςφερθῶσιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα· ὅθεν ὁ πρέσβυς ἠναγκάσθη νὰ προςφέρῃ ὡς ἐκ μέρους τοῦ κυρίου του, τὰ δῶρα ὅσα ὁ πενθερός του, πλουσιώτατος ὤν, τῷ εἶχε δώσει ἵνα προςαγάγῃ τῷ βασιλεῖ ἐν ἰδίῳ ὀνόματι. Ἦσαν δὲ τὰ δῶρα ταῦτα ὅπλα ἐπιτηδείως ἐξειργασμένα, δύω ἀργυροῖ καὶ ἐπίχρυσοι κύλικες, καὶ τέσσαρες εὐνοῦχοι, ὧν ἡ γαλλικὴ πόλις τοῦ Βεροδούνου πολλὴν μετήρχετο τότε ἐμπορίαν μετὰ τῆς Ἱσπανίας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δῶρον ἤρεσε πλειότερον τῶν ἄλλων. Ὁ πατὴρ τοῦ Λουϊτπράνδου, ὅςτις εἶχεν ἄλλοτε ἔλθει ὡςαύτως ὡς πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν, εἶχε διακριθῆ δι' ἔτι τιμιωτέρας προςφορᾶς· διότι προςβληθεὶς καθ' ὁδὸν πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ Σλαύων στασιαστῶν, καὶ καταπροπώσας αὐτούς, προςήνεγκε τοὺς αἰχμαλωτευθέντας αὐτῶν ἀρχηγοὺς τῷ βασιλεῖ Ῥωμανῷ Α'., ὅςτις ἐπεδείξατο τούτου ἕνεκα ἰδιάζουσαν πρὸς τὸν ἄνδρα εὐμένειαν. Ἀλλὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ πατρὸς τοῦ Λουϊτπράνδου εἶχε ταράξει κωμικόν τι περιστατικόν. Μεταξὺ τῶν δώρων τὰ ὁποῖα ἔστελλεν εἰς τὸν Ῥωμανὸν ὁ πατὴρ τοῦ Λοθαρίου Οὔγων, ἦσαν καὶ δύω κύνες, ὁποῖοι οὐδέποτε ἐφάνησαν ἐν τῇ ἀνατολῇ· τὰ δὲ ζῶα ταῦτα, εἰς τὰ ὁποῖα ὡς φαίνεται ὁ ἱματισμὸς τοῦ αὐτοκράτορος ἐπροξένησε παράδοξον ἐντύπωσιν, ὥρμησαν κατ' αὐτοῦ, καὶ μετὰ πολλοῦ κόπου κατωρθώθη νὰ ἀναχαιτισθῶσι.

Μετὰ τὴν πρώτην ἐπίσημον ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος παράστασιν τῶν πρέσβεων, καθ' ἣν συνήθως οὐδεὶς ἐγίνετο λόγος περὶ ὑποθέσεων, ὁ αὐτοκράτωρ ἐκάλει αὐτοὺς εἰς ἰδιαιτέρας συνεντεύξεις, συνωμίλει μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἀποστολῆς των, συνεστιᾶτο μετ' αὐτῶν καὶ προςέφερε δῶρα εἰς αὐτούς τε καὶ τοὺς περὶ αὐτούς. Ταῦτα πάντα ἐγένοντο καὶ ὡς πρὸς τὸν Λουϊτπράνδον, ὅςτις πρὸς τοῖς ἄλλοις παρευρέθη εἰς διαφόρους ἐπισή-

μους τελετάς, αἵτινες συνέπεσε νὰ πανηγυρισθῶσι κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβήν του. Μία τούτων ἦτο τὸ μέγα γεῦμα τὸ ὁποῖον ἐδίδετο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὴν γενέθλιον τοῦ Χριστοῦ ἡμέραν εἰς τὸ ἐξάερον τῶν ιθ'. ἀκκουβήτων, ἤτοι εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν ιθ'. τραπεζῶν. Τὸ γεῦμα τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον τῶν 12 μεγάλων γευμάτων τὰ ὁποῖα ὁ αὐτοκράτωρ ἔδιδε καθ' ἑκάστην τῶν ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως 12 ἡμερῶν, καὶ εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐκαλοῦντο καθ' ἑκάστην περὶ τοὺς 250 ἀνθρώπους ἐκ τῶν ἀνωτέρων αὐλικῶν πολιτικῶν, στρατιωτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματικῶν· πλὴν τούτων δὲ καὶ 12 πένητες, καὶ ἐκ διαλειμμάτων οἱ παρευρισκόμενοι τυχὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ξένοι πρέσβεις. Τὰ γεύματα ταῦτα, τῶν ὁποίων τὸ τυπικὸν περιγράφεται λεπτομερέστατα ἐν τῷ νβ'. κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου, καὶ ἐν τοῖς κεφαλαίοις οέ. καὶ πγ'. τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, διέφερον εἰς πολλὰ τῶν ἄλλων αὐτοκρατορικῶν γευμάτων. Ἐνῷ συνήθως οἱ Βυζαντινοὶ ἐκάθηντο ὡς ἡμεῖς εἰς τὴν τράπεζαν, κατὰ τὰς ἐπισήμους ἐκείνας ἡμέρας καὶ ἄλλας τινὰς ἔτι ἀνεκλίνοντο κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος. Καὶ αὐτοὶ οἱ καλούμενοι εἰς τὴν ἰδιαιτέραν καὶ τιμιωτάτην τοῦ βασιλέως τράπεζαν, οἵτινες ἦσαν συνήθως, ἂν ὄχι πάντοτε, 12 εἰς τύπον τῆς ἀποστολικῆς δωδεκάδος, ἐν οἷς καὶ οἱ ξένοι πρέσβεις, ὠνομάζοντο δὲ ἅπαντες ἰδίως φίλοι τοῦ βασιλέως, τοιαύτην τινὰ ἀνακεκλιμένην θέσιν ἐλάμβανον παρ' αὐτῷ. Ἐνῷ εἰς τὰ ἄλλα γεύματα τὰ σκεύη τῆς τραπέζης ἦσαν ἀργυρᾶ, ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ σκεύη ἦσαν ὁλόχρυσα. Ἐν γένει δὲ τοσαύτη ἦτο ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν γευμάτων τούτων, ὥστε ταῦτα κατετάσσοντο μεταξὺ τῶν λαμπροτέρων πανηγύρεων τοῦ κράτους. Καὶ ὁσάκις συνέπιπτον δημόσιαι συμφοραί, τὰ γεύματα ταῦτα δὲν ἐγίνοντο, ἡ δὲ δαπάνη ἡ δι' αὐτὰ προσδιωρισμένη ἐδίδετο εἰς τοὺς πτωχούς, ὅπως συνέβη λ. χ. ἐν ἔτει 31 τῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ βασιλείας ὅτε σεισμῶν γινομένων φοβερῶν, καὶ συμφορῶν ἐκ τούτων δεινοτάτων, «λυπούμενος ὁ βασιλεύς, λέγει ὁ Κεδρηνός, τὰ ἐξ ἔθους κλητόρια τοῦ δωδεκαημέρου οὐκ ἐποίησεν, ἀλλὰ τὰς ἐξόδους αὐτῶν δέδωκε τοῖς πτωχοῖς.» Εἰς ἓν λοιπὸν τῶν γευμάτων τούτων τοῦ ἔτους 948, πιθανώτατα εἰς τὸ πρῶτον, ἐκλήθη ὁ Λουϊτπράνδος· καὶ ὁμιλῶν περὶ αὐτοῦ

διηγεῖται πολλὰ ἀλλόκοτα, πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ τὸ ἑξῆς. Περὶ τὰ τέλη, λέγει, τοῦ γεύματος οἱ καρποὶ προςήγοντο ἐντὸς τριῶν χρυσῶν δοχείων, τὰ ὁποῖα ἦσαν τοσοῦτον βαρέα, ὥςτε ἐκομίζοντο ἐπὶ ἁμαξίου διὰ πορφύρας κεκαλυμμένου. Διὰ νὰ τὰ παραθέσωσι δὲ εἰς τὴν τράπεζαν κατεβίβαζον ἀπὸ τῆς ὀροφῆς σχοινία ἐπίχρυσα, ἔχοντα εἰς τὰς ἄκρας κρίκους χρυσοῦς, δι' ὧν, προςαρτωμένων εἰς τὰς λαβὰς τῶν ἀγγείων, ἀνεσύροντο ταῦτα διὰ μηχανήματός τινος ἐπὶ τῆς ὀροφῆς ὑπάρχοντος, μέχρι τοῦ ὕψους τῆς τραπέζης, καὶ τότε τέσσαρες ἄνθρωποι, συνωθοῦντες τὸ κολοσσιαῖον τοῦτο κατασκεύασμα, τὸ ἐναπέθετον ἐπ' αὐτῆς.

Ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Βερεγγαρίου προςεκλήθη ὡσαύτως νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν διανομὴν τῶν φιλοτιμημάτων πρὸς τοὺς ἐν ἀξιώμασι, τὸ σάββατον τῶν Βαΐων. Μακρὰ τράπεζα ἔχουσα μῆκος 15 ποδῶν καὶ πλάτος 6, ἦτο, λέγει ὁ Λουϊτπράνδος, ἐντελῶς κεκαλυμμένη ὑπὸ θηκῶν, ὧν ἑκάστη ἔφερεν ἐπισεσημειωμένον τό τε χρηματικὸν ποσὸν τὸ ὁποῖον περιεῖχε, καὶ τὸν δημόσιον λειτουργὸν δι' ὃν ἦτο προςδιωρισμένη. Ὁ βασιλεὺς ἵστατο εἰς τὴν ἄκραν τῆς τραπέζης· εἷς δὲ τῶν αὐλικῶν ἐκάλει ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου τοὺς μέλλοντας λαμβάνειν τὰς δωρεάς. Πρῶτος ἐκλήθη ὁ κουροπαλάτης, εἰς ὃν δὲν ἐνεχείρισαν, ἀλλ' ἐφώρτωσαν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ τὸ μέγα χρηματικὸν ποσὸν τὸ δι' αὐτὸν ὡρισμένον, προςέτι δὲ καὶ τέσσαρα σκαραμάγγια, ἤτοι ἐπενδύτας μακροὺς τοὺς ὁποίους οἱ στρατιωτικοὶ ἔφερον ὅταν ἔβρεχε. Μετὰ τοῦτον προςῆλθεν ὁ μέγας δομέστικος καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου, λαβόντες, ὡς ἴσοι τὴν ἀξίαν, τὸ αὐτὸ ἀμφότεροι ποσὸν, τὸ ὁποῖον ἦτο τηλικοῦτον, ὥςτε μετὰ κόπου ἠδυνήθησαν νὰ τὸ ἀνασηκώσωσι. Κατόπιν παρέστησαν 24 μάγιστροι, ὧν ἕκαστος ἔλαβεν ἀνὰ 24 λίτρας χρυσίου, ἤτοι 30,000 περίπου δραχμῶν καὶ δύω σκαραμάγγια. Ἔπειτα οἱ πατρίκιοι, λαβόντες ἕκαστος 2 λίτρας χρυσίου καὶ ἓν σκαραμάγγιον· καὶ μετὰ τούτους οἱ σπαθάριοι, οἱ κανδιδάτοι καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἐν ἀξιώμασι. Παρατηροῦμεν ὅτι τὸ κεφάλαιον λά. τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως τὸ διαλαμβάνον «ὅσα δεῖ παραφυλάττειν τῇ παραμονῇ τῆς βαϊοφόρου» καὶ λέγον ὅτι οἱ ἐν ἀξιώμασιν εἰςερχόμενοι στιχηδὸν εἰς τὸν ναὸν λαμβάνουσιν ἐκ χειρὸς τοῦ βασιλέως ἀνὰ βαΐου ἑνὸς καὶ προςέτι ἀνὰ ἑνὸς ἀργυροῦ

σταυροῦ οἱ μὲν μεγάλου οἱ δὲ μικροῦ, οὐδὲν ἐπιφέρει περὶ χρηματικῶν δωρεῶν· ἀλλὰ ἐκ τούτου δὲν ἐξάγεται ὅτι αἱ χρηματικαὶ διανομαὶ περὶ ὧν ὁμιλεῖ ὁ Λουϊτπράνδος δὲν ἐγένοντο· ἐξάγεται μόνον ὅτι ἄλλοτε εἰς ἄλλας ἡμέρας κατεσπαταλῶντο οὕτω τὰ δημόσια χρήματα καὶ πολλάκις μάλιστα τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ νγ'. κεφαλαίου τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Ταύτην δὲ τὴν κατάχρησιν ἠθέλησε πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ περιστείλῃ ὁ Νικηφόρος, καθ' ἃ προείπομεν. Μὴ παραλείψωμεν ὡσαύτως νὰ σημειώσωμεν ὅτι οἱ καταχτήσαντες βραδύτερον τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀθωμανοί, οἵτινες ἐμιμήθησαν πλεῖστα ὅσα τῆς τε διοικήσεως καὶ τῆς αὐλικῆς ἐθιμοταξίας τῶν Βυζαντινῶν, ἐτήρησαν ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ τὸ ἔθος νὰ καλῶσι τοὺς ξένους πρέσβεις εἰς τὴν τελετὴν τῆς πληρωμῆς τῶν Γενιτσάρων, ἐπιδείξεως χάριν τῶν θησαυρῶν τοῦ κράτους.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς πρώτης πρεσβείας τοῦ Λουϊτπράνδου καθ' ἣν, ἐπειδὴ ὅ,τε Βερεγγάριος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος εἶχον ἀμοιβαῖον συμφέρον νὰ οἰκονομήσωσιν ἀλλήλους, τὰ πράγματα διεξήχθησαν ὁμαλῶς. Ἀλλ' εἰς τὴν δευτέραν πρεσβείαν ἥτις ἐγένετο ἀκριβῶς μετὰ εἴκοσιν ἔτη, τῷ **968**, πολλαὶ ὑπῆρξαν ὡς ἠξεύρομεν ἤδη αἱ ἀφορμαὶ δυσαρεσκείας καὶ δυσπιστίας ἐκ μέρους τοῦ Νικηφόρου· ἐκ τούτου δὲ αἱ σχέσεις ἀπέβησαν δύσκολοι, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐνῷ ὁ Ὄθων ἤθελε διὰ τοῦ συνοικεσίου τὸ ὁποῖον ἐπρότεινε, νὰ προσλάβῃ ὡς προῖκα τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὁ Νικηφόρος τἀνάπαλιν ἐπέμενεν εἰς τὸ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν μέσην καὶ τὴν ἄνω, ἔχων εἰς τοῦτον συνεργὸν τὸν υἱὸν τοῦ Βερεγγαρίου Β'. Ἀδαλβέρτον, ὅστις μετὰ τὸν πρὸ μικροῦ συμβάντα θάνατον τοῦ πατρός του εἶχε καταφύγει εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Λουϊτπράνδος ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ 4 ἰουνίου, καὶ κατέλυσεν ἐντὸς τοῦ προσδιορισθέντος δι' αὐτὸν οἰκήματος, τὸ ὁποῖον ὀνομάζει μὲν παλάτιον, περιγράφει δὲ ὡς φυλακήν, προστιθέμενος ὅτι ὁ ἐπιτραπεὶς τὰ τῆς καθημερινῆς αὐτοῦ συντηρήσεως οἰκονόμος ἔτρεφεν αὐτὸν κάκιστα. Μετὰ δύω δὲ ἡμέρας ὡδηγήθη ἐνώπιον τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, Λέοντος τοῦ κουροπαλάτου καὶ λογοθέτου, ὅπου προέκυψεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας συζήτησις, ἐξ ἧς κακὴ προοιωνίσθη ἡ ἔκβασις τῆς ἀποστολῆς

Ὁ Λέων δὲν ἤθελε νὰ ἀποκαλέσῃ τὸν Ὄθωνα *βασιλέα*, δηλαδὴ ὅπως ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον *αὐτοκράτορα*, ἀλλὰ ὠνόμαζεν αὐτὸν ἁπλῶς ῥῆγα ἤτοι προςηγόρευε βασιλέα κατὰ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως ταύτης παρ' ἡμῖν σημασίαν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ πρέσβυς ἐπέμενε νὰ διατηρήσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ὄνομα τοῦ κυρίου του, ὁ Λέων τὸν εἶπεν ὅτι ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν οὐχὶ εἰρήνης, ἀλλὰ φιλονεικίας χάριν, μεθ' ὃ ἀναστὰς ὠργισμένος, ἐδέχθη τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ὄθωνος οὐχὶ αὐτὸς ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ διερμηνέως·

Τὴν ἐπιοῦσαν 17 ἰουνίου, ἥτις συνέπεσε κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο νὰ ἦναι ἡ ἑορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς, προςήχθη ὁ Λουϊτπράνδος εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐνώπιον τοῦ Νικηφόρου. Καὶ ἐνταῦθα περιελθὼν τῆς ἐκθέσεώς του ἐπιχειρεῖ τὴν ἀκόλουθον τοῦ βασιλέως γελοιογραφίαν. Ὁ Νικηφόρος εἶναι, λέγει, ἄνθρωπος ὁπωςοῦν τερατώδης, πυγμαῖος, ἔχων κεφαλὴν μεγάλην, ὀφθαλμοὺς δὲ ἴσους κατὰ τὴν σμικρότητα τοῦ ἀσπάλακος· γένειον βραχὺ, πλατὺ, πυκνὸν καὶ ἀηδῶς μιξοπόλιον· μέτωπον στενότατον, κόμην μακρὰν καὶ δασεῖαν. Εἶναι αἰθίοψ τὴν χροιὰν, ὥςτε δὲν ἤθελον νὰ τὸν ἀπαντήσω περὶ μέσας νύκτας· καὶ ἐνῷ εἶναι προγάστωρ, ἔχει τοὺς γλουτοὺς ἰσχνοὺς, τοὺς μηροὺς μακροτάτους, τὰς κνήμας βραχείας, καὶ τοὺς πόδας μικρούς. Ὁ βύσσινος μανδύας ὃν φορεῖ εἶναι τετριμμένος καὶ δυςώδης. Ἐπὶ πᾶσιν εἶναι θρασὺς τὴν γλῶσσαν, ἀλώπηξ τὴν διάνοιαν, Ὀδυσσεὺς τὴν ἐπιορκίαν καὶ τὸ ψεῦδος. Ἐντούτοις τὴν εἰκόνα τοῦ Νικηφόρου κατέλιπεν ἡμῖν καὶ ἕτερος αὐτόπτης χρονογράφος, ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὅςτις γράψας πολὺ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως τούτου, ἐνῷ ἦρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄνδρες δυςμενῶς πρὸς τὴν μνήμην αὐτοῦ διακείμενοι, δὲν δύναται νὰ λογισθῇ ὡς κολακεύσας αὐτόν. Εἴδομεν δὲ ἐκ τῆς εἰκόνος ταύτης (σελ. 137 καὶ 154 τοῦ παρ. τόμου) ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἦτο μὲν πολλὰ εὐειδὴς ἄνθρωπος, εἶχεν ὅμως σῶμα ἀθλητικὸν, καὶ ἦθος ἀκατάπληκτον καὶ εὐγενὲς, προξενῶν ἐν γένει σεβαστὴν καὶ οὐχὶ γελοίαν εἰς τοὺς παρισταμένους ἐντύπωσιν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι εἶχε κατά τι τὸ σῶμα ἀσύμμετρον, πῶς ἦτο δυνατὸν πρέσβυς σπουδαῖος εἰς τοῦτο καὶ μόνον νὰ ἀποβλέψῃ τὸ ἐλάττωμα, ὅτε κατὰ πρῶτον ἔβλεπε τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, τὸν διαγαγόντα τὸν βίον ἅπαντα ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, καὶ τοσαῦτα περιφανῆ κατὰ

τῶν Μωαμεθανῶν στήσαντα τρόπαια; Ὥςτε ἡ κακοβουλία του γίνεται πρόδηλος ἐξ ἀρχῆς, καὶ ἐξακολουθεῖ καταφαινομένη ἐν ὅλῃ σχεδὸν τῇ συνεχείᾳ τοῦ λόγου του. Ἐξ εὐωνύμων τοῦ Νικηφόρου, ἐπιφέρει, οὐχὶ ὅμως εἰς ἴσην πρὸς αὐτὸν θέσιν, ἀλλὰ κατωτέρω ἐκάθηντο δύω μικροὶ αὐτοκράτορες (ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, τὰ τέκνα τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ τῆς Θεοφανοῦς) πρώην μὲν δεσπόται αὐτοῦ, νῦν δὲ ὑπήκοοι. Μετὰ δὲ τὴν προειςαγωγικὴν ταύτην περιγραφὴν ὁ Λουϊτπράνδος παρατίθησι τὴν μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ αὐτοῦ ὁμιλίαν. Πρὶν προχωρήσωμεν, παρατηροῦμεν ὅτι ὡς πρὸς τὸν πρέσβυν τοῦτον δὲν ἐτηρήθη τὸ σύνηθες τυπικὸν, τὸ ὁποῖον εἴδομεν ἐφαρμοσθὲν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Λουϊτπράνδον ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ πρεσβείας. Δὲν ἐγένετο δηλαδὴ ἐπίσημος αὐτοῦ δεξίωσις καὶ μετὰ ταῦτα περὶ ὑποθέσεων συνέντευξις, ἀλλ᾿ ἐκλήθη ἀμέσως εἰς τὴν συνέντευξιν ταύτην, καθ᾿ ἣν ὁ Νικηφόρος λαβὼν τὸν λόγον ὡμίλησεν ὡς ἑξῆς.

«Ἔπρεπε καὶ ἠθέλομεν τῷόντι νὰ σὲ ὑποδεχθῶμεν εὐμενῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς, ἀλλὰ δὲν ἐπέτρεψε τοῦτο ἡ ἀσέβεια τοῦ κυρίου σου, ὅςτις κατέλαβε μὲν τὴν Ῥώμην ἐχθρικῶς, κατεδίωξε δὲ μέχρι θανάτου τὸν Βερεγγάριον καὶ τὸν Ἀδαλβέρτον· καὶ ἀφοῦ ἐφόνευσεν ἢ ἐτύφλωσεν, ἢ ἐξώρισε πολλοὺς Ῥωμαίους, ἀπεπειράθη ἐπὶ τέλους νὰ ὑποδουλώσῃ καὶ αὐτὰς τοῦ ἡμετέρου κράτους τὰς πόλεις διὰ φόνου καὶ πυρός. Ἐπειδὴ δὲ ἀπέτυχε τοῦ ἀδίκου τούτου σκοποῦ, ἰδοὺ σήμερον ἀποστέλλει πρὸς ἡμᾶς ἐπὶ προσχήματι εἰρήνης, ὡς εἰ κατάσκοπον, σὲ τὸν ὑπαγορεύσαντα καὶ παρορμήσαντα τὴν κακοβουλίαν του.

Εἰς ταῦτα ὁ Λουϊτπράνδος βεβαιοῖ ὅτι ἀπήντησε διὰ τῶν ἀκολούθων ὀρθῶν μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀλλ᾿ οὐχὶ κοσμίως ἐκτεθεισῶν παρατηρήσεων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ οἱ πρὸ μικροῦ ἀποδοθέντες εἰς τὸν αὐτοκράτορα λόγοι ἀποπνέουσιν ὑπερβάλλουσάν τινα κατὰ τοῦ Ὄθωνος πικρίαν. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ αὐστηρότερον τοῦ πρέσβεως, νομίζομεν ἐν γένει ὅτι ὁ Λουϊτπράνδος δὲν ἐξέθηκε κατὰ λέξιν τοὺς γενομένους διαλόγους, ἀλλὰ διεσκεύασεν αὐτοὺς κατὰ τὰ ἴδια πάθη καὶ συμφέροντα. Ὁπωςδήποτε ἰδοὺ πῶς λέγει ὅτι ἀπήντησεν εἰς τὰ προειρημένα. — Ὁ κύριός μου δὲν ἀπῆλθε κατὰ τῆς Ῥώμης διὰ τῆς

βίας καὶ τυραννικῶς, ἀλλ' ἀπήλλαξεν αὐτὴν τυράννου, ἢ μᾶλλον τυράννων. Μήπως δὲν ἐδέσποζον αὐτῆς θηλυδρίαι, τὸ δὲ δεινότερον καὶ αἴσχιστον, πόρναι; Ὕπνωττε τότε νομίζω ἡ ἰσχύς σου καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν προκατόχων σου, οἵτινες ὀνόματι μὲν οὐχὶ δὲ καὶ πράγματι ἐκαλοῦντο Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες. Ἐὰν ἦσαν ἰσχυροὶ, ἐὰν ἦσαν αὐτοκράτορες Ῥωμαίων, διατί ἐγκατέλιπον τὴν πόλιν εἰς πορνῶν χεῖρας; Μήπως καὶ τῶν ἁγιωτάτων παπῶν ἄλλοι μὲν δὲν ἐξωρίσθησαν, ἄλλοι δὲ δὲν κατεπιέσθησαν παρὰ σοῦ; Μήπως ὁ Ἀδαλβέρτος δὲν ἔπεμψεν ὑβριστικὰς ἐπιστολὰς πρὸς Ῥωμανὸν καὶ Κωνσταντῖνον τοὺς προκατόχους σου αὐτοκράτορας; μήπως δὲν ἐσύλησε τὰς ἐκκλησίας τῶν ἁγιωτάτων ἀποστόλων; Τίς ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ὑμῶν θείῳ ζήλῳ κινούμενος ἐφρόντισε νὰ τιμωρήσῃ τὴν τοιαύτην ἀσέβειαν, καὶ νὰ ἀνορθώσῃ ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς κράτει τὴν ἐκκλησίαν; Ὑμεῖς ἠμελήσατε ταῦτα πάντα, οὐχὶ δὲ ὁ Κύριός μου, ὅστις ἐκ περάτων γῆς προκύψας καὶ εἰς Ῥώμην ἐλθὼν, ἀνέτρεψε μὲν τοὺς ἀσεβεῖς, ἀπέδωκε δὲ εἰς τοὺς τοποτηρητὰς τῶν ἁγίων ἀποστόλων πᾶσαν δύναμιν καὶ τιμήν. Μεθ' ὃ τῳόντι τοὺς καθ' ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ πατρὸς στασιάσαντας, τοὺς ἱεροσύλους παραβιαστὰς τῶν ὅρκων, τοὺς βασανίσαντας καὶ λῃστεύσαντας τοὺς ἀποστολικοὺς πατέρας, ἐθανάτωσε διαφοροτρόπως καὶ ἐξώρισεν, ἑπόμενος εἰς τὰ δόγματα τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων Ἰουστινιανοῦ, Οὐαλεντιανοῦ, Θεοδοσίου καὶ ἄλλων. Ἀλλ' ἐὰν δὲν ἔπραττε τοῦτο ἤθελε λογισθῇ ἀσεβὴς, ἄδικος, ὠμὸς, τύραννος. Εἶναι δὲ πασίγνωστον ὅτι ὁ Βερεγγάριος καὶ ὁ Ἀδαλβέρτος, διὰ τῆς συνεργείας τῶν ὅπλων του, παρέλαβον ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸ χρυσοῦν σκῆπτρον τοῦ Ἰταλικοῦ βασιλείου, ὑποσχόμενοι ἐνόρκως πίστιν ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν δούλων σου, τῶν ἔτι σωζομένων καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ζώντων. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰσηγήσει τοῦ διαβόλου ἐπιβούλως παρεβίασαν τὸν ὅρκον ἐκεῖνον, δικαίως ἀπεστέρησεν αὐτοὺς τῆς βασιλείας, ὡς λειποτάκτας καὶ καθ' ἑαυτοῦ ἀποστάτας, ὡς ἤθελες πράξει καὶ σὺ πρὸς ὑπηκόους ἀποστατήσαντας.

Ταῦτα ὅμως, εἶπεν ὁ αὐτοκράτωρ, δὲν συνομολογεῖ ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος τοῦ Ἀδαλβέρτου.

Ἐὰν ἄλλα λέγῃ οὗτος, ἀπήντησεν ὁ Λουϊτπράνδος, εἷς τῶν περὶ

ἐμὲ ἀξιωματικῶν θέλει ἀποδείξει αὔριον, τῇ ἀδείᾳ σου, διὰ μονομαχίας ὅτι τὸ πρᾶγμα ἔχει ὅπως ἐγὼ ἀποφαίνομαι.

Ἔστω, ὑπέλαβεν ὁ Νικηφόρος, ὅτι δικαίως ἔπραξε ταῦτα, ὡς λέγεις. Ἀλλὰ ! διατί προςέβαλε διὰ πολέμου καὶ πυρὸς τὰ μεθόρια τοῦ ἡμετέρου κράτους, ἐνῷ εἴμεθα φίλοι, καὶ διενοούμεθα νὰ συνομολογήσωμεν δι' ἀγχιστείας συμμαχίαν ἀδιάῤῥηκτον;

Ἐνταῦθα ὁ Λουϊτπράνδος παρετήρησε. Τὴν χώραν ταύτην, ἣν λέγεις ἀνήκουσαν εἰς τὸ κράτος σου, ἡ καταγωγὴ τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ ἡ γλῶσσα ἀποφαίνονται ἀνήκουσαν εἰς τὸ Ἰταλικὸν βασίλειον. Καὶ ἀφοῦ διὰ διαφόρων λόγων ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον, ἐπέφερεν. Ἐν τούτοις ὁ κύριός μου μὲ ἔπεμψε πρὸς σὲ, ἵνα, ἐὰν θέλῃς νὰ δώσῃς σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ καὶ τῆς αὐτοκρατορίσσης Θεοφανοῦς, εἰς τὸν υἱὸν τοῦ αὐτοκράτορος αὐγούστου Ὄθωνος καὶ κυρίου μου, βεβαιώσῃς τοῦτο ἐνόρκως πρὸς ἐμὲ, καὶ ἐγὼ πάλιν βεβαιώσω ἐνόρκως ὅσα εἰς ἀμοιβὴν τῆς χάριτος ταύτης ὁ κύριός μου θέλει πράξει καὶ τηρήσει πρὸς σέ. Ἀλλὰ καὶ κάλλιστον ἤδη ἀῤῥαβῶνα φιλίας προςέφερεν ὁ κύριός μου τῇ σῇ ἀδελφότητι, πᾶσαν τὴν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένην Ἀπουλίαν.

Ἡ δευτέρα ὥρα, ὑπέλαβε τότε ὁ Νικηφόρος, παρῆλθεν ἤδη, ὥςτε ἀνάγκη νὰ τελέσωμεν τὴν προέλευσιν· ἄλλοτε δὲ θέλομεν ἀπαντήσει εἰς τὰ ῥηθέντα.

Προέλευσις ἐλέγετο ἡ σήμερον παρ' ἡμῖν λεγομένη τελετὴ καὶ παράταξις· ἡ δὲ προέλευσις τῆς Πεντηκοστῆς, ὃ ἐστὶν ἡ πομπικὴ τοῦ βασιλέως μετάβασις εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, ἡ ἐν αὐτῷ τέλεσις τῆς θείας λειτουργίας, ἡ ἐπιστροφὴ αὐτοῦ εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ τὸ ἐπίσημον γεῦμα τὸ ὁποῖον ἐπὶ χρυσῶν τραπεζῶν ἐδίδετο ἐνταῦθα τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, περιγράφονται λεπτομερῶς ἐν τῷ κεφαλαίῳ θ'. τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Ἀλλ' ὁπόσον ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐκείνη περιγραφὴ διαφέρει τῆς βωμολοχίας, δι' ἧς ὁ Λουϊτπράνδος ἐπεχείρησεν ἤδη νὰ διακωμῳδήσῃ τὴν τελετὴν ταύτην! Τοὺς ἔνθεν καὶ ἔνθεν παρατεταγμένους δήμους παρίστησιν ὡς συρφετὸν ἀνθρώπων χυδαίων καὶ ἀνυποδήτων, ἐνῷ, ὡς γνωστὸν, οἱ καλούμενοι δῆμοι, δηλαδὴ οἱ Βένετοι καὶ οἱ Πράσινοι, ἀπετέλουν τὸ κράτιστον μέρος τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινου-

πόλεως, οἵτινες ἐκοινώνουν ὅλων τῶν τελετῶν, καὶ πέρὶ τοῦ ἱματισμοῦ τῶν ὁποίων ἰδίως ὁμιλῶν ὁ Προκόπιος λέγει ὅτι «εὐπάρυφοι ἠξίουν εἶναι ἅπαντες, κομπωδεστέραν ἢ κατὰ τὴν ἑκάστου ἀξίαν ἐνδιδυσκόμενοι τὴν ἐσθῆτα.» Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι μικρὸν παραβαλλόμενον πρὸς τὰ ἑπόμενα. Καὶ αὐτοὶ, λέγει, οἱ ἄρχοντες, οἱ περὶ τὸν βασιλέα ἀνὰ μέσον τοῦ ὄχλου ἐκείνου πορευόμενοι, ἦσαν περιβεβλημένοι χιτῶνας εἰς ἀληθῆ ῥάκη ὑπὸ τοῦ χρόνου μεταβεβλημένους, διότι κατήγοντο, ὡς βεβαιοῖ, ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν παππεπιπάππων αὐτῶν. Οὐδεὶς κατ' αὐτὸν ἦτον ἐκεῖ διὰ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων περιβεβλημένος, παρεκτὸς μόνου τοῦ Νικηφόρου, τὸν ὁποῖον ὅμως τὰ αὐτοκρατορικὰ κοσμήματα, κατεσκευασμένα ὄντα δι' ἄνθρωπον μεγαλήτερον, ἀνεδείκνυον ἀηδέστερον τοῦ συνήθους. «Μὰ τὴν ζωὴν ὑμῶν, ἀνακράζει, (διότι ἀποτείνεται πρός τε τὸν Ὄθωνα Α'. καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Ἀδελαΐδαν) μὰ τὴν ζωὴν ὑμῶν, ἣν ἔχω τῆς ἐμῆς τιμιωτέραν, μία καὶ μόνη τῶν πολυτίμων ἐσθήτων τῶν μεγιστάνων σας εἶναι ἀσυγκρίτῳ πολυτιμοτέρα ἑκατὸν ἐξ ἐκείνων τῶν στολῶν, καὶ αὐτῆς τῆς στολῆς τοῦ Νικηφόρου.» Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἐνταῦθα ὁ παραλογισμὸς τοῦ Λουϊτπράνδου ὑπερβαίνει πάντα ὅρον. Αἱ στολαὶ τῶν ἀρχόντων τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἠδύναντο νὰ ἦναι οὔτε παμπάλαιαι, οὔτε παλαιαὶ, διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγον ὅτι, ὡς εἴδομεν, κατ' ἔτος οἱ βασιλεῖς ἔδιδον εἰς αὐτοὺς πολλὰς νέας τοιαύτας στολάς. Ἦσαν δὲ αὗται κατὰ τὴν ἀναμφισβήτητον μαρτυρίαν ἑκάστης σχεδὸν σελίδος τῆς Βασιλείου τάξεως καὶ τοῦ Κωδίνου, χρυσοκέντητοι, καὶ οὐδεὶς ὑπῆρχε λόγος νὰ ἦναι ἡ πολυτέλεια αὐτῶν μικροτέρα ἐπὶ Νικηφόρου, ὅτε τοσοῦτοι συνέῤῥευσαν ἀπὸ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κρήτης, τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Συρίας εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θησαυροὶ, ὥςτε ἡ σύγκρισις τῆς αὐλῆς ταύτης πρὸς τὰς ὁμολογουμένως πενιχροτέρας τότε βασιλείας τῆς δύσεως, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ κωμική. Ἀλλὰ τὸ πάθος τοῦ Λουϊτπράνδρου προβαίνει κορυφούμενον. Ἀγανακτῶν διὰ τὰς συνήθεις εὐχὰς καὶ εὐλογίας, αἵτινες ἀντήχουν διερχομένου τοῦ Νικηφόρου, ἀνακράζει ὅτι πολὺ εὐστοχώτερον ἤθελον πράξει ἂν ἀπέδιδον αὐτῷ τὰ ἀκόλουθα 16 ἐπίθετα· ἄνθραξ ἐσβεσμένε, γραΐδιον τὸ βῆμα, αἰγίπαν τὸ πρόςωπον, ἀγροῖκε, ἀκάθαρτε, αἰγιπόδη, κερασφόρε,

κένταυρε, σύαγρε, ἀμαθέστατε, ἀγριάνθρωπε, βάρβαρε, ὠμὲ, τριχωτὲ, ἀποστάτα, Καππαδόκα. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ὁ Λουϊτπράνδος προςεκλήθη εἰς τὸ γεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐδίδετο κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς. Ἀμέσως ὅμως δυςηρεστήθη διότι δὲν προςδιώρισαν αὐτῷ μίαν τῶν πρώτων ἐν τῇ τραπέζῃ θέσεων, ἀλλὰ τὴν 15. Διαρκοῦντος τοῦ γεύματος, τὸ ὁποῖον ὁ πρέσβυς χαρακτηρίζει ὡς μακρὸν καὶ ἀηδὲς, ὁ Νικηφόρος ὡμίλησε πρὸς αὐτὸν μετὰ σαρκασμοῦ τινος καὶ περιφρονήσεως περὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων τοῦ κυρίου του. Ἐνῷ δὲ ὁ πρέσβυς ἡτοιμάζετο νὰ δώσῃ τὴν προςήκουσαν ἀπάντησιν, ὁ βασιλεὺς δὲν ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ ὁμιλήσῃ καὶ προςέθηκεν, ὡςανεὶ πρὸς περιφρόνησιν, «ἐσεῖς δὲν εἶσθε Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ Λογγοβάρδιοι.» Τότε ὁ Λουϊτπράνδος, μὴ δυνάμενος νὰ κρατήσῃ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ καὶ μὴ προσέχων ὅτι ὁ Νικηφόρος διὰ τοῦ δείκτου ἐπέτασσεν αὐτῷ σιωπὴν, ἐξεσφενδόνισε πολλὰς κατὰ τῶν Ῥωμαίων ὕβρεις, ἀρχόμενος ἀπὸ Ῥωμύλου, προςέθηκεν ὅτι οἱ Λογγοβάρδιοι καὶ οἱ ἄλλοι γερμανοὶ, ὅταν θέλωσι νὰ ὑβρίσωσί τινα, ὀνομάζουσιν αὐτὸν Ῥωμαῖον, ἐν μόνῳ τούτῳ τῷ ὀνόματι περιλαμβάνοντες πᾶν ὅ,τι ἀγενὲς, πᾶν ὅ,τι ἄνανδρον, πᾶν ὅ,τι φιλάργυρον, πᾶν ὅ,τι ἀσελγὲς, πᾶν ὅ,τι δόλιον, πᾶσαν ἑνὶ λόγῳ κακίαν. Καὶ μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα προσεπέφερεν ὅτι ἐὰν γίνῃ πόλεμος, αἱ πρῶται μάχαι θέλουσιν ἀμέσως ἀποδείξει ποῖοι εἶναι ἀνδρειότεροι, ἡμεῖς ἢ ἐσεῖς. Ἐκ τῶν λόγων τούτων παροξυνθεὶς ὁ Νικηφόρος, τὸν μὲν Λουϊτπράνδον διέταξε διὰ τῆς χειρὸς νὰ παύσῃ λαλῶν, ἀρθείσης δὲ ἐκ μέσου τῆς τραπέζης παρήγγειλε νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ κατάλυμα αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ὁ Λουϊτπράνδος ὀνομάζει πάλιν φυλακὴν, καὶ ὅπου βεβαιοῖ ὅτι ὑπέστη τὰ πάνδεινα. Ἐπὶ τέλους ἔγραψε πρὸς Λέοντα τὸν κουροπαλάτην καὶ λογοθέτην τοῦ δρόμου (τὸν ἀδελφὸν τοῦ Νικηφόρου) ἐπιστολὴν ἔχουσαν ὡς ἑξῆς. «Ἐὰν ὁ γαληνότατος αὐτοκράτωρ σκοπὸν ἔχῃ νὰ ἀποδεχθῇ τὴν πρότασιν ἕνεκα τῆς ὁποίας ἦλθον, τὰ παθήματα ὅσα ὑποφέρω ἐνταῦθα δὲν μὲ καταβάλλουσι· παρακαλῶ μόνον νὰ πληροφορήσω τὸν Κύριόν μου ὅτι δὲν χρονοτριβῶ ἐνταῦθα ἐπὶ ματαίῳ. Ἐὰν δὲ ἄλλως ἔχωσι τὰ πράγματα, ἄς μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ ἀποπλεύσω διὰ τοῦ ἀναχωροῦντος ἐνετικοῦ πλοίου, διότι εἶμαι ἀσθενὴς, καὶ ἂν ἐπέστη ἡ ὥρα

τοῦ θανάτου μου, ἐπιθυμῶ νὰ ταφῶ εἰς τὴν πατρίδα μου.»

Τέσσαρας ἡμέρας ἀπὸ τῆς παραλαβῆς τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ὁ Λέων ἐκάλεσε τὸν Λουϊτπράνδον εἰς συνέντευξιν, εἰς ἣν παρευρέθησαν καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν δημοσίων λειτουργῶν καὶ ἰδίως ὁ παρακοιμώμενος Βασίλειος. Ἀλλὰ μετὰ τὰ προεκτεθέντα, ἐννοεῖται, ὅτι ἡ συνεννόησις ἦτο δύσκολος.

Ἀφοῦ ἠρώτησαν τὸν πρέσβυν τίνος ἕνεκα ἔλαβε τὸν κόπον νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ δὲ ἀπεκρίθη ὅτι ἀφίκετο ἵνα συνομολογήσῃ ἀγχιστείαν μέλλουσαν νὰ ἐπαγάγῃ διηνεκῆ εἰρήνην, οἱ περὶ τὸν Λέοντα παρετήρησαν ὅτι δὲν ἠκούσθη ποτὲ πορφυρογεννήτου πορφυρογέννητος θυγάτηρ νὰ συζευχθῇ ἀλλόφυλον· ὅτι οὐδὲν ἧττον, εἰ καὶ μέγα τὸ πρᾶγμα, εἰμπορεῖ νὰ γίνῃ, ἐὰν παραδώσωσι τὴν Ῥαύενναν, καὶ τὴν Ῥώμην καὶ τὴν ἐπίλοιπον μέχρι τῆς κάτω Ἰταλίας χώραν. Ἐὰν δὲ πάλιν ἐπιθυμῶσι τὴν φιλίαν τοῦ βασιλέως ἄνευ ἀγχιστείας, ἂς ἀφήσωσιν ἐλευθέραν τὴν Ῥώμην, καὶ ἂς ὑπαγάγωσιν εἰς τὸ ἅγιον αὐτοῦ κράτος τοὺς ἀποστατήσαντας ἡγεμόνας τῆς Καπύης καὶ τοῦ Βενεύεντου. Εἰς ταῦτα ὁ Λουϊτπράνδος ἀντιπαρετήρησεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Χριστοφόρος συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Πέτρου, ἐνῷ ὁ Ὄθων ἔχει δούλους ἰσχυροτέρους τοῦ ἡγεμόνος τούτου, ἅπερ δὲν ἐῤῥέθη πολλὰ εὐφυῶς, καὶ εὐχερῶς ἀνῃρέθη ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Λέοντα, εἰπόντων ὅτι ὁ Χριστοφόρος οὗτος δὲν ἦτο Πορφυρογέννητος. Ἐξακολουθήσας δὲ τὸν λόγον ὁ Λουϊτπράνδος ἐπανέλαβε τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ὁ Ὄθων δὲν ἀφῄρεσε τὴν Ῥώμην ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἀλλ' ἀπήλλαξεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς εἰς πόρνας τινὰς δουλείας, ἀποδοὺς πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς τὸν τοποτηρητὴν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ὅλα τὰ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντα ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ κτήματα. Διατί λοιπὸν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς δὲν πράττει τὸ αὐτὸ ὡς πρὸς τὰ κτήματα τῆς ἀποστολικῆς ἕδρας τὰ ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ κείμενα; Καὶ ἐπειδὴ ὁ παρακοιμώμενος Βασίλειος ἀπήντησεν ὅτι θέλει πράξει τοῦτο, ὅταν ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ὀργανωθῶσι κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ, ὁ Λουϊτπράνδος ἀπεκρίθη εἰρωνικώτατα, ὅτι ἄνθρωπος περιυβρισθεὶς ἐπεκαλέσατο τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκδίκησιν· τοῦ δὲ Θεοῦ εἰπόντος, ὅτι θέλει πράξει τοῦτο ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὁπόσον ἀργά, ὑπέλαβεν ἐκεῖνος.

Ἐνταῦθα ἐκάγχασαν πάντες πλὴν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως, καὶ διακοπείσης τῆς συνεντεύξεως, ἀπήχθη πάλιν ὁ Λουϊτπράνδος εἰς τὸ κατάλυμά του, ὅπου διετέλεσεν, ὡς λέγει, αὐστηρῶς φυλαττόμενος μέχρι τῆς ἑορτῆς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Τότε προσεκλήθησαν αὐτός τε καί τινες πρέσβεις τῶν Βουλγάρων ἀφιχθέντες τὴν προτεραίαν, νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ, μετὰ τὴν λειτουργίαν, νὰ παρακαθήσωσιν εἰς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν. Ἀλλ' ἐνταῦθα νέον πάλιν συνέβη σκάνδαλον. Ἐπειδὴ ὁ πρέσβυς τῶν Βουλγάρων ἐκάθησεν εἰς θέσιν προηγουμένην τῆς τοῦ Λουϊτπράνδου, ὁ τελευταῖος οὗτος ἀγανακτήσας κατέλιπε τὸ συμπόσιον. Ἀμέσως ὅμως παρηκολούθησαν αὐτὸν ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὁ ἀρχιγραμματεὺς Συμεὼν, καὶ τὸ μὲν δι' ἐξηγήσεων, τὸ δὲ δι' ἀπειλῶν, τὸν κατέπεισαν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν, ὅπου ὁ αὐτοκράτωρ, ἵνα καταπραΰνῃ τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, τὸν ἔπεμψεν ἐκ τοῦ ἐριφίου οὗ ἐγεύετο μέρος εἰς ἔνδειξιν ἰδιαζούσης εὐνοίας· ὅπερ ὅμως δὲν ἐμπόδισε τὸν Λουϊτπράνδον νὰ εὕρῃ ἀηδέστατον τὸ ἐρίφιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον λέγει ὅτι ἦτο μετὰ σκορόδων, κρομμύων καὶ πράσων ὠνθυλευμένον, καὶ διὰ χαβιαρίου κεχαρυκευμένον. Μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἀνεχώρησαν οἱ πρέσβεις τῶν Βουλγάρων προσεκλήθη πάλιν εἰς τὸ βασιλικὸν γεῦμα, εἰς τὸ ὁποῖον παρευρέθησαν ὅ,τε πατριάρχης καὶ πολλοὶ ἐπίσκοποι. Ἐν τῷ συμποσίῳ τούτῳ ἡ ὁμιλία περιεστράφη φυσικῷ τῷ λόγῳ περὶ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, ὁ δὲ Λουϊτπράνδος ἀφοῦ παρετήρησεν ὅτι ὅλαι αἱ αἱρέσεις προέκυψαν ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὅπερ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτο ἀληθὲς, ἰσχυρίσθη ἔπειτα ὅτι αἱ αἱρέσεις αὗται δὲν περιεστάλησαν καὶ δὲν κατεστράφησαν εἰμὴ ὑπὸ τῶν ἐν τῇ δύσει συνόδων, ὅπερ δὲν ἦτο ἀληθὲς, διότι, καθὼς ἠξεύρομεν, αἱ ἑπτὰ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι αἱ κυρίως καταπολεμήσασαι πᾶσαν αἵρεσιν, συνεκροτήθησαν ὅλαι ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἔλαβε δὲ καὶ ἄλλας πολλὰς συνεντεύξεις μετὰ τοῦ Νικηφόρου, ὅστις δὲν ἔπαυεν ἀπαιτῶν ὥστε ὁ Ὄθων νὰ παραιτήσῃ τὸν αὐτοκρατορικὸν τίτλον, καὶ νὰ παραδώσῃ τὸ Βενεύεντον καὶ τὴν Καπύην· εἶναι περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ὁ Λουϊτπράνδος ὁμιλῶν περὶ τῶν συνεντεύξεων τούτων καὶ τῶν γευμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα πάντοτε ἐκαλεῖτο, δὲν παύει

ὑβρίζων καὶ χλευάζων τὰ πάντα. Ἐξ αὐτοῦ δὲ μανθάνομεν περίεργόν τι περιστατικόν, ὅτι τὸ τραπεζομάνδυλον τῆς βασιλικῆς τραπέζης δὲν ἐκάλυπτεν αὐτὴν ὁλόκληρον, ἀλλὰ μέρος μόνον αὐτῆς, ὅτι αἱ θέσεις τῆς τιμῆς ἦσαν αἱ ἐντὸς τῆς ὀθόνης ταύτης κείμεναι, καὶ ὅτι αἱ λοιπαὶ ἐλογίζοντο πολὺ κατώτεραι. Εἰς τὴν Βασίλειον τάξιν οὐδεμίαν τοιαύτην λεπτομέρειαν εὑρίσκομεν. Οἱ προσκαλούμενοι εἰς τὴν ἀποκοπτὴν τράπεζαν, δηλαδὴ εἰς τὴν τράπεζαν, εἰς ἣν ἐκάθητο ὁ ἴδιος ὁ βασιλεύς, ὠνομάζοντο φίλοι αὐτοῦ καὶ ἑπομένως ἦσαν ὅλοι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὁμοταγεῖς, μὴ διακρινόμενοι εἰμὴ κατὰ τοῦτο ὅτι ἄλλοι ἐκάθηντο πλησιέστερον καὶ ἄλλοι ἀπώτερον τοῦ βασιλέως. Ὁπωςδήποτε ὁ Ἀδαλβέρτος, ὅςτις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὴν Ἰταλίαν, διεμήνυσεν εἰς τὸν βασιλέα ὅτι εἶχεν ἑτοίμους 8,000 ἀνδρῶν, καὶ ὅτι ἦτο βέβαιος νὰ καταβάλῃ τὸν Ὄθωνα, ἐὰν ἐλάμβανεν ἐπικουρίαν τινὰ ἑλληνικήν. Ὅθεν ὁ Νικηφόρος παρεσκεύασε στόλον 28 πλοίων, καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀδαλβέρτος ἐζήτει πρὸς τοῖς ἄλλοις χρηματικὴν συνδρομήν, ὁ βασιλεὺς διέταξε τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου νὰ δώσῃ τὰ χρήματα ταῦτα εἰς τὸν Ἰταλὸν ἡγεμόνα, ἐὰν τῷ ὄντι ἔχῃ τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ἔλεγεν. Ὁ στόλος ἐξέπλευσε τὴν 19 ἰουλίου, ἀλλὰ δὲν ἠξεύρομεν ἂν διεπεραιώθη εἰς Ἰταλίαν. Τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ὄθων πληροφορηθεὶς περὶ τῶν δυςμενῶν διαθέσεων τοῦ αὐτοκράτορος, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Ἀπουλίαν καὶ ἐπολιόρκησε τὴν Βᾶριν, μὴ περιμένων τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ πρέσβεώς του· ἀλλ' ἔπειτα διὰ προτροπῶν τοῦ Λουϊτπράνδου, παρήτησε τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην. Ὁ δὲ Νικηφόρος, κατὰ τῆς ἀπιστίας καὶ τοῦ δόλου καὶ τῆς ἀπάτης τοῦ ὁποίου δὲν παύει καταχραυγάζων ὁ Λουϊτπράνδος, ἐσεβάσθη τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν, καὶ οὐδὲν κακὸν ἔπραξε πρὸς τὸν πρέσβυν ἡγεμόνος, ἔχοντος ἔτι μὲν ἀντιπρόςωπον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπιχειροῦντος δὲ συγχρόνως ἐχθροπραξίας· περιωρίσθη μόνον νὰ καλέσῃ τὸν Λουϊτπράνδον καὶ νὰ τὸν εἴπῃ ὅτι δύναται νὰ ἐπιστρέψῃ ἐλευθέρως πρὸς τὸν Κύριόν του, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἡτοιμάζετο καὶ αὐτὸς νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν προεκτεθεῖσαν τελευταίαν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐκστρατείαν του. Ὁ βασιλεὺς ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν 22 ἰουλίου. Διατρίψας ὅμως ἐπί τινας ἡμέρας εἰς τὰ παλάτια τοῦ Βρύαντος ἐν Βι-

θυνία, ἐκάλεσε πάλιν παρ' ἑαυτῷ τὸν Λουϊτπράνδον καὶ τὸν παρετήρησεν ὅτι ἀφοῦ δὲν ἠθέλησε νὰ πράξῃ κατὰ τὰς εὐχὰς αὐτοῦ καὶ ἐπιθυμίας καὶ νὰ συνάψῃ φιλίαν ἀΐδιον μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Κυρίου του, τοὐλάχιστον ἂς κατορθώσῃ νὰ μὴ συνταχθῇ ὁ Κύριός του μετὰ τῶν ἡγεμόνων Καπύης καὶ Βενευέντου, τοὺς ὁποίους, δούλους ὄντας τοῦ αὐτοκράτορος, προτίθεται οὗτος νὰ καταπολεμήσῃ. Εἰς ταῦτα ὁ πρέσβυς τοῦ Ὄθωνος ἀπήντησεν ὅτι ἐπειδὴ οἱ ἡγεμόνες οὗτοι εἶναι ὑποτελεῖς τῷ Κυρίῳ του, οὗτος δὲν δύναται εἰμὴ νὰ τοὺς ὑπερασπίσῃ προςβαλλομένους, καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιτιθέμενος κατ' αὐτῶν, κινδυνεύει νὰ ἀπολέσῃ, ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ ὃν θέλει πέμψει κατ' αὐτῶν, καὶ τὰ δύο θέματα ὅσα τὸν μένουσιν εἰςέτι πέραν τῆς θαλάσσης, δηλαδὴ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Ὁ Νικηφόρος, καίτοι δυςαρεστηθεὶς διὰ τοῦτο, ἐκάλεσεν οὐχ ἧττον τὸν Λουϊτπράνδον εἰς τὸ γεῦμά του, περὶ τοῦ ὁποίου πάλιν ὁμιλεῖ οὗτος μετ' ἀηδίας, καὶ βεβαιοῖ ὅτι, διαρκοῦντος αὐτοῦ, οἱ περὶ τὸν βασιλέα κατ' εἰςήγησίν του εἶπον τὰ ἐξ ἀμάξης κατά τε τοῦ Ὄθωνος καὶ τῶν Λατίνων ἐν γένει καὶ τῶν Τευτόνων. Ὁ πρέσβυς εἶδε περὶ τὰ παλάτια τοῦ Βρύαντος καὶ τὸν στρατὸν ὃν συνεπήγετο ὁ Νικηφόρος κατὰ τῆς Συρίας. Κατὰ τὴν συνήθειαν δὲ ἣν εἶχε τοῦ νὰ ὁμιλῇ μετὰ περιφρονήσεως περὶ πάντων τῶν βυζαντινῶν πραγμάτων, λέγει ὅτι ὁ στρατὸ; οὗτος συνέκειτο μὲν ἐξ 80,000 ἀνδρῶν, ἀλλ' ἦτο καθ' ὅλα ἄθλιος καὶ ἀπόλεμος. Ἐντούτοις ὁ στρατὸς οὗτος εἶναι ὁ μετ' ὀλίγον ἐκπορθήσας πολλὰ μωαμεθανικὰ φρούρια καὶ ἐπὶ τέλους κύριος γενόμενος τῆς Ἀντιοχείας.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Νικηφόρου, ὁ Λουϊτπράνδος, καίτοι εἶχε λάβει παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια, διεκωλύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τοῦ ἐπιτρόπου τῆς ἀρχῆς, τοῦ πατρικίου Χριστοφόρου, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι αἱ ὁδοὶ δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς οὔτε κατὰ ξηρὰν ἕνεκα τῶν Οὔγγρων, οὔτε κατὰ θάλασσαν ἕνεκα τῶν Σαρακηνῶν. Ὁ πρέσβυς ἀξιοῖ ὅτι ταῦτα πάντα ἦσαν προφάσεις, καὶ ὅτι ἔπαθε πάλιν τὰ πάνδεινα κρατούμενος ἐν τῷ καταλύματί του ὡς ἐν φυλακῇ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασαν τῇ 15 αὐγούστου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπιστολαὶ τοῦ πάπα δι' ὧν, «Νικηφόρος ὁ τῶν Γραικῶν αὐτοκράτωρ παρεκινεῖτο νὰ συνάψῃ

ἐπιγαμίαν καὶ φιλίαν ἀδιάῤῥηκτον μετὰ τοῦ προςφιλοῦς καὶ πνευματικοῦ υἱοῦ Ὄθωνος, τοῦ σεβαστοῦ Ῥωμαίων αὐτοκράτορος.» Ὁ τίτλος τοῦ σεβαστοῦ Ῥωμαίων αὐτοκράτορος ὁ ἀποδοθεὶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν τούτων εἰς τὸν Ὄθωνα, παρώργισεν εἰς ὑπερβολὴν τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οἱ γραμματοκομισταὶ ἐφυλακίσθησαν, τὰ δὲ γράμματα ἀπεστάλησαν πρὸς τὸν Νικηφόρον ἐν Μεσοποταμίᾳ τότε ὄντα. Ἡ ἀπάντησις τοῦ αὐτοκράτορος ἦλθε τῇ 10 σεπτεμβρίου, τῇ δὲ 17 προςήχθη ὁ Λουϊτπράνδος εἰς τὰ βασίλεια ἐνώπιον τοῦ πατρικίου Χριστοφόρου, ὅςτις ἔχων περὶ ἑαυτὸν τρεῖς ἑτέρους ἀξιωματικοὺς, ὑπεδέξατο, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ πρέσβεως, εὐνοϊκῶς αὐτὸν, ὑπαναστὰς κατὰ τὴν εἴςοδόν του· τὸν εἶπεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὀργίζεται οὔτε κατὰ τοῦ ἁγίου αὐτοκράτορος, οὔτε κατ' αὐτοῦ ἂν δὲν ἐπέστρεψεν εἰςέτι πρὸς τὸν κύριόν του· ὅτι παραίτιος τούτου εἶναι ὁ πάπας, ὅςτις ἀπέστειλε τῷ ἁγιωτάτῳ αὐτοκράτορι ἐπιστολὰς ὑβριστικὰς, δι' ὧν ὀνομάζει αὐτὸν αὐτοκράτορα ὄχι Ῥωμαίων, ἀλλὰ Γραικῶν, καὶ ὅτι ὁ πάπας ἔπραξε τὸ ἀνόσιον τοῦτο κατὰ προτροπὴν τοῦ Κυρίου του. Ἂν ὁ πάπας δὲν εἶναι ὁ ἀμαθέστερος τῶν ἀνθρώπων, ἐπρόςθεσεν ὁ Χριστοφόρος, ἔπρεπε νὰ ἠξεύρῃ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, μεταθέσας εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰ σκῆπτρα τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, μετεβίβασεν ἐνταῦθα καὶ τὰ σύμβολα αὐτῆς καὶ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν στρατὸν, μὴ καταλιπὼν ἐν τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ εἰμὴ ὄχλον χυδαῖον καὶ δουλικόν. Ἐπειδὴ δὲ ἀδύνατον νὰ ἀγνοῇ ταῦτα πάντα, ἕπεται ὅτι κατ' εἰςήγησιν μόνον τοῦ Ὄθωνος ἔγραψε τὴν ὑβριστικὴν ἐκείνην ἐπιστολὴν, τῆς ὁποίας αἱ δειναὶ συνέπειαι θέλουν μετ' ὀλίγον φανερωθῇ.

Ὁ δυστυχὴς Λουϊτπράνδος ἐνόμισε, κατὰ τὴν ὁμολογίαν του, ὅτι ἔφθασεν ἡ τελευταία του ὥρα καὶ ἐζήτησε διὰ παντὸς τρόπου νὰ δικαιολογήσῃ καὶ νὰ διορθώσῃ τὸ πρᾶγμα. Εἶπεν ὅτι ὁ πάπας, ὅςτις διακρίνεται ἐπὶ ἀφελείᾳ μᾶλλον, ἢ ἐπὶ πονηρίᾳ, ἔγραψε ταῦτα νομίζων ὅτι θέλει εὐχαριστήσει τὸν αὐτοκράτορα καὶ οὐχὶ διὰ νὰ τὸν ὑβρίσῃ. Ὁ πάπας ἤξευρεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος μετέθεσεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν· ἀλλ' ἤξευρε συγχρόνως ὅτι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετέβαλον ἔκτοτε καὶ γλῶσσαν καὶ ἔθιμα καὶ ἐνδυμα-

σίαν, καὶ ἐνόμισεν ὅτι καθὼς ταῦτα πάντα ἀπήρεσκον ἤδη εἰς αὐτούς, ἀπήρεσκεν ὡςαύτως καὶ τὸ τῶν Ῥωμαίων ὄνομα. Ἐπειδὴ ὅμως ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα, εἰμποροῦν νὰ ἦναι βέβαιοι ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς ὁ πάπας θέλει ἐπιγράφει τὰς ἐπιστολάς του οὕτως. «Ἰωάννης Πάπας Ῥώμης πρὸς Νικηφόρον, Κωνσταντῖνον καὶ Βασίλειον, τοὺς κραταιοὺς αὐγούστους καὶ αὐτοκράτορας Ῥωμαίων.» Ἡ διαβεβαίωσις αὕτη ηὐχαρίστησε τοὺς περὶ τὸν Χριστοφόρον. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ συζήτησις ἐπανελθοῦσα εἰς τὰ περὶ ἀγχιστείας καὶ εἰρήνης ἀπέβη αὖθις τοσοῦτον πικρά, ὥςτε ὁ ἐπίτροπος τῆς ἀρχῆς δὲν ἐπεχείρησε μὲν νὰ διακωλύσῃ ἐπὶ πλέον τὴν ἀναχώρησιν τοῦ πρέσβεως, ἀλλὰ ἠθέλησε νὰ ταπεινώσῃ αὐτὸν πολυειδῶς. Εἴδομεν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Ῥώσους γενομένης συνθήκης ὅτι ὁσάκις οἱ Ῥῶσοι ἔμποροι ἠγόραζον ὕφασμα τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία ὑπερέβαινε τὰ πεντήκοντα χρυσᾶ, ὤφειλον νὰ καθυποβάλλωσιν αὐτὸ εἰς τὸν ἁρμόδιον ὑπάλληλον ἵνα σφραγισθῇ ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τοῦτο ἵνα μὴ διαφύγῃ ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς τὴν πληρωμὴν τοῦ νενομισμένου τέλους. Ἀνάλογόν τι ἦτο κεκανονισμένον ὡς πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς καὶ τοὺς Ἀμαλφίτας ἐμπόρους τῆς Ἰταλίας, περὶ τῶν ὁποίων ἄλλοτε θέλομεν εἴπει πλειότερα τινά. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὰ ἔθνη πρὸς τὰ ὁποῖα εἶχον συνομολογηθῆ ἐμπορικαὶ συνθῆκαι, ἦσαν ἀπηλλαγμένα τῆς πληρωμῆς τοῦ ἐξαγωγικοῦ τέλους μέχρι τινὸς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων, ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ ἐμπορεύματα ἀνωτέραςἀξίας, ἢ κατέβαλλον τέλος κατώτερον τοῦ κεκανονισμένου, ἢ ὅλως ἦσαν ἀτελῆ. Ἀλλ' ἐπειδὴ μετὰ τοῦ Ὄθωνος οὐδεμία εἶχε συνομολογηθῆ ἐμπορικὴ συνθήκη, οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ οὐδὲν ἀπελάμβανον ἐξαιρετικὸν προνόμιον, καὶ ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ πληρώνωσι τὸ τέλος ἀκέραιον διὰ πᾶν ἐμπόρευμα οἱαςδήποτε ἀξίας. Ἐν τούτοις ὁ Λουϊτπράνδος, ἀγοράσας διάφορα πολύτιμα πορφυρᾶ ὑφάσματα, ἠθέλησε νὰ ἐξαγάγῃ αὐτὰ ἀτελώνιστα. Ἀλλ' ἡ κυβέρνησις ἥτις δι' οὐδεμιᾶς μὲν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐδεσμεύετο συνθήκης, οὐδεμίαν δὲ ἀφορμὴν εἶχε νὰ ἐπιδαψιλεύσῃ ἰδιαζούσας πρὸς τὸν Λουϊτπράνδον χάριτας, διέταξε τὰ μὲν εὐτελέστερα τῶν ὑφασμάτων νὰ σφραγισθῶσι διὰ μολυβδίνης βούλλης, ἵνα τελέσωσι τὸν νενομισμένον φόρον, τὰ δὲ πολυτελέστερα ὅλως νὰ κρατηθῶσι ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τοιαῦτα ἱμάτια ἥρμοζον εἰς μόνον τοὺς ἄρχοντας τῆς Κωνσταντι-

νουπόλεως, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς ἀλλοφύλους, παραγγείλασα ὅμως συγχρόνως νὰ ἀποδοθῇ τὸ ἀντίτιμον αὐτῶν εἰς τὸν πρέσβυν. Ὁ Λουϊτπράνδος ἐκμανεὶς ἐξετράπη εἰς ὕβρεις, ὡς λέγει, καὶ ἐπεχείρησεν, ὅπερ πιθανώτερον, νὰ δικαιολογήσῃ τὴν λαθρεμπορίαν του διὰ διαφόρων σοφισμάτων, προςθεὶς ὅτι κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ πρεσβείαν, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, εἶχεν ἀγοράσει πολὺ πλείονα καὶ πολυτελέστερα ἱμάτια τὰ ὁποῖα οὔτε ἐρευνήθησαν οὔτε ἐσφραγίσθησαν διὰ μολυβδίνης βούλλης. Ἀλλ' ὁ Χριστοφόρος ἔμεινεν ἀμετάπειστος, καὶ παρετήρησεν ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον ἐπιχείρημα, ὅτι ὁ μὲν αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἦτο ἀνὴρ μαλακὸς καὶ ἀπόλεμος, ὅςτις διὰ τοιούτων παραχωρήσεων ἐπειρᾶτο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν εὔνοιαν τῶν ἀλλοδαπῶν, ἐνῷ ὁ νῦν βασιλεύων εἶναι ἀνὴρ ῥέκτης (τὸ λατινικὸν τοῦ Λουϊτπράνδου κείμενον μεταχειρίζεται τὴν ἑλληνικὴν λέξιν *ταχύχειρ*) ὅςτις δὲν ἀγοράζει διὰ χρημάτων τὴν φιλίαν τῶν ἐθνῶν, ἀλλ' ἐν ἀνάγκῃ ἐπιβάλλει διὰ τοῦ ξίφους τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ σέβας.

Ἀφοῦ δὲ εἶπον ταῦτα παρέδωκαν αὐτῷ δύω ἐπιστολάς, τὴν μὲν πρὸς τὸν Ὄθωνα *χρυσόβουλλον*, ὅ ἐστι χρυσοῖς γράμμασι γεγραμμένην, καὶ ὑπογεγραμμένην ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, τὴν δὲ πρὸς τὸν πάπαν *ἀργυρόβουλλον*, προςθέντες ὅτι «τὸν πάπαν σας τὸν κρίνομεν ἀνάξιον ἀπαντήσεως αὐ.οκρατορικῆς, ὅθεν γράφει πρὸς αὐτὸν τὰς ἀναγκαίας παραινέσεις ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως, ὁ κουροπαλάτης.» Καὶ ἀφοῦ παρέλαβεν ὁ πρέσβυς τὰς ἐπιστολάς, ὁ Χριστοφόρος καὶ οἱ περὶ αὐτόν, ἀναλαβόντες ἦθος εὐμενέστερον, ηὐχήθησαν αὐτῷ κατευόδιον, καὶ ἀσπασθέντες φιλικῶς ἀπέλυσαν αὐτόν. Ἀλλ' ἐνῷ ἀπήρχετο, τὸν ἀνήγγειλαν συγχρόνως ὅτι δὲν δύνανται νὰ τῷ χορηγήσωσιν, εἰμὴ τοὺς ἀναγκαίους διὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτὸν χρῆσιν ἵππους, οὐχὶ ὅμως καὶ ζῶα φορτηγά. Τελευταῖον τῇ δευτέρᾳ τοῦ ὀκτωβρίου ὁ Λουϊτπράνδος ἀφοῦ ἐπέγραψεν ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ καταλύματός του ἀθλίους τινὰς ὑβριστικοὺς στίχους, ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διὰ ξηρᾶς, καὶ ὁδοιπορήσας ἡμέρας 49 ἀφίκετο εἰς Ναύπακτον· ἐκεῖθεν ἐξέπλευσε τῇ 24 νοεμβρίου, καὶ διὰ Λευκάδος καὶ Κερκύρας ἐπέστρεψεν εἰς Ἰταλίαν, ἐξακολουθῶν πάντοτε νὰ ὑβρίζῃ καὶ νὰ συκοφαντῇ.

Τοιουτοτρόπως έτελείωσεν ή πολυθρύλητος αὕτη πρεσβεία. Οὔτε αἱ περὶ ἀγχιστείας προτάσεις τοῦ Ὄθωνος, οὔτε αἱ ἄτοποι καὶ ἄκαιροι τοῦ πρέσβεως αὐτοῦ ἀπειλαὶ παρέπεισαν τὸν Νικηφόρον νὰ παραχωρήσῃ ἢ σπιθαμὴν τῶν δυτικωτέρων τοῦ κράτους κτήσεων, ἢ ἐλαχίστην τινὰ τῶν ἀρχαίων τῆς ἀνατολικῆς βασιλείας ἀξιώσεων. Καὶ μετ' οὐ πολὺ ἡ τῆς Ἀντιοχείας ἅλωσις συνεπλήρωσε τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν κατὰ Μωαμεθανῶν θριάμβων τοῦ βασιλέως τούτου. Ἐνῷ ἄλλοτε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐπολιορκεῖτο ἐπανειλημμένως ἐν αὐτῇ αὐτῆς τῇ πρωτευούσῃ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐκείνων τῆς χριστιανικῆς πίστεως· ἐνῷ πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν, οὗτοι, κύριοι ὄντες τῆς Συρίας, τῆς Κιλικίας, τῆς Κύπρου, τῆς Κρήτης, ἐλεηλάτουν ἀδεῶς ὅλας τὰς λοιπὰς τῆς ἑλληνικῆς θαλάσσης νήσους καὶ ὅλας τὰς παραλίας αὐτῆς, ἐκυρίευον τὴν δευτέραν τοῦ κράτους πόλιν, τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ πολυειδῶς ἐταπείνουν καὶ ἐξησθένιζον τὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Χριστιανισμόν, ἤδη ὁ Νικηφόρος ἀνακτήσας τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον, τὴν Κιλικίαν, ἠπείλει διὰ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Ἀντιοχείας, τὴν ὁλοσχερῆ αὐτῶν ἔξωσιν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Συρίας, ἐπλήρου τὸ δημόσιον ταμεῖον διὰ θησαυρῶν ἀμυθήτων, καὶ διέκοπτε πᾶσαν κοινωνίαν μεταξὺ Μωαμεθανῶν καὶ τῆς Δύσεως. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέτυχεν ἡ ἐκστρατεία ἣν ἐξέπεμψε κατὰ τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἀράβων, ἀλλὰ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατορθώματα ἐθεράπευσαν μέχρι τινὸς τὴν ἀποτυχίαν ταύτην, καὶ κατέδειξαν τὸ μέγεθος τοῦ ἀξιώματος ὅπερ ἐκτήσατο καθ' ἅπαντα τὸν μωαμεθανικὸν κόσμον. Διότι λαβὼν λάφυρον ἔκ τινος τῶν κατὰ τὴν Παλαιστίνην κυριευθέντων φρουρίων τὸ ξίφος τοῦ Μωάμεθ, ἀπέστειλεν αὐτὸ πρὸς τὸν Καλίφην τῆς Ἀφρικῆς, ἀπαιτήσας εἰς ἀμοιβὴν τὴν ἀπόδοσιν τοῦ πατρικίου Νικήτα καὶ τῶν ἄλλων τῆς Σικελίας αἰχμαλώτων· ὁ δὲ ἔσπευσε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀπαίτησιν· ἀδέος γὰρ αὐτὸν ὑπεισῄει, ἐκστρατείαν καὶ ἔκπλουν τούτου ἐνωτισάμενον, λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος. Τὸ γὰρ ἀκαταγώνιστον τοῦ ἀνδρὸς κἀν ταῖς μάχαις ἀνυπόστατον καὶ ἀπρόσιτον, καὶ ὅπως εὐπετῶς τὸ ἀντίπαλον ἅπαν ὡς ἔκ τινος θείας ῥοπῆς εὐείκτως κατεστρέφετο, ἔφρυττόν τε πάντα ἔθνη καὶ ἐτεθήπεσαν, καὶ οὐ πολέμιον ἔχειν,

ἀλλὰ φίλον καὶ δεσπότην ἠπείγοντο.» Ἀλλ' ὁσηδήποτε ἦτο ἡ πολεμικὴ τοῦ Νικηφόρου δεξιότης, καὶ ἡ ἰσχὺς ἣν δι' αὐτῆς περιεποίησεν εἰς τὸ κράτος, εἶχεν, ὡς γνωρίζομεν ἤδη, διὰ τὴν περιστολὴν ἣν ἐπεχείρησε διαφόρων ἐσωτερικῶν καταχρήσεων, πολλοὺς πολεμίους καὶ ἰδίως ἅπαντας τοὺς μοναχούς. Ἐνῷ πάντες οἱ φιλότιμοι ἄνθρωποι ἔχαιρον ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν αὐτοῦ, καὶ τὰ αἰσιώτερα προοιωνίζοντο περὶ τοῦ μέλλοντος, οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ὑπέσκαπτον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, διαδίδοντες εἰς τὸν ὄχλον ποικίλους περὶ τῆς προσεχοῦς αὐτοῦ πτώσεως χρησμούς, καὶ ὑποσχόμενοι τὴν ἔλευσιν χρυσοῦ μετὰ τὴν πτῶσιν ταύτην αἰῶνος. Περὶ δὲ τῆς ἀντιπάλου ταύτης διαθέσεως τῆς κοινῆς γνώμης σώζεται μνημεῖον περιεργότατον διά τε τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, καὶ διὰ τὰς παραδόξους φιλολογικὰς τύχας ἃς ὑπέστη.

Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπεδίδετο εἰς τὸν Λουκιανὸν, τὸν εὐφυέστατον τῶν πολεμίων τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος, ὁ διάλογος ὁ ἐπιγραφόμενος *φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος*. Ἔπειτα ἐνομίσθη ὅτι ὁ διάλογος οὗτος ἐγράφη μᾶλλον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου. Ἄλλοι ὅμως συμπεραίνοντες ἐκ τοῦ περιεχομένου ἐν αὐτῷ τύπου τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν λεπτομερειῶν, ἠξίωσαν ὅτι ὁ διάλογος οὗτος δὲν εἶναι προγενέστερος τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος. Τελευταῖον δὲ ὁ Γάλλος Ἅσε, ὁ ἄριστος σχολιαστὴς τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου, καὶ οἱ ἐν Βόννῃ τούτου ἐκδόται, ἐπιμελέστερον ἐγκύψαντες εἰς τὸ πνεῦμα καὶ εἰς τὸ γράμμα τῆς μικρᾶς ταύτης συγγραφῆς, παρετήρησαν ἰδίως ὅτι αὕτη ἀναφέρει σφαγὰς παρθένων ἐν Κρήτῃ, αἵτινες οὔτε ἐπὶ Λουκιανοῦ, οὔτε ἐπὶ Ἰουλιανοῦ συνέβησαν, ἀλλ' ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, ὡς ῥητῶς ἐκτραγῳδεῖ ὁ Θεοδόσιος ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἀκροάσει· καὶ προσέτι ὅτι ὅσα λέγει περὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν κατ' αὐτοῦ τεκταινομένων ἐν τῇ πόλει, συνδυαζόμενα πρὸς ἄλληλά τε καὶ πρὸς τὸ γεγονὸς τῶν ἐν Κρήτῃ σφαγῶν, ἀναφέρονται μᾶλλον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην. Ἐκ τούτων δὲ πάντων συνήγαγον τὸ εὔλογον συμπέρασμα ὅτι ὁ διάλογος συνετάχθη ἐπὶ τοῦ βασιλέως ἐκείνου μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Διὸ καὶ περιελήφθη ἤδη ἐν τῇ Βονναίᾳ ἐκδόσει μεταξὺ τῶν μνημείων τῶν ἀναγομένων εἰς

τὴν βασιλείαν τοῦ Νικηφόρου. Ἐντεῦθεν δὲ γίνεται πρὸς τοῖς ἄλλοις δῆλον ὅτι ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄνδρες τῶν ὁποίων τὰ ἔργα, ὀλίγιστα δυστυχῶς ὄντα, ἢ τοὐλάχιστον μὴ διασωθέντα, ἠδύναντο διὰ τὴν περὶ τὸν λόγον τέχνην, καὶ τὴν εὐφυΐαν τοῦ πνεύματος, καὶ τὴν γενναιότητα τοῦ φρονήματος νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς ἕνα τῶν λαμπροτέρων ἀντιπροσώπων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Ἂν ὁ συγγραφεὺς ἡμῶν δὲν μιμεῖται πάντοτε εὐστόχως τὸν Λουκιανὸν, τὸν Λουκιανὸν τοὐλάχιστον ἀγωνίζεται νὰ μιμηθῇ· πρότυπον γενναῖον. Ἂν ἡ λέξις αὐτοῦ δὲν εἶναι πάντοτε καθαρὰ, τὸ πνεῦμα εἶναι ἑλληνικόν. Ὁποία τῳόντι διαφορὰ μεταξὺ τῆς συνήθους ἀπειροκαλίας τῶν χρονογράφων καὶ τῆς χάριτος τοῦ διαλόγου· μεταξὺ τῶν ἀγενῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀφοσιώσεων ἢ ἀντιπαθειῶν τῶν πρώτων, καὶ τῆς εὐγενοῦς τιμῆς ἣν ἀποδίδει εἰς τὰ κατορθώματα τοῦ αὐτοκράτορος ὁ τοῦ διαλόγου συγγραφεὺς, παρ' ᾧ ἀπαντῶμεν ἀπροσδοκήτως καὶ αὐτὸ τὸ ἱερὸν τῆς πατρίδος ὄνομα, τὸ τοσοῦτον σπανίως ἀντηχῆσαν παρ' ἡμῖν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι· μεταξὺ τῆς πολλάκις γλαφυρᾶς, τῆς πολλάκις κομψῆς τοῦ διαλόγου γλώσσης καὶ τοῦ συνήθως ἡμιβαρβάρου ἐπισήμου ἰδιώματος τῆς Βυζαντινῆς ἀρχῆς. Ἀλλ' ὑπὸ τὸ αὐχθμηρὸν ὁπωσοῦν στρῶμα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ δὲν ἔπαυσε ποτὲ τρέχων τὸ διαυγὲς ῥεῦμα τοῦ ἀρχαίου πνεύματος, ἰδιώματος καὶ φρονήματος, ἐπιτέλλον μὲν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ταχέως δὲ πάλιν καταδυόμενον, μέχρις οὗ ἀπὸ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος ἀνέβλυσε δαψιλέστερον καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν διάπλασιν νέας πραγμάτων καταστάσεως.

Τρία εἶναι τὰ πρόσωπα τοῦ διαλόγου *φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος*· Τριεφῶν, Κριτίας καὶ Κλεόλαος. Ὁ Τριεφῶν ἀπαντήσας τὸν Κριτίαν ἠλλοιωμένον, τεταραγμένον καὶ ὠχρὸν, ἐρωτᾷ αὐτὸν, τί παθὼν περιέστη εἰς τοσαύτην φρενῶν ἔκστασιν· ὁ δὲ ἀποκρίνεται ὅτι μέγαν τινὰ καὶ ἄπορον ἤκουσε λόγον παρὰ τῶν τρισκαταράτων ἐκείνων σοφιστῶν· καὶ ἐμπαιζόμενος μὲν ὑπὸ τοῦ Τριεφῶντος, ἀντιστρέφων δὲ κατ' αὐτοῦ τὸν σαρκασμὸν προσκαλεῖ ἐπὶ τέλους αὐτὸν νὰ ἀπέλθωσιν εἰς χώραν ὅπου αἱ πλάτανοι ἀποτρέπουσι τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, εὔηχα δὲ κελαδοῦσι ἀηδόνες καὶ χελιδόνες, ἵνα ἡ μελῳδία τῶν πτηνῶν τὰς ἀκοὰς ἐνηδύνουσα, καὶ

τὸ ὕδωρ ἠρέμα κελαρίζον, καταθέλξῃ τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Συναινεῖ προθύμως ὁ Τριεφῶν· ἀλλ' ἐκφράζει τὸν φόβον μήπως τὸ ἄκουσμα εἶναι ἐπῳδὴ καὶ εἰς ὕπερον, ἢ θύρετρον, ἢ ἄλλο τι τῶν ἀψύχων μεταβάλῃ αὐτὸν ἡ θαυμασία ἐκείνου αὕτη κατάπληξις. Ὁ Κριτίας, ὅςτις ἦτο, φαίνεται, ἐξῳκειωμένος πρὸς τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν μᾶλλον ἢ πρὸς τὰ δόγματα τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, ὀρκιζόμενος ὅτι τοιοῦτό τι δὲν δύναται νὰ συμβῇ, ἐπικαλεῖται Δία καὶ Ἀπόλλωνα, καὶ Ποσειδῶνα, καὶ Ἑρμῆν, καὶ Ἀθηνᾶν, καὶ Ἥραν. Ἐνταῦθα δὲ περὶ Ἀθηνᾶς ὁμιλῶν παρεισάγει καὶ τὰς ἐν Κρήτῃ προσφάτως τότε γενομένας σφαγάς, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὡμιλήσαμεν. Ἀλλ' ὁ Τριεφῶν καθ' ἑκάστην αὐτοῦ ἐπόμωσιν ὑπομιμνήσκει αὐτῷ τὰ αἴσχη καὶ τὰς ἀνοσιουργίας τῶν πεπαλαιωμένων ἐκείνων Θεῶν. Ἐρωτήσαντος δὲ ἤδη τοῦ Κριτίου, καὶ τίνα λοιπὸν ἐπομόσεται, ἀποκρίνεται·

Ὑψιμέδοντα Θεὸν, μέγαν, ἄμβροτον, οὐρανίωνα,
υἱὸν πατρὸς, πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον,
ἓν ἐκ τριῶν, καὶ ἐξ ἑνὸς τρία,
ταῦτα νόμιζε Ζῆνα, τὸν δ' ἡγοῦ Θεόν.

Ἐνταῦθα ὁ Κριτίας παρατηρεῖ εἰς τὸν φίλον του ὅτι διδάσκει αὐτὸν ἀριθμεῖν, καὶ μεταβάλλει τὸν ὅρκον εἰς ἀριθμητικὴν, διότι ἀριθμεῖ ὡς Νικόμαχος ὁ Γερασηνὸς, μηδὲ καταληπτὸς εἶναι εἰς αὐτὸν λέγων, ἓν τρία, τρία ἕν. Μήπως ἐννοεῖς, ἐπιφέρει, τὴν τετρακτὺν τοῦ Πυθαγόρου, ἢ τὴν ὀγδοάδα καὶ τριακάδα, ὁ δὲ Τριεφῶν ἀποκρίνεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀναμιγνύῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ ἐπίγεια· ὅτι ὁ λόγος δὲν εἶναι νὰ μετρηθῶσι τὰ ψυλλῶν ἴχνη, ἀλλ' ὅτι θέλει τὸν διδάξει τί τὸ πᾶν, καὶ τίς ὁ πρώην πάντων, καὶ τί τὸ σύστημα τοῦ παντός. Καὶ ἐγὼ, λέγει, τὰ αὐτὰ ἄλλοτε ἔπασχον ὅσα καὶ σύ. Ἀφ' ἧς ὅμως μὲ ἀπήντησε Γαλιλαῖος, δηλαδὴ χριστιανὸς, ἀναφαλαντίας, ἐπίῤῥινος, εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀεροβατήσας, καὶ τὰ κάλλιστα ἐκμεμαθηκὼς, αὐτὸς ἀνεκαίνισεν ἡμᾶς δι' ὕδατος καὶ παρεισήγαγεν εἰς τὰ τῶν μακάρων ἴχνη, λυτρώσας ἐκ τῶν ἀσεβῶν χώρων. Ἔλα λοιπὸν νὰ σὲ κάμω καὶ ἐσένα, ἂν θελήσῃς νὰ μὲ ἀκούσῃς, ἐπ' ἀληθείας ἄνθρωπον. — Λέγε, ὦ πολυμαθέστατε Τριεφῶν, εἶπε τότε μετὰ φόβου ὁ Κριτίας. Ὁ δὲ, ἐπικαλούμενος παραδόξως, οὐχὶ τὴν Ἁγίαν γραφὴν, ἀλλὰ τὰς

ὄρνιθας τοῦ Ἀριστοφάνους, ἴσως ὡς οἰκειοτέρας τῷ ἀκροατῇ αὐτοῦ, περιέγραψεν ἤδη τὸ χάος, μεθ' ὃ ἐπῆλθε φῶς ἄφθιτον, ἀόρατον, ἀκατανόητον, ὅπερ ἔλυσε τὸ σκότος, καὶ τὴν ἀκοσμίαν ταύτην ἀπήλασε, λόγῳ μόνῳ ῥηθέντι ὑπ' ἐκείνου, ὅςτις γῆν ἔπηξεν ἐφ' ὕδασιν, οὐρανὸν ἐτάνυσεν, ἀστέρας ἐμόρφωσεν ἀπλανεῖς, δρόμον διετάξατο, οὓς σὺ σέβῃ Θεούς, γῆν δὲ τοῖς ἄνθεσιν ἐκαλλώπισεν, ἄνθρωπον ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παρήγαγε· καὶ ἔστιν ἐν οὐρανῷ βλέπων δικαίους τε κἀδίκους καὶ ἐν βίβλοις τὰς πράξεις ἀπογραφόμενος· ἀνταποδώσει δὲ πᾶσιν ἣν ἡμέραν αὐτὸς ἐνετείλατο. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Κριτίας, ἠρώτησε πῶς συμβιβάζονται τὰ περὶ τῆς ἀπογραφῆς τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων πράξεων, καὶ τῆς ἀνταποδόσεως, πρὸς τὰ περὶ τῆς εἱμαρμένης ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ πρεσβευόμενα, καθ' ἣν ὅλος ὁ βίος καθείμαρται καὶ ὅλαι αἱ ἐν αὐτῷ μεταβολαί. Ἀλλ' ὁ Τριεφῶν ἀποδεικνύει τὸν Ὅμηρον ἀλλαχοῦ ἀντιφάσκοντα καὶ ἀξιοῦντα ὅτι εἰ μὲν τοῦτο πράξῃς, τοιοῦτον θέλει ἐπέλθει τὸ τέλος, εἰ δὲ ἕτερον, ἕτερον. Ὅθεν προςκαλεῖ τὸν φίλον του νὰ ἀφήσῃ πάντα τὰ τῶν ποιητῶν ὡς ἀδιόρθωτα καὶ ἀμφίλοξα, καὶ μηδέπω ἡδραιωμένα, ἐὰν θέλῃ νὰ ἀναγραφῇ μεταξὺ τῶν ἀγαθῶν εἰς τὰς ἐπουρανίους βίβλους. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Κριτίας, διστάζων ἔτι, ἐξέφρασε τὴν ἀπορίαν του περὶ τοῦ πλήθους τῶν γραφέων ὅσοι πρέπει νὰ ἦναι ἐν τῷ οὐρανῷ ἵνα προφθάνωσι νὰ καταγράφωσι τοσαῦτα πράγματα, ὁ Τριεφῶν τὸν προσεκάλεσε νὰ μὴ βλασφημῇ ἀμφιβάλλων περὶ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατηχούμενος νὰ πείθεται, ἐὰν θέλῃ νὰ ζήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Μεθ' ὃ ὁ Κριτίας ὁμολογεῖ ὅτι ὀρθὰ λέγει ὁ φίλος του, καὶ ὅτι ἐπροξένησεν αὐτῷ πάθημα ἀντίστροφον τοῦ τῆς Νιόβης, διότι ἐκ στήλης ἄνθρωπον ἀνέδειξεν αὐτόν· καὶ ἤδη ὅλως παραδοὺς τὰ ὅπλα τῆς εἰδωλολατρείας ἐπικαλεῖται τὸν υἱὸν τὸν ἐκ πατρός, καὶ ἀποδεχόμενος σιωπηρῶς τὴν προςθήκην τοῦ Τριεφῶντος, ἐπειπόντος «λέγε, παρὰ τοῦ πνεύματος δύναμιν τοῦ λόγου λαβών», ἄρχεται τελευταῖον τῆς ἀφηγήσεως αὐτοῦ.

Ἀπηρχόμην, εἶπεν, ἐπὶ τὴν λεωφόρον, ἵνα ἀγοράσω τὰ χρειώδη, ὅτε εἶδα πλῆθος πάμπολυ εἰς τὸ οὖς ψιθυρίζοντας. Τοῦτο ἐκίνησε τὴν προςοχήν μου, καὶ ἐκύτταξα μετὰ πολλῆς προςοχῆς μήπως διακρίνω τῶν φίλων τινά. Τῳόντι δὲ εἶδα Κράτωνα τὸν πο·

λιτικὸν ἐκ παίδων φίλον ὄντα καὶ ἀγαθὸν σύντροφον. Ἠξεύρω ποῖον λέγεις, ὑπέλαβεν ὁ Τριεφῶν, τὸν ἐξισωτὴν τῶν φόρων. Καὶ ἔπειτα; Τότε παραγκωνισάμενος πολλοὺς, ἐξηκολούθησεν ὁ Κριτίας, ἐπροχώρησα, καὶ εἰπὼν τὸ ἑωθινὸν, χαῖρε, ἐδιευθύνθην πρὸς αὐτόν. Ἀνθρωπίσκος δέ τις, ὀνόματι Χαρίκενος, γερόντιον ἐλεεινὸν, ῥέγχον, ὑποβῆχον, καὶ μετ' ἀγωνίας πτύον, εὐηγγελίζετο διὰ φωνῆς ἰσχνῆς, ἅμα ἠδύνατο νὰ ἀρθρώσῃ λέξεις τινὰς, τὴν ἐμφάνισιν ἀνθρώπου, περὶ οὗ εἶχεν ἤδη ὁμιλήσει προηγουμένως, καὶ ὅςτις ἔμελλε νὰ χαρίσῃ τὰ καθυστερούμενα τῶν φόρων καὶ νὰ πληρώσῃ ἀντὶ τῶν ὀφειλετῶν ὅλα τὰ χρέη, τά τε δημόσια καὶ τὰ ἰδιωτικά. Καὶ ἄλλα ἔτι ἀνοητότερα κατεφλυάρει, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν εὐχαριστοῦντο εἰς τὰ λεγόμενα καὶ ἐπρόςεχον εἰς τὰ καινὰ ἐκεῖνα ἀκούσματα. Συγχρόνως ἄλλος ὀνόματι Χλευόχαρμος, ἔχων τριβώνιον πολύσαθρον, καὶ ἀνυπόδετος ὢν καὶ ἀσκεπὴς, ἐβεβαίου ὅτι ἄνθρωπός τις τὸν ὁποῖον περιέγραφεν ὡς ἐρημίτην μοναχὸν, «κακοείμων, ἐξ ὀρέων παραγενόμενος καὶ κεχαρμένος τὴν κόμην» ἔδειξεν εἰς αὐτὸν ἐν τῷ θεάτρῳ ἀναγεγραμμένον διὰ γραμμάτων ἱερογλυφικῶν τὸ ὄνομα ἐκείνου ὅςτις ἔμελλε νὰ κατακλύσῃ τὴν λεωφόρον διὰ χρυσοῦ. Ὁ Κριτίας ἐνόμισε καθῆκόν του νὰ τοὺς παρατηρήσῃ ὅτι τὰ λαμπρὰ ταῦτα ἐνύπνια δὲν θέλουσιν ἀποβῆ εἰς καλὸν, ἀλλὰ τὰ μὲν χρέη τοῦ Χαρικένου θέλουσι πληθυνθῆ ἀναλόγως τῆς ὀνειρευθείσης ἀποδόσεως, ὁ δὲ Χλευόχαρμος, ἀντὶ τοῦ πολλοῦ χρυσίου ὃ ἐφαντάσθη, θέλει στερηθῆ καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀβολοῦ τὸν ὁποῖον ἔχει τυχόν. Αὐτοί τε ὅμως καὶ ἅπαντες οἱ περὶ αὐτοὺς ἀνεκάγχασαν ἐμπαίζοντες τὴν ἀμάθειάν του, τὸ δὲ δεινότερον καὶ ὁ Κράτων τοῦ ὁποίου ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν, τὸν ἐσυμβούλευσε νὰ σιωπήσῃ, προςθέτων ὅτι ἐὰν ὑπόσχεται νὰ φυλάξῃ τὸ μυστικὸν θέλει τὸν ἀποκαλύψει τὰ παρασκευαζόμενα κάλλιστα πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ὄνειρα, ἀλλ' ἀληθῆ, καὶ θέλουσι συμβῆ εἰς μῆνα Μεσορὶ, ὅςτις ἦτο ὁ τελευταῖος μὴν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ ἔτους, ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὸν ἡμέτερον αὔγουστον. Καὶ εἰς ἐπίμετρον τοῦ κακοῦ, εἷς τῶν παρεστώτων, «δριμὺ καὶ τιτανῶδες ἐνιδὼν» ἁρπάσας δὲ τὸν Κριτίαν ἀπὸ τοῦ ἱματίου, καὶ εἰς συζήτησιν σφοδρὰν πρὸς αὐτὸν ἐλθὼν, τὸν κατέπεισε νὰ συναπέλθῃ μετ' αὐτοῦ, ἵνα φωτισθῇ πληρέστερον, εἰς καταγώγιόν τι»

τὸ ὁποῖον ἦτο φαίνεται ἓν ἐκ τῶν πολυτελῶν ἐκείνων μοναστηρίων, ἐν ᾧ ἐνδιαιτῶντο ἄνθρωποι ἔχοντες πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν ὑπόληψιν προφητικῆς δυνάμεως, καὶ ἐπὶ τούτῳ συνδυάζοντες τὸν μοναδικὸν βίον μετὰ τῆς ἀκμαζούσης τότε ἀστρολογικῆς σοφίας. Ἀφοῦ λοιπὸν διῆλθον «σιδηρέας τε πύλας καὶ χαλκέους οὐδοὺς» καὶ ἀνέβησαν πλείστας ἀναβάθρας, εἰςῆλθον εἰς οἶκον χρυσόροφον, καὶ εὗρον ἐν αὐτῷ ἄνδρας ἐπικεκυφότας καὶ κατωχριωμένους. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι εἶδον τοὺς προσερχομένους εὐχαρίστως, καὶ ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς προθύμως ἐλπίζοντες ὅτι φέρουσι θλιβεράν τινα ἀγγελίαν, διότι ἐφαίνοντο εὐχόμενοι τὰ κάκιστα, καὶ ἔχαιρον ἐπὶ τοῖς δεινοῖς, καὶ τοιαῦτά τινα προςδοκῶντες ἐψιθύριζον ἤδη πρὸς ἀλλήλους.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἠρώτησαν τὸν Κριτίαν,

Τίς, πόθεν εἶς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις, ἠδὲ τοκῆες ;

Διότι φαίνεσαι χρηστὸς ἀπό γε τοῦ σχήματος. Ὁ δὲ «δυςτυχῶς, ἀπεκρίθη, οἱ χρηστοὶ εἶναι ὀλίγοι καθὼς βλέπω πανταχοῦ. Τὸ ὄνομά μου εἶναι Κριτίας, πατρίδα δὲ ἔχω τὴν αὐτὴν μὲ ὑμᾶς.» — «Καὶ πῶς ἔχουσι τὰ τῆς πόλεως καὶ τὰ τοῦ κόσμου ;» — «Χαίρουσι πάντες, ἀπεκρίθη ὁ Κριτίας, καὶ προςεχῶς θέλουσι λάβει ἔτι πλείονας ἀφορμὰς νὰ χαρῶσιν.» Οἱ δὲ ἀνανεύσαντες ταῖς ὀφρύσιν «δὲν ἔχει οὕτω τὸ πρᾶγμα, εἶπον, ἐξ ἐναντίας ἡ πόλις δυςτοκεῖ.» Τότε ὁ Κριτίας προςποιούμενος ὅτι δὲν τοὺς ἐννοεῖ, «βεβαίως, εἶπεν, ὑμεῖς πεδάρσιοι ὄντες, καὶ ὡς ἀπὸ ὑψηλοῦ ἅπαντα καθορῶντες, ἐννοεῖται καὶ ταῦτα ὀξυδερκέστατα. Μήπως λοιπὸν θέλει συμβῇ ἔκλειψις ἡλίου, ἢ ῥαγδαῖοι ὑετοί, ἢ νιφετὸς πολύς, ἢ χάλαζα, καὶ λοιμὸν καὶ λιμὸν ἐπιπέμψωσιν ;» Ἐκεῖνοι δὲ ἀφοῦ πολλὰ κατεφλυάρησαν περὶ τῆς σοφίας αὐτῶν, ἐξηγηθέντες ἤδη σαφέστερον ἀπεφήναντο ὅτι τὰ πράγματα θέλουσι μεταβληθῇ, ἀταξίαι δὲ καὶ ταραχαὶ θέλουσι καταλάβει τὴν πόλιν καὶ τὰ στρατόπεδα θέλουσιν ἡττηθῇ ὑπὸ τῶν ἐναντίων. Αἱ δὲ κακόβουλοι αὗται προρρήσεις κατετάραξαν τὸν καλὸν κἀγαθὸν Κριτίαν, ὅςτις μὴ δυνάμενος ἐπὶ πλέον νὰ κρατηθῇ, «ὦ δαιμόνιοι ἀνδρῶν, ἀνεβόησε, μὴ τερατολογεῖτε, τρίζοντες ὀδόντας κατ' ἀνδρῶν ἀρειμανίων, διότι τὰ κακὰ ταῦτα ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν θέλουσιν ἐπιπέσει, ὡς εὐχομένων τὰ κάκιστα κατὰ τῆς πατρίδος ὑμῶν. Τὰς μαντείας ταύ-

τας δὲν ἐδίδαξεν εἰς ὑμᾶς ἡ σοφία ἐπὶ τῇ ὁποίᾳ καυχᾶσθε, ἀλλ' ὑμεῖς τὰς ἐπενοήσατε, παρεκτὸς ἂν ἠκούσατε παρὰ γυναικῶν γραϊδίων, τῶν περὶ τοιαῦτα εὑρέματα ἀσχολουμένων.» «Ὄχι, ἀπεκρίθησαν ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἡμέρας 10 ἄσιτοι διατελοῦντες, καὶ ἐπὶ παννύχους ὑμνῳδίας ἐπαγρυπνοῦντες ὀνειρώττομεν τὰ τοιαῦτα.» Ἀλλ' ἡ τετεχνασμένη αὕτη ἐπίνοια, ὡς τὴν λέγει, δὲν ἔπεισε τὸν Κριτίαν, ὅςτις ἐνέπαιξε τὰ ὄνειρα ἐκεῖνα καὶ τὴν χαιρεκακίαν, καὶ προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ ἀφήσωσι κατὰ μέρος «τὰς ἀλλοκότους ταύτας φαντασίας καὶ τὰ πονηρὰ βουλεύματα καὶ μαντεύματα, μήπου θεὸς ὑμᾶς ἐς κόρακας βάλοι διὰ τὸ τῇ πατρίδι ἐπαρᾶσθαι καὶ λόγους κιβδήλους ἐπιφημίζειν.» Οὗτοι ὅμως ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν πολλὰ αὐτοῦ κατεμέμφοντο, καὶ πολλὰ προςέθηκαν ἔτι ἀπαίσια, τὰ ὁποῖα ὁ Τριεφῶν δὲν θέλει νὰ ἀκούσῃ, φοβούμενος μὴ πάθῃ μέγα τι δεινόν· «ὥςτε ἔασον τούτους, ἐπιφωνεῖ, τὴν εὐχὴν ἀπὸ πατρὸς ἀρξάμενος καὶ τὴν πολυώνυμον ᾠδὴν ἐς τέλος ἐπιθείς.»

Ἀλλ' ἐνῷ περὶ τοῦτο τὸ μέρος τοῦ λόγου εὑρίσκοντο, βλέπουσιν αἴφνης τὸν κοινὸν φίλον Κλεόλαον, μετὰ πολλῆς σπουδῆς διερχόμενον, καὶ κράξαντες αὐτὸν, ἐρωτῶσι τὶ τρέχει, καὶ ἐὰν φέρῃ χαροποιόν τινα ἀγγελίαν. Ὁ δὲ χαίρετ' ἄμφω, ἀνεφώνησε πρὸς αὐτοὺς, ὦ καλὴ ξυνωρίς.

Τριεφῶν. Τίς ἡ σπουδή; ἀσθμαίνεις γὰρ ἐπὶ πολύ. Μῶν τι καινὸν πέπρακται;

Κλεόλαος. Πέπτωκεν ὀφρῦς ἡ πάλαι βοωμένη Περσῶν·
καὶ Σοῦσα κλεινὸν ἄστυ.
Πέσει δ' ἔτι γε πᾶσα χθὼν Ἀραβίας,
χειρὶ κρατοῦντος εὐσθενωτάτῳ κράτει.

Κριτίας. Τοῦτ' ἐκεῖνο, ὡς
ἀεὶ τὸ θεῖον οὐκ ἀμελεῖ τῶν ἀγαθῶν,
ἀλλ' αὔξει, ἄγον ἐπὶ τὰ κρείτονα.

Ἡμεῖς δὲ, ὦ Τριεφῶν, τὰ κάλλιστα εὑρηκότες ἐσμέν. Ἐδυςχέραινον γὰρ ἐν τῇ ἀποβιώσει τὶ τοῖς τέκνοις καταλιπεῖν ἐπὶ ταῖς διαθήκαις. Οἶδας γὰρ τὴν ἐμὴν πενίαν, ὡς ἐγὼ τὰ σά. Τοῦτο ἀρκεῖ τοῖς πασὶν, αἱ ἡμέραι τοῦ αὐτοκράτορος· πλοῦτος γὰρ ἡμᾶς οὐκ ἐκλείψει, καὶ ἔθνος ἡμᾶς οὐ καταπτοήσει.

Τριεφῶν. Κἀγὼ, ὦ Κριτία, ταῦτα καταλείπω τοῖς τέκνοις, ὡς

ἴδωσι Βαβυλῶνα ὀλλυμένην, Αἴγυπτον δουλουμένην, τὰ τῶν Περσῶν τέκνα δούλειον ἦμαρ ἄγοντα, τὰς ἐκδρομὰς τῶν Σκυθῶν παυομένας, εἴτ' οὖν καὶ ἀνακοπτομένας. Ἡμεῖς δὲ τὸν ἐν Ἀθήναις Ἄγνωστον ἐφευρόντες, καὶ προςκυνήσαντες, χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἐκτείναντες, τούτῳ εὐχαριστήσωμεν, ὡς καταξιωθέντες τοιούτου κράτους ὑπήκοοι γενέσθαι· τοὺς δὲ λοιποὺς ληρεῖν ἐάσωμεν, ἀρκεσθέντες ὑπὲρ αὐτῶν εἰπεῖν τὸ, οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ, κατὰ τὴν παροιμίαν.»

Τοιαύτη ἦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ κατάστασις τῆς κοινῆς γνώμης, ὅτε περὶ τὰ μέσα τοῦ νοεμβρίου 969 ἔφθασεν αὐτόθι ἡ περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Ἀντιοχείας εὐφρόσυνος ἀγγελία, ἣν πρῶτος ὁ Κλεόλαος ἔδωκεν εἰς τοὺς δύω φίλους. Οἱ μὲν καλοὶ κἀγαθοὶ πολῖται ἔχαιρον ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἤλπιζον ἔτι μείζονα παρ' αὐτοῦ ἔργα, οἱ δὲ μοναχοὶ καὶ πολλοὶ τῶν ἱερωμένων, καὶ τῶν πολιτευομένων δὲ οὐκ ὀλίγοι, δυςηρεστημένοι ὄντες, οἱ μὲν πρῶτοι διὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τῶν ἀφιερωμάτων, οἱ δὲ λοιποὶ διὰ τὰς εὐλόγους τοῦ βασιλέως οἰκονομίας, ὑπέσκαπτον ἀδιακόπως τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, διαδίδοντες ψευδεῖς φήμας, καὶ μαντείας ἀνυποστάτους, καὶ ὑποσχέσεις παραλόγους. Ὁ Νικηφόρος ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ γενναῖος· ἀλλ' ὅσῳ ἔξοχος καὶ ἂν ἦτο, δὲν διέφυγεν, ὡς φαίνεται, τὴν ἐπίδρασιν τῆς κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τοσοῦτον ἐπικρατησάσης δεισιδαιμονίας. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς δυςαρεσκείας ἣν ἐπροξένουν εἰς τοὺς πολλοὺς τά τε πρὸ μικροῦ ὑπομνησθέντα εἰς τὸν ἀναγνώστην γεγονότα, καὶ τὰ πρότερον ἱστορηθέντα περὶ τῆς φιλαργυρίας τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος, καὶ περί τινων ἐκ τύχης ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβάντων ἀτυχημάτων, διεφημίσθη πρὸ διετίας προφητεία τις εἴτε ἀστρολόγου, εἴτε μοναχοῦ, ὅτι ὁ Νικηφόρος ἔμελλε νὰ καταλύσῃ τὸν βίον παρὰ τὴν βασίλειον ἑστίαν ὑπὸ οἰκείων φονευόμενος. Ἐκεῖνος δὲ φοβηθεὶς τὸν χρησμὸν τοῦτον, κατεσκεύασε πέριξ τῶν ἀνακτόρων ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ Κερατείου κόλπου μέχρι τῆς παρὰ τὴν Προποντίδα παραλίας, τεῖχος ὑψηλὸν καὶ ὀχυρὸν, ἀσφαλίσας οὕτω, ὡς ἐνόμισε, τὴν βασίλειον ἑστίαν. Ταῦτα λέγει ὁ σύγχρονος Λέων ὁ Διάκονος. Οἱ δὲ μεταγενέστεροι προςθέτουσιν ὅτι κατασκευαζομένου τοῦ τεί-

χους τούτου, ἠκούσθη ἀπὸ θαλάσσης ἐν μιᾷ τῶν νυκτῶν φωνὴ βοῶσα «ὦ βασιλεῦ, ὕψοῖς τὰ τείχη, κἂν μέχρι πόλου φθάσῃς, ἔνδον τὸ κακὸν, εὐάλωτος ἡ πόλις»· καὶ ὅτι ἐπὶ πολὺ ἀναζητηθεὶς ὁ τοῦτο εἰπὼν, δὲν ἀνευρέθη. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπειδὴ, ὡς πρὸς τὸ κυριώτατον τοὐλάχιστον μέρος, τὴν τοῦ τείχους κατάσκευὴν καὶ τῆς κατασκευῆς τὴν αἰτίαν, λέγονται καὶ ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου, δὲν εἰμποροῦν εἰμὴ νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἀληθῆ. Ἀλλ' οἱ μεταγενέστεροι προςεπάγονται καὶ ἄλλα τινὰ, τὰ ὁποῖα ὁ σύγχρονος ἐκεῖνος διαφόρως ἱστορεῖ. Λέγουσιν ὅτι ἕτερος πάλιν ἐφέρετο χρησμὸς, ὡς μέλλοντος τοῦ βασιλέως νὰ ἀποθάνῃ ἅμα τῇ ἁλώσει τῆς πόλεως Ἀντιοχείας, καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἀντὶ νὰ χαρῇ διὰ τὴν τῆς πόλεως ταύτης ἅλωσιν ἀπ' ἐναντίας ἐλυπήθη σφόδρα δι' αὐτὴν, καὶ ἀντὶ νὰ ἀνταμείψῃ τοὺς διαπράξαντας τὸ ἔργον, ἤτοι τὸν στρατοπεδάρχην Πέτρον, καὶ τὸν ταξίαρχον Μιχαὴλ Βούρτζην, ἀπ' ἐναντίας ἐτιμώρησεν αὐτούς. Ταῦτα εἶναι ἀναμφισβητήτως ψευδῆ, διότι παντάπασιν ἀλλοίως ἐκτίθενται ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου, ὃν καὶ μόνον δέον νὰ ἀκολουθήσωμεν περὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν τελευταίων τοῦ Νικηφόρου ἡμερῶν, ὄχι μόνον ὡς αὐτόπτην τῶν γεγονότων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπηλλαγμένον τῆς κακοβουλίας ὑπὸ τῆς ὁποίας οἱ μεταγενέστεροι ἐνεπνέοντο πρὸς τὸν ἄνδρα ἕνεκα τοῦ ἐλευθερίου αὐτοῦ φρονήματος.

Περὶ τὰ μέσα νοεμβρίου 969 ὁ Νικηφόρος παρεσκεύαζε τὴν ἐκστρατείαν ἣν ἐσκόπευε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ προςεχὲς ἔαρ κατὰ τῶν Ῥώσων, ὅτε ἔλαβε τὴν ἀγγελίαν τῆς ἁλώσεως τῆς Ἀντιοχείας. Πλησθεὶς δὲ εὐφροσύνης ἐπὶ τῷ γεγονότι, ἔθυσεν εὐχαριστήρια τῷ Θεῷ· ἀλλ' ἐνῷ ἐπανήρχετο ἐκ τῆς τελετῆς ταύτης, μοναχός τις ἐπέδωκεν εἰς αὐτὸν ἐπιστόλιον καὶ ἔγινεν ἀμέσως ἄφαντος. Τὸ δ' ἐπιστόλιον τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Κράτωνος διακοινωθεῖσαν εἰς τὸν Κριτίαν προφητείαν, διελάμβανε τὰ ἑξῆς. «Ἐμοὶ τῷ σκώληκι παρὰ τῆς προνοίας ἀπεκαλύφθη, βασιλεῦ, μεταστῆναί σε τῶν τῇδε τῷ μετὰ τὸν παρελθόντα σεπτέμβριον τρίτῳ μηνί.» Ἡ νέα αὕτη προφητεία ἐτάραξε πάλιν τὸν βασιλέα. Ἀφοῦ εἰς μάτην ἀνεζήτησε τὸν μοναχὸν, ἀπέβη κατηφὴς καὶ σκυθρωπὸς, οὐδὲ ἠθέλησεν ἔκτοτε πλέον νὰ ἀναπαυθῇ ἐπὶ κλίνης, ἀλλ' ἐκοιμᾶτο κατὰ γῆς ὑποστρωννύων

μὲν δέρμα παρδάλεως καὶ κοκκοβαφῆ πῖλον, καλυπτόμενος δὲ διὰ μανδύου ὅςτις ἀνῆκεν εἰς τὸν μοναχὸν Μιχαήλ, θεῖον αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἔσωζε πάντοτε πλείστην εὐλάβειαν. Συνέπεσε προςέτι κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας νὰ τελευτήσῃ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὁ καῖσαρ Βάρδας, περὶ τοῦ θανάτου τοῦ ὁποίου ὁμιλῶν ὁ Λέων ὁ Διάκονος λέγει αὐτὸν «ὑπὲρ τὰ ἐννενήκοντα ἔτη διαβιώσαντα, καὶ τοῖς στρατιωτικοῖς καταλόγοις ἐξ αὐτῆς ἥβης καταγηράσαντα, καὶ πολλὰ τρόπαια καὶ νίκας ἐν τοῖς κατὰ πόλεμον ἀνδραγαθήμασιν ἀναδησάμενον.» Ἡ δὲ στέρησις αὕτη ηὔξησε τὴν τοῦ Νικηφόρου ἀθυμίαν, ὅςτις δὲν ἠδύνατο νὰ νοήσῃ πόθεν ἐπέκειτο ὁ ἐπανειλημμένως ἀναγγελλόμενος κίνδυνος, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ, ὅτι ἄνθρωποι πρὸς αὐτὸν οἰκειότατοι ἐπεβουλεύοντο αὐτὸν ὑπηρετοῦντες ἅμα μὲν ἴδια πάθη, ἅμα δὲ τὴν τῶν ἄλλων δυςαρέσκειαν.

Εἴδομεν διατὶ καὶ πῶς ἡ βασίλισσα Θεοφανὼ εἶχε συντελέσει πρὸ ἑξαετίας εἰς τὸ νὰ λάβῃ ὁ Νικηφόρος τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Βεβαίως δὲν ἠγάπησεν αὐτόν. Τῷ 963 ἡ Θεοφανὼ εἶχε μόλις ὑπερβῆ τὸ εἰκοστὸν τῆς ἡλικίας αὐτῆς ἔτος, ὁ δὲ Νικηφόρος ἦτο πεντηκοντούτης καὶ ἐπέκεινα, καὶ ἂν εἶχε τὰς ἀρετὰς δι' ὧν σώζονται καὶ κλεΐζονται αἱ πολιτεῖαι, ἐστερεῖτο τῶν προτερημάτων ὅσαι δελεάζουσι τὰς γυναῖκας. Τὸ πιθανώτερον λοιπὸν εἶναι ὅτι ἡ Θεοφανώ, εἴτε συνέπραξεν, εἴτε δὲν συνέπραξεν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ῥωμανοῦ, βλέπουσα τότε κινδυνεύουσαν, ὡς ἀπὸ τοῦ Νικηφόρου, τὴν τύχην αὐτῆς καὶ τῶν τέκνων της, ἐδέχθη τὴν μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ ἐκείνου ἀνδρὸς σύζευξιν μόνον ἵνα ἀσφαλίσῃ τὰ καθ' ἑαυτήν. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου, καθόσον αἱ ῥᾳδιουργίαι τῶν μοναχῶν καὶ πολλῶν κληρικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν κατώρθωσαν νὰ παροξύνωσι τοὺς πολλοὺς κατὰ τοῦ Νικηφόρου, καθ' ὅσον εἶδε παρασκευαζομένην δεινὴν κατ' αὐτοῦ θύελλαν, δὲν ἐπεθύμησε παντάπασι νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὴν ἀπειλοῦσαν αὐτὸν καταστροφήν, καὶ ἐζήτησε πάλιν ἐν τῇ ἐπικειμένῃ ταύτῃ τρικυμίᾳ νὰ ἀσφαλισθῇ διὰ νέου προστάτου, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἴσως ὡδηγεῖτο καὶ ὑπὸ αἰσθήματος ὅλως διαφόρου τῶν ὅσα εἶχον ὑπαγορεύσει ἅπασαν τὴν προτέραν αὐτῆς διαγωγήν.

Ἡ Θεοφανὼ διετέλει τότε ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ κάλλους. Ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὅσον διάκονος καὶ ἂν ἦτο, ἀποθαυμά-

ζει ἐπανειλημμένως τὰς ποικίλας τῆς δαιμονίου ταύτης γυναικὸς χάριτας. Τὸ κάλλος αὐτῆς δὲν ἦτο ἐκ τῶν τρυφερῶν καὶ ἐπιεικῶν ἐκείνων τὰ ὁποῖα συμβιβάζονται πρὸς τὰ μαλακὰ αἰσθήματα τῆς εἰρηνικῆς συμβιώσεως, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀριπρεπῶν καὶ ἀδυςωπήτων, τὰ ὁποῖα δεσπόζουσι καὶ φονεύουσιν. Ὁ διάκονός μας μὴν ἠξεύρων πλέον πῶς νὰ ἐκφράσῃ τὴν κατάπληξιν ἣν συνῃσθάνετο, ὁσάκις ἐνθυμεῖτο αὐτὴν, τὴν ὀνομάζει που Λάκαιναν. Τοιαύτη δὲ οὖσα εἶχε μὲν κατακυριεύσει ὁλόκληρον τὴν ψυχὴν τοῦ πρεσβύτου ἤδη Νικηφόρου, ἀλλὰ δὲν εἶχε παραχωρήσει εἰς αὐτὸν οὐδὲ κεραίαν τῆς ἰδίας καρδίας. Ἐζήτει πρὸ καιροῦ συναγωνιστὴν τοῦ βίου νεώτερον καὶ ἀκμαιότερον. Καὶ ὅταν εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην προςετέθη ὁ φόβος μήπως συναπολέσῃ τὴν ἀρχὴν μετὰ τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ ὁποίου ἕνεκα αὐτῆς καὶ μόνης εἶχε συνδέσει τὴν τύχην της, ὁ συνδυασμὸς τῶν δύω ἐκείνων παθῶν, ὑπηγόρευσεν εἰς αὐτὴν τέχνασμα ὄντως σατανικόν.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσὴφ ἠγωνίζετο ἐκ παντὸς τρόπου νὰ προλάβῃ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Νικηφόρου, εἶχε ζητήσει, ὡς ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης, τὴν συνδρομὴν τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου, τοῦ ἐπιλεγομένου Τσιμισκῆ, ὑποσχόμενος αὐτῷ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ αὐτὴν τὴν βασιλείαν. Τότε ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης διεκοίνωσε τὰ πάντα εἰς τὸν δορυκτήτορα τῆς Κρήτης, καὶ προέτρεψεν αὐτὸν νὰ προλάβῃ τὰς σκευωρίας τοῦ Ἰωσὴφ, καταλαμβάνων ἀμέσως τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Τούτου δὲ γενομένου ἀντημείφθη διορισθεὶς μάγιστρος καὶ γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ μετά τινα χρόνον ὁ βασιλεὺς εἴτε ἐνδίδων εἰς τὰς φθονερὰς εἰσηγήσεις τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος, εἴτε ἄλλην ἔχων αἰτίαν, ἀφήρεσεν ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου τὴν μεγάλην ἐκείνην στρατηγίαν, ὥςτε ἔκτοτε οὗτος διέτριβε συνήθως εἰς τὰ ἐν Ἀσίᾳ κτήματα αὐτοῦ ἄδηλον ἂν οἰκειοθελῶς ἢ κατὰ βασιλικὴν παραγγελίαν. Ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης ἦτο πολὺ νεώτερος τοῦ θείου του, μόλις διανύων τὸ 45 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, καθ' ἣν εὑρισκόμεθα ἤδη ἐποχήν· καὶ ἐνῷ μέγα ἐκτήσατο ἐπὶ τοῖς πολεμικοῖς κατορθώμασιν ὄνομα παρὰ τοῖς πολλοῖς, ἦτο συγχρόνως ὡραιότατος καὶ χαριέστατος ἄνθρωπος· λευκὸς, ξανθὸς, ὀφθαλμοὺς ἔχων ἀποπνέοντας γενναιότητα ἅμα καὶ γλυκύτητα, καὶ ἀνάστημα μὲν

βραχὺ, ἀλλὰ στέρνον καὶ μετάφρενον εὐρὺ, ἰσχὺν γιγαντώδη, ἀλκὴν ἀνανταγώνιστον, ἡρωϊκὸς μὲν ἀναδεικνύμενος ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, θαυμασίως δὲ δεξιὸς περὶ πᾶσαν σωματικὴν ἄσκησιν· ἐπὶ πᾶσι φιλόδωρος καὶ μεγαλόδωρος, ἀγαθὸς τὴν καρδίαν, ἱλαρὸς τοὺς τρόπους. Τοιαύτη προτερημάτων συνδρομὴ κατώρθωσεν ἆρά γε πρὸ καιροῦ νὰ τραυματίσῃ τὴν σιδηρᾶν τῆς Θεοφανοῦς καρδίαν; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ νοεμβρίου ὁ μὲν στρατηγὸς Ἰωάννης διέτριβεν ἔτι εἰς τὰ κτήματα αὐτοῦ, διάγων βίον μεγαλοπρεπῆ καὶ ὁπωςοῦν ἄσωτον, ἡ δὲ Θεοφανὼ ἀπεφάσισε νὰ φέρῃ αὐτὸν ἐκ παντὸς τρόπου εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Νικηφόρος διετέλει ἔτι ἀπορῶν ἕνεκα τῶν ἀπαισίων χρησμῶν καὶ ἀθυμῶν ἕνεκα τοῦ προςφάτου θανάτου τοῦ πατρὸς, ὅτε ἡ Θεοφανὼ ἐνόμισεν ἐπιτηδείαν τὴν περίστασιν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ ποθουμένου. Ὅθεν προςελθοῦσα αὐτῷ κατὰ μόνας μετεχειρίσθη πᾶσαν αὐτῆς τὴν τέχνην καὶ τὴν χάριν ἵνα πείσῃ τὸν βασιλέα νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην εἰς τὴν βασιλεύουσαν μετὰ τοσαύτης ἐπιμονῆς καὶ περιπαθείας, ὥστε ἠδύνατο νὰ κινήσῃ τὰς ὑπονοίας αὐτοῦ, ἐὰν οὗτος ἦτο πλειότερον δύςπιστος τὸν χαρακτῆρα ἢ ὀλιγώτερον περιεσπασμένος τὸν νοῦν. «Πῶς, βασιλεῦ, τὸν εἶπε πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐνῷ ῥυθμίζεις πάντα τὰ σὰ μέτρῳ καὶ σταθμῷ ἀκριβεῖ, κανὼν τούτου ἕνεκα λογιζόμενος εὐθύτατος σωφροσύνης, ἀφίνεις τὸν γενναῖον ἐκεῖνον καὶ νεανικὸν ἄνδρα νὰ κυλίεται εἰς τὸν βόρβορον τῶν ἡδονῶν διάγων βίον ἀργὸν καὶ ἄσωτον, καὶ τοῦτο αὐτανεψιὸν ὄντα τοῦ σοῦ κράτους, λαμπρὰν δὲ τοῦ γένους ἕλκοντα τὴν σειράν; Ἀλλ' εὐδόκησον ἤδη νὰ διατάξῃς ἵνα, ἐγκαταλείπων τοὺς χώρους ἔνθα διατρίβει, ἔλθῃ τάχιστα πρὸς ἡμᾶς καὶ λάβῃ σύζυγον ἐκ τῶν εὐγενῶν, ἀφοῦ ἐστερήθη δυστυχῶς διὰ θανάτου πικροῦ τὴν νόμιμον αὐτοῦ γυναῖκα. Μὴν ἀρνηθῇς, βασιλεῦ, τὴν εὔλογον ταύτην δέησίν μου, καὶ μὴν ἀνεχθῇς νὰ γίνεται κωμῳδία καὶ σαρκασμὸς τῶν ἀκολάστων γλωσσῶν ἄνθρωπος συγγενής σου στενότατος καὶ διὰ τὰς τῶν πολέμων ἀνδραγαθίας παρὰ πάντων μεγαλαυχούμενος.» Ὁ Νικηφόρος ὅςτις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀρνηθῇ τίποτε εἰς τὰς γοητείας τῆς Θεοφανοῦς, καὶ οὐδεμίαν εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἀφορμὴν ἰδιαζούσης δυςμενείας πρὸς τὸν ἀνεψιόν του, τὸν διέταξεν ἀμέσως νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ, ἐμφανι-

σθέντα ἐνώπιόν του, τὸν ὑπεδέχθη φιλικῶς καὶ τὸν εἶπεν ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν βλέπῃ καθ' ἑκάστην εἰς τὰ βασίλεια. Τοσοῦτον εἰλικρινὴς δεξίωσις ἦτο βεβαίως ἐπιτηδεία νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν γενναίαν τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου ψυχὴν, οἱαιδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξαν αἱ προηγούμεναι μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν διενέξεις, περὶ ὧν ἄλλως τε οὐδὲν λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος. Ποῖαι εἰςηγήσεις, ποῖαι συκοφαντίαι ἠδυνήθησαν νὰ μεταβάλωσιν ἐπὶ μίαν στιγμὴν εἰς θηρίον ἀνήμερον καὶ ἐπίβουλον ἄνθρωπον ἀναδειχθέντα δι' ὅλου τοῦ βίου, καὶ πρὸ καὶ μετὰ, εἰλικρινῆ καὶ γενναιόφρονα, δὲν τὸ ἠξεύρομεν. Ἴσως εἶχε μισήσει τὸν Νικηφόρον, διότι ἐνῷ ἀνεβίβασεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον, ἔπειτα περιεφρονήθη ὑπ' αὐτοῦ. Ἴσως ἡ Θεοφανὼ τὸν ἔπεισεν ὅτι δὲν ἀνεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ διὰ νὰ γίνῃ θῦμα τῆς τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλῆς. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι, ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τυχὼν φιλικῆς παρὰ τῷ βασιλεῖ δεξιώσεως, ὁ Ἰωάννης ἔλαβε κρυφίως πολλὰς συνεντεύξεις μετὰ τῆς αὐγούστης προςερχόμενος εἰς τὰ ἴδια αὐτῆς δώματα διά τινων ἀφανῶν εἰςόδων, καὶ συνεφώνησεν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῆς τὸν ἐν τοῖς ἀνακτόροις θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰςήγαγεν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰ ἀνάκτορα ἄνδρας ῥωμαλέους καὶ τολμηροὺς, τοὺς ὁποίους ὑποδεχομένη ἐκείνη παρεφύλαττεν ἐν οἰκίσκῳ σκοτεινῷ καὶ παρακειμένῳ εἰς τὸν ἴδιον αὐτῆς θάλαμον. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Ἰωάννης τὴν 10 δεκεμβρίου καλέσας παρ' ἑαυτῷ δύο τῶν πιστοτέρων φίλων, τὸν γνωστὸν εἰς ἡμᾶς Μιχαὴλ Βούρτζην καὶ Λέοντα τὸν Πεδιάσιμον, ὥρισε μετ' αὐτῶν πάντα τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος κατὰ τὴν ἐπομένην νύκτα. Λέγεται ὅτι τὴν ἑσπέραν ἐκείνην, ἐνῷ ὁ βασιλεὺς παρευρίσκετο εἰς τὰς συνήθεις ὑμνῳδίας, εἷς τῶν κληρικῶν τῆς αὐλῆς παρέδωκεν αὐτῷ σημείωσιν ἀναγγέλλουσαν τὸν παρασκευαζόμενον τὴν νύκτα ὄλεθρον, καὶ προτρέπουσαν νὰ βεβαιωθῇ περὶ τούτου διατάσσων ἔρευναν εἰς τὴν γυναικωνίτιδα· ὅτι ὁ Νικηφόρος διέταξεν ἀμέσως τὸν τοῦ κοιτῶνος κατάρχοντα Μιχαὴλ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐξέτασιν, ἀλλ' ὅτι οὗτος, εἴτε εὐλαβούμενος τὴν αὐγούσταν, εἴτε ἐξ ἄλλης αἰτίας, ἀφῆκεν ἀνεξερεύνητον τὸ δωμάτιον ἐν ᾧ ἐκρύπτετο τὸ στῖφος τῶν δολοφόνων. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτὸς ἡ βασιλὶς εἰςφοιτήσασα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα κατὰ

τὸ εἰθισμένον, ἀφοῦ ἐλάλησε πρὸς αὐτὸν περὶ τῶν δύο νυμφῶν αἵτινες εἶχον ἔλθει τότε πρὸ μικροῦ ἐκ Βουλγαρίας, προσέθηκεν ὅτι ἀπέρχεται νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς θεραπείας αὐτῶν, καὶ ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ἂς μείνῃ ἠνεῳγμένος ὁ κοιτὼν, τὸν ὁποῖον αὕτη θέλει κλείσει ὅταν ἐπανέλθῃ. Καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἐξῆλθεν, ὁ δὲ προσευχηθεὶς ἐπὶ ἱκανὴν ὥραν, καὶ περὶ τὴν μελέτην τῶν θείων γραφῶν σχολάσας, ᾐσθάνθη τελευταῖον ἑαυτὸν ὑπὸ τοῦ ὕπνου καταβαλλόμενον καὶ κατεκλίθη κατὰ γῆς ἐπὶ τοῦ παρδαλίου δέρματος. Ἐν τούτοις οἱ ἐν τῷ δωματίῳ τῆς αὐγούστης κεκρυμμένοι δολοφόνοι ἐξελθόντες ἐκεῖθεν ξιφήρεις ἀνέβησαν εἰς τὰ ὕπαιθρα τῶν βασιλείων ὑπερῷα καὶ κατεσκόπευον τὴν προσδοκωμένην ἄφιξιν τοῦ Ἰωάννου. Ὁ στρατηγὸς δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ τὴν νύκτα εἰς τὰ ἀνάκτορα ἀπὸ τοῦ χερσαίου τείχους, ὑψηλοτάτου ὄντος καὶ ἀσφαλέστατα φρουρουμένου· ὥστε ἐδέησε νὰ καταβῇ εἰς τὴν παραλίαν ἔξωθεν τοῦ τείχους, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ πλεύσῃ διὰ λέμβου μετὰ τῶν δύω συνωμοτῶν πρὸς τὸ ἐπιθαλάσσιον τεῖχος, τοῦ ὁποίου ὁ λιμὴν ἦτο, ὡς φαίνεται, ἀφρούρητος, καὶ εἶχε προσέτι τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἦτο πλησιέστατος εἰς τὰ τῆς βασιλίδος δώματα. Τὸ ὡρολόγιον ἐσήμαινε ἤδη πέμπτην τῆς νυκτὸς ὥραν, ἤτοι τὴν ἑνδεκάτην περίπου καθ' ἡμᾶς· δριμὺς ἔπνεε βοῤῥᾶς, καὶ χιὼν κατέπιπτε πολλή. Ἡ νὺξ ἦτο ἐκ των ἀπαισίων ἐκείνων, αἵτινες φαίνονται προωρισμέναι νὰ καλύπτωσι τὰ δεινότατα τῶν κακουργημάτων. Ὁ ἀτρόμητος Ἰωάννης παραπλεύσας τὸν αἰγιαλὸν, ἀπεβιβάσθη, καὶ κατὰ τὰ συμπεφωνημένα ἐσύριξεν ἵνα ἀναγγείλῃ ἑαυτὸν εἰς τοὺς ἐπὶ τῶν ὑπαίθρων ὑπερῴων περιμένοντας συντρόφους. Ἐῤῥίφθη ἀμέσως ἐκεῖθεν κόφινος διὰ σχοινίων ἀσφαλῶν ἐξηρτημένος, καὶ ἀνεσύρθησαν ἐντὸς αὐτοῦ οἱ συνωμόται ἀνὰ εἷς, τελευταῖος δὲ ἁπάντων ὁ Ἰωάννης. Καὶ ἀνελθόντες οὕτω χωρὶς ὑπ' οὐδενὸς νὰ ἐννοηθῶσιν, ὥρμησαν ἤδη πάντες πρὸς τὸν βασιλικὸν θάλαμον. Μὴ εὑρόντες δὲ τὸν βασιλέα ἐντὸς τῆς κλίνης αὐτοῦ ἐπάγωσαν ἐκ τοῦ φόβου, καὶ ἡτοιμάζοντο νὰ κατακρημνίσωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν θάλασσαν, ὅτε εὐνουχίσκος τις τῆς γυναικωνίτιδος, προηγούμενος αὐτῶν, τοὺς ὑπέδειξε καθεύδοντα κατὰ γῆς τὸν βασιλέα, ὃν περικυκλώσαντες ἤδη ἤρχισαν νὰ λακτίζωσιν. Ἐξυπνήσαντα δὲ καὶ ἐπ' ἀγκῶνος στηρίξαντα τὴν κεφαλὴν, ὁ Λέων, ὁ ἐπι-

καλούμενος Βαλάντης, πρῶτος ἐπλήγωσεν αὐτὸν διὰ τοῦ ξίφους, μεθ' ὃ προςείλκυσαν αὐτὸν ὅλον αἱματόφυρτον ἐνώπιον τοῦ Ἰωάννου, ὅςτις πολλὰς εἶπε κατ' αὐτοῦ ὕβρεις καὶ ἀπειλάς, καὶ τὸν πώγωνα αὐτοῦ ἀνηλεῶς ἔτιλε, ἐνῷ οἱ συνωμόται ἔθραυσαν τὰς σιαγόνας του, μεταχειριζόμενοι πρὸς τοῦτο τὰς λαβὰς τῶν ξιφῶν. Ὁ δὲ τοσαῦτα πάσχων οὐδὲν ἄλλο ἔλεγεν, ἐνόσῳ ἠδύνατο νὰ ἀρθρώσῃ λέξεις, εἰμὴ «Θεοτόκε βοήθει·» μέχρις οὗ, ἀφοῦ πλείστας ἄλλας ἔλαβε πληγάς, μίαν παρὰ τοῦ Ἰωάννου καὶ τὰς ἄλλας παρὰ τῶν λοιπῶν, εἷς τούτων, ὀνόματι Θεόδωρος, κατετρύπησε τὰ στέρνα αὐτοῦ διὰ τραύματος καιρίου.

Πρὸς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν τὸν οὕτω οἰκτρῶς καταλύσαντα τὸν βίον, ὀφείλει τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος μέχρι τῆς σήμερον εὐγνωμοσύνην ἐξαίρετον καθὸ ἀνακτήσαντα ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον καὶ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν μικρὰν Ἀσίαν, καὶ ἀνασώσαντα τὸν αὐτόθι ἑλληνισμὸν διὰ τῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀναζωπυρώσεως. Ἀλλ' ἐν γένει ἡ ἱστορία ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὑπῆρξεν εἷς τῶν ἀρίστων βασιλέων τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Τὴν σήμερον κρίνοντες τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ διαγωγήν, ὡς πρός τε τὸν αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως καὶ τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, δυνάμεθα ἴσως νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔφερεν εἰς μέσον ἀκαίρους πρὸς αὐτοὺς ἀξιώσεις, καὶ ὅτι ἡ σύνεσις ἀπῄτει νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἐπελθοῦσαν μεγάλην τῶν πραγμάτων μεταβολήν, ἀποδεχόμενος μὲν τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσότητος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας καὶ ἐκκλησίας, πρὸς τὴν ἐν τῇ Δύσει ἐκκλησίαν καὶ βασιλείαν, ἀρκούμενος δὲ εἰς τὴν ἄμυναν καὶ παγίωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀλλ' ἡ πατροπαράδοτος πολιτικὴ ἐπενεργεῖ πολλάκις καὶ εἰς τὰ ἐξοχώτερα τῶν πνευμάτων, καὶ μάλιστα εἰς καιροὺς καθ' οὓς ἡ τῶν πνευμάτων κίνησις εἶναι ὁπωςοῦν νωθρὰ καὶ ἥκιστα νεωτεριστική, ὅπως τότε συνέβαινεν. Ἐὰν ὅμως ὁ Νικηφόρος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἀρχαίων ἐκείνων πρὸς τὴν Δύσιν ἀξιώσεων, ἠγωνίσθη γενναίως καὶ ὡς οὐδεὶς ἴσως ἄλλος τῶν προκατόχων ἢ τῶν διαδόχων ἐπιτυχῶς κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ· τὸ δὲ οὐδὲν ἧττον σπουδαιότερον, καθωδηγήθη περὶ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ὑπὸ ἀρχῶν ἐλευθερίων, αἵτινες μαρτυροῦσιν ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς μεταῤῥυθμίσεως δὲν εἶχεν εἰςέτι ἀ-

βάλει ἐν Κωνσταντινουπόλει ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς ὀπαδοὺς καὶ τοὺς μάρτυρας. Ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὅστις ἐν τῇ πρώτῃ νεότητι εἶδεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν βασιλείαν ταύτην, ἀφοῦ περιέγραψε τὸ τραγικὸν αὐτῆς τέλος, συγκεφαλαιῶν τὴν περὶ τοῦ ἀνδρὸς κρίσιν, ἀποθαυμάζει τήν τε περὶ τὰ πολέμια ἐμπειρίαν καὶ δραστηριότητα αὐτοῦ, καὶ τὴν περὶ τὰ πολιτικὰ μεγαλοφροσύνην καὶ μεγαλοψυΐαν, καὶ τὴν τοῦ σώματος ῥώμην καὶ σωφροσύνην, καὶ τὴν πρὸς τὸ θεῖον εὐλάβειαν· ἐπιφέρει δὲ ὅτι τοῦτο μόνον προσῆπτον οἱ πολλοὶ εἰς τὸν ἄνδρα τὸ ἐλάττωμα, ὅτι ἤθελεν ἄμεμπτον τὴν τῆς ἀρετῆς ἐν παντὶ συντήρησιν καὶ ἀπαραχάρακτον τὴν τοῦ δικαίου ἀκρίβειαν, ἀπαραίτητος ὢν εἰς τὴν τούτων ἐκδίκησιν καὶ ἀδυςώπητος πρὸς τοὺς ὀλισθαίνοντας. Ἐλάττωμα τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖ ἐν μέρει τὴν πτῶσιν τοῦ Νικηφόρου, ἀλλ' εἶναι βεβαίως τὸ λαμπρότερον ἐγκώμιον τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἐπιγραφῇ εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ.

Ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης, ἅμα περὶ μέσας νύκτας ἐτελέσθη τὸ ἀνόσιον ἐκεῖνο κακούργημα, ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐπιφανεστάτην τῶν βασιλείων αἴθουσαν, τὸ καλούμενον χρυσοτρίκλινον, ἐφόρεσε τὰ ἐρυθρᾶ πέδιλα, καὶ καθήσας εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον, ἐφρόντισεν ἄνευ ἀναβολῆς περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, καὶ πρὸ πάντων περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς δημοσίας τάξεως. Ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρά, ἀκούσασα τὴν κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλήν, ὥρμησεν ἀπὸ τῆς Χαλκῆς, ἐν ᾗ ἦτο ὁ κύριος αὐτῆς σταθμός, πρὸς τὸ τμῆμα τῶν ἀνακτόρων ὅπου ἰδίως κατῴκουν οἱ βασιλεῖς, ἐλπίζουσα ὅτι θέλει εὕρει ἔτι ζῶντα τὸν ἡγεμόνα: Ἀλλ' αἱ σιδηραῖ πύλαι δι' ὧν τὸ τμῆμα ἐκεῖνο ἐχωρίζετο ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἦσαν ἀσφαλῶς κεκλεισμέναι, ἐνῷ δὲ ἡ φρουρὰ ἠγωνίζετο ν' ἀναμοχλεύσῃ αὐτάς, ὁ νέος βασιλεὺς διέταξε νὰ ἐπιδείξωσιν εἰς αὐτὴν τὴν κεφαλὴν τοῦ Νικηφόρου· ὥστε οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνέκειντο ἐκ ξένων μισθοφόρων, καὶ ὑπηρέτουν τὸν ἑκάστοτε μισθοδοτοῦντα αὐτούς, πεισθέντες ἤδη ὅτι ὁ πρώην βασιλεὺς δὲν ὑπῆρχεν ἐν τοῖς ζῶσιν, ἀνεκήρυξαν ὁμοφώνως αὐτοκράτορα τὸν Ἰωάννην. Οὕτω δὲ γενόμενος κύριος τῶν ἀνακτόρων ὁ Ἰωάννης, ἅμα ἤρχισε νὰ ἐξημερώνῃ ἡ 11 δεκεμβρίου, ἐξαπέστειλεν ἀνδρῶν λογάδων στῖ-

φος, οἵτινες διερχόμενοι τὰς ἀγυιὰς τῆς πόλεως ἀνηγόρευον αὐτὸν αὐτοκράτορα σὺν τοῖς παισὶ τοῦ Ῥωμανοῦ. Εἰς τὸ στῖφος τοῦτο προςετέθη μετ' ὀλίγον ἄνθρωπός τις, τὸν ὁποῖον οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν δὲν περιέμενον βεβαίως νὰ ἀκούσωσι πρωταγωνιστοῦντα ἐν τῇ πτώσει τοῦ Νικηφόρου. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἦτο ὁ πρόεδρος Βασίλειος, ὅςτις ἀφοῦ ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκείνου ὡς οὐδεὶς ἄλλος, καὶ ἐπετράπη τὴν ὅλην τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων διοίκησιν, ἅμα εἶδε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐγερθεῖσαν ἀντιπολίτευσιν, ἔσπευσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἦτο βέβαιος ἂν ἡ συνωμοσία ἐπιτύχῃ, προςεποιήθη πρό τινων ἡμερῶν ὅτι ἀσθενεῖ, καὶ ἔμενε κλινήρης περιμένων τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην ἔκβασιν, διὰ νὰ πολιτευθῇ κατὰ τὰς περιστάσεις. Μόλις λοιπὸν ἔμαθε διὰ νυκτὸς τὸν θάνατον τοῦ Νικηφόρου, καὶ ἀμέσως ἀναλαβὼν τὰς δυνάμεις, καὶ περιστοιχισθεὶς ὑπὸ σπείρας γενναίων νεανίσκων, καὶ ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος τὸ ὁποῖον ἀνήγγελλεν εἰς τὴν πόλιν τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν, συνανεκήρυττε μετ' αὐτοῦ σεβαστὸν βασιλέα τὸν Ἰωάννην. Μετ' ὀλίγον δὲ δραμὼν εἰς τὰ βασίλεια προεχειρίσθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως παρακοιμώμενος, καὶ ἤδη συμπράττοντες ἀμφότεροι ἐξαπέστειλαν αὐθωρεὶ προστάγματα εἰς ὅλας τὰς ἀρχὰς τῆς πρωτευούσης, παραγγέλλοντα ἐπὶ ποινῇ θανάτου νὰ μὴ τολμήσῃ τις νεωτερισμόν τινα ἢ διαρπαγὴν, καὶ προέλαβον τοιουτοτρόπως τῳόντι πᾶσαν λῃστείαν καὶ σφαγὴν ἐξ ἐκείνων αἵτινες συνέβαινον πάντοτε σχεδὸν ἐν τοιαύταις μεταβολαῖς. Ἄλλως τε ὁ μόνος ἐπίφοβος ἄνθρωπος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἦτο ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Λέων, ὅςτις διὰ μὲν τῶν πολλῶν αὐτοῦ χρημάτων ἐδύνατο νὰ κινήσῃ τὸν ὄχλον τῆς βασιλευούσης κατὰ τοῦ σφετεριστοῦ τῆς ἀρχῆς, ἔχων δὲ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἁπάσας τὰς ἀρχὰς καὶ ἁπάσας τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς πόλεως ἀφωσιωμένας οὔσας εἰς τὴν μνήμην τοῦ Νικηφόρου, εὐχερῶς ἤθελε καταβάλλει τὸν Ἰωάννην, ἂν ἐπεχείρει τοῦτο ἀμελλητί. Ἀλλ' αὐτὸς ἐξυπνήσας καὶ μαθὼν τὴν σφαγὴν τοῦ ἀδελφοῦ ἐπὶ τοσοῦτον κατεπτοήθη, ὥστε οὐδ' ἐσκέφθη νὰ πράξῃ τι γενναῖον, ἔσπευσε δὲ μόνον νὰ καταφύγῃ ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, καταλείπων τὰ πράγματα εἰς τὴν φορὰν αὐτῶν καὶ τὴν τύχην. Ὁ δὲ Ἰωάννης, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀδρανείας

ταύτης, ἔπαυσεν ἀμέσως ὅλους τοὺς ἀνωτέρους τῆς πολιτείας ἄρχοντας ὅσοι ἦσαν διωρισμένοι ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου, τὸν πραίτωρα, ἤτοι ἔπαρχον τῆς πόλεως, τὸν δρουγγάριον τῶν πλωΐμων, ἤτοι τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου, τὸν δρουγγάριον τῆς βίγλης, ἤτοι τὸν φρούραρχον, καὶ τὸν νυκτέπαρχον, ἀντικαταστήσας ἀντ' αὐτῶν ἄνδρας οἰκείους, διέταξε δὲ ὅλους τοὺς παυθέντας, καὶ ὅλους τοὺς συγγενεῖς τοῦ πρώην βασιλέως νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν, καὶ αὐτόθι νὰ διατρίβωσι. Τρεῖς μόνον ἐξαιρέσεις τούτου ἐγένοντο. Ὁ μὲν κουροπαλάτης Λέων καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικηφόρος ὁ πατρίκιος, ἐν Κωνσταντινουπόλει εὑρισκόμενοι, ἐξωρίσθησαν εἰς Μήθυμναν τῆς Λέσβου, ὁ δὲ ἄλλος υἱός, ὁ στρατηγὸς Χαλδίας (ἤτοι Τραπεζοῦντος) Βάρδας, παύσας τῆς ἀρχῆς, ἐξωρίσθη εἰς Ἀμάσειαν. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Ἰωάννης τοσοῦτον ἐπιεικῶς ἐπολιτεύετο πρὸς τοὺς συγγενεῖς τοῦ Νικηφόρου, ἐξηκολούθει ἐφυβρίζων τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, ὅστις ἀφοῦ ἔμεινε καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν τῆς 11 εἰς τὸ ὕπαιθρον ἐπὶ τῆς χιόνος κατακείμενος, ἐκηδεύθη ἔπειτα λαθραίως διὰ νυκτὸς εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Αὕτη δὲ ἡ περὶ τὴν διαγωγὴν τοῦ νέου βασιλέως ἀντίθεσις καθίστησι πρόδηλον ὅτι ἅπαξ τοῦ βίου ἀποθηριωθεὶς ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς φιλαρχίας καὶ διὰ τῶν ὀλεθρίων τῆς Θεοφανοῦς εἰσηγήσεων, ἐπανῆλθεν ἀμέσως εἰς τὴν συνήθη αὐτοῦ μεγαλοφροσύνην. Κατὰ τὰς ἀκολούθους ἡμέρας ἐξηκολούθησε μεταβάλλων ἅπαν τὸ ὕποπτον προσωπικὸν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ διορίζων οἰκείους ἀντὶ τῶν ἀπολυομένων τῆς ὑπηρεσίας, παύσας ἰδίως καὶ ἀντικαταστήσας ἅπαντας τοὺς στρατηγοὺς ἤτοι τοὺς γενικοὺς διοικητὰς τῶν θεμάτων. Τοιουτοτρόπως δὲ ἐν διαστήματι ἑπτὰ ἡμερῶν, καθ' ἃς δὲν ἐξῆλθε παντάπασι τῶν ἀνακτόρων, καίτοι βαθεῖα ἐπεκράτει ἁπανταχοῦ ἡσυχία καὶ τάξις, ἀσφαλίσας ὅσον ἔνεστι ἔν τε τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ κυρώσῃ αὐτὴν καὶ διὰ τῶν συνήθων εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀρμενιακῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες συνταυτίσασαι τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τῆς τύχης τοῦ χριστιανικοῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ κράτους, ἀπέβησαν τοσοῦτον περιφανεῖς ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἀπετέλεσαν τὰ κυριώτατα στοιχεῖα τῆς λαμπρᾶς

στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, δι' ἧς τὸ κράτος τοῦτο συνετηρήθη καὶ ἐκλείσθη. Ὁ πρῶτος ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενος ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης, καὶ τούτου ἕνεκα δυνάμενος νὰ λογισθῇ ὡς ἀρχηγέτης αὐτῆς, εἶναι ὁ πατρίκιος Ῥωμανὸς ὁ Κουρκούας, ὅςτις τῷ 886 ἤτοι κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, δομέστικος ὢν τῶν Ἱκανάτων, δηλαδὴ ἡγεμὼν μιᾶς μοίρας τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, εἶχε συνομόσει μετὰ πολλῶν στρατιωτικῶν καὶ ἄλλων κατὰ τοῦ βασιλέως ἐκείνου, φωραθεὶς δὲ ἐτιμωρήθη εἴτε πηρωθεὶς τοὺς ὀφθαλμοὺς, εἴτε τυφθεὶς καὶ ἐξορισθείς. Τούτου τοῦ Ῥωμανοῦ Κουρκούα δύω ἐγένοντο υἱοὶ, Ἰωάννης καὶ Θεόφιλος, ἐξ ὧν ἡ οἰκογένεια ἐκείνη διηρέθη εἰς δύω κλάδους, ἐξ ἴσου σχεδὸν ἐπισήμους ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος, τῶν ὁποίων ὅμως μόνον ὁ πρεσβύτερος διετήρησε τὸ ἀρμενιακὸν ἐπώνυμον τοῦ Κουρκούα, προφερόμενον ἐν τῇ ἀρμενιακῇ γλώσσῃ Γοῦργεν, μετατραπὲν δὲ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἐπὶ τὸ μαλακώτερον, κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἔθος, εἰς Κουρκούαν. Καὶ ἦτο τὸ ὄνομα Γοῦργεν κύριον παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις, μετεβλήθη δὲ εἰς οἰκογενειακὸν παρὰ τοῖς ἡμετέροις, ὅπως πολλάκις συμβαίνει. Ὁ ἀρχηγέτης τοῦ πρεσβυτέρου κλάδου Ἰωάννης Κουρκούας, εἶναι ὁ πολυθρύλητος ἐκεῖνος στρατηγὸς, ὅςτις ἐπὶ εἴκοσι καὶ δύο χρόνους διατελέσας δομέστικος τῆς ἀνατολῆς, βασιλεύοντος Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, ἀναρίθμητα ἔστησε τρόπαια κατὰ Μωαμεθανῶν· ἐπὶ τέλους δὲ τῷ 942 ἐξέπεσε τῆς ἀρχῆς διὰ ῥᾳδιουργίας τῶν τοῦ Ῥωμανοῦ υἱῶν, οἵτινες ἐφθόνησαν τὸν εὐτυχῆ στρατηγὸν, διότι ὁ βασιλεὺς ἤθελε νὰ συζεύξῃ τὴν θυγατέρα τοῦ δομεστίκου Εὐφροσύνην, μεθ' ἑνὸς τῶν ἰδίων ἐγγόνων. Τοῦ Ἰωάννου τούτου υἱὸς ὑπῆρξεν ὁ Ῥωμανὸς Κουρκούας, στρατηγὸς ὡσαύτως περιφανὴς, ὃν τῷ 963 ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσὴφ διώρισε δομέστικον τῆς Δύσεως, καθ' ἣν ἐποχὴν προεχειρίσατο δομέστικον τῆς Ἀνατολῆς τὸν Ἰωάννην Τσιμισκὴν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ προλάβῃ δι' αὐτῶν τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ὁ τοῦ Ῥωμανοῦ τούτου υἱὸς Ἰωάννης Κουρκούας διατελέσας στρατηγὸς ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ, ἔπεσε τῷ 972 ἐν τῷ ῥωσικῷ πολέμῳ, περὶ οὗ μετ' ὀλίγον θέλομεν ὁμιλήσει. Τελευταῖος δὲ τοῦ πρωτοτόκου τούτου κλάδου ἀναφέρεται, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, τῷ 1008

ὁ πατρίκιος Ῥωμανὸς Κουρκούας, ὁ τοῦ προηγουμένου Ἰωάννου υἱός. Ἀλλ' ἡ οἰκογένεια διεσώθη φαίνεται ἐπὶ πολὺ, διότι μετὰ 250 ἔτη περίπου, ὁ τῷ 1143 πατριαρχεύσας Μιχαὴλ Β'. ἐπωνομάζετο Κουρκούας. Τοῦ δὲ δευτεροτόκου κλάδου ἀρχηγέτης ὑπῆρξεν ὁ τοῦ πρώτου Ἰωάννου Κουρκούα ἀδελφὸς Θεόφιλος, ὅςτις, στρατηγὸς ὢν Μεσοποταμίας, ὅτε ὁ Ἰωάννης Κουρκούας ἦτο δομέστικος τῆς Ἀνατολῆς, πολλάκις ὡςαύτως τοὺς Μωαμεθανοὺς κατετρόπωσεν. Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοφίλου δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Γνωστὸν εἶναι μόνον ὅτι συνεζεύχθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, καὶ ὅτι ἐξ αὐτῆς ἐγέννησε τὸν ἡμέτερον Ἰωάννην, περὶ τοῦ ἐπωνύμου τοῦ ὁποίου, Τσιμισκῆς, ὁ Λέων ὁ Διάκονος λέγει «τοῦτο δὲ τὸ τῆς Ἀρμενίων διαλέκτου πρόςρημα ὂν, εἰς τὴν Ἑλλάδα μεθερμηνευόμενον, Μουζακίτζην δηλοῖ· βραχύτατος γὰρ τὴν ἡλικίαν (τὸ ἀνάστημα) τελῶν, ἐπωνυμίαν τοιαύτην ἐκτήσατο.» Ἐντεῦθεν ὁ Δουκάγγιος ὑπολαμβάνει τὴν λέξιν *Μουζακίτζης* ὡς παραφθορὰν τοῦ *Μειρακίτζης*. Ἄλλη ὅμως εἶναι ἡ νεωτάτη ἑρμηνία τοῦ ἐπωνύμου Τσιμισκῆς κατὰ τοὺς δεινοὺς περὶ τὰ ἀρμενιακά. Tschemischgaïzag, ὅπερ σημαίνει, λέγουσι, σάνδαλον λαμπρὸν ἢ ἐρυθροῦν, οἷα φοροῦσιν αἱ γυναῖκες τῆς Ἀνατολῆς, εἶναι ἐνταῦθα τὸ ὄνομα πόλεώς τινος τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἥτις ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι καὶ Ἱεράπολις, καὶ ἐξ ἧς κατήγετο ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς. Τὸ τελευταῖον λοιπὸν τοῦτο ἐπώνυμον, τὸ ὁποῖον ἀρμενιαστὶ γράφεται Tschemeschgigh δὲν εἶναι εἰμὴ τὸ ὑποκοριστικὸν τοῦ τῆς πόλεως ἐκείνης ὀνόματος, καὶ σημαίνει λαμπρὸν σανδαλίσκον.

Ἠξεύρομεν ἤδη ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, καί τοι μικρὸς ὢν τὸ ἀνάστημα, ἦτο ἀνὴρ ὡραῖος καὶ ἀθλητικός. Ἡ ἐλευθεριότης αὐτοῦ ἦτο τοσαύτη, ὥστε οὐδεὶς τῶν ἐπικαλουμένων αὐτὸν ἀνθρώπων ἀπήρχετο ἐλπίδων κενός. Καὶ ἂν, ἐπιφέρει ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὁ παρακοιμώμενος Βασίλειος δὲν περιέστελλε τὴν ἄπληστον αὐτοῦ πρὸς τὸ εὐεργετεῖν ῥοπὴν, ἦτο ἱκανὸς νὰ διανείμῃ εἰς τοὺς δεομένους ὅλους τοὺς βασιλικοὺς θησαυρούς. Τοὐλάχιστον εἶναι βέβαιον ὅτι ἅμα βασιλεύσας, ἔσπευσε νὰ ἀπαλλαγῇ ἁπάσης τῆς ὑπερόγκου αὐτοῦ περιουσίας, ἣν τὸ μὲν ἐκ προγόνων ἐκληρονόμησε, τὸ δὲ διὰ τῶν ἰδίων πολεμικῶν τροπαίων προσεκτήσατο, ἐν μέρει μὲν δια-

νείμας εἰς τοὺς γείτονας γεωργοὺς, ἐν μέρει δὲ προςδιορίσας εἰς συντήρησιν μεγάλου τινὸς τῶν λελωβημένων νοσοκομείου. Οὐδὲ ἠρκέσθη εἰς τοῦτο, ἀλλὰ πρὸς τούτους τε καὶ πρὸς πάντα πάσχοντα πολλὴν ἀείποτε ἐπεδείκνυε συμπάθειαν, μὴ ἀποτροπιαζόμενος νὰ παραμυθῇ καὶ νὰ πλησιάζῃ τοὺς ἐκ τῶν οἰκτροτέρων νόσων ἀσθενοῦντας, αὐτὸς ὁ εἰς ὑπερβολὴν ὢν ἁβρὸς καὶ φιλόκαλος καὶ περὶ τοὺς πότους καὶ τοὺς ἔρωτας καὶ πᾶσαν τοῦ σώματος ἡδονὴν ἔκδοτος. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης εἶχε λοιπὸν ἅπαντα τὰ προτερήματα, καὶ ἅπαντα τὰ ἐλαττώματα τῶν γενναίων φύσεων· δυςεξήγητον δὲ μένει πάντοτε εἰς ἡμᾶς πῶς τοιοῦτος διατελέσας δι' ἅπαντος τοῦ βίου, ἀνεδείχθη τοσοῦτον ἀλλοῖος καθ' ὅλας τὰς περιπετείας τοῦ κακουργήματος δι' οὗ ἐσφετερίσθη τὴν ἀρχήν· διότι δὲν ἠρκέσθη νὰ θανατώσῃ διὰ φρικτῶν βασάνων τὸν Νικηφόρον, δὲν ἠρκέσθη νὰ περιϋβρίσῃ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ ἐδέησε καὶ νὰ ψευδολογήσῃ ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας, ἵνα μὴ ἀποκρουσθῇ ὑπ' αὐτῆς.

Τῳόντι ὅτε ἑπτὰ ἡμέρας ἀφ' ἧς κατέλαβε τὴν ἀρχὴν, καὶ τὰς ὁποίας μετεχειρίσθη ἵνα ἐξασφαλίσῃ αὐτὴν, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης προςῆλθε τελευταῖον εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἵνα στεφθῇ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ὁ γέρων Πολύευκτος δὲν ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ εἰςέλθῃ εἰς τὸ ἱερὸν, πρὶν ἐκπληρώσῃ τρεῖς ὅρους. Πρῶτον, ἀποπέμψῃ ἐκ τῶν βασιλείων τὴν Θεοφανὼ, τῆς ὁποίας ἡ σύμπραξις εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Νικηφόρου ἦτο ἀναμφισβήτητος· δεύτερον, ὑποδείξῃ τὸν αὐτουργὸν τῆς δολοφονίας ταύτης, ὅςτις καὶ ἂν ἦναι· καὶ τρίτον ἀποδώσῃ εἰς τὴν σύνοδον τὸν τόμον δι' οὗ ὁ Νικηφόρος καθυπέβαλλεν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κρίσιν καὶ ἀπόφασιν πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης δὲν ἐδίστασε νὰ ἐνδώσῃ εἰς ἁπάσας ταύτας τὰς ἀπαιτήσεις. Ἡ Θεοφανὼ ἐξωρίσθη ἀμέσως εἰς τὴν νῆσον Πρώτην, καὶ μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν ὁπωςοῦν ἀπωτέρω κειμένην Προκόννησον (τὴν νῆσον τοῦ Μαρμαρᾶ), ἰδοῦσα οὕτω ματαιωθέντα τὰ χρυσᾶ αὐτῆς ὄνειρα, καὶ τιμωρηθεῖσα τάχιστα διὰ τὴν κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλήν. Ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποίαν ἐνέδωκεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τοῦ Πολυεύκτου, ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰ αἰσθήματα τῆς Θεοφανοῦς. Ἂν ἤθελεν, ἔσωζεν αὐτὴν, ἥτις δὲν ἦτο

πλειότερον αὐτοῦ ἔνοχος. Ἀλλ' ἀφοῦ ὠφελήθη ἐξ αὐτῆς, ἵνα καταστήσῃ ἐκποδὼν τὸν ἀντίπαλον, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ προβῇ περαιτέρω, καὶ νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν συμβίωσιν μετὰ γυναικὸς ἡ ὁποία ἠδύνατο ἐπὶ τέλους νὰ ἐπιβουλευθῇ καὶ αὐτὸν, ὅπως ἴσως τοσούτους ἄλλους, βεβαίως δὲ τὸν δεύτερον σύζυγον. Ἡ δυσκολωτέρα τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Πολυεύκτου ἦτο ἡ περὶ τῆς τιμωρίας τοῦ τῆς δολοφονίας αὐτουργοῦ, διότι ἦτο ἀναμφισβήτητον ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ἰδίᾳ χειρὶ ἐπλήγωσε τὸν Νικηφόρον καὶ τοὺς ἄλλους πρὸς τοῦτο προέτρεψεν. Οὐδὲν ἧττον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης δὲν ἐδίστασε νὰ καταγγείλῃ ὡς μόνον ἐκτελεστὴν τοῦ φόνου τὸν Λέοντα τὸν Βαλάντην καὶ νὰ καταδικάσῃ αὐτὸν εἰς ἐξορίαν. Τελευταῖον ἀπέδωκεν εἰς τὴν σύνοδον τὸν περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τόμον τοῦ προκατόχου, κάλλιστα εἰδὼς ὅτι ἂν δὲν ἔπραττε τοῦτο, ἤθελεν ἐκτεθῇ εἰς τὴν ἐπικίνδυνον ὀργὴν τοῦ κλήρου. Τούτων δὲ γενομένων ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τῇ 25 δεκεμβρίου, καὶ ἀναιρῶν ἁπάσας τὰς ἀρχὰς τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ Νικηφόρου διοικήσεως, ηὔξησε τὰς δωρεὰς ὅσαι ἀπενέμοντο εἰς τὴν σύγκλητον καὶ τοὺς ἄλλους τῆς πολιτείας ἄρχοντας, παρέσχεν ἀτέλειαν φόρων εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀρμενιακῶν, ἐξ οὗ κατήγετο, καὶ ἐν γένει οὐδεμίαν ἔδειξε φειδὼ περὶ τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων.

Ἀλλ' ἐὰν καθ' ὅλα ταῦτα ἐφάνη ἐνδεέστερος τοῦ μεγάλου αὐτοῦ προκατόχου, περὶ τὴν ἄλλην τῶν πραγμάτων διεξαγωγὴν ἀνεδείχθη λαμπρότατος, περὶ δὲ τοὺς κατὰ τῶν πολεμίων ἀγῶνας κρείσσων τῇ ἀληθείᾳ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιφανεστάτου ἐκείνου ἀνδρός. Εἴδομεν τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἀντιοχείας γενομένην κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ Νικηφόρου ἡμέρας. Ὁ πατριάρχης αὐτῆς Χριστοφόρος εἶχε φονευθῇ ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν ἐπὶ τῆς πολιορκίας· ὅθεν ὁ Ἰωάννης ἔσπευσε νὰ προχειρίσῃ διὰ Πολυεύκτου καὶ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου ἱεράρχην τῆς πόλεως ἐκείνης τὸν μοναχὸν Θεόδωρον χρισθέντα τῇ 8 ἰανουαρίου 970 ἐν Κωνσταντινουπόλει, πιθανῶς διότι ἐν τῇ ἀνωμάλῳ καταστάσει τῶν πραγμάτων τῆς Συρίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργηθῇ αὐτόθι ἡ ἐκλογὴ καὶ ἡ χειροτονία τοῦ πατριάρχου τούτου. Μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας ἀποθανόντος καὶ τοῦ Πολυεύκτου τῇ 28 ἰανουαρίου, ὁ Ἰωάννης, καλέσας εὐθὺς τὴν ἐπιοῦ-

σαν εἰς τὴν βασίλειον αὐλὴν τοὺς ἱεράρχας καὶ τὴν σύγκλητον, εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἀναβιβάζει εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον τὸν ἀναχωρητὴν Βασίλειον, ὅςτις καὶ ἐχειροτονήθη τῷ ὄντι τὴν κυριακὴν τῆς ὀρθοδοξίας, 13 φεβρουαρίου. Τὰ δύω ταῦτα γεγονότα μαρτυροῦσιν ὅτι ἂν ὁ Ἰωάννης ἔσχισε τὸν ἐκκλησιαστικὸν τοῦ προκατόχου τόμον, πράγματι ὅμως διετήρησε τὸ δικαίωμα τῆς τῶν ἀρχιερέων ἐκλογῆς. Συγχρόνως ἐφρόντισε διὰ σιταγωγίας, ἣν τάχιστα συνήγαγε ἐκ τῶν ἁπανταχοῦ ἐμπορίων, νὰ θεραπεύσῃ κατὰ τὸ ἐνὸν τὰ δεινὰ τοῦ λιμοῦ ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐπὶ τριετίαν κατετρέχυτο τὸ κράτος. Καὶ τότε ἐπέστησε τὴν προςοχὴν εἰς τοὺς ἔξω πολεμίους, ὧν οἱ μᾶλλον κατεπείγοντες ἦσαν δύω, οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ οἱ Ῥῶσοι, οἵτινες ὑπὸ τὸν Σβιατοσλαῦον εἶχον γίνει κύριοι ἁπάσης τῆς Βουλγαρίας. Κατὰ τῶν τελευταίων τούτων ἡτοιμάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ τὸ προςεχὲς ἔαρ, ὡς γνωρίζομεν ἤδη, ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος· καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐνόμισε τῳόντι ὅτι ὀφείλει νὰ ἐκτελέσῃ τοῦτο μᾶλλον τὸ βούλευμα τοῦ προκατόχου, ἢ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ Μωαμεθανῶν πόλεμον. Ναὶ μὲν ἡ ἅλωσις τῆς Ἀντιοχείας δὲν εἶχε συνεπαγάγει τὴν ἀνάκτησιν ὅλης τῆς Συρίας· πολλαὶ τῶν αὐτόθι καταχτηθεισῶν πόλεων ἀπέβλεπον εἰς στάσιν, διότι ὁ Νικηφόρος δὲν εἶχε λάβει καιρὸν νὰ διαθέσῃ τὰ κατ' αὐτὰς ἀσφαλῶς, ἐλέγετο δὲ ὅτι θέλουσιν ἔλθει εἰς βοήθειαν αὐτῶν οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς Ἀφρικῆς. Ἀλλ' ὁπωςδήποτε οἱ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πολέμιοι ἦσαν σφόδρα τεταπεινωμένοι καὶ ἐξησθενημένοι ἕνεκα τῶν προτέρων ἀτυχημάτων, ὁ δ' ἐξ αὐτῶν κίνδυνος ὀλιγώτερον ἐπικείμενος τοῦ ἀπὸ τῶν Ῥώσων, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἀπειλήσωσι καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης παρατάξας εἰς Ἀνατολὴν στρατὸν ἀποχρῶντα ὑπὸ τὸν Πατρίκιον Νικόλαον, ὅςτις, καίτοι εὐνοῦχος ὤν, εἶχε πολλὴν τῶν πολεμικῶν πραγμάτων ἐμπειρίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιπέσῃ μεθ' ὅλης τῆς ἄλλης δυνάμεως τοῦ κράτους κατὰ τοῦ Σβιατοσλαύου.

Πρὶν ἐπιχειρήσῃ πολεμικήν τινα πρᾶξιν, ὁ βασιλεὺς προςεκάλεσε τὸν ἡγεμόνα τῶν Ῥώσων νὰ λάβῃ τὸν συμφωνηθέντα πρὸς τὸν Νικηφόρον ἐπὶ τῇ καταδρομῇ τῆς Βουλγαρίας μισθὸν καὶ νὰ ἀπέλθῃ

εἰς τὰ ἴδια. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σβιατοσλαῦος ἀπέῤῥιψεν ἐπανειλημμένως τὴν πρόςκλησιν ταύτην, προςαπειλήσας ὅτι θέλει ἐπέλθει εἰς πολιορκίαν τῆς βασιλευούσης, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης διέταξεν ἀμέσως τὰ πρὸς τὴν ἐκστρατείαν ἀπαιτούμενα. Ὁ μάγιστρος Βάρδας ὁ Σκληρὸς καὶ ὁ πατρίκιος Πέτρος διετάχθηταν νὰ πορευθῶσι μετὰ ἀνδρῶν μυρίων, καὶ καταλαβόντες τὰ μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Θράκης σύνορα, νὰ διαχειμάσωσιν αὐτόθι περιμένοντες τὸν βασιλέα, ὅςτις ἔμελλε νὰ ἐκστρατεύσῃ τὸ ἔαρ, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ γυμνάζοντες μὲν τὸν στρατὸν, πληροφορούμενοι δὲ διὰ κατασκόπων τὰ κατὰ τὴν Βουλγαρίαν συμβαίνοντα. Ὁ πατρίκιος Πέτρος ἦτο ὁ στρατοπεδάρχης ἐκεῖνος ὅςτις περὶ τὰ τέλη τοῦ προηγουμένου ἔτους εἶχε κυριεύσει τὴν Ἀντιόχειαν. Ὁ δὲ τῶν Σκληρῶν οἶκος ἀνῆκεν εἰς τὴν μεγάλην στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν τῆς δεκάτης καὶ τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Πρῶτος ἐκ τοῦ οἴκου τούτου ἀναφέρεται ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὁ πατρίκιος Νικήτας Σκληρὸς, τῷ 889, ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος· δεύτερος δὲ ὁ προκείμενος Βάρδας Σκληρὸς, τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζομεν τὴν πρὸς τὸν Νικήταν συγγένειαν, ὅςτις ὅμως ἦτο ἀδελφὸς μὲν τῆς πρὸ μικροῦ θανούσης συζύγου τοῦ Ἰωάννου Μαρίας, τῆς φημιζομένης ἐπὶ κάλλει καὶ σωφροσύνῃ, ἀνὴρ δὲ δραστήριος καὶ γενναιότατος. Ἅμα καταλαβούσης τὰ μεθόρια τῆς στρατιᾶς ταύτης, οἱ Ῥῶσοι ἐπῆλθον κατ' αὐτῆς, συνεπαγόμενοι πολλοὺς Οὔγγρους καὶ Βουλγάρους, καὶ συμποσούμενοι εἰς 30,000. Καίτοι δὲ ἔχων νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς τριπλασίαν δύναμιν, ὁ στρατηγὸς Σκληρὸς δὲν ἐδίστασε νὰ ἀντιπαραταχθῇ, διαιρέσας εἰς τρία τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καὶ δύω μὲν μοίρας διατάξας νὰ ἐνεδρεύσωσιν εἰς τοὺς ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν ἀντιπάλων δρυμοὺς, μὴ προκύπτουσαι ἐκεῖθεν εἰμὴ ὅταν ἠχήσῃ τὸ πολεμιστήριον σάλπισμα, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπιτεθεὶς κατὰ μέτωπον. Ἡ συμπλοκὴ ὑπῆρξε σφοδρά. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ ἀδελφὸς τοῦ Βάρδα Κωνσταντῖνος, νεώτατος ὢν ἔτι, ἀλλὰ πελώριος τὸ σῶμα καὶ τὴν ἰσχὺν ἀκαταγώνιστος, ἐφόνευσε τολμηρόν τινα Ῥῶσον, ὅςτις εἶχεν ἐξορμήσει κατὰ τοῦ προκινδυνεύοντος Βάρδα· μετ' ὀλίγον δὲ ἀμφιῤῥόπου ἔτι ὄντος τοῦ ἀγῶνος, ἤχησαν αἱ σάλπιγγες, καὶ ἐπατάγησαν τὰ τύμπανα, καὶ προςεβλήθησαν κατὰ νώτων οἱ Ῥῶσοι ὑπὸ τῶν ἐνεδρευόντων ταγ-

μάτων, ὥςτε ἐκπλαγέντες ἤρχισαν νὰ ὑπενδίδωσι. Τότε εἷς τῶν ἐπιφανεστέρων αὐτῶν ἡγεμόνων προελάσας ἠθέλησε νὰ ἐνθαῤῥύνῃ τοὺς συναγωνιστάς, ἀλλ' ὁ Βάρδας ἀντεπεξελθὼν ἔσχισεν αὐτὸν διὰ τοῦ ξίφους εἰς δύω ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ζωστῆρος, καὶ οὕτω πεσόντος κατὰ γῆς τοῦ ἀθλητικοῦ ἐκείνου σώματος, οἱ Ῥῶσοι ἐτράπησαν ἤδη εἰς φυγὴν καταδιωκόμενοι καὶ ἀνηλεῶς σφαζόμενοι μεχρις ἑσπέρας. Τὰ προοίμια λοιπὸν τοῦ ἀγῶνος ἀπέβησαν λαμπρά, καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης μεταβιβάζων ἀδιακόπως τὰς δυνάμεις ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην, καὶ τοποθετῶν αὐτὰς ἐπιτηδείως καὶ γυμνάζων, ἦτο ἕτοιμος νὰ εἰςβάλῃ πανστρατιᾷ εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ὅτε περιστάσεις ἀπροςδόκητοι ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἀναβάλῃ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ ἔτος τὸ μέγα ἐκεῖνο ἐπιχείρημα.

Οἱ Φωκάδες δὲν ἐπείσθησαν νὰ ὑποφέρωσι μέχρι τέλους ἀμαχητὶ τὴν μεταβολὴν τῆς τύχης αὐτῶν. Ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος Βάρδας, ὅςτις ἦτο ἐξόριστος εἰς Ἀμάσειαν, συνεννοηθεὶς μετὰ τριῶν αὐτοῦ ἐξαδέλφων, καὶ δραπετεύσας ἐκ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἦλθεν εἰς Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας, ἤθροισεν αὐτόθι μέγα πλῆθος ἀνθρώπων, ἐξ ἐκείνων οἵτινες ῥέπουσι πάντοτε πρὸς στάσιν, ἀνηγορεύθη ὑπ' αὐτῶν προχείρως αὐτοκράτωρ, ἐχειροτόνησε πολλοὺς στρατηγοὺς καὶ ἄλλους ἄρχοντας, ἔδωκεν ἔτι πλείονας ὑποσχέσεις, καὶ ἔπραττε ταῦτα πάντα ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λέοντος, ὅςτις, φρουρούμενος εἰς Λέσβον, ὑπεκίνει εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Μακεδόνας διὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀβύδου Στεφάνου, ὑποσχόμενος καὶ αὐτὸς τιμὰς καὶ χρήματα. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης πληροφορηθεὶς αἴφνης τὰ γινόμενα, καθυπέβαλεν ἀμέσως εἰς δίκην τὸν ἐπίσκοπον Ἀβύδου, τὸν Λέοντα Φωκᾶν, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Νικηφόρον, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος καθῃρέθη τῆς ἱερωσύνης, οἱ δὲ δύω ἄλλοι κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς δὲν ἐξετέλεσε τὴν ποινὴν ταύτην, πέμψας δὲ εἰς Λέσβον διαταγάς, ἐπήρωσε, λέγουν, ἀμφοτέρων τοὺς ὀφθαλμούς, πράγματι ὅμως τὰς βλεφαρίδας μόνον αὐτῶν ἔκαυσεν, ἀφήσας ἀβλαβῆ τὴν ὄψιν. Ἀλλὰ ἐπέβαλε βαρείας χρηματικὰς ποινὰς εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν φίλων αὐτῶν, ὅσοι εἶχον ἀποδεχθῆ τὰς στασιαστικὰς ἐκείνας συμβουλάς. Πρὸς δὲ τὸν Βάρδαν Φωκᾶν ἔγραψε παραινῶν νὰ παραιτηθῇ τοῦ ὀλεθρίου τολμήματος καὶ ὑποσχόμενος αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ

πλήρη ἀμνηστίαν. Ἀλλ' ἐκείνου αὐθαδῶς καὶ ὑβριστικῶς ἀπαντήσαντος, ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ τὸν Βάρδαν Σκληρὸν, τὸν πρὸ μικροῦ κατὰ τῶν Ῥώσων ἀριστεύσαντα, ἀναβαλὼν ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν κατὰ τῶν ἀρκτῴων πολεμίων ἐπιχείρησιν. Ὁ Βάρδας Σκληρὸς κατώρθωσε νὰ διαλύσῃ τὴν στάσιν σχεδὸν ἀμαχητί. Ὄχι μόνον εἶχε ῥητὴν διαταγὴν τοῦ βασιλέως ν' ἀποφύγῃ ὅσον ἐνδέχεται πᾶσαν αἱματοχυσίαν, ἀλλὰ καὶ οἴκοθεν ἀπέκλινε πρὸς τοῦτο, κηδεστὴς ὢν τοῦ Βάρδα Φωκᾶ, τοῦ ὁποίου ἡ ἀδελφὴ ἦτο νύμφη του, ἐπὶ τῷ ἡρωϊκῷ αὐτοῦ ἀδελφῷ Κωνσταντίνῳ. Ὅθεν ἅμα πλησιάσας εἰς τὸ ἀντίπαλον στρατόπεδον, προέτεινεν αὖθις εἴς τε τὸν ἀρχηγὸν καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ ἀμνηστίαν καὶ ἀπάθειαν, ἐὰν ἀποθέσωσι τὰ ὅπλα. Καὶ ὁ μὲν Βάρδας Φωκᾶς ἐπέμενεν ἀποποιούμενος· ἀλλ' οἱ περὶ αὐτὸν ἐνδίδοντες εἰς τὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰς ἀμοιβὰς τοῦ Σκληροῦ, ηὐτομόλησαν σωρηδὸν εἰς τὸ βασιλικὸν στρατόπεδον, ὥςτε ὁ Βάρδας Φωκᾶς, βλέπων ἑαυτὸν παρὰ πάντων σχεδὸν ἐγκαταλιπόμενον, ἔφυγε διὰ νυκτὸς καὶ ἀπῆλθε μετὰ 300 μόνον εἰς φρούριόν τι καλούμενον Ἀντιγοὺς, τὸ ὁποῖον εἶχε λάβει τὴν πρόνοιαν πρὸ καιροῦ νὰ ὀχυρώσῃ, εἰςαγαγὼν ἐν αὐτῷ καὶ τροφὰς ἀποχρώσας. Ἐκεῖ παρηκολούθησεν αὐτὸν ὁ Βάρδας Σκληρὸς καὶ ἀποκλείσας πανταχόθεν, παρῄνεσεν ἐκ νέου νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν εὐμένειαν τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ Φωκᾶς, βλέπων ὅτι παντελῶς ἐμονώθη, καὶ ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ διαφύγῃ τὴν ἅλωσιν ἐνέδωκε τελευταῖον καὶ λαβὼν πίστεις περὶ τῆς ἀπαθείας ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν φιλτάτων, κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ φρουρίου μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων. Ὁ Σκληρὸς ὑπεδέχθη αὐτοὺς φιλανθρώπως καὶ ἀνέφερε τὰ γενόμενα εἰς τὸν βασιλέα, ζητῶν τὰς διαταγάς του. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ἐδήλωσεν, ὁ μὲν Βάρδας Φωκᾶς, ἀποκαρεὶς κληρικὸς νὰ περιορισθῇ εἰς Χίον μετὰ τῆς οἰκογενείας του, ὁ δὲ Σκληρὸς ἀναλαβὼν τὰς δυνάμεις νὰ διαπεράσῃ διὰ τοῦ Ἑλληςπόντου εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ ἐνταῦθα νὰ διαχειμάσῃ, ἵνα κατὰ τὸ προςεχὲς ἔαρ συνεκστρατεύσῃ μετὰ τοῦ βασιλέως κατὰ τῶν Ῥώσων.

Τὸ πρὸ ἑνὸς ἔτους μελετώμενον κατὰ τούτων ἐπιχείρημα ἀπέβαινεν ὁσημέραι μᾶλλον κατεπεῖγον. Ἐπαρθέντες ἐκ τῆς στάσεως τοῦ Βάρδα Φωκᾶ, καὶ ὠφεληθέντες ἐκ τῆς ὀλίγης ἐμπειρίας καὶ

τῆς περὶ τὸν βίον ἀκολασίας τοῦ μαγίστρου Ἰωάννου Κουρκούα, εἰς ὃν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Σκληροῦ εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ ἡγεμονία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ στρατοῦ, οἱ Ῥῶσοι διέπραξαν πολλὰς ἐπιδρομὰς καὶ δηώσεις εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, ὥςτε εἴπερ ποτὲ ἀπαραίτητον ἀπέβη νὰ περισταλῶσι. Καθ' ὅλον λοιπὸν τὸν χειμῶνα τοῦ **970** πρὸς τὸ **971**, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐπαναλαβὼν καὶ συμπληρῶν τὰς προπαρασκευὰς αὐτοῦ, κατήρτισε τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον, συνέλεξε τροφὰς καὶ ἡτοίμασε μεγάλας ὅπλων προμηθείας.

Συγχρόνως δὲ ἐῤῥύθμισεν ἀσφαλέστερον τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς δύο νομίμους διαδόχους τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, τὸν Βασίλειον, ὅςτις ἦτο ἤδη **14** ἐτῶν, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον ἑνδεκαέτη ὄντα. Ἡ μήτηρ αὐτῶν Θεοφανὼ ἐνόμισε, φαίνεται, ὅτι δύναται, ὠφελουμένη ἐκ τοῦ κινήματος τῶν Φωκάδων, νὰ κινήσῃ ἐπανάστασιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅθεν δραπετεύσασα ἐκ Προκοννήσου ἦλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ὅπου οὐδένα μὲν εὗρε πρόθυμον νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ, κατώρθωσεν ὅμως νὰ εἰςέλθῃ εἰς τὰ βασίλεια, καὶ νὰ ἴδῃ τόν τε βασιλέα Ἰωάννην, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῆς. Ἡ σκηνὴ ὑπῆρξε σκανδαλώδης. Πάντα τὰ πάθη τοῦ διαπαιδαγωγηθέντος ἔρωτος καὶ τῆς ἀποτυχούσης φιλαρχίας ὅσα πρὸ μηνῶν ἔβραζον εἰς τὴν καρδίαν τῆς γυναικὸς ταύτης, ἐξεχείλισαν ἤδη ἀκάθεκτα. Καὶ ἐπειδὴ οὔτε τὰ θέλγητρα, οὔτε οἱ ἔλεγχοι, οὔτε αἱ παρακλήσεις, οὔτε αἱ ἀπειλαὶ ἴσχυσαν νὰ μεταπείσωσι τὸν βασιλέα Ἰωάννην, ἡ Θεοφανὼ, στραφεῖσα πρὸς τοὺς παρισταμένους υἱοὺς καὶ ἰδίως πρὸς τὸν πρεσβύτερον Βασίλειον, ὕβρισεν αὐτὸν, διότι ἀνείχετο τὰ τοσαῦτα τῆς μητρὸς αὐτοῦ παθήματα, ὠνόμασεν αὐτὸν Σκύθην, ὠνόμασε βάρβαρον, καὶ ἐν τῇ παραφορᾷ της ὁρμήσασα τὸν ἐγρονθοκόπησεν εἰς τὸ πρόςωπον. Τότε ἀπήχθη ἐκ τῶν ἀνακτόρων καὶ ἐξωρίσθη εἰς τὴν ἐν Ἀρμενίᾳ μονὴν τῆς Δάμιδος. Συνεξωρίσθη δὲ καὶ ἡ μήτηρ αὐτῆς ἐν Μαντινείῳ τῆς Καππαδοκίας. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ θέσις τῶν νομίμων διαδόχων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἀπέβαινεν ἐπισφαλής· διότι εἶχον συμβασιλέα ἄνδρα πανίσχυρον, δι' οὐδενὸς συνδεόμενον πρὸς αὐτοὺς δεσμοῦ, δυνάμενον δὲ νὰ ἀποκτήσῃ ἐκ δευτέρου γάμου τέκνα ἴδια, καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ παραγάγῃ συμφέροντα ἐπικίνδυνα εἰς τὴν

τύχην τῶν νομίμων διαδόχων. Ταῦτα τὰ ἀτοπήματα θέλουσα νὰ προλάβῃ ἡ σύγκλητος, ἥτις ἐπεθύμει πάντοτε τὴν διατήρησιν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, προέτρεψε τὸν βασιλέα Ἰωάννην διὰ τοῦ προέδρου Βασιλείου, νὰ ἀσφαλίσῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἅμα καὶ τὰ κατὰ τοὺς βασιλόπαιδας, νυμφευόμενος ἄνευ ἀναβολῆς τὴν θείαν αὐτῶν Θεοδώραν, τὴν θυγατέρα τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου καὶ ἀδελφὴν ἑπομένως τοῦ πατρός των Ῥωμανοῦ. Ὁ δὲ ἠσπάσθη προθύμως τὴν συμβουλήν, εἰ καὶ ἡ Θεοδώρα διέπρεπε μᾶλλον ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς αὐτῆς ἢ ἐπὶ κάλλει καὶ νεότητι. Οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν κατὰ μῆνα νοέμβριον 970 καὶ ἐπροξένησαν πολλὴν ἀγαλλίασιν εἰς ἅπαν τὸ ὑπήκοον. Εἰς τὴν ἀγαλλίασιν ταύτην συνετέλεσάν πλεῖσται αὐλικαὶ καὶ δημοτικαὶ πανηγύρεις, αἵτινες ἀπέβησαν τόσῳ μᾶλλον λαμπραὶ καὶ κοινῆς εὐχαριστήσεως πρόξενοι, ὅσῳ ὁ βασιλεὺς ἀνεδείχθη κατὰ τὴν συνήθειάν του μεγαλοπρεπὴς καὶ φιλόφρων. Περὶ ταῦτα δὲ διατρίψας καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα, εὑρέθη κατὰ τὸ ἔαρ ἕτοιμος νὰ ἐπιχειρίσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βουλεύματος.

Ἡ 28 μαρτίου 971 ὡρίσθη ὡς ἡμέρα τῆς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐξόδου τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ. Ἀπὸ πρωΐας τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἥτις ἦτο ἡ πέμπτη τῆς ἑβδομάδος τῶν Βαΐων, ὁ μὲν στρατὸς παρετάχθη ἐπὶ πολέμῳ διεσκευασμένος εἰς τὰς μεταξὺ τῶν βασιλείων καὶ τῆς ἁγίας Σοφίας πλατείας καὶ ὁδούς, ὁ δὲ στόλος ἐντὸς τοῦ Κερατείου κόλπου. Ὁ στρατὸς ἦτο πολὺ εὐαριθμότερος τῶν ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ ἐπανειλημμένως κατὰ Μωαμεθανῶν ἐπελθόντων δεκάκις, εἰκοσάκις καὶ τεσσαρακοντάκις μυρίων ἀνδρῶν, ἀλλὰ συνέκειτο ἐκ μαχητῶν λογάδων, ἐν οἷς μάλιστα διέπρεπεν ἡ ἴλη τῶν λεγομένων *Ἀθανάτων*, ἣν πρῶτος διωργάνωσεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἐκ τῶν ἀρίστων καταφράκτων ἱππέων ἐπιλεξάμενος, ὡς τὸ κράτιστον τῶν ἰδίων δορυφόρων σῶμα, κατὰ μίμησιν τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (σελ. 399 τοῦ πρώτου τόμου) καὶ τοῖς μετέπειτα Πέρσαις (σελ. 103 τοῦ τρίτου τόμου) *Ἀθανάτων*. Ἡ ἴλη αὕτη λαμπρῶς τῳόντι ἠγωνίσατο κατὰ τὸν προκείμενον πόλεμον, βραδύτερον ὅμως δὲν ἀναφαίνεται πλέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ πιθανῶς κατηργήθη ὡς κινήσασα τὸν φθόνον τῶν

ἄλλων σωμάτων τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ὁ δὲ στόλος συνέκειτο ἐκ 300 περίπου πλοίων μεγάλων καὶ μικρῶν, ὧν τὰ κράτιστα ἦσαν διὰ σκευαστοῦ πυρὸς ὡπλισμένα, καὶ τούτου ἕνεκα ἐκαλοῦντο πυρφόρα. Ὁ βασιλεὺς ἐξῆλθε τῶν ἀνακτόρων περὶ τὴν ἐννάτην ὥραν τῆς πρωΐας, ἀφοῦ προςηυχήθη εἰς τὸ ἐν τῇ Χαλκῇ ἱερὸν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἀπῆλθε διὰ μέσου τῶν ταγμάτων καὶ ἰλῶν εἰς τὸν μέγαν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐξῃτήσατο ἐνταῦθα τὴν ἀρωγὴν τοῦ Ὑψίστου, καὶ ἐπορεύθη ἔπειτα, παρεπομένου σύμπαντος τοῦ στρατοῦ καὶ λιτανεύοντος τοῦ κλήρου, πρὸς τὸν ἐν Βλαχέρναις οἶκον τῆς Θεομήτορος. Ἐνταῦθα προςηυχήθη τὸ τρίτον. Ἐξελθὼν δὲ τῆς ἐκκλησίας, ἀνῆλθεν εἰς τὰ αὐτόθι ἀνάκτορα, ἵνα ἐπιθεωρήσῃ ἐκεῖθεν τὸν παρὰ τὸν αἰγιαλὸν παρατεταγμένον καὶ εἰς ἔκπλουν κατὰ πάντα παρεσκευασμένον στόλον. Ὁ βασιλεὺς ἐνέκρινε τὴν ναυτικὴν παρασκευὴν, παρήγγειλε νὰ διανεμηθῶσι χρηματικαὶ ἀμοιβαὶ εἰς τοὺς ναυβάτας καὶ τοὺς ἐρέτας, καὶ διέταξε νὰ ἐκπλεύσωσιν ἀμέσως ἐπὶ τὸν Εὔξεινον πόντον καὶ τὸν Ἴστρον ποταμὸν, διότι ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ διακωλύσῃ τοιουτοτρόπως πᾶσαν τῶν Ῥώσων ὑποχώρησιν. Ἅμα δὲ ἐκπλεύσαντος τοῦ στόλου, ἀνεχώρησε καὶ ὁ βασιλεὺς αὐθημερὸν μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν.

Ἐκεῖ ἀφικόμενος τὴν τρίτην ἡμέραν ἔμαθε παρὰ τῶν προσκόπων ὅτι αἱ κλεισοῦραι τοῦ Αἵμου ἦσαν ἀφύλακτοι, διότι οἱ Ῥῶσοι ἐνόμιζον ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν θέλει ἐκστρατεύσει πρὶν πανηγυρίσῃ τὴν ἑορτὴν τοῦ πάσχα καὶ τὰς παρεπομένας αὐτῇ τελετάς. Ὅθεν ὠφελούμενος ἐκ τοῦ λάθους τούτου τῶν πολεμίων ἀπεφάσισε νὰ διέλθῃ ἄνευ ἀναβολῆς τὰς στενὰς ἐκείνας διόδους, καὶ νὰ ἐπιπέσῃ ἀπροςδοκήτως κατὰ τῆς Πραισθλαύας, ἥτις, ὡς γνωρίζομεν ἤδη, ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῶν ἡγεμόνων τῆς Βουλγαρίας. Ἐπὶ τούτῳ διῄρεσε τὸν στρατὸν εἰς δύο. Καὶ αὐτὸς μὲν παραλαβὼν τοὺς Ἀθανάτους καὶ πεζοὺς μὲν τῶν ἀλκιμωτάτων 15,000, ἱππεῖς δὲ 13,000 προεπορεύθη ὅσον ἔνεστι τάχιον, τὸ δὲ λοιπὸν στρατιωτικὸν μετὰ τῶν σκευῶν καὶ τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν πρόεδρον Βασίλειον, παραγγείλας νὰ ἐπέλθῃ ἐξ ὄπισθεν βάδην. Τῳόντι ὁ βασιλευς διῆλθεν ἀκωλύτως ἁπάσας τὰς τοῦ Αἵμου δυςχωρίας, ἐξησφάλισε τὴν διάβασιν τοῦ κατόπιν βα-

δίζαντος Βασιλείου, καὶ ἅμα εὑρεθεὶς ἐπέκεινα τοῦ ὅρους ἐντὸς τῆς Βουλγαρίας διέταξε τὸ στράτευμα εἰς βαθείας φάλαγγας, παρήγγειλε τὰς σάλπιγγας νὰ ἐπηχήσωσι τὸ ἐνυάλιον, νὰ ἀλαλάξωσι τὰ κύμβαλα καὶ νὰ παταγήσωσι τὰ τύμπανα, πορευθεὶς οὕτω ἐν παρατάξει λαμπρᾷ ἐπὶ Πραισθλαύαν, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ἔφθασε τὴν πρωΐαν τῆς 3 ἀπριλίου πρὸς μεγάλην ἔκπληξιν τῶν Ῥώσων. Ὁ Σβιατοσλαῦος δὲν εὑρίσκετο τότε εἰς Πραισθλαύαν, ἀλλὰ διέτριβε περὶ Δορύστολον, τὴν σημερινὴν Σιλίστριαν, μετὰ τοῦ πλείστου τῆς δυνάμεως. Ὑπῆρχεν ὅμως ἐν Πραισθλαύᾳ φρουρὰ ἱκανὴ Ῥώσων καὶ Βουλγάρων ὑπὸ ἕνα τῶν ἐπιφανεστάτων ἡγεμόνων Ῥώσων, ὃν ὁ Λέων ὁ Διάκονος ὀνομάζει Σφέγγελον, καὶ προςέτι ὁ τῶν Βουλγάρων ἡγεμὼν Βορὶς μετὰ τῆς οἰκογενείας του, καὶ αὐτὸς ὁ προδότης πατρίκιος Καλοκύρης. Ὅθεν πᾶσα κατεβλήθη προςπάθεια ἵνα ἀποκρουσθῇ ἡ ἐπίθεσις. Καὶ αὐθημερὸν ἐξελθόντες τοῦ φρουρίου οἱ Ῥῶσοι ἠγωνίσθησαν ἐκ παρατάξεως νὰ ἀναγκάσωσι τὸν βασιλέα εἰς ὑποχώρησιν. Ἀλλὰ μαχόμενοι πεζοὶ δὲν ἠδυνήθησαν ἐπὶ τέλους νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὸ προελάσαν κατ' αὐτῶν ἱππικόν, καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἀκάθεκτον τῶν Ἀθανάτων προςβολήν, τραπέντες δὲ εἰς φυγὴν κατέφυγον ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ἀφοῦ ὑπέστησαν φθορὰν δεινήν, 8,500 ὡς λέγεται ἀνδρῶν.

Μετὰ τὴν ἧτταν ταύτην ὁ πατρίκιος Καλοκύρης ἐνόμισε φρόνιμον νὰ μὴ μείνῃ πλειότερον εἰς Πραισθλαύαν, καὶ ἀναχωρήσας λαθραίως διὰ νυκτὸς κατέφυγε πρὸς τὸν Σβιατοσλαῦον. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν, ἐπειδὴ ἔφθασεν ἤδη καὶ ἡ λοιπὴ στρατιὰ ὑπὸ τὸν πρόεδρον Βασίλειον μετὰ τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐπεχείρησε τὴν ἐξ ἐφόδου ἅλωσιν τῆς πόλεως. Κατ' ἀρχὰς οἱ Βυζαντινοὶ πλησιάσαντες εἰς τὸ τεῖχος ἔβαλον κάτωθεν διὰ τόξων καὶ πετροβόλων ὀργάνων καὶ σφενδονῶν καὶ ἀκοντίων τοὺς ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων Ῥώσους, οἵτινες ἀμυνόμενοι ἔρριπτον ἄνωθεν ἀκόντια καὶ βέλη καὶ λίθους. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ βασιλεὺς διέταξε νὰ προςαγάγωσι κλίμακας εἰς τὰ τείχη· καὶ τούτου γενομένου, πρῶτος νεανίας τις ὁ Θεοδόσιος Μεσονύκτης, ἐκ τῆς Ἀνατολῆς καταγόμενος, σπασάμενος τὸ ξίφος, καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν ἀσπίδα ὑπὲρ κεφαλὴν ἀνατείνας, ἀνέβη ἐπὶ τὰς ἐπάλξεις, καὶ ἐκτόπησεν εἰς τὸν αὐχένα τὸν Ῥῶσον ὅςτις ἠθέλησε νὰ ἀντιταχθῇ

εἰς αὐτὸν, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἀποκοπεῖσα κεφαλὴ μετὰ τῆς περικεφαλαίας ἐκύλισεν ὡς σφαῖρα ἔξω τῶν τειχῶν πρὸς τὸ ἔδαφος. Ἐντεῦθεν οἱ Βυζαντινοὶ ἐπαλαλάξαντες ἀνέδραμον πολυάριθμοι διὰ τῶν κλιμάκων, καὶ μετὰ πεισματώδη ἐπὶ τοῦ τείχους ἀνταγωνισμὸν ἠνάγκασαν τοὺς Ῥώσους νὰ καταλίπωσι τὸν περίβολον, διὰ τῶν πυλῶν τοῦ ὁποίου εἰσελθοῦσα ἤδη πᾶσα ἡ βυζαντινὴ δύναμις κατεκυρίευσε τὴν πόλιν, καὶ δεινὴν ἐπήγαγεν εἰς τοὺς πολεμίους φθοράν. Τότε λέγεται ὅτι συνελήφθη καὶ ὁ Βορὶς μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν δύω τέκνων, καὶ προςήχθη τῷ βασιλεῖ, ὅςτις ἐδέξατο αὐτὸν ἐν πάσῃ τιμῇ, ἀποκαλῶν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων, καὶ λέγων ὅτι ἦλθε νὰ ἐκδικηθῇ τὰς συμφορὰς ἃς οὗτοι ὑπέστησαν παρὰ τῶν Ῥώσων. Ἐν τούτοις ὁ ἀγὼν δὲν ἐτελείωσε διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ περιβόλου ἀποχωρήσεως τῶν ἀντιπάλων. Ἑπτακιςχίλιοι Ῥῶσοι καὶ Βούλγαροι (διότι πολλοὶ Βούλγαροι ἐκθύμως ἐμάχοντο κατὰ τῶν Βυζαντινῶν ὡς αἰτίων γενομένων τῆς ῥωσικῆς ἐπιδρομῆς καὶ τυραννίας) κατέλαβον τὴν βασίλειον αὐλὴν, ἐν ᾗ, ἐπειδὴ ἦτο ὠχυρωμένη, ἐναπέκειτο καὶ ὁ τῶν Βουλγάρων θησαυρός. Οἱ Βυζαντινοὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως παροτρινόμενοι ἠθέλησαν νὰ ἐκπορθήσωσι διὰ μιᾶς καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο τῶν πολεμίων καταφύγιον· ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι νὰ προςέλθωσιν, εἰμὴ διὰ στενῆς πυλίδος, πολλοὶ ἐνταῦθα εἰς μάτην κατεκόπησαν, μέχρις οὗ ὁ βασιλεὺς, ἀναχαιτίσας τὴν ὁρμήν των, διέταξε νὰ βάλωσι πῦρ εἰς διάφορα τοῦ οἰκοδομήματος ἐκείνου μέρη, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο, φαίνεται, πανταχόθεν διὰ τείχους ἀσφαλοῦς περιπεφραγμένον. Τότε οἱ Ῥῶσοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξέλθωσι τοῦ οἰκοδομήματος καὶ συνεπυκνώθησαν ἅπαντες ἐντὸς τῆς ὑπαίθρου αὐλῆς, ὅπου ἠγωνίσθησαν μὲν γενναίως, ἀλλὰ οὐδὲν ἧττον καταπολεμηθέντες ὑπὸ τοῦ περικυκλώσαντος αὐτοὺς Βάρδα τοῦ Σκληροῦ, ἅπαντες σχεδὸν ἔπεσον, ἐκτὸς ὀλιγίστων, οἵτινες μετὰ τοῦ Σφεγγέλου ἐπέτυχον νὰ διαφύγωσι πρὸς τὸν Σβιατοσλαῦον.

Τοιουτοτρόπως ἐκυριεύθη ἐντὸς δύω ἡμερῶν ἡ Πραισθλαύα τὴν μεγάλην πέμπτην. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀνέπαυσεν ἐν αὐτῇ τὸν στρατὸν ἐπί τινας ἡμέρας, ἐβράβευσε τοὺς ἀριστεύσαντας καὶ ἑώρτασε τὴν θείαν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ διεμήνυσεν αὖθις εἰς τὸν Σβιατοσλαῦον νὰ ἐκχωρήσῃ ἐκ τῆς Βουλγα-

ρίας, ὠχύρωσε τὰ παθόντα τοῦ φρουρίου μέρη, μετωνόμασε τὴν Πραισθλαύαν ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον Ἰωαννούπολιν, καὶ τελευταῖον καταλιπὼν ἐν αὐτῇ φρουρὰν ἀποχρῶσαν, ἀπῆλθε πανστρατιᾷ ἐπὶ τὸ Δορύστολον, κυριεύσας καθ' ὁδὸν τήν τε Πλίσκουβαν καὶ τὴν Δίνειαν καὶ ἄλλας διαφόρους πόλεις, αὐθορμήτως ὑποταχθείσας. Ὁ Σβιατοσλαῦος οὐδεμίαν ἠθέλησε νὰ ἀκούσῃ περὶ ὑποχωρήσεως πρότασιν. Ἀπ' ἐναντίας ἐπειδὴ ἔβλεπε τοὺς Βουλγάρους μετὰ τοῦ βασιλέως ἤδη συντασσομένους, συγκαλέσας τοὺς ἐπιφανεστέρους ἐξ αὐτῶν τὸν ἀριθμὸν 300, ἅπαντας ἀνηλεῶς ἀπέκτεινε, τὸ δὲ λοιπὸν πλῆθος συνέκλεισεν εἰς εἱρκτάς· αὐτὸς δὲ συναγαγὼν τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς 60,000 ἀνδρῶν συμποσουμένην, ἀπεφάσισε νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τοὺς ἐπερχομένους Βυζαντινούς. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, βαδίσας ὁπωσοῦν βραδέως, δὲν ἐπλησίασεν εἰς Δορύστολον εἰμὴ τὴν 23 ἀπριλίου καὶ εὗρε τοὺς Ῥώσους ἑτοίμους νὰ ὑποδεχθῶσιν αὐτὸν ἐν πυκνῇ παρατάξει πρὸ τῆς πόλεως. Ἀντιτάξας λοιπὸν καὶ αὐτὸς τὸν ἴδιον στρατὸν καὶ ἔχων ἐν τῷ μέσῳ μὲν τὴν πεζικὴν φάλαγγα, κατὰ θάτερον δὲ τὸ κέρας τοὺς πανσιδήρους ἱππότας, ἐξ ὄπισθεν δὲ τοὺς τοξότας καὶ σφενδονίτας, ἀδιακόπως ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τῶν παρατεταγμένων βάλλοντας, ἐπῆλθε κατὰ τῶν πολεμίων ἐπ' αἰσίοις διότι τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐτελεῖτο ἡ μνήμη τοῦ καλλινίκου μάρτυρος Γεωργίου. Η μάχη ὑπῆρξε μακρὰ καὶ ἐναγώνιος. Οἱ Ῥῶσοι γαυριῶντες ἐπὶ τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῶν πολεμικῇ φήμῃ ἠγωνίσθησαν, εἰ καὶ πεζοί, μετὰ ῥύμης ἀγρίας καὶ ἐνθουσιώδους. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀναμιμνησκόμενοι τὰ πρόσφατα αὐτῶν κατὰ Μωαμεθανῶν κατορθώματα, καὶ ἐπαιρόμενοι ἐπὶ τῷ ἱππικῷ αὐτῶν, ἀντετάχθησαν μετ' ἐμπειρίας καὶ τεχνικῆς ἐπιστήμης. Πολλοὶ ἔπεσον ἑκατέρωθεν καὶ ἡ νίκη ἐφαίνετο ἀμφιταλαντευομένη μέχρι δείλης βαθείας, ὅτε ὁ βασιλεὺς ἐπιῤῥάξας κατὰ τῶν πολεμίων ἀνὰ κράτος ἅπαν τὸ ἱππικόν, καὶ ἀναβοήσας ὅτι ἐπέστη ἡ ὥρα νὰ ἀποδείξωσι δι' ἔργων τὴν ἀρετήν, ἐπήνεγκε τὴν κρίσιν τοῦ ἀγῶνος. Οἱ σαλπιγκταὶ ἠλάλαξαν τὸ ἐνυάλιον· βοὴ ἀθρόα ἀντήχησε παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ὁ στρατὸς ὅλος θεωρῶν τὸν βασιλέα προκινδυνεύοντα, ἐξώρμησε δι' ἀκατασχέτου φορᾶς κατὰ τῶν Ῥώσων, οἵτινες μὴ δυνηθέντες νὰ ὑπομείνωσι τὴν τελευταίαν ταύτην ῥοπήν, ἔκλιναν εἰς φυγήν, καὶ πρὸς

τὸ τεῖχος σύνωσθησαν, πολλοὺς ἀποβαλόντες τῶν ἀνδρῶν κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην. Ἐνῷ δὲ οὗτοι ἐζήτουν ἄσυλον ὄπισθεν τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ἐν τῷ βυζαντινῷ στρατοπέδῳ ἀντήχησαν τὰ ἐπινίκια, καὶ ἀνευφημεῖτο ὁ αὐτοκράτωρ, ὅςτις ἀμέσως καὶ περιεστοιχισμένος ἔτι ὢν ἀπὸ νεκροὺς καὶ τραυματίας, προεβίβασε τοὺς ἀνδραγαθήσαντας, καὶ διὰ ποικίλων ἄλλων δεξιώσεων καὶ φιλοφρονήσεων κατέστησεν ἅπαντας προθυμοτέρους εἰς νέους ἀγῶνας.

Τὴν ἐπιοῦσαν πολλὰ πρωῒ ὁ βασιλεὺς διέταξε τὴν κατασκευὴν ὀχυροῦ στρατοπέδου περὶ γεώλοφόν τινα, ὅςτις ἀνυψοῦτο ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ ἐκτεινομένου πρὸ τοῦ Δορυστόλου, ἐν μικρῷ ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης διαστήματι. Τὸ παρὰ τὸν Ἴστρον κείμενον Δορύστολον ἦτο, ὡς φαίνεται, ἀσφαλέστερον ὠχυρωμένον τῆς Πραισθλαύας καὶ προςέτι κατείχετο ὑπὸ 60,000 Ῥώσων, ὧν ἡγεῖτο αὐτὸς ὁ Σβιατοσλαῦος. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ἐνόησεν ὅτι ἡ ἅλωσις τοῦ φρουρίου τούτου δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἔργον πρόχειρον, καὶ ἐνόμισε πρὸ πάντων συνετὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν κατὰ τῶν ἐνδεχομένων περιπετειῶν τοῦ πολέμου. Ἐπὶ τούτῳ κατεσκεύασε τὸ ὀχυρὸν ἐκεῖνο στρατόπεδον, καὶ μετ' ὀλίγον ἐπελθόντος διὰ τοῦ Ἴστρου τοῦ στόλου, ὅςτις πρὸ ἑνὸς περίπου μηνὸς εἶχεν ἐκπλεύσει ἀπὸ τοῦ Κερατείου κόλπου, ἤρξατο συντόνως τὸ τῆς πολιορκίας ἔργον. Τὸ ὠχυρωμένον στρατόπεδον δὲν ἐχρησίμευεν εἰμὴ ὡς ἡ ἀκρόπολις οὕτως εἰπεῖν ἅπαντος τοῦ ἀπὸ ξηρᾶς ἐπιχειρήματος. Ἐν αὐτῷ δὲν ἐστάθμευε συνήθως εἰμὴ ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἕτοιμος νὰ ἐπέλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἄλλων τοῦ στρατοῦ μοιρῶν, αἵτινες ἐστρατοπέδευον δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ παρὰ τὴν πόλιν· καὶ πρὸς ἀνατολὰς μὲν ἦσαν τεταγμένοι οἱ Θρᾶκες καὶ οἱ Μακεδόνες ὑπὸ τὸν γνωστὸν στρατοπεδάρχην Πέτρον, πρὸς δυσμὰς δὲ αἱ ἀνατολικαὶ δυνάμεις ὑπὸ τὸν ἔτι γνωστότερον Βάρδαν Σκληρόν. Αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ ἦσαν ἐπιτετραμμέναι εἰς τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, τοῦ ὁποίου τὰ κατὰ τὰ προηγούμενον ἔτος ἁμαρτήματα, δὲν ἐμπόδισαν τὸν βασιλέα Ἰωάννην, δεύτερον ἐξάδελφον αὐτοῦ ὄντα, νὰ τὸν μεταχειρισθῇ καὶ πάλιν. Οἱ Ῥῶσοι ἅμα ἐπλησίασεν ὁ Βυζαντινὸς στόλος, εἵλκυσαν τὰ ἀκάτια αὐτῶν πρὸ τοῦ περιβόλου τοῦ ἄστεως, ὥςτε ἡ πόλις ἦτο πανταχόθεν περιε-

ζωσμένη. Ἡ πολιορκία διεξήγετο ὁτὲ μὲν ἀκροβολιζομένων τῶν δύω ἀντιπάλων ἄνωθεν ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων καὶ κάτωθεν ἀπὸ τοῦ πεδίου διὰ σφενδονῶν καὶ βελῶν καὶ ποικίλων ἐκηβόλων ὀργάνων, ὁτὲ δὲ δι' ἀγώνων ἐκ παρατάξεως οὓς ἐπεχείρουν οἱ Ῥῶσοι ἐξορμῶντες ἐκ διαλειμμάτων ἀπὸ τοῦ φρουρίου, ἀλλ' ἀναγκαζόμενοι πάντοτε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς αὐτό. Εἰς μίαν δὲ τῶν πρώτων τούτων ἐξόδων ἔπεσεν ὁ γενναῖος Σφέγκελος, ἐκθύμως διαγωνισάμενος, περιφανῶς δὲ διέπρεψε μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν ὁ Θεόδωρος Λαλάκων, «ἀνὴρ κατά τε τὴν ἀλκὴν καὶ σώματος ῥώμην δυςάντητος καὶ ἀκαταγώνιστος» λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος.

Ἀλλ' ἐνῷ οὕτως εἶχον ἐνταῦθα τὰ πράγματα, ὁ Λέων ὁ Κουροπαλάτης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικηφόρος, οἵτινες ἐκρατοῦντο εἰς Μήθυμναν τῆς Λέσβου, ἐνόμισαν ἐπιτηδείαν τὴν περίστασιν, ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τοῦ βασιλέως, ἵνα ἐπιχειρήσωσι νέαν κατ' αὐτοῦ στάσιν. Ὅθεν διαφθείραντες διὰ χρημάτων τοὺς φρουροὺς αὐτῶν ἀπῆλθον δι' ἀκατίου εἰς μοναστήριόν τι ἀντικρὺ τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τῆς ἀσιανῆς παραλίας κείμενον, καὶ καλούμενον Πήλαμις. Ἐκεῖθεν δὲ συνεννοηθέντες μετὰ τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ φίλων, ἔλαβον παρ' αὐτῶν ὑποσχέσεις πολλάς, ὅτι θέλουσιν ἀθροίσει πλῆθος ἀνθρώπων πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ τολμήματος καὶ ἀνοίξει εἰς αὐτοὺς τὰς πύλας τῶν βασιλείων. Οἱ φίλοι οὗτοι ἐκάλεσαν τῷ ὄντι μετ' ὀλίγον τὸν κουροπαλάτην καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ νὰ διαπεραιωθῶσιν εἰς Βυζάντιον, ὅπου ἔλεγον ὅτι τὰ πάντα εἶναι ἕτοιμα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου. Ὅθεν ἀφικόμενοι οἱ δύω ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως διὰ νυκτὸς εἰςῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν ἑνὸς τῶν φίλων καὶ περιέμενον ἐκεῖ τοὺς ἄλλους συνωμότας, ὅτε ὁ πατρίκιος Λέων, ὁ δρουγγάριος τοῦ πλωΐμου, εἰς ὃν ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν φυλακὴν τοῦ Βυζαντίου, μαθὼν τὰ παρασκευαζόμενα, ὥρμησε μετὰ δυνάμεως πρὸς τὴν οἰκίαν ἐν ᾗ διέτριβον ὁ κουροπαλάτης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ· οἱ δὲ προέφθασαν μὲν νὰ διαφύγωσι διὰ παραθύρου, καὶ νὰ εἰςέλθωσιν εἰς τὸν μέγαν τῆς Ἁγίας Σοφίας ναόν, ἀλλ' ἀποσπασθέντες ἐκεῖθεν ἀπεστάλησαν φρουρούμενοι πρὸς τὴν λεγομένην Καλώνυμον νῆσον, ἢ κατὰ Κεδρηνὸν εἰς τὴν Πρώτην. Ἀναγγελθέντος δὲ τοῦ πράγματος εἰς τὸν βασιλέα, διέταξεν οὗτος νὰ συμπληρωθῇ ἤδη ἡ τύφλωσις τῶν δύω ἀνδρῶν, νὰ δημευθῇ δὲ ἡ πε-

ρουσία αὐτῶν· καὶ οὕτω ἐματαιώθη προχείρως τὸ νέον ἐκεῖνο τῶν Φωκάδων ἐπιχείρημα.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ βασιλεὺς ἐξηκολούθησε τὴν τοῦ Δορυστόλου πολιορκίαν κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἐκτεθειμένον τρόπον. Ἡ τοῦ φρουρίου ἐξ ἐφόδου ἐκπόρθησις ἐφαίνετο ἀκατόρθωτος, εἴτε διότι τὰ τείχη αὐτοῦ ἦσαν ὑψηλότερα καὶ πλατύτερα τῶν συνήθων, εἴτε διότι αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ δὲν ἦσαν ἀποχρῶσαι. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἔχων πανταχόθεν περιπεφραγμένην τὴν πόλιν, καὶ παρενοχλῶν ἀδιακόπως τοὺς πολιορκουμένους διὰ σφενδονῶν καὶ βελῶν καὶ πετροβόλων ὀργάνων, καὶ ἀποκρούων πᾶσαν αὐτῶν ἔξοδον, ἤλπισε μᾶλλον διὰ λιμοῦ νὰ καταναγκάσῃ αὐτοὺς εἰς παράδοσιν. Πᾶσα ἡ ἐντεῦθεν τοῦ Ἴστρου χώρα εἶχεν ὑποταχθῆ ἤδη εἰς αὐτόν, διότι ὁ Σβιατοσλαῦος εἶχεν ἀνακαλέσει πανταχόθεν τὰς ῥωσικὰς φρουράς, συμπυκνώσας ὅλην αὐτοῦ τὴν δύναμιν εἰς Δορύστολον· ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπέκεινα τοῦ Ἴστρου φρούρια παρεδόθησαν εἰς τὸν βασιλέα ὥςτε οὗτος εὐλόγως προςεδόκα καὶ τὴν τοῦ Δορυστόλου προςεχῆ ἅλωσιν, διότι ἤξευρεν ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ μαΐου πολλὴ ἤδη ἐπεκράτει ἐν αὐτῷ τροφῶν ἔνδεια ἕνεκα τῆς κατεσπευσμένης τοσούτου στρατοῦ συμπυκνώσεως. Ἀλλ' αἴφνης ἡ τοῦ Σβιατοσλαύου τόλμη καὶ δεξιότης κατώρθωσε νὰ παρατείνῃ ἐπὶ μῆνα ἔτι ὅλον τὴν ἀντίστασιν. Ἐκλέξας νύκτα βαθεῖαν καὶ ἀσέληνον καθ' ἣν ὑετὸς ῥαγδαῖος ἔπιπτε μετὰ χαλάζης αναμεμιγμένος καὶ ὑπὸ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν συνοδευόμενος, ὁ ἡγεμὼν τῶν Ῥώσων, ἐμβὰς εἰς μονόξυλα μετὰ δισχιλίων ἀνδρῶν, καὶ διαφυγὼν τὴν προςοχὴν τοῦ στόλου, ἐξῆλθεν εἰς ἐπισιτισμόν· καὶ συλλέξας παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἴστρου σῖτον, κέγχρον, καὶ ὅσα ἄλλα τρόφιμα εὗρεν, ἐπέστρεφεν ἤδη εἰς Δορύστολον, ὅτε εἶδε κατὰ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ πολλοὺς τῶν στρατιωτῶν θεράποντας τοὺς μὲν ποτίζοντας ἵππους, τοὺς δὲ χορτολογοῦντας καὶ ἄλλους ξυλεύοντας· ἐπέπεσεν ἐκ τοῦ ἀφανοῦς κατ' αὐτῶν καὶ πολλοὺς μὲν φονεύσας, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀναγκάσας εἰς φυγήν, ἐπέστρεψεν ἤδη διὰ τῶν μονοξύλων αὐτοῦ εἰς Δορύστολον. Ὁ βασιλεὺς πληροφορηθεὶς τὰ γενόμενα, ἠγανάκτησε κατὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ στόλου, τῶν ὁποίων ἡ ἀμέλεια ἐπέτρεψε τὸν ἔκπλουν τῶν Ῥώσων· καὶ ἠπείλησεν αὐτοὺς θάνατον, ἐὰν επαναληφθῇ τοιοῦτό τι. Συγχρό-

νως δὲ καὶ ἀπὸ ξηρᾶς ἀπέκλεισεν ἔτι στενότερον διὰ τάφρων καὶ φυλάκων τὴν πύλην, ἵνα καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν εἰσαγωγὴν νέων τροφίμων. Καὶ τοῦτο μὲν κατωρθώθη, ἀλλ' οἱ Ῥῶσοι ἐπέμειναν καρτερικῶς ἀνταγωνιζόμενοι. Ἡ ἄμυνα αὐτῶν διήρκεσε μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἰουλίου καὶ ἐπέκεινα. Κατὰ τὰς τελευταίας μάλιστα τούτου ἡμέρας πειραθέντες νὰ πυρπολήσωσι τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς, τούτου μὲν τοῦ ἐπιχειρήματος ἀπέτυχον, ἐφόνευσαν δὲ τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, ὅστις καίτοι ἕνεκα τοῦ ἀκολάστου αὐτοῦ βίου ὀλίγην εἶχε περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος πρόνοιαν, κατὰ τὴν κρίσιμον ὅμως ἐκείνην στιγμὴν ἐκθύμως κατὰ τῶν πολεμίων ἀντεπεξῆλθε καὶ γενναίως ἔπεσε. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν οἱ Ῥῶσοι ἐπαρθέντες ἐκ τοῦ συμβεβηκότος τούτου, ἐξῆλθον αὖθις ἵνα ἐκ παρατάξεως ἀγωνισθῶσιν, ὑπὸ Ἴκμορα τὸν μετὰ Σβιατοσλαῦον πρῶτον αὐτῶν ἡγεμόνα, ἄνδρα γιγαντώδη καὶ νεανικὸν, καὶ πολλὴν σφαγὴν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ἐπενεγκόντα. Ἀλλὰ τότε ὁ βασιλικὸς σωματοφύλαξ Ἀνεμᾶς, ὅστις, ὡς ἠξεύρομεν ἤδη, ἦτο υἱὸς τοῦ τελευταίου Ἐμίρου τῆς Κρήτης Ἀπδοὺλ-Ἀζὶζ, καὶ ἄξιος τῇ ἀληθείᾳ τοῦ Ῥώσου μαχητοῦ ἀντίπαλος, ὁρμήσας κατ' αὐτοῦ διὰ μιᾶς πληγῆς ἀπέκοψε τήν τε κεφαλὴν καὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ· οἱ δὲ Ῥῶσοι καταπλαγέντες ἐκ τοῦ παθήματος τούτου, ὑπεχώρησαν εἰς τὸ ἄστυ, ἀφοῦ κατέλιπον πολλοὺς εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης νεκρούς.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἴκμορος ἐπροξένησεν εἰς τὸν ῥωσικὸν στρατὸν ἀθυμίαν ἥτις ἐξηκολούθησεν, ὡς φαίνεται, καὶ μετὰ τὴν ὑποχώρησιν, ὥστε ὁ Σβιατοσλαῦος ἐνόμισεν ἀπαραίτητον τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν νὰ συγκαλέσῃ συμβούλιον τῶν ἀρίστων τοῦ στρατοῦ, ἵνα βουλευθῇ μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ πρακτέου, πράγματι δὲ ἵνα ἐνθαῤῥύνῃ αὐτοὺς πρὸς ἄμυναν. Τῳόντι ἐκ τῶν παρευρεθέντων ἐν τῷ συμβουλίῳ τούτῳ, οἱ μὲν ἐγνωμοδότησαν ὅτι ἄλλο δὲν ἔχουσι νὰ πράξωσιν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἀπέβαλον τοσούτους πρωταγωνιστὰς, εἰμὴ νὰ φύγωσι διὰ νυκτὸς ὅπως ἠδύναντο ἐπιβάντες εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν· οἱ δὲ, ὅτι ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη φυγὴ ἦτο ἀκατόρθωτος ἕνεκα τοῦ βυζαντινοῦ στόλου, ὅστις ἀγρύπνως ἤδη ἐπετήρει τὸν ποταμὸν, ἀνάγκη νὰ συνθηκολογήσωσι πρὸς τοὺς ἀντιπάλους, ἵνα διασώσωσι τὴν περιλιπομένην στρατιάν. Ταῦτα ἀκούσας μετὰ

βαθείας λύπης ὁ Σβιατοσλαῦος εἶπε λόγους τινὰς, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι γνωρίζομεν ἀκριβῶς, διότι ἀναφέρονται σχεδὸν ἀπαραλλάκτως ὑπό τε τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου καὶ ὑπὸ τοῦ Σλαύου χρονογράφου Νέστορος. «Μὴ καταισχύνωμεν, εἶπε, τὴν Ῥωσίαν, ἀλλὰ καταλείψωμεν ἐνταῦθα τὰ ὀστᾶ ἡμῶν. Ἐὰν ἀποθάνωμεν οὐδεμία θέλει προσγίνει εἰς ἡμᾶς ἀτιμία, ἐνῷ ἐὰν σωθῶμεν, θέλομεν ὑπὸ πάντων κατακριθῆ. Ἐγκαρτερήσωμεν λοιπὸν, καὶ, ἂν ἐγὼ προκινδυνεύων πέσω, τότε σκεφθῆτε περὶ ὑμῶν». Οἱ μαχηταὶ ἀπεκρίθησαν «θέλομεν πέσει πάντες μετὰ σοῦ» καὶ ἀπεφάσισαν ν' ἀγωνισθῶσιν ἔτι ἅπαξ. Τὴν ἐπιοῦσαν τὸ ἀπόγευμα συνεκροτήθη ἡ τελευταία κρίσιμος ἐκ παρατάξεως μάχη, πρὸ τοῦ τείχους τῆς πόλεως. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ Ἀνεμᾶς κατέφερε πληγὴν βαρεῖαν κατὰ τοῦ Σβιατοσλαύου, ἀλλ' ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν ἐσώθη διὰ τοῦ ἁλυσιδωτοῦ αὐτοῦ χιτῶνος, ὁ δὲ ἀτρόμητος ἐκεῖνος νέος, κυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν πολεμίων, πολλοὺς μὲν τούτων ἐφόνευσεν, ἐπὶ τέλους ὅμως ἐφονεύθη καὶ αὐτός. Οἱ Βυζαντινοὶ καταπλαγέντες ὑπὸ τοῦ ἀτυχήματος τούτου ὑπεχώρησαν προτροπάδην, καὶ ἐδέησε νὰ προκινδυνεύσῃ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἵνα ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς τάξεις αὐτῶν, καὶ ὁρμήσωσιν αὖθις ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Θύελλα δὲ μετὰ βροχῆς ἀναῤῥιπισθεῖσα, προσέβαλε τὰς ὄψεις τῶν Ῥώσων, καὶ φήμη διεδόθη ὅτι ἀνὴρ λευκόπωλος προηγούμενος τῶν Βυζαντινῶν, διέκοπτε καὶ συνετάραττε τὰς τῶν πολεμίων φάλαγγας, καὶ ὅτι ὁ θεσπέσιος ἐκεῖνος ἦτο ὁ μέγας ἐν μάρτυσι Θεόδωρος, ὃν ὁ βασιλεὺς ἐπεκαλεῖτο ἀείποτε προστάτην καὶ ἀρωγὸν εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα ἀνεπτέρωσαν τὸ θάῤῥος τῶν χριστιανῶν καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Βάρδας Σκληρὸς κατορθώσας νὰ περικυκλώσῃ σχεδὸν τοὺς Ῥώσους, ἔτρεψε τελευταῖον αὐτοὺς εἰς φυγὴν πρὸς τὸν περίβολον, καθ' ἣν μικροῦ δεῖν νὰ συλληφθῇ καὶ αὐτὸς ὁ Σβιατοσλαῦος. Εἰς τὴν μάχην ταύτην λέγεται ὅτι ἐφονεύθησαν 15,000 Ῥώσων, ἐλήφθησαν δὲ δισμύριαι ἀσπίδες καὶ ξίφη πάμπολλα. Βυζαντινοὶ δὲ ἔπεσαν 350 ἐκτὸς τῶν πολλῶν τραυματιῶν. Καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὁ Σβιατοσλαῦος ἔπεμψε πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην πρέσβεις, προτείνων, οἱ μὲν Ῥῶσοι νὰ παραδώσωσι τὸ Δορύστολον, νὰ ἀπολύσωσι τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ νὰ ἐκχωρήσωσι τῆς Βουλγαρίας, ἐπιστρέφοντες διὰ

τοῦ ποταμοῦ εἰς τὰ ἴδια· οἱ δὲ Βυζαντινοὶ νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς αὐτοὺς τὸν ἀπόπλουν, νὰ ἐπιχορηγήσωσι τὰς ἀναγκαίας τροφὰς, καὶ νὰ συγχωρήσωσιν ὥςτε νὰ προςέρχωνται εἰς Βυζάντιον χάριν ἐμπορίας, κατὰ τὰ ἀνέκαθεν εἰθισμένα.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐδέχθη προθύμως τὰς συμβάσεις ταύτας, καὶ διέταξε νὰ δοθῶσιν εἰς ἕκαστον ἄνδρα σίτου μέδιμνοι δύω· εὑρέθησαν δὲ οἱ λαβόντες τὸν σῖτον 22,000 ἐκ τῶν 60,000, ὅσοι ἦσαν ἐν ἀρχῇ τῆς πολιορκίας. Γενομένων τῶν σπονδῶν ὁ Σβιατοσλαῦος ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν βασιλέα, ὅςτις δὲν ἀπεποιήθη τὴν συνέντευξιν, καὶ καθοπλισθεὶς διαχρύσῳ πανοπλίᾳ προςῆλθεν ἔφιππος παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Ἴστρου συνεπαγόμενος μυρίους χρυσοφοροῦντας ἱππεῖς, ἐνῷ ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν ἐπῆλθε ταπεινότερον ἐπὶ ῥωσικοῦ ἀκατίου παραπλέων τὸν ποταμὸν καὶ κωπηλατῶν μετὰ τῶν ἄλλων ὡς εἷς ἐξ αὐτῶν. Τότε οἱ Βυζαντινοὶ εἶδον ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν Σβιατοσλαῦον, καὶ ὁ Λέων ὁ Διάκονος δίδει ἡμῖν ἀκριβῆ τινα εἰκόνα ἑνὸς τῶν ἀρχηγετῶν τοῦ σημερινοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Τὸ ἀνάστημά του ἦτο μέτριον, ἀλλὰ κάλλιστα κατὰ πάντα διηρθρωμένον, εἶχε δασείας τὰς ὀφρῦς, καὶ γλαυκοὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἦτο σιμὸς τὴν ῥῖνα καὶ ἀραιὸν μὲν εἶχε τὸ γένειον, τὸν δὲ μύστακα πυκνὸν καὶ μακρότατον· ἡ κεφαλή του ἦτο σχεδὸν φαλακρὰ, ἀλλ' ἑκατέρωθεν αὐτῆς ἐκρέματο βόστρυχος ἐμφαίνων τὸ τοῦ γένους ἐπιφανές· καὶ πάλιν ἀφ' ἑκατέρου τῶν ὤτων ἐξηρτᾶτο χρυσοῦν ἐνώτιον κεκοσμημένον διὰ δύω μαργαριτῶν, ἐχόντων ἐν τῷ μέσῳ λίθον ἄνθρακα. Ἔφερεν ἐσθῆτα λευκὴν κατ' οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν καθαριότητα διαφέρουσαν τῆς ἐσθῆτος τῶν συντρόφων του· ἡ ὅλη ὄψις αὐτοῦ εἶχέ τι σκυθρωπὸν καὶ τραχύ. Ὀλίγα δέ τινα ὁμιλήσας εἰς τὸν βασιλέα περὶ διαλλαγῆς, καθήμενος παρὰ τὸν ζυγὸν τοῦ ἀκατίου, ἐπέστρεψεν εἰς Δορύστολον, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, ἀφοῦ κατὰ τὰς σπονδὰς ἀπέδωκεν τοὺς αἰχμαλώτους, ἀπέπλευσεν εἰς τὴν ἀντίθετον ὄχθην, ὅπου ὅμως ἡ τύχη αὐτοῦ ἀπέβη οἰκτρά· διότι πολυάριθμοι Πετσενέγοι ἐνεδρεύοντες ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ ἐπιστρέφοντος καὶ κατέσφαξαν αὐτόν τε καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, ὥςτε ἐκ τῆς τοσαύτης ἐκείνης ῥωσικῆς στρατιᾶς ὀλίγοι μόνον ἀνεσώθησαν εἰς τὰ ἴδια.

Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης, καταβαλὼν οὕτω ἐντὸς τεσσάρων μη-

τῶν τὸν ἀγέρωχον ἐκεῖνον καὶ φοβερὸν ἀντίπαλον καὶ ἀνακτήσας πᾶσαν τὴν Βουλγαρίαν, καὶ μετονομάσας τὸ Δορύστολον Θεοδωρούπολιν ἀπὸ τοῦ στρατηλάτου καὶ μάρτυρος Θεοδώρου, καὶ καταλιπὼν ἐν αὐτῇ φυλακὴν ἀξιόμαχον, ἐπανῆλθε μετὰ τροπαίων μεγίστων εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἡ βασιλεύουσα παρεσκευάσθη νὰ ὑποδεχθῇ ἐπαξίως τοιούτων ἄθλων τὸν λαμπρὸν αὐτῆς κυριάρχην. Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς λεωφόρου δι' ἧς προέκειτο νὰ διέλθῃ, αἱ οἰκίαι ἐκοσμήθησαν δι' ὑφασμάτων ἀλουργῶν, κλάδοι δὲ δάφνης συμπεπλεγμένοι μετὰ πέπλων χρυσοῦφῶν μετεσχημάτισαν τὴν μακρὰν ἐκείνην ὁδὸν εἰς θάλαμον οὕτως εἰπεῖν συνηρεφῆ. Τὴν πρωΐαν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ ὁ βασιλεύς, ὁ λαὸς ὅλος συνέῤῥευσε πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, συνεπαγόμενος στεφάνους μὲν καὶ σκῆπτρα ἐκ χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτελῶν, χρυσοκόλλητον δὲ λευκόπωλον ἅρμα, ἵνα ἐπιβὰς ἐπ' αὐτοῦ καταγάγῃ τὸν νενομισμένον θρίαμβον. Ὁ βασιλεὺς ὅμως τοὺς μὲν στεφάνους καὶ τὰ σκῆπτρα εὐμενῶς ἀπεδέξατο, καὶ πολλαπλάσια ἀντὶ τούτων ἀπέδωκε δῶρα, ἐπὶ τοῦ ἅρματος δὲ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιβῇ, ἀλλὰ διέταξε νὰ θέσωσιν ἐπ' αὐτοῦ ἐκ τῶν λαφύρων ὅσα συνεπήγετο, τὰς ἀλουργοὺς τῶν Βουλγάρων στολὰς καὶ τὰ στέμματα, ἐπὶ δὲ τὸν τοῦ ἅρματος χρυσήλατον θρόνον ἀνέθηκε τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος, ἐνηγκαλισμένην τὸν Θεάνθρωπον λόγον, ἣν ἐκ Βουλγαρίας ὡσαύτως ἐκόμισεν, αὐτὸς παρακολουθήσας ἔφιππος, τεταινιωμένος τὴν κεφαλὴν διαδήματι, καὶ φέρων ἀνὰ χεῖρας τοὺς στεφάνους καὶ τὰ σκῆπτρα. Οὕτω κατήγαγε τὸν θρίαμβον ἀνὰ μέσον τῆς κομψῶς καὶ πολυτελῶς διεσκευασμένης λεωφόρου μέχρι τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, εἰς ὃν εἰσελθὼν ἀπέδωκε τὰς εὐχαριστηρίους εὐχάς, καὶ ἐπέθηκεν ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης, ὡς πρωτόλειον τρόπον τινὰ τῷ Θεῷ δῶρον, τὸ λαμπρότατον τῶν Βουλγάρων στέφος. Μεθ' ὃ ἐπιστρέψας εἰς τὰ βασίλεια ἐκάλεσε τὸν πρώην ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Βορίς, καὶ κατέπεισεν αὐτὸν νὰ ἀποθέσῃ τὰ τῆς βασιλείας παράσημα, δηλαδὴ τὴν περιπόρφυρον καὶ διὰ χρυσοῦ καὶ μαργαριτῶν κατάστικτον τιάραν, τὴν ἁλουργὸν ἐσθῆτα, καὶ τὰ πέδιλα τὰ ἐρυθρᾶ. Γενομένου δὲ καὶ τούτου, ὁ μὲν Βορὶς ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τῶν μαγίστρων, ἡ δὲ Βουλγαρία ἐδιοικήθη ὡς ἐπαρχία βυζαντινή.

Ἡ ἀνάστασις τῆς Βουλγαρίας, ἡ κατάλυσις τῆς βασιλείας ἐκείνης, ἥτις τοσαύτας καὶ ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας ἐπήνεγκεν εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος πληγάς, καὶ ἡ κατατρόπωσις τῶν Ῥώσων, οἵτινες εἶχον ἄρχίσει νὰ προτείνωσι κυριαρχικὰς ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀξιώσεις, ὑπῆρξε τὸ λαμπρότατον, ἀλλ' ὄχι τὸ μόνον τῶν πολεμικῶν ἔργων τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ἅμα ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἐμελέτησε νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Διῆλθεν ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ ἱκανὸν χρόνον εἰς Κωνσταντινούπολιν παρασκευαζόμενος μὲν εἰς τὸ νέον αὑτοῦ ἐπιχείρημα· ἀσχοληθεὶς δ' ἐνταυτῷ περὶ τὴν ῥύθμισιν ποικίλων ζητημάτων τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως καὶ τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων. Τὰ λάφυρα τῆς Βουλγαρίας καὶ πρὸ πάντων ἡ τακτικὴ φορολογία εἰς ἣν αὕτη καθυπεβλήθη ἀπὸ τοῦδε ηὔξησαν τοὺς πόρους τοῦ δημοσίου ταμείου τοσοῦτον, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἐνόμισε ὅτι δύναται νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς ὑπηκόους ἑνὸς τῶν καταβαλλομένων ὑπ' αὐτῶν φόρων· ὅθεν τότε κατηργήθη εἰς ὅλα τὰ θέματα ὁ φόρος ὁ καλούμενος καπνικὸν ἢ καπνικά, ὅστις ἦτο φόρος εἰδικὸς πληρωνόμενος δι' ἑκάστην κάμινον πάσης οἰκίας (σελ. 736 τοῦ τρίτου τόμου). Πλὴν τούτου δὲ εἰς δεῖγμα ἰδιαζούσης εὐλαβείας πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν, διέταξε τὴν ἐγγραφὴν τῆς εἰκόνος αὐτοῦ ἐπί τε τοῦ νομίσματος καὶ τοῦ ὀβολοῦ, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν προσθήκην τῆς ἐπιγραφῆς «Ἰησοῦς Χριστὸς βασιλεὺς βασιλέων». Ἀλλὰ πολὺ σπουδαιότερα ὑπῆρξαν δύο ἕτερα γεγονότα εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀναγόμενα. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ἴσως τὴν αἵρεσιν τῶν Παυλικιανῶν, τὴν μετοικεσίαν πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε'. εἰς Θρᾴκην, τὴν ἐπὶ τῆς Θεοδώρας φοβερὰν καταδρομὴν καὶ ἐπανάστασιν ἐκείνων ἐξ αὐτῶν ὅσοι παρέμειναν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ τὴν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος κατάλυσιν τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης (σελ. 78 τοῦ παρόντος τόμου). Ἀλλ' ἂν καὶ τὸ πολιτικὸν τῶν Παυλικιανῶν τούτων ἐν Ἀσίᾳ κράτος διελύθη ἔκτοτε ὁριστικῶς, πολλαὶ χιλιάδες ἐξ αὐτῶν ἐξηκολούθησαν ἐκ διαλειμμάτων ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐλευθερίας καὶ αἱρέσεως καὶ ἐπὶ τούτῳ συμμαχοῦντες μετὰ τῶν παντοτεινῶν πολεμίων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, τῶν Μωαμεθανῶν. Ταύτην λοιπὸν τὴν ἐπικουρίαν θέλων

νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, καθ' ἣν ἐποχὴν ἡτοιμάζετο νὰ στρατεύσῃ κατ' αὐτῶν, ἐπεχείρησε τὴν εἰς Εὐρώπην μετοικεσίαν ὅλων τῶν Παυλιανιτῶν τῆς Ἀσίας, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ, ὡς λέγεται, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας Θεοδώρου. Καὶ διὰ τίνων μὲν διαπραγματεύσεων κατωρθώθη ἡ μετοικεσία αὕτη, δὲν ἐξηγεῖται, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι συνετέλεσεν εἰς τοῦτο πολὺ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀθυμία τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων διαγόντων ἐπὶ μίαν καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδα βίον ληστρικὸν καὶ νομάδα, ἀφ' ἑτέρου τὰ μεγάλα πλεονεκτήματα ὅσα ἡ βυζαντινὴ κυβέρνησις παρέσχεν αὐτοῖς εἰς τὰς νέας αὐτῶν κατοικίας. Αἱ κατοικίαι αὗται ἦσαν αὐταὶ ἐκεῖναι εἰς τὰς ὁποίας πρὸ 200 περίπου ἐτῶν εἶχον μετοικισθῆ πολλοὶ ὁμόδοξοι αὐτῶν, ἤτοι ἡ Θρᾴκη καὶ ἰδίως ἡ περὶ Φιλιππούπολιν χώρα. Ὥστε τὸ πρῶτον πλεονέκτημα τῶν μετοικιζομένων ἦτο νὰ ἐγκατασταθῶσι μεταξὺ ἀνθρώπων οἰκείων καὶ ὁμοδόξων. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης δὲν ἐδίστασε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην ἀποικίαν διὰ νέων μετοίκων, διότι ἡ πεῖρα εἶχεν ἀποδείξει ὅτι οἱ Παυλιανῖται τῆς Θρᾴκης, εὐχαριστούμενοι εἰς τὴν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀνοχὴν τοῦ δόγματος αὐτῶν, οὐδέποτε συνεμάχησαν μετὰ τῶν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πολεμίων τοῦ κράτους, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας πάντοτε προθύμως ἠγωνίσθησαν καὶ γενναίως ὑπὲρ τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, συντελοῦντες ἀφ' ἑτέρου διὰ τοῦ βιομηχανικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ αὐτῶν πνεύματος εἰς πολλὴν ἐπίδοσιν οὐ μόνον τῆς ἐπιτραπείσης αὐτοῖς χώρας, ἀλλὰ καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου, μέχρι τῶν ὁποίων κατὰ μικρὸν ἐξηπλώθησαν. Καὶ οὕτω τῷόντι ἐξηκολούθησαν πολιτευόμενοι ἐν τῷ μέλλοντι μέγα προσέτι κτησάμενοι ὄνομα ἐν τῇ καθ' ὅλου ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, διότι, καθ' ἃ καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, διὰ τῶν ἐμπορικῶν καὶ στρατιωτικῶν αὐτῶν σχέσεων, διέδωκαν πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν ἀρχὰς καὶ δοξασίας, καὶ κατέθεσαν οὕτω τὰ πρῶτα τῆς νεωτέρας θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως ἐν τῇ Εὐρώπῃ σπέρματα. Ἀλλὰ καθὼς ἡ τῶν Παυλιανιτῶν αἵρεσις ἐξηλείφθη βαθμηδὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν κοιτίδι, οὕτω καὶ ἡ ἐν Θρᾴκῃ αὕτη ἀποικία, ἀφοῦ τοσοῦτον ἤκμασεν ἐνταῦθα ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας, ἐπὶ τέλους ἐμαράνθη

παντελῶς, ἐνῷ τὸ πνεῦμα αὐτῆς ἀπέπτη πρὸς δυσμὰς καὶ ἐγένετο αὐτόθι πρόξενον σωτηρίων ὡς πρὸς τὴν τύχην τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος μεταβολῶν. Αἱ ἀδιάκοποι συμφοραὶ εἰς τὰς ὁποίας ἐξετέθησαν αἱ χῶραι τῶν Παυλικιανιτῶν, μάλιστα ἀπὸ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς, ἡ μετ' αὐτῶν ἀνάμιξις ποικίλων βαρβάρων, ἡ καταδρομὴ τινῶν βασιλέων, καὶ ἡ αὔξουσα δεισιδαιμονία καὶ ἀμάθεια συνεπήγαγον κατ' ὀλίγον τὴν ὁλοσχερῆ καταστροφὴν τῶν ἐλευθερίων ἐκείνων δογμάτων, ὥστε σήμερον οὐδὲν ἴχνος αὐτῶν σώζεται ἐν Θράκῃ. Πολλοὶ προσῆλθον βαθαίως εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, πολλοὶ ἠσπάσθησαν τὸ μωαμεθανικὸν δόγμα, εὐάριθμοι δὲ τινὲς ὑπῆρχον ἔτι κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας εἰς τὰς κοιλάδας τοῦ Αἵμου διάγοντες μὲν τὸν βίον ἐν ἀπαιδευσίᾳ καὶ ἐν πενίᾳ, ἀναμίξαντες δὲ εἰς τὸ θρήσκευμα αὐτῶν θυσίας αἱματηρὰς καὶ ἄλλα τοιαῦτα παντελῶς ἀλλότρια τῶν ἀρχαίων δοξασιῶν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι, ὡς φαίνεται, ἐξηλείφθησαν ἔκτοτε, οἱ δὲ ὀλίγοι Παυλικιανῖται ἢ μᾶλλον Παυλικιάνοι, ὡς λέγονται οἱ κατοικοῦντες σήμερον εἰς Φιλιππούπολιν, οἵτινες εἶναι καὶ οἱ μόνοι φέροντες ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τὸ ἄλλοτε πολύκροτον ἐκεῖνο ὄνομα, κατέστησαν καθολικοί.

Τὸ ἕτερον ἀξιομνημόνευτον γεγονὸς τὸ μεσολαβῆσαν μεταξὺ τοῦ Ῥωσικοῦ πολέμου καὶ τοῦ Μωαμεθανικοῦ, ἀνάγεται εἰς τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ κράτους σχέσεις. Μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ διαπραγματεύσεων πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς δύσεως, ὁ Ὄθων ἐπανέλαβε τὰς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἐχθροπραξίας. Καὶ δὲν ηὐδοκίμει μὲν πολύ, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἔχων νὰ πολεμήσῃ πρὸς διαφόρους καὶ ἰσχυροὺς ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀντιπάλους, ἐνόμισε συνετὸν νὰ μὴ ἀπασχολῆται ὑπὸ τοιούτων ἐν τῇ δύσει περιπλοκῶν. Ὅθεν ἀπολύσας ἕνα τῶν ἐπισημοτέρων αἰχμαλώτων τῶν ἐπὶ τοῦ ἰταλικοῦ τούτου πολέμου γενομένων, Πανδοῦλφον τὸν ἡγεμόνα Βενεβέντου καὶ Καπύης, ἀνέθηκεν αὐτῷ νὰ καταπείσῃ τὸν Ὄθωνα νὰ εἰρηνεύσῃ. Ἐπανελήφθησαν λοιπὸν αἱ διαπραγματεύσεις καὶ ὁ Ὄθων δὲν ἐδίσταζε νὰ ἀπευθύνῃ νέαν αἴτησιν περὶ τοῦ γάμου τῆς Θεοφανοῦς μετὰ τοῦ Ὄθωνος Β'., χωρὶς νὰ ἀπαιτήσῃ ῥητήν τινα παραχώρησιν, ἀλλ' ἀρκούμενος εἰς τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον ἐνόμιζεν ὅτι ὁ γάμος οὗτος

θέλει διαβιβάσει εἰς τὸν υἱόν του ἐπὶ τῆς κάτω Ἰταλίας. Δὲν ἔπεμψε δὲ πλέον πρὸς παραλαβὴν τῆς νύμφης τὸν κενόδοξον καὶ κακοήθη Λουϊτπράνδον, ἀλλ' ἐπέτρεψε τὴν ἐντολὴν ταύτην εἰς τινας Γερμανοὺς μεγιστᾶνας, ὧν προΐστατο ὁ ἐπίσκοπος Μογοντιάκου Θευδόριχος, εἷς τῶν συνετωτέρων καὶ λογιωτέρων ἱερωμένων τοῦ κράτους. Οὕτω δὲ διεξαχθέντων τῶν πραγμάτων, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἔδωκε προθύμως τὴν συναίνεσιν αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐκκαιδεκαέτις Θεοφανὼ ἀναχωρήσασα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ συνοδίας λαμπρᾶς, ἔφθασεν εἰς Ῥώμην τὴν 14 ἀπριλίου 972, ὅπου ἐτελέσθη ὁ γάμος αὐτῆς μετὰ τοῦ Ὄθωνος Β΄ ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰωάννου ΙΓ΄. Ἡ χρηστή, ἡ ὡραία καὶ εὐφυὴς αὕτη νέα, ἥτις ἐκληρονόμησε μόνα τὰ προτερήματα τῆς ὁμωνύμου μητρός της, ἴσχυσε βραδύτερον οὐκ ὀλίγον καὶ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἐπιτροπεύσασα διὰ τὸν πρόωρον τοῦ συζύγου της θάνατον τὸν ἀνήλικον υἱόν της Ὄθωνα Γ΄, καὶ ἀναδείξασα εἰς περιστάσεις δυσχερεῖς μεγαλοφροσύνην καὶ δεξιότητα. Οἱ δὲ παρακολουθήσαντες αὐτήν, ἢ μετέπειτα ὑπ' αὐτῆς μετακληθέντες σοφοὶ Ἕλληνες, ἐπενήργησαν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν διάπλασιν τῆς Δύσεως.

Τοιουτοτρόπως ἐξασφαλισθεὶς ἁπανταχόθεν διὰ τῆς καταπαύσεως τῶν ἐσωτερικῶν στάσεων, διὰ τῆς κατατροπώσεως τῶν Ῥώσων καὶ τῆς χειρώσεως τῆς Βουλγαρίας, διὰ τῆς μετοικεσίας τῶν Παυλικιανιτῶν καὶ διὰ τῶν φιλικῶν σχέσεων εἰς ἃς περιῆλθε πρὸς τὸν ἰσχυρὸν δυνάστην τῆς Δύσεως, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐτράπη ἤδη κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Εἴδομεν ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἶχεν ἐπιτρέψει εἰς τὸν πατρίκιον Νικόλαον νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὴν μελετωμένην ἐπανάστασιν τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Συρίας, οἵτινες τωόντι, προσλαβόντες μετ' οὐ πολὺ ἐπικουρίας ἐξ Αἰγύπτου καὶ τῆς ἄλλης Ἀφρικῆς καὶ τῶν ἀνατολικωτέρων χωρῶν, ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀντιοχείας. Καὶ ὁ μὲν πατρίκιος Νικόλαος ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ διέλυσεν, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ᾐσθάνετο ὅτι ἀπῃτεῖτο ὁριστικωτέρα τῶν πραγμάτων ῥύθμισις πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, καὶ ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ διεξαγάγῃ αὐτόθι μέγαν ἐπιθετικὸν ἀγῶνα, ἵνα ἀνακτήσῃ ὁλοσχερῶς πρὸς μεσημβρίαν μὲν τὴν Συρίαν μετὰ τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Ἰουδαίας,

πρὸς ἀνατολὰς δὲ τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, καὶ τὴν ἰδίως λεγομένην μεγάλην Ἀρμενίαν, καθιστῶν οὕτω σύνορα τοῦ κράτους πρὸς ἀνατολὰς μὲν ἀπὸ βοῤῥᾶ πρὸς μεσημβρίαν, τὸν Ἀράξην, τὸ Κάσπιον ὄρος καὶ τὸν Τίγριν, πρὸς νότον δὲ ἀπ' ἀνατολὰς πρὸς δυσμὰς τὴν ἔρημον τῆς Συρίας καὶ τὸν Σουεσσικὸν ἰσθμόν. Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ βουλεύματος τούτου ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἐντελῆ διακοπὴν τῶν διαφόρων κλασμάτων τοῦ μωαμεθανικοῦ κόσμου, καὶ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἐξεσθένησιν καὶ τὴν παράλυσίαν αὐτοῦ. Διὰ νὰ διευκολύνῃ δὲ τὸ ἔργον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐζήτησε παρὰ τῶν Ἐνετῶν, οἵτινες μόνοι τότε ἐκ τῶν τῆς Δύσεως πόλεων διεξῆγον ἐμπόριον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, νὰ ἐκδώσωσι νόμον ἐπιβάλλοντα θάνατον ἢ χρηματικὴν ποινὴν 100 λιτρῶν χρυσίου (122,400 δραχμῶν) κατὰ παντὸς, ὅστις ἤθελε κομίσει εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς σίδηρον, ξυλικὴν, ὅπλα, ἢ ἄλλο τι πρὸς πόλεμον χρήσιμον, καὶ οἱ Ἐνετοὶ, οἵτινες ἕνεκα τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμφερόντων ἠναγκάζοντο νὰ ἀναγνωρίζωσι μέχρι τινος τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας, ἐξέδωκαν τὸν ζητηθέντα νόμον· ἀλλὰ δυστυχῶς αἱ τοιαῦται ἀπαγορεύσεις, καίτοι πολλάκις διαταχθεῖσαι, πάντοτε παρεβιάζοντο ὑπὸ τῆς πλεονεξίας, ὡς λέγει ὁ Μουρατόρης.

Ἡ πρώτη ἐκστρατεία ἐγένετο τῷ 973 κατὰ τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, διὰ τοῦ τότε δομεστίκου τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν ἀπεμνημόνευσεν ἡ ἱστορία. Ὁ δομέστικος οὗτος, συνεπαγόμενος στρατὸν καλῶς κατηρτισμένον, ηὐδοκίμησε κατ' ἀρχάς· διότι διελθὼν τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ περάσας τὸν Εὐφράτην, ἐλεηλάτησε τὴν περὶ Ἔδεσσαν χώραν Ὀσροηνὴν (τμῆμα τῆς Μεσοποταμίας, κατεχόμενον ἔτι ὑπὸ τῶν Ἀράβων), ἐκυρίευσε τὴν Νίσιβιν τῆς Μυγδονίας (μέρος καὶ τοῦτο τῆς Μεσοποταμίας ἀνῆκον ἔτι εἰς τοὺς πολεμίους), καὶ ἔπειτα τραπεὶς πρὸς βοῤῥᾶν καὶ ἐμβαλὼν εἰς τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν, ἐκυρίευσε τὴν Ἀμίδαν (τὸ σημερινὸν Διαρβεκὶρ) καὶ ἐπόρθησε πᾶσαν τὴν πέριξ χώραν, συλλαβὼν πολλοὺς αἰχμαλώτους. Ἡ Περσαρμενία, ἥτις εἶχε διατηρήσει τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς ὑπὸ ἰδίους ἡγεμόνας, συνεμάχησε μετὰ τῶν Βυζαντινῶν. Οἱ ἐκπλαγέντες Μωαμεθανοὶ ἔφυγον προτροπάδην πρὸς τὸ Βαγδάτιον καὶ διέδωκαν τὸν τρόμον αὐτῶν εἰς τὴν

μεγάλην ταύτην πόλιν ἐν ᾗ οὐδεμία ὑπῆρχε σχεδὸν κυβέρνησις. Οἱ Καλίφαι εἶχον πρὸ καιροῦ ἀποβάλει πᾶν πραγματικὸν κράτος, μὴ διατηρήσαντες εἰμὴ τὸ ὄνομα τῆς ἀρχῆς καὶ τὸ προνόμιον τοῦ νὰ μνημονεύωνται πρῶτοι αὐτοὶ εἰς τὰς δημοσίας προσευχάς. Ἀληθεῖς κυβερνῆται ἦσαν τότε οἱ κατὰ τόπους Ἐμίραι· ἀλλὰ καὶ τούτων οἱ πλεῖστοι ἐξαχρειωθέντες κατέτριβον τὸν βίον περὶ κυνηγέσια καὶ εὐωχίας, ὥστε οὐδεμία ἐγένετο παρασκευὴ πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐξηκολούθει προβαίνων πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Τίγρεως, καὶ ἐλεηλάτει τὴν περὶ Μαρτυρόπολιν Σωφηνήν. Τότε ὁ μωαμεθανὸς διοικητὴς τῆς χώρας ταύτης, ἀνὴρ γενναῖος, Ἀβοὺ Ταγλὰβ καλούμενος, ἀθροίσας ὅσον ἠδυνήθη στρατὸν, ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ μεγάλου δομεστίκου. Κατὰ δυστυχίαν ὁ στρατηγὸς οὗτος, θαῤῥῶν εἰς τὰ προηγούμενα κατορθώματα καὶ εἰς τὸ πλῆθος τοῦ στρατοῦ ὃν ἦγε, περιεφρόνησε τὸν ἀντίπαλον ἐκεῖνον, καὶ ἐνέβαλεν ἀπερισκέπτως εἰς στενόν τι ἀδιάβατον διὰ τὸ ἱππικόν. Ἐνῷ δὲ εὑρίσκετο ἔτι ἐν τῇ δυσχωρίᾳ ταύτῃ, ἐπέπεσε κατ' αὐτοῦ ὁ Μωαμεθανὸς ἡγεμὼν καὶ κατατροπώσας μὲν τὸν στρατὸν, αἰχμαλωτεύσας δὲ τὸν δομέστικον, ἐματαίωσεν οὕτω τοὺς καρποὺς τῶν ἀγώνων ὁλοκλήρου ταύτης τῆς ἐκστρατείας.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀνέλαβε τότε αὐτὸς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου βουλεύματος κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους 974. Παρακολουθήσας τὰ ἴχνη τοῦ δομεστίκου, ἐπέρασε τὸν Εὐφράτην, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Νίσιβιν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἐγκαταλίπει οἱ κάτοικοι αὐτῆς, ἐλεηλάτησε πᾶσαν τὴν πέριξ χώραν, ἐνέβαλεν εἰς τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν, ἐκυρίευσε τὴν Ἀμίδαν, ἣν οἱ Ἄραβες εἶχον ἀνακτήσει ἐν τῷ μεταξὺ, καὶ ἔλαβε παρὰ τῶν αὐτόθι Μωαμεθανῶν λύτρα πολλά. Ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς προήλασε πρὸς τὴν Μύκταρσιν, τὴν πλουσιωτέραν πόλιν τῆς χώρας, ὡς λέγει Λέων ὁ Διάκονος, ὅστις ὀνομάζει αὐτὴν Μιεφαρκὶμ, καὶ ἥτις ἐξηγόρασεν ὡσαύτως τὴν λεηλασίαν αὐτῆς διὰ πλείστων καὶ καλλίστων δώρων εἰς χρυσὸν, εἰς ἄργυρον καὶ χρυσόστικτα ὑφάσματα. Ἤθελε δὲ ὁ βασιλεὺς νὰ προχωρήσῃ μέχρις Ἐκβατάνων (Χαμαδᾶν) τῆς Μηδίας, καὶ μέχρι τοῦ Βαγδατίου, ὅπου ἤλπιζε νὰ εὕρῃ θησαυροὺς ἀμυθήτους, ἀλλὰ δὲν ἐξετέλεσε τὸ βούλευμα τοῦτο, διότι ἐνῷ ἔδει νὰ διαβῇ χώραν ἔρημον, ἄνυδρον, καὶ δύσβατον, ὁ ἐκπεπληγμένος Κα-

λίφης τοῦ Βαγδατίου ἔσπευσε νὰ προτείνῃ αὐτῷ τὴν πληρωμὴν ἐτησίου φόρου, καὶ νὰ πέμψῃ αὐτῷ ἀμέσως δῶρα πλουσιώτατα καὶ χρηματικὸν ποσόν, τὸ ὁποῖον δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβῶς, διότι ὁ Λέων ὁ Διάκονος λέγει περὶ αὐτοῦ ἀορίστως «μυριάδας τριακοσίας ἀργύρου καὶ χρυσοῦ», τὸ ὁποῖον ὅμως εἰς πᾶσαν περίστασιν φαίνεται μέγα. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐνόμισε συνετὸν νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἔκτασιν ἣν ἔλαβε τὸ κράτος πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐθριάμβευσε διὰ τῆς ἀγορᾶς, ἐπιδεικνύων τὰ λάφυρα τῆς Ἀσίας, καὶ προπεμπόμενος ὑπὸ τῶν εὐφημιῶν τοῦ πλήθους.

Μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἐπάνοδον, ἔλαβε νέαν ἀφορμὴν νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἂν ἔσχισε τὸν τόμον δι' οὗ ὁ κλῆρος εἶχεν ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ ὑπαχθῇ ῥητῶς εἰς τὴν ἀνωτάτην τοῦ βασιλέως κυριαρχίαν, ἤξευρεν ὅμως νὰ διατηρῇ τὰ δίκαια αὐτοῦ καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν ἀνώτατον τοῦ κλήρου ἄρχοντα. Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Βασίλειος κατηγορήθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, δικαίως ἢ ἀδίκως, ἐπὶ συνωμοσίᾳ μὲν κατὰ τοῦ βασιλέως, ἐπὶ παραβάσει δὲ τῶν θείων τῆς ἐκκλησίας κανόνων. Ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσε λοιπὸν αὐτὸν νὰ ἀπολογηθῇ· ὁ δὲ ἀπεποιήθη προφασιζόμενος ὅτι ὁ πατριάρχης δὲν δύναται νὰ δικασθῇ εἰμὴ συνοδικῶς. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐξώρισε τὸν πατριάρχην καὶ διέταξε νὰ χειροτονηθῇ ἕτερος, ὁ Ἀντώνιος ὁ Στουδίτης, τοῦ ὁποίου ἐπαινεῖται ἡ ἱερότης καὶ ἡ ἐπιστήμη.

Εἰς τὸ κατὰ πόδας ἔτος ὁ βασιλεὺς ἐπανέλαβε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν περὶ Ἀνατολῆς βουλευμάτων αὐτοῦ. Αἱ πρὸς τὸν Καλίφην γενόμεναι συνθῆκαι ἀνετράπησαν, ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ. Οἱ Μωαμεθανοὶ ἀνέκτησαν ἀμέσως πάσας τὰς μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Τίγρεως χώρας, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἐνόησεν ὅτι δὲν ἀρκοῦσιν ἁπλαῖ περὶ ὑποταγῆς ὑποσχέσεις, ἀλλὰ δέον νὰ κυριευθῶσι πάντα τὰ φρούρια, ἵνα ἀσφαλισθῇ τὸ ἔργον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀφεὶς τὰς ἀπωτέρω κειμένας ἀνατολικωτέρας χώρας, ἐτράπη ἤδη ἐπὶ τὴν Συρίαν, καὶ ἐνταῦθα ἐκυρίευσε πρὸ πάντων τὴν Ἱεράπολιν, τὴν Ἀπάμειαν, τὴν Ἔμεσον καὶ τὴν Ἡλιούπολιν. Εἰς τὴν Ἱεράπολιν, τὴν ὁποίαν ὁ Λέων ὁ Διάκονος ὀνομάζει Μέμπετζε, εὗρε τὰ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ σανδάλια, καὶ τὰς τοῦ σεβασμίου

τε Προδρόμου τρίχας, τοῦ Κήρυκος, καὶ ἔπεμψεν ἀμφότερα ταῦτα τὰ κειμήλια εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἀποτεθῶσιν ἐντὸς δύο τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις ναῶν. Ἀπὸ Ἡλιουπόλεως (Βααλβέκ) ὥρμησε πρὸς τὴν Δαμασκὸν, ὅπου ἔπραξε πάλιν τὸ λάθος νὰ μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἅλωσιν αὐτῆς, ἀλλ' ἐξελθόντος τοῦ ἐμίρου Ἀφτεκίου μετὰ τῶν κατοίκων καὶ πλουσίων δώρων εἰς προϋπάντησίν του, περιωρίσθη νὰ ἐπιβάλῃ αὐτῷ φόρον, διῆλθε τὸ Λίβανον ὄρος, ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου ὀχυρόν τι φρούριον κείμενον εἰς μίαν τῶν ὑψηλοτέρων καὶ ἀποτομωτέρων κορυφῶν τοῦ ὄρους ἐκείνου, κατέβη ἐκεῖθεν εἰς τὴν Φοινίκην, καὶ ἐξεπολιόρκησεν ἐνταῦθα τάς τε Βαλαναίας καὶ τὴν Βηρυτὸν, ἐν ᾗ εὗρε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐν εἰκόνι σταύρωσιν, ἣν παρέπεμψεν ὡσαύτως εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ τὴν τῆς Βηρυτοῦ ἀνάκτησιν, ἐπλησίασεν εἰς τὴν Τρίπολιν, ἀλλ' αὕτη ἦτο ὀχυρωτάτη, καὶ προςέτι δὲν ἠδύνατο νὰ κυριευθῇ ἄνευ στόλου, παραδόξως δὲ στόλος βυζαντινὸς δὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ· ὅθεν ὁ βασιλεὺς καταλιπὼν τὴν Τρίπολιν, ἐξεπολιόρκησεν ἄλλας τινὰς παραλίους πόλεις, καὶ ἤδη ἀπεφάσισεν αἴφνης νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἄδηλον διὰ τὶ, ἐνῷ εἶχεν ἔτι καιρὸν νὰ παρατείνῃ τὴν ἐκστρατείαν αὐτοῦ. Ἐπανερχόμενος δὲ συνέπεσε νὰ διέλθῃ ἀπὸ τὴν Ἀνάζαρβον, καὶ τὸν Ποδανδὸν, καὶ ἄλλας κτήσεις πολυτελεῖς, καὶ χώρας εὐφόρους, ὥςτε ἔλαβε τὴν περιέργειαν νὰ ἐρωτήσῃ εἰς τίνα ἀνήκουσιν αὗται. Οἱ περὶ αὐτὸν ἀπεκρίθησαν ὅτι τὰ λαμπρὰ ταῦτα κτήματα ἀνακτηθέντα ἐπ' ἐσχάτων τὰ μὲν ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, τὰ δὲ ὑπὸ διαφόρων δομεστίκων, τὰ δὲ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, ἐδωρήθησαν ἅπαντα εἰς τὸν παρακοιμώμενον Βασίλειον. Τότε ὁ βασιλεὺς ἀπορήσας καὶ ἀγανακτήσας «δεινὸν, εἶπε, νὰ ἀναλίσκωνται τὰ δημόσια χρήματα, νὰ ταλαιπωρῶνται τὰ στρατεύματα καὶ νὰ ἀναδέχωνται οἱ βασιλεῖς ὑπερορίους ἀγῶνας, τὰ δὲ ἐκ τοσούτων κόπων καὶ μόχθων προςκτώμενα νὰ γίνωνται κτῆμα εὐνούχου.» Ὁ λόγος οὗτος δὲν ἐβράδυνε νὰ φθάσῃ εἰς τὰ ὦτα τοῦ παρακοιμωμένου, ὅςτις ἐννοήσας ὅτι ἐνδέχεται νὰ ἀπολέσῃ τὸ παντοδύναμον αὐτοῦ ἀξίωμα, ἀπεφάσισε νὰ προλάβῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὸν κίνδυνον. Ὅθεν ὅτε ἀφίκετο ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν παρὰ τὸ ὄρος τοῦ Ὀλύμπου ἔπαυλιν ἑνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων μεγιστάνων τοῦ κρά-

τους, τοῦ πατρικίου καὶ σεβαστοφόρου Ῥωμανοῦ, ὅπου καὶ διέτριψεν ἐπί τινας ἡμέρας, κατώρθωσεν ὁ παρακοιμώμενος, δι' ἑνὸς τῶν εὐνούχων ὑπηρετῶν, νὰ κεράσῃ τὸν Ἰωάννην δηλητήριον, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα κατὰ μικρὸν ἀναλίσκουσι τὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸ ὁποῖον τῷόντι κατέβαλε μετά τινας μῆνας τὸ ἀθλητικὸν ἐκεῖνο σῶμα.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπέθανε τῇ 10 ἰανουαρίου 976 εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 51. Ἐὰν εἰς τὰς τελευταίας κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἐκστρατείας δὲν ἀνέδειξε πρόνοιαν καὶ ἐπιμονὴν ἀνάλογον πρὸς τὸ μέγεθος τῶν βουλευμάτων τὰ ὁποῖα προῃρεῖτο νὰ ἐκτελέσῃ, ἡ κατὰ τῶν Ῥώσων ἐκστρατεία αὐτοῦ ὑπῆρξε λαμπροτάτη λόγῳ τέχνης, δεξιότητος καὶ τόλμης. Καὶ ἐν γένει ἅπας τοῦ βασιλέως τούτου ὁ βίος παρίστησιν ἡρωϊκόν τινα χαρακτῆρα, παρεκτὸς τῆς ἀποφράδος ἐκείνης νυκτὸς καθ' ἣν, μεθυσθεὶς ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς ἐκδικήσεως καὶ τῆς φιλαρχίας, ἐξετράπη τῆς συνήθους αὐτῷ μεγαλοφροσύνης. Ὁ δὲ πρόωρος θάνατός του ὑπῆρξε τόσῳ μᾶλλον θλιβερός, ὅσῳ, ἐὰν ἐπέζῃ ὀλίγον, ἡ ἀρχὴ ἤθελε περιέλθει ἀπὸ τῶν δεξιῶν αὐτοῦ χειρῶν εἰς τὰς οὐδὲν ἧττον δεξιὰς χεῖρας τοῦ Βασιλείου Β'., ἐνῷ ἤδη διὰ τὴν παρεμπεσοῦσαν μεσοβασιλείαν τοῦ εὐνούχου Βασιλείου, πολλὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου πραχθέντων ἀνετράπησαν, ὁ δὲ Βασίλειος Β'. ἀντὶ νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης καὶ τῆς κατατροπώσεως τῶν ἐξωτερικῶν πολεμίων, ἐδέησε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ἔργον τοῦτο ἐξ ἀρχῆς.

Τῷ ὄντι καθ' ἣν ἐποχὴν ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἐκ τῶν δύω νομίμων διαδόχων ὁ μὲν Βασίλειος ἦτο 20 ἐτῶν, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος 17. Ὁ πρῶτος λοιπὸν ἐδύνατο βεβαίως ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας του νὰ ἀναλάβῃ τὴν πραγματικὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἦτο ἔτι ἄπειρος, καὶ ἀνέκαθεν εἰθισμένος νὰ εὐλαβῆται τὸν εὐνοῦχον Βασίλειον ὡς προστάτην καὶ ὁδηγόν· ἐκ τούτου δὲ ὠφελούμενος ὁ πολυμήχανος ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ὅστις, ἀφοῦ διετέλεσεν ἀλληλοδιαδόχως πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως ἐπί τε τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου, κατέστησεν ἀμφοτέρους ἐκποδών, κατώρθωσεν ἤδη ἂν ὄχι νὰ λάβῃ καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ τῆς βασιλείας, ὅπως οἱ δύω ἐκεῖνοι στρατηγοί, νὰ μετέλθῃ ὅμως ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη πᾶσαν

αὐτῆς τὴν ἐξουσίαν. Ἵνα ἀσφαλισθῇ δὲ κατέφυγεν εἰς διάφορα μηχανήματα, ἐξ ὧν τινὰ ἀπέβησαν ὀλέθρια. Πρὸ πάντων ἀνεκάλεσεν ἐκ τῆς ἐξορίας τὴν μητέρα τῶν δύω βασιλέων Θεοφανὼ, πιθανῶς ἵνα εἰς ἀμοιβὴν τῆς εὐεργεσίας ταύτης συντελέσῃ αὕτη εἰς παγίωσιν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ διὰ τῆς ἐπιῤῥοῆς ἣν εἶχεν ἐπὶ τῶν υἱῶν της. Τοὐλάχιστον ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἀνάκλησιν ταύτην τῆς Θεοφανοῦς, τῆς ὁποίας ὅμως τὸ ὄνομα δὲν ἀκούεται ἔκτοτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἀλλ' ὁ πρόεδρος Βασίλειος προέβη συγχρόνως καὶ εἰς ἑτέραν πρᾶξιν, τῆς ὁποίας γνωστότερα εἶναι τά τε αἴτια καὶ τὰ ἀποτελέσματα. Ἐπὶ Ἰωάννου, τὸ πρῶτον μετὰ τὸν βασιλέα ἐν τῷ κράτει πρόςωπον ἦτο ὁ Βάρδας Σκληρὸς, ὅςτις, ὡς στρατηλάτης πάσης Ἀνατολῆς, καὶ, ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ πολεμικῶν κατορθωμάτων, μέγα ἰσχύων ἐν τῷ στρατῷ, δὲν ἦτο φυσικὸν νὰ ἀνεχθῇ ἄλλην κυριαρχίαν. Ὅθεν ὁ εὐνοῦχος Βασίλειος ἐνόμισε πρέπον νὰ περιστείλῃ μὲν τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, νὰ περιποιηθῇ δὲ καὶ νὰ ἀντιτάξῃ εἰς αὐτὸν τοὺς γνωστοὺς εἰς ἡμᾶς στρατηγοὺς Πέτρον καὶ Μιχαὴλ Βούρτζην. Ἐπὶ τούτῳ δὲ τὸν μὲν Βάρδαν Σκληρὸν, ἀφαιρέσας ἀπὸ αὐτοῦ τὴν τοῦ στρατηλάτου ἀρχὴν, ἐξαπέστειλεν εἰς τὴν δευτερεύουσαν στρατηγίαν τῆς Μεσοποταμίας, τὸν δὲ στρατοπεδάρχην Πέτρον διώρισε στρατηλάτην τῆς Ἀνατολῆς, καὶ τὸν Μιχαὴλ Βούρτζην μάγιστρον καὶ στρατηγὸν Ἀντιοχείας.

Ὁ Σκληρὸς ἀγανακτήσας, μεταβαίνει ἐν τάχει εἰς τὴν ἐπιτραπεῖσαν αὐτῷ ἐπαρχίαν, οὐχὶ ἵνα ὑπακούσῃ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ εὐνούχου, ἀλλ' ἵνα ἐκδικηθῇ αὐτόν. Ὁ στρατὸς τὸν ὁποῖον εὗρεν αὐτόθι, καὶ ὅςτις τὸν ἐλάτρευε, τὸν ἀνηγόρευσεν ἀμέσως βασιλέα, «τῶν Ἀρμενίων καταρξάντων τῆς εὐφημίας.» Οἱ Ἄραβες, οἵτινες ἦσαν πάντοτε πρόθυμοι νὰ ὑποθάλπωσι πᾶσαν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς στάσιν, συμμαχοῦσι μετ' αὐτοῦ· τινὲς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ αὐτομολοῦσιν ἔκτοτε πρὸς τὸν Σκληρόν· ἄλλοι, ὡς ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης, συνεννοοῦνται μετ' αὐτοῦ. Συγκροτηθείσης δὲ περὶ τὰ μεσα τοῦ 976 κατὰ τὴν Λάπαραν τῆς Καππαδοκίας μάχης μεταξὺ τοῦ Σκληροῦ καὶ τοῦ στρατηγοῦ Πέτρου, τρέπονται οἱ βασιλικοὶ, καὶ ἅπαν τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, σὺν τῇ ἀποσκευῇ καὶ πλούτῳ ἀπείρῳ, περιπίπτει εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν, οἵ-

τινες μετ' οὐ πολὺ ἐνισχύονται ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς αὐτομολήσεως τοῦ τε Μιχαὴλ Βούρτζη καὶ τοῦ στρατηγοῦ 'Ανδρονίκου τοῦ Λυδοῦ καὶ τοῦ στόλου τῶν 'Ατταλέων. Ὅταν αἱ εἰδήσεις αὗται ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Βασίλειος ἐταράχθη μὲν, ἀλλὰ δὲν ἀπηλπίσθη ἔτι νὰ καταβάλῃ τὸν ἀντίπαλον διὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἀνθρώπων καὶ τῶν συνήθων αὐτῷ μηχανημάτων. Πείθει λοιπὸν τὸν βασιλέα νὰ πέμψωσιν εἰς 'Ασίαν τὸν πρωτοβεστιάριον Λέοντα, σύμβουλον μὲν ἔχοντα τὸν ἐπὶ εὐγλωττίᾳ διαβόητον πατρίκιον 'Ιωάννην, περιβεβλημένον δὲ πᾶσαν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν τοῦ δωρεῖν, καὶ διορίζειν, καὶ προβιβάζειν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ὁ Λέων, ἀφειδῶς ποιούμενος χρῆσιν τοῦ τοιούτου δικαιώματος, θέλει προσελκύσει τοὺς πλείστους τῶν ἀποστατῶν. Ὁ Λέων ἐλθὼν εἰς Κοτυάειον τῆς Φρυγίας, καὶ πήξας αὐτόθι τὸ στρατόπεδον, τοῦ ὁποίου ἡγεῖτο πάντοτε ὁ πατρίκιος Πέτρος, ἤρχισε τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ· ἀλλ' αὗται ἀπέτυχον, ὑποληφθεῖσαι ὡς σημεῖον ἀδυναμίας. Τότε ἀπεφάσισε συνετόν τι ἅμα καὶ τολμηρόν. 'Αναχωρήσας ἀπὸ Κοτυαείου, καὶ ἀφεὶς κατὰ μέρος τὸν εἰς Διπόταμον παρατεταγμένον Σκληρὸν, ὥρμησε πρὸς ἀνατολὰς, ἵνα ἀπειλήσῃ τὰ νῶτα τῶν στασιαστῶν. Τὸ κίνημα τοῦτο κατεφόβισε τοὺς περὶ τὸν Σκληρὸν, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὑπολαμβάνοντες κινδυνεύουσαν τὴν στάσιν νὰ διαλυθῇ, προσέῤῥευσαν πρὸς τὸν πρωτοβεστιάριον. Ταῦτα ἀναλογιζόμενος ὁ Σκληρὸς ἀπέσπασε τὸν Μιχαὴλ Βούρτζην μετὰ εὐζώνου στρατιᾶς, παραγγείλας ν' ἀντιταχθῇ μὲν κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς πᾶσαν πρόοδον τοῦ Λέοντος, νὰ ἀποφύγῃ δὲ ὅσον οἷόν τε καθολικὴν πρὸς αὐτὸν συμπλοκήν. 'Αλλ' ἐνῷ ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης ἀνέλαβε τὸ ἔργον τοῦτο, μανθάνει ὅτι οἱ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Βεῤῥοίας Ἄραβες ἔπεμψαν τὸν συμπεφωνημένον ἐτήσιον φόρον εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς, καὶ ὅτι οἱ κομίζοντες τὸν χρυσὸν τοῦτον ἔμελλον νὰ διέλθωσιν εἰς ῥητὴν ἡμέραν ἀνὰ μέσον τῶν δύω στρατευμάτων. Ἤξευρον δὲ τοῦτο καὶ οἱ περὶ τὸν Λέοντα, ὥςτε οἱ δύο ἀντίπαλοι ὥρμησαν κατ' ἀλλήλων περὶ τὸ φρούριον 'Οξύλιθον, ἵνα κυριεύσωσι τὸ λάφυρον, καὶ συγκροτηθείσης μάχης, τρέπονται οἱ περὶ τὸν Βούρτζην, πολλοὺς ἀποβαλόντες, μάλιστα ἐκ τῶν 'Αρμενίων, τοὺς ὁποίους ἀνηλεῶς ἔσφαζον οἱ βασιλικοὶ, ὡς πρώτους προςχωρήσαντας πρὸς τὸν ἀποστάτην. Μετὰ τὴν ἧτταν ταύτην ὁ

Σκληρὸς ἐνόησεν ὅτι ἡ τύχη του ἐξαρτᾶται ἐκ μάχης κρισίμου, καὶ ἐπελθὼν ἄνευ ἀναβολῆς μεθ' ὅλης τῆς στρατιᾶς, ἧς αὐτὸς μὲν ἦγε τὸ μέσον, ἐπέτρεψε δὲ τὸ μὲν δεξιὸν κέρας εἰς τὸν γενναῖον αὐτοῦ ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον, τὸ δ' ἀριστερὸν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Γαβρᾶν, ἐπέπεσε κατὰ τοῦ Λέοντος περὶ Ῥαγέας, καὶ ἔτρεψε τοὺς περὶ αὐτὸν μετὰ φόνον πολύν. Ἐκεῖ ἔπεσεν ὁ πατρίκιος Ἰωάννης, ἐκεῖ ὁ στρατοπεδάρχης Πέτρος, ἐκεῖ ἔπεσον καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς ἄνδρες, ᾐχμαλωτεύθη δὲ καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος μεθ' ἑτέρων ἐκ τῶν ἐν τέλει. Ἡ μάχη αὕτη συνεκροτήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 977, ὁ δὲ Σκληρὸς ἀπέβη ἤδη κύριος ἁπάσης σχεδὸν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἰςελθὼν μετ' οὐ πολὺ καὶ εἰς αὐτὴν Νίκαιαν.

Ἐν τῇ δεινῇ ταύτῃ ἀμηχανίᾳ ὁ εὐνοῦχος Βασίλειος, ὅςτις καθὼς ἠξεύρομεν, δὲν ἦτο ἄνθρωπος κοινὸς, ἔδειξε δεξιότητα καὶ τόλμην σπανίαν. Πρὸ πάντων ἐπέστησε τὴν προςοχὴν εἰς τὰ ναυτικὰ πράγματα, διότι ὁ ναύαρχος τοῦ Σκληροῦ Μιχαὴλ Κουρτίκιος, θαλασσοκρατῶν, οὐ μόνον πᾶσαν νῆσον ἐπόρθει, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Ἑλλήςποντον ἡτοιμάζετο νὰ εἰςέλθῃ. Ὅθεν ὁ Βασίλειος, ἐξαρτυσάμενος στόλον ἀποχρῶντα, ἐκπέμπει τὸν ὑποναύαρχον Θεόδωρον τὸν Καραντηνὸν κατὰ τῶν πολεμίων. Καὶ γενομένης ναυμαχίας πεισματώδους εἰς Φώκαιαν, τρέπονται οἱ περὶ τὸν Κουρτίκιον καὶ διασκεδάζονται. Ἐνῷ δὲ οὕτω ἐπετύγχανε πρόςκαιρόν τινα ἀπὸ θαλάσσης ἀναψυχὴν, ἀντιπαρέτασσε καὶ κατὰ ξηρὰν εἰς τὸν Σκληρὸν οὐχὶ πλέον δευτερεύοντας στρατηγοὺς καὶ πρωτοβεστιαρίους καὶ πατρικίους ἀπολέμους, ἀλλ' ἀνταγωνιστὴν ὄντως ἐκείνου ἐνάμιλλον. Ὁ ἀνὴρ εἰς ὃν ἐπέστησε τότε τὴν προςοχήν του ἦτο ὁ Βάρδας Φωκᾶς, ὁ υἱὸς τοῦ κουροπαλάτου Λέοντος, ὁ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου στασιάσας, ἀναγκασθεὶς νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα, ἀποκαρεὶς κληρικὸς, καὶ περιορισθεὶς εἰς Χίον μετὰ τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων του. Ὁ Βάρδας Φωκᾶς ἦτο εἷς τῶν ἐμπειροτέρων στρατηγῶν τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἔσωζε μὲν ἀφορμὰς δυςαρεσκείας κατὰ τοῦ προέδρου Βασιλείου, ὅςτις εἶχε πολυειδῶς καταπολεμήσει αὐτὸν ἄλλοτε, ἀλλ' ἐμίσει πολὺ μᾶλλον τὸν καταβαλόντα τὴν στάσιν αὐτοῦ Βάρδαν Σκληρόν. Εἶχε μὲν ἀποκαρεῖ κληρικὸς, ἀλλ' ἡ βεβιασμένη αὕτη ἱερωσύνη δὲν ἐλογίζετο σπουδαία· ἡ δὲ κατεπείγουσα ἀνάγκη τοῦ Βασιλείου καὶ ἡ ἀκοίμητος φιλοδοξία τοῦ Φωκᾶ

συνεμάχησαν πρὸς ἀλλήλας, λησμονήσασαι τὰς ἀρχαίας ἔριδας, καὶ καταπατήσασαι τοὺς ἱερωτέρους νόμους. Ὁ Βάρδας Φωκᾶς ἀνακληθεὶς λοιπὸν ἐκ τῆς ἐξορίας, προεχειρίσθη δομέστικος τῶν σχολῶν, καὶ ἐξαπεστάλη κατὰ τοῦ Σκληροῦ· ὥςτε συνέβη ἤδη τὸ παράδοξον τοῦτο, ὅτι ὁ ἄλλοτε κατὰ τῆς βασιλείας στασιάσας Φωκᾶς, ὁ ὑπὸ τοῦ Σκληροῦ καταβληθεὶς, ἐπεχείρησε νὰ καταβάλῃ τὸν Σκληρὸν, στασιάσαντα νῦν κατὰ τῆς βασιλείας. Ὁ Φωκᾶς ἀναδεξάμενος οὕτω τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἀγῶνα, διεπέρασε μόνος διὰ τοῦ Ἑλληςπόντου εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ διὰ νυκτὸς πορευόμενος ἔφθασεν εἰς Καισάρειαν, ὅπου συνεκέντρωσε τὰ λείψανα τοῦ περὶ Ῥαγέας ἡττηθέντος βασιλικοῦ στρατοῦ, καὶ ὅπου προςῆλθε πρὸς τοῖς ἄλλοις πρὸς αὐτὸν ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης, ὅςτις μετὰ τὴν ἧτταν ἣν εἶχε πάθει, δὲν ἔτυχε, φαίνεται, εὐχαρίστου δεξιώσεως παρὰ τῷ Σκληρῷ. Ἀπὸ Καισαρείας προῆλθεν ὁ Φωκᾶς εἰς τὸ Ἀμόριον· καὶ ἐνταῦθα προςεβλήθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἐκ Νικαίας ἐπελθόντος κατ' αὐτοῦ Σκληροῦ. Οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσιν, ἀλλ' ἡ ὑποχώρησις ἐγένετο ἐν τάξει, χάρις εἰς τὴν δεξιότητα καὶ τὴν ἀνδρείαν τοῦ στρατηγοῦ, ὅςτις καταλαβὼν χωρίον ἀσφαλὲς, ἐξηκολούθησεν ἐνθαῤῥύνων καὶ αὐξάνων τὴν περὶ αὐτὸν δύναμιν. Ἐκεῖ παρακολουθήσαντος τοῦ Σκληροῦ, συνεκροτήθη περὶ τὰ καλούμενα Βασιλικὰ θέρμα, δευτέρα μάχη πεισματωδεστέρα τῆς πρώτης καθ' ἣν ὅμως ἐτράπησαν πάλιν οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν. Ἐντεῦθεν οὗτος ἀναλογιζόμενος ὅτι ἔχει χρείαν ἰσχυρᾶς τινος ἐπικουρίας, ἀπῆλθε πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἰβηρίας Δαβὶδ, ὅςτις ἦτο φίλος αὐτοῦ, καὶ συλλέξας αὐτόθι στρατὸν οὐκ ὀλίγον, ἀθροίσας δὲ τοὺς ἐκ τῆς προηγουμένης τροπῆς διασκεδασθέντας, κατῆλθε κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 979, εἰς Παγκάλειαν, πεδίον ἁπλούμενον παρὰ τὸν ποταμὸν Ἅλυν, ὅπου ἦτο στρατοπεδευμένος ὁ Σκληρός. Καὶ ἐκεῖ συνήφθη τρίτη ἐναγώνιος μάχη. Οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν ἤρχισαν πάλιν νὰ ὑπενδίδωσιν, ἀλλ' αὐτὸς, «βέλτιον εἶναι κρίνας τὸν εὐκλεῆ θάνατον τῆς ἀγενοῦς καὶ ἐπονειδίστου ζωῆς», ὥρμησεν ἀνὰ μέσον τῶν ἀντιπάλων κατὰ τοῦ Σκληροῦ, καὶ μονομαχήσας πρὸς αὐτὸν, καὶ βαρεῖαν ἐπενεγκὼν κατ' αὐτοῦ πληγὴν, μετέβαλε τὴν ἀρξαμένην τροπὴν εἰς νίκην λαμπρὰν καὶ κρίσιμον. Ὁ Σκληρὸς κατέφυγεν εἰς Μαρτυρόπολιν ἐκ-

πέμψας ἐκεῖθεν τὸν ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον πρὸς τὸν Καλίφην Βαγδατίου, ἐξαιτούμενος ἐπικουρίαν καὶ συμμαχίαν. Τοῦ δὲ Καλίφου μὴ δίδοντος ἀπάντησιν ὁριστικὴν, ἠναγκάσθη καὶ αὐτὸς ὁ Σκληρὸς νὰ ἀπέλθῃ εἰς Βαγδάτιον. Ὁ Βασίλειος, πληροφορηθεὶς τὰ γενόμενα τὸν μὲν Φωκᾶν ἐτίμησε προσηκόντως, ἐξέπεμψε δὲ εἰς Βαγδάτιον πρεσβευτὴν τὸν Νικηφόρον Οὐρανὸν, διττὴν ἔχοντα ἐντολήν· τὸ μὲν νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Καλίφην ἀπὸ πάσης πρὸς τοὺς στασιαστὰς συνδρομῆς, τὸ δὲ νὰ ὑποσχεθῇ ἀμνηστίαν εἰς τὸν Σκληρὸν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν, ἐὰν μετανοήσαντες ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλ' ὁ Καλίφης ἀνησυχήσας διὰ τὴν τοσαύτην ἐπισήμων Βυζαντινῶν ἀνδρῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ αὐτοῦ συῤῥοὴν, διέταξε νὰ φυλακισθῶσιν ἅπαντες, ὅ,τε πρεσβευτὴς δηλαδὴ καὶ ὁ Σκληρὸς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. Καὶ μετ' ὀλίγον μὲν θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν τὰς τελευταίας τοῦ Σκληροῦ τύχας. Ἐν τούτοις δέ τινες τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, καὶ ἰδίως οἱ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Λυδοῦ παῖδες, ἐξηκολούθησαν ἀντέχοντες ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ δῃοῦντες τὴν χώραν, μέχρις οὗ λαβόντες ἀμνηστίαν τῷ 980 ὑπετάγησαν εἰς τὸν βασιλέα.

Τὸ ἐπιχείρημα λοιπὸν τοῦ Σκληροῦ ἀπέτυχεν, ὁ δὲ εὐνοῦχος Βασίλειος ἀπηλλάγη ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦ ἐπικινδύνου ἐκείνου ἀντιπάλου, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχε τοῦτο εἰμὴ διὰ θυσιῶν ὀλεθρίων. Ἵνα ὑποθάλψῃ τὴν πίστιν τῶν βασιλικῶν, καὶ αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, ἐδέησε νὰ κατασπαταλήσῃ τὰ δημόσια χρήματα καὶ ἀξιώματα· οὐδὲ ἐνίκησε νίκην ὁριστικὴν, ἀλλὰ κατέφυγεν εἰς ἐπανειλημμένας ἀμνηστίας, αἵτινες, ἐπιτρεπόμεναι εἰς κατατροπωθέντας ἐσωτερικοὺς πολεμίους, εἶναι σωτήριαι, ἀλλ' ὁσάκις δίδωνται εἰς στασιαστὰς ἀνθισταμένους, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συνθηκολογίαι ἐνθαῤῥύνουσαι τὴν κακόβουλον φιλοδοξίαν καὶ παρασκευάζουσαι νέας στάσεις. Πλὴν τούτου ἐπὶ τρία καὶ ἐπέκεινα ἔτη ἡ μικρὰ Ἀσία ἐξετέθη εἰς τὰς καταπιέσεις καὶ τὰς λεηλασίας ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων μερῶν. Ἡ εἴσπραξις τῶν πλουσίων αὐτῆς φόρων ἀπέβη δυσχερὴς ἢ ἀδύνατος· πολλοὶ ἐπιφανεῖς στρατηγοὶ καὶ ἔτι πλείονες κατώτεροι ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἔπεσον ἐν τῷ ἀνοσίῳ τούτῳ ἀγῶνι. Οἱ Μωαμεθανοὶ ἀντὶ νὰ καταπολεμῶνται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, ἀπέβησαν τἀνάπαλιν διαιτηταὶ τῆς τύχης

αὐτῶν· τὸ δὲ χείριστον, ἡ Βουλγαρία, ὠφελουμένη ἐκ τοῦ ἀντιπερισπασμοῦ τούτου, ἐπανέστη.

Ἡ Βουλγαρία εἶχε μὲν ὑποταχθῆ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, ἀλλ' ἵνα παγιωθῇ ἡ μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἕνωσις αὐτῆς, ἀπῃτεῖτο νὰ συμπληρωθῇ τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκείνου ἀρξάμενον ἔργον τοῦ ἐξελληνισμοῦ αὐτῆς καὶ τῆς ἀφομοιώσεως, ἀπῃτεῖτο μακρά, συστηματικὴ καὶ ἀπερίσπαστος ἐνέργεια. Οἱ περιλιπόμενοι ἐν τῇ εὐρείᾳ μεταξὺ Αἵμου καὶ Ἴστρου χώρᾳ Ἕλληνες ἦσαν εὐάριθμοι. Οἱ κύριοι αὐτῆς κάτοικοι, Σλαῦοι καὶ ἐκσλαυισθέντες Βούλγαροι, δὲν ἠδύναντο νὰ λησμονήσωσιν εὐχερῶς ὅτι ἐπὶ 300 περίπου ἔτι διετέλεσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀνεξάρτητοι, καὶ ὅτι ἐκ διαλειμμάτων μάλιστα ἐπεξέτειναν τὰς κυριαρχικὰς αὐτῶν ἀξιώσεις ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Μακεδονίας. Ὁ μὲν τελευταῖος αὐτῶν βασιλεὺς Βορὶς Β΄. εἶχεν ἀπαχθῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἀποβαλὼν τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα κατετάχθη μεταξὺ τῶν μαγίστρων τοῦ κράτους. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ ὅτι, ὡς μετ' ὀλίγον ἀπεδείχθη, καὶ αὐτὸς ὁ Βορὶς δὲν ὑπέλαβεν ἀμετάκλητον τὴν μεταβολὴν τῆς τύχης αὐτοῦ, ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ ὑπῆρχον πολλοὶ Βοεβόδαι ἐνάμιλλοι μὲν τοῦ ἀρχαίου βασιλικοῦ οἴκου κατὰ τὴν ἐπιῤῥοὴν ἣν ἤσκουν ἐπὶ τοῦ λαοῦ, ἀκμαιοτέρας δὲ σώζοντες τὰς ἐθνικὰς πεποιθήσεις, καὶ μᾶλλον ἀναλλοίωτα τὰ πάτρια ἤθη· ὥστε φυσικώτατον ἦτο νὰ ἀναῤῥιπισθῇ εἰς τὴν πρώτην εὐκαιρίαν ὁ ἀρχαῖος μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Βυζαντινῶν ἀνταγωνισμός, καὶ νὰ ἀναῤῥιπισθῇ τόσῳ μᾶλλον ὀξύτερον, ὅσῳ πλειοτέρα ὑπῆρξεν ἡ ταπείνωσις ἣν ὑπέστησαν ἐσχάτως οἱ Βούλγαροι. Ἡ εὐκαιρία αὕτη ἐδόθη ὡς ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου καὶ τῆς στάσεως τοῦ Σκληροῦ.

Τῷ ὄντι κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 976, ὁ Βορὶς ἐδραπέτευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ῥωμανοῦ. Συγχρόνως ἐπανίσταντο εἰς τὴν Βουλγαρίαν οἱ τέσσαρες υἱοὶ τοῦ ἐκ Τουρνόβου Βοεβόδα Σίσμαν. Ὁ οἶκος οὗτος, ἀνέκαθεν ἰσχυρότατος ὤν, εἶχεν ἀποβῆ ἐσχάτως καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλικοῦ ἰσχυρότερος, τὴν δὲ δύναμιν ταύτην ἐκληρονόμησαν καὶ ηὔξησαν οἱ τέσσαρες τοῦ Σίσμαν υἱοί· Δαβίδ, Μωϋσῆς, Ἀαρών, καὶ Σαμουήλ. Μὴ παρα-

λείψωμεν ἐνταῦθα νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ὠνόμαζον τοὺς Βοεβόδας τῶν Βουλγάρων κόμητας, καὶ ὅτι, κατὰ Κεδρηνόν, οἱ τέσσαρες οὗτοι υἱοὶ τοῦ Σίσμαν διὰ τοῦτο ὠνομάζοντο κομητόπουλοι· τὴν δὲ κατάληψιν ταύτην δευτέραν ἤδη φορὰν ἀπαντῶμεν ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ. Πολλαὶ περιστάσεις συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ κινήματος. Παρεκτὸς τῶν περισπασμῶν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Σκληροῦ, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἡ Βυζαντινὴ κυβέρνησις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπέλθῃ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας πάσῃ δυνάμει κατὰ τῶν Βουλγάρων, καὶ κόψῃ οὕτω τὸ κακὸν ἀπὸ ῥίζης, ἡ πρὸ καιροῦ ὑφισταμένη διένεξις μεταξὺ τοῦ Βοεβοδικοῦ ἐκείνου οἴκου καὶ τῆς βασιλικῆς γενεᾶς ἐτέθη ἐκ μέσου διὰ τούτου, ὅτι ὁ μὲν Βορὶς ἐθανατώθη, ἅμα ἀναχωρήσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, καθ' ὁδὸν παρὰ Βουλγάρου τινός, νομίσαντος αὐτὸν Βυζαντινὸν διὰ τὴν ἐνδυμασίαν ἣν ἔφερεν, ὁ δὲ ἀδελφός του Ῥωμανός, εὐνοῦχος ὢν καὶ χαρακτῆρος μαλακωτέρου, ἀνωμολόγησε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀντιζήλου οἴκου, καὶ ἐδέχθη νὰ ὑπηρετήσῃ ὑπ' αὐτόν. Πλὴν τούτου ἐκ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν ὁ μὲν Δαβὶδ ἐθανατώθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς παρά τινων Βλάχων ὁδοιπόρων, ὁ δὲ Μωϋσῆς ἔπεσε πολιορκῶν τὰς Σέῤῥας, τὸν δὲ Ἀαρὼν ἐφόνευσεν ὁ Σαμουὴλ παγγενεί, ἐξαιρέσει μόνου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Βλαδισλαύου τοῦ καὶ Ἰωάννου, ὃν διέσωσεν ὁ τοῦ Σαμουὴλ υἱὸς Ῥαδομὴρ ἢ Γαβριὴλ ὁ καὶ Ῥωμανός. Ἐντεῦθεν κατέστη μόναρχος ἁπάσης Βουλγαρίας ὁ Σαμουὴλ (ὁ καὶ Στέφανος ὀνομαζόμενος) ὅςτις, ὢν ἀνὴρ πολεμικός, ῥέκτης καὶ ἀδυςώπητος, ἅμα συμπληρώσας τὴν ἐπανάστασιν τῆς Βουλγαρίας, ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν, καὶ ἐπεχείρησεν ἐν τῷ διαστήματι τῶν τεσσάρων ἐνιαυτῶν καθ' οὓς ἡ βυζαντινὴ κυβέρνησις ἀπησχολεῖτο ἐν Ἀσίᾳ, νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῆς τὰς πλείστας εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Κατ' ἀρχὰς ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ ἔστησε τὴν ἕδραν αὐτοῦ εἰς Πρέσπαν πλησίον τῆς λίμνης τῆς Ὄχριδος ἢ Ἀχρίδος. Ἐκεῖθεν δὲ ὁρμώμενος ἐπεξέτεινε τὴν κυριαρχίαν του εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Ἤπειρον, ὅπου εὗρε περὶ Νικόπολιν ἀποικίας ὁμογενῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ αὐτόθι ἐγκατασταθείσας. Καὶ οὐδὲ εἰς ταῦτα ἠρκέσθη, ἀλλ' ἀφοῦ περιέστειλε τὴν ἐν Μακεδονίᾳ Βυζαντινὴν ἀρχὴν εἰς μόνην τὴν Θεσσαλονίκην, ἐνέβαλεν εἰς Θεσσαλίαν, καὶ ἐκυρίευσε τὴν

Λάρισσαν, μετοικίσας τοὺς κατοίκους αὐτῆς πανεστίους εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Βουλγαρίας, τοὺς δὲ ἄνδρας κατατάξας εἰς τὸν στρατόν του· μετήγαγε δὲ καὶ τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου Ἀχιλλείου, ἐπισκόπου Λαρίσσης (παρευρεθέντος εἰς τὴν πρώτην οἰκουμενικὴν σύνοδον, μετὰ Ῥηγίνου Σκοπέλων, καὶ Διοδώρου Τρίκης)· καὶ ἀπέθετο αὐτὸ εἰς τὴν βασιλεύουσαν αὐτοῦ Πρέσπαν. Ἐκ Θεσσαλίας εἰςῆλθεν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, καὶ ἠπείλησεν αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ στρατηγὸς τῆς χερσονήσου ταύτης Βασίλειος Ἀπόκαυκος, πρόγονος οἴκου πρωτεύσαντος βραδύτερον ἐν Βυζαντίῳ ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, ἠγωνίσθη νὰ διασώσῃ τὴν Κόρινθον, καὶ ἐπειδὴ ἦτο βαρέως ἀσθενής, ἐξητήσατο τὴν συνδρομὴν τοῦ ὁσίου Νίκωνος, ἐν Σπάρτῃ τότε διατρίβοντος· ὁ δὲ οὐ μόνον ἐθεράπευσεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἐκόμισε τὴν εὐχάριστον ἀγγελίαν ὅτι οἱ Βούλγαροι αἰφνιδίως ἀναζεύξαντες ὑπεχώρησαν πρὸς βοῤῥᾶν. Τὴν ὑποχώρησιν ταύτην γενομένην ἐν ἀρχῇ τοῦ 981 προεκάλεσεν ἡ εἴδησις ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἐνέβαλον εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Τὸ γεγονὸς ἦτο βέβαιον, καί, ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων δι' ὧν συνωδεύθη, ἀπέβη κρίσιμον ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας.

Πρό τινων μηνῶν τὰ πράγματα εἶχον ὁπωςδήποτε εἰρηνεύσει ἐν Ἀσίᾳ. Ὁ πρόεδρος Βασίλειος ἐνόμιζεν ὅτι εἶχεν ἐξασφαλίσει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ διὰ τῆς ἥττης τοῦ Σκληροῦ. Δὲν ἠξεύρομεν τί ἐμελέτα νὰ πράξῃ κατὰ τοῦ ἄλλου πολὺ φοβερωτέρου πολεμίου, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ ἐγένετο κύριος ἁπάσης τῆς ἀπὸ Ἴστρου μέχρι Πελοποννήσου χώρας, ἀλλ' αἴφνης ᾐσθάνθη τὰ πράγματα ἐξολισθαίνοντα ἐκ τῶν χειρῶν του. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ὑπῆρξε παντοδύναμος. Ὀνόματι μὲν ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἐνησκεῖτο ὑπὸ τῶν δύο ἀπογόνων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, Βασιλείου Β'. καὶ Κωνσταντίνου Η', οἵτινες παρίσταντο εἰς ὅλα τὰ συμβούλια τῆς κυβερνήσεως, καὶ εἰς τὴν ἔγκρισιν τῶν ὁποίων ὑπεβάλλοντο τὰ πάντα, τῇ ἀληθείᾳ δὲ τὰ πάντα ἀπεφασίζοντο ὑπὸ τοῦ προέδρου Βασιλείου, ὅτε ἀπροςδοκήτως προέκυψεν εἰς μέσον νέα θέλησις. Ὁ βασιλεὺς Βασίλειος Β'. ἦτο τότε 25 ἤδη ἐτῶν. Ἐν τῷ διαστήματι τῶν πέντε ἐτῶν καθ' ἃ καίτοι ἐπιτρέπων τὴν ὅλην διοίκησιν εἰς τὸν πρόεδρον Βασίλειον, παρηκολούθησεν ἐν τούτοις ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς διαφόρους τῶν πραγμάτων περιπε-

τείας, ἔλαβε πεῖράν τινα αὐτῶν, καὶ ἤρχισε φαίνεται νὰ ἐννοῇ ὅτι ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἱκανότης τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, οὗτος διεκινδύνευσε πολλάκις τὴν τύχην τοῦ κράτους, χάριν τῶν ἰδίων συμφερόντων καὶ παθῶν. Ὅθεν δὲν ἀπεφάσισε μὲν ἔτι νὰ καθαιρέσῃ αὐτόν, ἀπεφάσισεν ὅμως νὰ ἀναλάβῃ ἤδη τὴν πραγματικὴν διεξαγωγὴν τῶν πολεμικῶν τοὐλάχιστον πραγμάτων, νοήσας ὅτι ἀπὸ τούτων κυρίως ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τοῦ κράτους, ὁ δὲ βασιλεὺς, ἐνόσῳ ἔμενεν ἀμέτοχος αὐτῶν, δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἦναι ἁπλοῦν παίγνιον εἰς χεῖρας τῶν στρατηγῶν. Πῶς ὁ Βασίλειος Β', ὅςτις ὄχι μόνον ἐνόησε τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἀλλὰ καὶ ἀνεδείχθη ἄξιος νὰ ἐκτελέσῃ τὰ νοηθέντα, ἐβράδυνεν ἐπὶ τοσοῦτον νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν τοιαύτην ἐπίγνωσιν τοῦ δέοντος, εἶναι δυςεξήγητον. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι τῷ 981 ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ αὐτὸς κατὰ τῶν Βουλγάρων, μὴ ἀκούσας τὴν ἐναντίαν γνώμην τοῦ προέδρου, τοῦ δυςαρεστηθέντος διὰ τὴν τοιαύτην ἐξέγερσιν τοῦ βασιλικοῦ φρονήματος, καὶ μὴ ζητήσας τὴν σύμπραξιν τῶν ἐπιφανεστέρων στρατηγῶν τῆς Ἀνατολῆς, οἵτινες οὐδὲν ἧττον ἐκείνου ἠγανάκτησαν διὰ τὴν τοιαύτην αὐτῶν παράβλεψιν. Καὶ ἤρχισεν οὕτω ὁ Βασίλειος Β'. τὸ ἔνδοξον αὐτοῦ στάδιον τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ διατρέξῃ ἀπνευστὶ ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτοὺς, ἐνάμιλλος τῇ ἀληθείᾳ ἀναδεικνύμενος τῶν μεγάλων αὐτοῦ κηδεμόνων Νικηφόρου καὶ Ἰωάννου.

Ἡ πρώτη ἐν τούτοις ἐκστρατεία του ἀπέβη ἀτυχής. Ὁ Βασίλειος Β'. παραλαβὼν τὰς δυνάμεις τῶν εὐρωπαϊκῶν θεμάτων, ὑπὸ τὸν δομέστικον τῆς Δύσεως Κοντοστέφανον, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν τῷ 981 διὰ τῆς παρὰ τὴν Ῥοδόπην καὶ τὸν ποταμὸν Ἕβρον χώρας, καὶ διελθὼν τὰ στενὰ, τῶν ὁποίων τὴν φύλαξιν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν μάγιστρον Λέοντα τὸν Μελισσηνὸν, παρεσκευάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Σαρδικῆς (τῆς σημερινῆς Σόφιας, τῆς τότε ὀνομαζομένης Τριαδίτσας, σελ. 638 τοῦ τρίτου τόμου). Ἐνῷ δὲ περὶ τὰ τοιαῦτα εὑρίσκετο ὁ βασιλεὺς, ὁ δὲ Σαμουὴλ ἐπιστρέψας ἐξ Ἑλλάδος κατεῖχε τὰς κορυφὰς τῶν πέριξ ὀρέων, ὁ δομέστικος Κοντοστέφανος, ὅςτις ὢν ἐχθρὸς ἄσπονδος τοῦ Λέοντος Μελισσηνοῦ, ἐνόμισεν ὅτι εἰμπορεῖ νὰ καταστρέψῃ αὐ-

τὸν ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀπειρίας τοῦ βασιλέως, προςῆλθε διὰ νυκτὸς πρὸς τὸν Βασίλειον Β'., εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ Μελισσηνὸς, ἀντὶ νὰ φυλάττῃ τὰ στενὰ, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ἁρπάσῃ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ ἀναζεύξωσιν ἀμέσως, τὰ ἄλλα δεύτερα λογιζόμενοι. Ὁ Βασίλειος Β'. ταραχθεὶς φυσικῷ τῷ λόγῳ, ἤκουσε τὴν συμβουλὴν καὶ διέταξε τὴν ἀναχώρησιν κατεσπευσμένως ὁπωςοῦν. Τοῦτο νοήσας ὁ Σαμουὴλ ἐπιπίπτει κατὰ τῶν Βυζαντινῶν, καὶ καταπλήξας αὐτοὺς τρέπει εἰς φυγὴν, καὶ καταλαμβάνει τό τε στρατόπεδον καὶ ἅπασαν αὐτοῦ τὴν ἀποσκευὴν, καὶ αὐτὴν τὴν βασιλικὴν σκηνὴν μετὰ τῶν βασιλικῶν παρασήμων. Ὁ δὲ βασιλεὺς διελθὼν τὰ στενὰ μόλις διεσώθη εἰς Φιλιππούπολιν. Ἐνταῦθα ὅμως ἀφικόμενος, εὗρε τὸν Μελισσηνὸν ἐπιμελῶς τηροῦντα τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ φυλακήν. Ὅθεν καλέσας τὸν Κοντοστέφανον, ἤλεγξεν αὐτὸν ὡς ψεύστην καὶ παραίτιον τοσούτου κακοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνος ἐνόμισεν ὅτι ἔχει ἀκόμη ἐνώπιόν του νέον εὐαπάτητον, καὶ εὐπτόητον, καὶ ἰσχυρίσθη αὐθαδιάζων ὅτι δίκαια ἐσυμβούλευσεν, ὁ βασιλεὺς ἁρπάσας αὐτὸν ἀπὸ τῶν τριχῶν καὶ τῆς γενειάδος, ἔῤῥιψε καταγῆς, ἀποδείξας οὕτω εἰς πάντας ὅτι δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ ἄγεται καὶ νὰ φέρεται τοῦ λοιποῦ ὑπ' οὐδενός.

Οὐχ ἧττον δὲν ἐπανέλαβεν ἀμέσως τὸ κατὰ Βουλγάρων ἐπιχείρημα, τὸ μὲν διότι ἐδέησε νὰ καταπολεμήσῃ νέαν ἐσωτερικὴν στάσιν, τὸ δὲ διότι περιεσπάσθη ὑπὸ ἑτέρων τινῶν πολεμίων, ὥστε οἱ Βούλγαροι ἠδυνήθησαν ἐπὶ πεντεκαίδεκα ἔτι ἐνιαυτοὺς νὰ ἄρξωσι σχεδὸν ἀκωλύτως τῶν πλείστων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Ὁ Ὄθων Β'. διαδεξάμενος ὡς αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας τὸν πατέρα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 973 ἐπεχείρησε κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος 980 νὰ καταλάβῃ τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἀξιῶν ὅτι ἐδικαιοῦτο εἰς τοῦτο· διὰ τὸν γάμον αὐτοῦ μετὰ τῆς Θεοφανοῦς. Ὁ Βασίλειος Β'. εἶχε ζητήσει νὰ ἀποτρέψῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ βουλεύματος τούτου, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐμβάλει εἰς Βουλγαρίαν. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ παρὰ τῷ Ὄθωνι Β'. παραστάσεις ἀπέβησαν μάταιαι, ἐνόμισε καλὸν νὰ μὴν ἐπιμείνῃ εἰς τὸν βουλγαρικὸν πόλεμον πρὶν ἢ ῥυθμισθῶσι τὰ ἰταλικὰ πράγματα καὶ κατώρθωσε τῷόντι τῷ 982 νὰ κατατροπώσῃ ὁλοσχερῶς διὰ τῶν στρατηγῶν

αὐτοῦ τὴν ἰσχυρὰν τοῦ Ὄθωνος Β'. δύναμιν περὶ Τάραντα. Ἔκτοτε οἱ Βυζαντινοὶ ἀνέκτησαν πάντα ὅσα εἶχον ἀποβάλει ἐν τῇ Ἀπουλίᾳ καὶ ἐν τῇ Καλαβρίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα 100 ἔτη. Ὀχυρώσαντες δὲ τὰ φρούρια ἀνέθηκαν τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν διοίκησιν τῆς ἀπωτάτω κειμένης ταύτης ἐπαρχίας εἰς ἀνώτατον ἄρχοντα καλούμενον Κατεπάνω, ὅπως ἐκαλεῖτο καὶ ὁ ἄρχων τῆς Παφλαγονίας (σελ. 746 τοῦ τρίτου τόμου·) καὶ ὁ ἄρχων τῶν Μαρδαϊτῶν Ἀτταλείας. Ὁ Κατεπάνω τῆς Ἰταλίας ἔδρευεν εἰς Βᾶριν, καὶ ἐκ τοῦ τίτλου αὐτοῦ προέκυψεν, ὡς εἰκάζεται, κατ' ἀναγραμματισμὸν ἡ Καπιτανάτα, ἤτοι τὸ μέχρι τῆς σήμερον σωζόμενον ὄνομα μιᾶς τῶν ἐπαρχιῶν τῆς χώρας ἐκείνης. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐδέησεν ὁ Βασίλειος Β'. νὰ ἐπιστήσῃ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν προςοχὴν εἰς τὰ Ῥωσικὰ πράγματα. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σβιατοσλαύου Βλαδίμηρος, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἀποβάλῃ τὴν ἀρχαίαν τῶν σλαυϊκῶν ἐθνῶν εἰδωλολατρείαν· καὶ ἂν πιστεύσωμεν τὸν χρονογράφον Νέστορα, Μωαμεθανοὶ, Ἰουδαῖοι, δυτικοὶ Χριστιανοὶ, καὶ ἀνατολικοὶ Χριστιανοὶ ἠγωνίσθησαν νὰ προςοικειωθῶσι διὰ πρεσβειῶν εἰς τὸ ἴδιον θρήσκευμα τὸν δυνάστην ἐκεῖνον τῆς Ἄρκτου. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι οὗτος ἀπεφάσισε νὰ ἀσπασθῇ τὸν χριστιανισμὸν, καὶ νὰ δεχθῇ τὸ νέον θρήσκευμα, παρ' ἐκείνων ἀπὸ τῶν ὁποίων εἶχε δεχθῆ αὐτὸ ἡ προμήτωρ αὐτοῦ Ὄλγα. Ἀλλὰ τοσοῦτον συγκεχυμένας ἰδέας εἶχε περὶ τῶν δογμάτων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὥςτε ἐνόμισεν ὅτι ἤθελεν ἐξευτελισθῆ ἐὰν προςήρχετο πρὸς αὐτὴν ἐν εἰρήνῃ, καὶ ὅτι ἡ ἀξιοπρέπειά του ἀπῄτει νὰ καταχτήσῃ αὐτὴν διὰ πολεμικῶν κατορθωμάτων. Ὅθεν τῷ 988 ἐπῆλθε μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς ἐπὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Χερσῶνος. Ἡ πόλις αὕτη, περὶ τῆς ἐμπορικῆς ἀκμῆς τῆς ὁποίας ἐλάβομεν πολλάκις ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν, ἐξηκολούθει εὐποροῦσα ἀπὸ τῆς ἐμπορίας καὶ σώζουσα μέχρι τινὸς τὸν ἑλληνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς ὑπαίθρου χώρας κατείχετο ἀπὸ βαρβάρους, οἵτινες ἐλογίζοντο μὲν ὑπήκοοι τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχον προθυμίαν νὰ ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἂν ἐστέλλετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ναυτικὴ ἐπικουρία, ἡ Χερσὼν ἐσώζετο βεβαίως, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔτους ἐξεῤῥάγη ἐν τῷ κράτει νέα μεγάλη στάσις, ὥςτε ἡ πό-

λις ἐγκατελείφθη εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις. Ὁ στρατηγὸς αὐτῆς, τοῦ ὁποίου περιεσώθη ἡ περὶ τῶν γεγονότων τούτων ἔκθεσις, συνεκάλεσε τοὺς ἡγεμόνας τῶν πέριξ φυλῶν ἵνα συμβουλευθῇ μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ πρακτέου. Ἀλλ' αὐτοί, λέγει, ὡς μηδέποτε βασιλικῆς εὐνοίας ἀπολελαυκότες, μηδ' ἑλληνικωτέρων τρόπων ἐπιμελούμενοι (ὅπου ἀξιοσημείωτον ὅτι ὁμιλεῖ περὶ ἑλληνικῶν τρόπων καὶ ὄχι περὶ ρωμαϊκῶν, ὅπως συνήθως τότε ἐλέγετο), ἀπήντησαν, ὅτι συνεβιβάσθησαν ἤδη πρὸς τὸν Βλαδίμηρον, καὶ ἐμὲ προέτρεψαν νὰ πράξω τὸ αὐτό. Ὅθεν ἡ πόλις παρεδόθη, ὁ δὲ ἡγεμὼν τῶν Ῥώσων ἐβαπτίσθη ἤδη ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ κατακτηθείσῃ πόλει, καὶ ἔλαβε σύζυγον τὴν τοῦ Βασιλείου Β'. ἀδελφὴν Ἄνναν, μεθ' ὃ οὐ μόνον τὴν Χερσῶνα ἀπέδωκεν, ἀλλὰ καὶ ἐπικουρίαν ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν Βασίλειον Β'. εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ἐκραγεῖσαν μεγάλην στάσιν.

Τὴν στάσιν ταύτην προεκάλεσαν κυρίως οἱ στρατηγοὶ τῆς Ἀσίας, ἀγανακτήσαντες διότι ὁ βασιλεὺς παρέβλεψεν αὐτοὺς παντάπασιν ἐπὶ τῆς εἰς Βουλγαρίαν ἐκστρατείας. Ἀλλὰ συνέπραξαν εἰς αὐτὴν καὶ ἄλλοι πολλοὶ μεγιστᾶνες, ἕνεκα τῆς ἀπροσδοκήτου αὐστηρότητος μεθ' ἧς ἀνέλαβε τὰ πράγματα ὁ Βασίλειος Β'. ἰδίως δὲ ὁ μάγιστρος Εὐστάθιος Μαλεῖνος, ὅστις ἦτο εἷς ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἀπεπέμφθησαν ἀτίμως ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀπὸ τῆς εἰρημένης ἐκστρατείας. Καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐν τῷ Χαρσιανῷ οἰκίαν τοῦ Μαλεΐνου συνῆλθον τῇ 15 αὐγούστου 987 οἱ συνωμόται καὶ ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν Βάρδαν Φωκᾶν, περιθέντες αὐτῷ τό τε διάδημα καὶ τὰ ἄλλα τῆς βασιλείας γνωρίσματα. Δὲν ἠξεύρομεν μέχρι τίνος ὁ πρόεδρος Βασίλειος ἀνεμίχθη εἰς τὴν σκευωρίαν ταύτην. Ὁ Κεδρηνὸς λέγει ὅτι ἀφ' ἧς μετὰ τὴν εἰς Συρίαν ὑποχώρησιν τοῦ Σκληροῦ ὁ βασιλεὺς ἥψατο ἀνδρικώτερον τῆς διοικήσεως, ὁ πρόεδρος, μὴ ἀρεσκόμενος εἰς τὰ γενόμενα, κατέκρινεν αὐτὰ ὑποτονθορύζων, καὶ ἐφαίνετο μελετῶν κακά, καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς νοήσας τοῦτο καθήρεσεν αὐτὸν τῆς ἀρχῆς, περιορίσας ἁπλῶς εἰς τὴν οἰκίαν του· ἔπειτα δέ, ἐπειδὴ δὲν ἡσύχαζε καὶ ἐπέμενεν ἐνεργῶν ἀλλόκοτα, ἵνα ἀνακτήσῃ τὴν προτέραν ἐξουσίαν, τὸν ἐξώρισεν εἰς τὸ Στενόν, ἀφαιρέσας καὶ τὸ πλεῖστον τῆς περιουσίας, ἵνα μὴ ἔχῃ πόρους πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὀλεθρίων αὐτοῦ βουλευμάτων· ὥστε περὶ τὰ τέλη

τοῦ 987 ὁ βασιλεὺς εὑρέθη μόνος, ἄνευ συμβούλου, καὶ ἐνῷ εἰςέτι δὲν εἶχον ῥυθμισθῆ αἱ πρὸς τοὺς Ῥώσους σχέσεις, ἀπέναντι δεινῆς τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων καταστάσεως. Καὶ μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα περιεπλάκησαν ἔτι μᾶλλον.

Ἀφήσαμεν τὸν Σκληρὸν ἐν φυλακῇ ὄντα εἰς Βαγδάτιον· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Καλίφης, μὴ δυνηθεὶς νὰ κατατροπώσῃ διὰ τῶν οἰκείων δυνάμεων μεγάλην τινὰ ἐν Περσίᾳ στάσιν, ἀνέθηκε τὸ ἔργον εἰς τὸν περιφανῆ στρατηγὸν τοῦ Βυζαντίου, ὅςτις παραλαβὼν μόνον τοὺς Βυζαντινοὺς αἰχμαλώτους, εἰς τριςχιλίους συμποσουμένους, κατέβαλε δι' αὐτῶν τοὺς Πέρσας, καὶ ἔπειτα εἴτε ἑκόντος εἴτε ἄκοντος τοῦ Καλίφου, εἰςῆλθεν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου εὗρε τὸν Φωκᾶν ὡς βασιλέα ἀνευφημούμενον, ἐνῷ καὶ αὐτὸς ὁμοίως ὑπὸ τῶν ἰδικῶν του ἀνευφημεῖτο. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Σκληρὸς ἐνόησεν ὅτι ἀδύνατον ἦτο μόνος νὰ κατισχύσῃ τοῦ τε Φωκᾶ καὶ τοῦ βασιλέως. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ συνεννοηθῇ πρὸς πᾶν ἐνδεχόμενον μετ' ἀμφοτέρων, ἐπὶ τούτῳ δὲ πρὸς μὲν τὸν Φωκᾶν προέτεινε κοινοπραγίαν, καὶ διανομὴν τῆς βασιλείας, πρὸς δὲ τὸν βασιλέα ἐξέπεμψε τὸν υἱόν του Ῥωμανὸν, ὡς δῆθεν αὐτομολήσαντα. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς, ὅςτις εἶχεν ἀνάγκην συνεργῶν καὶ συμβούλων, ὑπεδέξατο τὸν Ῥωμανὸν φιλοφρόνως, διότι ἤξευρεν αὐτὸν ὄντα ἄνδρα ἔμπειρον, δραστήριον καὶ περὶ τὰ πολεμικὰ ἱκανώτατον. Ὁ δὲ Φωκᾶς συνήνεσεν εἰς τὴν κοινοπραγίαν, ὑποσχεθεὶς ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν πρώην ἀντίπαλον ὁλόκληρον τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν. Ἀλλ' ἅμα ὁ Σκληρὸς πεισθεὶς εἰς τὰς ὑποσχέσεις ταύτας καὶ τοὺς περὶ αὐτῶν ὅρκους, ἦλθε πρὸς τὸν Φωκᾶν εἰς Καππαδοκίαν, οὗτος διέταξεν ἀμέσως νὰ συλληφθῇ καὶ ἀφαιρεθεὶς τὰ βασιλικα παράσημα νὰ φυλακισθῇ εἰς φρούριόν τι καλούμενον Τυροποιόν. Καὶ τότε διαιρέσας τὴν δύναμιν εἰς δύω, τὸν μὲν πατρίκιον Καλοκυρὸν Δελφινᾶν ἐξέπεμψεν εἰς Χρυσόπολιν, αὐτὸς δὲ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀβύδου, ἵνα, κατέχων οὕτω τὰ στενὰ, πιέσῃ τοὺς κατοίκους τῆς βασιλευούσης διὰ τῆς τῶν ἀναγκαίων στερήσεως. Ταῦτα ἐγένοντο περὶ τὰ μέσα τοῦ 988, καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης οὐδὲν ἀναφέρεται πραχθὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως κατὰ τῆς στάσεως. Ἀλλὰ τότε ῥυθμίσας ὁριστικῶς τὰς πρὸς τοὺς Ῥώσους σχέσεις, καὶ λα-

βὼν παρὰ τούτων ἐπικουρίαν ναυβατῶν ἱκανὴν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ. Καὶ πρῶτον ἐζήτησε νὰ προςαγάγῃ διὰ λόγων τὸν κατέχοντα τὴν Χρυσόπολιν Δελφινᾶν. Τούτου δὲ ἀποποιηθέντος, διεπεραιώθη διὰ νυκτὸς καὶ ἐπιπεσὼν ἀπροςδοκήτως, καὶ κυριεύσας τὸ στρατόπεδόν του, τὸν μὲν Δελφινᾶν ἐκρέμασεν ἐπὶ ξύλου κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν τόπον ὅπου εἶχε πήξει τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, τὸν δὲ ἀδελφὸν τοῦ Φωκᾶ Νικηφόρον, ὅςτις, καίτοι τυφλὸς ὤν, συνέπραττε μετὰ τοῦ Δελφινᾶ, ἐφυλάκισεν, ἐπιβαλὼν δὲ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους αἰχμαλώτους τὰς προςηκούσας ποινὰς, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν βασιλίδα.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Ἄβυδος πολιορκουμένη στενῶς ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ ἀνθίστατο. Ὁ βασιλεὺς εἶχε πέμψει εἰς αὐτὴν τὸν γενναῖον ναύαρχον Κυριακόν· μετὰ μικρὸν ἐπεραιώθη ὁ τοῦ Βασιλείου Β'. ἀδελφὸς Κωνσταντῖνος καὶ κατόπιν ἀφίκετο αὐτὸς ὁ βασιλεὺς μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως. Ἐνῷ δὲ οἱ δύω ἀντίπαλοι ἡτοιμάζοντο νὰ ἀγωνισθῶσιν ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 989, αἴφνης ὁ Φωκᾶς ἀπέθανε, δηλητηριασθεὶς ὡς ἐφημίζετο. Καὶ οἱ μὲν ἀποστάται ὥρμησαν εὐθὺς εἰς φυγὴν, οἱ δὲ βασιλικοὶ διώξαντες αὐτοὺς ἐπὶ μακρὸν συνέλαβον τόν τε Λέοντα καὶ Θεόγνωστον τοὺς Μελισσηνοὺς καὶ Θεοδόσιον τὸν Μεσανύκτην καὶ ἄλλους πολλοὺς, τοὺς ὁποίους παραλαβὼν ὁ βασιλεὺς ἐθριάμβευσε διὰ μέσης τῆς βασιλευούσης, ἐπὶ ὄνων αὐτῶν καθημένων. Ἐξῄρεσε δὲ τῆς ταπεινώσεως ταύτης μόνον τὸν Λέοντα Μελισσηνὸν, διότι οὗτος, ὅτε ἀντιπαρετάσσοντο οἱ δύο στρατοὶ, ἀκούσας τὸν ἀδελφόν του Θεόγνωστον ὑβρίζοντα ἀπρεπῶς τὸν βασιλέα, τὸν εἶχε προτρέψει νὰ παύσῃ, καὶ μὴ ὑπακούσαντα τὸν εἶχε μαστιγώσει, ὅπερ ἰδὼν ὁ βασιλεὺς, εἶχεν εἰπεῖ πρὸς τοὺς παρόντας «ἴδετε, ὦ οὗτοι, ἀφ' ἑνὸς ξύλου καὶ σταυρὸν καὶ πτύον» (λικμητήριον). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φωκᾶ ὁ Σκληρὸς ἐλευθερωθεὶς,, ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἀποστασίαν· ἀλλὰ προτραπεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Ῥωμανοῦ, κατέθεσε τὰ ὅπλα, λαβὼν εἰς ἀμοιβὴν τὸ τοῦ κουροπαλάτου ἀξίωμα. Δὲν ἠξιώθη ὅμως νὰ ἴδῃ τὸν Βασίλειον Β'. διότι καθ' ὁδὸν παθὼν ὀφθαλμίαν, ἐστερήθη τῆς ὁράσεως, καὶ εἰςήχθη τυφλὸς πρὸς τὸν βασιλέα, ὅςτις

ἰδὼν αὐτὸν χειραγωγούμενον εἶπε πρὸς τοὺς παρόντας· «ὃν ἐφοβούμην καὶ ἔτρεμον, χειραγωγούμενος ἔρχεται.»

Ἐν ἔτει λοιπὸν 990 ὁ Βασίλειος Β'. εἶχεν ἀπαλλαγῇ ὅλων τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιπάλων, συμπυκνώσας εἰς χεῖρας αὐτοῦ ὅλην τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ σπουδαίως τὸν κατὰ Βουλγάρων ἀγῶνα. Περιωρίσθη νὰ περιοδεύσῃ εἰς τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, ὠχύρωσε τὰ ὑπὸ τῶν πολεμίων μὴ κατεχόμενα χωρία, κατῆλθεν εἰς Θεσσαλονίκην, καὶ ἀποδοὺς τὰ εὐχαριστήρια εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Δημήτριον, κατέλιπεν ἄρχοντα τῆς πόλεως ταύτης τὸν μάγιστρον Γρηγόριον Ταρωνίτην, ἀπόγονον τοῦ ἀρμενίου Κρικορικίου (ἤτοι Γρηγορίου) ὅστις, ἡγεμὼν ὑπάρξας τοῦ Ταρών, εἶχεν ὑποταχθῇ εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος. Ἐπιτρέψας δὲ εἰς τὸν Γρηγόριον Ταρωνίτην καὶ στρατὸν ἀξιόμαχον, ἵνα διακωλύσῃ καὶ περιστείλῃ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Σαμουήλ, ἠναγκάσθη νὰ τραπῇ αὖθις ἐπὶ τὴν ῥύθμισιν ἀνατολικῶν τινων πραγμάτων.

Ἡ πρὸς βορρᾶν τῆς Ἀρμενίας Ἰβηρία διετέλει μὲν αὐτόνομος ὑπὸ ἰδίους ἰθαγενεῖς βασιλεῖς, ἀλλὰ πρὸ καιροῦ ἀνεγνώριζε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τὴν κυριαρχίαν τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ δὲ τοῦ Λέοντος τοῦ υἱοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, οἱ βασιλεῖς τῆς Ἰβηρίας περιεβάλλοντο τὸ ἀξίωμα τοῦ κουροπαλάτου τῆς βασιλικῆς αὐλῆς. Ἀλλὰ ἐν ἔτει 991 ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰβηρίας Δαβίδ, ὅστις δὲν εἶχεν υἱόν, κατέλιπε τὰς κτήσεις αὐτοῦ διὰ διαθήκης εἰς τὸν Βασίλειον Β'., ὁ δὲ ἐνόμισε συνετὸν νὰ καταλάβῃ αὐτοπροσώπως τὴν χώραν ταύτην, ἥτις οὐ μόνον καθ' ἑαυτὴν ἦτο πλουσία, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ κράτους ἐπιτηδειοτάτη, καθὸ κρατοῦσα τὰς κλεῖς τῶν λεγομένων Κασπίων ἢ Καυκασίων πυλῶν. Ὅθεν ἐπορεύθη αὐτόθι, ἐγκατεστάθη εἰς τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ κληρονομίαν, καὶ ἐπέτρεψε τὸ βόρειον μόνον μέρος τῆς Ἰβηρίας εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Δαβὶδ Γεώργιον, πείσας μὲν τοῦτον νὰ μὴν ἀπαιτῇ πλειότερα, παραλαβὼν δὲ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὡς ὅμηρον τῶν συντεθειμένων. Ἐνῷ λοιπὸν αἱ πλεῖσται εὐρωπαϊκαὶ τοῦ κράτους χῶραι, αἱ πλησιέστατα εἰς τὴν πρωτεύουσαν κείμεναι, κατελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, τὸ κράτος προσελάμ-

βανε νέας ἐν τῇ Ἀνατολῇ κτήσεις ἀπώτατα κειμένας. Καὶ τοῦτο δὲν ἤρκει· ἀλλ' ἀφοῦ ἀνεκτήθη, ὡς εἴδομεν, πᾶσα ἡ κάτω Ἰταλία, συγχρόνως ἡ τοσοῦτον ἤδη ἰσχυρὰ Ἑνετία ἐξηκολούθει διατηροῦσα πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος σχέσεις, αἵτινες ἔφερον κατ' ἐπιφάνειαν τοὐλάχιστον τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποτελείας. Ὁ Δόγης Τριβοῦνος Μέμμος ἔπεμψε κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὸν υἱόν του Μαυρίκιον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα λάβῃ ἀξίωμά τι ἐν τῇ αὐτόθι αὐλῇ καὶ εὐκολυνθῇ οὕτω ἡ ἐκλογή του ὡς ὑπερτάτου ἄρχοντος τῆς πολιτείας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του. Ὁ πρόωρος τοῦ Τριβούνου θάνατος ἐματαίωσε τὸ σχέδιον τοῦτο. Ἀλλ' ὁ διάδοχός του Πέτρος Οὐρσέολος ἔπεμψεν ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ τὸν υἱόν του Ἰωάννην εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ νέος οὗτος συνεζεύχθη τῳόντι αὐτόθι Μαρίαν τὴν ἀδελφὴν Ῥωμανοῦ Ἀργυροῦ τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος. Ὁ πατριάρχης ἐστεφάνωσε τοὺς δύο συζύγους διὰ χρυσοῦ στεφάνου, καὶ ὁ μέλλων ἄρχων τῆς Ἑνετίας ἐνόμισεν ὅτι ἔτυχε τιμῆς ἐξαιρέτου, λαβὼν τὸ ἀξίωμα τοῦ πατρικίου. Γεγονότα παράδοξα, τὰ ὁποῖα ὅμως ὑποδεικνύουσιν ὅτι τὸ κράτος, τὸ μεγαλυνόμενον εἰς τὰ ἄκρα ἐνῷ ἐτραυματίζετο εἰς τὸ κέντρον, εἶχε πολὺ πλείονα ἐπιφάνειαν δυνάμεως ἢ πραγματικὴν δύναμιν.

Ἀπὸ Ἰβηρίας ὁ Βασίλειος Β'. ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Συρίαν, ἵνα ἀσφαλίσῃ ὁπωσοῦν τὴν ἐκ τῶν προηγουμένων ἀνωμαλιῶν κινδυνεύσασαν αὐτόθι Βυζαντινὴν ἀρχήν. Τῳόντι ὁ μὲν διοικητὴς Ἀρμενίας Ἀβοὺ-Ἀλὴ-Χασὰν ἐπανέλαβε τὰς ἐπιδρομάς του, οἱ δὲ ἐμίραι Τριπόλεως, Δαμασκοῦ, Τύρου καὶ Βηρυτοῦ εἶχον στρατεύσει κατὰ τῆς Ἀντιοχείας, καί, φονεύσαντες τὸν ἄρχοντα αὐτῆς Δαμιανόν, εἰς πολὺν ἐνέβαλον κίνδυνον τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Βασίλειος Β'. ἐστράτευσε δὶς κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, πρὸς περιστολὴν τῶν μωαμεθανικῶν τούτων κινημάτων· τῷ μὲν 992 ἀπὸ Ἰβηρίας εἰς Ἀρμενίαν ἀναγκάσας τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς νὰ συνομολογήσῃ εἰκοσαετεῖς ἀνακωχάς, τῷ δὲ 994 ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῶν ἐμιρῶν τῆς Συρίας, τοὺς ὁποίους ὑπεχρέωσε νὰ ἀναγνωρίσωσι πάλιν τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ καὶ νὰ δώσωσιν ὁμήρους. Τότε δὲ ἐπανερχόμενον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ διὰ τῆς Καππαδοκίας διαβαίνοντα ὑπεδέχθη καὶ ἀφθόνως ἐφιλοξένησεν αὐτόν τε καὶ ἅπαντα τὸν στρα-

τὸν εἰς τὰς ἀχανεῖς αὐτοῦ κτήσεις ὁ μάγιστρος Εὐστάθιος Μαλεΐνος, ὅστις ἦτο εἷς τῶν τυχόντων συγγνώμης συνωμοτῶν τοῦ 987. Ὁποία ἀρά γε πρέπει νὰ ἦτο ἡ περιουσία ἀνδρὸς δυνηθέντος νὰ καταβάλῃ τοσαύτας χορηγίας· ὁπόσα ἐλεύθερα χωρία κατήντησαν ὡς ἐξ αὐτῆς ὑποτελῆ, καὶ ὁπόσον ἐπικίνδυνος ἦτο ὁ ἄνθρωπος, ὁ τοσούτους νεμόμενος πόρους; Ὅθεν ὁ Βασίλειος Β'. εὐχαριστήσας αὐτὸν, τὸν προςεκάλεσε νὰ τὸν παρακολουθήσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπὸ τῆς ὁποίας δὲν ἐπέτρεψε πλέον αὐτῷ νὰ ἀνακάμψῃ εἰς τὰ ἴδια. Ὁ Εὐστάθιος Μαλεΐνος διέζησεν αὐτόθι ἐν πάσῃ ἀνέσει τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του πᾶσα αὐτοῦ ἡ κτῆσις ἐδημεύθη· καὶ πλὴν τούτου μετ' οὐ πολὺ ὁ Βασίλειος ἐξέδωκε τὸν δεύτερον τῶν νόμων αὐτοῦ (σελ. 80 καὶ ἑπομ. τοῦ τρίτου τόμου) δι' ὧν βαίνων εἰς τὰ ἴχνη τῶν προκατόχων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς δυνατοὺς τὸ ὑπειςέρχεσθαι εἰς χωρίον ἢ εἰς ἀγρὸν ἢ καθόλου ἢ μερικῶς.

Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς ἐποχῆς ἄρχεται ὁ ἀδιάλειπτος, ὁ μακρὸς, ὁ διαβόητος αὐτοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων πόλεμος. Τὸν ἀγῶνα τοῦτον κατέστησεν ἀναπόδραστον τὸ ὁσημέραι ἀποκαλυπτόμενον βούλευμα τοῦ Σαμουὴλ οὐχὶ νὰ ἀφαιρέσῃ, ὡς ἄλλοτε συνέβη, ἐπαρχίας τινὰς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλ' ὅλως νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τοῦτο ἐν Εὐρώπῃ, καὶ νὰ περιποιήσῃ τὴν μέχρι Πελοποννήσου κυριαρχίαν εἰς τὴν Βουλγαρο-Σλαυικὴν φυλὴν, ἐφ' ὃ ἐπεχείρησε τῷ 995 νὰ κυριεύσῃ καὶ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην. Πλησιάσαντος τοῦ ἐχθροῦ, ἐξῆλθεν ὁ Γρηγόριος Ταρωνίτης ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατ' αὐτοῦ καὶ ἐξέπεμψε τὸν υἱόν του Ἀσώτην ἐπὶ κατασκοπεύσει· ὁ δὲ συμπλακεὶς πρὸς τοὺς προδρόμους καὶ τρέψας αὐτοὺς, ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδρας πολυαρίθμων πολεμίων, καὶ ἠχμαλωτεύθη. Τοῦτο μαθὼν ὁ Γρηγόριος ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τοῦ παιδὸς ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ λυτρώσῃ αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς κυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἔπεσεν ἡρωϊκῶς ἀγωνισάμενος. Μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὁ Σαμουὴλ δὲν ἐχρονοτρίβησε περὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης, ὠφεληθεὶς δὲ ἐκ τῆς καταπλήξεως ἥτις παρήχθη ἐντεῦθεν εἰς τὰς νοτιωτέρας χώρας, ὧν τινες, καὶ μάλιστα ἡ Πελοπόννησος, κατείχοντο ἔτι ὑπὸ τῶν Βυζαντι-

νῶν, διέβη τὰ Θεσσαλικὰ τέμπη καὶ διαπεραιωθεὶς τὸν Πηνειὸν ποταμὸν εἰςέβαλεν ἀκωλύτως εἰς Θεσσαλίαν καὶ Βοιωτίαν καὶ Ἀττικὴν καὶ αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον διὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ ἰσθμοῦ, δῃῶν τᾶ πάντα καὶ λαφυραγωγῶν. Ὁλόκληρον τὸ εὐρωπαϊκὸν τοῦ κράτους μέρος ἐφαίνετο προωρισμένον νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν Βουλγαρικὴν κυριαρχίαν τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἄνδρες ἐπιφανέστατοι μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀλλαχοῦ ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον συνεννοημένοι μετὰ τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὁ Βασίλειος Β'. δὲν ἔμεινεν ἀργός. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται τὸν μάγιστρον Νικηφόρον τὸν Οὐρανὸν, ὅςτις εἶχεν ἀποσταλῆ τῷ 980 εἰς Βαγδάτιον ἵνα ἐπαναγάγῃ τὸν Σκληρὸν, καὶ ὅςτις εἶχε φυλακισθῆ αὐτόθι μετὰ τούτου. Ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς εἶχε κατορθώσει νὰ διαφύγῃ ἐκεῖθεν εἴτε μετὰ τοῦ Σκληροῦ, εἴτε ἄλλως, καὶ εὑρίσκετο κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν· εἰς αὐτὸν δὲ ὄντα ἕνα τῶν πιστοτέρων καὶ ἐπιτηδειοτέρων τοῦ κράτους στρατηγῶν ἀνέθηκεν ὁ Βασίλειος Β'. τὴν σωτηρίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν, διορίσας τὸν ἄνδρα «πάσης δύσεως ἄρχοντα». Ὁ Οὐρανὸς, ἀφικόμενος εἰς Θεσσαλονίκην, ἀπῆλθε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων εἰς ἀπάντησιν τοῦ Σαμουὴλ, ὅςτις, μαθὼν ὅτι νέος στρατηγὸς καὶ νέος στρατὸς ἔφθασεν εἰς Θεσσαλονίκην, ἀνήρχετο ἐκ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος πρὸς τὴν Θεσσαλίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Οὐρανὸς, διελθὼν τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου, ἀφῆκεν εἰς Λάρισσαν τὴν ἀποσκευὴν αὐτοῦ, καὶ ὁδοιπορήσας συντόνως διὰ τῆς κάτω Θεσσαλίας, ἔπηξε τὸ στρατόπεδον εἰς τὸ χεῖλος τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ, ἐνῷ ὁ Σαμουὴλ διετέλει στρατοπεδεύων εἰς τὴν ἀντίθετον ὄχθην. Ὁ διαχωρίζων τοὺς δύω ἀντιπάλους ποταμὸς εἶχε πλημμυρήσει πρὸ ὀλίγου ἐξ ὄμβρων ὑπερβολικῶν, ὥςτε ἡ συμπλοκὴ ἐφαίνετο ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀδύνατος, οἱ δὲ Βούλγαροι ἐπελθούσης νυκτὸς ἐκοιμῶντο ἀμέριμνοι, ὅτε ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς, ἄνω καὶ κάτω τὸν ποταμὸν προσκοπήσας καὶ εὑρὼν πόρον, διεβιβάσθη καὶ ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν. Οἱ πολέμιοι ἀπαρασκεύαστοι ὄντες, κατετροπώθησαν κατὰ κράτος. Ἀναρίθμητοι ὑπῆρξαν οἱ σφαγέντες, ἐπληγώθη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σαμουὴλ, καὶ ὁ τούτου υἱὸς Ῥωμανὸς, καὶ ἤθελον αἰχμαλωτευθῆ, ἐὰν μὴ ἔκειντο ὡς τεθνεῶτες, συμμίξαντες ἑαυτοὺς μετὰ

τῶν νεκρῶν, μέχρις οὗ ἐπιγενομένης νυκτὸς διέφυγον ἀπαρατήρητοι εἰς τὰ ὄρη τῶν Αἰτωλῶν καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῆς Πίνδου διεσώθησαν ἐν Βουλγαρίᾳ. Ἀλλ' ἅπαν αὐτῶν τὸ στρατόπεδον μετὰ τῆς ἀνυπολογίστου αὐτοῦ λείας ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ νικητοῦ, ἅπαντες οἱ αἰχμάλωτοι ἠλευθερώθησαν. Καὶ ἡ μὲν μάχη αὕτη, δι' ἧς ἡ κυρίως Ἑλλὰς καὶ ἡ Πελοπόννησος ἀπηλλάγησαν τῆς Βουλγαρικῆς κυριαρχίας, δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἓν τῶν μᾶλλον ἀξιομνημονεύτων γεγονότων τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας, ὁ δὲ ἀοίδιμος Νικηφόρος ὡς εἷς τῶν σωτήρων τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ὁ ἀγὼν ἔκτοτε διεξήχθη κυρίως εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς τῆς Θεσσαλίας χώρας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ, 997, οἱ Βυζαντινοὶ ἀνέκτησαν τὸ Δυῤῥάχιον διὰ παραδόξου συνδρομῆς περιστάσεων. Ὁ αἰχμαλωτευθεὶς υἱὸς τοῦ Ταρωνίτου Ἀσώτης εἶχεν ἐμπνεύσει ἔρωτα σφοδρὸν εἰς μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Σαμουὴλ, ὅστις, ἐπανελθὼν ἐκ τῆς περὶ Σπερχειὸν συμφορᾶς, ἠναγκάσθη νὰ συζεύξῃ αὐτὴν μετὰ τοῦ νέου ἐκείνου· καὶ νομίσας αὐτὸν ἐντεῦθεν εἰλικρινῶς ἀφοσιωθέντα, προεχειρίσατο στρατηγὸν Δυῤῥαχίου. Ὁ δὲ πείσας τὴν σύζυγον, οὐ μόνον αὐτὸς ἔφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτιμήθη μάγιστρος καὶ ἡ τούτου σύζυγος ζωστὴ, ἀλλὰ διά τινος τῶν δυναστῶν Δυῤῥαχίου ὀνόματι Χρυσηλίου, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχε προηγουμένως συνεννοηθῇ, διενήργησε τὴν παράδοσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου εἰς τὸν στρατηγὸν Εὐστάθιον Δαμνομήλην. Ἐὰν ὅμως πολλοὶ Βυζαντινοὶ ἐνέμενον πιστοὶ εἰς τὸ κράτος, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἠγωνίζοντο νὰ ὑπηρετήσωσι τὰ συμφέροντα αὐτοῦ, πολλοὶ ἄλλοι εἴτε ἐβουλγάριζον τῳόντι, εἴτε ἐσυκοφαντοῦντο ἐπὶ τούτῳ, παράγοντες ὁπωσδήποτε τῷ βασιλεῖ πράγματα. Ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ, εἷς τῶν προὐχόντων τῆς Λακεδαίμονος, ὁ πρωτοσπαθάριος Ἰωάννης ὁ Μαλακηνὸς, ὅστις λογίζεται ὡς πρόγονος τῶν μετέπειτα ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ ἐν Φωκίδι μεγαλοκτημόνων Μελισσηνῶν, κατηγορήθη παρὰ τῷ Βασιλεῖ ὡς συνεννοούμενος λάθρα μετὰ τῶν Βουλγάρων. Ὁ Μαλακηνὸς οὗτος, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει δι' ὀλίγων καὶ ὁ Κεδρηνὸς, ἦτο, κατὰ τὸν βιογράφον τοῦ ὁσίου Νίκωνος, πλειότερα τινὰ περὶ αὐτοῦ λέγοντος, ἀνὴρ τὰ πρῶτα φέρων ἐπ' εὐγενείᾳ καὶ συνέσει οὐ μόνον ἐν Λακεδαίμονι, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Τούτου

λοιπὸν τὸν Μαλακηνὸν, ὁ βασιλεὺς πέμψας δύο τουρμάρχας εἰς Λακεδαίμονα, προςήγαγε δέσμιον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ κατώρθωσε μὲν οὗτος νὰ ἀποδείξῃ αὐτόθι τὴν ἀθωότητά του, καὶ νὰ προχειρισθῇ μάλιστα συγκλητικὸς, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν βιογράφον τοῦ Νίκωνος, ἀλλὰ ἐκ τοῦ Κεδρηνοῦ συνάγεται μᾶλλον ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ κρατήσῃ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον εἰς Βυζάντιον. Ἀνάλογόν τι δὲ ἐδέησε νὰ πράξῃ ὡς πρὸς τὸν μάγιστρον Βωδὸν, ἐπιφανῆ κάτοικον τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν ὁποῖον κατηγορηθέντα ὅτι φρονεῖ τὰ τῶν Βουλγάρων, μετῴκισεν εἰς τὴν ἐν Θρακησίῳ πεδιάδα. Τινὲς δὲ τῶν ἐπισημοτάτων κατοίκων τῆς Ἀδριανουπόλεως φοβηθέντες μὴ πάθωσι τὰ αὐτὰ καθ᾽ ὃ ὕποπτοι γενόμενοι, κατέφυγον πρὸς τὸν Σαμουήλ· ὥςτε ἦτο πρόδηλον ὅτι ἀπαραίτητον κατέστη νὰ καταπολεμηθῇ οὗτος πάσῃ δυνάμει καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς βορειοτέραις χώραις, ἵνα μὴ διαδοθῇ τὸ κακὸν τῆς ἀποστασίας καὶ ἀπολεσθῶσιν αὗται διὰ παντός. Ὅθεν ἀπὸ τοῦ 999 μέχρι τοῦ 1019 δὲν ἔπαυσεν ὁ Βασίλειος Β΄. στρατεύων κατ᾽ ἔτος κατὰ τῶν Βουλγάρων, ὁτὲ μὲν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁτὲ δὲ ἐκ Θεσσαλονίκης ὁρμώμενος, καὶ διεξαγαγὼν οὕτω ἕνα τῶν πεισματωδεστέρων ἀγώνων ἐξ ὅσων ἀναφέρει ἡ ἱστορία.

Τῷ 999 ἐπεχείρησεν εἰςβολὴν ἐν Βουλγαρίᾳ διὰ Φιλιππουπόλεως, καὶ διορίσας φρούραρχον αὐτῆς τὸν πατρίκιον Θεοδωροκάνον, κατέστρεψε πολλὰ τῶν περὶ Τριαδίτσαν (Σόφιαν) φρουρίων καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Μοσυνούπολιν (τὸ σημερινὸν Κομουλτζινᾶ). Τῷ 1000 ἐκπέμψας δυναμιν βαρεῖαν κατὰ τῶν πέραν τοῦ Αἵμου βουλγαρικῶν φρουρίων ὑπὸ τὸν Θεοδωροκάνον καὶ τὸν πρωτοσπαθάριον Νικηφόρον τὸν Ξιφίαν, ἐκυρίευσε τὴν μεγάλην καὶ τὴν μικρὰν Πραισθλαύαν καὶ τὴν Πλίσκουβαν. Τῷ 1001 ὁ βασιλεὺς αὐτὸς στρατεύσας ἐκ Θεσσαλονίκης πρῶτον μὲν παρέλαβε τὴν Βέῤῥοιαν παραδοθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ φρουράρχου αὐτῆς Δοβρομὴρ, ὃν ἐτίμησε διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀνθυπάτου. Ἔπειτα κυριεύσας μετὰ ἐπίμονον πολιορκίαν τὰ Σέρβια, μετῴκισεν ἐκεῖθεν τοὺς Βουλγάρους, ἐγκατέστησεν εἰς αὐτὰ φρουρὰν βυζαντινὴν, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν βασιλίδα, συνεπαγόμενος τὸν φρούραρχον Σερβίων Νικολιτσᾶν, τὸν ὁποῖον, καίτοι γενναίως ἀντιστάντα, προεχειρίσατο πατρίκιον· διότι τὸ σύστημα αὐτοῦ ἦτο νὰ περι-

ποιῆται ὅσον ἐνδέχεται τοὺς Βουλγάρους, ἵνα προσοικειωθῇ αὐτούς. Δυστυχῶς οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἦσαν ἀδυσώπητοι, καὶ πολλάκις δι' ἐπανειλημμένων προδοσιῶν ἠνάγκασαν τὸν βασιλέα νὰ μεταβάλῃ πρὸς αὐτοὺς τρόπον. Πρῶτος δὲ αὐτὸς ὁ Νικολιτσᾶς δραπετεύσας μετ' ὀλίγον καὶ ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ Σαμουὴλ, ἐπολιόρκησε τὰ Σέρβια. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ὀξέως ἐπιφανεὶς ἔλυσε μὲν τὴν πολιορκίαν, ἔτρεψε δὲ εἰς φυγὴν τόν τε Σαμουὴλ καὶ τὸν Νικολιτσᾶν, ὅςτις ὅμως συλληφθεὶς μετ' ὀλίγον ὑπό τινος βυζαντινοῦ ἀποσπάσματος καὶ προςαχθεὶς εἰς τὸν βασιλέα ἀπεστάλη δέσμιος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τότε ὁ Βασίλειος Β'. στραφεὶς μικρὸν πρὸς τὰ ὀπίσω ἠνώρθωσε μὲν ἐν Θεσσαλίᾳ τὰ ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ ἄλλοτε κατασκαφέντα φρούρια, ἐκυρίευσε δὲ τὰ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἔτι κατεχόμενα, καὶ τοὺς μὲν Βουλγάρους μετοικίσας εἰς τὸν λεγόμενον Βολερὸν, καταλιπὼν δὲ εἰς πάντα ἐκεῖνα τὰ ὀχυρώματα φρουρὰν ἀξιόμαχον, ἀνῆλθε πάλιν πρὸς βοῤῥᾶν, ἐξεπολιόρκησε τὰ Βοδενὰ, καὶ ἀσφαλίσας αὐτὰ διὰ φρουρᾶς ἀξιολόγου, ἀποικίσας δὲ τοὺς ἐν αὐτοῖς Βουλγάρους ὡςαύτως εἰς Βολερὸν, ἐπέστρεψεν εἰς Θεσσαλονίκην. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Βούλγαρος φρούραρχος τῶν Βοδενῶν Δραξὰν ἐζήτησε νὰ κατοικήσῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ὁ βασιλεὺς ἐπένευσεν εἰς τοῦτο, καὶ ἔδωκε μάλιστα αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα ἑνὸς τῶν ἐγκρίτων τῆς πόλεως κατοίκων. Ἀλλ' ἐκεῖνος ἀφοῦ ἐγέννησε δύο ἐξ αὐτῆς τέκνα, ἐδραπέτευσε· καὶ συλληφθεὶς ἐσυγχωρήθη διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ πενθεροῦ· καὶ δεύτερον ὅμως ἐδραπέτευσε, καὶ συλληφθεὶς πάλιν ἔτυχε συγγνώμης. Ἀλλ' ἀφοῦ ἕτερα δύο ἐποίησε τέκνα, ἐδραπέτευσε τὸ τρίτον, καὶ τότε συλληφθεὶς ἀνεσκολοπίσθη. Ἀναφέρομεν τὸ γεγονὸς τοῦτο εἰς ἀπόδειξιν τοῦ πόσον ἀδιάλλακτα ἦσαν τὰ πάθη τῶν Βουλγάρων.

Τῷ 1001 ἐγένοντο πρὸς τοῖς ἄλλοις σπουδαῖαί τινες μεταβολαὶ περὶ τὰς στρατηγίας τῆς δύσεως. Ἐπειδὴ διάφοροι ἀραβικαὶ φυλαὶ ἐπεχείρησαν δεινὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν κοίλην Συρίαν, καὶ περὶ αὐτὴν τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ βασιλεὺς φοβηθεὶς μήπως αἱ ἀνωμαλίαι αὗται, προαγόμεναι, παραγάγωσιν ὀχληρὸν ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὸ κύριον αὐτοῦ ἔργον, ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ πέμψῃ εἰς Ἀντιόχειαν, ἵνα ἀσφαλισθῇ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους, αὐτὸν τὸν Νικηφόρον Οὐρανὸν, ὅςτις τῳόντι κατατροπώσας ἐπανειλημμένως

τοὺς Ἄραβας, ἐπήγαγε βαθεῖαν εἰρήνην εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐκείνας χώρας. Διάδοχον δὲ τοῦ Οὐρανοῦ διώρισεν εἰς Θεσσαλονίκην τὸν πατρίκιον Δαβὶδ τὸν Ἀριανίτην, καὶ συγχρόνως ἀποδεξάμενος τὴν παραίτησιν ἣν ἕνεκα γήρατος ὑπέβαλεν ὁ Θεοδωροκάνος, ἐπέτρεψε τὴν στρατηγίαν τῆς Φιλιππουπόλεως εἰς τὸν Νικηφόρον Ξιφίαν. Οὕτω δὲ ῥυθμίσας τὰ κατὰ τοὺς στρατηγοὺς αὐτοῦ, ἐστράτευσε τῷ 1002 ἐπὶ τὸ παρὰ τὸν Ἴστρον κείμενον Βιδίνιον, καὶ μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσεν αὐτὸ κατὰ κράτος. Ὁ Σαμουὴλ, ὅστις ἀπέφευγεν, ὡς φαίνεται, πάντα ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τὸν Βασίλειον ἀγῶνα, ἐπέπεσε διαρκούσης τῆς πολιορκίας, τῇ 15 αὐγούστου, κατὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως, καὶ τήν τε πανήγυριν, ἥτις κατ' ἔτος ἐτελεῖτο αὐτόθι τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἐξαίφνης διαρπάσας, καὶ ἄλλην πολλὴν λείαν συλλέξας, ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς, ἅμα γενόμενος κύριος τοῦ Βιδινίου, καὶ ὀχυρώσας αὐτὸ ἀσφαλῶς, ἀπῆλθεν εἰς ἀναζήτησιν τοῦ Σαμουὴλ, δῃῶν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ καταστρέφων πάντα τὰ καθ' ὁδὸν βουλγαρικὰ φρούρια. Πλησιάσας δὲ εἰς τὰ Σκόπια, εὗρε πέραν τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ, καλουμένου ἔκτοτε Βαρδάριον, κατεσκηνωμένον τὸν Σαμουὴλ, ὅςτις ἔπαθεν ἐνταῦθα, ὅ,τι εἶχε πάθει πρὸ ἑπτὰ ἐτῶν περὶ Σπερχειόν. Διότι θαῤῥῶν εἰς τὴν πλημμύραν τοῦ ποταμοῦ καὶ νομίζων αὐτὸν ἀδιάβατον, διέτριβεν ἀμερίμνως, ὅτε εἷς τῶν βυζαντινῶν στρατιωτῶν εὑρὼν πόρον διεβίβασε δι' αὐτοῦ τὸν βασιλέα, ἐπιπεσόντα οὕτω ἀπροσδοκήτως κατὰ τῶν Βουλγάρων, τρέψαντα αὐτοὺς εἰς φυγὴν, καὶ κυριεύσαντα τήν τε σκηνὴν τοῦ Σαμουὴλ καὶ ὅλον αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον. Ἀμέσως δ' ἔπειτα παρεδόθησαν τὰ Σκόπια, ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν Ῥωμανοῦ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ προηγουμένου βασιλέως Βορίς. Καὶ τοσαύτη ὑπῆρξεν ἡ πεποίθησις τοῦ βασιλέως εἰς τὴν εἰλικρινῆ ὑποταγὴν τοῦ Ῥωμανοῦ τούτου, ὥςτε μὴ ἀρκεσθεὶς νὰ τὸν τιμήσῃ διὰ τοῦ ψιλοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρικίου, διώρισεν αὐτὸν στρατηγὸν Ἀβύδου. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον εὐτυχὴς εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Περνίκου, τὴν ὁποίαν ἀμέσως ἔπειτα ἐπεχείρησε. Τὸ φρούριον τοῦτο ἦτο, φαίνεται, ὀχυρώτατον, ὁ δὲ φρούραρχος αὐτοῦ Κρακρᾶς, ἀνὴρ ἄριστος τὰ πολεμικὰ καὶ πιστότατος εἰς τὸν Σαμουήλ. Ὅθεν ὁ Βασίλειος Β'., ἀφοῦ εἰς μάτην ἀπέβαλεν οὐκ

ὀλίγον στρατὸν, καὶ εἰς μάτην ἠγωνίσθη νὰ προσοικειωθῇ τὸν Κρακρᾶν, ἐγκατέλιπε τὸ ἔργον πλησιάζοντος τοῦ χειμῶνος, καὶ ἐπέστρεψε διὰ Φιλιππουπόλεως εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Οἱ χρονογράφοι δὲν ἀναφέρουσι λεπτομερῶς τὰ γεγονότα τοῦ πολέμου τούτου κατὰ τὰ ἑπόμενα ἕνδεκα ἔτη. Ὁ Κεδρηνὸς, ὅςτις ἐξέθηκεν ὅσα ἄχρι τοῦδε ἱστορήσαμεν, δὲν ἀκριβολογεῖ πάλιν εἰμὴ ἀπὸ τοῦ 1014 καὶ ἐφεξῆς, περὶ δὲ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ λέγει ἁπλῶς «ὁ δὲ βασιλεὺς οὐ διέλειπε καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰςιὼν ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ τὰ ἐν ποσὶ κείρων τε καὶ δῃῶν.» Ὅθεν βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπαυσε πεισματωδῶς ἐπιμένων εἰς τὸν ἐναγώνιον τοῦτον πόλεμον, μὴ ἀποτραπεὶς ἀπὸ αὐτοῦ μήτε ὑπὸ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους γενομένης στάσεως τῆς κάτω Ἰταλίας, στάσεως μετὰ κόπου δαμασθείσης, μήτε ὑπὸ τῆς συμβάσης ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιδρομῆς τῶν Ἀράβων τῆς Αἰγύπτου κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπου οἱ πολέμιοι οὗτοι κατέστρεψαν τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου τάφου, ναὸν τοῦ ὁποίου μετ' ὀλίγον ἤρχισεν ἡ ἀνοικοδόμησις. Ἐννοεῖται πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Βασίλειος εἶχε νὰ παλαίσῃ καὶ πρὸς ἄλλας δυςκολίας. Ὁ μακρὸς ἐκεῖνος πόλεμος ἀπαιτῶν ἀναλώματα μεγάλα, κατέστησεν ἀναπόδραστον τὴν αὐστηροτάτην τῶν φόρων εἴςπραξιν. Ἐν τούτοις ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ, ἕνεκα τοῦ πολέμου τούτου, ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ ἕνεκα τῶν ἐπανειλημμένων στάσεων, πολλοὶ τῶν γαιοκτητῶν ἐγκατέλιπον τὰ κτήματα αὐτῶν, τὸ δὲ δημόσιον ταμεῖον ἀπεστερεῖτο οὕτως ἀξιολόγου μέρους τῶν εἰςφορῶν αὐτοῦ εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν εἶχεν εἴπερ ἄλλοτέ ποτε χρείαν πόρων δαψιλῶν. Ὅθεν ὁ Βασίλειος ἠναγκάσθη νὰ ἀνανεώσῃ μέχρι τινὸς τὴν ὑποχρέωσιν τὴν ὁποίαν εἶχον ἄλλοτε οἱ γείτονες τοῦ νὰ πληρώνωσι τοὺς φόρους τῶν ἐγκαταλειφθέντων κτημάτων. Ἡ ὑποχρέωσις αὕτη, ἥτις ἐλέγετο πρότερον *ἐπιβολὴ* καὶ ἦτο τότε γενικὴ, ὅ ἐστι ἐπεβάλλετο εἰς πάντας τοὺς γείτονας ὡς πρὸς πάντα τὰ περὶ αὐτοὺς ἐγκαταλειφθέντα κτήματα, περιωρίσθη ἤδη εἰς μόνους τοὺς δυνατοὺς, δηλαδὴ τοὺς μεγάλους γαιοκτήτας, καὶ τοῦτο ὡς πρὸς μόνα τὰ ἐγκαταλειφθέντα κτήματα τῶν ταπεινῶν, δηλαδὴ τῶν μικρῶν γαιοκτητῶν. Τούτου δὲ ἕνεκα καὶ ἕτερον ἔλαβεν ὄνομα, κληθεῖσα ἀντὶ ἐπιβολῆς, *ἀλληλέγγυον*. Δὲν λέγομεν ὅτι ἔπαυσε διὰ τοῦτο ἔχουσα ὅλα τὰ ἀτοπήματα ὅσα ἐξεθέσαμεν,

ὅτε κατὰ πρῶτον ὡμιλήσαμεν περὶ ἐπιβολῆς (σελ. 75, 76, 79 καὶ ἑπομ. τοῦ τρίτου τόμου), ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι τὸ ἀλληλέγγυον ὑπῆρξε πολὺ ὀλιγώτερον καταθλιπτικὸν καὶ ἄδικον ἢ ἡ ἐπιβολή, διότι ὡς προείπομεν δὲν ἐπεβάρυνεν εἰμὴ τοὺς πλουσιωτέρους γαιοκτήτας καὶ τοῦτο ὡς πρὸς μόνους τοὺς πενεστέρους. Καὶ ἴσως μὲν ὑπῆρξαν δυνατοί τινες εἰς οὓς ἀπέβη ἐπαχθὴς ἡ τοιαύτη ὑποχρέωσις, ἠξεύρομεν ὅμως ὅτι ὅσον καὶ ἂν ἠγωνίσθησαν πολλοὶ βασιλεῖς, καὶ αὐτὸς ὁ Βασίλειος, νὰ διακωλύσωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπεκτείνωσι τὰς ἰδίας κτήσεις, διὰ τῆς ἐκ παντὸς τρόπου προςλήψεως τῶν μικροτέρων κτημάτων, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν δὲν ἔπαυον ἐπιδιώκοντες καὶ ἐπιτυγχάνοντες τὴν τοιαύτην προςαύξησιν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς συνεχοῦς ἐπαναλήψεως τῶν ἀπαγορευτικῶν ἐκείνων διατάξεων· ὥςτε ὡς πρὸς τοὺς τοιούτους τὸ ἀλληλέγγυον δυσκόλυνε μᾶλλον τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς πλεονεκτικῆς αὐτῶν ῥοπῆς, καὶ δύναται μάλιστα νὰ λογισθῇ ἐπὶ τέλους ὡς ἔμμεσός τις κατάργησις τῶν νόμων ὅσοι ἐξεδόθησαν πρὸς περιστολὴν τῆς ἀπεριορίστου ἐπεκτάσεως τῶν μεγάλων κτημάτων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐκίνησε πολλὴν κατακραυγήν. Ὁ θόρυβος ὅμως οὗτος ἐπροξενήθη οὐχὶ ὑπὸ τῶν δυνατῶν εἰς οὓς ἐπεβλήθη ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ὑποχρέωσις, ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Σεργίου καὶ πολλῶν ἀρχιερέων καὶ ἀσκητῶν ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγων, οἵτινες, ἤθελεν εἶναι ἀκατανόητον, τίνος ἕνεκα ἐταράχθησαν τοσοῦτον ἕνεκα φορολογικῆς διατάξεως μηδόλως εἰς αὐτοὺς ἀφορώσης, ἐὰν δὲν ἐμανθάνομεν ὅτι μετ' ὀλίγον ὁ βασιλεὺς κατήργησε τὴν νεαρὰν δι' ἧς ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς εἶχεν ἀπαγορεύσει τὴν ἀφιέρωσιν γαιῶν εἰς μοναστήρια καὶ ἐκκλησίας. Τὸ κείμενον τῆς νεαρᾶς ταύτης, δι' ἧς κατηργήθη ἡ προηγουμένη, περισωθέν, μαρτυρεῖ ἤτοι ὅτι ὁ Βασίλειος Β'. εἶχεν ἄλλας περὶ θρησκείας δοξασίας ἢ ὁ Νικηφόρος, ἤτοι ὅτι, ὢν πρὸ πάντων ἀνὴρ πολεμικός, ὑπέγραφεν, ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν, ὅ,τι τῷ καθυπέβαλλον, χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ πολὺ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἦτο συντεταγμένον. Ὅθεν παραθέτομεν ἐπὶ λέξεως αὐτὸ τῆς νεαρᾶς ταύτης τὸ κείμενον, ἵνα ὁ ἀναγνώστης, ὅςτις γνωρίζει ἤδη τὴν προηγουμένην, δυνηθῇ οἴκοθεν νὰ κρίνῃ περὶ τῆς ἀκριβείας τῆς ἀνωτέρω παρατηρήσεως. «Ἡ ἐκ Θεοῦ βασιλεία ἡμῶν καὶ παρὰ μοναχῶν ἐπ' εὐλαβείᾳ καὶ ἀρετῇ μαρτυρουμένων, καὶ παρὰ πολλῶν ἄλ-

λων ἀναμαθοῦσα τὴν περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν εὐαγῶν οἴκων παρὰ τοῦ τῆς βασιλείας ἐπιβάντος κυροῦ Νικηφόρου τεθεῖσαν νομοθεσίαν, αἰτίαν καὶ ῥίζαν τῶν παρόντων γενέσθαι κακῶν, καὶ τῆς οἰκουμενικῆς ταύτης ἀνατροπῆς καὶ συγχύσεως, ἅτε μὴ πρὸς ἀδικίαν καὶ ὕβριν τῶν ἐκκλησιῶν μόνον καὶ τῶν εὐαγῶν οἴκων, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ γενομένην, ἄλλως τε δὲ καὶ ἔργῳ τοῦτο βεβαιωθεῖσα (ἐξ ὅτου γὰρ τὰ τῆς τοιαύτης ἐκράτησαν νομοθεσίας, οὐδ' ὁπωσοῦν, οὐδ' ὁτιοῦν χρηστὸν ἄχρι καὶ σήμερον τῷ καθ' ἡμᾶς ἀπήντησε βίῳ, ἀλλὰ συμφορᾶς μᾶλλον ἐπέλιπεν εἶδος ὅλως οὐδέν)· θεσπίζει διὰ τοῦ παρόντος εὐσεβοῦς ἐνυπογράφου χρυσοβούλλου, τὸ τὴν ῥηθεῖσαν νομοθεσίαν ἀργεῖν ἀπὸ τῆς παρούσης ταύτης ἡμέρας, ἄκυρόν τε καὶ ἄπρακτον τοῦ λοιποῦ διαμένειν· ἐνεργεῖν δὲ τοὺς πρὸ ταύτης κειμένους περί τε τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν εὐαγῶν οἴκων νόμους, καὶ οὓς ὅ,τε ἀοίδιμος τῆς βασιλείας ἡμῶν πάππος, ὅ,τε πατὴρ ἐκείνου, ὅ,τε ἐπίπαππος ἄριστά τε καὶ θεοφιλέστατα ἔθησαν. Καὶ ὥστε ἀσφαλῆ καὶ ἀμετάθετον εἶναι τὴν παροῦσαν διάταξιν, οἰκείᾳ χειρὶ ὑποσημειούμενοι, χρυσῇ σφραγῖδι ταύτην ὑποσφραγισθῆναι διωρισάμεθα. Μηνὶ ἀπριλίῳ δ'. ἐπινεμήσεως α'. ἐν ἔτει 6496.» Τίς ἤδη ἀμφιβάλλει ὅτι ὁ κλῆρος δὲν κατεκραύγασε κατὰ τοῦ ἀλληλεγγύου, εἰμὴ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ αὖθις τὴν ἐλευθερίαν τοῦ νὰ προσαυξάνῃ τὰς ἀχανεῖς αὐτοῦ κτήσεις διὰ νέων ἀφιερωμάτων; Τὸ δὲ ἀλληλέγγυον ἴσχυσεν ἐπὶ 25 ἔτη, καταργηθὲν ὑπὸ Ῥωμανοῦ Γ'. τοῦ Ἀργυροῦ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξηκολούθει ὁ κατὰ τῆς Βουλγαρίας πόλεμος, ἐπὶ ἕνδεκα ἔτη, ἀλλ' ἀτελεσφόρητος, διότι ὁ μὲν Σαμουὴλ δὲν ἐτόλμα ν' ἀνταγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως πρὸς τὸν βασιλέα, ὁ δὲ Βασίλειος μὴ ἐπιχειρῶν τὴν ἐκπολιόρκησιν τῶν φρουρίων, ἥτις ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων ἠδύνατο μόνη νὰ ἐπαγάγῃ τὴν ὁριστικὴν τῆς χώρας κατάληψιν, περιωρίζετο εἰς ἁπλᾶς ἐπιδρομὰς καὶ δῃώσεις. Ἐπὶ τέλους ὅμως αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας συνεπήγοντο αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται ἀπέβησαν τοσοῦτον δειναί, ὥστε ὁ Σαμουὴλ ἀπεφάσισε τῷ 1014 νὰ πράξῃ γενναιότερόν τι πρὸς ἄμυναν τῆς ἰδίας χώρας. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀφ' ἑνός, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἐνέβαλλε πάντοτε διὰ τῆς κλεισούρας τῆς ὀνομαζομένης Κλειδίον, ἐπετείχισε τὴν δυσχωρίαν ταύτην, καὶ συμπυκνώσας ὄπισθεν τοῦ

φραγμοῦ πολλὴν δύναμιν περιέμενεν ἐκεῖ τὸν ἀντίπαλον· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξέπεμψε, πρὸς ἀντιπερισπασμόν, ἕνα τῶν ἐπιφανεστέρων αὐτοῦ στρατηγῶν, τὸν Δαβὶδ Νεστωρίτσην μετὰ στρατιᾶς ἀξιολόγου κατὰ Θεσσαλονίκης. Ὁ ἀντιπερισπασμὸς οὗτος δὲν διεκώλυσε τὸν Βασίλειον ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τοῦ Κλειδίου. Τῆς Θεσσαλονίκης ἦρχε τότε, ἀντὶ τοῦ Ἀριανίτου, ἀναλαβόντος τὴν ἡγεμονίαν μοίρας τινὸς τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ, ὁ Θεοφύλακτος Βοτανειάτης, ὅςτις ἐξελθὼν μετὰ τοῦ υἱοῦ Μιχαὴλ εἰς ἀπάντησιν τοῦ Νεστωρίτση, καὶ τρέψας αὐτὸν κατὰ κράτος, καὶ προςλαβόμενος λείαν ἄφθονον καὶ αἰχμαλώτους πολλούς, ἀπῆλθε πρὸς τὸν βασιλέα, πολιορκοῦντα τὸ ἐν τῇ κλεισούρᾳ τοῦ Κλειδίου ὀχύρωμα. Ἐντούτοις ἡ πολιορκία αὕτη παρετείνετο. Οἱ περὶ τὸν Σαμουὴλ ἀντεῖχον γενναίως, καὶ ἀπὸ τοῦ ὕψους βάλλοντες ἐτραυμάτιζον πολλοὺς τῶν ἐπιτιθεμένων, ὥςτε ὁ Βασίλειος εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἀπελπίζεται ὅτι θέλει κατορθώσει τὴν διάβασιν, ὅτε ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Ξιφίας ἐπενόησε νὰ κάμψῃ τὴν δυςχωρίαν περιοδεύων μετὰ τῆς μοίρας του τὸ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Κλειδίου κείμενον ὑψηλὸν ὄρος Βαλαθίσταν, καὶ ἀνερχόμενος διὰ τῶν τραχυτάτων αὐτοῦ πλευρῶν. Τούτου δὲ γενομένου κατῆλθεν ἐξαίφνης τὴν 29 ἰουλίου εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Βουλγάρων, οἵτινες καταπλαγέντες διὰ τὸ ἀπροςδόκητον τοῦ πράγματος, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἐγκαταλιπόντες τὸ τεῖχος καὶ κατεδιώχθησαν ἀπνευστὶ ὑπό τε τοῦ Ξιφίου καὶ τοῦ βασιλέως. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔπεσον πολλοὶ πολέμιοι, καὶ πολὺ πλείονες ἠχμαλωτεύθησαν. Αὐτὸς ὁ Σαμουὴλ μόλις διέφυγε τὸν κίνδυνον τῇ συνεργείᾳ τοῦ υἱοῦ του, γενναίως ὑπὲρ τοῦ πατρὸς ἀγωνισθέντος, καὶ ἀναβιβάσαντος αὐτὸν εἰς ἵππον, καὶ ἀπαγαγόντος εἰς τὸ φρούριον Πρίλαπον (τὸν σημερινὸν Περλεπέν, παρὰ τῷ Κιουτσοὺκ-καρὰ σού, πρὸς δυσμὰς τοῦ Βαρδαρίου). Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπεχείρησεν ἤδη, ὡς λέγεται, ἐκδίκησιν φοβερὰν κατὰ τῶν Βουλγάρων. Παρατάξας τοὺς αἰχμαλώτους, οἵτινες συνεποσοῦντο κατὰ τὰ φημιζόμενα εἰς 15,000 κατὰ λόχους ἀνδρῶν 100, διέταξε νὰ τυφλωθῶσιν οἱ 99 ἄνθρωποι ἑκάστου λόχου, τοῦ δὲ ἑκατοστοῦ νὰ ἐξορυχθῇ ὁ ἕτερος μόνον ὀφθαλμὸς ἵνα δυνηθῇ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγὸς τῶν λοιπῶν. Οὕτω δὲ ἔχοντας ἀπέπεμψεν αὐτοὺς εἰς Πρίλαπον πρὸς τὸν Σαμουὴλ, ὅςτις λειποθυμήσας ἅμα

εἶδε τὸ οἰκτρὸν τοῦτο θέαμα, δὲν συνῆλθεν εἰμὴ μετὰ καρδιακοῦ παλμοῦ, ἐξ οὗ ἀπέθανε μετὰ δύω ἡμέρας τὴν 15 σεπτεμβρίου. Ἀνεφέραμεν τὸ γεγονὸς τοῦτο ὅπως τὸ διηγοῦνται οἱ χρονογράφοι, ἂν καὶ ὁ μὲν Κεδρηνὸς ἐκφράζει δισταγμόν τινα περὶ τοῦ τοσούτου ἀριθμοῦ τῶν ἐκτυφλωθέντων αἰχμαλώτων, ὁ δὲ Σλόσσερ ὑποδεικνύει ὅτι τὸ ὅλον πρᾶγμα φαίνεται ἀπίθανον, τὰ δὲ μεταξὺ τῶν δύο ἐθνῶν πάθη ἦσαν τοιαῦτα, ὥςτε ἠδύναντο νὰ ἐπινοήσωσι βραδύτερον, ἢ νὰ ἐξογκώσωσι τοὐλάχιστον, τὴν ἀγρίαν καὶ ἐπιτετηδευμένην ἐκδίκησιν. Σημειωτέον προςέτι ὅτι κατὰ τὸν Ἐφραίμιον, ὁ Βασίλειος ἐκ τούτου ἐπωνομάσθη Βουλγαροκτόνος, ἐνῷ τὸ τοιοῦτο ἐπώνυμον προϋποτίθησι θανάτωσιν μᾶλλον ἢ τύφλωσιν. Ἀλλὰ καὶ γενομένην τῳόντι ἂν ὑποθέσωμεν τὴν πρᾶξιν, δὲν πρέπει, ὡς πολλάκις εἴπομεν, νὰ κρίνωμεν αὐτὴν κατὰ τὰς παρούσας ἡμῶν δοξασίας, μηδὲ νὰ καταδικάσωμεν τὸν Βασίλειον ὡς ἀνήμερόν τι θηρίον. Ἡ τύφλωσις ἦτο ποινὴ ἀποτρόπαιος, ἀλλ᾽ ἀνεγνωρισμένη, ὡς μὴ ὤφειλε, ὑπὸ τοῦ ποινικοῦ τῶν Βυζαντινῶν δικαίου, ὅπως ὁ διὰ τοῦ πυρὸς ἢ διὰ μυρίων ἄλλων βασάνων θάνατος ἦτο, ὡς μὴ ὤφειλε, ποινὴ ἀνεγνωρισμένη εἴς τινας περιστάσεις ἐν ταῖς νομοθεσίαις πολλῶν δυτικῶν τῆς Εὐρώπης ἐπικρατειῶν μέχρι τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐν μέρει μέχρις ἐσχάτων. Βεβαίως ἡ ἐφαρμογὴ τοιούτων ποινῶν προξενεῖ τόσῳ μᾶλλον ἀπαισίαν ἐντύπωσιν, ὅσῳ πλειότεροι εἶναι οἱ ἄνθρωποι εἰς οὓς διὰ μιᾶς ἐφαρμόζονται. Ἀλλὰ ὑπάρχουσι περιστάσεις καθ᾽ ἃς τὰ φιλανθρωπότερα ἔθνη ἐξίστανται οὕτως εἰπεῖν τῶν φρενῶν καὶ ἐκτραχηλίζονται εἰς ἀνοσιουργήματα ἄξια λαῶν ἀγρίων. Ἡ ἱστορία τῶν δύο πρώτων ἐθνῶν τῆς οἰκουμένης, τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου Ἀγγλικοῦ, βρίθει δυςτυχῶς τοιούτων γεγονότων. Ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ἐπὶ παραδείγματος τὰς πανδήμους σφαγὰς τὰς διαπραχθείσας κατὰ τῶν Μιτυληναίων, τῶν Μηλίων, καὶ τῶν καθολικῶν Ἰρλανδῶν. Καὶ ἔπειτα μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἐνταῦθα προέκειτο οὐχὶ περὶ πράξεως δικαστικῶς ἢ νομοθετικῶς, μετὰ συζήτησιν μακρὰν καὶ ἄνετον, ἀποφασισθείσης, ὅπως συνέβη πολλάκις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ, ἀλλὰ περὶ πράξεως γενομένης ἐν τῇ ἀκμῇ πολέμου μακροῦ, ἐναγωνίου, καταστρεπτικοῦ, ὑπὸ τὸ κράτος πάθους ἀκαριαίου καὶ ἀ-

καταρχέτου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καταλαμβάνονται πολλάκις οἱ στρατηγοί, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις εἰς ἀναλόγους περιστάσεις (ἐν Ἀφρικῇ λόγου χάριν οἱ Γάλλοι στρατηγοί), καὶ ὑπὸ τοῦ ὁποίου τόσῳ μᾶλλον παρεφέρθη ὁ Βασίλειος ὅσῳ ὁ ἀγὼν οὗτος ὁ διαρκέσας ἤδη ἐκ διαλειμμάτων 40 περίπου ἔτη, ἐξηκολούθει ὢν τοσοῦτον πεισματώδης, ὥςτε ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ ἔτι οὐ μικρὸν πεισματωδέστερος παρὰ ποτέ.

Τῳόντι ὁ βασιλεὺς ἐκπολιορκήσας τὸ Κλειδίον, προεξέπεμψε τὸν Θεοφύλακτον Βοτανειάτην πρὸς τὰ περὶ Στρούμπιτζαν ὄρη (τὴν σημερινὴν Στρούμνιτζαν, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Βαρδαρίου) ἵνα καταστρέψῃ τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ὀχυρώματα τῶν πολεμίων καὶ διανοίξῃ αὐτῷ τὴν ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην ἄγουσαν ὁδόν. Ἀλλ' οἱ Βούλγαροι ἀφήσαντες τὸν Βοτανειάτην νὰ εἰςέλθῃ ἀκωλύτως, ἔπειτα ἐνῷ ἠθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν βασιλέα, ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ ἔν τινι ἐπιμήκει στενῷ, καὶ κατέστρεψαν τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐξ ὁλοκλήρου, πεσόντος καὶ τούτου ἐν τῇ πανωλεθρίᾳ ταύτῃ. Τότε ὁ βασιλεὺς ἀθυμήσας, δὲν ἔκρινεν εὔλογον νὰ προχωρήσῃ, ἀλλ' ἐπαλινδρόμησεν εἰς τὰ Ζαγόρια, ὅπου παρέλαβε διὰ συνθηκῶν τὸ ὀχυρὸν φρούριον Μελένικον, καὶ καταλιπὼν ἐν αὐτῷ φρουρὰν ἀρκοῦσαν μετέβη εἰς Μοσυνούπολιν. Ἐκεῖ ἔμαθε τῇ 24 ὀκτωβρίου τὸν θάνατον τοῦ Σαμουὴλ, καὶ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γαβριὴλ τοῦ καὶ Ῥωμανοῦ, ὅςτις ὑπερεῖχε μὲν τοῦ πατρὸς κατὰ τὴν ῥώμην τοῦ σώματος, κατὰ δὲ τὴν φρόνησιν καὶ τὸν νοῦν ἦτο πολὺ αὐτοῦ ὑποδεέστερος. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐνεψύχωσε τὸν Βασίλειον, ὅςτις, κατελθὼν ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονίκην, ἀπεφάσισεν ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν ἐκστρατείαν, ἐνέβαλεν εἰς Πελαγονίαν, ἐπυρπόλησε τὰ ἐν Βουτελίῳ (τὰ σημερινὰ Βιτώλια) βασίλεια τοῦ Γαβριὴλ, ἐκυρίευσε τὰ φρούρια Πριλάπου καὶ Στυπείου, καὶ ἔπειτα διὰ τοῦ ποταμοῦ Τσερνᾶ, ἤτοι τοῦ ἀρχαίου Ἐριγῶνος, καὶ τῶν Βοδενῶν ἐπέστρεψεν αὖθις εἰς Θεσσαλονίκην τῇ 9 ἰανουαρίου 1015.

Ἀλλ' ἅμα ἐπιστάντος τοῦ ἔαρος ἀπεδύθη εἰς νέους ἀγῶνας. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα διεσταυροῦντο ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε τὸ χθὲς ὑποτασσόμενον φρούριον, σήμερον ἀφίστατο, καὶ ὁ σήμερον ὀμνύων πίστιν αὔριον προεδιδεν. Ὁ βασι-

λεὺς ἔμαθεν ἤδη ὅτι ἡ φρουρὰ ἣν εἶχεν ἐγκαταστήσει εἰς Βοδενά, ὅτε πρὸ 14 ἐτῶν ἐκυρίευσε τὴν ὀχυρὰν ταύτην πόλιν, ὕψωσεν αἴφνης τὴν σημαίαν τῆς στάσεως. Ὅθεν ἐπελθὼν ἄνευ ἀναβολῆς ἠνάγκασεν αὐτὴν νὰ παραδοθῇ διὰ συνθηκῶν· καὶ ταύτην μὲν μετῴκισεν, ὅπως καὶ τὴν προηγουμένην, εἰς Βολερὸν, ἠσφάλισε δὲ τὴν κατοχὴν τῶν ἐνταῦθα θρᾳκικῶν στενῶν ἀνεγείρας ἐν τῷ μέσῳ τῆς δυςχωρίας δύο ἕτερα φρούρια, ὧν τὸ μὲν ὠνόμασε Καρδίαν, τὸ δὲ ἅγιον Ἠλίαν. Τότε ἐπέστρεψεν ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου ἔλαβε γράμματα τοῦ νέου ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Γαβριὴλ, ὑποσχομένου ὑποταγὴν καὶ δούλωσιν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς δυςπιστήσας εὐλόγως πρὸς τὰς ὑποσχέσεις ταύτας ἐξαπέστειλε τὸν Νικηφόρον Ξιφίαν, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην (τὸν διορισθέντα στρατηγὸν Θεσσαλονίκης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βοτανειάτου) εἰς τὴν χώραν τῶν Μογλένων, μετ' οὐ πολὺ δὲ φθάσας καὶ αὐτὸς ἐκεῖ ἐπολιόρκησε τὸ φρούριον τοῦτο, καὶ δι' ἀγώνων ἀτρύτων ὑπορύξας καὶ καταστρέψας τὸ τεῖχος ἠνάγκασε τους ἔνδον νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν διάκρισίν του. Ἐκεῖ ἠχμαλωτεύθησαν ἄνδρες Βούλγαροι ἐπιφανεῖς πολλοὶ, ὁ Δομετιανὸς Κασκάνος, σύμβουλος τοῦ Γαβριὴλ, ὁ φρούραρχος Μογλένων Ἠλίτζης, καὶ ἕτεροι δυνάσται καὶ λαὸς πολεμιστὴς οὐκ ὀλίγος· καὶ ἡ μὲν φρουρὰ ἐξωρίσθη εἰς τὴν ἄνω Μηδίαν τῆς Ἀσίας (Ἀσπρακανίαν τότε καλουμένην, Βασπουρακὰν) τῶν δὲ κατοίκων ἐπέτρεψεν ὁ βασιλεὺς τὴν διαρπαγὴν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καὶ ἐπυρπόλησε τὸ φρούριον. Ἐκυρίευσε δὲ καὶ ἕτερον φρούριον γειτονικὸν τῶν Μογλένων καλούμενον Ἐνώτια, καὶ ἐνῷ περὶ ταῦτα ἠσχολεῖτο κατὰ μῆνα αὔγουστον, λαμβάνει πάλιν ἐκ Βουλγαρίας εἴδησιν σπουδαίαν. Ὁ Γαβριὴλ οὔτε ἔτος ὁλόκληρον ἄρξας ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ καὶ Βλαδισλαύου, τοῦ ὁποίου ἄλλοτε εἶχε σώσει τὴν ζωὴν, μέλλοντος νὰ θανατωθῇ ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ. Ὁ δὲ νέος κυριάρχης ἔπεμψε πρὸς τὸν βασιλέα πρέσβεις καὶ ἐπιστολὰς ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἀρχόντων Βουλγαρίας, δι' ὧν ἀνωμολόγουν πάντες ὅτι θέλουσι διατελεῖ τοῦ λοιποῦ ὑπήκοοι πιστοὶ καὶ δοῦλοι. Καὶ τῳόντι προςῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς τὸν βασιλέα ὁ Κασκάνος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἐν Μογλένοις αἰχμαλωτευθέντος Δομετιανοῦ, τὸν ὁποῖον πολυειδῶς ἐπεριποιήθη καὶ ἐτίμησεν ὁ βασιλεύς. Ἀλλὰ

μικρὸν ἔπειτα μανθάνει ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐδολιεύετο αὐτὸν καὶ ὅτι ἡτοιμάζετο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν στάσιν. Ὅθεν ἀγανακτήσας διὰ τὴν νέαν ταύτην προδοσίαν ἐλεηλάτησε τὴν περίχωρον Ὀστροβοῦ καὶ Σωσκοῦ καὶ τὴν πεδιάδα Πελαγονίας, ἀποτυφλῶν ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ πάντας τοὺς αἰχμαλωτευομένους Βουλγάρους. Ἐκεῖθεν προήλασε μέχρι Ἀχρίδος, ἐν ᾗ ὑπῆρχον τὰ βασίλεια τῶν Βουλγάρων, καὶ παραλαβὼν τὴν πόλιν καὶ διατάξας τὰ δέοντα, ἀπεφάσισε, καίτοι προσεγγίζοντος τοῦ χειμῶνος, νὰ βαδίσῃ πρὸς τὸ Δυῤῥάχιον, διότι ἔμαθεν ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἀπειλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, ὅστις ἀπελπισθεὶς περὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν, ἠθέλησε νὰ μεταφέρῃ τὸν ἀγῶνα εἰς τὰς δυτικάς. Ἐνῷ ὅμως ὁ Βασίλειος ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πρὸς τὰ πρόσω ταύτην πορείαν, λαμβάνει αἴφνης τὴν ἀγγελίαν ὅτι δύω στρατηγοί του, ὁ Γεώργιος Γονιτσιάτης καὶ ὁ Ὀρέστης, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀφήσει ὄπισθεν αὐτοῦ ἵνα συνέχωσι τὴν Πελαγονίαν, ἐμπεσόντες εἰς ἐνέδραν τινὰ ἑνὸς τῶν ἐπισημοτέρων καὶ δοκιμωτέρων στρατηγῶν τῆς Βουλγαρίας, τοῦ Ἰβάτζη, ἐντελῶς μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτῶν ἐξωλοθρεύθησαν. Ἐντεῦθεν ὑπὸ λύπης καταληφθεὶς ἐπέστρεψεν εἰς Πελαγονίαν, καὶ καταδιώξας τὸν Ἰβάτζην κατῆλθε μέχρι Θεσσαλονίκης. Ἀπὸ ἐκεῖ δὲ πάλιν ἀνέβη εἰς Μοσυνούπολιν καὶ ἐξέπεμψεν ἀφ' ἑνὸς μὲν κατὰ Στρουμπίτζης τὸν Δαβὶδ Ἀριανίτην, ἀφ' ἑτέρου κατὰ τῶν ἐν Τριαδίτζῃ φρουρίων τὸν Νικηφόρον Ξιφίαν, ἐξ ὧν ὁ μὲν Ἀριανίτης ἐκυρίευσε τὸ φρούριον Θερμίτσα, ὁ δὲ Ξιφίας τὸ φρούριον Βοϊών, καὶ τότε τελευταῖον ὁ βασιλεὺς ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὸν ἰανουάριον τοῦ 1016.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἀπησχολήθη ὑπὸ ἑτέρων σπουδαίων ὑποθέσεων. Ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον ἐξέπεμψε κατὰ τῶν αὐτόθι Χαζάρων ὑπὸ Μογγὸν τὸν υἱὸν Ἀνδρονίκου τοῦ Λυδοῦ, ναυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν, δι' ἧς, τῇ συνδρομῇ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ῥώσων Βλαδιμήρου, καθυπέταξε τὴν χώραν. Συγχρόνως ἐπειδὴ ὁ τῆς ἄνω Μηδίας ἄρχων Σεναχηρεὶμ μὴ δυνάμενος νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς γείτονας τουρκικὰς φυλάς, παρέδωκε τὴν χώραν αὐτοῦ εἰς τὸν βασιλέα, οὗτος τοῦτον μὲν προεχειρίσατο πατρίκιον καὶ στρατηγὸν Καππαδοκίας, ἀνταποδοὺς ὡς ἰδιοκτησίαν τὰς πόλεις Σεβάστειαν, Λάρισσαν, Ἄβαραν, καὶ ἄλ-

λας πολλὰς κτήσεις, στρατηγὸν δὲ Μηδίας διώρισε τὸν Βασίλειον Ἀργυρὸν, καὶ τούτου ἀποτυχόντος, ἀπέστειλεν ἀντ' αὐτοῦ τὸν Νικηφόρον Κομνηνὸν, ὅςτις τὰ μὲν διὰ πειθοῦς τὰ δὲ διὰ βίας κατέστησεν ὑπήκοον τὴν χώραν τῷ βασιλεῖ. Μόλις δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους τοῦ ἔτους τούτου μῆνας ἐστράτευσεν ὁ βασιλεὺς εἰς Τριαδίτσαν καὶ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τοῦ ἰσχυροῦ Περνίκου. Ἀλλὰ καίτοι ἐπιμείνας ἐνταῦθα ἐπὶ 88 ἡμέρας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ καὶ ὑπεχώρησεν ἄπρακτος εἰς Μοσυνούπολιν. Ἐκεῖ δὲ ἀναπαύσας τὸν στρατὸν μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ ἐπομένου ἔτους **1017**, ἐνέβαλεν αὖθις εἰς Βουλγαρίαν, καὶ τὸν μὲν Δαβὶδ Ἀριανίτην, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην ἐξέπεμψεν εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν πεδιάδων τῆς Πελαγονίας, αὐτὸς δὲ ἐξεπολιόρκησε καὶ ἐνέπρησε τὸ φρούριον Λογγὸν, διαμοιράσας εἰς τρία τοὺς αἰχμαλώτους, ὧν μίαν μερίδα παρέσχεν εἰς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ Ῥώσους, μίαν εἰς τὸν ἰθαγενῆ στρατὸν, καὶ μίαν ἐπεφύλαξεν ἑαυτῷ. Μεθ' ὃ ἐλθὼν μέχρι Καστορίας ἠθέλησε νὰ πολιορκήσῃ τὸ δυςπόρθητον τοῦτο φρούριον. Ἀλλ' ἐνῷ ἐπείθετο πόσον δύςκολον ἦτο τὸ ἔργον, μανθάνει συγχρόνως ἐκ γράμματος τοῦ ἐν Δορυστόλῳ στρατηγοῦ ὅτι ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Κρακρᾶς μετὰ δυνάμεως πολλῆς, μέλλοντες νὰ προςλάβωσι καὶ Πετσενέγους, ἑτοιμάζονται νὰ ἐπιτεθῶσιν ἐξόπισθεν κατ' αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς, ὅςτις, πρὸ καιροῦ ποθῶν ν' ἀγωνισθῇ ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ τῶν πολεμίων, ἔβλεπεν αὐτοὺς ἀποφεύγοντας πᾶσαν κρίσιμον συμπλοκὴν, καὶ τούτου ἕνεκα ἀνηλίσκετο εἰς λεηλασίας καὶ πολιορκίας, ἐπέστρεψε τοσούτῳ προθυμότερον εἰς ἀπάντησιν τῶν πολεμίων, ὅσῳ ἔβλεπε δυςκατάλυτον τὴν Καστορίαν. Πορευόμενος δὲ κατ' αὐτῶν ἐκυρίευσε καὶ ἐνέπρησε τὸ φρούριον Βοσιγρὰδ, ὠχύρωσε τὴν Βέῤῥοιαν καὶ ἐδῄωσε τὰ περὶ Ὄστροβον καὶ Μολίσκον. Πάλιν ὅμως ἐψεύσθη τῆς ἐλπίδος τοῦ νὰ πολεμήσῃ ἐκ παρατάξεως, διότι ἀρνηθέντων τῶν Πετσενέγων τὴν συμμαχίαν αὐτῶν, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Κρακρᾶς δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὸ ἔργον μόνοι. Τότε ἐτράπη ὁ βασιλεὺς αὖθις ἐπὶ πολιορκίας, νομίσας ὅτι ἀρκεῖ νὰ ἐκπέμψῃ κατὰ τοῦ Ἰωάννου τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς. Αὐτὸς δὲ ἐξεπολιόρκησε καὶ κατέφλεξε τὴν Σέταιναν, ἐν ᾗ ἦσαν βασίλεια τοῦ Σαμουὴλ, καὶ σῖτος ἀπέκειτο πολὺς, τοῦ ὁποίου ἐ-

πετράπη ἡ διαρπαγὴ εἰς τὸν στρατόν. Ἀλλὰ μόλις διαπράξας τοῦτο πληροφορεῖται ὅτι ὁ Ἰωάννης, μαθὼν τὴν κατ' αὐτοῦ πορείαν τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Διογένους, ἔστησεν ἐνέδραν καθ' ὁδόν. Ὁ βασιλεὺς ἐφοβήθη εὐλόγως μήπως ὁ στρατηγός του οὗτος ἐμπέσῃ εἰς τὴν παγίδα ὅπως τοσοῦτοι ἄλλοι προηγουμένως στρατηγοί, ὁ Γονιτσιάτης καὶ ὁ Ὀρέστης, ὁ Βοτανειάτης καὶ ὁ Ταρωνίτης· ὅθεν τίποτε μὴ διακοινώσας εἰς κανένα, ἀλλὰ προελάσας ἔφιππος πρὸ τοῦ στρατοῦ, καὶ εἰπὼν μόνον «ὅςτις πολεμιστὴς ἀκολουθείτω μοι», ἀπῆλθε κατεσπευσμένως εἰς τὸν χῶρον τῆς ἐνέδρας. Ἡ ἐντύπωσις ἣν ἐπροξένησεν ἡ ἀπροςδόκητος ἐμφάνισίς του μαρτυρεῖ τὸν τρόμον τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς τοὺς Βουλγάρους. Ὅταν οἱ σκοποὶ τοῦ Ἰωάννου εἶδον τὸν βασιλέα ἐπερχόμενον, ἔδραμον ἀμέσως εἰς τὸ στρατόπεδον κραυγάζοντες «Βεζῆτε, Τζαίσαρ» δηλαδὴ «φύγετε, ὁ αὐτοκράτωρ». Οἱ Βούλγαροι εἶχον ἤδη φέρει εἰς ἀμηχανίαν τὸν Διογένην, ἀλλ' ἅμα ἀκούσαντες τὴν φοβερὰν ἐκείνην κραυγήν, ἔφυγον ἀμέσως προτροπάδην σὺν τῷ Ἰωάννῃ, οἱ δὲ περὶ τὸν Διογένην ἀναθαῤῥήσαντες ἐδίωκον αὐτοὺς κατόπιν, κτείναντες μὲν πολλούς, συλλαβόντες δὲ 200 πανοπλίτας, καὶ τοὺς ἵππους καὶ τὴν ἀποσκευὴν τοῦ Ἰωάννου καὶ τὸν τούτου ἀνεψιόν. Ταῦτα κατορθώσας ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψε πρὸς τὰ Βοδενᾶ καὶ διατάξας αὐτόθι τὰ δέοντα ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῇ 9 ἰανουαρίου 1018.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπῆλθε τελευταῖον ἡ ὁριστικὴ κρίσις τοῦ μεγάλου τούτου ἀγῶνος. Ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Ἰωάννης, ὅςτις καὶ πρότερον εἴτε αὐτὸς εἴτε διὰ τῶν στρατηγῶν του εἶχε προςβάλει τὸ Δυῤῥάχιον, ἀπεφάσισε ἤδη νὰ πολιορκήσῃ αὐτὸ πάσῃ δυνάμει. Ἀλλὰ κρατερᾶς γενομένης συμπλοκῆς περὶ τὰ τείχη τῆς πόλεως ταύτης ἔπεσεν ὁ Ἰωάννης· ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γαβριήλ, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαμουήλ, καὶ μετὰ τοσαύτας συμφορὰς καὶ ἥττας τῶν τεσσάρων μάλιστα τελευταίων ἐνιαυτῶν, κατέπεισε τοὺς Βουλγάρους ὅτι ἀνάγκη νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸ πεπρωμένον. Ὁ βασιλεύς, ἅμα πληροφορηθεὶς τὰ συμβαίνοντα, ἔσπευσε νὰ στρατεύσῃ δι' ὑστάτην φορὰν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔαρι τοῦ 1018 ἵνα δρέψῃ τὰ ἆθλα τῆς καρτερίας αὐ-

τοῦ καὶ τῆς δεξιότητος. Μόλις δὲ ἀφίκετο εἰς Ἀδριανούπολιν, καὶ προςῆλθον ἐκ μέρους τοῦ περιφήμου Κρακρᾶ ὁ ἀδελφὸς καὶ ὁ υἱός του ἀναγγέλλοντες τὴν ὑποταγὴν αὐτοῦ καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ δὶς ἐπὶ ματαίῳ πολιορκηθέντος Περνίκου καὶ ἑτέρων 35 φρουρίων. Ὁ βασιλεὺς, τιμήσας αὐτοὺς ἀξίως, καὶ ἀναβιβάσας τὸν Κρακρᾶν εἰς τὸν τῶν πατρικίων θρόνον, ἦλθεν εἰς Μοσυνούπολιν. Ἐνταῦθα ἐνεφανίσθησαν πάλιν πρέσβεις ἐκ Πελαγονίας καὶ Μωροβίσδου, καὶ Λιπενίου, παραδίδοντες τὰς πόλεις τῶν χωρῶν τούτων. Ἐκεῖθεν ἐβάδισε πρὸς τὰς Σέῤῥας, ὅπου παρέστη αὐτὸς ὁ Κρακρᾶς μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν 35 φρουράρχων, καὶ ἔτυχε καλῆς δεξιώσεως. Ἐκεῖ ὡσαύτως προςέφυγε καὶ ὁ ἡγεμὼν Στρουμπίτζης Δραγόμουζ προςφέρων τό τε φρούριον τοῦτο καὶ τὰ περὶ αὐτὸ, συνεπαγόμενος δὲ τὸν πατρίκιον Ἰωάννην Χαλδίας, ὅςτις αἰχμαλωτευθείς ποτε ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ εἶχε μείνει ἐν τῇ φυλακῇ 22 ὅλα ἔτη. Ὁ βασιλεὺς τιμήσας τὸν Δραγόμουζ διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρικίου, ἐβάδισε πρὸς τὴν Στρούμπιτζαν, καὶ ἐνῷ προςήγγιζεν εἰς αὐτὴν, εἶδε προσερχόμενον μετὰ γραμμάτων Μαρίας τῆς χήρας τοῦ Ἰωάννου, τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας, ὑποσχομένης νὰ παραχωρήσῃ τὴν Βουλγαρίαν, ἐὰν συναινέσῃ εἰς τὰ παρ' αὐτῆς αἰτούμενα. Τί ἦσαν τὰ αἰτούμενα ταῦτα, δὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπείσθη ἡ Μαρία ὅτι πᾶσα περὶ συνθηκῶν συζήτησις ἦτο ἄκαιρος, διότι, παρεκτὸς τοσούτων ἄλλων στρατηγῶν ἄνευ ὅρου παραδοθέντων, συγχρόνως μὲ τὰ γράμματα αὐτῆς ἦλθεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ βασιλέως καὶ ὁ Βόγδανος, ὁ τῶν ἐνδοτέρων φρουρίων τοπάρχης, ὅςτις πρὸ καιροῦ συνεννοημένος ὢν μετ' αὐτοῦ, προεχειρίσθη ἤδη πατρίκιος. Ἐκ Στρουμπίτζης ὁ βασιλεὺς προέβη μέχρι Σκοπίων, καὶ καταλιπὼν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ στρατηγὸν αὐτοκράτορα τὸν Δαβὶδ Ἀριανίτην, ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω διὰ τῶν φρουρίων Στυπείου (Ἰστὶβ) καὶ Προσάκου, μετὰ λιτῶν καὶ ὕμνων εὐφημούμενος καὶ τιμώμενος. Τότε δὲ τραπεὶς πρὸς τὰ δεξιὰ ἐπορεύθη εἰς Ἀχρίδα, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ἔπηξε τὸ στρατόπεδον, καὶ τῆς ὁποίας ὅλος ὁ λαὸς ἐξῆλθεν εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ μετὰ παιάνων καὶ κρότων καὶ εὐφημιῶν. Ἡ Ἀχρὶς (ἡ παλαιὰ Λυχνὶς) κειμένη ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ καὶ ὀχυροῦ παρὰ τὴν ἀρκτικὴν ὄχθην τῆς λίμνης, ἥτις ἐξ αὐτῆς μὲν

ἀνέκαθεν ὀνομάζεται, ἁπλοῦται δὲ εἰς τὰ μεθόρια τῆς Μακεδονίας καὶ Ἀλβανίας, ἦτο μητρόπολις τῆς πάσης Βουλγαρίας, καὶ ἐν αὐτῇ ἦσαν ἱδρυμένα μὲν τὰ βασίλεια τῶν βασιλέων αὐτῆς, ἀποτεταμιευμένοι δὲ οἱ θησαυροί. Εἰςελάσας λοιπὸν αὐτόθι ὁ Βασίλειος θριαμβικῶς, εὗρε χρυσὸν πολὺν, καὶ στέμματα ἐκ μαργάρων, καὶ χρυσοῦφεῖς ἐσθῆτας, καὶ νομίσματος κεντηνάρια ἑκατὸν, ἤτοι **12,240,000** δραχμὰς, τὰς ὁποίας ὅλας ἐμοίρασεν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἐπιστήσας δὲ ἄρχοντα τῆς πόλεως τὸν Εὐστάθιον Δαφνομήλην, καὶ δοὺς αὐτῷ ἀξιόλογον φρουρὰν, ἐξῆλθεν εἰς τὴν παρεμβολὴν καὶ ἐκεῖ ὑπεδέχθη τὴν ἀχθεῖσαν εἰς αὐτὸν χήραν τοῦ Ἰωάννου μετὰ τριῶν αὐτῆς υἱῶν καὶ ἓξ θυγατέρων, καὶ πολλῶν ἐκ τῶν περιλιπομένων γόνων τοῦ Σαμουήλ. Τρεῖς μόνον ἕτεροι υἱοὶ τοῦ Ἰωάννου εἶχον καταφύγει εἰς τὸ ἐν τῇ μέσῃ Ἀλβανίᾳ ὄρος Τμῶρον (Τομὸρ πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν τοῦ Βερατίου)· ἀλλὰ περιζωσθέντες αὐτόθι στενῶς ἠναγκάσθησαν καὶ οὗτοι νὰ παραδοθῶσι μετά τινα χρόνον. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐδέχθη ὁ βασιλεὺς τὴν Μαρίαν, καὶ τοὺς μετ' αὐτῆς προςαχθέντας, ἠπίως καὶ φιλοφρόνως, διατάξας νὰ φυλαχθῶσι μέχρι νεωτέρων διαταγῶν. Τότε προςῆλθον τῷ βασιλεῖ καὶ ἕτεροι μεγιστᾶνες τῶν Βουλγάρων, ὁ Νεστωρίτσης, ὁ Ζαρίτσης, καὶ ὁ νέος Δοβρομὴρ μετὰ τῶν οἰκείων ἕκαστος ταγμάτων, τοὺς ὁποίους ἅπαντας ὑπεδέχθη εὐμενῶς καὶ βασιλικῶς ἐτίμησεν. Οὕτω δὲ διατρίψας ἱκανὸν χρόνον περὶ Ἀχρίδα, μετέβη ἐκεῖθεν εἰς Πρέσπαν, τὸ φίλτατον ἐνδιαίτημα τοῦ Σαμουὴλ, καὶ ᾠκοδόμησεν αὐτόθι δύο φρούρια, ὧν τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἐπονομάσας αὐτὸ Βασιλίδα, τὸ δὲ ἐν τῇ παρακειμένῃ λίμνῃ. Ἐκ Πρέσπης δὲ μετέβη εἰς τὴν λεγομένην Διάβολιν (τὸ σημερινὸν Δεβὸλ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κοριτσᾶς), ὅπου ἱδρυθέντος βήματος ὑψηλοῦ, ἐδέχθη τοὺς τρεῖς τελευταίους ὑποταχθέντας υἱοὺς τοῦ Ἰωάννου, τοὺς ὁποίους παραμυθήσας διὰ λόγων ἐπιεικῶν καὶ φιλανθρώπων, ἐτίμησε προςηκόντως, προχειρίσας τὸν μὲν πρεσβύτερον μάγιστρον, τοὺς δὲ δύο ἄλλους πατρικίους.

Ἐκεῖ ἤχθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως καὶ ὁ ἥρως τῶν πεδίων τῆς Πελαγονίας Ἰβάτζης. Ἀλλ' ὁπόσον ἦτο διάφορος ἢ ἄλλοτε. Ὁ Ἰβάτζης οὔτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου, οὔτε μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Μαρίας καὶ τῶν παίδων αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων δυνα-

στῶν τῆς Βουλγαρίας, ἐπείσθη νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα, ἀλλὰ καταφυγὼν εἰς τὸ δύςβατον ὄρος Βροχωτὸν, ἐν ᾧ ἦσαν τὰ περικαλλῆ βασίλεια τῆς Προνίστας καὶ παράδεισοι καὶ ἄλλαι ἀπολαύσεις ποικίλαι, καὶ συγκροτήσας περὶ ἑαυτὸν δύναμιν οὐ μικρὰν, ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα. Τούτου ἕνεκα ὁ βασιλεὺς ἐγκαταλιπὼν τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, ἀπέκλινε πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἦλθεν εἰς Διάβολιν, ἵνα ἢ διὰ νουθεσιῶν, ἢ διὰ πολέμου ἀπαλλαγῇ καὶ τοῦ τελευταίου τούτου ἀντιπάλου. Ὁ δὲ Ἰβάτζης, παρατείνων ἐπὶ διαφόροις προφάσεσι τὰς διαπραγματεύσεις, ἠνάγκασε τὸν βασιλέα, δελεαζόμενον ἐκ τῶν ὑποσχέσεών του, νὰ χρονοτριβήσῃ αὐτόθι ἐπὶ 55 ἡμέρας. Ταῦτα μαθὼν ὁ Εὐστάθιος Δαφνομήλης, τὸν ὁποῖον εἴδομεν διορισθέντα φρούραρχον Ἀχρίδος, καὶ θέλων νὰ ἀνακουφίσῃ τὸν βασιλέα τῆς φροντίδος ταύτης, ἐπεχείρησε πρᾶξιν τολμηρὰν, μαρτυροῦσαν ὁπόσον ἀφωσιωμένοι καὶ ῥιψοκίνδυνοι ἦσαν τινὲς τῶν στρατηγῶν τοῦ Βασιλείου. Εἶχεν ἐπέλθει τότε ἡ 15 αὐγούστου, καὶ ὁ Ἰβάτζης ἄγων τὴν δημοτελῆ ἑορτὴν τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, εἶχε καλέσει εἰς εὐωχίαν πολλοὺς τῶν ἐπισημοτέρων γειτόνων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Εὐστάθιος δὲν ἐκλήθη, ἦλθεν ὅμως αὐτόκλητος μετὰ δύο μόνον πιστῶν θεραπόντων, ὁ δὲ Ἰβάτζης, καίτοι ἀπορήσας πῶς ἄνθρωπος πολέμιος παρέδιδεν οὕτω ἑαυτὸν εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν του, τὸν ἐδέχθη οὐχ ἧττον περιχαρῶς καὶ τὸν ἠσπάσθη. Μετὰ δὲ τὴν θείαν ἀκολουθίαν ἀφοῦ πάντες οἱ συνειλεγμένοι διεσκεδάσθησαν εἰς τὰ ἴδια καταλύματα, ὁ Εὐστάθιος προςελθὼν πρὸς τὸν Ἰβάτζην τὸν εἶπεν ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν ἴδῃ κατ' ἰδίαν διὰ νὰ τὸν ὁμιλήσῃ περὶ πράγματος ἀναγκαιοτάτου καὶ λυσιτελεστάτου εἰς αὐτόν. Ὁ Ἰβάτζης, νομίζων τότε ὅτι ὁ Δαφνομήλης ἦλθε διὰ νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν ἀποστασίαν, διέταξε τοὺς θεράποντας νὰ ἀπομακρυνθῶσι καὶ λαβὼν αὐτὸν ἐκ τῆς χειρὸς εἰσήγαγεν εἰς συνηρεφές τι καὶ ὅλως διόλου ἐρημικὸν τοῦ παραδείσου μέρος. Ἀλλ' ἅμα ἔφθασεν ἐκεῖ, ὁ Εὐστάθιος, ὅςτις ἦτο ῥωμαλεώτατος ἄνθρωπος, ῥίψας τὸν Ἰβάτζην κατὰ γῆς, καὶ προςερείσας τὸ γόνυ εἰς τὸ στῆθός του, ἀπετύφλωσεν αὐτὸν, τῇ συνδρομῇ τῶν δύο ὑπηρετῶν του, τοὺς ὁποίους εἶχεν ὁδηγήσει νὰ εὑρίσκωνται πάντοτε παρ' αὐτῷ, εἰ καὶ ἀφανεῖς ὅσον ἐνδέχεται. Τυφλωθέντα δὲ τὸν Ἰβάτζην ἐξέβαλον τοῦ πα-

ραδείσου εἰς τὴν αὐλὴν, καὶ αὐτοὶ ἀνέδραμον εἰς ὑπερῷόν τι οἴκημα, καὶ ἑλκύσαντες τὰ ξίφη ἡτοιμάσθησαν ν' ἀντισταθῶσι. Τῷόντι μετ' ὀλίγον περιεκυκλώθησαν ὑπὸ ἀπείρου ἀνθρώπων πλήθους, βοώντων ἐκδίκησιν καὶ ὁπλισθέντων ὑπὸ παντὸς τοῦ προςτυχόντος, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ ὑπὸ δαυλῶν καιομένων καὶ εὐπρήστου ὕλης. Ἡ ἐπικειμένη καταστροφὴ ἦτο προφανής· ἀλλ' ὁ Δαφνομήλης, προκύψας ἔκ τινος θυρίδος, καὶ διὰ τῆς χειρὸς κατασιγάσας τὸν ὄχλον, εἶπεν ὅτι ἐπεχείρησε τὸ ἔργον οὐχὶ ἐκ προσωπικῆς ἀπεχθείας πρὸς τὸν δυνάστην αὐτῶν, ἀλλ' ἐκ προστάγματος τοῦ βασιλέως· ὅτι εἰμποροῦν ἤδη νὰ τὸν φονεύσωσιν, ἀλλ' ὅτι αὐτός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀφοῦ ἀγωνισθῶσιν ἐκθύμως, θέλουσιν εὐχαρίστως ἀποθάνει, πεποιθότες ὅτι ὑπάρχει ὁ μέλλων νὰ ἐκδικήσῃ τὸ αἷμα αὐτῶν, πρὸς ὃν ἂς σκεφθῶσιν ἂν δύνανται ν' ἀντισταθῶσιν ἐπὶ πολύ. Ἡ ἀπειλὴ αὕτη κατέπληξε τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον ἤρχισε νὰ διαλύεται κατὰ μικρόν. Οἱ γηραιότεροι μάλιστα καὶ φρονιμώτεροι εὐφημήσαντες τὸν βασιλέα ὑπετάγησαν, ὁ δὲ Εὐστάθιος ἠδυνήθη ἐν πάσῃ ἀνέσει νὰ προςαγάγῃ τὸν Ἰβάτζην τεταπεινωμένον, πρὸς τὸν βασιλέα, ὅστις, βραβεύων τὴν ἀνδραγαθίαν τοῦ ἀνδρὸς, διώρισεν εὐθὺς αὐτὸν στρατηγὸν Δυῤῥαχίου, καὶ ἐδωρήσατο αὐτῷ πᾶσαν τὴν κινητὴν περιουσίαν τοῦ Ἰβάτζου, τοῦτον δὲ παρέδωκεν εἰς φυλακήν.

Ὁ Βασίλειος διέτριβεν ἔτι περὶ Διάβολιν, ὅτε, αὐτόμολος, κατελθὼν διὰ νυκτὸς εἰς τὸ στρατόπεδον, ἔκρουσε τὴν θύραν. Ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τῶν σκοπῶν τίς εἶ; ἀπεκρίθη ὅτι εἶναι ὁ Νικολιτσᾶς, καὶ ὅτι ἔρχεται νὰ παραδώσῃ τὸ σῶμα τῷ βασιλεῖ. Εἴδομεν τὸν Νικολιτσᾶν τοῦτον πρὸ 18 ἐτῶν ὑπερασπισθέντα γενναίως τὰ Σέρβια, ἀναγκασθέντα ἐπὶ τέλους νὰ παραδοθῇ καὶ τιμηθέντα οὐδὲν ἧττον διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρικίου. Εἴδομεν ἔπειτα αὐτὸν δραπετεύσαντα, καὶ πάλιν συλληφθέντα καὶ σταλέντα τότε δέσμιον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Βραδύτερον ἀπολυθεὶς τῶν δεσμῶν ἐδραπέτευσε τὸ δεύτερον καὶ ἐπανέλαβε τὸν ἀγῶνα· καὶ οὐδὲ μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Μαρίας καὶ τοσούτων ἄλλων δυναστῶν ἠθέλησε νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα, ἀλλὰ διετέλεσε κρυπτόμενος εἴς τινα ὄρη μέχρις οὗ βλέπων ὅτι ἐκ τῶν συντρόφων του οἱ μὲν παρεδίδοντο εἰς τὴν κατ' αὐτῶν πεμφθεῖσαν δύναμιν, οἱ δὲ ἡλίσκοντο, ἀπεφά-

σισεν ἤδη ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του νὰ προςπέσῃ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' αὐτὸς ἀηδιάσας διὰ τὰς τοσαύτας ἐκείνας προδοσίας, οὐδὲ νὰ ἴδῃ ἠθέλησε τὸν ἄνθρωπον καὶ διέταξε νὰ ἀποσταλῇ εἰς Θεσσαλονίκην καὶ νὰ μείνῃ ἐκεῖ φρουρούμενος. Διαβέσας δὲ τὰ τοῦ Δυῤῥαχίου καὶ τῆς Κολωνείας καὶ τῆς Δρυϊνουπόλεως, καὶ ἐπιστήσας εἰς τὰ θέματα ἐκεῖνα στρατηγοὺς καὶ φύλακας, ἐκ δὲ τῶν αὐτόθι εὑρεθέντων Βυζαντινῶν αἰχμαλώτων τοὺς μὲν θέλοντας νὰ μείνωσιν ὅπου εὑρίσκοντο ἀφήσας, συμπαραλαβὼν δὲ τοὺς ἄλλους, ἀπῆλθεν εἰς Καστορίαν. Ἐκεῖ προςήχθησαν αὐτῷ θυγατέρες δύο τοῦ Σαμουὴλ, αἵτινες ἰδοῦσαι παρισταμένην τῷ βασιλεῖ Μαρίαν τὴν χήραν τοῦ Ἰωάννου τοῦ δολοφόνου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν, ὥρμησαν νὰ τὴν σχίσωσι. Καὶ τούτων μὲν τὴν ἀγανάκτησιν κατεκοίμισεν ὁ βασιλεὺς ὑποσχόμενος ὅτι θέλει τιμήσει καὶ καταπλουτίσει αὐτὰς, τὴν δὲ Μαρίαν τιμήσας τῷ ἀξιώματι τῆς ζωστῆς ἐξέπεμψε μετὰ τῶν υἱῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μεθ' ὃ παραγγείλας τὸν Ξιφίαν νὰ κατεδαφίσῃ πάντα τὰ ἐν Σερβίοις (μεταξὺ Ἀλιάκμωνος καὶ Ὀλύμπου) καὶ ἐν Σωσκῷ φρούρια, ἐπορεύθη εἰς τὸ φρούριον τῶν Σταγῶν ἐν Θεσσαλίᾳ, ὅπου ἦλθεν εἰς προςκύνησιν αὐτοῦ μετὰ δουλικοῦ τοῦ σχήματος ὁ ἄρχων τῶν Βουλγάρων, δηλαδὴ τοῦ ἐν τῇ μέσῃ Ἀλβανίᾳ Βερατίου, Ἐλεμὰγ, ἐπαγόμενος καὶ τοὺς συνάρχοντας. Καθ' ἃ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Χὸπφ, ἐκ τῶν τελευταίων περιπετειῶν τοῦ πολέμου τούτου συνάγεται ὅτι ἡ βουλγαρικὴ κυριαρχία εἶχεν ἐξαπλωθῇ οὐ μόνον εἰς τὴν ἄνω Ἀλβανίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μέσην καὶ εἰς τὴν κάτω. Τρεῖς υἱοὶ τοῦ Ἰωάννου ἠγωνίσθησαν ἐπ' ἐσχάτων εἰς τὴν περὶ τὸ ἀρχαῖον ὄρος Τόμαρον χώραν, τὴν Τομόρνιτσαν, ἢ Τόμεριτ, καὶ ἰδοὺ ἤδη οἱ ἄρχοντες τοῦ Βερατίου ἐξαιτούμενοι συγγνώμην παρὰ τοῦ βασιλέως διότι εἶχον ὑποκύψει εἰς τὸ τῶν Βουλγάρων κράτος. Ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς σήμερον οὐκ ὀλίγα σλαυϊκὰ χωρίων καὶ κωμῶν εἰς τὰ μέρη ταῦτα ὀνόματα μαρτυροῦσιν οὐ μόνον τὴν βουλγαρικὴν ἐκείνην κυριαρχίαν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ὅτι μετὰ τὴν κατάλυσιν αὐτῆς παρέμειναν αὐτόθι ἱκανοὶ Σλαυο-Βούλγαροι, ἐξ ὧν, καίτοι ἐπὶ τέλους συγχωνευθέντων μετὰ τῶν ἐγχωρίων, περιεσώθησαν ὅμως πολλὰ τοπικὰ ὀνόματα, ὅπως συνέβη καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου πολλοὶ Ἀλβανοὶ ὑπηρέτουν, ὡς φαίνε-

ται, ἐν τῷ βυζαντινῷ στρατῷ· διότι Ἀλβανὸς πιθανώτατα ἦτο ὁ στρατηγὸς Δαβὶδ ὁ Ἀριανίτης, ὁ τοσάκις ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ μνημονευθείς, καὶ τοῦ ὁποίου τοὺς ἀπογόνους θέλομεν ἴδει ἐν τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἀγωνιζομένους μετὰ τοῦ Καστριώτου κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Ἐκ τοῦ φρουρίου τῶν Σταγῶν ὁ βασιλεὺς ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς μεσημβρίαν πορείαν καὶ κατῆλθεν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Διατρίβων περὶ Λαμίαν, ἥτις ἔκτοτε ὠνομάζετο Ζητούνιον, ἐπεσκέφθη τὸ πεδίον τῆς μάχης, καθ' ἣν πρὸ 24 ἐνιαυτῶν ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Οὐρανὸς εἶχεν ὁλοσχερῶς κατατροπώσει τὸν Σαμουήλ. Τὰ ὀστᾶ τῶν πεσόντων Βουλγάρων κατέκειντο ἔτι εἰς σωροὺς μεγάλους παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Σπερχειοῦ, τὸ δὲ θέαμα κατέπληξε τὸν βασιλέα, καίτοι εἰς τοσούτους παρευρεθέντα ἀγῶνας. Εἰς Θερμοπύλας ὑπερευχαριστήθη ἰδὼν τὸ τεῖχος τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη παρὰ τὸ ὄρος Ῥουπένι πρὸς ἀποτροπὴν τῶν Βουλγάρων, καὶ τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο τότε Σκέλος. Ἐκεῖθεν δὲ διὰ τῆς Λοκρίδος καὶ τῆς Βοιωτίας ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1019.

Πρὸ καιροῦ δὲν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ταύτης. Ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ὀγδόης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐννάτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε, δύο κόραι ἐντεῦθεν καταγόμεναι, ἡ Εἰρήνη καὶ ἡ Θεοφανώ, ἐκάθησαν ἀλληλοδιαδόχως ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐλάχισταί τινες εἰδήσεις διεσώθησαν περὶ Ἀθηνῶν μέχρι τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Ἐνταῦθα ἐξηκολούθουν ἐξοριζόμενοι ἐκ διαλειμμάτων ἄνθρωποι οἵτινες ἦσαν ἢ ἐλογίζοντο ἐσχάτης προδοσίας ἔνοχοι. Ἐν ἔτει 887, ὁ βασιλεὺς Λέων ἐξώρισεν εἰς Ἀθήνας τὸν ἐπίσκοπον Εὐχαΐτων Θεόδωρον Σανταβαρηνόν, κατηγορηθέντα ὅτι εἶχε συνομόσει κατ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ πατριάρχου Φωτίου, ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ Εἰρήνης ἐξωρίσθησαν εἰς τὴν πόλιν ταύτην οἱ ἀνδράδελφοι αὐτῆς, καθ' ἃ ἐν οἰκείῳ χρόνῳ ἱστορήσαμεν. Εὑρίσκομεν ὡσαύτως παρὰ τοῖς χρονογράφοις ὅτι τῷ 915 ἐπὶ τῆς ἀνηλικότητος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῶν Ἀθηνῶν, μὴ ἀνεχόμενοι τὰς καταπιέσεις τὰς ὁποίας ἔπασχον ἐκ τῆς ἀσωτείας καὶ ἀπληστίας Χασὲ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰούβα, ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ καταφυγόντος εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις ναόν, καὶ ὅτι οὔτε

τὸ ἄσυλον τοῦτο ἐσεβάσθησαν θανατώσαντες αὐτὸν διὰ λίθων ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου. Ὁ Χασὲ οὗτος εἶναι πιθανώτατα αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ πρωτοσπαθάριος Χασὲ, τὸν ὁποῖον ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμανὸν συγγραφῇ λέγει μάλιστα εὐνοούμενον ὑπὸ τοῦ θείου του Ἀλεξάνδρου, καὶ χαρακτηρίζει ὡς Σαρακηνὸν οὐ μόνον τῷ γένει, ἀλλὰ καὶ τῇ γνώμῃ καὶ τῷ τρόπῳ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου τὸν συμβάντα τῷ 913 ὁ Χασὲ ἴσως ἀπεμακρύνθη οὕτως ἢ ἄλλως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Κωνσταντίνου Ζ'., καὶ διατρίβων ἐν Ἀθήναις λόγῳ ὑπηρεσίας τινος ἢ καὶ ἐξορίας, προεκάλεσε διὰ τῆς μοχθηρίας αὐτοῦ τὴν τῶν κατοίκων ἀγανάκτησιν. Ἀναφέρονται προςέτι τὰ ὀνόματα ἐπισκόπων τινῶν τῶν Ἀθηνῶν, οἷον τοῦ Ἀναστασίου, 872, τοῦ γράψαντος μὲν κατὰ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Η'., διαδόχου δὲ διατελέσαντος τοῦ Νικήτα καὶ τοῦ Σάββα, ὀπαδῶν τοῦ Φωτίου. Ὁμοίως μνημονεύονται ἐπίσκοποι Ἀθηνῶν τῷ μὲν 997 ὁ Θεοδήγιος, τῷ δὲ 1025 ὁ Μιχαὴλ, τῷ δὲ 1054 ὁ Λέων. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἑνδεκάτης ταύτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς αἱ περὶ Ἀθηνῶν εἰδήσεις ἀποβαίνουσι σπουδαιότεραι καὶ πλειότεραι. Πρῶτον ἔχομεν πληροφορίας δύο περιηγητῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, αἵτινες, ὅσῳ ἀφελεῖς καὶ ἂν ὦσι, μαρτυροῦσιν οὐχ ἧττον ὅτι ἡ φήμη τῆς πόλεως ἐσώζετο ἔτι ἀκμαία ἐν τῷ κόσμῳ. Ὁ Βουργούνδιος Γουΐδων ἐγκωμιάζει τὰς Ἀθήνας ὡς μητέρα πάλαι ποτὲ τῆς φιλοσοφίας καὶ καλλιεπείας, ἐξαιρέτως ὅμως ἀποθαυμάζει τὸ θεῖον καὶ ἀκοίμητον φῶς τὸ ὁποῖον εἶδεν ἐν τῷ πολυτελεῖ ναῷ τῆς ἀειπαρθένου καὶ θεοτόκου Μαρίας, ὅςτις ὀνομαζόμενος ἄλλοτε Προπύλαιον ᾠκοδομήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰάσωνος. Καὶ ὁ Ἰσλανδὸς Σαιβοῦλφ, ὅςτις ἐπορεύθη εἰς προςκύνησιν τοῦ ἁγίου τάφου, 1102—1103, ὁμιλήσας ἐν τῷ ὁδοπορικῷ αὐτοῦ περὶ τῶν Πατρῶν, ἃς καὶ πόλιν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ὀνομάζει, περὶ τῆς Εὐβοίας καὶ ἄλλων νήσων, μνημονεύει προςέτι τοῦ παρὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον Βοιωτικοῦ λιμένος Ὄστου, τοῦ σήμερον λεγομένου Λιβαδόστου (τῆς ἀρχαίας Κρεούσης), ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀναχωρήσας καὶ βαδίσας δύο ἡμέρας, τὸ μὲν πεζὸς, τὸ δὲ ἐπὶ ὄνου, ἀφίκετο εἰς Θήβας «τὰς ὁποίας, λέγει, ὁ λαὸς ὀνομάζει Στήβας.» Ἔπειτα δὲ ἀναφέρει τὰς Ἀθήνας, δύο ἡμερῶν ἐξ ἴσου δρόμον ἀπε-

χούσας ἀπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, περιφήμους δὲ διὰ τὸν κηρύξαντα αὐτόθι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀπόστολον Παῦλον, καὶ τὸν ἅγιον Διονύσιον, ὅστις γεννηθεὶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ παιδευθεὶς κατηχήθη ὑπὸ τοῦ Παύλου εἰς τὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὁ μὲν Γουΐδων λοιπὸν ἐνθυμεῖται πρὸ πάντων τοὺς ἐθνικοὺς φιλοσόφους, ῥήτορας καὶ ἥρωας, ἂν καὶ παραδόξως διαστρέφῃ τὰ κατ' αὐτούς· διότι, ὡς εἴδομεν, λέγει τὸν Ἰάσωνα ἱδρυτὴν τῶν Προπυλαίων. Ὁ δὲ Σαιβοῦλφ κυρίως γνωρίζει τοὺς ἥρωας τῆς χριστιανικῆς πίστεως, μὴ λησμονῶν, ἐννοεῖται, νὰ ἐπαναλάβῃ τὰ περὶ τοῦ ἀκοιμήτου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας λύχνου. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ παρὰ τῇ βυζαντινῇ κυβερνήσει μέγα ἦτο τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἕνεκα τοῦ ἐνδόξου αὐτῆς παρελθόντος. Τοῦτο καθίσταται πρόδηλον ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ἀφίξεως τοῦ Βασιλείου Β'. εἰς τὸ τέρμα τῆς θριαμβικῆς πορείας ἣν εἴδομεν αὐτὸν ἐπιχειρήσαντα ἀπὸ τοῦ ἔαρος τοῦ 1018 μέχρι τοῦ ἔαρος 1019 ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μέχρις Ἀχρίδος, καὶ ἐξ Ἀχρίδος μέχρις Ἀθηνῶν. Τὸ πρῶτον τῆς πορείας ταύτης μέρος ἦτο ἀπαραίτητον ἵνα δεχθῇ τὴν ὑποταγὴν τῶν χωρῶν ὅσαι κατείχοντο ἔτι ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἐν Θράκῃ, ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ ἐν Ἀλβανίᾳ, καὶ ἵνα διατάξῃ τὰ κατὰ τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν διοίκησιν τῶν χωρῶν τούτων. Ἐκ Καστορίας ὅμως ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ἀνακάμψῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ἵνα ἐπιστρέψῃ ἐκεῖθεν εἴτε διὰ ξηρᾶς εἴτε διὰ θαλάσσης εἰς Κωνσταντινούπολιν, διότι αἱ μεσημβρινώτεραι ἑλληνικαὶ χῶραι εἶχον πρὸ 25 ἐτῶν ἀπαλλαγῇ ἀπὸ πάσης βουλγαρικῆς ἐπιδρομῆς καὶ κατακτήσεως καὶ ὑπαχθῆ ὁλοσχερῶς εἰς τὴν Βυζαντινὴν κυβέρνησιν. Τοῦτο δὲ ὅτι ὁ Βασίλειος ἠθέλησε οὐδὲν ἧττον νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ὑποδεικνύει τὴν ἰδιάζουσαν αὐτοῦ περὶ τῶν χωρῶν τούτων ἐπιμέλειαν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἅπαξ ἀποφασίσας, ἐὰν ὁ βασιλεὺς ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου σπουδαιότητα τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος, ἤθελε βεβαίως προτιμήσει ἑτέραν τινὰ ὡς τελευταῖον σταθμὸν τῆς ἀξιομνημονεύτου ἐκείνης στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς πορείας αὐτοῦ. Αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, αἱ Θῆβαι ἦσαν πόλεις πολὺ μᾶλλον τῶν Ἀθηνῶν λόγου ἄξιαι διὰ τὴν βιομηχανίαν αὐτῶν καὶ τὴν εὐπορίαν. Ἐκ τούτων δὲ φυ-

διχώτατον ἦτο μάλιστα νὰ ἔλθῃ εἰς Κόρινθον καὶ ὡς καθέδραν τοῦ στρατηγοῦ τῆς Πελοποννήσου καὶ ὡς ἐπιτηδειότατα κειμένην πρὸς τὸν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔκπλουν. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν ἄλλως νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν προτίμησιν ἣν ἀπένειμεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν ἐν Πειραιεῖ συγκέντρωσιν τοῦ στόλου, ὅςτις ἔμελλε νὰ διαβιβάσῃ αὐτὸν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, εἰμὴ διὰ τῶν ἐνδόξων ἀναμνήσεων, αἵτινες δὲν ἔπαυσαν καὶ τότε συνδεόμεναι μετὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως ταύτης. Οὐδὲ διῆλθεν ἁπλῶς δι' αὐτῆς ὁ Βασίλειος, ἀλλ' ἀνῆλθε μετὰ τοῦ στρατοῦ, λαμπρῶς ἐσκευασμένου καὶ παρατεταγμένου εἰς τὴν ἀκρόπολιν, εἰςῆλθεν εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὅςτις ἔξωθεν μὲν ἐσώζετο τότε ἀκέραιος ὅπως ἦν τὸ πάλαι, ἔσωθεν δὲ ἦτο διεσκευασμένος εἰς περικαλλῆ ναὸν τῆς Παναγίας Θεοτόκου, καὶ ταύτῃ δοὺς τὰ τῆς νίκης εὐχαριστήρια, ἐκόσμησε δι' ἀναθημάτων πολυτελῶν τὸ ἱερὸν αὐτῆς. Οὕτω δὲ τιμήσας τὴν πόλιν ταύτην, ἥτις ἐπέπρωτο νὰ μὴ μείνῃ ποτὲ ἀμέτοχος τῶν μεγίστων τῆς ἀνατολῆς συμβεβηκότων, κατῆλθεν ἐν παρατάξει εἰς τὸν Πειραιᾶ, καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ εἰςήλασε θριαμβευτικῶς διὰ τῆς χρυσῆς πύλης, ἐστεφανωμένος διὰ στεφάνου χρυσοῦ ἔχοντος ἐφύπερθεν λόφον δι' ἀδαμάντων κεκοσμημένον. Πρὸ τοῦ ἅρματος ἐβάδιζε πεζῇ ἡ βασίλισσα Μαρία, αἱ θυγατέρες τοῦ Σαμουὴλ καὶ οἱ ἄλλοι ἐπιφανεῖς Βούλγαροι. Αἱ δ' ἀνευφημίαι τοῦ πλήθους ἀπέδωκαν αὐτῷ ἐπισήμως κατὰ τὴν ἀείμνηστον ἐκείνην ἡμέραν τὴν προςωνυμίαν τοῦ *Βουλγαροκτόνου*, τὴν ὁποίαν ἐπεκύρωσαν οἱ αἰῶνες καὶ ἡ ἱστορία.

Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Βουλγαρίας ἔσπευσαν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν Βυζαντινὴν κυριαρχίαν καὶ τὰ ὅμορα σλαυικὰ ἔθνη τῶν Χρωβατῶν, τῶν ὁποίων οἱ δύο ἄρχοντες, προςελθόντες εἰς τὸν βασιλέα ἔλαβον παρ' αὐτοῦ ἀξιώματα καὶ κτήσεις ἱκανάς. Εἷς καὶ μόνος δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποταχθῇ, ὁ ἡγεμὼν τοῦ Σιρμίου, πόλεως κειμένης παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Σαύου καὶ τῆς ὁποίας τὰ μεγάλα ἐρείπια φαίνονται μέχρι τῆς σήμερον πλησίον τοῦ πολιχνίου Μήτροβιτσ· ἀλλ' ὁ Βυζαντινὸς διοικητὴς τῆς χώρας ἐκείνης Κωνσταντῖνος ὁ Διογένης, δολοφονήσας τὸν ἄνδρα, παρέλαβε τὸ φρούριον παρὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ἥτις πεμφθεῖσα εἰς

Κωνσταντινούπολιν συνεζεύχθη ἑνὶ τῶν ἐν αὐτῇ μεγιστάνων. Τότε ὁ βασιλεὺς ἀνεπαύθη ἐπὶ μικρὸν ἐκ τῶν ἀτρύτων αὐτοῦ κόπων· καὶ ὠφελήθη ἐκ τῆς ἀνέσεως ταύτης, ἵνα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀνακαινίσῃ τὸν ἀγωγὸν τοῦ Οὐάλεντος τὸν πολλάκις καὶ πρότερον ἐξ ὑπαρχῆς σχεδὸν κτισθέντα (σελ. 519 τοῦ τρίτου τόμου). Ἀλλ' ἐπὶ μικρὸν τῇ ἀληθείᾳ ἀνεπαύθη. Τῷ 1021 ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ ἀγγελία ὅτι ὁ ἄρχων τῆς Ἀβασγίας Γεώργιος, ἀθετήσας τὰς συμφωνίας ἃς εἶχε συνομολογήσει πρὸ 18 ἐτῶν, ἐπεχείρησεν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ὁμόρους τοῦ κράτους χώρας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Βασίλειος ἦτο ἤδη 66 ἐτῶν, ἐξ ὧν περὶ τὰ τεσσαράκοντα διήγαγεν ἀγωνιζόμενος πρὸς ποικίλους πολεμίους, περὶ τὰ εἴκοσι δὲ διετέλεσεν ἀδιαλείπτως σχεδὸν ἔφιππος κατὰ τὸν φοβερὸν ἐκεῖνον βουλγαρικὸν ἀγῶνα· ὥστε ἐδικαιοῦτο βεβαίως νὰ μὴν ἀναλάβῃ νέας στρατείας. Ἀλλὰ ἐδίσταζε νὰ ἐπιτρέψῃ τὸν σωφρονισμὸν τοῦ Γεωργίου εἰς τοὺς στρατηγοὺς αὐτοῦ, οἵτινες πολλάκις αὐτοῦ ἀπόντος δὲν ἐδείκνυον τὴν ἀπαιτουμένην πρόνοιαν καὶ δεξιότητα. Εἶχε δὲ σῶμα σιδηροῦν καὶ δύναμιν θελήσεως ἀκατάβλητον. Ὅθεν τῷ 1022 ἀπῆλθεν εἰς Ἀβασγίαν. Ἐνῷ δὲ εἶχεν ἤδη πλησιάσει πρὸς τοὺς πολεμίους μανθάνει ὅτι δύο τῶν στρατηγῶν του, ὁ Νικηφόρος Ξιφίας καὶ Νικηφόρος ὁ τοῦ Βάρδα Φωκᾶ υἱὸς, ἀγανακτήσαντες διότι δὲν εἶχε παραλάβει αὐτοὺς μεθ' ἑαυτοῦ, ἐστρατολόγησαν ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ εἰς τὰς πέριξ χώρας καὶ ἐστασίασαν. Ἡ ἀγγελία ἦτο δεινὴ, καὶ ἐνέβαλεν εἰς πολλὴν ἀγωνίαν τὸ στρατόπεδον, τὸ ὁποῖον εὐλόγως ἐφοβήθη μήπως συλληφθὲν ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἀβασγῶν καὶ τῶν ἀποστατῶν, πάθῃ τι ἀνήκεστον. Εὐτυχῶς ὁ βασιλεὺς κατώρθωσε δι' ἐπιστολῶν τὰς ὁποίας ἔγραφε πρὸς ἕκαστον τούτων νὰ κινήσῃ τὴν ἀμοιβαίαν αὐτῶν δυςπιστίαν. Ὁ Ξιφίας δολοφονεῖ τὸν Φωκᾶν, οἱ πλεῖστοι τῶν στασιαστῶν ἐντεῦθεν διαλύονται, καὶ μετ' ὀλίγον ὁ Ξιφίας συλληφθεὶς πέμπεται εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἐξορίζεται εἰς τὴν νῆσον τοῦ Ἀντιγόνου καὶ ἀποκείρεται μοναχός. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπαλλαγεὶς οὕτω τῆς ἀπὸ τῶν ἀποστατῶν ἀνησυχίας, κατατροπώνει ἤδη δὶς τὸν Γεώργιον καὶ τοὺς στρατηγοὺς αὐτοῦ, καὶ ἀναγκάζει αὐτὸν νὰ παραχωρήσῃ ὅσην χώραν τὸν ἀπήτησε, καὶ νὰ δώσῃ ὅμηρον τὸν υἱόν του Παγκράτιον, εἰς ὃν ἀπενεμήθη τὸ τοῦ μαγίστρου

ἀξίωμα. Συγχρόνως δὲ Ἰωβανεσίκης, ὁ ἄρχων τῆς χώρας τοῦ Ἀνίου ἐν τῇ μεγάλῃ Ἀρμενίᾳ (σήμερον Ἄνι, πρότερον δὲ Ἄβνικον) ὅςτις εἶχε διατελέσει σύμμαχος τοῦ Γεωργίου, φοβηθεὶς μήπως ὁ Βασίλειος ἐπιπέσῃ ἤδη κατ' αὐτοῦ, παρεδόθη εἰς αὐτὸν, κομίσας καὶ τὰς κλεῖς τῆς πόλεώς του. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἀποδεξάμενος αὐτὸν, προεχειρίσατο μάγιστρον καὶ ἄρχοντα ἐφ' ὅρου ζωῆς οὐ μόνον τοῦ Ἀνίου, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἀπαιτήσας ὅμως ἔγγραφον παρ' αὐτοῦ ὑπόσχεσιν, ὅτι μετὰ θάνατόν του πᾶσα ἐκείνη ἡ ἀρχὴ θέλει περιέλθει εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Αὕτη τῶν ἀρμενιακῶν πραγμάτων ἡ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ρύθμισις, καθ' ἣν οὐδ' ἀναφέρεται κἂν τὸ τῶν Μωαμεθανῶν ὄνομα, καθίστησι πρόδηλον ὁπόσον οὗτοι διετέλουν τεταπεινωμένοι. Ἐν γένει δὲ, ἐπειδὴ ἐφθάσαμεν ἤδη νὰ ἱστορήσωμεν ἅπασαν σχεδὸν τὴν πολύκροτον ταύτην βασιλείαν, δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἀπὸ τῶν λαμπροτέρων χρόνων τοῦ Ἡρακλείου, οὐδέποτε τὸ ἀνατολικὸν κράτος τηλικοῦτον ἐκτήσατο ἀξίωμα ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐν Ἀσίᾳ ἦρχεν ἀπὸ Κολχίδος μέχρι τῆς Ἄνω Συρίας καὶ πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῆς μεγάλης Ἀρμενίας· ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦ Ἴστρου μέχρι τοῦ Ταινάρου καὶ πρὸς δυσμὰς μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς καὶ μέχρι τῆς Κροατίας· ἐν ταῖς μεταξὺ θαλάσσαις ἀπὸ τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου μέχρι Κύπρου καὶ Κρήτης. Μία ἀδελφὴ τοῦ Βασιλείου, ἡ Θεοφανὼ, εἶχε καθήσει εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Γερμανίας, μία ἄλλη, ἡ Ἄννα, ἐπὶ τοῦ ἡγεμονικοῦ τῆς Ῥωσίας θρόνου. Ἀπὸ τῆς παραδοχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἄννης, ὁ Βλαδίμηρος διετέλεσε πιστὸς τοῦ Βασιλείου σύμμαχος, αἱ δὲ χῶραι ὧν ἦρχεν, ὑπέκυψαν ἔκτοτε ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ὑπὸ τὴν πνευματικὴν κυριαρχίαν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βλαδιμήρου καὶ τὸν μετέπειτα ἐπελθόντα θάνατον τῆς Ἄννης, εἷς τῶν συγγενῶν τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου, Χρυσόχειρ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων καλούμενος, ἐπεχείρησε τῷ 1024 μικρὰν διὰ τοῦ Εὐξείνου πόντου ἐπιδρομὴν εἰς τὸν Βόσπορον καὶ τὸν Ἑλλήσποντον· ἀλλὰ προσβληθεὶς περὶ Λῆμνον ὑπὸ τοῦ στόλου τῶν Κιβυρραιωτῶν καὶ τοῦ στρατηγοῦ Σάμου Δαβὶδ τοῦ ἀπὸ Ἀχριδῶν, καὶ τοῦ στρατηγοῦ Θεσσαλονίκης Νικηφόρου τοῦ Καβά-

σιλα, ὁλοσχερῶς κατεστράφη. Ὁ Βυζαντινὸς στόλος ἦτο πάντοτε ὁ κάλλιον κατεσκευασμένος, ὁ δεξιώτερον ὑπηρετούμενος καὶ κυβερνώμενος, ὁ τελειότερον παντὸς ἄλλου ὡπλισμένος· ἡ δὲ ταχύτης μὲ τὴν ὁποίαν, ἐν τῇ πρὸ μικροῦ ἀναφερθείσῃ περιπτώσει, ἔδραμον πρὸς τὴν Λῆμνον, αἱ ναυτικαὶ μοῖραι τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Σάμου καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀποδεικνύει ὅτι αἱ διαταγαὶ ἔφθανον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἀκαρεῖ ἀπανταχοῦ τοῦ κράτους, καὶ ἐξετελοῦντο ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀναβολῆς. Ἀλλὰ καὶ ὁ κατὰ ξηρὰν στρατὸς οὐδενὸς τῇ ἀληθείᾳ ἦτο ὑποδεέστερος, ὅσας δήποτε φλυαρίας καὶ ἂν ἔγραψε περὶ αὐτοῦ ὁ Λουϊτπράνδος. Ἐὰν ἀναλογισθῶμεν πῶς ἠγωνίσθη εἰς μόνον τὸν βουλγαρικὸν πόλεμον καὶ εἰς μόνον τὸ τελευταῖον τούτου μέρος, ὅτε ἐπὶ εἴκοσι συνεχεῖς ἐνιαυτοὺς δὲν ἔπαυσεν ἀδιακόπως στρατεύων, καὶ κατ' ἔτος ἐπὶ δέκα πολλάκις μῆνας ἐν ὑπαίθρῳ μαχόμενος, ἐκπολιορκῶν φρούρια, ἐκπορθῶν δυσχωρίας ὀχυρωτάτας, βαδίζων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως νῦν μὲν εἰς Βιδίνιον, νῦν δὲ εἰς Ἀχρίδα καὶ Δυῤῥάχιον, νῦν δὲ εἰς Λάρισσαν καὶ Λαμίαν, καὶ ἔχων ἀντίπαλον ἔθνος ἀρειμάνιον καὶ ὑπὸ δεινοτάτου πάθους οἰστρηλατούμενον, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἵνα κατισχύσῃ τελευταῖον ἐν ἀγῶνι τοσοῦτον πεισματώδει, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἀναγκαίως ἁπάσας τὰς πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένας ἀρετὰς, πειθαρχίαν, γενναιότητα, ἄσκησιν, ἐπιτήδειον ὁπλισμὸν καὶ στρατηγοὺς πεπειραμένους.

Αἱ μετὰ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἐμπορικαὶ σχέσεις ἦσαν εἴπερ ποτὲ συνεχεῖς καὶ ἐπικερδεῖς. Ὁπόσον δὲ σπουδαῖαι ἦσαν αἱ σχέσεις αὗται συνάγεται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τούτου, ὅτι χάριν αὐτῶν, ἡ ἰσχυροτέρα τῶν πόλεων τῆς Δύσεως, ἡ Ἐνετία, ἐξηκολούθει ἀναγνωρίζουσα πάντοτε, ἔστω καὶ κατ' ἐπιφάνειαν μόνον, τὴν κυριαρχίαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τῷόντι ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἡ Ἐνετία συνηριθμεῖτο ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τῶν παραρτημάτων τοῦ Ἐξαρχάτου τῆς Ῥαυέννης, οἱ δὲ δόγοι ὑπελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων, ὡς ἐπίτροποι αὐτῶν, ὅπως οἱ ἐν Ῥώμῃ, οἱ ἐν Νεαπόλει καὶ ἐν Σικελίᾳ διοικηταί. Ἐννοεῖται ὅτι πράγματι ἡ πόλις ἐκείνη ἦτο ἐξ ἀρχῆς σχεδὸν ἀνεξάρτητος· καὶ ἐνῷ οἱ ἄρχοντες αὐτῆς ἐκοσμοῦντο διὰ ποικίλων τιμητικῶν ἀξιωμάτων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἐβοήθει

αὐτοὺς διὰ τῶν στόλων της εἰμὴ ὁσάκις εὕρισκεν εἰς τοῦτο τὸ ἴδιον συμφέρον. Ἀφ' ἧς δ' ἐποχῆς οἱ Φράγκοι ἴσχυσαν ἐν Ἰταλίᾳ, ἡ Ἐνετία δὲν ἐδίστασεε, ἀντὶ τῶν προνομίων τὰ ὁποῖα παρ' αὐτῶν ἔλαβε, νὰ πολιτευθῇ καὶ πολεμίως πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Καὶ ἐπὶ τοῦ δόγου Ἰουστινιανοῦ Παρτετσιπάτσιο (827-829), καίτοι τοῦ δόγου τούτου διορισθέντος ὑπάτου ὑπὸ τοῦ τότε βασιλέως Λέοντος Ε'., ἀπέβαλε τὸν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης πολιοῦχον αὐτῆς Ἕλληνα ἅγιον Θεόδωρον καὶ ἐχειροτόνησεν ἀντ' αὐτοῦ τὸν εὐαγγελιστὴν Μάρκον. Μάτην ἔκτοτε οἱ βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου ἐξηκολούθουν ἐκδίδοντες κανονιστικὰ τῆς ἐμπορίας τῶν Ἐνετῶν διατάγματα. Οἱ Ἐνετοὶ ὀλίγον ἐπρόςεχον εἰς αὐτά, καὶ παρὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἀπαγορεύσεις τῶν αὐτοκρατόρων δὲν ἔπαυον οὐ μόνον ἐμπορευόμενοι πρὸς τοὺς Σαρακηνούς, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν σωματεμπορίαν μετερχόμενοι. Οὐδὲν ἧττον ἐπειδὴ εἶχον συγχρόνως μεγάλα συμφέροντα ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει, ἡ δὲ αὐλὴ αὐτοῦ ἔσωζεν εἰςέτι τὴν ἀρχαίαν αἴγλην, οἱ ἄρχοντες τῶν Ἐνετῶν ἐφρόντιζον νὰ διατηρῶσιν ἐπιφάνειάν τινα ὑποτελείας, δεχόμενοι καὶ ἐπιζητοῦντες μάλιστα Βυζαντινὰ ἀξιώματα, τὸ μὲν διότι ἡ ἀπὸ τούτων τιμὴ ηὔξανεν ὁπωςδήποτε τὴν παρὰ τοῖς συμπολίταις ἐπιῤῥοὴν αὐτῶν (σελ. 242 τοῦ παρόντος τόμου)· τὸ δὲ διότι διὰ τοῦ προσχήματος ἐκείνου τῆς ὑποτελείας κατώρθουν νὰ περιποιῶσιν εἰς τὴν ἐμπορίαν αὐτῶν σπουδαῖα ὠφελήματα. Οὕτως ἐν ἔτει 991, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β'. ἐξεδόθη χρυσόβουλλον δι' οὗ ἐκανονίζετο ἡ δι' ἐνετικῶν πλοίων ἐν τῷ κράτει ἐμπορία, καὶ ἰδίως ὡρίζετο ὅτι ἕκαστον ἐνετικὸν πλοῖον ἐρχόμενον ἐπὶ σκοπῷ ἐμπορίας ἐξ Ἐνετίας ἢ ἐξ ἄλλου τινὸς μέρους εἰς τοὺς λιμένας τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, δὲν θέλει πληρώνει εἰς τὸ δημόσιον αὐτοῦ ταμεῖον εἰμὴ 17 χρυσᾶ νομίσματα, ἤτοι 290 περίπου δραχμάς, ἐνῷ πρότερον ἐκ καταχρήσεων τῶν ὑποδεεστέρων ὑπαλλήλων, συνέβαινε πολλάκις ἕκαστον πλοῖον νὰ πληρώνῃ ὑπὲρ τὰ 30 χρυσᾶ νομίσματα (510 δραχμάς). Πλὴν τούτου ἐπειδὴ περὶ τὴν ἐξέτασιν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐν τοῖς ἐνετικοῖς πλοίοις ἐμπορευμάτων πολλαὶ συνέβαινον καταχρήσεις παρὰ τῶν λιμενικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἀρχῶν (χαρτουλαρίων, παραθαλασσίων νοταρίων, λιμεναρχῶν, γενικῶν ὑπολόγων, ξυλοκαλάμων, κομερκιαρίων Ἀβύδου

καὶ ἄλλων), τὸ χρυσόβουλλον διέτασσεν ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς ἡ ἐξέτασις καὶ ἡ ἐκτίμησις τῶν εἰρημένων πραγματειῶν θέλει ἐνεργεῖται ὑπὸ μόνου τοῦ λογοθέτου τῶν οἰκειακῶν, τοῦ ἄλλως εἰδικοῦ καλουμένου, ὅςτις ἦτο ὁ ὑπουργὸς ὁ ἐπιτετραμμένος τὴν διαχείρισιν τῆς ἰδιαιτέρας βασιλικῆς περιουσίας. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐπειδὴ καὶ οἱ Ἐνετοὶ ἐξετρέποντο εἰς καταχρήσεις μετακομίζοντες διὰ τῶν πλοίων αὐτῶν οὐχὶ μόνον ἴδια ἐμπορεύματα, ἀλλὰ καὶ ἐμπορεύματα Ἀμαλφιτανῶν, Ἰουδαίων, Λογγοβαρδίων ἐκ τῆς πόλεως Βάριος, καὶ ἄλλων, ὡς πρὸς τοὺς ὁποίους τὰ λιμενικὰ καὶ ἄλλα τέλη ἦσαν, φαίνεται, βαρύτερα, τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χρυσόβουλλον ῥητῶς ἀπηγόρευε τὴν τοιαύτην εἰς τοὺς Ἐνετοὺς κατάχρησιν ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τῶν ἰδίων πλεονεκτημάτων. Διὰ τοῦ χρυσοβούλλου λοιπὸν τούτου παρεχωρήθησαν μὲν εἰς τοὺς Ἐνετοὺς ὠφελήματά τινα, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ ὀλέθρια ἐκεῖνα προνόμια τὰ ὁποῖα βραδύτερον ὑπέσκαψαν αὐτὰ τοῦ κράτους τὰ θεμέλια. Καὶ οὐ μόνον προνόμια τοιαῦτα δὲν παρεχωρήθησαν ἔτι, ἀλλ' ἀπεναντίας ἐξησφαλίσθησαν τὰ ὠφελήματα τοῦ Βυζαντινοῦ ταμείου. Ὥςτε αἱ πρόςοδοι αὐτοῦ ἀπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐμπορίας ἦσαν πάντοτε δαψιλέσταται. Οὕτω δὲ πρὸ πάντων ἐξηγεῖται πῶς ὁ Βασίλειος ἐνῷ διεξήγαγεν ἐν διαστήματι 40 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν τοσούτους καὶ τηλικούτους δαπανηροὺς πολέμους, ἐνῷ, ἵνα ἀνακουφίσῃ τοὺς ὑπηκόους, δὲν εἰςέπραξε τὰς τῶν δύο τελευταίων ἐνιαυτῶν εἰςφοράς, ἠδυνήθη νὰ ἔχῃ εἰς τὰ τέλη τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀποταμίευμα, κατὰ τὸν Ζωναρᾶν, 200,000 ταλάντων χρυσῶν εἰς νομίσματα, παρεκτὸς ἀπείρων πολυτίμων σκευῶν καὶ ἄλλων πραγμάτων. Τί ἐννοεῖ ὁ Ζωναρᾶς διὰ τῆς λέξεως τάλαντα ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Οἱ Βυζαντινοὶ ἠρίθμουν συνήθως διὰ νομισμάτων (δραχμαὶ 17), λιτρῶν (72 νομίσματα), καὶ κεντηναρίων (100 λίτραι). Βεβαίως τάλαντα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὀνομασθῶσι τὰ ἁπλᾶ νομίσματα· ἀπ' ἐναντίας ἐκ πρώτης ὄψεως εὐλογώτερον φαίνεται νὰ ἀποδοθῇ τὸ μέγιστον νομισματικὸν μέτρον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς τὸ μέγιστον νομισματικὸν μέτρον τοῦ Βυζαντίου· ἀλλὰ τούτου τεθέντος, αἱ 200,000 κεντηναρίων, ἀναλυόμεναι εἰς λίτρας, νομίσματα καὶ δραχμάς, ἤθελον ἀπολήξει εἰς ποσὰ μυθώδη. Ὅθεν τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ Ζωναρᾶς ὠνόμασεν ἐπὶ τοῦ

προκειμένου τάλαντα τὰς λίτρας, ὧν 200,000 ἤτοι δραχμαὶ 245,000,000 περίπου ἀναβιβάζουσι τὸ ἀποταμίευμα τοῦ Βασιλείου εἰς ποσὸν ἱκανὸν τῇ ἀληθείᾳ νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τῆς δαψιλείας τῶν πόρων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς λαμπρᾶς ταύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων, ἓν καὶ μόνον νέφος ὑποφαίνεται εἰς τὸν ἁπανταχοῦ αἴθριον φαινόμενον ὁρίζοντα· νέφος μικρὸν, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐκυοφόρει μίαν τῶν πολλῶν καταιγίδων αἵτινες ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ σείσωσιν ἐκ θεμελίων τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι, ἀκμάζοντος τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου, στάσις ἐξεῤῥάγη ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Τοῦτο συνέβη ἐν ἔτει 1009 καὶ ἀρχηγὸς τοῦ κινήματος ὑπῆρξεν εἷς τῶν προκρίτων τῆς Βάριος, ὀνόματι Μέλ. Κατ' ἀρχὰς ὁ Μὲλ ἀνεδείχθη νικηφόρος, ἀλλὰ τῷ 1011 ὁ Κατεπάνω (ἤτοι γενικὸς διοικητὴς) τῆς κάτω Ἰταλίας Βασίλειος Ἀργυρὸς ἐγένετο κύριος τῆς Βάριος, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ συλλάβῃ αὐτὸν τὸν Μὲλ, ὅστις ὅμως ἐπέτυχε νὰ σωθῇ διὰ φυγῆς. Ἡ στάσις λοιπὸν κατεβλήθη τότε· ἀλλ' ὁ Μὲλ δὲν ἔπαυσε μελετῶν ἐκδίκησιν καὶ ζητῶν ἐπὶ τούτῳ συμμάχους. Συνέβη δὲ τῷ 1016 νὰ ἔλθωσι Νορμαννοί τινες ὡς προσκυνηταὶ εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, διότι κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἀπήρχοντο οἱ ἄνθρωποι ὡς προσκυνηταὶ οὐ μόνον εἰς τὸν ἅγιον τάφον, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα πλησιέστερα μέρη, ἐν οἷς καὶ τὸ ἐν Ἀπουλίᾳ Γάργανον ὄρος, φημιζόμενον διὰ τὰ ἐν αὐτῷ γινόμενα ὑπὸ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ θαύματα. Οἱ Νορμαννοὶ ἦσαν τὸ τολμηρότατον καὶ τὸ πονηρότατον τῶν γερμανικῶν ἐθνῶν, τῶν τότε προεξαρχόντων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης· καὶ ἐδέσποζον μὲν ἤδη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀξιολόγου μέρους τῆς βορείου Γαλλίας, τὸ ὁποῖον ἄχρι τοῦδε ὀνομάζεται ἀπὸ αὐτῶν Νορμανδία, ἦσαν ὅμως πάντοτε πρόθυμοι νὰ ἀποδυθῶσιν εἰς νέας πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ὅθεν ὁ Μὲλ ἀπαντήσας τοὺς προειρημένους προσκυνητὰς, εὐχερῶς ἔπεισεν αὐτοὺς νὰ τὸν βοηθήσωσιν εἰς τὸ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Βυζαντινοὺς, λαμβάνοντες εἰς ἀμοιβὴν τὰς ὡραιοτέρας τῆς γῆς χώρας. Τῷόντι οἱ Νορμαννοὶ οὗτοι, ἐπανελθόντες εἰς τὰ ἴδια, συνέλεξαν πλῆθος μέγα τυχοδιωκτῶν, ἐπέστρεψαν μετ' αὐτῶν εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐνέβαλον εἰς Ἀπουλίαν ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Μὲλ, τῷ 1018.

Κατ' ἀρχὰς ηὐδοκίμησαν ἐπί τινα χρόνον, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁλοσχερῶς κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ ἱκανοῦ Κατεπάνω Βουγιανοῦ, τὸν ὁποῖον ἔσπευσε νὰ πέμψῃ αὐτόθι ὁ Βασίλειος. Ἀλλ' ὁ ἀκαταδάμαστος Μὲλ ἐζήτησε καὶ ἐπέτυχε νέον σύμμαχον, τὸν τότε αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Ἐρρῖκον Β'. τὸν διάδοχον τοῦ Ὄθωνος Γ'. Καὶ ὁ μὲν Βουγιανὸς κατώρθωσε νὰ ἀνθέξῃ καὶ εἰς τὸν νέον τοῦτον πολέμιον, ἀλλ' ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ἀπέβαινεν ἐντεῦθεν ὁσημέραι ἐπισφαλεστέρα. Ἐνῷ οἱ ἐγχώριοι, καίτοι ἐν τῷ μεταξὺ θανόντος τοῦ Μὲλ, ἀδιακόπως ἐστασίαζον, οἱ μὲν Σαρακηνοὶ, ἐκ Σικελίας ὁρμώμενοι, δὲν ἔπαυον ἐπιχειροῦντες ὀλεθρίας ἐπιδρομὰς, ἀπὸ βοῤῥᾶ δὲ ἐπετίθετο ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, οἱ δὲ Νορμαννοὶ ἐπανῆλθον μετὰ τὴν πρώτην ἀποτυχίαν πολυαριθμότεροι, καὶ ὑπηρετοῦντες κατὰ τὰς περιστάσεις ὅλους τοὺς διαμαχομένους, παρεσκεύαζον οὕτω τὸν ἴδιον ἐπὶ τέλους θρίαμβον. Ὁ Βασίλειος δὲν ἦτο δυνατὸν βεβαίως νὰ προΐδῃ ὅτι οἱ τυχοδιῶκται ἐκεῖνοι ἔμελλον νὰ κυριαρχήσωσι τῆς κάτω Σικελίας καὶ τῆς Ἰταλίας, νὰ ἐπιχειρήσωσι μεγάλας ἐκστρατείας κατὰ τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος καὶ νὰ πρωταγωνιστήσωσιν ἐν ἀρχῇ τῶν σταυροφοριῶν. Ἀλλ' ἐνόει ὅτι ἡ κατάστασις τῆς κάτω Ἰταλίας ἀπῄτει ἰδιάζουσαν προσοχὴν καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ 1025 ἐξέπεμψεν αὐτόθι μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς τὸν Ὀρέστην, ἕνα τῶν πιστοτάτων αὐτοῦ εὐνούχων, σκοπεύων νὰ ἀπέλθῃ καὶ αὐτὸς κατόπιν, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτέραν διεύθυνσιν τοῦ ἐπιχειρήματος. Ἀλλ' ἐλησμόνει ὅτι ἦτο ἑβδομηκοντούτης, καὶ ὅτι βίος πολύμοχθος εἶχεν ἀναλώσει τὰς σωματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Ὀλίγους μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ὀρέστου μῆνας, νοσήσας αἴφνης ἐτελεύτησε τῇ 15 δεκεμβρίου τὸ μακρὸν καὶ ἔνδοξον αὐτοῦ στάδιον.

Ὁ Βασίλειος Β'. ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος τῶν τριῶν Βυζαντινῶν ἡρώων, οἵτινες ἐκλέϊσαν τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς δεκάτης καὶ τὸ πρῶτον τέταρτον τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Ὁ ἕλλην ἀναγνώστης δὲν ἔχει χρείαν πλειοτέρων σχολίων ἵνα θαυμάσῃ, ἵνα ἀγαπήσῃ, ἵνα ἐκτιμήσῃ τὰ ἆθλα αὐτά. Ἀλλὰ μίαν θέλομεν ἐπιφέρει παρατήρησιν ὡς πρὸς τοὺς ξένους. Τὰ ἆθλα ἐκεῖνα δὲν ὑπερέβαλε καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα εἰμὴ εἷς καὶ μόνος τῆς δυτικῆς

Εὐρώπης ἀνὴρ, ὁ Κάρολος ὁ μέγας. Καὶ ὅμως ἐνῷ τὰ ἔργα τῶν ἄλλων τῆς δύσεως πρωταγωνιστῶν ἱστοροῦνται ἁπανταχοῦ διὰ μακρῶν, ἡ Βυζαντινὴ ἱστορία, καὶ ἰδίως ἡ παροῦσα αὐτῆς περίοδος, δὲν κατέλαβεν εἰςέτι τὴν προςήκουσαν τάξιν ἐν τῇ εἰδικῇ ἢ καθολικῇ ἀφηγήσει τῶν περιπετειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐν τούτοις ἐὰν ἡ σχετικὴ τῶν γεγονότων ἀξία ὁρίζεται κατὰ τὴν ἐπιῤῥοὴν ἣν ἔσχον ἐπὶ μακρὸν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον χρόνον εἰς τὴν τύχην ἀξιολόγου μέρους τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν τῇ μέσῃ ἱστορίᾳ δὲν ὑπάρχουσι βεβαίως πολλὰ τὰ ὑπερέχοντα κατὰ τοῦτο τῶν πρὸ μικροῦ ἐκτεθέντων παρ' ἡμῶν συμβεβηκότων. Ἓν ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων ζητημάτων, τὰ ὁποῖα μέχρι τῆς σήμερον ἐνασχολοῦσι καὶ ἐκ διαλειμμάτων ταράττουσιν ὅλον τὸν κόσμον, εἶναι τὸ λεγόμενον ἀνατολικὸν ζήτημα, δηλαδὴ ὁ τρόπος καθ' ὃν θέλει ῥυθμισθῇ ἡ ἀμοιβαία πολιτικὴ σχέσις τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ οἰκούντων ἐθνῶν, καὶ ἐξαιρέτως τοῦ μωαμεθανικοῦ, τοῦ σλαυϊκοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ. Ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ζήτημα ἠγωνίσθησαν νὰ ῥυθμίσωσι πρὸ ἐτῶν 900, ὁ Φωκᾶς, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Βασίλειος Β'. Ὁ δὲ τρόπος καθ' ὃν ἐῤῥύθμισαν τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπενεργεῖ προδήλως μέχρι τῆς σήμερον εἰς τὴν κατάστασιν, εἰς τὰ συμφέροντα, εἰς τὰ πάθη οὐ μόνον τῆς ἀνατολῆς, ἀλλὰ καὶ σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, διότι, ἵνα εἰς δύο τινὰ μόνον περιορισθῶμεν, ἐὰν δὲν κατελύετο τότε ἡ ἐν Κρήτῃ μωαμεθανικὴ κυριαρχία, καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ Ἴστρου μέχρι τοῦ Ταινάρου βουλγαρικὴ, δὲν ἠξεύρομεν ὁποία τις ἤθελεν ἀποβῇ ἡ ἀμοιβαία τύχη τῶν Ἑλλήνων, τῶν Μωαμεθανῶν καὶ τῶν Σλαύων. Ἴσως ἀνατολικὸν ζήτημα δὲν ὑπῆρχεν ἤδη, ἀλλ' ἂν ὑφίστατο, ἤθελεν ὑφίσταται ὁμολογουμένως ὑπὸ ἄλλας περιστάσεις καὶ ὑπὸ ἄλλους ὅρους. Ὅθεν τὰ προεκτεθέντα γεγονότα καὶ οἱ πρωταγωνισταὶ αὐτῶν δικαιοῦνται ἀναμφισβητήτως νὰ λάβωσιν ἐν τῇ ὅλῃ εὐρωπαϊκῇ ἱστορίᾳ τάξιν πολὺ μείζονα τῆς ὑπ' αὐτῶν ἄχρι τοῦδε κατεχομένης.

Ὁ Βασίλειος δὲν εἶχεν, ὡς φαίνεται, νυμφευθῇ ποτέ· ὅθεν ἀνέλαβεν ἤδη τὴν ἐνάσκησιν τῆς ὅλης ὑπερτάτης ἀρχῆς ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος Η'. ὅςτις καὶ πρότερον ἐλογίζετο μετέχων αὐτῆς, ἀλλὰ ὀνόματι μόνον. Ὁπόσον δὲ δίκαιον εἶχεν ὁ Βασίλειος νὰ μὴ

νέμη μερίδα τινὰ ἐξουσίας εἰς τὸν ἀδελφόν του, ἀπέδειξαν μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα αὐτά· διότι ὁ Κωνσταντῖνος, καίτοι διατρέχων ἤδη τὸ 67 ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἔχαιρεν ἔτι εἰς ἱπποδρομίας, καὶ μίμους, καὶ γελωτοποιούς, καὶ διενυκτέρευε περὶ κύβους καὶ κοττάβους, καθαιρῶν μὲν τοὺς ἐπὶ ἀρετῇ καὶ πείρᾳ προέχοντας στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἄρχοντας, ἀνάγων δ' ἀντ' αὐτῶν εἰς τὰ ὑψηλότατα ἀξιώματα ἀνδράποδα ἀνίκανα καὶ κατὰ πάντα λόγον οὐτιδανά. Ἰδίως δὲ διώρισεν ἀμέσως τὸν μὲν πρῶτον αὐτοῦ θαλαμηπόλον Νικόλαον, δομέστικον τῶν σχολῶν καὶ παρακοιμώμενον, τὸν δὲ δεύτερον Νικηφόρον, πρωτοβεστιάριον, τὸν δὲ τρίτον Συμεών, δρουγγάριον τῆς Βίγλης ἤτοι νυκτέπαρχον· Εὐστάθιον δὲ, ἕνα τῶν ἐλαχίστων ὑπηρετῶν, μέγαν ἑταιρειάρχην· εὐνοῦχον δέ τινα Σπονδύλην, δοῦκα Ἀντιοχείας, καὶ τὸν ἐκ Πισιδίας Νικήταν, δοῦκα Ἰβηρίας, ἀμφοτέρους διαβεβοημένους ἐπὶ κακοηθείᾳ ἀνθρώπους. Καὶ μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα ἀπετύφλωσε καὶ πολυειδῶς ἐτιμώρησε πολλοὺς τῶν διαπρεπεστέρων στρατηγῶν, ἐπὶ ποικίλαις προφάσεσι, καὶ ἰδίως τὸν περιφανῆ ἄρχοντα τῆς Μηδίας Νικηφόρον τὸν Κομνηνόν, τὸν πατρίκιον Βάρδαν Φωκᾶν, τὸν πατρίκιον Βασίλειον Σκληρόν, τὸν Ῥωμανὸν Κουρκούαν καὶ ἄλλους· ἀνεκάλεσε δὲ ἐκ τῆς Ἰταλίας τὸν Ὀρέστην καὶ τὸν Βουγιανόν. Ἐνῷ δὲ τοιουτοτρόπως ἀντημείβεν ἀρχαίας καὶ προσφάτους ὑπηρεσίας τηλικούτων ἀνδρῶν, ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι τῆς Ναυπάκτου, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὰς φοβερὰς καταπιέσεις τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν Γεωργίου, (ὅστις καὶ Μωρογεώργιος ἐπεκαλεῖτο), ἐφόνευσαν αὐτὸν καὶ διήρπασαν τὴν περιουσίαν του, ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τοσοῦτον ἠγανάκτησε, διότι ὁ πονηρὸς ἐκεῖνος ἀντιπρόσωπός του τοιούτου ἔτυχε τέλους, ὥστε οὐ μόνον τοὺς διαπράξαντας τὸν φόνον ἀπηνῶς ἐκόλασεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἀμέτοχον ὅλως τῆς πράξεως ἀρχιερέα Ναυπάκτου ἐτύφλωσε. Συγχρόνως ἐνῷ εἰσέπραξε τοὺς καθυστεροῦντας φόρους τῶν δύο τελευταίων ἐνιαυτῶν τῆς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ βασιλείας, ἐξεβίασε τὴν εἴσπραξιν ὅλων τῶν φόρων τῶν τριῶν ἐνιαυτῶν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀρχῆς, ὥστε οἱ ἄνθρωποι ἀναγκασθέντες νὰ καταβάλωσιν ἐντὸς τριῶν ἐτῶν πέντε δασμοφορίας, ἐντελῶς ἐξηντλήθησαν. Κατ' εὐτυχίαν δὲν ἐτόλμησε ἢ δὲν ἐπρόφθασε νὰ καθαιρέσῃ ὅλους τοὺς στρατηγούς ὅσοι ἐπαι-

δεύθησαν ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ σχολῇ. Ὅθεν τῷ 1026 ἐμβαλόντων τῶν Πετσενέγων εἰς Βουλγαρίαν, ὁ στρατηγὸς Σιρμίου Κωνσταντῖνος Διογένης συμπλακεὶς πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος, ἐνῷ ὁ ἀνάξιος ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας ἡττᾶτο οἰκτρῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων, οἵτινες, περισταλέντες ἐνόσῳ ἔζη ὁ Βασίλειος, ἤδη ἐπανέλαβον τὰς ἐχθροπραξίας, οἱ ἀρχαῖοι στρατηγοὶ τῆς Σάμου καὶ τῆς Χίου Γεώργιος Θεοδωροκάνος καὶ Βεριβόης, συμπλακέντες πρὸς τὸν ἀραβικὸν στόλον, τὸν ἐπελθόντα κατὰ τῶν κυκλάδων νήσων, ἔτρεψαν αὐτὸν εἰς φυγήν, κυριεύσαντες καὶ δώδεκα σκάφη αὔτανδρα. Ἔτι δὲ εὐτυχέστερον ὑπῆρξεν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, νοσήσας αἴφνης κατὰ νοέμβριον τοῦ 1028, ἀπεβίωσεν.

Ὁ Κωνσταντῖνος Η'., νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ πατρικίου Ἀλυπίου, ἄῤῥενα μὲν τέκνα δὲν κατέλιπε, τρεῖς δὲ μόνον θυγατέρας, αἵτινες ἦσαν καὶ αἱ μόναι κληρονόμοι τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἐκ τούτων ἡ μὲν πρεσβυτέρα Εὐδοκία εἶχεν ἀσπασθῆ τὸν μοναχικὸν βίον, αἱ δὲ δύο ἄλλαι, ἡ Ζωὴ καὶ ἡ Θεοδώρα, καίτοι προβεβηκυῖαι τὴν ἡλικίαν, εἶχον μείνει ἀμφότεραι ἄγαμοι μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς ζωῆς τοῦ πατρός των. Τότε δὲ μόνον οὗτος, βλέπων πλησιάζοντα τὸν θάνατον, ἐνόησεν ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ σκεφθῇ περὶ διαδόχου καὶ ἀπεφάσισε νὰ ὑπανδρεύσῃ ἐπὶ ταύτῳ τὴν μίαν τῶν θυγατέρων του. Ἀλλ' ἀφοῦ τοσοῦτον βραδέως ἐπρονόησε περὶ τοῦ πράγματος, ἐπολιτεύθη πάλιν ἀσυνέτως κατὰ τὴν συνήθειάν του. Τὸ εὐλογώτερον ἦτο νὰ ἐκλέξῃ ὡς γαμβρὸν καὶ διάδοχον ἕνα τῶν δοκιμωτέρων στρατηγῶν τοῦ κράτους, καὶ τοιοῦτοι δὲν ἔλειπον βεβαίως. Αὐτὸς ὅμως προετίμησε τὸν πατρίκιον Ῥωμανὸν Ἀργυρόν, ὅστις κατήγετο μὲν ἐξ ἑνὸς τῶν ἀρχαιοτέρων οἴκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἦτο ὅλως ἄπειρος τῶν πολεμικῶν πραγμάτων, καί, τὸ δεινότερον, ἔγγαμος· ὥστε ἐδέησε νὰ ἀναγκασθῇ δι' ἀπειλῶν εἰς τὴν ἀπὸ τῆς πρώτης συζύγου διάζευξιν. Τούτου δὲ ἕνεκα ἐπειδὴ ἡ νεωτέρα Θεοδώρα ἀπεποιήθη νὰ συζευχθῇ ἄνδρα χωρισθέντα διὰ τῆς βίας ἀπὸ τῆς συζύγου του, ὑπανδρεύθη αὐτὸν ἡ Ζωή, ἥτις καίτοι ἄγουσα τὸ 48 ἔτος τῆς ἡλικίας της, ἦτο ὀλιγώτερον δύσκολος, καὶ

ἤρχισε μὲν βραδέως ὁπωςοῦν τὸ συζυγικὸν στάδιον, ἀλλ' ἀπεζημιώθη ἀρκούντως διὰ τὴν ἀναβολὴν ταύτην, λαβοῦσα εἰς ἡλικίαν 54 ἐτῶν δεύτερον σύζυγον, καὶ εἰς ἡλικίαν 62, τρίτον, ἐκτὸς τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιφορημάτων.

Ἐν τούτοις ὁ νέος βασιλεὺς Ῥωμανὸς, ὅσῳ μέτριος ἄνθρωπος καὶ ἂν ἦτο, δὲν εἶχε τὰς κακίας τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, ἢ ἄλλως παρεμύθησε πολλοὺς ἐκ τῶν καταδιωχθέντων ὑπὸ τοῦ προκατόχου του ἐπισήμων ἀνδρῶν. Τότε δὲ ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ ἐπὶ Βασιλείου ἔτι εἰς Ἀντιγόνην ἐξορισθεὶς Νικηφόρος Ξιφίας, ὁ περιφανὴς τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου στρατηγὸς, ὅστις ὅμως δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ δημόσια πράγματα καὶ ἔλαβε τὸ τῶν μοναχῶν σχῆμα ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου. Πλὴν τούτων ὁ Ῥωμανὸς ἀνεδείχθη ἐπιεικέστερος περὶ τὴν τῶν φόρων εἴςπραξιν, καταργήσας καὶ τὸ ἀλληλέγγυον. Ἀλλ' οἱ χρονογράφοι ἐγκωμιάζουσι προςέτι πράξεις τινὰς αὐτοῦ, τῶν ὁποίων ἡ ἀξία δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ. Λέγουσιν ὅτι ἐπλήρωσε πολλὰ ἰδιωτικὰ χρέη, ὅτι ηὔξησε κατὰ 80 χρυσίου λίτρας τὴν ἐπιχορήγησιν ἣν κατ' ἔτος ἐδίδε τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, καὶ ἥτις μέχρις αὐτοῦ συνεποσοῦτο εἰς 100 λίτρας χρυσίου, παρέσχε δὲ καὶ χρημάτων πλῆθος «ἀριθμοῦ κρεῖττον» ὑπὲρ σωτηρίας ψυχῆς τοῦ ἑαυτοῦ πενθεροῦ. Καὶ ἐνῷ κατεδαπάνα οὕτω τὰ δημόσια χρήματα, διαπαιδαγωγούμενος ἕνεκα τῆς ἀσθενείας του χαρακτῆρος ὑπὸ συκοφαντῶν, ἐτιμώρει ἐπὶ συνωμοσίᾳ ἀνθρώπους καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἀθώους. Ἀπετύφλωσε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τῆς πρώην βασιλίδος τῶν Βουλγάρων, ἐξώρισεν αὐτὴν ταύτην τὴν πρώην βασιλίδα, ζωστὴν ἀναδειχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Βασιλείου, ἐφυλάκισε τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην τὸν νικητὴν τῶν Πετσενέγων, ἐμαστίγωσε δημοσίᾳ ὡς συνενόχους ἄνδρας ἐπιφανεῖς ἐν οἷς τὸν Εὐστάθιον Δαφνομήλην, τὸν τοσοῦτον διαπρέψαντα ἐν τῷ βουλγαρικῷ πολέμῳ, καὶ τρεῖς ἐγγόνους τοῦ Μιχαὴλ Βούρτζη· τελευταῖον δὲ ἐξέβαλε τῶν ἀνακτόρων τὴν γυναικαδέλφην αὐτοῦ Θεοδώραν καὶ περιώρισεν αὐτὴν εἰς τὸ λεγόμενον Πετρίον. Ἀλλὰ μάλιστα ἀνεδείχθη ἡ ἀνικανότης αὐτοῦ εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας πόλεμον.

Ὁ στρατηγὸς Ἀντιοχείας Μιχαὴλ Σπονδύλης, ὅςτις εἶχεν ἡττηθῆ ὑπ' αὐτῶν ἔτι ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Η'., ἐξηκολούθει ἀναδεικνύμενος ἐντελῶς ἀνάξιος τῆς ἐπιτραπείσης αὐτῷ λειτουργίας. Ὅθεν ὁ Ῥωμανὸς καλῶς ποιῶν καθήρεσεν αὐτόν· ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἀναθέσῃ τὸν δύςκολον ἐκεῖνον ἀγῶνα εἰς ἕνα τῶν δοκιμωτέρων τοῦ κράτους στρατηγῶν, διώρισεν ἡγεμόνα Συρίας τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον Καραντηνόν, ὅςτις εἶχε μὲν υἱὸν τὸν ἐπιφανέστερον ἴσως ναύαρχον τῶν χρόνων ἐκείνων, ὡς θέλομεν ἴδει, αὐτὸς ὅμως δὲν ἦτο ὡς φαίνεται ἐνάμιλλος τοῦ ἔργου εἰς ὃ ἐκλήθη· τὸ δὲ χείριστον ὁ Ῥωμανὸς ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ καὶ αὐτὸς κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων τῷ 1030. Ἀφικόμενος λοιπὸν εἰς Φιλομήλιον τῆς Φρυγίας μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως, εἶδε προςερχομένους πρέσβεις Μωαμεθανοὺς τῆς Βεῤῥοίας, ἤτοι τοῦ Χαλεπίου, οἵτινες, κομίζοντες δῶρα πολλά, παρεκάλουν νὰ τύχωσι συμπαθείας διὰ τὰ γενόμενα καὶ ὑπέσχοντο τὴν ἀκριβῆ ἐν τῷ μέλλοντι πληρωμὴν τοῦ φόρου, εἰς ὃν εἶχον καθυποβληθῆ ἐπὶ Φωκᾶ. Οἱ ἐμπειρότεροι τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικοὶ συνεβούλευσαν τὸν βασιλέα νὰ δεχθῇ τὴν ὑποταγὴν «καὶ μὴ ἐκστρατεῦσαι κατὰ Συρίας ἐν καιρῷ θέρους, ὁπότε τό τε ὕδωρ ἐν αὐτῇ σπανίζει καὶ τὸ μὲν Ἀράβων ἔθνος ἀνυπόστατόν ἐστι οἷα ἐνειθισμένον φέρειν γενναίως τὰ ἐγχώρια θάλπη καὶ τοὺς φλογμοὺς καὶ τοὺς καύσωνας, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πανοπλῖται τυγχάνοντες οὐ τληπαθῶς ἔχουσι πρὸς τὴν ὥραν». Ἀλλ' αὐτὸς μὴ ἀκούσας τὰς φρονίμους ταύτας συμβουβάς, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν, καὶ ἔπαθεν ὅ,τι προέβλεπον οἱ στρατηγοί, ἀποκλεισθεὶς ὑπὸ τῶν πολεμίων καὶ περιελθὼν εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν, καὶ ἡττηθείς. Ὅτι δὲ ὁ στρατὸς ἔπαθε τὴν ἧτταν ταύτην μόνον διότι κακῶς διῳκεῖτο, ἀποδεικνύεται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Γεώργιος Μανιάκης, εἷς τῶν ἀρίστων ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, ὅςτις κατεῖχε μικράν τινα πόλιν, προςκληθεὶς νὰ παραδώσῃ αὐτὴν ὑπὸ 800 Ἀράβων ἐκ τῆς νίκης ἐπανερχομένων, εἰς ἀπάντησιν πάντας μὲν αὐτοὺς ἀπέσφαξεν, ἐκυρίευσε δὲ 280 καμήλους, τὰς ὁποίας συνεπήγοντο φορτωμένας λαφύρων. Ἀποτεμὼν δὲ κατὰ τὰ μέχρις ἐσχάτων εἰθισμένα παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς τὰς ῥῖνας καὶ τὰ ὦτα τῶν πεσόντων, διεκόμισε τὰ πάντα

πρὸς τὸν φυγόντα βασιλέα, ὅστις ἤδη εἶχε φθάσει εἰς Καππαδοκίαν καὶ διέτριβεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Φωκᾶ.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τοῦτον μὲν ἀντήμειψε διορίσας Κατεπάνω τῆς κάτω Μηδίας, ὅπου ὁ Μανιάκης ἐξηκολούθησε γενναίως καὶ πολλάκις ἐπιτυχῶς ἀνταγωνιζόμενος κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Ἐν Συρίᾳ ὅμως ἀναχωρήσας ὁ Ῥωμανὸς προεχειρίσατο δομέστικον μὲν τῶν σχολῶν Συμεὼν, τὸν γνωστὸν ἤδη εἰς ἡμᾶς ὑπηρέτην τοῦ Κωνσταντίνου Η'., στρατηγὸν δὲ Ἀντιοχείας Νικήταν τινὰ, οἵτινες ἀμφότεροι ἀνάξιοι ὄντες, κατετροπώθησαν πάλιν ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Καὶ τότε μόνον σωφρονήσας ἐξέπεμψεν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην τὸν πρωτοσπαθάριον καὶ μέγαν ἑταιριάρχην Θεόκτιστον, ὅστις κατίσχυσε τῶν πολεμίων, ἐπροστάτευσε τὸν φίλον ἐμίρην τῆς Τριπόλεως καὶ ἐπέστρεψε μὲν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὁπόσον ἠνώρθωσε τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους αὐτόθι συνάγεται προσέτι ἐκ τούτου, ὅτι κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 1031 ὁ ἐμίρης τοῦ Χαλεπίου ἔπεμψε πρὸς τὸν Ῥωμανὸν τὸν ἴδιον υἱὸν μετὰ δώρων πολλῶν ἵνα τὸ καθ' ἑαυτὸν ἀνανεώσῃ τὴν εἰρήνην καὶ ἐπαναλάβῃ τὴν πληρωμὴν τῶν ἀρχαίων φόρων. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἀποστείλας εἰς Χαλέπιον τὸν πρωτοσπαθάριον Θεοφύλακτον τὸν Ἀθηναῖον ἐβεβαίωσε τὰς σπονδὰς καὶ ἀνωμολόγησε κοινοπραγίαν μετὰ τῶν Χαλεπιτῶν. Ἀλλ' ὁ μωαμεθανισμὸς τῆς Συρίας, τὸν ὁποῖον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ δαμάσωσιν ὁ Φωκᾶς, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Βασίλειος, δὲν ἦτο πιθανὸν ὅτι θέλει ὑποκύψει εἰς τοιαύτας παροδικὰς ἐκστρατείας ἀνδρῶν οἵτινες, ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἀξία αὐτῶν, δὲν παρεβάλλοντο πρὸς ἐκείνους· οἱ ἄλλοι ἐμίραι ἐξηκολούθουν τὰς ἐχθροπραξίας των. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ αὖθις κατ' αὐτῶν τῷ 1032, καὶ εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς Μεσάνακτα, ὅτε πολλαὶ ὀλέθριαι εἰδήσεις ἀνεχαίτισαν τὴν πορείαν αὐτοῦ. Ἐν μὲν τῇ Κωνσταντινουπόλει ὁ Κωνσταντῖνος Διογένης κατηγορήθη πάλιν ὅτι ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῆς Θεοδώρας μελετᾷ τὴν ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων· οἱ δὲ Πετσενέγοι διαβάντες τὸν Ἴστρον ἐλεηλάτουν τὴν Μοισίαν· οἱ δὲ Ἄραβες τῆς Ἀφρικῆς ἐδῄουν τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου καὶ μέχρι Κερκύρας προελάσαντες ἐπυρπόλησαν αὐτήν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Διογένης, εἴτε συναισθανόμενος τὴν ἐνοχὴν αὐτοῦ, εἴτε ἀπελπισθεὶς διὰ τὰς ἀδί-

χους καταδρομὰς ἃς ὑφίστατο ἀπό τινος χρόνου, ἐγένετο αὐτόχειρ, καὶ ἡ Θεοδώρα ἐκάρη μοναχὴ ὑπὸ τῆς Ζωῆς, ἥτις ἠξίου ὅτι ἀδύνατον ἦτο ἄλλως νὰ παύσωσιν αἱ ἐπιβουλαὶ καὶ τὰ σκάνδαλα· αἱ δὲ Πετσενέγοι, μηδένα ἀπαντήσαντες ἀντίπαλον, ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια· ὁ δὲ Νικηφόρος Καραντηνὸς ὁ στρατηγὸς τοῦ Ναυπλίου, τῇ συνδρομῇ τῶν Ῥαουσαίων κατεπολέμησε τὸν ἀραβικὸν στόλον καὶ κατέστρεψε τὰ πλεῖστα τῶν σκαφῶν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Ῥωμανὸς ἐπανῆλθεν οὐδὲν ἧττον ἐκ Μεσανάκτων εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Ἐκεῖ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1033 ἐπληροφορήθη νέα τοῦ Νικηφόρου Καραντηνοῦ κατορθώματα. Οἱ Ἄραβες τῆς Ἀφρικῆς ἐπεχείρησαν δευτέραν κατὰ τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων ἐπιδρομὴν, διὰ πλοίων 1000 ἐχόντων μυρίους πολεμιστάς, ὁ δὲ Καραντηνὸς συμπλακεὶς πρὸς μίαν αὐτῶν μοῖραν, ἔτρεψεν αὐτὴν, καὶ ἔπεμψε πρὸς τὸν βασιλέα 500 αἰχμαλώτους. Αὖθις δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους τούτου ἔστησεν ἕτερον τρόπαιον κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ὁ Καραντηνὸς καὶ ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν βασιλέα 600 αἰχμαλώτους. Συγχρόνως ἕτερος στόλος ἐκπεμφθεὶς ὑπὸ τὸν πρωτοσπαθάριον Τεκνέαν τὸν Ἀβυδηνὸν εἰς Αἴγυπτον καὶ πλησιάσας εἰς αὐτὴν τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐκυρίευσε πολλὰ πλοῖα καὶ πολλὴν λείαν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ πατρίκιος Νικήτας ὁ Πηγονίτης προελάσας μέχρι Βαβυλῶνος, ἐξεπολιόρκησε τὸ ἔγγιστα αὐτῆς κείμενον φρούριον Περκρίν. Οἱ στρατηγοὶ λοιπὸν καὶ οἱ ναύαρχοι ἀνεπλήρουν τὸ κατὰ δύναμιν τὴν ἀνικανότητα καὶ τὰ ἁμαρτήματα τοῦ βασιλέως· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ διετηρεῖτο τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ κράτους ἀξίωμα, ὥστε τῷ μὲν 1030 ἀποθανόντος τοῦ βασιλέως τῆς Ἀβασγίας Γεωργίου, ἡ χήρα αὐτοῦ πέμψασα πρὸς τὸν βασιλέα πρέσβεις μετὰ δώρων ἐξητήσατο τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἀρχαίας μετὰ τοῦ κράτους συμμαχίας, καὶ ἔλαβε σύζυγον τοῦ υἱοῦ της Παγκρατίου τὴν ἀνεψιὰν τοῦ Ῥωμανοῦ Ἑλένην, τῷ δὲ 1033 παρέδωκε καὶ τὸ ὀχυρώτατον φρούριον τὴν Ἀνακουφήν. Ἀλλ' ἐνῷ τὸ κράτος ἐξηκολούθει ὂν σεβαστὸν παρὰ τοῖς ἔξω, οἱ δὲ πολέμιοι περιεστέλλοντο καὶ ἐν μέρει κατετροποῦντο, ὁ Ῥωμανὸς ἐπέπρωτο νὰ γίνῃ θῦμα τῶν παρηλίκων ἐρωτικῶν παθῶν τῆς ἰδίας αὐτοῦ συζύγου.

Ὁ Ῥωμανὸς εἶχε πρὸ καιροῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ Παφλαγόνα τινὰ εὐνοῦχον ὀνόματι Ἰωάννην, ὅστις ἀφ' ἧς ἐκεῖνος ἐβασίλευσεν

ἀπέβη παντοδύναμος προχειρισθεὶς πρῶτον πραιπόσιτος, ἔπειτα δὲ ὀρφανοτρόφος. Ὁ Ἰωάννης εἶχε τέσσαρας ἀδελφούς, οἵτινες ἅπαντες εἶχον προαχθῆ εἰς διαφόρους ἀρχάς, καίτοι μετερχόμενοι ἐπαγγέλματα οὐχὶ ἔντιμα, καὶ ἰδίως τὸ τοῦ κιβδηλοποιοῦ. Εἷς δὲ ἐξ αὐτῶν, ὁ Μιχαὴλ, ὅςτις ἦτο ὡραιότατος τὴν ὄψιν καὶ ἐν ἀκμῇ τῆς νεότητος ἔλαβεν ἐν τῇ αὐλῇ ἀξίωμά τι, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου διετέλει συνεχῶς παρὰ τῇ βασιλίσσῃ. Ὁ Ῥωμανὸς ἦτο μὲν ἑξηκοντούτης ἤδη, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι ἡ Ζωὴ, ἥτις εἶχεν ὑπερβῆ τὸ πεντηκοστὸν ἔτος, θέλει δώσει αὐτῷ ἀντίζηλον καὶ μάλιστα ἀντίζηλον τοσοῦτον νεαρόν. Ἐν τούτοις τοῦτο συνέβη, ὁ δὲ ἔρως αὐτῆς ἀπέβη τοσοῦτον δαιμονιώδης καὶ μανικὸ, κατὰ Κεδρηνὸν, ὥςτε ἐξαπτόμενος προςέτι ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας τοῦ Μιχαὴλ καὶ τῆς φιλαρχίας τοῦ Ἰωάννου, παρέσυρεν αὐτὴν εἰς τὸ νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ συζύγου διὰ δηλητηρίου βραδέως ἐνεργοῦντος. Ἀλλ' ὁ ἀνυπόμονος Μιχαὴλ δὲν ἠθέλησε νὰ περιμείνῃ τὰ τοιαῦτα τοῦ δηλητηρίου ἀποτελέσματα, καὶ μετ' οὐ πολὺ τῇ 11 ἀπριλίου 1034 (ἥτις συνέπεσε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο νὰ ἦναι μεγάλη πέμπτη), ἀπελθόντος τοῦ βασιλέως εἰς τὸ ἐν τῷ παλατίῳ βαλανεῖον, ἀπέπνιξεν αὐτὸν ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ λουτροῦ. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτὸς, καὶ ψαλλομένων τῶν ἁγίων παθῶν, μηνύεται ὁ τότε πατριάρχης Ἀλέξιος, ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ῥωμανοῦ δῆθεν, νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ὁ πατριάρχης ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ, ἀλλ' εὑρίσκει μὲ ἀπορίαν του νεκρὸν μὲν τὸν βασιλέα, τὴν δὲ Ζωὴν καθημένην ἐπὶ θρόνου λαμπροῦ, ἔχουσαν πλησίον της τὸν Μιχαὴλ, καὶ μανθάνει ὅτι προςεκλήθη ἵνα ἱερολογήσῃ τοῦτον αὐτῇ. Ἔκθαμβος δὲ γενόμενος ἵστατο ἐννεὸς καὶ ἐνδοιάζων περὶ τοῦ πρακτέου, ὅτε ὁ Ἰωάννης καὶ ἡ Ζωὴ δόντες αὐτῷ μὲν πεντήκοντα λίτρας χρυσίου, εἰς δὲ τὸν κλῆρον ἄλλας πεντήκοντα, κατέπεισαν αὐτοὺς νὰ τελέσωσι τὴν ἱεροπραξίαν. Ἡ σκηνὴ αὕτη εἶναι βεβαίως ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μία τῶν οἰκτροτέρων τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, καὶ μαρτυρεῖ μέχρι τίνος βαθμοῦ προέβη ἡ κακοήθεια τῶν ἀνθρώπων καὶ ὁ ἐμπαιγμὸς τῶν ἱερωτάτων θεσμῶν.

Ἀλλ' ἡ Ζωὴ ἥτις ἀνεβίβασεν εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον τὸν ἐραστὴν αὐτῆς νομίζουσα ὅτι, ἀντὶ ἀνδρὸς καὶ βασιλέως, θέλει ἔχει

δοῦλον καὶ διάκονον, ἐψεύσθη τῆς ἐλπίδος. Ὁ μὲν Μιχαὴλ ἦτο τῷόντι ἄνθρωπος ἀνίκανος νὰ διεξάγῃ τὰ δημόσια πράγματα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἔπασχεν ἐξ ἐπιληψίας, ὥςτε δὲν εἶχεν εἰμὴ τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας· ἀλλὰ τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν κατέλαβεν οὐχὶ ἡ Ζωὴ, τὴν κατέλαβεν ὁ πρεσβύτερος τοῦ Μιχαὴλ ἀδελφὸς Ἰωάννης, ὅςτις πρακτικὸς ἄνθρωπος ὢν καὶ δραστήριος ἀνέλαβε τὴν ὅλην τῶν πραγμάτων κυβέρνησιν ὑπὸ τὸ ταπεινὸν ἀξίωμα τοῦ ὀρφανοτρόφου, καὶ, ἵνα ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν παλιμβούλων διαθέσεων τῆς βασιλίδος, ἐφρόντισε πρὸ πάντων νὰ περιστοιχίσῃ αὐτὴν διὰ γυναικῶν καὶ εὐνούχων οἰκείων, δι' ὧν ἐπετήρει καὶ ἐκανόνιζεν ἅπαντα αὐτῆς τὰ διαβήματα· «περιπάτων τε γὰρ ἐκωλύετο καὶ βαλανείων τε οὐ μετεῖχε, μὴ αὐτοῦ ἐπιτρέψαντος, καὶ ὅλως περιῄρετο αὐτῇ πᾶσα ψυχαγωγία». Οὕτω δὲ κατοχυρώσας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἀνέθηκε πλεῖστα τῶν πρώτων τοῦ κράτους ἀξιωμάτων εἰς τοὺς ἰδίους συγγενεῖς, προχειρισάμενος δοῦκα μὲν Ἀντιοχείας τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Νικήταν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου τὸν ἄλλον ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον, πρωτοβεστιάριον δὲ τὸν ἕτερον πάλιν ἀδελφόν του Γεώργιον, καίσαρα δὲ τὸν τῆς ἀδελφῆς του Μαρίας υἱὸν Μιχαὴλ, Νικομηδείας δὲ ἐπίσκοπον συγγενῆ ὡσαύτως τινὰ αὐτοῦ, τὸν εὐνοῦχον Ἀντώνιον Πάχητα. Καὶ ἐπειδὴ εἷς τῶν ἐπιφανῶν τοῦ κράτους ἀνδρῶν Κωνσταντῖνος ὁ Δαλασσηνὸς ἐξεδήλωσεν ἀγανάκτησιν ἐπὶ τοῖς γενομένοις καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὴν χυδαίαν καὶ τριωβολιμαίαν ἐκείνην οἰκογένειαν, ὁ Ἰωάννης κατ' ἀρχὰς ἐπεχείρησε νὰ ἐξευμενίσῃ αὐτὸν, μετ' ὀλίγον δὲ τὸν μὲν Δαλασσηνὸν ἐξώρισεν εἰς τὴν νῆσον Πλάτην, τὸν δὲ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸν αὐτοῦ ἐφυλάκισεν ἔν τινι πύργῳ, τριῶν δὲ φίλων αὐτοῦ εὐγενῶν καὶ πλουσίων ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐδήμευσε τὴν περιουσίαν παραδοὺς αὐτὴν εἰς τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, ὅςτις μετ' ὀλίγον προεχειρίσθη καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς. . . . .

Ἐνῷ ὅμως ὁ Ἰωάννης ἠσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ εὐεργετῇ τοὺς συγγενεῖς καὶ νὰ τιμωρῇ τοὺς ἐναντιοδοξοῦντας, οἱ μὲν Σαρακηνοὶ ἐχυρίευον τὰ ἐν τῇ Λυκίᾳ Μύρα, ὁ δὲ ἡγεμὼν Ἀβασγίας Παγκράτιος ἐσφετερίζετο ἅπαντα τὰ πρότερον εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος δοθέντα φρούρια, οἱ δὲ Χαλεπῖται ἐξεδίωκον τὸν παρὰ τοῦ βασι-

λέως πεμφθέντα αὐτοῖς ἁρμοστὴν, οἱ δὲ Πετσενέγοι ἐπόρθουν τὴν Μοισίαν μέχρι Θεσσαλονίκης προελαύνοντες, οἱ δὲ Ἄραβες τῆς Ἀφρικῆς ἐλεηλάτουν τὰς κυκλάδας· ὧν οὐδεμία φροντὶς ἦν τῷ Ἰωάννῃ, μόνην δ' ἔμμονον ἀσχολίαν εἶχεν, ὅπως ἂν ὁ Δαλασσηνὸς τηροῖτο καὶ μὴ τὰς αὐτοῦ λάθοι διαδρὰς πλεκτάνας. Ἡ μᾶλλον αὐτός τε καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἠσχολοῦντο εἰς ἕτερα σπουδαιότατα ἔργα· διότι τῷ 1037 ἐπικρατήσαντος αὐχμοῦ ἐκ μακρᾶς ἀναμβρίας ἐνόμισαν ὅτι διὰ τὴν χρηστὴν αὐτῶν πολιτείαν δικαιοῦνται νὰ ἐπιζητήσωσι τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν, καὶ ἐποίησαν λοιπὸν λιτανείαν, ὁ μὲν Ἰωάννης βαστάζων τὸ ἅγιον μανδύλιον, ὁ μέγας δομέστικος τὴν πρὸς Αὔγαρον ἐπιστολὴν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος τὰ ἅγια σπάργανα. Ἐτέλεσε δὲ καὶ ἄλλην λιτὴν ὁ πατριάρχης μετὰ τοῦ κλήρου. Οὐ μόνον ὅμως δὲν ἔβρεξεν, ἀλλὰ καὶ χάλαζα παμμεγέθης καταρραγεῖσα ἀνέτρεψε τὰ δένδρα καὶ τοὺς κεράμους τῆς πόλεως. Τὸ δὲ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὅτι κατεχούσης τὴν πόλιν σιτοδείας, ὁ Ἰωάννης ἠγόρασεν ἐκ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος 100,000 μόδια σίτου καὶ δι' αὐτῶν παρεμύθησε τοὺς πολίτας· ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι οὐ μόνον ἡ βιομηχανία ἀλλὰ καὶ ἡ γεωργία ἤκμαζε τότε ἐν ταῖς κυρίως ἑλληνικαῖς χώραις. Φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι διὰ τὴν συνδρομὴν τοσούτων συμφορῶν ὁ Ἰωάννης ἐνόμισε περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀσφαλέστερον νὰ ἀνταλλάξῃ τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων διὰ τοῦ ὑπερτάτου ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος, καὶ ἐζήτησε διὰ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων μητροπολιτῶν νὰ καθαιρέσῃ τὸν Ἀλέξιον καὶ νὰ ἀναγορευθῇ αὐτὸς πατριάρχης, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ Ἀλέξιος δὲν ἐπέβη τοῦ θρόνου διὰ ψήφου ἀρχιερέων, ἀλλὰ δι' αὐτογνώμονος προσταγῆς τοῦ Βασιλείου Β'. Ὁ πατριάρχης ὅμως ἀπήντησεν εὐφυῶς ὅτι εἶναι ἕτοιμος νὰ παραχωρήσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν βουλόμενον, ἅμα καθαιρεθῶσι μὲν συγχρόνως οἱ παρ' αὐτοῦ χειροτονηθέντες μητροπολῖται, ἀναθεματισθῶσι δὲ οἱ παρ' αὐτοῦ στεφθέντες τρεῖς βασιλεῖς. Καὶ ἐπειδὴ οἱ πλεῖστοι τῶν περὶ τὸν Ἰωάννην μητροπολιτῶν εἶχον χειροτονηθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, ἰδίως δὲ ὁ Νικομηδείας Ἀντώνιος Πάχης, καὶ ἐνταυτῷ αὐτὸς τοῦ Ἰωάννου ὁ ἀδελφὸς Μιχαὴλ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου ἐστέφθη, ἔδεησε νὰ παύσῃ μὲν πᾶσα αὕτη ἡ σκευωρία, νὰ ἐξακολουθήσῃ δὲ τὸ κράτος

κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ ἰδιοτελοῦς καὶ πλεονέκτου ὀρφανοτρόφου.

Εὐτυχῶς ὅσα καὶ ἂν ἦσαν τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ, δὲν κατωρθώθη νὰ ἐκλείψωσιν ἅπαντες οἱ ἀρχαῖοι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Ὅθεν οἱ μὲν Ἄραβες τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Σικελίας, οἱ ἐπανειλημμένας ἐπιχειρήσαντες ἐπιδρομὰς εἰς τὰς κυκλάδας νήσους καὶ τὰ παράλια τοῦ Θρακησίου ἤτοι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, κατεπολεμήθησαν ὑπὸ τῶν αὐτόθι στρατηγῶν, καὶ 500 μὲν ζῶντες ἤχθησαν πρὸς τὸν βασιλέα, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἀνεσκολοπίσθησαν ἐν τῇ παραλίᾳ ἀπὸ Ἀτραμυττίου μέχρι Στροβίλου· πάλιν δὲ οἱ αὐτοὶ τὰς αὐτὰς ἐπιδραμόντες χώρας, κατεστροπώθησαν ὑπὸ τοῦ στόλου τῶν Κιβυῤῥαιωτῶν, τῶν ὁποίων ὁ στρατηγὸς Κωνσταντῖνος ὁ Χαγὲ, πέμψας 500 αἰχμαλώτους τῷ βασιλεῖ, τοὺς λοιποὺς κατεπόντωσεν· ἡ δὲ ἀποστατήσασα Σερβία ἠναγκάσθη αὖθις νὰ ὑποταχθῇ· καὶ τελευταῖον ὁ Γεώργιος Μανιάκης, ὅστις, κατ' ἀρχὰς μετατεθεὶς ἀπὸ τῆς κάτω Μηδίας εἰς τὴν ἄνω Μηδίαν, μετ' οὐ πολὺ ἐξεπέμφθη ἀπὸ τὰς περὶ τὸν Εὐφράτην καὶ Τίγριν ἐκείνας χώρας εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἀπέδειξεν αὐτόθι τὸ τί ἠδύνατο εἰςέτι νὰ κατορθώσῃ τὸ κράτος, ὅταν ἤθελε νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς μεγάλους αὐτοῦ στρατηγούς. Εἴδομεν εἰς ποίαν ἀνώμαλον κατάστασιν εἶχον περιέλθει τὰ τῆς κάτω Ἰταλίας πράγματα ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, ἅμα καταβαλὼν τοὺς ποικίλους αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολεμίους, εἶχε πέμψει τὸν Ὀρέστην εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, σκοπῶν νὰ ἀπέλθῃ καὶ αὐτὸς ἐκεῖ ἵνα παγιώσῃ τὴν Βυζαντινὴν ἀρχὴν, καὶ ἀποφασίσας ἐπὶ τούτῳ νὰ ἀνακτήσῃ πρὸ πάντων τὴν Σικελίαν ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν, διότι ἐνόει κάλλιστα ὅτι ἐνόσῳ ἡ παρακειμένη ἐκείνη μεγάλη νῆσος ἦτο εἰς χεῖρας πολεμίων ἀσπόνδων, ἀδύνατος ἀπέβαινεν ἡ ἀσφαλὴς τῆς κάτω χερσονήσου κατοχή. Ἀλλ' ὁ μὲν βασιλεὺς ἀπέθανε πρὶν ἐκτελέσῃ τὸ βούλευμα αὐτοῦ, ὁ δὲ Ὀρέστης ἀνεκλήθη ὑπὸ Κωνσταντίνου Η'., ἕτερος δὲ στρατὸς πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ Γ'. οὐδὲν γενναῖον ἴσχυσε νὰ πράξῃ διὰ τὴν ἀνικανότητα τοῦ στρατηγοῦ. Σημειωτέον ἐν παρόδῳ ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος, ὅστις λέγεται ἀξιόμαχος, λέγεται προςέτι ἀθροισθεὶς καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ Ἑλλάδος καὶ Μακεδονίας, ὅπερ ὑποδείκνυσι ὅτι αἱ χῶραι αὗται εἶχον

πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἱκανὸν μάχιμον πληθυσμόν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἐπὶ Μιχαὴλ Δ΄. Οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Σικελίας, οἱ Λογγοβάρδιοι, οἱ ἐγχώριοι, καὶ ἀπό τινος χρόνου οἱ Νορμαννοὶ διεμάχοντο πρὸς ἀλλήλους καὶ κατὰ τῶν Βυζαντινῶν, τῶν ὁποίων οἱ συνεχῶς μεταβαλλόμενοι Κατεπάνω μετὰ κόπου ἠδύναντο νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοσούτους πολεμίους, ὅτε ἐμφύλιός τις μεταξὺ τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἀράβων ἀγὼν παρέσχεν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς τὴν πιθανωτάτην ἐλπίδα τοῦ νὰ ἀνακτήσωσι τὴν νῆσον ταύτην, ἣν εἶχον ἀπολέσει πρὸ 200 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν.

Δύο ἀδελφοί, ὁ Ἀβοὺλ-Ἀφὰρ καὶ ὁ Ἀβοὺ-Χάφς, ἤρισαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὁ Ἀβοὺλ-Ἀφὰρ ἡττηθεὶς πολλάκις ὑπὸ τοῦ Ἀβοὺ-Χάφς ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Κατεπάνω τῆς Ἀπουλίας καὶ Καλαβρίας Λέοντος Ὤπου. Ὁ Λέων διαπεράσας εἰς Σικελίαν ἐνίκησε πολλάκις τὸν Ἀβοῦ-Χάφς, ἀλλὰ τότε ὁ Ἀβοὺλ-Ἀφὰρ ὑποπτευθεὶς μήπως οἱ ἐπίκουροι ἐκεῖνοι ἀποβῶσι κυρίαρχοι, συνεννοήθη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι ὁμοφρονήσαντες ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον βοήθειαν ἐξ Ἀφρικῆς· ὁ δὲ Λέων μὴ δυνάμενος ἤδη νὰ ἀνθέξῃ εἰς αὐτοὺς ἐπέστρεψεν εἰς Ἰταλίαν, συνεπαγόμενος 15,000 χριστιανῶν αἰχμαλώτων, ἀπελευθερωθέντων ὑπ' αὐτοῦ. Ταῦτα πληροφορηθεὶς ὁ ὀρφανοτρόφος ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων τοῦ Βασιλείου Β΄. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐξέπεμψεν εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν δύναμιν ἀξιόλογον ὑπὸ τὸν περιφανῆ Γεώργιον Μανιάκην, μετακομισθεῖσαν αὐτόθι διὰ στόλου τοῦ ὁποίου προΐστατο, ὡς μὴ ὤφελεν, ὁ πατρίκιος Στέφανος, ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ βασιλέως. Ὁ Μανιάκης ἀφικόμενος εἰς Ῥήγιον τῷ 1038, διέταξε νὰ προσέλθωσι πρὸς αὐτὸν πάντα τὰ στρατεύματα τῆς Ἀπουλίας καὶ τῆς Καλαβρίας· καὶ προσέλαβε πρὸς τούτοις 300 μισθοφόρους Νορμαννούς, ἀγομένους ὑπὸ τριῶν υἱῶν ἑνὸς τῶν ὀνομαστοτάτων μαχητῶν τῆς φυλῆς ἐκείνης, τοῦ Ταγκρέδου. Οὕτω δὲ αὐξήσας καὶ κατοχυρώσας τὴν δύναμιν ἣν συνεπήγαγεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Μανιάκης διεπέρασεν εἰς τὴν Σικελίαν, καὶ ἐξεπόρθησεν ἀμέσως τήν τε Μεσσήνην καὶ τὰς Συρακούσας. Ἐπελθούσης δὲ ἐξ Ἀφρικῆς ἐπικουρίας εἰς τοὺς δύο ἀδελφοὺς 50,000 ἀνδρῶν, συνεκροτήθη μάχη κρίσιμος περὶ τὰ λεγόμενα Ῥήματα, καθ' ἣν ὁ Μανιάκης ὁλοσχερῶς κατετρόπωσε

τοὺς πολεμίους, καὶ τοσοῦτος ἐγένετο αὐτῶν φόνος, ὥςτε ἐλέγετο ὅτι ὁ παραῤῥέων ποταμὸς ἐπλημμύρησεν αἵματος. Καὶ ἐκ μὲν τῶν Ἀράβων ὀλίγιστοι περιεσώθησαν, ὁ δὲ Μανιάκης ἐκυρίευσε μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο 13 ἀλληλοδιαδόχως Σικελικὰς πόλεις, εἰς ἑκάστην τῶν ὁποίων ᾠκοδόμει ἀκρόπολιν καὶ κατέλειπε φρουρὰν ἱκανὴν ν' ἀνθέξῃ εἰς πᾶσαν ἐπανάστασιν τῶν ἐγχωρίων· καὶ ἤθελεν οὕτω ἀνακτήσει πᾶσαν τὴν νῆσον καὶ ἀσφαλίσει τὴν κατοχὴν αὐτῆς, ἐὰν ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης, ὅςτις δὲν ἠξεύρομεν πῶς συνέλαβε τὴν ἀγαθὴν ἰδέαν τοῦ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἀγῶνος τούτου εἰς τὸν ἄριστον ἐκεῖνον στρατηγὸν, δὲν παρεσκεύαζεν ἐκ προοιμίου τὴν ἀποτυχίαν αὐτοῦ προχειρίσας ἄρχοντα τοῦ στόλου τὸν ἄθλιον γαμβρὸν αὐτοῦ Στέφανον.

Οἱ Ἄραβες τῆς Ἀφρικῆς εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἀνωτέραν κυριαρχίαν ὑπήγετο ἡ Σικελία, καὶ οἱ ὁποῖοι ἐξέπεμπον στόλους καθ' ὅλων τῶν ἑλληνικῶν παραλίων, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἀγωνισθῶσι διὰ πάσης θυσίας ὑπὲρ τῆς μεγάλης ἐκείνης νήσου. Τῳόντι μετ' οὐ πολὺ νέος ἐπέπλευσεν εἰς αὐτὴν ἐκ μεσημβρίας στόλος συνεπαγόμενος δύναμιν πολλῷ μείζονα τῆς προτέρας. Ἂν ὁ Στέφανος ἦτο ἄγρυπνος καὶ ἐπιτήδειος, ἠδύνατο ν' ἀπαντήσῃ τὸν στόλον τοῦτον ἐν πελάγει, καὶ, ἢ νὰ κατατροπώσῃ αὐτὸν, ἢ τοὐλάχιστον νὰ ἐπιφέρῃ εἰς αὐτὸν ζημίας μεγάλας πρὸ τῆς ἀποβάσεως. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἔπραξεν, ὁ δὲ στρατὸς τῶν Ἀράβων ἠδυνήθη νὰ ἀποβιβασθῇ ἀνέτως εἰς τὴν Σικελίαν, καὶ νὰ καταλάβῃ ἀναπεπταμένην τινὰ πεδιάδα, τὰς καλουμένας Δραγίνας. Τοῦτο μαθὼν ὁ Μανιάκης, ἔσπευσε νὰ συγκεντρώσῃ τὰς δυνάμεις, καὶ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῶν πολεμίων, παραγγείλας συγχρόνως τὸν Στέφανον νὰ ἐπιτηρῇ ἀσφαλῶς τὴν παραλίαν, ἵνα μὴν εὐπορέσωσιν οὗτοι νικηθέντες νὰ διασωθῶσιν εἰς τὰ ἴδια. Καὶ τότε συγκροτηθείσης μάχης ἐκ παρατάξεως, ὁ Μανιάκης ἔτρεψε κατὰ κράτος τοὺς Ἄραβας, ὧν ἔπεσον, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Κεδρηνὸν, ὑπὲρ τὰς 50,000. Ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν κατώρθωσε λαθὼν τὰς φυλακὰς τοῦ Στεφάνου νὰ διαφύγῃ εἰς Ἀφρικήν. Ὁ Μανιάκης ὢν πρὸ καιροῦ δυςηρεστημένος κατὰ τοῦ ναυάρχου, δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὴν ὀργήν του ὅταν τὸν ἀπήντησε, καὶ περιυβρίσας αὐτὸν καὶ κτυπήσας κατὰ κεφαλῆς, ἀπεκάλεσε ῥᾴθυμον, ἄνανδρον καὶ

προδότην τῶν πραγμάτων τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ ἀποφασίσας ἂν ἐκδικηθῇ γράφει ἀμέσως πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον ὅτι ὁ Μανιάκης μελετᾷ ἀπόστασιν κατὰ τοῦ βασιλέως. Ὁ Στέφανος ἦτο, ὡς ἠξεύρομεν, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ παντοδυνάμου Ἰωάννου· ὅθεν δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ πιστευθῇ, καὶ ἐν τῷ ἅμα ὁ μὲν Μανιάκης ἀπάγεται δέσμιος εἰς Κωνσταντινούπολιν, πᾶσα δὲ ἡ ἀρχὴ ἀνατίθεται εἰς τὸν Στέφανον, συνεκπεμφθέντος αὐτῷ καί τινος εὐνούχου Βασιλείου Πεδιαδίτου. Τοῦτο ἤρκεσεν ἵνα οἱ βυζαντινοὶ ἀπολέσωσιν ἐντὸς μικροῦ τὴν ἀνακτηθεῖσαν Σικελίαν. Οἱ ἐν αὐτῇ ἐγχώριοι Ἄραβες, βοηθούμενοι πάντοτε ὑπὸ τῶν ἐν Ἀφρικῇ ὁμοθρήσκων καὶ ὠφελούμενοι ἐκ τῆς δειλίας, τῆς ῥαστώνης καὶ τῆς αἰσχροκερδείας τῶν βυζαντινῶν ἡγεμόνων ἐκυρίευσαν μέχρι τοῦ 1041 ὅλας τὰς πρότερον ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν καταληφθείσας πόλεις, πλὴν μόνης τῆς Μεσσήνης, τὴν ὁποίαν διέσωσαν ἐπί τινα ἔτι χρόνον οἱ ἐπιτήδειοι ἀγῶνες τοῦ φρουράρχου αὐτῆς Κατακαλὼν Κεκαυμένου, ἑνὸς τῶν λαμπροτέρων ἀξιωματικῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅστις τὸ κύριον μόνον, ὡς φαίνεται, ὄνομα εἶχε κοινὸν πρὸς τὸν ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ δομέστικον τῶν σχολῶν Κατακαλὼν, καὶ τὸν ὁποῖον θέλομεν ἴδει βραδύτερον πρωταγωνιστοῦντα ἐν τοῖς πράγμασι τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλ' οἱ δύο αὐτοῦ ἀρχηγοί, ὁ Στέφανος καὶ ὁ Πεδιαδίτης, ἔφυγον ἐν τῷ μεταξὺ αἰσχρῶς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν. Ὅταν ἀπῆλθε δέσμιος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Μανιάκης, ἐστάλη Κατεπάνω τῆς κάτω Ἰταλίας ὁ Μιχαὴλ Δοκειανὸς, ἄνθρωπος ἀνάξιος ὅπως ὅλοι ὅσοι ἀπελάμβανον τὴν ἰδιάζουσαν τοῦ ὀρφανοτρόφου εὔνοιαν. Ὁ Δοκειανὸς ἀφικόμενος περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς Νορμαννοὺς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἐπιτηδείως εἶχε προσοικειωθῆ ὁ Μανιάκης, καὶ οἵτινες εἶχον οὐ μικρὸν συντελέσει εἰς τὰ κατορθώματα αὐτοῦ. Οὐ μόνον δὲν ἐπλήρωσεν εἰς αὐτοὺς τὸ συμπεφωνημένον σιτηρέσιον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀποσταλέντα ὑπ' αὐτῶν ἄνθρωπον ἵνα ζητήσῃ τὴν διόρθωσιν τοῦ ἀδικήματος τούτου, περιύβρισε καὶ ἐμαστίγωσεν, ἀναγκάσας τοὺς γενναίους ἐκείνους πολεμιστὰς νὰ γίνωσιν ἀπὸ συμμάχων πολέμιοι. Τότε τῷόντι οἱ Νορμαννοὶ ἀπελπισθέντες ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν, ἀπεφάσισαν νὰ κυριεύσωσι τὴν κάτω Ἰταλίαν δι' ἴδιον λογαριασμόν· καὶ ἀθροίσαντες μὲν πλῆθος πολὺ

τυχοδιωκτῶν ἀπὸ τῆς ἄνω καὶ τῆς μέσης χερσονήσου, ὁδηγούμενοι δὲ ὑπὸ τῶν ἡρωϊκῶν υἱῶν τοῦ Ταγκρέδου, κατετρόπωσαν ἐπανειλημμένως ἐν ἀρχῇ τοῦ 1041 τὸν ἐν λόγοις μὲν αὐθάδη, ἐν ἔργοις δὲ ἀδέξιον Δοκειανόν. Ὁ βασιλεὺς ἔπαυσε μὲν ἤδη αὐτὸν, καὶ ἐξέπεμψε νέον κατεπάνω, τὸν Βοϊωάννην, ὅςτις ἀνῆγε τὸ γένος εἰς τὸν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β'. πεμφθέντα αὐτόθι ὁμώνυμον στρατηγὸν καὶ ἀπελάμβανεν ὑπόληψιν ἱκανότητος τινός· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν προςέλαβε καὶ δύναμιν νέαν ἀποχρῶσαν, ἡττήθη ὡσαύτως κατὰ κράτος καὶ ἠχμαλωτεύθη καὶ ἐν θριάμβῳ περιήχθη μέχρι Βενευέντου· ὥςτε ἐν ἔτει 1041 ἐνῷ ἀπεβάλλετο πᾶσα ἡ Σικελία πλὴν τῆς Μεσσήνης, συγχρόνως ἀπεβάλλετο καὶ ἡ κάτω Ἰταλία πλὴν τεσσάρων πόλεων, Βρεντησίου, Ὑδροῦντος, Τάραντος, καὶ Βάριος· πᾶσα δὲ ἡ λοιπὴ χώρα εἶχε περιέλθει ἤδη εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Νορμαννῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὰ πράγματα δὲν ἔβαινον αἰσιώτερον. Ἐπειδὴ ὁ ἡγεμὼν Ἀβασγίας Παγκράτιος δὲν ἔπαυσεν ἐνοχλῶν τὴν Ἰβηρίαν, ὁ Ἰωάννης ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, περὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ ὁποίου ὅμως, ἂν καὶ τὸν εἶχε χειροτονήσει δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἐδίσταζεν, ὡς φαίνεται, καὶ αὐτὸς, διότι ὑπέσχετο ὅτι θέλει ἐξαποστείλει αὐτῷ ὡς σύμβουλον καὶ παραστάτην ἐν τοῖς πολέμοις τὸν Δαλασσηνόν· δὲν ἔπραξε δὲ τοῦτο, καὶ ἀπ' ἐναντίας, ἐπιτείνων τὴν κατὰ τοῦ ἐπιφανοῦς ἐκείνου ἀνδρὸς ἔχθραν, ἐξώρισε τοὺς δύο ἀδελφούς του καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους συγγενεῖς· ὥςτε ὁ δομέστικος ἐπέστρεψεν ἄπρακτος. Ἀφ' ἑτέρου ὁ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας Στέφανος δραπετεύσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀνέλαβε τὴν πάλαι ἀρχὴν, ἐκδιώξας τὸν στρατηγὸν Σερβίας Θεόφιλον Ἐρωτικὸν καὶ κατατροπώσας τὸν κατ' αὐτοῦ ἐκπεμφθέντα ἀμαθέστατον εὐνοῦχον Γεώργιον Προβατᾶν. Τὸ δὲ χείριστον κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔτος 1040 ἐπανέστη καὶ ἡ Βουλγαρία. Τὴν ἐπανάστασιν ταύτην προεκάλεσεν ἡ χρηματικὴ πλεονεξία τοῦ ὀρφανοτρόφου. Ὁ Βασίλειος Β'. ὅτε καθυπέταξε τὰς χώρας τὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἄλλοτε καταληφθείσας, δὲν μετέβαλε τὸν τρόπον τῆς τῶν φόρων εἰςπράξεως, ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτὸν ὅπως εἶχεν ὁρισθῇ ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ·

ὥςτε ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἕκαστον ζευγάριον ἐξηκολούθει νὰ δίδῃ σίτου μόδιον ἕνα, καὶ κέγχρου τοσοῦτον, καὶ οἴνου στάμνον ἕνα.» Ἀλλ' ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης, ἀντὶ τοῦ εἰς εἴδη φόρου, ἀπήτησε τὴν εἰς νομίσματα πληρωμὴν αὐτοῦ, δι' ὃ δυςηρεστήθησαν οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν ἐκείνων, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μόλις πρὸ εἰκοσαετίας χειρωθέντες ἔσωζον ἀκμαίαν τὴν πρὸς τοὺς κυριάρχας ἀντιπάθειαν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῷ **1040** ὁ Βούλγαρος Πέτρος Δελεάνος, ὅςτις ἦτο δοῦλος Βυζαντίου τινὸς ἀνδρὸς, ἀποδρὰς ἐκ τῆς πόλεως καὶ περιπλανηθεὶς μέχρι Βελιγραδίου, εἶπεν ἑαυτὸν υἱὸν Ῥωμανοῦ τοῦ υἱοῦ Σαμουὴλ, καὶ ἐπιστεύθη ὑπὸ τοῦ ὄχλου τῶν ὁμοφύλων, οἵτινες ἀφορμὴν ἐζήτουν ἀποστασίας. Ὅθεν ἀνηγορεύθη βασιλεὺς Βουλγαρίας καὶ ἀνευφημήθη εἰς διαφόρους τῶν μερῶν ἐκείνων πόλεις, εἰς Ναϊσσὸν (Νίσσαν) εἰς Σκούπια, καὶ ἀλλαχοῦ, παντοῦ δὲ ὅθεν διήρχετο ἐφονεύοντο ἀνηλεῶς καὶ ἀπανθρώπως οἱ Βυζαντινοί. Ταῦτα μαθὼν ὁ στρατηγὸς Δυῤῥαχίου Βασίλειος Συναδηνὸς ἔσπευσε νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Δελεάνον, πρὶν ἢ αὐξήσῃ τὸ κακόν. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἔρχεται εἰς ῥῆξιν πρὸς ἕνα τῶν ὑποστρατήγων, τὸν Μιχαὴλ Δερμοκαΐτην, ὁ δὲ διαβάλλει αὐτὸν εἰς τὸν βασιλέα ὡς μελετῶντα ἀποστασίαν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Συναδηνὸς ἦτο ἀξιωματικὸς γενναῖος καὶ δραστήριος, ὁ δὲ Δερμοκαΐτης ἄνθρωπος ἄπειρος καὶ φαῦλος, φυσικῷ τῷ λόγῳ ὁ Ἰωάννης τὸν μὲν πρῶτον καθῄρεσε διατάξας νὰ φυλακισθῇ ἐν Θεσσαλονίκῃ, διώρισε δ' ἀντ' αὐτοῦ στρατηγὸν τὸν κατήγορόν του. Ἀλλ' ἐὰν ἡ κακία ἔχῃ τὴν λογικήν της, ἔχουσι τὴν λογικὴν αὐτῶν καὶ τὰ πράγματα. Ὁ Δερμοκαΐτης, ἀντὶ νὰ πολεμήσῃ τὸν Δελεάνον, ἐνησχολήθη εἰς τὸ νὰ γυμνώσῃ τὸ ὑπήκοον καὶ αὐτὸν τὸν στρατόν· ἔπειτα δὲ, φοβηθεὶς τὴν δυςαρέσκειαν τὴν ὁποίαν προεκάλεσε, ἔφυγε διὰ νυκτὸς, καὶ τότε ὁ στρατὸς οὗτος, ὅςτις συνέκειτο τὸ πλεῖστον ἐκ Δαλματῶν καὶ πιστῶν τινῶν Βουλγάρων, ἀποστατήσας τῳόντι προεχειρίσατο βασιλέα τῆς Βουλγαρίας ἕνα τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, τὸν Τειχομηρὸν, διακεκριμένον ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ συνέσει. Καὶ λοιπὸν δύο ἤδη ἐγένοντο στάσεις Βουλγάρων, ἡ μὲν ἀνευφημοῦσα τὸν Δελεάνον, ἡ δὲ τὸν Τειχομηρόν. Ἀλλ' ὁ Δελεάνος πανουργότερος ὢν ἔπεισε τὸν Τειχομηρὸν διὰ φιλικῶν γραμμάτων νὰ συμπράξωσιν· ἅμα

δὲ συνελθόντων τῶν δύο στρατευμάτων, ἐλάλησε πρὸς αὐτὰ λέγων ὅτι εἰ μὲν θέλωσιν αὐτὸν βασιλέα, ἔγγονον ὄντα τοῦ Σαμουὴλ, ἄς ποιήσωσιν ἐκποδὼν τὸν Τειχομηρὸν, εἰδὲ προτιμῶσι τοῦτον, ἄς ἀφαιρέσωσιν αὐτὸν ἐκ μέσου, διότι, προςέθηκε, «δύο ἐριθάκους μία λόχμη οὐ τρέφει, οὔτε μία χώρα εὐοδοθήσεται ὑπὸ δύο κυβερνωμένη ἀρχηγῶν.» Ταῦτα δὲ εἰπόντος αὐτοῦ πολὺς ἠγέρθη θόρυβος, ἀλλ' οἱ πλείονες εἶπον ὅτι αὐτὸν μόνον θέλουσιν ἀρχηγὸν αὐτοκράτορα, καὶ ὁ μὲν ἄθλιος Τειχομηρὸς ἐλιθοβολήθη, ὁ δὲ Δελεάνος, παραλαβὼν ἁπάσας τὰς δυνάμεις, ὥρμησε πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ, πάσχων ὡς ἠξεύρομεν ἤδη ἐξ ἐπιληψίας, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ θεραπευθῇ ἐὰν πέμψῃ εἰς ὅλα τὰ θέματα καὶ τὰς νήσους τοῖς μὲν πρεσβυτέροις ἀνὰ νομίσματα δύο, τοῖς δὲ μοναχοῖς ἀνὰ ἓν νόμισμα. Πλὴν δὲ τούτου ἐπὶ τῇ αὐτῇ πάντοτε ἐλπίδι τῆς θεραπείας, ἐβάπτιζε καὶ παῖδας ἀρτιγενεῖς, δίδων ἀνὰ νόμισμα ἓν καὶ μιλιαρίσια τέσσαρα. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδὲν ἐκ τούτων ὠφελήθη, τὸ δὲ κακὸν ἐπετείνετο μᾶλλον, προστεθείσης καὶ ὑδρωπικῆς νόσου, ἀνέθηκεν ἤδη ἁπάσας αὐτοῦ τὰς ἐλπίδας εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον, καὶ διέτριβε τούτου ἕνεκα τὸ πλεῖστον ἐν Θεσσαλονίκῃ προςευχόμενος εἰς τὸν τάφον τοῦ καλλινίκου ἐκείνου μάρτυρος. Περὶ ταῦτα δὲ ἠσχολεῖτο ὅτε ἐπλησίασεν ὁ Δελεάνος· οὐδ' εἶχε φαίνεται πλήρη πίστιν εἰς τὸν ἅγιον παρὰ τοῦ ὁποίου ἐπεκαλεῖτο σωτηρίαν, διότι, ἅμα μαθὼν ὅτι ἐπέρχονται οἱ πολέμιοι, ἐδραπέτευσε κατεσπευσμένως εἰς Κωνσταντινούπολιν, καταλιπὼν πᾶσαν τὴν ἀποσκευὴν καὶ ὅσα εἶχε χρήματα καὶ πολύτιμα πράγματα, τὰ ὁποῖα πάντα παρήγγειλε τὸν Μανουὴλ Ἰβάτσην, οἰκεῖον ὄντα, νὰ μετακομίσῃ κατόπιν εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Ἀλλ' ὁ Ἰβάτσης οὗτος, ὅςτις ἦτο πιθανώτατα υἱὸς τοῦ ὁμωνύμου Βουλγάρου στρατηγοῦ τοῦ τοσοῦτον πεισματωδῶς κατὰ τοῦ Βασιλείου Β'. ἀνταγωνισθέντος, ἀντὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν παραγγελίαν τοῦ βασιλέως, ηὐτομόλησε μεθ' ὅλων ἐκείνων τῶν πολυτίμων πραγμάτων πρὸς τὸν Δελεάνον. Τότε ὁ νεοχειροτόνητος ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων, μὴ ἔχων φαίνεται τὰ ἀναγκαῖα εἰς πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ὄργανα, ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν· καὶ διὰ μὲν τοῦ στρατηγοῦ Καυ-

κάνου ἐκυρίευσε τὸ Δυῤῥάχιον, διὰ δὲ ἑτέρου στρατηγοῦ, τοῦ Ἀνθίμου, κατετρόπωσε τὸν στρατηγὸν τῆς Ἑλλάδος Ἀλλακασσέα, εἰς μάχην κρίσιμον περὶ Θήβας συγκροτηθεῖσαν, καθ' ἣν ἔπεσον μέγα πλῆθος Θηβαίων. Συγχρόνως δὲ καὶ οἱ τοῦ θέματος τῆς Νικοπόλεως κάτοικοι, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὰς καταπιέσεις τοῦ αὐτόθι πράκτορος τῶν δημοσίων φόρων Ἰωάννου Κουτσομύτου, τοῦτον μὲν κατεμέλισαν, αὐτοὶ δὲ συνετάχθησαν μετὰ τῶν Βουλγάρων, πλὴν τῆς πρωτευούσης τοῦ θέματος. Ἐν γένει ἡ ἐπανάστασις αὕτη καὶ ἤρχισε καὶ ἐξηπλώθη ἕνεκα τῆς ἀδυςωπήτου χρηματολογίας τοῦ ὀρφανοτρόφου Ἰωάννου. Εἴδομεν ὅτι ἀπήτησεν εἰς χρήματα τοὺς φόρους τῶν Βουλγάρων, ἀλλὰ πρὸ τούτου φαίνεται ὅτι εἰςήγαγε καὶ νέα εἴδη φόρων, ἐξ ὧν εἷς ἦτο καὶ τὸ λεγόμενον ἀερικὸν, ὅςτις ἐπινοηθεὶς ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ, εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ καταργηθῆ· ἦτο δὲ πιθανώτατα φόρος ἐπὶ τῶν θυρίδων ἑκάστης οἰκίας τῶν ἐπὶ τῆς λεωφόρου, καὶ συνίστατο νῦν εἰς τέσσαρα ἢ ἓξ ἢ καὶ εἴκοσι νομίσματα καταβλητέα παρ' ἑκάστου τῶν χωρίων ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ. Ἡ δυςαρέσκεια ἀπέβη γενικὴ καὶ ὑπετρέφετο ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῶν ἄλλων κακιῶν τῆς τοῦ ὀρφανοτρόφου διοικήσεως. Ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἀνεκαλύφθη συνωμοσία, ἧς προΐσταντο ὁ Μιχαὴλ Κηρουλάριος καὶ ὁ Ἰωάννης Μακρεμβολίτης, οἵτινες ἐξωρίσθησαν καὶ ἐδημεύθησαν. Καὶ εἰς Μεσάνακτα τῆς Φρυγίας πολλοὶ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ συνώμοσαν κατὰ τοῦ δομεστίκου Κωνσταντίνου τὸν ὁποῖον ἀγανακτοῦντες ἔβλεπον κατέχοντα τὸ μέγα ἐκεῖνο στρατηγικὸν ἀξίωμα· ἀλλὰ προδοθέντες οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν ἐτυφλώθησαν, ὁ δὲ προϊστάμενος τῆς συνωμοσίας Γεώργιος Ταρωνίτης, βασανισθεὶς, ἀπεστάλη πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον, χωρὶς νὰ λέγεται τί ἐπὶ τέλους ἀπέγινεν.

Ἀλλὰ καίτοι αἱ συνωμοσίαι αὗται προελαμβάνοντο, ὁ Ἰωάννης, ὅςτις ἀπέβαλε μέγα μέρος τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἰβηρίας, καὶ σχεδὸν ὅλην τὴν Σικελίαν καὶ τὴν κάτω Ἰταλίαν, δυςκόλως ἤθελε κατισχύσει τῆς βουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως, ἐὰν δὲν συνετέλει εἰς τοῦτο ἐπιφανής τις Βούλγαρος. Κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 1040, ὀλίγους μῆνας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως, ἐδραπέτευσεν αἴφνης ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ πατρίκιος Ἀλουσιάνος, δεύτερος

υἱὸς τοῦ Ἀαρὼν, ἀδελφοῦ τοῦ πάλαι βασιλέως Σαμουὴλ, στρατηγὸς δὲ ἤδη ὢν τῆς ἐν Ἀρμενίᾳ Θεοδοσιουπόλεως. Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρονογράφους, ὁ Ἀλουσιάνος ἐδραπέτευσε, διότι ὁ ἄπληστος Ἰωάννης τὸν ἠνάγκασε νὰ καταβάλῃ 50 λίτρας χρυσίου καὶ πλὴν τούτου τὸν ἀφῄρεσε κάλλιστόν τι χωρίον, ὅπερ εἶχεν ἐν Καππαδοκίᾳ. Ζητήσας δὲ ἀλλὰ μὴ τυχὼν θεραπείαν τοῦ ἀδικήματος τούτου παρὰ τοῦ βασιλέως, ὁ Ἀλουσιάνος ἀπηλπίσθη, ὡς λέγεται, καὶ ἔφυγε πρὸς τὸν Δελεάνον, ὅστις, φοβούμενος μήπως οἱ Βούλγαροι ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν μᾶλλον κύριον, ὡς γνήσιον ἀπόγονον τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, συνεβιβάσθη πρὸς αὐτὸν, τὸν κατέστησε κοινωνὸν τῆς βασιλείας, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ στρατιὰν 40,000 ἀνδρῶν, ἵνα ἀπέλθῃ εἰς πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Ἀλουσιάνος ἐπιχειρήσας τὸ ἔργον ἡττᾶται κατὰ κράτος ὑπὸ τῶν Θεσσαλονικέων κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου τοῦ προστάτου τῆς πόλεως, καὶ τῇ θαυματουργῷ αὐτοῦ συνδρομῇ, εἰς μάχην καθ' ἣν ἔπεσον μὲν 15,000 Βουλγάρων, ἠχμαλωτεύθησαν δὲ ὄχι ὀλιγώτεροι τούτων. Οἱ δὲ λοιποὶ διεσώθησαν παρὰ τῷ Δελεάνῳ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, ὅστις ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἀποτυφλώνει μὲν τὸν Δελεάνον διὰ προδοσίας, φυγὼν δὲ ἔρχεται πρὸς τὸν βασιλέα Μιχαὴλ εἰς Μοσυνούπολιν. Τότε ὁ βασιλεὺς, ἀναβιβάσας τὸν πρόσφυγα εἰς τὸ τῶν μαγίστρων ἀξίωμα, καὶ ἐκπέμψας πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον εἰς Βυζάντιον, εἰςῆλθεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, δηλαδὴ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατεχομένας χώρας, συνέλαβε τὸν Δελεάνον, καὶ τὸν Ἰβάτζην, διέλυσεν εὐχερῶς τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν βασιλίδα. Οὕτω παριστῶσι τὰ πράγματα οἱ χρονογράφοι· ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς ὑποπτεύομεν ὅτι ἡ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δραπέτευσις τοῦ Ἀλουσιάνου παρεσκευάσθη μᾶλλον ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον, διότι ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν διατὶ αὐτος, ἅμα γενόμενος κύριος τῶν πραγμάτων τῆς Βουλγαρίας διὰ τῆς τοῦ Δελεάνου ἀποτυφλώσεως, ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὁπωςδήποτε τοιουτοτρόπως κατεβλήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 1041 ἡ μεγάλη ἐκείνη στάσις ἡ διαρκέσασα ἔτος περίπου ὅλον, οἱ δὲ Βούλγαροι κατέστησαν αὖθις ὑπήκοοι τοῦ κράτους. Ἀλλ' οἱ Σέρ-

βοι παρέμειναν ἀνεξάρτητοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Στέφανον Βοϊσθλαῦον καὶ συγχρόνως συνέβη, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν τῆς χερσονήσου, ἐνταῦθα ἐν Ἀθήναις, ἄλλη πάλιν στάσις. Λέγομεν ὡς φαίνεται, διότι οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι οὐδόλως ἀναφέρουσιν αὐτήν, μόνη δὲ μαρτυρία περὶ αὐτῆς εἶναι ῥουνική τις ἐπιγραφή, περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἑρμηνείας τῆς ὁποίας ἴσως ὑπάρχουσί τινες οἱ ἔχοντες ἔτι δισταγμούς. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν ἠξεύρουσιν ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς 17 ἑκατονταετηρίδος ἵστατο ἀκόμη, οὐχὶ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος Πειραιῶς ὡς εἶπόν τινες, ἀλλ' ἐν τῷ μυχῷ ἐξ ἐναντίας τοῦ λιμένος, ἐκεῖ περίπου ὅπου σήμερον ὑπάρχει ὁ Τινάνειος κῆπος ἢ ἡ πλατεῖα τοῦ Θεμιστοκλέους, κολοσσικὸς λέων, ὅστις, εἰ καὶ καθήμενος, εἶχε δέκα περίπου ποδῶν ὕψος, καὶ ἕνεκα τοῦ ὁποίου ὁ λιμὴν τοῦ Πειραιῶς ὠνομάσθη ἐπὶ πολὺν χρόνον λιμὴν τοῦ λέοντος ἢ τοῦ δράκου. Ὁ λέων οὗτος ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ὁ μόνος διαρκὴς κάτοικος τοῦ λιμένος τούτου, περὶ τὸν ὁποῖον δὲν ὑπῆρχεν εἰμὴ μία καὶ μόνη οἰκία πλησίον τοῦ λέοντος κατεσκευασμένη καὶ χρησιμεύουσα ὡς ἀποθήκη ἐμπορευμάτων καὶ ὡς τελωνεῖον. Ἀλλὰ τῷ 1688 ἀπήχθη καὶ ὁ ἐρημίτης ἐκεῖνος τοῦ Πειραιῶς εἰς Ἐνετίαν ὑπὸ τοῦ πολυθρυλήτου Ἐνετοῦ ναυάρχου καὶ δόγου Φραγκίσκου Μοροζίνη, ὡς ἓν τῶν τροπαίων τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατορθωθείσης ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν, καθ' ἣν συνέβη ἡ τοῦ Παρθενῶνος διάῤῥηξις. Μόλις δὲ κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος παρετηρήθη ὅτι ὁ λέων οὗτος ἔφερεν ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ τῶν πλευρῶν ἐπιγραφήν τινα ῥουνικὴν ἤτοι σκανδιναυικήν. Ἀλλὰ μέχρις ἐσχάτων πᾶσαι αἱ περὶ τῆς ἑρμηνείας αὐτῆς ἀπόπειραι εἶχον ἀποτύχει, καί τινες μάλιστα ἤρχισαν νὰ ἀμφιβάλλωσιν ἐὰν οἱ χαρακτῆρες ἐκεῖνοι ἦσαν τῷόντι ῥουνικοὶ, καὶ ὄχι φοινικικοὶ ἢ ἄλλοι παναρχαῖοι ἀσιανοί. Τελευταῖον τῷ 1856 ὁ Δανὸς ἀρχαιολόγος Ῥάφν ἐδημοσίευσεν ἑρμηνείαν τινὰ τῆς ἐπιγραφῆς ἔχουσαν ὡς πρὸς μὲν τὸ μέρος τῆς ἀριστερᾶς τοῦ λέοντος πλευρᾶς ὡς ἑξῆς. «Ὁ Χάκων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Οὔλφ, Ἀσμοὺνδ καὶ Ὀέρν ἐκυρίευσαν τὸν λιμένα τοῦτον. Οἱ ἄνδρες οὗτοι καὶ ὁ Χαρὰλδ ὁ Μακρὸς ἐπέβαλον βαρείας χρηματικὰς ποινὰς ἕνεκα τῆς ἀποστασίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ Δὰλκ ἠχμαλωτεύθη εἰς ἀπωτάτω κειμένας χώρας· ὁ

Ἐγὶλ καὶ ὁ Ῥαγνὰρ ἐστράτευσαν εἰς Ῥουμανίαν καὶ Ἀρμενίαν.» Ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς ὁ Ῥάφν ἀνέγνωσε τάδε. «Ὁ Ἀσμοὺνδ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Ἀσγεὶρ, Θορλεὶφ, Θὸρδ, καὶ Ἰβὰρ ἐχάραξαν τοὺς ῥούνους τούτους, ἐκ παραγγελίας τοῦ Χαρὰλδ τοῦ Μακροῦ, ἂν καὶ οἱ παρωργισμένοι Ἕλληνες ἠθέλησαν νὰ ἐμποδίσωσι τοῦτο.» Ἐξ ὅλων τούτων τῶν Βαριάγων ὁ μόνος καὶ ἄλλοθεν γνωστὸς εἶναι ὁ Χαρὰλδ ὁ Μακρὸς, ὅςτις παρίσταται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὡς ἀρχηγὸς τῶν καταβαλόντων τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος στάσιν μαχητῶν. Ὁ πολυθρύλητος οὗτος Χαρὰλδ, ἀνεχώρησε περὶ τὸ 1030 ἐκ τῆς βορείου αὐτοῦ πατρίδος καὶ κατελθὼν εἰς Βυζάντιον διετέλεσεν ἀπὸ τοῦ 1033 ἕως τοῦ 1043 ἀρχηγὸς τῆς ἐκ Βαριάγων συγκειμένης μοίρας τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, πολεμήσας πολλάκις πρὸς τοὺς Βουλγάρους, πρὸς τοὺς ἐπανειλημμένως τότε ἐπιτεθέντας κατὰ τοῦ κράτους Ἄραβας καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐν Σικελίᾳ ὑπὸ τὸν Μανιάκην. Ἐν τῷ μεταξὺ διετέλεσεν ἐραστὴς τῆς Μαρίας, ἀνεψιᾶς τῆς βασιλίδος Ζωῆς, ἠγαπήθη καὶ παρ' αὐτῆς τῆς ἀκολάστου ταύτης γραίας, εἰς τῆς ὁποίας ὅμως δὲν ἀνταπεκρίθη τὰ αἰσθήματα, καὶ ἐπὶ τέλους ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια συνεπαγόμενος τοσοῦτον χρυσὸν, ὥςτε 12 νεανίαι μόλις ἠδύναντο νὰ μετακομίσωσιν αὐτόν. Ἐκεῖ ἐβασίλευσε τῆς Νορβηγίας τῷ 1047, καὶ βραδύτερον συμμετασχὼν ὡς σύμμαχος τοῦ Νορμαννοῦ Γουλιέλμου τῆς μεγάλης τούτου κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἐπιχειρήσεως, ἔπεσε τῷ 1066 ἐν τῇ μάχῃ δι' ἧς ὁ Γουλιέλμος κατέκτησε τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ ἵδρυσεν ἐν αὐτῇ τὴν νορμαννικὴν κυριαρχίαν, τὴν τοσοῦτον ἐπενεργήσασαν εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς ἀγγλικῆς πολιτείας, κοινωνίας καὶ γλώσσης. Αἱ πληροφορίαι λοιπὸν ὅσας ἔχομεν περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐκείνου ἥρωος, τοῦ ὁποίου αἱ περιπέτειαι ἐνθυμίζουσιν εἰς πολλὰ τοὺς πρωταθλητὰς τῶν ἡμετέρων ἡρωϊκῶν χρόνων, συμβιβάζονται πρὸς τὰ ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ Ῥάφν ἀναφερόμενα γεγονότα· διότι εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Χαρὰλδ ὁ Μακρὸς διετέλεσεν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους μετὰ πολλῶν ὁμοφύλων· ὥςτε ἐνόσῳ δὲν ἀποδειχθῇ ἄλλως ἡμαρτημένη ἡ ἑρμηνεία αὕτη δικαιούμεθα νὰ προςθέσωμεν εἰς τὰς ὀλίγας περὶ Ἀθηνῶν εἰδήσεις, ὅσαι περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ ταύτην τῆς στάσεως τῶν Ἀθηναίων

τὴν περιστολήν. Λέγομεν τὴν περιστολὴν τῆς στάσεως, καθότι περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς στάσεως οὐδὲν πλειότερον γνωρίζομεν. Ὁ Χὸπφ ὑποθέτει αὐτὴν ἐκ συνεννοήσεως μετὰ Σλαύων ἢ Σαρακηνῶν γενομένην, ἢ καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ πάσης ξενικῆς ἐπιδράσεως. Τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς πιθανώτερον νομίζομεν ὅτι, ὅπως ἡ τῶν κατοίκων τοῦ θέματος Νικοπόλεως, ὑπῆρξε παράρτημα τῆς βουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀποτέλεσμα τῶν δεινῶν τοῦ ὀρφανοτρόφου καταπιέσεων. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα εἶναι εἰκασίαι. Ἐκ δὲ τῆς ἐπιγραφῆς συνάγεται ὅτι ὁ Πειραιεὺς τότε δὲν ἦτο ἔρημος ὡς βραδύτερον, ἀλλὰ κατῳκεῖτο, ἀφοῦ περὶ τῆς κυριεύσεως αὐτοῦ μόνου γίνεται λόγος καὶ διὰ τῆς κυριεύσεως ταύτης φαίνεται κατασταλεῖσα ἡ ἐπανάστασις. Καὶ αἱ μὲν ἐπιβληθεῖσαι χρηματικαὶ ποιναὶ λέγονται βαρεῖαι· ἀλλ' ἴσως κατὰ τὰ λοιπὰ οἱ μαχηταὶ ἐκεῖνοι τῆς Ἄρκτου ἀνεδείχθησαν ἐπιεικεῖς ὁπωσοῦν πρὸς τὴν πόλιν ταύτην, πρὸς τὸ παρελθὸν τῆς ὁποίας δὲν ἦσαν παντελῶς ἀναίσθητοι. Τοὐλάχιστον εἰς τὰ δημώδη ᾄσματα τοῦ Βορρᾶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους φημίζεται «ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὡς μήτηρ πάσης ἐπιστήμης καὶ τροφὸς πάντων τῶν φιλοσόφων καὶ μηδεμίαν ἔχουσα ὁμοίαν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν φήμην.» Αἱ δὲ παραδόσεις αὗται δὲν ἀπέβησαν βεβαίως κοιναὶ εἰς τὰς ὑπερβορείους ἐκείνας χώρας εἰμὴ διὰ τῶν Σκανδιναυῶν οἵτινες εἶδον καὶ ἐσεβάσθησαν ταῦτα τῆς ἀρχαίας δόξης τὰ λείψανα.

Ἐνῷ δὲ ἀκατάπαυστοι στάσεις ἀνέσειον τὸ κράτος καὶ ἐπανειλημμέναι ἧτται ἠκρωτηρίαζον αὐτό, ἐν αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις πολλὴ συνέβαινεν ἀνωμαλία. Ἔτι ἀπὸ τοῦ 1038 ἡ Ζωὴ ἐπεχείρησε νὰ δηλητηριάσῃ τὸν ὀρφανοτρόφον· ὁ δέ, καίτοι προλαβὼν τὴν ἐπιβουλήν, δὲν ἐξεδικήθη, διότι ἐφοβεῖτο μήπως, ἐκλιπούσης τῆς βασιλίδος, περιέλθῃ ἡ ἀρχὴ εἰς τὴν νεωτέραν αὐτῆς ἀδελφὴν Θεοδώραν, διὰ τὴν σωζομένην πρὸς τὸν μακεδονικὸν οἶκον εὐλάβειαν, καὶ τούτου γενομένου ἡ Θεοδώρα συζευχθῇ τινὰ τῶν μεγιστάνων τοῦ κράτους, ὅστις βεβαίως δὲν ἤθελεν ἀνεχθῇ τὴν παράτασιν τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλὰ δὲν ἔμελλε νὰ διαφύγῃ ἐπὶ πολὺ τὸν κίνδυνον ὃν προέβλεπεν, ἂν καὶ ἄλλοθεν προελθόντα.

Ὁ Μιχαὴλ Δ'., τοῦ ὁποίου ἡ ὑγεία ἐχειροτέρευε καθ' ἑκάστην, ἀπεβίωσε τὴν 10 δεκεμβρίου 1041, ὥςτε ἡ Ζωὴ ἔμεινε μόνη τῶν πραγμάτων κυρία. Ἅμα δὲ τούτου γενομένου, αὕτη ἐξώρισε τὸν ὀρφανοτρόφον καὶ τοὺς δύο αὐτοῦ ἀδελφούς, Κωνσταντῖνον καὶ Γεώργιον. Συγχρόνως ὅμως, δὲν ἠξεύρομεν πόθεν κινουμένη, υἱοθέτησε τὸν ἀνεψιὸν αὐτῶν, τὸν Καίσαρα Μιχαὴλ καὶ ἔστεψεν αὐτὸν βασιλέα τῇ 11 δεκεμβρίου. Ὁ Ζωναρᾶς βεβαιοῖ ὅτι ἔπραξε τοῦτο κατ' εἰςήγησιν τοῦ Ἰωάννου· ἀλλ' ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Γλυκᾶς λέγουσι ῥητῶς ὅτι ὁ ὀρφανοτρόφος ἐξωρίσθη πρὸ τῆς εἰςποιήσεως καὶ τῆς στέψεως. Καὶ ἔπειτα ἐκ τῶν ἑπομένων συνάγεται ὅτι αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ὡςαύτως ἐξορισθῇ πρὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ ἀνεψιοῦ του, ὥςτε ἡ μαρτυρία τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ τοῦ Γλυκᾶ φαίνεται πιθανωτέρα, ἂν καὶ οὐδὲ δι' αὐτῆς ἐξηγεῖται πῶς ἡ Ζωὴ ἀπεφάσισε νὰ παραδώσῃ ἑαυτὴν εἰς τὸν ἀνεψιόν, ἀφοῦ ἐξώρισεν ὅλους αὐτοῦ τοὺς θείους. Ὁπωςδήποτε ὁ Μιχαὴλ Ε'., περιποιηθεὶς κατ' ἀρχὰς τὴν βασιλίδα, κατέπεισεν αὐτὴν νὰ ἀνακαλέσῃ ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ νὰ προχειρίσῃ νωβελήσιμον τὸν θεῖόν του Κωνσταντῖνον. Μετ' ὀλίγον ὅμως, ἐνθαῤῥυνθεὶς ἐκ τῆς δεξιώσεως ἣν ἔλαβε παρὰ τοῦ πλήθους κατὰ τὴν ἐπίσημον αὐτοῦ προέλευσιν εἰς τὸν ναὸν τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ τὰ μέσα ἀπριλίου 1042 τῇ κυριακῇ τῇ μετὰ τὸ ἅγιον πάσχα, ἐνόμισεν ὅτι εὐχερῶς δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς βασιλίδος. Καὶ τῳόντι ἅμα μὲν ἐπιστρέψας ἐκ τῆς προελεύσεως εἰς τὰ βασίλεια, ἀπέπεμψε τὸν φίλον αὐτῆς πατριάρχην Ἀλέξιον εἰς τὴν ἐν τῷ Στενῷ μονὴν αὐτοῦ, τὴν δ' ἐπελθοῦσαν νύκτα περιώρισεν εἰς Πρίγκηπον τὴν Ζωήν, διατάξας νὰ ἀποκαρῇ μοναχή. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἡμέραν πολλὰ πρωῒ παρήγγειλε τὸν ἔπαρχον τῆς πόλεως νὰ ἀναγνώσῃ ἐν τῷ φόρῳ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου εἰς ἐπήκοον ἁπάντων τῶν πολιτῶν διακήρυξιν, ἢ καθὼς λέγει αὐτὴν ὁ Κεδρηνὸς ἀναφοράν, διαλαμβάνουσαν «ὅτι περ κακόνους ἡ Ζωὴ περὶ τὴν βασιλείαν φανεῖσα, ἐξώρισται παρ' ἐμοῦ, συμφρονῶν δὲ ταύτῃ καὶ ὁ Ἀλέξιος ἐξεβλήθη τῆς ἐκκλησίας. Ὑμεῖς δὲ ὁ ἐμὸς λαός, εἰ τὴν ἐμὴν εὔνοιαν διατηροίητε πρὸς ἐμέ, μεγάλων τιμῶν καὶ ἀγαθῶν τεύξεσθε καὶ ζωὴν ἄλυπον καὶ καθαρὰν ζήσεσθε.» Ἀλλὰ τότε ἐνόησεν ὅτι αἱ ἐπευφημίαι τῆς προτεραίας ἀπηυθύ-

νοντο εἰς τὸν θετὸν υἱὸν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, καὶ οὐχὶ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Στεφάνου ἐκείνου, ὅςτις πρὸ μικροῦ ἀπώλεσε τὴν Σικελίαν καὶ ἐπωνομάζετο περιφρονητικῶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ *καλαφάτης*, εἴτε διότι τοῦτο μετήρχετο τὸ ἐπάγγελμα ἄλλοτε, εἴτε διότι τοσοῦτον ἀνίκανος ἀνεδείχθη ναύαρχος, ὥςτε τὸ πλῆθος ἠθέλησε διὰ τοῦ ἐπωνύμου τούτου νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἦτο ἐπιτηδειότερος νὰ ἐπισκευάζῃ πλοῖα, ἢ νὰ ἡγῆται στόλων. Πλὴν δὲ τούτων ὁ δῆμος Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἀγανακτήσῃ βλέπων ἄνθρωπον ὅςτις πρὸ τεσσάρων μόλις μηνῶν εἶχεν ὀμόσει ἐνώπιον τοῦ ἐσταυρωμένου Χριστοῦ εὐπείθειαν καὶ στοργὴν πρὸς τὴν θετὴν μητέρα, ὑβρίζοντα ἤδη αὐτὴν καὶ κακοποιοῦντα. Ὅθεν ἅμα ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου ἡ διακήρυξις τοῦ Μιχαὴλ εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ, φωνή τις ἀντήχησεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς βαθείας σιγῆς, λέγουσα ὅτι «ἡμεῖς σταυροπάτην καὶ καλαφάτην βασιλέα δὲν θέλομεν, ἀλλὰ τὴν ἀρχέγονον καὶ κληρονόμον καὶ ἡμετέραν μητέρα Ζωήν.» Καὶ εὐθὺς ἅπας ὁ λαὸς ἀνεβόησε «ἀνασκαφείη τὰ ὀστᾶ τοῦ καλαφάτου,» καὶ ἁρπάσαντες ἕκαστος λίθους καὶ βάθρα καὶ τὰ παρατυχόντα ξύλα, τὸν μὲν ἔπαρχον μικροῦ δεῖν ἀπέκτειναν, ἐὰν δὲν ἐπρόφθανε νὰ φύγῃ, αὐτοὶ δὲ ἔδραμον εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ὅπου εἶχεν ἤδη ἐπιστρέψει ὁ πατριάρχης καὶ ὅπου συνῆλθεν ἅπασα ἡ σύγκλητος, ἀπαιτοῦντες ἅπαντες τὴν ἐπιστροφὴν τῆς βασιλίσσης. Ἐπειδὴ δὲ ἤξευρον ταύτην εἰς χεῖρας τοῦ Μιχαὴλ εὑρισκομένην, ἐνόμισαν συγχρόνως συνετὸν νὰ φέρωσιν ἀπὸ τοῦ Πετρίου εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν τὴν Θεοδώραν, καὶ ἐνδύσαντες αὐτὴν ἁλουργίδα βασιλικήν, ἀνευφήμησαν Ἄνασσαν σὺν Ζωῇ τῇ ταύτης ἀδελφῇ. Τούτων δὲ γενομένων ὥρμησαν πρὸς τὰ ἀνάκτορα ἀπὸ διαφόρων σημείων, ἰδίως διὰ τοῦ ἱπποδρόμου, ἐπειγόμενοι νὰ καθαιρέσωσι τὸν Μιχαήλ. Ὁ δὲ ἰδὼν ἁπάσας αὐτοῦ τὰς προσδοκίας ματαιωθείσας καὶ ἀποδειλιάσας πρὸς τὴν ὀργὴν καὶ τὴν κίνησιν τοῦ λαοῦ, ἐνόμισεν οὐχ ἧττον ὅτι δύναται ἔτι νὰ σωθῇ, ἐὰν ἐπαναγάγῃ τὴν Ζωήν. Προσαγαγὼν λοιπὸν αὐτὴν ἐκ Πριγκίπου καὶ ἀποδύσας τὰ μοναχικὰ καὶ περιβαλὼν τὰ βασιλικὰ ἱμάτια, συναπῆλθε μετ' αὐτῆς διὰ τοῦ κοχλίου εἰς τὸν ἱππόδρομον· ἐκεῖ δὲ ἀφικόμενος, προέκυψεν ἀπὸ τοῦ καθίσματος καὶ ἐπειράθη νὰ δημηγορήσῃ πρὸς τὸν λαὸν λέγων, ὅτι ἐξε-

πληρώθη ἡ ἐπιθυμία του, ὅτι ἰδοὺ ἐπέστρεψεν ἡ βασίλισσα καὶ ὅτι τὰ πάντα ἤδη ἔχουσι καλῶς. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ, καὶ ἅμα μὲν ἔπλυνεν αὐτὸν πανταχόθεν δι' ὕβρεων, ἅμα δὲ ἔρριπτε κατ' αὐτοῦ κάτωθεν λίθους καὶ τόξα. Τότε ὁ Μιχαὴλ ἀπελπισθεὶς ἠθέλησε νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Στουδίου καὶ νὰ ἀποκαρῇ· ὁ θεῖος ὅμως αὐτοῦ Κωνσταντῖνος, ἐνθυμηθεὶς ὅτι εἶχε διατελέσει δομέστικος τῶν σχολῶν, δὲν κατεδέχθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἀμαχητὶ καὶ πείσας τὸν ἀνεψιόν του, καθώπλισε μὲν ἐπὶ τούτῳ πάντας τοὺς ἐν τῷ παλατίῳ, μετεπέμψατο δὲ ἐκ τοῦ ἰδίου οἴκου πᾶσαν τὴν ἑαυτοῦ φρουράν. Ταῦτα πάντα, ἀπὸ τῆς ἐν τῷ φόρῳ τοῦ Κωνσταντίνου ἀναγνώσεως τῆς πρώτης τοῦ Μιχαὴλ διακηρύξεως μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, συνέβησαν καθ' ὅλην τὴν δευτέραν τοῦ ἀντίπασχα ἤτοι μετὰ τὴν κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ, καὶ ἐν μέρει κατὰ τὴν νύκτα τῆς δευτέρας πρὸς τὴν τρίτην. Οἱ ἐπαναστάντες πολῖται ἦσαν ἀσυγκρίτως πολυαριθμότεροι τῆς ἐν τοῖς ἀνακτόροις συγκεντρωθείσης δυνάμεως, ἀλλ' ἦσαν οἱ πλεῖστοι ἄοπλοι μὴ ἔχοντες ἀνὰ χεῖρας εἰμὴ ξύλα, λίθους καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ προέκειτο, οὕτως ἔχοντες, νὰ ἀγωνισθῶσι πρὸς ἐνόπλους καὶ προσέτι κατεσκηνωμένους ἐντὸς τῶν ὀχυρῶν ἀνακτόρων. Ὅθεν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐνόμισαν ἀναγκαῖον νὰ προσβάλωσι τὰ ἀνάκτορα ἀπὸ τριῶν σημείων, ἵνα διαιρέσωσι τοὐλάχιστον τοὺς ἀντιπάλους· κατὰ μέτωπον μὲν ἀπὸ τοῦ Αὐγουστέως, ἐκ δεξιῶν δὲ ἀπὸ τοῦ σφαιριστηρίου ἢ τζυκανιστηρίου, ἐξ ἀριστερῶν δὲ ἀπὸ τοῦ ἱπποδρόμου. Ἐντεῦθεν ἠναγκάσθησαν νὰ διαιρέσωσι καὶ οἱ περὶ τὸν βασιλέα εἰς τρία τὴν ἑαυτῶν δύναμιν· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὠφελούμενοι ἐκ τῆς ὑπεροχῆς τῶν ὅπλων καὶ τῆς ὀχυρότητος τῶν ἀνακτόρων, ἠδυνήθησαν νὰ ἀνθέξωσιν ἐπὶ ὥρας πολλὰς καὶ νὰ ἐπαγάγωσι πολὺν φόνον τῶν γυμνῶν καὶ ἀόπλων πολιτῶν, διότι λέγεται ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἔπεσον ἄνδρες ἐκ τοῦ δήμου περὶ τοὺς τρισχιλίους. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατώρθωσαν οἱ πολῖται νὰ διαρρήξωσι τὰς πύλας τῶν ἀνακτόρων, καὶ οἱ μὲν πλείους ἠσχολήθησαν δι' ὅλης τῆς ἐπελθούσης ἤδη νυκτὸς περὶ τὴν διαρπαγὴν τοῦ χρυσίου καὶ τῶν ἄλλων πολυτίμων πραγμάτων ὅσα εὕρισκον, ἔτι δὲ καὶ περὶ τὴν καταστροφὴν τῶν φορολογικῶν ἀπογραφῶν, τὰς ὁποίας μετὰ τοσαύτης

ἐντελείας εἶχε καταρτίσει ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης· ὀλίγοι δέ τινες ἐζήτησαν νὰ συλλάβωσι τὸν βασιλέα. Ἀλλ' αὐτὸς προλαβὼν ἐπέβη ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ δρόμωνος μετὰ τοῦ θείου του καί τινων οἰκειοτάτων ἀνδρῶν καὶ κατέφυγον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου τὴν πρωΐαν τῆς τετάρτης, ὅπους αὐτός τε καὶ ὁ θεῖος αὐτοῦ ἔλαβον ἀμέσως τὸ μοναχικὸν σχῆμα.

Ἡ Ζωὴ τὴν ὁποίαν ὁ Μιχαὴλ Ε'. ἀναχωρῶν κατέλιπεν ἐν τῷ παλατίῳ, ἐγένετο οὕτω πάλιν ἐγκρατὴς τῆς βασιλείας. Πρώτη αὐτῆς φροντὶς ὑπῆρξε ν' ἀπομακρύνῃ τὴν ἀδελφήν της Θεοδώραν, ἀλλ' ἐκωλύθη παρὰ τοῦ πλήθους ἀπαιτήσαντος νὰ συμβασιλεύσῃ μετ' αὐτῆς. Τότε ἡ Ζωή, ἵνα οὐδετερώσῃ τὴν εἰς τὰ πράγματα παρουσίαν τῆς Θεοδώρας, ἐμηχανεύθη ἕτερόν τινα τρόπον, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ οὗτος ἐπρόκειτο νὰ θεραπεύσῃ καὶ ἓν ἄλλο τῶν ποικίλων καὶ ἰσχυροτάτων αὐτῆς παθῶν. Ἡ Ζωὴ ἦτο ἤδη 62 ἐτῶν, οὐχ ἧττον δὲν εἶχεν ἔτι ἀσπασθῆ σωφρονέστερον τοῦ προτέρου βίον καὶ διετέλει ἔχουσα ἐρωτικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Κατεπάνω Κωνσταντῖνον τὸν Ἀρτοκλίνην. Τοῦτον λοιπὸν τὸν Κωνσταντῖνον, καίτοι ἔγγαμον ὄντα, ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ σύζυγον καὶ νὰ ἀναγορεύσῃ βασιλέα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι πάντοτε ὅτι διὰ τοῦ νέου τούτου βασιλέως θέλει αὐτὴ καὶ μόνη ἄγει καὶ φέρει τὰ πράγματα. Ἀλλ' ἡ τοῦ Κωνσταντίνου σύζυγος, προλαβοῦσα τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τοιούτου βουλεύματος, ἐδηλητηρίασεν αὐτόν. Τότε ἡ Ζωή, τὴν ὁποίαν οὐδὲν κώλυμα ἠδύνατο νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ὀρέξεων αὐτῆς, ἐπέστησε τὸ βλέμμα εἰς ἕτερον ἄνδρα. Ὁ Κωνσταντῖνος Μονομάχος εἶχεν ἄλλοτε ἐξορισθῆ εἰς Μιτυλήνην ὑπὸ τοῦ ὀρφανοτρόφου Ἰωάννου διότι ἐφημίζετο παρὰ πάντων ὅτι θέλει καταλάβει τὴν βασιλείαν ὡς ἀπολαμβάνων τὴν ἰδιάζουσαν τῆς Ζωῆς εὔνοιαν. Ἐν τῷ μεταξὺ αὕτη εὗρεν ἕτερον παρήγορον, τὸν Κωνσταντῖνον Ἀρτοκλίνην· ἀλλὰ ἅμα ἄρξασα ἀνεκάλεσεν ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν Μονομάχον καὶ προεχειρίσατο αὐτὸν δικαστὴν Ἑλλήνων. Ἤδη δὲ ἀποτυχόντος τοῦ μετὰ τοῦ Ἀρτοκλίνου γάμου, ἀπεφάσισε νὰ ἀναπληρώσῃ τὸν ἕνα Κωνσταντῖνον διὰ τοῦ ἄλλου, καὶ καλέσασα εἰς τὰ βασίλεια τὸν Μονομάχον συνεζεύχθη μετ' αὐτοῦ τὴν 11 ἰουνίου, τὴν δὲ

ἐπιοῦσαν ἔστεψεν αὐτὸν βασιλέα, 50 περίπου ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Μιχαὴλ Ε'.

Ὁ Κωνσταντῖνος Θ'. Μονομάχος ἦτο ἄνθρωπος μέτριος· καὶ δὲν ἦτο μὲν βεβαίως χειρότερος τῶν ἀμέσων αὐτοῦ προκατόχων, ἀλλ' αἱ δυσχέρειαι πρὸς ἃς εἶχε νὰ παλαίσῃ εἶχον κορυφωθῆ, ὥςτε ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἀπέβη μία τῶν ὀλεθριωτέρων τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας. Ἀφοῦ ἐξώρισε τὸν μὲν ὀρφανοτρόφον Ἰωάννην εἰς Λέσβον ὅπου οὗτος ἀπεβίωσε κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, τὸν δὲ Μιχαὴλ Ε'. εἰς Χίον, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον τὸν νωβελήσιμον εἰς Σάμον· ἀφοῦ περιεποιήθη τοὺς μὲν συγκλητικοὺς διὰ προβιβασμῶν, τὸ δὲ πλῆθος τῆς πρωτευούσης διὰ διανομῶν χρυσίου, τὸ δὲ λοιπὸν ὑπήκοον διὰ τῶν συνήθων ὑποσχέσεων περὶ διορθώσεως τῶν πραγμάτων, ἀφοῦ προεχειρίσατο μάγιστρον καὶ πρωτοστράτορα τὸν Ῥωμανὸν Σκληρὸν, γόνον ἀνάξιον ἑνὸς τῶν ἰσχυροτάτων τοῦ κράτους οἴκων, ἐπέστησεν ἀμέσως τὴν προςοχὴν εἰς τὸν Σέρβον Στέφανον Βοϊσθλαῦον. Ὁ Στέφανος ἔπρεπε βεβαίως νὰ πολεμηθῇ, διότι μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Σερβίας, ἐπεχείρει ἐπιδρομὰς εἰς τὰς περικειμένας βυζαντινὰς χώρας. Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς ἄνδρα ἀντάξιον αὐτοῦ· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἀνέθηκε τὸν σωφρονισμὸν τοῦ Στεφάνου εἰς τὸν τότε ἄρχοντα Δυῤῥαχίου Μιχαὴλ, ὅςτις, εἷς ὢν τῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη διορισθέντων στρατηγῶν, οὐδεμίαν εἶχε πεῖραν πολεμικῶν πραγμάτων. Ὅθεν ἐνέβαλε μὲν κατὰ ὀκτώβριον εἰς Σερβίαν μετὰ 60,000 ἀνδρῶν καὶ ἐδήωσε τὴν χώραν ἀκωλύτως, ἀλλ' ὅταν ἐπέστη ἡ ὥρα τῆς ἐπιστροφῆς, προςεβλήθη ὑπὸ τῶν πολεμίων διερχόμενος ὁδοὺς ἀποκρήμνους καὶ στενοχώρους, ἀπέβαλε 40,000 ἀνδρῶν, ἐν οἷς 7 στρατηγοὺς καὶ διεσώθη ἐλεεινὸς μετὰ τῶν ἀθλίων λειψάνων τῆς μεγάλης ἐκείνης στρατιᾶς.

Μετ' ὀλίγον ἀποθανόντος τοῦ πατριάρχου Ἀλεξίου τῇ 20 φεβρουαρίου 1043, προεχειρίσθη οἰκουμενικὸς πατριάρχης ὁ Μιχαὴλ Κηρουλάριος, (ἤ, καθὼς λέγει αὐτὸν ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος, Κηρολλάριος) ὃν εἴδομεν πρὸ δύο ἐτῶν συνομόσαντα κατὰ τοῦ ὀρφανοτρόφου καὶ θέλομεν ἴδει πρωταγωνιστήσαντα ἐν τῷ μεγάλῳ ζητήματι τῆς τῶν ἐκκλησιῶν διαιρέσεως. Συγχρόνως δὲ δύο ἐξεῤῥήγνυντο στάσεις μαρτυροῦσαι τὴν νοσερὰν τῶν πραγμάτων

κατάστασιν. Ἡ Ζωὴ, ἐν τῷ βραχεῖ διαστήματι κατὰ τὸ ὁποῖον ἐκυβέρνησε μεταξὺ ἀπριλίου καὶ ἰουνίου τοῦ προηγουμένου ἔτους, εἶχεν ἀποφασίσει συνετόν τι πέμψασα εἰς Ἰταλίαν στρατηγὸν αὐτοκράτορα τὸν ἡρωϊκὸν Γεώργιον Μανιάκην. Ἐὰν ὑπῆρχεν ἄνθρωπος ἱκανὸς νὰ ἀνορθώσῃ τὴν εἰς τὰς δυτικὰς ἐκείνας χώρας βυζαντινὴν κυριαρχίαν, βεβαίως ἦτο ὁ κατὰ τὰ Ῥήματα καὶ ἐν Δραγίναις νικηφορήσας στρατηγός. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Μανιάκης εἶχε παλαιὰς ἀφορμὰς διενέξεων πρὸς τὸν Ῥωμανὸν Σκληρὸν τὸν ὁποῖον εἴδομεν ἀναδειχθέντα ὑπὸ τοῦ Μονομάχου μάγιστρον καὶ πρωτοστράτορα. Ὁ Σκληρὸς οὗτος οὐδεμίαν εἶχε προσωπικὴν ἀξίαν, ἀπέβη δὲ ἤδη παντοδύναμος διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι ὁ Μονομάχος, ὅστις φυσικῷ τῷ λόγῳ οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πρὸς τὴν Ζωὴν ἀγάπην, ἀνεπλήρου τὴν ἔλλειψιν ταύτην διὰ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀδελφὴν τοῦ Σκληροῦ, τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τὸ ἀφελέστερον ὠνόμαζε Σκλήραιναν. Ὁ δὲ ἀδελφός της καταχρώμενος ἐντεῦθεν τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ, ἐξεδικεῖτο τὸν ἀπόντα Μανιάκην, δῃῶν καὶ κείρων τὰ κτήματα αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἦσαν γείτονα τῶν κτημάτων τοῦ Σκληροῦ ἐν τῷ θέματι τῶν ἀνατολικῶν, καὶ τὸ χείριστον περιύβρισε τὴν συζυγικὴν αὐτοῦ τιμήν. Καὶ οὐδὲ εἰς ταῦτα ἠρκέσθη, ἀλλὰ κατέπεισε τὸν Μονομάχον νὰ παύσῃ τὸν Μανιάκην, καὶ νὰ διορίσῃ ἀντ' αὐτοῦ ἄθλιον τινὰ πρωτοσπαθάριον, ὀνόματι Πάρδον. Ἐκ τούτων πάντων παροξυνθεὶς ὁ ἐν Ἰταλίᾳ στρατηγὸς, τὸν μὲν Πάρδον ἐφόνευσε, περιβληθεὶς δὲ τὸ διάδημα καὶ τὰ ἄλλα τῆς βασιλείας παράσημα, διεπεραιώθη μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ἀπὸ Ὑδροῦντος εἰς Δυῤῥάχιον, ἵνα βαδίσῃ ἐπὶ τὴν πρωτεύουσαν. Τότε ὁ βασιλεὺς εἰς πολλὴν ἐμπεσὼν ταραχὴν, τὸν ἔγραψε παρακαλῶν νὰ ἀποθέσῃ τὰ ὅπλα καὶ ὑποσχόμενος πᾶσαν εὐεργεσίαν. Ἀλλ' ὁ Μανιάκης ὑπῆρξεν ἀμετάπειστος, ὥστε ἐδέησε νὰ ἀποσταλῇ κατ' αὐτοῦ δύναμις, ἡ δὲ στρατηγία ἀνετέθη εἰς εὐνοῦχόν τινα Στέφανον, πρὸ μικροῦ ἔτι διατελέσαντα ἕνα τῶν θαλαμηπόλων τῆς βασιλίδος. Τοιούτου ἀντιπάλου δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ κατισχύσῃ ὁ ἀπὸ δυσμῶν ἐπερχόμενος μέγας στασιαστής. Ὅθεν συγκροτηθείσης μάχης περὶ Ὀστροβὸν, καθ' ἣν ὁ Μανιάκης προπορευόμενος τῶν ἰδίων ταγμάτων λαμπρῶς ὡς πάντοτε ἠγωνί-

σατο, τρέπονται οἱ περὶ τὸν Στέφανον, καὶ ἤδη ὁ στρατὸς ἀνευφήμει ὡς βασιλέα τὸν ἡγεμόνα αὐτοῦ, ὅτε οὗτος αἰφνιδίως ἐκ τοῦ ἵππου πεσὼν ἀπέθανε, λαβὼν ἄδηλον παρά τίνος καιρίαν κατὰ τοῦ στήθους πληγήν. Ἐντεῦθεν τὰ πράγματα μετέβαλον διὰ μιᾶς ὄψιν· οἱ νικηταὶ παρεδόθησαν εἰς τοὺς νικηθέντας, ὁ Στέφανος, ἀντὶ φυγάδος, εἰςῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τροπαιοῦχος, καὶ ἐθριάμβευσε διὰ μέσης τῆς πλατείας, φερομένης πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ δόρατος τῆς κεφαλῆς τοῦ Μανιάκη. Τὸ δὲ κράτος ἐστερήθη οὕτω τοῦ ἀρίστου τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ. Καὶ ἐνῷ ταῦτα συνέβαινον ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ **1043**, ἑτέρα ἀπόπειρα ἀποστασίας ἐγένετο ἐν Κύπρῳ. Ὁ Θεόφιλος Ἐρωτικὸς τὸν ὁποῖον πρὸ τριετίας τοσοῦτον εὐχερῶς εἶχεν ἐξώσει ἀπὸ τὴν Σερβίαν ὁ Στέφανος Βοϊσθλαῦος, διωρίσθη κατόπιν στρατηγὸς τῆς μεγάλης ἐκείνης περὶ τὴν Ἀσίαν νήσου. Ἤδη δὲ ὠφελούμενος ἐκ τῆς γενικῆς τῶν πραγμάτων ἀνωμαλίας, ἐστασίασε προφασιζόμενος τὰς βαρείας τῶν φόρων εἰςπράξεις. Ἀλλὰ συλληφθεὶς εὐχερῶς ὑπὸ τοῦ κατάρχοντος τοῦ στόλου Κωνσταντίνου τοῦ Χαγὲ, τὸν ὁποῖον εἴδομεν καὶ ἐπὶ Μιχαὴλ Δ'. ἀριστεύσαντα κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Σικελίας, προςηνέχθη εἰς τὸν βασιλέα, ὅςτις, διατάξας νὰ ἐνδυθῇ στολὴν γυναικείαν, καὶ περιαγαγὼν αὐτὸν οὕτως ἱματισμένον ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ καὶ δημεύσας τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἀπέλυσε.

Περὶ τὰ μέσα αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔτους, **1043**, ἑτέρα ἐνέσκηψε κατὰ τοῦ κράτους καταιγίς. Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ Βλαδίμηρος καὶ ὁ λαὸς αὐτοῦ ἀπεδέξαντο τὸ Χριστιανικὸν θρήσκευμα, αἱ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους σχέσεις ὑπῆρξαν εἰρηνικαί· διότι ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ λεγομένου Χρυσόχειρος τῷ **1024**, ὑπῆρξε μᾶλλον ἀτομικὴ αὐτοῦ ἐπιχείρησις, ἢ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ῥώσων ἐκστρατεία. Τοὐλάχιστον δὲν φαίνεται ἐπαγαγοῦσα ῥῆξιν μεταξὺ τῶν δύο κυβερνήσεων, οἱ δὲ Ῥῶσοι ἔμποροι ἐξηκολούθουν ἐλευθέρως ἐμπορευόμενοι ἐν Κωνσταντινουπόλει, δυνάμει τῶν ὑφισταμένων ἀρχαίων συνθηκῶν. Ἀλλὰ καθ' ἣν εὑρισκόμεθα ἤδη ἐποχὴν, γενομένης φιλονεικίας ἐν τῇ βασιλευούσῃ, ἐφονεύθη ἐπιφανής τις Ῥῶσος. Ἵνα δὲ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦτον ὁ τότε

ἡγεμὼν τοῦ ἔθνους Γιαροσλάβ, ἐξέπεμψε περὶ τὰ μέσα τοῦ 1043 ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν στρατιὰν 100,000 ἀνδρῶν, ὡς λέγουσιν, ὑπὸ τὸν ἴδιον υἱὸν Βλαδίμηρον, καταπλεύσασαν διὰ μονοξύλων εἰς τὸν παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Πόντου λιμένα τοῦ φάρου, ὅςτις εἶναι πιθανώτατα ὁ ἀρχαῖος τεχνητὸς, περὶ τὸ Ῥούμελι Κάβακ, λιμὴν, ὁ καλούμενος σήμερον *Μαῦρος μόλος*. Σημειωτέον ὅμως ὅτι περὶ μονοξύλων ὁμιλεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Κεδρηνός· ἀλλ' εἴδομεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐν ἔτει 865 ἐπιδρομῆς (σελ. 831 τοῦ τρίτου τόμου) ὁ Νικήτας ἀπεκάλει τὰ Ῥωσικὰ πλοῖα τροχαντήρια, ἤτοι πλοῖα ταχυπόρα φέροντα 40 ἕως 60 ἄνδρας· ὥςτε καὶ ἤδη πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐκ τοιούτων τινῶν πλοίων, ἂν ὄχι μεγαλητέρων, συνέκειτο ὁ τοῦ Βλαδιμήρου στόλος. Ὁ Μονομάχος μαθὼν τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ, ἔπεμψεν ἀμέσως πρέσβεις προτείνων ἀποζημίωσιν ἐὰν συνέβη ἄτοπόν τι· ἀλλ' οἱ πρέσβεις ἀπεπέμφθησαν δι' ἀπειλῶν καὶ ὕβρεων. Τότε ὁ βασιλεὺς τοὺς μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥώσους ἐμπόρους διασκορπίσας εἰς τὰ μεσόγεια θέματα, ἵνα μὴ συμβῇ ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἐπιβουλὴ, αὐτὸς δὲ ἐξέπλευσε μετὰ τοῦ στόλου ἐπὶ τὸν φάρον, ἔχων παρεπομένην καὶ διὰ ξηρᾶς ἱππικὴν δύναμιν οὐκ ὀλίγην. Αὐτόθι ἀφικόμενος ἐδίστασε κατ' ἀρχὰς νὰ εἰςπλεύσῃ ἐντὸς τοῦ λιμένος, καὶ οὐδὲ τοὺς Ῥώσους εὗρε προθύμους νὰ ἐκπλεύσωσιν. Ὅθεν ἐπανέλαβε τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις, οἱ δὲ Ῥῶσοι ἀπήτησαν ἀφρόνως τρεῖς λίτρας χρυσίου καθ' ἕκαστον τοῦ στρατοῦ ἄνδρα, ὅπερ, ἐὰν παραδεχθῶμεν 100,000 ἀνδρῶν, προϋποτίθησι 300,000 λιτρῶν, ἤτοι περὶ τὰ 350,000,000 δραχμῶν. Τότε τελευταῖον ὁ βασιλεὺς διέταξε τὸν μάγιστρον Θεοδωροκάνον νὰ εἰςπλεύσῃ εἰς τὸν λιμένα μετὰ τριῶν δρομώνων, ἵνα δι' ἀκροβολισμῶν προκαλέσῃ τοὺς πολεμίους νὰ ἐξέλθωσι καὶ ναυμαχήσωσιν ἐν πελάγει. Ἀλλ' ὁ τολμηρὸς ναύαρχος, ἀντὶ νὰ περιορισθῇ εἰς ἀκροβολισμὸν, ὠθήσας ἑαυτὸν εἰς μέσους πολεμίους, ἑπτὰ μὲν σκάφη τούτων κατέφλεξε διὰ τοῦ σκευαστοῦ πυρὸς, τρία δὲ κατεπόντωσεν αὔτανδρα, καὶ ἓν ἐκυρίευσεν εἰςπηδήσας εἰς αὐτό· ὥστε εἰςελάσαντος ἤδη καὶ τοῦ βασιλέως μετὰ παντὸς τοῦ στόλου, οἱ Ῥῶσοι, μετὰ τὸ ἀτύχημα ὅπερ πρὸ μικροῦ ἐξ ὀλίγων πλοίων ἔπαθον, ἀποφεύγοντες νὰ ἀνταγωνισθῶσι πρὸς σύμπασαν τῶν ἀντιπάλων τὴν δύναμιν, ἐρρίφθησαν εἰς τόπον ἔχοντα σκοπέ-

λους καὶ πέτρας καὶ ὑφάλους, καὶ ἀπέβαλον αὐτόθι, ἕνεκα τῆς δυςχωρίας, καὶ διότι προςεβλήθησαν συγχρόνως ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ὑπὸ τῆς παραπορευομένης ἱππικῆς στρατιᾶς, τὰ πλεῖστα τῶν σκαφῶν, καί, ὡς λέγεται, περὶ τὰς 15,000 ἀνδρῶν. Οὕτω περιγράφει τὰ γενόμενα ὁ Κεδρηνός. Ὁ δὲ Καραμζὶν ἀξιοῖ ὅτι οὐχὶ ἐκ τῆς τῶν Βυζαντινῶν ἐπιθέσεως, ἀλλ' ἕνεκα ἐπελθούσης καταιγίδος ἔπαθον οἱ Ῥῶσοι τὴν προειρημένην συμφοράν. Τοιοῦτό τι ἔλεγε τῳόντι ὁ Σλαῦος χρονογράφος Νέστωρ· οὐχὶ μόνον ὅμως δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ πάντων μᾶλλον ἀξιοπίστου ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τούτους Κεδρηνοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ζωναρᾶς παρατηρεῖ ἁπλῶς ὅτι ὁ ἀνατολικὸς ἄνεμος ἦτο ἐναντίος τῶν Ῥώσων. Ὁπωςδήποτε οἱ Ῥῶσοι ἤδη διῃρέθησαν· καὶ οἱ μὲν ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια διὰ θαλάσσης, οἱ δὲ, ἐπειδὴ τὰ περισωθέντα πλοῖα ἦσαν ὀλίγα, ἐζήτησαν νὰ διαφύγωσι διὰ ξηρᾶς. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι, οἵτινες εἶχον μεθ' ἑαυτῶν τὸν Βλαδίμηρον, καταδιωχθέντες ὑπὸ μόνων 24 βυζαντινῶν πλοίων, κατώρθωσαν κυριεύσαντες τέσσαρα ἐκ τούτων, καὶ καταστρέψαντες τὰ λοιπά, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Κίεβ. Οἱ δὲ διὰ ξηρᾶς ἀπελθόντες προςεβλήθησαν περὶ Βάρναν ὑπὸ τοῦ αὐτόθι στρατηγοῦντος Καταχαλὼν Κεκαυμένου, ὃν εἴδομεν πρὸ διετίας ἐν Μεσσήνῃ τῆς Σικελίας ἀριστεύσαντα, καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι ἐφονεύθησαν, 800 δὲ ζωγρηθέντες ἀπεστάλησαν τῷ βασιλεῖ. Ὁ Καραμζὶν ἀφοῦ ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ τὴν περὶ Φάρον καταστροφὴν τῶν Ῥώσων ὡς ἀποτέλεσμα τῆς καταιγίδος, καὶ οὐχὶ τῆς ἐνώπιον τοῦ βυζαντινοῦ στόλου ὑποχωρήσεως, ἤδη βεβαιοῖ μετ' ἀγανακτήσεως ὅτι οἱ Ῥῶσοι αἰχμάλωτοι ἐτυφλώθησαν, ἐνῷ ὁ πλησιέστατος εἰς τὰ πράγματα Κεδρηνός, ὁ μηδέποτε διστάσας νὰ ἱστορήσῃ τὰς γενομένας τυφλώσεις, ἐπὶ τοῦ προκειμένου οὐδὲν τοιοῦτο ἀνέφερε. Καθὼς βλέπετε, οἱ ὁμόδοξοι ἱστορικοὶ δὲν εἶναι ἐπιεικέστεροι τῶν ἑτεροδόξων πρὸς τοὺς Βυζαντινούς.

Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τῶν Ῥώσων ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ τρία ἔτη ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, οἱ αἰχμάλωτοι ἐπέστρεψαν εἰς Κίεβ, καὶ ἔκτοτε ἡ Ῥωσία περιπεσοῦσα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας εἰς ὀλεθρίας ἐμφυλίους διενέξεις δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐξωτερικὰς κατακτήσεις.

Ἐὰν ὅμως τὸ κράτος ἀπηλλάγη οὕτω ἑνὸς τῶν φοβερωτέρων πολεμίων, οἱ δὲ Ῥῶσσοι δὲν ἔμελλον πλέον νὰ ἀναμιχθῶσιν εἰς τὰ ἀνατολικὰ πράγματα εἰμὴ μετὰ ἓξ καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδας καὶ ὑπὸ διαφόρους ὅλως διόλου περιστάσεις· προσετέθη ἤδη εἰς τοὺς ἄλλους ἀρχαίους καὶ νέους τοῦ κράτους ἐχθροὺς, ἀπ' ἀνατολῶν ἕτερος δεινότατος, οἱ λεγόμενοι Σελδζουκῖδαι Τοῦρκοι, οἵτινες προώδευσαν τοσούτῳ μᾶλλον εὐχερῶς, ὅσῳ ὁ μὲν βασιλεὺς περιέπιπτε, περί τε τὸν ἰδιωτικὸν καὶ τὸν δημόσιον αὐτοῦ βίον ἀπὸ σφάλματος εἰς σφάλμα, τὰ δὲ πράγματα ἀδιακόπως ἀνεσείοντο ὑπὸ ἐσωτερικῶν συνωμοσιῶν καὶ στάσεων. Ἡ σχέσις τοῦ Μονομάχου μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Σκληροῦ ἀπέβη τοσοῦτον σκανδαλώδης, ὥστε φήμη διεδόθη ὅτι οὗτος μελετᾷ νὰ καταστήσῃ ἐκποδὼν τήν τε ἰδίαν σύζυγον καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς ἵνα ἀναδείξῃ βασίλισσαν τὴν ἐρωμένην του. Τοῦτο ἤρκεσε νὰ φέρῃ ἄνω κάτω τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῇ 9 μαρτίου 1044, ἐνῷ ὁ βασιλεὺς ἀπῆλθε πεζὸς πρὸς τὸν ἐν τῇ Χαλκῇ ναὸν τοῦ Σωτῆρος, ἵνα ἐκεῖθεν μεταβῇ ἔφιππος πρὸς τὸν σηκὸν τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων, τῶν ὁποίων κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐτελεῖτο ἡ ἑορτὴ, αἴφνης καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλε νὰ ἱππεύσῃ, φωνὴ ἀντήχησεν ἀπὸ μέσου τοῦ περιϊσταμένου πλήθους «ἡμεῖς τὴν Σκλήραιναν βασίλισσαν οὐ θέλομεν, οὐδὲ δι' αὐτὴν αἱ μάνναι ἡμῶν αἱ πορφυρογέννητοι Ζωή τε καὶ Θεοδώρα θανοῦνται,» δεινὴ δὲ ἐπεκράτησε ταραχὴ, καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι ἤθελον φονευθῆ, μηδ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἴσως ἐξαιρουμένου, ἐὰν αἱ βασίλισσαι δὲν ἔσπευδον νὰ προκύψωσιν ἄνωθεν καὶ νὰ καθησυχάσωσι τὸ πλῆθος. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ἀφήσας κατὰ μέρος τὴν ἐκκλησιαστικὴν τελετήν. Καὶ ἴσως διὰ νὰ κολακεύσῃ τὸν οὕτω δυσμενῶς διακείμενον ὄχλον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔπραξε τότε ἁμάρτημα ἕτερον, τὸ ὁποῖον διὰ νὰ ἐννοήσωμεν σήμερον ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὸ ἐπικρατέστερον τῶν αἰσθημάτων ἦτο τὸ θρησκευτικὸν, θρησκείαν δὲ ἐνόμιζον τὸν ὅσον ἐνδέχεται πλείονα πολλαπλασιασμὸν τῶν ἐξωτερικῶν τῆς λατρείας τύπων. Μέχρι τοῦ βασιλέως τούτου ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινου-

πόλεως ἤτοι ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ἡ θεία ἱερουργία ἐτελεῖτο μὲν κατὰ πᾶσαν κυριακὴν καὶ κατὰ πᾶν σάββατον, καὶ κατὰ πᾶσαν ἐπίσημον ἑορτὴν, οὐχὶ ὅμως καὶ κατὰ πᾶσαν ἄλλην ἡμέραν· τοῦτο δὲ διὰ προσόδου ἔνδειαν. Τὴν σήμερον οἱ εὐλαβέστεροι τῶν χριστιανῶν θέλουσι βεβαίως νομίσει ὅτι αἱ ἱερουργίαι ἐκεῖναι ἦσαν πλέον ἢ ἀρκεταί· ἀλλ' ὁ Μονομάχος, ἀνταποκρινόμενος εἰς τὰ αἰσθήματα τοῦ πλήθους, ἐνόμισε πρέπον νὰ τελῆται ἡ ἱερὰ λειτουργία καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ἐπεχορήγησεν ἐπὶ τούτῳ χρήματα δαψιλῶς εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν. Ἵνα δὲ πορισθῇ τὰ χρήματα ἀπήλλαξε τοὺς Ἴβηρας τῆς ὑποχρεώσεως ἣν εἶχον νὰ συντηρῶσι 50,000 ἀνδρῶν πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ μέρους ἐκείνου, καὶ ἀντὶ στρατιωτῶν ἀπήτησε παρ' αὐτῶν φόρους, τῶν ὁποίων μέγα μέρος ἀνηλίσκετο ἵνα αὐξάνωσιν αἱ ἀφορμαὶ τῆς ἀργίας τῶν κατοίκων τῆς βασιλευούσης. Διὰ νὰ λάβωσιν οἱ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωποι ἔννοιαν τῆς δεινῆς θέσεως εἰς ἣν εὑρίσκοντο ὡς πρὸς τὰ τοιαῦτα ζητήματα καὶ αὐτοὶ οἱ λογιώτεροι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἄνδρες, ἔπρεπε νὰ ἔχωσι καιρὸν νὰ ἴδωσι πῶς ἱστορεῖ ὁ Κεδρηνὸς τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ Μονομάχου. Ὁ Κεδρηνὸς ἀγανακτεῖ διὰ τὴν κατάργησιν τοῦ ἰβηρικοῦ στρατοῦ· ἀγανακτεῖ διότι ἔκτοτε ἤρχισαν μαραινόμενα τὰ πράγματα τοῦ κράτους. Ἀλλὰ συγχρόνως, εἴτε αὐτὸς ἐνδοιάζων, εἴτε εὐλαβούμενος τὴν κοινὴν γνώμην, λέγει ὅτι ὁ Μονομάχος ἔπραξε ἔργα τινὰ ἀγαθὰ καὶ ἱστορικῆς μνήμης ἄξια, ἐν οἷς συγκαταριθμεῖ τήν τε δι' ἀδρᾶς δαπάνης καθημερινὴν τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας ἐν τῷ τῆς ἁγίας Σοφίας ναῷ, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ κατασκευὴν βαρυτίμων ἱερῶν κειμηλίων, καὶ τὴν ἵδρυσιν πολυτελεστάτου τινὸς μοναστηρίου.

Ἐνῷ δὲ οὕτω ἐπολιτεύετο ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Μονομάχος προεκάλει πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωβανεσίκου πόλεμον ἄκαιρον καὶ ὀλέθριον. Εἴδομεν ὅτι ἐπὶ Βασιλείου Β'. ὁ ἄρχων τῆς ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ χώρας τοῦ Ἀνίου, ὑποταχθεὶς εἰς τὸν βασιλέα, ἐπετράπη τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς τε καὶ τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ πᾶσα ἐκείνη ἡ ἀρχὴ θέλει περιέλθει εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Ἀποθανόντος τοῦ Ἰωβανεσίκου, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κακίκιος, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀσθενείας τῶν διαδόχων τοῦ Βασιλείου Β'., δὲν παρέδωκεν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς τὴν πατρῴαν

ἀρχὴν, ἀλλὰ κατέλαβεν αὐτὴν, διατηρῶν ἐντούτοις εἰρήνην καὶ ὁμαιχμίαν πρὸς τὸ κράτος. Ὁ δὲ Μονομάχος μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα εἰς τὰ ὁποῖα εὐλόγως ἠρκέσθησαν οἱ ἄμεσοι αὐτοῦ προκάτοχοι, καὶ μὴ ἐννοῶν ὅτι δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ ἀποβλέψῃ εἰς νέας κατακτήσεις, παρήγγειλε τὸν στρατηγὸν Ἰβηρίας Μιχαὴλ Ἰασίτην νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Κακίκιον. Ἀποτυχόντος δὲ ἐκείνου στέλλει ἕτερον στρατὸν καὶ στρατηγὸν, καὶ ἐνταυτῷ προσκαλεῖ τὸν μωαμεθανὸν ἡγεμόνα τοῦ Τιβίου καὶ τῆς Περσαρμενίας Ἀβουλσεβὰρ νὰ συμπράξῃ, ὑποσχόμενος νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ ὅσα φρούρια καὶ χωρία ἐκ τῶν τοῦ Κακικίου ἤθελε κυριεύσει. Καὶ ὁ μὲν Κακίκιος μὴ δυνάμενος ἤδη νὰ ἀνθέξῃ εἰς δύο πολεμίους, παρέδωκεν εἰς τὸν βασιλέα τὸ Ἄνιον, καὶ ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τιμηθεὶς μάγιστρος, καὶ λαβὼν πολυπρόσοδα χωρία εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἔζησεν ἔκτοτε βίον εἰρηνικὸν καὶ ἀτάραχον. Τότε ὅμως ὁ Ἀβουλσεβὰρ ἐζήτησε νὰ κρατήσῃ ὅσα μέρη τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ εἶχε φθάσει νὰ καταλάβῃ· ὁ δὲ Μονομάχος λησμονῶν τὰ συμφωνηθέντα, ἐπεχείρησε νὰ ἐξώσῃ αὐτὸν ἐκεῖθεν. Ἀλλὰ πέμπει ἐπὶ τούτῳ πάλιν τὸν Μιχαὴλ Ἰασίτην, ὅστις εἶχεν ἀποτύχει ἐν τῇ πρώτῃ κατὰ τοῦ Κακικίου ἐκστρατείᾳ, καὶ ὅστις ἦτο ἐκ τῶν μετρίων ἐκείνων ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους συνήθως μετεχειρίζετο ὁ βασιλεύς. Ὁ Ἰασίτης, ἐννοεῖται, ἡττᾶται κατὰ κράτος. Καὶ ἤδη ἀποστέλλονται τελευταῖον ὁ ἥρως τῆς Μεσσήνης καὶ τῆς Βάρνης Κεκαυμένος, καὶ ὁ μέγας ἑταιρειάρχης Κωνσταντῖνος, οἵτινες ἐπανειλημμένως νικήσαντες τὸν Ἀβουλσεβὰρ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1047 ἤθελον πιθανώτατα καταβάλει αὐτὸν ὁλοσχερῶς, ἐὰν, ἕνεκα μεγάλης τινὸς στάσεως ἐκραγείσης ἐν Θράκῃ, δὲν παρηγγέλλοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, συνθηκολογοῦντες ὁπωςδήποτε πρὸς τὸν Ἀβουλσεβάρ.

Τὴν ἐν Θράκῃ στάσιν ἐπεχείρησε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ πατρίκιος Λέων Τορνίκιος, πρώην στρατηγὸς Ἰβηρίας, ἔχων αὐτός τε εὐλόγους ἀφορμὰς δυςαρεσκείας κατὰ τοῦ βασιλέως, εὑρὼν δὲ καὶ πολλοὺς ἑτέρους στρατηγοὺς προθύμους νὰ συμπράξωσι, διότι ἦσαν παρεωραμένοι καὶ ἄπρακτοι· τὸν Ἰωάννην Βατάτζην, τὸν Θεόδωρον Στραβομύτην, τὸν Πολὺν, τὸν Μαριανὸν Βρανᾶν καὶ ἄλλους. Ἐντεῦθεν ἀξιόμαχον συγκροτήσας δύναμιν, ἐγένετο κύριος

ὅλων σχεδὸν τῶν θρακικῶν καὶ τῶν μακεδονικῶν πόλεων, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς καὶ ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εὐτυχῶς διὰ τὸν Μονομάχον, ὁ Τορνίκιος, ἂν καὶ ἐπιτηδείως προπαρασκευάσας τὸ ἐπιχείρημα, δὲν διεξήγαγεν αὐτὸ μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης δραστηριότητος, καὶ ἔδωκε καιρὸν εἰς τὸν βασιλέα νὰ προςαγάγῃ τὸν στρατὸν τῆς ἀνατολῆς. Καὶ ἔπραξε μὲν πάλιν ὁ Μονομάχος τὸ λάθος νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ τούτου εἰς τὸν Μιχαὴλ Ἰασίτην, τὸν ἐπανειλημμένως κατατροπωθέντα ἐν Ἀρμενίᾳ· ἀλλὰ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπισημοτέρων συντρόφων τοῦ Τορνικίου, ἀπελπισθέντες ἐκ τῆς νωθρότητος αὐτοῦ, τὸν ἐγκατέλειψαν μετ' οὐ πολύ, ὁ στρατός του διεσκεδάσθη, ὥςτε ὁ Ἰασίτης οὐδ' ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς τὸν ἀντίπαλον ἐκεῖνον. Ὁ Τορνίκιος καὶ οἱ ὀλίγοι ὀπαδοί του ὅσοι ἔμειναν μέχρι τέλους πιστοὶ πρὸς αὐτόν, συνελήφθησαν εὐχερῶς κατὰ μῆνα δεκέμβριον· καὶ οἱ μὲν ἀρχηγοὶ ἐτυφλώθησαν, οἱ δὲ ἄλλοι ἐπομπεύθησαν, ἐδημεύθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἤρχισαν «τὰ ἀπὸ τῶν Τούρκων κακὰ» ὡς λέγει ὁ Κεδρηνός. Ὁ βασιλεὺς ἦτο ἄνθρωπος ἀκόλαστος περὶ τὴν δίαιταν, σπάταλος περὶ τὴν χρῆσιν τῶν δημοσίων χρημάτων καὶ τὸ δεινότερον εἶχεν ἰδιάζουσαν πρὸς τοὺς ἀνικάνους ἀνθρώπους συμπάθειαν· τὸ δὲ χείριστον εἶχε κυριώτατον σύμβουλον, ἢ, καθὼς ἔλεγον οἱ Βυζαντινοί, παραδυναστεύοντα, τὸν Κωνσταντῖνον Λειχούδην, ὅςτις ἦτο μὲν ἄνθρωπος πεπαιδευμένος, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ἀξιῶν ὅτι τὰ πράγματα ἔπρεπε νὰ ἦναι εἰς χεῖρας τῶν λογίων, διεφέρετο πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τοῦ στρατοῦ, καὶ μάλιστα τοὺς ἱκανωτέρους, γενόμενος ἀρχηγὸς πολιτικῆς μερίδος, ἥτις ἐκ συστήματος ἀντεπάλαιε πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν καὶ ἀπέβη τοῦ καιροῦ προϊόντος πρόξενος μεγάλων συμφορῶν, καὶ ἰδίως τῶν συμφορῶν ὅσας ὑπέστη τὸ κράτος ἀπὸ τῶν Τούρκων.

Τὰ τουρκικὰ ἔθνη ἀνήκουσι μὲν εἰς τὴν καυκασικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους φυλήν, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς τὴν ἰνδοευρωπαϊκὴν αὐτῆς ὑποδιαίρεσιν, εἰς ἣν ὑπαγόμεθα ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες (σελ. 57 τοῦ πρώτου τόμου), ἀλλ' ἀποτελοῦσιν ἴδιον τῆς καυκασικῆς φυλῆς σύμπλεγμα ἐθνῶν, καλουμένων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τουρκικῶν, ἢ τουρ-

κομανικῶν ἐθνῶν. Τινὰ τῶν τουρκικῶν τούτων ἐθνῶν προελάσαντα ἐκ τῆς μέσης Ἀσίας ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων εἶχον πρὸ καιροῦ περιέλθει εἰς ποικίλας σχέσεις πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, διότι καὶ οἱ Ἄβαρες καὶ οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Πετσενέγοι ἦσαν ἔθνη τουρκικά. Ἀλλὰ ὑπὸ αὐτὸ ἰδίως τῶν Τούρκων τὸ ὄνομα δὲν ἤρχισαν νὰ περιπλέκωνται πρὸς τὰ ἡμέτερα πράγματα, εἰμὴ καθ' οὓς ἤδη εὑρισκόμεθα χρόνους. Τούτων τῶν τουρκικῶν φυλῶν, αἵτινες τότε κατὰ πρῶτον ἐπέτειλαν εἰς τὸν ὁρίζοντα τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, αἱ περιπέτειαι δὲν εἶναι ὁπωσοῦν γνωσταὶ, εἰμὴ ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς 10 μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην αἱ τουρκικαὶ αὗται φυλαὶ ἐπλανῶντο νομαδικῶς εἰς τὴν χώραν τῶν σημερινῶν Κιργίζων ὑπὸ ἡγεμόνα, ὅςτις, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἡγεμόνες ἑτέρων ὁμοφύλων στιφῶν, ἦτο ὑποτελὴς τοῦ μεγάλου Χὰν Βιγοῦ, ἢ Ἰαχγοῦ. Περὶ τὸ 970 αἱ φυλαὶ ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων ὁ τότε ἡγεμὼν ἐκαλεῖτο Σελδζοὺκ, ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθησαν *Σελδζουκίδαι Τοῦρκοι*, ἀπαλλαγεῖσαι τῆς εἰρημένης ὑποτελείας, μετηνάστευσαν εἰς τὰ πλησιόχωρα τῆς Βουχαρίας, ἠσπάσθησαν τὸν ἰσλαμισμὸν, ἵνα τύχωσι τῆς προστασίας τῶν παρακειμένων ταταρικῶν στιφῶν, καὶ ἀπέβησαν πολυάριθμοι διὰ τῆς μετ' αὐτῶν ἑνώσεως πολλῶν ὁμοφύλων. Οἱ δὲ ἄμεσοι τοῦ Σελδζοὺκ διάδοχοι, ἤτοι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰσμαὴλ ἢ Ἀρσλὰν, καὶ οἱ τούτου ἀνεψιοὶ Ἰαβγοῦ, Τογρουλβὲγ καὶ Δαοὺδ Γαβρουβὲγ, ὠφελούμενοι ἐκ τῶν ἐμφυλίων διενέξεων εἰς ἃς εἶχε περιέλθει τὸ ἀνατολικώτατον τῶν ἐν Ἀσίᾳ μωαμεθανικῶν κρατῶν, τὸ τῶν καλουμένων Γαζναυιδῶν, ἵδρυσαν τὸ μέγα ἐκεῖνο κράτος τῶν Σελδζουκιδῶν, τὸ ὁποῖον ἔμελλε βραδύτερον νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μέχρι τῆς Μεσογείου. Αἱ πρῶται σχέσεις εἰς τὰς ὁποίας περιῆλθον οἱ Σελδζουκῖδαι Τοῦρκοι πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς, ἱστοροῦνται ὡς ἑξῆς ὑπὸ τοῦ Κεδρηνοῦ. Περὶ τὸ 1045 ὁ τότε ἄρχων τῶν Σελδζουκιδῶν Τογρουλβὲγ εἶχεν ἤδη κυριεύσει τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ κράτους τῶν Γαζναυιδῶν, καὶ, ἀναγορευθεὶς σουλτάνος Περσίας, ἔστησε τὴν ἕδραν αὐτοῦ εἰς Χαμαδᾶν, πλησίον τῶν ἀρχαίων Ἐκβατάνων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν λοιπὸν ταύτην ὁ Τογρουλβὲγ ἔπεμψε τὸν ἐξάδελφον αὐτοῦ Κουτλουμοὺς κατά τινων ἀραβικῶν φυλῶν, ὁ δὲ ἡττηθεὶς καὶ ἐν τῇ ἐ-

επιστροφῇ μέλλων νὰ διέλθῃ διὰ τῆς Μηδίας (τοῦ Βασπουρακὰν) ἐζήτησε τὴν ἐπὶ τούτῳ ἄδειαν παρὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς Στεφάνου, υἱοῦ τοῦ παραδυναστεύοντος Κωνσταντίνου Λειχούδη. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Στέφανος ἐπεχείρησε νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τοὺς Τούρκους, ἐγένετο συμπλοκὴ καθ' ἣν ἐτράπησαν μὲν οἱ περὶ τὸν ἀδόκιμον στρατηγόν, ἑάλωσαν δὲ αἰχμάλωτοι αὐτός τε καὶ ἄλλοι πολλοί. Ἐντεῦθεν πληροφορηθεὶς ὁ Τογρουλβὲγ τό τε κάλλος τῆς μηδικῆς χώρας καὶ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἐν αὐτῇ βυζαντινῆς δυνάμεως, ἐξαπέστειλεν ἐπὶ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς ἐν ἀρχῇ τοῦ 1048 τὸν ἀνεψιόν του Ἀσὰν μετὰ 20,000 ἀνδρῶν. Τῆς Μηδίας ἐστρατήγει ἤδη ὁ Ἀαρών, εἷς τῶν υἱῶν τοῦ τελευταίου βασιλέως τῶν Βουλγάρων Ἰωάννου. Ὁ Ἀαρὼν ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ στρατηγοῦ Ἀνίου καὶ Ἀρμενίας Κατακαλὼν τοῦ Κεκαυμένου, ὅστις δραμὼν μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δραστηριότητος καὶ μετὰ τῆς συνήθους δεξιότητος διεξαγαγὼν τὰ πράγματα, κατετρόπωσε τὸν Ἀσάν, πεσόντα ἐν τῇ μάχῃ μετὰ τοῦ πλείστου τῆς περὶ αὐτὸν δυνάμεως. Τότε ὁ Τογρουλβέγ, ἀγανακτήσας, ἐκπέμπει εἰς Βασπουρακὰν νέαν στρατιὰν 100,000 ἀνδρῶν, ὑπὸ τὸν ἑτεροθαλῆ αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἰβραΐμ Ἰνάλ. Ὁ Κεκαυμένος προέτεινε νὰ ἐξέλθωσιν ἀμέσως εἰς ἀπάντησιν τῶν Τούρκων, καὶ νὰ ἀγωνισθῶσιν ἔξω τῶν συνόρων τοῦ κράτους πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τούτους, τὸ πλεῖστον ἀνίππους ἔτι ὄντας καὶ κεκμηκότας ἐκ τῆς ὁδοιπορίας καὶ ἀπεστερημένους πολλῶν ἀναγκαίων ἐφοδίων, ἐνῷ ὁ βυζαντινὸς στρατὸς οὐ μόνον πάντων ηὐπόρει, ἀλλὰ καὶ ἐπηρμένος ἦτο ἀπὸ τῆς προηγουμένης νίκης. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Ἀαρὼν δὲν ἤκουσε τὴν φορὰν ταύτην τὰς συμβουλὰς τοῦ Κεκαυμένου, ἀλλ' ἐζήτησε τὰς διαταγὰς τοῦ βασιλέως περὶ τοῦ πρακτέου, ἀποχωρήσας ἐν τῷ μεταξὺ εἰς Ἰβηρίαν, καὶ παραγγείλας τοὺς κατοίκους τῆς Μηδίας νὰ ἀσφαλισθῶσιν ἐντὸς φρουρίων καὶ τειχῶν. Ὁ βασιλεὺς ὅστις, δύο ἀνδρῶν προκειμένων, προετίμα πάντοτε τὸν ὀλιγώτερον εἰς τὰ πράγματα ἐπιτήδειον, ἐνέκρινε τὴν διαγωγὴν τοῦ Ἀαρών, καὶ τὸν παρήγγειλε νὰ ἀναβάλῃ πάντα ἀγῶνα μέχρις οὗ ἔλθῃ εἰς βοήθειάν του εἷς τῶν ἀρχόντων τῆς Ἰβηρίας, ὁ Λιπαρίτης, ὅστις ἔλαβε τὰς ἐπὶ τούτῳ διαταγάς. Ὁ Λιπαρίτης ἦτο, καθ' ἃ λέγεται, ἄνθρωπος συνετὸς καὶ γενναῖος. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ ὅτι δὲν

ἀνέδειξε τοιαύτας ἀρετὰς ἐν τῷ προκειμένῳ ἀγῶνι, πρῶτον εἶχε λάβει πολλὰς ἀφορμὰς δυσαρεσκείας πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἰβηρίας Παγκράτιον, καὶ ἔπειτα οἱ Ἴβηρες δὲν συνετήρουν πλέον τὸν ἄλλοτε παρ' αὐτοῖς ὑπάρχοντα στρατὸν τῶν 50,000 ἀνδρῶν, ἀντὶ τῶν ὁποίων ὁ Κωνσταντῖνος Μονομάχος προετίμησε νὰ λαμβάνῃ χρήματα, δαπανώμενα, ἠξεύρομεν ἤδη πῶς, ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν ἐκ πάντων τούτων ἐπῆλθεν ἀναβολὴ οὐ μικρὰ περὶ τὴν συγκρότησιν τῆς ἐπικουρίας, ἣν ἔμελλε νὰ ἐπαγάγῃ εἰς τὸν Ἀαρών. Ὁ δὲ Ἰβραὴμ λαβὼν πᾶσαν ἄνεσιν, ἐπολιόρκησε μίαν τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἀτειχίστων τοῦ Βασπουρακὰν πόλεων, ἐν ᾗ εἶχον συῤῥεύσει ὑπὲρ τὰς 150,000 ψυχῶν. Εἰς μάτην ὁ Κεκαυμένος ἠγωνίζετο νὰ πείσῃ τὸν Ἀαρών, ὅτι τὸ χρέος αὐτῶν εἶναι νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν πολεμίων ἵνα σώσωσι τοὺς πολιορκουμένους. Ὁ Ἀαρὼν ἀπεκρίνετο ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ πράξωσί τι παρὰ τὴν βασιλικὴν θέλησιν, ὥστε οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐγένοντο μετ' οὐ πολὺ κύριοι τῆς πόλεως ἐκείνης, καὶ ὅλων αὐτῆς τῶν θησαυρῶν καὶ ὅπλων καὶ χρησίμων πραγμάτων, οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν ἐν αὐτῇ καταφυγόντων ἐγένοντο παρανάλωμα πυρὸς ἢ μαχαίρας. Τελευταῖον ἔφθασε καὶ ὁ Λιπαρίτης, καὶ τότε προῆλθεν ἤδη ὁ βυζαντινὸς στρατὸς εἰς ἀπάντησιν τῶν Τούρκων, οἵτινες ἔσπευσαν ὡςαύτως νὰ ἀντεπεξέλθωσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἐβάδιζον σποράδην, ὁ Κεκαυμένος συνεβούλευσε νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀμέσως κατ' αὐτῶν, ἀσυντάκτων ἔτι ὄντων. Ἀλλ' ὁ Λιπαρίτης δὲν συνῄνεσε, διότι ἦτο σάββατον, ἤτοι ἡμέρα ἀποφρὰς κατ' αὐτόν. Οὐδὲν ὅμως ἐκέρδησεν ἐκ τῆς ἀναβολῆς. Ὁ Ἰβραὴμ συντάξας τὰς δυνάμεις καὶ αὐθημερὸν ἐπιτεθείς, ἠνάγκασε τὸν Λιπαρίτην νὰ πολεμήσῃ, καίτοι σαββάτου ὄντος. Ἡ μάχη συνεκροτήθη τῇ 18 σεπτεμβρίου περὶ τὸ φρούριον Καπετροῦ. Καὶ ὁ μὲν Κεκαυμένος ἔχων τὸ δεξιὸν κέρας, καὶ ὁ Ἀαρὼν ἄρχων τοῦ εὐωνύμου ἐνίκησαν ἀμφότεροι τοὺς ἀντιπάλους, ὁ δ' ἐν τῷ μέσῳ στρατηγῶν Λιπαρίτης ἡττήθη καὶ ᾐχμαλωτεύθη μετὰ πολλῶν ἄλλων περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν· ὥστε ποικίλης βλάβης πρόξενος ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον περιμενομένη ἐπικουρία του. Εὐτυχῶς ὁ Ἰβραὴμ ἠρκέσθη εἰς τὸ τρόπαιον τοῦτο, καὶ ἐπέστρεψε, συνεπαγόμενος τοὺς αἰχμαλώτους, πρὸς τὸν ἀδελφόν του Τογρουλβέγ. Ὁ δὲ ἀπέδωκε μὲν τὸν Λιπαρίτην ἄνευ

λίτρων, ἀπήτησεν ὅμως φόρον παρὰ τοῦ βασιλέως. Καὶ ἀποποιηθέντος τούτου, ἐξηκολούθησαν αἱ πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο ἐχθροπραξίαι, εἰ καὶ δὲν ἀπέβησαν ἔτι ὅσον βραδύτερον ὀλέθριαι, διότι ὁ Τογρουλβέγ κατὰ τὰ ἀμέσως ἑπόμενα ἔτη ἐπέστησε μᾶλλον τὴν προσοχὴν εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν ἄλλων μωαμεθανικῶν κρατῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἑτέρας ἔπαθον πληγὰς αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι. Εἷς τῶν ἡγεμόνων τῶν Πετσενέγων, ὀνόματι Κεγένης, διχονοήσας πρὸς τὸν ὑπέρτατον αὐτῶν ἡγεμόνα Τυρὰχ, ἐζήτησε καὶ εὗρεν ἄσυλον μετὰ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ συμποσουμένων εἰς 20,000 ἐντὸς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἀνηγορεύθη πατρίκιος, ἐδέχθη μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ λαβὼν εἰς κατοικίαν καὶ τροφὴν τρία παρὰ τὸν Ἴστρον φρούρια καὶ ἱκανὴν χώρας ἔκτασιν, ὑπέσχετο νὰ ὑπηρετῇ τὸ κράτος πιστῶς ὡς σύμμαχος. Ἀλλὰ μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα ἐπεχείρει ἐπιδρομὰς ἐπέκεινα τοῦ Ἴστρου κατὰ τοῦ ἀντιπάλου, ὅστις ἀπαιτήσας εἰς μάτην ἱκανοποίησιν παρὰ τοῦ βασιλέως, διεπέρασε περὶ τὰ τέλη τοῦ 1048 ἐπὶ τοῦ κρυσταλλωθέντος ποταμοῦ μεθ' ὅλων τῶν Πετσενέγων, ὄντων, ὡς λέγεται, 800,000, καὶ ἐπεχείρησε τὴν λεηλασίαν τῆς χώρας. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ βάρβαροι οὗτοι ἐξώκειλαν εἰς πολλὴν βίου ἀκρασίαν, καὶ περιέπεσον ἐκ τούτου εἰς νόσον ὀλεθρίαν, οἱ στρατηγοὶ Μακεδονίας, Θράκης καὶ Βουλγαρίας, ἔχοντες ἐπίκουρον καὶ τὸν Κεγένην, εὐχερῶς ἠνάγκασαν τόν τε Τυρὰχ καὶ πᾶν τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ νὰ παραδόθῶσι. Καὶ ὁ μὲν Τυρὰχ καὶ 140 οἱ ἐπισημότατοι περὶ αὐτὸν ἄνδρες ἐλθόντες εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐβαπτίσθησαν, ἔλαβον διάφορα ἀξιώματα καὶ κατῴκησαν ἐν αὐτῇ· αἱ δὲ πολλαὶ ἐκεῖναι τῶν Πετσενέγων μυριάδες ἐνιδρύθησαν εἰς τὰς περὶ Σαρδικὴν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Μακεδονίας πεδιάδας, ἐρήμους οὔσας, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θέλουσιν ἀποφέρει εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον δασμὸν οὐκ ὀλίγον. Ἀλλὰ τὰ πράγματα μετέβαλον ὄψιν, ἕνεκα τῶν νέων περιπετειῶν τοῦ τουρκικοῦ πολέμου.

Ὁ σουλτάνος εἰ καὶ ἀσχολούμενος κυρίως, ὡς προείπομεν, εἰς ἕτερα πράγματα, δὲν εἶχεν ἀμελήσει καὶ τὸν κατὰ Χριστιανῶν πόλεμον, καὶ εἶχεν ἐμβάλει μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς εἰς τὰς ἀνατολικωτέρας τοῦ κράτους ἐπαρχίας. Ὁ δὲ βασιλεὺς διέταξε μὲν νὰ

ἀθροισθῇ ἐν Καισαρείᾳ στρατιά. ἰθαγενὴς ἀποχρῶσα ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατ' αὐτοῦ, ἐξέπεμψε δὲ συγχρόνως καὶ ἐκ τῶν Πετσενέγων 15,000 ἀνδρῶν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα τοῦτον. Ἀλλ' οἱ Πετσενέγοι αὐτοί, κατ' ἀρχὰς ὑπακούσαντες καὶ διαπεραιωθέντες εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, μετ' οὐ πολὺ μετενόησαν, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Θράκην, ἡνώθησαν μετὰ τῶν περὶ Σαρδικὴν ἢ Τριαδίτζαν πολυαρίθμων ὁμοφύλων, καὶ ὑπερβαλόντες τὸν Αἷμον ἐπανέλαβον τὰς κατὰ τὴν Βουλγαρίαν δῃώσεις. Καὶ ὁ μὲν σουλτάνος εἰσελθὼν εἰς Ἰβηρίαν καὶ ἀποτυχὼν περὶ τὴν πολιορκίαν ἑνὸς τῶν πολλῶν καὶ ὀχυρῶν αὐτῆς φρουρίων, ἐπέστρεψεν ἄπρακτος εἰς τὰ ἴδια. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Ἀβουλσεβάρ, ὁ μωαμεθανὸς ἄρχων τοῦ Τιβίου, πιεσθεὶς ὑπὸ τῆς ἐκπεμφθείσης αὐτόθι πολυαρίθμου βυζαντινῆς δυνάμεως, ἠναγκάσθη νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ νὰ δώσῃ ὅμηρον ἕνα τῶν στενοτάτων αὐτοῦ συγγενῶν. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας εἶχον δεινῶς ἕνεκα τῆς ἀποστασίας τῶν Πετσενέγων, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ οἱ περὶ τὸν Κεγένην ἡνώθησαν μετ' αὐτῶν, διότι ὁ βασιλεὺς ἔπραξε τὸ λάθος νὰ φυλακίσῃ τὸν ἄνδρα τοῦτον, πιστεύσας εἰς ἀδεσπότους συκοφαντίας. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 1049 ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς τῶν ταγμάτων καὶ θεμάτων τῆς δύσεως Κωνσταντῖνος Ἀριανίτης, ὁρμήσας ἐξ Ἀδριανουπόλεως καὶ ἀπαντήσας τοὺς Πετσενέγους περὶ Διάμπολιν (τὴν σημερινὴν Ἰάμπολιν) ἡττᾶται παρ' αὐτῶν, ἀποβαλὼν οὐκ ὀλίγους Μακεδόνας καὶ Θρᾷκας καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς στρατηγοὺς Θεόδωρον Στραβομύτην καὶ Πολύν. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐνόησεν ὅτι ἀνάγκη νὰ μεταχειρισθῇ ἁπάσας τοῦ κράτους τὰς δυνάμεις κατὰ τῶν φοβερῶν ἐκείνων πολεμίων καὶ μετεπέμψατο ἐπὶ τούτῳ εἰς Θράκην πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ ἑῷα τάγματα. Συγχρόνως δὲ λαβὼν παρὰ τοῦ Τυρὰχ καὶ τῶν ἄλλων ἐπισήμων Πετσενέγων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει κρατουμένων ὑπόσχεσιν ὅτι θέλουσι συντελέσει εἰς τὴν τῶν πραγμάτων εἰρήνευσιν, ἐξαπέστειλε καὶ τούτους πρὸς τοὺς ὁμοφύλους. Πρὸ πάντων ὅμως ἔπρεπε νὰ ἐλπίσῃ εἰς τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν ἐπιτηδείαν αὐτοῦ διεύθυνσιν. Κατὰ δυστυχίαν ἐνῷ τὰ ἀθροισθέντα εἰς Θράκην τάγματα ἦσαν ἀποχρῶντα, ὁ βασιλεὺς διώρισεν ὑπέρτατον αὐτῶν ἡγεμόνα εὐνοῦχόν τινα Νικηφόρον, ὅστις ἦτο ἄλλοτε ἱερεύς, ἔπειτα δὲ ἀποβαλὼν τὴν ἱερω-

σύνην διετέλεσεν ὑπηρέτης τοῦ Μονομάχου καὶ πρὸ μικροῦ ἐχειροτονήθη παρ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ προχείρου στρατηγός. Καὶ συνεξέπεμψε μὲν ὁ βασιλεὺς μετ' αὐτοῦ τόν τε Κατακαλὼν τὸν Κεκαυμένον, καὶ τὸν Ἐρβέβιον Φραγκόπωλον, ἄρχοντα τῶν μισθοφόρων Φράγκων, ἀλλὰ παρήγγειλε ῥητῶς αὐτοὺς νὰ ὑπόκηνται εἰς τὰ προστάγματα καὶ τὰ θελήματα τοῦ Νικηφόρου. Ἀπῆλθε λοιπὸν ὁ στρατὸς οὕτω κατηρτισμένος καὶ ὑπερβαλὼν τὸν Αἷμον διὰ τῆς λεγομένης Σιδηρᾶς (πύλης), ἔπηξε χάρακα ὀχυρὸν περὶ τοὺς ἑκατὸν βουνούς, μελετῶν νὰ ἐξέλθῃ τὴν ἐπιοῦσαν εὔζωνος κατὰ τῶν πολεμίων, διότι ὁ Νικηφόρος ἐφαντάζετο ὅτι θέλει τοὺς κυριεύσει αὐτοβοεί, καὶ ἄλλην φροντίδα δὲν εἶχε εἰμὴ πῶς νὰ μὴ διαφύγῃ τις ἐξ αὐτῶν, ἐφ' ᾧ συνεπήγαγε καλώδια καὶ λώρους ἵνα δεσμεύσῃ τοὺς ἁλισκομένους. Ἐν τούτοις ὁ Τυρὰχ καὶ οἱ περὶ αὐτόν, ἀντὶ νὰ πείσωσι τοὺς ὁμοφύλους νὰ ὑποταχθῶσιν, ἡνώθησαν ἐξ ἐναντίας μετ' αὐτῶν, καὶ ἅμα διεδόθη ὅτι ἔφθασεν ἡ βυζαντινὴ δύναμις, οἱ γενναιότεροι τῶν Πετσενέγων ἦλθον νὰ προκαλέσωσιν αὐτὴν εἰς μάχην. Ταῦτα ἰδὼν ὁ Κεκαυμένος, ἀνέκραξεν ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ ἐπιτήδειος τῆς συμπλοκῆς καιρός, διότι οἱ πολέμιοι, σποράδες ὄντες καὶ ἀσύντακτοι εὐκόλως εἰμποροῦν νὰ καταβληθῶσιν. Ἀλλ' ὁ Νικηφόρος, ἐμπαίζων τὴν γνώμην τοῦ ἐμπείρου ἐκείνου ἀνδρὸς, τὸν προσεκάλεσε νὰ μὴ παραστρατηγῇ αὐτοῦ στρατηγοῦντος· ὄχι, ἀνεβόησε, δὲν πρέπει νὰ ἐπιτεθῶμεν κατὰ τῶν Πετσενέγων διεσπαρμένων, μήπως φοβηθέντες κρυβῶσιν εἰς τὰς λόχμας· οὐδὲ εἶμαι ἐγώ, φίλε μου, στρατηγὸς θηρευτικῶν κυνῶν, οἵτινες, ῥινηλατοῦντες, νὰ ἐξάξωσιν αὐτοὺς τῶν καταφυγῶν. Ἀνεβλήθη λοιπὸν ὁ ἀγὼν εἰς τὴν ἐπαύριον, ὅτε συνεκροτήθη μάχη ἐκ παρατάξεως, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Νικηφόρου στρατηγοῦντος ἐν τῷ μέσῳ, καὶ τοῦ μὲν Κεκαυμένου ἄγοντος τὸ δεξιὸν κέρας, τοῦ δὲ Φραγκοπώλου τὸ ἀριστερόν. Ἀλλ' ἅμα γενομένης τῆς συμπλοκῆς, πρῶτος ἐτράπη εἰς φυγὴν ὁ Νικηφόρος, καὶ μετ' αὐτοῦ πάντες οἱ λοιποί, μηδὲ τὸν κτύπον, ὡς λέγει ὁ Κεδρηνός, τῶν ποδῶν τῶν ἵππων ἐνεγκόντες, μόνος δὲ ὁ Κεκαυμένος μετὰ τῶν ἑαυτοῦ στὰς θεραπόντων καί τινων συγγενῶν ὀλιγοστῶν, καὶ ἡρωϊκῶς ἀγωνισάμενος, ἔπεσε μεθ' ἁπάντων τῶν σὺν αὐτῷ. Οἱ πολέμιοι ἐγένοντο κύριοι τῆς βυζαντινῆς παρεμβολῆς καὶ ὅλης τῆς ἀποσκευῆς.

Ἐν ᾧ δὲ ἐσκύλευον τοὺς ὀλίγους περὶ τὸν Κεκαυμένον πεσόντας, εἷς τῶν Πετσενέγων, ὅστις εἶχεν ἄλλοτε ἰδεῖ τὸν στρατηγὸν, ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἐν τοῖς νεκροῖς κείμενον. Ὁ Κεκαυμένος εἶχε λάβει δύο φοβερὰς πληγάς· μίαν μὲν κατὰ γυμνοῦ τοῦ κρανίου, πεσόντος τοῦ κράνους αὐτοῦ, διήκουσαν ἀπὸ κορυφῆς μέχρι τῶν ὀφρύων, ἑτέραν δὲ διατεμοῦσαν τὸν τράχηλον καὶ εἰς τὸ στόμα πεσοῦσαν· ἀλλ' ὅμως ἀνέπνεεν ἔτι, ὁ δὲ ἀγαθὸς ἐκεῖνος Πετσενέγος ἐπιθεὶς αὐτὸν εἰς ἵππον ἀπήγαγεν εἰς τὴν σκηνήν του, καὶ περιεποιήθη διὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ φροντίδος· ὥςτε ἐσώθη οὕτως ὁ περιφανὴς ἐκεῖνος ἀνὴρ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα θέλομεν πολλάκις λάβει ἔτι ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ. Οἱ δὲ Πετσενέγοι ἐξηκολούθησαν ἐπὶ πέντε ὅλα ἔτη δῃοῦντες καὶ πυρπολοῦντες Βουλγαρίαν, Μακεδονίαν καὶ Θράκην. Τὰ βυζαντινὰ στρατεύματα πολλάκις παρ' αὐτῶν κατατροπωθέντα, ἐκ διαλειμμάτων μόνον κατέστρεφον ἀποσπάσματά τινα αὐτῶν, μέχρις οὗ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1054 οἱ βάρβαροι οὗτοι δελεασθέντες ὑπὸ τῶν δωρεῶν τοῦ βασιλέως συνωμολόγησαν τριακονταετεῖς σπονδάς. Ὁ Μονομάχος ἠναγκάσθη νὰ ἀπαλλαγῇ οὕτως ὁπωςδήποτε τῶν Πετσενέγων, διότι ἀπ' ἀνατολῶν οἱ Τοῦρκοι ἐξηκολούθουν τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν, καὶ ἐβιάσθη πάλιν νὰ ἐπιστήσῃ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἅπασαν τὴν προσοχήν. Συνετώτερον δὲ ἢ ἄλλοτε πολιτευθεὶς διώρισε δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνὸν, ἄνδρα περιφανῆ, ἕλκοντα τὸ γένος ἐξ οἴκου τῆς μικρᾶς Ἀσίας διαπρέψαντος ἐν πολέμοις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, καὶ πλὴν τούτου μετεβίβασεν εἰς Ἀσίαν τὰ μακεδονικὰ τάγματα ὑπὸ τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, ἕνα τῶν ὀλίγων στρατηγῶν, ὅσοι εἶχον εὐδοκιμήσει κατὰ τῶν Πετσενέγων. Ἠδυνήθη δὲ τόσῳ μᾶλλον νὰ μεταχειρισθῇ εἰς Ἀσίαν τὰ εὐρωπαϊκὰ θέματα, ὅσῳ ἀπὸ τοῦ 1053 ὁ ἡγεμὼν τῶν Σέρβων Μιχαῆλος, ὁ τοῦ Στεφάνου υἱὸς καὶ διάδοχος, εἶχε περιέλθει εἰς φιλικὰς πρὸς τὸν Μονομάχον σχέσεις, σύμμαχος γενόμενος καὶ τιμηθεὶς πρωτοβεστιάριος. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος Θ'. μόλις διατάξας τὰ περὶ τῆς κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατείας ἀπεβίωσε τῇ 11 ἰανουαρίου 1055 ἐκ τῆς πρὸ καιροῦ κατατρυχούσης αὐτὸν ποδάγρας. Μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου θελήσας νὰ διορίσῃ τὸν διάδοχόν

του, ἐξελέξατο τὸν Νικηφόρον τὸν Πρωτεύοντα, ὄντα τότε ἄρχοντα τῆς Βουλγαρίας. Ἀλλ' οἱ ἄνδρες τῆς πολιτικῆς μερίδος προετίμων τὴν Θεοδώραν, ἣν ἠδύναντο νὰ ἄγωσι καὶ νὰ φέρωσι κατὰ τὸ δοκοῦν· (διότι ἡ Ζωὴ εἶχεν ἀποθάνει ἀπὸ τοῦ 1050). Ὠφελούμενοι δὲ ἐκ τῆς εὐνοίας, ἣν ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἔπαυσε σώζων καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου, ἔστειλαν καὶ ἔφεραν αὐτὴν εἰς τὰ ἀνάκτορα, καὶ ἅμα ἀποθανόντος τοῦ βασιλέως, ἀνηγόρευσαν βασίλισσαν, συγχρόνως δὲ, συλλαβόντες ἐν Θεσσαλονίκῃ τὸν ἤδη ἐπὶ τὴν κατάληψιν τῆς ἀρχῆς ἐπερχόμενον Νικηφόρον τὸν Πρωτεύοντα, περιώρισαν αὐτὸν εἰς μονήν τινὰ τοῦ Θρακησίου.

Ἡ Θεοδώρα γενομένη τῷόντι ἁπλοῦν ὄργανον τῆς μερίδος ἥτις ἀνηγόρευσεν αὐτὴν, κύριον μὲν αὐτῆς ὑπουργὸν προεχειρίσατο ἕνα τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς μερίδος ταύτης, τὸν Λέοντα Στραβοσπόνδυλον, τὰ δὲ ὕπατα τῶν ἀξιωμάτων δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τρεῖς εὐνούχους, ἀρχαίους αὐτῆς ὑπηρέτας, ὧν τὸν μὲν Θεόδωρον ἀνηγόρευσε δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐξέπεμψε κατὰ τῶν Ταύρκων, ἀνακαλέσασα τὸν πρότερον διορισθέντα μάγιστρον Ἰσαάκιον Κομνηνόν· τὸν δὲ Νικήταν κατέστησε λογοθέτην τοῦ δρόμου, τὸν δὲ Μανουὴλ νυκτέπαρχον. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος, ἀκούσας τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως Μονομάχου, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς ἀνατολὰς πορείαν, ἐπέστρεψε μετὰ τῶν μακεδονικῶν ταγμάτων εἰς Χρυσόπολιν, ἡ βασίλισσα, ἢ μᾶλλον οἱ ἄγοντες καὶ φέροντες περὶ αὐτὴν τὰ πράγματα, συνέλαβον αὐτὸν ὡς ἀσυντάκτως ὑποχωρήσαντα καὶ ἐξώρισαν καὶ ἐδήμευσαν. Ἀλλ' ἐνῷ ἡ περὶ τὸν Στραβοσπόνδυλον πολιτικὴ μερὶς οἰκειοποιεῖτο οὕτω τὰ πράγματα, καθιστῶσα ἐκποδὼν τοὺς ἱκανωτέρους τῶν στρατηγῶν, αἴφνης ἡ βασίλισσα, περὶ τὰ μέσα τοῦ 1056, ἐνόσησεν ἐξ εἰλεοῦ, ὥστε ἐδέησεν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι νὰ σκεφθῶσι περὶ διαδόχου. Μετὰ τῆς Θεοδώρας ἔμελλε νὰ ἐκλείψῃ καὶ ὁ τελευταῖος περιλιπόμενος γόνος τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Προκειμένου δὲ νὰ ἀναγορευθῇ νέα δυναστεία, πᾶσαι αἱ ἀνάγκαι τοῦ κράτους ἐκάλουν εἰς τὸν θρόνον ἕνα τῶν ἐπιφανεστέρων ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ, διότι οὕτω καὶ μόνον ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ σωτηρία

ἀπὸ τῶν ἁπανταχόθεν κρεμαμένων κινδύνων. Ἀλλὰ τοιούτου ἀνδρὸς ἐκλογὴ ἤθελε συνεπαγάγει τὴν πτῶσιν τῆς πολιτικῆς μερίδος. Ὅθεν ὁ Λέων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, προλαμβάνοντες τὰς ἐνεργείας τῶν ἀντιπάλων, καὶ ἐνταὐτῷ εὐχαριστοῦντες κατ' ἐπιφάνειαν τὰς ἀξιώσεις τῆς κοινῆς γνώμης, ἀπεφάσισαν νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον στρατιωτικὸν μὲν ἄνδρα, ἀλλὰ τοιοῦτον ὥςτε νὰ ἦναι ἁπλοῦν ὄργανον τῶν θελήσεών των. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν πατρίκιον Μιχαὴλ τὸν Στρατιωτικὸν ἐπιλεγόμενον, βυζάντιον τὴν καταγωγὴν, ὑπηρετήσαντα μὲν ποτὲ ἐν τῷ στρατῷ, ἀλλὰ μηδέποτε διαπρέψαντα, καὶ ἤδη πρεσβύτην ὄντα, μωρὸν καὶ ὅλως ἄπειρον τῶν πραγμάτων. «Τοῦτο δὲ πεποιήκασι, λέγει ὁ Κεδρηνὸς, ἵνα σχῆμα μόνον καὶ ὄνομα αὐτὸς ἔχῃ τῆς βασιλείας, αὐτοὶ δὲ διεξάγουσιν ὡς βούλωνται τὰ κοινὰ, καὶ πάντων τυγχάνωσι κύριοι, ἐπομοσαμένου πρότερον καὶ αὐτοῦ μηδέν τι πρᾶξαί ποτε τῆς ἐκείνων δίχα γνώμης τε καὶ θελήσεως».

Ἅμα λοιπὸν τῇ 30 αὐγούστου ἀπεβίωσεν ἡ Θεοδώρα, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ Μιχαὴλ Στρατιωτικός. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἄνδρες, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τοῦτο, πολυειδῶς περιεφρόνησαν τοὺς ἀντιπάλους. Ὁ Καταχαλὼν Κεκαυμένος, ὅστις εἶχε λυτρωθῆ ἀπὸ τῶν Πετσενέγων, εἶχε διορισθῆ δοὺξ Ἀντιοχείας. Τοῦτον ἔπαυσε τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁ βασιλεὺς, διορίσας ἀντ' αὐτοῦ τὸν ἴδιον ἀνεψιὸν Μιχαὴλ, τὸν ὁποῖον καὶ Οὐρανὸν ἐπωνόμασεν, ὡς δῆθεν καταγόμενον ἐκ τοῦ περιφανοῦς ἐκείνου Νικηφόρου τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ περὶ τὸν Σπερχειὸν ποταμὸν συντρίψαντός ποτε τὴν τῶν Βουλγάρων δύναμιν. Ὅτε δὲ προςῆλθον ἅπαντες οἱ στρατηγοὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ σὺν αὐτοῖς ὁ Κεκαυμένος καὶ ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς, ἵνα χαιρετίσωσι τὸν βασιλέα, ὁ Μιχαὴλ καὶ ὁ πρωθυπουργὸς αὐτοῦ Λέων Στραβοσπόνδυλος οὐδεμιᾶς ἠξίωσαν τοὺς ἄνδρας τιμῆς· καὶ ἐπειδὴ οὗτοι παρετήρησαν εἰς τὸν Λέοντα ὅτι εἶναι ἀτοπώτατον οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ μηδέποτε ἰδόντες πολέμιον κατὰ πρόςωπον, νὰ λαμβάνωσι δαψιλῶς βραβεῖα καὶ ἀξιώματα, αὐτοὶ δὲ οἱ ἐκ παίδων προπολεμοῦντες καὶ ἀγρυπνοῦντες, ἵνα ἐκεῖνοι κοιμῶνται ἥσυχοι, νὰ παραβλέπωνται καὶ νὰ στερῶνται πάσης βασιλικῆς φιλοτιμίας, ὁ πρωθυπουργὸς ἐτόλμησε νὰ ἀποπέμψῃ αὐτοὺς μεθ' ὕβρεων, καὶ νὰ ἐκφέρῃ οὐκ ὀλίγους προπηλακισμοὺς

καθ' ἑνὸς ἑκάστου ἐξ αὐτῶν. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς στρατηγοὺς τῆς ἀνατολῆς οὕτω πῶς ἐπολιτεύθησαν οἱ περὶ τὸν Μιχαὴλ Στρατιωτικόν. Τὸν δὲ Νικηφόρον Βρυέννιον ἀνεκάλεσαν ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ προεχειρίσαντο αὖθις στρατηγὸν τῶν μακεδονικῶν ταγμάτων κατὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες δὲν ἔπαυον τὰς ἐν τῇ μεγάλῃ Ἀρμενίᾳ ἐπιδρομάς. Ἀλλ' ἐλθόντος τοῦ Βρυεννίου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἱκετεύσαντος νὰ τῷ ἀποδοθῇ καὶ ἡ ὑπὸ τῆς Θεοδώρας δημευθεῖσα περιουσία του, ἀφοῦ ἀνεγνωρίσθη ἤδη ὅτι ἀδίκως εἶχε τιμωρηθῇ, ὁ βασιλεὺς τὸν ἀπέπεμψεν ἄπρακτον, εἰπὼν ἀγερώχως «δεικνύων ἔργα ἀπαίτει μισθούς», ὡσὰν ὁ Βρυέννιος δὲν εἶχε ἐκτελέσει τὸ καθῆκον αὐτοῦ ὑπὲρ ἄλλους πολλοὺς κατὰ τῶν Πετσενέγων καὶ ὡσὰν ἡ ἀπόδοσις ἀδίκως δημευθείσης περιουσίας ἠδύνατό ποτε νὰ λογισθῇ ὡς μισθός.

Ἀλλ' οἱ μεγάλοι τοῦ κράτους στρατηγοὶ οἵτινες ἠδύναντο μέχρι τινὸς νὰ ὑποφέρωσι τοιαύτας ὀλιγωρίας ἐνόσῳ ἐσώζοντο οἱ τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου ἀπόγονοι, δὲν ἠνέσχοντο τὰς ὕβρεις τοῦ κρονολήρου ἐκείνου γέροντος, ὅστις οὔτε κληρονομικὸν δικαίωμα εἶχεν εἰς τὸν θρόνον, οὔτε προσωπικήν τινα ἀξίαν. Ὅθεν ἔτι ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντος, συνεννοήθησαν κρυφίως, προϊσταμένου τοῦ Κεκαυμένου, τοῦ Κομνηνοῦ καὶ τοῦ Βρυεννίου, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ καθαιρέσωσι τὸν Μιχαὴλ καὶ νὰ ἀναγορεύσωσιν ἕτερον βασιλέα. Προκειμένου δὲ νὰ ὁρίσωσι τίνα θέλουσιν ἐκλέξει, πάντες ὁμοθυμαδὸν ἀπέβλεψαν πρὸς τὸν Κεκαυμένον ὡς προέχοντα ὁμολογουμένως τῶν ἄλλων κατά τε τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ἐμπειρίαν. Ἀλλ' ὁ Κεκαυμένος εἶχε τὴν συνετὴν μετριοφροσύνην τῆς ἀληθοῦς ἀξίας. Δὲν ἠγνόει βεβαίως ὅτι ἦτο ὁ ἄριστος τῶν ἡγεμόνων τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἤξευρεν ὅμως ὅτι εἷλκε τὸ γένος ἐκ γονέων ἀφανῶν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι συνήθως προτιμῶσι τὴν μετὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ γένους συνημμένην ἀρετήν, καὶ ὅτι τούτῳ τῷ λόγῳ ἐπιτηδειότερος ἦτο νὰ καταλάβῃ τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὅστις προσενεγκὼν λαμπρὰς εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίας, εἶχε προσέτι τὸ προτέρημα ὅτι κατήγετο ἐξ οἴκου εὐκλεοῦς. Διὸ ἐνῷ πάντες ἐχαιρέτιζον αὐτὸν βασιλέα, αὐτὸς ἀναστὰς ἀνευφήμησε βασιλέα τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνόν, καὶ προσεκάλεσε τοὺς ἄλλους νὰ πράξωσιν ἀδιστάκτως τὸ

αὐτό. Τούτου δὲ γενομένου ἐκρίθη εὔλογον νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὁ μὲν Βρυέννιος εἰς τὸν στρατὸν τοῦ ὁποίου ἦρχεν, οἱ δὲ λοιποὶ εἰς τὰς ἰδίας οἰκήσεις, ἵνα, συλλέξαντες δυνάμεις ἀποχρώσας, ἐπέλθωσιν ἀπὸ κοινοῦ εἰς κατάληψιν τῆς πρωτευούσης. Καὶ ἀποχαιρετίσαντες τὸν βασιλέα ὅςτις οὐδεμίαν εἶχε συλλάβει ὑπόνοιαν τῆς συνωμοσίας, ἀνεχώρησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 1057.

Τὸ πρῶτον ἐν τούτοις βῆμα τὸ γενόμενον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων ἀπέτυχε· διότι ὁ Βρυέννιος, ἀρξάμενος τῆς στάσεως, πρὶν ἢ κατηχήσῃ τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατηγοὺς καὶ πρὶν παρασκευασθῶσιν οἱ ἄλλοι συνωμόται, συνελήφθη καὶ ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Πισιδῶν καὶ τῶν Λυκαόνων Λυκάνθους. Τότε οἱ ἄλλοι περὶ τὸν Κομνηνὸν καὶ Κεκαυμένον δευτερεύοντες συνωμόται, ὁ Ῥωμανὸς Σκληρὸς (ὃν εἴδομεν πρωταγωνιστήσαντα ἐν ἀρχῇ τῆς τοῦ Μονομάχου βασιλείας) ὁ Βούρτζης, ὁ Βοτανειάτης, οἱ παῖδες τοῦ Βασιλείου Ἀργυροῦ καὶ οἱ λοιποὶ πάντες βλέποντες τοὺς δύο ἐκείνους ἄνδρας ἠρεμοῦντας καὶ φοβούμενοι μήπως ὁ Βρυέννιος ἐξεταζόμενος ἀποκαλύψῃ τὰ τῆς συνωμοσίας, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπισπεύσωσι τὴν ἔναρξιν τῆς στάσεως. Ὅθεν συνῆλθον ἄνευ ἀναβολῆς εἰς Κασταμῶνα, κτῆμα μέγα τοῦ Κομνηνοῦ ἐν Παφλαγονίᾳ κείμενον, καὶ εὗρον αὐτὸν διστάζοντα διά τε τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Βρυεννίου, καὶ τὴν ἀπραξίαν τοῦ ἐν Καππαδοκίᾳ διατρίβοντος Κεκαυμένου· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὴ προςέξαντες εἰς τοὺς ἐνδοιασμοὺς τούτους, καὶ ἀθροίσαντες ἱκανούς τινας στρατιώτας καὶ ἐθελοντὰς ἀνηγόρευσαν τὸν Ἰσαάκιον βασιλέα τῇ 8 ἰουνίου. Ἀνήγγειλαν δὲ ἀμέσως τὰ γενόμενα εἰς τὸν Κεκαυμένον ὅςτις ἠπράκτει πάλιν, διότι ἐμάνθανεν ἀπρακτοῦντα τὸν Κομνηνόν, καὶ εἶχε προςέτι περιπέσει ἕνεκα τῆς εὐγενείας τοῦ χαρακτῆρός του εἰς ἰδιάζουσάν τινα δυςχέρειαν. Ὅτε πρὸ δύο μηνῶν εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀπήντησε περὶ Νικομήδειαν βασιλικὸν ταχυδρόμον, καὶ ἐπειδὴ ἐνόμιζεν ἀναξίαν ἑαυτοῦ τὴν λαθραίαν καὶ ἐξ ἐνέδρας, οὕτως εἰπεῖν, ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων, ἐμήνυσε διὰ τοῦ ταχυδρόμου ἐκείνου εἰς τὸν λογοθέτην τοῦ δρόμου Νικήταν νὰ εἴπῃ εἰς τὸν βασιλέα καὶ κύριόν του, ὅτι ὁ Κομνηνὸς καὶ αὐτὸς δὲν θέλουσιν ὑποφέρει τὴν προξενηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς

ἀτιμίαν καὶ ὅτι ἂν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει θέλωσιν, ἂς στείλωσι κατ' αὐτῶν δύναμιν, ἵνα κριθῇ ἐκ τοῦ συστάδην ὁ προκείμενος ἀγών. Ταῦτα δὲ μηνύσας ἐπέσπευσε τὴν οἴκαδε ἐπάνοδον. Ἀλλ' ἔκτοτε ἀκούων τὸν Κομνηνὸν ἀργὸν μένοντα, ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν ἤθελεν ἀρχόμενος τοῦ ἔργου νὰ ἐκθέσῃ ἄκοντας αὐτόν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν εἰς εὐθύνας τὰς ὁποίας διὰ τῆς σιγῆς των ἠδύναντο νὰ διαφύγωσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπειδὴ ἤδη εἶχεν ἀποκαλύψει τὴν ἰδίαν ἐνοχήν, ἐσκέπτετο μᾶλλον πῶς νὰ ἀσφαλίσῃ ἑαυτόν. Ἀλλ' ἅμα πληροφορηθεὶς τὰ ἐν Παφλαγονίᾳ γενόμενα, προςῳκειώθη τοὺς στρατηγοὺς τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἐν Ἀρμενίᾳ ταγμάτων καὶ θεμάτων, καὶ ἡνώθη μετὰ τοῦ Κομνηνοῦ, ὅςτις ἀπῆλθεν ἤδη μετὰ στρατιᾶς ἀξιολόγου πρὸς τὴν Νίκαιαν. Ἡ δύναμις τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς ἐξέπεμψε κατ' αὐτῶν δὲν ἦτο οὔτε εὐάριθμος οὔτε κακῶς συντεταγμένη, διότι συνέκειτο ἐξ ὅλων τῶν ταγμάτων καὶ τῶν θεμάτων τῆς Δύσεως καί τινων ταγμάτων τῆς Ἀνατολῆς, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον πεισθῇ νὰ κοινωνήσωσι τῆς στάσεως. Εἶχε δὲ καὶ στρατηγούς τινας δευτερεύοντας διακεκριμένους ἐπὶ ἐμπειρίᾳ καὶ γενναιότητι, τὸν Βασίλειον Ταρχανιώτην, στρατηλάτην ὄντα τῆς Δύσεως καὶ πάντων τῶν Μακεδόνων, τὸν προμνησθέντα Λυκάνθην καὶ ἄλλους ἰθαγενεῖς τε καὶ μισθοφόρους. Ἀλλ' ἐκ τῶν δύο ὑπερτάτων τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ ἡγεμόνων ὁ μὲν δομέστικος τῶν σχολῶν Θεόδωρος, ὁ πάλαι ὑπηρέτης τῆς Θεοδώρας, ἦτο παντάπασιν ἄπειρος τῶν πολεμικῶν πραγμάτων ἄνθρωπος, ὁ δὲ δοθεὶς αὐτῷ ὡς συνάρχων καὶ σύμβουλος Ἀαρών, εἶχε μὲν πολλάκις στρατηγήσει, ἀλλά, ὡς εἴδομεν ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ πολέμου, ἐπεῖχε πάντοτε καὶ ἐδίσταζε περὶ τοῦ πρακτέου. Ὅθεν κατὰ μῆνα ἰούλιον, ἀντιπαραταχθέντων τῶν δύο στρατῶν περὶ Νίκαιαν «κατά τινα τόπον Ἅδην παρὰ τῶν ἐγχωρίων ὀνομαζόμενον», ὁ Ἀαρὼν ἄγων τὸ εὐώνυμον τῶν βασιλικῶν κέρας ἔτρεψε μὲν τὸν προϊστάμενον τῆς δεξιᾶς τῶν ἀντιπάλων Ῥωμανὸν τὸν Σκληρόν, μετριώτατον ὄντα στρατηγόν, ἐδίστασε δὲ ἔπειτα κατὰ τὸ σύνηθες περὶ τοῦ πρακτέου, ἐνῷ ὁ Κεκαυμένος συνέτριψε τὴν δεξιὰν τῶν ἀντιπάλων, ἧς ἦρχεν ὁ Ταρχανειώτης καὶ ὡς κεραυνὸς ἐπέπεσεν εἰς τὰς σκηνὰς αὐτῶν, διαρπάσας αὐτὰς καὶ καθαιρέσας, ὁ δὲ Κομνηνὸς ὥρμησε κατὰ

τῶν περὶ τὸν Ἀαρών, καὶ εὑρὼν αὐτοὺς κατεπτοημένους διὰ τὴν τοῦ χάρακος σύλησιν, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν πρὸ μικροῦ ἔτι νικηφοροῦντας. Ἡ μάχη ἀπέβη κρίσιμος, διότι ἐκ μὲν τῶν βασιλικῶν πολλοὶ στρατιῶται καὶ στρατηγοὶ ἔπεσον καὶ πολὺ πλείονες ᾐχμαλωτεύθησαν, ἐκ δὲ τῶν περὶ τὸν Κομνηνὸν ὀλίγοι τινὲς στρατιῶται ἐφονεύθησαν, στρατηγὸς δὲ εἷς μόνος, Λέων ὁ Ἀντίοχος.

Μετὰ τὴν ἧτταν ταύτην τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ὁ γέρων βασιλεὺς Μιχαὴλ ἐφάνη συνετώτερος τῶν περὶ αὐτὸν συμβούλων, διότι εἶχεν ἀποφασίσει νὰ παραιτηθῇ τῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπῄτησαν νὰ ἐπιμείνῃ, μηδὲν ὅμως γενναῖον καὶ συντελεστικὸν πρὸς ἀντίστασιν πράξαντες. Ἐπεχείρησαν δ' ἁπλῶς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς νικητὰς, ἐπιτρέψαντες τὸ ἔργον εἰς τρεῖς ἄνδρας σοφωτάτους οἵτινες προΐσταντο τότε τῆς πολιτικῆς μερίδος, τὸν πρόεδρον Κωνσταντῖνον Λειχούδην, τὸν πρόεδρον Θεόδωρον Ἀλωπὸν, καὶ τὸν ὕπατον τῶν φιλοσόφων Ψελλόν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κομνηνὸς εἶχε φθάσει εἰς Νικομήδειαν, καὶ ἐκεῖ εὑρόντες αὐτὸν οἱ πρεσβευταὶ τοῦ βασιλέως, προέτειναν νὰ ἀποθέσῃ τὰ ὅπλα, αὐτὸς μὲν υἱοθετούμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἀναγορευόμενος καῖσαρ, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν λαμβάνοντες ἀμνηστίαν. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ προτάσεις αὗται ἐφάνησαν γελοῖαι εἰς τοὺς νικητὰς καὶ ὅτι οἱ πρέσβεις ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τότε ἔλαβον ἐντολὴν νέαν καὶ ἐπανελθόντες πρὸς τὸν Κομνηνὸν, ὅστις εἶχεν ἔλθει ἤδη εἰς τὸ χωρίον τὰς Ῥέας, προέτειναν αὐτῷ νὰ υἱοθετηθῇ καὶ νὰ ἀναγορευθῇ οὐχὶ πλέον καῖσαρ ἀλλὰ βασιλεὺς, νὰ βεβαιωθῶσι δὲ διὰ γραμμάτων πᾶσαι αἱ τιμαὶ ὅσας εἶχεν ἀπονείμει εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ στρατεύσαντας. Ταύτας τὰς προτάσεις ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ παραδεχθῶσιν ὅ,τε Κομνηνὸς καὶ πάντες οἱ περὶ αὐτὸν ἄρχοντες, πλὴν τοῦ Κεκαυμένου, ὅστις ἐπέμενεν ἀπαιτῶν τὴν ὁλοσχερῆ παραίτησιν τοῦ Μιχαήλ· ἡ δὲ γνώμη αὕτη ἐπεκράτησε τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ λέγεται ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ πρέσβεις, παραπρεσβεύσαντες, προέτρεπον αὐτὸν λάθρα νὰ μὴν ἐνδώσῃ. Ἐὰν τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦναι ἀληθὲς, μαρτυρεῖ ὁπόσον ὀλίγην πίστιν εἶχον εἰς τὸν Μιχαὴλ αὐτοὶ οἱ στενότεροι αὐτου φίλοι. Καὶ μήπως δὲν εἶχον δίκαιον; Ἐνῷ ὁ Κομνηνὸς ἦτο ἀδιάλλακτος καὶ ὁ μὲν νικηφόρος αὐτοῦ στρατὸς ἦτο σχεδὸν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως,

οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς, κατὰ τὰς ἀκριβεστέρας πληροφορίας, ἡτοιμάζοντο τὸν μὲν γέροντα νὰ ἐξωθήσωσι, τὸν δὲ ἀντίπαλον αὐτοῦ νὰ ὑποδεχθῶσι μετ' ἐπινικίων καὶ ὕμνων, ὁ Μιχαὴλ ἐμοίραζε τὰ χρήματα τοῦ ταμείου εἰς τὸν ὄχλον καὶ εἰς τοὺς ἄρχοντας ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ προςοικειωθῇ τὴν εὔνοιαν αὐτῶν, ἄλλο δὲ ἀσφαλὲς προπύργιον κατὰ τοῦ πολεμίου δὲν ἐπενόησεν εἰμὴ τὴν σύνταξιν ἐγγράφου δι' οὗ οἱ συγκλητικοὶ, ἐπὶ ὅρκοις φρικτοῖς καὶ ἀραῖς παλαμναιοτάταις, ὑπέσχοντο νὰ μὴν ἀναγνωρίσωσι ποτὲ ὡς βασιλέα τὸν Κομνηνόν. Καὶ πάντες μὲν οἱ συγκλητικοὶ ὑπέγραψαν τὸ ἔγγραφον τοῦτο, ἅμα ὅμως μαθόντες ὅτι ὁ Κομνηνὸς ἤγγισεν εἴς τι χωρίον λεγόμενον 'Αλμέας καὶ ὅτι τῇ ἐπαύριον ἔμελλε νὰ αὐλισθῇ εἰς τὰ παλάτια τοῦ Δαματρύος, συνέῤῥευσαν ἀπὸ πρωΐας περὶ τὸ πατριαρχεῖον καὶ καταβιβάσαντες τὸν πατριάρχην Μιχαὴλ Κηρουλάριον εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, κατ' ἀρχὰς παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ μεταβῇ παρὰ τῷ βασιλεῖ καὶ ἀπαιτήσῃ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ παρ' αὐτῶν ὑπογραφέντος ἐγγράφου. 'Ο λόγος δι' οὗ ὑπεστήριξαν τὴν αἴτησίν των ταύτην εἶναι ἀξιομνημόνευτος· ἐπειδὴ, εἶπον, αὐτὸς ὁ Μιχαὴλ ἀνεγνώρισε τὸν Κομνηνὸν διὰ τῆς πρεσβείας του βασιλέα, ἐὰν διασωθῇ ἀδιάῤῥηκτον τὸ ἔγγραφον, δυοῖν ἕτερον θέλει συμβῇ ἐξ ἴσου ἄτοπον· ἢ εὐφημήσαντες καὶ αὐτοὶ τὸν Κομνηνὸν ὡς βασιλέα ἐπιορκήσουσιν, ἢ ἀποποιούμενοι νὰ πράξωσι τοῦτο κολασθήσονται. 'Ο πατριάρχης ὅςτις ἐφάνη τὸ πρῶτον καταναγκαζόμενος ὑπὸ τῶν συγκλητικῶν καὶ τοῦ περὶ αὐτοὺς συῤῥεύσαντος πλήθους, ἔπειτα ἐδέχθη προθύμως τὴν αἴτησιν. 'Αλλὰ μετ' ὀλίγον πατριάρχης, καὶ συγκλητικοὶ καὶ λαὸς, ἀφέντες κατὰ μέρος ἔγγραφα καὶ ὅρκους, ἀνηγόρευσαν μιᾷ φωνῇ αὐτοκράτορα τὸν Κομνηνὸν, ὁ δὲ πατριάρχης ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τοῦ κινήματοςς διεμήνυσεν εἰς μὲν τὸν Κομνηνὸν νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ, εἰς δὲ τὸν βασιλέα νὰ ἐξέλθῃ τῶν ἀνακτόρων «κατ' οὐδὲν αὐτῷ προςηκόντων.» Καὶ ὅταν ὁ γέρων ὁ βασιλεὺς ἠρώτησε τοὺς ἐπὶ τούτῳ σταλέντας πρὸς αὐτὸν μητροπολίτας, τί παρέχει αὐτῷ. ὁ πατριάρχης ἀντὶ τῆς βασιλείας, ἐκεῖνοι ἀπεκρίθησαν «τὴν οὐράνιον βασιλείαν.» Τότε ὁ Μιχαὴλ ἀποβαλὼν τὴν πορφύραν καὶ τὰ κοκκοβαφῆ πέδιλα, καὶ ἐνδυθεὶς ἐσθῆτα ἰδιωτικὴν, ἀπῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ὅπου, ὡς φαί-

νεται, ἐκάρη μετ' ὀλίγον μοναχός. Ταῦτα ἐγένοντο τῇ 30 αὐγούστου. Τὴν δὲ ἐπιοῦσαν πολλὰ πρωῒ εἰςῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Κεκαυμένος διὰ δρόμωνος μετά τινων εὐπατριδῶν καὶ κατέλαβε τὰ ἀνάκτορα, διότι εἶχε προχειρισθῆ ὑπὸ τοῦ νέου βασιλέως κουροπαλάτης· περὶ δὲ τὸ ἑσπέρας ἔφθασε καὶ ὁ Κομνηνὸς, καὶ τῇ ἐπαύριον, 1 σεπτεμβρίου 1057, ἀπελθὼν ἐπισήμως εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν, ἐταινιώθη ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος αὐτῆς διὰ τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου καὶ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς αὐτοκράτωρ.

Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ὑπῆρξεν ὁ ἀρχηγέτης τῆς τῶν Κομνηνῶν δυναστείας. Ὅθεν ἐνταῦθα ἀπολήγει ἡ περίοδος καθ' ἣν ἦρξε τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὁ μακεδονικὸς οἶκος. Ἐνταῦθα δὲ ἀπολήγουσι καὶ δύο τῶν κυριωτάτων βοηθημάτων τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας, τὸ μὲν ἀρχαῖον, ἡ τοῦ Γεωργίου Κεδρηνοῦ σύνοψις ἱστοριῶν, τὸ δὲ νεώτερον, ἡ τοῦ Ἐδουάρδου Μυράλτ Βυζαντινὴ χρονογραφία. Περὶ τοῦ Κεδρηνοῦ ἐλάβομεν πολλάκις ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ νὰ ἀγανακτήσωμεν κατ' αὐτοῦ διότι ἕνεκα θρησκευτικῶν παθῶν καὶ προκαταλήψεων, διέστρεψε τά τε πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα. Ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν πρόκειται νὰ ἀποχωρισθῶμεν ἀπὸ αὐτὸν, ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὁσάκις ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ δὲν ἐπισκοτίζονται ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, ἡ ἀφήγησις τοῦ ἀνδρὸς ἀποβαίνει ὁδηγὸς ἀσφαλὴς, τὸν ὁποῖον, ἐγκαταλείποντα ἤδη ἡμᾶς, ἀποχαιρετίζομεν μετὰ λύπης εἰλικρινοῦς. Τοῦ δὲ νεωτέρου Μυράλτ τὸ ἔργον, δὲν εἶναι βεβαίως πάντοτε ἀκριβὲς, οὔτε περὶ τοὺς χρόνους οὔτε περὶ τὰ πράγματα. Ἀλλ' ὅταν ἀναλογισθῶμεν τὴν ἐκτενῆ περίοδον ἣν ἀπὸ τοῦ 395 μέχρι τοῦ 1057 οὐ μόνον κατ' ἔτος, ἀλλὰ κατὰ μῆνα, ἀλλὰ καθ' ἡμέρας ἐνίοτε παρηκολούθησεν, ἔτι δὲ τὴν πληθὺν τῶν Βυζαντινῶν, τῶν Λατίνων, τῶν Ἀράβων, τῶν Σλαύων καὶ τῶν Ἀρμενίων χρονογράφων, οὓς διεξῆλθε, συνέκρινε, ἐστάθμισε, καὶ ἑκάστοτε παρέθεσε, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι κατεσκεύασε τὸν τελειότερον τῶν ἄχρι τοῦδε ὑπαρχόντων σκελετῶν, ἢ κανάβων, καθὼς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, τοῦ μέρους ἐκείνου τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας, ὅστις θέλει πάντοτε χρησιμεύσει ὡς ἀφετηρία πάσης περαιτέρω ἐπεξεργασίας αὐτοῦ.

Δὲν θέλομεν ἐντούτοις καταπαύσει ἐνταῦθα τὸν λόγον περὶ τῶν χρόνων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, διότι ἀνάγκη νὰ συμπληρώσωμεν τὴν εἰκόνα τῶν γεγονότων τῆς περιόδου ταύτης πραγματευόμενοι περὶ τῶν ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ σχέσεων τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν.

Ἐν τῷ τέλει τοῦ προηγουμένου δεκάτου βιβλίου ἐξεθέσαμεν πῶς εἶχον τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα καθ' ἣν ἐποχὴν ἐμονάρχησεν ὁ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἀρχηγέτης Βασίλειος. Ὁ κλῆρος ἡμῶν ἦτο διῃρημένος εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα, ὧν τὸ μὲν καίτοι συμπράξαν εἰς τὴν κατάργησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταῤῥυθμίσεως, ἔσωζεν ἐλευθερίαν τινὰ φρονημάτων καὶ δογμάτων, ἐνῷ τὸ ἕτερον ἐνεφορεῖτο ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς δεισιδαιμονίας, ἣν ἠξίουν νὰ ἐνιδρύσωσιν αὖθις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οἱ μοναχοί· καὶ τοῦ μὲν πρώτου προΐστατο ὁ Φώτιος, τοῦ δὲ δευτέρου ὁ Ἰγνάτιος. Διὰ τῆς προστασίας τοῦ Βάρδα, προεχειρίσθη τῇ 25 δεκεμβρίου 857 πατριάρχης ὁ Φώτιος, ἐξωσθέντος τοῦ Ἰγνατίου. Ἀλλ' οἱ ἰγνατιανοὶ δὲν παρέδωκαν τὰ ὅπλα ἀμαχητὶ, ἀντιταχθέντες εἰς τοὺς φωτιανοὺς καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, καὶ ἰδίως ἐπικαλεσάμενοι τὴν κυριαρχικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης Νικολάου Α'. Ὁ δὲ ὠφελούμενος ἐκ τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἵνα ἐνασκήσῃ τὰ δικαιώματα τὰ ὁποῖα πρὸ καιροῦ ἤθελε νὰ σφετερισθῇ ἐπὶ τῆς ὅλης χριστιανικῆς ἐκκλησίας, καθῄρεσε τὸν Φώτιον ἐν ἰδίᾳ συνόδῳ, ἣν συνεκρότησε τῷ 863 ἐν τῇ μητροπόλει αὐτοῦ. Εἰς τὰς ἀφορμὰς ταύτας τῆς ἔριδος προσετέθη καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ πάπας ἐζήτησε συγχρόνως νὰ ὑπαγάγῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν πρὸ μικροῦ τότε χριστιανισθεῖσαν Βουλγαρίαν, καίτοι ἀνήκουσαν εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας τὰς πρὸ καιροῦ ἀφαιρεθείσας ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ, καίτοι δεξαμένην τὴν πίστιν διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας καὶ ἐκκλησίας. Ὅθεν ὁ Φώτιος κατήγγειλε, δι' ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς, πρὸς τοὺς ἀρχιερατικοὺς τῆς ἀνατολῆς θρόνους τὸν πάπαν Νικόλαον ὡς αἱρετικὸν καὶ συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ μέσα τοῦ 867 μεγάλην σύνοδον, δι' ἧς καθῄρεσε μὲν καὶ ἀνεθεμάτισεν αὐτὸν, κατεδίκασε δὲ πᾶσαν κυριαρχικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης εἰς τὰ πράγ-

ματα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Καὶ διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην προσῳκειώθη τὸν τότε αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως Λουδοβῖκον Β'., διὰ νὰ προσοικειωθῇ δὲ αὐτὸν κατέπεισε τὸν Μιχαὴλ Γ'., νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῇ 23 σεπτεμβρίου 867, ὁ Βασίλειος, ἀπαλλαγεὶς τοῦ Μιχαὴλ Γ'. ἐμονάρχησεν. Ὁ Φώτιος ἐφαίνετο ἀσφαλίσας τὸν θρίαμβον αὐτοῦ ἔν τε τῇ Ἀνατολῇ, ἔν τε τῇ Δύσει. Ἀλλ' αἴφνης ἡ σκηνὴ μετεβλήθη ὡς ἐκ μηχανῆς.

Τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ ὁ Βασίλειος κατεβίβασε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Φώτιον, ὑπερορίσας αὐτὸν ἐν μοναστηρίῳ τινὶ καλουμένῳ Σκέπῃ, ἀνεκάλεσε δὲ ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν Ἰγνάτιον καὶ παρέδωκεν αὐτῷ αὖθις τοὺς οἴακας τῆς ἐκκλησίας. Τί ἆρα προεκάλεσε τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην τῶν πραγμάτων ἀλλοίωσιν; Ἐῤῥέθη ὅτι ὁ Βασίλειος ἠγανάκτησε κατὰ τοῦ Φωτίου ὡς ἀπείρξαντος αὐτὸν τῆς θείας μεταλήψεως, καὶ ἀποκαλέσαντος ἀνδροφόνον καὶ τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἀνάξιον. Ἀλλ' ὅτι τοῦτο δὲν συνέβη ποτὲ, ἀπεδείχθη ἀριδήλως ὑπὸ τῶν σοφωτάτων νεωτέρων ἐρευνητῶν· καὶ τῇ ἀληθείᾳ οὐδὲ ἠδύνατο νὰ συμβῇ, διότι, καθ' ἃ εἴδομεν, ὁ Φώτιος ἀρχὴν εἶχε νὰ περιποιῆται πάντα κυριάρχην, συμβιβασθεὶς δὲ, ὅπως ἠξεύρομεν ἤδη, πρὸς τὸν δολοφόνον τοῦ φίλου αὐτοῦ καὶ εὐεργέτου Βάρδα, βεβαίως πολὺ ὀλιγώτερον ἤθελε διστάσει νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν Βασίλειον, ὅστις ἐπὶ τέλους δὲν κατέστησεν ἐκποδὼν τὸν Μιχαὴλ Γ'. εἰμὴ διότι προδήλως καὶ ὁμολογουμένως ἐκινδύνευεν ἐξ αὐτοῦ. Πολιτικοὶ λοιπὸν λόγοι ὑπηγόρευσαν τὴν ἀπόφασιν τοῦ Βασιλείου, λόγοι ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ σπουδαιότατοι. Ἐν πρώτοις οἱ ἰγνατιανοὶ ἦσαν ἀσυγκρίτως πολυαριθμότεροι τῶν φωτιανῶν. Ναὶ μὲν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχιερέων συνετάσσοντο μετὰ τοῦ Φωτίου, ἀλλ' ὅλον τὸ πανίσχυρον μοναχικὸν τάγμα καὶ ὅλον τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἦσαν τυφλῶς ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Ἰγνάτιον, ὥστε πατριαρχεύοντος τοῦ Φωτίου, ἤθελεν ἐξακολουθῇ κατάστασις πραγμάτων ἀνάλογος τῆς ἐπὶ τῆς μεταῤῥυθμίσεως· ὁ μὲν ἀνώτερος κλῆρος, καὶ οἱ τῆς ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως ἄνθρωποι ἤθελον εἶναι εὐχαριστημένοι, ἀλλ' ἡ μεγάλη τοῦ ἔθνους πλειονοψηφία ἤθελεν ἀντιπολιτεύεται, καὶ δεινὴ ἐντεῦθεν ἤθελεν ἐπικρατήσει ἐν τῇ ἀνατολῇ

ταραχὴ, τὴν ὁποίαν πρὸ πάντων ἤθελεν ὁ Βασίλειος νὰ κατευνάσῃ, σκοπῶν κυρίως νὰ ἀνορθώσῃ καὶ νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸ κράτος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑφισταμένης κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτοῦ καταστάσεως. Πλὴν τούτου ὁ Βασίλειος ἵνα ὑποστηρίξῃ τὸν Φώτιον ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ ἐπικυρώσῃ καὶ ἴσως νὰ αὐξήσῃ τὰς θυσίας εἰς τὰς ὁποίας καθυπεβλήθη ὁ Μιχαὴλ Γ'. πρὸς τὸν Λουδοβῖκον Β'., ἐνόμιζε δὲ ὁ Βασίλειος ὀλιγώτερον ἐπισφαλὲς νὰ φανῇ ἐνδίδων κατά τι εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως, ἢ εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Αἱ πρῶται ἠδύναντο νὰ ματαιωθῶσιν ἐν τῇ πράξει, ὅπως συνέβη ἐπὶ Εἰρήνης καὶ Ταρασίου, διότι ἡ μερὶς ἐπὶ τῆς ὁποίας αὗται ἐστηρίζοντο, ἐνόσῳ ἦτο ἐκτὸς τῶν πραγμάτων, ἅμα περιελθοῦσα εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς ἐκκλησίας φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐμετρίαζε τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ζῆλον, ὡς ἀντιβαίνοντα εἰς τὰ ἴδια αὐτῆς συμφέροντα· ἐνῷ ὁ Λουδοβῖκος Β'. εἶχεν ἀπαιτήσεις πολὺ πρακτικωτέρας· δὲν ἠρκεῖτο νὰ ἀναγνωρισθῇ ὁ αὐτοκρατορικὸς αὐτοῦ τίτλος, ἀλλ' ἠξίου νὰ ἐπικαλῆται *αὐτοκράτωρ αὔγουστος Ῥωμαίων* ὀνομάζων ἁπλῶς τὸν Βασίλειον *αὐτοκράτορα νέας Ῥώμης*· ὅ ἐστι παρεσκευάζετο νὰ περιορίσῃ τὸν Βασίλειον εἰς μόνην τὴν κυριαρχίαν τῆς ἀνατολῆς, ἀφαιρῶν ἀπὸ αὐτοῦ πᾶν δικαίωμα ἐπὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, κατὰ δὲ τὰς ἐπικρατούσας τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικὰς δοξασίας, τοιαύτη ἀπαίτησις ἐλογίζετο ὡς ἀντιβαίνουσα εἰς τὰ κυριώτατα τοῦ κράτους συμφέροντα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Λουδοβῖκος Β'. δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ ὑποστηρίξῃ τοιαύτας ἀξιώσεις· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῶν, ἔστω καὶ ἐμμέσου, ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῇ ἄλλος ἰσχυρότερος αὐτοῦ διάδοχος. Καὶ ἔπειτα ὁ Λουδοβῖκος Β'. δὲν ἠδύνατο οὐδὲ ὡς πρὸς τὸν πάπαν νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς πρὸ μικροῦ τότε συγκροτηθείσης συνόδου· μετ' ὀλίγον μάλιστα συνεβιβάσθη πρὸς αὐτόν· ὥστε καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Βασίλειος ἐνόμιζε τὴν μετὰ τοῦ πάπα συνεννόησιν προτιμοτέραν τῆς μετὰ τοῦ Λουδοβίκου, ἀφοῦ διὰ τῆς μετὰ τοῦ τελευταίου τούτου συμμαχίας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταβληθῇ ὁ πάπας.

Τοὺς λόγους τούτους εἶχε βεβαίως σταθμίσει πρὸ καιροῦ ὁ Βασίλειος καὶ εἶχε πρὸ καιροῦ διαφωνήσει πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Βάρδα

καὶ τοῦ Μιχαὴλ ἐπὶ τοῦ προκειμένου πραχθέντα· διότι ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς, ἅμα μείνας μόνος κύριος τῶν πραγμάτων, ἐνόμισεν ὡς ἓν τῶν πρωτίστων αὐτοῦ καθηκόντων τὴν ἐξορίαν τοῦ Φωτίου καὶ τὴν τοῦ Ἰγνατίου ἀνάκλησιν. Συγχρόνως δὲ ὅ,τε Βασίλειος καὶ ὁ Ἰγνάτιος ἔγραψαν πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον ἐπιστολάς, δι' ὧν ἀνήγγειλαν μὲν εἰς αὐτὸν τὴν γενομένην ἐν τῇ διοικήσει τῆς ἐκκλησίας μεταβολήν, παρεκάλουν δὲ αὐτὸν νὰ συμπράξῃ εἰς ὁριστικὴν τῆς ὑποθέσεως ταύτης ῥύθμισιν, εἰς τὴν συγκρότησιν συνόδου οἰκουμενικῆς, ἧς ἔργον θέλει εἶναι ἡ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ἀποκατάστασις. Εἶναι περιττὸν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι τὸ κείμενον τῶν ἐπιστολῶν τούτων καὶ μάλιστα τῆς τοῦ Ἰγνατίου ἐπιστολῆς, περιεῖχεν ἐκφράσεις τινὰς ὑπερβολικῆς εὐλαβείας καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, τὰς ὁποίας αὐτός τε καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἠδύναντο νὰ ἑρμηνεύσωσιν ὡς παραδοχὴν καὶ ἀναγνώρισιν τῶν κυριαρχικῶν αὐτοῦ ἀξιώσεων. Ἤδη ὁ Βασίλειος ὠνόμαζεν *ἔνθεον καὶ ἀποστολικὴν τὴν γνώμην* τοῦ πάπα. Ἀλλ' ὁ Ἰγνάτιος βεβαιοῖ ὅτι «ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ θεαρχικώτατος καὶ παναλκέστατος λόγος, ἕνα καὶ μόνον ἐξῃρημένον τε καὶ καθολικώτατον ἰατρὸν (τῶν ἀσθενειῶν καὶ τραυμάτων τῶν τῆς ἐκκλησίας μελῶν) προεχειρίσατο, τὴν σὴν δηλονότι ἀδελφικὴν καὶ πατρικὴν ὁσιότητα». Ἔπειτα δέ, παραθεὶς τὰς γνωστὰς τοῦ Σωτῆρος ῥήσεις πρὸς τὸν ἀπόστολον Πέτρον «σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρα οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσωσιν αὐτῆς»· ἔτι δὲ «καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τοῦ Οὐρανοῦ κλπ.», ἐπιφέρει. «Τὰς δὲ τοιαύτας μακαρίας φωνὰς οὐ κατά τινα πάντως ἀποκλήρωσιν τῷ κορυφαίῳ μόνῳ περιέγραψεν, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἱεράρχας τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης παρέπεμψε». «Καὶ τούτου χάριν ἔκπαλαι καὶ ἀνέκαθεν ἐν ταῖς ἀναφυείσαις αἱρέσεσι καὶ παρανομίαις ἐκριζωταὶ τῶν πονηρῶν σκανδάλων γεγόνασιν (οἱ ἀρχιερεῖς Ῥώμης)». «Καὶ νῦν δὲ ἡ σὴ μακαριότης ἀξίως διατεθεῖσα τῆς δεδομένης σοὶ Χριστόθεν ἐξουσίας . . . . . τὸν διὰ τῆς θυρίδος εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων λῃστρικῶς εἰςελθόντα (Φώτιον) . . . . τῇ χειρουργίᾳ τῆς ἱεραρχικῆς σου καὶ ἀποστολικῆς ἐξουσίας τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλη-

σίας ἐξέτεμες σώματος». Βεβαίως διὰ τῶν ἐκφράσεων τούτων ἀνεγνωρίζετο ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ κυριαρχικὴ ἐξουσία τοῦ πάπα Ῥώμης. Ἀλλὰ τούτου τεθέντος, διὰ τί δὲν ἀνετίθετο εἰς μόνον τὸν πάπαν ἡ ὁριστικὴ καὶ τελειωτικὴ τῆς ἀνὰ χεῖρας ὑποθέσεως ῥύθμισις, ἀλλὰ συνεκαλεῖτο ἐπὶ τούτῳ σύνοδος οἰκουμενική; διὰ τί αὐτὸς ὁ πάπας συνῄνει νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν σύνοδον ταύτην; Πῶς δὲ ἔμελλε νὰ συμπράξῃ; ὡς πρόεδρος; ἀλλὰ τότε δὲν ἦτο κυρίαρχος. Ὡς κυρίαρχος; ἀλλὰ τότε πρὸς τί ἡ σύνοδος; Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰγνατίου, ὅσῳ περιποιητικὴ καὶ ἂν ἦτο, δὲν ἔλυε τὸ ζήτημα, ὅπως βεβαιοῦσιν οἱ δυτικοὶ καὶ ἰδίως ὁ Ἐργενρoῖθερ· ἀπεναντίας μάλιστα διὰ τῆς προτάσεως τοῦ νὰ συγκροτηθῇ οἰκουμενικὴ σύνοδος ὑπεδείκνυεν ὅτι δὲν παραδέχεται ἀπολύτως τὴν κυριαρχικὴν τοῦ πάπα ἐξουσίαν. Καὶ τῷόντι μετ' ὀλίγον τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ὅτι βασιλεὺς καὶ πατριάρχης οὐδόλως ἐνόουν νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς λόγους αὐτῶν τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπολύτου εἰς τὸν πάπαν ὑποταγῆς· ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς αὐτῶν, ἰδίως τοῦ Βασιλείου, ἦτο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἑνότητα καὶ εἰρήνην διὰ τῆς συμπράξεως τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, καὶ ὅτι μόνον ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν σύμπραξιν ταύτην ἐνόμισεν ὅτι εὐπορεῖ νὰ παραδώσῃ αὐτῷ, δίκην θυμάτων, τὸν Φώτιον καὶ τοὺς φωτιανούς, ἐπιφυλαττόμενος ὅμως νὰ διασώσῃ ἀκέραιον τὸ κυριαρχικὸν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν ἀξίωμα. Ἐκ τούτου δὲ ἕπεται ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἥ τε πολιτεία καὶ ἡ ἐκκλησία ἡμῶν δὲν ἀπέδιδον πολλὴν σπουδαιότητα εἰς τὰς ἐπὶ αἱρέσει κατηγορίας, ὅσας πρὸ ὀλίγων ἔτι μηνῶν ἀπήγγειλε μὲν ὁ Φώτιος κατὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, ἐκύρωσε δὲ ἡ τελευταία οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἀλλὰ πρώτιστον μέλημα εἶχον τὴν ἐν τῇ ἑνότητι τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος διατήρησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν.

Ἐν τούτοις δὲν ἔχομεν χρείαν νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Δύσεως ἔσπευσε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν παραχωρήσεων τὰς ὁποίας κατὰ τὸ φαινόμενον ἐποίουν εἰς αὐτὴν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Ἰγνατίου. Ὅταν ἔφθασαν αἱ ἐπιστολαὶ αὗται εἰς Ῥώμην, ὁ πάπας Νικόλαος εἶχεν ἀποθάνει· ἀλλ' ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀδριανὸς Β'. συνεκάλεσεν ἐν ἀρχῇ ἰουνίου 869 ἰδίαν εἰς Ῥώμην

σύνοδον ἥτις κατεδίκασεν ἁπάσας τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου καὶ τοῦ Ἰγνατίου συγκροτηθείσας συνόδους, ὡς παρασυναγωγὰς, ἀνεθεμάτισεν αὖθις τὸν Φώτιον, καὶ ἀπένειμεν συγγνώμην εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ συμπράξαντας ἐὰν μετανοήσαντες φανῶσιν εὐπειθεῖς εἰς τὰ παπικὰ δόγματα. Μεθ' ὃ ὁ πάπας ἐξαπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τρεῖς τοποτηρητὰς ἵνα κομίσωσι τὰς προκειμένας ἀποφάσεις, καὶ προσέτι δήλωσιν ῥητῆς εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν θρόνον καὶ τὰ δόγματα αὐτοῦ ὑποταγῆς, φροντίσωσι νὰ ὑπογραφῶσι πάντα ταῦτα ὑπὸ πάντων τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς, καὶ προεδρεύσωσι τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου, ἥτις προέκειτο ἤδη νὰ συγκροτηθῇ αὐτόθι. Ἡ σύνοδος αὕτη συνῆλθε τῇ 5 ὀκτωβρίου 869, καὶ ἐν αὐτῇ ὅ,τε Βασίλειος καὶ ὁ Ἰγνάτιος ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιμείνωσι πολιτευόμενοι ὅσον ἐνδέχεται συμβιβαστικῶς, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ κύριος ἢ μᾶλλον ὁ μόνος σκοπὸς τῆς συνόδου ταύτης ἦτο νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ καταδίκη τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν, ὅσοι δὲν ἤθελον ἀναγνωρίσει τὴν γενομένην μεταβολὴν, ὅ ἐστι νὰ ἐπικυρωθῶσιν ὅσα ἔπραξαν ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Ἰγνάτιος. Ἀλλ' ἂν ἐπολιτεύθησαν συμβιβαστικῶς, δὲν ὑπετάχθησαν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, εἰς ὅλας τὰς θελήσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης καὶ τῶν τοποτηρητῶν αὐτοῦ. Ὁ τῆς ἑνώσεως τύπος ὃν λατινιστὶ συντεταγμένον ἐξαπέστειλεν ἐκ Ῥώμης ὁ πάπας, ἵνα ὑπογραφῇ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς, δὲν μετεφράσθη κατὰ λέξιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ συντομώτερον, καὶ προσέτι εἰς τρόπον ὅλως ἀναιροῦντα τοὺς ὅρους τῆς εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν τῆς Ῥώμης θρόνον ὑποταγῆς. Ταύτην δὲ τὴν οὕτω πῶς ἑλληνιστὶ διατυπωθεῖσαν δήλωσιν ὑπέγραψαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἔγινε καὶ ἤδη ὅ,τι εἶχε πράξει ὁ πατριάρχης Ταράσιος ὡς πρὸς τὰς πατριαρχικὰς ἀξιώσεις τοῦ Ἀδριανοῦ Α'. ἐπὶ τῆς Ζ'. οἰκουμενικῆς συνόδου (σελ. 565 τοῦ τρίτου τόμου). Τῷόντι τὸ ἑλληνικὸν κείμενον, τὸ ὁποῖον ὑπέγραψαν οἱ ἡμέτεροι, ἔλεγεν ἁπλῶς ὅτι ἀναθεματίζουσι τὸν Φώτιον καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ, ὅτι παραδέχονται πάντα ὅσα περὶ αὐτοῦ ἀπεφάσισεν ὁ Νικόλαος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἀδριανὸς, ἀλλ' οὐδὲν περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς κυριαρχικῆς τοῦ πάπα ἐξουσίας διελάμβανε. Κατὰ δὲ τὰς ἐπομέ-

νας ἀποφάνσεις καὶ ἐνεργείας τῆς συνόδου ἔμελλε νὰ ἀποκαλυφθῇ ἔτι σαφέστερον ἡ τοῦ Βασιλείου, τοῦ Ἰγνατίου, καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ προκειμένου προαίρεσις. Κατ' αὐτὴν τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἑργενροῖθερ ἡ ἀρχὴ ἥτις ἐπεκράτησε τῶν συζητήσεων οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀποφάσεων τῆς προκειμένης συνόδου εἶναι, ὅτι οὐχὶ ὁ πάπας μόνος καὶ ἀποκλειστικῶς, ἀλλὰ οἱ πέντε πατριάρχαι, ὅ ἐστιν ὁ Ῥώμης, ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἀντιοχείας καὶ ὁ Ἱεροσολύμων, εἶναι οἱ δικαιούμενοι νὰ κρίνωσιν ἀπὸ κοινοῦ περὶ παντὸς ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, ἀφορῶντος εἰς τὴν ὅλην ἐκκλησίαν. Πρῶτος ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἠλίας ἀπεφήνατο ὅτι «τὰς πατριαρχικὰς κεφαλὰς ἐν τῷ κόσμῳ ἔθετο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἀναφυόμενα σκάνδαλα δι' αὐτῶν ἀφανίζονται·» ἁπλῶς δὲ προκαθήμενον ὀνομάζει τὸν θρόνον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης. Ὁ δὲ Σμύρνης μητροπολίτης Μητροφάνης, εἷς τῶν πιστοτέρων ὀπαδῶν τοῦ Ἰγνατίου, καταδεικνύων τὴν παντελῆ τῶν πέντε ἱεραρχῶν ἰσότητα, εἶπεν ὅτι ὁ Θεὸς «ἔθετο κἀν τῷ στερεώματι τῆς ἐκκλησίας οἱόν τινας μεγάλους φωστῆρας τὰς εὐθεῖς πατριαρχικὰς κεφαλὰς εἰς φαῦσιν πάσης τῆς γῆς, ὥστε ἄρχειν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς καὶ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ φωτός.» Καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ἐκφέρει ῥητότερον τὴν ἀρχὴν ταύτην, ὅτι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ὑποθέσεις κρίνονται οὐχὶ ὑπὸ ἑνὸς τῶν πατριαρχῶν, ἀλλὰ ὑπὸ τῆς τῶν πατριαρχῶν πλειονοψηφίας, ἐρωτῶν· «πρᾶξιν τεσσάρων πατριαρχικῶν θρόνων τίς λῦσαι δυνήσεται;» Ὡσαύτως δὲ ὁ αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος Βαάνης, ἐν τῇ πρὸς τοὺς φωτιανοὺς παραινέσει αὐτοῦ, ἠρώτησεν αὐτούς· «δείξατε τὴν ὥραν ταύτην ὅτι εἴτε αἱρετικός τις, εἴτε σχισματικὸς ἐν οἱῳδήποτε τόπῳ ἐφρόνησεν ἔξω τῶν τεσσάρων πατριαρχῶν, καὶ διεσώθη· εἰ γοῦν σήμερον τὰ τέσσαρα πατριαρχεῖα, μᾶλλον δὲ τὰ πέντε κατακρίνουσιν ὑμᾶς, τίς ὁ βοηθήσων ὑμῖν;» Ὡμίλησε δὲ ὁ Βασίλειος περὶ τεσσάρων μόνον πατριαρχῶν, καὶ ὁ Βαάνης πρῶτον μὲν περὶ τεσσάρων, ἔπειτα δὲ ἀμέσως περὶ πέντε, διότι ὁ σύγγελος τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας δὲν ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ ἐν ἀρχῇ τοῦ 870 καὶ δὲν μετέσχε κατὰ πρῶτον τῆς συνόδου εἰμὴ ἐν τῇ ἐννάτῃ

αὐτῆς συνεδριάσει· ἀλλ' ἦτο γνωστὴ ἐκ προοιμίου ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρὸς τοὺς λοιποὺς πατριάρχας ὁμοφροσύνη αὐτοῦ. Οἱ δὲ τοῦ πάπα ἀντιπρόσωποι, οἱ τῆς συνόδου προεδρεύσαντες καὶ πάσας τὰς δοξασίας ταύτας ἀκούσαντες οὐ μόνον δὲν ἠμφισβήτησαν αὐτάς, ἀλλὰ καὶ διά τινων κανόνων τῆς συνόδου ταύτης, οἷον τοῦ 14, τοῦ 17 καὶ τοῦ 21 ῥητῶς, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ἑργενροῖθερ, ἀνεγνώρισαν τὴν μεταξὺ τῶν πέντε ἀρχηγῶν τῆς ἐκκλησίας ἰσότητα. Ὥςτε οἱ τὴν σύνοδον ταύτην συγκροτήσαντες ἀρχιερεῖς καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες σαφέστατα διὰ τῶν συζητήσεων καὶ ἀποφάσεων αὐτῶν ἀπέδειξαν ὅτι πολὺ ἀπεῖχον τοῦ νὰ ἀποδέχωνται κυριαρχικόν τι ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας δικαίωμα τοῦ πάπα.

Τοῦτο δὲ κατέστη ἔτι φανερώτερον ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν διεξήχθη καὶ αὐτὴ ἡ περὶ τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν ὑπόθεσις. Ἐν τῇ 6 συνεδριάσει ἥτις ἐγένετο τῇ 25 ὀκτωβρίου, οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἀφοῦ εἶδον ὅτι ὁ Φώτιος, προςαχθεὶς ἐνώπιον τῆς συνόδου, ἀπεποιήθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς, ἠξίωσαν ὅτι τὰ περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος ἀπεφασίσθησαν ἤδη ὁριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως ὑπὸ τοῦ ἐντολέως αὐτῶν καὶ ὅτι ἦτο περιττὸν νὰ ἐπιτραπῇ περαιτέρω τις ἀπολογία ἐνώπιον τῆς συνόδου εἰς τοὺς φωτιανοὺς ἐπισκόπους. Ἀλλ' ὁ Βασίλειος ἀπήτησε νὰ ἀκούσῃ ἡ σύνοδος τοὺς φωτιανούς, καὶ προεδρεύσας αὐτοπροςώπως τῆς συνεδριάσεως ἐκείνης, διέταξε νὰ προςέλθωσιν οἱ κατηγορούμενοι, παρὰ τὴν θέλησιν τῶν ἀντιπροςώπων τοῦ πάπα, οἵτινες δὲν ἀντέστησαν πλειότερον. Τὸ μὲν ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε τὸ αὐτό. Ἐπειδὴ οἱ φωτιανοὶ ἐπίσκοποι ἀπεποιήθησαν, ὅπως καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν, νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν δικαιοδοσίαν τῆς παρούσης συνόδου, συγκατεδικάσθησαν ἅπαντες καὶ συνανεθεματίσθησαν μετὰ τοῦ Φωτίου, ἡ σύνοδος ὅμως δὲν παρέστη ὡς ἁπλοῦς ἐκτελεστὴς τῶν προηγουμένως ὑπὸ τοῦ πάπα ἀποφασισθέντων, ἀλλὰ ἐξέδωκεν ἰδίαν ἀπόφασιν, ἀφοῦ αὐτὴ ἠκροάσατο τῶν κατηγορουμένων. Πρὶν προβῶμεν περαιτέρω, παρατηροῦμεν ὅτι, παρεκτὸς τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν, ἐκλήθησαν ἐνώπιον τῆς συνόδου κατὰ τὴν 8 αὐτῆς συνεδρίασιν, τὴν γενομένην τῇ 5 νοεμβρίου, καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν εἰκονομάχων. Ἐκ τούτων τρεῖς μέν, ὁ κληρικὸς Νικήτας, ὁ νομικὸς Θεοφάνης καί τις Θεόφιλος,

ἀρνηθέντες τὰ δόγματα αὐτῶν, προςῆλθον εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐκκλησίαν, ἐπαινεθέντες ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς συνόδου. Ἀλλ' ὁ ἐπιφανέστερος πάντων, ὁ γηραιὸς προστάτης τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταῤῥυθμίσεως Θεόδωρος ὁ Κρίθινος, ἔμεινε πιστὸς εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ καὶ συνανεθεματίσθη μεθ' ὅλων τῶν τετελευτηκότων καὶ ζώντων ὀπαδῶν αὐτοῦ. Ἡ σύνοδος ἐξέδωκε προςέτι καί τινας κανόνας ἀναγομένους τὸ πλεῖστον εἰς τὰ δύο ἐκεῖνα κυριώτατα παρ' αὐτῆς λυθέντα ζητήματα, τὴν καταδίκην τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν καὶ τὴν καταδίκην τῶν εἰκονομάχων, μεθ' ὃ διελύθη κατὰ τὴν δεκάτην συνεδρίασιν, τὴν συγκροτηθεῖσαν τῇ 28 φεβρουαρίου 870. Πρὶν κηρύξῃ τὴν διάλυσιν αὐτῆς ὁ βασιλεὺς ἠρώτησεν ἐὰν πάντες ὁμοφώνως παραδέχωνται τὰ ἀποφασισθέντα, εἰς ὃ ἡ σύνοδος ἀπεκρίθη διὰ πανηγυρικῶν ἐπευφημιῶν ὡς πρὸς τὰ γενόμενα, καὶ νέων ἀναθεματισμῶν κατὰ τῶν ἀντιδοξούντων. Τότε ὁ βασιλεὺς, ὅςτις ἐπεθύμει καὶ ἤλπιζε νὰ κλείσῃ τὰς θύρας τοῦ λοιποῦ εἰς πάσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς ταύτας ἔριδας, προςέθηκεν ὅτι «λυομένης τῆς ἁγίας ταύτης καὶ οἰκουμενικῆς Η'. συνόδου, ὁ φωραθησόμενος τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ ἐναντιοῦσθαι, ὅςτις ἂν εἴη, συγγνώμην παρὰ τῆς βασιλείας ἡμῶν οὐχ εὑρήσει, ἀλλ' ἐνδίκως κατακριθήσεται καὶ τῆς πόλεως ἡμῶν ἀπελαθήσεται».

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ προκειμένη σύνοδος, ἣν οἱ μὲν Λατῖνοι ὠνόμασαν Η'. οἰκουμενικὴν, εἰ καὶ μετά τινων ἐπιφυλάξεων, οἱ δὲ ἡμέτεροι ἀπεκάλεσαν βραδύτερον διαῤῥήδην ψευδογδόην, ψευδοοικουμενικὴν, βιαίαν, παράνομον· καὶ ταῦτα ἐπρέσβευσαν περὶ αὐτῆς αἱ δύο ἀντίθετοι μερίδες, διότι δῆθεν ἀνεγνώρισε τὸ κυριαρχικὸν ἀξίωμα τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' ἐξ ὅσων ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν συνάγεται προδήλως ὅτι ἀπεναντίας ἡ σύνοδος αὕτη καθιέρωσε τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσότητος μεταξὺ τῶν πέντε πατριαρχῶν, ἤτοι τὴν λεγομένην ἐκκλησιαστικὴν πενταρχίαν, ὀνομάσασα ἁπλῶς προκαθήμενον τὸν θρόνον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης. Τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, τίνος ἕνεκα ἆρά γε ἀπεδοκιμάσθη μὲν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, τοσοῦτον δὲ προθύμως ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τῶν δυτικῶν; Ἐν πρώτοις παρατηρητέον ὅτι ὁ Ἀδριανὸς Β'. ἀπεδέξατο μὲν τὴν σύνοδον τοῦ 869, δὲν ἐπεκύρωσε δὲ τὰ ἐν αὐτῇ ῥηθέντα καὶ ἀπο-

φασισθέντα περὶ τῆς πενταρχίας. Τοῦτο ὅμως κατ' οὐδὲν ἐλαττοῖ τὸ κῦρος τῶν ἀποφασισθέντων, ὄχι μόνον διότι οἱ τοποτηρηταί του οὐδόλως ἀντέστησαν ἐν τῇ συνόδῳ, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι ἅμα ὁ πάπας ἀπεφάσισε νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχιερέων εἰς τὴν ῥύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἔστω καὶ ὡς πρῶτος ἐν ἴσοις, δὲν ἐδικαιοῦτο ἔπειτα νὰ ἀναιρέσῃ μονομερῶς τὰ ἀπὸ κοινοῦ ἀποφασισθέντα. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἠδύνατό τις νὰ ἀμφισβητήσῃ τὰ περὶ πενταρχίας ἀποφασισθέντα, μήπως ἀφ' ἑτέρου ἐκυρώθη ἡ κυριαρχικὴ τοῦ πάπα ἀξίωσις; Ἐκ τῶν προεκτεθέντων καθίσταται ἀναμφισβήτητον ὅτι ὄχι· ὥςτε πάντοτε δέον νὰ ἐξηγηθῇ διατὶ ὁ πάπας ἀπεδέχθη τὴν σύνοδον, οἱ δὲ ἡμέτεροι κατεδίκασαν αὐτήν; Τὸ σπουδαιότερον ὅπερ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ κατ' αὐτῆς εἶναι, ὅτι ὀλίγοι ὑπῆρξαν οἱ μετασχόντες αὐτῆς ἱεράρχαι. Ἐν τῇ πρώτῃ συνεδριάσει δὲν εἶχον παρευρεθῇ, παρεκτὸς τοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου, καὶ τῶν τοποτηρητῶν τῆς Ῥώμης, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, εἰμὴ μόνον 12 ἐπίσκοποι. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι προςαυξάνοντες καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἑπομένην συνεδρίασιν συνεποσώθησαν κατὰ τὴν τελευταίαν εἰς 102, ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶναι μικρὸς παραβαλλόμενος πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπισκόπων, ἐξ ὧν συνεκροτήθησαν αἱ μεγάλαι τῆς Ἀνατολῆς σύνοδοι ὅσαι ἢ παρὰ πάντων ἢ παρά τινων ὠνομάσθησαν οἰκουμενικαί. Ἵνα δὲ περιορισθῶμεν εἰς μόνας τὰς δύο προηγουμένως ὑπὸ τοῦ Φωτίου προεδρευθείσας συνόδους, τῷ 861 καὶ 867, εὑρίσκομεν ὅτι τῆς μὲν πρώτης μετέσχον 318 ἐπίσκοποι, τῆς δὲ δευτέρας αἱ πράξεις φέρουσι περὶ τὰς 1000 ὑπογραφάς. Εἶναι λοιπὸν βέβαιον ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς ἀπέσχον τῆς προκειμένης συνόδου καὶ ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Φώτιον, καίτοι ὁ βασιλεὺς πάσῃ δυνάμει ἐπροστάτευε τὸν Ἰγνάτιον· νέα αὕτη ἀπόδειξις ὁπόσον ἄδικος εἶναι ἡ τοσάκις ὑπὸ τῶν Δυτικῶν ἐπαναληφθεῖσα κατηγορία ὅτι παρ' ἡμῖν οἱ βασιλεῖς ἦγον καὶ ἔφερον κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν ἐκκλησίαν. Τὸ δ' εὐάριθμον τοῦτο τῶν ἀποδεξαμένων τὴν σύνοδον τοῦ 869 ἐπισκόπων, ὁμολογοῦσι καὶ οἱ δυτικοί, ἀλλ' ἐπιφέρουσιν ὅτι ἡ ἀξία τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνόδων οὐδέποτε ἐξετιμήθη ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν μετασχόντων αὐτῶν ἀρχιερέων, καὶ ὅτι ἡ νομιμότης τῆς προκειμένης στηρίζεται

ἰδίως εἰς τὴν ἐν αὐτῇ παρουσίαν τῶν τοποτηρητῶν ὅλης τῆς Δύσεως καὶ τῶν τοποτηρητῶν τῶν τριῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς δὲ νομίζομεν ὅτι ἀναμιμνησκόμενοι ὅσα συνέβησαν ἐπὶ τῶν πλείστων προηγουμένων συνόδων, δὲν δυνάμεθα νὰ καταδικάσωμεν τὴν παροῦσαν ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς συγκροτήσεως αὐτῆς. Ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι ἐπείσθησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἐπιτραπεῖσαν αὐτῷ προεδρίαν τῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ 150 περίπου ἔτη, ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου, δὲν ἔπαυσαν πολιτευόμενοι πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς Ῥώμης μετὰ τῆς αὐτῆς μετριοπαθείας καὶ συνέσεως, ἣν εἴδομεν διαλάμψασαν ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 869, ὅτε αἴφνης ὁ πάπας Λέων Θ'. ἀντιστρέφων τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Φωτίου ἀφώρισε τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ὡς αἱρετικήν. Τότε τελευταῖον ἐνόησαν οἱ ἡμέτεροι ὅτι δὲν ὑπῆρχε τρόπος νὰ ἐξευμενισθῇ ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης, καὶ νὰ συμβιώσῃ μετ' αὐτῶν ἐν εἰρήνῃ κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τῶν πρώτων οἰκουμενικῶν συνόδων. Καὶ τότε μόνον ἀναλαβόντες αὖθις τὸ ὅπλον τοῦ Φωτίου ἐπεχείρησαν νὰ ἐγείρωσι κατὰ τῆς ἀκαταπαύστου ἐκείνης τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπιθέσεως φραγμόν τινὰ ἰσχυρότερον τῶν ὁρισμῶν, ὅσοι τοσάκις ἐπανελήφθησαν ὑπὸ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων περὶ τῶν ἁπλῶν αὐτῆς πρεσβείων, ἐπὶ δὲ τούτῳ, ἀμυνόμενοι ἤδη, κατεδίκασαν τὰς καινοτομίας ὅσαι ἐπεκράτησαν ἐν τῇ Δύσει ὡς πρὸς τὰ ἀρχικὰ τῆς ἐκκλησίας δόγματα, νόμιμα καὶ ἔθιμα, ἵνα ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης, εἴτε ὁμολογῶν τὰς παρεκτροπὰς αὐτοῦ, εἴτε ἐπιμένων εἰς αὐτὰς, εἴτε δηλαδὴ ὑποκύπτων εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς, εἴτε χωριζόμενος ἀπὸ αὐτῆς, νὰ ἀποβάλῃ οὕτως ἢ ἄλλως πάντα τρόπον τοῦ νὰ ἐνασκήσῃ τοῦ λοιποῦ κυριαρχικὰ ἐπ' αὐτῆς δικαιώματα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύνοδος τοῦ 869 εἶχεν ἀφήσει κατὰ μέρος τὸν φραγμὸν τοῦτον, οὗ τὸν θεμέλιον λίθον ἔθετο ἡ τοῦ 867 σύνοδος, περιορισθεῖσα εἰς τὸ νὰ ἐπαναλάβῃ καὶ νὰ ὀχυρώσῃ τοὺς προηγουμένους ὁρισμοὺς, τῶν ὁποίων ἡ ἰσχὺς ἀπεδείχθη πλειστάκις ἀνεπαρκὴς, τούτου ἕνεκα ἡ προκειμένη σύνοδος ἐλογίσθη ἀποδοκιμαστέα καὶ καταδικαστέα. Ἐννοεῖται ἤδη τίνος ἕνεκα οἱ δυτικοὶ τ' ἀνάπαλιν ἀπεδέχθησαν καὶ ἠσπάσθησαν αὐτήν. Ναὶ μὲν αὐτὴ δὲν ἐπεκύρωσε κατ' οὐσίαν τὰς κυριαρχικὰς

τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως ἀξιώσεις, καθιερώσασα ἀπ' ἐναντίας ἑτέραν ἀρχὴν, τὴν ἐκκλησιαστικὴν πενταρχίαν. Ἀλλὰ κατὰ τύπους ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐφάνη ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ ὑποκύπτουσα εἰς τὴν θέλησιν καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ πάπα, διότι ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς δι' ὧν οὗτος προςεκλήθη νὰ συμπράξῃ εἰς αὐτὴν, παρεστάθη ὡς διαιτητὴς, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου· διότι ἡ δήλωσις ἣν ὑπέγραψαν οἱ ἀρχιερεῖς, ἐστάλη ἐκ Ῥώμης· διότι ἡ σύνοδος τοῦ 867 ἡ ἐπαγαγοῦσα καιρίαν πληγὴν εἰς τὴν κυριαρχικὴν ἀξίωσιν τοῦ πάπα, ἀνετράπη ἐκ θεμελίων· διότι ὁ Φώτιος ὁ κυριώτατος τῶν ἀξιώσεων ἐκείνων πολέμιος, κατεδικάσθη· καὶ διότι ἴσχυσαν ἤδη πᾶσαι αἱ ἰδιόῤῥυθμοι ἀποφάσεις καὶ ἐνέργειαι τοῦ πάπα κατὰ τοῦ Φωτίου. Ταῦτα δὲ πάντα ἐλογίσθησαν ὡς ἔμμεσός τις ἀναγνώρισις τῆς ποθητῆς κυριαρχίας, καὶ οἱ πάπαι μετὰ τὴν ταπείνωσιν ἣν ὑπέστησαν ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 867, ἐνόμισαν συνετὸν νὰ εὐχαριστηθῶσιν εἰς τὴν σχετικὴν ταύτην ἱκανοποίησιν, ἐπιφυλαττόμενοι νὰ ζητήσωσι βραδύτερον τὴν συμπλήρωσιν αὐτῆς.

Ἐπὶ τέλους λοιπὸν ἐπεκράτησε τὸ τοῦ Φωτίου σύστημα καὶ ὄχι τὸ τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Ἰγνατίου. Τὸ ζήτημα δηλαδὴ ἀντὶ τοῦ νὰ ἦναι ἁπλῶς διοικητικὸν, ἀπέβη αὖθις δογματικόν. Ἀλλ' ὡς πρὸς τοῦτο δὲν θέλομεν παύσει λυπούμενοι, διότι ὁ Φώτιος πρῶτος ἔφερεν εἰς μέσον τὴν δογματικὴν διαίρεσιν. Ναὶ μὲν οἱ Λατῖνοι ἤθελον βεβαίως καὶ οἴκοθεν μεταχειρισθῆ τὸ ὅπλον τοῦτο· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς ἤθελεν εἶναι πάντοτε προτιμότερον νὰ μείνῃ εἰς αὐτοὺς ἡ πρώτη τοῦ τοιούτου τρόπου τῆς διαιρέσεως εὐθύνη. Καὶ ἤδη ἐπανερχόμενοι εἰς τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Ἰγνάτιον ἐπιμένομεν ἐπαινοῦντες τὴν μετριοπάθειαν αὐτῶν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ δι' αὐτῆς δὲν ἐθυσίασαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας μας, ὅπως ἀπεδείχθη ἀμέσως ἡλίου φαεινότερον. Τῳόντι τρεῖς ἡμέραι εἶχον μόλις παρέλθει ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς μεγάλης ἐκείνης συνόδου, ὅτε ὁ Βασίλειος συνεκάλεσεν ἰδίαν τῶν πέντε πατριαρχῶν ἢ πέντε μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν δυνάμεων σύνοδον, ἵνα λύσῃ τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα. Οἱ Βούλγαροι, ὡς ἠξεύρομεν ἤδη, (σελ. 823 καὶ ἑπομ. τοῦ τρίτου τόμου) εἶχον πρό τινος χρόνου ἀποδεχθῆ τὸν χριστιανισμὸν δι' ἐνεργειῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας καὶ βασιλείας. Ἀλλ' ἀφοῦ ἐπέτυχον, τούτου ἕνεκα, ἱκανὰ παρὰ τῶν

ἡμετέρων πλεονεκτήματα, ἐφάνησαν ἔπειτα εὐδιάθετοι νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ ὠφεληθῶσιν ὡσαύτως παρ' αὐτῆς τε καὶ παρὰ τῶν Φράγκων. Μετ' ὀλίγον ὅμως πάλιν, ὑπολαβόντες συμφερωτέραν τὴν μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἕνωσιν, ἀπέστειλαν αὐτόθι πρέσβεις, ἔτι διαρκούσης τῆς μεγάλης συνόδου, ἵνα λυθῇ ὑπὸ τῶν συνηγμένων ἀρχηγῶν ἅπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τὸ ζήτημα, εἰς τίνα ἐκ τῶν δύο θρόνων, τῆς παλαιᾶς ἢ τῆς νέας Ῥώμης, θέλει ὑπάγεται ἡ Βουλγαρικὴ ἐκκλησία. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ὁ Βασίλειος συνεκάλεσε τὸν πατριάρχην Ἰγνάτιον καὶ τοὺς τοποτηρητὰς τῶν τεσσάρων ἄλλων πατριαρχῶν. Ὁ Ἰγνάτιος καίτοι παρὼν δὲν μετέσχε τῆς συζητήσεως οὐδὲ τῆς ἀποφάσεως, διότι ἐνείχετο εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἥτις ἔμελλε νὰ κριθῇ, ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας. Ἀλλ' οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἅμα οἱ Βούλγαροι ὑπέβαλον τὸ ζήτημα αὐτῶν, ἔσπευσαν νὰ ἀντείπωσιν ὅτι ἡ Βουλγαρία εἶναι ἤδη ὑποτεταγμένη εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν θρόνον, διότι ὁ ἡγεμὼν αὐτῆς ἀπετάθη εἰς τὸν θρόνον τοῦτον παραδοὺς αὐτῷ ἑαυτόν τε καὶ τὴν χώραν καὶ τὸ ἔθνος αὐτοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ δεξάμενος ὁδηγίας καὶ διδασκαλίας καὶ ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς. Τὸ πρᾶγμα εἶχεν οὕτω τῇ ἀληθείᾳ· οἱ τοποτηρηταὶ ὅμως τῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς ἀντιπαρετήρησαν ὅτι δὲν πρόκειται νὰ κρίνωσι πῶς ἔχουσι τὰ πράγματα, ἀλλὰ πῶς δέον νὰ ὁρισθῶσιν. Ἠρώτησαν λοιπὸν τοὺς Βουλγάρους, εἰς τίνα ἀνῆκεν ἡ χώρα αὐτῶν ὅταν καθυπέταξαν αὐτήν, καὶ ἂν ὑπῆρχον τότε αὐτόθι Ἕλληνες ἢ Λατῖνοι ἱερεῖς· ἐπειδὴ δὲ οἱ Βούλγαροι ἀπεκρίθησαν ὅτι ἡ μὲν χώρα ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, Ἕλληνες δὲ μόνον ἱερεῖς ὑπῆρχον τότε αὐτόθι, οἱ τοποτηρηταὶ τῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς ἀπεφήναντο ἤδη, ὅτι ἄρα ἡ χώρα ἀνῆκεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τότε ἐξεῤῥάγη μακρὰ συζήτησις, τῆς ὁποίας ὅμως ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἐπικύρωσις τῆς προηγουμένης ἀποφάσεως, λαμπρῶς οὕτως ἐφαρμοσθέντος τοῦ περὶ ἐκκλησιαστικῆς πενταρχίας κανόνος. Οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα διεμαρτυρήθησαν, ἀλλ' ἡ ἀπόφασις ἐξετελέσθη, ὥστε κατέστη εἴπερ ποτὲ ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ σύνοδος τοῦ 869 καθιέρωσε τὴν

μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐκκλησίας ἰσότητα, οὐχὶ δὲ τὴν κυριαρχίαν ἑνὸς ἐξ αὐτῶν.

Ἀλλ' ἐὰν ὁ Βασίλειος οὐδὲ κεραίαν ἐθυσίασε τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὁ κύριος σκοπὸς οὗ ἕνεκα κατεβίβασε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Φώτιον καὶ ἀπεδοκίμασε πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων κατὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς δύσεως πραχθέντα, ἤτοι ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, ἀπέτυχεν ἐπί τινα χρόνον. Οἱ πολυάριθμοι φωτιανοὶ ἐπίσκοποι, καίτοι κατεδικάσθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν ὑπὸ τῆς συνόδου, ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν· καί, παραμυθούμενοι, ἐμψυχούμενοι καὶ καθοδηγούμενοι ὑπ' αὐτοῦ ἐν Στενῷ τοῦ Βοσπόρου διατρίβοντος, συνεκρότησαν ἰδίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκκλησίαν, ἀποτελοῦντες χωριστὴν ἱεραρχίαν, τελοῦντες χωριστὰς ἱεροπραξίας, καὶ ἔχοντες χωριστὸν ποίμνιον. Τὸ ποίμνιον τοῦτο δὲν ἦτο ὅσον τὸ τοῦ Ἰγνατίου πολυάριθμον· διότι, καθὼς πολλάκις εἴπομεν, ἡ μερὶς τοῦ Φωτίου συνέκειτο ἐκ τῶν λογιωτέρων καὶ ἀνωτέρων τοῦ κράτους τάξεων, ἐνῷ περὶ τὸν Ἰγνάτιον συνεσπειροῦτο ὁ πολὺς τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μοναχῶν ὄχλος. Ἐὰν ὅμως οἱ φωτιανοὶ ἦσαν ἀριθμητικῶς ἀσθενέστεροι, ὑπερίσχυον κατὰ τὰ πλούτη καὶ τὴν παιδείαν. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἐκ τούτου κατεῖχον πλεῖστα τῶν δημοσίων ἀξιωμάτων, ὁ δὲ Βασίλειος, συμβιβαστικῶς πάντοτε πολιτευόμενος, δὲν ἤθελε νὰ μεταχειρισθῇ τὴν βίαν κατὰ τῶν ἡττηθέντων, ἕκαστος ἐννοεῖ οἴκοθεν πῶς οὗτοι ὠφελούμενοι ἐξ ὅλων τούτων τῶν περιστάσεων, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς ἀνοχῆς τῆς κυβερνήσεως ἐξηκολούθουν, ἂν ὄχι ἀντιπαλαίοντες κατὰ τῆς καθεστώσης ἐκκλησίας, τοὐλάχιστον κεχωρισμένοι διατελοῦντες ἀπὸ αὐτῆς. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐπί τινα ἔτη· ἀλλ' ὁ Φώτιος ἐνόησε προϊμώτατα ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων κατάστασις δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἐπειδὴ οὔτε δογματικῶς διεφώνει πρὸς τὰ καθεστῶτα, οὔτε φύσει ἦτο διατεθειμένος νὰ διαγάγῃ βίον ἰδιωτικόν, ἐσκέφθη ἐξ ἀρχῆς πῶς δύναται νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἐκρύθμου θέσεως εἰς ἣν περιέστη. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ποτὲ δὲν ἐπεχείρησε νὰ δημαγωγήσῃ· δὲν ἐπεχείρησε δηλαδὴ νὰ προσοικειωθῇ τοὺς πολλοὺς

ἀπαρνούμενος τὰ ἐλευθέρια αὐτοῦ φρονήματα χάριν τῶν προλήψεων τοῦ ὄχλου, καὶ αὐτὸς, ὁ τοσάκις τοσοῦτον εὐτελῶς κολακεύσας τοὺς ἰσχυροὺς δυνάστας, δὲν κατεδέχθη ποτὲ νὰ κολακεύσῃ τὸ πλῆθος· τόσον εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ μεγάλα πνεύματα σώζουσι καὶ ἐν ταῖς κακίαις αὐτῶν ἀριστοκρατικάς τινας ἕξεις. Ἐν ἔτει 869, καὶ πρὸ τῆς συνόδου, καὶ διαρκούσης αὐτῆς, συνέβησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει φυσικὰ φαινόμενα ὀλέθρια, σεισμὸς φοβερὸς καὶ καταιγὶς σφοδρὰ, ἐξ ὧν ἕνεκα μὲν τοῦ σεισμοῦ πολλαὶ ἐκκλησίαι καὶ πλεῖστοι οἶκοι καὶ περιστύλια κατηδαφίσθησαν, καὶ κτηνῶν καὶ ἀνθρώπων ἐγένετο ἀμύθητος πανωλεθρία, ἕνεκα δὲ τῆς καταιγίδος, ἐκτὸς ἄλλων δεινῶν, αὐτοῦ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου ὁ τῆς στέγης μόλυβδος ὡς μεμβράνα τις συνελίχθη. Ὅταν πρὸ ὀκτὼ ἐτῶν εἶχε συμβῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει σεισμὸς μέγας (σελ. 817 καὶ ἑπομ. τοῦ τρίτου τόμου) οἱ ἰγνατιανοὶ δὲν ἐδίστασαν νὰ ἐξηγήσωσι τὴν συμφορὰν ταύτην ὡς σημεῖον τῆς θείας ὀργῆς διὰ τὴν καταδρομὴν, ἣν ὑφίστατο τότε ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν. Τίποτε λοιπὸν δὲν ἦτο εὐλογώτερον ἢ νὰ ἐξηγηθῶσι καὶ ἤδη, αἱ τοῦ 869 συμφοραὶ ὡς ἐπιγενόμεναι ἕνεκα τῶν παθημάτων τοῦ Φωτίου. Καί τινες φαίνεται τῶν ὀπαδῶν του ἠθέλησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου, ἵνα καταπλήξωσι τὰ πλήθη καὶ προςελκύσωσι τὰς συμπαθείας αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ πεπτωκότος πατριάρχου. Ἀλλ' ὁ Φώτιος, ὅςτις τῷ 861 δὲν ἐδίστασε νὰ κηρύξῃ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ὅτι οἱ σεισμοὶ συμβαίνουσιν οὐχὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς πλησμονῆς τῶν ὑδάτων, δὲν ἐπείσθη οὐδὲ νῦν νὰ μεταχειρισθῇ τὸ ἀντίθετον ὅπλον πρὸς ὄφελος αὐτοῦ· καὶ ἀπαντῶν πρὸς ἀρχαῖον φίλον, τὸν μετ' αὐτοῦ πεσόντα καὶ ἐξορισθέντα Γρηγόριον Ἀσβεστᾶν, ὅςτις πιθανώτατα προέτρεπεν αὐτὸν νὰ δώσῃ εἰς τὰ γενόμενα τοιαύτην τινὰ ἑρμηνείαν, ἔγραφε διαῤῥήδην· «ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν φαίην δίκας τίνουσαν τὴν πόλιν τῶν εἰς ἡμᾶς ἀδικημάτων ἀντὶ πόλεως πολυάνδριον γενέσθαι, παραινῶ δὲ μηδὲ τὴν ὑμῶν ὁσιότητα ταῦτα ἐννοεῖν.» Ἐκ τούτου καθίσταται πρόδηλον ὅτι ὁ Φώτιος δὲν ἤθελε νὰ δημαγωγήσῃ· καὶ τοῦτο ἴσως διότι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἵνα δημαγωγήσῃ ἔπρεπε πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ παραβῇ τοὺς κανόνας τοῦ λόγου καὶ τῆς φιλοσοφίας. Ὁ δ' ἄνθρωπος αὐτὸς ὅςτις, ὡς πολλοὶ ἄλλοι τῶν πρω-

ταγωνιστῶν τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, παρεβίασε πλέον ἢ ἅπαξ τὸ ἠθικὸν αἰσθητήριον, ἐσεβάσθη ἀείποτε ὡς γνήσιος πάλιν Ἕλλην τὸ αἰσθητήριον τὸ λογικόν. Ὁ Φώτιος λοιπὸν δὲν ἤθελε νὰ δημαγωγήσῃ· ἐπειδὴ ὅμως ἤθελε νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν, ἐδέησε νὰ ζητήσῃ ἕτερον στήριγμα, καὶ τὸ στήριγμα τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἄλλο εἰμὴ ἡ βασιλεία. Ὅθεν καίτοι καθῃρέθη, καίτοι ἐξωρίσθη, καίτοι κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ Βασιλείου, δὲν ἔπαυσεν εὐλαβῶς πάντοτε πολιτευόμενος πρὸς αὐτὸν, καὶ παραινῶν τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ νὰ εὔχωνται ὑπὲρ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν υἱῶν του ἐν ταῖς ἱερουργίαις. Ὁ δὲ Βασίλειος πάλιν εὐχαρίστως ἔβλεπε ταῦτα, διότι ποθῶν τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην, καὶ βλέπων ὅτι ὁ γέρων Ἰγνάτιος δὲν θέλει ἐπιζήσει πολὺ, προῃσθάνετο, ὅτι ἡ ἐκλογὴ ἑτέρου διαδόχου δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ αὐξήσῃ τὰς ὑφισταμένας διενέξεις, ἐνῷ ἡ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου ἐπάνοδος τοῦ Φωτίου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἦτο πιθανὸν νὰ ἐπιφέρῃ ἐπὶ τέλους τὴν κοινὴν διαλλαγὴν, διὰ συμβιβασμοῦ τινος αὐτοῦ πρός τε τοὺς ἰγνατιανοὺς καὶ τὸν ἀρχιερέα τῆς Δύσεως. Ὅθεν ὁ Βασίλειος, ὅστις οὐδέποτε κατεδίωξεν αὐστηρῶς τὸν Φώτιον, ἀνεδείκνυτο ὁσημέραι ἐπιεικέστερος πρὸς αὐτὸν, τιμῶν ἰδίως τὴν σοφίαν τοῦ ἀνδρός· καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ 876 ἀνεκλήθη ὁ Φώτιος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπιτραπεὶς μετ' ὀλίγον καὶ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τεσσάρων τοῦ βασιλέως παίδων, Κωνσταντίνου, Λέοντος, Ἀλεξάνδρου, καὶ Στεφάνου. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Φωτίου ἠξίωσαν ὅτι ὁ Βασίλειος ὡρμήθη εἰς τοῦτο σφόδρα κολακευθεὶς ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ ἐξορίστου συνταχθείσης, ὡς ᾄδεται, γενεαλογίας, καθ' ἣν ὁ ἀρχηγέτης τῆς μακεδονικῆς δυναστείας παρίστατο ἕλκων τὸ γένος ἐκ τοῦ παναρχαίου καὶ περιφανοῦς ἐν Ἀσίᾳ ἡγεμονικοῦ οἴκου τῶν Ἀρσακιδῶν. Ἄλλοι ἐβεβαίωσαν ὅτι ἡ ἀνάκλησις παρεσκευάσθη διὰ μαγικῶν ὑδάτων καὶ βρωμάτων παρατεθέντων τῷ βασιλεῖ ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Θεοδώρου τοῦ Σανταβαρηνοῦ, ὅστις μέγα ἰσχύων παρὰ τῷ Βασιλείῳ, ἦτο ἐνταυτῷ φίλος τοῦ Φωτίου. Τὰ θρυλούμενα ταῦτα δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστα οὔτε πρὸς τὸν χαρακτῆρα, οὔτε πρὸς τὰς προλήψεις τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Βασίλειος, ὅσῳ κενόδοξος καὶ δεισιδαίμων ἂν ὑποτεθῇ, ἦτο ἐνταυτῷ ἀνὴρ συνετὸς, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι λόγοι κοι-

νοῦ συμφέροντος· σπουδαῖοι ὑπηγόρευσαν πρὸ πάντων τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ.

Καὶ μετ' οὐ πολὺ, ἤτοι τῷ 877 (κατ' ἄλλους 878) ἐτελεύτησεν ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος, τῇ δὲ τρίτῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἡμέρᾳ κατέλαβεν ὁ Φώτιος ἐκ δευτέρου τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, τῇ προτροπῇ τοῦ βασιλέως. Πῶς τοῦτο, ἐρωτᾷ ὁ ἀναγνώστης, ἐνῷ ἐσώζοντο ἔτι ἀκέραιαι αἱ ἀποφάνσεις τῆς πρὸ ὀκταετίας συγκροτηθείσης μεγάλης συνόδου, ἥτις, προεδρεύοντος τοῦ αὐτοῦ βασιλέως Βασιλείου, τοσοῦτον πανηγυρικῶς ἀναθεμάτισε τὸν Φώτιον; Πῶς τοῦτο ἐρωτῶμεν καὶ ἡμεῖς, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιφέρωμεν εἰς ἐξήγησιν τοῦ πράγματος, εἰμὴ τὸ καὶ ἄλλοτε παρατηρηθὲν ὑφ' ἡμῶν, ὅτι αἱ μεταγενέστεραι αὗται σύνοδοι δὲν εἶχον, ὡς φαίνεται, κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὴν βραδύτερον ἀποδοθεῖσαν εἰς αὐτὰς σπουδαιότητα, καὶ ὅτι, συγκροτούμεναι κατὰ τὰ ἑκάστοτε συμφέροντα τῆς κοινωνίας, δὲν ἴσχυον εἰμὴ ἐνόσῳ ἐλογίζετο ἀναγκαῖον νὰ ἰσχύσωσι, καὶ ἔπειτα ἐτίθεντο ἐκ μέσου ἄνευ πολλῶν διατυπώσεων. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι παρεκτὸς εὐαρίθμων τινῶν ἀρχιερέων, ἱερέων, μοναχῶν καὶ λαϊκῶν, πάντες οἱ λοιποὶ ἀπεδέξαντο καὶ ἀνεγνώρισαν τὸν Φώτιον ὡς πατριάρχην, καὶ αὐτοὶ οἱ τρεῖς ἄλλοι πατριάρχαι τῆς ἀνατολῆς. Μηδὲ ὠφεληθῶσι πάλιν ἐκ τούτου οἱ δυτικοὶ ἵνα ῥητορεύσωσι κατὰ τῆς δουλοφροσύνης τοῦ ἀνατολικοῦ κλήρου, ὡς προθύμως πάντοτε ὑποτασσομένου εἰς τὴν πολιτικὴν ἀρχήν· διότι αὐτὸ τοῦτο ἀπαραλλάκτως ἔπραξεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ ὁ πάπας Ἰωάννης Η'. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Φώτιος λησμονῶν τὴν ὑπ' αὐτοῦ τῷ 867 ψηφισθεῖσαν κατὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καταδίκην, ἔσπευσε νὰ ἀναγγείλῃ εὐλαβῶς εἰς τὸν πάπαν τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ καὶ νὰ τὸν παρακαλέσῃ νὰ συμπράξῃ δι' ἀποκρισιαρίων εἰς τὴν σύνοδον, ἣν ἐμελέτα νὰ συγκροτήσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς κύρωσιν τῶν γενομένων. Ἀλλ' εἶναι οὐδὲν ἧττον ἀληθὲς ὅτι ἀφ' ἑτέρου ὁ πάπας Ἰωάννης Η'. λησμονῶν τὰς πράξεις καὶ ἀποφάσεις τῶν προκατόχων αὐτοῦ Νικολάου καὶ Ἀδριανοῦ, τὰς ὁποίας καὶ αὐτὸς εἶχεν ἀσπασθῆ, λησμονῶν ὡσαύτως τὴν μεγάλην σύνοδον τὴν ὁποίαν ἀνωμολόγησεν ὡς ὀγδόην οἰκουμενικὴν, ἔσπευσε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Φώτιον πρῶτον διὰ τῶν ἀποκρίσεων αὐτοῦ εἰς τὰς ἐκ Κωνσταντινουπό-

λεως ἐπιστολὰς, καὶ δεύτερον διὰ τῆς παραδοχῆς τῶν γενομένων ὑπὸ τῆς συνόδου ἣν συνεκάλεσεν ὁ Φώτιος ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἐκείνῃ. Ἡ σύνοδος αὕτη, ἥτις συνῆλθε κατὰ νοέμβριον τοῦ 879, καὶ ἑπτάκις συνεδριάσασα, διελύθη κατὰ μάρτιον τοῦ 880, ὑπῆρξεν ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέρα τῆς πρὸ δεκαετίας κατὰ τοῦ Φωτίου συγκροτηθείσης, καὶ, κατὰ τοῦτο ἡ πανηγυρικωτέρα ὅλων τῶν προηγουμένων, πλὴν τῆς ἐν Χαλκηδόνι, διότι, παρεκτὸς τῶν τεσσάρων πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς· καὶ τῶν τοποτηρητῶν τοῦ πάπα, παρέστησαν ἐν αὐτῇ περὶ τοὺς 360 μητροπολίτας, ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους. Δὲν ἠρκέσθη δὲ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸν Φώτιον, ἀλλὰ μονονοῦ ἐθεοποίησεν αὐτὸν, βεβαίως ἀναδείξασα καθυπέρτερον τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἑργενρoεθερ, τῆς συνόδου δὲν προέστησαν ὡς ἄλλοτε οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἀλλὰ προέδρευσεν ὁ Φώτιος. Ὅταν ἐν τῇ τελευταίᾳ συνεδριάσει, μετὰ ἄπειρα ὑπὲρ τοῦ Φωτίου ἐγκώμια, ὁ Καισαρείας Προκόπιος ἀνέκραξε «τοιοῦτον ἔπρεπεν ἐπ' ἀληθείας εἶναι *τὸν τοῦ σύμπαντος κόσμου τὴν ἐπιστασίαν λαχόντα*, εἰς τύπον τοῦ ἀρχιποίμενος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν», οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα ἐπεκύρωσαν τὸν λόγον εἰπόντες· «καὶ ἡμεῖς οἱ εἰς τὰ ἔσχατα τῆς γῆς κατοικοῦντες ταῦτα ἀκούομεν», ὅ ἐστιν ἀνεβίβασαν τὸν Φώτιον εἰς περιωπὴν ἀνωτέραν ὁμολογουμένως τῆς τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ συνεδριάσει οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα οἴκοθεν ἀπένειμαν εἰς τὸν Φώτιον τὴν ὑπέροχον ἐκείνην ἐν τῷ κόσμῳ τάξιν· διότι ἀφοῦ ἡ σύνοδος ἅπασα ἀνεβόησεν, «ὅτι Θεὸς οἰκεῖ ἐν αὐτῷ οὐδεὶς ἀγνοεῖ,» οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα προςέθηκαν ἐπὶ λέξεως τὰ ἑξῆς· «τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἔμπνευσις αὐτοῦ τοιοῦτον φῶς δέδωκαν εἰς τὴν καθαρὰν ψυχὴν τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου, ὅτι λαμπρύνει καὶ φωτίζει πᾶσαν τὴν κτίσιν. Ὥςπερ γὰρ ὁ ἥλιος κἂν εἰς μόνον τὸν οὐρανὸν περιέχηται, ὅμως ὅλον τὸν περίγειον κόσμον φωτίζει, οὕτω καὶ ὁ δεσπότης ἡμῶν, ὁ κύριος Φώτιος, κἂν καθέζηται εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ τὴν σύμπασαν κτίσιν δᾳδουχεῖ καὶ καταλάμπει». Καὶ πλὴν τούτου ἡ σύνοδος ἀπηγόρευσε διαῤῥήδην πᾶσαν εἰς τὸ σύμβολον προςθήκην. Τῇ δὲ 13 αὐγούστου 880 ὁ πάπας Ἰωάννης Η'. δι' ἀπαντήσεών του πρός τε τὸν Βασίλειον καὶ

πρὸς τὸν Φώτιον ἐπεκύρωσε τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου ἀποφασισθέντα.

Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ εὐτυχεστέρα στιγμὴ τῆς ζωῆς τοῦ Φωτίου. Ὁ ἀγὼν τὸν ὁποῖον ἀνέλαβεν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κράτους τῆς ἀνατολῆς, ἐφαίνετο στεφανωθεὶς δι' ἐπιτυχίας πληρεστάτης. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ εἰρήνη καὶ ἑνότης ἐφαίνετο ἀποκατασταθεῖσα ἔν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει. Αὐτὸς δὲ, αὐτὸς ὁ πρὸ ὀλίγου ἔτι ἐξόριστος καὶ κατάδικος, εἶδεν ἑαυτὸν προεδρεύοντα τῶν ἀντιπροσώπων σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, καὶ ἤκουσεν αὐτοὺς ἀναβιβάζοντας αὐτὸν εἰς ὕψος μέγα, εἰς ὃ οὐδεὶς τῶν προκατόχων του εἶχε φθάσει, οὐδεὶς δὲ τῶν διαδόχων ἔμελλε νὰ μετεωρισθῇ, καὶ προςέτι κυροῦντας τὸ κεφαλαιωδέστερον μέρος τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ κατὰ τῶν καινοτομιῶν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας καταδίκης, διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως ἣν ἐψήφισαν πάσης οἱαςδήποτε προςθήκης εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως. Ὁ θρίαμβος ἑνὶ λόγῳ ἦτο πλήρης· θρίαμβος πολιτικὸς, ἐκκλησιαστικὸς, προςωπικός. Ἀλλὰ τὰ χρυσᾶ ταῦτα ὄνειρα δὲν ἔμελλον νὰ διαρκέσωσι πολύ. Ὁ Ἰωάννης Η'. ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τὰς ὁποίας ἔγραψε τῇ 13 αὐγούστου 880 πρὸς τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Φώτιον δὲν ἀπεδέχετο τὰ τῆς συνόδου εἰμὴ ἐν γένει μόνον, προςεπιφέρων ὅτι ἐὰν οἱ ἀποκρισιάριοι αὐτοῦ ἔπραξάν τι ἐν αὐτῇ ἐναντίον τῶν ὁδηγιῶν των, ἀποφαίνεται τὸ τοιοῦτον ἄκυρον καὶ μὴ ὄν. Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ἐξ ἀρχῆς ὁ πάπας Ἰωάννης Η'. δὲν ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον εἰμὴ πρῶτον ἵνα προλάβῃ, νῦν μάλιστα ὅτε οὗτος εἶχε τὸν Βασίλειον ὑπὲρ ἑαυτοῦ, τὴν ὁριστικὴν καὶ διαρκῆ μεταξὺ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας Ῥώμης διάστασιν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὁ ῥωμαϊκὸς θρόνος ἤθελεν ἀποβάλει πάντα τρόπον ἐνεργείας ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς· δεύτερον διότι εἶχεν εἴπερ ποτὲ ἀνάγκην τῆς ἐπικουρίας τοῦ Βασιλείου κατὰ τῶν δεινῶς πιεζόντων τὰς παπικὰς χώρας Σαρακηνῶν· τρίτον διότι ἤλπιζε τὴν ἀπόδοσιν τῆς Βουλγαρίας καὶ ἄλλων τινῶν ἐπαρχιῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων δὲν ἔπαυε προτείνων ἀξιώσεις. Προςεπιφέρουσι δὲ οἱ δυτικοὶ ὅτι, καίτοι εἶχε σπουδαίους λόγους ἵνα πράξῃ παρὰ τὰ ἐνεργηθέντα ὑπὸ τῶν δύο προκατόχων αὐτοῦ Νικολάου καὶ Ἀδριανοῦ καὶ παρὰ τὰ ἀποφασισθέντα ὑπὸ τῆς ἐν ἔτει 869 συγκροτηθείσης μεγάλης συνόδου, ὁ Ἰωάννης Η'. ἠθέλησεν οὐδὲν ἧτ-

τον νὰ διασώσῃ ὅσον ἔνεστι τὸ κῦρος τῶν προηγουμένως κατὰ τοῦ Φωτίου ψηφισθέντων, ἀποδεξάμενος αὐτὸν ὑπὸ ὅρους τινὰς μόνον, καὶ ἰδίως ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ ζητήσῃ συγγνώμην ἐπὶ συνόδου, καὶ ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ μὴν ἀναμιχθῇ τοῦ λοιποῦ εἰς τὰ τῆς Βουλγαρίας· ὅτι πάντα ταῦτα περιείχοντο ἔν τε ταῖς ἐπιστολαῖς τὰς ὁποίας ἔγραψεν ὁ πάπας πρὸς τὴν σύνοδον διὰ τῶν ἀποκρισιαρίων αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς ὁδηγίαις τὰς ὁποίας πρὸς αὐτοὺς ἔδωκεν, ἀλλ' ὅτι ἡ μὲν τῶν ἐπιστολῶν ἑλληνικὴ μετάφρασις παντελῶς ἠλλοίωσε τὰς προαιρέσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, οἱ δὲ τοποτηρηταὶ αὐτοῦ, διαπαιδαγωγηθέντες καὶ δελεασθέντες ὑπὸ τοῦ Φωτίου, παντελῶς ἐλησμόνησαν τὰς ὁδηγίας αὐτῶν καὶ ἀνεγνώρισαν τὸν Φώτιον ἄνευ ἐπιφυλάξεως τινός, ἀναβιβάσαντες μάλιστα αὐτὸν εἰς περιωπὴν καθ' ὑπερτέραν σχεδὸν τῆς τοῦ ἐντελέως αὐτῶν. Περὶ δὲ τούτων ἀκριβέστερον πληροφορηθεὶς ὁ Ἰωάννης Η'. διὰ νέου τινὸς πρεσβευτοῦ, ὃν ἐπὶ τούτῳ ἐξαπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 880, τοῦ ἐπισκόπου Μαρίνου, ἀνελθὼν κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐκκλησίας καὶ κρατῶν τὸ εὐαγγέλιον ἀνὰ χεῖρας, ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον, πάντων ἀκουόντων εἰπών· ὁ μὴ ἔχων τὸν θεοκρίτως ἀναθεματισθέντα Φώτιον, ὡς ἀφῆκαν αὐτὸν Νικόλαος καὶ Ἀδριανὸς οἱ ἁγιώτατοι πάπαι οἱ προκάτοχοί μου, ἔστω ἀνάθεμα.

Δὲν θέλομεν μακρηγορήσει ἐνταῦθα περὶ ὅσων οἱ ἡμέτεροι ἀντεῖπον ἢ ἠδύναντο ν' ἀντείπωσιν εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν παρέστησαν τὰ πράγματα οἱ δυτικοί. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὁμολογοῦντες ὅτι πολιτικοὶ πρὸ πάντων λόγοι ἰδιοτελοῦς συμφέροντος ἔπεισαν τὸν Ἰωάννην νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Φώτιον, ; δὲν ὁμολογοῦσιν ἆρά γε συγχρόνως, ὅτι ἡ κατηγορία ἣν τοσάκις ἐξήνεγκον κατὰ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, ὡς ἀγομένης καὶ φερομένης ὑπὸ πολιτικῶν λόγων καὶ ἰδιοτελῶν συμφερόντων, ἐφαρμόζεται ἐξ ἴσου τοὐλάχιστον καὶ εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν; Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Πάπα, λέγουσι, παρεβίασαν τὰς ὁδηγίας αὐτῶν· ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τὸ ἀκαταπαύστως ὑπὸ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπαναλαμβανόμενον (διότι ἐῤῥέθη ὡς πρὸς τὴν σύνοδον τοῦ 861, σελ. 821 τοῦ τρίτου τόμου, ὡς πρὸς τὴν σύνοδον τοῦ 869,

ἤδη δὲ ἐλέγετο καὶ ὡς πρὸς τὴν παροῦσαν) ἀποδεικνύει, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, δυοῖν τὸ ἕτερον· ἢ ὅτι οὐδένα εἶχεν ἄνθρωπον ἱκανῶς τίμιον, ὥςτε νὰ τηρήσῃ πιστῶς τὰς δεδομένας αὐτῷ ὁδηγίας, ἢ ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ἅμα ἰδόντες ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πράγματα, ἐπείθοντο ὁπόσον παράλογοι ἦσαν αἱ ἀξιώσεις τοῦ ἐντολέως αὐτῶν καὶ ἐπολιτεύοντο εἰς τρόπον ὅσον ἐνδέχεται συμβιβάζοντα αὐτὰς πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν, ὃν ὤφειλον βεβαίως νὰ ἔχωσι πρὸ ὀφθαλμῶν, τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τὴν διατήρησιν τῆς χριστιανικῆς ἑνότητος. Καὶ ἔπειτα ὁ πάπας Ἰωάννης Η΄. ἐπεκύρωσε κατ' ἀρχὰς τὰ ἀποφασισθέντα ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ 879—880 ἔτους· ναὶ μὲν ἔδωκε τὴν ἐπικύρωσίν του μετά τινων ἐπιφυλάξεων, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἔπραξε καὶ ὁ Ἀδριανὸς Β΄. ὡς πρὸς τὴν σύνοδον τοῦ 879, τὴν ὁποίαν δὲν ἔπαυσεν, ἕνεκα τῶν ἐπιφυλάξεων αὐτοῦ, νὰ ἀναγνωρίζῃ ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ὡς ὀγδόην οἰκουμενικήν. Τόσον δὲ εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἐπικύρωσις ἐκείνη ἐλογίσθη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Δύσει ὡς ἔχουσα πλῆρες κῦρος, ὥςτε καὶ μέχρι τῆς σήμερον πλεῖστοι δυτικοὶ κατηγοροῦσιν αὐτὸν οἱ μὲν ἐπὶ αἰσχρᾷ ἀνανδρίᾳ, οἱ δὲ ἐπὶ ἀδυναμίᾳ χαρακτῆρος, οἱ δὲ τοὐλάχιστον ἐπὶ ὀλίγῃ συνέσει καὶ προνοίᾳ. Ὁ δὲ καρδινάλιος Βαρώνιος κατήντησε νὰ ἐκφέρῃ τὴν εἰκασίαν ὅτι ὁ περὶ τῆς παπίσσης Ἰωάννης μῦθος ἔλαβεν ἀρχὴν ἐκ τοῦ θηλυπρεποῦς πολιτεύματος τοῦ Ἰωάννου Η΄. πρὸς τὸν Φώτιον. Πλὴν τούτου σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Η΄. πρὸς τὸν πατριάρχην Φώτιον, δι' ἧς ὁ πρῶτος διαῤῥήδην ἀποδέχεται μίαν τῶν κεφαλαιωδεστέρων ἀποφάνσεων τῆς προκειμένης συνόδου, καὶ διαῤῥήδην ἀποδοκιμάζει πᾶσαν εἰς τὸ σύμβολον προςθήκην ἢ ἄλλην τινὰ οἱανδήποτε ἀλλοίωσιν αὐτοῦ, γράφων πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπὶ λέξεως τάδε· «παραδηλοῦμεν τῇ αἰδεσιμότητί σου, ἵνα περὶ τοῦ ἄρθρου τούτου, δι' ὃ συνέβη τὰ σκάνδαλα μέσον τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, ἔχῃς πληροφορίαν εἰς ἡμᾶς, ὅτι οὐ μόνον οὐ λέγομεν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρῶτον θαῤῥήσαντας τῇ ἑαυτῶν ἀπονοίᾳ τοῦτο ποιῆσαι, παραβάτας τῶν θείων λόγων κρίνομεν, καὶ μεταποιητὰς τῆς θεολογίας τοῦ δεσπότου Χριστοῦ καὶ τῶν λοιπῶν πατέρων, οἳ συνελθόντες συνοδικῶς παρέδωκαν τὸ ἅγιον σύμβολον, καὶ μετὰ τοῦ Ἰούδα αὐτοὺς τάττομεν.» Ναὶ μὲν οἱ πλεῖ-

στοι τῶν δυτικῶν ἀμφισβητοῦσι τὴν γνησιότητα τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ἀλλ' ὁ Πίχλερ ἀνασκευάσας τὰ κυριώτατα τῶν ἐπιχειρημάτων δι' ὧν οὗτοι ἠγωνίσθησαν νὰ ἀποδείξωσι τὴν νοθείαν αὐτῆς, ἀποδέχεται τὴν δήλωσιν ταύτην ἀδιστάκτως ὡς γνησίαν. Καὶ διατὶ ὄχι, ἀφοῦ σήμερον εἶναι ἀναμφισβήτητον, κατὰ τὴν σοφωτάτην περὶ τούτου ἀπόδειξιν τοῦ Ἑργενροῖθερ, ὅτι ἐν τῇ ἐννάτῃ ἑκατονταετηρίδι ὁ ῥωμαϊκὸς θρόνος πολὺ ἀπεῖχε τοῦ νὰ ἀποδεχθῇ ἔτι προςθήκην τινὰ εἰς τὸ σύμβολον. Τελευταῖον δὲ, καὶ τὸ μᾶλλον ἴσως ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι ὁ Φώτιος οὐδέποτε ἐφάνη γινώσκων, ἢ καὶ πόῤῥωθεν ὁπωςδήποτε αἰνιττόμενος τὸ ἀνάθεμα τὸ ὁποῖον λέγεται ὁ Ἰωάννης Η'. ἀπαγγείλας κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπεναντίας, ἐν τῷ πολὺ βραδύτερον συνταχθέντι *Λόγῳ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος μυσταγωγίας*, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πάπα Ἰωάννου εἰς τρόπον μηδεμίαν ἐπιτρέποντα ἀμφιβολίαν ὅτι ἐξηκολούθει φιλικώτατα πρὸς αὐτὸν διακείμενος. Διότι ἐν τῷ κεφαλαίῳ 88 τοῦ Λόγου τούτου ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται περὶ τοῦ ἀρχιερέως ἐκείνου τῆς Ῥώμης. «Ὁ δὲ ἐμὸς Ἰωάννης (ἐμὸς γὰρ τά τε ἄλλα καὶ ὅτι πλέον τῶν ἄλλων ἐξῳκείωτο τὰ ἡμέτερα), οὗτος τοίνυν ὁ Ἰωάννης ἡμέτερος, ὁ τὸν νοῦν μὲν ἀνδρεῖος, ἀνδρεῖος δὲ τὴν εὐσέβειαν, ἀνδρεῖος δὲ μισεῖν καὶ καταβάλλειν ἀδικίαν πᾶσαν καὶ δυςσέβειαν, καὶ οὐχ ἱεροῖς θεσμοῖς μόνον ἀλλὰ καὶ πολιτικοῖς ἐπαρκεῖν δυνάμενος καὶ τὸ ἄτακτον εἰς τάξιν μεταβάλλειν· οὗτος ὁ κεχαριτωμένος τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς διὰ τῶν αὐτοῦ θεοσεβεστάτων καὶ περιδόξων τοποτηρητῶν Παύλου καὶ Εὐγενίου καὶ Πέτρου τῶν ἀρχιερέων καὶ ἱερέων Θεοῦ, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς συνόδῳ (δηλαδὴ τῇ συνόδῳ τοῦ 879—880) παραγεγονότων, ὡς ἡ καθολικὴ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖς τὸ τῆς πίστεως ἀποδεχόμενος σύμβολον, γνώμῃ καὶ γλώσσῃ καὶ χερσὶν ἱεραῖς τῶν εἰρημένων περιφανεστάτων καὶ θαυμασίων ἀνδρῶν ὑπέγραψέ τε καὶ ἐπεσφραγίσατο». Ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἀντιῤῥήσεων εἰς τὰ παρὰ τῶν δυτικῶν λεγόμενα περὶ τῆς ἐν ἔτει 879—880 συγκροτηθείσης συνόδου, ἠδύνατο εὐλόγως τις νὰ ἐξαγάγῃ ὡς τελικὸν συμπέρασμα, ὅτι ὁ πάπας Ἰωάννης Η'. οὐδέποτε ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον καὶ οὐδέποτε ἀνεκάλεσε τὴν προηγουμένως δοθεῖσαν ἐπικύρωσιν τῆς συνόδου

ἐκείνης· ὅτι ταῦτα ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Μαρίνου ὅστις, προϊστάμενος ἀποκλειστικωτέρας τινὸς μερίδος τῶν ῥωμαϊκῶν ἐπισκόπων, εἶχεν ἀποσταλῆ, ὡς εἴδομεν, εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ εἶχε περιέλθει εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν Φώτιον, ἰδίως ἕνεκα τῆς Βουλγαρίας καὶ ἄλλων τοιούτων πολιτικῶν ζητημάτων, καὶ ὅτι ἔπειτα ὁ Μαρῖνος ἀπέδωκε τὸν ἀναθεματισμὸν εἰς τὸν Ἰωάννην Η΄. ἵνα μὴ φανῇ ὅτι ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης ὑπῆρξε καί τις ὅστις καθ' ὁλοκληρίαν συνεβιβάσθη πρὸς τὸν περιφανῆ ἐκεῖνον τῆς Ἀνατολῆς ἱεράρχην. Ἀλλὰ καὶ ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ σύνοδος ἠκυρώθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Η΄., πάλιν ὡς ἐκ τῶν προεκτεθέντων περιερχόμεθα εἰς τὸ διὰ τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν οὐδὲν ἧττον θλιβερὸν συμπέρασμα, ὅτι ὁ Ἰωάννης Η΄., ἀφοῦ ἕνεκα πολιτικῶν λόγων συνεβιβάσθη πρὸς τὸν Φώτιον, βραδύτερον ἕνεκα συμφερόντων ὡσαύτως πολιτικῶν, περιῆλθε πρὸς αὐτὸν εἰς ῥῆξιν.

Ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος τῶν συζητήσεων τούτων καὶ ἐρίδων, αἵτινες ἐξακολουθοῦσιν ἐπὶ ματαίῳ ἐπὶ τοσούτους ἤδη αἰῶνας; Ἡ διάστασις τῶν ἐκκλησιῶν ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ὡς ἐκ τῆς ὅλης καταστάσεως τῶν πραγμάτων, οὕτως εἰπεῖν, πεπρωμένη. Ὁ ἀνατολικὸς καὶ ὁ δυτικὸς κόσμος δυσκολώτατα ἠδύναντο νὰ συμβιβασθῶσι τότε, καθὼς οὐδὲ προηγουμένως εἶχον ἐπὶ μακρὸν συμβιβασθῆ, καίτοι οἱ λόγοι τοῦ χωρισμοῦ ὑπῆρξαν ἄλλοτε πολὺ ὀλιγώτεροι ἢ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Φωτίου. Τῷόντι, καθ' ἣν ἐποχήν, ἐν τῇ πρώτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι συνεπληρώθη ἡ κυριαρχία τῆς Ῥώμης ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς, οὐ μόνον ἡ πολιτικὴ τῆς δύσεως ὑπεροχὴ ἦτο ἀναμφισβήτητος, ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν κοινωνικὸν καὶ τὸν διανοητικὸν καὶ ἠθικὸν βίον τῶν δύο ἐκείνων τοῦ κόσμου κλασμάτων, εἶχεν ἐπικρατήσει πολλὴ εἰκειότης, ἂν ὄχι ταὐτότης πλήρης, καὶ ὅμως καθ' ὅλους τοὺς μεγάλους ἐμφυλίους ἀγῶνας, οἵτινες ἀνέσεισαν τὸν ῥωμαϊκὸν κόσμον πρὶν ἢ οὗτος ὑπαχθῇ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ Αὐγούστου, εἴδομεν τὸ κράτος ἀλλεπαλλήλως διχοτομούμενον καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἀνατολὴν καθεξανισταμένην πάντοτε ὑπὸ ἕνα τῶν ἀντιπάλων κατὰ τῆς λατινικῆς δύσεως, τασσομένης ὑπὸ τὸν ἕτερον ἀντίπαλον. Καὶ τότε μὲν ἡ Ἀνατολὴ δὲν ἔπαυσεν ἡττωμένη, ἀνορθωθείσης καὶ ἀσφα-

λισθείσης τῆς ἑνότητος τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ὑπεροχῆς τῆς Δύσεως ἐπὶ τρεῖς περίπου ἑκατονταετηρίδας. Ἐν τῇ τρίτῃ ὅμως καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι μετὰ Χριστὸν, οὐ μόνον ἡ πολιτικὴ τῆς Δύσεως ὑπεροχὴ ἐμειώθη ὡς ἐκ τῆς βαθμιαίας παρακμῆς τῶν ἀρχαίων θεσμῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ κοινωνικὸς καὶ ἠθικὸς καὶ διανοητικὸς βίος τῆς ἑλληνικῆς ἀνατολῆς ἀπέβη ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον, διὰ τὸν ἐν αὐτῇ γεννηθέντα, ἀναπτυχθέντα καὶ συστηματοποιηθέντα χριστιανισμὸν, ἀσυγκρίτως ἀνώτερος τοῦ δυτικοῦ. Ὅθεν ἡ Ἀνατολὴ ἀποσπᾶται τῆς Δύσεως, ἀποτελεῖ ἴδιον κράτος, ἱδρύει ἰδίαν βασιλεύουσαν, καὶ μετ' οὐ πολὺ διὰ τὴν παντελῆ ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατάλυσιν τῆς δυτικῆς μοναρχίας, ἔμεινε μόνη κληρονόμος, ἀντιπρόςωπος καὶ πρόμαχος τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Ἐνόσῳ ἐν τῇ δύσει ἐπεκράτει ἡ πολυκέφαλος ἀναρχία, καὶ ἡ ἀμάθεια, καὶ ἡ ἀνομία, καὶ ἡ βία ἣν συνεπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν οἱ καταλύσαντες τὴν δυτικὴν μοναρχίαν βάρβαροι, ἐννοεῖται ὅτι οὐδεμία σπουδαία κυριαρχικὴ ἀξίωσις ἠδύνατο νὰ προκύψῃ ἐν τῇ Δύσει ὡς πρὸς τὴν Ἀνατολήν· καὶ ἀπ' ἐναντίας ἡ Ἀνατολὴ, καθὸ διασώσασα τὸ μόνον περιλιπόμενον κλάσμα τοῦ ἀρχαίου ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὑπελάμβανεν ἑαυτὴν ὡς μόνην διάδοχον ὅλων αὐτοῦ τῶν δικαιωμάτων, καὶ ἀείποτε μὲν διετήρει τὰς περὶ τούτου ἀξιώσεις, ἐκ διαλειμμάτων δὲ καὶ ἐπεχείρησε νὰ πραγματώσῃ αὐτὰς διὰ τῆς τῶν δυτικῶν χωρῶν ἀνακτήσεως. Ἀλλ' ἅμα ἐκ τοῦ χάους τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχὰς ἐσύγχυσε τὰ πάντα ἐν τῇ Δύσει, ἤρχισε νὰ παράγεται νέα τις εὔρυθμος πραγμάτων κατάστασις, καὶ πρὸ πάντων ἅμα ἱδρύθη ἡ νέα δυτικὴ ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία διὰ τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου, δεινὴ ἔρις καὶ διένεξις προέκυψε μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἡ μὲν νέα δυτικὴ αὐτοκρατορία, στηριζομένη εἰς τοῦτο ὅτι ἐν Ῥώμῃ ἐχρίσθη καὶ ἀνεκηρύχθη, ἠξίου ὅτι εἶναι διάδοχος τῆς δυτικῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὅτι ἑπομένως δικαιοῦται νὰ ἄρχῃ ἁπάσης τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου· ἡ δὲ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία πάλιν, στηριζομένη εἰς τὴν συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπον αὐτῆς ὕπαρξιν, ἠξίου ὅτι αὐτὴ καὶ μόνη ἀποτελεῖ τὸ ἀρχαῖον ῥωμαϊκὸν κράτος, οὐδὲ ἐπείθετο νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ἐπὶ τῆς Ἰταλίας κυριαρχίαν. Ἐν ταύτῃ τῇ ἔριδι ὁμολογοῦμεν ὅτι ἄδικον εἶχεν ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ὄχι τόσον ὡς πρὸς τὰς

ἀμφισβητουμένας χώρας, (διότι τελευταῖον κατέχουσα οὕτως ἢ ἄλλως τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν, ἦτο φυσικὸν νὰ μὴ θέλῃ νὰ παραχωρήσῃ αὐτὰς ἀμαχητὶ) ὅσον διὰ τὴν ἀρχὴν ἣν ἔφερεν εἰς μέσον. Ἐνῷ ἡ νέα τῆς Δύσεως αὐτοκρατορία δὲν ἐδίστασεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀρχαίαν αὐτοκρατορίαν τῆς Ἀνατολῆς, ἡ τελευταία αὕτη ἀπεποιεῖτο νὰ ἀποδώσῃ τὰ ἴσα εἰς τὴν νέαν αὐτῆς συνάδελφον, μὴ θέλουσα νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὰ τετελεσμένα ἔχουσιν ἀκαταμάχητόν τινα δύναμιν, ὁ δὲ μὴ ἀποδεχόμενος αὐτά, ὁσάκις δὲν δύναται νὰ τὰ καταβάλῃ, κινδυνεύει νὰ καταβληθῇ αὐτός· ἦτο δὲ πρόδηλον ὅτι ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ἥτις μόλις ἔσωζεν ἑαυτὴν ἀπὸ τῶν περικειμένων κινδύνων, δὲν ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ἐλπίζῃ ὅτι εἰμπορεῖ νὰ ἀνατρέψῃ τὸ ἐν τῇ Δύσει ἀποτελεσθὲν μέγα γεγονός. Εἰς τὴν πρώτην ταύτην ἀφορμὴν τῆς ἔριδος προςετέθη ἡ οὐσιώδης διαφορὰ καὶ ἀντίθεσις ἡ ἤδη προκύψασα μεταξὺ τοῦ κοινωνικοῦ, τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ διανοητικοῦ βίου τῶν δύο κόσμων, μεταξὺ τοῦ φεουδαλικοῦ, τοῦ αὐτεπαγγέλτου, τοῦ αὐτεπιτάκτου βίου τοῦ ἐν τῇ Εὐρώπῃ διαπλασθέντος, καὶ τοῦ μοναρχικοῦ, τοῦ διατετυπωμένου, τοῦ πεπεδημένου τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπικρατήσαντος, οἵτινες τοσούτῳ ὀλιγώτερον οἰκείως καὶ φιλίως ἀπέβλεπον πρὸς ἀλλήλους καὶ διέκειντο, ὅσῳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πολλὴ ἔτι ὑπῆρχεν ἐν Εὐρώπῃ ἡ ἀπαιδευσία καὶ ἡ περὶ τὴν δίαιταν εὐτέλεια, ἐνῷ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἤκμαζον τὰ γράμματα, αἱ τέχναι καὶ ἡ βιομηχανία. Ἀλλὰ οὔτε ἡ καθαρῶς πολιτικὴ μεταξὺ τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν διένεξις, οὔτε ἡ μεταξὺ τῶν δύο κοινωνιῶν ἀντίθεσις ἤθελον ἀρκέσει νὰ ἐπαγάγωσιν ὁριστικήν τινα διχοτομίαν, ἐὰν τρίτη τις δύναμις δὲν ὠφελεῖτο ἐκ τῶν ἀντιθέσεων ἐκείνων καὶ διενέξεων, ἵνα παρασκευάσῃ καὶ ὑποθάλψῃ καὶ συστηματοποιήσῃ τὴν ὀλεθρίαν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως σύγκρουσιν. Ὁ ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη τὴν βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν τῶν κυριαρχικῶν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης ἀξιώσεων, ὅςτις, ἀγωνιζόμενος ἀδιακόπως νὰ καθυποβάλῃ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, μετεχειρίσθη ἐπιτηδειότατα πρὸς τοῦτο τά τε πολιτικὰ συμφέροντα τῆς νέας δυτικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ τὴν ποικίλην ἀντίθεσιν τῆς νέας δυτικῆς κοινωνίας. Καὶ γινώσκει ὡσαύτως ὁ

ἀναγνώστης ὅτι ἥ,τε ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, καίτοι ἀείποτε ἀναγνωρίσασαι τὰ πρωτεῖα τῆς Ῥώμης, οὐδέποτε συνήνεσαν νὰ ἀποδεχθῶσι τὴν μεταβολὴν τῶν πρωτείων εἰς κυριαρχίαν. Ἐνταῦθα κεῖται ἡ ἀληθὴς, ἡ σπουδαία ἀφορμὴ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν διαιρέσεως, καὶ ὄχι ἐν ταῖς δογματικαῖς καὶ συνοδικαῖς συζητήσεσιν, αἵτινες ὑπῆρξαν ἁπλαῖ προφάσεις, καὶ περὶ ἃς ἐν τούτοις κατηναλώθησαν καὶ καταναλίσκονται, ὡς μὴ ὤφελε, μέχρι τῆς σήμερον τοσαύτη πολυμάθεια καὶ τοσαῦτα πάθη. Αἱ δύο ἐκκλησίαι ἐχωρίσθησαν διότι ἡ μὲν δυτικὴ ἐζήτει νὰ κυριαρχήσῃ τῆς ἀνατολικῆς, ἡ δὲ ἀνατολικὴ δὲν ἐνόμιζεν ὅτι ὀφείλει νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν δυτικήν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας διενέξεως, εἴπομεν ὅτι ἄδικον εἶχεν ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ἐπὶ δὲ τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν διενέξεως, ἀναγκαζόμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἄδικον εἶχεν ἡ δυτικὴ ἐκκλησία. Αἱ ἀξιώσεις αὐτῆς δὲν ἐστηρίζοντο οὔτε ἐπὶ τῶν κανόνων οὔτε ἐπὶ τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἦσαν ἀποκύημα φιλοδόξου τινὸς θεοκρατικοῦ συστήματος εἰς τὸ ὁποῖον ἡ Ἀνατολὴ ἦτο τόσῳ ὀλιγώτερον ὑπόχρεως νὰ ὑποκύψῃ ὅσῳ ἐπὶ τέλους ἅπασα ἡ Εὐρώπη κατεξανέστη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον κατ' αὐτοῦ. Ἐνῷ δὲ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία εἶχεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πᾶν δίκαιον ὑπὲρ ἑαυτῆς, οὐδὲν ἧττον ἐπολιτεύθη μετὰ πάσης μετριοπαθείας πρὸς τὴν ἀδιακόπως ἐνισταμένην κατ' αὐτῆς ἀγέρωχον ἀδικίαν. Δὲν ἔπαυσε ποτὲ ἀναγνωρίζουσα τὰ πρωτεῖα τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης καὶ ποτὲ δὲν ἔπαυσε προσπαθοῦσα νὰ ἀνανεώσῃ τὴν ἕνωσιν ἐπὶ ὅροις δικαίοις. Αὐτὸς ὁ Φώτιος ἅμα ἀρχιεράτευσεν ἐν Ῥώμῃ ἀνὴρ εὐδιάθετος νὰ συμβιβασθῇ πρὸς αὐτὸν, οὐ μόνον ἀφῆκε κατὰ μέρος τὴν πολυθρύλητον αὐτοῦ ἐγκύκλιον, ἀλλὰ καὶ τὰ πρωτεῖα τοῦ πάπα δὲν ἠμφισβήτησε, ἐπιμείνας μόνον εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν πάσης ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκης, ἀπαγόρευσιν ἥτις, ὡς πολλάκις εἴπομεν, οὐδαμῶς προσέβαλλε κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, ἅτε μὴ ἀποδεξάμενον ἔτι τὴν προσθήκην, καὶ ἀπ' ἐναντίας ἀποκρούοντα τότε αὐτὴν ὡσαύτως. Καὶ αὐτὸς λοιπὸν ὁ Φώτιος, ὅστις, ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς πρώτης αὐτοῦ πατριαρχίας τοσοῦτον μετριοπαθῶς προσηνέχθη πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον, ὅστις ἔπειτα, δικαίως παροξυνθεὶς ὑπὸ τῆς διαγω-

γῆς τοῦ πάπα τούτου, ἐξετράπη εἰς ὑπερβάλλουσάν τινα ἀντίστασιν, τελευταῖον ὅμως, ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ πατριαρχίας, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν προτέραν μετριοπάθειαν καὶ ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν ἄκρον ἀρχιερέα. Ἀλλὰ πᾶσα αὕτη ἡ ἐπιείκεια τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας δὲν ἴσχυσε νὰ μαλάξῃ τὴν φιλαρχίαν τῆς δυτικῆς, ἥτις δὲν συγκατένευεν ἐκ διαλειμμάτων νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς πρὸς ἡμᾶς σχέσεις εἰμὴ ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τούτου, ἵνα ἐπιζητήσῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ κυριαρχικοῦ αὐτῆς βουλεύματος.

Τὸν καλὸν κἀγαθὸν Ἰωάννην Η'., ἀποθανόντα περὶ τὰ τέλη τοῦ 882, διεδέχθη ὁ Μαρῖνος ἐκεῖνος, ὅςτις μαθητὴς διατελέσας πιστὸς τοῦ πάπα Νικολάου, ἄδηλον μὲν ἂν εἶχε καταπείσει τὸν προκάτοχον νὰ ἀναθεματίσῃ τὸν Φώτιον, ἔπραξεν ὅμως τοῦτο αὐτὸς ἅμα ἀρχιερατεύσας. Ὁ δὲ Φώτιος πάλιν προςέβαλε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Μαρίνου ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐξ ἐπισκόπου Κηρενσίου τῆς Ἐτρουρίας μετετέθη εἰς τὴν Ῥωμαίων ἐπισκοπὴν, παρὰ τοὺς ἀπαγορεύοντας τοῦτο κανόνας. Ἀλλὰ τὸ δυςτύχημα ἦτο ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη πλειστάκις παρεβιάσθη ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Φωτίου δὶς μὲν ἐπὶ τῆς πρώτης πατριαρχίας αὐτοῦ, ἑπτάκις δὲ ἐπὶ τῆς δευτέρας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις ἐκείνη ἐλογίζετο καταργηθεῖσα καὶ μὴ ὑποχρεωτικὴ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐνῷ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης αὐστηρῶς ἐτηρεῖτο ἐν τῇ Δύσει, ἀλλ' ἐὰν ἡ ἐκκλησία ἦτο μία, ὅ,τι ἐνομίζετο ἐπιτετραμμένον παρ' ἡμῖν, δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι παράβασις ἀσύγγνωστος ἐκεῖθεν τοῦ Ἀδρίου· ὥςτε δὲν διστάζομεν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα ὅ,τι εἴπομεν καὶ ἄλλοτε περὶ Φωτίου, ὅτι δηλαδὴ, ἐνῷ κατ' ἀρχὴν εἶχε δίκαιον ἀποκρούων τὰς δεσποτικὰς ἀξιώσεις τῆς Ῥώμης, περὶ τὰ καθέκαστα τοῦ ἀγῶνος τούτου ἐπολιτεύθη ἐνίοτε εἰς τρόπον τὸν ὁποῖον ἡ σπουδαία ἱστορία δὲν εἰμπορεῖ νὰ ὀνομάσῃ συνετόν. Καὶ ὁ μὲν Μαρῖνος ἀπεβίωσε κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 884, βραχύν τινα ἀρχιερατεύσας χρόνον. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ διάδοχός του Ἀδριανὸς Γ'., ὅςτις φαίνεται φιλικῶς πολιτευθεὶς πρὸς τὸν Φώτιον, καὶ πρὸς ὃν ὁ Βασίλειος ἔγραψε πικρὰν κατὰ Μαρίνου ἐπιστολὴν, ἀπεβίωσεν ὡςαύτως ἐντὸς ὀλίγου, περὶ τὰ μέσα τοῦ 885· δι' ὃ εἰς τὴν τοῦ Βασιλείου ἐπιστολὴν ἀ-

πήντησεν ὁ τοῦ Ἀδριανοῦ διάδοχος Στέφανος Ε΄. Ἀπήντησε δὲ εἰς τρόπον ἀγέρωχον καὶ μηδαμῶς τῇ ἀληθείᾳ ἐπιτήδειον νὰ συμβιβάσῃ τὰ πράγματα. «Καθ' ὃν τρόπον, ἔγραφε, ἐκ Θεοῦ τὸ ἄρχειν τῶν βιωτικῶν ὑμῖν δέδοται, οὕτω καὶ ἡμῖν διὰ τοῦ κορυφαίου Πέτρου τὸ ἄρχειν τῶν πνευματικῶν . . . . ἡ γὰρ κατάστασις καὶ ἀρχιερωσύνη τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἐκκλησιῶν παρὰ τοῦ κορυφαίου Πέτρου τὴν ἀρχὴν ἐδέξατο, δι' οὗ καὶ ἡμεῖς ἀκεραιοτάτῃ διδασκαλίᾳ πάντας νουθετοῦμεν καὶ διδάσκομεν . . . . Ἢ οὐ γινώσκεις ὅτι πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν κατάρχει ἡ ἱερὰ τῶν Ῥωμαίων ἐκκλησία; . . . .» Καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα. Μηδὲ ἀρκούμενος εἰς τὸ νὰ ἀποκαλῇ τὸν πάπαν ἐπίτροπον τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, ἐξομοιοῖ αὐτὸν ἀμέσως πρὸς τὸν Σωτῆρα, ἀνακράζων «ὁ κατὰ τοῦ ἁγιωτάτου Μαρίνου τὰς θεοπειθεῖς ἀκοάς σου καταμιάνας (δηλ. ὁ Φώτιος), κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βλασφημῆσαι ἐτόλμησεν.» Αἱ ἀξιώσεις λοιπὸν τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης, ἀντὶ νὰ μετριάζωνται, ἐκορυφοῦντο ἀπ' ἐναντίας. Ἐν τούτοις ποικίλαι περιστάσεις παρεσκεύασαν καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπήγαγον πρόςκαιρον συνδιαλλαγήν.

Ὅτε ἔφθασεν ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη τοῦ πάπα Στεφάνου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Βασίλειος δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν τοῖς οὖσιν, ἢ τοὐλάχιστον ἡ ἐπιστολὴ ἔφθασε μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως συμβάντος τῇ 29 αὐγούστου 886. Μία δὲ τῶν πρώτων πράξεων τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἔξωσις τοῦ Φωτίου καὶ ἐξορία αὐτοῦ ἐν τῇ μονῇ τῶν ἀρμενιανῶν. Ὁ Λέων εἶχε διατελέσει μαθητὴς τοῦ Φωτίου καὶ εἶχεν ἐπὶ μακρὸν ἐπιδείξει πρὸς αὐτὸν πολλὴν εὐλάβειαν καὶ ἀγάπην. Διὰ τί λοιπὸν καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν μετέβαλε πρὸς αὐτὸν τρόπον; Ὁ τοῦ Φωτίου φίλος Θεόδωρος Σανταβαρηνός, ὅςτις δὲν ἔπαυσε μέγα ἰσχύων παρὰ τῷ Βασιλείῳ, δὲν εἶχε κατορθώσει ποτὲ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν εὔνοιαν τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου Λέοντος, ὅςτις διεκωμῴδει αὐτὸν ὡς ἀπατεῶνα καὶ γόητα καὶ παρασύροντα τὸν βασιλέα εἰς πολλὰ ἄτοπα. Ὅθεν ὁ Θεόδωρος ἀπεφάσισε νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἐκποδών, καὶ τοσοῦτον ἐπιτηδείως παρέστησεν ὡς ἐπιβουλεύοντα τὸν πατέρα, ὥςτε οὗτος καὶ εἰς φυλακὴν ἐνέβαλε τὸν υἱὸν ἐπὶ τρεῖς μῆνας, οὐδὲ ἀπέλυσεν αὐτὸν εἰμὴ

ἐπὶ ταῖς ἐπανειλημμέναις αἰτήσεσι τῶν συγκλητικῶν. Τοιαῦται ἦσαν αἱ μεταξὺ Λέοντος καὶ Σανταβαρηνοῦ σχέσεις, ὅτε ὁ πρῶτος ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν· καί, κατὰ τοὺς χρονογράφους, ἡ δικαία αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον δυσμένεια ἐξετείνετο μέχρι τοῦ Φωτίου, ὅςτις εἶχε δῆθεν ὑποκινήσει πᾶσαν τὴν κατὰ τοῦ διαδόχου τῆς βασιλείας ῥᾳδιουργίαν, ἵνα περιποιήσῃ εἰς ἕνα τῶν ἰδίων συγγενῶν τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἀληθῶς ὅμως ὁ Λέων οὐδέποτε ὑπέλαβεν ὡς σπουδαίαν τοιαύτην τινὰ ἐπιβουλὴν τοῦ Φωτίου. Ἤξευρεν ὅτι ὁ Φώτιος εἶχε μεσιτεύσει ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τῷ πατρὶ ἐν καιρῷ τῆς μεγίστης τούτου ὀργῆς. Καὶ ἅμα βασιλεύσας εἰςήγαγε μὲν εἰς δίκην τὸν Σανταβαρηνὸν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ, καὶ κατεδίκασεν αὐτὸν διὰ τῆς συγκλήτου καὶ ἐξώρισεν εἰς Ἀθήνας, ὄχι μόνον ὅμως δὲν περιέλαβεν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τὸν Φώτιον, ἀλλὰ γράψας μετ' ὀλίγον πρὸς τὸν πάπαν Στέφανον, λέγει τὸν Φώτιον παραιτηθέντα ἐγγράφως τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου καὶ οὐχὶ ἐξωσθέντα ἐξ αὐτοῦ. Τοῦτο δὲν ἦτο ἀληθές, τοὐλάχιστον ἀληθὲς δὲν ἦτο ὅτι ὁ Φώτιος παρῃτήθη οἰκειοθελῶς. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Λέων ἐπεθύμει νὰ οἰκονομήσῃ τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἀνδρός, ὅπερ δὲν ἤθελε συμβῇ ἂν ἐφλέγετο κατ' αὐτοῦ ὑπὸ σφοδροῦ ἐκδικήσεως πάθους. Ἄλλα δὲ ὑπῆρξαν τὰ αἴτια δι' ἃ ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν ἐκ τοῦ πατριαρχείου. Ὁ Λέων συνῃσθάνετο ὅτι δὲν ἤθελε γίνει κύριος ἀπόλυτος τῆς ἀρχῆς, ἐνόσῳ ἐπατριάρχευεν ἄνθρωπος λαβὼν καὶ διατηρήσας πάντοτε ὡς πρὸς αὐτὸν τὸ ἀξίωμα τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ παιδαγωγοῦ. Ἀφ' ἑτέρου ὁ πατήρ του, ἵνα συμπυκνώσῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν τοῦ κράτους, τήν τε πολιτικὴν καὶ τὴν πνευματικήν, εἶχεν ἀφιερώσει κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη τὸν νεώτερον υἱόν του Στέφανον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἀναβιβάσῃ αὐτὸν βραδύτερον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ὁ νεαρὸς Στέφανος εἶχε προχειρισθῇ διάκονος ὑπὸ τοῦ Φωτίου, καὶ διετέλει σύγκελλος αὐτοῦ, ἤτοι κατεῖχε τὸ μετὰ τὸν πατριάρχην πρῶτον τῆς αὐλῆς τούτου ἀξίωμα, ὅτε ἀπεβίωσεν ὁ Βασίλειος. Τελευταῖον ὁ Λέων ἤλπισεν ὅτι ἡ τοῦ Φωτίου ἀπομάκρυνσις θέλει διευκολύνει τὸν μετὰ τῆς Ῥώμης συμβιβασμόν, καὶ τούτων πάντων ἕνεκα κυρίως, ὡς πρόφασιν δὲ

μεταχειρισθεὶς τὴν πρὸς τὸν Σανταβαρηνὸν φιλίαν τοῦ ἀνδρὸς, ἐπέσπευσε τὴν παραίτησιν τοῦ Φωτίου, καὶ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ Στεφάνου, καίτοι μόλις διατρέχοντος τὸ ἑκκαιδέκατον τῆς ἡλικίας ἔτος. Τοιουτοτρόπως κατῆλθε τὸ δεύτερον καὶ τελευταῖον ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ Φώτιος. Ἔκτοτε οὐδὲν περὶ αὐτοῦ γνωρίζομεν εἰμὴ ὅτι ἀπεβίωσεν ἐν ἐξορίᾳ τῇ 6 φεβρουαρίου 891. Ἀλλ' ἐὰν τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη διῆλθον ἀφανῆ, τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔμελλε νὰ ἀντηχήσῃ ἐπὶ αἰῶνας αἰνούμενον καὶ βλασφημούμενον μέχρι τῆς εὐλογημένης ἐκείνης ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἀποβάλλων ἀπηρχαιωμένας προλήψεις καὶ πάθη ἀνάξια τῶν παρόντων καιρῶν, καὶ ἀποδίδων τελευταῖον δικαιοσύνην εἰς ἅπαντας ἀνεξαιρέτως τοὺς ἥρωας τῆς ἐκκλησίας εἴτε εἰς τὴν Δύσιν ἀνήκουσιν εἴτε εἰς τὴν Ἀνατολὴν, θέλει συγχωρήσει τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ χάριν τῆς μεγαλοφυΐας μεθ' ἧς ὑπερεμάχησεν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου.

Ὁ Λέων ΣΤ'. δὲν ἠπατήθη ἐλπίσας ὅτι ἅμα κατέλθῃ ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ Φώτιος, ἡ διάθεσις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης θέλει ἀποβῆ ὀλιγώτερον τραχεῖα. Αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχέσεις κατέστησαν τῳόντι ἔκτοτε μαλακώτεραι· ἀλλὰ δυςτυχῶς ἐνῷ ἡ ἀνατολικὴ δὲν ἔπαυε προςπαθοῦσα ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν δυτικὴν, ἡ τελευταία αὕτη δὲν ἀπέβλεπεν εἰς ἄλλο εἰμὴ πῶς, ὠφελουμένη ἐκ τῆς ἀγαθῆς ταύτης τῶν ἡμετέρων προαιρέσεως, νὰ βεβαιώσῃ τὰς κυριαρχικὰς αὐτῆς ἀξιώσεις, μηδόλως ἄλλως τε φροντίζουσα περὶ τῶν σπουδαιοτάτων συμφερόντων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Εἰς τὰς ἐπιστολὰς δι' ὧν ἀνηγγέλθη εἰς Ῥώμην ἡ τοῦ Φωτίου ἀπομάκρυνσις καὶ ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Στεφάνου, ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία εἶχε δικαίωμα καὶ καθῆκον ἱερὸν νὰ ἀπαντήσῃ ὅτι κατ' οὐδένα λόγον δὲν δύναται νὰ ἀσπασθῇ τὴν σκανδαλώδη εἰς πατριάρχην προχείρισιν παιδὸς ἑκκαιδεκαέτους; ἐνῷ διὰ τὴν εἰς ἁπλοῦν ὑποδιάκονον προχείρισιν ἀπῃτεῖτο ἡλικία κατὰ μὲν τὸν 15 κανόνα τῆς ἐν τῷ Τρούλλῳ συνόδου, ἐτῶν εἴκοσι, κατὰ δὲ τὴν 123 νεαρὰν τοῦ Ἰουστινιανοῦ κεφ. 13, εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν. Ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία ὅμως ὑπερευχαριστηθεῖσα διὰ τὴν πτῶσιν τοῦ φοβεροῦ αὐτῆς ἀντιπάλου, οὐδὲν εἶπε

περὶ τῆς ὄντως ἀτόπου ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου του, ἀλλὰ περιωρίσθη νὰ κορέσῃ τὸ ἄσπονδον αὐτῆς μῖσος κατὰ τοῦ Φωτίου, καίτοι πεπτωκότος, ἐπιμένουσα ὅτι, ἐπειδὴ οὗτος ἀκύρως χειροτονηθεὶς δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποληφθῇ εἰμὴ ὡς ἁπλοῦς λαϊκὸς, εἵπετο ἀναγκαίως ὅτι καὶ πάντες οἱ ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντες ἦσαν λαϊκοὶ ἁπλοῖ. Αἱ χειροτονίαι τῶν ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, ὅσαι ἐτελέσθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἐννέα καὶ ἐπέκεινα ἔτη τῆς δευτέρας τοῦ Φωτίου πατριαρχίας ἦσαν τοσοῦτον πολυάριθμοι, ὥςτε ἡ ἀκύρωσις αὐτῶν δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἐπαγάγῃ δεινοτάτην καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν ἀναστάτωσιν. Τοῦτο εἶναι τόσον βέβαιον, ὥςτε καὶ αὐτοὶ οἱ περιλειπόμενοι ἰγνατιανοὶ, οἵτινες ἀνεκλήθησαν ἤδη ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ ἀπελάμβανον μὲν τὴν ἰδιάζουσαν τῆς Ῥώμης εὔνοιαν, ἐμίσουν δὲ ὅσον καὶ αὐτὴ τὸν Φώτιον, ἠναγκάσθησαν νὰ παραστήσωσιν εἰς τὸν πάπαν Στέφανον, ὅτι εἶναι ἀπαραίτητος ἀνάγκη νὰ οἰκονομηθῇ τὸ πρᾶγμα· ἐνῷ ἂν ὁ πάπας Στέφανος ἐστηλίτευε τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὁμωνύμου ἀνήλικος πατριάρχου, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τὴν τοιαύτην διαμαρτύρησιν ἀντίῤῥησίν τινα εὔλογον. Πλὴν τούτου ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὸ περὶ τῆς ἐγκύρου ἢ ἀκύρου χειροτονίας τοῦ Φωτίου ζήτημα, παρατηροῦμεν, ἑπόμενοι τῇ γνώμῃ ἣν ἐξέφερεν ὁ Πίχλερ, ὅτι πᾶσα περὶ τούτου ἀμφισβήτησις ἐκ μέρους τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἀπέβαινεν ἐντελῶς ἄτοπος, ἀφοῦ ὁ Ἰωάννης Η'. ἐπισήμως ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον ὡς πατριάρχην, καὶ πανηγυρικῶς μετ' αὐτοῦ ὡς τοιοῦτος συνέπραξεν. Οὐδὲν ἧττον ὁ διαδεξάμενος τὸν πάπαν Στέφανον Φορμόζος, 891, ἐπέμεινεν ἀξιῶν ὅτι οἱ ὑπὸ τοῦ Φωτίου χειροτονηθέντες, καὶ ἂν ζητήσωσι συγγνώμην, δὲν εἰμποροῦν νὰ γένωσι δεκτοὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας εἰμὴ ὡς ἁπλοῖ λαϊκοί. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τοιούτους παραλογισμοὺς ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐνδώσῃ. Ὅθεν ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἀντωνίου Β'. τοῦ ἐπικαλουμένου Καυλέα, ὅςτις διεδέξατο τὸν πατριάρχην Στέφανον ἀποθανόντα τῷ 893, συνεκροτήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλη σύνοδος ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἀποῤῥίψῃ τὴν τοῦ Φορμόζου ἀπόφασιν, ἀποφεύγουσα ὅμως κατὰ τὰ λοιπὰ πᾶσαν ἄμεσον πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ῥῆξιν. Καὶ ῥῆξις μὲν δὲν ἐπῆλθεν, ἀλλ' ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἐπέμενεν ἀποκλεί-

ουσα τοὺς ὑπὸ τοῦ Φωτίου χειροτονηθέντας· προέβη μάλιστα ἔτι πλέον ἀποποιουμένη νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ αὐτὰς τοῦ Ἀντωνίου τὰς χειροτονίας. Τὸ δὲ παράδοξον εἶναι ὅτι δὲν ἔπαυσε φέρουσα εἰς μέσον τοιαύτας ἀπαιτήσεις, ἐνῷ ἤρχισεν ἤδη ἐπικρατοῦσα πολλὴ ἀνωμαλία καὶ ἐξευτέλισις τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐν Ῥώμῃ ἀξιώματος ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Φορμόζου, ἐν διαστήματι δύο μόνων ἐνιαυτῶν, 896—898, πέντε πάπαι κατέλαβον τὸν ὕπατον τῆς Δύσεως θρόνον. Καὶ τὸ ἔτι παραδοξότερον φαίνεται, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Πίχλερ, ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία δὲν ἠθέλησε νὰ παύσῃ τὰς εὐλαβεῖς αὐτῆς πρὸς τὴν δυτικὴν σχέσεις μέχρι τοῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου, καίτοι εὐλογώτατα τῇ ἀληθείᾳ ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο, ὠφελουμένη ἐκ τῆς ἀθλίας ἐκείνης τῶν ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καταστάσεως, ἥτις διήρκεσεν ἀδιακόπως σχεδὸν καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα, ἤτοι ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα.

Οὐδέποτε κατέστη ἐμφανέστερον ὁπόσον οἱ ἡμέτεροι ἐπεθύμουν τὴν διατήρησιν τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἑνότητος καὶ οὐδέποτε ἀνέδειξαν ἐπὶ τούτῳ πλείονα μακροθυμίαν καὶ ἀνοχήν. Ἐν Ῥώμῃ ἀπὸ τοῦ 882 μέχρι τοῦ 1049, ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Η'. μέχρι τοῦ Λέοντος τοῦ Θ'., κατέλαβον τὴν ἀρχὴν 46 πάπαι, ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ δὲν ἀρχιεράτευσαν ἐν τῷ αὐτῷ διαστήματι, ἤτοι ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου εἰμὴ 16 πατριάρχαι. Ἐκ τούτου ἤδη τοῦ γεγονότος, δηλαδὴ τῆς συχνῆς τῶν παπῶν μεταβολῆς, ὑποφαίνεται ὅτι ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησία ἀνεσείετο ὑπὸ ἀταξίας πολλῆς. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Οἱ πλεῖστοι τῶν παπῶν ἐκείνων ἦσαν οἱ αἴσχιστοι τῶν ἀνθρώπων. Ἰδίως κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἴσχυσεν ἐν Ῥώμῃ ἡ παρὰ τῶν ἱστορικῶν τῆς Δύσεως λεγομένη πορνοκρατία, ἤτοι ἡ ἀπόλυτος παντοδυναμία τριῶν διαβοήτων ἐπὶ κακοηθείᾳ γυναικῶν, τῆς Θεοδώρας καὶ τῶν δύο αὐτῆς θυγατέρων Μαροζίας καὶ Θεοδώρας τῆς νεωτέρας, αἵτινες ἐχειροτόνουν καὶ καθῄρουν ὡς πάπας, κατὰ τὸ δοκοῦν, τοὺς ἐραστὰς αὐτῶν καὶ τὰ τέκνα. Καὶ ἐν γένει τοσαύτη ὑπῆρξε τότε ἐν Ῥώμῃ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν ἡ τῶν ἠθῶν ἀκολασία καὶ ἡ πρὸς τὸ θεῖον ἀσέβεια, ὥστε κατὰ τὸν ἱστορικὸν Σλόσσερ, ἐὰν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ θρησκεία ἦσαν ἐκ τῶν πραγμάτων τὰ

ὁποῖα εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνθρώπου νὰ καταστρέψῃ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, βεβαίως ἤθελον τότε καταστραφῇ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις. Ἐνῷ δὲ οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τοὺς πάπας, ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπατριάρχευσαν καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν περίοδον ἄνδρες, ὧν τινες διέπρεψαν ἐπ' ἀρετῇ καὶ εὐσταθείᾳ χαρακτῆρος, ἅπαντες δὲ, παρεκτὸς ἑνὸς καὶ μόνου, τοῦ Θεοφυλάκτου, δὲν ἐγένοντο βεβαίως σκανδάλων πρόξενοι ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ. Τί διεκώλυσε τοὺς ἄνδρας τούτους, ἂν ὄχι νὰ διακόψωσι πᾶσαν σχέσιν πρὸς ἐκκλησίαν ἀναξίαν καταντήσασαν τοῦ ἱεροῦ τούτου ὀνόματος, τοὐλάχιστον νὰ παύσωσιν ἀναγνωρίζοντες μὲν τὰ πρωτεῖα αὐτῆς, ἐπερωτῶντες δὲ τὴν κρίσιν αὐτῆς καὶ ἐν γένει πολιτευόμενοι πρὸς αὐτὴν ὡς πρὸς πρόεδρον τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου; Τί ἄλλο εἰμὴ ὁ πόθος τοῦ νὰ μὴ μετακινήσωσι τὸ καθ' ἑαυτοὺς τὰ ἀνέκαθεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ καθεστῶτα καὶ νὰ μὴ δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν διάστασιν, ὅσῳ εὐπροςώπους καὶ ἂν εἶχον πρὸς τοῦτο λόγους. Τούτου ἕνεκα ὑπέμειναν τὰ αἴσχη τῶν δημιουργημάτων τῆς Θεοδώρας καὶ τῆς Μαροζίας, καὶ τούτου ἕνεκα ἐμακροθύμησαν ὡς πρὸς τὴν διαγωγὴν τῶν παπῶν ἐπὶ τοῦ πολυθρυλήτου ζητήματος τῆς τετραγαμίας τοῦ Λέοντος Ϛ'. καὶ τῆς ἀτόπου ἐκλογῆς καὶ διαίτης τοῦ πατριάρχου Θεοφυλάκτου.

. . . .

Ἠξεύρομεν ὅτι ὁ Λέων Ϛ'. σπανίως ἐφήρμοσεν εἰς τὸν κατ' ἰδίαν βίον τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς τὰς ὁποίας εἶχε διὰ στόματος. Ὅθεν ἀφοῦ διὰ μὲν τῆς 91 αὐτοῦ νεαρᾶς ἀπηγόρευσε τὴν μετὰ παλλακῆς συμβίωσιν, ἀποκαλέσας ταύτην «ὕβριν οὐ μόνον τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ τῆς φύσεως», διὰ δὲ τῆς 90 ἐπικυρῶν τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον, τὸ ὁποῖον οὐ μόνον τὸν τέταρτον γάμον ὅλως ἀπηγόρευσεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν τρίτον μετὰ δυσκολίας ἐπέτρεπεν, ὥρισε «τοὺς εἰς τριγαμίαν καταστάντας ὑποκεῖσθαι τῇ δίκῃ, ἥνπερ αὐτῶν ὁ ἱερὸς κανὼν ἐξενήνοχεν», ἔπειτα πρῶτος αὐτὸς παρεβίασεν ἀμφοτέρας ταύτας τὰς διατάξεις. Ἔτι ζώσης τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου Θεοφανοῦς, διῆγεν ἐν μοιχείᾳ καὶ παλλακείᾳ μετὰ Ζωῆς τῆς θυγατρὸς τοῦ Στυλιανοῦ Ζαούτσα, ἥτις ἐδηλητηρίασε τὸν ἴδιον σύζυγον, καὶ τὴν ὁποίαν ἠδυνήθη οὕτω ὁ Λέων, θανού-

σης τῆς Θεοφανοῦς, νὰ νυμφευθῇ εἰς δεύτερον γάμον. Ἤδη ὁ τοιοῦτος δεύτερος τοῦ βασιλέως γάμος ἐπροξένησε σκάνδαλον μέγα, καὶ ὁ μὲν τότε πατριαρχεύων Ἀντώνιος ὁ Καυλέας ἀπεποιήθη νὰ εὐλογήσῃ αὐτὸν, ὁ δὲ τοῦτο πράξας κληρικὸς τοῦ παλατίου καθηρέθη. Μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς ἔτους καὶ ὀκτὼ μηνῶν ἀπεβίωσεν ἡ Ζωή, καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Λέων ἔλαβε τρίτην σύζυγον, τὴν ἐκ Μαιονίας μὲν καταγομένην, πολυθρύλητον δὲ ἐπὶ τῷ κάλλει Εὐδοκίαν, ἥτις ὅμως καὶ αὐτὴ ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ πρώτου τοκετοῦ, συναποθανόντος καὶ τοῦ νεογνοῦ. Τότε ὁ Λέων διάδοχον μὴ ἔχων, ἀπεφάσισε νὰ συνάψῃ τέταρτον γάμον καὶ ἐξελέξατο ἐπὶ τούτῳ τὴν Ζωὴν Καρβωνοψίναν, τὴν ἔγγονον ἢ δισέγγονον τῆς ἀδελφῆς τοῦ χρονογράφου καὶ ὁμολογητοῦ Θεοφάνους, τοῦ ὁποίου τὰ ὀστᾶ βεβαίως ἐταράχθησαν ἐν τῷ τάφῳ αὐτῶν διὰ τὰ σκάνδαλα ὧν ἐγένετο παραίτιος ἡ ἀνεψιά του ἐκείνη. Τῷόντι ὁ Λέων ἔζησε κατ' ἀρχὰς μετ' αὐτῆς ἐν παλλακείᾳ, καὶ μόνον ἀφοῦ αὕτη ἔτεκεν υἱὸν, τὸν μετέπειτα βασιλεύσαντα Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, διέταξε τὸν πατριάρχην νὰ εὐλογήσῃ τὸν γάμον τοῦτον. Ἀλλ' ἐκάθητο ἤδη ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ ἀοίδιμος Νικόλαος ὁ Μυστικὸς, ὁ τύπος τῆς χριστιανικῆς ἀκριβείας καὶ ἀνδρείας, ὅστις δὲν ἠνέσχετο τὴν τοιαύτην ἀναίσχυντον ἀθέτησιν ὅλων τῶν ἱερῶν καὶ πολιτικῶν νόμων, καὶ ἀνέλαβεν ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ καθήκοντος ἀγῶνα βαρὺν, καθ' ὃν μετὰ περιπετείας ποικίλας, ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ κατισχύσῃ καὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ ἀναδειχθέντων παπῶν.

Ὁ πατριάρχης Νικόλαος προσηνέχθη καθ' ὅλην ταύτην τὴν ὑπόθεσιν μετὰ πλείστης μετριοπαθείας ἅμα καὶ σταθερότητος. Ὁ βασιλεὺς, πρὶν ἀποκαλύψῃ τὸν περὶ τετάρτου γάμου σκοπὸν αὐτοῦ, ἐζήτησε νὰ βαπτισθῇ τὸ νεογνόν. Ὁ δὲ Νικόλαος ἐπιεικείᾳ φερόμενος καὶ ἀναλογιζόμενος ἴσως τὸ τοῦ κράτους συμφέρον, ἔχοντος ἀνάγκην διαδόχου, ἐνόμισεν ὅτι τὸ παιδίον δύναται νὰ βαπτισθῇ καὶ νὰ υἱοθετηθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι οὗτος θέλει παύσει συζῶν μετὰ τῆς μητρός. Καὶ τῷόντι δόντος τοῦ βασιλέως τὴν ἔνορκον ὑπόσχεσιν ὅτι θέλει ἐγκαταλίπει τὴν Ζωὴν, ἐτελέσθη τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος πανηγυρικῶς κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν ἐπιφανείων τοῦ 906. Μόλις ὅμως παρῆλθον τρεῖς ἡ-

μέραι ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἡ Ζωὴ εἰςήχθη βασιλικῶς δορυφορουμένη εἰς τὰ βασίλεια καὶ ἐστεφανώθη τὸν βασιλέα. Τὸ δὲ σκανδαλωδέστερον, ἐπειδὴ ὁ Λέων ἤξευρεν ὅτι οὔτε ὁ πατριάρχης, οὔτε ἄλλος τις ἀρχιερεὺς θέλει εὐλογήσει τὸν τοιοῦτον γάμον, ἐπέθηκεν αὐτὸς οὗτος τὸν στέφανον ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ζωῆς καὶ ἐποίησε τὴν ἐπὶ τούτῳ ἱερολογίαν, γενόμενος οὕτω νυμφίος ἅμα καὶ ἱερεύς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διστάσας φαίνεται περὶ τοῦ κύρους τῆς ἱεροτελεστίας ταύτης, εὗρε πειθήνιον τινα ἱερέα ὀνόματι Θωμᾶν, ὅςτις ἐπανέλαβεν αὐτὴν τακτικωτέραν. Ἐνώπιον τῶν ἐπανειλημμένων τούτων ἀτοπημάτων ὁ πατριάρχης δὲν ἀπέβαλεν οὔτε τὰς πεποιθήσεις αὐτοῦ, οὔτε τὴν ὑπομονήν. Ἀφοῦ καθήρεσε τὸν ἱερέα Θωμᾶν, καθικέτευσε τὸν βασιλέα νὰ μὴν ἐπιμείνῃ εἰς τὸν ἄθεσμον τοῦτον γάμον, παραστήσας αὐτῷ ἅπαντα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης τῶν νόμων παραβιάσεως, καὶ παρατηρήσας αὐτῷ πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἐὰν ὁ βασιλεὺς λέγεται ἄγραφος νόμος, λέγεται οὕτω «οὐχ ἵνα παρανομῇ καὶ πράττῃ ἁπλῶς τὰ δοκοῦντα, ἀλλ' ὥςτε τοιοῦτον εἶναι διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ τῶν ἀγράφων, οἷος ὁ νόμος ὁ ἔγγραφος». Μὴ μεταπειθομένου δὲ τοῦ βασιλέως, παρεκάλεσεν αὐτὸν θερμότατα νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τῆς Ζωῆς τοὐλάχιστον μέχρις οὗ προςκληθῶσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβευταὶ τῆς Ῥώμης καὶ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν ἵνα ἀποφασίσωσιν ἐν κοινῷ περὶ τοῦ πράγματος. Ὁ Λέων ὅμως μηδὲ εἰς τοῦτο ἐνδοὺς ἀπεκρίθη ὅτι δὲν εἰμπορεῖ μήτε μίαν ἡμέραν νὰ ζήσῃ ἄνευ τῆς Ζωῆς, καὶ τότε τελευταῖον ὁ πατριάρχης ἀπέκλεισεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὁ Λέων, ὅςτις δὲν ἤθελε νὰ ὑποβάλῃ ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς κοινῆς τῶν ἐκκλησιῶν συνόδου, ἔγραψεν ἐν τούτοις κρυφίως εἰς Ῥώμην, παρακαλῶν νὰ σταλῶσιν ἐκεῖθεν πρεσβευταὶ ἵνα κρίνωσι τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ πατριάρχου διένεξιν. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πατριάρχης εἰς οὐδεμίαν ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ ἐπίσημον πρὸς τοὺς πρεσβευτὰς τούτους σχέσιν, πρῶτον διότι δὲν ἀνεγνώριζεν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ κρίνωσιν αὐτοὶ μόνοι καὶ ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν ἄλλων πατριαρχῶν τὸ πολίτευμα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας, καὶ δεύτερον διότι ἤξευρεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ στόματος τοῦ βασιλέως ὅτι δὲν ἦλθον εἰμὴ διὰ νὰ καταδικάσωσι τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Μὴ θέλων

ὅμως νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς συζήτησιν, εἶπεν ὅτι δέχεται νὰ συνομιλήσῃ μετ' αὐτῶν κατ' ἰδίαν ἐν τοῖς βασιλείοις, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Λέοντος. Ἀλλ' ὁ Λέων δὲν ἐπέτρεψε τοῦτο, καὶ ἐνησχολήθη εἰς τὸ νὰ προσοικειωθῇ τινας τῶν περὶ τὸν Νικόλαον ἀρχιερέων· ἐπιτυχὼν δὲ ἐν μέρει εἰς τὴν ῥαδιουργίαν ταύτην, ἐκάλεσε τὸν πατριάρχην εἰς γεῦμα τῇ 1 φεβρουαρίου 908, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γεύματος διέταξε νὰ συλληφθῇ καὶ νὰ ἀπαχθῇ εἰς ἐξορίαν, χειροτονηθέντος διαδόχου αὐτοῦ τοῦ συγκέλλου Εὐθυμίου. Καὶ ταῦτα πάντα ἐγένοντο συνευδοκούντων καὶ συναντιλαμβανομένων τῶν πρεσβευτῶν τοῦ πάπα, καὶ ἐπικυρώσαντος ἔπειτα τὰ γενόμενα τοῦ πάπα Σεργίου. Ὁ Πέγλερ καταδικάζει τὴν διαγωγὴν ταύτην τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας διαῤῥήδην· ὁ δὲ Ἐργενροῖθερ ζητεῖ νὰ κολάσῃ τὰ πολλὰ αὐτῆς ἀτοπήματα λέγων, ὅτι παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἐπετρέποντο οὐχὶ μόνον οἱ τέταρτοι, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πλειότεροι γάμοι, καὶ ὅτι πλὴν τούτου ὁ πατριάρχης Νικόλαος κατηγορεῖτο ὡς ψεύστης, καὶ πολλάκις δι' ὅρκων διαβεβαιώσας ὅτι θέλει δώσει τῷ βασιλεῖ τὴν τοῦ ἐπιτιμίου συμπάθειαν, μηδέποτε δὲ τηρήσας τὴν ὑπόσχεσιν. Ἀλλ' ὅλα ταῦτα εἶναι προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις. Ἂν παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἐπετρέπετο ὁ τέταρτος γάμος, παρ' ἡμῖν ἀπηγορεύετο ὑπό τε τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου καὶ ὑπὸ τοῦ πολιτικοῦ νόμου, τὸ δὲ ζήτημα ἦτο ἂν ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὸν βασιλέα νὰ παραβιάζῃ τοὺς ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ ὑφισταμένους νόμους, ἐνῷ ἐν τῷ δημοσίῳ τοῦ κράτους τούτου δικαίῳ ῥητῶς ἀνεγράφετο ὅτι «ὑπόκειται ἐκδικεῖν καὶ διατηρεῖν ὁ βασιλεὺς τοὺς ἐγκεκριμένους ῥωμαϊκοὺς νόμους». (σελ. 3 τοῦ παρόντος τόμου). Τὸ δ' ἐπιχείρημα ὅτι ὁ πατριάρχης ἠθέτησε τὴν περὶ συγγνώμης ὑπόσχεσιν, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἐδόθη ποτὲ ὑπόσχεσις τοιαύτη, εἶναι πλέον παρὰ γελοῖον, διότι ποτὲ δὲν ἠκούσθη νὰ μεταβάλλωσιν ἀμοιβαίως θέσιν ὁ ὑπόδικος καὶ ὁ δικαστής, καὶ νὰ καθυποβάλλεται ὁ δικαστὴς εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ ὑποδίκου, διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ἐπείσθη ἐπὶ τέλους νὰ ἀθετήσῃ τὸν νόμον πρὸς χάριν αὐτοῦ. Ἡ ἀλήθεια λοιπὸν εἶναι ὅτι ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἥτις δὲν ἔπαυσε καυχωμένη ἐπὶ τῇ ἀνεξαρτησίᾳ αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀρχήν, ὑπενέδωκεν ἤδη εἰς τὴν θέλησιν τῆς βασιλείας κατὰ τοῦ προϊσταμένου τῆς ἐκκλη-

σίας τῆς ἀνατολικῆς, ὅςτις ἠγωνίσθη νὰ τηρήσῃ ἀλώβητα τὰ τῆς ἐκκλησίας δίκαια. Καὶ ἐν τούτοις δὲν ἔπαυσεν ἐπικρατοῦσα ἐν τῷ κόσμῳ ἡ πρόληψις ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ὑπηρέτησεν ἀείποτε τὰς ὀρέξεις τῶν κρατούντων.

Ὁ νέος πατριάρχης Εὐθύμιος ὅςτις ἔλυσεν ἀμέσως τὸν ἀφορισμὸν τοῦ βασιλέως, ἐπαινεῖται καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ἡμετέρων, καθὸ διακωλύσας οὕτω τὸν Λέοντα ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκδώσῃ νόμον ῥητῶς ἐπιτρέποντα οὐ μόνον τὸν τρίτον γάμον ἄνευ ὅρου τινὸς, ἀλλὰ καὶ τὸν τέταρτον. Τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν θέλομεν ἀρνηθῇ ὅτι ὁ πατριάρχης Εὐθύμιος ἦτο ἀνὴρ θεοσεβὴς καὶ λόγιος, ἀλλὰ δὲν φρονοῦμεν ὅτι ἀποδεξάμενος τὴν ἀρχιερωσύνην ἐθεράπευσε τὸ γενόμενον κακὸν ἢ προέλαβε κακὸν μεγαλήτερον. Δι' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν ἠθέλομεν ὑπολάβει ὡς ὀλέθριόν τι πρᾶγμα ἂν ὁ νόμος δὲν ὥριζε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπιτρεπομένων γάμων, διότι ὑπάρχουσι πολλαὶ χριστιανικαὶ κοινωνίαι εἰς τὰς ὁποίας ἐπιτρέπονται τέσσαρες καὶ πλειότεροι γάμοι, μὴ παραβλαπτομένης ὡς ἐκ τούτου τῆς δημοσίας ἠθικῆς. Τὸ δεινὸν δι' ἡμᾶς εἶναι ὅτι ὑπάρχοντος ἅπαξ νόμου ὅςτις ἀπηγόρευε τὸν τέταρτον γάμον, ὁ βασιλεὺς παρέβαινε σκανδαλωδῶς τὸν νόμον τοῦτον, καὶ ὅτι ἐνῷ ἡ ἁρμοδία ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ ἐπετίμησεν αὐτὸν ἕνεκα τούτου, ἡ μὲν δυτικὴ ἐκκλησία ἐπροστάτευσε τὸ σκάνδαλον, ὁ δὲ πατριάρχης Εὐθύμιος ἐνόμισεν ὅτι αἴρει αὐτὸ ἐκ μέσου συγχωρῶν τὴν παράβασιν. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Λέων δὲν ἐνόμισεν ἀποχρῶσαν τὴν τοιαύτην συγγνώμην, διότι μετὰ τέσσαρα ἔτη, ἐν ἀρχῇ τοῦ 912, ὀλίγας ἡμέρας πρὶν ἀποθάνῃ, συνήνεσε νὰ ἀνακληθῇ ἐκ τῆς ἐξορίας ὁ Νικόλαος καὶ νὰ ἀποδοθῇ αὐτῷ ἡ διοίκησις τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ἐξωσθέντος καὶ ἐξορισθέντος τοῦ Εὐθυμίου. Τοιουτοτρόπως, λέγει ὁ Πίχλερ, ἡ Ῥώμη ἑαυτὴν καὶ μόνην εἶχεν αὖθις νὰ αἰτιᾶται, ἐὰν ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἐπροστάτευσε τὸν πατριάρχην αὐτῆς κατὰ τῆς παπικῆς ἀποφάσεως. Καὶ οὐ μόνον τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνέλαβεν ὁ Νικόλαος, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ καὶ κυβερνήτης τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας κατέστη. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Ϛ'. τῇ 11 μαίου 912, βασιλεῖς παρέμειναν ὁ παῖς Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος καὶ ὁ τοῦ Λέοντος ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος, ὅςτις διεξάγων τὴν πραγματικὴν ἀρχὴν, ἀπέ-

βαλεν ἐκ τῆς αὐλῆς τὴν Ζωήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεβίωσε τὴν 6 ἰουνίου 613, μικρὸν δὲ πρὸ τοῦ θανάτου, διορίσας τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ ἀνηλίκου Κωνσταντίνου, κατέστησε προϊστάμενον αὐτῶν τὸν πατριάρχην Νικόλαον. Ναὶ μὲν μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς μόλις ἔτους ἀνεκλήθη δι' αὐλικῆς ῥαδιουργίας παρὰ τῷ βασιλεῖ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἥτις προςλαβοῦσα νέους συμβούλους, ἀπεμάκρυνε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τῆς αὐλῆς τὸν Νικόλαον. Ἀλλ' ὁ πατριάρχης περιορισθεὶς οὕτω εἰς μόνης τῆς ἐκκλησίας τὴν διοίκησιν, δὲν ἔμεινεν ἄπρακτος· ἐνησχολήθη ἤδη ἀνενδότως περὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, ἥτις ἐξηκολούθει ταραττομένη οὐχὶ τόσον ἕνεκα τῆς κατ' ἀρχὰς περὶ τὰ πράγματα ἐπισυμβάσης διαφωνίας, ὅσον ἕνεκα τῶν δημιουργηθέντων ἐν τῷ μεταξὺ προςωπικῶν συμφερόντων. Τῳόντι ὅτε ἐγένετο πατριάρχης ὁ Εὐθύμιος, ἄλλοι μὲν τῶν ἀρχιερέων δυςωπούμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἐπείσθησαν νὰ λυθῇ ὁ κατ' αὐτοῦ ψηφισθεὶς ἀφορισμὸς, διατηρουμένης πάντοτε τῆς τοῦ τετάρτου γάμου ἀπαγορεύσεως, ἄλλοι ὅμως συντασσόμενοι ἀκριβέστερον μετὰ τοῦ Νικολάου, ἐπέμενον ἀποκρούοντες τὴν τοιαύτην τοῦ πράγματος οἰκονομίαν. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι, οἱ κληθέντες Νικολαΐται, ἐξεβλήθησαν τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν, αἵτινες ἐδόθησαν εἰς τοὺς ὀνομασθέντας Εὐθυμιανούς. Βραδύτερον δὲ ὅτε ἀνέλαβε τὰ πράγματα ὁ Νικόλαος, ἀνέλαβον συγχρόνως τινὲς τῶν φίλων αὐτοῦ τὰς ἐπισκοπάς των καὶ ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων τούτων μεταβολῶν παρήχθησαν φυσικῷ τῷ λόγῳ πολλαὶ ἀνωμαλίαι καὶ διαιρέσεις. Ἐν τούτοις αἱ διαιρέσεις αὗται δὲν ἐπήγαγον ἤδη πραγματικάς τινας διαφωνίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος σπουδαῖος λόγος περὶ ἄρσεως ἢ διατηρήσεως τοῦ κατ' αὐτοῦ ψηφισθέντος ἀφορισμοῦ, δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ὑπάρξῃ· ὥςτε Νικολαΐται καὶ Εὐθυμιανοὶ συνεφώνουν τανῦν πρὸς ἀλλήλους, ἀφοῦ ἀμφότεροι ἤθελον τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ τετάρτου γάμου· ἀλλ' εἰς πολλὰς ἐπαρχίας ὑπῆρχον διπλοῖ ἀρχιερεῖς, οἱ μὲν ὑπὸ τοῦ Εὐθυμίου, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Νικολάου προχειρισθέντες. Ἐντεῦθεν αἱ διαιρέσεις καὶ αἱ ἀνωμαλίαι τὰς ὁποίας ἐζήτησεν ὁ πατριάρχης νὰ κατευνάσῃ διὰ πλείστης συνέσεως καὶ μετριοπαθείας. Οὕτω λ. χ. εἰς Θήβας διέταξε τὸν στρατηγὸν Ἑλλάδος νὰ συναθροίσῃ τοὺς χριστιανούς, νὰ παραστήσῃ εἰς αὐτοὺς ἐν-

τόνως τὸ ἄτοπον τοῦ νὰ διαπληκτίζωνται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ προςκαλέσῃ τοὺς μὲν περὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον νὰ τελῶσι τὴν λειτουργίαν ἐν τῷ καθολικῷ, τοὺς δὲ ἀντιπολιτευομένους νὰ συνέρχωνται ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐκκλησίαις, ἵνα μὴ ταράττεται οὕτω ἡ τάξις, μέχρις οὗ εὐδοκήσῃ ἡ θεία χάρις νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰρήνην αὐτῆς ἐν τῷ χριστεπωνύμῳ πληρώματι. Ἀλλαχοῦ δὲ προέτρεπε τοὺς κατόχους τῶν μητροπόλεων ἀρχιερεῖς νὰ ἦναι ἐπιεικεῖς πρὸς τοὺς προκατόχους. Ἐπὶ παραδείγματος ἔγραφε πρὸς τὸν Κυζίκου Ἰγνάτιον «συμπαθῶς ἔχειν πρὸς τὸν κατασχόντα τὴν ἐν Κυζίκῳ ἐκκλησίαν πρὸ τῆς σῆς ὁσιότητος» καὶ ἐν γένει ἐκ παντὸς τρόπου ἐπροςπάθησε νὰ συμβιβάσῃ τὰ πρόςωπα, ἵνα προβῇ ἔπειτα εἰς τὴν ἀπὸ κοινοῦ τῶν πραγμάτων ῥύθμισιν.

Ἀφ' ἑτέρου ἐπιμένων εἰς τὸν πόθον τὸν ὁποῖον ἡ ἐκκλησία ἡμῶν εἶχε τοῦ νὰ διατελῇ ἡνωμένη μετὰ τῆς δυτικῆς, ὅσας δήποτε καὶ ἂν ἔπασχε παρὰ ταύτης ἀδικίας, ἔγραψε πρὸς τὸν διάδοχον τοῦ Σεργίου πάπαν Ἀναστάσιον Γ'. ἐπιστολήν, δι' ἧς, ἀφοῦ παρέστησε διὰ πολλῆς ἐπιεικείας καὶ εὐπρεπείας, ὁπόσον ἐλύπησεν αὐτὸν ἡ διαγωγὴ τοῦ προκατόχου του, ἔπειτα ἐδικαιολόγησεν ἀξιοπρεπέστατα τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ πολίτευμα ἐπὶ τῆς περὶ τετραγαμίας ἀμφισβητήσεως, καὶ ἐπὶ τέλους προέτρεψε τὸν πάπαν νὰ ταχθῇ μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, κατακρίνων μὲν τὰ προηγουμένως γενόμενα, ῥίπτων δὲ πάντα ἐκεῖνα εἰς κεφαλὴν τῶν κακουργησάντων. Καὶ ἐπειδὴ ἀπάντησις μὲν ἐκ Ῥώμης ἐπὶ μακρὸν χρόνον οὐδεμία ἦλθε, διὰ τὴν αὐτόθι ἐπικρατοῦσαν ἀνωμαλίαν, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἐξωρίσθη αὖθις ἡ Ζωὴ ἐκ τῆς αὐλῆς, καὶ πᾶσα ἡ πραγματικὴ ἀρχὴ περιῆλθεν εἰς τὸν συνετὸν Ῥωμανόν, ὁ πατριάρχης Νικόλαος ἀπεφάσισε τελευταῖον νὰ προβῇ εἰς τὴν ῥύθμισιν τοῦ περὶ τετραγαμίας ζητήματος διὰ μόνης τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ὅθεν συνεκάλεσε τῷ 921 ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον μεγάλην, ἐν ᾗ, «ἁπάντων ἑνωθέντων μητροπολιτῶν τε καὶ κληρικῶν τῶν ἀπὸ Νικολάου πατριάρχου καὶ Εὐθυμίου διεσχισμένων» συνετάχθη *τόμος ἑνώσεως* ὅστις, ἰσχύων ἄχρι τοῦδε παρ' ἡμῖν εἰς τὰ περὶ τετάρτου γάμου, διαλαμβάνει περὶ τούτου ἐπὶ λέξεως τάδε. «Καὶ λοιπὸν ἀποφαινόμεθα κοινῇ γνώμῃ καὶ κρίσει, ἀπό γε τοῦ παρόντος ἔτους, ὅ ἐστι ἑξάκις χιλιοστὸν τετρακοσιο-

στὸν εἰκοστὸν ὄγδοον ἐπινεμήσεως ὀγδόης, τέταρτον γάμον μηδενὶ τολμᾶσθαι, ἀλλ' εἶναι ἀπόβλητον παντελῶς· καὶ τὸν, εἴτις ἐπὶ τοιοῦτον ἐλθεῖν συνοικέσιον προθυμηθείη, πάσης ἀπεστερημένον εἶναι συνάξεως ἐκκλησιαστικῆς, καὶ αὐτῆς τῆς πρὸς τὸν ἅγιον ναὸν εἰςόδου ἀλλότριον, μέχρις ἂν ἐπιμένοι τῷ συνοικεσίῳ. Τοῦτο γὰρ καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν ἁγίοις ἔδοξε πατράσι, καὶ ἡμεῖς δὲ τὴν γνώμην ἐκδηλοτέραν ποιοῦντες, ὡς ἀλλότριον αὐτὸν τῆς χριστιανικῆς πολιτείας ἀποκηρύττομεν». Διὰ τῆς τοιαύτης περὶ τοῦ τετάρτου γάμου διατάξεως ἐπεκυρώθη μὲν ἀπὸ κοινοῦ ἡ περὶ αὐτοῦ ἀνέκαθεν ἐπικρατήσασα ἐν τῇ Ἀνατολῇ δοξασία, συνεβιβάσθησαν δὲ ὅσον ἔνεστιν οἱ διάφοροι τρόποι τοῦ σκέπτεσθαι ὡς πρὸς τὴν εἰδικὴν περίπτωσιν τοῦ βασιλέως Λέοντος· διότι, ἀπαγορευομένου μὲν ἐν τῷ μέλλοντι τοῦ τετάρτου γάμου, ἐκαλύπτετο τὸ γενόμενον ἀνόμημα· ὁριζομένου δὲ ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη γίνεται κατὰ τὰ ἀνέκαθεν τοῖς ἁγίοις πατράσι δόξαντα, ἀπεδοκιμάζετο, εἰ καὶ σιωπηρῶς, τὸ ἀνόμημα ἐκεῖνο.

Ἅμα δὲ ἐκδοθέντος τοῦ τόμου τῆς ἑνώσεως, ὁ Νικόλαος, εἰ καὶ μηδεμίαν ἔλαβεν ἀπάντησιν εἰς τὴν πρὸς τὸν Ἀναστάσιον Γ'. ἐπιστολὴν αὐτοῦ, καὶ εἰς ἑτέρας τινὰς ἀποπείρας συνεννοήσεως, τὰς ὁποίας βραδύτερον ἐπεχείρησε πρὸς τὸν πάπαν Ἰωάννην τὸν Ι'., ἐνόμισε χρέος του νὰ γράψῃ αὖθις πρὸς τὸν πάπαν τοῦτον, προτρέπων αὐτὸν ν' ἀποδεχθῇ τὰ ἀποφασισθέντα: «ἵνα, διελάμβανεν ἐπὶ λέξεως ἡ ἐπιστολὴ, καὶ τῆς τῶν σκανδάλων λελυμένης αἰτίας, ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀποστολὴ καὶ συνομιλία τὴν ἀνακαίνισιν δέξηται, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ ἱεροῦ ὑμῶν ὀνόματος ἡ ἀνάῤῥησις μετὰ τῆς ἡμῶν τεταπεινωμένης κλήσεως ἐν τοῖς ἱεροῖς συνάπτηται διπτύχοις.» Ὁ Ἰωάννης Ι'. εἶχε διατελέσει ἐραστὴς τῆς Θεοδώρας καὶ διὰ τῆς προστασίας αὐτῆς ἀνηγορεύθη ἀρχιερεύς. Ἀλλὰ καίτοι ὢν κακοηθέστατος ἄνθρωπος, ἔδειξεν ἀρκετὴν ἱκανότητα καὶ δραστηριότητα περὶ τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἰταλίας, καὶ τὴν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ἄμυναν, καὶ ἐνόησεν ὅτι ἵνα εὐδοκιμήσῃ περὶ πάντα ταῦτα, ἔχει ἀνάγκην νὰ διατηρῇ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν καὶ ἐκκλησίαν. Ὅθεν ἐξαπέστειλε τελευταῖον δύο ἀποκρισιαρίους, οἵτινες ἀνεκαίνισαν τὴν μεταξὺ τῆς δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κοινω-

νίαν, ἀποδεξάμενοι τὰ γενόμενα ἂν ὄχι ὡς μέλλοντα νὰ ῥυθμίσωσι τὸ ζήτημα τῆς τετραγαμίας ἐν τῇ Δύσει, τοὐλάχιστον ὅμως ὡς ἔχοντα ἀναμφισβητήτως κῦρος ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπερ συνεπήγετο τὴν ἀποδοκιμασίαν τῶν ὑπὸ τοῦ πάπα Σεργίου πεπραγμένων.

Ἡ ἧττα λοιπὸν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως ὑπῆρξε προφανής, ἡ δὲ ἧττα αὕτη δὲν συνετέλει βεβαίως εἰς τὸ νὰ πείσῃ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς ὅτι δικαίως ἀπῄτει νὰ ῥυθμίζῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτῶν πράγματα. Ἀλλ' ἔμελλεν οὗτος μετ' οὐ πολὺ νὰ καταφέρῃ πληγὴν βαρυτέραν εἰς τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀξιώσεις διὰ διαγωγῆς ἔτι ἀτοπωτέρας. Ὁ πατριάρχης Νικόλαος Μυστικὸς ἀπεβίωσε τῇ 15 μαΐου 925, ἀφοῦ ἐποίμανε τὸ χριστιανικὸν τῆς ἀνατολῆς πλήρωμα ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη, περιλαμβανομένων καὶ τῶν τεσσάρων ἐνιαυτῶν τῆς ἐξορίας του, ἐνῷ ἐν τῷ αὐτῷ διαστήματι ἀνεβιβάσθησαν εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν τῆς Ῥώμης θρόνον τρισκαίδεκα πάπαι ἀπὸ Φορμόζου μέχρι Ἰωάννου τοῦ Ι'. Ὁ Νικόλαος δὲν ἀνεδείχθη καθ' ὅλα ἄριστος ἐν μόνῳ τῷ περὶ τετραγαμίας ζητήματι, ἀλλὰ συνέδραμε μετὰ ἐξαιρέτου φρονήσεως τὴν βασιλείαν, μάλιστα ἐπὶ Ῥωμανοῦ, περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν τε ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας. Ἔπταισεν ὅμως ἅπαξ, καὶ διὰ τοῦ πταίσματος τούτου παρεσκεύασεν ἄκων μέγα τῇ ἐκκλησίᾳ σκάνδαλον. Ὁ Ῥωμανὸς ἀφοῦ ἀνεβίβασεν εἰς τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα τοὺς τρεῖς πρεσβυτέρους αὐτοῦ υἱούς, τὸν Χριστοφόρον, τὸν Στέφανον, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον, ἀπεφάσισε κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος νὰ καταστήσῃ τὸν νεώτερον ὀνόματι Θεοφύλακτον, ἐπίδοξον διάδοχον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Αὕτη ἡ ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ἕνωσις τῶν δύο ἀνωτάτων ἐξουσιῶν ἦτο ἤδη ἄτοπος· καὶ ὅμως ὁ Νικόλαος ὄχι μόνον δὲν ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦτο τὸν Ῥωμανόν, ἀλλὰ καὶ ἔτι ἀτοπώτερόν τι ἔπραξε, κείρας ὀλίγους πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μῆνας κληρικὸν καὶ χειροτονήσας ὑποδιάκονον, καὶ σύγκελλον προχειρισάμενος τὸν Θεοφύλακτον ἐκεῖνον, ὅςτις ἦτο παῖς ἔτι μόλις ὀκταέτης. Ὁπόσον ἡμαρτημέναι ἐπεκράτουν τότε περὶ ἱερωσύνης δοξασίαι, ἀφοῦ ἄνθρωπος οἷος ὁ Νικόλαος Μυστικὸς δὲν ἐδίσταζε νὰ ἐπιχειρῇ τοιαύτας ἀλλοκότους πράξεις! Τὸν Νικόλαον διεδέχθη ἐν τούτοις ὁ μητροπολίτης Ἀ-

μιν, ἂν δὲν ἐφάνησαν πάντοτε, ὅσον ὤφειλον, αὐστηροὶ πρὸς τὰ ἀτοπήματα τῶν βασιλέων, ἂν οἱ ἴδιοι ἐνίοτε περιέπεσον εἰς ἀτοπήματά τινα, εἶχον ὅμως τοὐλάχιστον τὴν αἰδημοσύνην τοῦ νὰ φαίνωνται ὅτι ἐπιμελοῦνται περὶ τῆς ἐνδεχομένης διορθώσεως τῶν ὑφισταμένων καταχρήσεων. Καθ' ὅλον δὲ τοῦτο τὸ διάστημα ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία διετήρησε μὲν ἀναπαλλοτρίωτον τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, δὲν ἔπαυσε δὲ ἀναγνωρίζουσα τὰ πρωτεῖα τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, ὅτε ἐπὶ Κηρουλαρίου ἐπανελήφθη αἴφνης ἡ ἐπὶ Φωτίου ἔρις. Ὑπῆρξεν ἆρά γε ἡ τροπὴ αὕτη τῶν πραγμάτων τοσοῦτον ἀπροσδόκητος, ὅσον φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως μετὰ τὴν ἐπίμονον ταύτην ἐπιθυμίαν ἣν ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία ἔδειξεν ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ τοῦ νὰ διατηρήσῃ τὰ ἀνέκαθεν καθεστῶτα εἰς τὰς πρὸς τὸν ἀρχιερέα Ῥώμης σχέσεις αὐτῆς; ὄχι τῇ ἀληθείᾳ. Καθὼς πολλάκις εἴπομεν, τὴν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως διάστασιν ἐπήγαγον ἀπαραιτήτως ἀφορμαὶ ἀπ' αἰῶνος ὑφιστάμεναι, αἱ δὲ ἀφορμαὶ αὗται ἀντὶ νὰ ἐκλείψωσι κατὰ τοὺς τελευταίους ἐκείνους χρόνους, ἀπεναντίας εἴπερ ποτὲ παρωξύνθησαν. Αἱ πλησιέσταται τῆς διαστάσεως αἰτίαι, κατὰ τὴν ἐννάτην, δεκάτην καὶ ἐνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ἦσαν ἡ ἵδρυσις τῆς νέας δυτικῆς αὐτοκρατορίας, τὴν ὁποίαν ἡ ἀνατολικὴ δὲν ἤθελε νὰ ἀναγνωρίσῃ, καὶ ἡ ἀδιάκοπος προςπάθεια τῆς ἐκκλησίας τῶν Ῥωμαίων τοῦ νὰ μεταβάλῃ τὰ πρωτεῖα αὐτῆς εἰς κυριαρχίαν. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν ἀντιζηλία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ σπουδαίαν μεταξὺ αὐτῶν ῥῆξιν, διότι, ἐπειδὴ ἑκατέρα περιεσπᾶτο ὑπὸ δεινῶν ἄλλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν δυςχερειῶν, οὐδεμία ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ εὐλόγως ὅτι θέλει καταβάλει τὴν ἑτέραν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ πάπαι, ἕνεκα τῆς ἠθικῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καταπτώσεως, δυςκόλως ἠδύναντο νὰ μεταχειρισθῶσιν ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν τὸ ἀγέρωχον καὶ ἐπιτακτικὸν αὐτῶν ὕφος, καὶ ἀφ' ἑτέρου οἱ ἡμέτεροι δὲν ἤθελον νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῆς ἀθλίας ἐκείνης καταστάσεως τῶν ἐν Ῥώμῃ πραγμάτων, ἵνα διαλύσωσι πᾶσαν πρὸς αὐτὴν σχέσιν, ἐκ τούτου συνέβη ὅτι ἐν τῷ διαστήματι τῶν τελευταίων 150 περίπου ἐνιαυτῶν ἐκόπασεν ἡ ἐπὶ Φωτίου ἐγερθεῖσα τρικυμία. Ἀλλ' ἡ παπικὴ ἀρχή, εἰ καὶ μὴ δυναμένη νὰ ἐπιβάλῃ ἀμέσως εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὴν ἀπόλυτον αὐτῆς θέλησιν

δὲν ἔπαυσεν οὐδὲ τότε ἐπιδιώκουσα τὸν προαιώνιον αὐτῆς σκοπὸν διὰ δύο ἐμμέσων τρόπων· τὸ μὲν δηλητηριάζουσα τὴν κοινὴν τῆς Εὐρώπης γνώμην διὰ παντὸς εἴδους συκοφαντίας κατὰ τῆς Ἀνατολῆς, τὸ δὲ ἀγωνιζομένη νὰ ἀνακτήσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἂν ὄχι ἄλλο τοὐλάχιστον τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν, αἵτινες οὐ μόνον πολιτικῶς ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικῶς εἶχον ἀποσπασθῆ ἀπὸ αὐτῆς. Μέχρι τίνος βαθμοῦ οἱ λειτουργοὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπροςπάθουν νὰ διαδώσωσιν εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν καθ' ἡμῶν ὕβριν, χλεύην καὶ περιφρόνησιν, ὁ ἀναγνώστης τὸ ἠξεύρει ἤδη ἐκ τῶν διαβοήτων ἐκθέσεων τοῦ ἐπισκόπου Κρεμώνης Λουϊτπράνδου, ὅςτις ἦλθεν ἐπὶ Νικηφόρου εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς πρέσβυς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Ὄθωνος Α'. Ἐν δὲ τῇ κάτω Ἰταλίᾳ οἱ πάπαι ἀντέταξαν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς πρῶτον μὲν τοὺς ἐγχωρίους, ἔπειτα δὲ τοὺς αὐτοκράτορας τῆς Δύσεως καὶ ἐπὶ πᾶσι τοὺς Νορμαννοὺς, πρὸς οὓς, κατ' ἀρχὰς ἀμφιβόλως πολιτευόμενοι, συνεμάχησαν ἐπὶ τέλους, κατορθώσαντες δι' αὐτῶν νὰ ἐξώσωσι τοὺς Βυζαντινοὺς ἀφ' ὅλης τῆς χερσονήσου. Ταῦτα δὲ πάντα δὲν ἦτο δυνατὸν εἰμὴ νὰ ἐρεθίσωσι τὰ πνεύματα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ νὰ προκαλέσωσιν ἐπὶ τέλους τὴν ἀνανέωσιν τῆς πάλης, ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιθυμία τῶν ἡμετέρων τοῦ νὰ ἀποφύγωσιν αὐτήν. Τόσῳ δὲ μᾶλλον ἠρεθίσθη ἡ κοινὴ γνώμη ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅσῳ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Εὐσταθίου καὶ τοῦ πάπα Ἰωάννου ΙΘ'. περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου Β'., οἱ ἡμέτεροι μετὰ τοσαύτην μακροθυμίαν πρὸς ἄκρους ἀρχιερεῖς ἥκιστα σεβαστοὺς, ἐνόμισαν δίκαιον νὰ ζητήσωσι τοὐλάχιστον τὴν τῶν πρεσβείων πρὸς τὴν Ῥώμην ἰσότητα, ἀλλ' ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἀπέκρουσε τὴν ἐπιεικῆ βεβαίως ταύτην πρότασιν. Καὶ τοῦτο πότε; Ἐνῷ παρεκτὸς τῆς ἄλλης κακοηθείας καὶ ἀναρχίας, ἥτις ἐπεκράτει ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ ἡμιόλιον ἤδη ἑκατονταετηρίδα, ἐν ἔτει 1045, ὁ πάπας Βενέδικτος Θ'. ἐξεποίησε διὰ τακτικοῦ συμβολαίου τὴν ἀρχιερωσύνην εἰς τὸν συγγενῆ αὐτοῦ Γρηγόριον Ϛ'. ἀντὶ χιλίων λιτρῶν ἀργύρου, κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος τρεῖς πάπαι ἕδρευον συγχρόνως ἐν Ῥώμῃ, ὁ Γρηγόριος Ϛ'., ὁ Σίλβεστρος Γ'. καὶ ὁ Βενέδικτος Θ'. ὥςτε ἦτο πολλὰ δύςκολον νὰ διακρίνῃ τις τίνα ἐξ αὐτῶν ὤφειλε νὰ ἀναγνωρίζῃ ὡς κεφαλὴν αὐτῆς ἢ καθόλου τοῦ

Χριστοῦ ἐκκλησία. Οὕτω δὲ εἶχον τὰ πράγματα καὶ τὰ πνεύματα ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει, ὅτε τῇ 25 μαρτίου 1043 ἐχειροτονήθη οἰκουμενικὸς πατριάρχης ὁ Μιχαὴλ Κηρουλάριος.

Ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ ἦτο ἄνθρωπος ὀξὺς, πολυπράγμων, φίλαρχος καὶ φιλόδοξος. Ὁ Εὐφραίμιος λέγει αὐτὸν θερμουργὸν ἄνδρα, ὑπερόπτην τῶν νόμων· καὶ τὰ πράγματα αὐτὰ μαρτυροῦσιν, ὅτι, ὀλίγον σεβόμενος τὰ καθεστῶτα ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνεχθῇ παραλόγους ἐξωτερικὰς ἀξιώσεις. Εἴδομεν ὅτι ἦτο εἷς ἐκ τῶν εὐπατριδῶν οἵτινες συνώμοσαν κατὰ τῆς ἀθλίας κυβερνήσεως τοῦ Μιχαὴλ Δ'. ἢ μᾶλλον τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ὀρφανοτρόφου. Καὶ τότε μὲν ἐξωρίσθη καὶ ἐδημεύθη· γενόμενος δὲ βραδύτερον πατριάρχης ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Θ'. διέζησεν ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοῦ βασιλέως τούτου, εἰς ὃν ὤφειλε τὴν ἀρχιερωσύνην, καὶ ὅστις ἄλλως τε προθύμως μετ' αὐτοῦ συνέπραττεν ἐν παντί. Ἀλλὰ τρία περίπου ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ Μιχαὴλ συντελέσας, καθ' ἃ προϊστορήσαμεν, εἰς τὴν ἀνάῤῥησιν τοῦ ἀρχηγέτου τῶν Κομνηνῶν, τοσοῦτον ἀγερώχως ἐπολιτεύθη, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἠνάγκασε τὸν καλὸν κἀγαθὸν ἐκεῖνον ἄνδρα, νὰ ἐξώσῃ αὐτὸν τοῦ πατριαρχείου. Χαρακτὴρ τοιοῦτος δυσκόλως ἠδύνατο νὰ συμβιβάσῃ τὰ μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς ὁσημέραι προαγόμενα πάθη καὶ ἀντικρουόμενα συμφέροντα. Οὐδὲν ἧττον δὲν ἠξεύρομεν ἐὰν αὐτὸς τῷόντι ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ῥήξεως. Οἱ Δυτικοὶ βεβαιοῦσι μὲν ὅτι αἴφνης ἐν ἔτει 1053, ἤτοι δεκαετίαν ὅλην ἀφ' ἧς ἀρχιεράτευσε καὶ τετραετίαν ἀφ' ἧς προεχειρίσθη πάπας ὁ Λέων Θ'., ὁ Μιχαὴλ ἔκλεισεν ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῶν Λατίνων ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἀφήρεσε τὰ μοναστήριά των ἀπὸ τοὺς ἡγουμένους αὐτῶν· ἀλλὰ περὶ τοῦ γεγονότος τούτου ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφιβάλλωμεν μέχρι τινός. Οὐδεὶς τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων ἀναφέρει αὐτό. Ὁ Λέων Θ'., ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἣν κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἔγραψε πρὸς τὸν πατριάρχην Μιχαὴλ, καὶ εἰς ἣν μετ' ὀλίγον θέλομεν ἐπανέλθει, μνημονεύει μὲν τοῦ διωγμοῦ ἐκείνου, ἀλλ' ὄχι ὡς πράγματος ἀναμφισβητήτου, διότι ὁμιλῶν περὶ αὐτοῦ, λέγει, καθάπερ ἐπληροφορήθημεν. Καὶ ἔπειτα ἡ ἐπιστολὴ

τοῦ Μιχαὴλ εἰς ἣν ἀπήντα οὕτω ὁ Λέων Θ'. ἦτο κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἐργενροῖθερ φιλικωτάτη καὶ ὅσον ἐνδέχεται συνδιαλλακτική· ὥςτε δὲν ἐννοοῦμεν τῇ ἀληθείᾳ πῶς ὁ πατριάρχης οὗτος ἤθελεν ἐπὶ τοσοῦτον ἄλλα πράττει καὶ ἄλλα γράφει. Τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ ἐπίσκοπος Ἀχρίδος Λέων συνέταξε συγγραφήν τινα σταλεῖσαν εἰς τοὺς ἀνὰ τὴν Δύσιν ἀρχιερεῖς, δι' ἧς προσέβαλλε τὰ ἔθιμα μᾶλλον ἢ τὰ δόγματα αὐτῶν, μὴ πραγματευόμενος εἰμὴ περὶ ἀζύμων, νηστειῶν καὶ προσευχῶν, καὶ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ὑπελήφθη ὡς ὑποκινηθεῖσα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Λέων Θ'. ἀπήντησε διὰ τρόπου ὑβριστικωτάτου εἰπὼν πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι κατὰ τὴν κοινὴν φήμην ἐκάθισέ ποτε (κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος) ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως γυνή· ἐννοεῖται ὅτι ἡ φήμη αὕτη ἦτο ἐπίσης γελοία καὶ ἀνυπόστατος ὅσον ἦτο καὶ ἡ περὶ τῆς παπίσσης Ἰωάννης. Ἀλλὰ ὁπωςδήποτε καὶ ἂν εἶχον τὰ περὶ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης τοῦ ἀρχιεπισκόπου Λέοντος, καὶ ὁσῳδήποτε ὑβριστικὴ ἂν ἦτο ἡ πρὸς αὐτὸν ἀπάντησις τοῦ πάπα, ταῦτα δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ προκαλέσωσι τὴν μετ' ὀλίγον ἐκραγεῖσαν θύελλαν. Ὅθεν ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀναμφισβητήτων καὶ σπουδαιοτέρων γεγονότων, ὅσα ἀμέσως αὐτῆς προηγήθησαν.

Κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1054 ἔγραψαν, ἐκ πολιτικῶν κυρίως ἀφορμῶν κινούμενοι, ὅ,τε βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ πρὸς τὸν πάπαν Λέοντα Θ'. ἐπιστολὰς ἐν πνεύματι εἰρήνης καὶ ὁμονοίας συντεταγμένας. Τὰς ἀπαντήσεις αὐτοῦ ὁ πάπας ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ τριῶν ἀποκρισιαρίων. Καὶ τὸν μὲν βασιλέα ἐπαινέσας ἐπὶ τῇ θεοσεβεῖ καὶ εἰρηνοφίλῳ αὐτοῦ πολιτείᾳ καὶ τῇ ἀφοσιώσει πρὸς τὸν ἀποστολικὸν θρόνον, προσεκάλει νὰ προστατεύσῃ αὐτὸν κατὰ τῶν περικειμένων πολεμίων, ἰδίως τῶν Νορμαννῶν· ἐνῷ ἐν τούτοις πρὸ ὀλίγων ἔτι μηνῶν, ἰουνίῳ 1053, εἶχεν ἐπικυρώσει ἁπάσας τὰς παρ' αὐτῶν τούτων τῶν Νορμαννῶν ἐν Καλαβρίᾳ γενομένας κατακτήσεις, καὶ ὅσας ἐν τῷ μέλλοντι ἤθελον διαπράξει ἐν Σικελίᾳ. Καὶ ἐνῷ οὕτω συνέπραττε τὸ καθ' ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀπογύμνωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, συγχρόνως παρεπονεῖτο ἐπὶ τοῖς ἀγερώχοις τρόποις τοῦ πατριάρχου,

συνιστῶν δὲ τοὺς ἀπεσταλμένους αὐτοῦ ἔλεγεν ὅτι οὗτοι εἶναι ἐπιτετραμμένοι νὰ ἀναφέρωσιν ἀκριβέστερον τὰ περὶ τῶν παρεκτροπῶν τοῦ Μιχαὴλ. Πρὸς δὲ τὸν τελευταῖον τοῦτον ἀποκρινόμενος, ἐπῄνει μὲν ὡςαύτως αὐτὸν ἐπὶ τῇ εἰρηνοφίλῳ αὐτοῦ διαθέσει καὶ τῇ προαιρέσει πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς πλήρους ἑνότητος, ἐξέφραζεν ὅμως ἐνταυτῷ τὴν λύπην του, διότι ἤκουσε περὶ αὐτοῦ πολλὰ ἄτοπα, τὰ ὁποῖα δυςκολεύεται νὰ πιστεύσῃ· ἰδίως ὅτι ἀμέσως ἐκ λαϊκοῦ ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος, ὅτι ἐζήτησε νὰ καταπατήσῃ τὰ προνόμια τῶν πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας, ὅτι σφετερίζεται τὸν τίτλον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, καὶ ὅτι διέπραξε διωγμὸν κατὰ τῶν Λατίνων, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τελοῦσι δι' ἀζύμων τὴν εὐχαριστίαν. Ἐπὶ τέλους δὲ ὁ πάπας ἔψεγε μὲν τὸν Μιχαὴλ διά τινα ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ ἔκφρασιν, ἥτις ἐφαίνετο παριστῶσα τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ὡς μεμονωμένην καὶ ὑποδεεστέραν τῆς βυζαντινῆς, ἐξέφραζε δὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι οὗτος θέλει ἐπανορθώσει τὰ γενόμενα καὶ καταστήσει πραγματικὴν τὴν πλήρη εἰρήνην.

Αἱ κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς μεγάλης ῥήξεως διαμειφθεῖσαι ἑκατέρωθεν αὗται ἐπιστολαὶ δέον νὰ ἐξετασθῶσιν ἐνταῦθα παρ' ἡμῶν ἀκριβέστερον. Τὸ κείμενον τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σταλέντων γραμμάτων δὲν σώζεται, ἀλλ' αὐτὸς ὁ πάπας βεβαιοῖ ἐν ταῖς ἀπαντήσεσιν αὐτοῦ ὅτι συνετάχθησαν ἐν πνεύματι εἰρήνης καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν ἀποστολικὸν θρόνον τῆς Ῥώμης. Πῶς δὲ ὁ ἀρχιερεὺς τῆς πόλεως ταύτης ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰς ὁμολογουμένας παρ' αὐτοῦ τοιαύτας διαθέσεις τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας καὶ μοναρχίας; Διὰ κρυφῆς συμπράξεως μετὰ τῶν Νορμαννῶν, δι' ἀπειλῶν, διὰ κατηγοριῶν παραγεγραμμένων, διὰ κατηγοριῶν περὶ πραγμάτων τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν ἔτι βεβαιωμένα, διὰ σοφιστικῶν παρεξηγήσεων καὶ διὰ σκανδαλωδῶν φημῶν περὶ ἀνυπάρκτων πραγμάτων. Τὸ ζήτημα τῆς ἀμέσου ἀπὸ λαϊκοῦ σχήματος πρὸς τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ὕψος προαγωγῆς εἶχεν ἤδη συζητηθῇ πολλάκις μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐπὶ Ταρασίου, ἐπὶ Νικηφόρου, ἐπὶ Φωτίου, καὶ δὲν εἶχε ποτὲ δώσει ἀφορμὴν εἰς σπουδαίαν διένεξιν. Ὡσαύτως καὶ ἡ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ἐπωνυμία, ἦτο ἐπὶ πέντε καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρί-

δας ἀδιαλείπτως ἤδη ἐν χρήσει χωρὶς νὰ διακωλυθῇ ἐκ τούτου ἡ εἰρηνικὴ τῶν δύο ἐκκλησιῶν συμβίωσις. Δὲν ἠξεύρομεν ἀκριβῶς τί ἔπραξεν ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ ὡς πρὸς τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τῆς τῶν Ἀράβων κατακτήσεως τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία καὶ ἐκκλησία ἠναγκάσθη πολλάκις νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν χειροτονίαν τῶν πατριαρχῶν ἐκείνων, διότι ἕνεκα τῶν καταδρομῶν ἃς ἔπασχεν αὐτόθι ἡ χριστιανικὴ πίστις, παντελῶς ἔλειπον ἐκ διαλειμμάτων οἱ πρὸς συντήρησιν αὐτῆς ἀπαιτούμενοι λειτουργοί· καὶ οὐδὲ αὕτη ἡ ἐξ ἀκαταμαχήτου ἀνάγκης καὶ πρὸς συντήρησιν τῆς πίστεως διδομένη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως συνδρομὴ εἰς τὰς ἐκκλησίας ἐκείνας ἐλογίσθη ποτὲ ὡς ἄτοπος. Ἀλλά, ἔλεγεν ὁ Λέων Θ'., ἡ ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου περιέχει φράσιν τινὰ σκοποῦσαν νὰ ἐλαττώσῃ τὸ ἀξίωμα τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Καὶ ὅμως καθ' ἣν δίδει ἑρμηνείαν τῆς φράσεως ταύτης αὐτὸς ὁ Ἐργενροῖθερ, οὐδεμίαν αὕτη περιεῖχε σπουδαίαν κατὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας προςβολήν, καθὸ ἁπλῶς παρατηροῦσα, ὅτι, περιληφθέντος τοῦ ὀνόματος τοῦ πάπα ἐν τοῖς διπτύχοις τοῦ Βυζαντίου, οὗτος θέλει μνημονεύεται εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῷ τἀνάπαλιν τὸ τοῦ Κηρουλαρίου ὄνομα δὲν θέλει τύχει νέας μνημονεύσεως, εἰμὴ ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἐκκλησίᾳ, τῇ ῥωμαϊκῇ. Δὲν ὑπελείπετο λοιπὸν εἰμὴ μόνος ὁ διωγμὸς ὃν ἔπαθον, κατὰ τὰ φημιζόμενα, οἱ Λατῖνοι ἐν Κωνσταντινουπόλει. Περὶ τούτου εἶχε βεβαίως ὁ πάπας καὶ δικαίωμα καὶ καθῆκον νὰ ζητήσῃ ἐξηγήσεις. Πρῶτον ὅμως δὲν ἦτο παντάπασι βέβαιον ἂν τὸ πρᾶγμα συνέβη, καὶ τούτου δὲ δοθέντος, ἄδηλον ἦτο μέχρι τίνος δὲν προεκλήθη ὑπὸ τῆς αὐθαδείας καὶ τῆς ὕβρεως ἀνθρώπων, οἵτινες μετ' ὀλίγον ἀπέδειξαν ὅτι οὐδὲν κατὰ τοῦτο ἐγνώριζον ὅριον· καὶ ἔπειτα προκειμένου νὰ ἀπαντήσῃ εἰς ἐπιστολὰς τοσοῦτον πρὸς αὐτὸν εὐλαβεῖς, ὁ πάπας, ἀντὶ νὰ περιορισθῇ εἰς μόνην τὴν θρυλουμένην ἐκείνην ἀδικίαν, ἐξετράπη εἰς τοσαύτας ἄλλας κατηγορίας καὶ ἐλάλησεν ἐν γένει εἰς τρόπον τοσοῦτον ἀπειλητικόν, ὥςτε ἦτο πρόδηλον ὅτι ἐζήτει προφάσεις διενέξεων. Ὁ δὲ τρόπος καθ' ὃν ἐπολιτεύθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἱ ἀποκρισιάριοι αὐτοῦ, καὶ μάλιστα ὁ προϊστάμενος αὐτῶν

καρδινάλιος Οὔμβερτος, καθίστησι τοῦτο ἔτι μᾶλλον ἀναμφισβήτητον.

Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα, ἀφικόμενοι κατὰ ἰούλιον τοῦ 1054 εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔτυχον παρά τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ πατριάρχῃ ἐντίμου δεξιώσεως· ἀλλ' ὁ πατριάρχης ἀπέφυγε πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς συζήτησιν περὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τὰς ὁποίας ἐκόμισαν περιεχομένων κατηγοριῶν, μὴ θέλων νὰ ἐπιτρέψῃ τῷ ἀρχιερεῖ τῆς 'Ρώμης δικαιοδοσίαν ἣν οὗτος ἐπεζήτει ἀποκλειστικὴν, ἐνῷ αὕτη ἀνῆκεν εἰς τὸ σύνολον τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐκκλησίας. Τότε ὁ Οὔμβερτος, ὅςτις ἤθελεν ἐξάπαντος νὰ προξενήσῃ σκάνδαλα, συνέταξε καὶ ἐδημοσίευσεν ἀπάντησιν εἰς τὰς αἰτιάσεις τὰς ὁποίας ὁ ἀρχιεπίσκοπος 'Αχρίδος Λέων εἶχεν ἀπευθύνει κατὰ τῶν Λατίνων. 'Αλλ' ἀντὶ νὰ συζητήσῃ ἐπισταμένως τὰ πράγματα, ἐξετραχηλίσθη εἰς ὕβριν δεινοτάτην, ὠνόμασε τὴν 'Ανατολὴν πατρίδα πάσης αἱρέσεως, ἐπεσώρευσε κατὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας διαφόρους ἀνυπάρκτους μύθους καὶ κατηγόρησεν ἰδίως τὸν πατριάρχην ὅτι ἀναβαπτίζει τοὺς Λατίνους, ὅπερ αὐτὸς ὁ Κηρουλάριος ἀπεφήνατο ἐπὶ συνόδου ὅτι εἶναι συκοφαντία. Μὴ ἀρκούμενος δὲ εἰς ταῦτα συνέταξε καὶ ἑτέραν συγγραφὴν κατὰ τοῦ Ἕλληνος μοναχοῦ Νικήτα Στηθάτου, ὅςτις εἶχεν ὡςαύτως γράψει πρό τινος κατὰ τῶν ἀζύμων, ἀλλὰ μετὰ πλείστης ὅσης μετριότητος. Τὰς εἰς τοὺς Λατίνους ἀποδιδομένας καινοτομίας ὁ Νικήτας δὲν ἐχαρακτήρισεν ὡς αἵρεσιν, ἀλλὰ ὡς παρέκβασιν ἁπλῆν τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας, ἔλεγε δὲ τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν πασιφανῆ τῆς ὅλης οἰκουμένης ὀφθαλμόν. Εἰς ἀπάντησιν ὁ Οὔμβερτος τὸν ὠνόμαζε τυχοδιώκτην, ὄνον, ἐπικούρειον, πόρνον, ἀρχιαιρετικὸν, καὶ τὰ τοιαῦτα. 'Ενώπιον τοῦ σκανδάλου τούτου οἱ ἡμέτεροι ἐπολιτεύθησαν μετὰ τῆς συνήθους αὐτῶν μετριοπαθείας. 'Ο μὲν βασιλεὺς ὑπεχρέωσε τὸν Νικήταν νὰ ἀνακαλέσῃ ὅσα ἔγραψε, καὶ νὰ καύσῃ μάλιστα τὴν συγγραφήν του· ὁ δὲ πατριάρχης ἐπέμενε μὲν πάντοτε ἀξιῶν ὅτι τὰ ἀνὰ χεῖρας ἀντικείμενα δὲν εἰμπόρουν νὰ συζητηθῶσιν εἰμὴ ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς, ἐξηκολούθει δὲ κοσμίως πρὸς τοὺς πρέσβεις πολιτευόμενος, μέχρις οὗ οὗτοι ἔπαυσαν ἀποδίδοντες αὐτῷ τὰ ἴσα, ἀλλὰ καὶ τότε περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ δια-

κόψῃ πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς σχέσιν, καὶ νὰ ἀπαγορεύσῃ αὐτοῖς τὴν τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας ἐν τῇ ἐνορίᾳ του.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὰ μέσα ἰουλίου **1054**, ἤτοι ἕνα περίπου μῆνα ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν ἀποκρισιαρίων τοῦ Λέοντος Θ'. Ἀπέναντι τῶν ὑβριστικῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀρχιερέως τούτου τῆς Ῥώμης, ἀπέναντι τῆς αὐθαδείας καὶ τῆς χλεύης τῶν ἀπεσταλμένων αὐτοῦ, οἱ ἡμέτεροι ἀπήντων ὅτι ἡ ἔρις αὕτη δέον νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν κρίσιν τῆς ὅλης ἐκκλησίας· καὶ ἐν τούτοις παραχωροῦντες εἰς αὐτοὺς ὅ,τι ἦτο δυνατὸν νὰ παραχωρήσωσι χωρὶς νὰ προδικασθῇ τὸ ὁριστικὸν ζήτημα, ὑπεχρέουν τὸν Νικήταν Στηθάτον ν' ἀποδοκιμάσῃ ἐπισήμως ὅσα κατὰ Λατίνων ἔγραψε. Τί ἄλλο ἠδύναντο εὐλόγως νὰ ἀπαιτήσωσιν οἱ περὶ τὸν Οὔμβερτον; Αὐτὸς ὁ Ἐργενρoῖθερ ὁμολογεῖ ὅτι διὰ τῆς ἀποδοκιμασίας τοῦ Νικήτα ἐπέτυχον νίκην λαμπροτάτην. Ναὶ μὲν ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ δὲν ἐδέχετο νὰ δικασθῇ ὑπ' αὐτῶν, ἐπικαλούμενος τὴν ἀπόφασιν τῆς ὅλης ἐκκλησίας· ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι ἐπὶ ἑπτὰ ὅλους αἰῶνας δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν ἀποκλειστικὴν τοῦ πάπα δικαιοδοσίαν, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ προκύψῃ ὁριστικὴ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν δυτικῶν ῥῆξις. Ὥςτε οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης ἠδύναντο κάλλιστα νὰ περιμείνωσι καὶ ἤδη τὴν συγκρότησιν τῆς προτεινομένης συνόδου, ἐπιφυλάττοντες, ἂν ἤθελον, τὰ ὑποτιθέμενα δικαιώματά των. Ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ἐφάνη ὅτι δὲν εἶχον ἔλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ ἵνα προξενήσωσι σκάνδαλα. Ὅθεν τῇ **16** ἰουλίου, ἐνῷ κλῆρος καὶ λαὸς ἦσαν συνηγμένοι ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ὁ Οὔμβερτος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν εἰςβαλόντες εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου, καὶ ἀσεβῶς ταράξαντες τὴν θείαν λειτουργίαν, προςῆλθον μέχρι τῆς ἁγίας τραπέζης, ἀπέθεσαν ἐπ' αὐτῆς ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ, καὶ ἔπειτα ἐξῆλθον ἐκτινάσσοντες τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν θείαν δίκην! Ὁπόση ἦτο ἡ ἀνοχὴ καὶ ἡ μετριοπάθεια τῶν ἡμετέρων, οὐδέποτε ἀπεδείχθη λαμπρότερον, ἢ κατὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην στιγμὴν, καθ' ἣν ἓν νεῦμα τοῦ πατριάρχου ἠδύνατο νὰ ἐπαγάγῃ δεινὴν τῆς κακουργίας τιμωρίαν. Καὶ ὅμως ὁ ἱεράρχης ἡμῶν ἐπέτρεψε τὴν ἀβλαβῆ αὐτῶν ἐκ τοῦ ναοῦ ἔξοδον· μετὰ δὲ δύο ἡμέρας ἠδυνήθησαν ἐπίσης ἀβλαβῶς νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ Κωνσταντι-

νουπόλεως, ἀφοῦ ἀπεχαιρέτισαν τὸν βασιλέα καὶ ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τὰ εἰθισμένα δῶρα. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ βασιλεὺς καὶ πατριάρχης, ἐξαντλοῦντες πάντα τρόπον συνδιαλλαγῆς, παρεκάλεσαν αὐτοὺς, εἰς Σηλυβρίαν ἤδη ἀφικομένους, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι εἰμποροῦν εἰςέτι νὰ συμβιβασθῶσι τὰ πράγματα. Τῳόντι ὁ Οὔμβερτος καὶ οἱ ἄλλοι τοποτηρηταὶ ἐπέστρεψαν τῇ 20 ἰουλίου· δυστυχῶς ὅμως ἀφ' ἑνὸς οὗτοι εἰς οὐδεμίαν ἐπείθοντο νὰ ἔλθωσι σχέσιν πρὸς τὴν ἱερὰν σύνοδον, καὶ οὐδεμίαν νὰ δώσωσιν ἐξήγησιν περὶ τοῦ ὑβριστικοῦ αὐτῶν ἐγγράφου, ἀφ' ἑτέρου ἡ κοινὴ γνώμη τῆς βασιλευούσης εἶχεν ἐπὶ τέλους τοσοῦτον παροξυνθῆ ὥςτε δὲν ἠδύναντο ἤδη ἄνευ ἐσχάτου κινδύνου νὰ παρατείνωσι τὴν ἐν αὐτῇ διατριβὴν, καὶ ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ προτρέψῃ αὐτοὺς νὰ ἀπέλθωσιν ὅσον τάχιστα ὁριστικῶς. Κάλλιστα δὲ ἔπραξε τοῦτο, διότι μόλις ἀνεχώρησαν ἐξεῤῥάγη, ἕνεκα τῆς κορυφωθείσης κατ' αὐτῶν ἀγανακτήσεως, στάσις, ἥτις μετὰ κόπου κατηυνάσθη.

Ἵνα πεισθῇ δὲ ὁ ἀναγνώστης ὁπόσον δίκαιον εἶχον νὰ ἀγανακτήσωσιν οἱ ἡμέτεροι, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ κατὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, ἤτοι καθ' ὅλης τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀφορισμὸς, ὁ ἀποτεθεὶς τῇ 16 ἰουλίου ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης τῆς μεγάλης ἡμῶν μητροπόλεως, παρεκτὸς ποικίλων ἄλλων ὕβρεων, κατηγόρει αὐτοὺς 1) ὡς Σιμωνιακοὺς, 2) ὡς Οὐαλεσιανοὺς, 3) ὡς Ἀρειανοὺς, 4) ὡς Δονατιστὰς, 5) ὡς Νικολαΐτας, 6) ὡς Σεβηριανοὺς, 7) ὡς Πνευματομάχους ἢ Θεομάχους, 8) ὡς Μανιχαίους, 9) ὡς Ναζαρηνοὺς, καὶ ἑνὶ λόγῳ ἠξίου ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία πρεσβεύει τὰς πλάνας ὅλων σχεδὸν τῶν αἱρέσεων, ὅσαι προέκυψάν ποτε εἰς φῶς ἀπὸ καταβολῆς τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀφοῦ δὲν ἀνεκλήθη, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνῃ ἄνευ ἀποκρίσεως. Ὅθεν ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ συγκαλέσας τὴν περὶ αὐτὸν σύνοδον, ἀπεδοκίμασεν αὐτὸ διαῤῥήδην, ἰδίως ἐνδιατρίψας εἰς τὸ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος ζήτημα· διότι οἱ περὶ τὸν Οὔμβερτον ἐν τῷ διαβοήτῳ αὐτῶν ἀφορισμῷ εἶχον τὴν ἀφροσύνην νὰ κατηγορήσωσι τοὺς ἡμετέρους πρὸς τοῖς ἄλλοις ὡς πνευματομάχους ἢ θεομάχους, καθ' ὃ περιαιρέσαν-

τας δῆθεν ἀπὸ τοῦ συμβόλου τὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπόρευσιν τοῦ παναγίου πνεύματος.

Ὅταν ἐπραγματεύθημεν τὰ περὶ τῆς πάλης μεταξὺ τοῦ πατριάρχου Φωτίου καὶ τοῦ πάπα Νικολάου, δὲν ἐδιστάσαμεν νὰ κατακρίνωμεν τὸν πρῶτον ὡς μὴ ἀρκεσθέντα νὰ ἀποκρούσῃ τὴν κυριαρχικὴν ἀξίωσιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἀναμίξαντα εἰς τὴν προκειμένην ἔριν καὶ τὴν δογματικὴν διένεξιν. Ἐπὶ τῆς παρούσης ὅμως περιστάσεως, ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ Δυτικοί, παρεκτὸς τῶν ἄλλων αὐτῶν ἀδικημάτων, περιέπεσον προςέτι εἰς τὸ λάθος τοῦ νὰ ἀναζωπυρώσωσι τὸ δογματικὸν σκάνδαλον. Ἐν τῷ διαστήματι τῶν 180 ἐτῶν ὅσα διῆλθον ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου, πᾶσα ἐπίσημος περὶ δογμάτων συζήτησις εἶχε βαθμηδὸν ἐκλείψει, αἱ δὲ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχέσεις ἀπέβησαν ἂν ὄχι παντοτε φιλικαί, τοὐλάχιστον εἰρηνικαὶ ὁπωςοῦν. Αἱ διαφωνίαι ὅσαι ἐκ διαλειμμάτων συνέβαινον, προέκυπτον ἐκ τῆς ἀξιώσεως ἣν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ῥώμης ἀείποτε εἶχον τοῦ νὰ ἐπιβάλωσι τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν, οὐχὶ δὲ ἐκ τῶν διαφωνιῶν ὅσαι ὑφίσταντο περὶ τὰ δόγματα καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς τῆς λατρείας τύπους. Αὐτὸς ὁ Νικήτας ὁ Στηθάτος, ὁ πρὸ μικροῦ τότε κατὰ τῶν καινοτομιῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας γράψας, οὐδαμῶς ἔθιξε τὸ περὶ ἐκπορεύσεως ζήτημα, ὅτε αἴφνης οἱ περὶ τὸν Οὔμβερτον, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης ἔφεραν πάλιν αὐτὸ εἰς μέσον, καὶ ἐτράχυναν οὕτω τὰς ἀφορμὰς τῆς διαστάσεως. Οἱ δὲ ἡμέτεροι οὐ μόνον ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους κατὰ τὴν παροῦσαν περίστασιν προςηνέχθησαν μετὰ πλείστης ἀνοχῆς καὶ μετριοπαθείας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ δράματος τούτου ἔδειξαν τὴν προαίρεσιν αὐτῶν τοῦ νὰ ἀφήσωσι μίαν πύλην ἠνεῳγμένην πρὸς τὴν συνδιαλλαγήν· διότι ἐν τῇ συνοδικῇ πράξει δι' ἧς ἀπεδοκιμάσθη καὶ ἐστηλιτεύθη ὁ λεγόμενος ἀφορισμὸς τοῦ Οὐμβέρτου καὶ συντροφίας, οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐλογίσθησαν ὡς ἰδιογνωμόνως ἐνεργήσαντες καθ' ὅλα, οὐχὶ δὲ ὡς γνήσιοι τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα Λέοντος Θ'., ὅςτις ἄλλως τε εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθάνει τῇ 19 ἀπριλίου, πρὶν δηλαδὴ ἐκεῖνοι φθάσωσιν ἔτι εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι κατά τινας μεταγενεστέρους Βυζαντινοὺς ὁ πατριάρχης Μι-

χαὴλ συνεκρότησεν, εἴτε κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 1054, εἴτε τῷ 1057, σύνοδον πολὺ μείζονα τῆς προτέρας, ἧς μετέσχον παρεκτὸς πολλῶν ἄλλων ἀρχιερέων ὅ,τε πατριάρχης Ἀντιοχείας καὶ οἱ μητροπολῖται Βουλγαρίας καὶ Κύπρου, καὶ ἥτις ἐξέτεμε τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τοὺς Λατίνους, ἐπικυρωθεῖσα καὶ ὑπὸ τῶν μὴ παρευρεθέντων ἐν αὐτῇ πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων. Ἀλλ' ὁ μὲν Πίχλερ μετὰ δισταγμοῦ τινος μνημονεύει τῆς συνόδου ταύτης, ὁ δὲ Ἑργενροῖθερ ὑπολαμβάνει αὐτὴν ὅλως ἀμφίβολον, βεβαιῶν ὅτι αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχέσεις, αἵτινες καὶ βραδύτερον ἐξηκολούθησαν μέχρι τινὸς ὑφιστάμεναι, δὲν ἔπαυσαν οὐδὲ κατὰ τὸν ὑπόλοιπον τῆς τοῦ Μιχαὴλ πατριαρχίας χρόνον· ὅτι δὲ μόνον ἄδηλον ὑπάρχει ὁποῖαί τινες ἀκριβῶς ἦσαν αἱ σχέσεις αὗται. Ὅπως δήποτε ὅμως καὶ ἂν ἔχωσι τὰ περὶ τούτου, τὸ οὐδὲν ἧττον βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ πάπαι ἀπελπισθέντες νὰ ἐπιτύχωσι τὴν εἰρηνικὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπεφάσισαν ἤδη νὰ προπαρασκευάσωσι τὴν διὰ κατακτήσεων ἐκτέλεσιν τοῦ ἀκοιμήτου αὐτῶν βουλεύματος, μεταχειριζόμενοι πρὸς τοῦτο πρῶτον μὲν τοὺς Νορμαννούς, καὶ μετ' οὐ πολὺ τοὺς σταυροφόρους. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐκ τῆς ὅλης ταύτης μελέτης συνάγεται ἐπίσης ἀναμφισβητήτως, ὅτι ἡ διαίρεσις τῶν ἐκκλησιῶν δὲν προέκυψεν ἐκ δογματικῶν διαφωνιῶν, ἀλλ' ἕνεκα πολιτικῶν συμφερόντων· ὥστε ἅμα ἐκλιπόντων τῶν πολιτικῶν ἐκείνων συμφερόντων, ὅπερ εὐτυχῶς συνέβη ἤδη, καὶ ἅμα καταργηθείσης τῆς κυριαρχίας, ὅπερ ὡσαύτως συνέβη ὡς πρὸς μέγα μέρος τοῦ δυτικοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, οὐδὲν ὑπάρχει τὸ κωλῦον ἵνα ἀποκατασταθῇ ἡ ἕνωσις.

Ἕνωσιν δὲ λέγοντες ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἐννοοῦμεν, κατὰ τὸ καὶ ἄλλοτε παρ' ἡμῶν ῥηθέν, οὐχὶ τὴν ἐσωτερικήν, τὴν δογματικὴν ἕνωσιν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐξωτερικήν, τὴν πολιτικήν. Ὅσοι ὁμιλοῦσι περὶ δογματικῆς ἑνώσεως, δὲν ἠξεύρουσι τί λέγουσι· διότι κἀνὲν ποτὲ ἔθνος δὲν θέλει συναινέσει νὰ ἀνταλλάξῃ τὰς ἰδίας πεποιθήσεις καὶ παραδόσεις ἀντὶ ἀλλοτρίων. Ἡ δογματικὴ λοιπὸν ἕνωσις εἶναι μακαρία κενή, ὄνειρον τὸ ὁποῖον οὐδέποτε θέλει γίνει πρᾶγμα. Τούτου ὅμως τεθέντος, λέγουσί τινες, ; τί σημαίνει ἡ ἐξωτερικὴ ἐκείνη ἕνωσις; Σημαίνει, ἀπαντῶμεν, τὴν μεταξὺ τῶν

διαφόρων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνην, προτιμοτέραν οὖσαν, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως ἥτις ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐπεκράτησε μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, καὶ ἄχρι τοῦδε δυστυχῶς ἐπικρατεῖ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ ἑνὸς μέρους τῆς Δύσεως. Ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσωσι μίαν ἐπικράτειαν, ἔχουσαν τὴν αὐτὴν κυβέρνησιν καὶ τοὺς αὐτοὺς νόμους· ὅλαι ὅμως αἱ διάφοροι αὗται πολιτικαὶ κοινωνίαι εἰμποροῦν νὰ διατελῶσιν εἰς σχέσεις φιλικάς, νὰ ἔχωσιν ἡ μία παρὰ τῇ ἄλλῃ ἀντιπροςώπους, νὰ διεξάγωσι δι' αὐτῶν πολλὰ κοινὰ συμφέροντα καὶ νὰ συντελῶσιν οὕτω εἰς τὴν ἀμοιβαίαν εὐημερίαν, καίτοι διατηροῦσαι ἑκάστη τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς καὶ ἀνεξαρτησίαν. Ἀνάλογόν τι προτείνομεν νὰ γίνῃ ὡς πρὸς τὰς διαφόρους θρησκευτικὰς κοινωνίας· καὶ φρονοῦμεν ὅτι πρέπει νὰ ἦναι τις τυφλὸς ἵνα μὴ διακρίνῃ ὁπόσων ἀγαθῶν πρόξενος δύναται νὰ ἀποβῇ ἡ τοιαύτη ἕνωσις. Ἀλλά, λέγουσι πάλιν ἕτεροι, ἐκ τῆς ἑνώσεως δύναται νὰ διακινδυνεύσῃ ἡ ὕπαρξις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ὅπερ δὲν διεσώθη εἰμὴ διὰ τοῦ χωρισμοῦ αὐτοῦ, καὶ ἰδίως διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ χωρισμοῦ ἀπὸ τῆς Δύσεως. Ἀποκρούομεν πάσῃ δυνάμει τὴν δοξασίαν ταύτην, καὶ ὡς ἡμαρτημένην, καὶ ὡς προςτρίβουσαν ὕβριν δεινὴν κατὰ τῆς αὐθυποστάτου ἑλληνικῆς ἐθνότητος. Τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος ὡς καὶ πάσης ἄλλης τὸ ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν δὲν εἶναι ἡ θρησκεία, εἶναι ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα, ἡ ἐθνικὴ συνείδησις, αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις. Ὀρθόδοξα ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ἔθνη, οἱ Ῥῶσοι, οἱ Ῥουμοῦνοι, οἱ Σέρβοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Ἀρμένιοι. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο οὔτε αὐτὰ ἔγιναν Ἕλληνες, οὔτε οἱ Ἕλληνες ἔγιναν Ῥῶσοι, Σέρβοι, Ῥουμοῦνοι, Βούλγαροι ἢ Ἀρμένιοι. Ἀπεναντίας ὅλοι οἱ Δυτικοὶ ὅσοι ἐγκατεστάθησαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐξελληνίσθησαν, διότι φύσει οἱ ὀλίγοι ἀποδέχονται τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα τῶν πολλῶν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων διαβιοῦσι. Τούτου ἕνεκα καὶ αἱ ἐν Ἰταλίᾳ πολυάριθμοι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῶν τελευταίων ἑκατονταετηρίδων ἐξιταλίσθησαν, καίτοι κατ' ἀρχὰς πρεσβεύουσαι δόγμα πολέμιον τοῦ ῥωμαϊκοῦ. Τὸ θρήσκευμα ὑπῆρξεν ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ὅτε οὔτε παραδόσεις ἐθνικαί, οὔτε φιλοτιμία ἐθνικὴ ὑφίσταντο, ἀλλὰ μόνη ἡ γλῶσσα,

ἥτις καθ' ἑαυτὴν, ἄνευ ἄλλων ἠθικῶν ἐλατηρίων, δὲν ἀποτελεῖ ἀκαταγώνιστον ἐθνικὸν προπύργιον κατὰ τῆς ξενικῆς ἐπιδράσεως. Ὅθεν τὸ θρήσκευμα τότε ἀναπληροῦν τὴν ἔλλειψιν παντὸς ἄλλου ἠθικοῦ ἐλατηρίου, ἦτο τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν καὶ ἔρεισμα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἀφ' ἧς ὅμως ἐποχῆς, ὁ ἀμυδρὸς οὗτος βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς, βαπτισθεὶς εἰς τὸ ῥεῦμα τοῦ ἀρχαίου, ἀνέλαβε τὴν δύναμιν τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων καὶ τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας, τὸ πάτριον θρήσκευμα δὲν ἔπαυσε μὲν οὐδὲ θέλει παύσει ἀποτελοῦν ἓν τῶν κυριωτάτων συστατικῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐκπροςωπεῖ ἤδη αὐτὸ καὶ μόνον τὸν ἑλληνισμὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε νὰ εἴπωμεν ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τείνωμεν χεῖρα ἀδελφικὴν πρὸς τὰς ἄλλας χριστιανικὰς κοινότητας· διότι οὕτω πράττοντες διακινδυνεύομεν τὴν ἐθνότητα ἡμῶν. Ναὶ, ἠδυνάμεθα νὰ διακινδυνεύσωμεν αὐτὴν, ἐὰν ὑπεβαλόμεθα εἰς ξενικὴν διοίκησιν ἐκκλησιαστικήν· καὶ τούτου ἕνεκα πολλάκις εἴπομεν καὶ θέλομεν εἴπει, ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τῆς παπικῆς κυριαρχίας ἠδύνατο νὰ ἐπαγάγῃ τὸν ὄλεθρον τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως. Οὐδὲ τὴν δογματικὴν ἕνωσιν προτείνομεν, διότι τοῦτο ἠδύνατο νὰ συνεπαγάγῃ τὴν θυσίαν ἐθνικῶν παραδόσεων, εἰς ἣν κατ' οὐδένα λόγον ἠθέλομεν ὑποκύψει. Ἀλλ' ἡ πολιτικὴ, ἡ ἐξωτερικὴ ἕνωσις οὐδὲν συνεπάγεται τῶν ἀτοπημάτων τούτων, καὶ ἀπεναντίας θέλει ἐνισχύσει τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνδέοντας ἡμᾶς μετὰ τῆς ὑγιεστέρας μερίδος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα καθ' ἣν ἐποχὴν, ἐκλιπόντος τοῦ τελευταίου γόνου τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ ἀρχηγέτης τῶν Κομνηνῶν. Τὸ κράτος, εἰ καὶ ἀπέβαλε περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης τὴν κάτω Ἰταλίαν, εἶχεν οὐδὲν ἧττον ἔκτασιν πολὺ μείζονα, ἢ ὅτε ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδών· διότι ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἀνεκτήθη ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Κιλικία, ἀξιόλογον τῆς Συρίας μέρος καὶ ἐν Εὐρώπῃ πᾶσα ἡ Βουλγαρία. Δύο νέοι πολέμιοι, οἱ Τοῦρκοι ἀπ' ἀνατολῶν καὶ οἱ Νορμαννοὶ ἀπὸ δυσμῶν, εἶχον μὲν ἐπιφανῆ ἀπό τινος χρόνου, ἀλλ' οἱ στόλοι καὶ οἱ στρατοὶ τοῦ κράτους οἱ πρὸ μικροῦ ἔτι τοσοῦτον καιρίας κατενεγκόντες πληγὰς εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς

καὶ εἰς τοὺς Βουλγάρους, ἐφαίνοντο πλέον ἢ ἱκανοὶ νὰ ἀποτρέψωσι τοὺς ἐπικρεμασθέντας αὖθις εἰς τὸν ὁρίζοντα κινδύνους. Ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ εἶχε μὲν περιέλθει ἐσχάτως εἰς χεῖρας ἀσθενεῖς καὶ ἀνικάνους, ἀλλ' οἱ διάσημοι στρατηγοὶ καὶ ναύαρχοι, οἵτινες ἐξηκολούθουν διασώζοντες τὰς παραδόσεις τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ καὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ὁ Γεώργιος Μανιάκης, ὁ Νικηφόρος Καραντηνός, ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος, ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς καὶ πλεῖστοι ἄλλοι τοσαύτας ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης δρέψαντες δάφνας, ἦσαν ἕτοιμοι, καταλαμβάνοντες τὴν βασιλείαν, νὰ ἀνανεώσωσι τὰς λαμπρὰς ἡμέρας τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος. Οἱ πόροι τοῦ δημοσίου ταμείου ἦσαν ἀνεξάντλητοι. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ Βασίλειος Β'. ἀφοῦ διεξήγαγεν ἐν διαστήματι 40 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν τοσούτους καὶ τηλικούτους πολέμους, καὶ ἀφοῦ κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ οὐδένα εἰσέπραξεν ἄμεσον φόρον, κατέλιπε περὶ τὰ 250,000,000 ἑκατομμύρια δραχμῶν ἀποταμίευμα. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι αἱ ἐτήσιαι εἰσπράξεις τοῦ κράτους τούτου συνεποσοῦντο εἰς 700,000, 000 δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 3,500 ἑκατομμύρια· τοιούτους δὲ πόρους οὐδὲ κατ' ὄναρ ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ τότε ὁ δυτικὸς κόσμος, ὅστις πολὺ ἀπεῖχε τῆς παρ' ἡμῖν ἀκμαζούσης τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ποικίλης βιομηχανίας, ὧν ὑπόφορος τῶν ἡμετέρων, κατὰ τοῦτο, ὅπως σήμερον εἴμεθα ἡμεῖς ὑπόφοροι αὐτοῦ, ἔχων διοίκησιν ἀτελεστάτην ἔτι, οὐδὲ δυνάμενος πολλοῦ γε καὶ δεῖ, νὰ συγκροτήσῃ στρατοὺς καὶ στόλους, οἷοι ἦσαν οἱ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους στόλοι καὶ στρατοί. Δὲν λέγομέν τι περὶ τῶν Μωαμεθανῶν, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οὗτοι εἶχον περιέλθει εἰς τὴν ἐσχάτην παραλυσίαν καὶ ἀναρχίαν. Ἐν τῇ 11 λοιπὸν ἑκατονταετηρίδι τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἦτο ἔτι τὸ πλουσιώτερον καὶ τὸ τεχνικώτερον διοικούμενον τῶν ἐπὶ γῆς κρατῶν· ἠδύνατο νὰ συγκροτήσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἀξιόλογον, καὶ ἀνεδείκνυεν ὁσημέραι ἡγεμόνας τῆς δυνάμεως ταύτης ἐγκρίτους. Ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς διοικήσεως εἶχε συμπληρωθῇ· ὁ δὲ βυζαντινὸς κόσμος ἔφθασεν εἰς τὰ τελευταῖα αὐτοῦ συμπεράσματα ἀποδείξας τὸ τί ἠδύνατο νὰ πράξῃ καὶ τὸ τί δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ. Ἐὰν ἡ ἀπόπειρα ἣν ἐπεχείρησε πρὸς θε-

ραπείαν τῆς νοσηρᾶς αὐτοῦ κοινωνικῆς καταστάσεως διὰ τοῦ μεγάλου μεταῤῥυθμιστικοῦ βουλεύματος τῆς 8 καὶ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος, εἶχεν ἀποτύχει, ὁ κυβερνητικός, ὁ διοικητικός, ὁ οἰκονομικὸς καὶ ὁ στρατιωτικὸς ὀργανισμός, ὃν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία πολυειδῶς συνεπλήρωσε καὶ ἐτελείωσεν ἐντὸς τῶν ὑπαρχόντων ὅρων τῆς κοινωνικῆς τοῦ κράτους καταστάσεως, ἐφαίνετο παραδόξως εὐδοκιμήσας καὶ ἀναδείξας αὐτὸ εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὸν καὶ ἀκμαῖον.

Ἀλλ' οὐδεμία τέχνη δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν φύσιν, καὶ οὐδεὶς μηχανικὸς ὀργανισμός, ἔστω οὗτος τελειότατος, δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰς ἐλλειπούσας ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς τῶν ἐθνῶν δυνάμεις. Τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἤτοι τὸ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου ἁπλούμενον, ἀπηρτίσθη διὰ τοῦ συνδυασμοῦ ποικίλων φυλῶν. Πρώτη ἐθνικὴ βάσις τοῦ κράτους τούτου εἰς τὸ κύριον αὐτοῦ μέρος ὑπῆρξεν ἡ ἑλληνικὴ φυλή, ἥτις κατεῖχε τὰς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κεραυνίων ὀρέων μέχρι τοῦ Ταινάρου χώρας, τὰς νήσους, τὰς παραλίας τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ ὅλα τὰ δυτικὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας παράλια. Μετὰ δὲ τῆς ἑλληνικῆς ταύτης φυλῆς συνηνώθησαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἱδρυθείσης μοναρχίας ὅλαι αἱ φυλαὶ ὅσαι κατοικοῦσαι εἰς τὰς μεσογειοτέρας πρὸς βοῤῥᾶν τῶν Κεραυνίων καὶ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ Ἴστρου χώρας, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον εἶχον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐξελληνισθῆ διὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας καὶ τῆς διαδόσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἀλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος, ὅ,τε ἀρχέγονος καὶ ὁ ἐπίκτητος, ἔπαθε δεινὰς ἀκρωτηριάσεις καὶ δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε ἐλαττούμενος. Ἀφ' ἧς ἐποχῆς κατὰ τὴν 7 ἑκατονταετηρίδα ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Συρία κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα τοσοῦτον ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἀραβικήν, ὥςτε ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Εὐτύχιος συνέταξε τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ ἔργον ἀραβιστὶ καὶ οὐχὶ ἑλληνιστί. Ὁ δὲ ἐν ἔτει 869 προςελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας Θωμᾶς ὁ Τύριος, δυςκόλως ἐλάλει τὴν ἑλληνικήν· καὶ ἡ ἐπιστολὴ ἡ περιέ-

χουσα τὴν ὀρθὴν καὶ ἀμώμητον πίστιν, πεμφθεῖσα δὲ πρὸς τοὺς Ἀρμενίους ἐν ἀρχῇ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος παρὰ τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων Θωμᾶ, συνετάχθη, καθ' ἃ ἐξ αὐτῶν τῶν χειρογράφων αὐτῆς συνάγεται, ἀραβιστὶ, ὑπὸ Θεοδώρου Ἀβουκαρᾶ ἐπισκόπου Χαῤῥᾶν ἐν Φοινίκῃ, μετεφράσθη δὲ ἑλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ συγκέλλου Μιχαὴλ. Καὶ ἂν ὁ κλῆρος ὅςτις ἦτο καὶ ἔπρεπε νὰ ἦναι ἓν τῶν κυριωτάτων ὀργάνων τοῦ ἑλληνισμοῦ, εἶχε τοσοῦτον ἀπομάθει τὴν ἑλληνικὴν, εἰμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ὁπόσον ἀμυδρὰ αὐτῆς ἴχνη ἐσώζοντο παρὰ τοῖς λοιποῖς κατοίκοις· τοῦτο δὲ ἐξηγεῖ ἀποχρώντως διατὶ, ἐνῷ κατὰ τὴν 10 καὶ 11 ἑκατονταετηρίδα οἱ βυζαντινοὶ ἀνέκτησαν τοσαύτας χώρας καὶ πόλεις ἐν Συρίᾳ, δὲν ἐδυνήθησαν ποτὲ νὰ ἀσφαλίσωσι τὰς κατακτήσεις ταύτας.

Ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀνατολικωτέρων τούτων χωρῶν μεταβαίνοντες εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας, εὑρίσκομεν καὶ ἐνταῦθα τὸν ἑλληνισμὸν ὑποχωροῦντα ἀδιαλείπτως εἰς ἑτέρας φυλὰς καὶ γλώσσας. Εἴπομεν ἄλλοτε (σελ. 6 τοῦ τρίτου τόμου) ὅτι ἔτι ἀπὸ τῆς 4 ἑκατονταετηρίδος ποικίλα βάρβαρα φῦλα οὐννικὰ, γερμανικὰ, καὶ πρὸ πάντων σλαυϊκὰ εἶχον ἀναμιχθῇ μετὰ τῶν ἐξελληνισθέντων ἐγχωρίων Θρακῶν, Μακεδόνων καὶ Ἰλλυριῶν ἐν τῇ κάτω Μοισίᾳ, ἐν τῇ ἀνατολικῇ Θράκῃ, ἐν τῇ ἄνω Μοισίᾳ, ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἐν τῇ Δαρδανίᾳ καὶ ἐν τῇ Ἰλλυρίᾳ. Ἀλλ' ἐν τῇ 7 ἑκατονταετηρίδι, ἐνῷ οἱ μωαμεθανοὶ κατελάμβανον τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν, μεγάλη καὶ ῥιζικωτέρα τῆς προηγουμένης μεταβολὴ συνέβαινε συγχρόνως εἰς τὰς μεταξὺ Ἴστρου καὶ Αἵμου χώρας, ἐπενεργήσασα μετ' οὐ πολὺ καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας. Ἐπὶ Ἡρακλείου μὲν νέα ἀναρίθμητα σλαυϊκῶν φυλῶν στίφη κατέλαβον τὴν ἄνω Μοισίαν καὶ τὴν Ἰλλυρίαν (σελ. 240 καὶ ἑπομ. τοῦ τρίτου τόμου)· ἐπὶ δὲ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου, ἐγκατεστάθησαν ἐντεῦθεν τοῦ Ἴστρου οἱ Βούλγαροι, (σελ. 340 καὶ ἑπομ. τοῦ τρίτου τόμου). Οἱ Βούλγαροι, ὡς πολλάκις εἴπομεν, δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν σλαυϊκὴν φυλὴν, ἀλλ' εἰς τὰς φιννο-οὐραλικὰς ἢ τουρκικὰς φυλάς· κυριαρχικώτεροι δὲ ὄντες τῶν Σλαύων ἀνέλαβον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἐν τῇ κάτω Μοισίᾳ σλαυϊκῶν φυλῶν, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, καὶ τῶν πλεί-

στων ἐκ τῶν φυλῶν τούτων, ὅσαι ἦσαν δυτικώτερον ἱδρυμέναι. Ἀφ' ἑτέρου δὲ εὐαριθμότεροι ὄντες τῶν ὑπηκόων καὶ βαρβαρώτεροι, ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν αὐτῶν ἐπίδρασιν, καὶ κατὰ μικρὸν παντάπασιν ἐξεσλαυΐσθησαν. Οὕτω δὲ ταυτίσαντα τὴν ἐθνότητα αὐτῶν καὶ τὴν τύχην τὰ δύο ἐκεῖνα φῦλα ἐπεχείρησαν ἀπὸ τῶν βορειοτέρων χωρῶν, εἰς ἃς τὸ πρῶτον ἐγκατεστάθησαν, πολλὰς πρὸς μεσημβρίαν ἐποικήσεις τὰς μὲν διὰ τῆς βίας, τὰς δὲ δι' εἰρηνικῶν συμβάσεων, καὶ κατέλαβον οὐκ ὀλίγα τμήματα τῆς πρότερον ὑπὸ ἑλληνικῶν φυλῶν κατεχομένης χώρας μέχρις αὐτῶν τῶν ἐσχατιῶν τῆς Πελοποννήσου. Διευκολύνθη δὲ πολὺ ἡ ἐποίκησις αὕτη ἔκ τε τοῦ ἀρχικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ἐκ τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν αὐτῆς περιπετειῶν. Ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ εἶχεν ἀνέκαθεν τυχοδιωκτικὸν χαρακτῆρα. (σελ. 294 καὶ ἑπομ., σελ. 312 καὶ ἑπομ. τοῦ πρώτου τόμου). Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ὅπως καὶ σήμερον, οὐδέποτε ἠρκέσθη εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῆς χώραν, ἀλλ' ἐζήτησεν ἀείποτε στάδιον ἐνεργείας εὐρύτερον, εὐπορώτερον, ἀσφαλέστερον. Ἐντεῦθεν αἱ πολυάριθμοι αὐτῆς ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῆς 7 καὶ 6 πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἀποικίαι, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἔτι ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἠλαττοῦτο ὁ ἐνεργητικός, ὁ ἐλεύθερος, ὁ γνήσιος αὐτῆς πληθυσμός. Διότι τίποτε δὲν συνετέλεσε τοσοῦτον εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ δουλικοῦ πλήθους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ὅσον αἱ ἀδιάλειπτοι ἐκεῖναι τῶν ἐλευθέρων ἀποικήσεις. Ἐπειδὴ ἠλαττοῦντο οἱ ἐλεύθεροι βραχίονες, ἔδει νὰ ἀναπληρωθῶσι διὰ δούλων, καὶ ἐπειδὴ οἱ ἰθαγενεῖς δοῦλοι δὲν ἐπήρκουν, εἰςήγοντο δοῦλοι ξένοι. Ὥςτε ὁ ὑλικὸς τῆς Ἑλλάδος πληθυσμὸς ἴσως μέχρι τινὸς δὲν ἠλαττοῦτο, ἀλλ' ἡ πραγματικὴ τοῦ ἔθνους δύναμις ἐμειοῦτο· διότι τοῦτο συνέκειτο ἤδη ἐξ εὐαρίθμων ἐλευθέρων, πολλῶν δούλων καὶ οὐκ ὀλίγων ξένων. Τὸ τυχοδιωκτικὸν αὐτὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον μέχρι τῆς σήμερον ἀποτελεῖ ἕνα τῶν κυριωτάτων χαρακτήρων τοῦ ἔθνους ἡμῶν, καὶ περὶ τῶν ὀλεθρίων ἀποτελεσμάτων τοῦ ὁποίου εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους θέλομεν ἄλλοτε ὁμιλήσει, ἀπέβη ἐν τούτοις κατ' ἀρχὰς ὠφέλιμον μᾶλλον ἢ ἐπιβλαβές. Ἐν ὅσῳ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦτο τὸ ἰσχυρότερον τῶν ἐπὶ γῆς ἐθνῶν, ὁ διασκορπισμὸς οὗτος τῶν δυνάμεών του ηὔξανε τοὺς πό-

ρους αὐτοῦ, χωρὶς νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν πολιτικὴν ὕπαρξίν του. Ἅμα ὅμως προέκυψαν εἰς μέσον ἔθνη ἄλλα ἐπίσης ἰσχυρὰ καὶ ἔχοντα συμπεπυκνωμένας τὰς δυνάμεις αὐτῶν, τὸ ἔθνος ἡμῶν εὑρέθη ἀπέναντι τῶν νέων τούτων ἀντιπάλων εἰς τὴν θέσιν στρατοῦ ἔχοντος τὰ διάφορα αὐτοῦ τμήματα πόῤῥω ἀπ' ἀλλήλων ἀφιστάμενα, καὶ ἀναγκαίως κατετροπώθη. Κατετροπώθη δὲ τόσῳ εὐχερέστερον, ὅσῳ οὐδέποτε ἐπείσθη νὰ σωφρονισθῇ κατὰ τοῦτο. Ἀφοῦ τοσαύτας ἔπεμψε μέχρι τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος ἀποικίας, ἔπειτα ἀπὸ τῆς τετάρτης καὶ τῆς τρίτης ἐζήτησε πάλιν νέας εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν τύχας. Αἱ πολυάριθμοι πόλεις αἱ κτισθεῖσαι ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀναγκαίως ἠραίωσαν ἔτι μᾶλλον τὸν ἐνταῦθα ἑλληνισμόν (σελ. 345, 346 τοῦ δευτέρου τόμου). Εἰς τὰς ἀρχαίας ταύτας τοῦ κακοῦ ἀφορμὰς προςετέθησαν μετ' οὐ πολὺ καὶ ἄλλαι. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἑκατονταετηρίδι ἡ ἐπικρατήσασα ἀναρχία καὶ ἀναστάτωσις συνετέλεσαν ὡσαύτως εἰς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς θλιβερᾶς εἰκόνος ἣν ἔγραψε περὶ τῆς ὀλιγανθρωπίας τῆς τότε Ἑλλάδος, ὁ αὐτόπτης τῶν πραγμάτων Πολύβιος (σελ. 401 τοῦ δευτέρου τόμου). Ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας πρὸ Χρ. μέχρι τῆς τρίτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἡ ἐλάττωσις τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς ἐμπορίας, δι' ὧν ἀνέκαθεν κυρίως συντηροῦνται καὶ προάγονται οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων, αἱ λεηλασίαι καὶ καταστροφαὶ τὰς ὁποίας ἐπήγαγον οἱ Ῥωμαῖοι στρατηγοί, μετὰ δὲ τὴν ἵδρυσιν τῆς μοναρχίας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης, ἡ καταπιεστικὴ τῆς Ῥώμης διοίκησις, δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν πληθυσμὸν νὰ αὐξήσῃ ὅσον ἄλλοτε, καθάπερ συνάγεται ἐκ τῶν περιγραφῶν τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Παυσανίου καὶ τοῦ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, οἵτινες ἅπαντες ὁμιλοῦσι περὶ τῆς λειπανθρωπίας πολλῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδι (σελ. 494, 495 τοῦ δευτέρου τόμου). Ἐν τούτοις καθ' ὅλου εἰπεῖν ἡ ἐλάττωσις τοῦ ὑλικοῦ τοὐλάχιστον πληθυσμοῦ δὲν ἀπέβη, ὡς φαίνεται, ὑπερβολικὴ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης. Περὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἀκριβεῖς εἰδήσεις δὲν ἔχομεν. Εἴπομεν ἄλλοτε (σελ. 320 τοῦ πρώτου τόμου) ὅτι ὁ πληθυσμὸς οὗτος ἔν τε τῇ μητροπόλει καὶ ἐν ταῖς ἀποικίαις ὑπελογίσθη ὑπὸ τῶν

νεωτέρων εἰς 20 ἑκατομμύρια περίπου κατοίκων, ἐξ ὧν ὅμως τὸ ἥμισυ ἦσαν δοῦλοι, καὶ ἐκ τούτων πάλιν οὐκ ὀλίγοι ξένοι. Ἰδίως δὲ εἰς τὰς πρὸς μεσημβρίαν τῶν Καμβουνίων καὶ τῶν Κεραυνίων χώρας, εἰς τὴν Εὔβοιαν καὶ εἰς τὰς ἔνθεν καὶ ἔνθεν μικρὰς νήσους, ὑποτίθεται ὅτι ᾤκουν, ἐν τῇ 5 καὶ ἐν τῇ 4 ἑκατονταετηρίδι πρὸ Χριστοῦ περὶ τὰ 4 ἑκατομμύρια ψυχῶν. Περὶ δὲ τὴν 1 πρὸ Χριστοῦ καὶ μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα ἕτεροι ὑπολογισμοὶ ὁρίζουσι τὸν πληθυσμὸν τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν πρὸ μικροῦ ἀπαριθμηθεισῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, εἰς 3,000,000, τῆς δὲ Κρήτης εἰς 700,000. Ἂν λοιπὸν ὅλοι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι ἔχουσιν ὑπόστασίν τινα ἀληθείας, καθίσταται πρόδηλον ὅτι μέχρι τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος μετὰ Χριστὸν ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς δὲν ὑπέστη ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ὑπερβάλλουσάν τινα ἀραίωσιν. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος ἤρχισαν αἱ ὀλέθριαι ἐπιδρομαὶ τῶν βορείων βαρβάρων (σελ. 506 καὶ ἑπομ. τοῦ δευτέρου τόμου)· καὶ ναὶ μὲν αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται δὲν ἐπήγαγον μέχρι τῆς 7 ἑκατονταετηρίδος ὁριστικὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐκείνων ἐγκατάστασιν πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κεραυνίων ὀρέων, ἀλλ' ἡ περὶ πάσας τὰς σχέσεις διατάραξις καὶ ἡ φθορὰ ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων ἧς ἐγίνοντο πρόξενοι, δὲν ἔπαυε συντελοῦσα εἰς τὴν τοῦ πληθυσμοῦ ἐλάττωσιν. Αἱ δὲ παραδόξως ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι συσσωρευθεῖσαι φυσικαὶ καὶ λοιμικαὶ συμφοραὶ (σελ. 164 καὶ ἑπομ. τοῦ τρίτου τόμου) κατήνεγκον ἔτι μείζονας πληγὰς εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ὡραιότης τοῦ κλίματος καὶ ἡ εὐφυΐα, ἡ φιλεργία, ἡ δραστηριότης τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἀντεπάλαισαν κατὰ τῆς ἐπηρείας τῶν ποικίλων ἐκείνων δεινῶν τῶν ἀδιαλείπτως σχεδὸν ἀναφυομένων ἐν διαστήματι ἐτῶν ἐννεακοσίων. Πολλὰ ἀνεφέραμεν γεγονότα μαρτυροῦντα ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης οὔτε ἱκανοῦ πληθυσμοῦ ἐστεροῦντο, οὔτε εὐπορίας ἀξιολόγου. Ἡ Θεσσαλονίκη, αἱ Ἀθῆναι, αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, αἱ Θῆβαι, ἦσαν πόλεις πλούσιαι καὶ πολυάνθρωποι. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἠδυνήθησαν νὰ ἐπέλθωσι μετὰ πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως κατὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος Γ. Ἐν γένει δὲ ἡ βιομηχανία, ἡ ναυτιλία, ἡ κτηνοτροφία ἤκμαζον παραδόξως (σελ. 396—398 τοῦ τρίτου τόμου). Ἐν

τῇ 7 λοιπὸν ἑκατονταετηρίδι αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι δὲν ἦσαν ἔρημοι κατοίκων, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ἀλλ' ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν δὲν ἦτο πυκνὸς ὅσον τὸ πάλαι, ἐνιαχοῦ μάλιστα, ἰδίως ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ, ἀπέβη ἀραιός, ἐκ τούτου δὲ ἐξαιρέτως ὠφελούμενοι οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σλαῦοι ἐπεχείρησαν τότε τὰς ἐποικήσεις αὐτῶν. Ὅθεν ἐν ἔτει 659 εὑρίσκομεν ποικίλας σλαυϊκὰς φυλὰς κατεχούσας τὰς περὶ Θεσσαλονίκην χώρας (σελ. 315 τοῦ τρίτου τόμου)· μικρὸν δὲ ἔπειτα ἑτέρας ἐν Θεσσαλίᾳ, περὶ τὸν κόλπον τοῦ Βώλου, καὶ ἐν Ἠπείρῳ περὶ Βόνιτζαν (σελ. 334 τοῦ τρίτου τόμου)· περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ἄλλας ὡσαύτως σλαυϊκὰς φυλὰς καταλαβούσας πλείστας τῆς Πελοποννήσου χώρας (σελ. 478 καὶ ἑπομ. τοῦ τρίτου τόμου)· καὶ τελευταῖον ἐν ἔτει 929 ἄλλας σλαυϊκὰς ἢ βουλγαρικὰς φυλὰς ἐνιδρυθείσας ἐν Ἠπείρῳ πάλιν περὶ Νικόπολιν (σελ. 97 τοῦ παρόντος τόμου). Ἐν Εὐρώπῃ λοιπὸν ἡ ἑλληνικὴ φυλή, ἥτις πρὸ τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος, πολλὴν μὲν εἶχεν ὑποστῆ μετὰ βαρβάρων ἐπιμιξίαν πρὸς βοῤῥᾶν, πρὸς μεσημβρίαν δὲ εἶχεν ἀποβῆ ἀραιοτέρα ἢ τὸ πάλαι, ἀπὸ τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς, πρὸς βοῤῥᾶν μὲν δὲν ἀπετέλει ἤδη εἰμὴ μικρὸν μέρος τῶν κατοίκων, περισταλεῖσα κυρίως εἰς τὰ παράλια· νοτιώτερον δὲ ἤτοι ἐν Θρᾴκῃ, ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ οὐκ ὀλίγα τῶν ὑπαίθρων εἰς ποικίλας σλαυϊκὰς φυλάς.

Τίς ἦτο ἡ ἀναλογία τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ σλαυϊκοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰς μεταξὺ Ἴστρου καὶ Ταινάρου χώρας ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Ὑπάρχουσιν ὅμως τεκμήρια ὑποδεικνύοντα μέχρι τινὸς τὴν ἀναλογίαν ταύτην. Οἱ ἐκσλαυϊσθέντες Βούλγαροι ὑπέκυψαν πολλάκις εἰς τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν καὶ ἰδίως ἐπὶ ἡμιόλιον καὶ ἔτι πλέον ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τοῦ 1020—1186· οἱ βασιλεῖς Κωνσταντινουπόλεως ἐπεχείρησαν πολλάκις νὰ ἐξελληνίσωσι τὰς πόλεις τῆς Βουλγαρίας· διετέλεσαν δὲ οἱ Βούλγαροι ἀείποτε, καὶ ὅταν δηλαδὴ ἀπετέλουν ἴδιον κράτος, εἰς συνεχεῖς ἐκκλησιαστικάς, ἐμπορικάς, φιλολογικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Βυζαντινὸν ἑλληνισμόν, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ὑποκείμενοι εἰς τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ. Καὶ ὅμως ἐπὶ τέλους ἐξενί-

κησεν ἡ σλαυϊκὴ γλῶσσα ἐν Βουλγαρίᾳ. Τῆς δὲ Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας οὐκ ὀλίγα τμήματα ἀπετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν μέρος τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους· αἱ ἐν αὐταῖς σλαυϊκαὶ φυλαὶ ἐκτήσαντο ἐν τῇ 8 καὶ ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἰδίαν αὐτονομίαν, ἐπεχείρησαν πολλάκις πολέμους κατὰ τῆς βυζαντινῆς μοναρχίας, καὶ ἠνάγκασαν τὴν μοναρχίαν ταύτην νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτῶν πάσῃ δυνάμει. Καὶ ὅμως ἡ σλαυϊκὴ γλῶσσα τοσοῦτον ὀλίγον ἐπεκράτει ἐν ταῖς χώραις ταύταις, ὥστε αἱ ἐπιμελέστεραι τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν δὲν εἰμπόρεσαν νὰ ἀνακαλύψωσιν αὐτόθι εἰμὴ δύο ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων σλαυϊκὰς ἐπιγραφάς. Τὸ πολὺ δὲ ἐπῆλθεν ἐν Θράκῃ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ ἰσοῤῥοπία τις τῶν δύο γλωσσῶν. Τὰ ὀνόματα τῶν Θρακῶν καὶ τῶν Μακεδόνων ἀναφέρονται καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ τῶν Σλαύων, εἰς ὅλους τοὺς βυζαντινοὺς πολέμους. Ὁ σοφὸς Τάφελ ἀπέδειξε τοῦτο ἀκριβέστατα. Ἡ δυναστεία τοῦ Βασιλείου Α'. ἐκαυχᾶτο ἐπιλεγομένη μακεδονική. Καὶ ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου, γράφων πρὸς τὸν βασιλέα Καντακουζηνόν, ἀπεκάλει αὐτὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, καὶ σπάθην τῶν Μακεδόνων. Εἰς δὲ τὰς μεσημβρινωτέρας χώρας ἀπὸ Ὀλύμπου καὶ Κεραυνίων μέχρι Ταινάρου, πολλαὶ μὲν ἱδρύθησαν σλαυϊκαὶ φυλαί, πολλάκις δὲ ἀπέβησαν αὐτόνομοι, καὶ πολλάκις ἠνάγκασαν τὴν βυζαντινὴν κυβέρνησιν νὰ στρατεύσῃ κατ' αὐτῶν ἐκ τοῦ συστάδην. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐξηλείφθη ἡ σλαυϊκὴ γλῶσσα, ἐπεκράτησε δὲ αὐτῆς ἀπολύτως ἡ ἑλληνική. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀναμφισβητήτων γεγονότων ἀναγκαίως συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐν μὲν τῇ Βουλγαρίᾳ ὁ σλαυϊκὸς πληθυσμὸς ὑπῆρξεν ἀσυγκρίτως πολυπληθέστερος τοῦ ἑλληνικοῦ, ἐν δὲ τῇ Θράκῃ καὶ τῇ Μακεδονίᾳ αἱ δύο φυλαὶ ἀπέβησαν ἴσαι σχεδὸν τὸν ἀριθμόν· ἐν δὲ τῇ Θεσσαλίᾳ, τῇ Ἠπείρῳ, τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ τῇ Πελοποννήσῳ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς διετέλεσε πάντοτε ἀσυγκρίτως τοῦ σλαυϊκοῦ ἐπικρατέστερος. Ὁπόσον δὲ ἦτο τότε ἐπικρατέστερος συνάγεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι τὰς μὲν σλαυϊκὰς φυλὰς κατώρθωσε νὰ συγχωνεύσῃ ἐν ἑαυτῷ ἐντὸς ἑπτὰ ἑκατονταετηρίδων, ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 14, ἐνῷ δὲν ἐπέτυχεν ἔτι τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ὡς πρὸς τὰς ἀλβανικὰς ἐν τῷ αὐτῷ διαστήματι ἀπὸ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς

19. Ἀλλ' ἐκ τῶν αὐτῶν γεγονότων συνάγεται ὡςαύτως ὅτι εἰς ὅλας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κράτους τὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς αὐτὰς τὰς νοτιωτέρας ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἦτο τότε ἠλαττωμένος ὁπωςδήποτε, ἀφοῦ τοσαῦτα σλαυϊκὰ φῦλα εὗρον τόπον νὰ κατοικήσωσιν ἐν αὐταῖς.

Παρεκτὸς τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σλαύων, αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι τοῦ βυζαντινοῦ κράτους κατῳκοῦντο ἐν τῇ 10 καὶ 11 ἑκατονταετηρίδι καὶ ὑπὸ δύο ἄλλων φυλῶν, τῶν Βλάχων καὶ τῶν Ἀλβανῶν. Ἡ πολιτικὴ σπουδαιότης τῶν δύο τούτων φυλῶν δὲν ἀνεφάνη εἰμὴ ἀπὸ τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς. Ἀλλ' ὅμως, εἰ καὶ λεληθότως, ἐπενήργουν καὶ πρότερον ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους.

Αἱ κυριώταται ἐντὸς τοῦ Ἴστρου κατοικίαι τῶν Βλάχων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἦσαν πρὸς βοῤῥᾶν μὲν περὶ τὸν Αἷμον, πρὸς μεσημβρίαν δὲ περὶ τὸν Πίνδον. Ἡ ἐπικρατεστέρα τὴν σήμερον γνώμη εἶναι ὅτι οἱ Βλάχοι οὗτοι ἦσαν συγγενεῖς τῶν ἐπέκεινα τοῦ Ἴστρου Βλάχων, καὶ ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι προέκυψαν ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν πολυαρίθμων Ῥωμαίων ἀποίκων, οὓς ὁ αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς ἵδρυσεν ἐν ἀρχῇ τῆς 2 ἑκατονταετηρίδος μετὰ Χριστὸν εἰς Δακίαν, μετὰ τῶν ἰθαγενῶν τῆς χώρας ταύτης κατοίκων, ἀναμίξεως ὡς ἐκ τῆς ὁποίας τὸ κυριώτατον στοιχεῖον τῆς βλαχικῆς γλώσσης μέχρι τῆς σήμερον εἶναι ἡ λατινική. Τοῦτο ἤδη ἐπρέσβευον καὶ οἱ βυζαντινοί, ὅ,τε Κίνναμος καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης. Ἡ δὲ γνώμη ὅτι οἱ ἐντεῦθεν τοῦ Ἴστρου Βλάχοι καὶ μάλιστα οἱ περὶ Θεσσαλίαν καὶ Ἤπειρον εἶναι ἀπόγονοι ἄμεσοι τῶν ῥωμαϊκῶν ἀποικιῶν ὅσαι ἱδρύθησαν ποτὲ ἐν ταῖς χώραις ταύταις, δὲν φαίνεται πιθανή, πρὸ πάντων διότι, πῶς, τούτου τεθέντος, ἤθελεν ἐξηγηθῇ ἥ τε ταὐτότης τοῦ ὀνόματος τῶν ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου Βλάχων, καὶ ἡ πολλὴ ὁμοιότης, ἂν ὄχι ἡ πλήρης ταὐτότης τοῦ γλωσσικοῦ ἀμφοτέρων ἰδιώματος; Οἱ ἐπέκεινα τοῦ Ἴστρου Βλάχοι (οὕτω κληθέντες ὑπὸ τῶν γειτόνων αὐτῶν Σλαύων οἵτινες καὶ τοὺς Ἰταλοὺς ἐνίοτε Βλάχους ὠνόμαζον) ἀπετέλεσαν ἀπὸ τῆς 14 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς τὰς ῥουμανικὰς ἡγεμονίας τῆς *Μαύρης Βλαχίας* καὶ τῆς *Οὐγγροβλαχίας* (τῆς Μολδαυΐας καὶ τῆς Βλαχίας). Ἀλλὰ πρότερον διετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν ὑποτελεῖς

τῶν Ἀβάρων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Οὔγγρων, τῶν Πετσενέγων καὶ τῶν ἄλλων ποικίλων τουρκικῶν τὸ πλεῖστον φυλῶν, ὅσαι κατα τοὺς πρώτους τοῦ μέσου αἰῶνος χρόνους ἐκυριάρχησαν ἀλληλοδιαδόχως τῶν χωρῶν ἐκείνων. Ἐπειδὴ δὲ ἅπαντα τὰ ἔθνη ταῦτα, ἐπιχειροῦντα ἀδιαλείπτους ἐντὸς τοῦ κράτους ἐπιδρομὰς (τινὰ δὲ, καὶ ἰδίως οἱ Βούλγαροι, ὁριστικῶς ἐντὸς αὐτοῦ ἐγκατεστάθησαν), δὲν ἔπαυον στρατολογοῦντα συναγωνιστὰς καὶ ἐκ τῶν ἐπέκεινα τοῦ Ἴστρου φυλῶν, εὐκόλως ἐννοεῖται πῶς πολυάριθμοι Βλάχοι εὑρίσκονται ἐνιδρυμένοι ἔκτοτε παρὰ τὸν Αἷμον. Ἀπὸ δὲ τοῦ Αἵμου κατῆλθον μέχρι Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου, ἐν μέρει μὲν παρακολουθοῦντες τὴν τύχην τῶν βουλγαροσλαυϊκῶν ἐποικήσεων καὶ κατακτήσεων, ἐν μέρει δὲ διότι, στρατολογούμενοι ὑπὸ αὐτῶν τῶν Βυζαντινῶν, ἐλάμβανον παρ' αὐτῶν γαίας εἰς ἀποκατάστασιν. Ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἀναφέρει κατὰ πρῶτον περὶ τὰ τέλη τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, ἐν Θεσσαλίᾳ χωρίον *βλαχικὸν*, Ἐξεβὰν καλούμενον· λέγει δὲ τοὺς Βλάχους διάγοντας μὲν βίον νομαδικὸν, καταλεγομένους δὲ ἐν τῷ βυζαντινῷ στρατῷ. Ἔπειτα ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης μνημονεύει τῶν Βλάχων ὡς συλλαβόντων ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ τὸν φυγάδα Ἀνδρόνικον. Ὁ Κίνναμος λέγει, ἐπὶ Μανουὴλ ὡςαύτως, πολὺν Βλάχων ὅμιλον σταλέντα εἰς Οὐγγαρίαν ὑπὸ Λέοντα Βατάτζην. Ἔτι ἀπὸ τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος ὁ Βενιαμὶν Τουδέλας ὀνομάζει μέρος τῆς Θεσσαλίας *Μεγάλην Βλαχίαν*· καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικήτας Χωνιάτης οὕτως λέγει καλούμενα ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ τὰ μετέωρα τῆς Θεσσαλίας. Βραδύτερον δὲ ἀποβαίνει συνηθέστατον τὸ ὄνομα τοῦτο ἑνὸς τμήματος τῆς Θεσσαλίας, καὶ ἐπισήμως μάλιστα ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν τίτλων τῶν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων δεσποτῶν τῆς Θεσσαλίας. Καὶ οἱ μὲν μεταξὺ Αἵμου καὶ Ἴστρου Βλάχοι, ὧν ἡ χώρα καλεῖται συνήθως *Λευκὴ Βλαχία* (κατ' ἀντίθεσιν τῆς ἐπέκεινα τοῦ Ἴστρου Μαύρης Βλαχίας) συνεταύτισαν τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τῶν αὐτόθι Βουλγαροσλαύων, καὶ κατίσχυσαν μάλιστα τούτων ἐπί τινα χρόνον, δόντες τὸ ἴδιον ὄνομα εἰς τὸ τρίτον βουλγαρικὸν κράτος. Οἱ δὲ περὶ Θεσσαλίαν καὶ Ἤπειρον συνεταυτίσθησαν προϊόντος τοῦ χρόνου μετὰ τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν· διότι ἂν σώζωσιν ἴχνη τινὰ τοῦ γλωσσικοῦ αὐτῶν ἰδιώματος, μεταχειρίζονται ὅμως πολὺ τὴν ἑλ-

ληνικὴν, καὶ οἱ ἐπιφανέστεροι αὐτῶν ἄνδρες ἀνεδείχθησαν κατὰ τὸ φρόνημα γνήσιοι Ἕλληνες.

Καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ὅπως οἱ Βλάχοι δὲν ἀναφαίνονται ἐν τῷ πολιτικῷ τῆς ἱστορίας θεάτρῳ εἰμὴ βραδύτερον· ἀλλ' ὅμως προϋπῆρχον πολὺ πρότερον. Ἐπὶ τοῦ πολέμου τοῦ Βασιλείου Β'. κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐξεφράσαμεν τὴν εἰκασίαν ὅτι ὁ στρατηγὸς Δαβὶδ ὁ Ἀρειανίτης ἦτο Ἀλβανὸς τὸ γένος. Ἀλλὰ ὀνομαστὶ δὲν διακρίνεται ἡ φυλὴ αὕτη εἰμὴ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Ἰωάννης Σκυλίτσης ὁμιλῶν περὶ τοῦ στρατοῦ ὃν ἤθροισεν ὁ Νικηφόρος Βασιλάκιος ὁρμώμενος ἀπὸ Δυῤῥαχίου κατὰ Νικηφόρου Βοτανειάτου, λέγει αὐτὸν συγκείμενον πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐξ *Ἀρβανιτῶν*. Μικρὸν ἔπειτα ἡ Ἄννα Κομνηνὴ λέγει ὅτι ὁ Κομισκόρτης, ὃν ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος Κομνηνός, μετὰ τὴν περὶ Δυῤῥάχιον μάχην πρὸς Ῥοβέρτον Γυσκάρδον, διώρισε φρούραρχον τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως, κατήγετο ἐξ *Ἀρβανῶν*. Ἔκτοτε τὸ ὄνομα τῶν Ἀλβανῶν δὲν προκύπτει αὖθις εἰς μέσον εἰμὴ μετὰ 100 καὶ ἐπέκεινα ἔτη, ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας. Ὅτι ὅμως ἡ φυλὴ αὕτη προϋπῆρξεν εἰς χρόνους πολὺ προγενεστέρους τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, ὅτε κατὰ πρῶτον μνημονεύεται, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Τὸ σημερινὸν Ἐλμπασσὰν τῶν Τούρκων ἐκαλεῖτο ἤδη ἐπὶ τοῦ Πτολεμαίου Ἀλβανόπολις, ὅστις καὶ ὄρος ἀναφέρει αὐτόθι Ἀλβανόν. Ὁ δ' ἀρχαῖος οὗτος τοῦ ὀνόματος τύπος, ὃν ἀπαντῶμεν ἤδη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, καὶ δι' οὗ μέχρι τοῦδε διακρίνομεν τὴν φυλὴν ταύτην, ἔχει πρόδηλον συγγένειαν μετὰ τῶν τριῶν δημωδεστέρων τύπων· *Ἀρβανίτης*, ὃν μεταχειρίζεται σήμερον ὁ κοινὸς λαός, *Ἀρβερία*, ὅστις εἶναι ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Γκέκοις καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς βίβλοις τῶν καθολικῶν Ἀλβανῶν· καὶ *Ἀρβερία*, ὃν ἀπαντῶμεν παρὰ τοῖς Τόσκοις. Καὶ πάλιν πάντα τὰ ὀνόματα ταῦτα ἀνακαλοῦσιν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὴν παρὰ τῷ Πλινίῳ ἰλλυρικὴν νῆσον Ἄρβαν. Ἔτι δὲ συνηθέστερον καλοῦσιν ἑαυτοὺς οἱ Ἀλβανοὶ Σκὶπ, Σκιπετάρι, Σκιπερία, ὅπερ ἔχει ὁμολογουμένην ὡσαύτως σχέσιν πρὸς τὴν δαρδανικὴν πόλιν Σκοῦποι, ἣν ἀναφέρει ἤδη ὁ Πτολεμαῖος. Ὅθεν πάντα τὰ σημερινὰ τῆς φυλῆς ταύτης ὀνόματα ἔχουσιν ἀρχαιοτάτας ἐν τῇ χώρᾳ ῥίζας· καὶ τοῦτο ἤδη ὑποδεικνύει ὅτι ἡ φυλὴ ἦτο ἰθαγενὴς καὶ οὐχὶ ἔπηλυς, ὡς-

τινες ἐπρέσβευσαν, ἀξιώσαντες ὅτι ἐπῴκησε κατ' ἄλλους μὲν ἐξ Ἰαπυγίας, κατ' ἄλλους δὲ ἐκ τῆς περὶ τὸν Καύκασον Ἀλβανίας. Καὶ ἔπειτα οὐδεμία ἱστορικὴ εἴδησις ὑπάρχει περὶ τοιαύτης τινὸς ἐποικήσεως τῆς ἀλβανικῆς φυλῆς, ἥτις ἀριθμοῦσα ἡμιόλιον ἑκατομμύριον ψυχῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παρεισέλθῃ λεληθότως εἰς ἣν ἤδη κατέχει χώραν πρὸς δυσμὰς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ὅθεν ἡ πιθανωτέρα γνώμη εἶναι ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἀποτελοῦσι κρᾶμα τῶν ἀρχαίων ἰθαγενῶν τῆς χώρας ταύτης κατοίκων, ἤτοι τῶν Ἰλλυριῶν, μετὰ τῶν ποικίλων ἐθνῶν ὅσα ἐκ διαλειμμάτων ἐπῴκησαν εἰς αὐτὴν, ἀρχαίων Ἑλλήνων, Ῥωμαίων, Γότθων, βυζαντινῶν Ἑλλήνων, Σλαύων καὶ Τούρκων. Ἡ δὲ λαλουμένη ὑπὸ τῆς φυλῆς ταύτης γλῶσσα ἐπιμαρτυρεῖ τὴν τοιαύτην καταγωγήν· διότι σύγκειται κατὰ μέρος ἐκ λέξεων ἀνηκουσῶν εἰς τὰ διάφορα ἐκεῖνα ἔθνη, ἔχει δὲ καὶ ὑπόλοιπόν τι στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἄλλο εἶναι πιθανῶς εἰμὴ λείψανον τοῦ ἀρχαίου ἰλλυρικοῦ ἰδιώματος. Πολλοὶ Ἀλβανοὶ ἐντελῶς ἐξελληνίσθησαν προϊόντος τοῦ χρόνου· ἤθελον δὲ οἱ πλεῖστοι συγχωνευθῇ ἐντελῶς ἐντὸς τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐὰν πολιτικαὶ ῥαδιουργίαι δὲν ἀντέπραττον εἰς τὴν φυσικὴν ταύτην ῥοπὴν τῆς πρὸς ἡμᾶς συγγενοῦς ἐκείνης φυλῆς.

Σλαῦοι λοιπὸν καὶ Βλάχοι καὶ Ἀλβανοὶ ἦσαν τὰ κυριώτερα φῦλα ὅσα κατῴκουν παρὰ τοῖς Ἕλλησι κατὰ τὴν 10 καὶ 11 ἑκατονταετηρίδα ἐν τῇ μεγάλῃ χερσονήσῳ τῇ ἁπλουμένῃ μεταξὺ Ἴστρου καὶ Ταινάρου. Ἀλλ' ὄχι τὰ μόνα. Ποῦ καὶ ποῦ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι τινὲς μικρότεραι ἀποικίαι Ἀρμενίων, Σύρων, Τούρκων, Μαρδαϊτῶν, μετοικισθέντων ἐκ διαλειμμάτων, ὅπως ἐν οἰκείοις χρόνοις ἱστορήσαμεν, ὑπὸ διαφόρων βασιλέων διὰ διαφόρους λόγους ἐξ Ἀσίας. Καὶ πλὴν τούτων ἤκμαζον τότε οὐκ ὀλίγαι ἰουδαϊκαὶ ἀποικίαι ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς τοῦ κράτους ἐπαρχίαις. Ὁ ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι περιηγηθεὶς τὰς χώρας ταύτας Βενιαμὶν Τουδέλας ἀναφέρει αὐτὰς ἀκριβέστατα. Αἱ δὲ πολυπληθέστεραι ἑβραϊκαὶ κοινότητες ἦσαν τότε ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ τῶν Θηβῶν. Εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄλλοτε ᾤκουν κατὰ τὸν Τουδέλαν 20,000 Ἰουδαῖοι. Ἀλλὰ καθ' ἣν ἐποχὴν ἐπεσκέφθη οὗτος αὐτὴν περιωρίσθησαν εἰς 2,500, οἵτινες ἐξωσθέντες ἐκ τῆς πόλεως,

διέμενον εἰς Πέραν, καὶ ἔπασχον αὐτόθι ἔτι πολλὰς καταδρομάς, ἂν καὶ ὁ Τουδέλας, ἀφοῦ λέγει ὅτι οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν μεταξουργοί, ἄλλοι ἔμποροι, ἐπιφέρει ὅτι τινὲς ἦσαν πλουσιώτατοι. Εἰς δὲ τὴν μεγάλην πόλιν τῶν Θηβῶν ᾤκουν 2,000 Ἰουδαῖοι, οἱ ἄριστοι ἐν Ἑλλάδι ἐργάται μετάξης καὶ πορφύρας. Εἰς Θεσσαλονίκην δὲν ὑπῆρχον τότε εἰμὴ 500 Ἰουδαῖοι, εἰς Ἀλμυρὸν 400, εἰς Ῥαιδεστὸν 400, εἰς Κόρινθον 300, εἰς Κρίσσαν, Χαλκίδα, Καλλίπολιν ἀνὰ 200· καὶ εἰς Ἄρταν, Ἀντιόχειαν, Ναύπακτον, Λακεδαίμονα, Λαμίαν ὀλιγώτεροι. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι εἰς Κέρκυραν, ὅπου σήμερον ἀκμάζει πολυάριθμος καὶ εὔπορος ἑβραϊκὴ κοινότης, ὁ Τουδέλας δὲν ἀπήντησεν εἰμὴ ἕνα μόνον Ἰουδαῖον. Τελευταῖον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπῆρχον παντοδαποὶ καὶ ἄλλοι ἔμποροι, ἰδίως Ῥῶσοι, περὶ ὧν ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν ἐν ἐκτάσει, καὶ Ἰταλοί, οἵτινες ἦσαν ἤδη πολυάριθμοι ὡσαύτως εἰς τὰς ἄλλας παραλίους πόλεις, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ εἰς τὰς μεσογείους, οἷον ἐν Λακεδαίμονι, ἂν καὶ εἰσέτι δὲν εἶχον ἀποκτήσει τὰ ὑπέρογκα ἐκεῖνα προνόμια, τὰ ὁποῖα ἔμελλον νὰ συντελέσωσιν εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ κράτους.

Ἀλλὰ μέχρι τῶν μέσων τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος ἕτερόν τι ὑφίστατο κακόν, οὐ μικρὸν ἐπενεργῆσαν εἰς τὴν τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ ἀραίωσιν. Ἡ παραλία καὶ αἱ νῆσοι ἐδῃοῦντο πολλάκις ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν. Ἐκ μόνης τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Λέων ὁ Τριπολίτης ἀπήγαγε, τῷ 904, 22,000 νέους αἰχμαλώτους, παρεκτὸς τῶν ἐν τῇ πολιορκίᾳ φονευθέντων. Μικρὸν πρότερον, ἤτοι τῷ 896, ἕτερος ἀρνησίθρησκος, ὁ Δαμιανός, κατέσφαξεν ἅπαντας σχεδὸν τοὺς κατοίκους τῆς Δημητριάδος. Τοιαῦτα δέ τινα ἔπασχον καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἰδίως ἡ Αἴγινα, ἡ Πάρος, ἡ Νάξος, ἡ Λέσβος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν βίων τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τοῦ νεωτέρου καὶ τῆς ὁσίας Θεοκτίστης. Ὅτε ἐπὶ τέλους τῷ 961 ἀνεκτήθη ἡ Κρήτη ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν, ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς αὐτῆς εἶχε τοσοῦτον ἐλαττωθῆ, ὥστε ἐδέησε νὰ ἀποσταλῶσιν αὐτόθι νέοι ἔποικοι Ἕλληνες καὶ Ἀρμένιοι. Παρέμειναν δὲ καὶ ἐκ τῶν Ἀράβων οὐκ ὀλίγοι ἐν τῇ νήσῳ. Τότε ὡσαύτως λέγεται ὑπό τινων ὅτι, ἵνα ἐπιταχυνθῇ ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς νήσου καὶ συνδεθῇ αὕτη στενότερον μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, με-

τῴκησαν αὐτόθι πολλαὶ ἐπιφανεῖς βυζαντιναὶ οἰκογένειαι, καὶ λαβοῦσαι μεγάλας ἐν αὐτῇ κτήσεις ἐγκατεστάθησαν ὁριστικῶς, καὶ ἀπέβησαν βραδύτερον ὀνομασταὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νήσου· οἱ Χορτάτοι, οἱ Μελισσηνοί, οἱ Λύγηνοι, οἱ Βλαστοί, οἱ Κλάδοι, οἱ Σκορδίλαι, οἱ Φωκάδες (ἐξ ὧν βραδύτερον παρήχθησαν οἱ Καλλιέργαι), οἱ Καλέτεροι, οἱ Βαροῦχαι, οἱ Ἀργυρόπουλοι, οἱ Καφάτοι, οἱ Μουσοῦροι, οἱ Γαβαλάδες καὶ ἄλλοι. Ἐν γένει δὲ ἀνάλογά τινα ἐγένοντο καὶ ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῶν χωρῶν τούτων ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς εἶχε καὶ ἐνταῦθα ἐλαττωθῇ ἀναμιχθεὶς μάλιστα ἐνιαχοῦ μετὰ τοῦ ἀραβικοῦ.

Πυκνότερος καὶ ὁμοειδέστερος ἦτο οὗτος τότε ἐντὸς τῆς εὐρείας καὶ πλουσίας χερσονήσου τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ πρὸ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων ἐποικήσαντες ἐνταῦθα πολυάριθμοι Γαλάται καὶ Γότθοι εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ ἐξελληνισθῇ ὀνομασθέντες οἱ μὲν πρῶτοι ἔτι ἐπὶ Στράβωνος Ἑλληνογαλάται, οἱ δὲ δεύτεροι ἔτι ἐπὶ Θεοφάνους Γοτθογραῖκοι. Νέαι μεγάλαι ἀλλοφύλων ἐγκαταστάσεις εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας δὲν εἶχον ἀκόμη γίνει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἡ ἀνατολικὴ χερσόνησος ἔπαθε μὲν ὡσαύτως ἐπιδρομὰς δεινάς· καὶ ἴσως φοβερωτέρας τῆς εὐρωπαϊκῆς· οὐννικάς, περσικάς, ἀραβικάς. Ἀλλ' αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται ἀπεσύροντο, δὲν συνεπήγοντο ὁριστικήν τινα τῆς χώρας κατοχήν. Ὀλίγοι τινὲς Πέρσαι, Ἄραβες, Σλαῦοι, Μαρδαΐται εὑρίσκοντο ποῦ καὶ ποῦ, ἀλλ' ὄχι τοσοῦτοι, ὥςτε νὰ ἀλλοιώσωσιν οὐσιωδῶς τὸν ἰθαγενῆ πληθυσμόν. Τὸ δὲ μέγα πλῆθος τῶν ἰθαγενῶν τούτων κατοίκων ἦτο ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι οἷον ἐν τῇ τετάρτῃ, οἷον ἐν τῇ πρώτῃ, οἷον ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις. Ἡ μικρὰ Ἀσία διῃρεῖτο πάντοτε ἐθνολογικῶς εἰς δύο μεγάλα τμήματα, χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων διὰ γραμμῆς διηκούσης ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἅλυος μέχρι τῆς νήσου Ῥόδου. Πρὸς ἀνατολὰς τῆς γραμμῆς ταύτης ᾤκουν τὰ σημιτικὰ φῦλα· Καππαδόκαι, Κίλικες, Λυκάονες, Κατάονες, Λύκιοι, καὶ ἐπέκεινα τῆς Καππαδοκίας οἱ μιγάδες Ἀρμένιοι· πρὸς δυσμὰς δέ, τὰ Ἀριανὰ ἔθνη· παρὰ τὴν θάλασσαν μὲν οἱ Ἕλληνες, εἰς τὰ ἐνδότερα δὲ οἱ Θρᾶκες, οἱ Μυσοί, οἱ Λέλεγες, οἱ

Βιθυνοί, οἱ Φρύγες, οἱ Παφλαγόνες, οἱ Γαλάται. Ἀλλὰ τὰ ποικίλα ταῦτα ἔθνη εἶχον πρὸ καιροῦ ἐξελληνισθῇ· ἔτι ἀπὸ τῆς 5 πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἡ μόνη ἐμπορικὴ τῆς μικρᾶς Ἀσίας γλῶσσα ἦτο ἡ ἑλληνική. Ἀπὸ τῆς 2, ἤτοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Πάρθων βασιλέων παρίστανον τὰς τραγῳδίας τοῦ Εὐριπίδου, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπέβη προςέτι ἡ μόνη φιλολογικὴ τῆς χερσονήσου γλῶσσα. Ἔπειτα ἀπὸ τῆς 2 μ. Χρ. διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κατέστη καὶ ἡ μόνη ἐκκλησιαστικὴ αὐτόθι γλῶσσα. Τελευταῖον δὲ διὰ τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας ἐπεκράτησεν ἐν τῇ διοικήσει. Πολλῶν ἐκ τῶν φυλῶν ἐκείνων τὸ ἀρχικὸν ἰδίωμα ἐντελῶς πρὸ καιροῦ ἐξέλιπεν, οἷον τὸ τῶν Λυδῶν, καὶ Καρῶν καὶ Γαλατῶν, ἔτι ἀπὸ Στράβωνος. Ἄλλων διετηρήθη τὸ πάτριον ἰδίωμα ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ ἐν τοῖς ὄρεσιν. Ἀλλ' ἡ πεπολιτισμένη μικρὰ Ἀσία μίαν εἶχε γλῶσσαν, τὴν ἑλληνικήν. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ μέγας Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς, ὁ Καισαρείας Εὐσέβιος, ἦσαν Καππαδόκαι, ὅτι ὁ Στράβων ἐγεννήθη ἐν τῷ Πόντῳ, ὅτι ὁ Χρυσόστομος καὶ ὁ Λουκιανὸς ἦσαν Σύροι. Ἡ ἐνεργητικωτέρα λοιπὸν ὁμὰς τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ εἶχεν ὅλως ἐξελληνισθῇ. Οἱ Καππαδόκαι, οἱ Φρύγες, οἱ Ἴσαυροι καὶ πρὸ πάντων οἱ πολυάριθμοι καὶ γενναῖοι Ἀρμένιοι, λαλοῦντες τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ πρεσβεύοντες τὸ ἑλληνικὸν θρήσκευμα, εἶχον ταυτίσει τὴν τύχην αὐτῶν καὶ τὰ συμφέροντα μὲ τὴν τύχην καὶ τὰ συμφέροντα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Ἐκεῖθεν ἐστρατολογοῦντο τὰ ἄριστα τῶν ταγμάτων τοῦ κράτους, καὶ ἐκεῖθεν παρήχθησαν οἱ ἐπιφανέστεροι στρατηγοὶ καὶ βασιλεῖς, οἱ Φωκάδες, οἱ Κουρκοῦαι, οἱ Σκληροί, οἱ Μανιάκαι, οἱ Κεκαυμένοι, οἱ Κομνηνοί, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς μόνην τὴν παροῦσαν περίοδον. Ὥςτε τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος τοῦ κράτους ἦτο τότε ἡ μικρὰ Ἀσία. Ἀλλ' ὁ ἐπίκτητος οὗτος ἑλληνισμὸς τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἶχεν, ὡς πολλάκις εἴπομεν, τὴν ἐπιφάνειαν μόνον τοῦ ἀρχαίου. Ἐλάλει μὲν τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικήν, ἐστερεῖτο ὅμως τῶν παραδόσεων, τῶν ἀναμνήσεων, τῶν αἰσθημάτων, καὶ ἰδίως τῆς φιλοτιμίας τοῦ ἀρχεγόνου ἑλληνισμοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ συνεδυάζετο μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας οὐχὶ διὰ ἠθικοῦ δεσμοῦ ἀῤῥήκτου, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ συμφε-

ρόντων ποικίλων μὲν καὶ σπουδαίων, τὰ ὁποῖα ὅμως δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοὺς ἀνασείοντας καὶ ἀπειλοῦντας ἀκαταπαύστως τὴν ἀνατολὴν δεινοὺς κλονισμοὺς καὶ πρὸ πάντων εἰς ἕτερα συμφέροντα, τὰ ὁποῖα περιστάσεις ἕτεραι ἠδύναντο νὰ παραγάγωσιν. Ἡ μετ' ὀλίγον ἐπελθοῦσα τουρκικὴ ἐπιδρομὴ ἔμελλε δυστυχῶς νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τούτου. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκτεθέντων γεγονότων ὁ ἀναγνώστης βλέπων τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀδιαλείπτως σχεδὸν χρησιμεύουσαν ὡς στάδιον ἐμφυλίων διενέξεων, αἵτινες δὲν ἐδίσταζον νὰ συμμαχῶσι μετὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ, ὑπώπτευσε βεβαίως ὅτι ἡ συνείδησις τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος δὲν εἶχε ῥίψει βαθείας ῥίζας εἰς τὰς ψυχὰς τῶν κατοίκων αὐτῆς. Ἡ μικρὰ Ἀσία ἦτο χώρα ἑλληνικὴ ὅπως τὸ πάλαι ἡ κάτω Ἰταλία καὶ ἡ Σικελία. Ἀλλ' ἡ μεγάλη Ἑλλὰς τοῦ μέσου αἰῶνος δὲν ἔμελλεν ὅπως καὶ ἡ τῆς ἀρχαιότητος μεγάλη Ἑλλὰς νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τοὺς πολεμίους τὴν ἀδιάλλακτον καρτερίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς μητροπόλεως. Ὅθεν ἡ ἀσφαλεστέρα, ἡ κυριωτέρα ἠθικὴ τοῦ κράτους δύναμις ἦτο πάντοτε ὁ ἀρχέγονος ἑλληνισμός· καὶ ἐπειδὴ ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος εἶχεν ἐλαττωθῆ, τὸ κράτος τοῦτο ἵστατο ἐπὶ θεμελίου ἀσθενοῦς καὶ ὅλως δυσαναλόγου πρὸς τὸν ἐπίλοιπον αὐτοῦ ὄγκον, ὁμοιάζον πρὸς πυραμίδα ἀνεστραμμένην μᾶλλον, ἢ πρὸς οἰκοδόμημα ἐρειδόμενον ἐπὶ τῆς προσηκούσης βάσεως.

Καὶ οὐ μόνον ἠλαττώθη ὁ ἑλληνισμὸς, ἀλλὰ καὶ πολυειδῶς ἐξησθένησε διά τε τῆς ἀδιακόπου μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐγκατασταθέντων ἀλλοφύλων συγκρούσεως, καὶ διὰ τῆς ποικίλης ἠθικῆς ἀλλοιώσεως ἣν ἐπὶ ματαίῳ ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ ἡ μεταῤῥύθμισις τῆς 8 καὶ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος. Ὅτι ἔκτοτε ἤρχισεν ἡ ἐν τῷ ἑλληνισμῷ συγχώνευσις τῶν Σλαύων, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ἐν τῇ περὶ θεμάτων πραγματείᾳ, ἱστορήσας τὴν περὶ τὰ μέσα τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος εἴσοδον πολυαρίθμων Σλαύων εἰς τὴν Πελοπόννησον, διηγεῖται περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τὰ ὁποῖα ἐπήγαγεν ἡ τῶν ἀλλοφύλων τούτων μετὰ τῶν ἰθαγενῶν ἐπιμιξία τὸ ἀκόλουθον ἀνέκδοτον. Ὑπῆρχε, λέγει, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς, ἐπιφανής τις Πελοποννήσιος ἀνὴρ, ὁ Νικήτας ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου ἡ θυγάτηρ Σοφία ἐνυμ-

φεύθη τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ Χριστοφόρον, τὸν ἀποθανόντα τῷ 931. Ὁ Νικήτας λοιπὸν οὗτος ἐκαυχᾶτο πολλάκις ἐπὶ τῇ εὐγενείᾳ αὐτοῦ, ὅτε ὁ περιβόητος γραμματικὸς Εὐφήμιος ἀπέσκοψε ποτὲ εἰς αὐτὸν τὸ ἰαμβεῖον τοῦτο, «γαρασδοειδὴς ὄψις ἐσθλαβωμένη», τὸ ὁποῖον ἔμεινε φαίνεται πολυθρύλητον ἐν τῇ ἀνατολῇ. Καὶ τί μὲν σημαίνει ἡ λέξις «γαρασδοειδὴς» δὲν κατωρθώθη νὰ ἐξηγηθῇ ἀποχρώντως· ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ γραμματικὸς Εὐφήμιος εἶπε πρὸς τὸν Πελοποννήσιον ἄρχοντα Νικήταν, ὅςτις ἐφρόνει μέγα ἐπὶ τῇ καταγωγῇ αὐτοῦ ἐξ οἴκου ἐπιφανοῦς, ὅτι φέρει προδήλως ἐπὶ τῆς ὄψεως τὸν τύπον τοῦ Σλαύου. Νεώτεροι δέ τινες ἠξίωσαν ὅτι οἱ Σλαῦοι ἐπενήργησαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, εἰςαγαγόντες εἰς αὐτὴν τὸν συνεχέστατα ἀπαντώμενον ἄνευ λόγου ὑποκοριστικὸν τύπον, ἀναβιβάσαντας εἰς πλείστας λέξεις τὸν τόνον ἀπὸ τῆς παραληγούσης εἰς τὴν προπαραλήγουσαν, ἀφαιρέσαντες ἀπὸ τῆς προφορᾶς τὸ δασὺ πνεῦμα, ἀφανίσαντες τὸ ἀπαρέμφατον καὶ ἀντικαταστήσαντες ἀντ' αὐτοῦ τὸ *νὰ* μετὰ τῆς ὑποτακτικῆς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἄχρι τοῦδε δὲν ἀπεδείχθη παντάπασιν ἂν αἱ τροπολογίαι αὗται, ἢ μᾶλλον ὅσαι ἐξ αὐτῶν εἰσὶ πραγματικαί, ἐπῆλθον ὡς ἐκ τῆς μετὰ τῶν Σλαύων ἐπιμιξίας. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἤθελεν ἔχει οὕτω τὸ πρᾶγμα, ὁμολογοῦμεν ὅτι οὐδόλως ἤθελε ταράξει ἡμᾶς, καθὼς οὐδὲ νομίζομεν τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν φιλοτιμίαν προςβεβλημένην μανθάνοντες παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ὅτι αἷμα σλαυϊκὸν ἀνεμίχθη μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ αἵματος ἐν Πελοποννήσῳ. Ἐπὶ τέλους ὁ ἑλληνισμὸς κατίσχυσε τοῦ σλαυϊσμοῦ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κεραυνίων ὀρέων, δὲν ἀγανακτοῦμεν δὲ ἂν ἐκ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἐξῆλθεν οὐχὶ λευκός, ὡς ἡ περιστερά, διότι ἡ ἱστορία ἅπασα τῆς ἀνθρωπότητος διδάσκει, ὅτι ὁ συνδυασμὸς τῶν φυλῶν συντελεῖ εἰς τὴν ἐπίῤῥωσιν τοῦ ἐξ αὐτοῦ παραγομένου πορίσματος. Ἀλλὰ οὕτω δικαιούμεθα νὰ ὁμιλῶμεν σήμερον μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου. Τότε ὅμως, ἐν ὅσῳ δηλαδὴ ὑφίσταντο ἀκέραιαι αἱ σλαυϊκαὶ φυλαὶ καὶ συνεκρούοντο πρὸς τὸν ἑλληνισμόν, εἶναι βέβαιον ὅτι οὗτος ἔπασχε δεινῶς.

Ἕτερον κακόν, κακὸν μεῖζον δι' ἡμᾶς, εἶναι ὅτι ἡ ἠθικὴ τοῦ

ἔθνους κατάστασις, ἧς εἰκόνα θλιβερὰν διεγράψαμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ τόμῳ (σελ. 403—415) ἀντὶ νὰ βελτιωθῇ κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, ἀπεναντίας ὁσημέραι ἐχειροτέρευεν. Ἡ πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον ῥοπὴ ἐκορυφώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε τὰ μοναστήρια ἀπέβησαν ἀναρίθμητα. Εἰς μάτην ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 861 ὁ Φώτιος εἶχεν ἀγωνισθῇ νὰ περιστείλῃ ὁπωςοῦν τὴν πληθὺν τούτων. Ὁ Βασίλειος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ κατέβαλον πάντας τοὺς ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρὸς τεθέντας ὡς πρὸς τοῦτο φραγμούς. Εἰς μάτην βραδύτερον ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς ἐπεχείρησε, διὰ τῆς περιφήμου αὐτοῦ νεαρᾶς, νὰ ὑψώσῃ ἑτέρους τινὰς ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ φραγμούς, ἰδίως ἀπαγορεύσας τὴν ἀφιέρωσιν νέων κτημάτων εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας. Τὰ πνεύματα ἦσαν οὕτω διατεθειμένα, ὥςτε ὁ Βασίλειος Β'. ἠναγκάσθη νὰ ἀκυρώσῃ τὴν νεαρὰν ἐκείνην, καὶ νὰ βεβαιώσῃ, αὐτὸς ὁ πρακτικώτερος καὶ μαχιμώτερος τῶν βασιλέων, ὅτι αἱ δυςχέρειαι πρὸς τὰς ὁποίας τοσοῦτον γενναίως ἀντεπάλαιεν, αἰτίαν καὶ ῥίζαν εἶχον τοὺς περιορισμοὺς οὓς ὁ Νικηφόρος εἶχε θέσει εἰς τὴν αὔξησιν τῶν μοναστηρίων. Ὁ κόσμος εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ ἀληθοῦς τινος μοναστηριακῆς μέθης. Παρεκτὸς τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων μεγάλων μοναστηρίων, ἐξ ὧν ἔβριθον ἥ τε πρωτεύουσα καὶ αἱ ἐπαρχίαι, πάντες σχεδὸν οἱ μεγιστᾶνες ἔκτιζον ἑαυτοῖς ἰδίας μονάς, ἵνα ἔχωσιν ἕτοιμον τόπον ἀποχωρήσεως ἐκ τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν. Οἱ ἐρασταὶ ἔκτιζον μονὰς χάριν τῶν ἐρωμένων αὐτῶν, οἱ ἀσθενεῖς χάριν τῆς ὑγείας των. Ἵνα δὲ εἰδικώτερον μνησθῶμεν ἐνταῦθα μόνον τῶν ἄχρι τοῦδε σωζομένων ἱδρυμάτων τοῦ ἁγιωνύμου ὄρους Ἄθωνος, προςεπιφέρομεν ὅτι τὰ ἱδρύματα ταῦτα ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἐπροστατεύθησαν ἰδίως κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς διατηρουμένων χρυσοβούλλων τοῦ Βασιλείου Μακεδόνος, τοῦ υἱοῦ τοῦ Λέοντος ϛ'., τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ῥωμανοῦ Β'.

Ἐκ παραλλήλου δὲ πρὸς τὴν ἐντεῦθεν προερχομένην κοινωνικὴν νέκρωσιν μεγάλου πλήθους ἀνθρώπων καὶ κτημάτων, ηὔξανε καὶ ἡ κοινὴ δεισιδαιμονία. Ἡ δεισιδαιμονία εἶναι ἀρχαῖον νόσημα τῶν μεσημβρινῶν ἐθνῶν καὶ ἐπεκράτει δεινὴ ἤδη ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου

ἑλληνισμοῦ, μετριαζομένη ὅμως τότε καὶ οὐδετερουμένη διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς φιλοπατρίας. Ὅτε βραδύτερον οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν, ἐδέχθησαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ τηρήσωσι τὰς πλείστας αὐτῶν ἕξεις καὶ προλήψεις· ὥςτε τὸ κακὸν παρέμεινε χωρὶς νὰ ὑπάρχωσι πλέον τὰ δύο ἰσχυρὰ αὐτοῦ φάρμακα, ἡ παιδεία καὶ ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀφοσίωσις. Ἡ μεταῤῥύθμισις τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ἠγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ νὰ θεραπεύσῃ τὴν τοιαύτην τάσιν τῶν πνευμάτων διὰ τῆς εἰς τὴν ἀνατροφὴν τοῦ ἔθνους εἰςαγωγῆς ἀρχῶν γενναιοτέρων καὶ ἐλευθεριωτέρων. Ἀποτυχούσης δὲ τῆς ἀποπείρας ἐκείνης, τὸ δεινὸν τὸ ὁποῖον ἐζήτησε νὰ ἀφαιρέσῃ ἐκ μέσου, ἐδεινώθη καὶ ηὔξησεν, ὡς συνήθως συμβαίνει ἐπὶ τοιούτων ἀντιδράσεων. Περὶ τούτου ἔχομεν δυστυχῶς μαρτυρίας ἀναμφισβητήτους. Οἱ βίοι τῶν ἁγίων τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἰδίως τοῦ ἱεροῦ Νίκωνος, τοῦ ὁσίου Λουκᾶ, τῆς ἁγίας Θεοκτίστης, περιστρέφονται περὶ τὰ μᾶλλον ἀλλόκοτα θαύματα, καὶ τὰς μᾶλλον τερατώδεις προφητείας, ἰάσεις ἀσθενῶν, ἐκδιώξεις δαιμονίων, μεταστάσεις νεκρῶν εἰς οὐρανοὺς καὶ ἄλλα τοιοῦτα μαρτυροῦντα τὴν παράδοξον ἠθικὴν κατάπτωσιν εἰς ἣν κατήντησε τότε ὁ ἑλληνικὸς λαός. Καὶ μήπως μόνος ὁ λαὸς ἐκυριεύετο ὑπὸ τοιαύτης δεισιδαιμονίας; Ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδών, ὁ πλείστην ἀποδείξας σύνεσιν καὶ δεξιότητα περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἐνόμιζεν ὅτι ἐξιλεώνει τὸ θεῖον διὰ τὸν φόνον τοῦ Μιχαὴλ Γ΄. κτίζων ναοὺς ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ· ἐνῷ τῇ ἀληθείᾳ μεγίστη τοῦ θείου ἐξιλέωσις ὑπῆρξεν αὐτὸς οὗτος ὁ φόνος τοῦ κακοηθεστάτου ἐκείνου τέρατος. Ἐνῷ δὲ τοιαύτη ἦτο ἡ κοινὴ θεοβλάβεια, οἱ ἄνθρωποι οἵτινες ὤφειλον ἰδίως νὰ χειραγωγῶσι καὶ νὰ διαφωτίζωσι τοὺς πολλούς, οἱ λειτουργοὶ τοῦ ὑψίστου, ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνάξιοι τῆς μεγάλης ταύτης ἐντολῆς. Δὲν λέγομεν ὅτι εἶχον ἐντελῶς ἐκλείψει οἱ καλοὶ κἀγαθοὶ ἱεράρχαι. Οἱ πατριάρχαι Νικόλαος Μυστικὸς καὶ Πολύευκτος ἤθελον τιμήσει τοὺς λαμπροτέρους τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας χρόνους. Καὶ μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων ὑπῆρξάν τινες οἱ διαπρέψαντες ἐπὶ ἐξαιρέτῳ ἀρετῇ, οἷον ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας ἐπίσκοπος Μεθώνης Ἀθανάσιος ἐκ Κατάνης τῆς Σικελίας, ὁ ἐπίσης Σικελὸς ἐπί-

σκοπος Ἄργους Πέτρος, ὁ Ἀθηναῖος Θεόπεμπτος, ἐπίσκοπος Σπάρτης, καὶ πρὸ πάντων ὁ Κερκύρας ἅγιος Ἀρσένιος, τοῦ ὁποίου δίκαιον εἶναι νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα τὸ γενναῖον καὶ χριστιανικὸν πολίτευμα. Ὁ Ἀρσένιος ἦτο μητροπολίτης Κερκύρας περὶ τὸ 931. Μαθὼν δὲ ὅτι Σκύθαι, (δηλ. Σλαῦοι ἢ Σαρακηνοὶ) ἐδήουν τὴν ἀντίπεραν στερεὰν καὶ ἠπείλουν τὴν νῆσον, ἐπορεύθη ἀτρόμητος πρὸς αὐτοὺς ἵνα τοὺς συνετίσῃ. Καὶ ἐπειδὴ οὗτοι ἐζήτουν νὰ τὸν ἀπαγάγωσιν ἐπὶ τῶν πλοίων αὐτῶν, οἱ Κερκυραῖοι, ὁρμήσαντες ὁμοθυμαδὸν κατὰ τῶν βαρβάρων, τοὺς ἐνίκησαν καὶ καταδιώξαντες αὐτοὺς μέχρι τῶν πρὸς βοῤῥᾶν Κερκύρας λεγομένων Τετρανησίων, ἀπελευθέρωσαν τὸν ἀρχιερέα. Βραδύτερον πλεονέκτης βασιλικὸς ὑπάλληλος ἐσυκοφάντησε τὰς ἀρχὰς τῆς νήσου ἐπὶ ἀπιστίᾳ πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Ζ'. τὸν Πορφυρογέννητον. Τότε ὁ Ἀρσένιος δραμὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπέτυχε νὰ κατευνάσῃ τὴν ὀργὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπιστρέφων ὅμως ἠσθένησεν ἐν Σκιάθῳ, ἕνεκα τῆς δριμύτητος τοῦ χειμῶνος, καὶ ἀπέθανε πλησίον τῆς Κορίνθου, ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὅλην ἀρχιερατεύσας τῶν Κερκυραίων. Ἐκ Κορίνθου ὁ νεκρός του μετεκομίσθη πανηγυρικῶς εἰς Κέρκυραν καὶ ἐτάφη ἐν τῇ μητροπόλει αὐτῆς. Συγκατελέχθη δὲ δικαίως ὁ ἀνὴρ μετὰ τῶν ἁγίων καὶ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἐλογίσθη πολιοῦχος αὐτόθι, τιμωμένης τῆς μνήμης αὐτοῦ τῇ 19 ἰανουαρίου. Ἀλλὰ πῶς οἱ εὐάριθμοι οὗτοι ἀγαθοὶ ἄνδρες ἠδύναντο νὰ κατισχύσωσι τῆς δεινῆς περί τε τοὺς θείους καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους ἀσεβείας ἥτις ἐπεκράτει πολλάκις κατὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας διοίκησιν; Μήπως δὲν ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης τὸν πατριάρχην Ἀλέξιον τελοῦντα τὴν τοῦ γάμου τῆς Ζωῆς μετὰ τοῦ Μιχαὴλ ἱεροπραξίαν ἐνώπιον τοῦ ἀτάφου ἔτι νεκροῦ τοῦ Ῥωμανοῦ, τοῦ θύματος ἐκείνου τῆς δολοφονίας τῶν δύο νυμφίων; Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος ἐφημίζετο ἐπὶ τῇ ἀρετῇ αὐτοῦ, τοσοῦτον ἡ δύναμις τῆς λέξεως ταύτης εἶχε ταπεινωθῇ ἀναλόγως τῶν περιστάσεων. Ὅταν ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος ἀπέθανεν, εὑρέθησαν ἀποτεθησαυρισμένα παρ' αὐτῷ 25 χρυσίου κεντηνάρια, ὅ ἐστι περὶ τὰ 3,000,000 δραχμῶν, τὰ ὁποῖα ἤθελον ἰσοδυναμεῖ σήμερον πρὸς 15,000,000 καὶ ἐπέκεινα. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦτο τῆς πλεονεξίας τοῦ ὑπερτάτου ἀρχιερέως ἐμιμοῦντο,

ἐννοεῖται, καὶ οἱ τῶν ἐπαρχιῶν προεξάρχοντες. Ἵνα δώσωμεν δὲ ἔννοιάν τινα μέχρι τίνος βαθμοῦ προέβαινεν ἡ καταπίεσις τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου μάλιστα κλήρου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὸ ἀκόλουθον γεγονός. Ἐν ἔτει 1038 ἀρχιεράτευε τῆς Θεσσαλονίκης ὁ μητροπολίτης Θεοφάνης. Εἶχε δὲ ἐπικρατήσει τότε λιμὸς μέγας εἰς Θράκην, Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, καὶ ὁ μητροπολίτης, προφασιζόμενος τὴν αἰτίαν ταύτην, δὲν ἔδιδεν εἰς τοὺς κληρικοὺς τῆς Θεσσαλονίκης τὰ παρ' αὐτοῦ ὀφειλόμενα σιτηρέσια. Εἰς μάτην ὁ διατρίβων τότε ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ Μιχαὴλ Δ'. παρήνεσε τὸν ἀρχιερέα νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ὑπηρετῶν τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Θεοφάνης ἐπέμεινεν ἀρνούμενος. Τότε ὁ βασιλεὺς εἰπὼν ὅτι ἔχει ὁ ἴδιος ἀνάγκην χρημάτων, ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ δάνειον 100 λίτρας (περὶ τὰς 122,000 δραχμῶν) μέχρις οὗ φθάσῃ ἐκ Βυζαντίου τὸ περιμενόμενον χρυσίον. Ὁ δὲ Θεοφάνης ἠρνήθη καὶ τὸ παρὰ τοῦ βασιλέως ζητούμενον, ὀμνύων ὅτι δὲν ἔχει περισσοτέρας τῶν 30 λιτρῶν. Ἐντεῦθεν ἐκορυφώθη ἡ ἀγανάκτησις τοῦ βασιλέως, ὅςτις ἤξευρε κάλλιστα ὅτι ὁ μητροπολίτης ψεύδεται. Διέταξε λοιπὸν νὰ ἐξωσθῇ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου, καὶ πέμψας ἀνθρώπους ἵνα ἐξετάσωσι τὰ ταμεῖα αὐτοῦ εὗρεν ἐν αὐτοῖς 3,300 λίτρας χρυσίου, ἤτοι ὑπὲρ τὰ 4,000,000 δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 20,000,000 καὶ ἐπέκεινα.

Οὕτως εἶχον ἐθνολογικῶς καὶ ἠθικῶς οἱ κάτοικοι τοῦ κράτους κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἡ ἀμάθεια, ἡ δεισιδαιμονία, ἡ νάρκωσις καὶ μέχρι τινὸς ἡ νέκρωσις αὐτῶν ἦτο τοιαύτη, ὥςτε ἤθελεν ἐκθέσει αὐτοὺς εἰς κινδύνους μεγίστους, καὶ ἂν ἀπετέλουν ὄγκον ἐθνικὸν ὁμογενῆ καὶ συμπαγῆ. Πολὺ δὲ ἀπεῖχον τῆς τοιαύτης ἐθνικῆς ἑνότητος, διότι συνέκειντο ἐκ τριῶν ἑτεροειδῶν ὁμάδων· τοῦ ἀρχεγόνου ἑλληνισμοῦ, ὅςτις ἀπετέλει τὴν κυρίαν τοῦ κράτους βάσιν, ἀλλὰ βάσιν μικρὰν ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ κράτους· τοῦ ἐπικτήτου ἑλληνισμοῦ, ὅςτις συνέπραττε μὲν μετὰ τοῦ πρώτου, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀδιαρρήκτως μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένος· τελευταῖον τῶν ἑτερογλώσσων ἀλλοφύλων, οἵτινες ἦσαν ἀναφανδὸν πολέμιοι. Ἐπὶ τοιούτου θεμελίου καὶ διὰ τοιαύτης οἰκοδομικῆς ὕλης, ἐπεχείρισεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία νὰ συντηρήσῃ καὶ νὰ συμπλη-

ρώσῃ τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 9 μέχρι τῶν μέσων τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος. Καὶ ἔπραξε μὲν πολλὰ καὶ μεγάλα δι' ἐπιτηδειοτάτης χρήσεως καὶ τελειώσεως τῶν προϋπαρχόντων μηχανικῶν ὀργανισμῶν. Ἀλλ' ὅσῳ θαυμάσιος καὶ ἂν ὑπῆρξεν ὁ τεχνητὸς βίος ὃν ἐδημιούργησεν, ὁ βίος οὗτος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ πολύ, καθ' ὃ ἀναλισκόμενος καὶ ἀνατρεπόμενος ὑπ' αὐτῶν τῶν τρόπων, ὅσοι ἦσαν ἀπαραίτητοι πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ. Τοῦτο θέλει καταστῆ πρόδηλον ἅμα προςέξωμεν ἐπὶ μικρὸν εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν συνεκροτοῦντο τὰ δύο κυριώτατα ὄργανα τοῦ μηχανικοῦ τούτου βίου, ὁ στρατὸς καὶ οἱ δημόσιοι πόροι.

Τῆς στρατολογίας ἐξῃροῦντο αἱ πολλαὶ μυριάδες τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι, αὐτοχειριζόμενοι κοινωνικῶς, κατέφευγον ἀδιακόπως εἰς τὸν μοναχικὸν βίον· ἐξῃροῦντο ὡσαύτως αἱ πολλαὶ μυριάδες τῶν κληρικῶν τῆς ἐνεργοῦ ἐκκλησίας· ἐξῃροῦντο προςέτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν τῷ κράτει ἐγκατασταθέντων ἑτερογλώσσων, διὰ τὴν ὀλίγην πίστιν ἣν ἡ κυβέρνησις ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πρὸς αὐτούς. Εἰμποροῦμεν λοιπὸν θαῤῥούντως νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ τρίτον τοῦ πληθυσμοῦ διετέλει ἐκ συστήματος ἀμέτοχον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ δύο τρίτα πολὺ ἀπεῖχον τοῦ νὰ μετέχωσιν αὐτῆς καθ' ὁλοκληρίαν. Στρατεύσιμοι ἦσαν μόνοι οἱ νεμόμενοι στρατιωτοτόπια· οἱ δὲ τοιοῦτοι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποτελῶσιν φυσικῷ τῷ λόγῳ εἰμὴ ἐλάχιστον τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ μέρος. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐλάχιστον τοῦτο μέρος ἠλαττοῦτο ἔτι μᾶλλον διὰ ποικίλων περὶ τὰ στρατιωτοτόπια καταχρήσεων· καὶ πλὴν τούτου, οἱ στρατεύσιμοι πολλὴν ἐπεδείκνυον νωθρότητα περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος (σελ. 58—62 τοῦ παρόντος τόμου)· θέματα ὁλόκληρα ἐξηγόραζον τὴν προσωπικὴν ὑπηρεσίαν διὰ δόσεως χρημάτων καὶ ἄλλων ἐφοδίων τοῦ πολέμου. Τοσοῦτον ὀλίγη δὲ ὑπῆρχεν ἡ περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς λειτουργίας ταύτης φιλοτιμία, ὥστε ἄπειροι ἄνθρωποι ἠγόραζον βαθμοὺς στρατιωτικούς, καὶ ἔφερον τὴν στολὴν καὶ ἀπελάμβανον τὰς τιμὰς τῶν βαθμῶν τούτων, χωρὶς ποτὲ νὰ ἴδωσι πολέμιον ἢ ἄλλως νὰ ἐκπληρώσωσι στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἡ περὶ τούτου σύγχυσις τῶν ἰδεῶν προέβη εἰς τοσοῦτον βαθμόν, ὥστε ὑπάρχουσι παραδείγματα καὶ κληρι-

κῶν, οἵτινες ἠγόρασαν διὰ χρημάτων πολλῶν στρατιωτικοὺς βαθμοὺς, παραδόξως συμβιβάζοντες τὰ δύο ταῦτα βεβαίως ἀσυμβίβαστα ἀξιώματα. Ἂς ἐλπίζωμεν ὅτι τὰ παραδείγματα ταῦτα ἦσαν σπάνια, ἀλλὰ θέλομεν οὐχ ἧττον ἀναφέρει ἓν ἐνταῦθα, ἵνα λάβῃ ὁ ἀναγνώστης ἔννοιάν τινα τοῦ ἀληθοῦς κυκεῶνος τῶν πραγμάτων ὃν ἐπήγαγον αἱ πολυειδῶς ἡμαρτημέναι θρησκευτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ δοξασίαι τῶν χρόνων ἐκείνων. Διηγεῖται λοιπὸν ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ἐν τῷ κεφαλαίῳ ν'. τῆς πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν συγγραφῆς, ὅτι ἐπὶ τοῦ πατρός του, Λέοντος Ϛ'., ὑπῆρχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει γέρων κληρικὸς πλουσιώτατος, ὀνόματι Κτενᾶς, ὅςτις ἦτο καὶ δομέστικος τῆς νέας ἐκκλησίας καὶ τεχνίτης εἰς τὸ ᾆσμα οἷος οὐδεὶς ἕτερος τῷ τότε καιρῷ. Μὴ ἀρκούμενος ὅμως εἰς τοσαῦτα ἀγαθὰ, ἐπόθησε νὰ γίνῃ καὶ πρωτοσπαθάριος, ἵνα στολίζεται καὶ τιμᾶται ὡς τοιοῦτος, πρὸς πλείονα δὲ τοῦ πράγματος πίστωσιν λαμβάνῃ καὶ πρόσχημά τι ἐτησίου μισθοῦ, λίτραν μίαν (δραχ. 1,224). Ὅθεν παρεκάλεσε τὸν τότε παντοδύναμον παρακοιμώμενον Σαμωνᾶν νὰ μεσιτεύσῃ περὶ τούτου παρὰ τῷ βασιλεῖ, καὶ ὑπέσχετο νὰ καταβάλῃ εἰς τὸ ταμεῖον ἀντὶ τῶν ζητουμένων τιμῶν, λίτρας 40 (περὶ τὰς 49,000 δραχ.). Ὁ Λέων Ϛ'. ὅσον ὀλίγον στρατιωτικὸς καὶ ἂν ἦτο, ᾐσθάνετο ὅτι ἦτο αἰσχρὸν νὰ διακωμῳδηθῇ ἐπὶ τοσοῦτον τὸ τοῦ πρωτοσπαθαρίου ἀξίωμα, καὶ ἀπήντησεν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἦτο ἀδύνατον. Ἀλλ' ὁ Κτενᾶς ἐπιμένων προςέθηκεν εἰς τὰς 40 λίτρας «καὶ σχολαρίκια ζυγὴν μίαν, ἐκτιμηθέντα λίτρας 10, καὶ τραπεζίου ἀσίμιν ἔνζωδον διάχρυσον ἀνάγλυφον, ἐκτιμηθὲν καί αὐτὸ λίτρας 10». Τότε ὁ βασιλεὺς δυςωπηθεὶς καὶ λαβὼν τὰς 40 λίτρας, καὶ τὰ πολύτιμα ἐνώτια, καὶ τὰ ἐπίχρυσα καὶ δι' ἀναγλύφων κεκοσμημένα ἀργυρᾶ τῆς τραπέζης σκεύη, ἐχειροτόνησε πρωτοσπαθάριον τὸν Κτενᾶν, ὅςτις ὅμως δὲν ἐπέζησεν εἰμὴ δύο ἔτη, πληρωθεὶς οὕτω ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου λίτρας δύο, ἀντὶ τῶν 60, τὰς ὁποίας προκατέβαλεν.

Ἐνῷ δὲ οἱ στρατευόμενοι ὁσημέραι ἠλαττοῦντο, καὶ οἱ περιλιπόμενοι ἐπεδείκνυον ἐλαχίστην προθυμίαν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τούτου, τὸ ὁποῖον ἀπὸ σπουδαιοτάτου ἀπέβαινε πολλάκις γελοῖον, ἡ κυβέρνησις εἶχεν ἀνάγκην στρατοῦ, στρατοῦ πραγ-

ματικοῦ καὶ πολυαρίθμου. Ὅθεν ἀφοῦ ἐστρατολόγει ὅσους ἠδύνατο ἐκ τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ θεμάτων, ὑπεχρεοῦτο νὰ ἀναπληροῖ τὸ κεχηνὸς τοῦ ῥυθμοῦ διὰ ξένων μισθοφόρων, καὶ ἰδίως διὰ Ῥώσων, Νορμαννῶν, Φράγκων, καὶ Βαριάγγων. Ἀλλ' οἱ ξένοι οὗτοι χρησιμεύοντες πρὸς καιρὸν, ἀπέβαινον ἐπὶ τέλους πολυειδῶς ἐπιζήμιοι εἰς τὸ κράτος. Ἅμα δὲν ἐπληρώνοντο τακτικῶς, ἢ ἅμα ζητήσαντες χάριν τινὰ δὲν ἐπετύγχανον αὐτὴν, δὲν ἐδίσταζον νὰ αὐτομολήσωσι πρὸς τοὺς πολεμίους. Ἐπὶ Μιχαὴλ Στρατιωτικοῦ Ἐρβέβιος ὁ Φραγκόπωλος παρεκάλεσε νὰ λάβῃ τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐγένετο δεκτὴ ἡ αἴτησίς του, ἀπῆλθε μετὰ 300 Φράγκων πρὸς τοὺς Τούρκους, «οἷα βάρβαρος καὶ τὴν ὀργὴν ἀκατάσχετος», λέγει ὁ Κεδρηνός. Μήπως ἀνάλογόν τι δὲν ἔπραξαν οἱ περὶ τὸν Μανιάκην Νορμαννοὶ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ, ἅμα δὲν ἐπληρώθησαν τοὺς συμφωνηθέντας μισθούς; Καὶ τὰ τοιαῦτα συνέβαινον καθεκάστην. Ἐν τούτοις οἱ μισθοφόροι οὗτοι ἐφλεβοτόμουν ἀνηλεῶς τὸ κράτος διά τε τῶν τακτικῶν ἀμοιβῶν τὰς ὁποίας ἐλάμβανον καὶ τῶν καταχρήσεων τὰς ὁποίας ἐποίουν. Ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ Χαρὰλδ ὁ Μακρὸς, ὅτε ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Νορβηγίαν, συνεπήγαγε μεθ' ἑαυτοῦ τοσοῦτον χρυσίον, ὥστε 12 νεανίαι μόλις ἠδύναντο νὰ μετακομίσωσιν αὐτό. Ἐκ δὲ τοῦ διδομένου τούτου δυνάμεθα μέχρι τινὸς νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ χρυσίον τοῦτο συνεποσοῦτο εἰς 3,000,000 δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 15,000,000. Τοσοῦτον οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἦσαν ἄπληστοι. Πλὴν τούτου βλέποντες ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πράγματα εἴς τε τὴν αὐλὴν καὶ τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὰ θέματα, δὲν ἠδύναντο τῇ ἀληθείᾳ νὰ αἰσθανθῶσι πολλὴν εὐλάβειαν πρὸς τὸ κράτος ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι ἀπέβαλλον ὁσημέραι τὴν προθυμίαν τοῦ προπολεμεῖν ὑπὲρ τῆς πατρῴας ἑστίας. Ἐντεῦθεν δὲ οἱ μισθοφόροι οὗτοι συνετέλεσαν εἴπερ τις καὶ ἄλλος εἴς τε τὴν τότε κορυφωθεῖσαν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ περιφρόνησιν πρὸς τοὺς ἡμετέρους, καὶ τὴν μετ' οὐ πολὺ ἐκραγεῖσαν ἐκεῖθεν καταιγίδα. Ὥςτε τὸ κράτος ἐσώζετο μὲν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὑπενομεύετο ὑπὸ τῶν ξένων τούτων.

Ὅμοια δὲ καίρια ἐλαττώματα, ἕνεκα τῶν αὐτῶν ἢ παρεμφερῶν κοινωνικῶν καὶ θρησκευτικῶν πλημμελημάτων, ἀνευρίσκομεν καὶ

εἰς τὸ ἕτερον μέγα ὄργανον τῆς κυβερνητικῆς ταύτης μηχανῆς, ἤτοι τὴν τῶν δημοσίων πόρων εἴςπραξιν. Τὸ κράτος εἶχεν ἀνάγκην δαψιλῶν χρηματικῶν πόρων πρὸ πάντων ἵνα ἐπαρκῇ εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον, δι' ὧν ὤφειλε νὰ ἀντιπαρατάσσεται κατὰ τῶν ἀδιαλείπτως καὶ πανταχόθεν ἐπιτιθεμένων πολεμίων. Καὶ ἠξεύρομεν ἤδη ἐκ πολλῶν δεδομένων, ἀναγομένων ὅλων εἰς τὴν ἀπὸ τῆς 9 μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος περίοδον, ὅτι τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰςέπρατε τῳόντι ἀπὸ φόρων ποικιλωτάτων ποσὰ ὑπέρογκα. Ἀλλ' οἱ φόροι οὗτοι δὲν ἦσαν ἐξ ἴσου διανενεμημένοι. Πολλὰ τῶν μοναστηριακῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἦσαν ἐντελῶς ἀφορολόγητα, τὰ δὲ λοιπὰ δὲν ὑπεβάλλοντο εἰμὴ εἰς μόνον τὸν ἔγγειον φόρον, ἀπηλλαγμένα ὄντα τῶν ἀναριθμήτων ἄλλων ὑποχρεώσεων, εἰς ἃς ὑπέκειτο ἡ ἀκίνητος κτῆσις. Ὡς παράδειγμα τῆς πρώτης τῶν κτημάτων τούτων τάξεως ἀναφέρομεν τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1088 σωζόμενον χρυσόβουλλον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, δι' οὗ ἡ νῆσος Πάτμος, μεταβληθεῖσα ὁλόκληρος εἰς μοναχῶν οἰκητήριον, ἀπηλλάγη ἐςαεὶ παντὸς οἱουδήποτε δημοσίου τέλους καὶ βάρους. Ὡς παράδειγμα δὲ τῶν κτημάτων τῆς δευτέρας τάξεως ἀναφέρομεν τὸ σωζόμενον χρυσόβουλλον, τὸ ἐν ἔτει 1228 ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Δούκα Βατάτση ἐκδοθὲν, δι' οὗ ἡ κατὰ τὸ ὄρος Λέμβου, πλησίον τῆς Σμύρνης, ἀνοικοδομηθεῖσα μονὴ μεθ' ὅλων τῶν ἀνηκόντων αὐτῇ κτημάτων, ἀπηλλάττετο παντὸς φόρου καὶ βάρους, παρεκτὸς τοῦ ἐγγείου. Ὡσαύτως καὶ τὰ στρατιωτικὰ κτήματα ἦσαν ἐντελῶς ἀφορολόγητα. Ὥςτε οἱ ἄμεσοι φόροι, ἐνῷ ἦσαν ὑπέρογκοι, ἀντὶ νὰ βαρύνωσι τοὐλάχιστον ὅλα τὰ κτήματα, κατεβάλλοντο ὑπό τινων μόνον ἐξ αὐτῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἰδιοκτῆται ἐξαντλούμενοι καθ' ἡμέραν πρὸς ἰδίαν τε καὶ κοινὴν βλάβην, οὐδένα ζῆλον κατήντησαν νὰ ἔχωσι πρὸς συντήρησιν τοῦ καταστρέφοντος αὐτοὺς κράτους. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐπελθόντων νέων καὶ φοβερωτέρων πολεμίων, ἀπ' ἀνατολῶν μὲν τῶν Τούρκων, ἀπὸ δυσμῶν δὲ τῶν Νορμαννῶν καὶ τῶν σταυροφόρων, τὸ κράτος τοῦτο δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ ἐξ ἰδίων εἰς τὸν νέον τοῦτον κλονισμὸν, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ συμμάχους τοὺς Ἐνετοὺς, τοὺς Γενουαίους, τοὺς Πισάτας καὶ ἄλλους. Ἀλλ' οἱ σύμμαχοι οὗτοι ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον εἰς ἀμοιβὴν τὴν ἐμπορικὴν

καὶ ναυτικὴν ἀτέλειαν εἴς τε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα ἐμπορεῖα τοῦ κράτους. Ἱδρύσαντες δὲ πανταχοῦ ἀποικίας ἰσχυράς, αἵτινες ἀπετέλεσαν ἴδια ἐντὸς τοῦ κράτους ἐκείνου κράτη, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ διασείσωσιν αὐτὸ πολυειδῶς, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἐμμέσων αὐτοῦ φόρων. Ὥςτε ἡ πολιτεία αὕτη, ἐνῷ ἐστερεῖτο οἰκειοθελῶς πολλῶν ἐκ τῶν ἀμέσων αὐτῆς πόρων, διὰ τὸ ἀφορολόγητον τοσούτων κτημάτων, ἠναγκάζετο, ἵνα θεραπεύσῃ τὴν ἐντεῦθεν προκύψασαν ἀμηχανίαν, νὰ θυσιάσῃ καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν ἐμμέσων.

Ἀλλ' ὅσα σπέρματα διαλύσεως καὶ ἂν περιεῖχε τὸ ἔργον τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν τέχνην καὶ μέχρι τινὸς τὴν σύνεσιν, δι' ἧς αὕτη κατώρθωσεν ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας οὐ μόνον νὰ συντηρήσῃ τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνακτήσῃ οὐκ ὀλίγας προηγουμένως ἀπολεσθείσας χώρας. Ἐὰν ἥμαρτε πολλάκις, ἥμαρτε διότι καὶ οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ἡρώων αὐτῆς δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διαφύγωσι τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀτμοσφαίρας ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔζων. Οὐδὲν ἧττον δὲ ἀξιοσημείωτοι εἶναι καὶ οἱ ὑλικοὶ καὶ ἠθικοὶ πόροι τοῦ ἔθνους, δι' ὧν ἠδυνήθη ἡ δυναστεία ἐκείνη νὰ διαπράξῃ ὅσα διέπραξε· διότι τελευταῖον, ἂν τὸ ἔθνος τοῦτο δὲν εἰργάζετο καὶ δὲν ἐμάχετο μέχρι τινός, οὐδεμία τέχνη ἦτο ἱκανὴ νὰ διασώσῃ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ἀνεξαρτησίαν του. Τὰ κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ ἐλαττώματα πρὸς τὰ ὁποῖα εἶχον νὰ πολεμήσωσι κυβερνῆται καὶ κυβερνώμενοι, ἦσαν ἐκ τῶν ἀνεπανορθώτων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, ὡς ἀπέδειξεν ἡ τοσοῦτον πεισματωδῶς διεξαχθεῖσα, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον ἀτελεσφόρητος ἀποβᾶσα μεταῤῥύθμισις τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλ' ὅπως εἶχε τότε ἡ ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι κυβερνῆται καὶ κυβερνώμενοι ἀντέσχον, ὅσον ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνθέξωσι, μάλιστα ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι οὐδέποτε ἴσως κράτος ἐπὶ τῆς γῆς ἠναγκάσθη ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἰς τοσούτους καὶ τηλικούτους ν' ἀντιπαραταχθῇ πολεμίους.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ.

ΚΟΜΝΗΝΟΙ.

Ο ΙΣΑΑΚΙΟΣ Κομνηνὸς ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν μεγάλων ἐκείνων τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκογενειῶν, αἵτινες, ἐξελληνισθεῖσαι καὶ ταυτίσασαι τὴν τύχην καὶ τὰ συμφέροντα αὐτῶν μετὰ τῆς τύχης καὶ τῶν συμφερόντων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, ἀπετέλεσαν τὸ πλεῖστον τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, ἥτις ἐκυβέρνησεν, ἐστήριξε καὶ ἐκλέϊσε τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Οἱ Κομνηνοὶ κατήγοντο ἐκ Παφλαγονίας· τοὐλάχιστον ἐκεῖ ὑπῆρχε τὸ μέγα αὐτῶν κτῆμα, ἡ Κασταμών. Οἱ πρῶτοι ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενοι εἶναι οἱ δύο ἀδελφοὶ οἱ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ βουλγαροκτόνου ἀκμάσαντες, Μανουὴλ καὶ Νικηφόρος. Τούτων ὁ νεώτερος, ὁ πρωτοσπαθάριος Νικηφόρος ὁ Κομνηνὸς, καθυπέταξε τῷ 1016 τὴν ἀρμενιακὴν χώραν Ἀσπρακανίαν (Vaspuracan) καὶ διατελέσας ἔκτοτε κυβερνήτης τῆς ἀνατολικωτάτης ταύτης χώρας, πολλάκις κατετρόπωσε τὰ πέριξ πολέμια ἔθνη, μέχρις οὗ μετὰ δεκαετίαν, ὁ Κωνσταντῖνος Η'., φθονήσας τὴν ἐπιῤῥοὴν ἣν ὁ ἐπὶ συνέσει καὶ ἀνδρείᾳ βεβοημένος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐκτήσατο ἐπὶ τοῦ ἰδίου στρατοῦ, καθῄρεσεν αὐτὸν, καὶ καταδικάσας ὡς συνομοσάμενον κατὰ τῆς βασιλείας, ἐπήρωσε τὰς ὄψεις αὐτοῦ. Ὁ δὲ πρεσβύτερος τούτου ἀδελφὸς Μανουὴλ Κομνηνὸς διετέλεσεν ἐπὶ Βασιλείου ὡσαύτως μέγας τῆς Ἀνατολῆς δομέστικος· καὶ τούτου υἱὸς ἦτο ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς, ὅστις διέπρεψεν ὡσαύτως ὡς στρατηγὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ μετριοπαθής. Ἀλλὰ βασιλεύσας ἔμελλε νὰ ἀπαντήσῃ, παρεκτὸς τῶν

ποικίλων ἄλλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν δυςχερειῶν, τῶν γνωστῶν ἤδη εἰς τὸν ἀναγνώστην, νέαν τινὰ περιπλοκὴν τῆς ὁποίας τὰ σπέρματα ἀνέκαθεν μὲν ὑφίσταντο ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει, πρὸ μικροῦ δὲ τότε ἤρχισαν νὰ λαμβάνωσι πολιτικὴν σπουδαιότητα.

Ἐπὶ τῶν λαμπροτέρων χρόνων τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου, τὰ πράγματα τοῦ κράτους ἦσαν καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν εἰς χεῖρας τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν τελευταίων ἀσθενῶν τοῦ οἴκου τούτου διαδόχων, ἤρχισε νὰ ὑψώνῃ τὴν κεφαλὴν μερίς τις ἀνθρώπων, οἵτινες διέπρεπον μὲν ἐπὶ παιδείᾳ, ἦσαν δὲ ὅλως ἀδαεῖς τῶν πολεμικῶν πραγμάτων, καὶ ὅμως ἠξίουν νὰ ἀναλάβωσι τὴν κυβέρνησιν πολιτείας, ἥτις, περιεστοιχισμένη πανταχόθεν ὑπὸ πολεμίων ἀδιακόπως κατ' αὐτῆς ἐπιτιθεμένων, εἶχε πρὸ πάντων χρείαν στρατοῦ καλῶς ὠργανωμένου καὶ ἡγεμόνων ἐπιτηδείων νὰ συντηρῶσι καὶ νὰ ἄγωσι τὸν στρατὸν τοῦτον. Αἱ ἀφορμαὶ ἐξ ἧς παρήχθη ἡ συγκρότησις τῆς νέας ταύτης πολιτικῆς μερίδος εἶναι ἄξιαι μελέτης. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος εἶχε μὲν ἐξελληνισθῆ κατὰ τὰς τελευταίας 6 ἑκατονταετηρίδας, ἀλλ' εἶχεν ἐξελληνισθῆ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ χριστιανικοῦ μᾶλλον ἢ τοῦ ἀρχεγόνου ἑλληνισμοῦ, ἐξεπροςώπει τὸν ἐπίκτητον, τὸν ἀσιανὸν ἑλληνισμὸν μᾶλλον, ἢ τὸν ἀρχικόν, τὸν εὐρωπαϊκόν. Τοῦτο ἦτο τόσον ἀληθές, ὥςτε ἐνῷ ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ καὶ μάλιστα ἀπὸ Ἡρακλείου ἔπαυσεν ὅλως νὰ μεταχειρίζεται τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, καὶ μόνην γλῶσσαν ἐν τῇ διοικήσει, ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, ἐν τῷ στρατῷ εἶχε τὴν ἑλληνικήν, δὲν ἐπωνομάσθη ἑλληνικὸν κράτος. Καὶ οὐ μόνον ἐξηκολούθει ὀνομαζόμενον ῥωμαϊκόν, ἀλλὰ καὶ πολέμιον ὑπελάμβανεν εἰς τὰ συστατικὰ αὐτοῦ στοιχεῖα τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, καθόσον ἀνέκαθεν τὸ ὄνομα τοῦτο ἐταὐτίσθη μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ εἰδωλολάτρου, Ἕλληνες δὲ ἐκαλοῦντο ἰδίως οἱ ἐθνικοί· καὶ ἐντεῦθεν αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῆς κυρίως Ἑλλάδος ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν Ἑλλαδικοί, ἵνα μὴ γίνῃ χρῆσις τοῦ ὀνόματος Ἕλλην, ὡς ἀσυμβιβάστου ὅλως λογιζομένου πρὸς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὥςτε συνέβη ἐνταῦθα τὸ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον, ὅτι ἡ μὲν γλῶσσα τῆς κοινωνίας ταύτης καὶ τῆς πολιτείας ἦτο ἡ γλῶσσα ἥτις ἀποτελεῖ ἓν τῶν κυριωτάτων τοῦ ἑλληνισμοῦ χαρακτηριστικῶν, συγχρόνως ὅμως ἡ πολιτεία αὕτη καὶ κοινωνία δὲν

ἀπεδέχοντο τὸ ἕτερον κύριον τοῦ ἑλληνισμοῦ χαρακτηριστικὸν, τὸ ὄνομα. Τοῦτο δὲ διότι ὁ Βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅςτις εἶχε διαπλασθῇ πάλαι ποτὲ ἐν τῇ μητροπόλει αὐτοῦ, ἀλλὰ νέα τις διασκευὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅςτις καὶ προηγουμένως ἤδη εἶχεν οὐσιωδῶς τροπολογηθῇ διὰ τῆς διαδόσεως εἰς Ἀσίαν καὶ τῆς μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπιμιξίας καὶ συμπράξεως.

Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου, δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἡ κοινωνία αὕτη διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐλάλει γλώσσης, ὅτι ἑπομένως ἡ γλῶσσα αὕτη ἐσπουδάζετο ὡς πάτριος, ὅτι τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς ἀνεγινώσκοντο, ἑρμηνεύοντο, ἐθαυμάζοντο, ἀναγκαίως ἐπῆλθε συνοικείωσίς τις μεταξὺ τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ ἀρχαίου. Τίς δύναται νὰ ἀναπνεύσῃ τὴν αὖραν τῶν αἰσθημάτων καὶ διανοημάτων τοῦ ἀειθαλοῦς διανοητικοῦ καὶ ἠθικοῦ παραδείσου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, χωρὶς νὰ ἀγαπήσῃ αὐτὰ καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ἦναι ἱκανὸς νὰ ῥυθμίσῃ πρὸς ταῦτα τὸν ἴδιον βίον; Τοιοῦτό τι λοιπὸν ἤρχισε συμβαῖνον ἐν Βυζαντίῳ περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς εὑρισκόμεθα. Δὲν λέγομεν ὅτι εἶχεν ὅλως διόλου παύσει ποτὲ αὐτόθι ἡ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας. Τὰ ἐπιγράμματα τῆς 6 καὶ τῆς 7 ἑκατονταετηρίδος, τὰ περὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ Ἡρακλείου ποιήματα τοῦ Γεωργίου Πισίδου, αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἡ ὑπὲρ τῶν πλατωνικῶν δογμάτων ἐπελθοῦσα ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἀντίδρασις, αἱ περὶ τῶν ἄθλων τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἀκροάσεις τοῦ διακόνου Θεοδοσίου, καὶ μάλιστα ὁ περίφημος διάλογος *Φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος*, μαρτυροῦσιν ὅτι αἱ ἀναμνήσεις, αἱ παραδόσεις καὶ μέχρι τινὸς τὰ φρονήματα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ οὐδέποτε καθ' ὁλοκληρίαν ἐξέλιπον ἀπὸ τῆς κοινωνίας ἐκείνης. Ὁπόσον ὅμως ὀλίγον ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπενήργουν εἰς τὰ πνεύματα καὶ αὐτῶν τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν, ἐξάγεται ἀναμφισβητήτως ἐκ τούτου, ὅτι ἀπὸ τῆς 6 μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος οὐδεὶς τῶν χρονογράφων ὑπαινίττεται ὁπωςδήποτε τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον, οὐδ' ἀναφέρει τὸ ὄνομα Ἕλλην ὡς οἰκεῖον τοῦ ἔθνους ὄνομα. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι γράφουσι μὲν τὴν ἑλληνικὴν, ὀνομάζονται ὅμως Ῥωμαῖοι, καὶ ἐκπροσωποῦσι κατάστασιν πραγμάτων

ἐκ ποικίλων μὲν συστατικῶν ἀπαρτισθεῖσαν, ἐν ᾗ ὅμως ἐπεκράτει προδήλως ὁ χριστιανικὸς βίος, καὶ ὁ χριστιανικὸς βίος ὅπως ἐτροπολογήθη καὶ διεπλάσθη ὑπὸ τοῦ ἀσιανοῦ πνεύματος. Ἀλλ' ἀφ' ἧς ἐποχῆς τὰ γράμματα, αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι τοσοῦτον ζωηρῶς ἐπροστατεύθησαν ὑπό τε τῶν τελευταίων βασιλέων τῆς μεταῤῥυθμίσεως, καὶ ὑπὸ τῶν πρώτων μάλιστα βασιλέων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐπῆλθε φυσικῷ τῷ λόγῳ καὶ περὶ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαιότητος πολὺ πλειοτέρα ἢ ἄλλοτε ἐπίδοσις. Ἡ ἐπίδοσις αὕτη, τῆς ὁποίας θέλομεν παρακολουθήσει βραδύτερον τὰς περιπετείας, ἐπενήργησεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν βαθμιαίαν διαμόρφωσιν τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, παρασκευάσασα τὴν ἐν αὐτῷ ἀναζωπύρωσιν τοῦ ζωηφόρου ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀντὶ τοῦ πρότερον ἐπικρατοῦντος ἀσιανοῦ. Κατ' ἀρχὰς ὅμως παρήγαγε, διὰ παραδόξου συνδυασμοῦ περιστάσεων, μεγάλας συμφοράς. Ὡς ἐκ τῆς ἰδιαζούσης προστασίας ἥτις ἀπενεμήθη εἰς τὰ γράμματα, συνεκροτήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τάξις λογίων ἀνδρῶν πολυάριθμος καὶ ἰσχυρά, ἥτις ἐπὶ τέλους ἐφθόνησε τὴν κατέχουσαν ἅπαντα τὰ κυριώτατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν. Ναὶ μὲν ἀνέκαθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς οὐκ ὀλίγοι λόγιοι ἄνδρες ἐτέλουν πολλὰς καὶ ποικίλας τῆς κυβερνήσεως λειτουργίας, ἀπό τινος ὅμως χρόνου αἱ ἀξιώσεις αὐτῶν ὑπερεξωγκώθησαν. Οὐ μόνον ἦσαν ἤδη ἀσυγκρίτως πλειότεροι ἢ ἄλλοτε, ἀλλὰ καὶ μετὰ περιφρονήσεως ἀπέβλεψαν πρὸς τοὺς ἄνδρας, οἵτινες μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐκράτουν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν τὴν τύχην τοῦ κράτους. Ἡ περιφρόνησις αὕτη δὲν ἦτο βεβαίως καθ' ὅλα δεδικαιολογημένη. Ἡ παιδεία τῶν χρόνων ἐκείνων ἦτο ἥκιστα πρακτική. Οἱ λόγιοι ἔγραφον τὴν ἑλληνικὴν καθαρώτερον ἢ ἄλλοτε, καὶ ἀνεγίνωσκον καὶ ἐνόουν τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς, ἀλλὰ πολὺ ἀπεῖχον ἔτι τοῦ νὰ ἐμφορῶνται ὑπὸ τῆς ῥώμης καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ φρονήματος. Ἡ τοιαύτη τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπίῤῥωσις δὲν ἐπῆλθεν εἰμὴ βραδύτερον. Τότε δὲ ἡ νέα ἐκείνη τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις, νηπιάζουσα ἔτι, εἶχε πλείονα περὶ τοὺς λόγους ἢ περὶ τὰ ἔργα ἐμπειρίαν. Οὐδὲν ἧττον οἱ ἐκπροσωποῦντες αὐτὴν ἄνθρωποι, δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἔγραφον τὴν ἑλληνικὴν καθαρώτερον καὶ ἐνόουν τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς, ἤρχισαν νὰ συναισθάνωνται ὅτι εἶναι

οὕτως ἢ ἄλλως ἀλλότριοι τῶν ἀσιανῶν ἐκείνων σπαθοφόρων, οἵτινες δὲν συνεδέοντο μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰμὴ διὰ γλώσσης ἐκβαρβαρωθείσης. Πλὴν τούτου ἡ τάξις τῶν λογίων ἀνδρῶν ἐπέτυχε τότε σύμμαχον ἰσχυρὸν, τὸν κλῆρον, ὅςτις ἀπετροπιάζετο ὡςαύτως τοὺς μαχητὰς ἐκείνους διὰ τὸν λόγον ὅτι οὗτοι, ἂν οὔτε τὴν συνείδησιν τοῦ ἑλληνισμοῦ, οὔτε πολλὰ ὑγιεῖς θρησκευτικὰς ἀρχὰς εἶχον, δὲν ἐστεροῦντο ὅμως πρακτικοῦ πνεύματος, καὶ πολλάκις ἐπεχείρησαν νὰ περιορίσωσι τὰ ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ κράτους προνόμια αὐτοῦ καὶ ὠφελήματα. Οὕτω δὲ προστατευθεῖσα, αὐξήσασα, καὶ ὀχυρωθεῖσα ἡ τῶν λογίων ἀνδρῶν τάξις, ἐκήρυξεν ἤδη ἀναφανδὸν πόλεμον κατὰ τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος.

Εἴδομεν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου τὴν μερίδα ταύτην ὑποσκελίσασαν τὸν Νικηφόρον τὸν πρωτεύοντα καὶ περιποιήσασαν τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν ἀσθενῆ Θεοδώραν, δι' ἧς ἤλπισεν εὐλόγως ὅτι θέλει ἄγει καὶ φέρει τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν· πάλιν δὲ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας ἀναβιβάσασαν εἰς τὸν θρόνον τὸν μωρὸν γέροντα Μιχαὴλ Στρατιωτικὸν, καὶ δι' αὐτοῦ τοσοῦτον καταπιέσασαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν, ὥςτε αὕτη ἠναγκάσθη νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς στάσεως ἐκείνης, δι' ἧς κατέλαβε τὴν βασιλείαν ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους προΐσταντο τῆς πολιτικῆς μερίδος ὁ πρόεδρος Κωνσταντῖνος ὁ Λειχούδης, ὅςτις ἐπὶ πολὺν χρόνον εἶχε κυβερνήσει τὸ κράτος ὡς παραδυναστεύων τοῦ Μονομάχου, ἔπειτα δὲ μετὰ τὴν κατὰ τὸν Ἅδην τροπὴν τῶν στρατευμάτων τοῦ Μιχαὴλ, διετέλεσεν εἷς τῶν πρεσβευτῶν, δι' ὧν ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐζήτησε νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν Κομνηνὸν καὶ τοὺς περὶ τοῦτον μεγάλους στρατηγούς· ὁ σύγκελλος Λέων Στραβοσπόνδυλος, ὁ ἐπὶ Μιχαὴλ Δ'. καὶ Θεοδώρας κυβερνήσας τὰ πράγματα· ὁ πρόεδρος Θεόδωρος ὁ Ἀλωπὸς καὶ ὁ ἐπιλεγόμενος ὕπατος τῶν φιλοσόφων Ψελλὸς, ἀμφότεροι μετὰ τοῦ Λειχούδου πρὸς τὸν Κομνηνὸν πρεσβεύσαντες. Καὶ εἶχε μὲν τὸ σύστημα τοῦτο ταπεινωθῆ ἤδη προφανῶς, ἀλλὰ δὲν εἶχε παραιτηθῆ τῶν ἀξιώσεών του, καὶ, συγκείμενον ἐξ ἀνθρώπων πολυμηχάνων, εἶχε μυρίους τρόπους νὰ ἐξουδετερώσῃ διὰ τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας τὴν ἧτταν, ἣν ὑπέστη ἐν

τῷ πεδίῳ τῆς μάχης. Τοῦτο δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ ἡ ἀγέρωχος στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία· ἡ ἔχουσα τὴν συνείδησιν ὅτι δι' αὐτῆς μάλιστα ἐσώζετο τὸ κράτος. Ὥςτε ὁ μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἀγὼν ἔμελλεν ἀπαραιτήτως νὰ ἐξακολουθήσῃ. Πρὸς ταύτην λοιπὸν τὴν νέαν δυςχέρειαν ἐδέησε πρὸ πάντων νὰ παλαίσῃ ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἅμα καταλαβὼν τὴν ἀρχήν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ νέος βασιλεὺς ἦτο ἄνθρωπος μετριοπαθὴς καὶ συνετὸς, δὲν ἠθέλησεν, ὠφελούμενος ἐκ τῆς νίκης του, νὰ ἐξευτελίσῃ ὅλως διόλου τὸ σύστημα τῶν λογίων ἀνδρῶν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ περὶ τὰ τέλη οἵ τε πρεσβευταὶ καὶ ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ Κηρουλάριος συνέπραξαν ἐξ ἀνάγκης μὲν, ἀλλ' ὁπωσδήποτε συνέπραξαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ. Ὅθεν ἐπεχείρησε νὰ οἰκονομήσῃ μᾶλλον τὰ πράγματα, συμβιβάζων ὅσον ἔνεστι τὰς δύο μερίδας.

Ἐπὶ τούτῳ προεχειρίσατο μὲν πρόεδρον τὸν Ψελλὸν, ἐτίμησε δὲ ἐξαιρέτως τὸν πατριάρχην, περιεποίησε τῇ ἐκκλησίᾳ πλείστην ἐλευθερίαν, ἐπέτρεψεν αὐτῇ τὸν πρότερον ὑπὸ τοῦ βασιλέως γινόμενον διορισμὸν τοῦ μεγάλου οἰκονόμου καὶ τοῦ σκευοφύλακος, καὶ ἐτίμησε δι' ἀξιωμάτων τοὺς ἀνεψιοὺς τοῦ Κηρουλαρίου. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως μὴ δυνάμενος οὔτε τοὺς συναγωνιστὰς αὐτοῦ νὰ ἀδικήσῃ, οὔτε νὰ θυσιάσῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὰς ἀρχὰς τῆς μερίδος ἧς ἰδίως προΐστατο, καὶ δι' ἧς κατέλαβε τὴν βασιλείαν, διώρισε τὸν Κατακαλὼν Κεκαυμένον, κουροπαλάτην, καὶ τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἰωάννην, μέγαν δομέστικον, εἰκόνισεν ἑαυτὸν ἐπὶ τῶν νομισμάτων κρατοῦντα σπάθην εἰς τὰς χεῖρας, καὶ, τὸ σπουδαιότερον, ἀνεκάλεσε τὰς ἐπὶ τῶν τελευταίων βασιλέων πρὸς βλάβην τοῦ δημοσίου ταμείου γενομένας δωρεὰς καὶ ἐδήμευσε πολλὰ μοναστηριακὰ κτήματα. Ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν δυςηρέστησε οὐδ' αὐτὴν τὴν μερίδα τῶν λογίων ἀνδρῶν, συνάγεται ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πράγματος ὁ Ἰωάννης Σκυλίτσης, ὅςτις εἰς ταύτην ἀνῆκε τὴν τάξιν τῶν ἀνθρώπων, καὶ θέλει εἶναι ὁ κύριος ἡμῶν ὁδηγὸς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς προκειμένης περιόδου, ὡς πλησιέστατος εἰς τὰ πράγματα καὶ νοήμων ἀνήρ. Ὁ Σκυλίτσης λοιπὸν ἱστορήσας τὰ περὶ τῆς δημεύσεως ἐπιφέρει τὰ ἑξῆς. «Πρᾶγμα μὲν τοῖς ἀκρίτως σκοποῦσιν ἐκ τοῦ προχείρου ἀσεβείας καὶ παρανομίας ἐς ἄγαν πρὸς ἱεροσυλίαν φερόμενον, ἀπο-

τέλεσμα δὲ μηδὲν ἄτοπον φέρον τοῖς ἐμβριθῶς σκοποῦσι καὶ πνευματικῶς, ἅτε εἰς ἀκτημοσύνην ἀπάγον τοὺς ταύτην ἐπαγγειλαμένους καὶ τὴν συβαριτικὴν καὶ χλιδῶσαν περικόπτον τρυφὴν, καὶ μηδὲ τῶν πρὸς χρείαν ἐπιτηδείων καὶ ἀναγκαίων ἀποστεροῦν, καὶ τοὺς ἀγρογείτονας τῆς ἐκ τῶν μοναχῶν κακότητος καὶ πλεονεξίας ἐλευθεροῦν. Ὃ καὶ εἴθε εἰς τέλος αὐτῷ κατώρθωτο, οὐκ ἐπὶ τοῖς σεμνείοις μόνοις, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πᾶσιν ἁπλῶς».

Ἀλλ' ἐὰν τοιαῦτα ἐφρόνουν οἱ λόγιοι ἄνδρες, τοὐλάχιστον οἱ συνετώτεροι ἐξ αὐτῶν, περὶ τῶν διαταχθέντων ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὡς πρὸς τὰ μοναστηριακὰ κτήματα, ὁ πατριάρχης παρωργίσθη δεινῶς ἕνεκα τῶν διατάξεων τούτων, ὡς φαίνεται. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Σκυλίτσης ἀποδίδει τὴν αἴφνης ἐκραγεῖσαν ἀντιπολίτευσιν τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὸν ἀγέρωχον αὐτοῦ χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον ὁ βασιλεὺς προσέβαλε μὴ ἀποδεχόμενος πάντοτε τὰς συνεχεῖς καὶ πολλάκις ἀτόπους ἀπαιτήσεις αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς καίτοι μὴ ἀρνούμενοι τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον τοῦ πατριάρχου, δὲν ἐννοοῦμεν πῶς, ἀφοῦ τοσοῦτον συνεβιβάσθη πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Μονομάχον, παρὰ τοῦ ὁποίου δὲν λέγεται λαβὼν ἐξαίρετά τινα προνόμια, μετέβαλε διὰ μιᾶς τρόπον πρὸς τὸν ἐπιδαψιλεύσαντα αὐτῷ τοσαῦτα ὠφελήματα Κομνηνὸν, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι οὗτος δὲν ἐνέδιδεν εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀξιώσεις. Ἡ ὁλοσχερὴς μεταβολὴ τῶν πρὸς τὴν βασιλείαν σχέσεων τοῦ Κηρουλαρίου δυσκόλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἄνευ σπουδαιοτέρας καὶ πρακτικωτέρας ἀφορμῆς πρὸς τὴν διένεξιν. Ἠξεύρομεν δὲ ἤδη ὅτι ἐδόθη ἀφορμὴ τοιαύτη διὰ τῆς δημεύσεως πολλῶν μοναστηριακῶν κτημάτων, ἥτις ἀείποτε ἐλογίσθη ὡς καιρία κατὰ τῆς ἐκκλησίας προσβολή. Καὶ φαίνεται λοιπὸν πιθανώτερον ὅτι ἕνεκα αὐτῆς κυρίως ὁ πατριάρχης ἤγειρε σημαίαν στάσεως κατὰ τοῦ βασιλέως. Διότι ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐπολιτεύθη τότε πρὸς τὸν ὑπέρτατον τῆς πολιτείας ἄρχοντα. Ἐπρέσβευσεν ὅτι ἡ ἱερωσύνη κατ' οὐδὲν διαφέρει τῆς βασιλείας, καὶ περὶ τὰ τιμιώτερα μάλιστα εἶναι ἀνωτέρα αὐτῆς. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν θεωρίαν, ἀλλὰ ἐφόρεσε καὶ τὰ κοκκοβαφῆ πέδιλα, τὰ ὁποῖα μόνοι οἱ βασιλεῖς ἐφόρουν. Καὶ οὕτω παραστὰς ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ ὡς ἐπίσημος ἀντίπαλος τοῦ πολιτικοῦ ἄρχοντος, ἤρχισε νὰ ἀπειλῇ

αὐτὸν ἀναφανδὸν, ἐπαναλαμβάνων πολλάκις παροιμίαν, ἔκτοτε καὶ μέχρι τῆς σήμερον λεγομένην, καὶ προφέρων αὐτὴν ἐπὶ τὸ δημωδέστερον· «ἐὼ σὲ ἔκτισα φοῦρνε, ἐὼ ἵνα σὲ χαλάσω». Ταῦτα δὲ μὴ ἀνεχόμενος ἐπὶ τέλους ὁ βασιλεὺς ἐξώρισεν αὐτὸν καὶ τοὺς ἀνεψιοὺς αὐτοῦ, περὶ τὰ μέσα τοῦ **1058**, εἰς Προκόννησον· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀποθανόντος αὐτοῦ προεχειρίσατο πατριάρχην, τῇ ψήφῳ τῶν μητροπολιτῶν καὶ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παντὸς, τὸν γνωστὸν εἰς ἡμᾶς Κωνσταντῖνον Λειχούδην.

Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος, ὅςτις ἐν τῷ μεταξὺ ἀπήλλαξε τὸ κράτος νέας τινὸς τῶν μὲν Οὔγγρων ἐπιδρομῆς, τῶν δὲ Πετσενέγων ἐπαναστάσεως, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξομαλύνῃ τὰς δυςχερείας ὅσας ἀπήντησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, οὔτε διὰ τῆς ἰσοσταθμίας ἣν ἠθέλησε νὰ τηρήσῃ πρὸς τὰς δύο ἀντιπάλους πολιτικὰς μερίδας, οὔτε διὰ τῆς αὐστηρότητος ἣν ἐπεδείξατο πρὸς τὸν πατριάρχην Μιχαὴλ Κηρουλάριον. Τὰ δύο συστήματα ἐξηκολούθουν ἐρίζοντα πρὸς ἄλληλα, ἀλλ' ἡ τῶν λογίων ἀνδρῶν μερὶς ἐπλεονέκτει τῆς ἑτέρας. Ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος, τὸ κυριώτατον ἀγλάϊσμα καὶ ἔρεισμα τῶν στρατιωτικῶν, δὲν ἀναφέρεται πλέον καὶ πιθανώτατα εἶχεν ἀποθάνει, διότι ὁ μετὰ εἴκοσι περίπου ἔτη, ὡς ὑποστράτηγος τοῦ Βρυεννίου ἀναφερόμενος Κατακαλὼν, ἦτο συγγενής τις μόνον τοῦ ἡμετέρου ἥρωος· πολλοὶ δὲ τῶν δευτερευόντων στρατηγῶν εἶχον αὐτομολήσει πρὸς τοὺς ἀντιπάλους, πειθόμενοι ὅτι δι' αὐτῶν πρὸ πάντων ἠδύναντο νὰ διασώσωσι καὶ νὰ αὐξήσωσι τὰ ὠφελήματα αὐτῶν. Ἐντεῦθεν οὐ μόνον ἡ στρατιωτικὴ μερὶς ἐταπεινώθη, ἀλλὰκαὶ ὁ στρατὸς παρημελήθη, ὥςτε ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς, ὅςτις ἦτο ὁ φυσικὸς τῆς μερίδος ἐκείνης ἀρχηγὸς καὶ προςέτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ τὴν παραλυσίαν τοῦ στρατοῦ, δι' οὗ κυρίως τὸ κράτος ἐσώζετο ἀπὸ τοσούτων πολεμίων, περιέστη εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ δὲν εἶχε τὴν δύναμιν τοῦ χαρακτῆρος τὴν ἀπαιτουμένην ἵνα ῥυθμίσῃ κατὰ τὸ δέον τὴν περὶ αὐτὸν ἐπικρατοῦσαν ἀνωμαλίαν. Ταῦτα τοὐλάχιστον συνάγονται ἐκ τῶν μετ' ὀλίγων ἐπελθόντων διαφόρων γεγονότων. Περὶ τὰ τέλη τοῦ **1059** ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς, προςβληθεὶς ἐν κυνηγίῳ ὑπὸ κεραυ-

νοῦ καὶ νοσήσας, παρῃτήθη τῆς βασιλείας καὶ ἠσπάσθη τὸν μοναχικὸν βίον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου.

Μέχρι τίνος ἡ νόσος αὐτοῦ ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥςτε νὰ καταναγκάσῃ αὐτὸν νὰ παραιτηθῇ, δὲν ἠξεύρομεν· βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπέζησε περὶ τὰ δύο ἔτη, καὶ ὅτι τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενα ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ παριστῶσιν αὐτὸν ὡς ὑγιαίνοντα. Ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ διαδόχου ὃν προεχειρίσατο, καθίσταται πρόδηλον ὅτι εἶχε πτοηθῇ μᾶλλον ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν περισπασμῶν, καὶ ὅτι μὴ δυνάμενος νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς προϊούσας ἀξιώσεις τῆς πολιτικῆς μερίδος, ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς αὐτήν. Τῳόντι ὁ Ἰσαάκιος εἶχε μὲν στερηθῇ τὸν ἕνα καὶ μόνον υἱὸν αὐτοῦ, ἠδύνατο ὅμως νὰ καταλίπῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὴν θυγατέρα του, συζευγνύων αὐτὴν μετά τινος τῶν ἐπισημοτέρων στρατηγῶν. Ἠδύνατο νὰ καταλίπῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην, εἰς τὸν ἀνεψιόν του Θεόδωρον τὸν Δοκειανὸν, ἢ εἰς ἄλλον τινὰ τῶν πολλῶν συγγενῶν τοὺς ὁποίους εἶχε. Καὶ ὅμως οὐδὲν τούτων ἔπραξε, διότι οὐδένα τῶν οἰκείων ἠθέλησε νὰ ἐκθέσῃ εἰς τὴν ἀγωνίαν δι' ἧς εἶχεν αὐτὸς διέλθει. Προεχειρίσατο δὲ βασιλέα τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ συναγωνιστὴν Κωνσταντῖνον Δούκαν, ὅςτις ἦτο μὲν εἷς τῶν στρατηγῶν οἵτινες ἐστασίασαν κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Στρατιωτικοῦ, ἀλλ' ἔκτοτε ἐπὶ τοσοῦτον παρεδόθη εἰς τὴν μερίδα τῶν λογίων, ὥςτε «τοῖς λόγοις ἐξόχως προςκείμενος, ὤφελον, ἔλεγεν, ἐκ τούτων ἢ τῆς βασιλείας γνωρίζεσθαι». Εἰς δὲ τὴν τοιαύτην αὐτοῦ διάθεσιν συνετέλεσε βεβαίως καὶ τοῦτο ὅτι εἶχε σύζυγον τὴν σοφολογιωτάτην Εὐδοκίαν, τὴν ποιήσασαν «τὴν Ἰωνιὰν, ἤτοι συναγωγὴν θεῶν, ἡρώων τε καὶ ἡρωΐνων γενεαλογίας, καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς μεταμορφώσεων, μύθων τε καὶ ἀλληγοριῶν».

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπέσκηψαν ἤδη ἀκατάσχετα καὶ ὀλέθρια τὰ δεινὰ, καὶ μάλιστα τὰ ἀπὸ τῶν Τούρκων δεινὰ, τὰ ὁποῖα ἤρχισαν μὲν νὰ ἀπειλῶσι τὸ κράτος ἐπὶ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, δὲν ἀπεσοβήθησαν δὲ, καθ' ἃ ἠδύνατό τις νὰ ἐλπίσῃ ἐπὶ μίαν στιγμὴν, διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναῤῥήσεως τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας, στεφθεὶς κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως 1059, ἐπέστησε μὲν πλεί-

στην προσοχὴν εἰς τὴν πολιτικὴν διοίκησιν, εἰς τὴν διαχείρισιν τῆς δικαιοσύνης, εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν, εἰς τὴν προστασίαν τῶν γραμμάτων, παντελῶς δὲ ὠλιγώρησε τοῦ στρατοῦ, ὅςτις περιῆλθεν ἐκ τούτου εἰς τὴν ἐσχάτην παραλυσίαν. Ἰδίως δὲ ἡ περὶ τὰς σοφιστικὰς μεθόδους καὶ τὰ δικανικὰ προβλήματα ἐπικρατήσασα τότε μανία κατήντησε τοσαύτη, ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς στρατευομένους, τὰ ὅπλα καὶ τὴν στρατείαν μεθέντας, συνηγόρους καὶ νομικῶν ζητημάτων γενέσθαι ἐραστάς.» Περὶ ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένου τοῦ βασιλέως διηνεκῶς, «τῶν δὲ στρατιωτικῶν ἠμεληκότος καὶ ῥαθυμήσαντος, τὰ τῆς Ἀνατολῆς καὶ μᾶλλον τὰ ἐν τοῖς τέρμασι τῶν μερῶν τῶν Ῥωμαϊκῶν, ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐφέροντό τε καὶ ἤγοντο, καὶ ἐληΐζοντο καὶ διεφθείροντο ἅπαντα τῇ τε τῶν Τούρκων ἐπιδρομῇ καὶ κατισχύσει καὶ τῇ βιαίᾳ ὑποχωρήσει καὶ δειματώσει τῶν ἠμελημένων στρατιωτῶν.» Ἐν τῷ διαστήματι τῆς ὀκταετοῦς τοῦ Δούκα βασιλείας, 1060-1067, οἱ Τοῦρκοι οὐ μόνον ἐλεηλάτησαν τὴν Ἰβηρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Χαλδαίαν, τὴν Μελιτηνὴν, τὴν Κολώνειαν, καὶ ὅλας τὰς περὶ τὸν Εὐφράτην χώρας, ἀλλὰ καὶ ὁριστικῶς ἐκυρίευσαν τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν. Ἀφ᾽ ἑτέρου ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ οἱ Νορμαννοὶ κατέλαβον ὅλας τὰς πόλεις ὅσας κατεῖχον αὐτόθι οἱ Βυζαντινοὶ, ἐξαιρέσει μιᾶς καὶ μόνης, τῆς Βάριος. Ἀλλὰ καὶ τῶν πλησιεστέρων εἰς τὴν πρωτεύουσαν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν ἡ τύχη δὲν ἀπέβη ἀγαθωτέρα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἐν ἔτει 1065 ἐπεφάνη ἀπὸ βοῤῥᾶ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἴστρου ἕτερόν τι τουρκικὸν ἔθνος, οἱ καλούμενοι Οὖζοι, ἢ Οὐγοῦζοι. Οἱ βάρβαροι οὗτοι, συμποσούμενοι κατὰ μὲν τὸν Σκυλίτσην εἰς ἑξήκοντα μυριάδας μαχίμων ἀνδρῶν, κατὰ δὲ τὸν Ζωναρᾶν εἰς χιλιάδας μόνον ἑξήκοντα, διεπέρασαν παγγενεὶ ἐπὶ ἀναριθμήτων ἀκατίων παντὸς εἴδους τὸν Ἴστρον, καὶ κατατροπώσαντες τὸν ἐκ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων συγκείμενον στρατὸν τὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ διακωλύσῃ τὴν διάβασίν των, ἐπλήρωσαν ἅπασαν τὴν ὕπαιθρον Βουλγαρίαν. Μοῖρα δέ τις αὐτῶν προήλασε μέχρι Θεσσαλονίκης καὶ αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος, λυμαινομένη πᾶν τὸ προςτυχὸν, καὶ ἁρπάζουσα λείαν ἀναρίθμητον. Καὶ αὕτη μὲν καταληφθεῖσα ἐν τῇ ἐπιστροφῇ ὑπὸ χειμῶνος βαρυτάτου, ἀπέβαλε πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἢ ἀπέκτησε, καὶ ἐπανέζευξεν ἀ-

θλίως εἰς τὴν τῶν οἰκείων παρεμβολήν. Ἀλλ' οἱ τελευταῖοι οὗτοι, οἵτινες ἀπετέλουν καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους, ἐξηκολούθουν κατέχοντες τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἐκεῖθεν ὁρμώμενοι ἐληλάτουν Θράκην καὶ Μακεδονίαν. Ὁ βασιλεὺς ἐζήτησε νὰ καταπείσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ὑποχωρήσωσι διὰ ποικίλων δώρων, καὶ ἀποτυχὼν ἀπεφάσισε τελευταῖον νὰ ἐκστρατεύσῃ. Τοσαύτη ὅμως ἦτο ἡ τῶν στρατιωτῶν ἔνδεια, ὥστε ἐνῷ πρὸ 50 ἐνιαυτῶν στρατοὶ πολυάριθμοι ἤλαυνον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀδιακόπως κατὰ τῶν ποικίλων τοῦ κράτους πολεμίων, ἤδη ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξέλθῃ κατὰ τῶν Οὔζων εἰμὴ μετὰ 150 καὶ μόνων ἀνδρῶν. Εὐτυχῶς μόλις ἀφίκετο εἰς τοὺς λεγομένους Χειροβάχχους, καὶ κατέφθασεν ἡ ἀγγελία ὅτι οἱ φοβεροὶ ἐκεῖνοι ἐχθροὶ κατεστράφησαν ὑπὸ λοιμοῦ καὶ λιμοῦ καὶ τῶν ἐπιτεθέντων κατ' αὐτῶν Βουλγάρων καὶ Πετσενέγων. Οἱ δὲ ὀλίγοι περισωθέντες προσῆλθον πρὸς τὸν βασιλέα καὶ λαβόντες γῆν δημοσίαν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ἐγένοντο σύμμαχοι αὐτοῦ καὶ ὑπήκοοι. Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τῶν ἀναριθμήτων ἐκείνων ἐπιδρομῶν ὅσαι ἐγένοντο ἀπὸ βορρᾶ ἐν διαστήματι ἐτῶν ἑπτακοσίων· τοὐλάχιστον ἡ τελευταία ὁπωσοῦν σπουδαία καὶ μεγάλη. Καὶ ἦτο καιρὸς τῇ ἀληθείᾳ νὰ παύσῃ τὸ κακὸν τοῦτο, διότι ἂν ἐξηκολούθει, οὐ μόνον τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἤθελον ἐξαλειφθῆ εἰς τὰς βορειοτέρας ἐκείνας χώρας, ἀλλὰ καὶ οἱ προηγουμένως αὐτόθι ἐγκατασταθέντες ἀλλόφυλοι, οἱ ὁπωσοῦν ἐν τῷ μεταξὺ πολιτισθέντες, ἤθελον καταστραφῆ. Καὶ τούτου ὅμως μὴ γενομένου, οἰκτρὰ ὁπωσδήποτε ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Βουλγαρίας καὶ ἐν μέρει τῆς Μακεδονίας, ἐξ ὧν εἰς μὲν τὴν πρώτην προσετέθησαν ἀπό τινος χρόνου παρεκτὸς τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σλαύων, οἱ Πετσενέγοι, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἐκτὸς τῶν προηγουμένων ἀλλοφύλων, οἱ Οὖζοι. Ὥστε ὁ Ἑλληνισμὸς ἠλαττώθη μὲν πάλιν ἐν Μακεδονίᾳ, ἀπέβαλλε δὲ ὁσημέραι τὴν πιθανότητα τοῦ νὰ κατισχύσῃ αὖθις ποτὲ ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς πολιτικῆς μερίδος κατὰ τοῦ στρατιωτικοῦ συστήματος, ταὐτὸν εἰπεῖν τῆς νέας τοῦ Ἑλληνισμοῦ φάσεως κατὰ τοῦ καθεστῶ-

τρς Βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπέβησαν ἔτι δεινότερα. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας ἀπεβίωσε κατὰ μάϊον τοῦ 1067. Περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου εἶχεν ἀναγορεύσει καίσαρα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην Δούκαν, καὶ εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐπιτροπείαν τῶν ἀνηλίκων αὐτοῦ υἱῶν Μιχαὴλ, Ἀνδρονίκου καὶ Κωνσταντίνου, εἰς τὴν μητέρα αὐτῶν Εὐδοκίαν, ἀφοῦ ἔλαβε παρ' αὐτῆς ἔγγραφον διαβεβαίωσιν ὅτι δὲν θέλει ἔλθει εἰς δεύτερον συνοικέσιον. Ἡ δὲ ἔγγραφος αὕτη διαβεβαίωσις κατετέθη παρὰ τῷ πατριάρχῃ Ἰωάννῃ Ξιφιλίνῳ, ὅστις ἦτο εἷς τῶν μᾶλλον περιβλέπτων ἀνδρῶν τῆς πολιτικῆς μερίδος, καὶ εἶχεν ἀναβῇ εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον ἀπὸ τοῦ 1064, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖνος Λειχούδης. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ μηχανήματα δι' ὧν ἡ πολιτικὴ μερὶς ἤθελε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ κράτος αὐτῆς, ἔμελλον νὰ ἀνατραπῶσι διὰ τῆς βίας τῶν πραγμάτων. Πρὸς δυσμὰς μὲν οἱ Νορμαννοὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἀπέβαινον ἰσχυροὶ, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἔμελλον νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Βάριος, ἥτις ἦτο τὸ τελευταῖον ἐν τῇ Ἰταλίᾳ προπύργιον τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας, πρὸς ἀνατολὰς δὲ οἱ Τοῦρκοι, ἐμβαλόντες αὖθις εἰς τὸ κράτος, ἐλεηλάτουν τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος σύνορα αὐτοῦ. Οἱ βασιλικοὶ στρατοὶ ὄντες ἀπλήρωτοι, πάσχοντες ἔνδειαν τῶν ἀναγκαίων, καὶ κακῶς στρατηγούμενοι, ἢ ἀπεποιοῦντο νὰ πολεμήσωσιν, ἢ ματαίως ἠγωνίζοντο. Οἱ Τοῦρκοι τρέψαντες τοὺς Μελιτηνοὺς, οἵτινες καὶ μόνοι ἐπεχείρησαν ν' ἀντισταθῶσι, προήλασαν μέχρι Καισαρείας, ἐκυρίευσαν καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν, ὥρμησαν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν Κιλικίαν, ἐδήωσαν ὡσαύτως τὴν ἐπαρχίαν ταύτην, καὶ ἐμβαλόντες εἰς Συρίαν, ἐπήγαγον μέγαν ὄλεθρον περὶ Χαλὲπ καὶ Ἀντιόχειαν. Ἡ κοινὴ γνώμη ἐκραύγαζεν ὅτι ἡ κυβέρνησις δεῖται χειρῶν στιβαρωτέρων· «ἐξ ἀνάγκης λέγει ὁ Σκυλίτσης, βασιλέως ἐδεήθη τὰ πράγματα δυναμένου αὐτὰ ποσῶς καταστῆσαί τε καὶ ὁμαλίσαι ἐν οὕτως ἐναντίοις καιροῖς.» Ἡ Εὐδοκία ἐνόησεν ὅτι πρέπει νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην, καὶ ἔρριψε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς εἰς τὸν Ῥωμανὸν Διογένην, ἕνα τῶν μεγάλων ἀντιπροσώπων τῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, στρατηγὸν γενναιότατον ἅμα καὶ τὴν ὄψιν κάλλιστον. Ἀλλ' ᾐσθάνετο, ὅτι δὲν θέλει δυνηθῆ εὐκόλως νὰ καταπείσῃ εἰς τὴν τοῦ στρατη-

γοῦ ἀνάῤῥησιν τὴν σύγκλητον, ἐν ᾗ ἐπλειονοψήφει ἡ πολιτικὴ μερίς, καὶ τὸν πατριάρχην, ὅςτις ἦτο εἷς τῶν κυριωτέρων τῆς μερίδος ταύτης ὀπαδῶν. Ὅθεν ἐσοφίσθη τέχνασμα ἀστεῖον ἅμα καὶ ἐπιτήδειον. Ὁ πατριάρχης εἶχεν ἀδελφὸν ὀνόματι Βάρδαν, ὅςτις ἦτο ἄνθρωπος ἀσελγέστατος καὶ πρὸς τὰς ἡδονὰς σφόδρα ἔκδοτος, μηδὲν ἄλλο κεκτημένος προτέρημα. Ἡ βασίλισσα λοιπὸν διεμήνυσεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας ὅτι, ἐὰν ἐξαφανίσῃ τὴν ἔγγραφον ἐκείνην διαβεβαίωσίν της, προθύμως θέλει συζευχθῆ τὸν ἀδελφόν του. Ὁ δὲ κατέπιεν ἀμέσως τὸ δέλεαρ, καὶ μετεχειρίσθη πᾶσαν αὐτοῦ τὴν εὐγλωττίαν, ἵνα δώσῃ εἰς τοὺς συγκλητικοὺς καὶ μάλιστα εἰς τὸν μέγιστα παρ' αὐτοῖς ἰσχύοντα Ψελλὸν, νὰ ἐννοήσωσι τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐκπληρωθῇ ἡ κοινὴ γνώμη ἡ ἀπαιτοῦσα νὰ συζευχθῇ ἡ βασιλὶς ἀνδρὶ γενναίῳ καὶ θυμοειδεῖ, προςέξας, ἐννοεῖται, νὰ μὴν ἐκστομίσῃ τίς ἦτο ὁ θυμοειδὴς οὗτος καὶ γενναῖος ἀνήρ· ἀφοῦ δὲ παρεσκεύασεν οὕτω τὰ πάντα, ἐνόμισεν ὅτι ἔμελλεν ἤδη νὰ χαιρετίσῃ τὴν βασίλισσαν ὡς νύμφην του ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ. Ἀλλὰ τότε αἴφνης, πρὸς δεινὴν ἔκπληξιν τοῦ ἀρχιερέως καὶ πρὸς μέγα σκάνδαλον τῆς μεγάλης πολιτικῆς μερίδος καὶ ἰδίως τοῦ προϊσταμένου αὐτῆς Ψελλοῦ, εἰςέρχεται διὰ νυκτὸς εἰς τὰ βασίλεια ὁ Ῥωμανὸς Διογένης καὶ συζευχθεὶς τῇ βασιλίδι ἀναγορεύεται παρευθὺς βασιλεὺς τῇ 1 ἰανουαρίου 1068.

Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης ἐγεννήθη ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν στρατιωτικῶν ἐκείνων οἰκογενειῶν, αἵτινες, ἕλκουσαι τὸ γένος ἐκ μικρᾶς Ἀσίας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προΐσταντο τῆς πολεμικῆς μερίδος καὶ ἀπετέλουν τὸ κύριον στήριγμα τοῦ κράτους. Ἦτο ἄνθρωπος δραστήριος, γενναῖος, φιλόδοξος καὶ χρηστὸς, ὅσον ἦτο δυνατὸν νὰ ἦναι τις τότε χρηστὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἀλλ' εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς δυςχερείας μεγάλας, ὧν ἡ μεγίστη ἦτο ἡ ἀκμάζουσα καὶ ὁσημέραι προαγομένη ἀπ' ἀνατολῶν ἐπιδρομὴ τῶν Σελδζουκιδῶν Τούρκων. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς καταγωγῆς, περὶ τῶν πρώτων ἡγεμόνων καὶ περὶ τῶν πρώτων κατορθωμάτων τῶν νέων τούτων ὀπαδῶν τοῦ Ἰσλάμ, οἵτινες ἐπέπρωτο νὰ ἀναζωπυρώσωσι κατὰ τὴν ἑνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα τὸν ἐν Ἀσίᾳ μαρανθέντα μωαμεθανισμόν. Δὲν εἶχον δὲ μόνον τὴν

πολεμικὴν ὁρμὴν, τὴν συνήθη εἰς ἅπαντας τοὺς νεοφύτους μωαμεθανοὺς, ἀλλὰ καὶ ἀρετάς τινας ἄλλας, τὰς ὁποίας οἱ μὲν τελευταῖοι Τοῦρκοι, οἱ Ὀσμανλίδαι, οἱ τὴν Κωνσταντινούπολιν κυριεύσαντες, οὐδέποτε ἐκτήσαντο, οἱ δὲ πρῶτοι μωαμεθανοὶ, οἱ Ἄραβες, δὲν ἀνέδειξαν εἰμὴ μέχρι τινὸς μόνον. Οἱ Σελδζουκῖδαι ὑπῆρξαν ζηλωταὶ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ὅπερ συνέβη καὶ ἐν τῷ πρώτῳ μωαμεθανικῷ κόσμῳ· ἀλλ' ὅπερ οὐδέποτε συνέβη ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ μωαμεθανικῷ κόσμῳ, αὐτοὶ οἱ σουλτάνοι τῶν Σελδζουκιδῶν, αὐτοὶ οἱ ὕπατοι αὐτῶν λειτουργοὶ διέπρεπον ἐπὶ παιδείᾳ, καὶ, τὸ σπουδαιότερον, ἐφήρμοζον ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ τὰς ἐξ αὐτῆς ἀποῤῥεούσας ἀρετάς. Ἡ χρυσῆ αὕτη ἐποχὴ τῶν Σελδζουκιδῶν δὲν διήρκεσε πολύ· ἀλλ' ὅμως διήρκησεν ἀρκούντως, ὥςτε νὰ καταφέρωσιν οὗτοι πληγὰς καιρίας κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἔτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, **1063**, εἶχεν ἀποθάνει ὁ Τογρουλβὲγ, τὸν ὁποῖον ἠξεύρουσιν ἤδη οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν ὡς ἕνα τῶν ἱδρυτῶν τοῦ σελδζουκικοῦ κράτους. Ἐπειδὴ υἱὸν δὲν εἶχε, διεδέξατο τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἄλπ-Ἀρσλὰν, ὅςτις ἐφημίσθη ἐπί τε πολεμικοῖς κατορθώμασι καὶ ἐπὶ τῇ ἀκριβείᾳ μὲ τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν ἐν τῷ βίῳ τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας. Ἔτι δὲ ὀνομαστότερος ὑπῆρξε καθ' ὅλα ταῦτα ὁ βεζύρης αὐτοῦ Νεζὰμ-ἐλ-Μούλκ. Ἤδη ὁ τοῦ Τογρουλβὲγ βεζύρης Κχαυερὰν ἐφημίσθη ἐπὶ τῷ ζήλῳ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ μεγάλου θεολόγου Ἀβουσαΐδ Μεχμὲχ, ὅςτις ἔζησεν ἐπὶ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλὰν, καὶ ἑτέρου Ἀβουσαΐδ, ὅςτις ὠνομάσθη βασιλεὺς τοῦ διανοητικοῦ βίου, καὶ τοῦ ποιητοῦ Ἀνουαρῆ, ὅςτις ἤκμασεν ἐν τῇ ἑπομένῃ ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Σανδζὰρ, τὴν τετρακτὺν τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν, οὓς ἄχρι τοῦδε οἱ Πέρσαι ὑπολαμβάνουσιν ὡς τὰ κοσμήματα τοῦ Κχορασὰν, τῆς χώρας ἐξ ἧς οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ὡρμῶντο. Ἀλλὰ πάντας τούτους ὑπερέβαλεν ὁ βεζύρης Νεζὰμ-ἐλ-Μοὺλκ, ὅςτις ὑπῆρξεν οὐ μόνον κυβερνήτης τῶν πραγμάτων ἔμπειρος καὶ ἀνὴρ λόγιος περιφανὴς, ἀγωνισθεὶς ὡς οὐδεὶς ἄλλος περὶ τὴν διάδοσιν καὶ ἀναζωπύρωσιν τῆς παιδείας καθ' ὅλον τὸν μωαμεθανικὸν κόσμον· ἀλλὰ καὶ περὶ ἕκαστον βῆμα τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ βίου ἐτήρησε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ παραγγέλ-

ματα τῆς θρησκείας αὐτοῦ, ἀναδειχθεὶς δικαστὴς μὲν αὐστηρότατος, εὐεργέτης δὲ τῶν πενήτων ἀκάματος καὶ ὑπηρέτης πιστὸς τοῦ κοριάρχου του.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ πολέμιοι, οἵτινες, κυριεύσαντες ἤδη τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν, ἠπείλουν δι' ἐπιδρομῶν φοβερῶν τὴν κατάκτησιν ἁπάσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς αὐτούς, καὶ κατὰ τοῦτο καλῶς ἔπραξεν. Ἀλλ' ἐπεχείρησε νὰ πολεμήσῃ αὐτοὺς πρὶν ὀργανώσῃ στρατὸν ἀξιόμαχον, καὶ πρὶν ἀσφαλίσῃ ὁπωσοῦν τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει πράγματα, κατὰ δὲ τοῦτο ἥμαρτεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας. Ἡ προηγουμένη ὑλικὴ τοῦ κράτους ἀναδιοργάνωσις ἦτο τόσῳ μᾶλλον ἀπαραίτητος, ὅσῳ οὐ μόνον ὁ λαός, καθ' ἃ γινώσκομεν, ἔπασχεν ἠθικῶς νόσον ἀνεπανόρθωτον, ἀλλ' ἡ ἠθικὴ αὕτη νόσος εἶχε καταλάβει πρὸ ἱκανοῦ χρόνου καὶ αὐτοὺς τοὺς ὑπερτάτους τῆς πολιτείας ἄρχοντας. Ἐνῷ τὸ κράτος ὑφίστατο τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ σωθῇ εἰμὴ διὰ τῆς κοινῆς πρὸς τὸν βασιλέα ἀφοσιώσεως, πάντες ἐξ ἐναντίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπεβούλευον αὐτόν· ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἀνδρόνικος καὶ Κωνσταντῖνος, οἱ υἱοὶ τοῦ προηγουμένως βασιλεύσαντος Κωνσταντίνου Δούκα, ὁ ὕπατος τῶν φιλοσόφων Ψελλός, ὁ ὑπέρτιμος Νικηφόρος ὁ Παλαιολόγος καὶ ἄλλοι. Αὐτὴ ἡ Εὐδοκία δὲν ἔμελλε νὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὸν σύζυγον, εἰμὴ ἐνόσῳ ηὐνοεῖτο ὑπὸ τῆς τύχης. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ῥωμανός, καίτοι ἦτο ὁ χρηστότερος ἴσως ἄνθρωπος τοῦ κράτους, δὲν διετέλει ἀμέτοχος ἀγεννῶν τινῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα ἐπενήργησαν ὀλεθρίως εἰς τὴν τύχην αὐτοῦ, καὶ ὢν ἐνάμιλλος μὲν βεβαίως τοῦ ἀντιπάλου του κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν τόλμην, δὲν εἶχεν ὅμως τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ σύνεσιν καὶ μετριοπάθειαν.

Ὁ Ῥωμανὸς ἅμα βασιλεύσας διέταξε τὸν στρατὸν νὰ συγκεντρωθῇ εἰς Φρυγίαν· δύο δὲ μόλις μῆνας ἀπὸ τῆς ἀναῤῥήσεως αὐτοῦ, μετέβη καὶ αὐτὸς εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν ἵνα διατάξῃ ἐκ τοῦ προχείρου τὰ δέοντα πρὸς τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω πορείαν. Ἡ περιγραφὴ ἣν δίδει ἡμῖν ὁ Σκυλίτσης τοῦ στρατοῦ τούτου εἶναι ὄντως ἐλεεινή. Εὐάριθμος ὤν, λέγει, καὶ τεταπεινωμένος ὑπὸ τῆς πενίας καὶ κακουχίας, ἀπεστερημένος ὅπλων καὶ ἵππων καὶ τῆς

ἄλλης παρασκευῆς· ἀπλήρωτος, ἄναλκις καὶ φέρων σημαίας ῥυπαράς, πολλὴν ἐπροξένει τὴν ἀθυμίαν εἰς πάντα ἄνθρωπον ἀναλογιζόμενον ὁποῖά τινα ἦσαν τὰ στρατόπεδα τοῦ κράτους ἄλλοτε καὶ ποῦ ἤδη κατήντησαν. Ὁ Ῥωμανὸς ἠγωνίσθη πάσῃ δυνάμει νὰ ζωογονήσῃ τὸ ἄψυχον τοῦτο σῶμα διὰ τῆς προμηθείας τῶν ἀναγκαίων, ὅσα ἦτο δυνατὸν νὰ συλλεγῶσιν ἐν τοσούτῳ βραχεῖ χρόνου διαστήματι καὶ διὰ τῶν ὀλίγων τοῦ δημοσίου ταμείου πόρων· καὶ ἐνεθάῤῥυνεν ὁπωσοῦν τὸν ὄχλον ἐκεῖνον διὰ προβιβασμῶν καὶ δώρων καὶ ἐπιτηδείας ἐκλογῆς τῶν ἀξιωματικῶν καὶ πρὸ πάντων διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ παρουσίας. Ἀλλ' ὁ στρατὸς οὗτος ἔπασχε καὶ ἄλλην τινὰ δυσθεράπευτον νόσον. Συνέκειτο ἐξ ἐθνῶν ποικίλων, οὐ μόνον ἐκ τῶν ἰθαγενῶν Μακεδόνων καὶ Καππαδοκῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ Βουλγάρων καὶ Οὔζων καὶ Φράγκων καὶ Βαράγγων καὶ ἄλλων συγκλύδων φυλῶν· ἐξ ὧν οἱ μὲν Οὖζοι καὶ οἱ Φράγκοι ἀπέδειξαν μετ' οὐ πολὺ ὅτι ἦσαν ἕτοιμοι νὰ στασιάσωσιν ἐπὶ ἐλαχίστῃ προφάσει, οἱ δὲ ἄλλοι ἤγοντο ὑπὸ στρατηγῶν οἵτινες, ῥαδιουργούμενοι ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπολιτεύσεως, ἔμελλον νὰ θυσιάσωσι πᾶν κοινὸν συμφέρον εἰς τὰ κατὰ τοῦ Ῥωμανοῦ πάθη αὐτῶν. Διὰ στρατοῦ τοιούτου δὲν ἦτο δυνατὸν βεβαίως νὰ κατορθωθῶσι μεγάλα πράγματα. Οὐδὲν ἧττον ὁ Ῥωμανὸς πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἀναστείλῃ ὁπωσοῦν τὴν ὁρμὴν τῶν Τούρκων, ἐστράτευσεν ἐπ' αὐτοὺς ἄνευ ἀναβολῆς. Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι διὰ τόλμης καὶ δραστηριότητος, καὶ τῆς μεγάλης ὑπολήψεως ἣν εἶχον περὶ αὐτοῦ οἱ πολέμιοι, ἂν δὲν ἐπέτυχε νίκην ὁλοσχερῆ, ἀνεχαίτισεν ὅμως τὰς προόδους αὐτῶν.

Οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἐκπέμψει δύο στρατούς, τὸν μὲν εἰς τὴν ἄνω μικρὰν Ἀσίαν, πρὸς τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου πόντου, τὸν δὲ εἰς Κιλικίαν καὶ Συρίαν. Ἡ πρώτη μοῖρα αὐτῶν, ἅμα ἀκούσασα τὴν ἐκστρατείαν τοῦ βασιλέως, ὑπεχώρησεν, ὥστε οὗτος ὁρμήσας ἤδη πρὸς μεσημβρίαν διετέλεσεν ἀγωνιζόμενος, κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 1068, ἐν Συρίᾳ. Ἐκεῖ, ὁτὲ μὲν τρέπων τοὺς πολεμίους, ὁτὲ δὲ ὑπενδίδων εἰς αὐτούς, ἀείποτε δὲ κινδυνεύων καὶ λαμπρῶς ἀγωνιζόμενος, τοῦτο τοὐλάχιστον ἐπέτυχεν, ὅτι διεκώλυσεν ἐπὶ μικρὸν τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἐν ἀρχῇ δὲ ἰανουαρίου τοῦ 1069 ἀποπέμψας τὸ πλεῖστον τοῦ στρα-

τοῦ εἰς παραχειμασίαν, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἡ πιστὴ εἰσέτι Εὐδοκία, τιμῶσα τὴν τοῦ βασιλέως ἀρετήν, καὶ βραβεύουσα τοῦ ἐραστοῦ τὰ ἆθλα, προσέφερεν αὐτῷ τὴν Ἰωνιάν. Ἀλλ' αὐτὸς μὴ διατρίψας παρ' αὐτῇ εἰμὴ δύο μόνον μῆνας, καθ' οὓς ἐνησχολήθη περὶ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν καὶ περὶ τὴν περιποίησιν τῶν συγκλητικῶν διὰ δεξιώσεων, τιμῶν καὶ χρηματικῶν δωρεῶν, ἀπῆλθεν αὖθις, οὐδὲ τὰς πασχαλίους ἡμέρας περιμείνας, κατὰ τῶν πολεμίων. Ἐπὶ τῆς δευτέρας ταύτης ἐκστρατείας ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται ἀριδήλως τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἠθικῆς τοῦ στρατοῦ παραλυσίας. Μία τῶν φράγκων μοῖρα ἀποστατήσασα ἀπῆλθεν εἰς Μεσοποταμίαν ἐπὶ λεηλασίᾳ, ὁ δὲ στρατηγὸς Φιλάρετος, ἄγων ἰσχυρὸν τοῦ στρατοῦ σῶμα, ἐγκατέλιπε τὴν χώραν ἧς εἶχεν ἐπιτραπῇ τὴν φυλακήν, καὶ κατετροπώθη αἰσχρῶς ὑπὸ τῶν πολεμίων. Τὸ δὲ δεινότερον, οἱ Τοῦρκοι ἐπανέλαβον τὰς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπιδρομάς. Ὁ βασιλεὺς ἐνίκησεν μὲν αὐτοὺς περὶ Καισάρειαν, ἀλλὰ βλέπων ὅτι πανταχοῦ ὅπου δὲν ἦτο παρών, οἱ ὑποστράτηγοι αὐτοῦ ἢ ἐνικῶντο, ἢ οὐδόλως ἠγωνίζοντο, καὶ ἀηδιάσας ἐπέστρεψε κατὰ τὸ φθινόπωρον εἰς Βυζάντιον. Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος 1070 δὲν ἐστράτευσεν αὐτός, ἀλλ' ἐπέτρεψε τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸν κουροπαλάτην Μανουὴλ Κομνηνόν. Ὁ Μανουὴλ ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ προβασιλεύσαντος Ἰσαακίου, καὶ εἷς τῶν πέντε υἱῶν τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου. Οἱ ἄλλοι τέσσαρες ἦσαν ὁ Ἰσαάκιος, ὁ Ἀλέξιος, ὁ Ἀδριανός, καὶ ὁ Νικηφόρος. Τὰ πλεῖστα τῶν τέκνων τούτων τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ ἦσαν παῖδες ἔτι, καὶ αὐτὸς ὁ Μανουὴλ ἦτο νέος· ἀλλ' ἡ οἰκογένεια διετέλει πάντοτε ἐπιφανής, ὁ δὲ Ῥωμανός, αἰσθανόμενος ἑαυτὸν περιεστοιχισμένον ὑπὸ ἀνδρῶν ἐπιβούλων, ἠθέλησε νὰ περιποιηθῇ αὐτήν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπένειμε μὲν εἰς τὸν Μανουὴλ τὸ ὕπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα, ἀπέστειλε δὲ ἤδη αὐτὸν ἀντιπρόσωπόν του ἐν Ἀσίᾳ. Ἡ ἐκλογὴ δὲν ἦτο ἀτυχής. Ὁ Μανουὴλ ἀθροίσας τὰς δυνάμεις ἀπῆλθεν εἰς Καισάρειαν, διέταξε τὰ τοῦ στρατοῦ συνετῶς, ἐπέβαλεν αὐστηρὰν πειθαρχίαν καὶ ἀνεφάνη νικητὴς εἰς τὰς πρώτας πρὸς τοὺς πολεμίους συμπλοκάς. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Ῥωμανός, ἐνῷ ἐφαίνετο χαίρων ἐπὶ τούτοις, πράγματι ἐφθόνησε τὸν νέον, καὶ ἐπὶ προφάσει τινὶ ἀπέσπασε μοῖραν ἀξιόλογον τοῦ

στρατοῦ εἰς Συρίαν, ὥστε ὁ Μανουὴλ, κολοβωθείσης οὕτω τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, κατετροπώθη περὶ Σεβάστειαν, καὶ ἠχμαλωτεύθη μετὰ τῶν δύο γαμβρῶν του, Μιχαὴλ τοῦ Ταρωνίτου καὶ Νικηφόρου τοῦ Μελισσηνοῦ. Οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο διελθόντες τὴν Καππαδοκίαν, ἐνέβαλον εἰς τὴν Φρυγίαν καὶ ἐδῄωσαν τὰς Κολοσσάς. Δὲν ἠξεύρομεν ἂν ὁ Μανουὴλ ἤθελε νικήσει ἔχων ἅπασαν τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ· κατὰ τὴν ἀνεπίδεκτον ὅμως ἀμφιβολίας μαρτυρίαν τοῦ Σκυλίτζη, ὅστις κατὰ τὰ ἄλλα ἀνομολογεῖ τὰς ἀρετὰς τοῦ Ῥωμανοῦ, ὁ βασιλεὺς, ὑπὸ ἀγενοῦς ἀντιζηλίας φερόμενος, ἔπραξεν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν συμφορὰν ἐκείνην. Ὁπόσον δηλητηριώδης ἄρά γε ἦτο ἡ πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου ἀτμόσφαιρα, ἀφοῦ ἄνθρωπος οἷος ὁ Ῥωμανὸς δὲν ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς! Καὶ νῦν δὲν τὸν ἔμενεν ἄλλο εἰμὴ νὰ ἐκστρατεύσῃ πάλιν αὐτός· ἀλλὰ τὸ μὲν ἵνα λάβῃ ἀσφαλεστέρας εἰδήσεις περὶ τοῦ πλήθους τῶν πολεμίων, τὸ δὲ ἵνα παρασκευασθῇ ὁπωσοῦν καλλίτερον, ἀνέβαλε τὸ ἐπιχείρημα εἰς τὸ ἐπόμενον ἔτος.

Τρίτῃ τῇ 13 μαρτίου 1071 ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὰς πρώτας τῆς ἀναζεύξεώς του ἡμέρας πολλοὶ συνέβησαν ἀπαίσιοι οἰωνοί· ἀλλ' αὐτὸς, εἴτε μὴ πιστεύων εἰς τοιαύτας προλήψεις, εἴτε πειθόμενος ὅτι ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο δυνατὸν ὁπωσδήποτε νὰ ἀναβληθῇ, ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν. Ἀφικόμενος δὲ εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν, ἤθροισεν αὐτόθι τὰς ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων διασκεδασθείσας δυνάμεις, ἀπέπεμψεν ἐξ αὐτῶν τοὺς ἀχρήστους στρατιώτας καὶ τοὺς ὑπόπτους ἀξιωματικοὺς, ἐν οἷς τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην, καὶ μὴ παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ εἰμὴ ὅσους ἐνόμιζε πιστοτέρους καὶ ἱκανωτέρους, ἐπέρασε τὸν Ἅλυν ποταμὸν, καὶ ἐπορεύθη διὰ τῆς Σεβαστείας πρὸς τὴν Ἰβηρίαν. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ μὴ ἀπασχοληθῇ ὅπως ἄλλοτε ὑπὸ τῶν διατρεχόντων τὴν χώραν τουρκικῶν ἀποσπασμάτων, ἀλλὰ νὰ βαδίσῃ εὐθὺ κατὰ τοῦ σουλτάνου, ἵνα συνάψῃ πρὸς αὐτὸν κρίσιμον περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα· καὶ ἦτο καλῶς νενοημένον τὸ σχέδιον, διότι, ἡττηθέντος τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλὰν, οἱ δευτερεύοντες στρατοὶ ἤθελον ὑποκύψει, ἐνῷ, καὶ ἂν οἱ τελευταῖοι οὗτοι κατετροποῦντο, ὁ κίνδυνος ἤθελε πάντοτε ὑφίστασθαι, ἐνόσῳ ἡ δύ-

ναμις τοῦ σουλτάνου ἔμενεν ἀκεραία. Καταλαβὼν λοιπὸν τὴν Θεοδοσιούπολιν, ἐπειδὴ ἡ χώρα δι' ἧς ἔμελλε νὰ προελάσῃ ἦτο ἀοίκητος καὶ ἔρημος, διέταξεν ἕνα ἕκαστον στρατιώτην νὰ συνεπαγάγῃ δύο μηνῶν τροφὴν μεθ' ἑαυτοῦ. Καὶ πῶς μὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκτελεσθῇ τοιαύτη διαταγὴ, δὲν τὸ ἐννοοῦμεν, ἀλλὰ ὁ σουλτάνος ἀπήλλαξε τὸν ἀντίπαλον τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὴν, διότι μετ' ὀλίγον ἐπλησίασε. Τὸ δὲ ἔτι παραδοξότερον, ἐνῷ ὁ Ῥωμανὸς ἐσκόπει νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς αὐτὸν τὸν Ἄλπ-Ἀρσλὰν, ἐνῷ ἐμάνθανε μάλιστα ὅτι οὗτος φθάνει ὅσονούπω, ἀπέσπασε δύο ἀξιολόγους μοίρας τοῦ ἰδίου στρατοῦ, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἄριστον τοῦ ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν φράγκον στρατηγὸν Ῥουσέλιον (οὕτω καλοῦσιν αὐτὸν οἱ βυζαντινοὶ, τὸ δὲ ἀκριβὲς ὄνομά του ἦτο Oursel de Bailleuil) καὶ τὸν ἕλληνα στρατηγὸν Ἰωσὴφ Ταρχανιώτην εἰς τὴν πέριξ χώραν, ὅπου ἤκουσεν ἐπελθοῦσαν μυρίανδρον Τούρκων δύναμιν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα δὲν προέκειτο νὰ ἀπομακρυνθῶσι πολὺ, καὶ ὅτι ἀνακαλούμενα ἠδύναντο τάχιστα νὰ ἐπιστρέψωσιν· ἀλλὰ ἐπικειμένου τοιούτου ἀντιπάλου, ἡ σύνεσις ἀπῄτει νὰ διατηρῆται ὁ στρατὸς ὅσον ἐνδέχεται συμπεπυκνωμένος, διότι μυρίαι περιστάσεις ἠδύναντο νὰ διακωλύσωσι τὴν ἐπάνοδον τῶν ἀποσπασμάτων, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ ὀλίγη τῶν στρατηγῶν αὐτῶν προθυμία. Μόλις δὲ εἶχον ἀπέλθει ὁ Ῥουσέλιος καὶ ὁ Ταρχανιώτης, ὁ βασιλεὺς κυριεύσας τὴν ὑπὸ μικρᾶς τουρκικῆς φρουρᾶς κατεχομένην βυζαντινὴν πόλιν Ματζικιέρτ, μανθάνει ὅτι ἐπεφάνη εἰς τὰ πέριξ πολὺ πλῆθος Τούρκων. Κατ' ἀρχὰς δὲν ἐνόμισεν ὅτι εἶναι ὁ σουλτάνος αὐτὸς, καὶ ἐξέπεμψε κατ' αὐτῶν τὸν μάγιστρον Νικηφόρον Βρυέννιον μετὰ δυνάμεως ἣν ἐνόμιζεν ἀρκοῦσαν. Ἀλλ' ὁ Βρυέννιος διαμηνύει μετ' ὀλίγον ὅτι οἱ ἐχθροὶ εἶναι πολυάριθμοι καὶ ζητεῖ ἐπικουρίαν. Ὁ βασιλεὺς, τυφλώττων πάντοτε, ὡμίλησε περὶ αὐτοῦ περιφρονητικῶς ἐνώπιον τῶν ἄλλων στρατηγῶν· ἐπὶ τέλους ὅμως ἔστειλεν εἰς βοήθειάν του τὸν μάγιστρον Νικηφόρον Βασιλάκιον. Οἱ ἐχθροὶ ἤδη ὑπενέδωκαν· ἀλλ' ἐνῷ ὁ Βρυέννιος διέταξε τὴν παῦσιν τῆς διώξεως, ὁ ὁρμητικὸς Βασιλάκιος ἐξηκολούθησε προελαύνων, καὶ φθάσας μόνος σχεδὸν μέχρι τοῦ χάρακος τῶν πολεμίων συνελήφθη αἰχμάλωτος. Τότε τελευταῖον ὁ Ῥωμανὸς ἤρχισε νὰ πείθεται ὅτι ἔχει

κατέναντι αὐτοῦ τὸν Ἄλπ-Ἀρσλὰν καὶ ἐξῆλθε μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν θέαν τῶν πραγμάτων. Μὴ βλέπων ὅμως ἀντεπερχόμενόν τινα, ἐπέστρεψε τὸ ἑσπέρας εἰς τὴν παρεμβολήν. Ἀλλὰ νυκτὸς ἐπελθούσης ἀσελήνου, οἱ Τοῦρκοι περιέζωσαν τὸν χάρακα καὶ διὰ τόξων καὶ παριππεύσεων εἰς πολλὴν ἐνέβαλον αὐτὸν ἀγωνίαν· τὸ δὲ δεινότερον, τὸ πρωῒ μία τῶν Οὔζων μοῖρα ηὐτομόλησε πρὸς τοὺς πολεμίους. Τελευταῖον ἀπεκρούσθησαν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τῆς παρεμβολῆς, ὁ δὲ βασιλεὺς θέλων ν' ἀγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως ἀπέστειλε ταχυδρόμους πρὸς τὸν Ταρχανιώτην καὶ τὸν Ῥουσέλιον, παραγγέλλων νὰ ἐπιστρέψωσιν ὅσον τάχιστα εἰς τὸ στρατόπεδον. Αὐτοὶ ὅμως δι' εἰσηγήσεως, κυρίως τοῦ Ταρχανιώτου, ἀντὶ νὰ ὑπακούσωσιν, ἀπῆλθον διὰ τῆς Μεσοποταμίας εἰς τὰ ἴδια. Ὁ βασιλεὺς ἠγνόει τὴν προδοσίαν ταύτην καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἐξ ἄλλης αἰτίας ἐκωλύθησαν νὰ προσέλθωσιν· ἀπεφάσισε δὲ οὐδὲν ἧττον νὰ ἀγωνισθῇ τὴν ἐπιοῦσαν καὶ ἄνευ αὐτῶν. Ἐνῷ δὲ ἐτιμωρεῖτο τοιουτοτρόπως ἕνεκα τοῦ πρώτου αὐτοῦ σφάλματος, ἤτοι τῆς ἀπὸ τοῦ στρατοῦ ἀπομακρύνσεως δύο αὐτοῦ μεγάλων μοιρῶν, ἐπέπρωτο νὰ περιπέσῃ μετ' ὀλίγον εἰς ἕτερον σφάλμα. Ὁ σουλτάνος, ἄδηλον πόθεν κινούμενος, ἔπεμψε πρέσβεις περὶ εἰρήνης· ὁ δὲ Ῥωμανὸς ἀντὶ νὰ δεχθῇ προθύμως τὴν πρότασιν, ἵνα λάβῃ καιρὸν νὰ συμπληρώσῃ τὰς ἰδίας δυνάμεις, ἀπήντησεν ἀγερώχως ὅτι ἐὰν ὁ Ἄλπ-Ἀρσλὰν, καταλιπὼν τὸν τόπον τῆς ἰδίας παρεμβολῆς, στρατοπεδεύσῃ ἀπωτέρω, ὁ δὲ βασιλεὺς πήξῃ τὸν χάρακα ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ τόπῳ ὃν εἶχε πρότερον ὁ σουλτάνος, τότε μόνον θέλει ἔλθει εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς αὐτόν. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ πρὶν εἰσέτι δοθῇ ἀπάντησις εἰς τὴν πρότασιν ταύτην, καὶ ἐνῷ οἱ περὶ τὸν Ἄλπ-Ἀρσλὰν ἐσυζήτουν τὰ περὶ τῆς εἰρήνης, ὁ βασιλεὺς, πεισθεὶς εἰς συμβουλὰς ἀσυνέτους ἢ ἐπιβούλους, ὅτι δῆθεν οἱ πολέμιοι εὐάριθμοι ὄντες ἐδειλίασαν καὶ ὅτι ἐζήτουν ἁπλῶς νὰ μετεωρίσωσι τὸν χρόνον, μέχρις οὗ φθάσωσιν αἱ ἐπικουρίαι αὐτῶν, διέταξεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνακωχῆς τὴν ἐπίθεσιν. Οἱ Τοῦρκοι, καταπλαγέντες ἐκ τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης προσβολῆς καὶ συνταχθέντες ἐκ τοῦ προχείρου ὅπως ἠδυνήθησαν, ἐτράπησαν πρὸς τὰ ὀπίσω, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐδίωκεν αὐτοὺς κατόπιν. Ἤρχισε δὲ ἤδη νὰ κλίνῃ ἡ ἡμέρα, ὅτε ὁ Ῥωμανὸς, μὴ ἔχων τοὺς ἀντιπολεμοῦν-

τας, καὶ φοβηθεὶς μήπως, ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς, ἐπιστρέψωσιν αἴφνης οἱ Τοῦρκοι καὶ προσβάλωσιν ἢ τὸ ἀφύλακτον στρατόπεδόν του, ἢ καὶ αὐτὸν μακρὰν τοῦ στρατοπέδου εὑρισκόμενον, ἀπεφάσισε νὰ ἀνακάμψῃ εἰς αὐτό. Ὅθεν διέταξε νὰ τραπῇ πρὸς τὰ ὀπίσω ἡ βασιλικὴ σημαία. Ἀλλὰ τὰ τάγματα ὅσα εὑρίσκοντο ὁπωσοῦν μακρὰν, ἰδόντα τὰς σημαίας ὀπισθοδρομήσασας, ὑπέλαβον τὸ πρᾶγμα ὡς ἧτταν, τὴν δὲ πλάνην ταύτην ἐνίσχυσεν ἐξ ἐπιβουλῆς, ἂν πρῶτος δὲν διέδωκεν, ὁ τοῦ Ἰωάννου Δούκα υἱὸς Ἀνδρόνικος, ὥστε ἀντὶ τακτικῆς ἐπιστροφῆς, συνέβη φυγὴ ἐλεεινὴ, προεξάρχοντος τοῦ Ἀνδρονίκου. Εἰς μάτην ὁ βασιλεὺς ἀνεκάλει τοὺς φεύγοντας, οὐδεὶς ἦτο ὁ ὑπακούων. Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς συγχύσεως ταύτης, οἱ ἐναντίοι, οἵτινες ἔβλεπον τὰ γινόμενα ἐπὶ λόφων ἱστάμενοι, ἐπιπίπτουσιν οἱ μὲν διώκοντες τοὺς φεύγοντας, οἱ δὲ κατὰ τοῦ βασιλέως, ὅστις ἔμεινε μὲν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἀλλὰ διὰ τὴν παράλογον ἐκείνην ταραχὴν, ἐγκατελείφθη μετ' ὀλίγων καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν πλησιέστερον ἱσταμένων Καππαδοκῶν, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν βασιλικῶν ἱπποκόμων. Οὕτω δὲ μὴ ἔχων περὶ ἑαυτὸν εἰμὴ ὀλίγους ἄνδρας καὶ πανταχόθεν περικυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἀντέσχεν ὅμως ἐπὶ μακρὸν, πολλοὺς τούτων φονεύσας. Τελευταῖον ἐπληγώθη εἰς τὴν χεῖρα διὰ φασγάνου. Ἔπειτα κατακοντισθέντος τοῦ ἵππου αὐτοῦ, ἠναγκάσθη νὰ πεζεύσῃ, καὶ πάλιν δὲ ἀντηγωνίζετο, ὅτε περὶ τὸ ἑσπέρας ἀποβαλὼν τὰς δυνάμεις συνελήφθη αἰχμάλωτος.

Καὶ τὴν μὲν νύκτα ἐκείνην παρέμεινε κατὰ γῆς κείμενος μετὰ πολλῶν ἄλλων τραυματιῶν. Τῇ δ' ἐπαύριον ἀναγγελθείσης τῆς συλλήψεως αὐτοῦ εἰς τὸν σουλτάνον, οὗτος ἐχάρη μὲν ἐπὶ τῷ εὐτυχήματι ἀνθρωπίνως δὲ ὅμως τὸ γεγονὸς λογισάμενος καὶ τὴν νίκην μετριοφρόνως ἐνεγκὼν, λέγει ὁ Σκυλίτσης, Θεῷ τὸ πᾶν ἀνετίθει ὡς μεῖζον ἢ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἰσχὺν ἀποτελέσας τὸ τρόπαιον. Ὅτε κατ' ἀρχὰς προςήχθη ὁ βασιλεὺς ἐνδεδυμένος εὐτελὲς στρατιωτικὸν ἱμάτιον, ὁ Ἀλπ-Ἀρσλὰν ἐδίσταζεν ἂν ἐκεῖνος ἦτο ὁ ἀγέρωχος αὐτοῦ ἀντίπαλος· ἀλλ' ὅτε εἶδε τὸν προηγουμένως αἰχμαλωτευθέντα Βασιλάκιον πεσόντα εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ οἰκτρῶς ἀνοιμώξαντα, ἐπείσθη, καὶ ὥςπερ ἐμμανὴς ἀνεπήδησε τοῦ θρόνου, καὶ ἔστη ὀρθός. Τότε ἔπεσεν ὁ Ῥωμανὸς πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὁ δὲ ἐπάτησεν αὐτὸν κατὰ τὸ ἔθος·

ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἀκαριαίας ἐκείνης παραφορᾶς ἀνέστησε τὸν ἀντίπαλον καὶ ἐναγκαλισθεὶς αὐτόν, «μὴ φοβεῖσαι, τὸν εἶπεν, ὦ βασιλεῦ· οὐδένα θέλεις πάθει σωματικὸν κίνδυνον· θέλεις τιμηθῇ ἀξίως τῆς αὐτοκρατορικῆς σου μεγαλειότητος· διότι κατ' ἐμὲ ἄφρων εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὁ μὴ ἀναλογιζόμενος τὸ παλίντροπον τῆς τύχης καὶ μὴ εὐλαβούμενος τὰς τῶν ἄλλων συμφοράς.» Διατάξας δὲ νὰ ἀποταχθῇ αὐτῷ σκηνὴ καὶ θεραπεία ἡ ἁρμόζουσα, καὶ περιβαλὼν αὐτὸν ἐξ ἀνάγκης τουρκικὴν σουλτανικὴν στολήν, τὸν εἶχε σύνδειπνον καὶ ὁμοδίαιτον καὶ κατὰ πάντα ὁμοταγῆ, δὶς τῆς ἡμέρας συνερχόμενος μετ' αὐτοῦ, καὶ συλλαλῶν, καὶ διὰ πολλῆς τρόπων εὐγενείας ἀνακτώμενος τὸν ἄνθρωπον, μηδέποτε μηδ' ἄχρι βραχυτάτου λόγου εἰπών τι προσβλητικὸν εἰς αὐτόν, ἀλλὰ μόνον παρατηρήσεις τινὰς ὑποβαλὼν περί τινων σφαλμάτων τὰ ὁποῖα ἐνόμιζεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔπραξεν ἐν τῇ ἐλάσει τῆς στρατιᾶς. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἠρώτησεν ὁ σουλτάνος τὸν βασιλέα τί ἤθελε πράξει ἐὰν εἶχεν αὐτὸν ὑποχείριον· ὁ δὲ ἀπήντησεν ἀνυποκρίτως, ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν ἤθελε τὸν τιμωρήσει δεινῶς. «Ἀλλ' ἐγώ, εἶπεν ὁ σουλτάνος, δὲν σὲ μιμοῦμαι, ὡς βλέπεις, κατὰ τοῦτο· καὶ ἀπορῶ πῶς πρεσβεύεις σὺ τὰ ἐναντία, ἐνῷ ἀκούω ὅτι καὶ ὁ ὑμέτερος Χριστὸς εἰρήνην ὑμῖν νομοθετεῖ καὶ ἀμνησικακίαν κακῶν, καὶ τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντικαθίσταται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν.» Μετὰ ὀκτὼ δὲ ἡμέρας συνωμολόγησαν συνθήκην εἰρήνης ἐπὶ τῇ βάσει τῆς καταπαύσεως τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς ἀμοιβαίας τῶν αἰχμαλώτων ἀποδόσεως. Ὁ βασιλεὺς ὑπέσχετο προσέτι ἁδρὰ εἰς τὸν σουλτάνον λύτρα· καὶ ἀπολυθεὶς μετὰ πάσης τιμῆς ἀπῆλθεν εἰς Θεοδοσιούπολιν. Ἐνταῦθα παρέμεινεν ἐπί τινας ἡμέρας ἵνα μεταβάλῃ ἱματισμὸν καὶ προσέτι θεραπεύσῃ τὴν πληγὴν τῆς χειρός του. Ἔπειτα δὲ ἀναχωρήσας ἐκεῖθεν διῆλθε τὰς Ἰβηρικὰς κώμας καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς Κιλικίας. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ συνέβαινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀλεθρία πραγμάτων μεταβολή.

Ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, ἅμα μαθὼν τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Ῥωμανοῦ, ἣν τοσοῦτον ἐπιβούλως παρεσκεύασεν ὁ υἱός του Ἀνδρόνικος, ἔσπευσεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ὁμοφρόνων καὶ πρὸ πάντων

μετὰ τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων Ψελλοῦ, νὰ ἀναγορεύσῃ μόναρχον αὐτοκράτορα τὸν ἀνεψιόν του Μιχαήλ, τὸν υἱὸν τοῦ προηγουμένου βασιλέως. Ἡ Εὐδοκία ἥτις συνετέλεσεν εἰς τὸ πραξικόπημα τοῦτο, προδίδουσα τὸν σύζυγον, δὲν ἔσωσεν οὐχ ἧττον ἑαυτὴν, διότι ἐξωρίσθη εἰς μοναστήριον καὶ ἀπεκάρη ἄκουσα· διαταγαὶ δὲ ἐξεδόθησαν ἁπανταχοῦ νὰ μὴ ὑποδεχθῶσι τὸν Ῥωμανὸν ἐπανερχόμενον καὶ νὰ μὴ τιμήσωσιν αὐτὸν ὡς βασιλέα, καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν διαταγῶν τούτων ἐξαπεστάλη εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν μετὰ δυνάμεως πολλῆς ὁ τοῦ Ἰωάννου Δούκα νεώτερος υἱὸς Κωνσταντῖνος. Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης ἐπεχείρησε ν' ἀντιταχθῇ εἰς τοὺς ἀντιπάλους καὶ παρέτεινεν ἐπί τινα χρόνον τὸν ἀγῶνα, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Ἀνδρόνικον, ὅςτις ἐπέμφθη βραδύτερον κατ' αὐτοῦ, ἐπιστρέψαντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου εἰς τὸ Βυζάντιον. Πρὶν παραδοθῇ, συλλέξας ἅπαν τὸ ἀργύριον καὶ τὰ κειμήλια ἅπαντα ὅσα εἶχεν, ἔπεμψεν αὐτὰ εἰς τὸν σουλτάνον τῶν Τούρκων διαμηνύσας, ὅτι ἂν δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ ἀκέραια τὰ λύτρα ὅσα ὑπέσχετο, ἐπεθύμει τοὐλάχιστον διὰ τοῦ μικροῦ τούτου ἐνθυμήματος νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἐλησμόνησεν οὐδ' ἐν τῇ ὑστάτῃ ταύτῃ ὥρᾳ τὴν χρηστότητα καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀντιπάλου ἐκείνου. Καὶ δὲν περιωρίσθη εἰς τοῦτο ἡ ἀτυχία αὐτοῦ ἢ μᾶλλον ἡ τοῦ κράτους ἀτυχία. Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης παρεδόθη διὰ συνθηκῶν, καθ' ἃς αὐτὸς μὲν ἀπέθετο τὴν βασιλείαν, ὁ δὲ Ἀνδρόνικος ἐβεβαίωσεν αὐτῷ ὅτι θέλει μείνει τοῦ λοιποῦ ἀνενόχλητος περιβαλλόμενος τὸ μοναχικὸν σχῆμα· καὶ τὰς συνθήκας ταύτας ἐπεκύρωσαν τρεῖς ἀρχιερεῖς, ὁ Χαλκηδόνος, ὁ Ἡρακλείας καὶ ὁ Κολωνείας. Τούτων δὲ γενομένων ἀπήχθη ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου ἀπὸ Ἀδάνων, ὅπου εἶχε παραδοθῇ, μέχρι Κοτυαείου ἐν εὐτελεῖ ὑποζυγίῳ ὠχούμενος, καὶ πάσχων δεινῶς ἐκ κοιλιακοῦ νοσήματος, τὸ ὁποῖον λέγεται ὅτι ἦτο ἀποτέλεσμα προηγουμένης αὐτοῦ δηλητηριάσεως. Ἡ κατάστασίς του ἦτο τοιαύτη ὥστε προδήλως ἔμελλε νὰ ἀποθάνῃ μετ' οὐ πολύ· καὶ ὅμως εἰς Κοτυάειον κατέφθασε διαταγὴ τοῦ βασιλέως διορίζουσα νὰ ἐξορυχθῶσιν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ. Εἰς μάτην οἱ τρεῖς ἀρχιερεῖς ὑπέμνησαν τοὺς ὅρκους καὶ τὴν ἐκ τοῦ θείου νέμεσιν· ἡ διαταγὴ ἐξετελέσθη, καὶ ἐξετελέσθη τοσοῦτον ἀπηνῶς, ὥστε ὁ

παίστους, ἀμαθέστατος μὲν ὢν καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ φανταζόμενος, χάρις εἰς τὴν κολακείαν καὶ τὴν ἀπάτην τοῦ διδασκάλου του, ὅτι εἶναι ὁ ἄριστος τῶν ποιητῶν. Μηδὲ νομίσῃ τις ὅτι ὁ Ψέλλος ἀποτρέπων οὕτω τὴν προσοχὴν τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν κυριωτάτων καθηκόντων, ἀνέλαβε τοὐλάχιστον αὐτὸς τὴν τῶν πραγμάτων διοίκησιν. Ὁ ἐπὶ σοφίᾳ τοσοῦτον θαυμαζόμενος ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐνόμιζε φαίνεται εἰλικρινέστατα ὅτι ἀρκεῖ εἰς τοὺς κυβερνήτας τῶν ἐθνῶν νὰ γνωρίζωσι τοὺς κανόνας τῆς μετρικῆς, καὶ οὐδ' αὐτὸς ἠσχολεῖτο περὶ σπουδαιότερόν τι, ἀφίνων τὸν Μιχαὴλ Ζ'., τοιοῦτον ὄντα, νὰ ἐκλέγῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς στρατηγούς. Ὅθεν ὁ νέος βασιλεὺς προεχειρίσατο μέγαν λογοθέτην τὸν εὐνοῦχον Νικηφόρον, ὅςτις διατελέσας γραμματεὺς τοῦ πατρός του Κωνσταντίνου, καὶ ἔπειτα δοὺξ Ἀντιοχείας καὶ τελευταῖον δικαστὴς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, δὲν εἶχε διακριθῆ εἰμὴ ἐπὶ διαβολαῖς καὶ ῥαδιουργίαις καὶ δωροδοκίαις. Προαχθεὶς δὲ εἰς τὸ ὕπατον ἀξίωμα τοῦ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργοῦ, ὁ Νικηφόρος, ὅςτις ὠνομάζετο συνηθέστερον Νικηφορίτσης, δὲν μετέβαλε φύσιν, ἀλλ' ηὔξησε τὰς κακίας αὐτοῦ ἀναλόγως τῆς εὐρύτητος τοῦ θύματος τοῦ παραδοθέντος εἰς τὴν διάθεσίν του· ἐσυκοφάντησε καὶ ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὸν βασιλέα πάντα χρηστὸν ἢ ὁπωςοῦν ἔμπειρον ἄνθρωπον ὅςτις ἐσώζετο ἔτι τυχὸν ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ γενόμενος οὕτω ἀπόλυτος κύριος τοῦ βασιλέως, ἀνέπτυξε πλεονεξίαν ἀχανῆ, δημεύων, ἀπαιτῶν ἀχρεώστητα καὶ ἄλλως πολυειδῶς καταπιέζων τοὺς ἀνθρώπους· διότι μετ' οὐ πολὺ ἐσφετερίσθη ἀναφανδὸν τὸ μονοπώλιον ὅλων τῶν σιτηρῶν τῆς Θρᾴκης, καὶ οὐ μόνον ἐπώλει αὐτὰ εἰς τιμὴν ὑπέρογκον (ἓν χρυσοῦν τὸ μόδιον ἤτοι τὸ κοιλὸν) ἀλλ' ὑπεξῄρει προσέτι τὸ τέταρτον τοῦ μοδίου. Καὶ ἐπειδὴ τὸ τέταρτον τοῦτο ὠνομάζετο πινάκιον, ὁ Μιχαὴλ Ζ'. ἐπεκλήθη ἐντεῦθεν ὑπὸ τῶν πολλῶν *Παραπινάκιος* καὶ οὕτω παρέμεινε διακρινόμενος ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τοσαύτη δὲ προέκυψεν ἐκ τούτου ἔνδεια τροφῶν, ὥςτε συνέβη ἐν Κωνσταντινουπόλει λοιμὸς μέγας. Ἡ κυβέρνησις ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ παύσῃ τὸ κακὸν εἴτε καταργοῦσα τὸ μονοπώλιον, εἴτε μεταφέρουσα εἰς τὴν βασιλεύουσαν σῖτον ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέφερεν εἰς τὸν Νικη-

φορίτσην, ὅςτις ἐπέμεινε λιμοκτονῶν τὸ πλῆθος, ἐξ οὗ προςεπῆλθεν ἕτερον δεινὸν φοβερώτερον, λοιμός. Ἀλλ' ὁ Νικηφορίτσης ἐξηκολούθει ἀδιαφορῶν πρὸς τὴν κοινὴν συμφοράν, καὶ ἀντὶ πάσης παραμυθίας ἐπεξέτεινε τὴν πλεονεξίαν ἄχρι τῶν θείων σηκῶν, ἀφαιρέσας τὰ ἱερὰ τούτων κειμήλια καὶ ἔπιπλα.

Οὕτω ἐκυβερνῶντο τὰ πράγματα, ἐνῷ οἱ Τοῦρκοι, ὑπολαβόντες διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους ἀνατραπείσας τὰς πρὸς αὐτὸν γενομένας συνθήκας, οὐ μόνον εἰς τὴν Γεωργίαν ὡς προείπομεν ἐνέβαλον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰςώρμησαν πολυάριθμοι, κατακυριεύοντες ἤδη τὰ θέματα αὐτῆς καὶ οὐχὶ ὡς πρότερον εἰς σποραδικὰς λεηλασίας περιοριζόμενοι. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ μέγα σελδζουκικὸν κράτος εἶχεν ἀρχίσει τότε νὰ παρακμάζῃ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Μαλεκσὰχ κατεκερμάτισεν αὐτὸ ἱδρύσας πολλοὺς ὑποτελεῖς κυριάρχας. Ἀλλ' ὁ συγγενὴς αὐτοῦ Σολιμὰν Α'. εἰς ὃν ἐπέτρεψε τὴν μικρὰν Ἀσίαν, συνέπεσε νὰ ἦναι ἄνθρωπος ἱκανώτατος, καὶ κατεσκεύασεν ἐνταῦθα δύναμιν ἰδίαν ἀξιόλογον. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ πολεμηθῇ ὁ ἐχθρὸς οὗτος· ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν διεξήχθη ὁ πόλεμος προςεπιμαρτυρεῖ, ἐὰν ἦτο χρεία νέας μαρτυρίας, τὴν ἀθλιότητα τῶν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου πραγμάτων καὶ ἀνθρώπων. Πρῶτος ἐξαπεστάλη ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ἀδελφὸς τοῦ Μανουὴλ· ἐγκαταλειφθεὶς ὅμως ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς ἡγεμόνος τῶν Φράγκων μισθοφόρων Ῥουσελίου, ἡττᾶται καὶ αἰχμαλεύεται ὑπὸ τῶν Τούρκων περὶ Καισάρειαν. Κατόπιν ἐξεπέμφθη ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας· ἀλλ' αὐτὸς ἔπαθεν ἄλλο χειρότερον. Πρὶν προφθάσῃ νὰ μετρηθῇ πρὸς τοὺς Τούρκους, προςβάλλεται, κατατροποῦται καὶ αἰχμαλωτεύεται ὑπὸ τοῦ Ῥουσελίου, ὅςτις συνεπαγόμενος αὐτὸν σιδηροδέσμιον ἔρχεται καὶ κατασκηνοῖ ἐν Χρυσοπόλει, πολλὰ πράττων κακά. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπικαλοῦνται ἤδη τὴν συνδρομὴν τῶν Τούρκων, ὁ δὲ Ῥουσέλιος βλέπων ἑαυτὸν ἀσθενῆ πρὸς τοσαύτην πολεμίων πληθύν, ἀπολύει τῶν δεσμῶν τὸν καίσαρα καὶ ἀναγορεύει αὐτὸν βασιλέα. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες προθύμως ἐννοεῖται παρέσχον τὴν ζητηθεῖσαν ἐπικουρίαν, ὡς συντελεστικὴν εἰς τὴν κραταίωσιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν, κατατροποῦσι τόν τε καίσαρα καὶ τὸν Ῥουσέλιον. Καὶ ἀμφότεροι μὲν μετ' ὀλίγον ἐλυτρώθησαν, ὁ καῖσαρ;

ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του, τοῦ βασιλέως, ὁ Ῥουσέλιος ὑπὸ τῆς ἰδίας γυναικός· ἀλλ' ὁ μὲν καῖσαρ ὑποπτεύων τὴν διάθεσιν τοῦ βασιλέως μετὰ τὴν προηγηθεῖσαν αὐτοῦ ἀναγόρευσιν, δὲν ἐπέστρεψεν εἰς τὰ βασίλεια εἰμὴ ἀφοῦ ἔκειρε τὴν τρίχα καὶ περιεβλήθη τὴν μοναχικὴν ἐσθῆτα, προλαβὼν οὕτω πᾶν ἄλλο πάθημα, καὶ μετ' οὐ πολὺ μάλιστα αὖθις προκύψας ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς. Ὁ δὲ Ῥουσέλιος κατ' ἀρχὰς ἐπανέλαβε τὰς πρὸς τοὺς Τούρκους ἐχθροπραξίας· ἔπειτα ὅμως συνωμολόγησε πρὸς αὐτοὺς συνθήκην φιλίας, ἥτις δὲν τοὺς ἠμπόδισε νὰ τὸν συλλάβωσιν ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ νὰ τὸν πωλήσωσιν ἀντὶ πολλῶν χρημάτων εἰς τοὺς Βυζαντινούς. Τότε ὁ τυχοδιώκτης οὗτος ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐμαστιγώθη καὶ ἐφυλακίσθη σιδηροδέσμιος. Ὁ Σκυλίτσης διηγούμενος τὴν παρὰ τὰς συνθήκας σύλληψιν ἐκείνην τοῦ Ῥουσελίου ἐπιφέρει τὴν παρατήρησιν· «ἀπατᾷν γὰρ Ῥωμαίους ἐνωμότως παρὰ τοῖς Τούρκοις ὅρος καὶ λόγος ἐνδόσιμος καὶ ἀλογοθέτητος»· ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι αἱ ἀρεταὶ τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλὰν καὶ τῶν περὶ αὐτῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν, δὲν εἶχον ῥίψει ῥίζας βαθείας ἐντὸς τοῦ ἀκατεργάστου ἐκείνου λαοῦ.

Ἐνῷ δὲ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡ κυβερνῶσα τὰ πράγματα πολιτικὴ μερίς, κατ' ἀρχὰς μὲν ἡττηθεῖσα ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἔπειτα δὲ ζητήσασα τὴν ἐπικουρίαν τῶν πολεμίων τούτων, ἀνεγνώρισεν οὕτω σιωπηρῶς τὰς κατακτήσεις αὐτῶν, δεινὴ ὡςαύτως πραγμάτων ἀναστάτωσις ἐπεκράτει καὶ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις. Οἱ Βούλγαροι ἀγανακτήσαντες διὰ τὰς καταπιέσεις τοῦ Νικηφορίτση, ἐπανέστησαν αὖθις, ὅπως ἄλλοτε, ἐπὶ Μιχαὴλ Δ'., 1040, εἶχον ἐξεγερθῆ ἕνεκα τῶν καταπιέσεων τοῦ ὀρφανοτρόφου Ἰωάννου. Ἔλαβον δὲ συμμάχους τοὺς Σέρβους, οἵτινες εἶχον ἀνακτήσει τὴν αὐτονομίαν ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐνιαυτῶν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας· ὥστε τὸ κίνημα ἀπέβη φοβερόν, καὶ ὁ ἐπ' αὐτοὺς σταλεὶς Δαμιανὸς ὁ Δαλασσηνὸς ἡττήθη ὑπὸ τῶν στασιαστῶν κατὰ κράτος. Τότε ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, πρὸς τὸν ὁποῖον, συναγωνισθέντα ἐν Ἀσίᾳ μετὰ τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους, εἶχον φαίνεται πρότερον ὑπόπτως οἱ περὶ τὸν Μιχαὴλ Ζ'. Ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος ἐδάμασεν ἐντὸς μικροῦ τοὺς Βουλγάρους, ὑπεχρέωσε τοὺς Σέρβους νὰ ἐκχωρήσωσιν ἐκ τῆς Βουλ-

γαρίας καὶ κατεστρόπωσε τούς τε Χρωβάτους ἐπιχειρήσαντας ληστρικὰς ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν ἐπιδρομάς, καὶ τοὺς Νορμαννούς, οἵτινες συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς κάτω Ἰταλίας κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 1071 διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Βάριος, εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐπέρχωνται εἰς τὰ ἀνατολικὰ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης παράλια. Μόλις ὅμως κατηυνάσθη ἡ θύελλα αὕτη τῶν βορειοδυτικωτέρων ἐπαρχιῶν καὶ ἐξεῤῥάγη ἄλλη εἰς τὰς βορειοανατολικωτέρας. Ὁ δοὺξ τῶν παριστρίων Νέστωρ, τοῦ ὁποίου ὁ στρατὸς ἔμενεν ἀπλήρωτος, ἐπλησίασεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀπαιτῶν τὴν καθαίρεσιν τοῦ Νικηφορίτση· καὶ ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούσθη, ἐπεχείρησε τὴν λεηλασίαν τῆς Μακεδονίας, τῆς Θρᾴκης καὶ τῶν παρακειμένων χωρῶν τῆς Βουλγαρίας ἔχων συμπράκτορας εἰς τοῦτο τοὺς Πετσενέγους. Ὡς ἂν μὴ ἤρκουν δὲ ταῦτα πάντα, ἡ πολιτικὴ μερὶς ἀπεφάσισε τὴν καθαίρεσιν τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου διορισθέντος στρατηγοῦ Ἰλλυρίας· καὶ ἐπροοιμίασεν εἰς τοῦτο περιφρονήσασα τόν τε ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην καὶ τὸν γενναῖον στρατηγὸν Βασιλάκιον ἐν τῇ βασιλευούσῃ εὑρισκομένους. Τοιαύτη πραγμάτων κατάστασις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραταθῇ ἐπὶ πλέον. Ἐν διαστήματι ἓξ περίπου ἐνιαυτῶν οἱ διέποντες αὐτὰ ἄνθρωποι ἀπέδειξαν ὅτι οὐ μόνον δὲν ἠδύναντο νὰ σώσωσι τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ ἐκ συστήματος παρημέλουν τὸν ἐπὶ τούτῳ ἀγωνιζόμενον στρατόν, καὶ κατέτρεχον τοὺς ἀρίστους τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ. Ὅθεν κατὰ σεπτέμβριον καὶ ὀκτώβριον τοῦ 1077, δύο ἐξεῤῥάγησαν συγχρόνως σχεδὸν κατ' αὐτῆς ἐπαναστάσεις, ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ.

Οἱ μὲν περὶ τὸν Βρυέννιον συνεννοηθέντες καὶ παρασκευασθέντες ἀνηγόρευσαν αὐτὸν αὐτοκράτορα ἐν Δυῤῥαχίῳ ὅπου ἕδρευε, καὶ ἐκεῖθεν ὁρμώμενοι κατέλαβον ὅλας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας καὶ ἠπείλησαν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ ἐν Ἀσίᾳ στρατηγοί, οἱ Συναδηνοί, ὁ Στραβορωμανὸς καὶ ἄλλοι, ἀνηγόρευσαν τῇ 10 ὀκτωβρίου τὸν μεταξὺ αὐτῶν πρεσβύτερον Νικηφόρον τὸν Βοτανειάτην, ἕλκοντα τὸ γένος ἀπὸ τῶν Φωκάδων καὶ μὴ ἔχοντα μὲν τὴν στρατιωτικὴν τοῦ Βρυεννίου ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὰς ἀρχαιοτέρας ἐκδουλεύσεις πλειότερον ἰσχύοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ ὁ μὲν Νικηφόρος Βρυέννιος ἐπιχειρήσας τὴν πολιορκίαν τῆς βασιλευούσης, ἀπέτυχε καὶ

ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, κυρίως διότι οἱ κάτοικοι ἠγανάκτησαν ἕνεκα τῶν λεηλασιῶν τὰς ὁποίας ἐπεχείρησαν οἱ στρατιῶται αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τοῦ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου, ὁ Νικηφορίτσης ἠθέλησε νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν Τούρκων· ἀλλ' ὁ Βοτανειάτης προλαβὼν προςῳκειώθη διὰ μεγαλητέρων ὑποσχέσεων καὶ δώρων τοὺς ὀλεθρίους τούτους συμμάχους, καὶ ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις μετὰ πολλῶν κληρικῶν καὶ συγκλητικῶν τῆς πρωτευούσης. Ὅθεν ἅμα πλησιάσαντος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀντίπερα παραλίαν, ὁ Μιχαὴλ Ζ'. ἐγκαταλειφθεὶς σχεδὸν ὑπὸ πάντων, ἀπέθετο τὴν ἀρχὴν, καὶ ἔλαβε τὸ μοναχικὸν σχῆμα μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Μαρίας καὶ τοῦ υἱοῦ Κωνσταντίνου, ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν ἀνατολικῶν ἀναιμωτὶ κατέλαβεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1078 τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα.

Ἀλλ' ὁ Νικηφόρος Βοτανειάτης δὲν ἦτο ἄνθρωπος ἐπιτήδειος νὰ θεραπεύσῃ τὴν νοσηρὰν τῶν πραγμάτων κατάστασιν τὴν ἐπελθοῦσαν κατὰ τὰ τελευταῖα πεντήκοντα ἔτη. Ἔκδοτος εἰς πολλὴν βίου τρυφὴν καὶ ἀκολασίαν, ὑπέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, καίτοι γέρων ἤδη, ὡς τρόπον κορέσεως τῶν ἀχαλινώτων αὐτοῦ ὀρέξεων καὶ οὐχὶ ὡς σταδιοδρομίαν ἐν ᾗ ἡ ἐπιτυχία ἐξηρτᾶτο ἀπὸ ἀδιακόπου καὶ συνετῆς ἐνεργείας καὶ δραστηριότητος. Ἐλογίζετο μὲν εἷς τῶν ἐγκρίτων στρατηγῶν τοῦ κράτους, ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχεν, ὡς φαίνεται, συνείδησιν τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ, ἢ τοὐλάχιστον οὐδόλως ἐγίνωσκε πῶς πρέπει νὰ πολιτευθῇ ἵνα διορθώσῃ τὰ κακῶς κείμενα. Ἐπειδὴ ἅμα βασιλεύσαντος αὐτοῦ ἐτελεύτησεν ἡ σύζυγός του, ἀμέσως ἐσκέφθη περὶ νέων γάμων καὶ ἀπεφάσισε νὰ νυμφευθῇ, ἢ τὴν Εὐδοκίαν, τὴν χήραν τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα καὶ τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους, ἢ τὴν Μαρίαν, τὴν σύζυγον τοῦ πρὸ μικροῦ καθαιρεθέντος καὶ ζῶντος ἔτι Μιχαὴλ Ζ'. Αἱ δύο αὗται κυρίαι, ἐξ ὧν ἡ μία ἦτο πενθερὰ τῆς ἄλλης, ἐφάνησαν ἀμφότεραι πρόθυμοι νὰ ἀναβῶσιν αὖθις τὰς βαθμίδας τοῦ θρόνου, ἔστω καὶ ὡς σύντροφοι ἀνθρώπου τοῦ ὁποίου ἡ ἡλικία οὐδὲ πρὸς τὴν πρεσβυτέραν ἐξ αὐτῶν ἥρμοζεν. Ἀλλὰ τὴν μὲν Εὐδοκίαν ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦ ἀτοπήματος τούτου ὁ πατριάρχης Κοσμᾶς, ὁ δὲ Βοτανειάτης συνεζεύχθη τότε τὴν Μαρίαν παρὰ πάντας τοὺς κανόνας τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ πρέποντος. Πλὴν τούτου ὁ μὲν Νικηφορίτσης ἐτέθη ἐκποδὼν, ἀλλ' ἡ πραγματικὴ διοίκησις περιῆλ-

θεν εἰς δύο ὑπηρέτας τοῦ αὐτοκράτορος, Σλαύους τὴν καταγωγὴν, Βορίλον καὶ Γερμανὸν, τῶν ὁποίων ἡ πλεονεξία καὶ ἡ κοινωνικὴ θέσις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταπαύσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ πρώην λογοθέτου ἐξεγερθεῖσαν κοινὴν ἀγανάκτησιν. Ἐνῷ δὲ οὕτως ἐπροοιμίαζεν ὁ Βοτανειάτης εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ὁ μὲν Βρυέννιος ἦρχεν ὅλων τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην ἐπαρχιῶν, οἱ δὲ Τοῦρκοι τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ τὸν ἄμεσον αὐτῶν ἡγεμόνα Σολιμὰν Α'., ὠφελούμενοι ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν ἐκείνων, εἶχον καταλάβει πᾶσαν τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Κιλικίαν, τὴν Ἰσαυρίαν καὶ πολλὰ ἄλλα τμήματα τῆς χερσονήσου ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένα. Ὥςτε τὸ κράτος τὸ ὁποῖον πρὸ δεκαετίας ἔτι, καθ' ἣν ἐποχὴν εἶχεν ἀναγορευθῆ ὁ Ῥωμανὸς Διογένης, ἀπετέλει ὄγκον μέγαν καὶ συμπαγῆ ἀπὸ Ἴστρου μέχρι Ταινάρου ἐκτεινόμενον καὶ ἀπὸ Δυῤῥαχίου μέχρι Θεοδοσιουπόλεως καὶ Ταύρου, ἤδη εἶχε κατακερματισθῆ εἰς τρία τμήματα, ἐξ ὧν τὸ ἐν τῷ μέσῳ κείμενον καὶ ὑπεῖκον εἰς τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐκδιδομένας διαταγὰς τοῦ Βοτανειάτου, δὲν ἦτο βεβαίως τὸ ἰσχυρότερον, καὶ δὲν ἐφαίνετο ἱκανὸν νὰ ἀνθέξῃ ἐπὶ πολὺ εἰς τὰς τῶν δύο ἄλλων ἐπιθέσεις.

Ἀλλ' ὅσον ὀλεθρία καὶ ἂν ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων, ἡ καταστροφὴ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἦτο ἔτι μακράν. Οἱ ὑλικοὶ αὐτοῦ πόροι ἦσαν ἔτι δαψιλεῖς καὶ ὁ ἰθαγενὴς στρατὸς δὲν εἶχεν ἀποβάλει ἁπάσας τὰς παραδόσεις τῶν ἐνδόξων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἡμερῶν. Ἐχρειάζετο μόνον νὰ προκύψῃ εἰς μέσον ἄνθρωπος ἐπιτήδειος νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν δυνάμεων τούτων, ὁ δὲ ἄνθρωπος οὗτος ἠδύνατο νὰ προκύψῃ καὶ προέκυψε τῷόντι ἐξ ἑνὸς τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν οἴκων, ἐν αἷς εἶχε καταφύγει ἅπαν τὸ μάχιμον καὶ κυβερνητικὸν τῆς βασιλείας ἐκείνης πνεῦμα.

Ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ηὔξανε καὶ ἐπρόκοπτεν ἐν μέσῳ τῶν ἀνωμαλιῶν τούτων νέος τις προωρισμένος νὰ ἀπαλλάξῃ τότε τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμὸν ἀπὸ τῶν ποικίλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν κινδύνων ὑφ' ὧν ἠπειλεῖτο καὶ νὰ γίνῃ δεύτερος ἀρχηγέτης τῆς τῶν Κομνηνῶν δυναστείας, ἥτις ἔμελλε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχὴν ἐνδόξως ἐπὶ ὅλην ἑκατονταετηρίδα. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Ἀλέξιον, τὸν τρίτον υἱὸν τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ, ἀδελφοῦ τοῦ πρὸ εἰκοσαετίας βασιλεύσαντος

Ἰσαακίου. Ὁ πρῶτος τοῦ Ἰωάννου υἱὸς ὁ Μανουὴλ, ὃν ὁ Ῥωμανὸς Διογένης εἶχε πέμψει τῷ 1070 ἐπίτροπόν του εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἐλυτρώθη ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἣν τότε ἔπαθε καὶ ἠκολούθησε τὸν Ῥωμανὸν ἐν τῇ τελευταίᾳ τούτου ἐκστρατείᾳ, ἀλλὰ νοσήσας ἀπέθανεν ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας ταύτης. Ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἰωάννου ὁ Ἰσαάκιος, ἐξαπεστάλη, ὡς εἴδομεν, ἐπὶ Μιχαὴλ Ζ'. κατὰ τῶν Τούρκων· λυτρωθεὶς δὲ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἰς ἣν καὶ οὗτος περιέπεσε, διωρίσθη δοὺξ Ἀντιοχείας καὶ ἦτο ἄνθρωπος λόγου ἄξιος, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα τοῦ νεωτέρου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ ὁποίου καὶ ἀνωμολόγει τὴν ὑπεροχήν. Ἐν ἔτει 1071 ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ὡςαύτως παρακολουθήσει τὸν Ῥωμανὸν Διογένην εἰς τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατείαν αὐτοῦ, καίτοι μόλις ἦτο 14 ἐτῶν. Ἀποθανόντος ὅμως τοῦ Μανουὴλ, ὁ βασιλεὺς θέλων νὰ παραμυθήσῃ τὴν μητέρα των τοσοῦτον δεινὸν παθοῦσαν τραῦμα, ἠνάγκασε τὸν νεανίσκον ἐκεῖνον ἄκοντα νὰ ἐπιστρέψῃ παρ' αὐτῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετ' οὐ πολὺ ὁ Ἀλέξιος σταλεὶς ἐπὶ Μιχαὴλ Ζ'. ὡς στρατηγὸς αὐτοκράτωρ εἰς μικρὰν Ἀσίαν, κατώρθωσε νὰ παραλάβῃ παρὰ τῶν Τούρκων τὸν Ῥουσέλιον καὶ νὰ ἀπαλλάξῃ οὕτω τὸ κράτος ἑνὸς τῶν ἐπικινδυνοτέρων αὐτοῦ ἐχθρῶν· ἄλλο τι ὅμως λόγου ἄξιον δὲν ἔπραξεν.

Ὅτε ἔπειτα ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος ἐπολιόρκησε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐπεχειρήσας ἔξοδον, συνετέλεσεν εἰς τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Βρυεννίου. Καὶ πάλιν ὅτε, πλησιάσαντος ἐξ Ἀσίας τοῦ Βοτανειάτου ἤρχισαν νὰ κινῶνται οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυάριθμοι αὐτοῦ ὀπαδοὶ, ὁ Ἀλέξιος εἶχε προτείνει εἰς τὸν Μιχαὴλ Ζ'. νὰ διαλύσῃ διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τοὺς στασιαστάς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μιχαὴλ Ζ'. ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν, εἰπὼν ὅτι προτιμᾷ νὰ παραιτηθῇ καὶ ὑποδείξας ὡς διάδοχον τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, ὁ Ἀλέξιος ἐφάνη πρόθυμος νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ τοῦτον. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦ νέου τούτου συναινέσαντος νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν, καὶ ἀπελθόντος μάλιστα πρὸς τὸν Βοτανειάτην, συναπῆλθε μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ Ἀλέξιος, καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ νέου κυριάρχου εἶπε πρὸς αὐτὸν εἰλικρινῶς, ὅτι, καίτοι δὲν εἶχε συνταχθῇ μετὰ τῶν ὀπαδῶν του μείνας πιστὸς πρὸς τοὺς

Δούκας, ἀπὸ τοῦδε, ἐπειδὴ οὗτοι παρητήθησαν, διαβεβαιοῖ αὐτὸν περὶ τῆς πίστεως του.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἦτο τότε εἰκοσαέτης· ἀλλὰ ὡς ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ πρὸ πάντων ὡς ἐκ τῆς προςωπικῆς ἀξίας, μέγα ἤδη ἐκτήσατο ὄνομα· καὶ διετέλει περιβεβλημένος τὸ μετὰ τὸν καίσαρα ὕπατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα τοῦ νωβελισσίμου· ὥςτε ὁ Βοτανειάτης ἐδέξατο προθύμως τὴν ὑποταγὴν τοῦ νέου τούτου, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἔχων ἔτι κατέναντι αὐτοῦ πολέμιον φοβερὸν, τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, ᾐσθάνετο ὅτι οὐδένα ἠδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ εἰς αὐτὸν ἀντίπαλον ἐπιτηδειότερον τοῦ Ἀλεξίου. Οὐδὲν ἧττον ὁ Βοτανειάτης, πρὶν ἀναῤῥίψῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον, ἔπεμψε πρὸς τὸν Βρυέννιον, ἐν Ἀδριανουπόλει ἐδρεύοντα, τρεῖς ἐπανειλημμένας πρεσβείας, προτείνων νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτὸν καίσαρα καὶ νὰ ἐπικυρώσῃ πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀπονεμηθέντα ἀξιώματα. Ἀλλ' ὁ Βρυέννιος δὲν ἀπεδέχθη τὸν συμβιβασμὸν τοῦτον, καὶ τότε ὁ Βοτανειάτης, διορίσας τὸν Ἀλέξιον Κομνηνὸν δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὸν προκείμενον ἀγῶνα, 1078. Τὰ στρατεύματα δι' ὧν ὁ Ἀλέξιος ἀνέλαβε νὰ διεξαγάγῃ τὸ ἔργον τοῦτο ἦσαν ἀσθενῆ καὶ εὐάριθμα· διότι τὰ μὲν τάγματα τῆς Ἀνατολῆς ἀπησχολοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων, τὰ δὲ τάγματα τῆς Δύσεως συνετάσσοντο μετὰ τοῦ Βρυεννίου. Ὁ Ἀλέξιος ἐξελθὼν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δὲν παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ εἰμὴ τοὺς ἱππεῖς τοὺς καλουμένους μὲν πομπωδῶς ἀθανάτους, ἀπολέμους ὅμως ὄντας, προςέτι δὲ μικρόν τι απόσπασμα τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ, ὀλίγους Φράγκους καί τινας Τούρκους μισθοφόρους, ἐνῷ ὁ Βρυέννιος ἀντιπαρετάσσετο ἔχων τὰ μακεδονικὰ καὶ θρᾳκικὰ τάγματα, καὶ τὸ ἱππικὸν τῆς Θεσσαλίας, καὶ πολλοὺς Νορμαννοὺς καὶ Πετσενέγους. Πλὴν δὲ τούτου αὐτὸς ὁ Βρυέννιος ἦτο στρατηγὸς ἀρχαῖος, ἔμπειρος καὶ γενναῖος. Οὐδὲν ἧττον ὁ Ἀλέξιος παρασύρας τὸν ἀντίπαλον ἐντὸς χώρου στενοῦ, καὶ παρασκευάσας περὶ αὐτὸν ἐπιτηδείας ἐνέδρας, κατετρόπωσε καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον τὸν Βρυέννιον, πρὸς ὃν προςηνέχθη μετὰ τὸ πάθημα φιλανθρώπως· ἔπειτα ὅμως ἠναγκάσθη νὰ τὸν παραδώσῃ εἰς τὸν Βορίλον, ὅςτις ἀπετύφλωσε τὸν ἄνδρα. Μόλις δὲ καταλυθέντος τοῦ ἀγῶνος τούτου, ἐδέησε νὰ πολεμήσῃ ἕτερον

στρατηγὸν ἐπιφανῆ ὡςαύτως, τὸν Βασιλάκιον, ὅςτις συμπράττων τῷ Βρυεννίῳ καὶ ὁρμήσας ἐκ Δυῤῥαχίου προήλασε μέχρι Θεσσαλονίκης, ἔχων στρατὸν ἀξιόλογον ἐκ Φράγκων καὶ Βουλγάρων καὶ Ῥωμαίων καὶ *Ἀρβανιτῶν*, λέγει ὁ Σκυλίτσης, ὁ πρῶτος, ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, ἀναφέρων τὸ τῆς φυλῆς ταύτης ὄνομα. Ἀλλὰ καὶ τὸν Βασιλάκιον ἐνίκησεν ὁ Ἀλέξιος περὶ Ἀξιὸν καὶ ἠθέλησε νὰ σώσῃ δι' ἐπιεικῶν προτάσεων, ἐκεῖνος δὲ ἀγέρωχος ὢν κατέφυγεν εἰς Θεσσαλονίκην ἵνα ἐξακολουθήσῃ ἐκεῖθεν τὸν ἀγῶνα. Παρεδόθη ὅμως ὑπὸ τῶν κατοίκων εἰς τὸν δομέστικον τῶν σχολῶν, ὅςτις ἐπανήρχετο ἤδη τροπαιοῦχος εἰς Κωνσταντινούπολιν συνεπαγόμενος τὸν αἰχμάλωτον μηδὲν ἄλλο παθόντα, ὅτε καθ' ὁδὸν ἔφθασαν ἀπεσταλμένοι τοῦ βασιλέως καὶ παραλαβόντες τὸν Βασιλάκιον ἀπετύφλωσαν αὐτὸν ἀμέσως, καθ' ἃς εἶχον διαταγάς. Πάλιν δὲ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 1079, ὁ Ἀλέξιος ἐδάμασε τοὺς Πετσενέγους ἐπιχειρήσαντας νέας λεηλασίας εἰς Βουλγαρίαν.

Ἀλλ' ἐνῷ ὁ νεαρὸς ἐκεῖνος στρατηγὸς καθυπέτασσεν οὕτω εἰς τὸν Βοτανειάτην ἅπαν τὸ εὐρωπαϊκὸν τοῦ κράτους μέρος, καὶ ἐγίνετο ἤδη σκέψις πῶς νὰ καταπολεμηθῶσιν οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁσημέραι προαγόμενοι Τοῦρκοι, αἴφνης νέα ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους ἐξεῤῥάγη θύελλα. Ὁ Νικηφόρος Μελισσηνός, γαμβρὸς τοῦ Ἀλεξίου ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ τούτου Εὐδοκίᾳ, καὶ διαμένων εἰς Κῶν, ὅπου εἶχε μεγάλα κτήματα, ἀνακηρύσσει ἑαυτὸν αὐτοκράτορα τῷ 1080, συμμαχήσας δὲ μετὰ τῶν Τούρκων καταλαμβάνει τὴν Νίκαιαν. Ἐπί τινα καιρὸν ἀναχαιτίζει αὐτὸν ὁ λαμπρὸς Γεώργιος Παλαιολόγος, ὁ τοῦ Νικηφόρου Παλαιολόγου υἱός· εἶναι δὲ οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες οἱ πρῶτοι ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενοι πρόγονοι τοῦ οἴκου ἐκείνου, ὅςτις ἐπέπρωτο βραδύτερον καὶ νὰ ἀνακτήσῃ καὶ νὰ ἀπολέσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ὁ Παλαιολόγος κινεῖ τὸν φθόνον τῶν περὶ τὸν Βοτανειάτην ἀθλίων αὐλικῶν καὶ συκοφαντηθεὶς ἀνακαλεῖται, καίτοι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦτο εἷς τῶν πιστοτέρων τοῦ βασιλέως φίλων. Ὁ δὲ Μελισσηνὸς μένει ἤδη κύριος ἀνενόχλητος ἀξιολόγου μέρους τῆς μικρᾶς Ἀσίας, συμμαχῶν πάντοτε μετὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐν τούτοις ὠφελούμενοι ἐκ τῆς τοσαύτης ἐκείνης διχοστασίας, ἐκυρίευσαν τότε δι' ἴδιον λογαριασμὸν τὴν

Κύζικον, καὶ μετ' ὀλίγον τὴν Νίκαιαν, ὅπου ἔστησαν, οὐ μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ἕδραν αὐτῶν.

Καὶ ὡς ἂν μὴ ἤρκουν ταῦτα, οἱ περὶ τὸν Βοτανειάτην δυςηρέστησαν καὶ αὐτοὺς τοὺς Κομνηνούς. Ὁ βασιλεὺς ἐτίμα καὶ ἠγάπα τοὺς νέους τούτους, ἀλλὰ ἠξεύρομεν ἤδη ὅτι εἶχε παρ' ἑαυτῷ δύο Σλαύους, τὸν Βορίλον καὶ τὸν Γερμανόν, οἵτινες ἐκ τοῦ ἀφανοῦς ἦγον καὶ ἔφερον τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν. Οἱ δὲ ἄνθρωποι οὗτοι ἐφθόνησαν καὶ ἐμίσησαν ἐξ ἀρχῆς τόν τε Ἰσαάκιον, καὶ τὸν Ἀλέξιον, καὶ πᾶσαν ἐμηχανῶντο σκευωρίαν ἵνα παραγάγωσι δυςπιστίαν κατ' αὐτῶν εἰς τὸν νοῦν τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος (διότι περὶ αὐτοῦ κυρίως προέκειτο) ἐκτὸς τῶν γενναίων προτερημάτων, εἶχεν ἀποκτήσει ἐκ παίδων κατ' ἀνάγκην καὶ τὴν λεπτοτέραν ἐκείνης τῆς πολιτικῆς ῥαδιουργίας τέχνην, ἥτις οὐδαμοῦ ἀλλοῦ ἐτελειώθη τοσοῦτον ὅσον ἐν τῇ Βυζαντινῇ αὐλῇ. Νοήσας ἐγκαίρως τὰ τεκταινόμενα, ἀφ' ἑνὸς μὲν περιεποιεῖτο ὅσον ἔνεστι τὸν βασιλέα, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατώρθωσε νὰ υἱοθετηθῇ ὑπὸ τῆς βασιλίδος Μαρίας διὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου. Καὶ μετ' οὐ πολὺ προςῳκειώθη ἔτι μᾶλλον τὴν εὔνοιαν αὐτῆς διὰ τούτου ὅτι ὁ μὲν Βοτανειάτης ἤθελε νὰ καταστήσῃ διάδοχον νέον τινὰ συγγενῆ του, Συναδηνόν, ἡ δὲ βασιλὶς ἐπόθει μᾶλλον φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ ἴδῃ τὴν ἀρχὴν μεταβιβαζομένην εἰς τὸν υἱὸν αὐτῆς Κωνσταντῖνον, ὁ δὲ Ἀλέξιος ὑπέσχετο αὐτῇ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ἰσαακίου πᾶσαν ἐπὶ τούτῳ συνδρομήν. Προστατευόμενος λοιπὸν διὰ τοῦτο ὑπὸ τῆς Μαρίας, ἐματαίου τὰ ὑπὸ Βορίλου καὶ Γερμανοῦ σκευωρούμενα. Ἀλλὰ τότε οὗτοι πειθόμενοι ὅτι διὰ τοῦ βασιλέως οὐδὲν κατορθοῦσιν, ἀπεφάσισαν νὰ καταστήσωσιν αὐτοὶ ἐκποδὼν τοὺς Κομνηνούς, καλοῦντες αὐτοὺς ἐν νυκτὶ εἰς τὰ βασίλεια ὡς ἐξ ἀνωτέρας δῆθεν διαταγῆς, ἐξορύσσοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ δικαιολογοῦντες ἔπειτα τὰ γενόμενα διὰ ψευδοῦς τινος κατηγορίας. Εἶχον δὲ ἤδη ὁρίσει τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἔμελλε νὰ τελεσθῇ ἡ ἐπιβουλὴ αὕτη, ὅτε οἱ Κομνηνοὶ ἐβεβαιώθησαν τὸ σάββατον τῆς τυρινῆς τοῦ 1087, παρά τινος τῶν φίλων αὐτῶν περὶ τῶν παρασκευαζομένων. Ἡ ἀγγελία αὕτη κατέπεισεν αὐτοὺς ὅτι ὁ κίνδυνος ἦτο ἀναπόδραστος, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσί τι παρὰ τοῦ γέροντος βασιλέως καὶ τῆς ἀσθενοῦς βασιλί-

δος, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ φροντίσωσιν οἴκοθεν περὶ σωτηρίας. Ὅθεν συνεννοηθέντες ἀμέσως μετὰ τῶν φίλων καὶ παραλαβόντες ἰδίως μεθ' ἑαυτῶν τόν τε γενναῖον Ἀρμένιον στρατηγὸν Πακουριανὸν καὶ τὸν οὐδὲν ἧττον ἀρειμάνιον Οὐμβερτόπουλον, ἀνεψιὸν ὄντα τοῦ Νορμαννοῦ Ῥοβέρτου, καὶ τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον, ἐξῆλθον πολλὰ πρωῒ τῆς μετὰ τὴν κυριακὴν δευτέρας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Οὐμβερτόπουλος αὐτὸς καὶ ὁ Γαβριηλόπουλος, ὅςτις ὑπῆρξεν εἷς τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, καὶ ἄλλος τις Λογγιβαρδόπουλος, οὗ μνημονεύουσιν οἱ χρονογράφοι ἐπὶ τῆς τελευταίας βουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως, εἶναι, καθ' ὅσον ἠξεύρομεν, οἱ πρῶτοι *όπουλοι* οὓς ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἡ δὲ ταχύτης δι' ἧς ὁ Ἀλέξιος, ἅμα μαθὼν τὴν ἐπιβουλήν, ἐνήργησε τὰ δέοντα καὶ διέφυγε τὸν κίνδυνον, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Κωνσταντινουπολίτας νὰ ποιήσωσιν ᾀσμάτιόν τι, τὸ ὁποῖον ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐψάλλετο εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πρωτευούσης, ἔχον αὐταῖς λέξεσιν οὕτω. «Τὸ σάββατον τῆς τυρινῆς, χαρεῖς Ἀλέξιε, ἐνόησές το, καὶ τὴν δευτέραν τὸ πρωῒ, εἶπα καλῶς γεράκιν μου»· ὅ ἐστι τὸ σάββατον τῆς τυρινῆς, εὗγέ σου Ἀλέξιε, ἐνόησες τί σὲ ἑτοίμαζον, καὶ τὴν δευτέραν τὸ πρωῒ ἐσώθης ὡς ἱέραξ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν πολεμίων σου.

Οὕτω τοὐλάχιστον διηγεῖται τὰς περιστάσεις αἵτινες ἠνάγκασαν τὸν Ἀλέξιον νὰ φύγῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἄννα Κομνηνή, ἥτις ἱστόρησε τὰ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ καὶ τὴν πολιτείαν, ὀνομάσασα τὸ ἔργον «Ἀλεξιάδα» καὶ εἶναι ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῆς προκειμένης περιόδου ὁ κυριώτατος ἡμῶν βυζαντινὸς ὁδηγός, διότι ἡ τοῦ Σκυλίτση σύντομος χρονογραφία ἀπολήγει εἰς τὸν Βοτανειάτην. Τινὲς ὑπώπτευσαν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐστασίασεν ἄνευ τῆς ἐσχάτης ἐκείνης ἀνάγκης, καὶ ὅτι ἡ Ἄννα Κομνηνὴ παρέστησεν οὕτω τὰ πράγματα ἵνα δικαιολογήσῃ τὴν φιλαρχίαν τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Καὶ εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ Ἀλεξιὰς εἶναι ἐγκώμιον μᾶλλον ἢ ἔργον ἱστορικόν, ὅπως σήμερον τὸ ἐννοοῦμεν, ἡ δὲ κυρία αὐτῆς ἀξία συνίσταται εἰς τὴν λεπτομερῆ τῶν γεγονότων ἔκθεσιν ὑπὸ αὐτόπτου σχεδὸν μάρτυρος. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου δύο τινὰ πείθουσιν ἡμᾶς νὰ μὴ ἀπορρίψωμεν ἐντελῶς τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἄννης. Τὴν μὲν ὀλεθρίαν καὶ κακόβουλον ἐπὶ

τοῦ Βοτανειάτου ἐπιῤῥοὴν τοῦ Βορίλου καὶ τοῦ Γερμανοῦ ἀναφέρει ἤδη καὶ ὁ Σκυλίτσης αὐτὸς, τὸ δὲ πρὸ μικροῦ παρατεθὲν δημῶδες ᾀσμάτιον ὑποδεικνύει τὴν κοινῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπικρατήσασαν πεποίθησιν περὶ τῆς γενομένης κατὰ τοῦ Ἀλεξίου ἐπιβουλῆς. Ὁπωςδήποτε ὁ Ἀλέξιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπῆλθον εἰς Θρᾴκην καὶ ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν στρατιωτικοῦ τινος ἀποσπάσματος τὸ ὁποῖον εἶχε συγκροτηθῆ αὐτόθι ἵνα στρατεύσῃ κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐκεῖ προςῆλθε καὶ ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, τοῦ ὁποίου ὁ Ἀλέξιος εἶχε νυμφευθῆ τὴν ἐγγόνην, καὶ ὅςτις εἰ καὶ ἔφερε τὸ μοναχικὸν ἱμάτιον, δὲν ἔπαυσεν ἀναμιγνύμενος εἰς τὰ τῆς πολιτείας πράγματα, ἐνταῦθα δὲ ἰδίως ὅτε ἔγινε λόγος περὶ ἀναγορεύσεως νέου βασιλέως συνετέλεσε νὰ προτιμηθῆ τοῦ Ἰσαακίου ὁ Ἀλέξιος. Ὁ Ἰσαάκιος ἄλλως τε προθύμως παρεχώρησε τὰ πρωτεῖα εἰς τὸν νεώτερον ἀδελφὸν καὶ μετ' ὀλίγον ἅπαντες ἐπορεύθησαν ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν καὶ εἰςῆλθον εἰς αὐτὴν τὴν μεγάλην πέμπτην διὰ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Γερμανῶν μισθοφόρων τῆς φρουρᾶς. Ἐπειδὴ ἐν τούτους ὁ στρατὸς τοῦ Κομνηνοῦ ἐπεχείρησεν ἤδη δεινὴν τῆς πόλεως λεηλασίαν καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐσκορπίσθη τῇδε κἀκεῖσε, ὁ Βοτανειάτης ἠδύνατο διὰ τῶν Βαριάγων, οἵτινες εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς αὐτὸν, νὰ συλλάβῃ τὸν ἀντίπαλόν του μείναντα ἐπί τινα χρόνον μεμονωμένον μετὰ ὀλίγων ἀξιωματικῶν. Καὶ ὁ Νικηφόρος Παλαιολόγος, ὅςτις διετέλεσε μέχρι τέλους πιστὸς ὡςαύτως, καίτοι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γεώργιος ἐπρωταγωνίστει ἐν τῷ ἀντιθέτῳ στρατοπέδῳ, προέτεινε νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἔργον. Ἀλλ' ὁ γέρων βασιλεὺς, ἀφοῦ ἐζήτησε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ ἐν Χρυσοπόλει διατρίβοντος ἑτέρου ἀντιπάλου, τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, καὶ δὲν ἠδυνήθη οὐδὲ νὰ πέμψῃ πρὸς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον εἰς ὃν εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐντολὴν ἐκείνην, ἀπελπισθεὶς προετίμησε νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν Ἀλέξιον. Ἀνέθηκε δὲ τὰ περὶ τούτου εἰς τὸν Νικηφόρον Παλαιολόγον, ὅςτις προςελθὼν τῳόντι πρὸς τὸν Ἀλέξιον, εἶπεν ὅτι ὁ βασιλεὺς προτείνει νὰ τὸν υἱοθετήσῃ ἐπιτρέπων αὐτῷ πᾶσαν τὴν ἀρχὴν, καὶ μὴ διατηρῶν εἰμὴ τὸ ψιλὸν τῆς βασιλείας ὄνομα, καὶ τὴν εὐφημίαν, καὶ τὰ ἐρυθρᾶ πέδιλα, καὶ τὴν ἐν τοῖς ἀνακτόροις διατριβήν. Ὁ Ἀλέξιος ἐφαίνετο διατεθειμένος νὰ δεχθῇ τὰ προτεινό-

μενα· ἀλλ' ὁ καῖσαρ Δούκας μεσολαβήσας «συμπένθερε, εἶπε πρὸς τὸν Παλαιολόγον, (διότι ὁ τούτου υἱὸς Γεώργιος ἦτο γαμβρὸς τοῦ Δούκα ἐπὶ θυγατρὶ) συμπένθερε, αὐτὰ ἦσαν καλὰ πρὶν γίνωμεν κύριοι τῆς πόλεως· τόρα δὲ δὲν μένει ἄλλο εἰς τὸν γέροντα βασιλέα, εἰμὴ νὰ καταβῇ τοῦ θρόνου καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς σωτηρίας του». Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην στιγμὴν ἠθέλησε καὶ ὁ Βορίλος ν' ἀντιταχθῇ μετὰ τοῦ ἑτοίμου πρὸς πόλεμον βασιλικοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ ὁ πατριάρχης ἀπέτρεψε τὸν Βοτανειάτην τοῦ νὰ δώσῃ τὴν περὶ τούτου ἀναγκαίαν διαταγὴν, καὶ κατέπεισεν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ μετ' οὐ πολὺ νὰ λάβῃ τὸ μοναχικὸν σχῆμα.

Τοιουτοτρόπως ἐν μηνὶ ἀπριλίῳ 1081 κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 24. Οὐ μόνον οἱ ἐπιφανέστεροι στρατιωτικοὶ οἶκοι συνετάχθησαν μετ' αὐτοῦ εἴτε ἐξ ἀρχῆς εἴτε μετ' ὀλίγον, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς πολιτικῆς μερίδος ἄνδρες ἐνόησαν ἐπὶ τέλους ὅτι ἀνάγκη νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ἡγεμόνα ἰσχυρότερον τῶν Δουκῶν καὶ τῶν Βοτανειατῶν· ὥστε ἀπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἡ νέα τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις συνεχωνεύθη ἐν τῇ κυβερνήσει μετὰ τῶν Βυζαντινῶν, καὶ ἔπαυσε ταράττουσα τὰ πράγματα καὶ ἀποβαίνουσα βλάβης μᾶλλον ἢ ὠφελείας πρόξενος. Πρὸ πάντων δὲ ὁ νέος βασιλεὺς ἐδέησε νὰ κανονίσῃ τὰ κατὰ τοὺς ποικίλους αὐτοῦ συγγενεῖς ἐξ ὧν, ἵνα κατ' ἀρχὰς περιορισθῶμεν εἰς τοὺς κυριωτέρους, ὁ μὲν γαμβρός του Μελισσηνὸς, ἀναγορευθεὶς ὡσαύτως αὐτοκράτωρ, ἵστατο ἐν Χρυσοπόλει· ὁ δὲ πρεσβύτερος ἀδελφὸς Ἰσαάκιος εἶχε μὲν παραχωρήσει αὐτῷ τὰ πρωτεῖα, ἀλλ' ἐδικαιοῦτο νὰ λάβῃ ἐξαίρετόν τινα ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν· ὁ δὲ Ἰωάννης Δούκας, καὶ ὡς πάππος τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀλεξίου Εἰρήνης καὶ ὡς συμπράξας εἰς τὴν μεταβολὴν, καὶ ὡς ἀνὴρ φύσει πολυπράγμων, δὲν ἠδύνατο ὡσαύτως νὰ παραβλεφθῇ ὑπὸ τοῦ νέου βασιλέως· ἡ δὲ Μαρία ἡ σύζυγος τοῦ πρὸ μικροῦ καθαιρεθέντος Βοτανειάτου, ἐπερειδομένη εἰς τὴν προστασίαν ἣν προσφάτως ἔτι εἶχεν ἀπονείμει τοῖς Κομνηνοῖς καὶ ἰδίως τῷ Ἀλεξίῳ, καὶ πλὴν τούτου εἰς τὸ θαυμάσιον αὐτῆς κάλλος, εἶχε μείζονας πάντων ἀξιώσεις. Ὁπόση ἦτο ἡ εὐλάβεια ἣν ὁ Ἀλέξιος, καί τοι ὢν το·

σοῦτον νέος, ἐνέπνεεν ἤδη εἰς πάντας περὶ αὐτὸν, μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ταχύτητος μεθ' ἧς ᾠκονόμησε τὰς πρώτας ταύτας περιπλοκὰς, εἰς τὴν διάλυσιν τῶν ὁποίων, ὅσον μικρολόγοι καὶ ἂν φαίνωνται σήμερον εἰς ἡμᾶς, ἦτο ἐν τούτοις ἀπαραίτητον νὰ ἀσχοληθῇ, ἵνα εἰμπορέσῃ ἀσφαλῶς καὶ ἀπερισπάστως νὰ ἐπιστήσῃ τὸν νοῦν εἰς τὰ δημόσια πράγματα. Ἔτι πρὶν γίνῃ κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶχε λάβει παρὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ προτάσεις περὶ διανομῆς τοῦ κράτους εἰς δύο· ἀλλὰ δὲν ἀπεδέχθη καὶ εὐλόγως τὸν ὀλέθριον τοῦτον συμβιβασμὸν, ὑποσχεθεὶς τὸ πολὺ νὰ ἀπονείμῃ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πρωτευούσης τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα εἰς τὸν ἀντίζηλον ἐκεῖνον· ἐτήρησε δὲ ἤδη τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ ὁ Μελισσηνὸς, νοήσας ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τι πλειότερον, ἠρκέσθη εἰς τοῦτο. Ἀλλ' ἐνῷ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ καῖσαρ ἦτο τὸ πρῶτον μετὰ τὸν βασιλέα ἀξίωμα τοῦ κράτους, ὁ Ἀλέξιος τιμῶν τὴν ἀδελφικὴν στοργὴν τοῦ Ἰσαακίου, ἔπλασε τότε νέαν τινὰ προσηγορίαν, τὴν τοῦ σεβαστοκράτορος, ἣν ἀπένειμε τῷ πρεσβυτέρῳ ἀδελφῷ, ὡς ἀξίωμα ἀμέσως τῷ βασιλεῖ ἑπόμενον, καταβιβασθέντος τοῦ καίσαρος εἰς τὴν τρίτην τάξιν. Καὶ ὁ μὲν Μελισσηνὸς ὅςτις εἶχεν ἤδη ὑποταχθῆ, ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν καινοτομίαν ταύτην. Τὸ ἄπορον ὅμως εἶναι πῶς ἠνέσχετο ὁ Ἰωάννης Δούκας νὰ διατεθῇ τοιουτοτρόπως τὸ ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἕως τότε αὐτὸς ἔφερεν. Ἴσως ἤλπισεν ὅτι καὶ ἄνευ ἀξιώματός τινος θέλει διατηρήσει τὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Ἀλεξίου ἐπιῤῥοὴν αὐτοῦ. Τῳόντι κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ἐγένοντο, φαίνεται, παραχωρήσεις τινὲς πρὸς χάριν αὐτοῦ. Ἡ μήτηρ τῶν Κομνηνῶν Ἄννα Δαλασσηνὴ, γυνὴ διακεκριμένη ἐπὶ συνέσει καὶ ὑπὸ τῶν υἱῶν σφόδρα τιμωμένη, δὲν εἶχεν, ὡς ἐλέγετο, πολλὴν συμπάθειαν πρὸς τὴν σύζυγον τοῦ Ἀλεξίου Εἰρήνην, τὴν ἐγγόνην τοῦ Ἰωάννου Δούκα, τοῦ ὁποίου ἐν γένει ἀπεστρέφετο τὴν οἰκογένειαν. Συνέπεσον δὲ περιστάσεις τινὲς ὑποδείξασαι κατ' ἀρχὰς ὅτι καὶ ὁ Ἀλέξιος ἦτο εὐδιάθετος νὰ διαζευχθῇ ἀπὸ αὐτῆς τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ αὕτη μόλις πεντεκαιδεκαέτις οὖσα, δὲν εἶχεν ἔτι ἀποκτήσει τέκνον. Ὅτε ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος, γενόμενος ἅμα εἰσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν κύριος τοῦ στόλου, ἐχαιρέτισε μετ' αὐτοῦ τὸ πρῶτον ὡς αὐτοκράτορα τὸν Ἀλέξιον, καὶ συνάμα τὴν Εἰρήνην ὡς

βασίλισσαν, οἱ περὶ τοὺς Κομνηνοὺς, προκύψαντες ἐκ τῶν ἀνακτόρων τὰ ὁποῖα εἶχον ἤδη καταλάβει, διέταξαν νὰ μὴ συνάπτεται ἐν ταῖς ἀνευφημίαις ταύταις τὸ ὄνομα τῆς Εἰρήνης. Ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ τοῦ Βοτανειάτου σύζυγος Μαρία ἐξηκολούθει διατρίβουσα ἐν τοῖς βασιλείοις μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου, καὶ πολλοὶ ὑπεψιθύριζον ὅτι τοῦτο γίνεται, διότι ὁ νέος βασιλεὺς σκοπὸν ἔχει νὰ νυμφευθῇ αὐτήν. Καὶ ἀληθῶς ὅτε ἐστέφθη ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ, ἐστέφθη μόνος ἄνευ τῆς Εἰρήνης. Ἀλλὰ μετ᾽ ὀλίγον τὰ πράγματα μετέβαλον ὄψιν. Ὁ Ἰωάννης Δούκας εἶχε μέγιστον προσωπικὸν συμφέρον νὰ μὴ διαλυθῇ ὁ μετὰ τῆς Εἰρήνης γάμος τοῦ Ἀλεξίου. Ἦτο μὲν καὶ ἡ Μαρία συγγενὴς αὐτοῦ, διότι εἶχε διατελέσει σύζυγος τοῦ ἀνεψιοῦ του Μιχαὴλ Ζ'., ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ Ζ'. δὲν εἶχε διατεθῇ περὶ τὰ ἔσχατα πολλὰ φιλικῶς πρὸς τὸν θεῖόν του ἐκεῖνον. Κατόπιν δὲ ἡ Μαρία συνεζεύχθη τὸν Βοτανειάτην, πρὸς ὃν ἔτι ὀλιγώτερον φιλικῶς ἐπολιτεύθη ὁ Δούκας. Καὶ ἔπειτα ἡ πρὸς τὴν Μαρίαν συγγένεια ἦτο ἁπλῆ κηδεστεία, ἐνῷ ἡ Εἰρήνη ἦτο τέκνον τοῦ τέκνου του. Ὅθεν ἐνεργήσας μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δραστηριότητος παρά τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ πατριάρχῃ, κατώρθωσεν ὥστε 7 μόλις ἡμέρας ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀλεξίου στέψεως νὰ στεφθῇ καὶ ἡ Εἰρήνη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ βασίλισσα, μετ᾽ οὐ πολὺ δὲ νὰ ἐξέλθῃ τῶν βασιλείων καὶ ἡ Μαρία. Συγχρόνως ὅμως παρέχων τελευταῖόν τι δεῖγμα φροντίδος ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου, ὅστις ἦτο μικρὸς ἀνεψιός του, κατέπεισε τὸν Ἀλέξιον νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν παῖδα ἐκεῖνον ὡς συμβασιλέα καὶ νὰ περιβάλῃ τὴν Μαρίαν διὰ πάσης τιμῆς. Ὁ Ἀλέξιος ἐπείσθη εἰς τοῦτο τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ νέος Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀῤῥαβωνισθῇ τὴν θυγατέρα τοῦ ἄρχοντος τῆς κάτω Ἰταλίας Ῥοβέρτου, ὁ δὲ πολυμήχανος οὗτος ἡγεμὼν μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἔκπτωσιν τοῦ Μιχαὴλ Ζ'. πατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου, ἠπείλει νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν διὰ τοῦ πολέμου παλινόρθωσιν τοῦ συμπενθέρου τούτου. Ἡ ἐλπὶς λοιπὸν τοῦ νὰ ἀποσοβηθῇ ὁ νέος οὗτος κίνδυνος συνετέλεσε βεβαίως πολὺ εἰς τὴν ἀπόφασιν ἐκείνην τοῦ Ἀλεξίου. Ἀφ᾽ ἑτέρου ὅμως ἔκτοτε δὲν ἀναφέρεται πλέον ὁ Ἰωάννης Δούκας ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐκεῖνος, ἀφοῦ μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τοῦ Ῥοβέρτου, ἠῤῥαβωνίσθη τὴν Ἄνναν

Κομνηνὴν, ἀπέθανε πρώϊμως. Ὁ δ' Ἀλέξιος, ἐξακολουθῶν τὴν οἰκονομίαν ταύτην τῶν συγγενικῶν πραγμάτων, ἔπλασεν ἔτι δύο νέα ἀξιώματα, τὸ τοῦ πανυπερσεβάστου καὶ τὸ τοῦ πρωτοσεβάστου· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπένειμεν εἰς τὸν Μιχαὴλ Ταρωνίτην, γαμβρὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ Μαρίᾳ, τὸ δὲ τοῦ πρωτοσεβάστου εἰς τὸν μετ' αὐτὸν ἀμέσως ἑπόμενον ἀδελφόν του Ἀδριανόν. Εἶχε δὲ καὶ ἕτερον ἔτι νεώτερον ἀδελφὸν, τὸν Νικηφόρον, ὃν ἀνηγόρευσε μέγαν δρουγγάριον τοῦ στόλου, ἤτοι μέγαν ναύαρχον, καὶ εἰς ὃν ἀπένειμεν ὡςαύτως τὴν τοῦ σεβαστοῦ προςηγορίαν, ἥτις ἄλλοτε ἦτο ἡ πρωτίστη τοῦ κράτους καὶ μόνῳ τῷ βασιλεῖ προςήκουσα, ἤδη δὲ ἀπέβη πέμπτη κατὰ τὴν τάξιν μετὰ τὸν βασιλέα. Ἀλλ' ἂν προςετέθησαν οὕτω τρία νέα ἐν τῇ αὐλῇ ἀξιώματα, ἀφ' ἑτέρου ὅλως ἐξέλιπεν ἔκτοτε τὸ ἀρχαιότατον ἀξίωμα τοῦ νωβελισσίμου.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται πόσας δυςκολίας ἀπήντησεν ὁ Ἀλέξιος περὶ τὴν θεραπείαν τῶν συγγενικῶν τούτων φιλοτιμιῶν καὶ συμφερόντων· πολὺ δὲ μᾶλλον δυςοικονόμητα ἦσαν τὰ δημόσια πράγματα, τὰ ὁποῖα εἶχον τοσοῦτον ἀθλίως, ὥςτε τῇ ἀληθείᾳ ἐφαίνοντο ἀνεπανόρθωτα. Τὸ ἥμισυ τῆς μικρᾶς Ἀσίας κατείχετο ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες διὰ τῆς ἐπ' ἐσχάτων ἁλώσεως τῆς Κυζίκου καὶ τῆς Νικαίας προήλασαν μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ δὲ ἄλλο ἥμισυ οὐ μόνον ἀδιακόπως ἐκινδύνευεν ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων τῶν πολεμίων ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ εἰς δεινὴν περιῆλθε παραλυσίαν ἕνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων στάσεων τοῦ Βοτανειάτου καὶ τοῦ Μελισσηνοῦ. Ἡ αὐτὴ δὲ παραλυσία ἐπεκράτει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας ἕνεκα τῶν στάσεων τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου καὶ τοῦ Βασιλακίου, ἕνεκα τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Βουλγάρων, ἕνεκα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Πετσενέγων, τῶν Σέρβων, τῶν Χρωβάτων, τῶν Νορμαννῶν καὶ ἕνεκα αὐτοῦ τοῦ τελευταίου κινήματος τοῦ Ἀλεξίου. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ὁμολογεῖ ὅτι ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐξετράπη εἰς δεινὴν ἀκολασίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς βασιλευούσης εἶχον ἀγανακτήσει ὡς ἐκ τούτου δεινῶς· καὶ ὅτι ὁ Ἀλέξιος μὴ δυνάμενος νὰ τιμωρήσῃ τὰς ἀταξίας ἐκείνας, ἠναγκάσθη, πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν, νὰ ὑποβάλῃ ἑαυτὸν καὶ ἅπασαν αὐτοῦ τὴν οἰκογένειαν εἰς θρησκευτικὰ ἐπιτίμια, ἤτοι τεσσαρακονθήμερον νηστείαν καὶ χα-

ρευνίαν καὶ ἄλλα τοιαῦτα μετανοίας δείγματα. Μηδὲ νομίσῃ τις ὅτι ἡ ἀκόλαστος ἐκείνη στρατιὰ ἦτο τοὐλάχιστον πολυάριθμος. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ περιγράφουσα τὴν ἀθλιότητα εἰς ἣν περιῆλθε τὸ κράτος κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, βεβαιοῖ ὅτι κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς τοῦ Ἀλεξίου βασιλείας ἡ ὅλη αὐτοῦ δύναμις συνίστατο εἰς 300 στρατιώτας ἰθαγενεῖς, καὶ τούτους ἀνάλκιδας καὶ ἀπειροπολέμους, καὶ εἰς εὐαριθμήτους τινὰς ξενικοὺς μισθοφόρους. Προςτίθησι δὲ ὅτι τὰ βασιλικὰ ταμεῖα οὐδὲν εἶχον λόγου ἄξιον περίσσευμα.

Οὐδὲν ἧττον ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξιος ἀνέδειξεν ἐκ παίδων οὕτως εἰπεῖν πολλὴν στρατηγικὴν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα, ἠδύνατό τις νὰ ἐλπίσῃ σπουδαίαν τινὰ παρ' αὐτοῦ τῶν πραγμάτων βελτίωσιν. Ἐσωτερικὸς ἀντίπαλος οὐδεὶς ἤδη ἀντιπαρίστατο. Ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν ἠδύνατο νὰ συγκροτηθῇ στρατὸς ἀξιόμαχος. Οἱ χρηματικοὶ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων πόροι ἦσαν ἐπίσης δαψιλεῖς, καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο πάντοτε τὸ πρῶτον τῆς οἰκουμένης ἐμπορεῖον. Ἂν ὑπῆρχε λοιπὸν καιρὸς νὰ τακτοποιηθῇ δεόντως ἡ διοίκησις, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἤθελε στερηθῆ οὔτε χρημάτων οὔτε ἀνδρῶν, καὶ οὕτω παρασκευασθεὶς ἤθελε πιθανώτατα κατορθώσει νὰ ἐκβάλῃ τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ ἀνακτήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας σύνορα τοῦ κράτους. Ἀλλὰ κατ' αὐτὰς τὰς ἡμέρας καθ' ἃς ἀνελάμβανε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, ἐλάμβανε συγχρόνως τὴν ἀγγελίαν ὅτι νέος καὶ πολὺ φοβερώτερος πολέμιος, ὁ Νορμαννὸς Ῥοβέρτος Γυσκάρδος, ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐκπλεύσῃ ἐκ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς Ἰταλίας ἐπὶ τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας. Ἵνα ἐκτιμήσωμεν τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης τοῦ Ῥοβέρτου, ἥτις δὲν ὑπῆρξε γεγονὸς μεμονωμένον, ἀλλὰ στενῶς συνεδέετο μεθ' ὅλων τῶν ἐθνικῶν, πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἀνάγκη νὰ ἀναδράμωμεν ἐπὶ μικρὸν πρὸς τὰ ὀπίσω.

Γνωρίζομεν ὅτι πρὸ αἰώνων ἐσωρεύοντο ποικίλαι ἀφορμαὶ ἀντιπαθειῶν, διενέξεων καὶ συγκρούσεων μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὁ ἀνατολικὸς κόσμος, ὅςτις ἔσωζε πολλὰ λείψανα τῆς ἀρ-

χαίας παιδείας καὶ κυβερνητικῆς εὐρυθμίας, δὲν ἠδύνατο νὰ πείσῃ ἑαυτὸν ὅτι ἡ ἀπαιδευσία καὶ ἡ ἀναρχία ἡ ἐπικρατήσασα ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν γερμανικῶν φυλῶν κατάλυσιν τοῦ αὐτόθι ῥωμαϊκοῦ κράτους, παρεσκεύαζε τὴν διάπλασιν πολιτισμοῦ νέου πρὸς τὸν ὁποῖον ἡ Ἀνατολὴ ὤφειλε νὰ συμβιβασθῇ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας. Πάλιν δὲ τὰ νεαρὰ ἐκεῖνα γερμανικὰ φῦλα ὑπὸ τοσούτου οἰστρηλατοῦντο μαχίμου ὀργασμοῦ, ὥςτε δὲν ἠδύναντο νὰ αἰσθανθῶσι πολλὴν εὐλάβειαν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ταύτην κοινωνίαν, ἐν ᾗ, ὡς μὴ ὤφελε, τὸ πολεμικὸν πνεῦμα ἠλαττοῦτο ὁσημέραι καὶ ἐμαραίνετο. Ἐντούτοις ἡ ἐθνικὴ αὕτη ἀντίθεσις δὲν ἤθελεν ἀρκέσει ἵνα ἐπαγάγῃ σπουδαίαν ῥῆξιν ἐὰν δὲν προςετίθεντο εἰς αὐτὴν καὶ ἄλλαι πολιτικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἀφορμαὶ διενέξεων. Ἐν αὐτῷ τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς ἐννάτης ἑκατονταετηρίδος ὁ δυτικὸς κόσμος, ὅςτις εἶχεν ἀρχίσει ἀπό τινος νὰ προαισθάνεται τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συμπυκνώσῃ ὁπωςοῦν τὰς ἰσχυρὰς ἀλλὰ διεσπασμένας ὅλως πρότερον δυνάμεις αὐτοῦ, ἠνώρθωσε διὰ τοῦ τότε δαιμονίου αὐτοῦ ἀντιπροςώπου Καρόλου τοῦ Μεγάλου τὴν πρὸ 350 περίπου ἐνιαυτῶν ὅλως ἐκλιποῦσαν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ δ' ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία ἥτις ἠξίου ἑαυτὴν πάντοτε μόνην κληρονόμον τῆς ἀρχαίας ῥωμαϊκῆς, δὲν ἐπείθετο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν νέαν ἐκείνην δυτικὴν αὐτοκρατορίαν, τὴν ὑπὸ ἀλλοτρίων φυλῶν ἀνιδρυθεῖσαν. Ἐντεῦθεν προέκυψαν μὲν ἐκ διαλειμμάτων ἐχθροπραξίαι τινὲς μεταξὺ τῶν δύω τούτων δυνάμεων, ἀλλ' αἱ ἐχθροπραξίαι αὗται περιωρίζοντο εἰς τὰ ἀμοιβαῖα αὐτῶν μεθόρια, διότι ἑκατέρα, ἀπασχολουμένη εἴτε ὑπὸ ἐσωτερικῶν περισπασμῶν, εἴτε ὑπὸ ἄλλων ἐξωτερικῶν πολεμίων, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀγῶνα κρίσιμον καὶ ὁριστικόν. Τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐπέπρωτο νὰ ἐπαγάγῃ ἡ θρησκευτικὴ διένεξις. Ἐξεθέσαμεν ἄλλοτε διὰ μακρῶν τὰς ποικίλας τῆς διενέξεως ταύτης περιπετείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἠξίου νὰ σφετερισθῇ κυριαρχικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ σύμπαντος τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος, ἄρα καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὁ δὲ ἀρχιερεὺς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως ἀνεγνώριζον μὲν προθύμως τὰ πρωτεῖα τοῦ ἱεράρχου τῆς δύσεως, ἀλλὰ δὲν ἐπείθοντο, καὶ εὐλόγως, νὰ ἐνιδρύ-

σωσιν ἐπὶ γῆς ἄνθρωπον οὐδένα δεσπότην ἀπόλυτον καὶ αὐτογνώμονα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Περὶ τὰ μέσα τῆς ἐννάτης ἑκατονταετηρίδος ὁ πάπας προσέβαλε τοσοῦτον ἀποτόμως τὴν αὐτονομίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὥστε ὁ πατριάρχης Φώτιος, μὴ ἀρκούμενος νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἐπίθεσιν, ἐνόμισε πρέπον νὰ ἀνακηρύξῃ ἐπὶ συνόδου ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς δύσεως παρεβίασεν αὐτὰ τὰ δόγματα καὶ τὰ νόμιμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὅτι τὸ σπουδαῖον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἦτο τὸ πολιτικὸν, τὸ κυβερνητικὸν ζήτημα καὶ οὐχὶ ἡ δογματικὴ διαφωνία, ἀπεδείχθη ἀριδήλως μετ' ὀλίγον ὅτε, μηδεμιᾶς γενομένης ἐκ μέρους οὐδετέρας τῶν ἐκκλησιῶν παραχωρήσεως περὶ τὰ δόγματα καὶ τὰ νόμιμα, περιῆλθον αὗται αὖθις εἰς εἰρηνικὰς καὶ φιλικὰς σχέσεις, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὰ πράγματα δὲν εἶχον εἰσέτι ὡριμάσει τοσοῦτον ὥστε νὰ διαλυθῇ ἡ διένεξις διὰ τῆς βίας. Βραδύτερον, περὶ τὰ μέσα τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἡ ἔρις ἐπανελήφθη, καὶ εἴδομεν ἐπὶ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ πάπα Λέοντος Θ'. ἀνακηρύξαντας ἐν μέσῃ Κωνσταντινουπόλει, ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου βήματος τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ἔνοχον μυρίων αἱρέσεων. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἔτι ἐπιστῆ ὁ πρόσφορος τῆς ἐνόπλου συγκρούσεως καιρὸς, ἡ δὲ δογματικὴ ἔρις ἦτο ὡς πάντοτε ἁπλῆ πρόφασις, ἐπανῆλθεν ἀμέσως ἔπειτα ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν εἰρήνη καὶ φιλία.

Ἔτι ἐπὶ Κηρουλαρίου ἀναφέρεται πρεσβεία τις σταλεῖσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ πάπα Στεφάνου Ι'. ἂν καὶ ἄδηλον τί ἔπραξεν ἡ πρεσβεία αὕτη. Ἐπὶ δὲ τῶν δύο ἀμέσων διαδόχων τοῦ Κηρουλαρίου, Κωνσταντίνου Γ'. τοῦ Λειχούδη (1059—1063) καὶ Ἰωάννου Η'. τοῦ Ξιφιλίνου (1064—1075) αἱ σχέσεις ἀναφαίνονται αὖθις φιλικαί. Ὁ πάπας Ἀλέξανδρος Β'. (1061—1073) μαρτυρῶν ὅτι ἡ μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν κοινωνία δὲν ἔπαυσεν, ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποκρισιάριον, τὸν εὐλαβῆ ἐπίσκοπον Ἀναγνίας Πέτρον, τοῦ ὁποίου αἱ πρὸς τὸν Ὕψιστον δεήσεις ἴσχυσαν νὰ ἀπαλλάξωσι τὸν τότε βασιλεύοντα Μιχαὴλ Ζ'. ἀπὸ δεινοῦ νοσήματος· ὁ δὲ βασιλεὺς οὗτος ἀπέστειλε δῶρα πολλὰ εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν τοῦ Μόντε-Κασίνου, ἐπεκαλέσατο τὰς εὐχὰς τῶν Βενεδικτίνων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ

βασιλείου, καὶ ὥρισε διὰ χρυσοβούλλου, ὅτι θέλουσι πέμπονται κατ' ἔτος ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου εἰς τὴν μονὴν ἐκείνην λίτραι 400. Δὲν θέλομεν ἀναφέρει ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ζ'. ἠῤῥαβώνισε τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου Ἑλένης, καὶ ὅτι μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικηφόρος Βοτανειάτης ὑπάνδρευσε μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιάν· διότι οἱ μικτοὶ γάμοι οὐδέποτε ἔπαυσαν μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ καθολικῶν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν διάδοχον τοῦ Ἀλεξάνδρου Β'., τὸν περιφανῆ Γρηγόριον Ζ'. (1073—1085), περιῆλθον κατ' ἀρχὰς οἱ ἡμέτεροι εἰς φιλικὰς σχέσεις. Ὁ Μιχαὴλ Ζ'. ἔπεμψεν εἰς αὐτὸν ἅμα ἀρχιερατεύσαντα πρέσβεις, ὁ δὲ ἀνταπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν πατριάρχην Ἐνετίας Δομίνικον μετὰ ἐπιστολῆς ἐκφραζούσης τὴν ζωηρὰν ὑπὲρ ἀνανεώσεως τῆς εἰρήνης ἁπανταχοῦ γῆς εὐχήν, καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' εἰς τὰς ἐμμέσους καὶ εἰρηνικὰς ταύτας ἐνεργείας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀρκεσθῇ ἐπὶ μακρὸν ἀνὴρ ῥέκτης καὶ πρακτικὸς οἷος ὁ Γρηγόριος Ζ'., τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ ὁ φίλος αὐτοῦ βασιλεὺς Μιχαὴλ Ζ'. καθηρέθη ὑπὸ τοῦ Βοτανειάτου, ὅστις μικρὸν ἐκήδετο περὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ἀξιώσεων τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ὅθεν ὁ Γρηγόριος Ζ'. ἐνόησε τάχιστα ὅτι ἡ σπάθη μόνη δύναται νὰ διαλύσῃ τὴν προαιώνιον ταύτην ἔριν καὶ ἀπεφάσισε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀντιζηλιῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν ἀντιπαθειῶν ὅσαι πρὸ καιροῦ ἐπεκράτουν μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, ἵνα ἐπιβάλῃ τελευταῖον εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς βίας τὴν θέλησίν του. Αἱ δὲ περιστάσεις τοῦ κόσμου περὶ τὰ τέλη τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἦσαν τῳόντι ἐπιτήδειαι ἵνα οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ῥώμης ἀρχίσωσι νὰ παρασκευάζωνται καὶ νὰ ἐργάζωνται ἐπὶ τούτῳ.

Καθὼς συμβαίνει συνήθως εἰς τὰ ἀσιανὰ κράτη, οἱ Σελδζουκίδαι, οἵτινες περιεποίησαν ἐπί τινα χρόνον τοσαύτην δύναμιν εἰς τὸν μωαμεθανισμὸν τῆς ἀνατολῆς, παρήκμασαν ἐπίσης ταχέως ὅσον καὶ ἤκμασαν. Ἤδη ὁ τρίτος μέγας αὐτῶν σουλτάνος Μαλεκσὰχ περιέπεσεν εἰς πλεῖστα ἁμαρτήματα, οὐ μόνον κατακερματίσας τὸ κράτος διὰ τῆς ἱδρύσεως πολλῶν ὑποτελῶν κυριάρ-

χων, ἀλλὰ καὶ ἀσχοληθεὶς περὶ κυνηγέσια πολὺ μᾶλλον, ἢ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων, καὶ ἐπὶ τέλους διὰ γυναικείας τινὸς ῥᾳδιουργίας καθαιρέσας τὸν συνετὸν βεζύρην Νεζὰμ ἐλ-Μούλκ. Εἶχε δὲ ἐπιτρέψει τὴν κληρονομικὴν διοίκησιν τῆς Συρίας εἰς τὸν ἀδελφόν του Τουτοὺς, ὅπως εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰς τὸν συγγενῆ του Σολιμὰν, καὶ εἰς ἄλλους ἄλλας ἀνατολικωτέρας χώρας. Ἡ Συρία ἐκυβερνᾶτο πρὸ καιροῦ ὑπὸ πολλῶν μωαμεθανῶν ἡγεμονίσκων, καὶ ἐπ' ἐσχάτων εἶχε κατακτηθῆ καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ὑπὸ ἀγρίας τινὸς φυλῆς τῶν Νογαίων Τουρκομάνων. Οὐδὲν ἧττον ὁ Τουτοὺς ἤθελε δυνηθῆ νὰ κατισχύσῃ διά τε τοὺς ἀδιακόπους ἐμφυλίους πολέμους τῶν μικρῶν ἐκείνων δυναστειῶν, καὶ διότι ὁ ἡγεμὼν τῶν Νογαίων Τουρκομάνων Ἀτζὶτσ, ἐπιχειρήσας νὰ κατακτήσῃ καὶ τὴν Αἴγυπτον, κατετροπώθη ὁλοσχερῶς ὑπὸ τοῦ βεζύρου τῶν αὐτόθι ἀρχόντων Φατιμιδῶν. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Μαλεκσὰχ εἴτε ὑπείκων εἰς τὴν ἀνάγκην, εἴτε μὴ θέλων νὰ καταστήσῃ πολλὰ ἰσχυρὸν τὸν ἀδελφόν του, ἐξησφάλισε μὲν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν Δαμασκῷ, ἀλλ' ἐπέτρεψε τὸ μὲν Χαλὲπ εἰς ἕνα τῶν ἰδίων στρατηγῶν, τὸν γενναῖον ἅμα καὶ ἄγριον Ἀκζογκὸρ, τὴν δὲ Ἀντιόχειαν εἰς τὸν ἀνεψιόν του Βαγὶ Σεϊάν. Πλὴν τούτου ἐδόθησαν μικραί τινες ἡγεμονίαι εἰς τὸν πρὸ καιροῦ ἰσχύοντα ἐν Συρίᾳ οἶκον τῶν Ὀκαϊλιδῶν, καὶ εἰς αὐτὰ δὲ τὰ Ἱεροσόλυμα ἐνιδρύθη ὁ Τουρκομάνος Ὀρτόκ. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος δὲν ἦρχεν αὐτόθι εἰμὴ τῆς ἐπέκεινα τοῦ Εὐφράτου κειμένης Ἐδέσσης, καὶ χριστιανοὶ Ἀρμένιοι κατεῖχον τὰ πρὸς βορρᾶν τῆς Συρίας ὄρη. Πᾶσα ὅμως ἡ λοιπὴ χώρα ἦτο εἰς χεῖρας τῶν μωαμεθανῶν, καίτοι ἀδιακόπως μετέβαλλε κυριάρχας. Αἱ δὲ ποικίλαι αὗται μεταβολαὶ καὶ ἡ εἰς αὐτὰς ἀνάμιξις τῆς θηριώδους τῶν Τουρκομάνων φυλῆς, ἐπήγαγον συμφορὰς δεινοτάτας εἴς τε τοὺς χριστιανοὺς τῆς Συρίας κατοίκους καὶ εἰς τοὺς εὐλαβεῖς ἀνθρώπους, ὅσοι προςήρχοντο ἐξ Εὐρώπης εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν τῆς χώρας ταύτης τόπων. Οἱ Τοῦρκοι ἰδίως ἐλῄστευον καὶ ἐφόνευον αὐτοὺς ἀνηλεῶς, εἰςήρχοντο κραυγάζοντες καὶ μαινόμενοι εἰς τοὺς ναοὺς τελουμένης τῆς θείας μυσταγωγίας, ἐκάθηντο ἐπὶ τῶν ἱερῶν βημάτων καὶ πολυειδῶς περιύβριζον καὶ ἐκακοποίουν τοὺς ἱερεῖς.

Αἱ περὶ τῶν δεινοπαθημάτων τούτων ἀγγελίαι ἐκομίζοντο ὑπὸ

τῶν ἐπιστρεφόντων προσκυνητῶν εἰς Εὐρώπην, ἐν ᾗ τὰ πνεύματα ἦσαν παραδόξως ἤδη παρεσκευασμένα εἰς τὸ νὰ παροργισθῶσιν ἐκ τῆς τοιαύτης πρὸς τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ θρησκείαν ἀσεβείας καὶ νὰ ὁρμήσωσιν εἰς ἐκδίκησιν αὐτῆς. Ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ πρὸ πολλῶν αἰώνων διεξαγομένη πάλη τῶν ἰθαγενῶν κατὰ τῶν Ἀράβων οἵτινες εἶχον κατακτήσει τὴν χώραν ταύτην ἀπὸ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, παρήγαγε, τοῦ καιροῦ προϊόντος, εἰς τὴν Δύσιν τοσοῦτον ἐνθουσιασμὸν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων τοῦ Σωτῆρος, ὥςτε ἤρχισε νὰ λογίζεται ὡς κοινὸς τῆς χριστιανωσύνης κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἀγὼν καὶ ἐπ' ἐσχάτων πολλοὶ μάχιμοι ἄνδρες τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας καὶ αὐτῆς τῆς Γερμανίας συμμετέσχον τῶν ἄθλων τῆς Καστιλλίας καὶ τῆς Ναυάῤῥας καὶ τῆς Ἀραγωνίας. Τὰ δὲ περὶ τῶν κατορθωμάτων αὐτῶν ἡρωϊκὰ ᾄσματα ἐξῆπτον ἔτι μᾶλλον τὸ κοινὸν φρόνημα. Ἀφ' ἑτέρου ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ πολλαὶ εἶχον συμβῇ πρὸ καιροῦ ἀνωμαλίαι ὡς ἐκ τῶν ὁποίων πολυάριθμοι τῶν χωρῶν τούτων ἱππόται εἴτε ἁμαρτήσαντες ἐνόμιζον ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἐξιλεωθῶσιν εἰμὴ δι' ἱεροῦ τινος ἀγῶνος, εἴτε μετὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἡσυχίας ἀπρακτοῦντες ἐπεζήτουν ἀφορμὴν νέων ἐχθροπραξιῶν. Καὶ ἐνῷ οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τῇ μωαμεθανικῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ δύσει, ἡ ἀκολασία ἣν εἴδομεν ἐπικρατήσασαν ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ἐξέλιπε κατὰ μικρὸν, ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου τῆς πόλεως ἐκείνης ἐκάθηντο ἄνδρες χρηστότεροι, καὶ ἤδη προήχθη εἰς τὸ ὕπατον τοῦτο ἀξίωμα ὁ ἐνάρετος καὶ μεγαλοφυὴς Γρηγόριος Ζ'. Ὁ δημιουργὸς οὗτος τῆς παπικῆς παντοδυναμίας, ὅςτις κύριον μὲν σκοπὸν συνέλαβε νὰ καθυπαγάγῃ καὶ αὐτὴν τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ, δὲν ἐλησμόνει δὲ ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία οὐδ' αὐτὴν τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν ἀπεδέχετο, ἐνόησεν ἀμέσως ὁπόσον αἱ περιστάσεις ἦσαν πρόσφοροι ἵνα μεταβληθῶσιν εἰς ἔργα αἱ ἀρχαῖαι τοῦ ῥωμαϊκοῦ θρόνου ἀπαιτήσεις. Ἡ ἰδέα γενικῆς τινος τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως ἐπιστρατείας πρὸς λύτρωσιν τοῦ ἁγίου τάφου ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν μωαμεθανῶν δὲν ἦτο νέα. Ἔτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, ὁ πάπας Σέργιος Δ'. ἀπηύθυνε περὶ τούτου ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς βασιλεῖς,

τὸν κλῆρον καὶ τοὺς ἡγεμόνας. Ἀλλ' ἐν τῷ νῷ τοῦ Γρηγορίου Ζ'. ἡ ἰδέα αὕτη συνεδυάσθη μετὰ πολὺ μειζόνων βουλευμάτων. Κατ' αὐτὸν ἐὰν ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ὑπείκουσα εἰς τὴν φωνήν του ἐστράτευε τῳόντι ἀπὸ κοινοῦ κατὰ τῆς μωαμεθανικῆς ἀνατολῆς, ὡς ἐκ τούτου καὶ μόνου τοῦ γεγονότος ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης ἤθελε λάβει τάξιν τινὰ ὑπερέχουσαν ὅλων τῶν κοσμικῶν ἡγεμόνων, διότι οἱ ὑπ' αὐτῶν κυβερνώμενοι λαοὶ ὑπ' ἐκείνου ἤθελον χειραγωγηθῇ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ κίνημα, οἱ δὲ κοσμικοὶ αὐτῶν ἄρχοντες ἤθελον παρασταθῇ ὡς ἁπλοῖ αὐτοῦ ὑποστράτηγοι. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκει. Ἡ ἐπιστρατεία αὕτη ἀναγκαίως ἔμελλε νὰ διέλθῃ διὰ τῶν χωρῶν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ ἀναγκαίως ἔμελλε νὰ λάβῃ ποικίλας ἀφορμὰς διενέξεων πρός τε τοὺς κατοίκους καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ· ὁ δὲ Γρηγόριος Ζ'. κάλλιστα εἰδὼς τὴν ἀσθένειαν εἰς ἣν περιέστη τὸ κράτος ἐκεῖνο, εἶχε τὴν προαίσθησιν ὅτι τὸ μελετώμενον ἐπιχείρημα ἠδύνατο νὰ συνεπαγάγῃ τὸν θρίαμβον τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει. Ὁ δαιμόνιος οὗτος νοῦς δὲν ἔμελλε μὲν νὰ ἴδῃ πραγματούμενα ἅπαντα τὰ κολοσσιαῖα αὐτοῦ σχέδια. Τὸ μέλλον μόνον ἐπέπρωτο νὰ μαρτυρήσῃ ὁπόσον ὀρθῶς διέκρινε τὰ πράγματα τὸ ἀετῶδες αὐτοῦ βλέμμα. Ἀλλ' ἔτι αὐτοῦ ἀρχιερατεύοντος συνέβησαν τὰ προανακρούσματα τοῦ γεγονότος, τοῦ γνωστοῦ ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν **σταυροφοριῶν**.

Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν ἐκ διαλειμμάτων ὅτι κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος εἶχον ἀπέλθει εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν στίφη τινὰ Νορμαννῶν, οἵτινες κατ' ἀρχὰς ὑπηρέτησαν ὡς μισθοφόροι τοὺς αὐτόθι βυζαντινοὺς ἄρχοντας, μετ' ὀλίγον δὲ ἐγένοντο κύριοι τῆς ὡραίας ταύτης χώρας, ὠφεληθέντες ἅμα μὲν ἀπὸ τῶν περὶ αὐτῆς ἐρίδων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Γερμανῶν αὐτοκρατόρων, ἅμα δὲ ἐκ τῶν ὀλεθρίων ἀνωμαλιῶν εἰς ἃς περιῆλθε κατὰ τὰ τελευταῖα πεντήκοντα ἔτη τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ Νορμαννοὶ οἵτινες δὲν ἔδωκαν τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς οὐδεμίαν τῶν νεωτέρων ἐπικρατειῶν, ἔμελλον ἐν τούτοις νὰ διαπράξωσι κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος δύο τινὰ τὰ ὁποῖα παραδόξως ἐπενήργησαν εἰς τὴν

ὅλην τύχην τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτοὶ ὑπὸ ἡγέμόνα Γουλιέλμον, τὸν ἐπικληθέντα Κατακτητὴν, ἐκυρίευσαν τότε τὴν Ἀγγλίαν, διατελέσαντες οἱ πρῶτοι δημιουργοὶ τῆς ἄχρι τοῦδε αὐτόθι ὑφισταμένης καταστάσεως τῶν πραγμάτων· καὶ αὐτοὶ ὑπὸ ἡγεμόνα ἕτερον ἐγένοντο συγχρόνως σχεδὸν οἱ πρῶτοι αὐτουργοὶ τῆς πρὸ τοσούτου χρόνου προπαρασκευαζομένης μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς ῥήξεως ἥτις, ἂν ὄχι ἀμέσως, ἔμελλεν ὅμως, προϊόντος τοῦ χρόνου, νὰ ἐπαγάγῃ τὴν χείρωσιν τῆς βυζαντινῆς βασιλείας καὶ ἐκκλησίας. Τῳόντι τῷ 1057· ἡ ἀρχὴ τῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ Νορμαννῶν περιῆλθεν εἰς χεῖρας Ῥοβέρτου τοῦ ἐπικληθέντος Γυσκάρδου, ἤτοι πανούργου, ὅςτις ἦτο τῇ ἀληθείᾳ ὁ πολυτροπώτατος καὶ τολμηρότατος τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀνδρῶν, καὶ κατώρθωσε νὰ ἀσφαλίσῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς προτέρας τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ κατακτήσεις. Ὁ Ῥοβέρτος θεωρῶν τοὺς δύο αὐτοκράτορας τοὺς περὶ τῆς κάτω Ἰταλίας ἐρίζοντας, ὡς ἐξ ἴσου πολεμίους αὐτοῦ, ἐζήτησεν ἕτερον σύμμαχον, τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, ὅςτις ἐχθρικῶς ὡςαύτως διακείμενος πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς ἡγεμόνας ἐκείνους, προθύμως ἐδέχθη τὴν συμμαχίαν τοῦ Ῥοβέρτου, καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὡς δοῦκα οὐ μόνον τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς Ἀπουλίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἔτι κατεχομένης Σικελίας. Ὑπὸ ταύτης δὲ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως ἐνισχυθεὶς ὁ Ῥοβέρτος, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ῥογέρου ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν διαιρεθέντων καὶ ἐξασθενησάντων Μωαμεθανῶν τὴν Σικελίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ αὐτὸς ἐξέβαλε παντάπασιν ἀπὸ τῆς κάτω Ἰταλίας τοὺς Βυζαντινοὺς, καὶ γενόμενος οὕτω κύριος ἁπάσης τῆς χώρας, μέχρι τῶν συνόρων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κράτους, ἔῤῥιψεν ἤδη βάσκανον ὀφθαλμὸν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Ῥοβέρτος παρεσκεύασε τὸ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἐπιχείρημα μετὰ πανουργίας πληρέστατα δικαιολογούσης τὸ ἀποδοθὲν αὐτῷ ἐπώνυμον. Καθ' ἣν ἐποχὴν, τῷ 1071, ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου ὁ ἀσθενὴς Μιχαὴλ Ζ', ἡ ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν κατάκτησις τῆς κάτω Ἰταλίας εἶχε συμπληρωθῆ. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν πολιτικοὶ ἄνδρες θριαμβεύοντες μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ βλέποντες ὁπόσον ἐλεεινῶς εἶχε τὸ κράτος καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν ταῖς

εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις, ἀντὶ νὰ μελετήσωσι τὴν ἀνάκτησιν τῆς πόῤῥω κειμένης ἐκείνης χώρας, ἐνόμισαν φρονιμώτερον νὰ συνάψωσι φιλικὰς πρὸς τὸν Ῥοβέρτον σχέσεις· καὶ πρὸς ἐμπέδωσιν αὐτῶν ἀπεφασίσθη νὰ συζευχθῇ ὁ τοῦ Μιχαὴλ υἱὸς Κωνσταντῖνος τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥοβέρτου Ἑλένην. Ἡ Ἑλένη, καίτοι ἀνήλικος ἔτι, εἶχε σταλῇ ἀμέσως εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴν, ἵνα ἀνατραφῇ αὐτόθι, μέχρις οὗ ἔλθῃ εἰς ὥραν γάμου. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Βοτανειάτης, καθαιρέσας τὸν Μιχαὴλ, κατέκλεισεν αὐτὸν μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς οἰκογενείας, ἔτι δὲ καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥοβέρτου εἰς μοναστήριον. Τοῦτο ἤθελεν ἴσως ἀρκέσει ἵνα περιποιήσῃ πρόσχημά τι νομιμότητος εἰς τὸ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχείρημα τοῦ Νορμαννοῦ ἡγεμόνος, ὅςτις ἠδύνατο νὰ παραστῇ ὡς σύμμαχος καὶ ἐκδικητὴς τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ συμπενθέρου· ἀλλ' ὁ Ῥοβέρτος, θέλων νὰ ἐνισχυθῇ ἔτι μᾶλλον, κατέφυγεν εἰς μηχάνημά τι χαρακτηριστικώτατον τῶν δημοσίων καὶ ἠθικῶν ἠθῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Αἱ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως θρησκευτικαὶ σχέσεις δὲν εἶχον ἔτι, ὡς ἠξεύρομεν, διακοπῆ· καὶ καθὼς πολλοὶ προςκυνηταὶ τῆς Δύσεως προςήρχοντο εἰς τὴν Ἀνατολὴν, οὕτω πολλοὶ ἄλλοι, μάλιστα μοναχοὶ, ἐπορεύοντο ἔτι ἐξ Ἑλλάδος εἰς Ἰταλίαν πρὸς τοὺς αὐτόθι ἱεροὺς τόπους. Ὁ Ῥοβέρτος ἀπεφάσισε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, καὶ πέμψας εἰς Καλαβρίαν δύο ἐπιτηδειοτάτους καὶ πιστοὺς ἀξιωματικοὺς, παρήγγειλεν αὐτοῖς νὰ κατορθώσωσι νὰ εὕρωσι μεταξὺ τῶν προςερχομένων ἐξ Ἑλλάδος μοναχόν τινὰ παρεμφερῆ ὄντα τὴν ὄψιν πρὸς τὸν Μιχαὴλ Παραπινάκιον καὶ δυνάμενον ὁπωςδήποτε νὰ παραστήσῃ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπέτυχον τῷόντι μετ' ὀλίγον εἰς Κρότωνα μοναχὸν, ὀνόματι Ῥαίκτορα, «ἄνδρα ποικίλον τε καὶ πρὸς πανουργίαν ἀπαράμιλλον», ὡς λέγει ἡ Ἄννα Κομνηνὴ, ἀνήκοντα, ὡς φαίνεται, εἰς οἰκογένειαν οὐχὶ ἄσημον, καὶ γινώσκοντα τὰ κατὰ τὴν βυζαντινὴν αὐλὴν καλῶς, διότι, πρὶν ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον, εἶχε μετέλθει ὑπηρεσίαν τινὰ παρὰ τῷ βασιλεῖ, προθύμως δὲ ἤδη ἀναλαβόντα νὰ ὑποκριθῇ τὸ πρόσωπον τοῦ Μιχαήλ. Ὅθεν ἀμέσως ἔγραψαν πρὸς τὸν ἐν Σαλέρνῳ διατρίβοντα Ῥοβέρτον, καθ' ἃς εἶχον ὁδηγίας, ὅτι εὗρον εἰς Κρότωνα τὸν πενθερὸν τῆς

θυγατρός του, διαφυγόντα ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου, ὅπου ἐκρατεῖτο περιωρισμένος καὶ ἐλθόντα εἰς Ἰταλίαν ἵνα ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ῥοβέρτος, ὅςτις εἰς μόνους ἐκείνους τοὺς δύο ἀξιωματικοὺς εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὰ σχέδιά του, δεικνύει τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὴν σύζυγον καὶ εἰς τοὺς μεγιστᾶνας τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ στρατοῦ, οἵτινες ἅπαντες προτρέπουσιν αὐτὸν νὰ μὴ κωφεύσῃ εἰς τὴν αἴτησιν, καὶ ὁ Ῥοβέρτος προςποιεῖται ὅτι ἐνδίδει εἰς τὴν γνώμην αὐτῶν. Φέρεται λοιπὸν ὁ μοναχὸς εἰς τὴν αὐλὴν, καὶ περιβληθεὶς βασιλικὴν πομπὴν, ἀρχίζει μετὰ παραδόξου τέχνης νὰ δραματουργῇ τὸ τοῦ ἐξωσθέντος αὐτοκράτορος πρόσωπον· διηγεῖται μετὰ δακρύων πῶς ὁ Βοτανειάτης, ἀφαιρέσας αὐτῷ σύζυγον, υἱὸν, διάδημα, περιέθετο μοναχικὰ ῥάκη· ὅτι τὸ ἔγκλημά του ἦτο ὅτι ἀπεφάσισε νὰ συζεύξῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ μετὰ τῆς τοῦ δουκὸς θυγατρὸς, ὅτι ἡ δυςτυχὴς αὕτη κόρη ἐστέναζεν ἐπίσης ἐν τῇ φυλακῇ καὶ ὅτι ὁ τύραννος ἔτρεμε μήπως ὁ γενναῖος Νορμαννὸς ἀναλάβῃ τὴν ὑπεράσπισιν τοσοῦτον ἱερῶν δικαίων. Ἐφαίνετο δὲ καὶ ὅτι ἀποσιωπᾷ πολλὰ τῶν δυςτυχημάτων, φειδόμενος τῆς καρδίας εὐαισθήτου φίλου, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἔλεγεν ἱκανὰ ὥςτε νὰ διεγείρῃ τὴν πλεονεξίαν τῶν ἀκορέστων ἐκείνων μαχητῶν, ἐπαγγελλόμενος αὐτοῖς χρυσοῦ θημῶνας· καὶ ὁ Ῥοβέρτος ἐστέναζε καὶ ἐπολλαπλασίαζε τὰς ἀποδιδομένας τῷ ἀπατεῶνι τιμὰς καὶ τὰ δείγματα τῆς ἀφοσιώσεως, καὶ οἱ μεγιστᾶνες ἠγανάκτουν ἤδη διὰ τὴν ἀναβολὴν τοῦ ἐπιχειρήματος. Ἀλλ' ὁ πανοῦργος ἡγεμὼν ἤξευρεν ὅτι ἡ κωμικὴ αὕτη σκηνὴ, ἵνα εὐδοκιμήσῃ μέχρι τέλους, εἶχε χρείαν νὰ ὑποστηριχθῇ ὑπὸ δυνάμεων πεζικῶν καὶ ναυτικῶν μεγάλων, περὶ δὲ τὴν προπαρασκευὴν τῶν δυνάμεων τούτων ἠσχολήθη δραστηρίως ἐν διαστήματι δύο περίπου ἐνιαυτῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως δὲν ἠμέλησε καὶ ἄλλας τέχνας. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ κατισχύουσι βεβαίως πάντοτε ἐπὶ τέλους οἱ δυνατώτεροι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ δυνατώτεροι ᾐσθάνθησαν ἀείποτε τὴν ἀνάγκην νὰ περικαλύψωσι τὴν βίαν διὰ προσχήματός τινος τοῦ δικαίου καὶ δι' ἠθικῆς τινος δυνάμεως. Εἴδομεν ὅτι ὁ Ῥοβέρτος ἠθέλησε νὰ δικαιολογήσῃ τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ ἀξιῶν ὅτι ἀπέρχεται εἰς βοήθειαν τοῦ καθαιρεθέντος συμπενθέρου του· συγχρόνως ἐνόμισε πρόςφορον νὰ κυρώσῃ αὐτὸ διὰ τῶν εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας,

καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπετάθη πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης. Ὁ Γρηγόριος Ζ'., ἅμα ἀναλαβὼν τοὺς οἴακας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐργάζεται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τὴν διὰ παντὸς τρόπου ἐπέκτασιν τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἤδη ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ ἣν ἐξαπέστειλε, διὰ τοῦ πατριάρχου Ἑνετίας Δομινίκου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἅμα ἀρχιερατεύσας, ὑπεμίμνησκε τῷ βασιλεῖ Μιχαὴλ Ζ'. ὁποίων ἀγαθῶν πρόξενος ἐγένετο τῷ τε ἀποστολικῷ θρόνῳ καὶ τῷ κράτει ἡ πάλαι ποτὲ ἐπικρατήσασα μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης καὶ τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁμοφροσύνη, καὶ ὁπόσων συμφορῶν παραίτιος ἀπέβη ἡ βραδύτερον μεταξὺ αὐτῶν ἐπελθοῦσα διαφωνία. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐπειδὴ ἦτο ἄνθρωπος ἐξόχως πρακτικὸς, ἀπεφάσισε νὰ ἔλθῃ εἰς ἔργα, ἠξεύρων ὅτι ψιλοὶ λόγοι οὐδὲν ἠδύναντο νὰ ἐπαγάγωσιν σπουδαῖον ἀποτέλεσμα, διότι οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ προαίρεσις τοῦ ἀσθενοῦς Μιχαὴλ Ζ'. εἰς τὸ νὰ ἐνδώσῃ, ἡ κοινὴ τῆς Ἀνατολῆς γνώμη ἦτο πολεμιωτάτη πρὸς πᾶσαν εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν κατὰ τοῦτο παραχώρησιν. Καὶ δὲν ἐκήρυξε μὲν ἄμεσον κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους πόλεμον, ἀλλ' ὠφελούμενος ἐκ τοῦ ὁσημέραι προαγομένου ἐν τῇ Δύσει ἐρεθισμοῦ τῶν πνευμάτων ἕνεκα τῶν συμφορῶν ὅσας ἔπασχον οἱ χριστιανοὶ εἰς Συρίαν καὶ ἰδίως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐζήτησε νὰ προκαλέσῃ μέγαν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἀγῶνα, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι διὰ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἤθελε λάβει ἀφορμὴν νὰ καθυπαγάγῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ ἅπαντας τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Ὅθεν τῷ 1074, ἀφοῦ διὰ δύο ἐγκυκλίων πρὸς ἅπαν τὸ χριστιανικὸν πλήρωμα, παρεσκεύασε τὰ πνεύματα εἰς τὴν ἰδέαν γενικῆς τινος κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἐπιχειρήσεως, ἔπειτα ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Ἐῤῥῖκον Δ'. ὅτι πλείονες τῶν 50,000 ἀνδρῶν εἶναι ἕτοιμοι ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἐπέκεινα τῶν Ἄλπεων χώραις νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐὰν αὐτὸς ἀναλάβῃ, ὡς πάπας καὶ στρατηγὸς, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης. Καὶ ἐν τούτοις ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ δὲν ἀπέκρυπτε ποῖος ἦτο ἐν τῇ ἐνδομύχῳ αὐτοῦ ἐννοίᾳ ὁ κύριος τῆς προκειμένης ἐκστρατείας σκοπός. «Πρὸ πάντων, ἔλεγε, παροτρύνει με εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ πρὸς ἡμᾶς διαφωνοῦσα ἐν τῷ δόγ-

ματι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ποθεῖ τὴν μετὰ τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου ἕνωσιν. Ἀλλὰ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ Ἀρμένιοι καὶ ἐν γένει πάντες σχεδὸν οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς, πλανώμενοι ὡς πρὸς τὸ καθολικὸν δόγμα, προςδοκῶσι νὰ μάθωσι τίς εἶναι ἡ γνησία τοῦ ἀποστόλου Πέτρου πίστις μεταξὺ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐπικρατούντων ποικίλων φρονημάτων.» Ἀνάλογα δὲ ἔγραφε κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1075 πρὸς ἕτερόν τινα περιφανῆ τῆς Δύσεως ἱερωμένον· ὥςτε ἔκτοτε ἤθελεν ἐκραγῆ τὸ μέγα τῶν σταυροφοριῶν κίνημα, καὶ ἔκτοτε ὁ πάπας, συνεπαγόμενος πολλὰς μυριάδας μαχητῶν, ἤθελεν ἔλθει εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ἵνα δι' αὐτῶν διδάξῃ εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς τὴν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου πνεύματος ἀλήθειαν, ἐὰν αἴφνης δὲν ἐξεῤῥήγνυτο ἀγὼν φοβερὸς μεταξὺ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Ὁ Γρηγόριος Ζ'. ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως εἷς τῶν μεγαλεπηβολωτέρων ἀνδρῶν ἐξ ὅσων ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἐνῷ ἡτοιμάζετο νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν, εἰργάζετο συγχρόνως εἰς τὸ νὰ καθαρίσῃ μὲν τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν ποικίλων καταχρήσεων καὶ κακοηθειῶν ὅσαι εἶχον παρεισδύσει ἐν αὐτῇ κατὰ τὰς προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας, νὰ καθυπαγάγῃ δὲ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς πᾶσαν κοσμικὴν ἐξουσίαν. Ἐκ τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης οἱ ἀσθενέστεροι ὑπέκυψαν εἰς τὰ ἐπὶ τούτῳ ψηφισθέντα παρ' αὐτοῦ δόγματα καὶ εἰς τὰς πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν ἐνεργείας, γενομένας τῇ ἀληθείᾳ μετὰ καταπληκτικῆς δραστηριότητος καὶ θαυμαστῆς ἐπιτηδειότητος· ἐν Ἱσπανίᾳ, ἐν Βοημίᾳ, ἐν Σουηδίᾳ, ἐν Νορβηγίᾳ, ἐν Δανίᾳ, ἐν Σλαυωνίᾳ, ἐν Κροατίᾳ, ἐν Δαλματίᾳ ἴσχυσαν αἱ διαταγαὶ αὐτοῦ καὶ ἀποφάσεις ἀπολύτως. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Γουλιέλμος ὁ κατακτητὴς, καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Α'., καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ἐῤῥῖκος Δ'. ἀπέκρουσαν τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας· καὶ εἰς μὲν τοὺς δύο πρώτους ἐνέδωκεν ἐξ ἀνάγκης διὰ πανούργων παραχωρήσεων, πρὸς δὲ τὸν Ἐῤῥῖκον Δ'. ὠφελούμενος ἐκ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐπικρατούσης ἐν Γερμανίᾳ ἀντιπολιτεύσεως, ἐπεχείρησεν ἀπὸ τοῦ 1076 ἀγῶνα μακρὸν καὶ πεισματωδέστατον, καθ' ὃν κατ' ἀρχὰς μὲν εταπεινώθη δεινῶς ὁ Ἐῤῥῖκος Δ'., ἔπειτα δὲ κατετροπώθη ὁ Γρηγόριος Ζ'., ἀποθανὼν μακρὰν τῆς Ῥώμης ἐν Σαλέρνῳ

τῷ 1085, ἐπὶ τέλους ὅμως ἐπέπρωτο, διὰ τῶν ἀκαμάτων ἐνεργειῶν τῶν διαδόχων αὐτοῦ, νὰ θριαμβεύσωσιν αἱ ἀξιώσεις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ θρόνου.

Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἀγῶνος ἔμαθεν ὁ Γρηγόριος Ζʹ. τὴν ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου παρασκευαζομένην ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν ἐκστρατείαν, καὶ ἔλαβε τὰς περὶ κυρώσεως αὐτῆς προτάσεις τοῦ Νορμαννοῦ ἡγεμόνος. Ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἤθελε προτιμήσει ἐπὶ τοῦ παρόντος ν' ἀντιπαρατάξῃ αὐτὸν κατὰ τοῦ Ἐῤῥίκου Δʹ, ἀλλ' ὁ Ῥοβέρτος εἶχεν ἀποφασίσει τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ καὶ ὁ Γρηγόριος Ζʹ. ἤξευρεν ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δὲν θέλει μεταβάλει γνώμην. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ συμπράξῃ τόσῳ προθυμότερον, ὅσῳ ἤλπισεν ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἤθελεν ἀναπληρώσει τὴν ἐκστρατείαν ἣν αὐτὸς εἶχε μελετήσει νὰ ἀναλάβῃ κατὰ τὰ πρῶτα τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ ἔτη, ἔπειτα δὲ ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ ἕνεκα τῶν προεκτεθεισῶν περιστάσεων. Καὶ τῷ μὲν 1078 καθῄρεσε συνοδικῶς τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην ὡς σφετερισθέντα τὴν ἀρχὴν διὰ τῆς ἐξώσεως τοῦ νομίμου βασιλέως Μιχαὴλ Ζʹ., τῷ δὲ 1080 ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς πιστοὺς τῆς ἐκκλησίας διαλαμβάνουσαν, ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὁ ἐνδοξότατος αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δι' ἀδίκου βίας γενόμενος ἔκπτωτος τῆς ἀρχῆς, προςῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ τοῦ δουκὸς Ῥοβέρτου, καὶ ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς, οἴκτῳ κινούμενος ἐν τοῖς πατρικοῖς αὐτοῦ σπλάγχνοις, προέτρεπε τοὺς πιστοὺς νὰ ὀρέξωσιν αὐτῷ χεῖρα βοηθείας. Διέτασσε δὲ δυνάμει τῆς ἀποστολικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας εἰς μὲν τοὺς μαχίμους νὰ ἀναλάβωσι τὴν ὑπὲρ τοῦ Μιχαὴλ ἄμυναν, εἰς δὲ τοὺς ἐπισκόπους νὰ συμβουλεύσωσιν αὐτοὺς νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς δεούσης μετανοίας καὶ νὰ ὑπηρετήσωσι πιστῶς τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Ῥοβέρτον, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνισχυόμενοι ὑπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης. Ἐπὶ τοῖς ὅροις αὐτοῖς παρήγγειλε τοῖς ἀρχιερεῦσι, τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον τῇ τοῦ ἁγίου Πέτρου δυνάμει, νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Ἐκ τῆς ἐγκυκλίου ταύτης συνάγεται ὅτι ὁ Γρηγόριος Ζʹ. ἀπεδέχετο τὸν ἀπατεῶνα Ῥαίκτορα ὡς αὐτὸν τοῦτον τὸν πρώην βα-

σιλέα Μιχαήλ. Ἆρά γε ἠπατήθη ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου, ἢ ἐν γνώσει τῆς ἀληθείας ἔγραφεν ὅσα ἔγραφεν; Πρὸς διευκρίνησιν τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν πρὸ πάντων, ὅτι, κατά τινας τῶν συγχρόνων, καὶ αὐτὸς ὁ Ῥοβέρτος ἐγένετο θῦμα τῆς τοῦ μοναχοῦ ἐκείνου πανουργίας· ἀλλὰ οἱ πλεῖστοι ἐπρέσβευον ἔκτοτε ὅτι παρεσκεύασε τὴν φενάκην ταύτην ὅπως ἀνωτέρω ἱστορήσαμεν τὰ περὶ αὐτῆς, ἵνα δικαιολογήσῃ τὸν πόλεμον ἀπὸ τοῦ ὁποίου πολλοὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν καὶ ἡ σύζυγός του Γαΐτα ἀπέτρεπον αὐτὸν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἦτο ὅλως ἄδικον. Καὶ τῷόντι, παρεκτὸς τοῦ ὅτι ἐξ ἀρχῆς ὁ Ῥοβέρτος δὲν ἦτο ἄνθρωπος δυνάμενος εὐκόλως νὰ διαπαιδαγωγηθῇ, πῶς προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀφοῦ ἐπανειλημμένως ἔλαβεν, ὡς θέλομεν ἴδει, ἀποδείξεις περὶ ὧν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀμφιβάλῃ ὅτι ὁ γνήσιος Μιχαὴλ εὑρίσκετο ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξηκολούθει ἐν τούτοις μεταχειριζόμενος τὸ ἀνδρείκελον ἐκεῖνο πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ του; Ὅθεν πάντες οἱ νεώτεροι πιστεύουσι μᾶλλον εἰς τὸ τέχνασμα τοῦ Ῥοβέρτου. Ἀλλὰ καὶ ἂν εἰς ἄλλον τινὰ ἐπετρέπετο ἀμφιβολία ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὁ πάπας δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὸν ἐλάχιστον περὶ τῆς ἀπάτης δισταγμόν, διότι κάλλιστα ἐγίνωσκε τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβαίνοντα, καὶ ἑπομένως δὲν ἠγνόει ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ζ'. διέτριβε πάντοτε ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἐκείνῃ. Τούτου ἕνεκα ὅσοι τῶν νεωτέρων δὲν παρῆλθον ἐν σιγῇ τὴν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην πολιτείαν τοῦ Γρηγορίου Ζ'. διαῤῥήδην λέγουσιν, ὅπως ἐπὶ παραδείγματος ὁ Γερμανὸς ἱστοριογράφος Σλόσερ, ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης μετεχειρίσθη τὴν ἐκκλησίαν ὡς ὄργανον ἵνα προστατεύσῃ τὸν ἀπατεῶνα ἔχων τὴν βεβαιότητα ὅτι εἶναι ἀπατεών. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ καθολικώτατος Λεβῶ ὅςτις θέλει κατ' ἀρχὰς νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Γρηγόριος φεναχισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου ὑπέθετε δῆθεν γνήσιον τὸν Μιχαήλ, μετ' ὀλίγον ὑποδεικνύει τὴν ὅλην ἀλήθειαν, προςπαθῶν νὰ δικαιολογήσῃ τὸν ἀρχιερέα διὰ τοῦ λόγου ὅτι εἶχε χρείαν τοῦ Νορμανοῦ ἡγεμόνος εἰς τὴν πρὸς τὸν Ἐῤῥῖκον πάλην. Τούτου ὅμως τεθέντος, πῶς συμβιβάζεται ἡ τοιαύτη καταπάτησις ὅλων τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων νόμων πρὸς τὰ ἐγκώμια ὅσα δὲν ἔπαυσαν πλέκοντες περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ Γρηγορίου Ζ'. καὶ αὐτοὶ οἱ ἀντίπαλοι

αὐτοῦ, ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Γρηγόριος Ζ'. ἦτο ἀνὴρ μεγαλοφυὴς, μεγαλοπράγμων καὶ χρηστός. Ἀλλὰ χρηστὸς ἦτο περὶ τὸν κατ' ἰδίαν βίον, ὁσάκις δὲ τὸ συμφέρον τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ βουλευμάτων τὸ ἀπῄτει, δὲν ἐδίστασε νὰ θυσιάσῃ χάριν τοῦ συμφέροντος ἐκείνου πᾶσαν τοῦ δικαίου ἀρχήν. Οὐδὲ τολμῶμεν νὰ καταδικάσωμεν αὐτὸν διὰ τοῦτο. Δυστυχῶς, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν δύο ἢ τρία ὀνόματα ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ ἄνδρες δὲν ὑπῆρξαν ἐν τῷ δημοσίῳ αὐτῶν βίῳ, παντοῦ καὶ πάντοτε, πολλὰ ἀκριβεῖς τηρηταὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς, οὔτε τὸ πάλαι, οὔτε νῦν, οὔτε πρὸς βορρᾶν, οὔτε πρὸς μεσημβρίαν, οὔτε ἐν τῇ ἀνατολῇ, οὔτε ἐν τῇ δύσει. Ἐκ τῆς διαγωγῆς ὅμως ἐκείνης τοῦ Γρηγορίου Ζ'. δικαιούμεθα νὰ κατηγορήσωμεν τὴν ἀξίωσιν ἣν προέτειναν πολλοὶ εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ, ὅτι παρὰ τοῖς τότε δυτικοῖς ἔθνεσι τὸ δόγμα τοῦ εὐαγγελίου παρῆγεν ἄνδρας ἱεροὺς ἅμα καὶ ἡρωϊκοὺς, ἐνῷ ἐξεναντίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ δόλος καὶ ἡ ἀπιστία ἐκοσμοῦντο διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πολιτικῆς καὶ ἠξιοῦντο τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἀνδρεία ἐπαίνων, οἱ δὲ Ἕλληνες ὑπελάμβανον ἐπίσης ἔνδοξον τό τε ἀπατῆσαι καὶ τὸ νικῆσαι τοὺς ἀντιπάλους. Τὸ προνόμιον τοῦτο τῆς χρηστότητος τὸ ὁποῖον ἠθέλησαν νὰ σφετερισθῶσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν οἱ δυτικοὶ, δὲν ἐπικυροῦται βεβαίως ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Τὰ δυτικὰ ἔθνη ἦσαν μὲν μαχιμώτερα τῶν ἀνατολικῶν καὶ εἶχον ὡς ἐκ τούτου πάσας τὰς συμπαρομαρτούσας τῇ ἀνδρείᾳ ἀρετὰς, τὴν γενναιοφροσύνην, τὴν ἀφοσίωσιν, τὴν θυσίαν· ἀλλὰ δὲν ἦσαν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἀπηλλαγμένα τῶν κακιῶν ὅσας συνεπάγεται τὸ σφοδρὸν μάχιμον πνεῦμα, τῆς πλεονεξίας, τῆς βίας, τῆς ἀπάτης. Ἐπειδὴ ἐπὶ τέλους ἐθριάμβευσαν, διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία, ἡ παρ' αὐτῶν γραφεῖσα ἱστορία, τοὺς παρέστησεν ὡς ἡμιθέους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἡμέτεροι ἐταπεινώθησαν, διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία, πάντοτε ἡ ὑπὸ τῶν δυτικῶν γραφεῖσα ἱστορία, μᾶς περιεφρόνησεν. Ἀλλὰ ἐξετάζοντες τὰ πράγματα ἀπαθέστερον, εὑρίσκομεν ὅτι οἱ ἡμέτεροι εἶχον μὲν πολλὰ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς ἀσθενείας, δὲν ἐστεροῦντο ὅμως καὶ ὅλων τῶν ἀρετῶν ὅσας ἐμπνέει εἰς τὰ ἔθνη ἡ συνείδησις τοῦ δικαίου καὶ ὁ πόθος τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, πολλάκις ἀναδείξαντες καὶ ἀνδρείαν καὶ καρτερίαν καὶ χρηστότητα εἰς ὅλους τοὺς μεγά-

λους ἀγῶνας ὅσους ἠγωνίσθησαν νὰ διεξαγάγωσι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πρὸς τὴν Δύσιν, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις κατὰ τὸν προκείμενον ἀγῶνα εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἀφήγησιν ἐπανερχόμεθα.

Διὰ τῶν προτροπῶν ἐκείνων τοῦ πάπα καὶ μάλιστα διὰ τῆς ἰδίας δραστηριότητος ὁ Ῥοβέρτος κατώρθωσε νὰ συγκροτήσῃ ἐν ἀρχῇ τοῦ **1081** ἔτους, στρατὸν **30,000** ἀνδρῶν, τοῦ ὁποίου τὸ κράτιστον ἀπετέλουν **1,300** Νορμαννοὶ ἱππεῖς· προςέτι καὶ στόλον **150** μεγάλων πλοίων, ὧν τὰ πλεῖστα παρέσχον οἱ πολεμίως πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς διακείμενοι Δαλμάται. Διέταξε δὲ νὰ συνέλθῃ ἡ ὅλη δύναμις εἰς Βρεντήσιον, ὅθεν ἐμελέτα νὰ διαπεράσῃ εἰς Δυῤῥάχιον, μεταβαλὼν τὸ προηγούμενον αὐτοῦ βούλευμα νὰ ἐπέλθῃ ἀπὸ Ὑδροῦντος εἰς Νικόπολιν, διὰ τὸ μακρότερον τοῦ τελευταίου τούτου πλοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ χειμῶνος ἔτι ὄντος, δὲν ἠδύνατο νὰ ὁρμήσῃ ἀμέσως, ἐμελέτησε καὶ τρίτον μηχάνημα ἵνα ἀσφαλίσῃ ἔτι μᾶλλον τὸ ἐπιχείρημα. Γινώσκων τὴν μεταξὺ τοῦ Βοτανειάτου καὶ τῶν Κομνηνῶν ἀρξαμένην ἔριν, ἤλπισε νὰ προσοικειωθῇ τὸν Ἀλέξιον, νὰ παροξύνῃ τὴν διχόνοιαν τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς, νὰ ὑποθάλψῃ τὴν διαίρεσιν, καὶ οὕτω νὰ καταστήσῃ μᾶλλον εὐάλωτον τὸν πολέμιον. Ὅθεν ἐκλέξας ἕνα τῶν παρ' ἑαυτῷ μεγιστάνων ὀνομαζόμενον Ῥαοὺλ, ἐπιλεγόμενον δὲ Λυκοφόρον, δι' ἣν ἔφερε λυκῆν ἐπὶ τῆς πανοπλίας, πέμπει εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Βοτανειάτου, πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, τὴν ἱκανοποίησιν τῆς γενομένης εἰς τὴν Ἑλένην ὕβρεως, ἀληθῶς δὲ ἵνα κομίσῃ δῶρα πρὸς τὸν Ἀλέξιον, καὶ ἔλθῃ πρὸς αὐτὸν εἰς λόγους φιλίας. Οὐ μόνον ὅμως καθ' ὅλα ταῦτα ἀπέτυχεν, ἀλλὰ καὶ ἐκινδύνευσε νὰ ἴδῃ ἀνατρεπόμενον ὁλόκληρον τὸ μηχάνημα αὐτοῦ. Ὁ Βοτανειάτης ἀπέπεμψε τὸν πρέσβυν ἄπρακτον, ὁ Ἀλέξιος οὐδόλως ἐνεθάῤῥυνε τὸ μελετώμενον ἐπιχείρημα, ὁ δὲ Ῥαοὺλ, μαθὼν τὴν ὅλην ἀλήθειαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ πολὺ χρηστότερος ὢν τοῦ κυρίου του, διετράνωσεν αὐτῷ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του, ὅτι ὁ μοναχὸς τὸν ὁποῖον τιμᾷ ὡς αὐτοκράτορα εἶναι ὑποκριτὴς καὶ γόης ἀνὴρ, ὅλως δὲ πλάσμα τὸ κατ' αὐτὸν, διότι αὐτὸς, ὁ Ῥαοὺλ, εἶδεν αὐταῖς ὄψεσι τὸν ἀληθῆ αὐτοκράτορα Μιχαὴλ εἰς τὴν βασιλεύουσαν φαιὸν ἐνδεδυμένον τριβώνιον καὶ ἐν μοναστηρίῳ διάγοντα. Προςέθετο δὲ ὅτι

ἐπανερχόμενος ἤκουσε καθ' ὁδὸν τὴν γενομένην ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταβολὴν τῶν πραγμάτων, τὴν ἔξωσιν τοῦ Βοτανειάτου καὶ τὴν τοῦ Ἀλεξίου ἀναγόρευσιν· ὅτι ὁ Ἀλέξιος κατέστησε συμβασιλέα τὸν Κωνσταντῖνον τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ Ζ'., τὸν μέλλοντα γαμβρὸν τοῦ Ῥοβέρτου ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Ἑλένῃ· ὅτι ἱκανοποιήθη οὕτω ἀποχρώντως ἡ φιλοτιμία τοῦ ἡγεμόνος τῶν Νορμαννῶν, καὶ ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἤδη λόγος δίκαιος πολέμου πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἕνεκα τῶν ὑπὸ τοῦ Βοτανειάτου διαπραχθέντων ἀδικημάτων. Ἀλλ' ὁ Ῥοβέρτος, ὅςτις κάλλιστα ἐγίνωσκε καὶ τίς ἦτο ὁ μοναχὸς ὁ παρ' αὐτῷ τὸν βασιλέα Μιχαὴλ ὑποκρινόμενος, καὶ τίς ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ἐπιχειρήματος, οὐδὲ περιέμενε διδασκαλίας παρὰ Ῥαοὺλ, παρωργίσθη τοσοῦτον, ὥςτε ἀπεδίωξεν ἀμέσως αὐτὸν, ἀπειλήσας ἔτι δεινότερα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ῥαοὺλ Ῥογέρος εἶχεν ἤδη αὐτομολήσει πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς, διότι, ὡς θέλομεν μετ' ὀλίγον ἐξηγήσει πλατύτερον, οἱ Νορμαννοὶ δὲν ὡμονόουν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ ὑπὸ πολλῶν κατετρύχοντο ἐμφυλίων παθῶν καὶ διενέξεων. Κωμικώτατος δὲ ὑπῆρξεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ ψευδοβασιλεὺς Μιχαὴλ, ὅςτις ἐνόμισεν ὡςαύτως εὔλογον νὰ ὀργισθῇ καὶ «μεγάλα κεκραγὼς καὶ τὸν μηρὸν τῇ δεξιᾷ πλήττων» ἓν καὶ μόνον, μεθ' ὅρκων φοβερῶν, παρεκάλει τὸν Ῥοβέρτον, τοῦτο, ὅτι ἂν ἀναλάβῃ τὴν βασιλείαν, καὶ ἀποκατασταθῇ εἰς τὸν θρόνον, νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν ὁ Ῥαοὺλ, ἵνα ὑποβάλῃ τὸν μιαρὸν ἀμέσως εἰς οἴκτιστον θάνατον. Κατ' εὐτυχίαν αὐτοῦ ὁ χρηστὸς Ῥαοὺλ κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν οὔτε ὁ Ῥοβέρτος οὔτε ὁ ψευδομιχαὴλ ἔμελλον ποτὲ νὰ ἴδωσιν. Ἀλλὰ πόσον δίκαιον εἶχεν ἡ Ἄννα Κομνηνὴ, ἐμπαίζουσα τὴν πρωτοφανῆ ταύτην ἀγυρτίαν.

Μετὰ τὴν τοιαύτην ἔκβασιν τῆς πρεσβείας τοῦ Ῥαοὺλ, ἐπειδὴ ἐπῆλθεν ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ἔαρ, ὁ Ῥοβέρτος, ὅςτις εἶχε συμπληρώσει τὰς παρασκευάς του, εἶχε διατάξει τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας ἐπὶ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ καὶ εἶχε προσέλθει εἰς Βρεντήσιον, ἀπεφάσισε νὰ μὴν ἀναβάλῃ πλειότερον τὴν ἔναρξιν τοῦ ἐπιχειρήματος. Δοὺς δὲ πρὸ πάντων πεντεκαίδεκα πλοῖα εἰς τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον, τὸν ἔπειτα διαβόητον ἐν τῇ πρώτῃ σταυροφορίᾳ γενόμενον, παρήγγειλεν αὐτὸν νὰ κυριεύσῃ τὴν Κέρκυραν, ἣν ἡ Ἄννα

Κομνηνὴ ὀνομάζει Κορυφώ. Ἀλλ' ὁ Βοημοῦνδος ἐπελθὼν εὗρε τὴν νῆσον ταύτην τοσοῦτον ὀχυρὰν, ὥςτε δὲν ἐνόμισεν ὅτι εἰμπορεῖ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν μετὰ τῆς μικρᾶς ἐκείνης δυνάμεως, καὶ ἀνέκαμψεν ἄπρακτος πρὸς τὸν πατέρα. Ὁ δὲ, κατὰ μῆνα ἰούνιον τοῦ 1081, ἐπέπλευσεν αὐτὸς ἐπὶ τὴν Κέρκυραν μετὰ σύμπαντος τοῦ στόλου καὶ τοῦ ψευδοβασιλέως Μιχαὴλ, ἐγένετο κύριος τῆς νήσου ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, καὶ, ἐνῷ ἠσχολεῖτο περὶ τοῦτο, προκατέπεμψε πάλιν τὸν Βοημοῦνδον, ἵνα καταλάβῃ περὶ τὸ Δυῤῥάχιον χωρία τινὰ ἐπιτήδεια εἰς ἀπόβασιν τοῦ στρατοῦ, ὅςτις ἔμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ στόλου τὴν πολιορκίαν τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἀγγελίαι τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἀλληλοδιαδόχως ὁ Ἀλέξιος ἐντὸς τῶν δύο πρώτων ἀπὸ τῆς ἀναῤῥήσεως αὐτοῦ μηνῶν. Κατ' ἀρχὰς ἤλπισεν ὅτι ὁ Ῥοβέρτος μαθὼν τὰς τιμὰς τὰς ἀποδοθείσας εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ Ζ'. Κωνσταντῖνον, θέλει ἀποτραπῆ τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλ' ἡ ἐλπὶς αὕτη δὲν διήρκεσε πολὺ, καὶ μετ' ὀλίγον ἔμαθε τὰς ἐπανειλημμένας κατὰ τῆς Κερκύρας ἐπιθέσεις, τὴν ἅλωσιν αὐτῆς, καὶ τὴν πρώτην ἀπόβασιν τοῦ Βοημούνδου περὶ Δυῤῥάχιον. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν περιέμενε τὰ τελευταῖα ταῦτα γεγονότα ὅπως παρασκευασθῇ πρὸς ἄμυναν, καὶ ὅτι ἤρχισεν ἐργαζόμενος συντόνως ἐπὶ τούτῳ, ἅμα πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ἀπριλίου ἐβεβαιώθη ὅτι ὁ Ῥοβέρτος ἐπιμένει εἰς τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ. Ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἦτο, ὡς ἠξεύρομεν ἤδη, τοιαύτη ὥςτε πᾶς ἄλλος ἤθελεν ἀπελπισθῆ. Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω περὶ τούτου ῥηθέντα, ἐνθυμίζομεν εἰς τὸν ἀναγνώστην ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦσαν εἰς τὴν Κύζικον καὶ τὴν Νίκαιαν, ὅτι στρατὸς δὲν ὑπῆρχεν, ὅτι χρήματα δὲν ὑπῆρχον, καὶ ὅτι πολλὴ ἀναρχία ἐπεκράτει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας ἐπὶ τὰς ὁποίας ἐπήρχετο ὁ Ῥοβέρτος. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀπέβαλε τὸ θάῤῥος, καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐφρόντισε περὶ κατασκευῆς στρατοῦ, περὶ προχείρου ἐξοικονομήσεως χρηματικῶν τινων πόρων, περὶ ὀχυρώσεως τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα φρουρίων, περὶ προχείρου τινὸς ἐξασφαλίσεως τοῦ κράτους ἀπὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων καὶ περὶ εὑρέσεως συμμάχων κατὰ τοῦ ἀπὸ δυσμῶν πολεμίου.

Τὰ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ τελευταίου τούτου σκοποῦ ἐνεργηθέντα

ἀποδεικνύουσι τὴν ἔκτασιν τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων τοῦ Ἀλεξίου καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα τῆς πολιτικῆς του. Ὑπεδείξαμεν ἤδη ὅτι οἱ Νορμαννοὶ τῆς κάτω Ἰταλίας δὲν ὡμονόουν πρὸς ἀλλήλους· πολλοὶ ἐξ αὐτῶν δυσηρεστημένοι ὄντες κατὰ τοῦ Ῥοβέρτου, εἶχον καταφύγει εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλήν. Ἐκτὸς τῶν προμνημονευθέντων ἀδελφῶν Ῥογέρου καὶ Ῥαοὺλ, πολλοὶ τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν τοῦ Ῥοβέρτου ἦσαν συνεννοημένοι μετὰ τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ ἀδελφός του Οὔμβερτος διέτριβε πρὸ καιροῦ ἐν Βυζαντίῳ, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Οὐμβέρτου αὐτοῦ, ὁ Οὐμβερτόπουλος ἦτο, ὡς ἠξεύρομεν ὡςαύτως, στενὸς τοῦ Ἀλεξίου φίλος καὶ συνετέλεσεν ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὴν ἀνάῤῥησιν αὐτοῦ. Ἕτερος δὲ ἀνεψιὸς τοῦ Ῥοβέρτου, ἐξ ἀδελφοῦ πρεσβυτέρου, ὁ Ἑρμᾶννος, ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ κεκρυμμένος, ἐκαραδόκει ἀφορμὴν ἵνα διεκδικήσῃ τὴν αὐτῷ μᾶλλον ἢ τῷ θείῳ αὐτοῦ προςήκουσαν ἡγεμονίαν τῶν Νορμαννῶν. Ο τραχὺς καὶ πλεονέκτης Ῥοβέρτος εἶχε κινήσει πολλὰς καθ' ἑαυτοῦ ἀντιπαθείας καὶ παρὰ τῷ κλήρῳ τῆς κάτω Ἰταλίας, ἰδίως δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καπύης Ἑρβαῖος ἐφάνη προθυμότατος νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Ἀλεξίου, καὶ προέτρεπε τὸν ἡγεμόνα τῆς χώρας ἐκείνης Ἰορδάνην εἰς τὴν μετὰ τῶν Ἑλλήνων συμμαχίαν. Διὰ τῆς ἐπιτηδείας ὅλων τούτων τῶν πολεμίων ὑποκινήσεως, παρεσκευάσθη κατὰ νώτων τοῦ Ῥοβέρτου ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ, στάσις, ἥτις ἠνάγκασε βραδύτερον τὸν Νορμαννὸν ἡγεμόνα νὰ ἀνακάμψῃ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ δὲ Ἀλέξιος δὲν περιωρίσθη εἰς ταῦτα, ἀλλὰ συνεννοήθη καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Ἑῤῥίκου τοῦ Δ'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἀπήτει τὴν ἐπὶ τῆς ὅλης Ἰταλίας κυριαρχίαν, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου καταληφθείσης, πρὸς δὲ διέκειτο πολεμίως πρὸς τὸν Νορμαννὸν τοῦτον ἡγεμόνα καὶ ὡς σύμμαχον τοῦ Γρηγορίου Ζ'. Ἐντεῦθεν ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ἐπανειλημμένως προτείνων συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν. Ἔπεμψε δὲ καὶ πρέσβυν εἰς Γερμανίαν, τὸν Χοιροσφάκτην, καὶ σώζεται ἡ διὰ τούτου διαβιβασθεῖσα πρὸς τὸν Ἑῤῥῖκον Δ'. ἐπιστολὴ, ἥτις περιέχει τοὺς κυριωτέρους τῶν συμφωνηθέντων ὅρους, καὶ προςέτι παρέχει ἡμῖν ἔννοιάν τινα τοῦ ἐπισήμου ὕφους τὸ ὁποῖον μετεχειρίζετο τότε ἡ βυζαντινὴ αὐλὴ γράφουσα πρὸς τὸν ἰσχυρότερον μονάρχην τῆς Δύσεως. Αἱ προσαγορεύσεις ἃς ἀπονέμει

αὐτῷ ὁ 'Αλέξιος εἶναι· *πανευγενέστατε καὶ τῷόντι χριστιανικώτατε ἀδελφέ*, ἔτι δὲ καὶ *ἡ εὐγενία σου* καὶ *ἡ μεγαλοδύναμός σου ἐξουσία*. Περὶ ἑαυτοῦ δὲ ὁμιλῶν λέγει *ἡ βασιλεία μου*, καὶ *τὸ κράτος ἡμῶν*. Καθὼς βλέπει ὁ ἀναγνώστης καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐσχάτῃ ἀμηχανίᾳ, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀπέφευγε τοῦ ν' ἀποκαλέσῃ βασιλέα τὸν 'Ερρῖκον. 'Ερχόμενος δὲ εἰς τὰ πράγματα, ὁ 'Αλέξιος προτρέπει αὐτὸν νὰ ἐπιπέσῃ μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως εἰς τὴν 'Απουλίαν καὶ τὴν Καλαβρίαν, πέμπει αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ ποικίλα δῶρα καὶ εἰς χρήματα 144,000 χρυσῶν (2,448,000 περίπου δραχμῶν), ὑπόσχεται νὰ στείλῃ, ἀφοῦ τελεσθῶσιν οἱ νενομισμένοι περὶ τῶν συνθηκῶν ὅρκοι, ἑτέρας 216,000 χρυσῶν (3,672,000 περίπου δραχμῶν), καὶ, ἵνα καταστήσῃ τὸν σύνδεσμον στενότερον, προςφέρει τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, τὸν υἱὸν τοῦ 'Ισαακίου, ὡς σύζυγον μιᾶς τῶν τοῦ 'Ερρίκου θυγατέρων. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἀποστελλομένου ἀργυρίου, λέγει αὐτὸ *ῥωμανάτον παλαιᾶς ποιότητος*, ἐξ οὗ ὑποδεικνύεται ὅτι εἶχεν ἀρχίσει ἔκτοτε τὸ ὀλέθριον σύστημα τῆς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως κιβδηλείας τῶν νομισμάτων. 'Ο 'Ερρῖκος ἀπεδέχθη προθύμως τὰς γενομένας προτάσεις, καὶ εἰς μὲν τὴν 'Απουλίαν μικρὰν ἐπεχείρησεν ἐπιδρομήν, ἀλλ' οἱ ἀδιάλειπτοι κατὰ τοῦ Γρηγορίου πόλεμοι αὐτοῦ παρήγαγον οὐδὲν ἧττον ἐπωφελῆ ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξίου ἀντιπερισπασμόν· ὁ 'Ροβέρτος ἠναγκάσθη τελευταῖον νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ἀρχιερέως, ἢ μᾶλλον τῆς κινδυνευούσης ἐν τῇ κάτω 'Ιταλίᾳ ἡγεμονίας αὐτοῦ· διότι περὶ τοῦ ἀρχιερέως, ἀληθῶς εἰπεῖν ὀλίγον ἐκήδετο, φενακίζων καὶ αὐτὸν ἀσυνειδήτως ὁσάκις εἶχε πρὸς τοῦτο ἴδιον συμφέρον.

Πλὴν τούτου ὁ 'Αλέξιος ἔλαβεν ἐπικουρίαν καὶ παρὰ τῶν 'Ενετῶν. 'Η βυζαντινὴ μοναρχία ἡ κατὰ τοὺς προηγουμένους χρόνους πολλάκις θαλασσοκρατήσασα, ἀπέβαλε τὸ πλεῖστον τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ὅπως καὶ τῆς πεζικῆς, ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων διενέξεων αἵτινες προηγήθησαν τῆς τῶν Κομνηνῶν ἀναρρήσεως. Καὶ τὸν μὲν ἠπειρωτικὸν στρατὸν ἤλπισεν ὁ 'Αλέξιος νὰ ἀναπληρώσῃ οἴκοθεν, στόλον δὲ ὁπωσοῦν λόγου ἄξιον ἦτο ἀδύνατον νὰ παρασκευάσῃ δι' ἔλλειψιν καιροῦ καὶ πόρων. Ἔπραξε μὲν καὶ κατὰ τοῦτο ὅ,τι ἦτο δυνατόν, καὶ ἔπεμψε ναυτικήν τινα μοῖραν εἰς τὸν

'Αδριατικὸν κόλπον, ἀλλ' ἐπειγόμενος νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς πολέμιον ἔχοντα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ στόλον ἰσχυρὸν, καὶ συμμάχους τοὺς ναυσιβίους Δαλματοὺς, ἐδέησε νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῶν Ἐνετῶν. Δυστυχῶς μὴ δυνάμενος νὰ πληρώσῃ τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν διὰ χρημάτων, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν πολιτείαν ἐκείνην προνόμια ὑπέρογκα, περὶ ὧν θέλομεν εἴπει ἐνταῦθα πλειότερά τινα, διότι εἴπερ τι καὶ ἄλλο συνετέλεσαν τοῦ καιροῦ προϊόντος εἰς τὴν τοῦ κράτους κατάλυσιν.

Ἐκ τῶν ἰταλίδων πόλεων ἡ Ἄμαλφις καὶ ἡ Ἐνετία ἵδρυσαν τὰς πρώτας ἐμπορικὰς ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει ἀποικίας, ἐν τῇ δεκάτῃ καὶ τῇ ἐνδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι· ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνδεκάτης αἱ τῶν Ἀμαλφιτανῶν ἀποικίαι ὑπέκυψαν ὅλως εἰς τὰς ἐνετικάς. Ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ, τάς τε ἀρχαιοτέρας τῶν Ἐνετῶν πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς σχέσεις καὶ τὰς ἐπὶ Βασιλείου Β'. ἔτι ἐπιτραπείσας αὐτοῖς προνομίας. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος περιέστη ἤδη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς πολὺ μείζονα δικαιώματα. Ὑπῆρχον μὲν καὶ πρότερον πολλοὶ ἔμποροι Ἐνετοὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ εἶχον ἀποκτήσει αὐτόθι ἰδίας οἰκίας, δὲν ἀπετέλουν ὅμως σωματεῖον αὐτοτελὲς καὶ αὐθύπαρκτον. Ἤδη δὲ ἡ κυβέρνησις αὐτῶν, ὠφελουμένη ἐκ τῆς ἀμηχανίας τοῦ Ἀλεξίου, κατώρθωσε νὰ συγκροτήσῃ ἐν τῇ βασιλευούσῃ κοινότητα ὅλως σχεδὸν ἀνεξάρτητον, ἥτις διὰ τῶν προνομίων τὰ ὁποῖα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔλαβε, καὶ τῆς ἐπιτηδείας αὐτῶν τοῦ καιροῦ προϊόντος χρήσεως καὶ ἐπεκτάσεως, κατήντησε νὰ συγκροτήσῃ ἀληθὲς κράτος ἐν κράτει. Αἱ ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας ὁ Ἀλέξιος ἀνέλαβε περὶ τούτου διετυπώθησαν ἐν χρυσοβούλλῳ ἐκδοθέντι κατὰ μάϊον τοῦ 1082. Εἰς τοὺς Ἐνετοὺς παρεχωρήθη περὶ τὸν λιμένα τοῦ Πέρα, ὅστις ἀνέκαθεν ἐλογίζετο ὡς τὸ κυριώτατον ἐμπορεῖον τῆς πρωτευούσης, πλησίον τῆς παλαιᾶς ἑβραϊκῆς σκάλας, ὁλόκληρον τμῆμα ὡς κτῆμα αὐτῶν ἀναπαλλοτρίωτον μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἀποβαθρῶν, οἰκιῶν, ἐργαστηρίων, ἀποθηκῶν καὶ ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Ἀκινδύνου ἐκκλησία, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς φαίνεται, ἀνέκαθεν ἐλειτουργοῦντο οἱ αὐτόθι διατρίβοντες Ἐνετοί. Ὁ δοὺξ Ἐνετίας ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πρωτοσεβαστοῦ μετὰ ἀναλόγου

μισθοδοσίας· ὁ πατριάρχης Ἐνετίας ἔλαβε τὴν προςηγορίαν τοῦ ὑπερτίμου μετὰ ἀναλόγου ὡςαύτως μισθοδοσίας. Εἰς πάσας τὰς ἐν Ἐνετίᾳ ἐκκλησίας ὡρίσθη ὅτι θέλει διανέμεται ἐτησίως ἱκανὴ χρυσίου ποσότης ἀπὸ τῶν βασιλικῶν ταμείων. Εἰς δὲ τὴν ἐν Ἐνετίᾳ ἐπ' ὀνόματι τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἀποστόλου Μάρκου μητρόπολιν κατέστησαν ὑπόφοροι πάντες οἱ ἐξ Ἀμάλφιος κατέχοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐργαστήρια. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, ἡ παραχώρησις ἰδίου τμήματος δὲν ἐγένετο μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ καὶ εἰς ἁπάσας τὰς ἄλλας τοῦ κράτους πόλεις «ὅποι ποτ' ἂν ἐκεῖνοι ᾐτήσαντο» καὶ προςέτι ὡρίσθη ὅτι οἱ Ἐνετοὶ καθ' ὅλον τὸ κράτος θέλουν πωλεῖ καὶ ἀγοράζει μηδένα καταβάλλοντες τελωνιακόν, λιμενικόν, ἢ ἄλλον οἷον δήποτε φόρον, ὄντες «ἔξω πάσης Ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας.» Ἵνα κατανοήσωμεν ὁπόση ἐλάττωσις ἐκ τούτου ἐπῆλθεν εἰς τὰς εἰςπράξεις τοῦ δημοσίου ταμείου, δέον νὰ προςθέσωμεν ὅτι τοιαῦται ἐντελῶς ἀφορολόγητοι ἐνετικαὶ ἀποικίαι ἱδρύθησαν, παρεκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα ἀξιόλογα τοῦ κράτους ἐμπορεῖα, τὰ ὁποῖα συνέπεσε μὲν καὶ ἄλλοτε νὰ ἀναφέρωμεν, ὀνομάζομεν δὲ αὖθις ἐνταῦθα πρὸς πλείονα τοῦ ἀναγνώστου εὐκολίαν. Ῥητῶς λοιπὸν μνημονεύονται ἐνετικαὶ ἀποικίαι ἐν Ἀσίᾳ μὲν εἰς Λαοδίκειαν, Ἀντιόχειαν, Μάμιστρα, Ἄδανα, Ταρσόν, Ἀττάλειαν, Στρόβιλον, Χίον, Θεολόγον, καὶ Φώκαιαν· ἐν Εὐρώπῃ δὲ εἰς Δυῤῥάχιον, Αὐλῶνα, Κέρκυραν, Βόνιτσαν, Μεθώνην, Κορώνην, Ναύπλιον, Κόρινθον, Θήβας, Ἀθήνας, Εὔβοιαν, Δημητριάδα, Θεσσαλονίκην, Χρυσόπολιν, Περιθεώριον, Ἄβυδον, Ῥαιδεστόν, Ἀδριανούπολιν, Ἄπραν, Ἡράκλειαν καὶ Σηλυβρίαν. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προςθέσωμεν ὅτι τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς, τὸ δὲ τοῦ καιροῦ προϊόντος, ἀνάλογοι ἐνετικαὶ ἀποικίαι ἐσυστήθησαν καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου καὶ εἰς Κρήτην καὶ εἰς Κύπρον καὶ εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου, καὶ ὅτι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἐνετικῆς σημαίας καὶ διά τινων πρὸς αὐτὴν παραχωρήσεων πολλαὶ καὶ ἄλλαι εὐρωπαϊκαὶ πόλεις καὶ ἐπικράτειαι ἠδύναντο καταχρηστικῶς νὰ νέμωνται τὴν αὐτὴν ἐν τῷ κράτει ἀτέλειαν, εὐλόγως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ βυζαντινὴ κυβέρνησις ἀπώλεσεν ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων κατὰ μικρὸν ἀξιολογώτατον μέρος τῶν εἰςπράξεων αὐτῆς. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν· ἀλλ' αἱ

ἐνετικαὶ αὗται ἀποικίαι κυβερνώμεναι ἅπασαι ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μητροπόλεως αὐτῶν καὶ διὰ ταύτης ὑπὸ τῆς ἐν Ἐνετίᾳ κεντρικῆς κυβερνήσεως, καὶ πλουτήσασαι καὶ θαλασσοκρατήσασαι, καὶ ἀκριβεστάτας συλλέξασαι γεωγραφικὰς καὶ πολιτειογραφικὰς περὶ τοῦ τόπου γνώσεις, καὶ ποικιλοτρόπως περιπλακεῖσαι εἰς τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ αὐτοῦ συμφέροντα, ἀναγκαίως παρεσκεύασαν τὴν μετὰ 120 ἔτη ἐπελθοῦσαν ὁριστικὴν αὐτοῦ κατάκτησιν.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ θυσίαι δι' ὧν ὁ Ἀλέξιος ἐξηγόρασε τὴν συμμαχίαν. Ἠδύνατο ἆρά γε νὰ ἀποφύγῃ τὰς θυσίας ταύτας; Νομίζομεν ὅτι ἠδύνατο. Βεβαίως οἱ Ἐνετοὶ προςήνεγκον αὐτῷ λόγου ἀξίας ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ δὲν ἐμπόδισαν τὸν Ῥοβέρτον νὰ διαπεράσῃ τὸν Ἀδρίαν· καὶ ἐπὶ τέλους ὁ ἀγὼν ἐκρίθη κατὰ ξηρὰν καὶ οὐχὶ κατὰ θάλασσαν. Οὐδὲ ἐπιτρέπεται νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἂν ὁ Ἀλέξιος δὲν προςῳκειοῦτο διὰ πάσης θυσίας τοὺς Ἐνετούς, οὗτοι ἠδύναντο νὰ ῥίψωσι τὸ βάρος τῆς δυνάμεώς των εἰς τὴν ἀντίθετον πλάστιγγα συμμαχοῦντες μετὰ τοῦ Ῥοβέρτου. Οἱ Ἐνετοὶ ἐκέρδαινον τοσαῦτα ἀπὸ τῶν εἰρηνικῶν αὐτῶν πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς σχέσεων, ὥςτε δὲν ἤθελον διακινδυνεύσει τὰ βέβαια αὐτῶν ὠφελήματα ἐπὶ τῇ ἐπισφαλεῖ ἐλπίδι τοῦ νὰ ἀποκτήσωσιν ἔτι μείζονα. Τὸ πολὺ δὲν ἤθελον παράσχει τῷ Ἀλεξίῳ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ στόλου των· ἀλλὰ τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ὅτι ὁ Ῥοβέρτος ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ βούλευμα αὐτοῦ, οὐχὶ διότι ἡττήθη κατὰ θάλασσαν, ἀλλὰ διότι ἐπανειλημμένως κατὰ ξηρὰν κατετροπώθη. Αἱ παραχωρήσεις λοιπὸν ἐκεῖναι ὑπῆρξαν ἓν τῶν μεγαλητέρων τοῦ Ἀλεξίου σφαλμάτων.

Εὐτυχῶς ἐνῷ ἔπραττε τὸ λάθος τοῦτο, ἠσχολεῖτο ἐνταὐτῷ δραστηρίως εἰς τὴν διοργάνωσιν τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων. Πρὸ πάντων εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων, καὶ τόσῳ πλειοτέρων χρημάτων, ὅσῳ ἐπρόκειτο νὰ ἐπαρκέσῃ ὄχι μόνον εἰς συντήρησιν μεγάλου στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν συμμάχων. Εἴδομεν ὅτι εἰς μόνον τὸν Ἐῤῥῖκον Δ'. ἐδέησε νὰ ἀποστείλῃ 360,000 χρυσῶν, ἤτοι ὑπὲρ τὰ 6,000,000 δραχμῶν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τακτικαὶ εἰςπράξεις δὲν ἦσαν ἱκαναὶ νὰ θεραπεύσωσι τοσαύτας χρείας, διὰ τὴν παραλυσίαν εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ἡ διοίκησις, ἥτις ἦτο

ἀδύνατον νὰ ἀνορθωθῇ ἐντὸς μικροῦ διαστήματος, ἡ νέα κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ ἐκτάκτους συνδρομάς. Ἡ μήτηρ τοῦ βασιλέως, ὁ ἀδελφὸς Ἰσαάκιος, ἅπαντες οἱ Κομνηνοί, ἅπαντες οἱ μεγιστᾶνες ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἀποθέσωσιν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος, κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν, τὸ πλεῖστον τῆς ἰδίας αὐτῶν περιουσίας. Καὶ μετ' ὀλίγον κατέστη ἀπαραίτητον νὰ ἐπιβληθῇ χεὶρ καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν θησαυρῶν. Ἐπειδὴ δέ τινες ἐκ τῶν τοῦ κλήρου ἀνθίσταντο, ὁ Ἰσαάκιος, ὅςτις ἐκυβέρνα τότε τὰ πράγματα, διότι ὁ Ἀλέξιος ἀντηγωνίζετο ἤδη πρὸς τὸν Ῥοβέρτον, ἐκκλησιάσας σύνοδον εἰς τὸ τῆς ἁγίας Σοφίας τέμενος, ἀφοῦ πολλὰ εἶπεν ὅπως καταπείσῃ τοὺς δυστροπωτέρους, «ἀναγκάζομαι» ἀνέκραξεν ἐπὶ τέλους, «ἀναγκάζειν οὓς οὐ βούλομαι ἀναγκάζειν», καὶ ἐξετέλεσε τὸ βούλευμα. Ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο ἡ ἀντίπραξις τοῦ ἱερατείου, ὥςτε μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου, ὁ Ἀλέξιος ἐπανελθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐνόμισε δέον νὰ ἀπολογηθῇ περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἱερῶν τούτων χρημάτων ἐπὶ συνελεύσεως εἰς ἣν παρῆσαν ἡ σύγκλητος, τὸ στρατιωτικόν, καὶ οἱ ἔγκριτοι τοῦ κλήρου, καὶ νὰ ὑπομνήσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ὅτι πάντα τὰ ἀφαιρεθέντα «εἰς δέον ἀνήλωτο κατὰ τὸν Περικλέα ἐκεῖνον, καὶ ὑπὲρ τῆς ὑμῶν τιμῆς δεδαπάνηται.» Τούτους τοὐλάχιστον τοὺς λόγους ἀποδίδει αὐτῷ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἄννα, μαρτυροῦσα οὕτω ὅτι ἔκτοτε καὶ αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες τοῦ βυζαντινοῦ κράτους εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐμφορῶνται ὑπὸ τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἀρχαίας ἡμῶν ἱστορίας.

Πρὸ τούτων πάντων ὁ Ἀλέξιος εἶχε διατάξει τοὺς στρατηγοὺς τῆς κατὰ πόντον Ἡρακλείας, καὶ Παφλαγονίας, καὶ Καππαδοκίας, καὶ Χώματος νὰ δράμωσι μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀφοῦ καταλίπωσιν εἰς τὰ θέματα αὐτῶν τὰς ἀπαραιτήτως ἀναγκαίας φρουράς. Προςέτι παρήγγειλε νέαν μεγάλην στρατολογίαν κατά τε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην, προέτρεψεν ἅπαντας τοὺς φρουράρχους τῶν δυτικῶν παραλίων καὶ νήσων νὰ ἀνθέξωσιν ὅσον ἔνεστι μέχρι τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ· ἰδίως δὲ δυςπιστῶν πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰλλυρίας Γεώργιον Μονομαχάτον, τὸν ἑδρεύοντα εἰς Δυῤῥάχιον, τὸ ἐπισημότερον φρούριον τῆς δύσεως, ἐξαπέστειλεν ἀντ' αὐτοῦ ἕνα τῶν πιστοτέρων καὶ ἱκανωτέρων φί-

λων του, τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον. Καὶ τούτων γινομένων, ἐφρόντισε νὰ καταστήσῃ ὅσον οἷόν τε ὀλιγώτερον ὀχληρὰν τὴν γειτονίαν τῶν Τούρκων. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Σολιμὰν, εἶχον γίνει κύριοι πολλῶν θεμάτων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ὅτι εἶχον προελάσει μέχρι Κυζίκου καὶ Νικαίας· ἐκεῖθεν δὲ ὁρμώμενοι ἐλεηλάτουν τὰς πέριξ χώρας, καὶ ἐφορολόγουν πᾶσαν σχεδὸν τὴν Βιθυνίαν. Κατὰ δυστυχίαν δὲν προέκειτο ἤδη νὰ καταπολεμηθῶσι σπουδαίως. Ὁ ἑλληνικὸς χριστιανισμὸς, προςβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ δυτικοῦ, ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἀγωνισθῇ πρὸ πάντων πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ὥςτε ὁ βασιλεὺς μόνον σκοπὸν προέθετο νὰ ἀπομακρύνῃ, ὅσον ἦτο δυνατὸν, ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοὺς Τούρκους, ἀναγκάσας δὲ αὐτοὺς εἰς ἀνακωχήν τινα, νὰ λάβῃ καιρὸν νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ μεγαλητέρου κινδύνου. Ὅθεν διὰ μικρῶν συμπλοκῶν καταστρέψας τὰ περὶ τὴν παραλίαν ἐσπαρμένα τουρκικὰ ἀποσπάσματα, καὶ βιάσας τοὺς πολεμίους νὰ ὑποχωρήσωσι πέραν τῆς Νικομηδείας, συνωμολόγησε πρὸς αὐτοὺς σπονδὰς, δι' ὧν ἐδόθη μὲν αὐτοῖς ὅριον τὸ ποτάμιον ὁ Δράκων (σήμερον ὀνομαζόμενον Κιργετσὶδ καὶ ἐκβάλλον εἰς τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον), ὑπεχρεώθησαν δὲ οὗτοι νὰ μὴ ὑπερβαίνωσι τὸ ποτάμιον τοῦτο.

Πρὶν ἔτι ἐξομαλυνθῶσιν οἱ πρὸς ἀνατολὰς περισπασμοὶ, εἶχεν ἀρχίσει ὁ Ῥοβέρτος τὴν πολιορκίαν τοῦ Δυῤῥαχίου, καίτοι πολλὰ ἔπαθεν ἐν τῷ μεταξὺ ἀτυχήματα. Εἴδομεν ὅτι, ἐκπλεύσας ἐκ Βρεντησίου περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰουνίου μηνὸς, αὐτὸς μὲν ἐπεχείρησε τὴν ἅλωσιν τῆς Κερκύρας, τὸν δὲ υἱὸν Βοημοῦνδον ἔπεμψεν ἵνα προκαταλάβῃ ἐπὶ τῆς στερεᾶς χωρία τινὰ ἐπιτήδεια εἰς ἀπόβασιν. Ἡ κατάστασις τῶν φρουρίων εἶχε παραμεληθῆ οὐδὲν ἧττον ἢ ὁ στρατὸς ἐπὶ τῶν προηγουμένων βασιλέων, τὸ δὲ βραχὺ διάστημα τοῦ χρόνου τὸ μεσολαβῆσαν μεταξὺ τῆς ἀφίξεως τοῦ Παλαιολόγου εἰς τὴν παραλίαν ἐκείνην καὶ τῆς ἐπιπλεύσεως τῶν πολεμίων δὲν ἐπέτρεψεν ὅλων τῶν φρουρίων τὴν ἀποχρῶσαν ἐπισκευήν. Ὁ Παλαιολόγος μόλις προέφθασε νὰ βελτιώσῃ ὁπωςοῦν τὰ ὀχυρώματα τοῦ Δυῤῥαχίου, τοῦ δὲ πρὸς μεσημβρίαν τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως κειμένου Αὐλῶνος, ἠδυνήθη εὐχερῶς νὰ καταστῇ κύριος ὁ Βοημοῦνδος. Μετὰ δὲ τὴν χείρωσιν τῆς Κερκύρας, ἐπελθὼν

τος καὶ τοῦ Ῥοβέρτου εἰς Αὐλῶνα, μία μὲν τοῦ στρατοῦ μοῖρα ἀπεβιβάσθη ἐνταῦθα, καὶ εἰς τὸν Βοημοῦνδον ἐπετράπη νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὴν διὰ ξηρᾶς ἐπὶ τὸ Δυῤῥάχιον, ἐνῷ ὁ Ῥοβέρτος μετὰ τῆς λοιπῆς στρατιᾶς καὶ τοῦ στόλου ἀπῆλθε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν. Ἀλλ' ἅμα διελθὼν τὴν Κέρκυραν καὶ πρὸς τὸ Δυῤῥάχιον ἀποκλίνας, καταλαμβάνεται ὁ στόλος, περὶ τὸ ἀκρωτήριον τὸ καλούμενον Γλῶσσα, ὑπὸ τρικυμίας φοβερᾶς, καὶ διασκορπισθεὶς πάσχει τὰ πάνδεινα. Αὐτὸς ὁ Ῥοβέρτος ὑπέστη τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἀνεδείχθη ὅμως ὡς πάντοτε ἀτρόμητος, ἐσώθη μετὰ τῶν πλείστων πλοίων, καὶ περιμείνας εἰς Γλαβινίτζαν 7 ἡμέρας, ἵνα συνέλθωσι μὲν οἱ θαλασσομαχήσαντες, ἀναπαυθῶσι δὲ τὰ στρατεύματα, ἐπέλθῃ δὲ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ὁ Βοημοῦνδος, ἐξώρμησεν αὖθις ἐπὶ τὸ Δυῤῥάχιον, ὥςτε περὶ τὰ μέσα ἰουλίου ἐστρατοπέδευσαν πάντες ἐνώπιον τῆς πόλεως ἐκείνης, τῆς πάλαι πολυθρυλήτου Ἐπιδάμνου. Μόλις ὅμως συμπληρώσαντες τὰς πρώτας τῆς πολιορκίας παρασκευὰς, μανθάνουσιν ὅτι ἐπέρχεται ὁ ἐνετικὸς στόλος. Ὁ Ῥοβέρτος ἐκπέμπει κατ' αὐτοῦ τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον, ὅςτις ἀνέδειξεν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἐξαίρετον τόλμην καὶ καρτερίαν, ἀλλ' ἡττήθη κατὰ κράτος ὑπὸ τῆς ὑπερεχούσης τέχνης καὶ ἐμπειρίας τῶν ἀντιπάλων. Οἱ νικηταὶ εἰςελθόντες εἰς τὸν λιμένα τοῦ Δυῤῥαχίου ἐτροφοδότησαν τὸ φρούριον. Ἐπειδὴ δὲ μετ' ὀλίγον προςῆλθε καὶ ἡ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σταλεῖσα ναυτικὴ μοῖρα καὶ ἡνώθη μετὰ τῶν Ἐνετῶν, ὁλοσχερῶς ἐθαλασσοκράτησαν οἱ βυζαντινοί. Πᾶσα ἡ πρότερον ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν καταληφθεῖσα παραλία ἀπέστη ἤδη καὶ ἔπαυσε παρέχουσα χρήματα καὶ τροφάς· ἡ μετὰ τῆς Ἰταλίας συγκοινωνία διεκόπη· οἱ πολέμιοι περιῆλθον ἐντεῦθεν εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν· πρὸς τούτοις ἡ ἔνδεια τῶν ἀναγκαίων παρήγαγε παρ' αὐτοῖς λοιμὸν μέγαν· ὁ ἀπὸ τῆς τρικυμίας καὶ τῆς ναυτικῆς ἥττης ἐλαττωθεὶς στρατὸς ἠκρωτηριάσθη ἔτι μᾶλλον· ἀνηγγέλλετο δὲ ἡ προςεχὴς ἄφιξις αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξίου μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς. Καὶ ὅμως οὐδεμία τῶν συμφορῶν τούτων ἴσχυσε νὰ διασείσῃ τὸ ἀπτόητον τοῦ Ῥοβέρτου φρόνημα, ὅπερ δικαίως θαυμάζει ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνή.

Ἀλλ' ἂν τοιοῦτος ἦτο ὁ Ῥοβέρτος, εἶχε κατέναντι αὐτοῦ ἄνδρα ἴσον μὲν κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν πολεμικὴν ἄσκησιν, πλεονε-

κτοῦντα δὲ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Πρὸ τῆς ναυτικῆς ἥττης τὸ μέγεθος τοῦ ἔτι ἀκμάζοντος νορμαννικοῦ στρατοῦ, ὁ πανταχόθεν ἀποκλεισμὸς τῆς πόλεως, ἡ λαμπρότης τῶν ἱπποτικῶν πανοπλιῶν τῶν πολεμίων καὶ ἡ πολλὴ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν φήμη εἶχεν ἐκφοβίσει ὁπωσοῦν τὴν φρουρὰν τοῦ Δυῤῥαχίου. Ἀλλ' ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος ἐπιτηδείως παρασκευάσας τὴν πόλιν πρὸς ἄμυνάν τε καὶ ἐπίθεσιν, νυχθημερὸν περιφερόμενος εἰς τὰ τείχη, ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν ἀκριβῆ τῶν διατεταγμένων ἐκτέλεσιν, ὑπομιμνήσκων τοῖς πᾶσι τὸ καθῆκον τὸ ὁποῖον πρῶτος αὐτὸς ἐξεπλήρου προθύμως, καὶ ἐπαγγελλόμενος ταχείας καὶ ἀποχρώσας τὰς ἐπικουρίας, μετέδωκεν εἰς πάντας τὸ πληροῦν τὴν καρδίαν αὐτοῦ θάῤῥος. Καὶ ἐπειδὴ ἤξευρεν ὅτι τινὲς τῶν κατοίκων πιστεύουσιν εἰς τὸν περὶ τοῦ Μιχαὴλ μῦθον τοῦ Ῥοβέρτου, διὰ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸν ἀντίπαλον τὸ ἠθικὸν τοῦτο προτέρημα, κατέφυγεν εἰς μηχάνημα μαρτυροῦν ὅτι πολλάκις ἡ χρηστότης εἶναι ἐπιτηδειοτέρα τῆς μοχθηρᾶς πανουργίας. Διότι ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν Νορμαννὸν ἡγεμόνα πρεσβείαν τῶν ἐπισημοτέρων πολιτῶν, εἰπόντων ὅτι, ἂν τῷόντι συνεπάγεται μεθ' ἑαυτοῦ τὸν βασιλέα Μιχαὴλ, δὲν ἔχει οὗτος εἰμὴ νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τῆς πόλεως, ἵνα πάντες προσκυνήσωσιν αὐτόν. Ὁ Ῥοβέρτος ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα ταύτην· καὶ ἀπελθόντων τῶν πρέσβεων, προστάσσει εὐθὺς νὰ κοσμήσωσι πολυτελῶς τὸν Ψευδομιχαὴλ, μετὰ λαμπρᾶς δὲ προπομπῆς, παντοίοις ὀργάνοις μουσικοῖς καὶ κυμβάλοις συνοδευόμενον, προσάγει αὐτὸν εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως. Ἅπαντες οἱ κάτοικοι εἶχον συῤῥεύσει εἰς τὰς ἐπάλξεις, ἵνα παρευρεθῶσιν εἰς τὸ παράδοξον τοῦτο θέαμα. Ἀλλ' ἅμα πλησιάσαντος ὁπωσοῦν τοῦ γόητος, ὥστε διεκρίθησαν οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου αὐτοῦ, καταιγὶς χλευασμῶν καὶ ὕβρεων ὑπεδέχθη τὸν αὐτοσχέδιον βασιλέα, διότι πλεῖστοι τῶν ἐπιφανεστέρων πολιτῶν εἶχον γνωρίσει τὸν ἄνθρωπον ὑπηρετοῦντα ἄλλοτε ὡς οἰνοχόον ἐν τῇ αὐλῇ. Ἔτι δὲ ἀγανακτοῦντος τοῦ ἥρωος καὶ σφαδάζοντος τοῦ Ῥοβέρτου διὰ τὸν ἐμπαιγμὸν ὃν ὑπέστησαν, ἐξορμᾷ αἴφνης ἡ τοῦ Δυῤῥαχίου φρουρὰ, καὶ οὐ μικρὰν ἐπαγαγοῦσα εἰς τὸ τεθορυβημένον στρατόπεδον τῶν πολεμίων ζημίαν, ἐπανῆλθεν ἀβλαβὴς ἐντὸς τοῦ τείχους. Καὶ ἐπὶ τῆς ναυμαχίας δὲ πρὸς τοὺς

Ενετούς, ὁ Παλαιολόγος ἐπεχείρησεν ἔξοδον, καθ' ἣν προελάσας μέχρι τῆς παρεμβολῆς τοῦ Ῥοβέρτου, ἐπήγαγεν ἱκανὸν εἰς τοὺς πολεμίους φόνον.

Μετὰ δὲ τὴν κατὰ θάλασσαν ἧτταν τῶν Νορμαννῶν ἐπήρθη ἔτι μᾶλλον τὸ φρόνημα τῶν πολιορκουμένων. Ἂν ὁ πεισματώδης Ῥοβέρτος δὲν ἔπαυεν ἐπιτιθέμενος διὰ ποικίλων μηχανῶν ἐπιτηδείων πρὸς τειχομαχίαν, ὁ Παλαιολόγος μὴ ἀρκούμενος νὰ ἀποκρούῃ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὰς ἐφόδους τοῦ ἀντιπάλου, ἐπεχείρει ἐξόδους πολὺ τῶν προτέρων μεγαλητέρας, καθ' ἃς ἀείποτε μὲν ἔδιδε δείγματα λαμπρᾶς γενναιότητος, πολλάκις δὲ ἔλαβε πληγὰς βαρείας. Οὐδὲν ἧττον ὅμως ἐνεκαρτέρει ὁ Ῥοβέρτος, περιέσφιγγεν ὁσημέραι στενότερον τὴν πόλιν καὶ κατέλαβε τὰ πέριξ ὄρη καὶ τέμπη εἰς τρόπον ὥςτε νὰ ἀποκλείσῃ πᾶσαν τροφῶν διάβασιν. Μάλιστα δὲ ἠνώχλει τοὺς πολιορκουμένους καὶ πλείστας παρεῖχεν ἐλπίδας τῷ Ῥοβέρτῳ μέγας τις μόσυν, ἤτοι ξύλινος πύργος, ὃν οὗτος κατεσκεύασεν ὑψηλότερον τῶν πύργων, δι' ὧν ἦσαν ὠχυρωμένα τὰ τείχη τοῦ φρουρίου. Τὸ ἄνω τοῦ ξυλίνου τούτου πύργου πάτωμα ἐκλείετο διὰ θύρας δι' ἧς 500 ἄνδρες ἔμελλον νὰ εἰςβάλωσιν εἰς τὴν πόλιν. Ὁ Παλαιολόγος παρατηρήσας καλῶς τὰ κατὰ τὴν μηχανὴν ταύτην, κατεσκεύασε διὰ νυκτὸς ἕτερον πύργον τοῦ αὐτοῦ ὕψους, ἔχοντα δὲ προςηρτημένην ἀπὸ τῆς μιᾶς αὐτοῦ ἄκρας δοκὸν ἰσομήκη τῇ ἀποστάσει εἰς ἣν ἵστατο ὁ τῶν πολεμίων πύργος· ὥςτε καταπίπτουσα ἔφρασσε διὰ τῆς ἄλλης ἄκρας τὴν θύραν τὴν μέλλουσαν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς γέφυρα καὶ ἐμπόδιζεν αὐτὴν τοῦ νὰ ἀνοιχθῇ. Τὸ ἐπινόημα τοῦτο ἐματαίωσε παντάπασι τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ῥοβέρτου, καὶ ἐνῷ οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἠγωνίζοντο παντὶ σθένει νὰ καταβιβάσωσι τὴν θύραν, κατεχαλαζοῦντο ἀπὸ τοῦ ἀντιθέτου πύργου διὰ βελῶν καὶ λίθων, καὶ κατεφλέγοντο διὰ ναύθης καὶ πίσσης, ὥςτε μετ' ὀλίγον ἐμπρησθέντος τοῦ τῶν πολεμίων πύργου, οἱ μὲν εἰς τὸ ἄνω αὐτοῦ πάτωμα εὑρισκόμενοι Νορμαννοὶ ἐκρημνίζοντο, οἱ δὲ κάτω ἱστάμενοι ἀνοίξαντες τὴν περιπέζιον θύραν ἔφευγον. Τῇ δὲ στιγμῇ ἐκείνῃ ὁ Παλαιολόγος ἐξάγει διὰ τῆς πυλίδος τοῦ φρουρίου λογάδας τινὰς ἄνδρας, οἵτινες κατακόψαντες ὅσους ἀπήντησαν Νορμαννούς, συνεπλήρωσαν ἔπειτα τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ πύργου.

'Αλλ' ἤδη ἐπήρχετο εἰς βοήθειαν τοῦ Δυῤῥαχίου αὐτὸς ὁ 'Αλέξιος. Συμβιβασθεὶς, ὡς προείπομεν, προχείρως πρὸς τοὺς Τούρκους, καὶ συγκεντρώσας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἅπαντα τὰ διαθέσιμα τάγματα τῆς 'Ασίας, ἔτι δὲ καὶ πολλοὺς νεοσυλλέκτους, ἐξεστράτευσεν ἐκ τῆς πρωτευούσης περὶ τὰ τέλη αὐγούστου, μετὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, ἀφοῦ κατέστησεν ἐπίτροπον τῆς κυβερνήσεως τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν 'Ισαάκιον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς μητρός. Ἔγραψε δὲ πρὸς τὸ ἐν 'Αδριανουπόλει στρατόπεδον, ὅπου εἶχον συῤῥεύσει οἱ ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν νεοσύλλεκτοι, νὰ ἔλθῃ νὰ συνενωθῇ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν τοῦ Ἕβρου διάβασιν. Τὸ στρατόπεδον τοῦτο ἐτάσσετο ὑπὸ τὸν γνωστὸν ἤδη ἡμῖν Πακουριανὸν, προχειρισθέντα δομέστικον τῆς Δύσεως, καὶ διορίσαντα ὑποστράτηγον αὐτοῦ τὸν Νικόλαον Βρανᾶν «ἄνδρα γενναῖον καὶ πολλὴν ἐμπειρίαν ἔχοντα περὶ τὰ πολεμικά.» 'Ενωθέντων δὲ τῶν δύο μεγάλων τοῦ στρατοῦ τμημάτων, ὁ 'Αλέξιος ἐπεθεώρησε τὴν ὅλην δύναμιν καὶ ὥρισε τὰς ἀναγκαίας αὐτῆς διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις. Τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ἦρχεν ὁ Κωνσταντῖνος Ὦπος, τῶν Μακεδόνων ὁ 'Αντίοχος, τῶν Θετταλῶν ὁ 'Αλέξανδρος Καβασίλας. Παρείποντο δὲ δισχίλιοι καὶ ὀκτακόσιοι Παυλιανῖται ὑπὸ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν Ξαντᾶν καὶ Κουλέοντα· οἱ Παυλιανῖται οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι τῶν πολυθρυλήτων ἐκείνων αἱρετικῶν τῆς 'Ασίας, οἵτινες ἐπανειλημμένως κατατροπωθέντες ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων ἐπανειλημμένως μετῳκίσθησαν εἰς τὰς περὶ Φιλιππούπολιν χώρας καὶ ἀνεδείχθησαν ἀείποτε μαχηταὶ μὲν φοβεροὶ διὰ τὴν ἀρειμάνιον ἀνδρείαν, σύμμαχοι δὲ τῶν Βυζαντινῶν ἀμφίβολοι διὰ τὴν ἀλλοτριότητα τῶν δογμάτων. Τοὺς Βαρδαριώτας, ἀποικίαν περσικὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Θεοφίλου περὶ 'Αξιὸν ἐγκατασταθεῖσαν, ἦγεν ὁ γενναῖος Τατίκιος, ἀπὸ πατρὸς μὲν Τούρκου γεννηθεὶς, ἀλλ' ἀνατραφεὶς ἐν τῷ χριστιανισμῷ καὶ ἀναδείξας ἀρετὰς ἀξίας τοῦ νέου αὐτοῦ δόγματος. Καὶ ἄλλους δὲ τοιούτους Τούρκους θέλομεν ἀπαντήσει εἰς ταύτην τὴν περίοδον τῆς μεταξὺ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ μωαμεθανισμοῦ πάλης, ἀποδεξαμένους τὸ θεῖον βάπτισμα καὶ διαπρέψαντας εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν. Τελευταῖον, τῶν σωματοφυλάκων τοῦ βασιλέως καὶ τῶν φραγκικῶν ταγμάτων προΐσταντο ὁ Πανουκωμίτης καὶ ὁ

Κωνσταντῖνος Οὑμβερτόπουλος, τῶν δὲ Βαριάγων, ὁ Ναμπίτης. Προςῆλθε δὲ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ὡς σύμμαχος καὶ ὁ τῶν Σέρβων ἡγεμὼν Βοδῖνος.

Ὁ Ἀλέξιος χρονοτριβήσας ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονίκην διὰ νὰ γυμνάσῃ ὁπωςοῦν τὸν αὐτοσχεδίως συναρμολογηθέντα ἐκεῖνον στρατόν, καὶ νὰ λάβῃ ἀκριβεστέρας περὶ τῶν κατὰ Ῥοβέρτον εἰδήσεις, ἐπλησίασε μεσοῦντος τοῦ ὀκτωβρίου εἰς τὸ Δυῤῥάχιον, ἐστρατοπέδευσεν ἐπὶ λόφου ἐν διαστήματι τεσσάρων σταδίων ἀπὸ τοῦ φρουρίου, ἔχων ἀριστερόθεν μὲν τὴν θάλασσαν, δεξιόθεν δὲ ὄρος ὑψηλόν, καὶ ἐν τῷ ἅμα διεμήνυσε τὸν Παλαιολόγον νὰ προςέλθῃ εἰς τὸ στρατήγιον. Ὁ συνετὸς τοῦ Δυῤῥαχίου πρόμαχος ἐδίστασε κατ' ἀρχὰς νὰ ὑπακούσῃ, διότι δὲν ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν εἰς τοσοῦτον ἐπισφαλῆ στιγμήν· ἀλλὰ λαβὼν ἐπανειλημμένην παραγγελίαν ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ· καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ἀφοῦ ἐξέθετο πάντα τὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς πολιορκίας γενόμενα καὶ τὴν παροῦσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ἠρωτήθη ἂν νομίζῃ καλὸν νὰ συναφθῇ μάχη κρίσιμος πρὸς τοὺς πολεμίους. Ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος ἀπήντησεν ὅτι ὄχι· καὶ ὅτι φρονεῖ προτιμότερον νὰ ἀποκλεισθῇ πανταχόθεν ὁ Ῥοβέρτος, νὰ στενοχωρηθῇ δι' ἀδιαλείπτων ἀκροβολισμῶν, νὰ στερηθῇ τῶν ἀναγκαίων τροφῶν καὶ οὕτω νὰ βιασθῇ νὰ παραδώσῃ τὰ ὅπλα. Ἡ γνώμη αὕτη τὴν ὁποίαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν πρεσβυτέρων ἀξιωματικῶν ἀπεδέχοντο, ἦτο ὁμολογουμένως ἡ συνετωτέρα. Τῳόντι ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου ἦτο μὲν πολυαριθμότερος τοῦ ἐχθρικοῦ, διότι κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ὑπολογισμοὺς ὁρίζεται εἰς 70,000 ἀνδρῶν, ἐνῷ οἱ περὶ τὸν Ῥοβέρτον δὲν ἦσαν πλειότεροι τῶν 30,000· ἀλλὰ πρὸς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἦσαν ἀσυγκρίτως ἐπιτηδειότεροι τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ πανοπλία αὐτῶν ἦτο ἀσφαλεστέρα, τὰ ὅπλα βαρύτερα, τὰ σώματα ἐν γένει ἀθλητικώτερα καὶ πρὸ πάντων τὸ μάχιμον πνεῦμα σφοδρότερον. Πλὴν τούτου ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου συνηθροίσθη ἐκ τοῦ προχείρου, δὲν ἔλαβε παντάπασι καιρὸν νὰ ἀσκηθῇ, καὶ τὸ χείριστον ἐστερεῖτο ἐθνικῆς ἑνότητος, συγκείμενος, ὅπως εἴδομεν, ἐκ φυλῶν ποικίλων, αἵτινες συνετάσσοντο μὲν ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλ' ἦτο σφόδρα ἀμφίβολον ἂν ἤθελον μείνει πισταὶ εἰς

αὐτὰς, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐνδεχομένων ποικίλων περιπετειῶν τῆς ἐκ παρατάξεως μάχης καὶ μάλιστα ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας. Δὲν συνεκροτεῖτο μὲν καὶ ὁ τοῦ Ῥοβέρτου στρατὸς ἐκ μαχητῶν ἀνηκόντων εἰς μίαν καὶ μόνην φυλήν· οἱ Νορμαννοὶ δὲν ἦσαν εἰμὴ 1,300, ὁ δὲ λοιπὸς ὅμιλος ἀπηρτίσθη ἐξ Ἰταλῶν καὶ ἄλλων τυχοδιωκτῶν. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ πλεονεκτήματος τῶν ὅπλων, ὁ στρατὸς οὗτος παρεσκευάζετο καὶ ἠσκεῖτο ἀπὸ τριῶν ἤδη ἐτῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀπέβη ὁμοειδέστερος τοῦ Βυζαντινοῦ· ἐπὶ πᾶσι δὲ ἔμελλε νὰ δεκαπλασιάσῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἡ πεποίθησις ὅτι ἂν ἡττᾶτο, οὐδεμίαν εἶχε σωτηρίας ἐλπίδα. Τὸ φρονιμώτερον λοιπὸν ἦτο ἀναμφιβόλως νὰ ἀποφύγῃ ὁ Ἀλέξιος, κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῶν ἐμπειροτέρων στρατηγῶν, πάντα κρίσιμον ἀγῶνα, τρίβων τὸν πόλεμον καὶ φθείρων οὕτω κατὰ μικρὸν τὸν ἀντίπαλον. Ἀναλογιζόμενοι ὁπόσον δεινῶς εἶχον τὰ κατὰ τὸν Ῥοβέρτον, συμπεπιεσμένον ὄντα πρὸς τὴν θάλασσαν, μὴ ὄντα κύριον αὐτῆς καὶ δυσκόλως δυνάμενον νὰ λάβῃ ἐπικουρίαν τινὰ ἐξ Ἰταλίας, οὐδόλως διστάζομεν ὅτι ἁπλοῦς ἀπὸ ξηρᾶς ἀποκλεισμὸς ἤθελεν ἀρκέσει ὅπως ἐπαγάγῃ τὴν ἀπώλειαν τῶν πολεμίων. Ὅτε μετά τινας ἐνιαυτούς, ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας, ὁ τοῦ Ῥοβέρτου υἱὸς Βοημοῦνδος ἐπανέλαβε τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος στρατείαν, ὁ Ἀλέξιος ἐμπειρότερος γενόμενος ἠνάγκασε, διὰ τοιούτου τινὸς ἀποκλεισμοῦ, τὸν ἀκάθεκτον Νορμαννὸν νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα, καὶ νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Βυζαντινοῦ μονάρχου. Ἀλλὰ ἤδη παρήκουσε τὴν φωνὴν τῆς συνέσεως. Τὸ λαμπρὸν ἐπιτελεῖον ὑπὸ τοῦ ὁποίου περιεστοιχίζετο, οἱ Δοῦκαι, οἱ Συναδηνοί, οἱ υἱοὶ τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους, νεανίαι φιλότιμοι καὶ φιλοκίνδυνοι, ἠγανάκτησαν ἀκούσαντες τὴν γνώμην τῆς ἀφανοῦς τοῦ πολέμου διεξαγωγῆς· αὐτὸς ὁ βασιλεὺς εὑρισκόμενος ἔτι εἰς τὰ μεθόρια τῆς νεανικῆς καὶ τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας διετέλει ὀργῶν νὰ ἐκδικήσῃ τὴν τιμὴν τοῦ περιϋβρισθέντος κράτους καὶ νὰ ἀντιπαραταχθῇ πρὸς ἕνα τῶν ὀνομαστοτέρων μαχητῶν τῆς Δύσεως· ὅθεν ἀπεφασίσθη ὁ ἐκ τοῦ συστάδην ἀγών.

Ὁ ἀγὼν οὗτος συνεκροτήθη παρὰ τὴν παραλίαν αὐτὴν τὴν περὶ τὸ Δυῤῥάχιον τῇ 18 ὀκτωβρίου 1081. Ἡ δεξιὰ τῶν Νορμαννῶν πτέρυξ τεταγμένη οὖσα παρὰ τὴν θάλασσαν εἶχεν ἤδη κατατρο-

πωθῇ, ὅτε ἡ ἀνένδοτος καρτερία τοῦ Ῥοβέρτου στρατηγοῦντος ἐν τῷ μέσῳ τῆς παρατάξεως, μετέβαλε τὴν τύχην τοῦ ἀγῶνος· ἡ δ' ἀπιστία τοῦ βασιλέως τῶν Σέρβων Βοδίνου, ἐγκαταλιπόντος τὸ στρατόπεδον εἰς τὴν κρισιμωτέραν στιγμὴν, συνεπλήρωσε τὴν ἧτταν τῶν Βυζαντινῶν, καὶ τὴν ἑσπέραν τῆς θλιβερᾶς ἐκείνης ἡμέρας ὁ εὐτυχὴς Ῥοβέρτος διενυκτέρευσεν ἐντὸς τῆς βασιλικῆς σκηνῆς. Ἀλλὰ ἑξακισχίλιοι νεκροὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ ἐμαρτύρησαν ὅτι ἡ νίκη ἠμφισβητήθη πεισματωδῶς. Ἐν τοῖς πρώτοις ἔπεσεν ὁ γηραιὸς Νικηφόρος Παλαιολόγος, ὅστις, ἀφοῦ ἔπραξεν ἄλλοτε τὸ λάθος νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὸν Ῥωμανὸν Διογένην, ἔπειτα δὲ ἔμεινε πιστὸς μέχρις ἐσχάτων εἰς τὸν Βοτανειάτην, εἶχεν ἐπὶ τέλους ἀφοσιωθῇ ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὸν νέον τοῦ κράτους σωτῆρα. Καὶ εἶχε μὲν γνωματεύσει κατὰ τῆς μάχης, ἀλλ' ἀποφασισθείσης ἅπαξ αὐτῆς ἀπέθανε περιφανῶς ἀγωνιζόμενος παρὰ τῷ υἱῷ Γεωργίῳ. Ἀλλὰ καὶ ἅπαντες σχεδὸν οἱ νεανίαι ἐκεῖνοι, οἵτινες εἶχον παρασύρει τὸν Ἀλέξιον, ἐξέπλυναν διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν τὸ ἁμάρτημα τῆς προπετοῦς συμβουλῆς των· ἅπαντες σχεδὸν ἔπεσον ἐκθύμως ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ κράτους καὶ ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος προπολεμοῦντες, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς τοῦ προβεβασιλευκότος Κωνσταντίνου Δούκα καὶ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαὴλ Ζ'., ὁ Νικηφόρος Συναδηνὸς «ἀνὴρ γενναῖος καὶ ὡραιότατος, καὶ σφαδάζων πάντων ὑπερτερῆσαι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μαχόμενος,» ὁ Ζαχαρίας, πλεῖστοι ἄλλοι, ὀνόματα ἀδικηθέντα ἐλεεινῶς ὑπὸ ἀλλοφύλων, ἤτοι ἀποσιωπηθέντα ἢ προπηλακισθέντα, καὶ μετὰ πολλῶν ἄλλων ἡρώων τῆς αὐτῆς τοῦ παρελθόντος ἡμῶν ἐποχῆς, ἐπὶ 800 ἤδη ἐνιαυτοὺς, ἀπεκδεχόμενα ἔτι, ὅπως καρδίαι ἑλληνικαὶ ἀποδώσωσι τελευταῖον αὐτοῖς τὴν ὀφειλομένην ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην. Αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ἐρριψοκινδύνευσεν ὡς ὁ ἔσχατος τῶν στρατιωτῶν. Ἤδη διαλυομένης τῆς μάχης, τρεῖς λογάδες τοῦ νορμαννικοῦ στρατοῦ μαχηταὶ, θεωροῦντες αὐτὸν ἐγκαρτεροῦντα ἔτι καὶ ἀγωνιζόμενον νὰ ἐμψυχώσῃ τὰ ἁπανταχόθεν τρεπόμενα τάγματα, ὥρμησαν ἀπὸ ῥυτῆρος κατ' αὐτοῦ, προτείναντες τὰ μακρὰ αὐτῶν δόρατα, καὶ ὁ μὲν πρῶτος διήμαρτε τοῦ βασιλέως, μικρὸν παρεγκλίναντος τοῦ ἵππου, τοῦ δὲ, ἀπωσάμενος ὁ Ἀλέξιος τὸ δόρυ διὰ τοῦ ξίφους, ἀποτέ-

μνει τὴν χεῖρα τοῦ σώματος· ὁ δὲ τρίτος πλήττει τὸν βασιλέα κατὰ μέτωπον καὶ συντρίβει τὴν περικεφαλαίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν διαφεύγει τὸν θάνατον, ὕπτιος πεσὼν ἐπὶ τὴν οὐρὰν τοῦ ἵππου καὶ μετ' ὀλίγον ὀρθωθεὶς ἐπὶ τῆς ἐφεστρίδος, καὶ ἑδραῖος καθήσας, καὶ μηδὲν τῶν ὅπλων ἀποβαλὼν, ἀλλὰ γυμνὸν τὸ ξίφος κρατῶν τῇ δεξιᾷ, περίῤῥυτος δὲ ὑπὸ τοῦ ἰδίου αἵματος, τὴν κεφαλὴν ἀπερικάλυπτον ἔχων καὶ τὴν μακρὰν κόμην περιπλανωμένην ταῖς ὄψεσιν, ἐξηκολούθει μαχόμενος μέχρις οὗ ἐπέστη ἡ ἀναπόδραστος τῆς ἀποχωρήσεως ὥρα. Ἐκ τῶν πολεμίων διέπρεψαν ὁ μὲν Ῥοβέρτος ἐπὶ ἀκραδάντῳ εὐσταθείᾳ, ὁ δὲ Βοημοῦνδος ἐπὶ ὁρμῇ ἀκαθέκτῳ, ἅπαντες δὲ οἱ Νορμαννοὶ ἱππόται ἐπὶ ἀνδρείᾳ, τῆς ὁποίας πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐγένοντο θύματα κατὰ τὴν αἱματηρὰν ἐκείνην ἡμέραν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι μεταξὺ τῶν πεσόντων εὑρέθη καὶ ὁ ψευδοβασιλεὺς Μιχαὴλ, ἄδηλον πῶς φονευθείς. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτα εἰσὶ βεβαίως τὰ κατὰ τὴν σύζυγον τοῦ Ῥοβέρτου Γαΐταν, ἥτις παρακολουθήσασα μὲν αὐτὸν εἰς τὴν διαπόντιον ταύτην στρατείαν, μετασχοῦσα δὲ ὅλων τῶν προτέρων κινδύνων, ἠγωνίσθη περιφανῶς καὶ ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ. Τεταγμένη εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα, τὴν κατ' ἀρχὰς ὑπενδοῦσαν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς, διὰ φωνῆς μεγάλης ἀνεκάλει καὶ ὠνείδιζε τοὺς φεύγοντας· καὶ ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούετο, ἔδραμεν ἐπ' αὐτοὺς κρατοῦσα μακρὸν δόρυ, καὶ πλήττουσα δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ διεκώλυσε τὴν πάροδον, καὶ ἀνατρέπουσα τοὺς ἀπειθεστέρους, ἐπανήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν μάχην. Τὸ ἔτι παραδοξότερον ἴσως εἶναι ὅτι ὁ Νορμαννὸς χρονογράφος Γουλιέλμος ὁ Ἄπουλος, ἠθέλησεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐλαττώσῃ τὰ κατορθώματα τῆς ἀληθοῦς ἐκείνης ἀμαζόνος, διότι ἔτυχε νὰ μὴν ἦναι Νορμαννὴ, ἀλλὰ Λογγοβαρδία τὸ γένος, ὁ δὲ χρονογράφος δὲν ἠνείχετο νὰ ὁμολογήσῃ διαπρέψασαν μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ γυναῖκα ἀλλόφυλον. Καὶ ἔπειτα περιμένομεν νὰ μάθωμεν τὴν περὶ τῶν Βυζαντινῶν ἀλήθειαν, ἀπὸ τοιούτων ἱστορικῶν. Ὁπόσον εὐγενεστέρα ἀνεδείχθη ἡ Ἑλληνὶς Ἄννα Κομνηνὴ μὴ διστάσασα νὰ ἀποθαυμάσῃ τὴν ἐξαισίαν ἐκείνην ἀρετὴν καὶ Παλλάδα ἄλλην νὰ ὀνομάσῃ τὴν ἑσπερίαν ἡρωΐδα.

Ἡ νίκη λοιπὸν τοῦ Ῥοβέρτου ὑπῆρξε λαμπρὰ καὶ ὁλοσχερής. Καὶ ὁ μὲν Γρηγόριος Ζ'. σπεύσας νὰ συγχαρῇ ἐπ' αὐτῇ τὸν σύμ-

μαχόν του, ἀπέδωκε τὸ κατόρθωμα εἰς τὰς εὐλογίας τοῦ ἁγίου Πέτρου· ἡ δὲ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ νίκη ὠφείλετο εἰς τὸ ἀκμάζον ἀρειμάνιον πνεῦμα τῶν δυτικῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἀλλὰ καίτοι ὁμολογήσαντες πολλάκις τὴν κατὰ τοῦτο ὑπεροχὴν αὐτῶν, νομίζομεν ἐντούτοις δίκαιον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι, καθ' ἃ ἐξάγεται ἐξ αὐτῶν τῶν περιπετειῶν τῆς προκειμένης μάχης, ὑπῆρχον καὶ μεταξὺ τῶν ἡμετέρων ἄνδρες πολλοὶ ἀντάξιοι τοιούτων ἀντιπάλων, καὶ προςέτι ὅτι οἱ ἀντίπαλοι οὗτοι ἦσαν τότε ἀσυγκρίτως ἀνώτεροι ὅλων τῶν ἄλλων δυτικῶν ἐθνῶν. Οὔτε οἱ Φράγκοι, οὔτε οἱ Λογγοβάρδιοι, οὔτε οἱ Ἀγγλοσάξωνες ἠδυνήθησαν νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοὺς Νορμαννούς. Πλὴν τούτου εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἰς τὴν Γαλλίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Νορμαννοὶ ἠδυνήθησαν νὰ ἱδρύσωσι κράτη διαρκῆ καὶ οὐσιωδῶς νὰ ἀλλοιώσωσι τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἡττηθέντων, ἐνῷ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ τέλους ἀπεκρούσθησαν. Πρὶν ὅμως ἐπέλθῃ τὸ σωτήριον τοῦτο ἀποτέλεσμα, τὰ πρῶτα τῆς ἥττης ἐπακόλουθα ὑπῆρξαν ὀλέθρια.

Ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος δὲν ἠδυνήθη μετὰ τὴν μάχην νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ Δυῤῥάχιον. Ὅθεν τῆς μὲν ἀκροπόλεως αὐτοῦ ἡ ἄμυνα ἀνετέθη ἤδη εἰς τοὺς προὔχοντας τῶν ἀποίκων Ἐνετῶν, τῆς δὲ λοιπῆς πόλεως «τῷ ἐξ Ἀρβανῶν ὁρμωμένῳ Κομισκόρτῃ», λέγει ἡ Κομνηνή. Δευτέραν λοιπὸν ταύτην φορὰν βλέπομεν ἀναφερομένους τοὺς Ἀλβανοὺς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἷς ἐκ τῶν τῆς φυλῆς ἐκείνης ἀνδρῶν λαμβάνει ἀξίωμα δημόσιον ἐπιφανέστατον. Ὁ Κομισκόρτης ἀντέστη καρτερικῶς περὶ τοὺς τέσσαρας ἔτι μῆνας, ἀλλὰ κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1082 διὰ προδοσίας Ἐνετοῦ τινος, ὁ Ῥοβέρτος κατέστη τελευταῖον κύριος τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου. Ἐντεῦθεν δὲ ὡς ἀπὸ ἀσφαλοῦς ὁρμητηρίου ἐπεχείρησε τὴν κατάκτησιν τῆς ἄλλης Ἰλλυρίας καὶ, προελθὼν μέχρι Καστορίας, παρέλαβεν εὐχερῶς τὴν δυςπόρθητον ταύτην πόλιν ἀπὸ τῶν μισθοφόρων Βαριάγων, εἰς οὓς εἶχεν ἀναθέσει αὐτὴν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ βασιλεὺς, ὅστις εἶχε στήσει τὸ στρατήγιον αὐτοῦ εἰς Θεσσαλονίκην περιῆλθε τότε εἰς ἔτι μείζονα τῆς προτέρας ἀμηχανίαν, οὐ μόνον διὰ τὴν τοιαύτην ῥαγδαίαν τῶν πολεμίων πρόοδον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διάλυσιν τοῦ περὶ Δυῤῥάχιον ἡττηθέντος στρατοῦ. Ἕτερος τούτου δὲν ὑπῆρχε συγκεντρωμένος,

είς δὲ τὸν ἀπαρτισμὸν νέας δυνάμεως παρενεβάλλοντο ποικίλα προσκόμματα. Ἐνῷ αἱ περισωθεῖσαι ἐν Ἀσίᾳ ἐπαρχίαι ἐκινδύνευον ἀδιαλείπτως ἀπὸ τῶν Τούρκων, πολλαὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν κατελήφθησαν ἤδη ὡςαύτως ὑπὸ πολεμίων· ἐνῷ οἱ Σέρβοι ἐγκατέλιπον τὰς τάξεις αὐτῶν ἐπὶ αὐτῆς τῆς μάχης, οἱ Παυλιανῖται ἀποχωρήσαντες εἰς Φιλιππούπολιν, ἀπεποιοῦντο νὰ στρατεύσωσι καὶ πάλιν· ἐνῷ οἱ πρῶτοι πόροι ἠναλώθησαν ἐπὶ ματαίῳ, πολλὴ ὑπῆρχε πρὸς εὕρεσιν νέων δυςκολία.

Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος ἦτο ἄνθρωπος ἀπτόητος καὶ πολυμήχανος. Εἰμποροῦμεν ἐνίοτε νὰ κατακρίνωμεν τοὺς τρόπους δι' ὧν ἀντεπάλαιε πρὸς τὰς ἁπανταχόθεν περικειμένας δυςχερείας, ἀλλὰ δὲν θέλομεν εὕρει ποτὲ αὐτὸν ἀμηχανοῦντα καὶ μὴ ἐξεύροντα τί νὰ πράξῃ. Ἡ ἐγκαίρως παρασκευασθεῖσα ἐπανάστασις τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐξεῤῥάγη τελευταῖον καὶ ἠνάγκασε τὸν Ῥοβέρτον νὰ ἐπιστρέψῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1082 εἰς τὴν ἰδίαν χερσόνησον, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ συγχρόνως ὁ πάπας Γρηγόριος Ζ'. περιέστη εἰς ἔσχατον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ Ἐῤῥίκου Δ'. Ὁ Ῥοβέρτος κατέλιπε μὲν ἐν Ἑλλάδι τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως, ὁ δὲ Βοημοῦνδος κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἐκυρίευσε τά τε Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἄρταν· ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος συγκροτήσας ἐκ νέου καὶ γυμνάσας τὸν στρατὸν αὐτοῦ, δὲν ἔπαυσε παρενοχλῶν τοὺς πολεμίους. Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ 1083, ἐπελθόντος τοῦ Βοημούνδου κατὰ τῆς ὀχυρᾶς Λαρίσσης, ἀντεπεξέρχεται ὁ βασιλεὺς, συγκροτεῖται περὶ τὴν πόλιν ταύτην μάχη μεγάλη, καὶ ἐναγώνιος· κατατροποῦνται τελευταῖον οἱ Νορμαννοὶ, καὶ ἐγκαταλιπόντες τὸ κατὰ τῆς Λαρίσσης ἐπιχείρημα, ὑποχωροῦσι κακῶς ἔχοντες εἰς Καστορίαν, ἣν εἶχον καταστήσει δεύτερον αὐτῶν μετὰ τὸ Δυῤῥάχιον ὁρμητήριον ἐν Ἑλλάδι. Ἡ ἀποτυχία αὕτη, ἡ παράτασις τοῦ πολέμου, ἡ δυςμένεια τῶν πέριξ κατοίκων, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργηθῇ τακτικὴ φορολογία, ἄρα οὔτε τακτικὴ μισθοδοσία τοῦ στρατοῦ τῶν πολεμίων, ἔτι δὲ αἱ ἀδιάλειπτοι εἰςηγήσεις τῶν μετὰ τῶν Βυζαντινῶν τεταγμένων Νορμαννῶν, παρήγαγον μετ' ὀλίγον ἐν Καστορίᾳ στάσιν δεινήν. Ὁ στρατὸς ἐξεγερθεὶς, ἀπήτησε τοὺς μισθούς του· ὁ δὲ Βοημοῦνδος δὲν ἠδυνήθη νὰ κατευνάσῃ ἐπὶ μικρὸν τοὺς ἀφηνιάσαντας συναγωνιστὰς, εἰμὴ ὑποσχόμενος νὰ με-

ταθῇ ἀμέσως εἰς Ἰταλίαν ἵνα ζητήσῃ παρὰ τοῦ πατρός του καὶ κομίσῃ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα. Ἀναχωρήσας δὲ κατέλιπεν ἐπίτροπον αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι τὸν κοντόσταυλον Ἀπουλίας καὶ Καλαυρίας Βρυέννιον, ὅστις οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ σχέσιν πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς Βρυεννίους. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι κατήγοντο ἐξ Ἀδριανουπόλεως, ἐνῷ ὁ φραγκικὸς τῶν Βρυεννίων οἶκος ἦτο ἀπόγονος τῶν δουκῶν τῆς Βρεταννίας· ὁ δὲ ἀνὴρ περὶ οὗ ἰδίως ὁ λόγος, συμμετέσχε τῆς ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Νόθου γενομένης τότε πρό τινων ἐνιαυτῶν κατακτήσεως τῆς Ἀγγλίας, καὶ προσελθὼν ἔπειτα πρὸς τὸν Ῥοβέρτον Γυσκάρδον προήχθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ὕπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα.

Ὁ Βρυέννιος αὐτὸς, ἐξ οὗ λογίζεται ἕλκων τὸ γένος ὁ περιφανὴς τοῦ νῦν αἰῶνος φιλέλλην Σατωβριάνδος, ἦτο ἀνὴρ γενναῖος καὶ συνετός. Ἀλλ' ἐξ ὅλων τῶν προεκτεθέντων γίνεται κατάδηλον ὅτι οἱ Νορμαννοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ παραμείνωσι πολὺ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἂν δὲν ἐλάμβανον ἄνευ ἀναβολῆς ἀπὸ τὸν Ῥοβέρτον ἰσχυρὰν ἐπικουρίαν. Ὁ δὲ Ἀλέξιος ἅμα μαθὼν τὴν ἀποδημίαν τοῦ Βοημούνδου, ἀπεφάσισε, προλαμβάνων πᾶσαν ἐνδεχομένην τοιαύτην συνδρομὴν, νὰ ἐξώσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἰσχυρᾶς Καστορίας. Καὶ ἔτι πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 1083 ἐπῆλθεν ἐπὶ τὸ φρούριον τοῦτο μετὰ τῶν ἀπαιτουμένων πολιορκητικῶν μηχανῶν. Ἡ Καστορία κεῖται ἐπὶ χερσονήσου εἰσεχούσης ἐντὸς τῆς ὁμωνύμου λίμνης καὶ κοινωνούσης μετὰ τῆς ἠπείρου διὰ γλώσσης στενῆς, ἥτις ἦτο τότε ὠχυρωμένη διὰ περιβόλου καὶ πύργων καὶ μεσοπυργίων· ἡ δὲ χερσόνησος ἐκείνη στεφανοῦται ὑπὸ ἀποτόμων βράχων ἀσφαλεστέρων καὶ αὐτῶν τῶν τειχῶν. Ὁ Ἀλέξιος στρατοπεδεύσας ἔμπροσθεν τοῦ αὐχένος ἐπεχείρησε τὸ πρῶτον νὰ προσβάλῃ τὸ φρούριον κατὰ μέτωπον, καὶ, στήσας τὰς ἑλεπόλεις καὶ τὰ πετροβόλα μηχανήματα, ἤρχισε νὰ σείῃ νυχθημερὸν τὸν τοῦ τείχους περίβολον· ἀλλὰ θεωρῶν τοὺς ἐντὸς ἐπιμόνως ἀνθισταμένους καὶ ἀδιαλείπτως διορθοῦντας τὰ γενόμενα ῥήγματα, μετέβαλε τρόπον ἐφόδου, διανοηθεὶς τολμηρότερόν τι ἅμα καὶ εὐστοχώτερον. Τὸ ὑπὸ τῆς λίμνης περίκλυστον μέρος τῆς πόλεως περιεκυκλοῦτο, ὡς προείπομεν, διὰ βουνῶν ἀποῤῥώγων, οἵτινες φυσικῷ τῷ λόγῳ δὲν ἐπετηροῦντο ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν τοσοῦτον ἐπιμελῶς ὅσον τὸ κατὰ τὸν ἰσθμὸν τεῖ-

νέου. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς, ἐνῷ ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ὑπῆρξε συγχρόνως τὸ προπύργιον τῆς ἀσθενοῦς τότε Εὐρώπης κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς ἔτι τότε Ἀσίας. Τὸ δὲ παράδοξον, ἀφοῦ συνέτριψε τὰς δυνάμεις τῆς βαρβαρότητος, προςήχθη αὐτὸς βορὰ ἐσχάτη τῶν τελευταίων αὐτῆς σπαραγμῶν.

Ὁ Σελδζουκίδης Σολιμὰν κατεῖχεν ἤδη τὸν Πόντον, τὴν Παφλαγονίαν, τὴν πρὸς μεσημβρίαν τῆς Νικαίας Βιθυνίαν, τὴν Ἰσαυρίαν, μέρος τῆς Κιλικίας, καὶ τὴν μέχρι τῆς Ἀτταλείας παμφυλιακὴν παραλίαν. Τῷ δὲ 1085 ἐκυρίευσε καὶ αὐτὴν τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀλλὰ τοῦτο ἐπήγαγε τὴν καταστροφήν του, διότι εἰς τὸ κατὰ πόδας ἔτος προςβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Τουτοὺς, ἀδελφοῦ τοῦ Μαλεκσὰχ καὶ κληρονομικοῦ ἡγεμόνος τῆς Συρίας, κατετροπώθη αὐτόθι καὶ ἐτελεύτησε. Τότε ὁ ἐπίτροπος ὃν εἶχε καταλίπει εἰς Νίκαιαν, ὀνόματι Ἀβοὺλ Κασὲμ, ἀπεφήνατο ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον καὶ διέλυσε τὰς συνθήκας, ἃς ὁ Σολιμὰν εἶχε συνομολογήσει πρὸς τὸν Ἀλέξιον. Ὁ δὲ ὠφελήθη μὲν ἐκ τῆς ἀνωμαλίας, ἥτις ἐπεκράτησεν ἐπί τινα χρόνον παρὰ τοῖς Τούρκοις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἵνα ἀνακτήσῃ τὴν Σινώπην, τὴν Νικομήδειαν καὶ ἄλλα τινὰ φρούρια· καὶ αὐτὸς μάλιστα ὁ Μαλεκσὰχ ἐπεζήτησε τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἀλεξίου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον κατέλαβε τὴν ὅλην ἀρχὴν τῆς χερσονήσου ἐκείνης ὁ τοῦ Σολιμὰν υἱὸς Κελιδζὲ Ἀρσλάν. Ἀφ' ἑτέρου πρὶν ἔτι ἐξασφαλισθῇ καθ' ὁλοκληρίαν τὸ τοῦ Κελιδζὲ Ἀρσλὰν κράτος, Τοῦρκός τις πειρατὴς, ὀνόματι Τζαχᾶς, ἐγένετο ἀπὸ τοῦ 1089 κύριος οὐ μόνον τῆς Σμύρνης, τῶν Κλαζομενῶν καὶ τῆς Φωκαίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν νήσων Χίου καὶ Λέσβου, ὥςτε ὁ Ἀλέξιος, ἀντὶ νὰ ζητῇ νὰ κυριεύσῃ ὅσα εἶχεν ἀπολέσει ἐπὶ τῆς στερεᾶς μικρᾶς Ἀσίας, ἐδέησε νὰ ἀσχοληθῇ εἰς τὸ νὰ μὴν ἀφήσῃ τοὺς Τούρκους νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Αἱ νῆσοι ἀνεκτήθησαν τῳόντι τῷ 1092, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον ἔτος ὁ Τζαχᾶς ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Κελιδζὲ Ἀρσλάν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐντεῦθεν ὁ τελευταῖος οὗτος ἀπέβη ἰσχυρότερος παρὰ ποτὲ, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς αὐτὸν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀδιακόπως περιεσπᾶτο ὑπὸ ποικίλων ἑτέρων πολεμίων.

Τῳόντι ἐν τῷ μεταξὺ ἐστασίασαν ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ κινήματα εὐχερῶς περιεστάλησαν· ἀλλὰ πολὺ φο-

βερώτερα δεινὰ ἐνέσκηψαν ἀπ' ἄρκτου. Εἴδομεν ὅτι μετὰ τὴν περὶ Δυῤῥάχιον μάχην οἱ Παυλιανῖται ἀπεποιήθησαν νὰ στρατεύσωσι, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας διότι ὁ 'Αλέξιος δὲν ἐπείθετο νὰ σεβασθῇ τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεώς των. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἓν τῶν μεγάλων αὐτοῦ σφαλμάτων. Καθ' ἃ πολλάκις εἴπομεν, οἱ Παυλιανῖται ἦσαν ἄνδρες μαχιμώτατοι, ὥςτε συνέφερεν εἰς τὸν 'Αλέξιον νὰ τοὺς περιποιηθῇ ὅσον ἔνεστιν. 'Ενῷ δὲ ἀντὶ τούτου ἐψύχρανεν αὐτοὺς δι' ἀνοήτου θρησκευτικοῦ ζήλου, ἔπειτα θελήσας νὰ τοὺς τιμωρήσῃ διότι ἀπεποιήθησαν νὰ στρατεύσωσιν, κατέφυγεν εἰς δόλον αἰσχρόν. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ νορμαννικοῦ πολέμου, ἐπανερχόμενος εἰς τὴν βασιλεύουσαν, παρέμεινεν ἡμέρας τινὰς εἰς Μοσυνόπολιν, προςεκάλεσεν ἐκεῖ καὶ ἀφώπλισεν αὐτοὺς δι' ἀπάτης, ἐδήμευσε τὰ κτήματά των, τὰ ὁποῖα διένειμεν εἰς τοὺς ἰδίους στρατιώτας καὶ ἔπειτα ἐξώρισε τοὺς πλείστους εἰς τὰς διαφόρους νήσους, στερηθεὶς οὕτω ἄνευ λόγου μαχητῶν ἀρίστων. 'Αλλὰ τοῦτο δὲν ὑπῆρξε τὸ μόνον ὀλέθριον ἀποτέλεσμα τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου ἁμαρτήματος.

'Ο 'Αλέξιος εἶχε πρὸ καιροῦ παρ' ἑαυτῷ Παυλιανίτην τινὰ θεράποντα ὀνόματι Τραυλὸν, ὅςτις ἀγανακτήσας διὰ τὴν γενομένην εἰς τοὺς ὁμοδόξους αὐτοῦ ἀδικίαν καὶ καταδρομὴν, ἐδραπέτευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ συναγαγὼν περὶ αὐτὸν μοῖραν οὐ μικρὰν ὁπλιτῶν, ἤρχισε νὰ λεηλατῇ τὴν Θράκην καὶ τὴν Βουλγαρίαν. Οὐδὲ εἰς ταῦτο ἀρκούμενος, συνεννοήθη μετὰ τῶν πρὸ καιροῦ ἐντὸς τοῦ κράτους κατασταθέντων Πετσενέγων, καὶ εὗρεν αὐτοὺς ὡς πάντοτε προθύμους νὰ κοινωνήσωσι τῆς λεηλασίας. Συνεμάχησε δὲ μετ' αὐτῶν ἡ τουρκικὴ ὡςαύτως φυλὴ τῶν Κομάνων, καὶ πάντες ὁμοῦ ἐπεχείρησαν πόλεμον διαρκέσαντα ἔτη πολλὰ καὶ ἐπαγαγόντα πλείστας εἰς τὰς χώρας ἐκείνας συμφοράς. Τῷ 1086 οἱ Πετσενέγοι, ὑπερβάντες τὸν Αἷμον, κατετρόπωσαν τὸν μέγαν δομέστικον Πακουριανὸν καὶ τὸν ὑποστράτηγον αὐτοῦ Βρανᾶν, ἀμφοτέρους πεσόντας εἰς τὴν μάχην. 'Αλλὰ μετ' ὀλίγον ἕτερος τοῦ 'Αλεξίου στρατὸς, ὃν ἦγεν ὁ Τατίκιος, ἀνεχαίτισεν αὐτοὺς, ἡττηθέντας καὶ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Μαυροκατακαλῶν καὶ Βεμπητζιώτου καὶ ἀναγκασθέντας νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐκ τῆς Θράκης ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως 'Αδριανοῦ, ὅςτις

εἶχε διορισθῆ μέγας δομέστικος μετὰ τὸν τοῦ Πακουριανοῦ θάνατον. Ἀλλὰ τῷ 1088 αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ὑπερβὰς τὸν Αἷμον κατετροπώθη εἰς μάχην μεγάλην ἐν Βουλγαρίᾳ, καίπερ λαμπρῶς ἠγωνίσθησαν αὐτόθι αὐτός τε ὁ Ἀλέξιος, καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Μιχαὴλ Δούκας, Νικηφόρος Διογένης, Γεώργιος Παλαιολόγος καὶ ἄλλοι. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως οἱ Πετσενέγοι προςβάλλονται ὑπὸ τῶν συμμάχων αὐτῶν Κομάνων, ὥςτε ἐν ἀρχῇ τοῦ 1089 διετέλεσαν πρὸς τὸν βασιλέα εἰρηνεύοντες. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διέλυσαν πάλιν τὰς συνθήκας καὶ ἐμβαλόντες εἰς τὴν Θράκην κατετρόπωσαν πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς λεγομένους Ἀρχοντοπούλους. Οἱ ἀρχοντόπουλοι ἀπετέλουν ἴδιον τάγμα δισχιλίων λογάδων νέων, τὸ ὁποῖον ὁ Ἀλέξιος συνεκρότησε καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ υἱῶν ἀρχαίων στρατιωτῶν, καὶ ἐπωνόμασε μὲν οὕτω ἵνα κινήσῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν νέων ἐκείνων, παρέβαλλε δὲ πρὸς τὸν ἱερὸν τῶν ἀρχαίων λόχον, ὥςτε ἡ καταστροφὴ τοῦ τάγματος τούτου ἐλύπησε πολὺ τὸν βασιλέα. Τελευταῖον τῷ μὲν 1091 παραλαβὼν οὗτος συμμάχους τοὺς Κομάνους ὁλοσχερῶς ἐξωλόθρευσε τοὺς Πετσενέγους εἰς τὴν περὶ Λεβούνιον μάχην, τῷ δὲ 1094, ἐπειδὴ οἱ Κομάνοι ἀντὶ συμμάχων ἐγένοντο αὖθις πολέμιοι, ἐνίκησε καὶ τούτους κατὰ κράτος περὶ Ἀδριανούπολιν.

Ἀπὸ τοῦ τέλους λοιπὸν τοῦ νορμαννικοῦ πολέμου ὁ Ἀλέξιος δὲν ἔπαυσεν ἀδιακόπως σχεδὸν ἀγωνιζόμενος, ὅτε αἴφνης τῷ 1096 νέα ἐξεῤῥάγη ἀπὸ δυσμῶν θύελλα, ἡ καλουμένη *πρώτη σταυροφορία*. Οἱ πλεῖσται τῶν δυτικῶν ἱστοριογράφων ἀξιοῦσιν ὅτι ἡ σταυροφορία αὕτη ἐγένετο κυρίως ἐπὶ τῇ αἰτήσει τῶν ἀνατολικῶν, βεβαιοῦντες ὅτι ὁ Νορμαννὸς Πέτρος ὁ ἐρημίτης, ὅςτις ἀπῆλθεν εἰς προςκύνησιν τοῦ ἁγίου τάφου κατὰ τὰ ἔτη 1093 καὶ 1094, καὶ εἶδε τὰ δεινὰ ὅσα ἔπασχον οἱ χριστιανοὶ αὐτόθι, ἐπανελθὼν ἐκόμισεν ἐπιστολὰς τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Συμεὼν πρός τε τὸν πάπαν καὶ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως, ἐξαιτουμένας τὴν συνδρομὴν αὐτῶν· ὅτι δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ἐπεκαλέσατο τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἐπικουρίαν τῆς Εὐρώπης δι' ἐπιστολῶν καὶ πρέσβεων. Ὁ πατριάρχης Συμεὼν ἴσως ἐπέστειλε τὰς ἀποδιδομένας εἰς αὐτὸν ἱκετηρίους ἐπιστολάς, ἂν καί, τούτου τεθέντος, κακῶς, ὡς θέ-

λομεν ἴδει, ἀντημείφθη διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην του αὐτὴν πρὸς ὁμοθρήσκους. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος βεβαίως δὲν ἀπηύθυνε τοιαύτην τινὰ πρὸς τὴν Δύσιν αἴτησιν. Οὐδὲν τοιοῦτον λέγουσιν οἱ Βυζαντινοί, καὶ ἰδίως ἡ Ἄννα Κομνηνή, ἥτις τοὐναντίον ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐκστρατείας ὡς ὅλως ἀπροσδοκήτου καὶ θεωρεῖ αὐτὴν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὡς ἐχθρικὸν κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐπιχείρημα. Ἐν τῷ βιβλίῳ δεκάτῳ τῆς Ἀλεξιάδος, μνημονεύσασα τῆς προαναφερθείσης κατατροπώσεως τῶν Κομάνων, ἔτι δὲ καὶ μικροῦ τινος ἐπιχειρήματος τοῦ Ἀλεξίου κατὰ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων, ἐπιφέρει. «Οὔτω δὲ μικρὸν ἑαυτὸν ἀναπαύσας, λογοποιουμένην ἠκηκόει ἀπείρων φραγκικῶν στρατευμάτων ἐπέλευσιν. Ἐδεδίει μὲν οὖν τὴν τούτων ἔφοδον γνωρίσας αὐτῶν τὸ ἀκατάσχετον τῆς ὁρμῆς, τὸ τῆς γνώμης ἄστατον καὶ εὐάγωγον καὶ τ' ἄλλα ὁπόσα ἡ τῶν Κελτῶν φύσις ὡς ἴδια ἢ παρακολουθήματά τινα ἔχει διὰ παντός· καὶ ὅπως ἐπιχειρήμασι κεχηνότες ἀεὶ διὰ τὴν τυχοῦσαν αἰτίαν τὰς σφῶν συνθήκας εὐκόλως ἀνατρέποντες φαίνονται. Εἶχε γὰρ ἀεὶ τοῦτο ᾀδόμενον, καὶ πάνυ ἐπαληθεῦον, καὶ οὐκ ἀναπεπτώκει, ἀλλὰ παντοίως παρεσκευάζετο, ὥςτε καιροῦ καλοῦντος ἕτοιμον πρὸς τὰς μάχας εἶναι.» Ἀποδίδει δὲ μικρὸν κατωτέρω τὸ ὅλον κίνημα εἰς τὰ κηρύγματα τοῦ Πέτρου τοῦ ἐρημίτου, καὶ οὐδὲ τοῦ πατριάρχου Συμεὼν αἴτησίν τινα ἀναφέρει.

Ἀλλ' ὁπόσον τὰ περὶ τῶν ἐπιστολῶν καὶ πρεσβειῶν τοῦ Ἀλεξίου θρυλούμενα εἰσὶν ἀνυπόστατα, προςεπιμαρτυροῦσιν αὐτὰ τὰ πράγματα. Ὁ ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν κίνδυνος δὲν ἦτο ἤδη μεγαλήτερος ἢ πολλάκις ἄλλοτε. Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ τῶν ἐν Συρίᾳ Μωαμεθανῶν, οἵτινες διῃρημένοι ὄντες εἰς πολλὰς δυναστείας, καὶ εἰς ἀδιακόπους διατελοῦντες ἐμφυλίους ἀγῶνας, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπειλήσωσι σπουδαίως τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ μόνοι ἀληθῶς ἐπικίνδυνοι αὐτοῦ ἀντίπαλοι ἦσαν οἱ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τοῦρκοι. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι πολὺ ἀπέχοντες ἔτι τοῦ νὰ ἦναι κύριοι ἁπάσης τῆς χερσονήσου, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σολιμὰν εἰς πολλὰς περιπεσόντες ἀνωμαλίας, πρὸ μικροῦ δὲ μόνον ταχθέντες αὖθις ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Κελιδζὲ Ἀρσλὰν, δὲν ἦσαν πολέμιοι φοβερώτεροι τῶν πολλῶν ἄλλων πολεμίων ὑφ' ὧν περιεστοιχίζετο τὸ κράτος. Ὁ Ἀλέξιος, ὁ κατατροπώσας ἐπὶ τέ-

λους Νορμαννούς, Πετσενέγους καὶ Κομάνους, ἠδύνατο εὐλογώτατα νὰ ἐλπίζῃ ὅτι θέλει ἂν ὄχι ἐξώσει καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοὺς Τούρκους, τοὐλάχιστον περιστείλει τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν. Οὐδεμία λοιπὸν τῶν γνωστῶν ἡμῖν περιστάσεων εἱμπορεῖ νὰ ἐξηγήσῃ πῶς ὁ Ἀλέξιος εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ γράψῃ τὰς ἀποδιδομένας αὐτῷ ἐπιστολὰς, καὶ πρὸ πάντων νὰ ἐκβάλῃ τὰς κραυγὰς τῆς ἀπελπισίας, τὰς ὁποίας ἀναγινώσκομεν εἰς τὰ παρὰ τῶν Δυτικῶν προτεινόμενα κείμενα τῶν ἐπιστολῶν τούτων. «Τὰ ἄγρια τῶν Τούρκων στίφη, φέρεται ἐν τοῖς κειμένοις ἐκείνοις, τὰ περιυβρίσαντα, ἐν τῇ ἀκολασίᾳ καὶ ἐν τῇ μέθῃ τῆς νίκης, καὶ φύσιν καὶ ἀνθρωπότητα, εἰσὶ πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἂν ἅπαντα τὰ χριστιανικὰ ἔθνη δὲν σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν ἡμῶν, ἡ πόλις τοῦ Κωνσταντίνου γίνεται ἀφεύκτως ὑποχείριος τῆς φρικτοτέρας καταδυναστείας . . . . . Τουρκικὴ κατάκτησις εἶναι ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν, ἃς δύναται νὰ ὑποστῇ ὁ ἄρχων χριστιανικοῦ βασιλείου, διὰ νὰ ἀποτρέψωμεν δὲ τὴν συμφορὰν ταύτην, νομίζομεν τὰ πάντα δίκαια καὶ θεμιτά. Ἡ ἀπώλεια τοῦ στέμματος εἶναι κακὸν μικρὸν, συγκρινομένη πρὸς τὸ ὄνειδος τοῦ νὰ ἴδωμεν τὸ κράτος ἡμῶν καθυποβαλλόμενον ὑπὸ τὸν νόμον τοῦ Μωάμεθ. Ἐὰν δὲ πέπρωται νὰ παύσωμεν βασιλεύοντες, ἂς ἔχωμεν τοὐλάχιστον τὴν παραμυθίαν ὅτι τὸ κράτος θέλει περιέλθει εἰς χεῖρας τῶν Λατίνων, σωζόμενον οὕτω ἀπὸ τοῦ μουσουλμανικοῦ ζυγοῦ.»

Ὁ Ἀλέξιος λοιπὸν ἔγραφεν ὅτι εὐχαρίστως ἤθελεν ἴδει τὸν θρόνον αὐτοῦ περιερχόμενον εἰς χεῖρας ἐκείνων τοὺς ὁποίους πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν μετὰ τοσαύτης καρτερίας κατεπολέμησεν; Ὁ Ἀλέξιος ἐκάλει οἴκοθεν καὶ εἰσῆγεν εἰς τὰ σπλάγχνα τοῦ κράτους αὐτοὺς ἐκείνους οἵτινες πρὸ μικροῦ ἔτι ἐπεβουλεύθησαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἐνέβαλον ἐπὶ ἀνυποστάτοις προφάσεσιν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, καὶ μετὰ τοσούτων κόπων καὶ κινδύνων κατωρθώθη νὰ ἐξωσθῶσιν; Ἐὰν ἤδη ἐκάλει αὐτοὺς, διὰ τί πρὸ ὀλίγου τοὺς κατεπολέμησε, καὶ ἀφοῦ πρὸ ὀλίγου τοὺς κατεπολέμησε, διὰ τί ἤδη ἐκάλει αὐτούς; Ἀλλ' εἶναι καὶ τυφλῷ δῆλον ὅτι τὰ τοιαῦτα ἐχαλκεύθησαν ὑπὸ ἀνθρώπων, οἵτινες ἤθελον νὰ ἐξευτελίσωσι τοὺς βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου καὶ νὰ προπαρασκευάσωσι πόῤῥωθεν τα

πνεύματα εἰς τὴν μελετωμένην διανομὴν καὶ διαρπαγὴν τοῦ κράτους. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ παρεσύρθησαν ὑπὸ τοῦ πάθους αὐτῶν οἱ πλαστογραφήσαντες τὰς ἐπιστολὰς ἐκείνας, ὥστε, ὑπερβαίνοντες καὶ αὐτὰ τὰ ἔσχατα ὅρια τῆς εὐπρεπείας, παρέστησαν τὸν Ἀλέξιον ἀγωνιζόμενον νὰ δελεάσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τοὺς ἱππεῖς καὶ τοὺς βαρώνους ἵνα φέρῃ αὐτοὺς ὅσον ἔνεστι τάχιον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ δὲ τούτῳ οὐ μόνον προςκαλοῦντα αὐτοὺς νὰ λεηλατήσωσι τὸν δημόσιον θησαυρὸν καὶ τὰ ἀμύθητα πλούτη τῶν κατοίκων τῆς βασιλευούσης, καί, τὸ ἀπασιώτερον, τὰ ἀνεκτίμητα κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς, ἀλλὰ πρὸς τούτοις ζωγραφίζοντα τὸ κάλλος τῶν ἑλληνίδων γυναικῶν, αἵτινες ἔμελλον νὰ βραβεύσωσι τὰ κατορθώματα τῶν ἐλευθερωτῶν αὐτῶν ! Τοιαῦτα αἴσχη ἀνασκευῆς οὐ χρῄζουσι. Πλὴν τούτων τὰ κείμενα τῶν ὑποτιθεμένων ἐκείνων ἐπιστολῶν ὅσα δίδουσιν ἡμῖν οἱ δυτικοὶ διαφέρουσιν οὐσιωδῶς ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ μὲν συλλογὴ ἡ ἐπιγραφομένη **Thesaurus novus anecdotorum**, ὑπὸ Μαρτήνου καὶ Δυράνδου, καταχωρίζει τὸ κείμενον ἐπιστολῆς τινος τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν Ῥοβέρτον, κόμητα Φλανδρίας· οἱ δ' αὐτοὶ ἐκδόται ἐν ἑτέρᾳ συλλογῇ ἐπιγραφομένῃ **Amplissima collectio**, δημοσιεύουσι τὸ κείμενον τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἀλλὰ κείμενον οὐχὶ ἀπαράλλακτον τοῦ πρώτου, καὶ προςέτι οὐχὶ φέρον τὴν αὐτὴν χρονολογίαν, διότι ἐνῷ τὸ πρῶτον χρονολογεῖται τῷ 1095, τὸ δεύτερον χρονολογεῖται τῷ 1100. Ἔρχεται ἔπειτα ἕτερος ἐκδότης, ὁ Γουϊβέρτος Νογεντῖνος, ὅςτις ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ **Historia Hierosolimitana** δίδει ἕτερόν κείμενον τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἐν γένει μὲν κατ' αὐτὴν τὴν προτέραν ἔννοιαν συντεταγμένον, δι' ἄλλων ὅμως λέξεων· ἰδίως δὲ περιέχον τὴν περικοπὴν ἐν ᾗ ὁ αὐτοκράτωρ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἀμιμήτου κάλλους τῶν ἑλληνίδων γυναικῶν, περικοπὴν ὅλως ἐλλείπουσαν ἀπὸ τῶν προτέρων. Ἐντεῦθεν Γερμανοὶ ἱστορικοὶ ἔγκριτοι, ὁ Ἥρενος καὶ ὁ Σλόσσερ, ὑπέλαβον εὐλόγως τὰ κείμενα ἐκεῖνα ὡς μὴ γνήσια, ὡς ὑποβολιμαῖα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Γάλλος τῶν σταυροφοριῶν ἱστοριογράφος Μισῶ ἠγωνίσθη νὰ ἀνασκευάσῃ τὰ ἐπιχειρήματα αὐτῶν· ἀλλ' ἡ λογική του οὔτε ἰσχυρὰ εἶναι οὔτε χρηστή. «Τινὲς δὲν ἐπίστευσαν, λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ εἰς τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ περὶ τῶν καλῶν τῆς

Ἑλλάδος γυναικῶν· ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα φαίνεται πιθανώτατον, ἅμα ἀναλογισθῶμεν ὅτι οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες προςέβαλον τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐπεζήτουν μετὰ πόθου τὰς ἑλληνίδας.» Κατὰ τὴν λογικὴν λοιπὸν ταύτην, ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι ἐπεζήτουν τὰς ἑλληνίδας, ἀποβαίνει πιθανώτατον ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἠδύνατο νὰ ἐξευτελισθῇ ἐπὶ τοσοῦτον ὥςτε νὰ προτείνῃ αὐτὰς εἰς τοὺς Φράγκους. Οὐδεὶς ἀμερόληπτος ἄνθρωπος εἰμπορεῖ, νομίζομεν, νὰ ἀσπασθῇ τὸν τοιοῦτον τρόπον τοῦ συλλογίζεσθαι, οὐδὲ νὰ ἀποκρούσῃ ἕνεκα αὐτοῦ τὴν κρίσιν τῶν Γερμανῶν ἱστοριογράφων. Παράδοξον εἶναι ἐν τούτοις ὅτι ὁ Σλόσσερ, καίτοι λέγων νόθους τὰς ἐπιστολὰς ἐκείνας, παραδέχεται ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἔγραψεν ἐπιστολὰς ἐπικαλουμένας τὴν ἐπικουρίαν τῆς Δύσεως. Ἐὰν ὅμως οὐ μόνον τὰ κείμενα τῶν ἐπιστολῶν τούτων δὲν σώζωνται, ἀλλὰ καὶ ἀνεπλάσθησαν τοιαῦτα προδήλως νόθα, οἱ δὲ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι οὐ μόνον δὲν ἀνεφέρουσι τοιαύτας ἐπιστολάς, ἀλλὰ καὶ παριστῶσι τὴν πρώτην σταυροφορίαν ὡς γεγονὸς ὅλως ἀπροςδόκητον καὶ πολέμιον, ἐκ τῶν πραγμάτων δὲ αὐτῶν τῶν τε προεκτεθέντων καὶ τῶν ἐκτεθησομένων καθίσταται πρόδηλον ὅτι ὁ Ἀλέξιος οὐ μόνον οὐδένα κατεπείγοντα λόγον εἶχε νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπικουρίαν τῆς Δύσεως, ἀλλὰ καὶ πλείστους λόγους νὰ μὴ ζητήσῃ αὐτήν, ἕπεται ἀναμφισβητήτως ὅτι τὰ περὶ ἱκετηρίων ἐπιστολῶν αὐτοῦ καὶ πρεσβειῶν θρυλούμενα παρὰ τοῖς Δυτικοῖς ἀνεπλάσθησαν ἁπλῶς ἵνα δώσωσι πρόσχημά τι δικαίου εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην, ἥτις ἐγένετο μᾶλλον κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἢ κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ Μωαμεθανῶν.

Τὸ μέγα τοῦτο κίνημα τῆς Δύσεως κατὰ τῆς Ἀνατολῆς, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ τρεῖς περίπου ἑκατονταετηρίδας, καὶ ἀποτελεῖ ἓν τῶν σπουδαιοτέρων γεγονότων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, παρεσκευάσθη, ὡς προεξηγήσαμεν, διὰ ποικίλων καὶ προαιωνίων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν συμφερόντων, ἰδίως δὲ ὑπὸ τῆς πεισματώδους τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης ἀξιώσεως τοῦ νὰ ἐπιβάλωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Ἐννοεῖται ὅτι, καθὼς πάντοτε συμβαίνει, συνετέλεσαν εἰς τοῦτο πολλὰ δευτερεύοντα αἴτια· ἀλλὰ βεβαίως μεταξὺ τῶν δευτερευόντων τούτων αἰτίων οὐδένα ἀποχρῶντα λόγον ἔχομεν νὰ πε-

βιλάβωμεν τὰς ὑποτιθεμένας ἐπιστολὰς καὶ πρεσβείας τοῦ Ἀλεξίου. Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα νὰ ἱστορήσωμεν διὰ βραχέων τὰς εἰδικὰς περιπετείας, αἵτινες παρεσκεύασαν τὴν πρώτην σταυροφορίαν. Κατὰ τὰ ἔτη 1093 καὶ 1094 εἶχεν ἀπέλθει ὡς προςκυνητὴς εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ ἐκ τῆς γαλλικῆς πόλεως Ἀμιένς καταγόμενος ἐρημίτης Πέτρος. Ἰδὼν δὲ ὁπόσα καὶ ὁποῖα οἱ χριστιανοὶ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης πόλεως ἔπασχον δεινὰ ἀπὸ τῶν ἀρχόντων τότε τῆς Παλαιστίνης ἀγρίων Τούρκων, συνεννοήθη μετὰ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων, καὶ ἔλαβεν ἴσως παρ' αὐτοῦ ἐντολὴν νὰ προτρέψῃ ἐπανερχόμενος εἰς Εὐρώπην τοὺς χριστιανοὺς τῆς Δύσεως διὰ πανηγυρικοῦ κηρύγματος νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀδελφῶν αὐτῶν. Ἐπανελθὼν λοιπὸν εἰς Ἰταλίαν ὁ Πέτρος ἐπορεύθη πρὸς τὸν πάπαν Οὐρβανὸν Β'., ὅςτις μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1085 θάνατον τοῦ Γρηγορίου Ζ'. καὶ τὴν βραχεῖαν ἀρχιερωσύνην τοῦ πρώτου αὐτοῦ διαδόχου Βίκτορος Γ'. ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ τῆς Ῥώμης θρόνου ἀπὸ τοῦ μαρτίου μηνὸς 1088. Ἀμφότεροι οἱ τοῦ Γρηγορίου διάδοχοι οὗτοι ἐξηκολούθουν δυστρόπως πολιτευόμενοι πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴν καὶ ἐκκλησίαν. Ὁ Βίκτωρ Γ'. δι' ἐπιστολῆς γραφείσης πρὸς τὸν Ἀλέξιον τῷ 1086, ἀφοῦ παρεπονεῖτο περὶ τῶν τελῶν τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς προςκυνητὰς τοῦ Ἁγίου Τάφου, καὶ τῶν ἄλλων συμβαινόντων αὐτοῖς ἀτοπημάτων, προέτρεπε τὸν βασιλέα νὰ μὴ λησμονῇ ὅτι ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία εἶναι ἡ πρώτη τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἰδία αὐτοῦ μήτηρ, ἣν ὀφείλει πάντοτε νὰ εὐλαβῆται. Ὁ δὲ Οὐρβανὸς Β'. ὀλίγας ἀπὸ τῆς ἀναῤῥήσεως αὐτοῦ ἡμέρας εἶχε πέμψει εἰς Κωνσταντινούπολιν δύο ἀποκρισιαρίους, ἵνα παραστήσωσι τῷ βασιλεῖ ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταναγκάζῃ τοὺς Λατίνους τοὺς ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ οἰκοῦντας εἰς παραδοχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ δόγματος καὶ νὰ ἀπαγορεύῃ αὐτοῖς τὴν χρῆσιν τῶν ἀζύμων. Εἰς ταῦτα εἶχεν ὁ Ἀλέξιος ἀπαντήσει ὅτι παρακαλεῖ τὸν πάπαν νὰ ἔλθῃ μετὰ θεολόγων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα συγκροτηθῇ αὐτόθι σύνοδος ἐπιτηδεία πρὸς λύσιν τῶν διαφορῶν τούτων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πάπας δὲν συνήνεσεν εἰς τὴν συγκρότησιν τοιαύτης συνόδου καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ περιεσπᾶτο ὑπὸ πολλῶν ἰδίων δυςχερειῶν. Ὁ Οὐρβανὸς Β'. ἐξηκολούθει τὸν πρὸς τὸν Ἐῤῥῖκον Δ'. τῆς

Γερμανίας ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ Ζ'. ἀρξάμενον ἀγῶνα, καὶ πλὴν τούτου δεινῶς ἐπιέζετο ὑπὸ τοῦ ἀντίπαπα Κλήμεντος Γ'. τοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων ὡσαύτως τοῦ Γρηγορίου Ζ'. εἰς τὸν φοβερὸν τοῦτον πολέμιον ὑπὸ τοῦ Ἐρρίκου Δ'. ἀντιταχθέντος. Οὕτω λοιπὸν κακῶς ἔχων ἐν Εὐρώπῃ, καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ μὴ εἰσακουόμενος, ὁ Οὐρβανὸς Β'., προθύμως φυσικῷ τῷ λόγῳ ἠσπάσθη τὴν πρότασιν τοῦ ἐρημίτου Πέτρου. ¡ Τί τῳόντι προέθετο νὰ πράξῃ ὁ ἁπλοϊκὸς οὗτος ἀνήρ ; Προέθετο νὰ προτρέψῃ ἅπαντα τῆς Εὐρώπης τὰ ἔθνη εἰς μεγάλην τινὰ πολεμικὴν ἐπιχείρησιν, ἥτις, καθὸ ἐπαγγελλομένη τὸν ἱερὸν σκοπὸν τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐξ ὅσων ἔπασχον ἀπὸ τῶν Τούρκων δεινῶν, ἀναγκαίως ἔμελλε νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν τοῦ ἄκρου τῆς Δύσεως ἀρχιερέως. Ἐὰν τὸ βούλευμα τοῦτο ἐξετελεῖτο, ἐὰν ἡγεμόνες καὶ λαοὶ ὑπακούοντες εἰς τὴν φωνὴν τῆς ἐκκλησίας ἀπεφάσιζον νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὴν σημαίαν αὐτῆς, ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἐπετύγχανε διὰ μιᾶς τοὺς δύο μεγάλους σκοπούς, τοὺς ὁποίους ἀνέκαθεν ἐβυσσοδόμουν οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ, ὁ δὲ Γρηγόριος Ζ'. εἶχε διατυπώσει ὁριστικῶς εἰς σύστημα πολιτικόν. Οἱ τῆς Εὐρώπης λαοὶ καὶ ἡγεμόνες, ἐὰν ἐπείθοντο νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν κοινὴν ἐκείνην στρατείαν ὑπακούοντες εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, ἤθελον δι' αὐτὸ τοῦτο ἀνομολογήσει τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ οὐ μόνον ἐκκλησιαστικήν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὴν ἡγεμονίαν. Ἀφ' ἑτέρου ἡ στρατεία ἐκείνη διερχομένη διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἤθελεν ἀναγκαίως ἐνασκήσει ἀκαταγώνιστον ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους ἐπιῤῥοήν, καὶ συνεπαγάγῃ θᾶσσον ἢ βράδιον τὴν ἐκκλησιαστικὴν τοὐλάχιστον ἂν ὄχι καὶ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ χείρωσιν.

Ὅθεν ὁ Οὐρβάνος Β'. ἀνέλαβε μετὰ πλείστου ζήλου τὸν ἀγῶνα καὶ παρέσχεν ἀμέσως εἰς τὸν ἐρημίτην Πέτρον πᾶσαν πληρεξουσιότητα νὰ προσκαλέσῃ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς εἰς ἐπιστρατείαν κατὰ τῆς Παλαιστίνης. Ὁ Πέτρος, ἀρξάμενος ἀμέσως τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ, ἔτυχε πολλαχοῦ ἐνθουσιώδους ἀκροάσεως, μάλιστα δὲ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ, ἐν τῇ Βουργουνδίᾳ καὶ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, ὅπου ὡς προείπομεν πολὺς ἀπό τινος χρόνου ἐπεκράτει κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ζῆλος, ἕνεκα τοῦ ἐν τῇ Ἱσπανίᾳ κατὰ τῶν Ἀράβων διεξαγομένου ἀγῶ-

νος. Ὁπόσον δὲ ὀρθῶς ὑπελόγισε τὰ πράγματα ὁ Οὐρβανὸς Β΄. ἀπεδείχθη εἰς τὴν μικρὸν κατόπιν κατὰ μάρτιον τοῦ 1095 ἐν Πλακεντίᾳ συγκαλεσθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἐκκλησιαστικὴν σύνοδον, ἐπὶ τῷ κυρίῳ σκοπῷ τοῦ νὰ κανονίσῃ πρακτικώτερον τὸν ἐνθουσιασμὸν ὃν παρήγαγον τὰ κηρύγματα τοῦ ἐρημίτου Πέτρου. Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην συνέῤῥευσαν πλειότεροι ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἄνθρωποι, ὁ δὲ μέχρι πρὸ ὀλίγου παρηγκωνισμένος καὶ περιφρονημένος πάπας παρέστη οὐ μόνον ὡς δικαστὴς τοῦ αὐτοκράτορος Ἐῤῥίκου Δ΄, ἀλλὰ καὶ ὡς κεφαλὴ τῆς κατὰ τοῦ ἰσλαμισμοῦ παρασκευαζομένης στρατείας. Τὸ δ' ἐν ἔαρι εἰς Πλακεντίαν ἀρξάμενον ἔργον συνεπληρώθη ἐν μετοπώρῳ εἰς Κλερμὸν, ὅπου ὁ Οὐρβανὸς Β΄. συνεκάλεσε νέαν σύνοδον. Ἐκεῖ συνῆλθεν ἀπειράριθμον πλῆθος ἀνθρώπων. Ὁ δὲ πάπας ὁμιλήσας αὐτὸς πρὸς τοὺς ἠθροισμένους χριστιανοὺς, ἀπήτησε νὰ συνασπισθῶσιν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν κακουχουμένων ἀδελφῶν αὐτῶν. Οἱ λόγοι του καὶ αἱ εὐλαβεῖς τελεταὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ἀπηγγέλλοντο, ἐπροξένησαν τοσαύτην ἐντύπωσιν, ὥστε οἱ ἀκροώμενοι, πρὶν εἰσέτι παύσῃ λαλῶν, ἀνέκραξαν· «αὕτη ἡ θέλησις Κυρίου», καὶ ἐν τῷ ἅμα οἱ πλεῖστοι τῶν παρόντων ἀνέλαβον τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὸν ἱερὸν πόλεμον, ὁ δὲ ἅπαξ ἐκραγεὶς ἐνθουσιασμὸς συμπαρέσυρε μετ' ὀλίγον ἁπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν αὐτὴν ἀπόφασιν. Καὶ ἐπειδὴ εἰς ἅπαντας τοὺς ἀναλαβόντας νὰ ἀγωνισθῶσι τὸν νέον τοῦτον ἱερὸν πόλεμον διενεμήθησαν σταυροὶ ἐξ ἐρυθροῦ ὑφάσματος κατεσκευασμένοι, οἱ δὲ σταυροὶ οὗτοι ἐῤῥάφησαν εἰς τὰ ἐνδύματα αὐτῶν εἴτε ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου, εἴτε ἐπὶ τῆς πλάτης μεταξὺ τῶν δύο ὤμων, τούτου ἕνεκα οἱ ἀγωνισταὶ ἐκεῖνοι ὠνομάσθησαν *σταυροφόροι* καὶ τὸ ἐπιχείρημα αὐτῶν *σταυροφορία*.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα περὶ τῶν ποικίλων λόγων, οἵτινες προεκάλεσαν τὸ κίνημα τοῦτο, δὲν ἔχομεν χρείαν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι οὗτοι δὲν ἀφωσιώθησαν εἰς τὸ μέγα ἐκεῖνο ἔργον ἐκ θρησκευτικῶν μόνον λόγων. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν τῶν συγχρόνων πλεῖστοι μετέσχον αὐτοῦ δι' αἰτίας ἥκιστα εὐλαβεῖς, οἱ μὲν ἵνα ζητήσωσι τύχην, οἱ δὲ ἁπλῶς ἐκ φι-

λοπολέμου πνεύματος, οἱ δὲ ἵνα μὴ ἐγκαταλίπωσι τοὺς φίλους, οἱ δὲ ἵνα μὴ λογισθῶσιν ἄνανδροι, οἱ δὲ ἐξ ἀπερισκεψίας, καὶ οὐκ ὀλίγοι ἵνα διαφύγωσι τοὺς δανειστὰς αὐτῶν. Ὁ μὲν πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ ἀναλαβὼν τὸ σχῆμα καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ σταυροφόρου ὑπῆρξεν ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ Puy Ἀδεμάρ· οἱ δὲ πρῶτοι κοσμικοὶ ἡγεμόνες, ὁ κόμης Ῥογέρος Β'. τοῦ Foix καὶ ὁ κόμης Ῥαιμοῦνδος τῆς Τολώσσης, ὁ πλουσιώτατος καὶ ἰσχυρότατος δυνάστης τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας. Τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἐμιμήθησαν πλεῖστοι ἄλλοι Γάλλοι μεγιστᾶνες, ὧν οἱ ἐπιφανέστεροι ἦσαν ὁ Γοδοφρέδος Βουΐλλῶνος μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ ἀδελφῶν Εὐσταθίου καὶ Βαλδουΐνου, ὁ κόμης Ῥοβέρτος τῆς Φλανδρίας, ὁ δοὺξ τῆς Νορμαννίας Ῥοβέρτος καὶ ὁ κόμης Οὔγων ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου Α'. ἀδελφός. Ἀλλὰ καὶ ἄλλος τις Νορμαννὸς ἡγεμὼν γνωστότερος εἰς ἡμᾶς, ὁ τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου υἱὸς Βοημοῦνδος, κατῆλθεν εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα, ἡ δὲ ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς σταυροφορίας ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς τὰς χώρας ἐκείνας τὰς ὁποίας πρὸ μικροῦ ἔτι εἶχεν ἐπιχειρήσει ἀναφανδὸν νὰ κατακτήσῃ, δὲν προοιώνιζεν αἴσια εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος πράγματα. Μετὰ δὲ τοῦ Βοημούνδου συνεξεστράτευσε καὶ ὁ ἐξ ἀδελφῆς αὐτοῦ ἀνεψιὸς Ταγκρέδος, ὁ πολυθρύλητος γενόμενος παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἐπὶ ταῖς ἱπποτικαῖς αὐτοῦ ἀρεταῖς. Ὁ Ταγκρέδος λογίζεται παρ' αὐτοῖς ὡς τὸ πρότυπον τοῦ νεαροῦ τῶν χρόνων ἐκείνων ἱππότου, ὁ δὲ Γοδοφρέδος Βουΐλλῶνος, ὡς τὸ πρότυπον τοῦ εὐλαβοῦς καὶ συνετοῦ χριστιανοῦ μαχητοῦ, καὶ τούτου ἕνεκα ὁ μὲν ἐπωνομάσθη Ἀχιλλεύς, ὁ δὲ Νέστωρ τοῦ νέου τούτου τρωϊκοῦ πολέμου, τοῦ ὁποίου ἐξ ἀναλογίας δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν Ἕκτορα τὸν ἡμέτερον Ἀλέξιον.

Ἐνῷ δὲ οἱ ἡγεμόνες καὶ μεγιστᾶνες ἠσχολοῦντο ἔτι περὶ τὰς ἀπαραιτήτους εἰς τὸ ἐπιχείρημα αὐτῶν παρασκευάς, προέδραμον αὐτῶν ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν σμήνη ἀσύντακτα καὶ ἀκόλαστα, ὧν τὸ μὲν ἤγετο ὑπὸ τοῦ γενναίου ἀλλὰ πένητος ἱππότου Οὐαλτέρου, τοῦ ἐπικληθέντος ἕνεκα τῆς πενίας «*Μηδὲν ἔχοντος*»· τὸ δὲ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Πέτρου τοῦ ἐρημίτου, καὶ τὸ τρίτον ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ ἱερέως Γοττεσχάλκ. Ἐκ τούτων οἱ μὲν περὶ τὸν Γοττεσχάλκ διέπραξαν ἔτι καθ' ὁδὸν ὄντες τοσαύτας ἀσεβεῖς καὶ μιαρὰς πράξεις,

ὥςτε κατεστράφησαν ἐν Οὐγγαρίᾳ ὑπὸ τῶν ἀγανακτησάντων κατοίκων τῆς χώρας ταύτης, πρὶν ἔτι φθάσωσιν εἰς τὰ σύνορα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἀλλὰ καὶ οἱ συρφετώδεις ὄχλοι τοὺς ὁποίους ἦγον ὁ Οὐάλτερος ὁ Μηδὲν ἔχων καὶ ὁ Πέτρος ὁ ἐρημίτης παρεξετράπησαν καθ' ὁδὸν, ἐν Οὐγγαρίᾳ τε καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἔπειτα δὲ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰς σφαγὰς καὶ δηώσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἠδυνήθησαν εἰμὴ νὰ ὁμολογήσωσι καὶ νὰ στιγματίσωσιν οἱ καθολικοὶ ἱστοριογράφοι. Μάλιστα δὲ ἄξια σημειώσεως εἶναι ὅσα ὁ Λεβὼ λέγει περὶ τῆς ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους διαγωγῆς τῶν πρώτων τούτων σταυροφόρων. «Ἐκτὸς τῶν βιαιοπραγιῶν, παρατηρεῖ ὁ Λεβὼ, δι' ὧν ἡ μερὶς αὕτη τῶν σταυροφόρων καθημάτωσε τὸν δρόμον αὐτῆς, ὁ Ἀλέξιος εἶδε μετ' ἀγανακτήσεως ὅσα οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἔπραξαν ἐν τῷ διαστήματι τῆς περὶ τὴν πόλιν διατριβῆς των. Οἱ ἀχαλίνωτοι καὶ ἄτακτοι ἐκεῖνοι ὄχλοι, στρατηγούμενοι ὑπὸ ἐρημίτου τὸν ὁποῖον δὲν ἐσέβοντο, καταχρώμενοι τῇ ἐλεήμονι δεξιώσει ἧς ἔτυχον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξύβρισαν τοὺς εὐεργέτας αὐτῶν. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι μὴ ἀρκούμενοι νὰ λεηλατῶσι τὰς ἀγροικίας καὶ τὰ παλάτια δι' ὧν ἦσαν κεκοσμημένα τὰ περίχωρα τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως, ἔβαλλον καὶ πῦρ εἰς αὐτά. Ἀναδεικνύμενοι δ' ἐπίσης ἀσεβεῖς ὅσον καὶ οἱ ἄπιστοι οὓς ἔμελλον νὰ πολεμήσωσιν, ἐσύλουν τὰς ἐκκλησίας, καὶ ἀφαιροῦντες τὰς στέγας αὐτῶν ἐπώλουν τὸν μόλυβδον εἰς τοὺς Ἕλληνας. Αἱ λῃστεῖαι αὗται παρήγαγον εἰς τὴν καρδίαν τοῦ αὐτοκράτορος δυςπιστίαν, ἥτις μηδέποτε ἐγκαταλιποῦσα αὐτὴν μετεβιβάσθη εἰς τὴν καρδίαν τῶν διαδόχων του. Ἐκ τοῦ πρώτου τούτου δείγματος τῆς αὐθάδους κτηνωδίας τῶν σταυροφόρων ἔκρινε τί ἔμελλε νὰ περιμένῃ ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἄλλων ἀρειμανίων ἀνδρῶν, ὧν προανηγγέλλετο ἡ ἄφιξις. Κατήντησε νὰ φοβῆται ὀλιγώτερον τοὺς Τούρκους ἢ τοιούτους ἐλευθερωτὰς, καὶ ἂν ἦναι ἀληθὲς, ὡς ἠξίωσαν οἱ δυτικοὶ, ὅτι βραδύτερον ὁ Ἀλέξιος συνεννοήθη μετὰ τῶν Τούρκων διὰ νὰ ἐπαγάγῃ τὴν καταστροφὴν τῶν σταυροφόρων, οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὤφειλον νὰ αἰτιῶνται ἕνεκα τούτου αὐτοὶ ἑαυτοὺς, διότι αὐτοὶ προεκάλεσαν καθ' ἑαυτῶν τὰς φοβερωτέρας ὑπονοίας· τὸ δὲ ἀποδιδόμενον αὐτῷ ὕπουλον πολίτευμα εἶναι ἓν τῶν ἐγκλημάτων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἡ πολιτικὴ

οὐδέποτε μὲν ὁμολογεῖ, οὐδέποτε ὅμως ἀποφεύγει τοῦ νὰ πράξῃ.»

Θέλομεν ἴδει προϊούσης τῆς ἀφηγήσεως ἡμῶν μέχρι τίνος εἶναι ἀληθὴς ἡ κατὰ τοῦ Ἀλεξίου πολλάκις γενομένη κατηγορία, ὅτι δὲν προςηνέχθη εἰλικρινῶς πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ Λεβὼ ἄλλως τε δὲν ἀποφαίνεται περὶ τούτου εἰμὴ μετὰ δισταγμοῦ. Ὡς πρὸς δὲ τὸν στρατὸν τοῦ Πέτρου ἐρημίτου, αὐτὸς ὁ Μισὼ ὁμολογεῖ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔδωκεν αὐτῷ τὰς μᾶλλον σωτηριώδεις συμβουλάς. Πρὸ τοῦ οἱ περὶ τὸν Πέτρον παρεκτραπῶσιν εἰς τὰς πρὸ μικροῦ μνημονευθείσας καταχρήσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ Ἀλέξιος καίτοι ἐγίνωσκεν ἀπὸ τῶν καθ' ὁδὸν συμβάντων τὸ πνεῦμα τῆς ἀκολασίας τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει παρ' αὐτοῖς, καὶ ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ἐπιθυμῇ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ συντηρεῖν καὶ ἐπιτηρεῖν πολυάριθμον καὶ ἀκάθεκτον συρφετὸν, οὐδὲν ἧττον συνεβούλευσεν εἰς αὐτοὺς νὰ περιμείνωσι πρὶν ἀρχίσωσι τὸν πόλεμον, τὴν ἄφιξιν τῶν σταυροφορησάντων ἡγεμόνων καὶ ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν. Ἀλλ' οἱ ἄφρονες ἐκεῖνοι ἐπέμειναν νὰ διαβῶσιν ἀμέσως εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ μόνον ἀφοῦ ἐξώκειλαν εἰς τὰς φοβερωτέρας δῃώσεις, παρέσχεν ὁ Ἀλέξιος αὐτοῖς πλοῖα ἵνα μετακομίσωσιν αὐτοὺς πέραν τοῦ Βοςπόρου. Ὁ Μισὼ μάλιστα βεβαιοῖ ὅτι οἱ περὶ τὸν Πέτρον ἔπραξαν ὅσα ἔπραξαν, ἵνα ἀναγκάσωσι τὸν βασιλέα νὰ τοὺς διαπεράσῃ ὅσον ἔνεστι ταχύτερον εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἰκτρὰ δὲ τῇ ἀληθείᾳ ὑπῆρξεν ἐπὶ τέλους ἡ τύχη τῶν πρώτων τούτων τοῦ χριστιανισμοῦ προμάχων. Μικρὸν μετὰ τὴν ἀπόβασιν, ἀφοῦ καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἐξετραχηλίσθησαν εἰς τὰ ἔσχατα κατὰ τῶν ἰθαγενῶν, προςβληθέντες ὑπὸ τοῦ Κελιδζὲ Ἀρσλὰν κατετροπώθησαν ὁλοσχερῶς. Ἀπὸ πολλῶν δὲ μυριάδων, τριςχίλιοι μόλις διεσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, χάρις πάλιν εἰς τὴν ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης σταλεῖσαν αὐτοῖς ἐπικουρίαν πλοίων καὶ στρατευμάτων. Οἱ λοιποὶ πάντες ἢ ἐσφάγησαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἦτο καὶ ὁ Οὐάλτερος, ὁ δὲ προνοητικὸς ἐρημίτης εἶχε πρὸ τῆς μάχης ἔτι ἐπανέλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Σημειωτέον ὅτι πᾶσαι αἱ περιπέτειαι τῆς ὑποδοχῆς ἥτις ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τοὺς πρώτους τούτους σταυροφόρους καὶ ἰδίως εἰς τὸν Πέτρον τὸν ἐρημίτην, ὅπως ἐκτίθενται ὑπὸ αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτέρων δυτικῶν, μαρτυροῦσιν ὅτι οὐ μόνον ὁ Ἀ-

λέξιος δὲν ἐκάλεσεν αὐτοὺς, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ συνεννόησίς τις εἶχε γίνει προηγουμένως μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅταν ὁ Πέτρος ὁ ἐρημίτης παρουσιάσθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου καὶ ἐξέθηκεν εἰς αὐτὸν τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιχειρήσεώς του, δὲν εἶπεν ὅτι ἔρχεται ἐπὶ τῇ προςκλήσει τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ὅτι δι' ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ ἐγκατέλιπε τὴν ἰδίαν πατρίδα, ἵνα ἐπισκεφθῇ τὸν ἅγιον τάφον. Καὶ ἔπειτα προςέθηκεν ὅτι μετ' ὀλίγον ἔμελλον νὰ παρακολουθήσωσιν αὐτὸν οἱ μεγάλοι τῆς δύσεως ἡγεμόνες, οἵτινες, παροτρυνόμενοι ὅπως καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ ἐπισκεφθῶσι τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιχειρήσωσι μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτῶν τὴν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα πορείαν. Ὅθεν οὐδὲ περὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως ὁμιλῶν ὑπηνίξατο ὁπωςδήποτε τὴν γενομένην δῆθεν πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου πρόςκλησιν. Καὶ ὅταν ἐπὶ τέλους ἐζήτησε παρὰ τοῦ βασιλέως τὰς ἀναγκαίας εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ὄχλους τροφὰς, καθικέτευσε τὸν Ἀλέξιον νὰ οἰκτείρῃ τὴν θλιβερὰν αὐτοῦ τε καὶ αὐτῶν θέσιν, οὐδόλως δὲ ἐπεκαλέσατο τὴν ὑποχρέωσιν ἣν ἤθελεν ἔχει ὁ Ἀλέξιος νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ὄχλων ἐκείνων, ἐὰν τῷόντι εἶχε καλέσει αὐτοὺς εἰς ἐπικουρίαν. Ἀλλ' ὅτι ἅπαντες προςῆλθον οἴκοθεν καὶ ἄνευ αἰτήσεώς τινος ἢ προςκλήσεως τοῦ Ἀλεξίου, θέλει καταστῇ ἔτι μᾶλλον πρόδηλον ἐκ τῶν σχέσεων εἰς τὰς ὁποίας οὗτος περιῆλθε πρὸς τοὺς μετ' ὀλίγον καταφθάσαντας ἡγεμόνας τῆς Δύσεως.

Ἠξεύρομεν ἤδη τίνες ἦσαν οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν ἡγεμόνων τούτων. Ἀναχωρήσαντες ἀπὸ διαφόρων σημείων τῆς Εὐρώπης καὶ διαφόρους ἀκολουθήσαντες ὁδοὺς, ὡς χείμαῤῥοι ἀπὸ διαφόρων ὀρέων κατερχόμενοι εἰς μέγαν τινὰ ποταμὸν, ἔμελλον νὰ συγχωνευθῶσιν εἰς ἓν μέγα στρατόπεδον περὶ τὰς πύλας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρῶτος ἔφθασεν αὐτόθι ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουϊλλῶνος, δοὺξ τῆς κάτω Λοθαριγγίας. Ὁ Γοδοφρέδος ἀναχωρήσας κατὰ αὔγουστον τοῦ 1096 μετὰ 10,000 ἱππέων καὶ 70,000 πεζῶν, καὶ διελθὼν διὰ τῆς Γερμανίας καὶ Οὐγγαρίας ἐν πλειοτέρᾳ βεβαίως τάξει ἢ οἱ πρόδρομοι ἐκεῖνοι, ἔφθασεν εἰς τὰ σύνορα τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Ἀλέξιος ἅμα πληροφορηθεὶς τὴν ἐκεῖ ἄφιξίν του, παρεκάλεσεν αὐτὸν δι' ἐπιστολῆς νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ λεηλασίαν τινὰ, ὑπο-

σχόμενος ἀντὶ τούτου πᾶσαν εὐκολίαν περὶ τὴν τῶν τροφῶν προμήθειαν. Ὁ δὲ δοὺξ ἀπήντησεν ὅτι θέλει προθύμως πράξει κατὰ τὰ αἰτούμενα, καὶ τῳόντι ἐξέδωκεν ἀμέσως διαταγὴν περὶ ἀποχῆς ἀπὸ πάσης βίας, καὶ περὶ τακτικῆς πληρωμῆς τοῦ τιμήματος ὅλων τῶν παρεχομένων πραγμάτων, ἐξαιρέσει τῆς τῶν ἵππων τροφῆς ἥτις ἐδίδετο δωρεάν. Ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης βεβαιοῦται πάλιν ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν προςῆλθον κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἀλεξίου, διότι, ἂν κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἀλεξίου προςήρχοντο, ἤθελον ἔχει ὁμολογουμένως τὸ δικαίωμα νὰ τρέφωνται δαπάναις αὐτοῦ· τοιαύτην δὲ ἀξίωσιν οὐδόλως προέτεινεν ὁ Γοδοφρέδος. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἔφθασεν ἐν εἰρήνῃ μέχρι Φιλιππουπόλεως· ἀλλ' ἐκεῖ μανθάνει ὅτι ἕτερός τις σταυροφόρος ἡγεμών, ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου τοῦ Α'. ἀδελφὸς Οὖγων, διετέλει περιωρισμένος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Οὖγων εἶχε διαπεράσει ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς Δυῤῥάχιον. Συνεπαγόμενος δὲ δύο ἐπισήμους Ἕλληνας ἄνδρας πρὸ μικροῦ ἐξορισθέντας ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς, τοσοῦτον προςέτι αὐθαδῶς προςηνέχθη πρὸς τὸν φρούραρχον τοῦ Δυῤῥαχίου, ὥςτε ὁ Ἀλέξιος ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ τὴν σύλληψιν αὐτοῦ. Οὕτως ἐκτίθησι τὸ πρᾶγμα ὁ Γερμανὸς Σλόσσερ. Ἀλλ' οἱ Γάλλοι ἱστορικοὶ ἀξιοῦσιν ὅτι ὁ Ἀλέξιος διέταξε τὴν σύλληψιν καὶ τὴν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀπαγωγὴν τοῦ Οὔγωνος, οὐχὶ διότι οὗτος ἔδωκεν ἀφορμήν τινα εἰς τοῦτο, ἀλλὰ διότι ὁ βασιλεὺς ἤθελε νὰ ἔχῃ αὐτὸν ὡς ἐνέχυρον τῆς εἰρηνικῆς καὶ σώφρονος διαγωγῆς τῶν ἄλλων ἡγεμόνων. Ὁπωςδήποτε ὁ Οὖγων ἐφυλάττετο ἐν τῇ πρωτευούσῃ μετὰ πλείστης τιμῆς· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὁ Γοδοφρέδος ἀπήτησε τὴν ἄμεσον ἀπόλυσίν του· καὶ ἀποποιηθέντος τοῦ Ἀλεξίου, ἐκήρυξε κατ' αὐτοῦ πόλεμον καὶ ἐπροξένησε δεινοτάτην περὶ Σηλυβρίαν δῄωσιν. Ὁ Ἀλέξιος τότε ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἐνδώσῃ εἰς τοὺς παραδόξους αὐτοῦ συμμάχους καὶ ἀπέλυσε τὸν Οὔγωνα. Τούτου δὲ γενομένου ἔπαυσαν αἱ ἐχθροπραξίαι, ὁ δὲ Γοδοφρέδος ἐστρατοπέδευσε περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν δύο ἡμέρας πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ πολὺ πρὸ ὅλων τῶν λοιπῶν ἡγεμόνων. Ὁ Γοδοφρέδος ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ μετριοπαθής, ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπικρατήσῃ μεταξὺ τῶν φράγκων αὐτῶν καὶ τῶν ἡμετέρων δυςπιστία μεγάλη. Ἐνῷ οἱ ξένοι ἐκεῖνοι

ἔλεγον ὅτι ἔρχονται νὰ λυτρώσωσι τὸν ἅγιον τάφον ἀπὸ τῆς τουρκικῆς τυραννίας, ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιλαμβανόμενοι πάσης περιστάσεως, ἐπεχείρουν δεινὴν τοῦ κράτους δῄωσιν. Οἱ πρόδρομοι αὐτῶν εἶχον πράξει τὰ αὐτά· καὶ, τὸ χείριστον, ἐφημίζοντο ἐπερχόμενοι ἄλλοι πολλαπλάσιοι οἵτινες ἦτο πιθανώτατον ὅτι θέλουσιν ἐκτραπῇ εἰς ὁμοίας, ἂν ὄχι φοβερωτέρας, κακοπραγίας.

Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἐπιζημίων τούτων ἐπικούρων, ἐστοχάσθη ἀπαραίτητον τοὐλάχιστον νὰ ὁρίσῃ δι' ἐπισήμου ἐγγράφου τὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις του, ὑποσχόμενος μὲν πᾶσαν εὔλογον συνδρομὴν, ἀπαιτῶν δὲ ἀφ' ἑτέρου ὥςτε νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς αὐτὸν πάντα ὅσα ἤθελον ἀνακτήσει εἰς Ἀσίαν. Πρὶν προχωρήσωμεν, ἐπανερχόμεθα διὰ τελευταίαν φορὰν εἰς τὸ ζήτημα τῶν φημιζομένων ἐπιστολῶν καὶ ἱκεσιῶν τοῦ Ἀλεξίου. Πρὸ πάντων παρατηροῦμεν ὅτι ὁ πάπας Οὐρβανὸς, ἅμα ἀποφασισθείσης τῆς ἐπιχειρήσεως, εἶχε γράψει πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἐπιστολὴν, ἧς τὸ κείμενον δίδεται ὑπὸ τοῦ Βαρωνίου (**Annales Ecclesiastici**) καὶ δι' ἧς παρεκάλει τὸν βασιλέα νὰ συνδράμῃ τὸ καθ' ἑαυτὸν τὸν δίκαιον καὶ ἔνδοξον τοῦτον ἀγῶνα. Οὐδὲ λέξιν δὲ ἀναφέρει ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ περὶ τῶν ὑποτιθεμένων αἰτήσεων τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἔτι ὀλιγώτερον περὶ τῶν ὑποχρεώσεων τὰς ὁποίας οὗτος ἤθελεν ἔχει, ἂν τοιαῦται αἰτήσεις ἐγίνοντο. Πλὴν τούτου, ἂν τοιαῦται αἰτήσεις ἐγίνοντο, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν ἡγεμόνων νὰ πληρώσωσι πάντα τὰ ἀναγκαῖα αὐτοῖς τρόφιμα, ὡς ἐξάγεται ἔκτε τῆς προαναφερθείσης ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Γοδοφρέδον καὶ ἐξ ἑτέρας πρὸς τὸν Βοημοῦνδον, αὐτολεξεὶ παρατιθεμένης ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Τυρίου, ἐν ᾗ ῥητῶς λέγεται ὅτι ἐξεδόθησαν διαταγαὶ ἵνα ἐπὶ τιμῇ εὐλόγῳ παρέχωνται πάντα τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅ,τι ἐπὶ τέλους καθίστησιν ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Ἀλέξιος οὐδέποτε εἶχε ζητήσει τὴν συνδρομὴν τῆς Εὐρώπης εἶναι αὗται αἱ συνθῆκαι τὰς ὁποίας ἤδη προέτεινεν εἰς τοὺς σταυροφόρους νὰ συνομολογήσωσι. Τῳόντι δυςκόλως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Ἀλέξιος, ἀνομολογῶν ἑαυτὸν ἐν ταῖς ἀποδιδομέναις αὐτῷ ἐπιστολαῖς κινδυνεύοντα τὸν ἔσχατον ἀπὸ τῶν Τούρκων κίνδυνον, ἤθελε καθικετεύ-

σει μετὰ γοερῶν κραυγῶν τῆς ἐλεεινοτέρας ἀπελπισίας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως νὰ σώσωσιν αὐτόν· καὶ ἔπειτα ἀφοῦ προςῆλθον, ἤθελεν ἀπαιτήσει νὰ μὴ πορισθῶσιν οὐδὲν ἐκ τῶν ἀγώνων αὐτῶν ὠφέλημα, ἀλλὰ ν' ἀποδώσωσιν αὐτῷ πάντα ὅσα κατακτήσωσιν. Ἐὰν δὲ ὁ πρὸ μικροῦ ἱκέτης Ἀλέξιος εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ προτείνῃ τοιαύτας ἀξιώσεις, οἱ κατ' αἴτησιν αὐτοῦ προςδραμόντες σύμμαχοι δὲν εἶχον εἰμὴ νὰ ἀναγνώσωσιν εἰς αὐτὸν τὰς ἐπιστολάς του· καὶ ἂν ἐπέμενε, νὰ κυριεύσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οὐδεμίαν βλέπομεν αὐτοὺς προτείνοντας τοιαύτην ἔνστασιν, καὶ ἐπὶ τέλους ἔδωκαν τὴν παρὰ τοῦ Ἀλεξίου αἰτηθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Ἀπόδειξις ὅτι ὡμολόγησαν αὐτὴν δικαίαν, καὶ τόσῳ μᾶλλον δικαίαν, ὅσῳ οὐ μόνον δὲν ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλὰ οὐδὲ ἠδύναντο οἴκοθεν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὸ ἔργον, ἄνευ τῆς συντονωτέρας τοῦ Ἀλεξίου συμπράξεως· διότι διὰ τῆς χώρας αὐτοῦ διῆλθον, διὰ τοῦ στόλου αὐτοῦ ἔμελλον νὰ περάσωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν· δι' ἑλληνικῶν δὲ στρατευμάτων ἔμελλον ἀπαραιτήτως νὰ συνοδευθῶσι, καὶ ὡς ἐπικούρων κατ' ἐχθροῦ τὸν ὁποῖον οἱ μὲν Ἕλληνες πρὸ καιροῦ ἐγίνωσκον, οἱ δὲ σταυροφόροι κατὰ πρῶτον τότε ἔμελλον νὰ ἀπαντήσωσι, καὶ ὡς ὁδηγῶν εἰς χώρας τὰς ὁποίας τότε κατὰ πρῶτον οἱ δυτικοὶ προέκειτο νὰ ἴδωσιν. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προςθέσωμεν τὰς ἀνυπολογίστους ζημίας, τὰς ὁποίας ἐκ προοιμίου ἐπροξένησαν εἰς ὅλον τὸ κράτος, καὶ προςέτι ὅτι ἐπῆλθον, καθ' ἃ ἔλεγον τοὐλάχιστον, ἐπὶ μόνῃ τῇ εὐλαβεῖ προαιρέσει τοῦ νὰ λυτρώσωσι τοὺς ἁγίους τόπους ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν ἀπίστων, οὐχὶ δὲ ἐπὶ σκοπῷ κατακτήσεων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐδικαιοῦτο νὰ προτείνῃ ἣν προέτεινεν ἀπαίτησιν. Ὁ Γοδοφρέδος ἐδίστασεν ἐπί τινα χρόνον νὰ δώσῃ τὴν ζητουμένην ὑπόσχεσιν. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐπειδὴ ἔβλεπεν ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι δίκαιον καὶ εὔλογον, συνωμολόγησε περὶ τούτου συνθήκην πρὸς τὸν Ἀλέξιον, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν ἁπάσης τῆς μετέπειτα νομίμου σχέσεως τῶν σταυροφόρων πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος.

Ἡ συνθήκη αὕτη, τὴν ὁποίαν ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Οὔγων, ὁ πρὸ καιροῦ, ὡς ἠξεύρομεν, διατρίβων παρὰ τῷ Ἀλεξίῳ, εἶχε πρῶτος παραδεχθῆ, ἐγένετο ἤδη ἐπισήμως πρὸς τὸν Γο-

δοφρέδον Βουϊλλῶνος, ὅςτις ἦτο ὁ μόνος τῶν ἄλλων ἡγεμόνων ὁ ἀφιχθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἑορτὴν, 25 μαρτίου 1097, ἡμέραν ἥτις μετὰ παρέλευσιν τοσούτων ἑκατονταετηρίδων ἔμελλε καὶ αὖθις νὰ ἀντηχήσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἡ βασιλεύουσα καὶ τὰ λαμπρὰ αὐτῆς ἀνάκτορα ηὐτρεπίσθησαν μεγαλοπρεπῶς διότι ἔμελλε νὰ πανηγυρισθῇ ἐν αὐτοῖς τελετὴ ἧς ὁμοίαν δὲν ἐπέπρωτο νὰ ἴδῃ πλέον ὁ ἑλληνισμός. Ἡγεμόνες ἰσχυρότατοι τῆς Εὐρώπης ἔμελλον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην νὰ προςέλθωσιν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ἵνα ὀμόσωσιν αὐτῷ πίστιν καὶ ὑποταγήν. Ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐπιφανεῖς κόμητες παρεπέμφθησαν εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει. Ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἦσαν εἰθισμένοι οἱ δῆμοι Κωνσταντινουπόλεως εἰς θεάματα μεγαλοπρεπῆ, αἱ πολυτελεῖς ἐκεῖναι στολαὶ, ἐν αἷς ἡ πορφύρα καὶ ὁ χρυσὸς συνεδυάζοντο πρὸς τοὺς ποικίλους χρωματισμοὺς τοῦ κακουμίου, τοῦ σεντζαπίου, καὶ τῶν ἄλλων βαρυτίμων γουναρικῶν, δι' ὧν ἐκοσμοῦντο τότε οἱ μεγιστᾶνες τῆς Δύσεως, ἐπροξένησαν φαίνεται εἰς τὸ πλῆθος βαθεῖαν ἐντύπωσιν. Οἱ δ' ἀξιωματικοὶ τῶν ἀνακτόρων οἱ παρατεταγμένοι εἰς τὰς πολυαρίθμους χρυσοδαιδάλους αἰθούσας καὶ παρόδους, δι' ὧν οἱ ξένοι διῆλθον ἵνα φθάσωσι μέχρι τοῦ βασιλέως, ἐπέστησαν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὰ ἀθλητικὰ σώματα καὶ τὴν ἀρειμάνιον ὄψιν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ὧν ἕκαστος ἐφημίζετο ἐπὶ κατορθώμασι πολυθρυλήτοις. Ὁ μονάρχης ἐκάθητο ἐπὶ θρόνου χρυσοῦ, ἔχων παρ' ἑαυτῷ τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας καὶ περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν ἀνωτάτων τοῦ κράτους ἀξιωματικῶν, ἐν οἷς οἱ ξένοι ἠδύναντο νὰ διακρίνωσιν οὐκ ὀλίγους ἐκ τῶν παλαιμάχων ἐκείνων, οἵτινες περὶ Δυρράχιον καὶ Λάρισσαν καὶ Καστορίαν εἶχον τὸ πρῶτον ἀντεπεξέλθει κατὰ τῶν ὀνομαστοτέρων ἱπποτῶν τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης.

Ὅταν ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ὕπατοι ἀξιωματικοὶ παρέστησαν ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξίου, αὐτὸς ἔμεινεν ἀκίνητος ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἐκεῖνοι δὲ, κλίναντες γόνυ καὶ προςκυνήσαντες, ἠσπάσθησαν πρῶτον μὲν τὸν πόδα, ἔπειτα δὲ τὰ γόνατα καὶ ἔπειτα τὸ στόμα τοῦ βασιλέως. Πρῶτος ἔδωκε τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς εὐλα-

βείας ὁ Γοδοφρέδος, καὶ κατόπιν αὐτοῦ πάντες οἱ λοιποὶ ἀλληλοδιαδόχως ἕκαστος κατὰ τὸν βαθμὸν αὐτοῦ καὶ τὴν τάξιν.

Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς τελετῆς ταύτης ὁ Ἀλέξιος ἐλάλησε πρὸς τὸν Γοδοφρέδον τάδε. «Ἡ βασιλεία μου γινώσκει ὅτι εἶσαι ὁ ἰσχυρότατος ὅλων τῶν περὶ σὲ ἡγεμόνων, καὶ ὅτι ὡπλίσθης ἐπὶ σκοπῷ ἀγαθῷ· τὸ δὲ σπουδαιότερον, ὅτι ἡ φήμη διεσάλπισεν ἁπανταχοῦ τήν τε ἀκράδαντον ἀνδρείαν σου καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τῆς πίστεώς σου. Τούτου ἕνεκα καὶ προςέτι διὰ τὴν εὐπρέπειαν τῶν τρόπων σου ἀπέκτησας τὴν ἀγάπην καὶ αὐτῶν ἐκείνων ὅσοι κατὰ πρῶτον σὲ βλέπουσιν. Ὅθεν προαιρούμενοι νὰ σὲ περιλάβωμεν εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς στοργῆς ἡμῶν, ἀπεφασίσαμεν νὰ σὲ υἱοθετήσωμεν ὡς ἴδιον τέκνον ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μεγιστάνων τῆς αὐλῆς ἡμῶν, καὶ νὰ θέσωμεν τὴν βασιλείαν ἡμῶν ὑπὸ τὸ σὸν κράτος, ὅπως διὰ τοῦ πλήθους τῶν παρόντων καὶ ἐπερχομένων μαχητῶν σου ἀγωνισθῇς ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος αὐτῆς.» Τότε ὁ δοὺξ τῆς Λοθαριγγίας ἐνέθετο τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἕλληνος μονάρχου, καὶ ὤμοσεν αὐτῷ πίστιν ὡς ὑποτελής· τὸν δ' αὐτὸν ὅρκον ὤμοσαν ἐν τῷ ἅμα πάντες οἱ λοιποὶ ἀξιωματικοί. Καὶ ὁ Ἀλέξιος ἀνθυπέσχετο νὰ συντρέξῃ πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας. Πάλιν δὲ οἱ ἡγεμόνες τῶν σταυροφόρων ὑπεχρεώθησαν νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ βασιλέως πάντα τὰ ἀρχαῖα τοῦ κράτους κτήματα, ὅσα ἔμελλον νὰ ἀνακτήσωσιν ἀπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ ἤδη ὁ Γοδοφρέδος Βουϊλλῶνος περιεβλήθη τὰ βασιλικὰ ἱμάτια κατὰ τοὺς νενομισμένους ἐν τοιαύταις περιστάσεσι τύπους καὶ ἀνευφημήθη ὡς θετὸς τοῦ βασιλέως υἱός.

Ἡ σεμνοπρεπὴς αὕτη τελετὴ συνεπληρώθη διὰ τῶν δώρων τὰ ὁποῖα ὁ Ἀλέξιος διέταξε νὰ προςφερθῶσιν εἴς τε τὸν Γοδοφρέδον καὶ εἰς πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν, δώρων λαμπροτάτων, τὰ ὁποῖα συγκείμενα ἐκ χρυσοῦ, πολυτίμων λίθων, μεταξωτῶν ὑφασμάτων, ἵππων, ἡμιόνων καὶ ἀγγείων τεχνικώτατα ἐκ ποικίλης ὕλης εἰργασμένων, ἐκίνησαν τὸν θαυμασμὸν καὶ ὑπερέβαλον ἁπάσας τὰς προςδοκίας τῶν φράγκων ἡγεμόνων. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἐπέμποντο ἐκ διαταγῆς τοῦ Ἀλεξίου εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Γοδοφρέδρου ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον κατὰ πᾶσαν

ἑβδομάδα ἀξιόλογα χρηματικὰ ποσὰ εἰς χρυσὸν καὶ εἰς χαλκόν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα ἐπανήρχοντο ἐν μέρει εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ κράτους· διότι κατὰ τὰ συμπεφωνημένα οἱ σταυροφόροι ἐπλήρωνον ἁπάσας τὰς προμηθείας ὅσων εἶχον χρείαν. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τὸ γεγονὸς εἶναι ἀξιοσημείωτον, ἀφ' ἑνὸς διότι συνδυαζόμενον μάλιστα μετὰ τῆς πολυτελείας τῶν γενομένων δώρων, μαρτυρεῖ ὁπόσον δαψιλεῖς πόρους εἶχεν ἔτι τὸ κράτος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην· ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ἀποδεικνύει ὁπόσον ὁ Ἀλέξιος ἀπέφευγεν ἐκ παντὸς τρόπου, ἔστω καὶ διὰ μεγάλης χρηματικῆς τοῦ ταμείου καταβολῆς, νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς σταυροφόρους τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ λαμβάνωσι παρὰ τῶν κατοίκων ἄνευ πληρωμῆς τὰ πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ ἀναγκαῖα. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ τελετὴ ἐκείνη, ἥτις ἐφαίνετο καταστήσασα ἐκ μέσου πᾶσαν ἀφορμὴν ἔριδος καὶ ἀσφαλίσασα τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐπιχειρήματος. Ἐὰν οἱ ὅροι τῶν γενομένων συνθηκῶν ἐξετελοῦντο εἰλικρινῶς, οὐδέποτε ἡ ἱστορία ἤθελεν ἀναφέρει ἐπιχείρημα χριστιανικώτερον, δικαιότερον καὶ εὐεργητικώτερον. Ἀλλ' ἡ χρηστὴ τοῦ Γοδοφρέδου προαίρεσις δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα ἐξ ὧν ἐκινήθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν συναγωνιστῶν αὐτοῦ καὶ πρὸ πάντων ὁ προκηρύξας τὰς σταυροφορίας ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης. Πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ ἴδῃ οὗτος μὲ ὄμμα ἀδιάφορον τὸν στρατὸν ἐκεῖνον, ὅστις ἦτο προωρισμένος νὰ καθυπαγάγῃ τὴν Ἀνατολὴν ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, ὀμνύοντα πίστιν καὶ ὑποταγὴν εἰς τὸν προστάτην καὶ πρόμαχον τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας βασιλέα; Ὁ πάπας ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἐνόει παντάπασι νὰ παραδοθῶσιν οἱ ἀνακτηθέντες τόποι εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ὅτι ἀπ' ἐναντίας ἠξίου νὰ ἀνακτηθῶσι πρὸς ὄφελος τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ταῦτα ἔμελλον νὰ ἀποκαλυφθῶσι βραδύτερον· μετ' οὐ πολὺ δὲ πολλοὶ καὶ τῶν κοσμικῶν τῆς Δύσεως ἡγεμόνων ἀπέδειξαν διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν ὅτι ἦλθον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπὶ παντὶ ἄλλῳ σκοπῷ ἢ ἐπὶ τῷ ἀπαλλάξαι τοὺς χριστιανοὺς αὐτῆς ἀπὸ τῆς τῶν Τούρκων καταπιέσεως.

Σημειωτέον ὅτι οἱ ὅροι τῆς γενομένης μεταξὺ Γοδοφρέδου καὶ βασιλέως συμβάσεως ταύτης δὲν ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν δυτικῶν

χρονογράφων ἀπαραλλάκτως ὅπως ὑπὸ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς. Ἡ τελευταία αὕτη λέγει περὶ αὐτῶν ἐπὶ λέξεως τάδε. «Προςελθὼν οὖν ὁ Γοντοφρὲ (δηλαδὴ ὁ Γοδοφρέδος) τῷ βασιλεῖ ἐπωμόσατο ὅνπερ ἀπῃτεῖτο ὅρκον, ὥςτε ὁπόσας πόλεις καὶ χώρας ἢ φρούρια φθάσει κατασχεῖν ὑπὸ τὴν βασιλείαν Ῥωμαίων τὸ πρῶτον τελοῦντα, πρὸς τὸν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποστελλόμενον ἀρχηγὸν παραδιδόναι. Ταῦτ' οὖν ἐπομοσάμενος, χρήματά τε ἱκανὰ λαβών, ὁμέστιός τε καὶ ὁμοτράπεζος αὐτῷ γεγονώς, καὶ δαψιλῶς εὐωχηθείς, διαπεράσας κατὰ τὸν Πελεκάνον ηὐλίσατο.» Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ μὲν Ἀλέξιος ὑπέσχετο ἐνόρκως νὰ βοηθήσῃ τοὺς σταυροφόρους, ἄγων μάλιστα αὐτὸς τὸν ἴδιον στρατόν· νὰ παράσχῃ αὐτοῖς τροφὰς εἰς εὔλογον τιμὴν καὶ νὰ μὴ ἀνεχθῇ τινα πρὸς οὐδένα τῶν σταυροφόρων ἀδικίαν. Οἱ δὲ τούτων ἡγεμόνες ὑπεχρεοῦντο νὰ μὴ ἐπιχειρήσωσί τι κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ νὰ ἀποδώσωσιν αὐτῷ τὰ κυριώτερα τοῦ κράτους φρούρια, ὅσα ἤθελον ἀνακτήσει ἐν Ἀσίᾳ. Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἄλλας γαίας, τὰς ὁποίας πρὸς τὸ συμφέρον τῆς κατακτήσεως τῶν Ἱεροσολύμων ἤθελον ἀναγκασθῇ νὰ φυλάξωσιν αὐτοί, ὑπέσχοντο νὰ ὀμόσωσιν αὐτῷ πίστιν καὶ ὑποταγήν· ἐπιφυλαττόμενοι νὰ μὴ τηρήσωσι τοὺς ὅρκους αὐτῶν εἰμὴ καθ' ὅσον καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἤθελε μείνει πιστὸς εἰς τὸν ἴδιον λόγον.» Ὑπάρχουσι λοιπὸν μεταξὺ τῶν δύο τούτων μαρτυριῶν διαφοραί τινες, ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν συζητήσεως θέλομεν παραδεχθῇ ὡς γνησίους τοὺς ὅρους τῆς συμβάσεως ὅπως οὗτοι διαγράφονται ὑπὸ τῶν δυτικῶν χρονογράφων, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν θέλομεν ἐκτιμήσει τὴν ἀμοιβαίαν διαγωγὴν τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ αὐτοκράτορος.

Μετὰ τὴν συνομολογίαν τῶν συνθηκῶν, ὁ Γοδοφρέδος διεπεραιώθη ἐπὶ τῶν βασιλικῶν πλοίων εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν ἀρχῇ ἀπριλίου 1097, καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ Χαλκηδόνα ἵνα περιμείνῃ ἐκεῖ τοὺς ἄλλους συναγωνιστάς. Ἀλλ' οἱ ἀδιακόπως ἐπερχόμενοι οὗτοι συναγωνισταὶ ἔμελλον νὰ ἐπιπαροξύνωσι καὶ καταστήσωσι δυσχερέστερα τὰ πράγματα. Ὁ μετὰ τὸν Γοδοφρέδον πρῶτος ἀφικόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν σταυροφόρος ἡγεμὼν ὑπῆρξεν ὁ τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου υἱὸς Βοημοῦνδος, ὅστις παρέστη νῦν ὡς προστάτης καὶ πρόμαχος τοῦ κράτους ἐκείνου τοῦ ὁποίου πρὸ μι-

κροῦ ἔτι εἶχε διατελέσει ἀναφανδὸν πολέμιος. Εἰς τὸ ἀνέκαθεν χειραγωγῆσαν τὸν Βοημοῦνδον πνεῦμα τῆς πλεονεξίας, εἶχε τότε προςτεθῆ καὶ ὁ πόθος τῆς ἐκδικήσεως, δι' ἣν ἔπαθε πρό τινων ἐνιαυτῶν ἥτταν. «Καὶ γὰρ ὁ μὲν Πέτρος (ὁ ἐρημίτης), λέγει ἡ Ἄννα, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς εἰς προςκύνησιν τοῦ ἁγίου τάφου τὴν τοσαύτην ὁδοιπορίαν ἀνεδέξατο. Οἱ δέ γε λοιποὶ κόμητες καὶ τούτων μᾶλλον ὁ Βαϊμοῦντος, παλαιὰν μῆνιν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τρέφοντες, καὶ εὐκαιρίαν ζητοῦντες ἀντίποινα τούτῳ παρασχεῖν τῆς λαμπρᾶς ἐκείνης νίκης ἣν ἤρατο κατ' αὐτοῦ, ὁπότε κατὰ τὴν Λάρισσαν τὸν μετ' αὐτοῦ συνῆψε πόλεμον· ὁμογνωμονήσαντες καὶ αὐτὴν τὴν μεγαλόπολιν κατασχεῖν ὀνειρώττοντες εἰς τὴν αὐτὴν ἐληλύθεισαν γνώμην . . . . τῷ μὲν φαινομένῳ τὴν πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα ὁδοιπορίαν ποιούμενοι, τῇ δ' ἀληθείᾳ τὸν αὐτοκράτορα τῆς ἀρχῆς παραλύσαι καὶ τὴν μεγαλόπολιν κατασχεῖν ἐθέλοντες.» Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἐμπίπτει ἐνταῦθα εἰς ὑπερβολὴν ἀξιοῦσα ὅτι πάντες οἱ τῆς δύσεως κόμητες ἐβουλεύοντο ἔκτοτε τὴν κατάληψιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουϊλλῶνος καὶ πολλοὶ ἄλλοι χρηστοὶ ἡγεμόνες ἐξεστράτευσαν εἰλικρινῶς ἵνα ἐλευθερώσωσι τὸν ἅγιον τάφον. Τινὲς ὅμως, καὶ ἐξαιρέτως ὁ Βοημοῦνδος, ἤθελον τῳόντι νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἵνα γίνωσι κύριοι τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Βοημοῦνδος ἐξεστράτευσεν ἐξ Ἰταλίας περὶ τὰ τέλη τοῦ **1096** μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ταγκρέδου, συνεπαγόμενος μυρίους μὲν ἱππεῖς, πολυαρίθμους δὲ πεζούς. Ἀποβιβασθεὶς δὲ εἰς Χαονίαν ἐπορεύθη ἐκεῖθεν εἰς Καστορίαν, ὅπου ἐπανηγύρισε τὴν ἑορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. Ὀλίγας ἡμέρας πρὶν ἐκπλεύσῃ ἐξ Ἀπουλίας, εἶχε γράψει πρὸς Γοδοφρέδον τὸν Βουϊλλῶνος ἐπιστολήν, ἥτις διασωθεῖσα εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τῶν δυτικῶν χρονογράφων, οὐδεμίαν ἐπιτρέπει ἀμφιβολίαν περὶ τῶν διαθέσεων τὰς ὁποίας εἶχεν ἀπερχόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν. «Δὲν ἀγνοεῖς, ἔγραφε πρὸς τὸν Γοδοφρέδον, ὦ ἀγαθώτατε τῶν ἀνδρῶν, ὅτι ἔχεις νὰ πολιτευθῇς πρὸς ὂν ἀχρεῖον, ἢ μᾶλλον πρὸς θηρίον ἄγριον τοῦ χειρίστου εἴδους, τοῦ ὁποίου σκοπὸς εἶναι νὰ ἀπατήσῃ καὶ νὰ καταδιώξῃ μέχρις ἐξοντώσεως τὸν λατινικὸν λαόν. Ὅ,τι φρονῶ ἐγὼ περὶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου, θέλεις τὸ φρονήσει καὶ σύ ποτε, διότι γινώσκω τὴν πονηρίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ

τὸ ἄσπονδον αὐτῶν μῖσος. Μὴ πορευθῇς ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὕπαγε νὰ στρατοπεδεύσης περὶ Ἀδριανούπολιν καὶ Φιλιππούπολιν· ἐκεῖ, Θεοῦ θέλοντος, θέλω φθάσει καὶ ἐγὼ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνοίξεως, καὶ θέλω σοὶ παράσχει μετὰ ἀδελφικῆς ἀγάπης, ὡς εἰς κύριόν μου, τάς τε συμβουλὰς καὶ τὸν βραχίονά μου κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς ἡγεμόνος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.»
Ἐννοεῖται ὅτι τοιαῦτα ἔχων φρονήματα καὶ πάθη, μετεχειρίσθη τὰς ἐπαρχίας τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, δι' ὧν διήρχετο, ὡς πολέμιος, λεηλατῶν ἀφειδῶς τὴν χώραν καὶ καταπιέζων ἀνηλεῶς τοὺς κατοίκους. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν· ἀλλ' ἀναχωρήσας ἐκ Καστορας καὶ ἀφικόμενος εἰς Πελαγονίαν, ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου πόλιν τινά, κατεπυρπόλησεν αὐτὴν καὶ κατέβαλεν εἰς ἔδαφος, ἐξηφάνισεν ἅπαντας τοὺς κατοίκους διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου καὶ ἔπειτα ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ συνεπαγόμενος πλουσιωτάτην λείαν. Ταῦτα δὲ πάντα ἔπραξε κατὰ Γουλιέλμον τὸν Τύριον καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχαίους δυτικοὺς χρονογράφους, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἡ ταλαίπωρος ἐκείνη πόλις κατῳκεῖτο ὑπὸ αἱρετικῶν. Τίς ἦτο ἡ πόλις αὕτη καὶ τίνες οἱ λεγόμενοι ἐκεῖνοι αἱρετικοί, οὐδεὶς τὸ ἠξεύρει. Οἱ μὲν εἶπον ὅτι ἦσαν Ἰουδαῖοι καὶ Τουρκοπῶλοι, οἱ δὲ ὅτι ἦσαν Παυλιανῖται, οἱ δὲ ὅτι ἦσαν ἁπλῶς ὀρθόδοξοι Ἕλληνες. Ἀλλ' οἱοιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν, ἡ καταστροφὴ ἐκείνη ἦτο ἀποτρόπαιος· καὶ οὕτω πῶς χαρακτηρίζει αὐτὴν (**une odieuse exécution**) ὁ νεώτερος Γάλλος ἱστοριογράφος τῆς πρώτης σταυροφορίας, ὁ **Payré**, καίτοι ἄλλως ὢν φανατικώτατος πολέμιος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἀπέναντι τῶν παραδόξων τούτων ἐπικούρων, οὕτω πως πολιτευομένων, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνωσι μὲ χεῖρας ἐσταυρωμένας οἱ ἑλληνικοὶ στρατοί· καὶ δὲν ἠδυνήθησαν μὲν νὰ καταβάλωσιν αὐτούς, ἀλλὰ βεβαίως ἐξεπλήρωσαν καθῆκον ἱερὸν ἀντιπαραταχθέντες κατ' αὐτῶν. Τελευταῖον τὴν **1** ἀπριλίου τοῦ **1097**, ὁ Βοημοῦνδος ἔφθασεν εἰς τὰ περίχωρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐκεῖ ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουϊλλῶνος, ὅστις πρὸ καιροῦ εἶχεν ἀπαντήσει εἰς τὸν Βοημοῦνδον ὅτι πᾶσα κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς ἀνατολῆς ἐπιχείρησις ἀντιβαίνει εἰς τὸν ὅρκον ὃν ὤμοσαν τοῦ νὰ πολεμήσωσι τοὺς ἀπίστους, κατέπεισε τὸν δυσήνιον ἐκεῖνον σύμμαχον νὰ προσέλθῃ αὐτοπροσώπως εἰς Κωνσταντινού-

πολιν καὶ νὰ ὀμόσῃ πίστιν τῷ βασιλεῖ. Μόνος ὁ ἀγέρωχος Ταγκρέδος ἀπεποιήθη νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν τελετὴν ταύτην.

Ὁ κόμης τῆς Φλανδρίας Ῥοβέρτος, ὅςτις ἐπῆλθεν, ὅπως καὶ ὁ Βοημοῦνδος, διὰ τῆς Ἀδριατικῆς μετὰ ἔτι πολυαριθμοτέρου στρατοῦ, δὲν ἐδίστασε νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα τοῦ Γοδοφρέδου καὶ τοῦ Βοημούνδου, καὶ διεπεραιώθη ἐπίσης εἰς Ἀσίαν. Ἀλλ' ὁ ἔσχατος πάντων στρατεύσας Ῥαιμοῦνδος, κόμης Τολώσσης καὶ τοῦ ἁγίου Γιλλίου (ἢ Αἰγιδίου Saint-Gilles) ὅςτις βραδύτερον ἔμελλε νὰ ἀναδειχθῇ εἷς τῶν πιστοτέρων ὑπερμάχων τοῦ Ἀλεξίου, κατ' ἀρχὰς λέγεται ὅτι ἐπολιτεύθη ἄλλως. Πορευθεὶς μετὰ δεκακισμυρίων ἀνδρῶν διὰ Λομβαρδίας, Φριουλίας, Ἰστρίας, Δαλματίας, Δυῤῥαχίου καὶ Πελαγονίας, ὁ Ῥαιμοῦνδος περιῆλθεν, ὡς πάντες, οἱ λοιποὶ, εἰς ῥήξεις πρὸς τοὺς κατοίκους, ἐκυρίευσε καὶ ἐδήωσε διαφόρους πόλεις, ἐν αἷς τὴν Ῥαιδεστόν· καὶ κατεπείσθη μὲν ὑπὸ τοῦ Γοδοφρέδου νὰ εἰςέλθῃ ἄνευ στρατοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἅμα γενομένου λόγου νὰ ὀμόσῃ πίστιν τῷ βασιλεῖ, ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἦλθεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἵνα ζητήσῃ δεσπότην· ὅτι ἂν ὁ αὐτοκράτωρ ἑνώσῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ μετὰ τοῦ σταυροφορικοῦ, καὶ ἀναλάβῃ τὴν ὅλην ἡγεμονίαν, θέλει ὑπακούσει αὐτῷ ὡς στρατηγῷ, οὐδέποτε ὅμως θέλει προςκυνήσει αὐτὸν καὶ ἀναγνωρίσει ὡς κυρίαρχον, ὅπως ἔπραξαν οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες. Ὁ Ἀλέξιος ἀγανακτήσας προςέβαλε τὸν στρατὸν τοῦ Ῥαιμούνδου, ὁ δὲ κόμης τῆς Τολώσσης ἐμελέτα ἤδη σπουδαιότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ Βοημούνδου, τὴν τοῦ βασιλέως κατάλυσιν, ἐπὶ δὲ τούτῳ προέτεινε νὰ ἐπιστρέψωσιν ἐξ Ἀσίας, ὅσοι ἔφθασαν νὰ διαπεράσωσιν εἰς αὐτήν. Ἀλλ' οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες βλέποντες τὸ πρᾶγμα ἀκατόρθωτον, διότι ὁ στόλος, δι' οὗ ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἡ προτεινομένη κάθοδος ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἀλέξιον, καὶ πρὸς τούτοις ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἡ ῥῆξις αὕτη ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ ὀλεθρία ὡς πρὸς τὸ κύριον ἐπιχείρημα, ἐδυςώπησαν τὸν Ῥαιμοῦνδον καὶ ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ ὀμόσῃ, «ὅτι οὐδέποτε θέλει πράξει τι κατὰ τῆς τιμῆς ἢ τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξίου, ἐνόσῳ καὶ ὁ Ἀλέξιος τηρήσῃ τὰς ἰδίας ὁμολογίας.» Διεμαρτυρήθη ὅμως ὅτι προτιμᾷ τὸν θάνατον παρὰ νὰ ὀμόσῃ ὑποταγὴν, ὁ δὲ βασιλεὺς διὰ τὸ δυςχερὲς τῶν περιστάσεων ἠναγκάσθη νὰ εὐχαριστηθῇ εἰς τὴν διαβεβαίωσιν ἐκείνην, καὶ ἠγωνίσθη διὰ

τῶν περιποιήσεων αὐτοῦ νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν ἀγέρωχον ἡγεμόνα.

Τοιαῦτα περὶ Ταγκρέδου καὶ Ῥαιμούνδου λέγουσιν οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι. Καὶ τὰ μὲν περὶ τοῦ πρώτου εἶναι ἀναμφισβήτητα, καθὸ καὶ ὑπὸ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς συνομολογούμενα. Τὰ δὲ κατὰ τὸν κόμητα Τολώσσης καὶ ἁγίου Γιλλίου, τὸν ὁποῖον ὀνομάζει αὕτη Σαγγέλην, ἄλλως ἀναφέρονται ὑπὸ τῆς βασιλόπαιδος ἱστοριογράφου. «Ὁ βασιλεύς, λέγει ἡ Ἄννα, ἠγάπα τὸν Σαγγέλην διαφερόντως διὰ τὸ περιὸν αὐτῷ τοῦ φρονήματος, καὶ τῆς ὑπολήψεως τὸ ἀνόθευτον καὶ τὸ τοῦ βίου καθαρόν.» Τούτου δὲ ἕνεκα ἐκράτησε παρ' ἑαυτῷ τὸν ἄνδρα ἐπί τινα χρόνον καὶ ἀφοῦ διεπέρασαν οἱ ἄλλοι εἰς Ἀσίαν· καὶ μετεπέμπετο αὐτὸν συχνάκις διεξηγῶν τὰς δυσκολίας τὰς ὁποίας ἔμελλον καθ' ὁδὸν νὰ ἀπαντήσωσι καὶ τὰς ὑπονοίας τὰς ὁποίας εἶχε περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν Φράγκων, καὶ ἰδίως περὶ τῆς κακίας τοῦ Βοημούνδου, παρακαλέσας αὐτὸν νὰ τὸν ἐπιτηρῇ καὶ νὰ προλαμβάνῃ τὰς ἐπιβουλάς του. Ὁ δὲ ἀνωμολόγησεν ὅτι ὁ Βοημοῦνδος ἐκληρονόμησεν ἐκ τῶν προγόνων τὴν ἐπιορκίαν καὶ τὸν δόλον, ὅτι θαῦμα μέγιστον θέλει εἶναι ἂν τηρήσῃ ὅσα ὤμοσε, καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Ῥαιμοῦνδος θέλει τὸ καθ' ἑαυτὸν σπεύσει νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως προσταχθέν. Αὕτη τῆς Ἄννης ἡ ἔκθεσις συμφωνεῖ πλειότερον πρὸς ὅλην τὴν μετέπειτα διαγωγὴν τοῦ κόμητος τῆς Τολώσσης, ὅστις ἀνεδείχθη εἷς τῶν πιστοτέρων τοῦ βασιλέως φίλων. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε, καὶ ἂν δηλαδὴ τινὲς τῶν σταυροφόρων ἀπεποιήθησαν τὸν ὅρκον, τὸ κῦρος τῶν προαναφερθεισῶν συμβάσεων δὲν ἠλαττώθη ἐκ τούτου, διότι οἱ πλειότεροι ὤμοσαν νὰ τηρήσωσιν αὐτάς, μάλιστα δὲ ὁ πάντων ἐπιφανέστερος Γοδοφρέδος, μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν τῆς Νικαίας καὶ πάντες οἱ λοιποί, κατ' αὐτὴν τῶν δυτικῶν τὴν ὁμολογίαν, ἐποίησαν τὸν ὅρκον.

Οἱ σταυροφόροι, ἀφοῦ διεπεραιώθησαν τελευταῖον ἅπαντες εἰς τὸ περὶ Χαλκηδόνα στρατόπεδον, ἀπεφάσισαν νὰ προελάσωσιν, ἀρχόμενοι τοῦ ἔργου ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῆς Νικαίας, ὅπου ἔφθασαν διὰ Νικομηδείας ἐν ἀρχῇ τοῦ μαΐου 1097. Ἔτι ἐνῷ διέτριβον περὶ Χαλκηδόνα εἶχε προσέλθει καὶ συνταχθῆ μετ' αὐτῶν ἓν σῶμα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ συγκείμενον μὲν ἐξ ἀνδρῶν 40,000 κατὰ

τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἄγγλου χρονογράφου Ὀρδερίκου Βιτάλ, τεταγμένον δὲ ὑπὸ τὸ στρατηγὸν Τατίκιον τὸν γνωστὸν ἡμῖν ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου. Τὸν Τατίκιον τοῦτον πάντες μὲν οἱ χρονογράφοι τῆς δύσεως χλευάζουσι καὶ ὑβρίζουσιν ὡς ἐπιβουλότατον ἄνδρα, εἷς δὲ καὶ μόνος ὁ τοῦ «ᾄσματος Ἀντιοχείας» συγγραφεὺς λέγει εἰλικρινῆ τῶν Φράγκων φίλον· ἡ δ' ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἔδωκεν εἰς τοὺς σταυροφόρους ἕνα τῶν ἀρίστων αὐτοῦ στρατηγῶν, ὅστις ἐπολιτεύθη πρὸς αὐτοὺς ὅσον ἦτο δυνατὸν εἰλικρινῶς πρὸς τοιούτους συμμάχους. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀλέξιος, διατρίβων εἰς Πελεκάνον, οὐ μακρὰν τῆς Νικαίας, παρηκολούθει καὶ ἐπετήρει τὸ ὅλον ἐπιχείρημα.

Ἡ Νίκαια, ἡ πόλις ἐν ᾗ ἕδρευσαν δύο οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, καὶ ἥτις κατείχετο ἤδη ὑπὸ τῶν ἀσπονδοτέρων τοῦ χριστιανισμοῦ πολεμίων, ἦτο ἀνέκαθεν μὲν ἀσφαλέστατα ὠχυρωμένη, κατέστη δὲ ἔτι μᾶλλον δυσπόρθητος διὰ νέων ἀμυντικῶν ἔργων ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Κελιδζὲ Ἀρσλάν, ἅμα μαθόντος ὅτι ἐπέρχεται εἰς τὴν Ἀσίαν ἡ μεγάλη τῶν σταυροφόρων ἐπιστρατεία· καὶ πλὴν τούτου ὁ σουλτάνος συνεκρότησε στρατιὰν λόγου ἀξίαν, δι' ἧς ἔμελλε νὰ ἐπιτεθῇ ἔξωθεν κατὰ τῶν πολιορκούντων. Τῳόντι τῇ 16 μαΐου ἐπέπεσεν ἀπὸ τῶν πέριξ ὀρέων μετὰ πεντήκοντα ἢ ἑξήκοντα χιλιάδων ἱππέων κατὰ τῶν σταυροφόρων, ἀλλὰ μετὰ πεισματώδη μάχην ἡττήθη κατὰ κράτος. Οὐδὲν ἧττον ἡ φρουρὰ τῆς Νικαίας, καί τοι ἐγκαταλειφθεῖσα εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, καίτοι βλέπουσα ἑαυτὴν περιεζωσμένην ὑπὸ ἑκατὸν μὲν χιλιάδων ἱππέων, ἑξακοσίων δὲ χιλιάδων πεζῶν, δὲν ἀπέβαλε τὸ θάῤῥος, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἑβδομάδας ἀνθίστατο εἰς τὰς ἐπανειλημμένας τῶν πολεμίων αὐτῆς ἐφόδους, δεινὰ ἐπαγαγοῦσα εἰς αὐτοὺς τραύματα. Τὰ τείχη ὑπεσκάπτοντο μὲν καὶ ἐῤῥήγνυντο διὰ τῶν ποικίλων πολιορκητικῶν μηχανῶν, τὰς ὁποίας προσήγαγεν ὁ Ἀλέξιος, ἀλλὰ πάλιν τάχιστα ἐπεσκευάζοντο. Τὸ δὲ χείριστον, διὰ τῆς παρακειμένης εἰς τὴν πόλιν Ἀσκανίας λίμνης, οἱ πολιορκούμενοι ἐλάμβανον ἀκωλύτως πάντα τὰ ἀναγκαῖα αὐτοῖς ἐφόδια. Τότε ὁ Ἀλέξιος ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ τὴν λίμνην, ἵνα φράξῃ οὕτω πᾶσαν τῆς πόλεως μετὰ τῆς ἔξω χώρας κοινωνίαν. Ἐπὶ τούτῳ δὲ διέταξε νὰ ἀθροισθῶσιν εἰς Κίον (Γκεμλὶκ) πολυάριθμα πλοῖα δυνάμενα νὰ περιλάβωσιν 100

ἄνδρας ἕκαστον. Ἀπὸ δὲ τῆς Κίου τὰ πλοῖα ταῦτα μετεκομίσθησαν διὰ ξηρᾶς μέχρι τῆς λίμνης, καὶ καθελκυσθέντα εἰς αὐτὴν καὶ ὁπλισθέντα διὰ τῶν λεγομένων Τουρκοπώλων, τεταγμένων ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Βουτουμίτην, περιέζωσαν καὶ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους τὴν πόλιν. Ἦσαν δὲ οἱ Τουρκοπῶλοι στρατιωτικὸν σῶμα συγκείμενον ἐκ παίδων ἀπὸ Τούρκων γεννηθέντων, ἀπαραλλάκτως ὅπως βραδύτερον παρὰ τοῖς ὀσμανλίδαις τούρκοις οἱ γενίτσαροι ἦσαν σῶμα στρατιωτικὸν συγκείμενον ἐκ παίδων ἀπὸ χριστιανῶν γεννηθέντων. Καὶ ἐνῷ λοιπὸν οἱ Τουρκοπῶλοι κατέλαβον τὴν λίμνην, συγχρόνως ὁ Τατίκιος ἐξέπεμψε δισχιλίους τοξότας ἐπὶ τὸ καιριώτερον σημεῖον τῶν ἀπὸ ξηρᾶς ὀχυρωμάτων, καὶ μηχανὴν ἐπιτηδείαν νὰ καθαιρέσῃ μέγαν τινὰ πύργον, ὃν οἱ σταυροφόροι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταβάλωσι. Μετὰ τῶν Ἑλλήνων τοξοτῶν συνηγωνίσθησαν ἀμέσως καὶ οἱ φράγκοι ἡγεμόνες, ὥστε ἡ ἔφοδος ἀπέβη γενική. Τότε οἱ πολιορκούμενοι ἀπελπίσθησαν καὶ ἦλθον εἰς λόγους περὶ παραδόσεως πρὸς τὸν Βουτουμίτην, ὅστις εἰσελθὼν εἰς τὸ φρούριον τῇ 20 Ἰουνίου ὕψωσεν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων αὐτοῦ τὰς αὐτοκρατορικὰς σημαίας, καὶ ἀνοίξας μίαν τῶν ἀπὸ ξηρᾶς πυλῶν εἰσήγαγε δι' αὐτῆς τὸ σῶμα τοῦ Τατικίου, οὐχὶ δὲ καὶ σύμπαντα τὸν στρατὸν τῶν Λατίνων· οὗτοι ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ εἰσέρχωνται διὰ μικρῶν μόνον ἀποσπασμάτων εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἐπετρέπετο νὰ παρατείνωσι τὴν διατριβὴν των εἰμὴ ἐπ' ὡρισμένον χρόνον.

Οἱ χρονογράφοι καὶ βραδύτερον οἱ ἱστορικοὶ κατηγόρησαν τὸν Ἀλέξιον ὅτι ἐπιβούλως ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ταύτης περιστάσεως· διότι διενήργησε δῆθεν διὰ τοῦ Βουτουμίτου, ὥστε ἡ πόλις νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν καὶ ὄχι εἰς τοὺς σταυροφόρους, ἀποστερήσας οὕτω τούτους τῆς ἀνηκούσης εἰς αὐτοὺς λείας. Παρὰ πάντων ἐν τούτοις ὁμολογεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπεζημίωσε τοὺς μὲν ἡγεμόνας διὰ δώρων, τοὺς δὲ στρατιώτας διὰ χρημάτων καὶ τροφῶν. Καὶ ἔπειτα ἐκ τῶν προεκτεθεισῶν περιπετειῶν τῆς πολιορκίας, τὰς ὁποίας δὲν ἀρνοῦνται οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι καὶ ἱστορικοί, καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἡ ἅλωσις ὠφείλετο πολὺ μᾶλλον εἰς τὸν Ἀλέξιον ἢ εἰς τοὺς σταυροφόρους. Τῳόντι ἡ πόλις δὲν περιῆλθεν εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ κινδύνου εἰμὴ ἀφοῦ κατελήφθη ἡ Ἀσκανία λίμνη· κατελήφθη δὲ ἡ λίμνη

διὰ πλοίων κατασκευασθέντων, μεταβιβασθέντων καὶ ὁδηγηθέντων ὑπὸ ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Πρὸς δὲ αἱ ἐπιτηδειότεραι τῶν μηχανῶν ἐπρομηθεύθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου· καὶ ἐπὶ πᾶσιν οἱ ἐν Νικαίᾳ Τοῦρκοι ἐπροτίμων νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα μᾶλλον ἢ εἰς τοὺς σταυροφόρους. Τί κακὸν λοιπὸν ἔπραξεν ὁ Ἀλέξιος ἐὰν παρέλαβε μὲν τὴν κατὰ τὰ συντεθειμένα ἀνήκουσαν αὐτῷ πόλιν, διασώσας δὲ αὐτὴν ἀπὸ φοβερᾶς λεηλασίας, ἀπεζημίωσεν οὐδὲν ἧττον τοὺς συμμάχους διὰ δωρεῶν πολυτίμων; Τοσοῦτο δὲ εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ σταυροφόροι οὐδόλως δυςηρεστήθησαν διὰ τὴν τοιαύτην τοῦ βασιλέως πολιτείαν, ὥςτε πάντες οἱ πρότερον ἀποποιηθέντες τὸν ὅρκον τῆς πίστεως, ἰδίως ὁ Ῥαιμοῦνδος καὶ ὁ Ταγκρέδος, ὤμοσαν αὐτὸν μετὰ τὴν ἅλωσιν. Καὶ πρόδηλον ἄρα εἶναι ὅτι πᾶσα ἡ κατηγορία ἐκείνη ἐσκευωρήθη ἵνα ἀντιταχθῇ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν σταυροφόρων αὐτῶν μετ' ὀλίγον γενομένας παραβιάσεις τῶν συνθηκῶν.

Οἱ σταυροφόροι προήλασαν ἀπὸ Νικαίας περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου. Ὁ δ' Ἀλέξιος συνεκπέμψας μετ' αὐτῶν τὴν ὑπὸ τὸν Τατίκιον μοῖραν, ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως, παρασκευάσας δύναμιν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν ἰσχυροτέραν, δυνηθῇ νὰ συντρέξῃ συντονώτερον τοὺς συμμάχους αὐτοῦ. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι νικήσαντες ἐπανειλημμένως τὸν Κελιδζὲ Ἀρσλὰν, ἀγωνισθέντα νὰ διακωλύσῃ τὴν διάβασιν αὐτῶν, μάλιστα δὲ περὶ Δορύλαιον, καὶ κυριεύσαντες πᾶσαν τὴν Κιλικίαν, ἔφθασαν κατὰ ὀκτώβριον εἰς Ἀντιόχειαν, τῆς ὁποίας ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν. Πρὸ τούτου ὅμως εἷς τῶν φράγκων ἡγεμόνων, ὁ τοῦ Γοδοφρέδου ἀδελφὸς Βαλδουΐνος, παρεβίασε πρῶτος ἀναφανδὸν τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας. Εἴπομεν ἤδη ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ κατεῖχον ἔτι εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐκείνας χώρας τὴν Ἔδεσσαν (σήμερον Ὄρφαν), κειμένην πρὸς βορρᾶν τῆς Μεσοποταμίας μεταξὺ τῶν πηγῶν τοῦ Τίγρεως καὶ τοῦ Εὐφράτου. Ὁ διοικητὴς αὐτῆς Θεόδωρος εἶχε προςκαλέσει τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον ἵνα ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ καταπολεμήσῃ τοὺς πέριξ Τούρκους. Ὁ σταυροφόρος εἰςελθὼν οὕτω εἰς τὴν ἑλληνίδα πόλιν, υἱοθετεῖται ὑπὸ τοῦ γέροντος διοικητοῦ· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διενεργήσας τὴν δολοφονίαν τοῦ θετοῦ πατρὸς, γίνεται κύριος τῆς πόλεως, καὶ ὁρμώμενος ἀπὸ αὐτῆς ἱδρύει τὴν πρώτην φραγκικὴν ἐν τῇ Α-

νατολῇ ἡγεμονίαν, ἥτις, κειμένη εἰς τὴν ἀρκτικὴν ἄκραν τῆς Μεσοποταμίας, ἐξηπλώθη καὶ εἰς τὰς πρὸς δυσμὰς τοῦ Εὐφράτου χώρας, ἤτοι πρὸς βοῤῥᾶν μὲν μέχρι τῆς κυριωτέρας τοῦ Ταύρου σειρᾶς, πρὸς δὲ τὸ βορειοδυτικὸν μέχρι τῶν πυλῶν τοῦ Χαλέπ. Κυβερνηθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ Βαλδουΐνου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὑπῆρξε σπουδαιότατον ὡς πρὸς τοὺς σταυροφόρους ἀπόκτημα, διότι ἐχρησίμευεν ὡς προμαχὼν ἀπὸ τοῦ μέρους ἐκείνου τῶν ἐν Συρίᾳ ἱδρυμάτων αὐτῶν. Ἀλλ' εἶναι περιττὸν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ διαγωγὴ αὕτη τοῦ Βαλδουΐνου ἦτο τόσῳ μᾶλλον σκανδαλώδης, ὅσῳ δὲν πρόκειτο περὶ πόλεως ἀπὸ Τούρκων ἀνακτηθείσης, πρόκειτο περὶ κτήματος ἀπὸ χριστιανῶν ἁρπαγέντος, ἡ δ' ἁρπαγὴ συνωδεύθη ὑπὸ δεινοῦ ἰδιωτικοῦ κακουργήματος. Αὐτὸς ὁ Μισὼ, ἂν καὶ ἀγωνιζόμενος νὰ δικαιολογήσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ Βαλδουΐνου, δὲν δύναται νὰ κρύψῃ τὴν συνενοχὴν αὐτοῦ· καὶ ὁμολογεῖ ῥητῶς ὅτι «ἕνεκα τῶν πλεονεκτημάτων τὰ ὁποῖα οἱ σταυροφόροι ἐκαρπώθησαν ἐκ τῆς ἱδρύσεως τοῦ νέου τούτου κράτους, οἱ ἱστορικοὶ αὐτῶν ἐλησμόνησαν ὅτι ὑπῆρξε καρπὸς ἀδικίας καὶ βίας.» Καὶ ἔπειτα ἔχουσιν ἔτι τὴν γενναιότητα νὰ ὁμιλῶσι περὶ τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Βαλδουΐνου ἔμελλον μετ' ὀλίγον νὰ μιμηθῶσιν οἱ πλεῖστοι τῶν σταυροφόρων ἡγεμόνων. Ἡ πολιορκία τῆς Ἀντιοχείας διήρκεσε μῆνας ἐννέα, μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἀκολούθου 1098 ἔτους. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Λατῖνοι εἶχον περιέλθει εἰς ἐσχάτην ἀμηχανίαν, παθόντες τὰ πάνδεινα ἀπό τε τῆς στερήσεως τροφῶν καὶ ἀπὸ τοῦ χειμῶνος. Ὁ Τατίκιος, ὑπολαμβάνων κινδυνεύουσαν τὴν ἐπιχείρησιν, προέτρεψε κατ' ἀρχὰς τοὺς ἡγεμόνας νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὰς γείτονας χώρας, μέχρις οὗ ἐπέλθῃ ὁ Ἀλέξιος μετὰ μεγαλητέρου στρατοῦ, καὶ ἑνωθῇ μετ' αὐτῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔαρος. Ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούετο ἀπῆλθεν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἄφιξιν τοῦ βασιλέως, κομίσῃ δὲ καὶ τροφάς. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ βεβαιοῖ μάλιστα ὅτι τὴν ἀναχώρησιν ταύτην τοῦ Τατικίου ἐπήγαγον αἱ ῥᾳδιουργίαι τοῦ Βοημούνδου, ὅστις, θέλων νὰ σφετερισθῇ τὴν πόλιν μετὰ τὴν ἅλωσιν, καὶ ὄχι νὰ παραδώσῃ αὐτὴν κατὰ τὰ συντεθειμένα εἰς τὸν στρατηγὸν τοῦ βασιλέως, ἐβουλεύθη νὰ ἀπομακρύνῃ αὐτὸν ἐκεῖθεν ἐκ παντὸς τρό-

που. Ὅθεν εἶπε τῷ Τατικίῳ ὅτι οἱ σταυροφόροι ὑποπτεύουσιν αὐτὸν ὡς συνεννοούμενον μετὰ τῶν ἀπίστων, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτόν τε καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Τατίκιος ἀνεχώρησε διὰ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ βασιλέως, ἡ διαγωγὴ αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ ἐπιλήψιμον. Ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἄννης, ἐμεσολάβησε μὲν ἐπιβουλὴ, ἀλλὰ ταύτης θῦμα, οὐχὶ αὐτουργὸς, ὑπῆρξεν ὁ ἡγεμὼν τῶν βυζαντινῶν ταγμάτων.

Ἀλλ' ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἔχωσι τὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Τατικίου ἐξ Ἀντιοχείας, τὸ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐπανελθὼν ἀπὸ Νικαίας εἰς Κωνσταντινούπολιν παρεσκεύασε δύναμιν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν ἀξιόλογον, ἵνα ἐκ παντὸς τρόπου συμπράξῃ εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τῶν σταυροφόρων. Εἰς τὸν πεζικὸν αὐτὸν στρατὸν εἶχον καταταχθῆ καὶ 40,000 περίπου φράγκοι, ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἢ εἶχον καθυστερήσει ἐν Ἀσίᾳ, ἢ νεωστὶ ἐπῆλθον ἐξ Εὐρώπης εἰς Κωνσταντινούπολιν. Πρὸ πάντων ἦτο ἀπαραίτητον νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ διὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας πορεία, ἀναλαμβανομένων τῶν παραλίων, καὶ ἰδίως τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Ἐφέσου. Τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον ὄχι μόνον διὰ τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς προδιαβάντας σταυροφόρους· διότι ἂν οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες κατεῖχον τὸ πλεῖστον τῆς μεσογαίας, διετέλουν προσέτι κύριοι καὶ τῆς παραλίας, πᾶσα συγκοινωνία μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠδύνατο νὰ διακοπῇ, καὶ ὁ ἐν Συρίᾳ στρατὸς νὰ περιέλθῃ εἰς ἐσχάτην ἀμηχανίαν. Μόνον λοιπὸν ἀφοῦ ἀνεκτήθη ἡ παραλία, κατέστη δυνατὸν νὰ προελάσῃ ὁ Ἀλέξιος ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀφιχθεὶς δὲ εἰς Φιλομήλιον τῆς Φρυγίας, μανθάνει ὅτι ἡ πόλις ἑάλω τῇ 3 ἰουνίου ὑπὸ ἀρνησιθρήσκου τινὸς παραδοθεῖσα, συνεννοηθέντος μετὰ τοῦ Βοημούνδου. Οὐδὲν ἧττον ὁ βασιλεὺς προέθετο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πορείαν αὐτοῦ, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ μετ' ὀλίγον ἐπληροφορήθη ὅτι οἱ κυριεύσαντες τὴν Ἀντιόχειαν χριστιανοὶ ἐπολιορκήθησαν αὐτοὶ ἐν τῷ νέῳ αὐτῶν κτήματι ὑπὸ πολυαρίθμου τουρκικοῦ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον ἐπήγαγεν ὁ Κερβογὰ κατὰ προσταγὴν τοῦ σελδζουκικοῦ σουλτάνου Βαρκιαρόκ. Ἀλλὰ τότε προσελθόντες εἰς Φιλομήλιον Στέφανος ὁ κόμης Βλεσῶν καὶ Χαρτρῶν (comte de Blois et de Chartres), Γουλιέλμος ὁ Γραμ-

μεσνίλιος, καὶ ἄλλοι πολλοὶ μεγιστᾶνες φράγκοι παρέστησαν τὰ κατὰ τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ χριστιανοὺς ὡς μηδεμίαν παρέχοντα ἐλπίδα σωτηρίας, τὴν δὲ δύναμιν τοῦ Κερβογᾶ ὡς ἀκαταγώνιστον, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον διέδωκαν τὴν ἰδίαν κατάπληξιν καὶ ἀθυμίαν εἰς ἅπαντα τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου, μάλιστα δὲ εἰς τοὺς ἐν αὐτῷ πολυαρίθμους φράγκους, ὥςτε ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη καὶ ἄκων νὰ ἀνακάμψῃ, ἀφοῦ κατὰ τὸ ἐνὸν ἐφρόντισε περὶ τῆς σωτηρίας τῶν πέριξ κατοίκων. Ἅπαντες δὲ οἱ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσι τὴν εὐθύνην τῆς ὑποχωρήσεως ταύτης εἰς τοὺς κατεπτοημένους ἐκείνους φυγάδας, καὶ οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ σταυροφόροι ὑπέλαβον ὡς ὑπαίτιον αὐτῆς τὸν Ἀλέξιον.

Οἱ σταυροφόροι οὗτοι, κατατροπώσαντες ἐπὶ τέλους τὸν Κερβογᾶ, καὶ ἀσφαλίσαντες οὕτω τὴν κατοχὴν τῆς Ἀντιοχείας, ἔπεμψαν πρὸς τὸν βασιλέα πρέσβεις ἐπιτετραμμένους νὰ ζητήσωσι μὲν τὴν ἐπικουρίαν αὐτοῦ εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ τὰ συντεθειμένα, νὰ ἀποφανθῶσι δὲ ὅτι ἐπὶ τῷ ὅρῳ τούτῳ θέλουσι παραδώσει τὴν Ἀντιόχειαν. Ἄλλως οὔτε τὴν Ἀντιόχειαν, οὔτε ἄλλην τινὰ πόλιν ἐξ ὅσων κυριεύσωσι, προτίθενται νὰ ἀποδώσωσι. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἂν οἱ σταυροφόροι ἠδύναντο νὰ ὑπολάβωσι τὸν Ἀλέξιον ὡς ὁπωςδήποτε παραβάντα ἤδη τὰς συνθήκας, δὲν ἤθελον πέμψει πρὸς αὐτὸν τὴν πρεσβείαν ταύτην. Ἡ δὲ ἐκπλήρωσις τῆς ἐντολῆς τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ ἀνετέθη εἰς δύο ἄνδρας, Οὔγωνα τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου, καὶ Βαλδουΐνον τὸν κόμητα Ἑννεγαύης (Hainaut). Ἐκ τούτων ὁ μὲν τελευταῖος ἐγένετο ἄφαντος καθ' ὁδὸν, ὁ δὲ Οὔγων ἔφθασε μὲν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εἶδε τὸν βασιλέα, ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Συρίαν κομίζων τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ, ἀνέκαμψεν εἰς Γαλλίαν. Μὴ ἐλθούσης δὲ ἀμέσως ὡς ἐκ τούτου τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Ἀλεξίου, οἱ πλεῖστοι σταυροφόροι καὶ μάλιστα ὁ Βοημοῦνδος, ὅςτις πρόφασιν ἐζήτει νὰ σφετερισθῇ τὴν Ἀντιόχειαν, ἐπέμενε νὰ κηρυχθῇ ὁ αὐτοκράτωρ ἔκπτωτος τῶν δικαίων αὐτοῦ. Εἰς μάτην ὁ χρηστὸς κόμης Τολώσσης Ῥαιμοῦνδος ἠξίου ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τοῦ βασιλέως τὴν πόλιν, εἰμὴ παραβιάζοντες τοὺς ἐνώπιον αὐτοῦ γενομένους ὅρκους. Ἡ ἐναντία μερὶς ὑπερίσχυσεν, ὁ δὲ Βοημοῦνδος, ὅςτις εἶχε κατορθώσει τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν

τῆς Ἀντιοχείας διὰ τῆς συνεννοήσεώς του μετὰ τοῦ ἀρνησιθρήσκου Πύῤῥου ἢ Φυῤῥοὺς, κατέλαβεν ἤδη αὐτὴν ὁριστικῶς, καὶ ἵδρυσεν αὐτόθι δευτέραν φραγκικὴν ἡγεμονίαν. Δὲν ἠρκέσθη δὲ ὁ Βοημοῦνδος εἰς τὸ νὰ σφετερισθῇ τὴν πολιτικὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀντιοχείας, ἀλλ' ἐγκατέστησεν ἀμέσως ἐν αὐτῇ καὶ λατῖνον πατριάρχην μετὰ κλήρου πολυαρίθμου ἀνωτέρου τε καὶ κατωτέρου. Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀλέξιος εἶχε κατορθώσει ὥστε νὰ ὑπάρχῃ τοὐλάχιστον αὐτόθι καὶ ὀρθόδοξος πατριάρχης· μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ ὅρος οὗτος παρεβιάσθη, τὸ ὀρθόδοξον πλήρωμα ἐστερήθη τοῦ ἀρχιποίμενος αὐτοῦ, μόλις δὲ μετὰ 50 καὶ ἐπέκεινα ἔτη ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Κομνηνὸς, ταπεινώσας διὰ λαμπρῶν πολεμικῶν κατορθωμάτων τοὺς ἐν Συρίᾳ φράγκους, ἐπέτυχε τὴν ἀνανέωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ συνομολογηθέντος ἐκείνου ὅρου. Ἐπὶ πᾶσι δὲ οἱ σταυροφόροι ἐκήρυξαν ἀναφανδὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους ἦλθον δῆθεν νὰ ἀπαλλάξωσι τῆς ἀλλοθρήσκου τυραννίας. Σώζεται δὲ ἐπιστολὴ τῶν φράγκων ἡγεμόνων πρὸς τὸν πάπαν Οὐρβανὸν ἐξ Ἀντιοχείας σταλεῖσα καὶ διαλαμβάνουσα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπὶ λέξεως τάδε. «Ἐνικήσαμεν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς εἰδωλολάτρας, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ καταπολεμήσωμεν τοὺς αἱρετικοὺς Ἕλληνας, Ἀρμενίους, Σύρους, Ἰακωβίτας. Ὅθεν ἐξορκίζομέν σε, πάτερ ἁγιώτατε, σὲ τὸν πατέρα τῶν πιστῶν, ἵνα προςέλθῃς ἐν τῷ μέσῳ τῶν τέκνων σου. Σὺ ὁ ἐπίτροπος τοῦ Πέτρου, ἐλθὲ νὰ ἑδρεύσῃς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ. Ἐλθὲ νὰ ἐκριζώσῃς καὶ καταστρέψῃς διὰ τοῦ κράτους σου καὶ τοῦ βραχίονος ἡμῶν πᾶν εἶδος αἱρέσεως· ἐλθὲ νὰ χειραγωγήσῃς ἡμᾶς ἐν τῇ ὁδῷ ἣν ἀρχῆθεν ἡμῖν διέγραψας καὶ νὰ διανοίξῃς ἡμῖν τὰς πύλας ἑκατέρας τῆς Ἱερουσαλήμ.»

Ἐν τούτοις ἐν ἀρχῇ τοῦ κατὰ πόδας ἔτους 1099 ἔφθασεν ἡ ἀπόκρισις τοῦ Ἀλεξίου, διὰ πρεσβείας ἣν ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψε πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ βασιλεὺς παρεπονεῖτο διὰ τὴν κατάληψιν πολλῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας παρὰ τὰ συντεθειμένα, ἔπεμπε χρήματα πολλὰ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας, ὑπέσχετο δὲ νὰ συνεκστρατεύσῃ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, παρακαλῶν μόνον νὰ περιμείνωσιν αὐτὸν μέχρις οὗ συμπληρώσῃ τὰς παρασκευάς του. Ὁ κόμης Τολώσσης Ῥαιμοῦνδος παρετήρησε πάλιν ὅτι τὸ δίκαιον εἶναι

νὰ πράξωσι κατὰ τὴν αἴτησιν τοῦ Ἀλεξίου· ἀλλ' οἱ λοιποὶ σταυροφόροι, οἵτινες ἐπανειλημμένως ἤδη παρεβίασαν τὰς συνθήκας διὰ τοῦ σφετερισμοῦ τῆς Ἐδέσσης, τῆς Ἀντιοχείας καὶ πολλῶν ἄλλων πόλεων, διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως λατίνου πατριάρχου ἐν Ἀντιοχείᾳ, διὰ τῆς ἐξώσεως τοῦ ἐκεῖ πατριάρχου τῶν ὀρθοδόξων, καὶ διὰ τοῦ διωγμοῦ ὃν ἐπισήμως ἐκήρυξαν κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανῶν, ἀπεφάσισαν ἀναφανδὸν νὰ ῥήξωσι τοὺς ὅρκους. Ὅθεν μὴ περιμείναντες τὸν Ἀλέξιον ἐπεχείρησαν ἀπὸ τοῦ ἰουνίου 1099 τὴν πολιορκίαν τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ κατὰ τὸν ἑπόμενον μῆνα ἐγένοντο κύριοι τῆς πόλεως ταύτης, διαπράξαντες ἐπὶ τῆς ἁλώσεως σφαγὴν καὶ δῄωσιν, ἥτις κατέστη περιβόητος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ ἥτις κατὰ πολὺ ὑπερβᾶσα τὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἀντιοχείας ἀνωφελῆ καὶ ἄδικον αἱματοχυσίαν, προςέθηκε νέον καὶ ἀνεξίτηλον στίγμα εἰς τὰ πολλὰ ἁμαρτήματα τοῦ σταυροφορικοῦ ἐπιχειρήματος. «Οὔτε φῦλον, οὔτε ἡλικία, οὔτε ὑποταγὴ τῶν ἡττηθέντων εὗρον χάριν ἐνώπιον αὐτῶν, λέγει εἷς τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν. Παιδία νήπια, παιδία θηλάζοντα ἡρπάζοντο ἀνηλεῶς ἀπὸ τῶν ποδῶν καὶ κατεσφενδονίζοντο εἰς τοὺς τοίχους ἢ κατὰ γῆς. Οὐδὲ μητέρων οὐδὲ ἐγκύων γυναικῶν ἐπείθοντο νὰ φεισθῶσιν. Ἐν τῇ οἰκτρᾷ ταύτῃ συμφορᾷ, οἱ μὲν ἐσφάζοντο, (καὶ οἱ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ὀλιγώτερον ἄξιοι ἐλέους, παρατηρεῖ εἷς τῶν ἀρχαίων χρονογράφων,) οἱ δὲ κατεκρημνίζοντο ἀπὸ τῶν πύργων, κατελιθάζοντο, καθυπεβάλλοντο εἰς τρομερὰς βασάνους, ἐῤῥίπτοντο ζῶντες εἰς τὰς φλόγας. Οἱ σταυροφόροι περιεπάτουν ἐπὶ τῶν πτωμάτων ἀνθρώπων καὶ ἵππων, διηγεῖται εἷς τῶν αὐτοπτῶν τῆς τραγῳδίας ταύτης ἱερωμένος, καὶ πανταχοῦ εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰς πλατείας ἀπηντῶντο κεφαλαὶ καὶ μέλη ἀνθρώπινα φύρδην μίγδην συνεσωρευμένα. Διηγοῦνται δὲ ταῦτα πάντα οἱ χρονογράφοι ψυχρῶς καὶ ἄνευ ἐλαχίστου πάθους. Εἰς μάτην ἐν μέσῳ τῶν φρικτῶν αὐτῶν εἰκόνων ἤθελεν ἀναζητήσει τις ἐν τοῖς διηγήμασιν αὐτῶν ἴχνος οἴκτου ἢ συμπαθείας. Οἱ σύγχρονοι ἐκεῖνοι ἱστορικοί, ὅπως καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν σταυροφόρων, δὲν ὑπελάμβανον ὡς ἀνθρώπους οὔτε τοὺς ἀπίστους, οὔτε τοὺς Ἰουδαίους, οὔτε τοὺς αἱρετικούς. Ἐνίοτε μάλιστα ἐμπαίζουσι τὰ ἐλεεινὰ ἐκεῖνα θύματα· καὶ εἷς ἐξ αὐτῶν ἀνὴρ ἱερωμένος, ὁμιλῶν περί τινων ἀράβων καταφυγόντων εἰς τὰ

ὑπερῷα τοῦ μεγάλου ναοῦ, λέγει ὅτι οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι ἤθελον πολὺ ἐπιθυμήσει νὰ πετάξωσιν· ἀλλὰ μὴ λαβόντες πτερὰ παρὰ τῆς φύσεως ἐξ ἀνάγκης κατεστράφησαν ἀθλίως.» Τοιουτοτρόπως ἐνόμιζον ὅτι θεραπεύουσι τὸ θεῖον οἱ πρόμαχοι ἐκεῖνοι τοῦ Σωτῆρος καὶ ὀπαδοὶ τῶν εὐαγγελικῶν αὐτοῦ παραγγελμάτων. Μόνος ὁ Ῥαιμοῦνδος δὲν ἔβαψε τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὰ αἵματα ἀνθρώπων ἀόπλων καὶ πλασμάτων τοῦ Θεοῦ ἀθώων· δοὺς δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς διαγωγῆς λαμπρὸν δεῖγμα τῆς μεγάλης ταύτης ἀληθείας, ὅτι μία εἶναι ἡ δικαιοσύνη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καὶ ὅτι ὁ σεβασθεὶς τὰ δίκαια τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων ἦτο φυσικὸν νὰ σεβασθῇ καὶ τὰ δίκαια τῆς ἀνθρωπότητος ἐν γένει.

Οἱ σταυροφόροι γενόμενοι κύριοι τῶν Ἱεροσολύμων, ἔῤῥηξαν ἤδη ὁριστικῶς τοὺς πρὸς τὸν Ἀλέξιον ὅρκους· διότι ἵδρυσαν ἐν Συρίᾳ βασίλειον αὐτοτελὲς, καὶ κατέστησαν ἴδιον ἐν Ἱεροσολύμοις πατριάρχην. Ἄξιον ὅμως σημειώσεως εἶναι, ὅτι ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουϊλλῶνος, ὅστις ἀνηγορεύθη ὑπὸ τῶν συναγωνιστῶν ὕπατος τοῦ νέου ἐκείνου κράτους ἄρχων, οὐδέποτε ὠνόμασεν ἑαυτὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων, καίτοι οἱ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσιν αὐτῷ συνήθως τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Ὁ Γοδοφρέδος περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ ἀποκαλέσῃ ἑαυτὸν μετριοφρόνως *πρόμαχον καὶ βαρῶνον τοῦ ἁγίου τάφου*. Ἀπεποιήθη δὲ τὸ διάδημα καὶ τὰ τῆς βασιλείας παράσημα λέγων, ὡς βεβαιοῦσιν ἔγγραφα δημόσια, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δεχθῇ στέφανον χρυσοῦν εἰς τὴν πόλιν ἐν ᾗ ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου περιεβλήθη στέφανον ἐξ ἀκανθῶν. Εἰς τὴν ἀποποίησιν ταύτην συνετέλεσεν ἴσως καὶ ἡ τύψις τοῦ συνειδότος τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ, ἕνεκα τῆς παραβιάσεως τῶν πρὸς τὸν Ἀλέξιον συντεθειμένων, ὁ Γοδοφρέδος, ὅστις ὁμολογουμένως ἦτο εἷς τῶν ὀλίγων χρηστῶν ἡγεμόνων τῆς πρώτης σταυροφορίας. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Βαλδουῖνος, ὢν ὀλιγώτερον εὐσυνείδητος, ὡς ἠξεύρομεν ἤδη ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐσφετερίσθη τὴν Ἔδεσσαν, ἔσπευσεν ἅμα μετὰ τὴν ἀνάῤῥησιν αὐτοῦ νὰ στεφθῇ ὡς βασιλεὺς ἐν τῇ ἱερᾷ πόλει· ὥστε οὗτος εἶναι ἀκριβῶς εἰπεῖν ὁ πρῶτος λατῖνος βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων.

Ἀλλ' ἂν ἡ κοσμικὴ ἐξουσία ἔδειξε κατ' ἀρχὰς δισταγμόν τινα περὶ τὸν ὁλοσχερῆ σφετερισμὸν τῶν δικαιωμάτων τοῦ αὐτοκράτο-

ρος τῶν Ἑλλήνων, ἡ λατινικὴ ἐκκλησία ἐπέβαλε χεῖρα ἀνυπερθέτως καὶ ἀνυποστόλως εἰς τὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας δικαιώματα. Ὁ πατριάρχης Συμεὼν διατρίβων εἰς Κύπρον δὲν εἶχε παύσει πέμπων τροφὰς εἰς τοὺς σταυροφόρους καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας. Οἱ δὲ ἅμα κυριεύσαντες τὴν μητρόπολιν αὐτοῦ παντάπασι δὲν ἐπρόςεξαν εἰς αὐτὸν, καὶ ἐπεχείρησαν ἐν τῷ ἅμα νὰ διορίσωσιν ἁπανταχοῦ ἰδίους ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς. Ὁ Μισῶ ὁμολογεῖ ὅτι οἱ προχειρισθέντες εἰς τὰ ἀξιώματα ταῦτα οὔτε ἐπὶ συνέσει οὔτε ἐπὶ ἀρετῇ διεκρίνοντο. Ὁμολογεῖ ὅτι ἰδίως ὁ εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἀρχιποίμενος ἀναβιβασθεὶς Ἀρνοῦλδος ἦτο ἄνθρωπος ἀξιομέμπτου ἠθικῆς καὶ διαγωγῆς· ὁμολογεῖ ὅτι *τὰ δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων ἱερέων ἐθυσιάσθησαν ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας τοῦ λατινικοῦ κλήρου*· ὁμολογεῖ ἐπὶ πᾶσιν ὅτι οἱ σταυροφόροι ἐδείχθησαν ἄδικοι καὶ ἀγνώμονες πρὸς τὸν πατριάρχην Συμεών. Καὶ ὁ μὲν πατριάρχης οὗτος ἀπεβίωσεν ἐν τῷ μεταξύ· ἀλλ' ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος δὲν παρήτησε τὰ δικαιώματα αὐτοῦ· συνελθὼν ἐχειροτόνησε νέον ἴδιον πατριάρχην, τὸν ὁποῖον οἱ Λατῖνοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀνεχθῶσι, διότι, ἀδιαλείπτως κινδυνεύοντες ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν, ἐφοβοῦντο μήπως οἱ Ἕλληνες ἀπελπισθέντες συμμαχήσωσι μετὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων. Τοιουτοτρόπως διετηρήθη καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν σταυροφόρων ἡ σειρὰ τῶν ὀρθοδόξων πατριαρχῶν, οἵτινες ὅμως πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν ἑτεροθρήσκων κυριάρχων, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ λατινικοῦ κλήρου, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ ἅπαξ μόνον τοῦ ἐνιαυτοῦ εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ προςέρχωνται εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν, ἵνα ἱερουργῶσιν ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Ἀδὰμ τῇ ἑορτῇ τοῦ Πάσχα. Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς παρανόμου καταλήψεως τοῦ ἁγίου Τάφου χρονολογοῦνται αἱ ἐπὶ τῶν ἱερῶν τόπων ἀξιώσεις τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης, αἱ προκαλέσασαι μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τοσαύτας ὀλεθρίας ἐπεμβάσεις δυτικῶν τινων δυνάμεων εἰς τὰ ἀνατολικὰ πράγματα.

Ἐν τούτοις ἡ ἅλωσις τῶν Ἱεροσολύμων ἀφ' ἑνὸς παρώξυνε τὴν κατὰ τῶν χριστιανῶν ὀργὴν τῶν μουσουλμάνων, ἀφ' ἑτέρου ἀναζωπυρώσασα τὸν ζῆλον τῆς Εὐρώπης, προεκάλεσε νέας ἐπιδρομὰς σταυροφόρων. Οἱ Τοῦρκοι τῆς Συρίας καὶ τῆς Περσίας διατελοῦν-

τες εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, κατέλυσαν τὰς ἐμφυλίους ταύτας διενέξεις, καὶ ἐπῆλθον πολυάριθμοι εἰς τὴν Παλαιστίνην ὑπὸ τὸν Καλίφην τοῦ Καΐρου. Οἱ ἐχθροὶ οὗτοι κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ Γοδοφρέδου περὶ Ἀσκάλωνα κατὰ αὔγουστον τοῦ 1099. Ἀλλὰ τότε οἱ πλεῖστοι τῶν περιλιπομένων σταυροφόρων, ὑπολαμβάνοντες τοὺς ὅρκους αὐτῶν ἐκπληρωθέντας, ἀπεφάσισαν νὰ ἀνακάμψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Τριακόσιοι δὲ μόνον ἱππόται παρέμειναν πρὸς ἄμυναν τῆς ἱερᾶς πόλεως. Ὥςτε ἀναγκαιότατον κατέστη ὁ ἐνθουσιασμὸς ὁ διαδοθεὶς ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως, νὰ παραγάγῃ νέους τῶν Ἱεροσολύμων προμάχους.

Τῳόντι ἐν ἔτει 1101 ἐξώρμησαν αὖθις πολυάριθμοι πρὸς ἀνατολὰς μαχηταί· μάλιστα δὲ συνετέλεσαν εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο αἱ χῶραι αἱ μηδόλως ἢ μικρὸν τῆς πρώτης ἐκστρατείας μετασχοῦσαι, ἰδίως ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἰταλία. Πρῶτοι ἀνεχώρησαν οἱ Λομβαρδοὶ σταυροφόροι, οἵτινες ἅμα φθάσαντες εἰς Βουλγαρίαν καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, λέγει αὐταῖς λέξεσιν ὁ Μισὼ, ἐξετραχηλίσθησαν εἰς πᾶν εἶδος βίας, κακοποιοῦντες καὶ γυμνοῦντες τοὺς κατοίκους, διαρπάζοντες τοὺς βόας καὶ τὰ πρόβατα καθ' ὁδόν· τὸ δὲ χείριστον, ὡς ἐπιφέρει ὁ Ἀλβέρτος ὁ Ἀκουΐνσιος, χρονογράφος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐτρέφοντο ἀπὸ τοῦ κρέατος τῶν ζώων τούτων ἐν ταῖς ἁγίαις ἡμέραις τῆς τεσσαρακοστῆς. Ὅτε δὲ ἀφίκοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξακολουθεῖ ὁ νεώτερος τῶν σταυροφοριῶν ἱστορικὸς, ἔπραξαν τὰς δεινοτάτας ἀταξίας. Εἰςβαλόντες ἔνοπλοι εἰς τὴν πρωτεύουσαν, κατεπάτησαν τὴν οἰκίαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐφόνευσαν ἕνα τῶν συγγενῶν αὐτοῦ. Κατευνασθέντες τελευταῖον διὰ τῆς συνέσεως καὶ τῆς μετριότητος τοῦ Ἀλεξίου διεπέρασαν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου μετ' ὀλίγον προςῆλθον εἰς αὐτοὺς καὶ ἄλλοι Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι σταυροφόροι, ὥςτε τὸ ὅλον πλῆθος συνεποσώθη μετὰ τῶν μοναχῶν, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων εἰς 260 χιλιάδας. Ὁ ὄχλος οὗτος παρακούων εἰς τὰς συμβουλὰς τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ, ὧν τινες μεταλαβόντες τῆς πρώτης στρατείας, εἶχον τὴν δέουσαν ἐμπειρίαν τῶν τόπων καὶ τῶν πραγμάτων, ἀντὶ νὰ πορευθῇ διὰ τῆς ὁδοῦ ἣν ἐβάδισεν ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ τούτου συναγωνισταὶ, περιεπλάκη εἰς τὰ ὄρη τῆς Παφλα-

γονίας καὶ ἐκεῖ, ἀφοῦ ἔπαθε τὰ πάνδεινα ἀπὸ ἐπανειλημμένας ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων, ἔπειτα κατὰ ἰούλιον τοῦ 1101 ὁλοσχερῶς συνετρίβη ὑπὸ τῶν Τουρκομάνων, οἵτινες ἔδραμον ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Τίγρεως καὶ τοῦ Εὐφράτου, ἵνα φράξωσιν εἰς τοὺς ἀντιπάλους τὰς πρὸς τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὴν Συρίαν παρόδους. Οἱ παλαιοὶ χρονογράφοι ἀναβιβάζουσιν εἰς 160,000 τοὺς χριστιανοὺς τοὺς φονευθέντας κατὰ τὴν συμφορὰν ταύτην. Ὁμοίαν δὲ τύχην ἔλαβον καὶ δύο ἄλλοι στρατοὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος διὰ Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ὁρμήσαντες ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγοὺς Γάλλους καὶ Γερμανούς. Τὸ ὅλον πλῆθος τῶν ἀπολεσθέντων καθ' ὅλην τὴν δυστυχῆ ταύτην ἐπιχείρησιν συνεποσώθη, ὡς βεβαιοῦται, εἰς 400,000 ψυχῶν. Ἐκ τῶν ἐπιζησάντων οἱ πλεῖστοι ᾐχμαλωτεύθησαν, ὀλίγοι δέ τινες μόνον ἐσώθησαν ἢ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἢ εἰς Ἀντιόχειαν.

Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὴν περίστασιν ταύτην οἱ Λατῖνοι εἶπον πάλιν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐπεβουλεύθη αὐτοὺς καὶ ὅτι κατ' εἰσήγησιν αὐτοῦ πορευθέντες δι' ἐρήμων καὶ ἀβάτων ὁδῶν, ἐνέπεσον εἰς τὴν τριπλῆν παγίδα τῆς πείνης, τῆς δείψης καὶ τῆς τουρκικῆς σπάθης. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουΐνος ἔπεμψε τῷόντι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πρέσβεις μετὰ δώρων, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ἐλεήσῃ τοὺς χριστιανοὺς καὶ νὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς καλῇ τῇ πίστει, παύων τὰς μετὰ τῶν ἀπίστων συνεννοήσεις. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος ἀπέδειξεν εὐχερῶς τὸ ἀνυπόστατον τῶν τοιούτων κατηγοριῶν. Καίτοι δὲ ἔχων δικαιοτάτας ἀφορμὰς δυσαρεσκείας κατὰ τῶν σταυροφόρων, διά τε τὰς κακώσεις τὰς ὁποίας ἐπήγοντο διερχόμενοι διὰ τοῦ κράτους, καὶ διὰ τὴν γενομένην παράβασιν τῶν ὅρκων, ὑπέσχετο οὐδὲν ἧττον νὰ συντρέξῃ αὐτοὺς τὸ κατὰ δύναμιν. Παρεκάλεσε μάλιστα ἕνα τῶν πρέσβεων μέλλοντα νὰ περάσῃ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα δικαιολογήσῃ αὐτὸν παρὰ τῷ πάπα Πασχαλίῳ, καὶ ὁ πρέσβυς γνωρίσας τὴν ἀλήθειαν ἀνέλαβε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν αἴτησιν. Ἀλλ' ἅμα φθὰς εἰς Ἰταλίαν, παραβάτης γενόμενος τῶν λόγων του, ἐπανέλαβεν εἰς τὸν πάπαν τὰς προαναφερθείσας κατηγορίας, καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς πρὸς ἅπαντας τοὺς Γάλλους μεγιστᾶνας καθαπτομένας πικρῶς τοῦ Ἀλεξίου. Πῶς ἐντούτοις ἐπολιτεύετο ὁ Ἀλέξιος; Ἀρπῖνος ὁ κόμης Βούργης (Bourges),

ἀνὴρ ὀνομαστὸς ἐπ' ἀνδρεία, αἰχμαλωτευθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων διετέλει πεφυλακισμένος ἐν Βαγδατίῳ· ὁ βασιλεὺς πληροφορηθεὶς περὶ τούτου διεμήνυσεν εἰς τὸν σουλτάνον, ὅτι ἐὰν δὲν ἀπολύσῃ τὸν Ἀρπῖνον, ἅπαντες οἱ ἔμποροι Τοῦρκοι οἱ ἐντὸς τοῦ κράτους εὑρισκόμενοι θέλουσι φυλακισθῆ. Ὅθεν ὁ Ἀρπῖνος ἠλευθερώθη, καὶ ὁ Ἀλέξιος φιλοξενήσας τὸν ἄνδρα ἐπί τινας ἡμέρας εἰς τὴν αὐλήν του, παρέπεμψεν ἔπειτα μετὰ πλουσίων δώρων εἰς τὴν Γαλλίαν. Κορράδος ὁ κοντόσταυλος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, αἰχμάλωτος ὢν τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου, ἀνέκτησεν ὡςαύτως τὴν ἐλευθερίαν διὰ μεσιτείας τοῦ Ἀλεξίου. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ πολλαπλασιάζωμεν τὰς μερικὰς ταύτας ἀποδείξεις, ἐνῷ ἔχομεν μαρτυρίαν γενικὴν ἀνδρὸς αὐτόπτου τῶν πραγμάτων; Ὁ Ἀλβέρτος ὁ Ἀκουΐνσιος λέγει διαῤῥήδην ὅτι πάντα τὰ περὶ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ Ἀλεξίου ῥηθέντα εἶναι καθαρὰ συκοφαντία. «Ἐξ ἐναντίας, προςτίθησιν ὁ χρονογράφος οὗτος, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἔπαυσε δίδων εἰς τοὺς σταυροφόρους σωτηρίους συμβουλὰς καὶ ἐπανειλημμένως προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ μὴ ἐμπλέκωνται εἰς ὁδοὺς καθ' ἃς δὲν ἔμελλον νὰ ἀπαντήσωσιν εἰμὴ κακουχίαν καὶ θάνατον.» Καὶ ὁ Μισὼ δὲ συνεστάλη νὰ ἐπαναλάβῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰς στερεοτύπους περὶ δολιότητος τῶν Ἑλλήνων κατηγορίας, καὶ ὁμολογεῖ ὅτι ἡ ἀπώλεια τῶν τριῶν ἐκείνων στρατῶν ὀφείλεται ἁπλῶς εἰς τὴν ἀπροβλεψίαν τῶν ἰδίων αὐτῶν ἡγεμόνων καὶ εἰς τὴν ἀταξίαν τοῦ πλήθους.

Ὁ Ἀλέξιος λοιπὸν οὔτε προέδιδε τοὺς σταυροφόρους, οὔτε ἠμέλει τοῦ καθήκοντος τῆς φιλανθρωπίας πρὸς αὐτούς· δὲν ἠδύνατο ὅμως καὶ νὰ λησμονήσῃ ὅτι κατὰ παράβασιν τῶν συνθηκῶν καὶ ὅρκων κατεκράτουν χώρας ἀνηκούσας εἰς αὐτὸν, τόσῳ δὲ ὀλιγώτερον ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ τοῦτο, ὅσῳ ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας Βοημοῦνδος, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Παμφυλίας, δὲν ἔπαυε κυριεύων πόλεις οὐχὶ πλέον ἀπὸ μωαμεθανῶν, ἀλλ' ἀπὸ Ἑλλήνων, μελετῶν νὰ ἐκτελέσῃ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ βούλευμα, ἤτοι τὴν κατάλυσιν τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ κράτους, συνεννοούμενος δὲ ἐπὶ τούτῳ μετὰ τῶν Τούρκων. Ὅθεν τῷ 1103 ὁ Ἀλέξιος, βλέπων τὸν κίνδυνον κορυφούμενον, ἔγραψε πρὸς τὸν Βοημοῦνδον ἐπιστολὴν εἰλικρινῆ,

δι' ἧς ἀπήτει τὴν ἀπόδοσιν τῆς τε Ἀντιοχείας καὶ τῶν ἄλλων πόλεων, ὅσαι κατελήφθησαν ὑπ' αὐτοῦ παρὰ τὸ δίκαιον. Ὁ Βοημοῦνδος ἀπεκρίθη ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς αἴτιος τῶν γενομένων, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ, ὅςτις δὲν ἐτήρησε τὴν δοθεῖσαν εἰς τοὺς σταυροφόρους ὑπόσχεσιν τοῦ νὰ ἔλθῃ κατόπιν αὐτῶν μετὰ δυνάμεως πολλῆς. Δὲν θέλομεν ἐπανέλθει ἐνταῦθα εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐξετασθὲν ἤδη ζήτημα μέχρι τίνος ὁ Ἀλέξιος ἐξετέλεσεν ἢ δὲν ἐξετέλεσε τὴν εἰρημένην ὑπόσχεσιν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἀναμφισβήτητον ὅτι δὲν ἐτήρησε καθ' ὁλοκληρίαν τὰ πρὸς αὐτοὺς συνωμολογημένα καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου οἱ σταυροφόροι ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν εὐπρόσωπόν τινα λόγον νὰ μὴν ἀποδώσωσιν αὐτῷ τὰς πόλεις ὅσας ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀνέκτησαν, τίποτε δὲν ἐδύνατο νὰ δικαιώσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ Βοημούνδου, ὅςτις μὴ ἀρκούμενος νὰ κατακρατῇ τὰς ἀπὸ μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας πόλεις, ἐσφετερίζετο καὶ ἄλλας τὰς ὁποίας ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ἥρπασεν. Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ ὁ Βοημοῦνδος ἀπεποιήθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς εἰρηνικὰς αὐτοῦ παραστάσεις, ἐκήρυξεν ἐξ ἀνάγκης κατ' αὐτοῦ πόλεμον, καὶ ἐξέπεμψεν ἐπὶ τὴν Κιλικίαν στρατὸν ἐκ λογάδων ἀνδρῶν συγκείμενον καὶ ὑπὸ ἄρχοντα τὸν Βουτουμίτην τεταγμένον.

Ὁ στρατὸς οὗτος διελάσας δι' ἅπαντος τοῦ πεδινοῦ τῆς χώρας μέρους μέχρι τῆς ἀνατολικῆς αὐτῆς ἐσχατιᾶς, ἐκυρίευσε τὴν ἀρχαίαν Γερμανίκειαν, ἔτι δὲ καὶ τὰς παρακειμένας κωμοπόλεις, καὶ καταλιπὼν αὐτόθι φρουρὰν ἀποχρῶσαν ὑπὸ τὸν Μοναστρᾶν ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὸ προοίμιον τοῦτο τοῦ πολέμου εἴπετο νὰ ἐμβάλῃ εἰς ἀνησυχίαν τὸν Βοημοῦνδον, ὅςτις ὅμως ὑπέλαβεν ὅτι κατὰ ξηρὰν δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ οἴκοθεν εἰς τὸν ἀγῶνα, καὶ ὅτι ἀπὸ θαλάσσης μᾶλλον εἶχε χρείαν ἐπικουρίας. Τούτου ἕνεκα ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν τῶν Πισατῶν, τῶν Φλωρεντινῶν καὶ τῶν Γενουαίων, ὄντων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ναυτικῶν ἐπιτηδείων. Πρῶτος ὁ ἐπίσκοπος Πίσης ἐξέπλευσεν ἐπὶ τὰ ἑλληνικὰ παράλια μετὰ 900, ὡς βεβαιοῦσι, διήρεων, τριήρεων, δρομώνων καὶ ἄλλων ταχυδρόμων πλοίων· διερχόμενος δὲ τὴν Μεσόγειον, ἀπέσπασε μοῖραν τοῦ πολυαρίθμου ἐκείνου στόλου ἵνα λεηλατήσῃ τὴν Κέρκυραν, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Ζάκυνθον· τοῦτο ἐλέγετο σταυροφορεῖν ὑπὲρ τῆς ἁγίας τοῦ Χρι-

στοῦ πίστεως. Ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος μαθὼν τὴν ναυτικὴν ταύτην ἐπιδρομὴν, ἐκπέμπει τὸν ἴδιον στόλον ὑπὸ ἡγεμόνας τὸν Τατίκιον καὶ τὸν Λαντοῦλφον, Λομβαρδὸν ναυτικὸν ἔμπειρον, οἵτινες διελθόντες διὰ τῆς Σάμου, τῆς Κῶ καὶ τῆς Κνίδου, ἔμαθον ὅτι οἱ Πισάται ἔπλεον περὶ τὴν Ῥόδον. Ἐπέρχονται λοιπὸν ἐπ' αὐτοὺς καὶ, καταλαβόντες τοὺς πολεμίους μεταξὺ Ῥόδου καὶ Πατάρων, παρασκευάζονται ἀμέσως ὡς εἰς πόλεμον. Ἡ ναυμαχία ἤρχισε διὰ τῆς τολμηρᾶς ἐφόδου τοῦ Πελοποννησίου πλοιάρχου Περιχιτάνους, ὅςτις δὶς διασχίσας ἅπαντα τὸν ἐχθρικὸν στόλον, καὶ ἐξακοντίζων δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τὸ ἑλληνικὸν πῦρ, ἐπανῆλθε σῶος εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν. Τότε ἡ σύῤῥαξις ἀπέβη γενική. Ἕτερος Ἕλλην πλοίαρχος, Ἐλεήμων καλούμενος, ἐπυρπόλησε τέσσαρας ἐχθρικὰς ναῦς. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ ὁλοσχερὴς ὄλεθρος τῶν Πισατῶν ἐφαίνετο ἀναπόδραστος, τρικυμία σφοδρὰ αἴφνης ἐπισκήψασα ἐπήγαγεν ἐξ ἀνάγκης τὴν διάλυσιν τῆς ναυμαχίας. Οὐδὲν ἧττον αἱ ζημίαι τῶν ἐχθρῶν ἀπέβησαν μεγάλαι. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος, ἔχων νὰ παλαίσῃ πρὸς μόνην τὴν καταιγίδα, κατώρθωσε νὰ σωθῇ ἀκέραιος σχεδὸν εἴς τι παρὰ τὴν Ῥόδον νησίδιον. Οἱ δὲ Πισάται δεινὰ πάσχοντες ἀπό τε τῶν κυμάτων καὶ τῶν φλογῶν, ὑφ' ὧν πολλὰ τῶν πλοίων αὐτῶν εἶχον καταληφθῆ, ἀπέβαλον πλείστας τῶν νηῶν. Ναὶ μὲν τὸ πλῆθος αὐτῶν ἦτο ἐξ ἀρχῆς τοσοῦτον, ὥςτε καὶ οἱ περιλιπόμενοι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐπιχειρήσωσι δήωσίν τινα εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας, ἀλλὰ δοκιμάσαντες νὰ ἀποβιβασθῶσιν εἰς Κύπρον, ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς Φιλοκάλου Εὐμαθίου· καὶ στερηθέντες ἐνταῦθα πάλιν οὐκ ὀλίγων συναγωνιστῶν, ἀπεσώθησαν τελευταῖον εἰς Λαοδίκειαν, οὕτω ὅμως κακῶς ἔχοντες, ὥςτε δὲν ἠδυνήθησαν πλέον νὰ πράξωσί τι· τοὐλάχιστον οὐδὲν αὐτῶν ἐπιχείρημα ἀναφέρεται πλέον.

Αὕτη τῶν Πισατῶν ἡ ἀποτυχία δὲν ἐπτόησε τοὺς Γενουαίους, ἐκπλεύσαντας τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1104 εἰς βοήθειαν τοῦ Βοημούνδου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐξέπεμψε δύο ἐν τῷ ἅμα στρατοὺς τὸν μὲν κατὰ ξηρὰν, ὑπὸ τὸν Καντακουζηνὸν, τὸν δὲ κατὰ θάλασσαν, ὑπὸ τὸν Λαντοῦλφον. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὥρμησεν ἐπὶ Μαλέαν, ἵνα κωλύσῃ τὴν διάβασιν τῶν Γενουαίων· ἀλλὰ προςβληθεὶς καθ' ὁδὸν ὑπὸ τρικυμίας μεγάλης, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ ἄπρακτος εἰς

Κορώνην, ὥςτε ὁ στόλος τῶν Γενουαίων ἔφθασεν ἀκωλύτως εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀντιοχείας. Ἀλλ' ὁ Κανταχουζηνὸς ἐκυρίευσε τὴν Λαοδίκειαν, τῆς ὁποίας μόνη ἡ ἄκρα ἀνθίστατο ἔτι. Συγχρόνως δὲ ὁ Μοναστρᾶς συνεπλήρωσε τὴν ἀνάκτησιν ἁπάσης τῆς Κιλικίας καταλαβὼν τὴν Λογγινιάδα, τὰ Ἄδανα, τὴν Ταρσὸν καὶ τὴν Μάμιστραν. Ὅθεν ὁ Βοημοῦνδος πεισθεὶς ὅτι οὔτε κατὰ ξηρὰν δύναται νὰ ἀνθέξῃ τῷ βασιλεῖ, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα ζητήσῃ νέας ἐκεῖθεν δυνάμεις, καὶ κατέλιπεν ἐν τῷ μεταξὺ τὰ κατὰ τὴν Συρίαν πράγματα εἰς τὸν περιώνυμον αὐτοῦ ἀνεψιὸν Ταγκρέδον.

Ἐπειδὴ ἐν τούτοις ἐφοβεῖτο μήπως συλληφθῇ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, διέδωκε τὴν φήμην ὅτι ἀπέθανε, καὶ εἰςελθὼν ἐντὸς φερέτρου διέπλευσεν οὕτω τὴν μεταξὺ Συρίας καὶ Ἰταλίας θάλασσαν. Ἅμα δὲ φθάσας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκίνησε πάντα λίθον ἵνα παροξύνῃ ἅπαντας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως κατὰ τοῦ Ἀλεξίου· παρέστησεν αὐτὸν ὡς ἐχθρὸν θανάσιμον τῶν χριστιανῶν καὶ ὡς συνεννοούμενον μετὰ τοῦ Κελιδζὲ Ἀρσλὰν ἐπὶ τῇ καταστροφῇ αὐτῶν· ἔλεγεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀποποιεῖται εἰς τοὺς σταυροφόρους τροφάς· ὅτι διακωλύει κατά τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν τὴν διάβασιν αὐτῶν· ὅτι ἑνὶ λόγῳ εἶναι χειρότερος τῶν ἀπίστων καὶ ὅτι αὐτὸν πρὸ πάντων ὤφειλεν ἡ Εὐρώπη νὰ καταπολεμήσῃ. Καὶ ποῖος ἔλεγε ταῦτα; Ὁ Βοημοῦνδος, περὶ οὗ ἅπαντες οἱ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι λαβὼν παρὰ τῶν Τούρκων πρότασιν νὰ ἀνταλλάξῃ μίαν ἐπίσημον μωαμεθανὴν ἣν εἶχεν εἰς χεῖράς του, ἀντὶ δύο ἐπιφανῶν Γάλλων, Βαλδουΐνου τοῦ ἐκ Βούργου, καὶ τοῦ Ἰοσελίνου, ἀπήντησεν ὅτι προτιμᾷ νὰ λάβῃ διὰ τὴν αἰχμάλωτον αὐτοῦ χρήματα, καὶ ἐγκατέλιπεν οὕτω εἰς τὴν τύχην των τοὺς δύο συναγωνιστάς. Ἀλλ' ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀλβέρτου Ἀκουϊνσίου ἀποδεικνύει ἀρκούντως ὅτι ὅσα κατὰ Ἀλεξίου ἐλέγοντο ἦσαν ψεύδη ἀναιδῆ. Πῶς ὅμως ἡ φωνὴ ἀνδρὸς ἰδιώτου ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ τῆς ἐνεργείας ἄρχοντος τοσοῦτον δραστηρίου καὶ ἐπιβούλου; Εἰς μάτην ὁ Ἀλέξιος ἠγωνίζετο ν' ἀντιπαλαίσῃ δι' ἔργων πρὸς τὴν συκοφαντίαν ἐκείνην. Εἰς μάτην, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ παρὰ τῷ σουλτάνῳ τῆς Αἰγύπτου, ἀπελευθέρωσεν ἐκ τῶν φυλακῶν τοῦ Καΐρου 300 Γάλλους εὐπατρίδας, αἰχμαλωτευθέντας εἰς

τοὺς κατὰ τὴν Συρίαν πολέμους· καὶ φιλοφρονησάμενος αὐτοὺς μεγαλοπρεπῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει παρέπεμψεν εἰς τὴν πατρίδα των ἵνα διατρανώσωσι τὴν ἀλήθειαν. Τὰ ἄγρια καὶ ἀκοίμητα τοῦ Βοημούνδου πάθη, συνάδοντα μᾶλλον πρὸς τὰς προλήψεις αἵτινες ἐπεκράτουν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ καθ' ἡμῶν, ἐτύγχανον ἀκροάσεως εὐμενεστέρας ἢ αἱ εἰλικρινεῖς ἐκθέσεις ἀνθρώπων προσωπικῶς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου εὐεργετηθέντων. Ὁ Ἀλέξιος ἐμάνθανε καθ' ἑκάστην ὅτι ὁ Βοημοῦνδος ηὐδοκίμει παραδόξως παρὰ τῷ πάπᾳ, καθ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἱσπανίαν, καὶ τὴν Γαλλίαν. Τῷόντι ὁ Νορμαννὸς ἡγεμὼν, πορευθεὶς μετὰ συστατικῶν τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην χώραν, ἔτυχεν ἐξαιρέτου δεξιώσεως παρὰ τῷ βασιλεῖ Φιλίππῳ· συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Κωνσταντίαν· προςέλαβεν ἐκεῖθεν πολλοὺς γενναίους συναγωνιστὰς, καὶ ὑπερβὰς μετ' αὐτῶν τὰ Πυρηναῖα συνήγαγεν ἐν Ἱσπανίᾳ οὐδὲν ἧττον ἀξιόλογον ἐπικουρίαν. Ἐπιστρέψας δὲ ἐκεῖθεν πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου εὗρε πολλὴν ὡςαύτως προθυμίαν, ἤθροιζεν ἤδη τὰς δυνάμεις εἰς Βᾶριν, ἵνα διαπεράσῃ οὐχὶ πλέον εἰς Παλαιστίνην, ἀλλὰ, κατὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Γυσκάρδου πραχθέντα, εἰς Ἰλλυρίαν. Ἡ δευτέρα αὕτη ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν στρατεία, ἥτις ἦτο παρακολούθημα τῆς πρώτης σταυροφορίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπανάληψις τῆς πρώτης ἀπὸ δυσμῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχειρήσεως, εἶναι νέα ἀπόδειξις, ἐὰν ἐχρειάζετο ἀπόδειξις νέα, ὅτι αἱ σταυροφορίαι δὲν εἶχον μόνον σκοπὸν τὴν τῆς Παλαιστίνης ἀπελευθέρωσιν, ἀλλὰ καὶ ἄλλον οὐδὲν ἧττον σπουδαῖον, τὴν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάκτησιν.

Ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ οἱ πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ πολέμου ἀγῶνες αὐτοῦ ἐματαιώθησαν, διέταξεν ἐγκαίρως τὰ πρὸς ἄμυναν κατὰ τὴν Εὐρώπην ἀναγκαῖα. Τὰ ἄριστα τοῦ βασιλείου τάγματα εὑρίσκοντο τότε ἐν Συρίᾳ μετὰ τοῦ Κανταχουζηνοῦ, καὶ ἐν Κιλικίᾳ μετὰ τοῦ Μοναστρᾶ. Ὁ βασιλεὺς ἔσπευσε νὰ ἀνακαλέσῃ τοὺς δύο τούτους στρατοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα διαβιβάσῃ αὐτοὺς εἰς τὰς ἀπειλουμένας εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Καὶ ἔπεμψε μὲν ἀντ' αὐτῶν ἑτέρας δυνάμεις εἰς Λαοδίκειαν ὑπὸ τὸν Πετσέαν, καὶ εἰς τὰς μεσημβρινὰς τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεις ὑπὸ τὸν Ἀρμένιον Ἀσπιέτην· ἀλλὰ τὰ στρατεύματα ταῦτα δὲν ἦσαν ἐνάμιλλα τῶν προη-

τέρων, καὶ, ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ Μοναστρᾶ, ὁ Ταγκρέδος εὐχερῶς ἀνέκτησεν ἅπασαν τὴν Κιλικίαν. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Συρίαν καὶ ὁπλίσας πλοῖά τινα συνέλαβε πρόσκοπον ἑλληνικὴν ναῦν, ἧς ῥινοκοπήσας καὶ δακτυλοκοπήσας τοὺς ναυβάτας, ἀπέπεμψεν ἵνα διασαλπίσωσι βεβαίως τὴν ἱπποτικὴν καὶ ὄντως χριστιανικὴν αὐτοῦ ἀρετήν. Μόνη λοιπὸν ἡ ἀγγελία τῆς νέας τοῦ Βοημούνδου ἐκστρατείας ἐπήγαγε τὴν μείωσιν τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν Βυζαντινοῦ κράτους. Ἡ δ' ἔκβασις αὐτῆς ἔμελλε ν' ἀποβῇ ὅλως διάφορος τῆς ἀρχῆς.

Ἔτι ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ **1105** ἔτους ὁ Ἀλέξιος συνεκέντρωσεν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἅπαντα τὰ κατὰ τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας στρατιωτικὰ σώματα, καὶ παρήγγειλε νὰ ἔλθωσι νὰ σταθμεύσωσι περὶ Θεσσαλονίκην, ὅπου μετέβη καὶ αὐτὸς κατὰ σεπτέμβριον μετὰ τῶν ἐξ Ἀσίας ἀνακληθέντων στρατῶν, καὶ ὅπου διέτριψε τὸ λοιπὸν τοῦ ἔτους τούτου, καὶ ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ ἑπόμενον, γυμνάζων τὰ τάγματα ἐκεῖνα καὶ ὀχυρῶν τὰ φρούρια. Ἰδίως δὲ ἐξησφάλισε τὸ πρὸ πάντων τῶν ἄλλων κινδυνεῦον Δυῤῥάχιον, καταστήσας ἡγεμόνα αὐτοῦ τὸν ἀνεψιόν του Ἀλέξιον, δεύτερον υἱὸν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου, νέον διαπρέποντα ἐπὶ συνέσει καὶ ἀνδρείᾳ. Ἀφ' ἑτέρου συνήγαγε καὶ κατήρτισεν εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ εἰς ὅλους τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν λιμένας πλοῖα ἱκανά, τὰ ὁποῖα, ὑπὸ ναύαρχον τὸν Ἰσαάκιον Κοντοστέφανον, ἐξέπεμψεν εἰς τὴν τοῦ Δυῤῥαχίου παραλίαν, παραγγείλας νὰ διακωλύσωσι πάσῃ δυνάμει τὴν διαπεραίωσιν τοῦ Βοημούνδου, ὅστις παρασκευάσας τὰς ναυτικὰς καὶ πεζικὰς αὐτοῦ δυνάμεις εἰς Βᾶριν, ἑτοιμάζετο νὰ διαπλεύσῃ τὸν Ἀδρίαν περὶ τὰ μέσα τοῦ **1107**. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Κοντοστέφανος, ἀντὶ νὰ περιμείνῃ αὐτόν, καθ' ἃς εἶχε ῥητὰς ὁδηγίας, εἰς τὴν ἑλληνικὴν παραλίαν, ἐπεχείρησεν ἄφρονά τινα ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἐπιδρομήν, καὶ ἀποκρουσθεὶς ἐκεῖθεν, ἐπτοήθη τοσοῦτον, ὥςτε δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντιπαραταχθῇ εἰς τὸν μετ' οὐ πολὺ ἐπιπλεύσαντα πολέμιον, ὅστις ἀπεβιβάσθη ἀκωλύτως τῇ 9 ὀκτωβρίου εἰς Αὐλῶνα. Συνεπήγετο δὲ **12** μὲν χιλιάδας ἱππέων, **60** δὲ χιλιάδας πεζῶν, Γάλλων, Ἄγγλων, Γερμανῶν, Ἰταλῶν καὶ Ἱσπανῶν, οἵτινες ἅμα πατήσαντες

εἰς τὴν στερεὰν ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν τῆς πέριξ χώρας, καὶ τὴν 13 τοῦ μηνὸς, τέσσαρας ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀφίξεως, ἐστρατοπέδευσαν περὶ Δυῤῥάχιον.

Ὁ Ἀλέξιος, ὅςτις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1106 εἶχεν ἐπανέλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν, πληροφορηθεὶς ἤδη παρὰ τοῦ ἐν Δυῤῥαχίῳ ἡγεμόνος, τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Βοημούνδου, ἔσπευσε νὰ μεταβῇ εἰς Θεσσαλονίκην. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ δὲν ἦτο νὰ περιπέσῃ αὖθις εἰς τὸ λάθος τῆς ἐκ τοῦ συστάδην παρατάξεως· λάθος τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῆς πρώτης τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου στρατείας ἐπροξένησε τοσοῦτον δεινὰς συμφοράς. Ἀλλὰ προέθετο μᾶλλον ν' ἀποκλείσῃ τὸν Βοημοῦνδον εἰς τὸ περὶ Δυῤῥάχιον στρατόπεδον, παρεμποδίζων τὴν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦτο μετάβασιν τροφῶν καὶ ἄλλων ἀναγκαίων ἀπό τε ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ἀκρωτηριάζων αὐτὸ διὰ μικρῶν συμπλοκῶν, καὶ φθείρων τοιουτοτρόπως τὸν ἀντίπαλον κατ' ὀλίγον μὲν ἀλλ' ἀσφαλῶς. Γινώσκων δὲ ὅτι ἐν χειμῶνι ὁ Βοημοῦνδος δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ ἐπιδιώξῃ δραστηρίως τὴν πολιορκίαν, οὐδὲ ἐπικουρίαν νὰ λάβῃ τινὰ ἐξ Ἰταλίας, καὶ προςέτι ὅτι τὸ Δυῤῥάχιον εἶχεν ἄφθονον τροφῶν προμήθειαν, ὀχυρώματα δυςπόρθητα, ἡγεμόνα πιστὸν καὶ ἱκανὸν, φρουρὰν πολυάριθμον καὶ κατοίκους ἀφωσιωμένους εἰς τὴν βασιλείαν, ἀπεφάσισε νὰ διαχειμάσῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ἐξασκῶν ἐν ἀνέσει τὸν στρατὸν, καὶ μόνον μικρά τινα ἀποσπάσματα προεξέπεμψεν ἵνα καταλάβωσι τὰς διόδους τὰς ἀγούσας εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ κράτους.

Τῳόντι ὁ Βοημοῦνδος ἀνέβαλεν ἐξ ἀνάγκης τὴν ἔφοδον μέχρι τῆς προςεχοῦς ἀνοίξεως, παρατηρῶν ἐν τῷ μεταξὺ τὰ φοβερὰ ἐκεῖνα ὀχυρώματα, παρασκευάζων τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ ἐπιχειρῶν μικρούς τινας ἀκροβολισμοὺς κατὰ τῆς φρουρᾶς, ἢ ἐπιδρομὰς εἰς τὴν πέριξ χώραν. Εἶχον δὲ ἔκτοτε δυςχερῶς τὰ κατ' αὐτὸν, διότι καύσας τὸν στόλον αὐτοῦ, ἵνα κόψῃ οὕτω πᾶσαν ἐλπίδα ὑποχωρήσεως καὶ καταστήσῃ ἀπαραίτητον τὴν νίκην εἰς τοὺς συναγωνιστὰς, ἀπεστέρησεν ὅμως τοιουτοτρόπως ἑαυτὸν πάσης μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτῶν τῶν ἑλληνικῶν παραλίων συγκοινωνίας. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος κατεῖχε τὸν κόλπον, αἱ δὲ κατὰ ξηρὰν δίοδοι ἐφράχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, ὥστε ὁ στρατὸς τῶν πολεμίων ἤρχισε νὰ πάσχῃ πρωϊμώτατα στέρησιν τροφῶν, καὶ

νὰ δεκατίζεται ὑπὸ τῶν νοσημάτων, τὰ ὁποῖα παρακολουθοῦσι τὴν στέρησιν ταύτην ἢ τὴν κακὴν τροφήν. Ἐντεῦθεν πολλὴ ἐπεκράτησεν ἐν αὐτῷ ἀθυμία. Πᾶσαι αἱ προτάσεις ὅσαι ἐγένοντο εἰς τὸ φρούριον περὶ παραδόσεως εἶχον ἀποκρουσθῆ, ὁ δὲ Βοημοῦνδος ἀνυπομόνως περιέμενε τὴν ὥραν τοῦ ἔτους τὴν ἐπιτηδείαν εἰς ἀγῶνας κρισίμους, δι' ὧν ἤλπιζε νὰ ἀνακύψῃ ἐκ τῶν προτέρων παθημάτων.

Τελευταῖον τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1108 ἔτους ἤρχισε τὴν πολιορκίαν· ἀλλ' οὐδὲ τότε ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Κατ' ἀρχὰς ἐπεχείρησε ν' ἀνοίξῃ ῥῆγμα διὰ χελώνης κριοφόρου, τῆς ὁποίας ὅμως ὁ ὀγκώδης κριὸς περισσότερον ἔβλαπτε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ χελώνην, ἢ τὰ τείχη τὰ ὁποῖα ἐπάτασσε. Καὶ ἔπειτα ἡ φρουρὰ ἔκαυσε μετ' ὀλίγον τὴν μηχανὴν διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πυρός. Τότε οἱ πολέμιοι ὤρυξαν ὑπόνομον· ἀλλ' οἱ πολιορκούμενοι ἀνθυπονομεύσαντες, κατέπρησαν διὰ πυρφόρων σωλήνων καὶ ἐξέωσαν τοὺς πολεμίους ἐργάτας. Μετὰ δὲ τὴν διττὴν ταύτην ἀποτυχίαν οἱ περὶ τὸν Βοημοῦνδον κατεσκεύασαν πύργον ὑψηλότερον τοῦ τείχους τοῦ Δυῤῥαχίου, ἔχοντα δὲ γέφυραν, ἥτις καταβιβασθεῖσα ἔμελλε νὰ εἰςαγάγῃ τοὺς πολιορκητὰς εἰς τὸ φρούριον· κατεστράφη ὅμως διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦτο τὸ μηχάνημα, παθόντων τὰ πάνδεινα τῶν ἐν αὐτῷ εἰςελθόντων πολεμίων. Καὶ ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος ἀναχωρήσας ἐκ Θεσσαλονίκης μετὰ τοῦ κυρίου στρατοῦ, προέβη εἰς Πελαγονίαν καὶ ἐστρατέδευσε κατὰ τὴν Δεάβολιν, εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὀρέων τῶν διαχωριζόντων τὴν Ἰλλυρίαν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, ὀχυρώσας ἔτι μᾶλλον τὰ προηγουμένως καταληφθέντα στενὰ καὶ παρενοχλῶν ἀδιακόπως τὸ τοῦ Βοημούνδου στρατόπεδον. Ἐνίοτε αἱ συμπλοκαὶ αὗται ἀπέβαινον διὰ τὴν τῶν πολεμίων ὁρμὴν μάχαι σπουδαῖαι. Μίαν τῶν ἡμερῶν ὁ τοῦ Βοημούνδου ἀνεψιὸς Γουΐδων, ἀγανακτήσας διὰ τὴν ἐνώπιον τῶν τειχῶν ἀπραξίαν, παραλαμβάνει μοῖραν τοῦ στρατοῦ ἀρίστην, καὶ ἐξορμᾷ πρὸς τὰ Κάνινα, ὅπου ὁ Μιχαὴλ Κεκαυμένος ἐφύλαττε τὰ τέμπη. Νικήσας δὲ καὶ τρέψας εἰς φυγὴν τὸν Μιχαήλ, βουλεύεται ἤδη νὰ ἐκπορθήσῃ καὶ τὸ τοῦ Κανταкουζηνοῦ στρατόπεδον, ὅςτις ἦτο ὠχυρωμένος εἰς χωρίον ἀσφαλές, ἔχων δεξιᾷ μὲν τὸν ποταμὸν Χαρζάνην, ἀριστερᾷ δὲ ἕλος ἄβατον. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ Γουΐδων ἐννοήσας τὸ τοῦ χω-

ρίου δυςάλωτον, παραμένει ἐκεῖθεν τοῦ Χαρζάνου. Ἀλλὰ τότε ὁ Κανταχουζηνὸς περᾷ διὰ νυκτὸς τὸν ποταμὸν καὶ ἀντιπαρατάσσεται ὡς ἐπὶ μάχην, ἄγων μὲν αὐτὸς τοὺς ἐν τῷ μέσῳ τεταγμένους Ἕλληνας, συνεπαγόμενος δὲ ἐπικούρους κατὰ μὲν τὸ εὐώνυμον κέρας Τούρκους τινὰς μισθοφόρους, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον Ἀλανούς, καὶ προπέμψας ὡς ἀκροβολιστὰς τοὺς Πετσενέγους. Οἱ Φράγκοι συνησπικότες, καὶ τὴν παράταξιν οὐδόλως λύοντες, ἀπετέλουν ὄγκον συμπαγῆ καὶ δυςδιάσπαστον. Ὅθεν πρῶτοι οἱ Πετσενέγοι ἐπελθόντες, καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Τοῦρκοι, καὶ τρίτοι οἱ Ἀλανοί, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνατρέψωσι τὴν τάξιν τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν αὐτοὶ νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἔσχατοι ὅμως πάντων ὁρμήσαντες οἱ Ἕλληνες, τοσοῦτον βιαίως προςέκρουσαν κατὰ τοῦ κινητοῦ ἐκείνου τείχους, ὥςτε τρέψαντες κατὰ κράτος τοὺς Φράγκους ἱππεῖς ἐδίωξαν αὐτούς, ἐγκαταλιπόντας πολλοὺς εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, μέχρι τοῦ πολιχνίου τοῦ καλουμένου Μύλου.

Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Βοημοῦνδος ἀπεκλείετο καὶ ἠκρωτηριάζετο ἀπὸ ξηρᾶς, ὁ νωθρὸς Κοντοστέφανος τοσοῦτον ἀμελῶς ἐπετήρει τὴν παραλίαν, ὥςτε δύο στόλοι ἐξ Ἰταλίας πεμφθέντες μετὰ τροφῶν καὶ ἐπικούρων, ἐπέτυχον νὰ διαβῶσι καὶ νὰ φθάσωσιν εἰς Αὐλῶνα, ἐκ δὲ τούτου ἔλαβεν ἐπί τινα χρόνον ἄνεσιν καὶ ἀναψυχὴν τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων. Ὁ Κοντοστέφανος αὐστηρῶς ἐπιτιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως, κατώρθωσε τελευταῖον νὰ κωλύσῃ τρίτην ἐπικουρίαν ἀπὸ τῆς Ἀπουλίας ἐπερχομένην, διώξας τὰ κομίζοντα αὐτὴν πλοῖα, καὶ ἄλλα μὲν καύσας ἐξ αὐτῶν, ἄλλα δὲ καταποντώσας. Οὐδὲν ἧττον ὁ Ἀλέξιος πειθόμενος εἰς τὰ παράπονα τῶν ἄλλων τοῦ στόλου ἀξιωματικῶν καὶ τοῦ διοικητοῦ τοῦ Δυῤῥαχίου, ἀνεκάλεσε τὸν Κοντοστέφανον, διορίσας ἀντ' αὐτοῦ ναύαρχον τὸν Μαριανὸν Μαυροκατακαλών, ὅςτις ἀνεδείχθη τῇ ἀληθείᾳ πολὺ ἀξιώτερος τοῦ προκατόχου, διότι συνέλαβε μεγάλην προμήθειαν ἐπερχομένην αὖθις εἰς τὸ περὶ Δυῤῥάχιον στρατόπεδον, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐθαλασσοκράτησεν, ὥςτε οὐδὲ ἓν πλοῖον ἠδύνατο νὰ διέλθῃ τὸν κόλπον, πᾶσα δὲ κοινωνία μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Βοημούνδου ἐκόπη ὁλοσχερῶς. Τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων περιῆλθεν ὡς ἐκ τούτου εἰς ἐσχάτην ἀμηχανίαν· λοιμὸς καὶ λιμὸς ἐπεκράτησαν αὖθις ἐν αὐτῷ· οἱ στρατιῶται ἐγόγγυζον, τινὲς δὲ ἤρχισαν καὶ νὰ

δραπετεύωσιν. Ὁ Γουλιέλμος Κλαρὲτ, Προβεγκιανὸς ἔγκριτος, ἀθυμήσας ἐκ τῶν δεινῶν ὅσα ἔπαθε, καὶ ὅσα ἔτι ἠπειλοῦντο, ηὐτομόλησε μετὰ 50 ἄλλων ἱππέων πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Τότε ὁ ἀγέρωχος Νορμαννὸς ἐνόησεν ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα καὶ ἐζήτησε νὰ συνθηκολογήσῃ. Ὁ δ' Ἀλέξιος ἀπήντησεν ὅτι, ἂν καὶ πολλάκις ἠπατήθη ὑπὸ τῶν ὅρκων τοῦ Βοημούνδου, ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ ἀποφύγῃ πλειοτέραν αἵματος χριστιανῶν χύσιν, θέλει δεχθῆ αὐτὸν καὶ ἀκούσει τὰς προτάσεις του.

Ὁ Βοημοῦνδος ἐζήτησεν ὁμήρους τρεῖς ἐκ τῶν πρώτων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ· ὁ βασιλεὺς συνήνεσε καὶ εἰς τοῦτο. Ὁ Βοημοῦνδος ἐπεθύμησε νὰ ὁρισθῇ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἤθελεν ὑποδεχθῇ αὐτὸν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ βασιλεὺς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς τρεῖς ὁμήρους νὰ κανονίσωσι τὰ περὶ τούτου, προςεπιστείλας ἐπὶ τούτῳ καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Εὐφορβηνόν. Προςελθόντων δὲ πάντων εἰς τὸ στρατόπεδον, ὁ Βοημοῦνδος ἀπήτησεν ὥςτε οἱ συγγενεῖς τοῦ Ἀλεξίου καὶ οἱ κυριώτατοι τῶν ἐν τέλει νὰ ἐξέλθωσιν εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ ἐν διαστήματι ἓξ σταδίων· νὰ εἰςέλθῃ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀλεξίου μετὰ δύο ἱππέων, καὶ μήτε γόνυ μήτε τὸν τράχηλον νὰ κλίνῃ εἰς σημεῖον εὐλαβείας. Εἰςερχομένου αὐτοῦ νὰ ἐξαναστῇ ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ ἐν γένει νὰ ὑποδεχθῇ αὐτὸν οὐχὶ ὡς ὑποτελῆ, ἀλλ' ὡς ὅλως ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα, μηδόλως ἐπερειδόμενος ἐπὶ τῆς ὑποτελείας ἣν ἄλλοτε ὤμοσεν αὐτῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Βοημοῦνδος. Ἂν ἐν μέσῳ τοσοῦτον κρισίμων περιστάσεων, καθ' ἃς ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐπρόκειτο νὰ σώσῃ οὐ μόνον ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ μέγα πλῆθος συναγωνιστῶν, ὅλων εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πολεμίων εὑρισκομένων, βασιλεὺς ἢ στρατηγὸς Βυζαντινὸς ἤθελε προτείνει τοιαύτας ἀξιώσεις, οἱ Εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ δὲν ἤθελον εὕρει λόγους ἀποχρῶντας ἵνα καταμεμφθῶσι τῆς μικρολογίας αὐτοῦ καὶ ματαιοσχολίας. Ὁπωςδήποτε οἱ ἀπεσταλμένοι ἐδέχθησαν καὶ ταύτας τὰς ἀξιώσεις, ἐκτὸς μόνων τῶν ὅρων τοῦ νὰ ἐξαναστῇ ὁ βασιλεὺς, καὶ εἰςερχόμενος ὁ Βοημοῦνδος νὰ μὴ δώσῃ δεῖγμά τι εὐλαβείας. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐπιοῦσαν ὁ Βοημοῦνδος ἐπέμεινε νὰ γίνωσι δεκτοὶ καὶ οἱ δύο οὗτοι ὅροι, τῶν δὲ ἀπεσταλμένων μὴ συγκατανευόντων, ἐνέπεσεν ἔρις δεινὴ, εἷς τῶν Γάλλων ἱπποτῶν οἵτινες συνώδευον τὸν Νορμαννὸν ἡγεμόνα, δυςανασχετήσας διὰ τὴν

πολυλογίαν ταύτην, καὶ στραφεὶς ἀγερώχως πρὸς αὐτὸν, «οὐδεὶς, εἶπεν, ἐξ ἡμῶν τῶν ἐλθόντων ἐνταῦθα ἵνα συνάψωμεν πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα, ἔπληξεν εἰςέτι τινὰ διὰ δόρατος, ἀλλ' ἀναλίσκομεν τὸν χρόνον εἰς τείχη προςκρούοντες. Ἔα τοίνυν τὰ πολλά. Τὴν εἰρήνην τῆς μάχης ἀλλάξασθαι χρή.» Καὶ ὁ Βοημοῦνδος ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ.

Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ περιγράφει μετριοπαθέστατα τὴν γενομένην τότε συνέντευξιν μεταξὺ τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ὅςτις, ἀφοῦ τοσαύτας παρήγαγεν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος συμφορὰς, καὶ τοσάκις παρεβίασεν ὅρκους τοὺς ὁποίους ἔμελλεν αὖθις μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀθετήσῃ, ἤδη εὑρίσκετο εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ βασιλέως. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ δὲν ὠφελεῖται ἀπὸ τῆς παρούσης αὐτοῦ δυςπραγίας, ἵνα περιφρονήσῃ ἢ ταπεινώσῃ τὸν Βοημοῦνδον, ἀλλ' ἀξιοπρεπέστατα ὁμιλοῦσα περὶ αὐτοῦ ἀποθαυμάζει τὸ ἡρωϊκὸν τοῦ ἀνδρὸς ἀνάστημα, τὸ ἀρειμάνιον ὕφος, τὴν ἀγέρωχον ἅμα καὶ χαρίεσσαν ὄψιν, καὶ εἰλικρινῶς ὁμολογεῖ τὴν βαθεῖαν τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς εὐλαβείας ἐντύπωσιν ἣν ἐπροξένησεν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλήν. Ἀλλ' οἱαιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ ἀποδοθεῖσαι αὐτῷ τιμαὶ, ἀνάγκη ἦτο τελευταῖον νὰ ἀνατραπῶσιν αἱ ἄδικοι ἐκεῖναι ἀξιώσεις, καὶ νὰ τεθῇ ὁριστικός τις φραγμὸς εἰς τὰς ἀδιαλείπτους κατὰ τοῦ κράτους ἐπιβουλάς. Ὅθεν μετὰ βραχεῖαν εἰςαγωγικὴν διάλεξιν ὁ Ἀλέξιος ἀπήτησε ῥητῶς νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς κυρίαρχος ὑπὸ τοῦ Βοημούνδου, νὰ ἐπιβάλῃ οὗτος τὴν αὐτὴν ὑποχρέωσιν εἰς τὸν ἀνεψιόν του Ταγκρέδον, νὰ τὸν διατάξῃ νὰ παραδώσῃ τὴν Ἀντιόχειαν εἰς τὸν ἐπὶ τούτῳ σταλησόμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπίτροπον, καὶ, καθόλου εἰπεῖν, ἀπήτησε νὰ ἐκπληρωθῶσιν ἀκριβέστατα πάντες οἱ ὅροι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνθηκῶν. Ὁ Βοημοῦνδος κατ' ἀρχὰς δὲν ἠθέλησε κατ' οὐδένα λόγον νὰ συναινέσῃ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις ταύτας, δι' ὧν ἀνετρέποντο οἱ καρποὶ ὅλων τῆς ζωῆς αὐτοῦ τῶν ἀγώνων, καὶ ἐζήτησε νὰ ἐπανέλθῃ τὴν ἐπιοῦσαν πρωΐ εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς ἀπήντησεν ὅτι εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράξῃ τοῦτο. Ἀλλ' ὁ Νορμαννὸς διανυκτερεύσας ἐν τούτοις εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον, καὶ σκεφθεὶς ὡριμώτερον περὶ τῆς δεινῆς ἀμηχανίας εἰς ἣν εὑρίσκετο, ἀνήγγειλε τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ὅτι δέχεται

πάντα καὶ συνωμολόγησε πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας, τῶν ὁποίων τὸ μὲν κείμενον διασωθὲν ἡμῖν ὑπὸ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς δὲν δυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον, ἀλλὰ καὶ ἡ περίληψις μόνη ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ τὸ μέγεθος τῶν ὑποχρεώσεων ὅσας ἀνέλαβεν ὁ τεταπεινωμένος ἐκεῖνος πολέμιος.

Ἡ μὲν προτέρα, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένη, συμφωνία ἠθετήθη καὶ ἀνεκηρύχθη ἄκυρος καὶ μηδὲν ἔχουσα τὸ ἐνεργόν, « . . . . νῦν δὲ οὖν ὥςπερ ἐκ μεταμελείας ἐρχόμενος . . . . εἰς ἑτέραν συμφωνίαν μετὰ τοῦ κράτους σου τράπωμαι ταυτηνί, ὥςτε *λίζιον γενέσθαι τοῦ σκήπτρου σου ἄνθρωπον* καί, ἵνα σαφέστερον εἴποιμι καὶ φανερώτερον, *οἰκέτην καὶ ὑποχείριον.* Ἐπειδὴ καὶ σὺ ὑπὸ τὴν σὴν δεξιὰν ἐμὲ ἕλκειν βεβούλησαι καὶ ἄνθρωπόν σου ἐθέλεις ποιήσασθαι λίζιον, ἔσομαι τοίνυν ἀπὸ τοῦ νῦν κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην συμφωνίαν, ἣν καὶ φυλάττειν εἰς ἀεὶ βούλομαι καὶ ἐπόμνυμι Θεόν τε καὶ πάντας τοὺς ἁγίους αὐτοῦ . . . . . , ἄνθρωπος πιστὸς τῆς σῆς βασιλείας καὶ τοῦ περιποθήτου σου υἱοῦ καὶ βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Πορφυρογεννήτου, καὶ ὁπλίσομαι τὴν δεξιὰν κατὰ παντὸς ἀνθισταμένου τῷ κράτει σου, εἴτε τοῦ χριστιανικοῦ γένους ἐστὶν ὁ χεῖρας ἀνταράμενος, εἴτε καὶ ἀλλότριος τῆς ἡμετέρας αὐλῆς, οὓς Παγάνους ἡμεῖς ὀνομάζομεν . . . . » « Ἔτι συμφωνῶ, καὶ ἔσται τῶν συμπεφωνημένων μάρτυς ὁ Θεός, μηδεμίαν μηδέποτε χώραν τεταγμένην ὑπὸ τὰ ὑμέτερα σκῆπτρα, εἴτε νῦν εἴτε πρότερον, εἴτε πόλιν ἢ νῆσον, κρατεῖν τε καὶ ἔχειν· καὶ ἁπλῶς ὁπόσα ἡ βασιλεία Κωνσταντινουπόλεως περιεῖχεν ἢ νῦν κατέχει κατά τε ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν, ἐκτὸς τῶν ῥητῶς δεδωρημένων μοι παρὰ τοῦ Θεοπροβλήτου κράτους ὑμῶν, ἃ καὶ κατ' ὄνομα δηλωθήσεται ἐν τῷ παρόντι ἐγγράφῳ· ἀλλ' ὁπόσην ἂν δυνηθείην χειρώσασθαι χώραν, τελοῦσάν ποτε ὑπὸ τὴν βασιλείαν ταύτην, ἀπωσάμενος τοὺς τὴν χώραν ἐκείνην κατέχοντας, εἰς τὴν γνώμην τὴν ὑμετέραν ἀναρτᾷν ὀφείλω τὴν περὶ ταύτης οἰκονομίαν . . . . » « Ἀλλ' οὐδὲ ἄνθρωπος ἑτέρου γενήσομαι ἢ ἑτέρας ἀρχῆς μείζονος ἢ ἐλάσσονος, ἄνευ τοῦ κράτους τοῦ ὑμετέρου . . . . τοὺς δὲ προςερχομένους μοι ἀνθρώπους τῆς βασιλείας σου ὡς κατεξαναστάντας τοῦ κρά-

τους τοῦ σοῦ ἐμοὶ ἐκδουλεύειν, καὶ μισήσω καὶ ἀποπέμψομαι, μᾶλλον δὲ κατ' αὐτῶν ἐξοπλίσομαι . . . . »

«Ταῦτα μὲν περὶ τῶν πόλεων καὶ χωρῶν ὅσαι ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς Ῥωμαίων τύχης ἐτύγχανον οὖσαι. Περὶ δὲ τῶν μηδέπω δεδουλευκότων τῇ Ῥωμανίᾳ, ταῦτα ἐνόρκως κατεπαγγέλλομαι, ὡς ἵνα τάς τε ἐπερχομένας μοι χώρας ἄνευ πολέμου ἢ μετὰ πολέμου μάχης, καὶ ταύτας ἁπάσας ὡς ἀπὸ τῆς ὑμετέρας βασιλείας λογίζομαι, εἴτε τουρκικαί εἰσιν, εἴτε ἀρμενικαί.» . . . . «Πρὸς μέν τοι τὸν Ταγκρὲ καὶ ἀνεψιόν μου ἀκήρυκτον ἔξω πόλεμον εἰ μὴ θελήσει καθυφεῖναί τι τῆς πρὸς τὴν βασιλείαν ὑμῶν δυσμενείας, μηδὲ ἀπολύει τῆς χειρὸς αὐτοῦ τὰς πόλεις τῆς ὑμετέρας βασιλείας. Ἐπὰν δὲ, καὶ θέλοντος αὐτοῦ καὶ μὴ θέλοντος, ἀναῤῥυσθῶσιν αἱ πόλεις, αὐτὸς μὲν ἵνα δεσπόζω τῇ ἀντιλήψει τοῦ κράτους ὑμῶν τὰ διὰ χρυσοβούλλου λόγου δεδωρημένα μοι, ἃ καὶ ῥητῶς ἐξαριθμηθήσεται, αἱ δὲ πόλεις ἐκεῖναι μετὰ τῆς ἐν Συρίᾳ Λαοδικείας, καὶ ὅσαι εἰσὶν ἐκτὸς τῶν δεδωρημένων ἐμοί, τῷ σκήπτρῳ ὑμῶν προςαρμόζωνται» . . . . . «Ἔτι καθυπισχνοῦμαι καὶ ταυτὶ πρὸς τοῖς ἄνωθεν εἰρημένοις, βεβαιοτέρας τὰς συμφωνίας ποιούμενος. Συμφωνῶ γὰρ, ἵνα ἐγγυητὰς ἀποδοίην ἐπὶ ταύταις ταῖς συμφωνίαις, ὥςτε ἀπαραβάτους καὶ ἀπαραθραύστους μένειν εἰς τὸ διηνεκὲς τοὺς μέλλοντας ἀνθρώπους μου ἐμῷ δικαίῳ κατέχειν τὴν δεδομένην μοι χώραν τῆς βασιλείας σου· παρασκευάσω γὰρ καὶ τούτους ὀμόσαι τὰ φρικωδέστατα, ὡς ἂν καὶ οὗτοι φυλάττωσι πίστιν ὀρθὴν πρὸς τὸ ὑμέτερον κράτος» . . . . «καὶ ὅσοι μὲν ἐνταυθοῖ τυγχάνουσιν ἐμοὶ συνεπιδημοῦντες, αὐτίκα καὶ τὰς ἐνόρκους πίστεις καὶ τὰς συμφωνίας δώσουσι πρὸς τοὺς σεβαστοὺς τόν τε κύριον Ἀλέξιον καὶ αὐτοκράτορα τῶν Ῥωμαίων καὶ τὸν Πορφυρογέννητον βασιλέα καὶ σὸν υἱόν. Ὅσοι δὲ ἀπῶσι τῶν ἐμῶν ἱππέων καὶ ὁπλιτῶν, οὓς καβαλλαρίους σύνηθες καλοῦμεν, ἀποστειλάσης ἄνθρωπον τῆς βασιλείας σου κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν πόλιν, ἐκεῖ τοὺς αὐτοὺς ὅρκους ἀποτελέσουσι κἀκεῖνοι.»

Μετὰ ταῦτα ὀνομάζονται ῥητῶς ἐν ταῖς συνθήκαις αἱ πόλεις καὶ αἱ χῶραι ὅσας ἔμελλε νὰ κρατήσῃ ὁ Βοημοῦνδος ὡς λίζιος τοῦ βασιλέως ἄνθρωπος. Καὶ ἐπειδὴ μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ Ἀντιόχεια, ἐπιφέρεται ὁ ἑξῆς ἀξιοσημείωτος ὅρος. «Συμφωνῶ δὲ καὶ ἐπό-

μνυμι τὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ 'Αντιόχου πρεσβευόμενον Θεὸν, ὡς οὐκ ἐκ τοῦ ἡμετέρου γένους πατριάρχης ἔσται 'Αντιοχείας, ἀλλ' ὃν ἂν προβαλεῖται ἡ βασιλεία ὑμῶν ἐκ τῶν θρεμμάτων τυγχάνοντα τῆς κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν μεγάλης ἐκκλησίας. Ὁ τοιοῦτος γὰρ καὶ τοῦ θρόνου τοῦ κατὰ τὴν 'Αντιόχου ἐπιβαίη καὶ πράξει πάντα ἀρχιερατικῶς ἐν ταῖς χειροτονίαις καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐκκλησιαστικαῖς ὑποθέσεσι, κατὰ τὰ τοῦ θρόνου τούτου προνόμια.»

Κατόπιν ὁρίζονται αἱ πόλεις καὶ αἱ χῶραι ὅσαι ἀποτμηθεῖσαι ἀπὸ τοῦ δουκάτου 'Αντιοχείας, ἐντελῶς ἔμελλον νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους· μεταξὺ δὲ τούτων ἦν, ὡς προείρηται, καὶ ἡ Λαοδίκεια. Ἔπειτα μνημονεύονται χῶραί τινες, κείμεναι εἴς τε τὰ ἐπὶ τάδε τῆς Συρίας καὶ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, τὰς ὁποίας ὁ βασιλεὺς παρεχώρει τῷ Βοημούνδῳ πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ὅσα ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τοῦ δουκάτου 'Αντιοχείας. Τελευταῖον ἐπαναλαμβάνονται ὅρκοι φρικτοὶ περὶ τῆς τηρήσεως τῶν προκειμένων συνθηκῶν καὶ σημειοῦται ὅτι «ταῦτα ἐγράφη τε καὶ οἱ ὅρκοι συνετελέσθησαν παρουσίᾳ τῶν ὑπογεγραμμένων μαρτύρων κατὰ μῆνα σεπτέμβριον δευτέρας ἐπινεμήσεως ἔτους ἤδη διαρυϊσκομένου ϛχιζ» (6617) ἤτοι ἀπὸ χριστοῦ γεννήσεως 1108.»

Μεταξὺ τῶν ὑπογραψάντων μαρτύρων ἦν καὶ ὁ 'Αμάλφης ἐπίσκοπος Μαῦρος, ὁ σταλεὶς παρὰ τῷ αὐτοκράτορι ὑπὸ τοῦ πάπα ὡς ληγάτος. Τὸ δὲ ἔγγραφον ἐπεσφραγίζετο ὡς ἑξῆς. «Τὸν μὲν οὖν ἔγγραφον ὅρκον τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ παρὰ τοῦ Βοημούνδου ἔλαβεν, ἀντιδέδωκε δὲ πρὸς αὐτὸν χρυσόβουλλον λόγον, ἐνσημασμένον διὰ κινναβάρεως ὡς ἔθος διὰ βασιλικῆς δεξιᾶς.» Ῥητότεραι συνθῆκαι καὶ σαφέστεραι ὑποχρεώσεις δὲν συνωμολογήθησαν ποτὲ, οὔτε διὰ φοβερωτέρων ὅρκων ἐκυρώθησαν. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι ὁ 'Αλέξιος ἀνεδείχθη καὶ ἐπιεικέστατος πρὸς τὸν Βοημοῦνδον· διότι τελευταῖον εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ νορμαννὸς ἡγεμὼν ἦτο εἰς χεῖράς του· ὁ βασιλεὺς ἐδικαιοῦτο νὰ κρατήσῃ αὐτόν τε καὶ σύμπαντα αὐτοῦ τὸν στρατὸν αἰχμαλώτους. Ἠδύνατο τοὐλάχιστον νὰ κρατήσῃ αὐτοὺς μέχρις οὗ ἐκπληρωθῶσι τὰ συμφωνηθέντα· οὐδὲν τούτων ἔπραξεν, ἀλλ' ἠρκέσθη εἰς μόνον τὸν λόγον τοῦ ἀνδρός. 'Αφῆκεν αὐτῷ τὴν 'Αντιόχειαν μετὰ ἀξιολόγου περιοχῆς· καὶ ἂν ἀφήρεσεν ἀπὸ τοῦ δουκάτου ἐκείνου χώρας τινὰς,

ἀπεζημίωσεν αὐτὸν διὰ παραχωρήσεως ἄλλων. Ἐπὶ δὲ πᾶσιν ἐτίμησε καὶ ἐθεράπευσε πολυειδῶς τὸν Βοημοῦνδον νείμας αὐτῷ τὸ τοῦ σεβαστοῦ ἀξίωμα, καὶ παρασχὼν δῶρα πολλὰ εἰς χρυσὸν, εἰς ἄργυρον, εἰς ὑφάσματα πολύτιμα.

Πῶς ἀνταπέδωκε τὴν εὐεργεσίαν ταύτην καὶ τὴν ἐπιείκειαν, πῶς ἐδικαίωσε τὴν πίστιν ταύτην τοῦ Ἀλεξίου ὁ Βοημοῦνδος; Ἅμα ἐπανελθὼν εἰς Ἀπουλίαν, ἤρχισε νὰ παρασκευάζεται αὖθις εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἶχεν ἤδη ἑτοιμάσει τὸν ἀναγκαῖον πρὸς τοῦτο στόλον, ὅτε νοσήσας ἀπεβίωσεν ἐν ἀρχῇ τοῦ **1111** ἔτους. Τὸ δὲ δεινότερον πάντων καὶ χαρακτηριστικώτατον τῆς ὅλης ταύτης ἱστορικῆς κατὰ τῶν βασιλέων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ῥᾳδιουργίας εἶναι, ὅτι οἱ χρονογράφοι τῆς Δύσεως ὄχι μόνον δὲν ὡμολόγησαν τὴν ἀγαθὴν τοῦ Ἀλεξίου προαίρεσιν, ἀλλὰ διὰ νὰ περικαλύψωσι τὸ αἶσχος τῆς τοῦ Βοημούνδου διαγωγῆς, ἐπενόησαν ὅτι ὁ βασιλεὺς, διὰ δηλητηρίου ὀψὲ ἐνεργοῦντος, ἐθανάτωσεν αὐτόν. Ἀλλ' ὁ καλὸς κἀγαθὸς Λεβὼ δὲν ἠνέσχετο τὴν ἀποτρόπαιον ταύτην συκοφαντίαν, καὶ ἀνασκευάζει αὐτὴν λαμπρῶς διὰ τῶν ἑξῆς ἀξιομνημονεύτων λόγων. «Ἀποδεικνύει δὲ μέχρι τίνος βαθμοῦ οἱ Λατῖνοι ἦσαν προκατειλημμένοι κατὰ τοῦ Ἀλεξίου τοῦτο, ὅτι πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν ἠξίωσαν ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗτος δὲν ἄφησε τὸν Βοημοῦνδον νὰ ἀναχωρήσῃ εἰμὴ ἀφοῦ παρεσκεύασε τὸν θάνατον αὐτοῦ διὰ δηλητηρίου ὀψὲ ἐνεργοῦντος. Καὶ διὰ νὰ καταστήσωσι τὴν συκοφαντίαν ταύτην πιθανωτέραν, εἶπον ὅτι ὁ Βοημοῦνδος ἀπέθανεν ἓξ μῆνας ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του. Ἀλλὰ τὰ γεγονότα ταῦτα ἐπινενοημένα ὑπὸ τοῦ μίσους, καταψεύδονται ὑπὸ τῶν ἐπισημοτέρων μαρτυριῶν.» Ἂν ἐχρειάζετο δὲ καὶ ἄλλη ἀπόδειξις τῆς πονηρᾶς τοῦ Βοημούνδου φύσεως, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν προσηνέχθη πρὸς τοὺς συναγωνιστὰς τοῦ τελευταίου κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχειρήματος αὐτοῦ, τοὺς κοινωνήσαντας τῶν ἀγώνων ἐκείνων καὶ κινδύνων. Ἐκ τῶν δώρων ὅσα ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Ἀλέξιον οὐδὲν ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς, καὶ περιωρίσθη μόνον εἰς τὸ νὰ συμφωνήσῃ ὅτι θέλουσι παραχειμάσει ἐν Ἑλλάδι, ἐπιχορηγουμένων αὐτοῖς τῶν χρειωδῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ὅτι παρελθόντος τοῦ χειμῶνος, θέλουσιν ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ ἀπέλθωσιν ὅπου βούλονται. Ὁ Ἀλέξιος ἔδωκε τὰς πρὸς ἀκριβῆ ἐκτέ-

λεσιν πάντων τούτων διαταγάς, καὶ ὁ Λεβὼ παρατηρεῖ ὅτι αἱ διαταγαὶ αὗται περιποιοῦσι τῷ βασιλεῖ τόσῳ πλείονα τιμὴν, ὅσῳ πλειότερον κακὸν ἠθέλησαν νὰ προξενήσωσιν αὐτῷ οἱ Λατῖνοι. Τὴν δὲ ἄνοιξιν ὁ Ἀλέξιος οὐ μόνον ἐπέτρεψεν εἰς ἕκαστον νὰ μεταβῇ ὅπου ἤθελεν, ἀλλὰ καὶ δῶρα παρασχὼν δαψιλῆ παρεμύθησαν αὐτοὺς διὰ τὴν ἰδιοτέλειαν τοῦ Βοημούνδου, λέγει ὁ αὐτὸς γάλλος ἱστορικός. Καὶ ὅμως τοῦ μὲν μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐζωγραφήθη διὰ μελανωτάτων χρωμάτων ὁ χαρακτὴρ, τῶν δὲ ἡγεμόνων τῆς Δύσεως δὲν ἔπαυσεν ἐξυμνουμένη ἡ ἀρετὴ, ἡ χρηστότης καὶ ἡ καλὴ πίστις.

Αὕτη δὲ ἡ κατὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος ἐκστρατεία τοῦ Βοημούνδου ὑπῆρξεν ἡ τελευταία σκηνὴ τῆς πρώτης πράξεως τοῦ μακραίωνος σταυροφορικοῦ δράματος. Ἡ δευτέρα σταυροφορία δὲν ἐγένετο εἰμὴ μετὰ τριάκοντα περίπου ἔτη ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἐγγόνου καὶ δευτέρου διαδόχου τοῦ Ἀλεξίου. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθον μὲν ἐκ διαλειμμάτων ἐπικουρίαι τινὲς ἐξ Εὐρώπης εἰς Συρίαν, ἀλλ' οὐδεμία ἐγένετο μεγάλη ἐπιστρατεία. Ὅθεν πρόσφορον νομίζομεν ἐνταῦθα νὰ παραστήσωμεν πῶς ἡ πρώτη αὕτη σταυροφορία ἐπενήργησεν εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Εἷς τῶν μετριοπαθεστέρων ἱστορικῶν τῆς δύσεως, ὁ γερμανὸς Σλόσσερ, ἀξιοῖ ὅτι ἡ σταυροφορία αὕτη ἀπεμάκρυνε τὸν ἀπ' ἀνατολῶν ἐπαπειλοῦντα τὸ Βυζαντινὸν κράτος κίνδυνον, καὶ ἀνύψωσε τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους τούτου· ἐζημίωσε δὲ αὐτὸ κατὰ τοῦτο μόνον ὅτι ηὔξησε τοὺς ξένους μισθοφόρους καὶ τοὺς ξένους κατοίκους τῆς βασιλευούσης. Πολλοὶ, λέγει, τῶν σταυροφόρων, εἴτε μηδόλως ἐξακολουθοῦντες τὴν πρὸς τὴν Παλαιστίνην ὁδοιπορίαν, εἴτε ἐπανερχόμενοι ἐκεῖθεν ἐγκαθίσταντο ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐντεῦθεν δὲ πολλαπλασιασθέντος εἰς ὑπερβολὴν τοῦ ξενικοῦ ταύτης πληθυσμοῦ, ἐνοθεύθη μὲν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ ἐθνικὸς χαρακτὴρ, ἀπέβη δὲ δυσχερεστάτη ἡ κυβέρνησις. Ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι ὁ καλὸς κἀγαθὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ δὲν ἐξηκρίβωσεν ἀποχρώντως τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἱστορικὸν ζήτημα. Ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ μωαμεθανισμὸς ἡττήθη κατ' ἀρχὰς καὶ μέχρι τινὸς ἐταπεινώθη ὑπὸ τῶν μαχητῶν τῆς Δύσεως· ὡς ἐκ τούτου δὲ ὠφελήθη κατά τι τὸ

ἀνατολικὸν κράτος. Ἀλλ' αἱ ζημίαι τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν εἰς αὐτὸ ἡ πρώτη σταυροφορία ὑπῆρξαν τοιαῦται καὶ τοσαῦται, ὥςτε παντελῶς ἐματαίωσαν τὴν πρώτην ἐκείνην ὠφέλειαν. Εἶναι ἆρά γε ἀνάγκη νὰ ἐνθυμίσωμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν καταστροφὴν τῆς χώρας, τὴν διαρπαγὴν τῶν πραγμάτων, τὴν σφαγὴν τῶν ἀνθρώπων ἣν διέπραξαν οἱ σταυροφορικοὶ στρατοί; Τὴν ἐντεῦθεν ζημίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπολογίσωμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἠξεύρομεν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1096 μέχρι τοῦ 1101 δύο περίπου ἑκατομμύρια ἀνθρώπων, τὸ πλεῖστον ἀσυντάκτων, ἐν γένει δὲ ἐμπαθῶς διακειμένων πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀνατολῆς, διῆλθον ὡς πολέμιοι διὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Θράκης, διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας, ὅ ἐστι διὰ τῶν πλουσιωτέρων καὶ μεγαλητέρων τμημάτων τοῦ κράτους, δὲν εἶναι δυνατὸν εἰμὴ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ μόνου τοῦ γεγονότος ἠλαττώθησαν μὲν αἱ δημόσιαι πρόςοδοι, ἠκρωτηριάσθησαν δὲ παραδόξως τὰ κεφάλαια τῆς κοινῆς περιουσίας. Μὴ λησμονήσωμεν προςέτι ὅτι ὡς ἐκ τῆς σταυροφορίας ὁ Ἀλέξιος ἠναγκάσθη νὰ διεξαγάγῃ δύο μεγάλους πολέμους καθ' ἑνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων ἡγεμόνων τῆς σταυροφορίας ἐκείνης, τοῦ Βοημούνδου, τὸν μὲν ἐν Ἀσίᾳ, τὸν δὲ ἐν Εὐρώπῃ. Καὶ ἂν εἰς ταῦτα προςθέσωμεν τὴν πρώτην ἀπὸ δυσμῶν ἐπιστρατείαν τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἂν ὁ Ἀλέξιος μετεχειρίζετο κατὰ τῶν Τούρκων τὰς ναυτικὰς καὶ πεζικὰς δυνάμεις, ἃς ἠναγκάσθη νὰ στρέψῃ κατὰ τῶν λεγομένων τούτων συμμάχων, καὶ τὰς δυνάμεις ἃς συνεξέπεμψε μετ' αὐτῶν κατ' ἀρχὰς εἰς μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἰς Συρίαν, καὶ τοὺς πόρους ὧν ἐστερήθη διὰ τῶν λεηλασιῶν καὶ δηώσεων, ἤθελε βεβαίως ἀπαλλαγῆ παντὸς κινδύνου ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν πολὺ ἀσφαλέστερον καὶ ὁριστικώτερον, παρ' ὅτι ἀπηλλάγη διὰ τῶν προςκαίρων κατορθωμάτων τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ὑποτιθεμένου ὅτι εἰς τοῦτο καὶ μόνον περιωρίζοντο αἱ ζημίαι τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν ἡ πρώτη σταυροφορία, ἠδυνάμεθα ἐπὶ τέλους νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐπῆλθεν ἰσοζύγιόν τι πλεονεκτημάτων καὶ μειονεκτημάτων ὡς ἐξ αὐτῆς. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι ἡ πρώτη σταυροφορία ἐπήνεγκεν εἰς τὸ κράτος καὶ ἄλλας πληγὰς ὑλικάς τε καὶ ἠθικὰς, ἀνιάτους καὶ θανασίμους.

Ὁ Σλόσσερ ὁμιλεῖ περὶ τῆς πληθύος τῶν ξένων τῶν ἔκτοτε ἐν Κωνσταντινουπόλει κατασταθέντων. Ἂν οἱ ξένοι οὗτοι ἐγκαθίσταντο αὐτόθι ὡς ἰδιῶται μετερχόμενοι ἐμπορίαν ἢ ἄλλην τινὰ βιομηχανίαν καὶ ὑποβαλλόμενοι εἰς τοὺς νόμους τοῦ κράτους, τὸ πρᾶγμα δὲν ἤθελεν εἶναι ἄτοπον, τοὐλάχιστον ἔκτακτόν τι ἄτοπον, διότι συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ἢ βιομηχανικὰς πόλεις· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου συνέβη ἄλλο τι. Εἴδομεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐπιστρατείας τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Ἑνετοὺς προνόμια προσβάλλοντα αὐτὴν τοῦ κράτους τὴν ὕπαρξιν. Καὶ ἴσως μὲν ἠδύνατο τότε νὰ ἀποφύγῃ ὁ Ἀλέξιος τὴν τοιαύτην θυσίαν· ἀλλ' ἐπελθούσης τῆς σταυροφορίας, ἤθελεν ἀναγκασθῇ νὰ ὑποβληθῇ εἰς αὐτήν, διότι ἄλλως οἱ Ἑνετοὶ ἤθελον πράξει ὅ,τι ἔπραξαν οἱ Πισάται καὶ οἱ Γενουαῖοι· ἤθελον συνταχθῇ μετὰ τῶν πρώτων σταυροφόρων· τούτου δὲ γενομένου, τὸ κράτος ἤθελεν ἐκτεθῇ ἔκτοτε εἰς τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Ἀπόδειξις ὅτι ὁ Ἀλέξιος δυσχερῶς ἤθελε δυνηθῇ νὰ ἀποφύγῃ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Ἑνετῶν εἶναι ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς τῶν Πισατῶν ἀπαιτήσεις. Καθάπερ ἠξεύρομεν ἤδη οἱ Πισάται καὶ οἱ Γενουαῖοι εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Βοημούνδου ἐν ἔτει 1103, καὶ εἶχον λεηλατήσει δεινῶς τὴν Κέρκυραν, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Ζάκυνθον. Τῷ δὲ 1111 συνεκρότησαν νέον στόλον, λόγῳ μὲν ἵνα δράμωσιν εἰς βοήθειαν τοῦ ἁγίου Τάφου, πράγματι δὲ ἵνα λεηλατήσωσι τὰς ἑλληνικὰς παραλίας καὶ νήσους. Καὶ τὸ δεινότερον οἱ Ἑνετοὶ οἱ τοσαύτας λαβόντες προνομίας, δὲν ἔδειξαν πολλὴν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ συνδράμωσι τὸν Ἀλέξιον. Τί ἠδύνατο ἤδη οὗτος νὰ πράξῃ; Ἐὰν κατήργει τὰς προνομίας τῶν Ἑνετῶν, ἤθελε προσθέσει εἰς τοὺς ἀναριθμήτους αὐτοῦ πολεμίους καὶ ἄλλον φοβερώτατον. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ προσοικειωθῇ τὴν μίαν τοὐλάχιστον τῶν δύω, κατ' αὐτοῦ ἀναφανδὸν ἀντιστρατευομένων ἰταλίδων πόλεων καὶ τῷ 1112 ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Πισάτας προνόμια ἂν ὄχι ἀπαράλλακτα, τοὐλάχιστον ἀνάλογα πρὸς τὰ τῶν Ἑνετῶν προνόμια. Οἱ Πισάται ἐκτήσαντο ἤδη ἐν Κωνσταντινουπόλει τμῆμα ἴδιον καὶ λιμένα, ὅπως πρότερον οἱ Ἑνετοί. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐνῷ οἱ Ἑνετοὶ ἐνέμοντο πληρεστάτην

ἀτέλειαν, οἱ Πισᾶται, κατὰ τὰς γενομένας τότε πρὸς αὐτοὺς συνθήκας, ὁσάκις μὲν ἠμπορεύοντο ἰθαγενῆ ἑλληνικὰ προϊόντα, τοῦτο μόνον ἔλαβον τὸ προνόμιον τοῦ νὰ μὴ τελῶσι φόρους ἀνωτέρους τῶν καταβαλλομένων ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν, διὰ δὲ τὰ ἐξ ἀλλοδαπῆς εἰςαγόμενα παρ' αὐτῶν ἀντὶ τοῦ τέλους τῶν 10 % ἐπὶ τῆς ἀξίας κατέβαλλον μόνον 4 %. Αἱ συνομολογηθεῖσαι λοιπὸν πρὸς τοὺς Πισάτας συνθῆκαι ἦσαν ὀλιγώτερον ἐπιζήμιοι τῶν προηγουμένως παραχωρηθέντων εἰς τοὺς Ἐνετοὺς προνομίων· ἀλλ' ὅμως ἦσαν πάντοτε ἐπιζήμιοι, καθ' ὅσον ἠλάττωσαν πάλιν οὐσιωδῶς τὰ τελωνιακὰ τοῦ κράτους εἰςοδήματα. Παρεκτὸς δὲ τούτου ἐπήγαγον καὶ ἄλλα ἀτοπήματα. Ἀντὶ ἑνὸς κράτους ἐν κράτει, τοῦ Ἐνετικοῦ, παρήχθη ἤδη καὶ ἕτερον, συνεπαγαγὸν ἅπαντα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα ὅσα ἠξεύρομεν ἤδη ὅτι προέκυψαν ἐκ τῶν ἐνετικῶν ἱδρυμάτων. Καὶ προςέτι αἱ δύο κοινότητες διὰ τὸν ἀμοιβαῖον φθόνον, περιήρχοντο πολλάκις εἰς ῥήξεις, ἡ κυβέρνησις ἠναγκάζετο νὰ ἐπεμβαίνῃ, ἐντεῦθεν δὲ προέκυψεν ἀληθὴς ἐμφύλιος ἀγών, περὶ τὰ τέλη τῆς τοῦ Ἀλεξίου βασιλείας, ἀγὼν ὅςτις ἐπέφερεν ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ἀλεξίου, δεινοτάτας εἰς τὸ κράτος συμφοράς. Τὰ δὲ κακὰ ταῦτα ὑπερεπλεόνασαν, ὅτε μετὰ τεσσαράκοντα πέντε ἔτη, διὰ τῆς φυσικῆς ἀναπτύξεως τοῦ δόγματος τοῦ λέγοντος ὅτι τὸ ἓν ἀτόπημα φέρει τὸ ἄλλο, παρεχωρήθησαν καὶ εἰς τοὺς Γενουαίους προνόμια ἀνάλογα τῶν Πισατικῶν. Ἡ δ' ἐντεῦθεν παραχθεῖσα ἐν τῷ κράτει πολυαρχία, καὶ ἡ συμπάρεδρος αὐτῆς ἀναρχία, παρεσκεύασαν τὴν μετὰ ἕτερα τεσσαράκοντα ἔτη ἐπελθοῦσαν καταστροφήν. Ὥςτε μία τῶν κυριωτάτων ἀφορμῶν τῆς τοῦ κράτουςκαταλύσεως προέκυψεν ἐκ τῆς πρώτης ἐκείνης ἀπὸ δυσμῶν ἐπιδρομῆς, διότι τότε κατὰ πρῶτον ἐδέησε νὰ παραχωρηθῶσι τὰ προνόμια ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα, ὡς πολλάκις εἴπομεν, καὶ ὡς θέλει κατασταθῇ πρόδηλον ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν προϊόντος τοῦ λόγου, εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσαν ἢ εἰς τὸ νὰ ἀφαιρέσωσι πᾶσαν τὴν ἰκμάδα τοῦ κράτους καὶ νὰ τὸ παραδώσωσιν ἑτοιμοθάνατον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν δυτικῶν αὐτοῦ πολεμίων, πολὺ πρὶν περιπέσῃ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἄλλων αὐτοῦ πολεμίων, τῶν Μωαμεθανῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα δεινὰ ἐπήγαγεν ἡ πρώτη αὕτη σταυροφορία.

Ἡ προαιώνιος ἀντιπάθεια ἥτις ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἕνεκα ποικίλων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν λόγων, ὑπερηύξησεν ἀφ' ἧς ἐποχῆς τὰ ποικίλα ταῦτα πολέμια συμφέροντα ἦλθον εἰς ἄμεσον συνάφειαν καὶ σύγκρουσιν. Ἡ διαφορὰ τῆς γλώσσης, τῆς διαίτης, τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, ἅπαντος ἐν γένει τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου κατέστη ἤδη πολὺ ἐπαισθητοτέρα, ἀφ' ἧς ἐποχῆς σύμπασα οὕτως εἰπεῖν ἡ Εὐρώπη ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ τὰ δύο αὐτῆς διάφορα τμήματα ἦλθον εἰς ἄμεσον ἀντιπαράθεσιν. Ἐὰν οἱ Λατῖνοι ἔβλεπον μετὰ περιφρονήσεως τὸν ἡμέτερον βασιλέα προςκυνούμενον ὡς πρόςωπον ἱερὸν καὶ ἅγιον, καὶ ἠγανάκτουν διὰ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἀπονείμωσιν αὐτῷ τοιαῦτα ὑπερμέτρου εὐλαβείας δείγματα· οἱ ἡμέτεροι ἀφ' ἑτέρου ἔβλεπον μετὰ φρίκης τοὺς ἐπισκόπους τῆς Δύσεως, περιβεβλημένους περικεφαλαίαν καὶ θώρακα, ἡγουμένους στρατῶν καὶ στόλων, λεηλατοῦντας χώρας οὐ μόνον μωαμεθανικὰς ἀλλὰ καὶ χριστιανικὰς καὶ ἐκτρεπομένους εἰς πᾶσαν βίαν καὶ ἀκολασίαν. Ἀπέβλεπον δὲ οἱ ἡμέτεροι εἰς τὰ τοιαῦτα μετὰ τοσοῦτον πλείονος φρίκης, ὅσον ἤξευρον τὴν ἀξίωσιν τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης τοῦ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς εἰς τὴν ἀνατολήν. Οἱ Δυτικοὶ κατηγόρουν τοὺς ἡμετέρους ὡς πολεμίως πρὸς αὐτοὺς πολιτευομένους, οἱ δὲ ἡμέτεροι τοὺς Λατίνους ὡς παραβάτας τῶν συντεθειμένων. Τὰ ἀμοιβαῖα πάθη καὶ μίση ἐκορυφώθησαν τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα ἦλθον εἰς κύρωσιν τῶν ἀμοιβαίων κατηγοριῶν.

Οἱ σταυροφόροι ἵδρυσαν ἐν Συρίᾳ ἴδιον βασίλειον ὠργανωμένον φεουδαλικῶς κατὰ τὸν τότε εὐρωπαϊκὸν τρόπον, καὶ οὐ μόνον δὲν ἀπέδωκαν τὰς ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας πόλεις εἰς τὸν Ἀλέξιον, ὅπως ὤφειλον νὰ πράξωσι κατὰ τὰς γενομένας πρὸς αὐτὸν συνθήκας, ἀλλὰ οὐδὲ σκιάν τινὰ ὑποτελείας πρὸς αὐτὸν ἐτήρησαν. Καὶ οὐ μόνον ἐσφετερίσθησαν πόλεις καὶ χώρας ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας, ἀλλὰ καὶ πόλεις καὶ χώρας τὰς ὁποίας ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων διήρπασαν ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ. Καὶ οὐ μόνον τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν ὅλων ἐκείνων τῶν χωρῶν ἰδιοποιήθησαν, ἀλλὰ καὶ ἱεράρχας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας αὐτόθι ἐγκατέ-

στησαν ὅλως ἐκβαλόντες τὸν κλῆρον τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ τὰ κτήματα αὐτοῦ καὶ τὰ δικαιώματα διαρπάσαντες.

Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως οἱ Νορμαννοὶ τῆς κάτω Ἰταλίας συγκροτήσαντες τῷ 1096 τοπικὴν σύνοδον ἀπεφάσισαν ὅτι πᾶσαι αἱ αὐτόθι ἐπισκοπαὶ αἱ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπὸ Ἑλλήνων κατεχόμεναι καὶ ὑπαγόμεναι εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίαν, θέλουσιν ἐφεξῆς ἔχει Λατίνους ἐπισκόπους ὑπὸ τοῦ πάπα κυρουμένους, τὸ ἰσοζύγιον τῆς πρώτης σταυροφορίας δύναται νὰ συγκεφαλαιωθῇ ὡς ἀκολούθως. Δι' αὐτῆς ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀνεκτήσατο μὲν τὴν Νίκαιαν, ἀπέβαλε δὲ ὅσας πόλεις καὶ χώρας κατεῖχεν ἔτι ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ καὶ ἰδίως τὴν μεγάλην πόλιν Ἔδεσσαν. Καὶ ἂν ὑποτεθῇ δὲ ὅτι ἡ τῆς Νικαίας ἀνάκτησις ἰσοδυνάμει πρὸς τὴν ἀπώλειαν ἣν ὑπέστη τῶν ἄλλων αὐτῆς χωρῶν καὶ πόλεων, πάντα τὰ λοιπὰ ἀπέβησαν καθαρὰ διὰ τοὺς ἡμετέρους ζημία· ἡ δῄωσις καὶ ἡ λεηλασία τοῦ πλείστου μέρους τῶν εὐρωπαϊκῶν τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν ὑπὸ τῶν διελθόντων δι' αὐτῶν ἀναριθμήτων σταυροφορικῶν στρατῶν· αἱ ὑπέρογκοι χρηματικαὶ καὶ ἄλλαι χορηγήσεις τοῦ Ἀλεξίου πρὸς τοὺς αὐτοὺς στρατούς· οἱ πόλεμοι οὓς ἠναγκάσθη ὁ βασιλεὺς νὰ διεξαγάγῃ πρὸς μὲν τὸν Ῥοβέρτον Γυσκάρδον ἐν Εὐρώπῃ, πρὸς δὲ τὸν Βοημοῦνδον ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ· ἡ θυσία εἰς ἣν ἠναγκάσθη νὰ ὑποβληθῇ ὁ Ἀλέξιος παραχωρῶν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ εἰς τοὺς Πισάτας προνόμια ὑπέρογκα κολοβώσαντα τήν τε πολιτικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν καὶ τὴν χρηματικὴν πρόσοδον· ἡ ἀπώλεια ἣν ὑπέστη ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ὅλων τῶν ἐπισκοπῶν τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ ἡ ἔτι μείζων ἀπώλεια τῶν δύο πατριαρχείων τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον παύσει ὑφιστάμενα καὶ κατὰ τοὺς δεινοτέρους χρόνους τῆς μωαμεθανικῆς κυριαρχίας, ἤδη δὲ κατηργήθησαν ὑπὸ τῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἀντιπροσώπων. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι, καθὼς πρὸ μικροῦ παρετηρήθη, διὰ τῆς πρώτης σταυροφορίας δὲν κατηυνάσθησαν πολλοῦ γε καὶ δεῖ τὰ προϋπάρχοντα μεταξὺ δύσεως καὶ ἀνατολῆς πάθη, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἐπιπαρωξύνθησαν· ὅτι ἐκ τοῦ προαχθέντος τούτου παροξυσμοῦ προέκυψεν ἐπὶ τέλους ἡ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὑπὸ τῆς Δύσεως κατάκτησις· ὅτι δι' αὐτὸ ἐκεῖνο

τὸ ἀσυμβίβαστον τῶν δύο κόσμων ἡ κατάκτησις ἐκείνη δὲν ἐπέτυχεν, ἀλλὰ μόνον διηυκόλυνε τὴν μωαμεθανικὴν ἐπιδρομὴν καὶ κυριαρχίαν· ὅτι καὶ τούτου γενομένου, ἡ δυτικὴ ἐκκλησία δὲν ἔπαυσεν οὐδὲν ἧττον ἐπιτιθεμένη κατὰ τῆς ἡμετέρας, καὶ ὅτι οὕτω διαιωνίσθησαν τὰ πάθη ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μέχρι τῆς σήμερον, ὡς μὴ ὤφελεν, ὑφιστάμενα, ἐπενεργοῦσιν ὀλεθρίως εἴς τε τὴν τύχην τῶν ἀνατολικῶν λαῶν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντα τῆς Δύσεως, ἀνάγκη νὰ συμπεράνωμεν ὅτι γεγονὸς ἀπαισιώτερον τῆς πρώτης σταυροφορίας οὐδὲν ἔχει νὰ ἀναφέρῃ ἡ πάτριος ἡμῶν ἱστορία. Δὲν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς ἐνταῦθα νὰ πραγματευθῶμεν τίς εἶναι ἡ ἀξία τοῦ γεγονότος τούτου ὡς πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Οἱ ἱστορικοὶ αὐτῆς ἀξιοῦσιν ὅτι ὡς ἐκ τῆς μεγάλης ταύτης κινήσεως καὶ ἐπιμιξίας τῶν δυτικῶν καὶ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν πολλὰ ἐπῆλθον ὡς πρὸς τὰς δυτικὰς τῆς Εὐρώπης χώρας τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα, ἐμπορικά, βιομηχανικά, πολιτικὰ καὶ κοινωνικά. Οὐδὲ ἀρνούμεθα τοῦτο· ἀλλὰ θέλομεν μόνον παρατηρήσει ὅτι ὁ κύριος τῆς σταυροφορίας σκοπὸς ἀπέτυχε, διότι ἐπὶ τέλους ἡ Εὐρώπη δὲν διετήρησε τὴν κυριαρχίαν τῶν ἱερῶν τόπων· ὅτι καὶ ὁ δεύτερος αὐτῆς σκοπός, ἡ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάκτησις ἐπὶ τέλους ὡσαύτως ἀπέτυχε, καὶ ὅτι πᾶσαι αὐταὶ αἱ χῶραι μετὰ τοσαύτας θυσίας καὶ τοσαῦτα παθήματα ὑπέκυψαν εἰς τὸν μωαμεθανικὸν ζυγόν· ἐνῷ ἂν οἱ σταυοοφορικοὶ ἀγῶνες διεξήγοντο ἐν πνεύματι ἀδελφικῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τῆς δύσεως καὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ εἰλικρινοῦς προθέσεως τοῦ νὰ ἐνισχυθῶσιν οἱ τελευταῖοι οὗτοι, ἡ μὲν δυτικὴ Εὐρώπη ἤθελεν οὐδὲν ἧττον καρπωθῆ ἅπαντα τὰ πλεονεκτήματα ὅσα προέκυψαν ἐκ τῆς μεγάλης ἐκείνης κινήσεως καὶ ἐπιμιξίας, ἀλλὰ συγχρόνως ἤθελε θριαμβεύσει καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ δὲν ἤθελον πάθει ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας τοσαύτας συμφορὰς αἱ ὡραιότεραι τῆς γῆς χῶραι.

Τὰ τελευταῖα ἑπτὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου ἔτη θέλουσι φανῆ ὁπωσοῦν ὠχρὰ μετὰ τὰς δραματικὰς περιπετείας τῆς πρώτης σταυροφορίας, καὶ τῶν προοιμίων καὶ τῶν παρακολουθημάτων αὐτῆς. Ἡ θύελλα εἶχε παρέλθει· ἀλλ' εἶχε παρέλθει ἀφοῦ κατέ-

στρεψε τοὺς ζωτικωτέρους τοῦ κράτους πόρους. Καὶ ἔπειτα αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος διῆγεν ἤδη τὸ 53 τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος, καὶ ἀφοῦ ἐκ παίδων διετέλεσε μαχόμενος, δὲν ἦτο πλέον εἰς κατάστασιν νὰ ἐπαναλάβῃ πολλοὺς καὶ μακροὺς νέους ἀγῶνας. Ὅθεν δὲν ἐπολέμησεν ἔκτοτε εἰμὴ πρὸς τοὺς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκους· καὶ πρὸς τούτους ἐνίοτε μὲν αὐτοπροσώπως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ δι' ἄλλων ἡγεμόνων, καὶ ἰδίως τοῦ Εὐμαθίου Φιλοκάλου. Τὸ κράτος τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων ὠνομάζετο *κράτος τοῦ Ἰκονίου*, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ Κελιδζὲ Ἀρσλὰν ἀπολέσας τὴν Νίκαιαν, ἔδρευσεν εἰς Ἰκόνιον, ὠνομάζετο δὲ καὶ κράτος τοῦ *Ῥοὺμ* ἢ τῆς *Ῥωμανίας*, καθὸ συγκείμενον ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ *ῥωμαϊκῶν* χωρῶν, ὅπως ἐκαλοῦντο ἐπισήμως αἱ ἀπαρτίζουσαι τὸ βυζαντινὸν κράτος χῶραι. Μετὰ τὰς ἥττας ὅσας οἱ Τοῦρκοι οὗτοι ὑπέστησαν ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας, εἶχεν ἐλαττωθῆ πολὺ ἡ δύναμις αὐτῶν. Ὁ δ' Ἀλέξιος στρατεύσας κατὰ τοῦ τότε σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου Σαϊσσᾶ, ἐνίκησεν αὐτὸν ἐπανειλημμένως. Ὁ σουλτάνος οὗτος ἠναγκάσθη νὰ δώσῃ τὰ ταπεινότερα τῆς ὑποταγῆς δείγματα, διότι προσελθὼν ἐφίλησε τὸ γόνυ τοῦ αὐτοκράτορος ἐφίππου ὄντος, καὶ τὸ σπουδαιότατον συνωμολόγησεν εἰρήνην, δι' ἧς ὑπέσχετο νὰ ἀποδώσῃ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ὅσα κατεῖχον πρὸ τῆς ἥττης τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους, ἤτοι πᾶσαν σχεδὸν τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλ' ὁ Σαϊσσᾶς μετ' ὀλίγον ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ Μασοὺδ (1117), ἡ συνθήκη δὲν ἐξετελέσθη, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐπανέλαβον τὰς ἀδιακόπους αὐτῶν ἐπιδρομάς. Ὁ Ἀλέξιος ἀπήτησε συγχρόνως παρὰ τοῦ Ταγκρέδου τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς τὸν Βοημοῦνδον γενομένων συνθηκῶν, καὶ μὴ θελήσαντος ἐκείνου νὰ ἐνδώσῃ, ἀπετάθη πρὸς τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας τῶν σταυροφόρων. Ἐκ τούτων ὁ κόμης Τριπόλεως Βερτράνδος, υἱὸς τοῦ κόμητος τῆς Τολώσσης Ῥαιμούνδου, ὀμόσας καὶ πρότερον πίστιν εἰς τὸν Ἀλέξιον, ἐφάνη πάλιν πρόθυμος νὰ ὑπηρετήσῃ αὐτόν· καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Βερτράνδου τῷ 1112, οἱ ἐπίτροποι τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ καὶ διαδόχου του ἐπανέλαβον τὸν ὅρκον τῆς πίστεως. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουΐνος, ὁ διάδοχος καὶ ἀδελφὸς τοῦ Γοδοφρέδου, ἀπέφυγε τοῦ νὰ ὑποσχεθῇ τὴν συνδρομήν του· νέαν δὲ κατὰ τῶν σταυροφόρων ἐκστρατείαν οὔτε ἐπεχείρησεν ὁ Ἀλέξιος, οὔτε ἐδύ-

νατο νὰ ἐπιχειρήσῃ, ὥςτε ἐντελῶς ἐματαιώθησαν αἱ περὶ Δεάβολιν γενόμεναι συνθῆκαι, καθὼς εἶχον ματαιωθῆ αἱ προηγουμένως ἐν Κωνσταντινουπόλει συνομολογηθεῖσαι.

Ὁ Ἀλέξιος δὲν ἠσχολήθη ἔκτοτε σπουδαίως εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν ἀπὸ πάσης ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐπιβουλῆς, ἀποδεικνύων κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ πεποιθήσει του ἡ γνησιότης καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος ἦτο ἡ ἰσχυροτάτη πανοπλία δι' ἧς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἠδύνατο ν' ἀσφαλισθῇ κατὰ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸ ποικίλων καὶ ἀδιαλείπτων κινδύνων. Διὰ μόνης δὲ τῆς πεποιθήσεως ταύτης δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν μέχρι τινός, ἂν ὄχι νὰ δικαιολογήσωμεν, τὸν τρόπον καθ' ὃν προςηνέχθη πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν λεγομένων Βογομίλων. Ἡ αἵρεσις αὕτη, ἥτις ὑπὸ αἱρεσιάρχην τὸν ἰατρὸν Βασίλειον εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐξαπλώνεται εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἦτο, καθ' ὅσον γνωρίζομεν τὰ περὶ αὐτῆς, παραφυάς τις τοῦ τῶν Παυλιανιτῶν δόγματος, ἀλλὰ παραφυὰς τοσούτῳ μᾶλλον νόθος, ὅσῳ καὶ αὐτὴ ἡ αἵρεσις τῶν Παυλιανιτῶν εἶχεν ἐκτραπῆ διὰ τῆς ἀμαθείας εἰς πολλὴν δεισιδαιμονίαν. Καὶ τοὺς μὲν Παυλιανίτας μὴ ὄντας πολυαρίθμους, εἴδομεν ἀνωτέρω πῶς ἐτιμώρησε καὶ περιέστειλεν ὁ Ἀλέξιος μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου. Ὁ δὲ ἰατρὸς Βασίλειος ἐπεχείρησε νὰ διαδώσῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διασκευασθεῖσαν πλάνην καθ' ὅλην τὴν Βουλγαρίαν, ἐπὶ τούτῳ δοὺς εἰς τὴν αἵρεσιν καὶ τὸ σλαυονικὸν ὄνομα τῶν *Βογομίλων*, ὅ ἐστι *τῶν ἐπικαλουμένων τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ*. Τότε ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ ὑπήκοον ἀπὸ τοῦ μιάσματος ἐκείνου. Ὁ αἱρεσιάρχης μάτην προτραπεὶς νὰ μετανοήσῃ, κατεδικάσθη ὑπὸ συνόδου συγκροτηθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1110, προεδρευθείσης δὲ ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Νικολάου, εἰς τὸν διὰ τοῦ πυρὸς θάνατον. Οἱ δὲ ὀπαδοί του συνεχωρήθησαν, καὶ οὕτως ἐξέλιπε τὸ κακόν. Ἀλλ' ἡ φοβερὰ ἐκείνη ποινὴ ὑπῆρξε μία τῶν μᾶλλον ἀξιοκατακρίτων πράξεων τοῦ Ἀλεξίου. Πρώτην ταύτην φορὰν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν ἐπέβαλε σωματικὴν ποινὴν εἰς αἱρετικόν. Εὐτυχῶς ἡ ἀσεβὴς αὕτη παραβίασις τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως δὲν ἐπανελήφθη παρ' ἡμῖν. Καὶ οὐ μόνον δὲν ἐπανελήφθη, ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ὁ

πατριάρχης Ἀντιοχείας Βαλσαμὼν κατεδίκασεν αὐτὴν ἐπισήμως, ἀπορηνάμενος ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἡμῶν νόμος οὐκ οἶδε σωματικὰς ποινάς.

Ἐνῷ δὲ ὁ Ἀλέξιος ἔκοπτεν οὕτω ἀπὸ ῥίζης πᾶσαν ἐσωτερικὴν τῆς ὀρθοδοξίας νοθείαν, συγχρόνως ἀπέκρουε τὰς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπιθετικωτέρας γινομένας ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως. Ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἤλπισε μάλιστα ὅτι θέλει καταλάβει αὐτὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως θρόνον. Ἐπειδὴ ὁ τοῦ Οὐρβανοῦ Β'. διάδοχος Πασχάλιος Β'. ἐξακολουθῶν τὴν πρὸς τὸν Ἑρρῖκον Ε'. τῆς Γερμανίας πάλην τῆς παπικῆς ἀρχῆς, ἠχμαλωτεύθη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου, ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἔριδος ταύτης, καὶ ἔπεμψε τῷ 1112 πρέσβεις εἰς Ῥώμην ἵνα διενεργήσωσι τὴν παρὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ πάπα ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐφάνησαν ὅτι ἀποδέχονται τὴν πρότασιν εὐμενῶς, διότι ἔπεμψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν μεγάλην πρεσβείαν ἀνδρῶν ἑξακοσίων ἵνα δηλώσωσι τῷ βασιλεῖ τὴν προθυμίαν αὐτῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ προκειμένου βουλεύματος καὶ νὰ καλέσωσι μάλιστα αὐτὸν εἰς Ῥώμην. Ἀλλ' ἂν ὁ Ἀλέξιος ἐφαντάσθη ὅτι ἠδύνατο νὰ προχειρισθῇ αὐτοκράτωρ τῆς δύσεως ὑπὸ τοῦ πάπα, χωρὶς νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν κοσμικὴν καὶ μάλιστα εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν, ὅ ἐστι χωρὶς νὰ θυσιάσῃ τὸ πολυτιμότατον ἀγαθὸν τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἠπατήθη παραδόξως. Ὁ πάπας ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν εἰς τὸ κατὰ πόδας ἔτος τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μεδιολάνου Πέτρον Χρυσολᾶνον, οὐχὶ ἵνα προσφέρῃ αὐτῷ τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς δύσεως στέμμα, ἀλλ' ἵνα συζητήσῃ πρὸς αὐτὸν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· ὥςτε τὸ βούλευμα ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ἄλλως τε ἡ πραγμάτωσις ἦτο καὶ δι' ἄλλους πολλοὺς λόγους ἀκατόρθωτος, παρῆλθεν ὡς ὄναρ, καὶ οὐδὲ ἀναφέρομεν αὐτὸ ἐνταῦθα εἰμὴ ὡς νέαν ἀπόδειξιν τοῦ πόσον ἀντίθετοι ἦσαν τότε αἱ ἐνέργειαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, τῶν μὲν δυτικῶν ἐπιζητούντων ἀναφανδὸν τὴν κατάκτησιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, τοῦ δὲ βασιλέως τοῦ κράτους τούτου ἐπιζητοῦντος συγχρόνως τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως στέμμα. Ἀλλά, ὡς προείπομεν, τὰ πράγματα ἐπανέλαβον τὸν φυσικὸν αὐτῶν ῥοῦν.

Ἡ νέα περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος συζήτησις, ἀντὶ νὰ κατευνάσῃ τὴν διένεξιν, παρώξυνεν αὐτὴν ἀπ' ἐναντίας. Πολλοὶ τῶν ἡμετέρων καὶ ἰδίως ὁ Μεθώνης Νικόλαος, ὁ μητροπολίτης Νικαίας Εὐστράτιος, καὶ ὁ μοναχὸς Ἰωάννης ἀντετάχθησαν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μεδιολάνων. Περὶ δὲ τὰ τέλη αὐγούστου 1115 ἔγραψεν αὐτὸς ὁ Πασχάλιος πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἐπιστολὴν δι' ἧς ὑπεμίμνησκεν αὐτῷ, «ὅτι ἐνῷ ἄλλοτε ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως πλείστην ὅσην ἐπεδείκνυε πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης εὐλάβειαν καὶ ὑπακοὴν, ἀπό τινων ἐνιαυτῶν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς βασιλευούσης καὶ ὁ κλῆρος αὐτῶν, ἀποπτύσαντες τὴν ἀρχαίαν πρὸς τὸν ἀποστολικὸν θρόνον ἀγάπην καὶ εὐπείθειαν, οὔτε ἐπιστολὰς παρ' αὐτοῦ δέχονται, οὔτε πρὸς τοὺς ἀποκρισιαρίους αὐτοῦ θέλουσι νὰ κοινωνήσωσιν. Ἂν δὲν ὑπῆρχεν, ἐξηκολούθει ὁ πάπας, ἡ σὴ σύνεσις καὶ ἡ πρὸς ἡμᾶς τε καὶ τοὺς ἡμετέρους φιλία, ὁ χωρισμὸς τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἤθελε βεβαίως ἐξακολουθήσει, ἡ δὲ μνήμη τῆς προτέρας οἰκειότητος ἐξαφανισθῆ. Ἵνα ἐπέλθῃ δὲ ἡ ποθουμένη συνδιαλλαγὴ, ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων νὰ ἀναγνωρίσῃ ὁ ἡμέτερος συνάδελφος, ὁ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης, τὸ πρωτεῖον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου, καὶ νὰ ἀποδώσῃ αὐτῷ τὰς μητροπόλεις καὶ ἐπαρχίας ὅσαι ὑπήγοντο εἰς αὐτὸν ἔκπαλαι. Μόνον δὲ ἀφοῦ τὰ μέλη ἑνωθῶσι μετὰ τῆς κεφαλῆς, θέλουσιν ἐξομαλυνθῆ καὶ αἱ περὶ τὸ δόγμα καὶ τὰ ἔθιμα ὑφιστάμεναι μεταξὺ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων διαφοραὶ, ὅπερ ἀδύνατον, ἐνόσῳ ἡ μία ἐκκλησία δὲν ἀναγνωρίσῃ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἄλλης.» Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἔμελλε νὰ συνέλθῃ σύνοδος κατὰ τὸν ὀκτώβριον τοῦ ἑπομένου ἔτους. Ἀλλ' ἦτο πρόδηλον ὅτι πᾶς συμβιβασμὸς ἦτο ἀκατόρθωτος. Ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία δὲν ἠρνεῖτο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ πρωτεῖον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου, διὰ τοῦ πρωτείου ὅμως ἐνόει τὴν ἁπλῆν προεδρείαν· ὁ δὲ πάπας, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπιστολῆς του, ἀπῄτει εὐπείθειαν καὶ ὑπακοὴν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὅ ἐστιν ἠξίου νὰ λάβῃ ἐπ' αὐτῆς κυριάρχου ἐξουσίαν. Τοιοῦτό τι οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων βασιλέων ἠδύνατο νὰ ἀποδεχθῇ καὶ ὀλιγώτερον πάντων τῶν ἄλλων ὁ Ἀλέξιος, ὅστις κάλλιστα ᾐσθάνετο ὅτι, ἐν ἐλλείψει ἄλλων ἠθικῶν ἐρεισμάτων, ἡ θρησκευτικὴ ἀνεξαρτησία ἦτο ἀπαραίτητος εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἵνα δια.

τηρήσῃ τὴν ἐθνικὴν αὐτονομίαν. Ὅθεν αἱ μεταξὺ Πασχαλίου Β'. καὶ Ἀλεξίου διαπραγματεύσεις δὲν φαίνονται ἐξακολουθήσασαι, ἢ τοὐλάχιστον εἰς οὐδὲν ἀπέληξαν πρακτικὸν ἀποτέλεσμα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπεβίωσαν ἀμφότεροι· ὁ μὲν Πασχάλιος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1118, ὁ δὲ Ἀλέξιος κατὰ αὔγουστον.

Ἐν γένει τὸ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν πολίτευμα τοῦ Ἀλεξίου δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπόδειγμα τοῦ πῶς ἐνόει ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἐξουσιῶν σχέσιν. Κατ' ἀρχὴν ὁ Ἀλέξιος ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία ἔχουσιν ἰδίαν ἑκατέρα ὑπόστασιν αὐτοτελῆ καὶ ἀνεξάρτητον, καὶ ὥρισε τὴν ἀρχὴν ταύτην διαῤῥήδην διὰ τῆς ΚΖ'. αὐτοῦ νεαρᾶς ἀποφηνάμενος· «τὰ μέντοι ψυχικὰ ἅπαντα καὶ αὐτὰ δὴ τὰ συνοικέσια παρὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων ὀφείλουσι κρίνεσθαι τε καὶ ἐκβιβάζεσθαι.» Ἐν τῇ πράξει ὅμως πολλάκις ἐξετράπη τῆς ἀρχῆς ταύτης, εἴτε ἐξ εὐλόγου ἀνάγκης εἴτε διὰ τὴν φυσικὴν τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας ῥοπὴν πρὸς τὴν κατάχρησιν. Ἡ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπέμβασις τῆς βασιλείας εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐξηγεῖται παρ' ἡμῖν καὶ δικαιολογεῖται μέχρι τινὸς ἐκ τούτου ὅτι, ὡς καὶ ἄλλοτε διὰ μακρῶν εἴπομεν, τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα συνεδέετο παρ' ἡμῖν ἀναποσπάστως μετὰ τοῦ ζητήματος τῆς πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἵνα δὲ περιορισθῶμεν ἐνταῦθα εἰς τὰς περιστάσεις μόνου τοῦ Ἀλεξίου, ἐρωτῶμεν ἐὰν ἦτο δυνατὸν οὗτος νὰ ἀδιαφορήσῃ εἴτε πρὸς τὰς ἐνεργείας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, εἴτε πρὸς τὰς αἱρέσεις, αἵτινες ἔσωθεν ἢ ἔξωθεν ἠγωνίζοντο νὰ φθείρωσι τὴν ὀρθοδοξίαν; Ὅθεν εἴδομεν αὐτὸν ἐξ ἀνάγκης συζητοῦντα πρὸς τὸν πάπαν περὶ τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν διαφωνίας, καταδικάζοντα τὴν ἀπὸ δυσμῶν ἐνσκήψασαν αἵρεσιν τοῦ Ἰταλοῦ, καθαιροῦντα τῷ 1084 τὸν πατριάρχην Εὐστράτιον Γαρίδην, ὅστις γενόμενος τῷ 1081 διάδοχος τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ, καὶ ἀμαθὴς ὢν καὶ ἀνόητος, εἶχε φαίνεται ἀποπλανηθῆ ὑπὸ τῆς αἱρέσεως ἐκείνης· συζητοῦντα πρὸς τὸν μοναχὸν Νεῖλον, ὅστις ἀποδεξάμενος τὴν αὐτὴν πλάνην παρέσυρεν εἰς αὐτὴν πολλὰς γυναῖκας, καὶ προσπαθοῦντα νὰ μεταπείσῃ τὸν αἱρεσιάρχην τῶν Βογομίλων· ἀλλὰ τὴν ὁριστικὴν καταδίκην τοῦ τε Νείλου καὶ τοῦ ἰατροῦ Βασιλείου παρέπεμψεν εἰς τὴν σύνοδον. Ἀφ' ἑτέρου δὲν

θέλομεν ἀρνηθῆ ὅτι ἐνίοτε ἐπενέβη ἄνευ οὐδενὸς λόγου, ὡς ἔπραξεν ἐπὶ παραδείγματος ἐπιτρέψας δι' ἰδίου προςτάγματος, παρὰ τὰ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας κεκανονισμένα, γάμον μεταξὺ δύο συγγενῶν εἰς ἕκτον βαθμόν. Ἀλλ' ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι τὰ γεγονότα ταῦτα ἦσαν ἐξαιρέσεις, ἐξ ὧν οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ ἐξαγάγῃ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀρχηγὸς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἶναι ὁ βασιλεύς. Αἱ ἐξαιρέσεις ἐκεῖναι, τὸ μὲν εὔλογοι τὸ δὲ παράλογοι, οὐδέποτε ἴσχυσαν νὰ ἀνατρέψωσι τὴν παρ' ἡμῖν ἀνέκαθεν ἐπικρατήσασαν καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐπικρατοῦσαν ἀρχὴν τοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία τοῦ Ἀλεξίου· μία τῶν μακροτέρων, τῶν κατ' ἐπιφάνειαν λαμπροτέρων καὶ τῶν πράγματι ὀλεθριωτέρων τῆς ὅλης βυζαντινῆς ἱστορίας. Ἐξ ὅλων τῶν προκατόχων του μόνος ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ἐκάθησε πλειότερον αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἔτη 49· ἀλλ' ἐτιμήθη μᾶλλον τοσοῦτον χρόνον ὡς βασιλεύς, ἐβασίλευσε δὲ ἀληθῶς πεντεκαίδεκα ἔτη· μόνος δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς διεξήγαγε τὴν ἀρχὴν ἐπὶ ἔτη 38 ἤτοι ὅσον καὶ ὁ Ἀλέξιος. Οὐδ' αὐτὸς δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ἠξιώθη τῆς τιμῆς τοῦ νὰ ἴδῃ τοὺς ἐπιφανεστέρους τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνας γονυκλιτοῦντας ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅπως ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξίου, καὶ ἀναγνωρίζοντας τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ κυριαρχίαν. Ἀλλὰ τὸ πρόσχημα τοῦτο τῆς μεγαλειότητος ἐκάλυπτεν ἀσθένειαν δεινήν, προερχομένην ἐξ ἀφορμῶν ἐν μέρει μὲν ἀρχαίων, ἐν μέρει δὲ προςφάτων καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἀλεξίου παραχθεισῶν. Ἡ πλημμελὴς κοινωνικὴ κατάστασις, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε πολλάκις περιεγράψαμεν, ἦτο νόσος ἀρχαία, ἣν εἰς μάτην ἠγωνίσθησαν νὰ θεραπεύσωσιν οἱ βασιλεῖς τῆς μεταῤῥυθμίσεως· ὅθεν οὐδ' ὁ Ἀλέξιος δύναται νὰ λογισθῇ ἕνεκα αὐτῆς ὑπεύθυνος, ἂν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ηὔξησε τὸ κακὸν ἀντὶ νὰ τὸ ἐλαττώσῃ διὰ νέων πρὸς τὰ μοναστήρια παραχωρήσεων, καὶ ἰδίως διὰ τῆς πλήρους ἀτελείας τῆς ἐπιτραπείσης εἰς τὰ μοναστήρια τῆς Πάτμου καὶ τοῦ Ἄθωνος. Γνωρίζει δὲ ἤδη ὁ ἀναγνώστης τὰς οὐδὲν ἧττον ὀλεθρίας θυσίας εἰς ἃς καθυπεβλήθη ὁ Ἀλέξιος πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ τοὺς Πισάτας. Ἀλλ' ἐὰν ἔπταισε καθ' ὅλα

ταῦτα ὑπείκων εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ ἢ εἰς τὴν πίεσιν τῶν πολιτικῶν περιστάσεων, οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι, παραλαβὼν τὴν διοίκησιν παραλυθεῖσαν ἐπὶ ἔτη ὅλα πεντήκοντα, ἠνώρθωσεν αὐτὴν μετὰ θαυμαστῆς δραστηριότητος, ὅτι ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος στρατοὺς καὶ πόρους, ὅτι ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν θάῤῥος καὶ πεποίθησιν, ὅτι ἠξιώθη τῆς τιμῆς τοῦ νὰ καταβάλῃ ἐπανειλημμένως τοὺς φοβερωτέρους τῶν μαχητῶν τῆς Δύσεως, ὅτι ἐκυβέρνησε τὸ σκάφος τῆς πολιτείας μετὰ πλείστης συνέσεως καὶ δεξιότητος, ἐν τῷ μέσῳ τῆς δεινοτέρας θυέλλης ἥτις μετὰ τοσαύτας ἄλλας ἐνέσκηψε ποτὲ εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος, καὶ ὅτι ἂν δὲν ἀνέκτησεν οὐδὲν σχεδὸν τῶν προαπολεσθέντων, διετήρησεν ὅμως ἀκέραια ὅσα παρέλαβε καὶ εἰς πολὺ βελτίονα κατάστασιν παρέδωκεν αὐτὰ τῷ διαδόχῳ. Οἱ δυτικοὶ ἀπεκάλεσαν αὐτὸν ψεύστην, δόλιον, ἐπίβουλον, ἐπίορκον. Δὲν ἀξιοῦμεν βεβαίως νὰ παραστήσωμεν τὸν ἄνδρα ὡς τύπον εἰλικρινείας καὶ εὐθύτητος· ἀλλ' ὅσοι ἐμελέτησαν τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ἔστω καὶ μικρὸν, γινώσκουσιν ὅτι πανταχοῦ καὶ πάντοτε οἱ κυβερνῆται τῶν ἐθνῶν δὲν δύνανται νὰ κριθῶσι κατὰ τοὺς κανόνας τῆς κοινῆς ἠθικῆς. Τὰ μεγάλα τῶν ἐθνῶν συμφέροντα καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν πολεμίων αὐτῶν ἠνάγκασαν ἀείποτε καὶ αὐτοὺς τοὺς χρηστοτέρους τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν νὰ λοξοδρομήσωσιν, ἵνα κατισχύσωσι μὲν τῶν ἀντιπάλων, ἐπιτύχωσι δὲ τὴν κοινὴν σωτηρίαν. Μήπως οἱ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως δὲν ἐπεβουλεύθησαν ἀναφανδὸν αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ δὲν παρεβίασαν ἐπανειλημμένως τὰς συνθήκας αὐτῶν καὶ τοὺς ὅρκους; Τί παράδοξον λοιπὸν ἂν καὶ ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀνεδείχθη πρὸς αὐτοὺς εἰλικρινέστερος τοῦ ὅσον ἐκεῖνοι ὑπῆρξαν πρὸς αὐτὸν εἰλικρινεῖς; Ἐὰν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν Νίκαιαν, εἶναι σχεδὸν βέβαιον ὅτι δὲν ἤθελον ἀποδώσει αὐτῷ τὴν πόλιν· καὶ ἂν ἔπεμπε στρατοὺς ἐπὶ στρατῶν καὶ στόλους ἐπὶ στόλων εἰς Συρίαν, ἤθελεν ἐξαντλήσει τοὺς πόρους τοῦ κράτους χάριν ἀλλοτρίων συμφερόντων. Διότι αὗται εἶναι αἱ δύο μόναι κατηγορίαι τὰς ὁποίας δύνανται ὁπωσοῦν εὐλόγως νὰ ἐκφέρωσι κατ' αὐτοῦ οἱ Δυτικοί· ὅτι προλαβὼν κατέλαβε τὴν Νίκαιαν δι' ἰδίας φρουρᾶς, καὶ ὅτι δὲν ἐπέμεινε στέλλων ἢ ἄγων ἐπικουρίας εἰς Συρίαν. Πάντα

δὲ τὰ λοιπὰ εἶναι καθαραὶ συκοφαντίαι, καὶ δὲν δύνανται σπουδαίως νὰ ἐπαναληφθῶσι, μάλιστα ἐνώπιον τῆς σκανδαλώδους ἐπιορκίας τοῦ Βαλδουΐνου, τοῦ Βοημούνδου καὶ τοῦ Ταγκρέδου. Ἀλλά, λέγουσι, καὶ αὐτὴ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Εἰρήνη ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ὑποκριτὴν κατὰ τὴν ἐσχάτην τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὥραν. Ναί, ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ὑποκριτήν· ἐὰν ὑπάρχῃ ὅμως περίστασις, καθ' ἣν ὁ Ἀλέξιος ἔπραξεν ὅ,τι ὤφειλε νὰ πράξῃ, εἶναι ἡ περίστασις, καθ' ἣν ἡ βασίλισσα Εἰρήνη ἐξήνεγκε κατ' αὐτοῦ τὴν βλάσφημον ἐκείνην κατηγορίαν.

Θέλομεν ἱστορήσει τὰ περὶ τούτου κατὰ τὸν Νικήταν Ἀκομινάτον τὸν Χωνιάτην, τοῦ ὁποίου ἡ χρονικὴ διήγησις ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἀπολήγουσα εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶναι ὡς πρὸς τὸ ὑπόλοιπον τῆς παρούσης περιόδου μέρος ἡ κυριωτάτη ἡμῶν Βυζαντινὴ πηγή. Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος εἶχε τρεῖς υἱοὺς καὶ τέσσαρας θυγατέρας. Ἐκ τῶν υἱῶν ὁ πρεσβύτερος ἦτο ὁ Ἰωάννης· ἐκ τῶν θυγατέρων δὲ πρώτη ἦτο ἡ γνωστὴ εἰς ἡμᾶς Ἄννα Κομνηνή, ἥτις, μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ πρώτου αὐτῆς μνηστῆρος Κωνσταντίνου Δούκα, εἶχε συζευχθῆ τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, υἱὸν τοῦ περιφανοῦς στρατηγοῦ, ὃν εἴδομεν διαπρέψαντα ἐπὶ Ῥωμανοῦ Διογένους κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ βραδύτερον στασιάσαντα μὲν κατὰ τοῦ Βοτανειάτου, κατατροπωθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου. Ἡ Ἄννα ἦτο τὸ πρωτότοκον τῶν τέκνων τοῦ Ἀλεξίου· καὶ ἐπειδὴ διεκρίνετο οὐ μόνον ἐπὶ τῇ παιδείᾳ αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ φιλαρχίᾳ, ἠξίου νὰ κληρονομήσῃ αὐτὴ τὴν ἀρχὴν μετὰ τοῦ συζύγου Νικηφόρου, καὶ εἶχεν εἰς τοῦτο συναρωγὸν τὴν μητέρα Εἰρήνην. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος προετίμα τὸν υἱὸν Ἰωάννην· καὶ εὐλόγως τῇ ἀληθείᾳ. Κατὰ τὰ ἀνέκαθεν ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει νενομισμένα ἡ διαδοχὴ τῆς βασιλείας μετέβαινεν ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν· εἰς δὲ τὰς θυγατέρας καὶ τοὺς συζύγους αὐτῶν μόνον ὁσάκις ἢ δὲν ὑπῆρχεν υἱός, ἢ ὁ υἱὸς ἦτο ἀνήλικος. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ὅσας συκοφαντίας καὶ ἂν ἐπεσώρευεν ἡ Εἰρήνη κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ἰωάννου, διαβάλλουσα αὐτὸν ἐλεεινῶς ὡς προπετῆ καὶ ἀκόλαστον, ὅσους ἐπαίνους καὶ ἂν ἔλεγεν ὑπὲρ τοῦ Βρυεννίου, ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ἤξευρε, τὰ δὲ πράγματα ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ μαρτυρήσωσιν, ὅτι ὁ μὲν

Ἰωάννης ἐδύνατο νὰ ἀναδειχθῇ εἷς τῶν μᾶλλον διακεκριμένων βασιλέων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὁ δὲ Βρυέννιος ἦτο ἀνὴρ μετριώτατος. Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος ἀπένειμε μὲν ἐξαίρετα εὐνοίας δείγματα εἰς τὴν Ἄνναν, τιμήσας αὐτὴν πρὸς τοῖς ἄλλοις Καισάρισσαν, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἠγωνίσθη νὰ πείσῃ τὴν Εἰρήνην ὅτι ζητεῖ ἄτοπα. Καὶ ἐπειδὴ ἔβλεπεν αὐτὴν ἐπιμένουσαν, δὲν ἤθελε δὲ νὰ προςθέσῃ εἰς τὰς ἄλλας τοῦ κράτους δυςχερείας τὴν πρὸς τὴν σύζυγον διένεξιν, τὴν εἶπεν ὅτι θέλει σκεφθῇ. Ὁ ἱστορῶν ταῦτα Νικήτας παρατηρεῖ ὅτι ἦτο κρυψίνους ὁ ἀνὴρ καὶ δὲν ἀπεκάλυπτεν εὐχερῶς τὸ τί εἶχε σκοπὸν νὰ πράξῃ. Ἀλλ' ἐρωτῶμεν, ἐὰν τοῦτο δὲν δύναται νὰ λογισθῇ ὡς μία τῶν ἀρετῶν τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἐν μέσῳ τῶν ποικίλων περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας εὑρίσκετο, ἰδίως δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ὅταν τελευταῖον ἐπλησίασεν ἡ ὥρα τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὁ υἱός του Ἰωάννης, λαθὼν τὴν μητέρα, εἰςῆλθεν εἰς τὸν κοιτῶνα τὸν πατρικὸν καὶ ἔλαβε παρὰ τῆς χειρὸς τούτου τὸν σφραγιστῆρα δακτύλιον. Ἀθροίσας δὲ πάντας τοὺς φίλους, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀδελφὸν Ἰσαάκιον, ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ πλήθους αὐτοκράτωρ. Τότε ἡ βασιλὶς Εἰρήνη, ἀφοῦ προέτρεψε τὸν Βρυέννιον νὰ ἁρπάσῃ τὴν βασιλείαν, καὶ αὐτὸς δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπιχειρήσῃ τοῦτο, προςῆλθε μετὰ κραυγῶν καὶ δακρύων εἰς τὴν κλίνην τοῦ ψυχοῤῥαγοῦντος Ἀλεξίου, καὶ ἤρχισε νὰ καταβοᾷ τοῦ υἱοῦ ὡς κλέψαντος τὴν βασιλείαν ἔτι ζῶντος τοῦ πατρὸς καὶ νὰ ἀπαιτῇ τὴν ἕνεκα τούτου τιμωρίαν του. Ὁ δὲ μόλις ἀναπνέων ἤδη ὑπεδέχθη τὴν γυναῖκα διὰ βεβιασμένου μειδιάματος, καὶ παρετήρησεν αὐτῇ ὅτι δὲν εἶναι ὥρα νὰ κινῇ λόγους περὶ ἀρχῆς, ἐνῷ μόλις τὸν μένουσιν ὀλίγαι στιγμαὶ ἵνα ἐξιλεώσῃ τὸ Θεῖον ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν αὐτοῦ. Καὶ εἰς ταύτην τοῦ μετ' ὀλίγον ἐκπνεύσαντος συζύγου αὐτῆς τὴν ἀπάντησιν ἡ γυνὴ ἐκείνη δὲν εὗρέ τι ἄλλο εὐλογώτερον καὶ εὐπρεπέστερον ν' ἀποκριθῇ εἰμὴ τούτους τοὺς πικροὺς λόγους. «Ὦ ἄνερ, καὶ ζῶν παντοίαις μεθοδίαις ἐκέκασο, ἀντίφθογγον τὴν γλῶτταν πλουτῶν τοῖς νοήμασι, καὶ νῦν δὲ ὡςαύτως τοῦ βίου ἀπαλλαττόμενος ἀμεταπτώτως ἔχεις οἷς καὶ πρῴην προσέκεισο.» Καὶ ὅμως ὁ Γίββων βεβαιοῖ ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι ἠδύναντο νὰ χαραχθῶσιν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀλεξίου, ὡς χαρακτηρίζοντες τὸν ὅλον αὐτοῦ βίον, ἐνῷ μετ' ὀλίγον ἐγκωμιάζει

ἀφειδῶς καὶ δικαίως τὰς ἀρετὰς τοῦ Ἰωάννου ἐκείνου, ὅςτις τοσοῦτον ὑπὸ τῆς μητρὸς κατατρεχόμενος, δὲν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν εἰμὴ χάρις εἰς τὴν σύνεσιν καὶ τὴν καρτερίαν τοῦ πατρός του. Ὁποῖος δέ τις ἦτο ὁ Βρυέννιος, ὃν ἡ Εἰρήνη ἤθελε νὰ προτιμήσῃ τοῦ Ἰωάννου, ἐξάγεται ἐκ τῆς γνώμης ἣν εἶχε περὶ αὐτοῦ ἡ ἰδία αὐτοῦ σύζυγος, ἥτις ἠγανάκτει, διότι ἡ φύσις κατὰ λάθος ἐσχημάτισε αὐτὴν μὲν γυναῖκα, ἐκεῖνον δὲ ἄνδρα, καὶ ἐξέφραζε τοῦτο, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Νικήταν, διὰ τρόπου ὅςτις ἦτο βεβαίως εἰκονικώτατος, ἀλλὰ δὲν ἐξεδήλου τῇ ἀληθείᾳ πολλὴν ἐκ μέρους αὐτῆς περὶ τοὺς λόγους κοσμιότητα. Ὁ Νικηφόρος οὗτος Βρυέννιος δὲν ἀπέβη μνήμης ἄξιος εἰμὴ διὰ τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ τὴν ἐπιγεγραμμένην «ἱστοριῶν βιβλία Δ'.» εἰς ἣν πολλάκις ἀναφέρεται ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἐν τῇ Ἀλεξιάδι καὶ ἥτις δύναται νὰ λογισθῇ ὡς εἰςαγωγή τις εἰς τὴν Ἀλεξιάδα, διότι πραγματεύεται τὰ περὶ Κομνηνῶν καὶ ἰδίως τοῦ Ἀλεξίου, μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναῤῥήσεως αὐτοῦ.

Πρὶν τελειώσωμεν ὅσα ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἐνταῦθα περὶ τῆς μακρᾶς καὶ πολυειδῶς ἀξιομνημονεύτου ταύτης βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου, μὴ λησμονήσωμεν νὰ ἀναφέρωμεν τὰς φημιζομένας σχέσεις αὐτοὺς πρὸς τὴν ῥωσικὴν μοναρχίαν. Ὁ Ἀλέξιος, λέγουσι, βλέπων ἑαυτὸν δεινῶς ἀπὸ δυσμῶν κινδυνεύοντα, ἀπεφάσισε νὰ συνδεθῇ ὅσον ἐνδέχεται στενότερον μετὰ τοῦ μεγάλου δουκὸς Βλαδιμήρου Β'., καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψεν αὐτῷ περὶ τὸ 1116 διὰ τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου, παρεκτὸς πολυτίμων δώρων, τὸ στέμμα, τὴν χρυσῆν ἅλυσιν καὶ τὸν αὐτοκρατορικὸν μανδύαν τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου. Ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου ἔστεψε τὸν Βλαδίμηρον Β'. ἐν τῇ κατὰ τὸ Κίεβ ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ ἀνηγόρευσεν αὐτὸν Τσάρ. Ἀλλ' ὁ Βλαδίμηρος ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ νὰ φέρωσι τὸ αὐτοκρατορικὸν ἐκεῖνο στέμμα, ἵνα μὴ κινήσωσι τὸν φθόνον καὶ τὴν ἔχθραν τῶν ἄλλων Ῥώσων ἡγεμόνων. Ταῦτα πάντα ὅμως οὐδεὶς τῶν συγχρόνων ἱστόρησε. Κατὰ πρῶτον δὲ ἀναφέρονται ἔν τινι ῥωσικῇ χρονογραφίᾳ συνταχθείσῃ ἐπὶ τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Ῥωσίας Ἰωάννου Βασιλειάδου τοῦ Φοβεροῦ, ἤτοι ἐν τῇ ΙϚ'. ἑκατονταετηρίδι· καὶ ἀναφέρονται ἐν αὐτῇ τε καὶ παρά τισιν ἄλλοις μεταγενεστέροις διὰ πολλῶν

καὶ προδήλων μυθευμάτων πεποικιλμένα. Ὅθεν πιθανώτατον νομίζομεν ὅτι ἐπενοήθησαν πρωθυστέρως ἵνα ἀναγάγωσιν εἰς χρόνους ἀρχαίους τὰς βραδύτερον τῳόντι παραχθείσας μεταξὺ τῶν δύο ὀρθοδόξων λαῶν φιλικὰς σχέσεις, αἵτινες ἔμελλον τοσοῦτον νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν τύχην τῆς Ἀνατολῆς.

Ὀλίγοι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχῶν ἠξιώθησαν τοσούτων ἐγκωμίων ὅσον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης. Ἐπωνομάσθη *Καλοϊωάννης* εἰς ἔνδειξιν τῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς του· παρεβλήθη πρὸς τὸν Μάρκον Αὐρήλιον· καὶ αὐτοὶ τῶν σταυροφοριῶν οἱ ἱστορικοὶ ἀνομολογοῦσι μὲν τὴν μετριοπάθειαν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰλικρίνειαν, ὁμιλοῦσι δὲ περὶ αὐτοῦ ἐν γένει εὐλαβῶς. Βεβαίως δὲ ὁ Ἰωάννης ὑπῆρξεν ἀνὴρ διακεκριμένος ἐπ' ἀνδρείᾳ, ἐπὶ μετριοπαθείᾳ, ἐπὶ χρηστότητι. Ἀλλὰ διετέλεσεν ἆρά γε τοσοῦτον χρηστότερος τοῦ πατρὸς ὅσον ἠθέλησαν πολλοὶ νὰ εἴπωσιν; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεξίου δὲν ἠναγκάσθη νὰ παλαίσῃ πρὸς δυσχερείας ὁμοίας τῶν δυσχερειῶν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων εἶχεν εὑρεθῆ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Οὔτε σταυροφορία τις ἐγένετο ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, οὔτε ἄλλος τὶς ἀπὸ δυσμῶν ἐπεφάνη πολέμιος. Ἐδέησε μὲν νὰ στρατεύσῃ καὶ αὐτὸς πολλάκις, ἀλλὰ κατὰ τῶν συνήθων ἀπὸ βοῤῥᾶ καὶ ἀπ' ἀνατολῶν ἀντιπάλων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους· πρᾶγμα δὲ παράδοξον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κράτους τούτου, ἐκ τῶν 25 ἐνιαυτῶν τῆς προκειμένης βασιλείας, ἐπὶ δέκα συνεχῆ ἔτη οὐδεὶς ἀναφέρεται πόλεμος, καὶ πάντες οἱ ἀγῶνες αὐτῆς ἐσωρεύθησαν εἰς τὰ πρῶτα ἐννέα καὶ εἰς τὰ τελευταῖα ἓξ ἔτη. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1121 μέχρι τοῦ 1124 ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπέκρουσε τὰς ἀλληλοδιαδόχους ἐπιδρομὰς τῶν Πετσενέγων, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Οὔγγρων, ἀναγκάσας τὰ μὲν δύο τελευταῖα ἔθνη νὰ εἰρηνεύσωσιν, εἰς δὲ τοὺς Πετσενέγους ἐπαγαγὼν τηλικαύτην φθορὰν ὥστε οὗτοι ἐπὶ μακρὸν πάλιν οὐδεμίαν ἐπεχείρησαν κατὰ τοῦ κράτους ἐπίθεσιν. Πρὸ τῶν τριῶν τούτων πολεμίων εἶχε στρατεύσει ἀπὸ τοῦ 1119 κατὰ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων, οἵτινες ῥήξαντες τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας ἐλεηλάτουν τὴν Φρυγίαν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἔτος τοῦτο ἀνέκτησεν ἐξ ἐφόδου τὴν Λαοδίκειαν, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον εἰσελθὼν εἰς Παμφυλίαν ἐκυ-

ρίευσε τὴν Σωζόπολιν. Τότε ἐδέησε νὰ διακόψῃ τοὺς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἀγῶνας, ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τῶν ἀπὸ βορρᾶ ἐπιτεθέντων πολεμίων, περὶ ὧν πρὸ μικροῦ ἐλαλήσαμεν. Μόλις δὲ ἀπαλλαγεὶς ἀπ' αὐτῶν ἔτρεψεν αὖθις τὴν προσοχὴν τῷ 1125 ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐμβαλὼν εἰς Παφλαγονίαν ἀνέκτησε τὴν Κασταμῶνα, ἐφ' ᾧ ἀνακάμψας εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἐτέλεσε θρίαμβον τῆς Παναγίας ὅμοιον ἐκείνου ὃν εἶχε πανηγυρίσει ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς μετὰ τὸ πέρας τοῦ ῥωσοβουλγαρικοῦ πολέμου (σελ. 217 τοῦ παρόντος τόμου). Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἅλωσις τῆς Κασταμῶνος πολὺ ἀπεῖχε τοῦ νὰ ἔχῃ τὴν σπουδαιότητα τοῦ γεγονότος, ἐπὶ τῷ ὁποίῳ εἶχε θριαμβεύσει ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς. Ἀλλ' ἡ Κασταμὼν ἦτο ἡ ἀρχαία τῶν Κομνηνῶν πατρὶς καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ μόνου δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς ἀνὴρ τοιοῦτος οἷος ὁ Ἰωάννης ὁ Κομνηνὸς ἀπέδωκεν εἰς τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς τηλικαύτην ἀξίαν. Κατὰ τὰ δύο ἑπόμενα ἔτη, 1126 καὶ 1127, ἐξηκολούθησαν οἱ πρὸς τοὺς Τούρκους πόλεμοι, ἡττωμένων αὐτῶν ὁσάκις ἐπήρχετο ὁ βασιλεὺς, ἐπαναλαμβανόντων δὲ τὰς ἐπιδρομὰς, ἅμα ὁ Ἰωάννης ἐπανήρχετο εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τί δ' ἐπήγαγε τὴν ἔκτοτε ἐπὶ δεκαετίαν κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἄδηλον· ἀλλὰ κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην τῆς βασιλείας αὐτοῦ περίοδον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης περιῆλθε καὶ εἰς ἑτέρας τινὰς περιπλοκὰς πολὺ σπουδαιοτέρας ὅλων ὅσας προϊστορήσαμεν.

Εἴπομεν ὅτι αἱ παραχωρήσεις τὰς ὁποίας ὁ Ἀλέξιος εἶχε κάμει πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς, κατέστησαν τούτους αὐθαδεστάτους, μάλιστα ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισε πρέπον νὰ ἐπιτρέψῃ ἀνάλογά τινα πλεονεκτήματα καὶ εἰς τοὺς Πισάτας. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἅμα καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν, μὴ ἀνεχόμενος τὴν αὐθάδειαν ἐκείνην τῶν Ἑνετῶν, ἀπεποιήθη τῷ 1118 τὴν ἀπαιτουμένην ἐπικύρωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ πατρός του παραχωρηθέντος προνομίου. Ὁ τότε Δόγης τῆς Ἑνετίας Δομένικος Μικιέλης δὲν ἠνέσχετο, ἐννοεῖται, τὴν ἀποποίησιν ταύτην, ἣν ἐχαρακτήρισεν ὡς ἀδικίαν καὶ ἀγνωμοσύνην, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιπλεύσῃ διὰ στόλου ἀξιολόγου, ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀφαιρεθέντων προνομίων. Ὅθεν τῷ 1122 ἐπολιόρκησε τὴν Κέρκυραν· ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινε

τότε εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, προτιμήσας νὰ ἀπέλθῃ εἰς Παλαιστίνην ἵνα συμπράξῃ μετὰ τῶν ἄλλων σταυροφόρων εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Τύρου, τῆς ὁποίας τὸ τρίτον μετὰ πολλῶν ἐμπορικῶν προνομίων παρεχωρήθη τῇ Ἑνετίᾳ. Ἐπανέλαβε δὲ ὁ Μικιέλης τὸν κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἀγῶνα ἐπανερχόμενος ἐκ Παλαιστίνης. Καὶ πρῶτον ἐτράπη κατὰ τῆς Ῥόδου, ἣν ἐλεηλάτησεν. Ἐπιτεθεὶς ἔπειτα κατὰ τῆς Εὐβοίας, ἀπέτυχεν· ἀλλὰ κυριεύσας τὴν Χίον καὶ διαχειμάσας αὐτόθι, 1124—1125, ἐδῄωσεν ἐκεῖθεν ὁρμώμενος τὴν Λέσβον, τὴν Σάμον, τὴν Ἄνδρον, τὴν Πάρον καὶ τὰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1125 οἱ Ἑνετοὶ ἀπεβιβάσθησαν καὶ εἰς τὴν Πελοπόννητον, ὅθεν ἀπήγαγον πολλοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ὅπου καθῄρεσαν τὰ ὀχυρώματα τῆς Μεθώνης. Ἀφοῦ δὲ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος κατεκτήθη ὡσαύτως ἡ Κεφαλληνία, ἐνόησεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐνδώσῃ καὶ ἐπεκύρωσε κατὰ αὔγουστον τοῦ 1126 τὸ πατρικὸν χρυσόβουλλον. Οἱ Ἑνετοὶ ἔμποροι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς τὰς ἄλλας τοῦ κράτους πόλεις, ἐν αἷς ἦσαν πρότερον ἐγκαταστημένοι· ἀνέλαβον ὅλα τὰ κτήματα καὶ πλεονεκτήματα αὐτῶν, ὅλας τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις, ὅλην τὴν ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τὰ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ πράγματα, ἡ δὲ γενομένη πρὸς ἔξωσιν αὐτῶν ἀπόπειρα δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ κράτος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοῦ καταβιβρώσκοντος αὐτὸ ἐκείνου καρκίνου. Μετά τινα δὲ ἔτη ἤτοι τῷ 1137, ἀνενεώθη καὶ ἡ ἀρχαία πρὸς τοὺς Πισάτας συμμαχία.

Οὔτε ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, οὔτε ὁ Ἰωάννης ὁ Κίνναμος λέγουσι τί ἔπραξεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ἐν τῷ διαστήματι τῆς δεκαετίας, καθ' ἣν οὐδὲν ἀναφέρεται πολεμικὸν γεγονός. Τοῦτο μόνον ἠξεύρομεν ὅτι δὲν ἔπαυσε προτείνων ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας τὰς τοῦ πατρὸς ἀξιώσεις καὶ ἀπαιτῶν τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν τῆς πόλεως ταύτης. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ τότε κόμητος τῆς Ἀντιοχείας Βοημούνδου Β'., καὶ μὴ καταλιπόντος εἰμὴ τριετῆ θυγατέρα, ὀνόματι Κωνσταντίαν, οἱ ἐπίτροποι τῆς κόρης ταύτης, ἵνα ἐπιτύχωσιν ἰσχυρὸν τινὰ αὐτῆς προστάτην, προέτειναν νὰ συζεύξωσιν αὐτὴν μετὰ τοῦ Μανουὴλ, τοῦ

εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις ἀνθρώπους τυφλωθέντας ὑπὸ ἀδίκων προκαταλήψεων καὶ δεικνύοντας ἐλάχιστον ζῆλον περὶ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου τούτου ἀπὸ τοῦ ὁποίου αὐτοὶ κυρίως ἔμελλον νὰ ὠφεληθῶσι. (Ταῦτα συνέβησαν κατὰ τὰ ἔτη 1137 καὶ 1138). Βραδύτερον δὲ ἐπανελθὼν εἰς Συρίαν μετὰ νέου στρατοῦ, εἰ καὶ ἡ μετριοπάθεια αὐτοῦ ἦτο ἀποχρῶσα τῆς ἀγαθοπιστίας του ἐγγύησις, οὐδὲ ἐπῆλθεν εἰμὴ ὑπὸ τῶν Φράγκων προςκληθείς, οὐδὲν ἧττον εὗρεν αὐτοὺς περὶ Ἀντιόχειαν πάλιν δυςπιστοῦντας καὶ λησμονοῦντας τὴν ὁσημέραι φοβερωτέραν ἀποβαίνουσαν δύναμιν τῶν Τούρκων. Εἰς μάτην ἐπροςπάθησε νὰ διαλύσῃ τὰς ὑπονοίας τῶν Λατίνων, ἀναγγέλλων ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ὑπάγῃ εἰς προςκύνησιν τοῦ ἁγίου Τάφου· ἡ ἀγγελία αὕτη ηὔξησεν ἀπεναντίας τὰς ἀνησυχίας αὐτῶν, ὁ δὲ Φούλκων ἔσπευσε διὰ πρεσβείας νὰ τὸν παρατηρήσῃ, ὅτι, πρὶν εἰςέλθῃ εἰς τὴν πόλιν τῶν προςκυνητῶν, ὀφείλει νὰ ἀποθέσῃ πᾶν βασιλείας πρόσχημα. Ὁ βασιλεὺς χωρὶς νὰ παροργισθῇ διὰ τὴν πλαγίαν ταύτην ἀποποίησιν, ἀνεχώρησεν ἐκ Συρίας διελθὼν τὸν Ταῦρον· καὶ ὅτε μετ' οὐ πολὺ ἀπεβίωσε (τῇ 8 ἀπριλίου 1143) οἱ Φράγκοι ἐνόμισαν ὅτι ἀπηλλάγησαν πολεμίου φοβεροῦ. Οἱ Φράγκοι τότε κατέστησαν ἄξιοι τῇ ἀληθείᾳ τῆς μομφῆς ἣν αὐτοὶ πολλάκις εἶχον ἀπευθύνει κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὅτι δὲν γνωρίζουσι τοὺς εἰλικρινεῖς αὐτῶν συμμάχους, καὶ ὅτι ἀπομακρύνουσι δι' ὑβριστικῶν προκαταλήψεων αὐτοὺς ἐκείνους τῶν ὁποίων ἐπεζήτουν τὴν συνδρομήν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ συμμαχία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων ἠδύνατο νὰ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τῶν Τούρκων τήν τε μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Συρίαν. Ἀξιοθρήνητον δὲ βεβαίως ὑπῆρξε τὸ ἐπικρατῆσαν πνεῦμα τῆς διχονοίας καὶ ζηλοτυπίας, ἐξ οὗ ὠφελούμεναι οἱ μουσουλμάνοι κατέλυσαν ἐπὶ τέλους ἀλληλοδιαδόχως καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἱδρύματα τῶν σταυροφόρων καὶ αὐτὸ τὸ ἑλληνικὸν κράτος.»

Ὁπόσον μετριοπαθὴς καὶ δικαία εἶναι ἡ κρίσις αὕτη τοῦ Γάλλου ἱστορικοῦ, μάλιστα ὅταν παραβάλωμεν αὐτὴν πρὸς τὴν ὕβριν καὶ τὴν συκοφαντίαν, ἣν τοσάκις ἐπεσώρευσε κατὰ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Καὶ ὅμως ἐν Συρίᾳ ὁ Ἰωάννης ἐπολιτεύθη, ὅπως ἤθελε πολιτευθῇ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· ἦλθεν ἵνα ὑποστηρίξῃ τὰ δίκαια τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας, καὶ ἰδὼν κινδυ-

νεύοντας τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ τῶν μουσουλμάνων, συνετάχθη μετὰ τῶν πρώτων, μέχρις οὗ, ἐπειδὴ οἱ Λατῖνοι ἀντὶ νὰ πολεμήσωσι κατηνάλισκον τὸν χρόνον ἢ εἰς εὐωχίας ἢ εἰς παραλόγους δυςπιστίας, ὑπεχώρησεν. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης δὲν περιῆλθεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παροξύνῃ ἐπανειλημμένως τοὺς δυτικούς, ὅπως ὁ Ἀλέξιος. Ἐντεῦθεν οἱ μετριοπαθέστεροι τοὐλάχιστον ἐξ αὐτῶν βλέποντες ὅτι οἱ ἐν Συρίᾳ Φράγκοι εἶχον ἀπαραίτητον χρείαν τῆς ἐπικουρίας του, καὶ ὅτι οὗτος ἐφάνη πρόθυμος νὰ παράσχῃ τὴν ἐπικουρίαν ταύτην, ἔκριναν αὐτὸν ἐπιεικέστερον ἢ τὸν πατέρα του. Καὶ πρὸς τὸν ἀρχιερέα δὲ Ῥώμης συνέπεσε νὰ μὴ λάβῃ ἀφορμὴν διενέξεώς τινος· αἱ δύο ἐκκλησίαι δὲν διέκειντο φιλικώτερον ἢ ἄλλοτε, ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἅμα βασιλεύσας ἔγραψεν ἐπανειλημμένως πρὸς τὸν πάπαν Ὀνώριον Β'. ἐκδηλῶν εἰρηνικὰς διαθέσεις. Ὅλα ταῦτα ἐξηγοῦσι διατὶ δὲν ἠρεθίσθη ἡ χολὴ τῶν Λατίνων κατ' αὐτοῦ. Δὲν λέγομεν ὅτι δὲν ὑπῆρξε διαφορά τις χαρακτῆρος μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης λέγει ὅτι ὁ Ἰωάννης ἦτο ζωηρὸς καὶ εὔθυμος «καὶ μηδένα διὰ ξυμπάσης αὐτῷ τῆς ἀρχῆς ἢ ψυχῆς στερήσας, ἢ ἐς τὸ σῶμα ὁσονοῦν λυμηνάμενος, ἐπαινετὸς ἐς δεῦρο παρὰ πᾶσι λελόγισται, καὶ κορωνὶς ὡς εἰπεῖν τῶν ὅσοι Ῥωμαίων ἐκ τοῦ τῶν Κομνηνῶν γένους ὑπερεκάθησαν.» Ἀλλὰ καὶ τὸ εὐτράπελον τοῦτο καὶ ἐπιεικές, τὸ ὁποῖον ὁ χρονογράφος προδήλως ἀντιπαρατίθησι πρὸς τὸ σύννουν καὶ σκυθρωπὸν καὶ αὐστηρὸν τοῦ πατρός, ἐξηγεῖται μέχρι τινὸς ὡς ἐκ τῶν πολὺ ὁμαλωτέρων περιστάσεων ἐν αἷς εὑρέθη ὁ υἱός.

Βεβαίως ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἦτο ἀνὴρ γενναῖος· διότι, παρεκτὸς τῶν Ἐνετῶν εἰς οὓς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιπαραταχθῇ δι' ἔλλειψιν ἱκανοῦ στόλου, κατετρόπωσεν ἅπαντας τοὺς ἄλλους πολεμίους αὐτοῦ. Ἀλλ' ὠφελήθη ἆρά γε ἀποχρώντως, ὡς πρὸς τὴν ῥύθμισιν τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, ἐκ τῆς σχετικῆς εὐδίας ἥτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ δεκαετοῦς ἐκείνου διαστήματος κατὰ τὸ ὁποῖον οὐδεμία ἀναφέρεται πολεμικὴ πρᾶξις; Ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲν ἢ σχεδὸν οὐδὲν ἀναφέρουσι περὶ τῶν ἐνεργηθέντων ὑπ' αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν, τὸν στρατὸν καὶ τὰ οἰκονομικὰ πράγματα, δὲν θέλομεν ἐξαγάγει τὸ συμπέρασμα

ὅτι οὐδὲν περὶ τούτων ἁπάντων ἐνήργησεν. Εἶναι βέβαιον ὅτι κατέλιπεν εἰς τὸν διάδοχον, στρατὸν μὲν πολυάριθμον, ταμεῖον δὲ πλῆρες χρημάτων· ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἂν δὲν ἐξετράπη εἰς καταπιέσεις, προσέβαλεν ὅμως καιρίως ἕτερα σπουδαῖα τοῦ κράτους συμφέροντα. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης αἱ ἀπὸ τῶν ναυτικῶν στρατειῶν λεῖαι ἀπετίθεντο εἰς εἰδικὸν ταμεῖον ἐξ οὗ κατεβάλλοντο οἱ μισθοὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως· καὶ πλὴν τούτου πᾶσαι αἱ παράλιαι χῶραι καὶ νῆσοι ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ συντηρῶσιν ἐξ ἰδίων ἀνάλογόν τινα ἀριθμὸν ὡπλισμένων πολεμικῶν πλοίων. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, ὁ τὰ οἰκονομικὰ πράγματα ἐπιτετραμμένος Ἰωάννης ὁ ἐκ Πούτσης, φιλοτιμούμενος νὰ αὐξήσῃ τὰ ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ σωρευόμενα χρήματα, τάς τε ἐκ τῶν ναυτικῶν στρατειῶν λείας εἰσεκόμιζεν εἰς αὐτὸ, καὶ τῆς συντηρήσεως τῶν πολεμικῶν πλοίων ἀπήλλαξε τὰς παραλίας καὶ νήσους, ἀπαιτήσας, ὡς φαίνεται, τὸ τίμημα αὐτῶν νὰ καταβάλλεται ὡςαύτως εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρήματα τοῦ προκειμένου ταμείου κατεδαπανῶντο πολλάκις εἰς ἑτέρας χρείας, συνετέλεσε καὶ τοῦτο οὐ μικρὸν εἰς τὴν προϊοῦσαν παρακμὴν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ πεζικὴ δύναμις, εἰ καὶ πολυάριθμος γενομένη καὶ κάλλιστα διασκευασθεῖσα, ἐνοθεύθη ἴσως δεινότερον ἢ ἄλλοτε διὰ ξενικῶν στοιχείων. Καὶ πλὴν τούτου ἐν γένει ἀναφέρονται ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης συμπτώματά τινα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἡ ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ τοῦ κράτους ἀλλοίωσις ηὔξανεν ὁσημέραι, οὐδὲν προοιωνιζομένη αἴσιον ἀποτέλεσμα.

Ἐκ τῶν πολυαρίθμων Πετσενέγων καὶ Σέρβων αἰχμαλώτων οἱ μὲν κατετάχθησαν εἰς τὸν στρατὸν, οἱ δὲ ἔλαβον γαίας εἰς κατοικίαν ἔν τε ταῖς εὐρωπαϊκαῖς καὶ ἐν ταῖς ἀσιαναῖς ἐπαρχίαις, ἰδίως δὲ ἐν Ἀσίᾳ περὶ Νικομήδειαν. Ὥςτε ἐξηκολούθει πολὺ ξενικὸν γένος ἀναμιγνυόμενον μετὰ τῶν ἰθαγενῶν κατοίκων, καὶ τὸ χείριστον ἐν τῷ στρατῷ. Οὐδεὶς ἀναφαίνεται Ἕλλην στρατηγὸς ὁπωςοῦν λόγου ἄξιος ἐν τοῖς πολέμοις τῆς βασιλείας ταύτης, ὅσοι δὲ μνημονεύονται, οὔδ' ἐπὶ τόλμῃ οὔδ' ἐπὶ συνέσει χαρακτηρίζονται. Ἐπὶ τοῦ πρὸς Οὔγγρους πολέμου ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ τιμωρήσῃ διὰ μαστιγώσεως τὸν ἐξ Ἀδριανουπόλεως καταγόμενον Κουρτίκιον, ὡς μὴ ὑπερασπισθέντα δεόντως πόλιν ἣν μετὰ δυ-

νάμεως ἰσχυρᾶς κατεῖχε. Καὶ ἐπὶ τοῦ πρὸς Σέρβους πολέμου, δι' ὁμοίου καθήκοντος παράβασιν, ἐπέβαλεν ἔτι βαρυτέραν ποινὴν εἰς τὸν στρατηγὸν Κριτόπλον, διότι ἐνδύσας αὐτὸν γυναικείαν στολὴν περιήγαγε διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐπὶ ὄνου ἐποχούμενον. Ταῦτα ἱστορεῖ ὁ Ἰωάννης Κίνναμος, ὅστις ἔγραψεν ἱστοριῶν βιβλία ἑπτὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου Μανουὴλ, καὶ εἶναι μετὰ τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου εἷς τῶν κυριωτέρων ἡμῶν ὁδηγῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Τί ἀπέγιναν αἱ μεγάλαι ἐκεῖναι τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκογένειαι, αἱ τοσοῦτον περιφανεῖς ἡγεμόνας ἀναδείξασαι κατὰ τὰς δύο προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας, καὶ ὧν τινες εἶχον ὑπηρετήσει ἐντίμως ἀκόμη ἐπὶ Ἀλεξίου, τοῦ πατρὸς τοῦ Ἰωάννου; Θέλομεν ἴδει ἔτι τινὰς αὐτῶν ἀντιπροσώπους ἀναφαινομένους ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰωάννου ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, ἀλλ' αἱ πλεῖσται ἀποβαλοῦσαι τὰ πλούσια κτήματα ἅπερ εἶχον ἐν Ἀσίᾳ, ἕνεκα τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν καὶ κατακτήσεων, καὶ ἐν ταὐτῷ τὸ ἀξίωμα ὅπερ εἶχον ὡς ἐξ αὐτῶν ἐν τῷ κράτει, ἐμαράνθησαν. Οὐδὲ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναπληρωθῶσιν ἀφοῦ τὸ πλεῖστον τῆς χερσονήσου ἐκείνης διετέλει εἰς διηνεκῆ ἀναστάτωσιν ἕνεκα τῶν Τούρκων καὶ τῶν σταυροφόρων. Ἐν γένει δὲ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν ἡ μικρὰ Ἀσία ἔπαυσε τοῦ νὰ ἦναι τὸ κύριον ἔρεισμα τοῦ κράτους, ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας· ἡ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐστηρίχθη ἐξ ἀνάγκης εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Ἀλλ' ἐνῷ ἡ μικρὰ Ἀσία, τῆς ὁποίας ὁ πληθυσμὸς ἦτο μέχρι τῶν μέσων τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος πυκνὸς ἅμα καὶ ἀνόθευτος, παρεῖχεν ἄλλοτε εἰς τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν καὶ πόρους δαψιλεῖς καὶ ἄνδρας ἰθαγενεῖς γενναίους, αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι, μάλιστα αἱ βορειότεραι καὶ μεγαλήτεραι, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι πρὸ καιροῦ συνέκειντο ἐκ λαῶν ποικίλων καὶ μιγάδων, καὶ αἵτινες οὐδέποτε ἔσχον τὴν εὐπορίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν καιρίαν ἐκείνην τοῦ κράτους κολόβωσιν.

Καὶ αὐτὸς ὁ ἀνώτατος ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης ἄρχων τοῦ κράτους, καὶ φίλος πιστὸς τοῦ Ἰωάννου διατελέσας, δὲν ἦτο ἰθαγενής. Ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Νικαίας ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ Ἀλεξίου, παῖς τοῦρκος συλληφθεὶς αἰχμάλωτος

προςεφέρθη δῶρον εἰς τὸν Ἀλέξιον. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ὁμήλικος τοῦ Ἰωάννου συνανετράφη μετ' αὐτοῦ, βαπτισθείς, ἐννοεῖται, ἐκ πρώτης ἀρχῆς καὶ λαβὼν τὸ τοῦ Ἰωάννου ὄνομα. Ἔπειτα προϊόντος τοῦ χρόνου ἠγαπήθη πολὺ ὑπὸ τοῦ βασιλόπαιδος, καὶ ὅταν ἐβασίλευσεν ὁ Ἰωάννης, ἐτιμήθη ὑπ' αὐτοῦ μέγας δομέστικος καὶ ἀπέβη παντοδύναμος. Ἀνεδείχθη δὲ ἄξιος τῇ ἀληθείᾳ τῆς λαμπρᾶς ταύτης τύχης διά τε τὴν ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις δεξιότητα, καὶ τὸ εὐγενὲς καὶ ἐλευθέριον τῆς γνώμης. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον κατήγετο ἐκ Τούρκων, ἐνῷ ἐπὶ πέντε καὶ ἓξ ἑκατονταετηρίδας πάντες οἱ ἀνώτατοι λειτουργοὶ καὶ στρατηγοὶ ἀνῆκον εἰς τὰς ἰθαγενεῖς ἢ ἐξελληνισμένας φυλάς. Καὶ ἔπειτα ἂν ὁ Τοῦρκος οὗτος ἐξελληνίσθη, ἂν καὶ ἄλλα τινὰ ἔχωμεν τοιαῦτα παραδείγματα, μάλιστα δὲ τὸ τῶν Τουρκοπώλων, ἤτοι τοῦ τάγματος ἐκείνου τὸ ὁποῖον συνέκειτο ἐκ παίδων ἀπὸ Τούρκων γεννηθέντων, πολλοὶ πλειότεροι δυστυχῶς ἤρχισαν νὰ ἀποβαίνωσιν οἱ ἐκτουρκιζόμενοι χριστιανοί. Οἱ Τοῦρκοι ἀπέβησαν ἐπικινδυνότατοι εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος, οὐ μόνον διότι τελευταῖοι ἐπέδραμον εἰς αὐτὸ καὶ ὠφελήθησαν πλειότερον παντὸς ἄλλου ἐκ τῆς ὑλικῆς ἐκλύσεως εἰς ἣν εἶχε περιέλθει, ἀλλὰ καὶ διότι, ὅπως ἅπαντες οἱ μωαμεθανοὶ κατὰ τὴν τὴν πρώτην αὐτῶν ὁρμήν, εἶχον πολλὴν προσηλυτιστικὴν δύναμιν, ἧς παντάπασιν ἐστεροῦντο τὰ ἄλλα παντοδαπὰ φῦλα ὅσα κατὰ τὰς προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας εἶχον ἐμβάλει εἰς τὸ κράτος. Ἐκ τῶν φύλων ἐκείνων πολλὰ ἐξελληνίσθησαν καὶ ἐχριστιανίσθησαν, οὐδὲν δὲ κατώρθωσε νὰ μεταδώσῃ τὴν ἰδίαν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς· ἐνῷ ἀπεναντίας πολλοὶ μὲν Ἕλληνες ἐξισλαμίσθησαν, τὸ δὲ ἀνάπαλιν σπανίως συνέβαινεν. Ἰδίως μάλιστα ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποίαν ἐκυριάρχησαν οἱ Τοῦρκοι τοσούτων τῆς μικρᾶς Ἀσίας χωρῶν, ἐνῷ ἡ χερσόνησος αὕτη εἶχε πολλοὺς καὶ μαχίμους κατοίκους, καθίστησι πρόδηλον ὅτι οἱ κάτοικοι οὗτοι ἀπελπισθέντες ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν ἣν παρῆγον ἐν αὐτῇ οἱ ἀδιάκοποι ἐμφύλιοι πόλεμοι, καὶ ἀπὸ τὴν ὀλίγην προστασίαν ἣν ἐλάμβανον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἀντέστησαν εἰς τοὺς πολεμίους ὅσον ἠδύναντο, καὶ πολλοὶ μάλιστα προετίμησαν νὰ ταυτίσωσι τὴν τύχην των μετὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ῥητὸν γεγονὸς μαρτυρεῖ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς

καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπιφανέστατοι ἄνδρες τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς ἠσπάζοντο τὸν ἰσλαμισμόν. Εἰς μίαν τῶν τελευταίων αὐτοῦ κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατειῶν, ὁ ἀνεψιός του Ἰωάννης, ὁ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου υἱὸς, λαβὼν παρὰ τοῦ βασιλέως διαταγὴν ἥτις τὸν δυσηρέστησεν, ἐξετέλεσεν μὲν αὐτὴν, ἀλλ' ἀγανακτήσας ηὐτομόλησε διαρκούσης ἔτι τῆς μάχης πρὸς τοὺς Τούρκους, καὶ ἔπειτα ἐξωμότης γενόμενος ἔγημε τὴν θυγατέρα τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου καὶ ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν πάσας τὰς ἀδυναμίας τῆς βυζαντινῆς κυβερνήσεως καὶ στρατιᾶς. Εἶμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ λοιπὸν ἀμφιβολία ὅτι ἀφοῦ συγγενὴς στενότατος τοῦ βασιλέως δὲν ἐδίστασε νὰ πράξῃ τοῦτο, πολλοὶ ἄλλοι ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμά του; Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προςθέσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς προκειμένης βασιλείας οἱ Ἑνετοὶ ἀνέκτησαν ἁπάσας τὰς ὀλεθρίας προνομίας ὅσας εἶχον συνομολογήσει ἐπὶ τῆς προηγουμένης, καὶ ὅτι παρεκτὸς αὐτῶν ἐπεκυρώθη καὶ τὸ τῶν Πισατῶν προνόμιον, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὅσα καὶ ἂν ὑπῆρξαν τὰ προτερήματα τοῦ Ἰωάννου, τὰ αἴτια τῆς παραλυσίας ηὔξησαν ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων εἰς τρόπον ὑπεμφαίνοντα προςεχῆ καταστροφήν.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπεβίωσε κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Συρίαν στρατείαν τῷ 1143, ἐκ πληγῆς ἣν ἔλαβεν ἐν κυνηγεσίῳ περὶ τὸν Ταῦρον τὸ ὄρος. Ἐκ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ υἱῶν οἱ μὲν δύο πρῶτοι εἶχον προαποθάνει, ἐκ δὲ τῶν δύο λοιπῶν παρηκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὴν στρατείαν ἐκείνην μόνος ὁ νεώτατος Μανουήλ. Ὁ τούτου πρεσβύτερος Ἰσαάκιος εἶχε μείνει εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὰ ἀνέκαθεν εἰθισμένα ὁ θρόνος ἀνῆκεν εἰς αὐτόν· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ὅςτις ἐγνώριζε τὴν λαμπροτάτην τοῦ νεωτέρου ἀνδρείαν, ἧς οὗτος εἶχε δώσει ἐπιφανῆ δείγματα προςφάτως κατὰ Τούρκων, ἐνόμισεν αὐτὸν ἐπιτηδειότερον νὰ πηδαλιουχήσῃ τὸ κράτος ἐντὸς τῶν δυςχερῶν περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας εὑρίσκετο. Ὅθεν τὴν προτεραίαν τοῦ θανάτου, συγκαλέσας περὶ τὴν κλίνην αὐτοῦ τοὺς ἀνωτάτους τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικοὺς, ἐξήγησεν εἰς αὐτοὺς τοὺς λόγους δι' οὓς ἐξελέξατο τὸν Μανουὴλ ὡς διάδοχον· οἱ δὲ ἀνεκήρυξαν αὐτὸν προθύμως βασιλέα. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ δικαίως προετιμήθη ὁ νέος οὗτος. Ὁ Μανουὴλ

ὑπῆρξεν ὁ ἡρωϊκώτερος τῶν βασιλέων ὅσοι ἐκάθισάν ποτε ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀνεδείχθησαν μὲν καὶ ἄλλοι πολλοὶ γενναῖοι, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτὸς ὁ πατὴρ, αὐτὸς ὁ πάππος αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Μανουὴλ ἐπεζήτει τὸν πόλεμον ὡς τὸ μᾶλλον πρέπον τῇ βασιλείᾳ ἐνασχόλημα, καὶ ἐν πολέμῳ ἐπεζήτει τὸν κίνδυνον ὡς τὴν ἡδίστην τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν· ὥςτε ὡμοίαζε πολὺ τοὺς πολυθρυλήτους τότε ἱππότας τῆς Δύσεως, τοὺς ὁποίους καὶ ἐφιλοτιμήθη νὰ μιμηθῇ, παραδεξάμενος ἐν τῷ στρατῷ αὐτοῦ τὸν βαρὺν αὐτῶν ὁπλισμὸν, τὰς μεγάλας ἀσπίδας, τὰς μακρὰς λόγχας· ἰδίως δὲ αὐτὸς ὑπόδειγμα γενόμενος τοῖς ὑπηκόοις, τῶν στρατιωτικῶν προτερημάτων τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ἀποκτέσωσιν ἵνα ἀντιπαραταχθῶσι πρὸς τοὺς πολεμίους ἐκείνους. Καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸν τοὐλάχιστον ὑπερέβαλλε βεβαίως πάντας τοὺς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συναγωνιστάς. Ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐμπειρία αὐτοῦ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων ἦτο τοσαύτη, ὥςτε ὁ Ῥαιμοῦνδος τῆς Ἀντιοχείας, τὸν ὁποῖον ὁ Κίνναμος λέγει «ἄνδρα ἰσχύϊ καὶ ῥώμῃ κατὰ τοὺς θρυλουμένους ἐκείνους Ἡρακλεῖς» δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Συμμετασχὼν ποτε περιφήμου τινὸς ἱπποτικοῦ ἀγῶνος, παρεστάθη εἰς τὸ στάδιον ἐπὶ ἵππου πυρώδους, καὶ κατέβαλε διὰ μιᾶς δύο Ἰταλοὺς νομιζομένους ὡς τοὺς ῥωμαλεωτέρους τῶν ἱπποτῶν. Ἄλλοτε πάλιν καθήσας ἐνέδραν ἐντὸς δάσους προήλασεν αὐτὸς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ παρακολουθούμενος ὑπὸ δύο καὶ μόνων ἀνθρώπων, τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου καὶ τοῦ πιστοῦ δομεστίκου Ἀξούχ. Ὁ Μανουὴλ μετὰ τῶν δύο τούτων συντρόφων ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον ὀκτωκαίδεκα Τούρκους ἱππεῖς καὶ τρέπει αὐτοὺς εἰς φυγήν· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρῶν αὐξάνει, οἱ σταλέντες εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ προέβαινον νωθρῶς ὁπωςοῦν, ὁ δὲ Μανουὴλ μηδεμίαν λαβὼν πληγὴν, διεξήλασε σῶος ἀναμέσον πεντακοσίων Τούρκων ἱππέων. Ὀλιγώτερον παράδοξον δὲν εἶναι καὶ τὸ ἑπόμενον γεγονὸς, τὸ ὁποῖον συνέβη ἐν τῷ κατὰ τῶν Οὔγγρων πολέμῳ. Ἐν τῷ μέσῳ μάχης τινὸς ἀγανακτήσας διὰ τὴν ὀλίγην τοῦ στρατοῦ προθυμίαν, ἁρπάζει τὴν σημαίαν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ φέροντος αὐτὴν ὑπαξιωματικοῦ καὶ πρῶτος καὶ μόνος σχεδὸν διέρχεται τὴν γέφυραν ἥτις διεχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Κατὰ τὸν αὐτὸν

δὲ πόλεμον ἀναλαβὼν τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ καὶ διαβὰς τὸν Σάον ποταμὸν ἵνα συμπλακῇ πρὸς τοὺς φοβεροὺς ἐκείνους ἀντιπάλους, διέταξε τὸν στόλαρχον τῆς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ναυτικῆς δυνάμεως νὰ θανατώσῃ πάντα φυγάδα προαιρούμενον νὰ ἀνακάμψῃ εἰς τὴν ἑτέραν ὄχθην, ὅςτις δήποτε καὶ ἂν ἦτο· «κἂν αὐτὸς ὁ προςέθηκε «παρέσομαι βασιλεὺς ἕτερα τῶν παρόντων ἑλόμενος, ἀποπροςποιεῖσθαί σε τοὺς λόγους χρεών, ἢ μὴν μὴ οὕτω ποιῶν, τὸν αὐτίκα οὐκ ἐκφεύξῃ ἀνασκολοπισμόν.» Λέγουσι δὲ ὅτι μίαν ἡμέραν ἐφόνευσεν ἰδίᾳ χειρὶ τεσσαράκοντα βαρβάρους, καὶ ὅτι ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον σύρων τέσσαρας αἰχμαλώτους Τούρκους ἀνηρτημένους εἰς τοὺς κρίκους τοῦ ἐφιππίου του. Ἡ ζέσις του πρὸς τὰς μονομαχίας ἦτο ἀκατανόητος, καὶ ἀείποτε ἐτρύπα διὰ τῆς λόγχης ἢ διὰ τοῦ ξίφους ἔσχιζε τοὺς γιγαντώδεις ἀντιπάλους, ὅσοι ἐτόλμων νὰ ἀντιπαραταχθῶσιν εἰς τὸν στιβαρὸν αὐτοῦ βραχίονα.

Ἀλλὰ ὑπάρχει ἐν τῷ βίῳ τῶν ἐπικρατειῶν, καθὼς καὶ ἐν τῷ βίῳ τῶν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων, ἡλικία τις καθ' ἣν πᾶσα ὑπερβολὴ εἶναι ἐπισφαλής. Ὅθεν τὰ λαμπρὰ ἐκεῖνα προτερήματα τοῦ ἀνδρὸς ἀπέβησαν πολλάκις ἐπιβλαβῆ μᾶλλον ἢ ὠφέλιμα. Τὸ κράτος, περιεστοιχισμένον ὑπὸ τοσούτων πολεμίων καὶ εἰς τοιαύτην περιελθὸν ἔνδειαν ὑλικῶν καὶ ἠθικῶν πόρων, δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ προκαλῇ νέους ἀντιπάλους. Πλὴν τούτου ἡ ἀνάγκη ἣν συνησθάνετο ὁ Μανουὴλ τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τὰ πλεονεκτήματα τῶν δυτικῶν, καὶ ἰδίως τὰ στρατιωτικὰ πλεονεκτήματα, παρέσυρεν αὐτὸν εἰς τοσαύτας πρὸς αὐτοὺς παραχωρήσεις, ὥςτε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴν ἐξεγερθῇ ἐκ τούτου ἐπὶ τέλους ἐθνικὴ ἀντίδρασις καὶ ὀλεθρία ῥῆξις. Ὄχι ὅτι ὁ Μανουὴλ ἐθυσίασε χάριν τῶν συμπαθειῶν αὐτοῦ τούτων κἀνὲν τῶν σπουδαίων συμφερόντων τοῦ κράτους. Απ' ἐναντίας θέλομεν ἴδει αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας, καὶ ἐπὶ τῶν πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν διαπραγματεύσεων, καὶ εἰς τὰς πρὸς τοὺς Φράγκους τῆς Συρίας σχέσεις, οὐδὲ κατὰ κεραίαν παρεκκλίναντα τῆς πολιτικῆς τοῦ πάππου αὐτοῦ. Ἀλλὰ περιεστοιχίσθη ὑπὸ πολλῶν δυτικῶν· ἐνῷ ἠξεύρομεν καὶ μετ' ὀλίγον θέλομεν ἔτι σαφέστερον νοήσει ὅτι ἐξ ὅλων τῶν ξένων, πρὸς τοὺς δυτικοὺς μάλιστα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συμβιβασθῶσιν

οἱ ἡμέτεροι. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Μανουὴλ, ὅπως πολλάκις συμβαίνει εἰς τὰς τοιαύτας ὀξείας φύσεις, διῃτᾶτο μὲν οὐχὶ σωφρόνως, διεχειρίζετο δὲ τοὺς δημοσίους πόρους οὐχὶ φειδωλῶς· ἐνῷ οἱ καιροὶ δὲν ἐπέτρεπον τῷ ἡγεμόνι οὔτε χρηματικὰς, οὔτε ἄλλας ἀσωτείας.

Ἅμα ἀναγορευθέντος αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ περὶ τὸν Ταῦρον στρατοπέδου, ἀπῆλθεν ἐν τάχει εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ μέγας δομέστικος, ὁ πιστὸς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου φίλος Ἀξοὺχ, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων καὶ προλάβῃ πᾶσαν ἀντίπραξιν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Ἰσαακίου, περιορίζων αὐτὸν ἐντὸς μονῆς. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀφίκετο καὶ ὁ Μανουὴλ μετὰ στρατοῦ, καὶ ἠξιώθη ὁμογνώμονος δεξιώσεως, διά τε τὴν φήμην τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ καὶ τὴν πολλὴν τοῦ προσώπου καὶ τῶν τρόπων χάριν, ἐνῷ ὁ Ἰσαάκιος ἐλογίζετο ὀξὺς περὶ τὰς ὀργὰς καὶ δυςξύμβλητος τοῖς πολλοῖς, καὶ, τὸ πάντων χείριστον, ψοφοδεής· διὸ καὶ ἔσπευσεν ὁ Μανουὴλ νὰ ἀπολύσῃ αὐτὸν παντὸς περιορισμοῦ, ὡς μηδένα ἔχοντα ὀπαδὸν καὶ παντελῶς ἀκίνδυνον ὄντα. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἔγημε τὴν γυναικαδέλφην τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Κορῥάδου Γ'., ὀνόματι Βέρθαν, ἀλλὰ μετονομασθεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει Εἰρήνην. Ἡ Εἰρήνη διέπρεπεν ἐπὶ ψυχικῇ μᾶλλον ἀρετῇ ἢ ἐπὶ τῷ σωματικῷ κάλλει καὶ τῇ φιλαρεσκείᾳ· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐτίμα μὲν αὐτὴν διαπρεπῶς, ἀλλ' ἐτράπη πρωϊμώτατα εἰς ποικίλους ἀθέσμους ἔρωτας, μάλιστα πρὸς τὴν ἰδίαν ἀνεψιὰν Θεοδώραν, σπαταλῶν περὶ τὰ τοιαῦτα τὸν δημόσιον θησαυρόν. Ἐντεῦθεν δὲ ἐνῷ παρέλαβεν αὐτὸν βρίθοντα χρημάτων παρὰ τοῦ πατρὸς, ἠναγκάσθη μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐπιχειρήσῃ δεινὴν τοῦ ὑπηκόου καταπίεσιν, ἀπαιτῶν ἀδυσωπήτως τὰ καθυστεροῦντα καὶ ἐπιβάλλων νέους φόρους, διὰ τοῦ Ἰωάννου ἐκείνου ὃν εἴδομεν καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐπιτραπέντα τὰ οἰκονομικὰ πράγματα καὶ χάριν τῆς πληρώσεως τοῦ ταμείου θυσιάσαντα ἐνίοτε πολυτιμότατα ἄλλα τῆς πολιτείας συμφέροντα. Συγχρόνως ὁ Μανουὴλ ἐπεχείρησε δύο πολέμους, ὧν ὁ εἷς τοὐλάχιστον δὲν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ ὡς ἀπαραίτητος. Γινώσκομεν τὰς τελευταίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ σχέσεις πρὸς τοὺς ἐν Συρίᾳ Φράγκους. Ὁ Μανουὴλ ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας κυριαρχικὰς ἀξιώσεις, τὰς ὁποίας ὁ πατὴρ καὶ ὁ πάππος αὐτοῦ φρονί-

μως ποιοῦντες εἶχον ἐπὶ τέλους ἐγκαταλείψει. Ὅθεν ἔπεμψε κατὰ τοῦ δουκὸς Ἀντιοχείας Ῥαιμούνδου ναυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν, τὴν μὲν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Δημήτριον Βρανᾶν, τὴν δὲ ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Ἰωάννην καὶ Δημήτριον Κοντοστεφάνους, οἵτινες τρέψαντες τὸν στρατὸν τοῦ Ῥαιμούνδου, ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ προσέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1144 ἵνα ζητήσῃ συγγνώμην παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ ὀμόσῃ πίστιν πρὸς αὐτόν. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ψιλὴ αὕτη διατύπωσις κατ' οὐδὲν ηὔξησε τὴν πραγματικὴν τοῦ κράτους δύναμιν καὶ ἐχρησίμευσεν εἰς τοῦτο μόνον ὅτι ἀπησχόλησε στρατὸν καὶ ἠνάλωσε πόρους, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσι πολὺ ὠφελιμώτεροι κατ' ἄλλων ἐπικινδυνοτέρων πολεμίων. Εὐλογώτερος ὑπῆρξεν ὁ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγών, καθ' ὧν ἐστράτευσεν ἐπανειλημμένως αὐτὸς ὁ βασιλεύς, δοὺς ποικίλα δείγματα τόλμης καὶ ἀνδρείας. Ἀλλὰ τῷ 1147 ἐδέησε νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τοὺς Τούρκους εἰρήνην, δι' ἧς οὗτοι παρεχώρησαν ἅπαντα τὰ φρούρια ὅσα εἶχον κυριεύσει εἰς Παμφυλίαν καὶ Κιλικίαν. Ἐδέησε δὲ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς ταῦτα καὶ μόνα ὁ βασιλεύς, διότι μέγας ἐπεκρεμάσθη κατὰ τοῦ κράτους ἀπὸ δυσμῶν κίνδυνος, ἡ λεγομένη *δευτέρα σταυροφορία*.

Τὴν δευτέραν σταυροφορίαν προεκάλεσεν ἡ καὶ ἀνωτέρω ὑποδειχθεῖσα ἀναζωπύρωσις μὲν τοῦ κατὰ τὴν Συρίαν Σελδζουκικοῦ κράτους ὑπὸ τὸν Σουλτάνον Ἐμαδεδδὶν Ζεγγί, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀκζογκόρ, ἐξασθένησις δὲ τῆς λατινικῆς κυριαρχίας. Πολὺν δὲ μάλιστα φόβον ἐνεποίησεν εἰς τοὺς αὐτόθι Φράγκους ἡ ἐπανειλημμένη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Ζεγγί, 1144, καὶ ἔπειτα πάλιν ὑπὸ τοῦ πολυθρυλήτου αὐτοῦ υἱοῦ Νουρεδδίν, 1146, ἅλωσις τῆς Ἐδέσσης. Ἡ Ἔδεσσα ἦτο οὐ μόνον μία τῶν τεσσάρων ἡγεμονιῶν ὅσας οἱ Λατῖνοι ἵδρυσαν ἐν Συρίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὸ κυριώτατον αὐτῶν προπύργιον κατὰ τῶν ἐξ ἀνατολῶν πολεμίων. Ὅθεν ἡ πτῶσις αὐτῆς κατέπληξε τόν τε βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τὸν τῆς Ἀντιοχείας δοῦκα, καὶ τὸν κόμητα τῆς Τριπόλεως, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσιν ἐπιμόνως τὴν συνδρομὴν τῆς Εὐρώπης. Τὸ εὐλογώτερον ἦτο (ὅπως καὶ αὐτὸς ὁ Μισὼ παρετήρησεν ἐπὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην) νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν σύμπρα-

ξιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχου, ἥτις ἤθελε βεβαίως ἀρκέσει ἵνα περιστείλη τοὺς μωαμεθανούς, ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπικρατήση εἰλικρίνεια μεταξὺ τῶν δύο τούτων συμμάχων. Ἀλλ' ἡ εἰλικρίνεια αὕτη ἦτο ἀδύνατος διὰ τὰ ἀμοιβαῖα τῶν δύο φύλων καὶ θρησκευμάτων πάθη. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ κινηθῇ αὖθις ἡ δυτικὴ Εὐρώπη. Καὶ τῳόντι οἱ δύο ἰσχυρότεροι αὐτῆς ἡγεμόνες, ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Κοῤῥάδος Γ'. καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβῖκος Ζ'., ἀπεφάσισαν νὰ ἀπέλθωσιν αὐτοὶ εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Συρίας τῷ 1147.

Πρῶτος ἐξεστράτευσεν ὁ Κοῤῥάδος συνεπαγόμενος, ὡς λέγεται, 70,000 βαρέως ὡπλισμένων ἱπποτῶν, πολυάριθμον δὲ ἐλαφρὸν ἱππικὸν καὶ πεζικόν. Καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Λουδοβῖκος εἶχον ζητήσει παρὰ Μανουὴλ τὴν ἄδειαν νὰ διέλθωσι διὰ τοῦ κράτους αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν οὗτος δὲν ἀπεποιήθη. Ὁ Καῤῥάδος ἦτο σύγγαμβρός του. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι συγχρόνως σχεδὸν ἐγίνετο εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπιδρομὴ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας Ῥογέρου Β'. καὶ ἐγίνετο ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας. Ἀλλὰ τὰ περὶ τούτου δὲν ἦσαν ἔτι γνωστὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν ὅταν ὁ Κοῤῥάδος ἐπλησίασεν εἰς τὸν Ἴστρον, ὁ Μανουὴλ ἠρκέσθη νὰ πέμψη πρέσβεις πρὸς αὐτὸν ἐπιτετραμμένους νὰ λάβωσι τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν θέλουσι προξενήσει ζημίας εἰς τὰς χώρας τοῦ κράτους. Ὁ Κοῤῥάδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μεγιστᾶνες ὤμοσαν ἀδιστάκτως τὸν περὶ τούτου ὅρκον, καὶ τότε ὁ Μανουὴλ ὑπέσχετο αὐτοῖς πᾶσαν συνδρομὴν καὶ τροφὰς ἐπὶ πληρωμῇ τῆς ἀξίας των. Μέχρι Φιλιππουπόλεως ὁ στρατὸς ὥδευσε τῳόντι ἐν τάξει καὶ ἐλάμβανε κατὰ τὰ συμπεφωνημένα τὰς ἀναγκαίας τροφάς. Ἐν Φιλιππουπόλει ὅμως ἡ θρασύτης τινῶν Γερμανῶν μικροῦ ἐδέησε νὰ ἐπαγάγη ῥῆξιν δεινήν, ἣν προέλαβεν εὐτυχῶς ἡ σύνεσις καὶ ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ αὐτόθι ἀρχιερέως Μιχαὴλ τοῦ Ἰταλικοῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ σταυροφόροι ἐξετραχηλίσθησαν εἰς πολλὰς καταχρήσεις· ἔπαυσαν νὰ πληρώνωσι τὰ τρόφιμα, ἐλάμβανον αὐτὰ διὰ τῆς βίας καὶ περιύβριζον τὰ ἱερὰ καταγώγια. Ἐντεῦθεν ἦλθον εἰς χεῖρας πρός τε τοὺς κατοίκους καὶ τὸν στρατὸν ὃν ἔπεμψεν ὁ Μανουὴλ ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν τῶν ξέ-

νων διάβασιν. Ὁ Μανουὴλ πληροφορηθεὶς ταῦτα πάντα διεμήνυσεν εἰς τὸν Κορράδον νὰ μὴν ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ νὰ σπεύσῃ νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ τῆς Θρακικῆς χερσονήσου. Ὁ Κορράδος ἐκώφευσεν εἰς τὴν παραίνεσιν ταύτην, καὶ ἀφοῦ ἔπαθεν ἐν τῷ πεδίῳ τῶν Χοιροβάκχων, ἕνεκα τῆς πλημμύρας δύο ποταμῶν, συμφορὰς μεγάλας· ἀφοῦ, ἀφικόμενος περὶ τὴν πρωτεύουσαν, περιῆλθεν εἰς νέας διενέξεις πρὸς τὸν Μανουὴλ, διεπεραιώθη τελευταῖον εἰς τὴν Ἀσίαν. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας οἱ μαχηταὶ τῆς δύσεως δὲν ἐπροξένησαν εἰς τοὺς ἡμετέρους τὴν ἐντύπωσιν ἐκείνην τῆς ὑπεροχῆς ἣν εἶχον προξενήσει ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ ἣν θέλομεν ἴδει κορυφωθεῖσαν κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους. Παρεκτὸς ὅτι μετὰ τὴν πρώτην σταυροφορίαν εἶχον λάβει πολλάκις ἀφορμὴν νὰ μετρηθῶσι πρὸς αὐτοὺς καὶ νὰ τοὺς νικήσωσιν, ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ πτοηθῇ ἀπέναντι οὐδενὸς πολεμίου, καὶ πολλάκις ἀπεναντίας δεινῶς ἐταπείνωσεν τοὺς ἀγερώχους ἐκείνους ἄνδρας. Ἐπὶ παραδείγματος ὁ Κορράδος, μετὰ τὰ ἐν Χοιροβάκχοις παθήματα, ἐννοήσας ὅτι οὔτε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἠδύνατο νὰ κυριεύσῃ, οὔτε νὰ διαπλεύσῃ τὸν Βόςπορον παρὰ τὴν ἄδειαν τοῦ βασιλέως, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ δικαιολογήσῃ ἑαυτὸν ἐπὶ τοῖς πρότερον πεπραγμένοις, λέγων ὅτι αὐτὸς δὲν ὑπῆρξε τούτων ὁ αἴτιος, ἀλλ' ἡ τοῦ ἀγομένου ὑπ' αὐτοῦ πλήθους παράλογος ὁρμή. Εἰς ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἀπήντησεν εἰρωνικῶς, ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν ὑπελάμβανε μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης τοὺς ἡγεμόνας ὑπευθύνους ἕνεκα τῶν πραττομένων ὑπὸ τῶν στρατῶν αὐτῶν, ἀλλ' ὅτι ἀφοῦ ἤδη διδάσκεται τὸ ἐναντίον, θέλει ἐπιῤῥίψει καὶ αὐτὸς εἰς τὴν τοῦ πλήθους ἀλογιστίαν πάντα τὰ δεινὰ ὅσα θέλουσι πάθει οἱ σταυροφόροι εἰς τὸ ἑξῆς. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Κορράδος, ἐπιμένων ἔτι εἰς τὴν ὑπεροψίαν αὐτοῦ, ἠξίωσε νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν καταντικρὺ παραλίαν ἐν πομπῇ βασιλικῇ, ὁ Μανουὴλ τὸν διεμήνυσεν ὅτι ἄτοπα ζητεῖ. Ὥςτε ὁ Κορράδος, ὅςτις εἶχε μάθει ἐν τῷ μεταξὺ ὅτι ὁ στρατὸς αὐτοῦ θελήσας νὰ προςβάλῃ τοὺς Βυζαντινοὺς πολλὴν ἔπαθε φθοράν, ἐταπεινώθη καὶ διεπέρασεν εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπὶ ταπεινοῦ λεμβαδίου.

Μετ' ὀλίγον ἔφθασεν εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους παρὰ τὸν Ἴςρον

ποταμὸν μετὰ τοῦ ἰδίου στρατοῦ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβῖκος Ζ'. Ὁ Μανουὴλ ἔπεμψεν ὡσαύτως πρὸς τοῦτον πρέσβεις ἀπαιτήσαντας ὅρκους σαφεστέρους ἢ ἀπὸ τὸν Κορράδον· διότι ἐζήτησαν νὰ ὀμόσῃ μὲν ὁ Λουδοβῖκος, νὰ ὀμόσωσι δὲ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μεγιστᾶνες ὄχι μόνον ὅτι οὐδεμίαν θέλουσι κυριεύσει πόλιν ἀνήκουσαν εἰς τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ ὅτι θέλουσιν ἀποδώσει εἰς τοὺς ἡμετέρους πάσας τὰς πόλεις ὅσας ἀνακτήσωσιν ἀπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ τὴν μὲν πρώτην ὑπόσχεσιν ἔδωκαν προθύμως ὅ,τε Λουδοβῖκος καὶ οἱ περὶ αὐτόν· τοῦ δὲ δευτέρου ὅρου τὴν διευκρίνησιν ἀνέβαλον μέχρις οὗ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ Κορράδου. Ὅτε δὲ ἀφικομένων αὐτῶν περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ βασιλεὺς ἐπανέλαβε τὴν ἀπαίτησιν, εἷς τῶν παρακολουθούντων τὸν γαλλικὸν στρατὸν ἀρχιερέων, ὁ ἐπίσκοπος Λάγγρης, ἀφοῦ πολλὰς ἐξήμεσεν ὕβρεις κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, δὲν ἐδίστασε νὰ προτείνῃ ἐν τῷ περὶ τούτου συγκροτηθέντι συμβουλίῳ, ὅτι πρέπει νὰ κυριεύσωσι τὴν βασιλεύουσαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ μὲν χρηστότεροι τῶν σταυροφόρων ὑπέλαβον τὸ πρᾶγμα παντελῶς ἀλλότριον τοῦ σκοποῦ δι' ὃν ἐστράτευσαν, οἱ δὲ συνετώτεροι ἀκατόρθωτον, ἠναγκάσθησαν πάντες νὰ κύψωσι τὸν αὐχένα καὶ νὰ ὀμόσωσι τὸν ἀπαιτηθέντα ὅρκον πίστεως καὶ εὐλαβείας, μεθ' ὃ διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ὁ Κορράδος εἶχε προπορευθῆ ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἰκονίου, πρωτευούσης τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ τουρκικοῦ κράτους. Ἀλλὰ ἀποπλανηθεὶς τῆς ὁδοῦ ἔπαθε τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν πολεμίων αὐτῶν, ἀπέβαλε τὰ ἐννέα δέκατα τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπανῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς Νίκαιαν ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ ἀφίκετο καὶ ὁ Λουδοβῖκος. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην φαίνεται βέβαιον ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ δὲν προσηνέχθησαν πρὸς τοὺς Δυτικοὺς μετὰ τῆς εἰλικρινείας ἣν εἶχε δείξει πρὸς αὐτοὺς ἄλλοτε ὁ Ἀλέξιος. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης λέγει ῥητῶς, ὅτι, ἐκ διαταγῆς τοῦ Μανουὴλ, ἐνέδραι ἐστήθησαν ἐν αἷς οὐκ ὀλίγοι τῶν πολεμιστῶν ἐκείνων ἐφονεύοντο, ὅτι δὲν ἐπετρέπετο αὐτοῖς ἡ εἰς τὰς πόλεις εἴσοδος, ἀλλ' ὅτι οἱ κάτοικοι ἀποκρεμῶντες ἀπὸ τὰ τείχη σχοινία πρῶτον μὲν ἀνεῖλκον τὸ τίμημα τῶν ζητουμένων πραγμάτων, ἔπειτα δὲ κατεβίβαζον ὅσα καὶ οἷα ἤθελον τῶν τροφίμων, ἄθεσμα δρῶντες περὶ

τε τοὺς σταθμοὺς καὶ τὴν ποιότητα τῶν πραγμάτων, ἐπὶ τοσοῦτον ὥςτε οἱ χείριστοι οὐδ' ἀπέδιδόν τι ἀντὶ τοῦ ληφθέντος ἀργυρίου ἢ χρυσίου, παγκάκιστοι δέ τινες ἀναμιγνύοντες τίτανον εἰς τὰ ἄλφιτα, ἐποίουν ὀλέθρια τὰ σῖτα. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὅςτις δικαίως ἀγανακτεῖ διὰ τὴν ἀπανθρωπίαν ταύτην, δὲν ἠξεύρει ἀκριβῶς ἂν καὶ τοῦτο ἐγίνετο ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως, ὡς ἐλέγετο· τὸ δ' ἀναμφισβήτητον εἶναι, ἐπιφέρει, ὅτι ἔκοψεν ἀργύριον ἀδόκιμον, ἵνα δίδεται εἰς τοὺς Λατίνους, ὁσάκις εἶχον νὰ λαμβάνωσί τι, καὶ ὅτι ὑπεκίνησε τοὺς Τούρκους κατὰ τῶν σταυροφόρων διὰ γραμμάτων καὶ προτροπῶν. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν θέλομεν ἐπιχειρήσει νὰ δικαιολογήσωμεν τὴν διαγωγὴν ταύτην τοῦ Μανουὴλ· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι καὶ ἡ διαγωγὴ τῶν δυτικῶν ἦτο ἐπιτηδεία νὰ φέρῃ εἰς ἀληθῆ ἀπόγνωσιν τοὺς ἡμετέρους. Παραλείποντες ὅσα οὗτοι ἔπαθον ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ περιοριζόμενοι εἰς τὴν παροῦσαν ; πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ζητήσωσιν ἐκδίκησιν κατὰ ἀνθρώπων, οἵτινες ἐνῷ ἔλεγον ἑαυτοὺς στρατιώτας τοῦ Σταυροῦ ἐπερχομένους εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἔπειτα ἐλεηλάτουν ὅσον ἠδύναντο τοὺς χριστιανοὺς τούτους καὶ ἐβουλεύοντο ἀκαταπαύστως νὰ κυριεύσωσι τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν; Τὸ δὲ δεινότερον, ὁ εἷς τοὐλάχιστον τῶν ἡγεμόνων τῆς σταυροφορίας ταύτης, φαίνεται βέβαιον ὅτι συνεννοήθη μετὰ τοῦ Ῥογέρου, τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, καὶ ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν νὰ στρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἵνα, δῃῶν καὶ πορθῶν αὐτὴν, ὡς μετ' ὀλίγον θέλομεν ἱστορήσει, ἐπισωρεύσῃ ὅσον ἐνδέχεται μείζονας συμφορὰς εἰς τὸ χριστιανικὸν τῆς Ἀνατολῆς κράτος.

Ὁ Κοῤῥάδος, εἰ καὶ εὗρεν ἐν Νικαίᾳ τὸν Λουδοβῖκον Ζ'. μετὰ στρατοῦ ἀκεραίου ἐπελθόντα, δὲν ἐπανέλαβεν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀγῶνα, διότι εἶχεν ἀθυμήσει ἐκ τοῦ ἀτυχήματος αὐτοῦ. Ὅθεν ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν διεχείμασεν αὐτόθι. Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ ἑπομένου ἔτους ἀπῆλθε μὲν διὰ θαλάσσης εἰς Παλαιστίνην, ἀλλ' ἀποτυχούσης τῆς πολιορκίας τῆς Δαμασκοῦ, ἧς μετέσχε μετὰ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἐμβαλόντος εἰς τὴν Συρίαν βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἐπέστρεψε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1148 εἰς τὰ ἴδια, ἀφοῦ ματαίως ἐξήντλησε τοὺς πόρους καὶ ἔφθειρε τοὺς πολεμιστὰς τῆς Γερμανίας εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο. Οὐδ' ὁ Λουδο-

βῖκος δὲ ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Πολεμούμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἔφθασε κακῶς ἔχων εἰς Ἀττάλειαν, ἐκεῖθεν διεπεραιώθη διὰ θαλάσσης εἰς Συρίαν, ἀλλ', ὡς πρὸ μικροῦ εἴπομεν, ἀπέτυχεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Δαμασκοῦ· ἀπέτυχεν ὡσαύτως εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀσκάλωνος· κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ **1149** ἐπανῆλθε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Γαλλίαν ἄπρακτος. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ δευτέρα σταυροφορία. Εἰ καὶ ἐστρατήγησαν αὐτῆς οἱ δύο ἰσχυρότατοι τῆς Εὐρώπης βασιλεῖς, ἀπέβη ὅλως ἀτελεσφόρητος. Ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας οἱ δυτικοὶ κατώρθωσαν τοὐλάχιστον νὰ κυριεύσωσι πόλεις τινὰς τῆς Συρίας, καὶ νὰ ἱδρύσωσιν αὐτόθι ἴδιον βασίλειον. Ἐπὶ δὲ τῆς προκειμένης οὐδεμιᾶς πόλεως ἐγένοντο κύριοι· τὸ δὲ χείριστον, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Μισώ, ἡ ἀποτυχία αὐτῶν ὑπῆρξεν ἄδοξος, δι' οὐδενὸς ἡρωϊκοῦ ἔργου κοσμηθεῖσα. Καὶ ἔκτοτε αἱ μὲν χριστιανικαὶ ἐν Συρίᾳ ἡγεμονίαι δὲν ἔπαυσαν ὁσημέραι παρακμάζουσαι, ὁ δὲ ὑπὲρ αὐτῶν ζῆλος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἤρχισε παραδόξως νὰ μαραίνεται. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἡ δευτέρα αὕτη σταυροφορία κατέστη ἰδίως ἐπονείδιστος διότι ἐγένετο πάλιν ἀφορμὴ νὰ καταπολεμηθῇ δεινῶς τὸ χριστιανικὸν ἐκεῖνο τῆς ἀνατολῆς κράτος ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἤρχοντο δῆθεν νὰ προπολεμήσωσιν οἱ ἡγεμόνες αὐτῆς.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐδέσποζεν ὅλων τῶν κατὰ τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν νορμαννικῶν κτημάτων ὁ Ῥογέρος Β'. ὅςτις ἦτο ἀνεψιὸς μὲν τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου, υἱὸς δὲ τοῦ κατακτήσαντος τὴν Σικελίαν Ῥογέρου Α'. Τῷ δὲ **1147**, ἐνῷ ὁ Κοῤῥάδος καὶ ὁ Λουδοβῖκος διέβαινον τὰς ἀρκτικὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας ὡς πολέμιοι μᾶλλον ἢ ὡς σύμμαχοι, καὶ ἠνάγκαζον τὸν Μανουὴλ νὰ συμπυκνώσῃ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἁπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, ὁ Ῥογέρος Β'. ἐπεχείρησε δεινὸν πόλεμον κατὰ τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἶχε ζητήσει ὡς σύζυγον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γουλιέλμου μίαν τῶν βασιλοπαίδων τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς, καὶ ὅτι ἡ διαπραγμάτευσις αὕτη ἀπέτυχε διὰ τὰς παραλόγους ἀπαιτήσεις τοῦ Ῥογέρου. Ἀλλὰ τοῦτο καὶ μόνον δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐπιδρομὴν αὐτοῦ, ἐὰν ὁ Ῥογέρος δὲν ἤξευρεν ὅτι ἐπερχομένων συγχρόνως τοῦ Κοῤῥάδου καὶ τοῦ Λουδο-

δίκου ἀπὸ βοῤῥᾶ, ὁ Μανουὴλ ἤθελε διακωλυθῇ ἀπὸ τοῦ νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Νικήτας ὁ Χωνιάτης βεβαιοῖ, ὅτι, καθὰ τότε ἐλέγετο, ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Ῥογέρου ἐγένετο διὰ ῥητῆς συνθήκης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας. Ὁπωςδήποτε τῷ **1147** νορμαννικὸς στόλος ἐκ πλοίων **60** ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Κέρκυραν, καὶ ἐγένετο εὐχερῶς κύριος τῆς πόλεως καὶ τοῦ φρουρίου αὐτῆς, διότι οἱ πενέστεροι τῶν κατοίκων, οἱ καλούμενοι Γυμνοὶ, πάσχοντες, ἢ, κατὰ τὸν Χωνιάτην, ἀξιοῦντες ὅτι πάσχουσι δεινὰ ἀπὸ τῆς καταπιεστικῆς τῶν Βυζαντινῶν φορολογίας, οὐδεμίαν ἔδειξαν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ ἀποκρούσωσι τοὺς πολεμίους. Τὸ φρούριον κατελήφθη ὑπὸ χιλίων ἱπποτῶν· καὶ ἐν τῷ ἅμα ὁ ἀρχιναύαρχος τοῦ στόλου Γεώργιος Ἀντιοχεὺς, ὅστις εἰ καὶ Ἕλλην τὸ γένος ὑπηρέτει τοὺς ξένους ἐκείνους, ἀναχωρήσας περιέπλευσε τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ τὴν Μονεμβασίαν, ἀλλ' ἀπέτυχεν. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὅστις ἀγανακτῶν διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς εἶχον ὑποταχθῇ οἱ Κερκυραῖοι, λέγει περὶ αὐτῶν ὅτι «καπνὸν φορολογίας ἀποδιδράσκοντες ἔλαθον ὑπὸ χαυνότητος νοῦ τῷ τῆς δουλείας ἐμπεσόντες πυρὶ,» ἀποθαυμάζει τοὺς Μονεμβασιώτας, οἵτινες, συνετοὶ ὄντες καὶ γινώσκοντες τὸ ἀγαθὸν τῆς ἐλευθερίας, ἀπέκρουσαν γενναίως τὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐπίθεσιν καὶ κυριαρχίαν. Τότε ὁ Γεώργιος Ἀντιοχεὺς ἐτράπη πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐλεηλάτησε πρῶτον τὰ δυτικὰ τῆς Ἑλλάδος παράλια «Ἀκαρνᾶνάς τε καὶ Αἰτωλοὺς τοὺς νῦν λεγομένους Ἀρτινοὺς», ἔπειτα δὲ εἰςέπλευσεν εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ ἀποβιβασθεὶς εἰς Κρίσσαν, ἐστράτευσεν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὰς Θήβας, δῃῶν τὰς κωμοπόλεις δι' ὧν διήρχετο. Αἱ Θῆβαι ἦσαν τότε πόλις πλουσιωτάτη, ἥτις ὅμως δὲν ἔδειξε τὴν ἀνδρείαν τῆς Μονεμβασίας, ἀλλὰ παρεδόθη ἄνευ ἀντιστάσεως, καὶ ἐτιμωρήθη διὰ τοῦτο παθοῦσα διαρπαγὴν φοβεράν. Χρυσὸς, ἄργυρος, πολύτιμοι λίθοι, τὰ πάντα ἀπήχθησαν· ἐμπορικαὶ ἀποθῆκαι, ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, ἱεροὶ ναοὶ, τὰ πάντα ἐγυμνώθησαν· καὶ ἔπειτα πάντες οἱ πολῖται ἠναγκάσθησαν νὰ ὀμόσωσιν ὅτι οὐδὲν ἀπέκρυψαν τῶν πολυτίμων πραγμάτων· καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ πολλοὶ ᾐχμαλωτεύθησαν καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ μάλιστα ὅσοι ἐφημίζοντο ὡς ἐπιτήδειοι μεταξουργοί. Ταῦτα δὲ διαπράξαντες ἐν Θήβαις οἱ Νορ-

μαννοὶ ἐπέστρεψαν εἰς Κρίσσαν καὶ ἔπλευσαν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν Κόρινθον, ἐπίσης ὀνομαστὴν τότε οὖσαν διά τε τὰ μεταξουργεῖα αὐτῆς καὶ τὸν ἄλλον ἐμπορικὸν πλοῦτον ὃν ἐπορίζετο, εὐφυῶς κειμένη μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας. Τῆς Κορίνθου ἡ μὲν κάτω πόλις καὶ οἱ λιμένες ἦσαν εὐάλωτοι, διότι οὔτε ὀχυρώματα εἶχον οὔτε φρουράν· ἀλλ' ὁ Ἀκροκόρινθος ἐφαίνετο ἀπόρθητος, διότι καὶ φρούριον ἦτο ὀχυρὸν, καὶ φρουρὰν εἶχεν ἀξιόμαχον, ἐνισχυθεῖσαν διὰ τῶν ἀνδρῶν οἵτινες κατέφυγον αὐτόθι ἔκ τε Κορίνθου καὶ τῶν πέριξ κωμοπόλεων. Ἀλλὰ πάντες ἦσαν ἄνανδροι καὶ ἐξαιρέτως ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Νικηφόρος Χαλούφης, ὅστις, ἅμα ἐπιπλεύσαντος τοῦ ἐχθροῦ εἰς Λέχαιον, ἔσπευσε νὰ συνθηκολογήσῃ. Ὅταν ὁ ναύαρχος εἰςῆλθεν εἰς τὸ φρούριον καὶ παρετήρησεν ὁπόσον ἦτο δυςπόρθητον «σὺν Θεῷ πολεμῆσαι, ἔφη, καὶ Θεὸν εἶναι τὸν τοιοῦτον αὐτῷ χῶρον κατασχεῖν παρασχόμενον, κακῶς φάσκων τοὺς ἔνδον καὶ πλύνων ὡς ἀγενεῖς τὰ πολέμια, μάλιστα δὲ τὸν Χαλούφην, ὃν καὶ γυναικὸς ὠνόμαζε μαλακώτερον.» Ἔπραξαν δὲ ἐνταῦθα οἱ Νορμαννοὶ ὅσα καὶ ἐν Θήβαις, ἀπαγαγόντες χρυσὸν, ἄργυρον, ἐγκρίτους ἄνδρας, γυναῖκας ὡραίας καὶ εὐγενεῖς, καὶ τεχνίτας ἐπιτηδείους, καὶ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Ἔπειτα ἐλεηλάτησαν τὴν Εὔβοιαν, καθὰ δὲ λέγουσί τινες καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας· ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι ἀπίθανον, καθὸ μὴ ἀναφερόμενον ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, ὅστις ἐγίνωσκε τὰ κατὰ τὰς Ἀθήνας κάλλιστα, (διότι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ διετέλεσε μετ' οὐ πολὺ ἀρχιερεὺς Ἀθηνῶν) καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποσιωπήσῃ τὸ γενὸς ἐὰν συνέβαινε. Μετὰ δὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα, ὁ νορμανικὸς στόλος ἐπανῆλθε θριαμβεύων εἰς Πάνορμον τῆς Σικελίας, ὅπου μέχρι τῆς σήμερον σώζεται μνημεῖον τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης, ἡ γέφυρα ἡ καλουμένη τοῦ ναυάρχου (ponte dell' Ammiraglio) ἡ κατασκευασθεῖσα ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Ἀντιοχέως ἐκ τῆς λείας ἣν εἰςεκόμισε. Τὸ δὲ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ὁ Ῥογέρος ἵδρυσεν ἐν Πανόρμῳ τὰς μεταξουργοὺς γυναῖκας ὅσας ᾐχμαλώτευσεν ἐν Θήβαις καὶ ἐν Κορίνθῳ, καὶ ἐδίδαξε δι' αὐτῶν εἰς τοὺς ὑπηκόους τὴν βιομηχανίαν ταύτην, καθ' ἣν μετ' οὐ πολὺ ἡ Σικελία διηγωνίσθη πρὸς τὰ ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει ἐργοστάσια.

'Αλλὰ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, **1148**, ὁ Μανουὴλ, ἀπαλλαγεὶς τῶν κινδύνων τῆς δευτέρας σταυροφορίας, ἀπεφάσισε νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὸν 'Ρογέρον· καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον εὐλόγως ὅσῳ ὁ πολέμιος ἐκεῖνος δὲν περιωρίσθη εἰς ἁπλᾶς δηώσεις, ἀλλὰ κατέλαβε καὶ μίαν τῶν κυριωτέρων νήσων τοῦ κράτους. 'Εδέησεν ὅμως νὰ ἀναβάλῃ καὶ αὖθις τὸν ἀπαραίτητον τοῦτον ἀγῶνα ἕνεκα νέας ἐπιδρομῆς τῶν Πετσενέγων. Καὶ τούτους μὲν ἐξέωσε πέραν τοῦ Ἴστρου καὶ αὐτόθι δεινῶς ἐμάστιξεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τούτοις παρῆλθεν ἡ ἐπιτηδεία τοῦ ἔτους ὥρα, δὲν εἰμπόρεσε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας εἰμὴ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους **1149**. 'Ο Νικήτας ὁ Χωνιάτης περιγράφει ὡς μεγίστην καὶ λαμπροτάτην τὴν γενομένην ἐπὶ τούτῳ παρασκευὴν, λέγων ὅτι αἱ μὲν πεζικαὶ δυνάμεις εἰς μυριάδας ἠθροίσθησαν, ὁ δὲ στόλος συνεκροτήθη ἐκ χιλίων περίπου πλοίων· διότι, ἐπιφέρει, καὶ εὐανδροῦσα τότε ἦτο πᾶσα ἡ τῷ βασιλεῖ ὑποκειμένη χώρα, καὶ ἄνδρας ἔτρεφεν ἡρωϊκοὺς, καὶ ὁ στρατὸς ἦτο λαμπρῶς διεσκευασμένος καὶ ἄριστα γεγυμνασμένος ἔτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. 'Ομολογεῖ δὲ καὶ ὁ Κίνναμος ὅτι ὁ στόλος συνέκειτο ἐκ πεντακοσίων μὲν πολεμικῶν πλοίων, ἑτέρων δὲ πεντακοσίων φορταγωγῶν καὶ ἱππαγωγῶν. Τοῦ στόλου ἀρχηγὸς, (ἢ καθὼς ἐλέγετο ἤδη τότε ὁ ἀρχιναύαρχος, μέγας δοὺξ) διωρίσθη ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ Μανουὴλ Στέφανος Κοντοστέφανος, τὴν δὲ ἡγεμονίαν τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ ἀνέλαβεν αὐτὸς ὁ βασιλεύς.

'Αλλὰ πρὸς τὸν στόλον τοῦτον τοὐλάχιστον, καίτοι τοσοῦτον πολυάριθμον ὄντα, δὲν εἶχε φαίνεται πολλὴν πεποίθησιν ὁ βασιλεύς· διότι ἔτι ἀπὸ τοῦ **1148** ἐζήτησε τὴν κατὰ τὸν προκείμενον ἀγῶνα συνδρομὴν τῶν 'Ενετῶν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς νέα ὠφελήματα, δοὺς μὲν ἀξιόλογον ἔκτασιν εἰς τὸ τμῆμα τὸ ὁποῖον κατεῖχον ἐν Κωνσταντινουπόλει, συνομολογήσας δὲ ῥητῶς ὅτι ἡ παραχωρηθεῖσα εἰς αὐτοὺς ἀτέλεια ἐκτείνεται καὶ εἰς τὴν Κύπρον καὶ εἰς τὴν Κρήτην. 'Επεχείρησαν λοιπὸν ἀπὸ κοινοῦ Βυζαντινοὶ καὶ 'Ενετοὶ, ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας. Καίτοι ὅμως λαμπρῶς ἠγωνίσαντο, μάλιστα οἱ περὶ τὸν Μανουὴλ, δὲν ἐπέτυχον ἐπὶ πολλοὺς μῆνας τοῦ σκοποῦ διά τε τὸ ὀχυρὸν τοῦ φρουρίου καὶ τὴν ἀνδρείαν τῶν ἀμυνο-

μένων. Ἔπεσεν ὁ μέγας δοὺξ λαβὼν καίριον τραῦμα. Μάτην τέσσαρες ἀδελφοὶ ἐκ τῶν πρὸ καιροῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους διατελούντων Φράγκων, Πετραλεῖφαι ἐν Κωνσταντινουπόλει καλούμενοι (καθὸ ἀπόγονοι τοῦ Γάλλου Pierre d'Aulps) ἐπεχείρησαν τολμηροτάτην πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ἄνοδον ἀπὸ κοινοῦ μετ' ἄλλων τινῶν καὶ ἰδίως ἑνὸς τῶν δορυφόρων τοῦ μεγάλου δομεστίκου, Ἰωάννου Ἀξοὺχ, ὅςτις ἀνέλαβε τὴν προςωρινὴν τοῦ στόλου ἡγεμονίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Στεφάνου. Τὸ ἐπιχείρημα ἀπέτυχεν οἰκτρῶς· ἅπαντες δὲ οἱ ἀτρόμητοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ἐκρημνίσθησαν κατὰ πετρῶν, παρεκτὸς μόνου τοῦ προειρημένου δορυφόρου, τοῦ καλουμένου Πουπάκη, ὅςτις κατορθώσας πρῶτος νὰ ἐπιβῇ εἰς τὸ τεῖχος πρὶν ἐξολισθήσῃ ἡ τοὺς λοιποὺς παρασύρασα κλίμαξ, ἠδυνήθη νὰ σωθῇ ἐκ θαύματος καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ σῶος πρὸς τοὺς συναγωνιστὰς, μεγάλην προξενήσας ἔκπληξιν εἰς αὐτούς τε καὶ τοὺς πολεμίους. Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς ἠγωνίσθη ὡς ἁπλοῦς στρατιώτης. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐπειδὴ εἶδε ναῦν ἐκ τῶν μεγίστων τοῦ στόλου προςοκείλασαν διὰ τῆς βίας τοῦ ἀνέμου πρός τινα βραχώδη τοῦ περιβόλου ἀκτὴν καὶ τὸν ἔσχατον κινδυνεύουσαν κίνδυνον ἕνεκα τῶν ἐπιῤῥιπτομένων κατ' αὐτῆς ἀπὸ τοῦ φρουρίου πετρῶν καὶ βελῶν, δὲν ἐδίστασε νὰ ὁρμήσῃ μετὰ τῆς βασιλικῆς διήρους πρὸς τὴν ναῦν ἐκείνην, καὶ διὰ μόνης τῆς εὐρείας καὶ βαρείας αὐτοῦ ἀσπίδος προφυλαττόμενος, εἵλκυσε διὰ καλωδίων καὶ ἔσωσε τὸ πλοῖον αὐτοῦ. Τότε δὲ λέγεται ὅτι ὁ Νορμαννὸς φρούραρχος Κερκύρας, ἰδὼν τοὺς στρατιώτας ῥίπτοντας λίθους πολλοὺς κατὰ τοῦ βασιλέως, ἀνέκραξε νὰ σεβασθῶσι τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἀνδρείαν, προςθεὶς ὅτι αὐτὸς ἀναλαμβάνει τὴν ἕνεκα τούτου εὐθύνην ἐνώπιον τοῦ Ῥογέρου. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ θαυμάσια τοῦ βασιλέως τολμήματα ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν, ὥςτε δικαίως τῇ ἀληθείᾳ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Βέρθα ὡμολόγησέ ποτε ἐν μέσῃ συγκλήτῳ, ὅτι ἐκ μεγάλου μὲν καὶ πολεμικωτάτου κατήγετο γένους, οὐδέποτε ὅμως ἤκουσεν ἐν Γερμανίᾳ ὑπ' οὐδενὸς τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα διαπραχθέντα, οἷα καὶ ὅσα τὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἀριστεύματα.

Ἐν τούτοις ὅμως ἡ Κέρκυρα ἀντεῖχεν· ὁ δὲ Ῥογέρος ἐξοπλίσας νέον στόλον ἐξέπεμψεν αὐτὸν ἵνα κομίσῃ τροφὰς εἰς τοὺς πολιορ-

κουμένους. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀντεπελθόντες ἐνίκησαν τὸν στόλον τοῦτον· καὶ μία μὲν αὐτοῦ μοῖρα ἐκ τεσσαράκοντα πλοίων συγκειμένη, ἀπεσπάσθη περὶ τὰ τέλη τῆς ναυμαχίας καὶ ἔπλευσεν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἵνα πυρπολήσῃ τὰ προάστεια· ἀπεκρούσθη δὲ ἐκεῖθεν καὶ κατεδιώχθη. 'Αλλ' ἕτερα περὶ τὴν Κέρκυραν συνέβαινον δεινά. Μεταξὺ τῶν πολιορκούντων τὸ φρούριον Βυζαντινῶν καὶ 'Ενετῶν ἐξεῤῥάγη ἔρις τοιαύτη, ὥςτε ἦλθον εἰς χεῖρας. Εἰς μάτην οἱ ἐπισημότατοι ἑκατέρων τῶν στρατοπέδων ἄνδρες ἠγωνίσθησαν νὰ καταπαύσωσι τὸ κακόν. Οἱ 'Ενετοὶ πρὸ πάντων ἀνεδείχθησαν ἀμετάπειστοι, μέχρις οὗ ὁ μέγας δομέστικος ἐπελθὼν κατ' αὐτῶν μετὰ τῶν ἰδίων δορυφόρων καὶ μέρους τῆς στρατιᾶς, ἠνάγκασε τοὺς στασιαστὰς νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ πλοῖά των. 'Αλλὰ τότε οἱ 'Ενετοὶ ἀναχθέντες εἰς τὸ πέλαγος κατέπλευσαν εἰς τὴν νῆσον 'Αστερίδα καὶ ἐπέπεσον κατὰ τῶν αὐτόθι ναυλοχούντων Βυζαντινῶν ἐξ Εὐβοίας πλοίων καὶ κατεπυρπόλησαν αὐτά. Μεθ' ὃ συλλαβόντες καὶ τὴν βασιλίδα νῆα ἐνεβίβασαν εἰς αὐτὴν ἀνδράριον αἰθιοπικὸν καὶ ἀνευφήμησαν ὡς βασιλέα, περιάγοντες μετὰ λαμπρᾶς στεφανηφορίας καὶ προπομπῆς καὶ ἐμπαίζοντες οὕτω τὸν Μανουήλ. 'Ο βασιλεὺς ἠδύνατο νὰ τιμωρήσῃ τὴν ὕβριν ταύτην, ἀλλὰ προαιρούμενος πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὸ φρούριον, ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταπαύσῃ τὸ κακὸν εἰρηνικῶς, καὶ ἐπιτρέψας ἀμνηστείαν εἰς τοὺς κακουργήσαντας, ἀποκατέστησε τὴν τάξιν. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ μὴ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα ὁπόσον μάταιαι ἦσαν αἱ πρὸς τοὺς 'Ενετοὺς ἐκεῖναι συμμαχίαι αἱ διὰ τοσούτων θυσιῶν ἐξαγοραζόμεναι. 'Επὶ τοῦ προκειμένου λ. χ. ἀφοῦ ἐπετράπησαν εἰς αὐτοὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου νέα ὠφελήματα, οὐ μόνον οἱ ὑποτιθέμενοι ἐκεῖνοι σύμμαχοι εἰς οὐδὲν ἐχρησίμευσαν, ἀλλὰ καὶ ζημίαν οὐ μικρὰν εἰς τὸ στρατόπεδον ἐπροξένησαν, καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα δεινῶς περιύβρισαν καὶ μετ' οὐ πολύ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐπανειλημμένως καὶ ἀναφανδὸν ἐπρόδωκαν τὸν βασιλέα.

Τελευταῖον ἡ Κέρκυρα, στερουμένη τροφῶν καὶ μὴ ἐλπίζουσα νὰ λάβῃ βοήθειάν τινα παρὰ τοῦ 'Ρογέρου, παρεδόθη. 'Ο δὲ βασιλεὺς ἐγκαταστήσας ἐν αὐτῇ φρουρὰν ἀσφαλῆ ἐκ Φράγκων μισθοφόρων συγκειμένην, ἀπέπλευσεν εἰς Αὐλῶνα, ὅπου ἀπεφάσισε νὰ ἐξακο-

λουθήσῃ τὸν κατὰ τοῦ Ῥογέρου πόλεμον καὶ νὰ πέμψῃ ἐπὶ τούτῳ τὸν στόλον αὐτοῦ εἰς Ἰταλίαν, ἐπιτρέψας τὸ ἐπιχείρημα εἰς τὸν γνωστὸν ἡμῖν δομέστικον τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως Ἰωάννην, εἰς ὃν παρήγγειλε νὰ καταλάβῃ τὸν Ἀγκῶνα καὶ ἐκεῖθεν ὡς ἐξ ὁρμητηρίου νὰ χωρήσῃ πρὸς τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν. Συγχρόνως δὲ μαθὼν ὅτι οἱ Δαλμάται καὶ οἱ Σέρβοι καὶ ἄλλα ὅμορα ἔθνη, καὶ αὐτοὶ οἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Τοῦρκοι, ὠφελούμενοι ἐκ τοῦ ἀνὰ χεῖρας πολέμου, ἐμελέτησαν νὰ ἐπιτεθῶσι πανταχόθεν κατ' αὐτοῦ, ἐπεχείρησεν αὐτὸς τὸν κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ἀγῶνα. Ἔπρεπε τῳόντι νὰ κατέχεται ἀπὸ τὸ δαιμόνιον τοῦ πολέμου ὁ Μανουὴλ ἵνα, ὅπως εἶχον τότε τὰ τοῦ κράτους πράγματα καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ, νομίσῃ εὔλογον ν' ἀντεπεξέλθῃ ἐν ταὐτῷ κατὰ τοσούτων ἀντιπάλων. Ἡ φρόνησις ἀπῄτει νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κερκύρας καὶ νὰ μὴ ζητήσῃ νὰ ἐκδικηθῇ πλειότερον τὸν Ῥογέρον, τοὐλάχιστον νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τοῦτο εἰμὴ ἀφοῦ ἀσφαλισθῇ ἀπὸ τῶν πολλῶν ἄλλων τοῦ κράτους ἐχθρῶν. Ἀγωνισθεὶς δὲ συνάμα καθ' ὅλων, ἦτο φυσικὸν νὰ περιπέσῃ εἰς πολλοὺς κινδύνους, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐξῆλθε μὲν ἐπὶ τέλους νικηφόρος διὰ θαυμαστῆς ἀνδρείας καὶ καρτερίας, ἐξῆλθεν ὅμως νικηφόρος ἀφοῦ ἐξήντλησεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τοὺς δημοσίους πόρους.

Καὶ πρῶτον ὁ δομέστικος Ἰωάννης δὲν ἐξετέλεσεν ἀκριβῶς τὰς δοθείσας αὐτῷ παραγγελίας. Ἀντὶ νὰ πλεύσῃ ἐπ' Ἀγκῶνα, ἐλθὼν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Βοόσης (ὡς λέγει ὁ Κίνναμος, ἐννοῶν πιθανώτατα τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Ἀώου) δὲν προέβη περαιτέρω, εἴτε, ἐπιφέρει ὁ Κίνναμος, διὰ τὴν περὶ τὰ ναυτικὰ ἀπειρίαν, εἴτε διὰ τὰς τῶν Ἑνετῶν ἐνεργείας, εἰς οὓς κατ' οὐδένα λόγον δὲν ἐσύμφερε νὰ γίνωσιν οἱ Βυζαντινοὶ αὖθις κύριοι τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπειδὴ ἐπῆλθεν ὁ μὴν σεπτέμβριος καὶ συνέβη τρικυμία δεινή, κατεστράφησαν τὰ πλεῖστα τῶν πλοίων, ἐνῷ ἦτο δυνατὸν νὰ σωθῶσιν ἀνελκόμενα ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ κατασκευασθῇ νέος στόλος· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ, κατὰ τὰ ἔτη **1150 — 1153**, ὁ βασιλεὺς ἀδιακόπως ἀγωνιζόμενος κατὰ τῶν Δαλματῶν, τῶν Σέρβων, τῶν Οὔγγρων, καὶ τῶν Πετσενέγων, ἀλληλοδιαδόχως κατετρόπωσεν αὐ-

τοὺς καὶ ἐταπείνωσε. Τότε ἀντὶ νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἰταλίας πόλεμον, τὸ συνετώτερον ἦτο νὰ τρέψῃ ἁπάσας τὰς δυνάμεις κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων. Τοῦτο ἦτο τόσῳ μᾶλλον συνετὸν, ὅσῳ ἐν ἔτει 1154, ἀποθανόντος τοῦ Ῥογέρου, ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱός του Γουλιέλμος προέτεινεν εἰς τὸν Μανουὴλ εἰρήνην ὑποσχόμενος νὰ ἀποδώσῃ πάντα ὅσα τὰ σικελικὰ στρατεύματα εἶχον ἁρπάσει ἐξ Ἑλλάδος κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπιδρομήν. Πλὴν τούτου δὲ καὶ οἱ Ἐνετοὶ, ἀναφανδὸν ἤδη χωρισθέντες ἀπὸ τοῦ βασιλέως, συνωμολόγησαν ἰδίαν πρὸς τὸν Γουλιέλμον εἰρήνην.

Οὐδὲν ἧττον ὁ Μανουὴλ ἐπέμεινεν εἰς τὸ νὰ ἐκδικηθῇ τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Γουλιέλμου εἰς τὸ κράτος ὕβριν, καὶ ἐπέτρεψε τὸ ἔργον εἰς τὸν στρατηγὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης ἀναφαίνονται αὖθις ὀνόματά τινα τῆς ἀρχαίας στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, τὰ ὁποῖα ὅλως σχεδὸν εἶχον ἐκλείψει ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν συνδέονται βεβαίως μετὰ κατορθωμάτων ἀνταξίων τῶν ἔργων δι' ὧν ἐκλεΐσθη ἡ ἀριστοκρατία ἐκείνη ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἀλλὰ μαρτυροῦσι τοὐλάχιστον ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς δὲν ἔπαυσαν παρέχοντες εἰς τὸν στρατὸν ἡγεμόνας λόγου ἀξίους. Οὕτως ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Δημήτριον Βρανᾶν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Κοντοστεφάνους. Ἐπὶ δὲ τοῦ κατὰ Σέρβων πολέμου ἐφημίσθη μεγάλως ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Κανταχουζηνὸς, εἷς τῶν ἀρχαιοτέρων προγόνων οἴκου γενομένου πολυκρότου βραδύτερον ἐν τῇ βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Καὶ ὁ ἰταλικὸς πόλεμος ἀνέδειξε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, ἀπόγονον ἀνδρῶν γνωστῶν ἤδη εἰς ἡμᾶς καὶ πρόγονον ἄλλων ἔτι ὀνομαστοτέρων γενομένων. Ὁ Μιχαὴλ εὑρὼν πρόθυμον σύμμαχον τὸν κόμητα Λοριτέλης Ῥοβέρτον Βασεϋλλιον, ἐξάδελφον μὲν ὄντα τοῦ Γουλιέλμου, ἀλλὰ δυσηρεστημένον κατ' αὐτοῦ, ἐκυρίευσε πολλὰ φρούρια τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐν οἷς καὶ τὴν Βᾶριν. Ὁ δὲ συστράτηγος αὐτοῦ Ἰωάννης Δούκας κατετρόπωσεν ἐκ τοῦ συστάδην τὸν κόμητα Ἀνδρίας Ῥιχάρδον. Μετ' οὐ πολὺ νέαι δυνάμεις ἐστάλησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως· ὑπὸ Ἰωάννην Ἄγγελον, καὶ ὁ Ἰωάννης Δούκας, ἑνωθεὶς μετ' αὐτοῦ, κατέβαλε τὸν συγχρόνως ἐκ Σικελίας ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου ἐκπεμφθέντα στρατόν. Εἰς δὲ τὴν ἐπιτυχίαν

ταύτην τῶν Ἑλλήνων συνετέλει οὐ μικρὸν καὶ ἡ ἀγανάκτησις ἣν ᾐσθάνοντο κατὰ τῶν Νορμαννῶν οἱ μέχρι τινὸς ἑλληνίζοντες κάτοικοι τῆς κάτω Ἰταλίας. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Παλαιολόγος, ὅςτις ἦτο ἄνθρωπος τῳόντι ἐξαίρετος, ἀπέθανεν εἰς Βᾶριν. Ὁ δὲ ἀναλαβὼν τότε τὴν ὅλην ἀρχηγίαν Ἰωάννης Δούκας ἦτο μὲν ἀνὴρ γενναῖος καὶ ἐκυρίευσεν ἔτι διάφορα φρούρια, ἐνόησεν ὅμως τάχιστα ὅτι ἄνευ ἐπικουριῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου παρασκευαζομένας ἐν Σικελίᾳ νέας δυνάμεις. Ἐπικουρίας ἐξ ἀνατολῆς ὁ Μανουὴλ δὲν εἶχε νὰ τῷ πέμψῃ. Ὅθεν περιωρίσθη νὰ ἀποστείλῃ εἰς Ἀγκῶνα, οὖσαν πόλιν σύμμαχον, τὸν υἱὸν τῆς γνωστῆς ἡμῖν Ἄννης Κομνηνῆς Ἀλέξιον, παραγγείλας αὐτῷ νὰ στρατολογήσῃ καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν παραλίαν καὶ οὕτω νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἀπουλίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Ἰωάννου Δούκα. Ὁ δὲ, μὴ ἐκτελέσας τὴν παραγγελίαν ταύτην, ἐνεφανίσθη μόνος εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Δούκα, καὶ τὸ χείριστον ἀνέλαβε τὴν ὑπερτάτην στρατηγίαν. Ἐπελθόντος δὲ μετ' ὀλίγον ἐκ Σικελίας τοῦ Γουλιέλμου μετὰ πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως ἀξιολόγου, συνεκροτήθη μάχη κρίσιμος, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἡττήθησαν ὁλοσχερῶς καὶ μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ Γουλιέλμος ἀνέλαβεν ἅπαντα τὰ φρούρια ὅσα εἶχεν ἀπολέσει. Ὁ Μανουὴλ ἔπεμψε μὲν εἰς Ἰταλίαν ἕτερόν τινα Ἀλέξιον (υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀνδρονίκου) μετὰ νέας δυνάμεως ἐν Ἀγκῶνι ἤδη συλλεγείσης· καὶ οὗτος ἀνέκτησεν ἐν Ἀπουλίᾳ διάφορα φρούρια, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου ὁ μὲν βυζαντινὸς στόλος ἡττήθη περὶ Εὔβοιαν ὑπὸ τοῦ Σικελοῦ ναυάρχου Μαΐου, ὁ δὲ Γουλιέλμος προέτεινεν αὖθις λόγους περὶ εἰρήνης, ὁ Μανουὴλ ἐνόμισε τελευταῖον φρόνιμον νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην ταύτην, δι' ἧς ὁ Γουλιέλμος ἀπέδωκεν ἅπαντας τοὺς αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων, ἔτι δὲ καὶ πᾶσαν τὴν λείαν τὴν ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ γενομένην, ἐξαιρέσει τῶν μεταξουργῶν, οἵτινες ἔμειναν ἐν Σικελίᾳ. Καὶ πότε μὲν ἐγένετο ἡ συνθήκη ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· ἄλλοι λέγουσι τῷ 1155, ἄλλοι τῷ 1158· φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ ὅροι αὐτῆς ὑπῆρξαν ὀλιγώτερον ὠφέλιμοι τῶν ὅρων οὓς εἶχε προτείνει ὁ Γουλιέλμος ἅμα βασιλεύσας, διότι τότε δὲν ἀνεφέρετο ὅτι θέλουσι κρατηθῆ οἱ ἤδη μὴ ἀποδοθέντες μεταξουργοί. Ὥστε μάτην ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Μανουὴλ κατεδαπάνησεν εἰς τὸν πεισμα-

τώδη αὐτὸν ἀγῶνα τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους τοῦ κράτους.

Εἴπερ ποτὲ δὲ ἐφάνη ὁπόσον ἄτοπον ἦτο τὸ σύστημα τὸ ὁποῖον ἔλαβε τὸ κράτος τοῦ νὰ παραχωρῇ ἐξαιρετικὰ εἰς τὰς ἰταλίδας πόλεις προνόμια ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θέλει τύχει τῆς ἐπικουρίας αὐτῶν. Ἡ Ἑνετία οὐδεμίαν σχεδὸν σπουδαίαν συνδρομὴν παρέσχε τῷ βασιλεῖ εἰς τὸν προκείμενον πόλεμον. Ἀπ' ἐναντίας οἱ Ἑνετοὶ ἦλθον εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν στρατὸν αὐτοῦ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας, κατέστρεψαν ἓν μέρος τοῦ βυζαντινοῦ στόλου, περιύβρισαν τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα, διεκώλυσαν πιθανώτατα τὸν μέγαν δομέστικον νὰ μεταβῇ εἰς Ἀγκῶνα, γενόμενοι οὕτω παραίτιοι τῆς καταστροφῆς ὁλοκλήρου τοῦ βυζαντινοῦ στόλου, καὶ ἐπὶ τέλους συνωμολόγησαν ἰδίαν πρὸς τὸν Γουλιέλμον εἰρήνην τῷ 1154, ὅλως ἐγκαταλιπόντες τὸν Μανουὴλ κατὰ τὰ τελευταῖα τοῦ πολέμου ἔτη. Τοιαύτη τῶν συντεθειμένων παράβασις ἔπρεπε νὰ φέρῃ καὶ ἐπὶ τέλους ἔφερε τὴν μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Ἑνετίας ῥῆξιν. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ Μανουὴλ, ἀπησχολημένος ὢν ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἐνόμισεν ὅτι θέλει τιμωρήσει τοὺς Ἑνετοὺς, καὶ ὅτι θέλει ἀναπληρώσει τὴν ἔλλειψιν τῆς συμμαχίας των, ἐπιτρέπων καὶ εἰς ἄλλην ἰταλίδα πόλιν ἀνάλογα ἐντὸς τοῦ κράτους προνόμια. Ὅθεν περὶ τὸ 1157 συνωμολόγησε πρὸς τοὺς Γενουαίους συνθήκην, δι' ἧς αὐτὸς μὲν παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς ἴδιον ἐμπορεῖον ἐν τῷ φραγκικῷ τμήματι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεταξὺ τοῦ ἐμπορείου τῆς Ἑνετίας καὶ τοῦ ἀνακτόρου τοῦ δεσπότου Κωνσταντίνου Ἀγγέλου, ἠλάττωσεν εἰς 4 % ἀντὶ τῶν 10 τὰ ὑπ' αὐτῶν πληρωτέα τελωνιακὰ δικαιώματα, ὑπέσχετο πᾶσαν προστασίαν καὶ δικαιοσύνην ἐν τῷ κράτει, καὶ δῶρα· οἱ δὲ Γενουαῖοι ἀνθυπέσχαντο οὐ μόνον νὰ μὴν ὑποστηρίζωσι προσβολήν τινα κατὰ τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ νὰ ἔρχωνται ὡς σύμμαχοι πιστοί. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Μανουὴλ ἀντὶ νὰ διορθώσῃ τὸ κακὸν, ηὔξησεν αὐτὸ ἐγκαθιδρύσας ἐντὸς τῆς βασιλευούσης νέαν ξένην πολιτείαν, ἥτις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποβῇ σωφρονεστέρα καὶ εἰλικρινεστέρα τῶν προηγουμένων.

Συγχρόνως ἠγωνίζετο ἀδιακόπως ἐν τῇ ἀνατολῇ πρὸς ποικίλους πολεμίους καὶ ἀπέβη αὐτόθι εὐτυχέστερος ἢ ἐν τῇ δύσει.

Ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι ἐπαναλαβόντες τὰς ἐχθροπραξίας εἶχον κυριεύσει πολλὰς πόλεις περὶ Πόντον καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ, ὁ Μανουὴλ στρατεύσας ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἠνάγκασε νὰ εἰρηνεύσωσιν ἀποδίδοντες ὅλα τὰ φρούρια ὅσων εἶχον γίνει κύριοι. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Ἀρμένιοι ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Τερόζην ἐξορμήσαντες ἀπὸ τῶν περὶ Ταῦρον ἱδρυμάτων αὐτῶν, ἐκυρίευσαν πρό τινος ἅπασαν σχεδὸν τὴν Κιλικίαν. Ναὶ μὲν ὁ νέος τῆς Ἀντιοχείας δοὺξ Ῥενάλδος (Renaud de Chatillon) ὁ τοῦ Ῥαιμούνδου διάδοχος, κατετρόπωσε τῇ τοῦ Μανουὴλ προτροπῇ τοὺς Ἀρμενίους καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐκχωρήσωσιν εἰς τὰ περὶ Ταῦρον χωρία, ἀλλὰ μὴ λαβὼν τὴν ὁποίαν ἐνόμιζεν ἑαυτὸν δικαιούμενον νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τοῦ Μανουὴλ ἀνταμοιβήν, ἐδήωσεν ἀνηλεῶς τὴν νῆσον Κύπρον· οἱ δ' Ἀρμένιοι ἀνέλαβον αὖθις τὴν Κιλικίαν. Τότε ὁ Μανουὴλ ἐξεστράτευσε πρῶτον εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ ἀνέκτησεν αὐτὴν ἐν τάχει. Ὁ δὲ Ῥενάλδος ἐκπλαγεὶς ἐκ τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης ἐμφανίσεως τοῦ βασιλέως, καὶ αἰσθανόμενος ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνθέξῃ, ἔδραμεν αὐτοπροσώπως εἰς Μάμιστραν, ὅπου ἦτο τότε ὁ βασιλεύς, καὶ ἐξῃτήσατο παρ' αὐτοῦ συγγνώμην, καὶ ὑπετάχθη εἰς ἁπάσας αὐτοῦ τὰς ἀπαιτήσεις μετὰ πλείστου ὅσου ἐξευτελισμοῦ. «Ἀφαιρεῖται μὲν τὴν καλύπτραν τῆς κεφαλῆς, λέγει ὁ Κίνναμος, γυμνώσας δὲ τὼ χεῖρε ἄχρι καὶ ἐς ἀγκῶνας αὐτούς, ἀνυπόδετος σὺν τῶν μοναχῶν πολλοῖς διὰ μέσης τῆς πόλεως πορευόμενος ἐπὶ βασιλέα παραγίνεται. Ἐξῆπτο δὲ αὐτῷ τοῦ μὲν τραχήλου καλώδιον, χειρὶ δὲ τῇ ἑτέρᾳ ξίφος ἐφέρετο. Ἦρτ' οὖν τηνικαῦτα βῆμα λαμπρόν· καὶ Ῥενάλδος μὲν ἄποθέν που τῆς βασιλείου σκηνῆς ἵστατο, ὡς ἂν μὴ θαῤῥῶν τὴν εἰσφοίτησιν, ὁ δὲ τῶν ἀμονάχων μοναχῶν ὅμιλος ἀσάνδαλοί τε καὶ ἀκαλυφεῖς κεφαλὰς εἰσῄεσαν ἐπὶ βασιλέα, ἐπὶ γόνυ τε ὀκλάσαντες ἅπαντες δάκρυά τε τῶν ὀφθαλμῶν ἔπεμπον καὶ τὰς χεῖρας ἀνέτεινον. Βασιλεὺς δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἀνένευε· παρακληθεὶς δ' ὕστερον παρελθεῖν τὸν πρίγκηπα ἐκέλευσεν. Εἰςελθόντι δὲ τρόπῳ τῷ εἰρημένῳ, ἐπικαμφθεὶς ἀφῆκεν αὐτῷ τὸ ἐμπαροίνημα, ὅρκοις ἄλλα τε πολλὰ πιστωσαμένῳ, ὅσα δηλονότι βασιλεῖ βουλομένῳ ἐτύγχανε, καὶ δὴ καὶ ἀρχιερέα ἐκ Βυζαντίου εἰς Ἀντιόχειαν κατὰ ἔθος πέμπεσθαι τὸ παλαιόν.» Καὶ ταῦτα πάντα ἐγένοντο ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν πρέσβεων πολλῶν ἐθνῶν

χριστιανικῶν ἅμα καὶ μωαμεθανικῶν, οἵτινες εὑρεθέντες τότε παρὰ τῷ βασιλεῖ ἐν Κιλικίᾳ εἶδον μετὰ θαυμασμοῦ τὸν ἐξευτελισμὸν ἐκεῖνον τοῦ πρίγκηπος τῆς Ἀντιοχείας καὶ κατενόησαν ἐκ τούτου πόσον μεγάλη ἦτο ἡ δύναμις τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχου. «Ὅτε δὴ, ἐξακολουθεῖ ὁ Κίνναμος, καὶ θαῦμα κατεῖχε τοὺς ὅσοι τηνικάδε ἐτύγχανον πρέσβεις ἐνταῦθα παρατυχόντες τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐθνῶν, Χωρασμίων τε καὶ Σουσίων καὶ Ἐκβατάνων. Μηδικῆς τε τῆς ἀπάσης καὶ Βαβυλῶνος, ὧν δὴ τὸν ἄρχοντα μέγαν ἐκεῖνοι κλεΐζουσι σουλτὰν, Νουραδίν τε τοῦ Βεῤῥοιαίου σατράπου, καὶ Ἰαγουπασᾶν τῶν Περσῶν φυλάρχου, καὶ Ἀβασγῶν καὶ Ἰβήρων, ἔτι δὲ καὶ Παλαιστινῶν καὶ Ἀρμενίων τῶν ἐπέκεινα Ἰσαύρων.»

Ἐκ τῶν ὑποχρεώσεων τὰς ὁποίας ἀνέλαβε τότε ὁ Ῥενάλδος ἡ μία ἦτο ὅτι θέλει πέμπεται εἰς Ἀντιόχειαν ἀρχιερεὺς ἐκ Βυζαντίου κατὰ τὸ ἔθος τὸ παλαιόν. Τῳόντι ὁ ὅρος οὗτος εἶχε συνομολογηθῆ ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης ἁλώσεως τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐπὶ Ἀλεξίου, ἀλλὰ δὲν εἶχε τότε τηρηθῆ, καὶ ἤδη ἐπανελήφθη αὖθις ἐπισήμως. Ἀλλὰ πλὴν τούτου συνωμολογήθη ὅτι ἡ Ἀντιόχεια θέλει παρέχει τῷ βασιλεῖ ὡρισμένον τι ποσὸν στρατευμάτων, ὁσάκις οὗτος τὸ ἀπῄτει. Συγχρόνως καὶ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ἀρμενίων Τερόζης ὤμοσεν ὅρκον πίστεως εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Καὶ τότε, 1156, ὁ Μανουὴλ κατελθὼν εἰς Συρίαν εἰσήλασε τροπαιοῦχος εἰς Ἀντιόχειαν. Ὁ μὲν Ῥενάλδος πεζὸς παραπορευόμενος, ἐκράτει τὸν ἀναβολέα αὐτοῦ, ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουΐνος Γʹ. παρείπετο ἔφιππος μὲν, μηδὲν ὅμως φέρων βασιλικὸν παράσημον· «ὡς ἐκπεπλῆχθαι τὸ ξένον ἅπαν καὶ ἔπηλυ, λέγει πάλιν ὁ Κίνναμος, ὁρῶν πρὸς τούτοις Ῥενάλδον μὲν καὶ τοὺς ἐπὶ δόξης Ἀντιοχέων, ποσὶν ἀμφὶ τὸν βασίλειον παραθέοντας ἵππον, Βαλδουΐνον δὲ ἄνδρα στεφηφοροῦντα μακρὰν ἄποθεν ἔφιππον μὲν παντάπασι δὲ ἀσήμαντον πορευόμενον.» Αἱ σκιαὶ τοῦ Ἀλεξίου καὶ τοῦ Ἰωάννου ἐσκίρτησαν βεβαίως ἰδοῦσαι ἀνταμειφθέντας διὰ τοῦ Μανουὴλ τοὺς μακροὺς αὐτῶν ἀγῶνας. Τὸ δὲ παράδοξον εἶναι ὅτι ὁ Μισὼ ἐνόμισεν ὅτι θέλει ἐξαφανίσει ἐκ τῆς ἱστορίας τὸν θρίαμβον τοῦτον τῶν ἡμετέρων, ἀποσιωπῶν ἐντελῶς ἁπάσας ἐκείνας τὰς σκηνάς. Οὐδὲ εἰς ταῦτα περιωρίσθη ὁ θρίαμβος τοῦ Μα-

νουήλ. Ἐξ Ἀντιοχείας ὥρμησεν ἐπὶ τὴν ἅλωσιν τοῦ Χαλὲπ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Νουρεδδὶν, ὁ τῆς πόλεως ταύτης σουλτάνος, ἐξητήσατο τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῇ ἀποδόσει ὅλων τῶν χριστιανῶν αἰχμαλώτων (6,000 Γάλλων καὶ Γερμανῶν, ἀθλίων λειψάνων τῆς δευτέρας σταυροφορίας) καὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι θέλει ἕπεται αὐτῷ εἰς ὅλους τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν πολέμους. Ὁ Μανουὴλ ἤξευρεν ὅτι ἡ τελευταία αὕτη ὑπόσχεσις δὲν θέλει τηρηθῇ· ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ὁμοθρήσκων ἐκείνων, συνήνεσε νὰ παραιτηθῇ τοῦ ἐπιχειρήματος.

Ἐπιστρέψας δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ θριαμβεύσας, ἐπανέλαβε τῷ 1157 τὸν ἀδιάκοπον πρὸς τοὺς Τούρκους τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεμον καὶ πολλάκις κατετρόπωσεν αὐτοὺς, ὥςτε ὁ τοῦ Ἰκονίου σουλτάνος Ἀζεδδὶν, ἐξητήσατο τῷ 1158 τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῇ ἀποδόσει ὅλων τῶν αἰχμαλώτων, ἔτι δὲ ὑποσχόμενος ὅτι θέλει παρέχει κατ' ἔτος ἓν στρατιωτικὸν σῶμα, ὅτι δὲν θέλει ἐπιτρέψει ἐπιδρομήν τινα εἰς τὰς χώρας τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ὅτι πάσῃ δυνάμει θέλει ἀντισταθῇ εἰς τὰς ἐχθροπραξίας τῶν ἄλλων μουσουλμάνων ἡγεμόνων, ὅτι θέλει ἀποδώσει πάντα τὰ φρούρια ὅσα ἐκυρίευσεν ἀπ' ἀρχῆς τῆς τοῦ Μανουὴλ βασιλείας, καὶ ὅτι θέλει πιστῶς ἐκτελῇ ἁπάσας τὰς διαταγὰς τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Μανουὴλ ἀπεδέχθη τὰς συνθήκας ταύτας καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος, 1159, αὐτὸς ὁ σουλτάνος προσελθὼν εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐπανέλαβεν ἐν πάσῃ ταπεινότητι ὅλους ἐκείνους τοὺς ὅρκους.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς δυσμὰς ὁ Μανουὴλ, εἰ καὶ δὲν κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὕψωσεν ὅμως πολὺ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Αἱ πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν σχέσεις του ὑπῆρξαν πάντοτε ὅσον ἐνδέχεται φιλικαί. Αἱ μὲν ἀπόπειραι αἱ γενόμεναι ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, ὡς καὶ πρότερον, περὶ τῆς ἑνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν, ἀπέτυχον· διότι ὁ Μανουὴλ δὲν ἐνόει νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν παπικὴν κυριαρχίαν. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως δὲν ἔπαυσε δεικνύων πρὸς τοὺς κατὰ τὴν δύσιν ἐν Χριστῷ ἀδελφοὺς πολλὴν εὐλάβειαν καὶ οἰκειότητα. Ἐδωρήσατο εἰς τὰς λατινικὰς ἐκκλησίας τοῦ κράτους πολλὰ κτήματα, ὥςτε οἱ λατῖνοι μοναχοὶ εὐγνωμονοῦντες τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τούτῳ ἐζωγράφισαν τὴν εἰκόνα

αὐτοῦ ἐν ταῖς ἰδίαις ἐκκλησίαις. Ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας ἐλθόντος τοῦ Λουδοβίκου Ζ′. εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ προστάτου τῆς Γαλλίας, ἐπανηγυρίσθη μεγαλοπρεπέστατα ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ Ἑλλήνων τε καὶ Λατίνων, ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τῷ 1159, ἐπειδὴ ὁ τότε αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φριδερῖκος Α′. ἀνεδείχθη πρόμαχος μὲν τοῦ ἀντίπαπα Οὐΐκτωρος, ἀντίπαλος δὲ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου Γ′., ὁ Λουδοβῖκος Ζ′. συνηγόρησε παρὰ τῷ Μανουὴλ ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ αὐτὸς συνετάσσετο. Ὁ δὲ ἀπήντησεν ὅτι ἐπιθυμεῖ εἰλικρινῶς νὰ ἀνανεώσῃ τὴν ἀρχαίαν μετὰ τῆς Γαλλίας φιλίαν, καὶ πείθεται ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι καλὸς κἀγαθὸς ἀνὴρ, πρὸς ὃν ὀφείλεται πᾶσα εὐλάβεια καὶ τοῦ ὁποίου ἐπικαλεῖται τὰς εὐχάς. Μετά τινα δὲ ἔτη, ἐπειδὴ ἐξηκολούθει ἡ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Φριδερίκου καὶ τοῦ πάπα ἔρις, ὁ Μανουὴλ ἀπεφάσισε νὰ προβῇ ἔτι περαιτέρω, καὶ ἀναλαμβάνων τὴν ἰσχυρὰν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑποστήριξιν, νὰ ἀνακτήσῃ μὲν τὴν Ἰταλίαν, νὰ ἀναλάβῃ δὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Ῥώμης στέμμα. Ὅθεν τῷ 1166 ἔπεμψεν εἰς Ῥώμην πρέσβυν μετὰ δώρων μεγάλων καὶ μετὰ τῆς ἐντολῆς τοῦ νὰ δηλώσῃ τὴν εἰλικρινῆ αὐτοῦ ἐπιθυμίαν ὑπὲρ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἑνώσεως. Ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς Λατίνους, ὁ πρέσβυς εἶπεν εἰς τὸν πάπαν, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπόθει πρὸ καιροῦ νὰ τιμήσῃ τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, τὴν μητέρα αὐτοῦ. Νῦν δὲ ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Φριδερῖκος, ἀντὶ προστάτου ἐγένετο διώκτης αὐτῆς, ἐπιθυμεῖ ἔτι μᾶλλον νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ συνδράμῃ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην· ἐπιθυμεῖ νὰ ἑνώσῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, ὅπως εἶχον τὰ πράγματα ἀνέκαθεν, μετὰ τῆς ῥωμαϊκῆς καὶ νὰ τὴν καθυποτάξῃ εἰς αὐτὴν, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅμως ὅτι καὶ ὁ πάπας θέλει ἀποδώσει αὐτῷ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ὅπως ἀπαιτεῖ ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ τὸ δίκαιον. Ὁ πάπας μετὰ μακρὰν συνδιάσκεψιν πρός τε τὸν ἀνώτερον κλῆρον καὶ τοὺς εὐπατρίδας, ἀπεκρίθη ὅτι εὐγνωμονεῖ τῷ βασιλεῖ ἐπὶ τῇ ἀγαθῇ αὐτοῦ προαιρέσει, ὅτι ἐπιδοκιμάζει προθύμως τὴν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνώσεως αἴτησιν αὐτοῦ, ὅτι ὅμως ἡ περὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στέμματος ἔφεσις δὲν εἶναι εὔλογος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπικίνδυνος, καὶ προσέτι ἀντιβαίνει εἰς τοὺς ὅρους τῶν ἁγίων πατέρων· διὸ

οὔτε δύναται οὔτε ὀφείλει νὰ δώσῃ αὐτῇ τὴν συναίνεσίν του, ἵνα μὴ ταράξῃ τὴν κοινὴν εἰρήνην. Ταῦτα δὲ εἰπὼν ὁ πάπας ἀπέλυσε τὸν πρέσβυν χωρὶς νὰ παραλάβῃ τὰ κομισθέντα παρ' αὐτοῦ δῶρα, καὶ ἐξαπέστειλε μετ' αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα δύο καρδιναλίους, ἵνα ἐξακολουθήσωσι τὴν συζήτησιν, οὐχὶ πλέον περὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνώσεως.

Τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ἂν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ προέτεινεν εἰς τὸν πάπαν ὡς ἀντάλλαγμα τῆς αὐτοκρατορίας τῆς δύσεως τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ. Ὁ Κίνναμος ἀξιοῖ ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἀπέτυχεν εἰμὴ διότι ὁ πάπας ἀπήτει νὰ μεταφέρῃ ὁ βασιλεὺς τὴν καθέδραν αὐτοῦ εἰς Ῥώμην, ὅπερ ὁ Μανουὴλ δὲν ἐδέχετο. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπεδείχθη τρανῶς ὅτι ὁ Μανουὴλ ποτὲ δὲν ἀπεφάσισε σπουδαίως νὰ ὑποτάξῃ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν δυτικήν. Τῳόντι οἱ δύο ἀποκρισιάριοι τοὺς ὁποίους ἔστειλε τότε ὁ πάπας μετὰ τοῦ πρέσβεως τοῦ βασιλέως εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνόμισαν ὅτι θέλουσι διευκολύνει τὴν ἕνωσιν, ἐὰν ἀφίνοντες τὴν ἐκκλησίαν ἡμῶν νὰ πρεσβεύῃ ὅ,τι βούλεται, περιορίσωσι τὰς ἀπαιτήσεις των εἰς τρία τινά· τὸ *πρωτεῖον*, τὸ *ἔκκλητον*, τὸ *μνημόσυνον*, ὅ ἐστι τὴν ἀναγνώρισιν τῆς παπικῆς κυριαρχίας, διὰ τούτου ὅτι ὁ πάπας ἤθελεν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ δικάζῃ κατ' ἔκκλησιν περὶ ὅλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀποφάσεων. Μετὰ πολλὰς δὲ τῶν νέων τούτων προτάσεων συζητήσεις, ὁ βασιλεύς, ἡ σύνοδος, προεξάρχοντος τοῦ τότε πατριάρχου Μιχαὴλ Ἀγχιάλου, καὶ πᾶσα ἡ σύγκλητος ἀπεφάσισαν τῷ 1168, ὅτι ἡ συνεννόησις μετὰ τῶν ἀποκρισιαρίων τοῦ πάπα εἶναι ἀδύνατος, καὶ διέκοψαν πᾶσαν σχέσιν μετ' αὐτοῦ καὶ τῶν ὀπαδῶν του, ἀναθέμενοι τὰ περαιτέρω εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ. Ὥστε κατέστη καὶ αὖθις πρόδηλον ὅτι ἅπας ἐκεῖνος ὁ ἀγὼν τῆς παπικῆς ἐκκλησίας δὲν ἐγίνετο περὶ τῆς τῶν δογμάτων καθαρότητος, ἀλλὰ περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας εἰς τὴν δυτικήν, εἰς ὃ οἱ ἡμέτεροι δὲν ἠδύναντο εὐλόγως νὰ συναινέσωσιν.

Ἀλλ' ἐὰν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἐπέτυχε τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς δύσεως, ἠγωνίσθη ὅμως καὶ κατώρθωσε νὰ ἀντιπράξῃ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας βουλεύματα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς

Γερμανίας Φριδερίκου. Ἐνταῦθα προέκειτο περὶ ζητήματος καιρίου διὰ τὸ βυζαντινὸν κράτος. Ὁπόσον ἦτο πρόχειρος ἡ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομὴ ἐμαρτύρησαν ἐπανειλημμένως αἱ ἐκστρατεῖαι τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου, τοῦ Βοημούνδου, καὶ τοῦ Ῥογέρου. Ὁ δὲ ἐκεῖθεν κίνδυνος ἤθελεν ἀποβῇ ἔτι φοβερώτερος, ἐὰν ἡ Ἰταλία σύμπασα κατελαμβάνετο ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ μονάρχου τῆς Γερμανίας. Ὅθεν ὁ Μανουὴλ μὴ δυνηθεὶς ν' ἀνακτήσῃ αὐτὸς τὴν Ἰταλίαν, ἀντέπραττεν εἰς τὰς τοῦ Φριδερίκου ἐνεργείας, καὶ διὰ τῆς συμμαχίας αὐτοῦ μετὰ τῶν Ἐνετῶν, τῆς Παδούης, τῆς Κρεμόνης, τῆς Γενούας, διὰ τῶν ἀποστόλων τοὺς ὁποίους ἀδιαλείπτως ἔστελλεν εἰς Πίσαν, εἰς Μεδιόλανον, καὶ εἰς ἄλλας πόλεις, ἔτι δὲ διὰ τῆς φρουρᾶς ἣν εἶχε πάντοτε εἰς Ἀγκῶνα, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀποτυχίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ εἰς τὴν διάσωσιν τῆς ἐλευθερίας τῶν πόλεων τῆς χερσονήσου ταύτης.

Συγχρόνως ἐξηκολούθει καθιστῶν ὅσον ἔνεστι σεβαστὴν τὴν βασιλείαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους εἰς τοὺς πλησιεστέρους ἡγεμόνας. Εἴδομεν πόσον ἐταπεινώθησαν ἐνώπιον αὐτοῦ οἱ Φράγκοι ἡγεμόνες τῆς Συρίας καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουΐνος Γ'. Ὁ δὲ τοῦ Βαλδουΐνου ἀδελφὸς καὶ διάδοχος Ἀμαλάριχος ἐπὶ τοσοῦτον ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ζητήσῃ τὴν εὔνοιαν τοῦ Μανουὴλ, ὥστε διαζευχθεὶς τὴν σύζυγόν του Ἀγνὴν, ἔγημε τὴν Κομνηνὴν Μαρίαν, τὴν θυγατέρα Ἰωάννου τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Σέρβοι, ἐπιχειρήσαντες νὰ ἀποπτύσωσι τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν, κατ' εἰσήγησιν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ἠναγκάσθησαν αὖθις νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τῶν Οὔγγρων πράγματα ἐδέησε πολλάκις νὰ ἐπεμβῇ, διότι μέγα συμφέρον εἶχε τὸ κράτος νὰ ἰσχύῃ ἐν τῇ γείτονι καὶ μαχίμῳ ἐκείνῃ χώρᾳ.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Οὐγγαρίας Γεΐζας εἶχε δύο ἀδελφοὺς, Λαδισλάον καὶ Στέφανον, ὧν ὁ πρεσβύτερος ἦτο κατὰ τὰ παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς ἔθνεσιν εἰθισμένα, ὁ νόμιμος τῆς βασιλείας διάδοχος. Ἀλλ' ὁ Γεΐζας προετίμησε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν αὐτοῦ, Στέφανον ὡσαύτως καλούμενον· ὅθεν οἱ δύο ἀδελφοί του κατέφυγον πρὸς τὸν Μανουὴλ, καὶ ὁ ἕτερος μάλιστα αὐτῶν, ὁ Στέφανος, ἔγημε Μαρίαν τὴν ἀνεψιὰν τοῦ βασιλέως, θυγατέρα δὲ τοῦ ἀδελφοῦ του

Ἰσαακίου. Ἀποθανόντος λοιπὸν τοῦ Γεΐζα τῷ 1161, ἀνεκηρύχθη μὲν διάδοχος ὁ υἱός του, ἀλλ' οἱ δύο θεῖοι τούτου ἐμβαλόντες εἰς τὴν χώραν τῇ συνδρομῇ τοῦ Μανουὴλ, ἠνάγκασαν τὸν ἀνεψιὸν αὐτῶν νὰ παραιτηθῇ. Τότε ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ Λαδισλάος· ἀποβιώσαντος ὅμως αὐτοῦ μετ' ὀλίγον, περιῆλθεν ἡ ἀρχὴ εἰς τὸν Στέφανον. Ὁ Στέφανος οὗτος τοσοῦτον κατεπίεσε τὸ ὑπήκοον, ὥστε οἱ Οὗγγροι ἐπαναστάντες καθήρεσαν αὐτὸν, καὶ ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον αὖθις Στέφανον τὸν νεώτερον. Ἐντεῦθεν δὲ παρήχθη μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Οὔγγρων πόλεμος διαρκέσας ἀπὸ τοῦ 1164 μέχρι τοῦ 1168, ὅτε διὰ νίκης περιφανοῦς, ἣν περὶ Ζεύγμινον ἐνίκησαν οἱ στρατηγοὶ Ἀνδρόνικος Κοντοστέφανος, Ἀνδρόνικος Λαμπαρδᾶς καὶ Δημήτριος καὶ Γεώργιος Βρανᾶς, οἱ Οὗγγροι ἠναγκάσθησαν νὰ εἰρηνεύσωσι. Καὶ μετ' οὐ πολὺ, τῷ 1172, θανόντος τοῦ νεωτέρου Στεφάνου, ἐδέχθησαν βασιλέα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Βέλαν, τὸν ὁποῖον ὁ Μανουὴλ, ἐπειδὴ ἐπείσθη περὶ τῆς ἀνεπιτηδειότητος τοῦ Στεφάνου, εἶχεν ἀρχίσει πρὸ καιροῦ νὰ προστατεύῃ. Ὁ δὲ Βέλας παρέμεινε πιστὸς τοῦ Βυζαντινοῦ μονάρχου σύμμαχος. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης περιγράφει ὑπερηφάνως τὸν θρίαμβον ὃν ἐτέλεσεν ὁ Μανουὴλ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῷ κατὰ τὸ Ζεύγμινον κατορθώματι. Καὶ ἐπειδὴ ἡ πανήγυρις αὕτη εἶναι ἡ τελευταία τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, παραθέτομεν ἐνταῦθα τὴν περὶ αὐτῆς ἔκθεσιν τοῦ χρονογράφου. «Βασιλεὺς δὲ τὴν καλλίστην ταυτηνὶ νίκην ἐνωτισάμενος θύει Θεῷ χαριστήρια καὶ αὐτὸς ἦν ἐν κρότοις καὶ χαρμοναῖς. Κοινούμενος δὲ τοῖς τῆς βασιλίδος οἰκήτορσι πόλεως ταῦτα δὴ τὰ εὐφρόσυνα κατορθώματα, γράμματα εὐθὺς εὐάγγελα στέλλει, τὴν τροπαιουχίαν σαλπίζοντα. Μεθ' ἡμέρας δέ τινας καὶ αὐτὸς τὴν μεγαλόπολιν εἰσιὼν κατάγει θρίαμβον ἀπὸ τῆς ἑῴας πύλης, ἥτις ἀνέῳγε κατὰ τὴν ἀκρόπολιν. Οἷα δ' ἐπὶ μεγίστῳ τροπαίῳ καὶ ἀκραιφνεῖ κατορθώματι θριαμβεύειν μεγαλοπρεπῶς προθέμενος, καὶ τὰ τῆς πομπείας διασκευασθῆναι πρὸς τὸ ὑπέρογκον διατέταχεν. Ἅπας οὖν περιπόρφυρος πέπλος καὶ χρυσίῳ κατάστικτος ἀπηώρητο, καὶ οἱ ἀστυνόμοι ἄλλος ἄλλοθεν ἐπὶ τὴν πρόοδον ἐκείνην μεταρρύεντες ὡς ῥεῦμα κατὰ πρανοῦς ὀχετηγούμενον ἐξεκένωσαν ἀγορὰς, οἴκους, νεὼς, ἐργαστήρια καὶ ἄλλο μέρος ἅπαν τῆς πολυχανδοῦς πόλεως. Οὐδὲ τῆς

τῶν αἰχμαλώτων συμμορίας ὁ θρίαμβος ἀπεστέρητο, ἀλλὰ καὶ τούτων πολλοὶ διῆγον τοὺς παρόντας καὶ ἐσέμνυνον τὴν πομπὴν παριόντες. Αὐτὰ μέντοι τὰ καθ' ἑκάτερα μέρη τῆς ἀγυιᾶς καθ' ἣν ἔμελλε τελεῖσθαι ὁ θρίαμβος, παρυφιστάμενα δρύφακτα εἰς διώροφά τε καὶ τριώροφα παρυψούμενα, πᾶσιν ἐνεποίουν θαυμασμὸν, καὶ τὰ τέγη δ' οὐχ ἥκιστα μάλιστα πολλοὺς τοὺς θεωμένους καὶ πάντας ἀνέχοντα ἐκκρεμεῖς. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦ τὸν αὐτοκράτορα παρελθεῖν ἐπῆγε καιρὸς, προηγεῖτο μὲν ἀργύρεον ἐπίχρυσον τέτρωρον, ἵπποις λευκοῖς ὡς αἱ χιόνων ἀποσπάδες ἑλκόμενον, ἵδρυτο δὲ ἐπ' αὐτοῦ ἡ εἰκὼν τῆς ἀπροσμάχου συμμάχου καὶ ἀκαταγωνίστου συστρατήγου τῷ βασιλεῖ Θεομήτορος. Οὐ μέγα δ' ἔβραχεν ἄξων, ὅτι μηδὲ θεὰν ἦγε δεινὴν τὴν ψευδοπάρθενον Ἀθηνᾶν, ἀλλὰ τὴν ὡς ἀληθῶς παρθένον καὶ ὑπὲρ λόγον διὰ λόγου τὸν λόγον λοχεύσασαν. Μετὰ δὲ τοῦτο οἱ καθ' αἷμα τῷ βασιλεῖ περιώνυμοι, καὶ ὅσοι γερουσιάζοντες τὰς πολιτικὰς διεῖπον ἀρχὰς, καὶ οἱ λαμπροὶ τοῖς ἀξιώμασι καὶ τῇ τοῦ βασιλέως εὐνοίᾳ περίκλυτοι. Ἔπειτα δ' ὁ κρατῶν προήει αὐτὸς, ἵππῳ ὑψαύχενι ἔποχος, κόδιστος καὶ κόσμους τοὺς βασιλικοὺς περιφανῶς περικείμενος. Παρείπετο δέ οἱ καὶ ὁ τοῦ θριάμβου αἴτιος Κοντοστέφανος, ὑμνούμενος τῆς νίκης, τοῦ δεξιοῦ μακαριζόμενος ἀγωνίσματος. Εἰς δὲ τὸν μέγαν νεὼν εἰσιὼν καὶ τοῦ παντὸς ἐνώπιον λεὼ τὴν τοῦ Κυρίου λαλήσας αἴνεσιν, πρόεισιν ἐκεῖθεν εἰς τὰ βασίλεια. Ὥσπερ δὲ τόξον ἀνιεὶς ἑαυτὸν τῆς ἄγαν τάσεως διεχεῖτο ἵππων ἁμίλλαις.»

Ἀλλ' αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τοῦ Μανουὴλ εὐτυχὴς ἐπιχείρησις. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων Ἀμαλαρίχου εἰς ἐκστρατείαν τινὰ, ἥτις δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἡ μᾶλλον ἀσύνετος τῶν πράξεων αὐτοῦ. Ὁ Ἀμαλάριχος εἶχεν ἐπανειλημμένως ἀναμιχθῇ εἰς τὰ τῆς Αἰγύπτου πράγματα, ὠφελούμενος ἐκ τῶν ἐμφυλίων διενέξεων τοῦ ὅλως παρακμάσαντος αὐτόθι μωαμεθανισμοῦ. Οὐ μόνον οἱ φατιμίδαι χαλίφαι, ἀλλὰ καὶ οἱ κληρονομικοὶ καταστάντες βεζύραι αὐτῶν εἶχον παντελῶς ἐξαχρειωθῇ. Κατὰ τοῦ τότε βεζύρου Σαβὲρ εἶχεν ἐγερθῇ ἀντίπαλος φοβερὸς, ὁ Δαργὰμ, εἷς τῶν κυριωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, ὅστις καὶ ἐξέωσε τὸν Σαβέρ. Ὁ τελευταῖος

οὗτος ἐζήτησε κατ' ἀρχὰς τὴν βοήθειαν τοῦ Νουρεδδίν· καὶ τῷόντι ὁ Νουρεδδὶν διὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Σιρκοὺχ, κατετρόπωσε τὸν Δαργάμ. Ἀλλ' ὁ Σαβὲρ πιεζόμενος ὑπὸ τῶν ὑπερόγκων ἀξιώσεων τῶν συμμάχων αὐτοῦ καὶ ἑπομένως κινδυνεύσας νὰ ἀπολέσῃ δι' αὐτῶν τὴν ἀρχὴν, ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἀμαλαρίχου· καὶ ἐπελθόντος τούτου τῷ 1164 μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς, κατεπείσθη ὁ τοῦ σουλτάνου τῆς Συρίας στρατηγὸς νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀφοῦ ὅμως ἔλαβε τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ τῷ 1167 ὁ Σιρκοὺχ ἀπεστάλη αὖθις ὑπὸ τοῦ Νουρεδδὶν ἐπὶ τῷ ἀπαρακαλύπτῳ ἤδη σκοπῷ τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν χώραν. Πάλιν δὲ ἐπελθόντος τοῦ Ἀμαλαρίχου εἰς βοήθειαν τῶν Αἰγυπτίων, ἠναγκάσθη ὁ τῆς Συρίας στρατηγὸς νὰ ἀπέλθῃ ἄπρακτος. Τότε ὅμως ὁ Ἀμαλάριχος ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ κατακτήσῃ αὐτὸς τὴν χώραν, ἣν δὶς ἔσωσεν ἀπὸ τοῦ Νουρεδδίν. Καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν συνδρομὴν τοῦ Μανουὴλ, μετὰ τοῦ ὁποίου συνῆψεν ἤδη, ὡς προείπομεν, καὶ δεσμὸν κηδεστίας. Πῶς ὁ Μανουὴλ ἀπεφάσισε νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἀκατανόητον. Ἦτο πρόδηλον ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἔμελλε νὰ ἀπαντήσῃ δυςκολίας μεγάλας διά τε τὴν δυςπιστίαν ἥτις δὲν ἔπαυσεν ἐπικρατοῦσα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Φράγκων, καὶ διὰ τὴν πιθανωτάτην ἐπέμβασιν τοῦ Νουρεδδὶν μετὰ τοῦ ὁποίου ἦτο φυσικὸν νὰ συμμαχήσωσιν ἤδη οἱ Αἰγύπτιοι κατὰ τῶν ἀπειλούντων νὰ κατακτήσωσιν αὐτοὺς χριστιανῶν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ἡ ἐπιχείρησις, ἡ κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ἤθελε γίνει πρὸς ὄφελος τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων, παρεκτὸς ἂν ὁ Μανουὴλ διενοεῖτο νὰ ἀφαιρέσῃ αὐτὴν διὰ νέου πολέμου ἀπὸ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ, ὅπερ ἤθελεν εἶναι ἡ ἐσχάτη πλάνη. Οὐδὲν ἧττον παρεσκεύασε δύναμιν μεγάλην πεζικὴν καὶ ναυτικὴν, καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὴν τῷ 1170 ὑπὸ τὸν γενναῖον καὶ δεξιὸν Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανον εἰς τὰ παράλια τῆς Συρίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀμαλάριχος, μαθὼν τὰς μεγάλας προπαρασκευὰς τοῦ βασιλέως καὶ ὑποπτεύσας μήπως ἡ ἐπικουρία αὕτη σκοπὸν εἶχε μᾶλλον τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου πρὸς ὄφελος τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἐστράτευσε μόνος ἀπὸ τοῦ 1168 κατὰ τῆς χώρας ἐκείνης. Ἀλλ' ἐμβαλόντος τρίτην φορὰν τοῦ Σιρκοὺχ εἰς Αἴγυπτον

μετὰ στρατοῦ φοβεροῦ, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ κακῶς ἔχων εἰς τὰ ἴδια. Καὶ ἤδη συνταχθέντων τῶν Αἰγυπτίων μετὰ τῶν Τούρκων τῆς Συρίας, φονεύεται μὲν ὁ Σαβὲρ, ἀναγορεύεται δὲ ὑπὸ τοῦ καλίφου βεζύρης ὁ Σιρκούχ. Μετὰ δύο δὲ μῆνας ἀποθανόντος αἰφνιδίως τοῦ Σιρκοὺχ, προεχειρίσθη ἀντ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ καλίφου ὁ νεώτατος τῶν ἐμιρῶν τοῦ στρατοῦ τοῦ Νουρεδδὶν, ὀνόματι Σαλαδδὶν, ὅςτις, ὢν μόλις τριακοντούτης, ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ καταπλήξῃ ἀνατολὴν καὶ δύσιν διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῷ 1170 ἔφθασε τελευταῖον εἰς Πτολεμαΐδα ὁ ἑλληνικὸς στόλος. Ἐκεῖ ἀπεφασίσθη νὰ ἐξακολουθήσῃ ὁ ἀγὼν, καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἐπεχείρησεν ἤδη ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Κοντοστεφάνου τὴν πολιορκίαν τῆς Δαμιέττας, ἥτις κεῖται παρὰ τὴν δυτικὴν ὄχθην τοῦ Νείλου, καὶ εἶναι ἡ ἀρχαία Ταμίαθις. Ἐπὶ πεντήκοντα ὅλας ἡμέρας ματαίως ἠγωνίσθησαν νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν ταύτην διὰ τὴν ὀλίγην προθυμίαν τῶν Λατίνων, ὡς βεβαιοῦσιν οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι. Τότε ὁ Κοντοστέφανος, βλέπων ὅτι πλησιάζουσι νὰ ἐξαντληθῶσι τὰ τρόφιμα τοῦ στρατοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν ἔφοδον ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν συμμάχων του. Καθ' ἣν ὅμως στιγμὴν ἡτοιμάζετο νὰ δώσῃ τὸ σύνθημα τοῦ ἀγῶνος, ὁ Ἀμαλάριχος τῷ ἀνήγγειλεν ὅτι συνωμολόγησεν ἰδίαν εἰρήνην πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, ὥςτε οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπέλθωσιν ἄπρακτοι.

Ἔτι δὲ ὀλιγώτερον συνετὴ ὑπῆρξεν ἡ ῥῆξις εἰς ἣν ὁ Μανουὴλ περιῆλθε πρὸς τοὺς Ἐνετούς. Πολλὰς ἀφορμὰς δυςαρεσκείας εἶχε λάβει βεβαίως πρὸς τὴν πολιτείαν ἐκείνην, ἥτις ἐνῷ τοσαῦτα ἐπέτυχε προνόμια, οὐ μόνον δὲν ἐτήρει τὰ συντεθειμένα, ἀλλὰ καὶ ἐπανειλημμένως ἐπρόδωκε τὰ πολυτιμότατα τοῦ κράτους συμφέροντα. Ἀφοῦ ὅμως ἅπαξ ἐγένετο τὸ λάθος τοῦ νὰ συνομολογηθῇ ἡ ἐπιζήμιος αὕτη συμμαχία, τὸ συνετώτερον, ὅπως εἶχον ἤδη τὰ πράγματα, ἦτο νὰ οἰκονομηθῇ ἡ ὕβρις αὐτῶν καὶ ἡ ἐπιβουλὴ, ἄχρις οὗ ἐπέλθωσιν εὐμενέστεραι περιστάσεις, καὶ νὰ μὴν αὐξήσωσιν αἱ δυςχέρειαι διὰ τῆς εἰς τοσούτους ἐχθροὺς προςθήκης πολεμίου ἐπικινδυνοτέρου ἴσως πάντων τῶν λοιπῶν. Ἀλλ' ὁ Μανουὴλ δὲν ἤκουσε τὴν φωνὴν ταύτην τῆς φρονήσεως· καὶ τῷ 1170 περιεπλάκη εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς, αἵτινες δὲν ἠδύναντο

είμὴ νὰ ἐπαγάγωσι τὸν πόλεμον. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο σπεῖρά τις τυχοδιωκτῶν, ἐν οἷς ἦσαν καὶ Ἐνετοὶ οὐκ ὀλίγοι, ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορείου τῶν Γενουαίων καὶ κατέστρεψαν τὰς οἰκίας αὐτῶν. Ὁ βασιλεὺς διέταξε τὴν ἀνόρθωσιν τῶν κατεδαφισθέντων, καὶ τὴν ἀποζημίωσιν τῶν παθόντων, ἐπιῤῥίψας πᾶσαν τὴν εὐθύνην τῶν γενομένων ἐπὶ τῆς ἐνετικῆς ἀποικίας. Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ὑπῆρξεν ἀμέτοχος τοῦ ληστρικοῦ ἐκείνου κινήματος, ὅτι αὐτοὶ οἱ Γενουαῖοι βραδύτερον ἀπήλλαξαν τοὺς Ἐνετοὺς πάσης τῶν γενομένων εὐθύνης, καὶ ὅτι ὁ Μανουὴλ δὲν ἐκίνησε τὴν ὑπόθεσιν ταύτην εἰμὴ ἵνα λάβῃ ἀπὸ τῆς πλουσίας ἐνετικῆς ἀποικίας χρήματά τινα τῶν ὁποίων εἶχεν ἀνάγκην ἕνεκα τῶν ἀδιακόπων πολέμων καὶ τῆς ἀσωτίας τοῦ βίου αὐτοῦ. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Ἐνετοὶ εἶχον πράξει ὅ,τι ἦτο δυνατὸν ἵνα ἐξαντλήσωσι τὴν ὑπομονὴν τοῦ βασιλέως, ὅςτις, παροξυνθεὶς εὐλόγως, δὲν ἐδίστασε νὰ μεταχειρισθῇ ὡςαύτως πάντα τρόπον ἵνα τοὺς ἐκδικηθῇ. Ὁ δόγης τῆς Ἐνετίας Βιτάλης Μικιέλης ἀπήντησεν εἰς τὴν περὶ ἀποζημιώσεως ἀπαίτησιν τοῦ Μανουὴλ δι' ἀπαγορεύσεως πάσης μετὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐμπορίας. Ὁ Μανουὴλ, ὅςτις ἤθελε μὲν νὰ ταπεινώσῃ τοὺς Ἐνετοὺς ἐμπόρους καὶ νὰ λάβῃ παρ' αὐτῶν χρηματικὴν ἀποζημίωσιν, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ καταντήσῃ εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Ἐνετικὴν πολιτείαν, ἠγωνίσθη νὰ κατευνάσῃ τὸν δόγην πέμψας ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις οἵτινες προέτρεψαν αὐτὸν νὰ ἄρῃ τὴν τῆς ἐμπορίας ἀπαγόρευσιν, ὑποσχόμενοι ὅτι τοῦ λοιποῦ οἱ Ἐνετοὶ θέλουσιν εἶναι οἱ μόνοι τῶν ἑλληνικῶν συναλλαγῶν κύριοι. Οἱ δυτικοὶ ἱστοροῦντες ταῦτα θέλουσι νὰ τὰ παραστήσωσιν ὡς νέαν τοῦ Μανουὴλ ἐπιβουλὴν, καὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ δόγης, μηδένα ὑποπτεύσας κίνδυνον, ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ κράτος μετὰ δύο πρέσβεων 20,000 Ἐνετῶν, οἵτινες συνεπήγοντο καὶ χρήματα πρὸς ἐπανάληψιν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἀλλ' οἱ δισμύριοι οὗτοι Ἐνετοὶ δὲν συνεπήγοντο μόνον χρήματα, συνεπήγοντο καὶ ὅπλα· ὥςτε ἦτο πρόδηλον ὅτι δὲν ἀπεστάλησαν ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπαναλάβωσι τὰς εἰρηνικὰς τοῦ ἐμπορίου σχέσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἐν ἀνάγκῃ βιαίαν εἰς τὰ πράγματα τοῦ κράτους ἐπέμβασιν. Πρόδηλον δὲ ὑπῆρχεν ὡςαύτως ὅτι ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἦτο δυνα-

τὸν νὰ ἀνεχθῇ τὴν ἐν τῇ βασιλευούσῃ παρουσίαν στρατοῦ εἰκοσακιςχιλίων ἀνδρῶν οὐχὶ φιλικῶς πρὸς τὸ κράτος διακειμένων. Δὲν λέγομεν ταῦτα ἵνα δικαιολογήσωμεν ὅσα μετ' οὐ πολὺ ἐνήργησεν ὁ βασιλεὺς Μανουήλ. Νομίζομεν ὅμως ἀναμφισβήτητον ὅτι ἂν αὐτὸς ἀπώλεσε τὴν ὑπομονήν του, οὐδ' οἱ Ἐνετοὶ προςηνέχθησαν μετὰ τῆς ἀποδιδομένης εἰς αὐτοὺς εἰλικρινείας, πολιτευθέντες ἀπ' ἐναντίας εἰς τρόπον ὅςτις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ παροξύνῃ τὰ πράγματα, ἀντὶ νὰ τὰ κατευνάσῃ.

Τῳόντι τῇ 12 μαρτίου 1171 βασιλικὸν διάταγμα παρήγγειλε νὰ συλληφθῶσιν ἅπαντες οἱ ἐν τῷ κράτει Ἐνετοὶ καὶ νὰ δημευθῶσιν αἱ περιουσίαι αὐτῶν. Τὸ διάταγμα ἐξετελέσθη πάραυτα, καὶ ἐν μόνῃ τῇ πρωτευούσῃ συνελήφθησαν δεκακιςχίλιοι ἄνδρες. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Ἐνετία ἐκήρυξεν ἕνεκα τούτου πόλεμον κατὰ τοῦ κράτους, καὶ μετ' οὐ πολὺ προςέβαλε τὰς παραλίας αὐτοῦ νήσους, ἰδίως τὴν Εὔβοιαν καὶ τὴν Χίον. Πλὴν τούτου ἡ Ἐνετία ὑπεκίνησε τοὺς Σέρβους κατὰ τῶν Βυζαντινῶν, καὶ συνεμάχησε μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Φριδερίκου τῷ 1174, καὶ συνωμολόγησε τῷ 1175 συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν μετὰ τῶν Νορμαννῶν· ὥςτε ὁ Μανουήλ, τοῦ ὁποίου ὁ στόλος εἰς μάτην εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἶχεν ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τῶν Ἐνετῶν περὶ Μαλέαν, ἐνόησεν ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὴν τριπλῆν ἐκείνην συμμαχίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ οἱ Πισᾶται ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ προςβάλωσιν αὐτόν. Καὶ ἐνέδωκε λοιπὸν ὑποσχεθεὶς νὰ πληρώσῃ, εἰς διαφόρους δόσεις, λόγῳ ἀποζημιώσεως, ἓν ἑκατομμύριον καὶ πεντακοσίας χιλιάδας χρυσῶν καὶ νὰ διατηρῇ εἰς τὸ ἑξῆς πιστῶς τὰ παραχωρηθέντα προνόμια. Οἱ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντες Πισᾶται εἶχον περιέλθει ἔτι ἀπὸ τοῦ 1162 εἰς ῥῆξιν πρός τε τὸ κράτος καὶ πρὸς τοὺς ἐν αὐτῷ ἐγκατασταθέντες Γενουαίους. Ἐντεῦθεν οἱ μὲν Πισᾶται ἐξώσθησαν τῆς πόλεως, οἱ δὲ Γενουαῖοι ἀνεχώρησαν οἴκοθεν καθὸ μὴ εὑρίσκοντες ἐν αὐτῇ τὴν ἀπαιτουμένην ἀσφάλειαν καὶ προστασίαν. Κατὰ δὲ τὸ 1175, ὅτε συνωμολογήθη ἡ πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς εἰρήνη, ἐγένοντο αὖθις δεκτοὶ ἐντὸς τοῦ κράτους οἱ ἄποικοι καὶ τῶν δύο ἐκείνων πόλεων μετὰ τῶν ἀρχαίων καὶ ἐν μέρει μετὰ νέων προνομίων. Πᾶσαι λοιπὸν αἱ προςπάθειαι ὅσας ἐποίουν οἱ βασιλεῖς ἵνα ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τῶν ξέ-

νων ἐκείνων, καὶ ἰδίως πάντα τὰ ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ γενόμενα, δὲν ἀπέληξαν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὸν ζυγὸν ἐπαχθέστερον. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἰταλῶν οἵτινες ἦσαν ἐγκατεστημένοι ἐν μόνῃ τῇ βασιλευούσῃ, ὑπερέβαινε τὰς 60,000 ἀνδρῶν, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν Ἐνετοί, ἅπαντες δέ, ὡς ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, οὐχὶ εἰρηνικοὶ κάτοικοι καὶ πιστοὶ τοῦ βασιλέως σύμμαχοι.

Μάλιστα δὲ ἀτυχὴς ἀπέβη ὁ τελευταῖος κατὰ Τούρκων ἀγών, 1174—1176, διά τε τὴν ἐξάντλησιν τῶν πόρων τοῦ κράτους καὶ τὴν προβεβηκυῖαν τοῦ βασιλέως ἡλικίαν. Ὁ πόλεμος οὗτος ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς αἰτίας δι' ἃς ὁ Μανουὴλ εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ ἐνδώσῃ εἰς ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Ἰταλῶν. Οἱ δὲ Τοῦρκοι εἶχον παραβιάσει ἐπανειλημμένως τὰς πρὸς αὐτὸν συνθήκας, διότι ἤξευρον αὐτὸν ἀπησχολημένον ὑπὸ τῶν δυτικῶν ἐκείνων περισπασμῶν· ὥςτε ἅμα ἀπαλλαγεὶς τῶν περισπασμῶν τούτων ἐδέησε νὰ στρατεύσῃ κατὰ τοῦ σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου. Καὶ πρῶτον ἀνέκτησε τὸ Δορύλαιον καὶ τὸ Σούβλεον. Τότε ὁ σουλτάνος προέτεινε νὰ συμβιβασθῇ, διότι ἔμαθεν αὐτὸν ἐπερχόμενον μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς· ἀλλ' ὁ Μανουὴλ ἀπήντησεν ὅτι δὲν θέλει συνομολογήσει εἰρήνην εἰμὴ ἐντὸς τοῦ Ἰκονίου. Εἶχε δὲ ἀναχωρήσει ἀπὸ τοῦ Μυριοκεφάλου, φρουρίου παλαιοῦ καὶ ἀοικήτου, κειμένου παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Μαιάνδρου, καὶ εἶχε πράξει τὸ λάθος νὰ εἰσέλθῃ μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ, συνεπαγόμενος καὶ ἀμάξας πολλὰς καὶ πολιορκητικὰς μηχανάς, εἰς τὰς δυςχωρίας αἵτινες ὠνομάζοντο κλεισοῦραι τοῦ Τζυβρίτζη. Ἡ ἐμπροσθοφυλακή, ὑπὸ ἡγεμόνας τὸν Ἰωάννην καὶ Ἀνδρόνικον Ἄγγελον, εἶχεν ἤδη ἐξέλθει τῶν δυςχωριῶν, καὶ καταβῆ εἰς τὴν πεδιάδα, ὅτε αἴφνης ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες εἶχον ἐγκαίρως καταλάβει ὅλα τὰ ὑψώματα. Ὁ γυναικάδελφος τοῦ βασιλέως Βαλδουΐνος, ὅςτις ἦγε τὸ δεξιὸν κέρας, ἠγωνίσθη εἰς μάτην νὰ διελάσῃ διὰ τῶν στενῶν μετὰ τῶν τεταγμένων ὑπ' αὐτὸν λατίνων ἱπποτῶν. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἔπεσε μὲν ὁ Βαλδουΐνος, τὰ δὲ λείψανα τῆς μοίρας αὐτοῦ ὑποχωρήσαντα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀγόμενα τάγματα, περιήγαγον αὐτὰ εἰς δεινὴν ἀταξίαν· τὸ πεζικὸν κατεπατήθη ὑπὸ τῶν ἵππων καὶ τῶν φορτηγῶν ζώων·

αἱ ἐπισωρευθεῖσαι ἅμαξαι διεκώλυσαν πᾶσαν ἐπιστροφὴν, καὶ ἔπειτα οἱ Τοῦρκοι εἶχον καταλάβει ἤδη ὅλας τὰς διόδους. Τὴν στιγμὴν ταύτην ἔρχεται ἕτερον πολεμίων στῖφος, συνεπαγόμενον ἐπὶ αἰχμῆς λόγχης τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀνδρονίκου Βατάτζη, ἀνεψιοῦ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντος ὑπ᾽ αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐν Ἀμασείᾳ Τούρκων. Ἡ θέα τοῦ οἰκτροῦ ἐκείνου τῶν πολεμίων τροπαίου ηὔξησε τὴν ταραχὴν καὶ τὴν ἀθυμίαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς, βλέπων ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ σώσῃ ὁλόκληρον τὸν στρατὸν, ὁρμᾷ μετὰ ὀλίγων τῶν γενναιοτέρων πρὸς τὰς πυκνοτέρας τῶν πολεμίων τάξεις καὶ ἀγωνισθεὶς ὅπως ἐν τῇ νεότητι ἠγωνίζετο, καὶ λαβὼν τραύματα πολλὰ, κατώρθωσεν οὐδὲν ἧττον νὰ διαπεράσῃ καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν αὐτοῦ, εἰς ἣν προςῆλθον καὶ ὅσοι ἄλλοι ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν ἀπὸ τῆς δεινῆς ταύτης συμφορᾶς. Καὶ τὴν μὲν ἐπελθοῦσαν νύκτα οἱ βάρβαροι ἀσχοληθέντες εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν σκευῶν καὶ τῶν νεκρῶν, δὲν ἠνώχλησαν τὸ μικρὸν ἐκεῖνο στρατόπεδον· τὴν δὲ ἐπιοῦσαν πρωῒ περιέζωσαν αὐτὸ πανταχόθεν, οὐδὲ ἐφαίνετο ὑπολιπομένη ἐλπὶς σωτηρίας, ὅτε αἴφνης ὁ σουλτάνος ὑπέβαλε λόγους εἰρήνης. Οἱ προταθέντες ὅροι δὲν ἦσαν ὅσον ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ τις τραχεῖς ὡς ἐκ τῆς προηγηθείσης ὀλεθρίας ἥττης. Πρὸ πάντων ὁ Ἀζεδδὶν ἀπήτησε τὴν καταστροφὴν τοῦ Συυβλέου καὶ τοῦ Δορυλαίου· ὁ δὲ Μανουὴλ ἀποδεξάμενος ἐξ ἀνάγκης τὰ ζητούμενα, ἔσπευσε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πρὸς τὰ ἴδια ἐπιστροφήν. Μόλις ὅμως εἶχε διέλθει ἐκ νέου τὸ στενὸν καὶ ἡ ὀπισθοφυλακὴ αὐτοῦ προςεβλήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ παράβασιν τῶν συντεθειμένων. Τούτου ἕνεκα καὶ ὁ Μανουὴλ δὲν ἐτήρησεν ἀκριβῶς τὰς γενομένας συνθήκας, ἀποποιηθεὶς μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὴν βασιλεύουσαν τὴν καθαίρεσιν τοῦ Δορυλαίου. Ἐντεῦθεν δὲ παροργισθεὶς ὁ σουλτάνος ἐπεχείρησε διὰ στρατοῦ 24,000 ἀνδρῶν τὴν λεηλασίαν πάσης τῆς χώρας μέχρι τῆς θαλάσσης, δηώσας ἰδίως τὰς Τράλλεις καὶ τὴν ἐν Καρίᾳ Ἀντιόχειαν. Ὁ βασιλεὺς πάσχων ἔτι ἐκ τῶν πληγῶν αὐτοῦ, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ ἀνέθηκε τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸν Ἰωάννην Βατάτζην καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Δούκαν, οἵτινες ἐπέτυχον νὰ διαλύσωσι καὶ καταστρέψωσι τὸν τουρκικὸν στρατόν. Ἐξηκολούθησαν δὲ αἱ ἐχθροπραξίαι αὗται μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μανουὴλ τοῦ συμβάντος ἐν

Ἰθάκην (Θακοῦ,) χαρίεσσαν καὶ πολύδενδρον· Κέρκυραν (Κορφὸς), μεγάλην καὶ ἀκμάζουσαν πόλιν, ἔχουσαν φρούριον ἐπὶ βράχου δυςβάτου καὶ γενναίους Ἕλληνας κατοίκους· Κεφαλληνίαν (Τζεφαλούνια), καλῶς κατῳκημένην, καὶ τὴν τριγωνοειδῆ Λευκάδα. Ἐν Ἀλβανίᾳ μνημονεύει πρὸς τοῖς ἄλλοις τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς πόλεως Ἀχρίδος. Ἔπειτα ἀναφέρονται αἱ Μακεδονικαὶ πόλεις Σκόπια, Σέῤῥαι, Δράμα, Χρυσόπολις καὶ ἄλλαι, ἔτι δὲ καὶ λεωφόροι, οἷον ἡ ἀπὸ Δυῤῥαχίου εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Βελιγράδιον ἄγουσα. Μετ' ἔπειτα ὁ Ἐδρισῆς ὀνομάζει τὴν Δρυνόπολιν (Ἀδερνόπολι), τὰ Ἰωάννινα, τὰ ὁποῖα ὀνομάζει Ἰάλνα, καὶ λέγει ὑψηλῶς κείμενα, ἱκανῶς κατοικούμενα καὶ ὑπὸ ὕδατος περιεστοιχισμένα, τὴν Καστορίαν, κειμένην μὲν παρὰ λίμνην πλήθουσαν ἰχθύων, πολυάνθρωπον δὲ καὶ ὑπὸ κωμῶν ἐστεφανωμένην· τὰ Τρίκαλα (Ταρούφνικα) ἐν πεδίῳ ἀμπελοφύτῳ, τὴν Λάρισσαν, πόλιν ἀξιόλογον ἔχουσαν πολλὰς σιτοφόρους καὶ οἰνοφόρους γαίας, καὶ τὸ ἀξιόλογον ἐμπορεῖον τοῦ Ἁλμυροῦ. Περὶ Ἀθηνῶν παρατηρεῖ ὅτι εἶναι πόλις πολυάνθρωπος, περιεστοιχισμένη ὑπὸ κήπων καὶ σιτοφόρων πεδίων. Ἀναφέρει ἐπὶ τῆς Εὐβοίας διαφόρους πόλεις· προςέτι τὴν Δημητριάδα (Δεμετριάνα), πόλιν μικρὰν μὲν ἀλλ' ἱκανῶς κατῳκημένην, τὸν Πλαταμῶνα, εὐλίμενον, εὔφορον καὶ ἔχοντα ὑψηλὰς καὶ ὡραίας οἰκίας, τὴν Κύτρον, ὀχυρὸν καὶ πολυάνθρωπον ἐμπορεῖον, τελευταῖον τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἄλλας πόλεις. Εἰς τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν πανήγυριν, ἥτις ἐτελεῖτο ἐν Θεσσαλονίκῃ κατὰ μῆνα ὀκτώβριον διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ προστάτου αὐτῆς ἁγίου Δημητρίου συνέῤῥεον, κατ' ἄλλας συγχρόνους μαρτυρίας, Ἕλληνες ἰδίως Θηβαῖοι μεταξουργοί, καὶ προςέτι Σλαῦοι, Ἰταλοί, Γάλλοι, Ἱσπανοὶ καὶ Ἀσιανοί. Περιγράφει δὲ ὁ γεωγράφος ἡμῶν καὶ τὴν διὰ θαλάσσης ἀπὸ Δυῤῥαχίου μέχρι Κωνσταντινουπόλεως ὁδόν. Περὶ μικρᾶς Ἀσίας ὁμιλῶν λέγει τὴν Τραπεζοῦντα πρωτεύουσαν τῶν αὐτόθι ἑλληνικῶν κτήσεων, καὶ περίφημον διὰ τὰ πρωτεῖα ἅτινα οἱ βασιλεῖς αὐτῆς, ὅ ἐστι οἱ κληρονομικοὶ διοικηταί, εἶχον ἀείποτε ὡς πρὸς τοὺς διοικητὰς τῶν παρακειμένων χωρῶν.

Τοσαῦτα ἐν κεφαλαίῳ τὰ παρὰ τοῦ Ἐδρισῆ ἀπομνημονευόμενα. Αἱ δὲ πληροφορίαι τὰς ὁποίας δίδει περὶ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς εὐπορίας τῶν διαφόρων τοῦ κράτους πόλεων, δέον νὰ συμπληρω-

θῶσι διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, ὅστις ὁμιλῶν περὶ τῶν χρόνων τοῦ Μανουὴλ λέγει, καθάπερ ἠξεύρομεν ἤδη, ὅτι «εὐανδροῦσα ἦν ἡ Ῥωμαίων πᾶσα τὸ τότε καιροῦ καὶ τρέφουσα ἄνδρας ἡρωϊκὴν ἐνδεικνυμένους ἀλκήν.» Πλὴν τούτου εἰς τὸν Ἐδρισῆν δὲν εὑρίσκομεν τί ἀπέγινεν ἡ λαμπρὰ τῶν Θηβῶν πόλις μετὰ τὴν δήωσιν ἣν ὑπέστη ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ῥογέρου Β'· παρὰ τοῦ Νικήτα δὲ μανθάνομεν ὅτι τῷ 1195, μεταξὺ τῶν δώρων τὰ ὁποῖα οἱ ἐν Ἰκονίῳ Τοῦρκοι ἀπήτησαν νὰ πέμπωνται εἰς αὐτοὺς κατ' ἔτος, ἦσαν καὶ τεσσαράκοντα μεταξωτὰ ὑφάσματα «ἅπερ ἐκ Θηβῶν ἑπταπύλων βασιλεῖ κεχορήγηται», ἐξ οὗ δῆλον ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν Θηβῶν ἀνίδρυσαν αὖθις τὰ περιώνυμα αὐτῶν μεταξουργεῖα. Ἐκ τῶν πληροφοριῶν λοιπὸν τούτων διδασκόμεθα μέχρι τινὸς ὅτι ἐν τῇ δωδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἡ εὐπορία τοῦ κράτους ἦτο ἱκανή, καὶ ὁ πληθυσμὸς οὐκ ὀλίγος. Ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη, ἐξ ὅσων διὰ μακρῶν εἴπομεν ἐν τῷ τέλει τοῦ προηγουμένου βιβλίου, ὅτι ὁ ὁπωσοῦν πυκνὸς οὗτος πληθυσμὸς πολὺ ἀπεῖχε τοῦ νὰ ἦναι γνήσιος ἑλληνικὸς, μάλιστα εἰς τὰς βορειοτέρας χώρας. Ἐκεῖ κατῴκουν πρὸ καιροῦ μετὰ Ἑλλήνων ἢ ἐξελληνισθέντων φύλων καλουμένων πάντοτε εἰς τὴν ἐπίσημον τοὐλάχιστον γλῶσσαν *Ῥωμαίων*, πρῶτον μὲν οἱ πρὸ αἰώνων ἀποκατασταθέντες αὐτόθι Σλαῦοι, ἔπειτα δὲ οἱ Βλάχοι καὶ οἱ Ἀλβανοί· προσέτι οὐκ ὀλίγοι ἁπανταχοῦ Ἰουδαῖοι, Ἀρμένιοι, ἄποικοι Ἰταλοὶ, ἕτεροι Φράγκοι καὶ Νορμαννοὶ, οἵτινες ἐν τῇ βασιλικῇ ὑπηρεσίᾳ ὄντες, πολλάκις παρέμενον διαρκῶς ἐν τῷ κράτει, οἷοι ἦσαν λ. χ. οἱ καὶ ἄλλοτε μνημονευθέντες Ῥαοὺλ καὶ Πετραλεῖφαι· τελευταῖον ἔμποροι ἐξ Ἱσπανίας, Ῥωσίας, χριστιανικῆς Γεωργίας καὶ τῶν μωαμεθανικῶν χωρῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Τὸ δὲ πολυμιγὲς τοῦτο τῶν κατοίκων συνετέλει πολὺ εἰς τὴν ἐξασθένησιν τοῦ κράτους. Εἰς τὴν μετ' ὀλίγον συμβᾶσαν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σικελῶν, καὶ ἐπὶ τῆς τρίτης σταυροφορίας, θέλομεν ἴδει τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ἀρμενίους, μάλιστα δὲ τοὺς Ἀρμενίους, ἀναφανδὸν συντασσομένους μετὰ τῶν πολεμίων. Κατ' εὐτυχίαν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ὁ πληθυσμὸς ἦτο καθαρώτερος. Οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἔμποροι δὲν ἦσαν πολυάριθμοι, οἱ δὲ Βλάχοι καὶ οἱ Σλαῦοι ἦσαν ὁμολογουμένως πολὺ

τῶν ἰθαγενῶν εὐαριθμότεροι. Καθαρώτατος δὲ ἦτο ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἤτοι πρὸ τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως, εἰς τὰς νήσους, διότι οἱ Ἄραβες καίτοι ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἐπιδραμόντες εἰς αὐτὰς, μάλιστα δὲ ἐνόσῳ ἐκυριάρχουν τῆς Κρήτης, δὲν φαίνονται οὐδαμοῦ αὐτῶν μονίμως καταστασταθέντες.

Πολλαὶ δὲν εἶναι οὐδ' αἱ περὶ τῆς ἐπαρχιακῆς τοῦ κράτους διοικήσεως σωζόμεναι εἰδήσεις. Τινὲς τῶν πόλεων διετήρουν ἔκπαλαι ἢ ἐκτήσαντο κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους οὐκ ὀλίγα δίκαια καὶ προνόμια. Τοῦτο γινώσκομεν ἀκριβῶς ὁπωςοῦν περὶ Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ ὑπομνηστικοῦ εἰς τὸν βασιλέα κύριον Ἀλέξιον Κομνηνὸν τὸν Γ'. τοῦ ὑποβληθέντος εἰς αὐτὸν τῷ 1198 ὑπὸ τῆς πόλεως ταύτης, συνταχθέντος δὲ ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιερέως αὐτῆς Μιχαὴλ Χωνιάτου, περὶ οὗ οὐκ ὀλίγα θέλομεν εἴπει κατωτέρω. Κατὰ τὸ ὑπομνηστικὸν τοῦτο ὁ στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα οὐδὲ νὰ εἰςέλθῃ εἰς τὴν τῶν Ἀθηνῶν πόλιν, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ εἰςπράξῃ φόρους, ἢ νὰ μετέλθῃ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν ἀντὶ τῶν ἀρχόντων. Καὶ ἐπὶ αὐτῶν τῶν ἐκτάκτων φορολογιῶν τῶν ὁριζομένων διὰ τὴν τοῦ στόλου συντήρησιν, τὸ ἐπιβάλλον εἰς τὰς Ἀθήνας μέρος ἦτο, δυνάμει τοῦ παναρχαίου αὐτῶν προνομίου, ἐλάχιστον. Ἂν τὰ δικαιώματα ταῦτα κατεπατοῦντο ἐπὶ τῶν πρώτων Κομνηνῶν, ὅπως ἐγένετο ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου Γ'. βραδύτερον, ὅτε καὶ θέλομεν ὁμιλήσει περὶ τῶν καταχρήσεων τούτων, δὲν γνωρίζομεν· ὁπωςδήποτε ὅμως ἀξιομνημόνευτος εἶναι ἡ ἐξαιρετικὴ αὕτη περιποίησις ἣν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀπένεμε πάντοτε εἰς τὴν πόλιν ταύτην τῶν ἐνδόξων ἀναμνήσεων. Φαίνεται δὲ ὅτι αἱ Ἀθῆναι συνετήρουν ἔτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δημόσια παιδευτήρια ὀνομαστὰ καθ' ὅλην τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν. Ὁ Παγκρατίδης Δαβὶδ Β'. ὁ ἀπὸ τοῦ 1088 μέχρι τοῦ 1125 ἄρξας τῆς Γεωργίας, εἶχε διατάξει ὥςτε κατ' ἔτος εἴκοσι Γεωργιανοὶ νέοι, διακρινόμενοι ἐπὶ εὐφυΐᾳ, νὰ πέμπωνται εἰς Ἀθήνας ἵνα διδαχθῶσιν αὐτόθι τὴν ῥωμαϊκὴν καὶ ἑλληνικὴν σοφίαν. Καὶ μεταξὺ τῶν νέων τούτων φημίζεται εἷς μάλιστα μέγα ἀποκτήσας ὄνομα ἐν τῇ Γεωργίᾳ ὡς ἐπικὸς ποιητὴς καὶ βασιλικὸς βιβλιοφύλαξ. Ἀλλὰ καὶ ἐκ δυσμῶν

ἀναφέρονται ἰδίως Ἄγγλοι τινὲς ἀναζητήσαντες ἐν Ἀθήναις ἀνωτέραν ἐπιστημονικὴν παίδευσιν. Ὁ μάγιστρος Αἰγίδιος, περιώνυμος τῶν χρόνων ἐκείνων ἰατρικὸς συγγραφεύς, ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἀθήναις καὶ ἤκμασεν ἐν Παρισίοις περὶ τὸ **1198** ἔτος. Ἕτερος Ἄγγλος, ὁ μάγιστρος Ἰωάννης Βαζιγγεστόκης, ὅστις ἀπεβίωσε τῷ **1252** ὡς ἀρχιδιάκονος τοῦ Λάϊσεστερ καὶ ἦτο ἐγκρατέστατος τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς, διηγήθη εἰς τὸν αὐτόθι ἐπίσκοπον Ῥοβέρτον ὅτι εἶχε σπουδάσει εἰς Ἀθήνας, καὶ ἔμαθεν αὐτόθι παρὰ ἐγκρίτων Ἑλλήνων διδασκάλων πολλὰ ἄγνωστα εἰς τοὺς Λατίνους πράγματα. Ἐβεβαίου μάλιστα ὁ μάγιστρος Ἰωάννης ὅτι ἰδίως ἐδιδάχθη τὰ βαθύτατα μυστήρια τῆς σχολαστικῆς σοφίας παρά τινος νεάνιδος Κωνσταντίνης, θυγατρὸς τοῦ τότε ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, ἥτις καίτοι μὴ συμπληρώσασα τὸ εἰκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος διέπρεπεν ἐπί τε τῇ ἀρετῇ αὐτῆς καὶ τῇ παιδείᾳ οὐ μόνον περὶ τὴν σοφιστικήν, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν φυσικήν, διότι κατὰ τὸν μάγιστρον προεφήτευε μετὰ πλείστης ἀσφαλείας λιμούς, καταιγίδας, ἐκλείψεις ἡλίου καὶ αὐτοὺς τοὺς σεισμούς. Ὁ Χὸπφ εἰκάζει ὅτι ἡ νέα αὕτη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Μιχαὴλ Χωνιάτου· ἀλλὰ παρατηρεῖ συγχρόνως ὀρθῶς ὅτι ἡ μὲν ἄλλη σοφία ἣν ὁ μάγιστρος Ἰωάννης ἠρύσθη ἐν Ἀθήναις εἰμπορεῖ νὰ ἦτο ἀξιόλογος, περὶ τὸ ἐτυμολογικὸν ὅμως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐχώλαινεν ὁ ἀνήρ, διότι παρῆγε τὸ ὄνομα *Ἀθῆναι* ἐκ τοῦ στερητικοῦ *α* καὶ τῆς λέξεως *θάνατος*, ἀξιῶν ὅτι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Ἀθῆναι ἦτο ταὐτόσημον τοῦ ἀθάνατος. Ταῦτα περὶ Ἀθηνῶν τὰ ὁποῖα τοσούτῳ μᾶλλον εὐχαρίστως παραθέτομεν ὅσῳ συνήθως ἀλλοίαν ἔχομεν ἰδέαν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς πόλεως ταύτης κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ νὰ προςθέσωμεν ὅτι καθ' ἑτέρας εἰδήσεις, οἱ τότε Ἀθηναῖοι, δὲν ὠφελοῦντο ὡς φαίνεται πολὺ ἐκ τῆς σωζομένης ἐκείνης ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν παιδείας. Διότι ἐπὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ σοφοῦ ἀρχιεπισκόπου Μιχαήλ, φέρονται περὶ αὐτῶν αἱ ἀκόλουθοι πικραὶ κρίσεις. «Τῶν ἀκροωμένων Ἀθήνησιν οὐκέτ' ὄντων φιλομαθῶν, οὐδὲ προςεκκαιόντων τὴν τοῦ λόγου θερμότητα, μᾶλλον δὲ ποιούντων ἐπινυστάζειν, οἷς ὑπόκωφον ἐνδείκνυνται τὴν ἀκρόασιν, ἵνα μὴ λέγω, ὅτι ὅσα καὶ λύρας ὄνος κατὰ τὴν παροιμίαν τοῦ περισσόν τι λέγοντος ἐπιστρέφονται».

Ἀξιόλογα αὐτοτελείας προνόμια ἐνέμετο ὡσαύτως ἡ Μονεμβασία, τὴν ὁποίαν εἴδομεν τοσοῦτον γενναίως ἀποκρούσασαν τὴν ἐπίθεσιν τοῦ νορμαννικοῦ στόλου ἐπὶ Ῥογέρου Β'. Τρία ἐν αὐτῇ ἀρχόντων γένη, ὁ Μαμωνᾶς, ὁ Εὐδαιμονογιάννης (κατὰ συγκοπὴν Μονογιάννης) καὶ ὁ Σοφιανὸς (τοῦ ὁποίου κλάδος ἦσαν οἱ Νοταράδες) ἐπρώτευον τῶν συμπολιτῶν καὶ ἐκυβέρνων τὰ τῆς κοινότητος πράγματα. Καὶ ἤριζον μὲν πρὸς ἄλληλα τὰ γένη ταῦτα, μέχρις οὗ βραδύτερον οἱ Μαμωνάδες κατίσχυσαν τῶν λοιπῶν ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον οἱ τοπικοὶ οὗτοι ἄρχοντες πολλάκις ἀπέκρουσαν τὰς ξενικὰς ἐπιδρομὰς καὶ ἰδίως ἐπὶ μακρὸν ἀντέστησαν εἰς τοὺς κυριαρχήσαντας τῆς Πελοποννήσου Φράγκους.

Τοιαύτας ἀκριβεῖς ὁπωσοῦν εἰδήσεις περὶ ἑτέρας τινὸς πόλεως δὲν ἔχομεν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους· ἀλλ' ἐξ ἄλλων τεκμηρίων γινώσκομεν ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικῆς κυβερνήσεως εἶχεν ἐν γένει χαλαρωθῇ εἰς τὰς ἐπαρχίας ἔτι ἀπὸ τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν δωδεκάτην. Πολλοὶ μεγάλοι ἰδιοκτῆται καὶ ἄρχοντες ἀπέβησαν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀπό τε τῆς βασιλείας καὶ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς. Ἐκ τούτου δὲ ἀπατηθέντες τινὲς τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, ἀξιοῦσιν ὅτι εἶδός τι τιμαριωτικοῦ πολιτεύματος εἶχεν ἐπικρατήσει ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς ἀνατολῆς πρὶν ἔτι οἱ δυτικοί, οἱ μετὰ εἰκοσιπενταετίαν κατακτήσαντες αὐτό, ἐπιχειρήσωσι νὰ εἰσαγάγωσι συστηματικῶς τὸ πολίτευμα τοῦτο παρ' ἡμῖν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ νέα αὕτη τῶν πραγμάτων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάστασις οὐδὲν εἶχε τὸ κοινὸν πρὸς τὸ τιμαριωτικὸν πολίτευμα τῆς δύσεως καὶ ὅτι παρήχθη ἐνταῦθα ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὴ κυβέρνησις, ἕνεκα τῶν ἀδιακόπων ἐμφυλίων πολέμων τοῦ δευτέρου ἡμίσους τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἕνεκα τῶν φοβερῶν ἐξωτερικῶν περισπασμῶν τῆς δωδεκάτης, οὔτε δύναμιν οὔτε καιρὸν εἶχε πλέον νὰ ἐπιτηρῇ τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις γινόμενα καὶ νὰ συνέχῃ τὰς ποικίλας ῥοπὰς ὅσαι ἐκ ποικίλων ἀφορμῶν παρήχθησαν αὐτόθι πρὸς τὴν τοπικὴν ἀνεξαρτησίαν. Εἴδομεν τοὺς ἀγῶνας οὓς κατέβαλον οἱ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας βασιλεῖς ἵνα περιστείλωσι τὰς ἁρπακτικὰς διαθέσεις τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας δυνατῶν, καὶ ἐκ τῶν ἐπανειλημ-

μένων περὶ τούτου διατάξεων τῶν βασιλέων ἐκείνων δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν τὸ εὔλογον συμπέρασμα ὅτι οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἀπέβησαν πολλάκις ἀτελεσφόρητοι. Ἐννοεῖται λοιπὸν τί συνέβη ἐπὶ τῆς ἀναρχίας τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐξέλιπεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία καὶ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, οἵτινες ἠνώρθωσαν μὲν μέχρι τινὸς τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην, ἀλλὰ ὑπὸ τοσούτων περιεσπῶντο ἐξωτερικῶν πολεμίων, ὥςτε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἀνέχωνται πολλὰ τῶν ἀτοπημάτων τὰ ὁποῖα οὐδέποτε ἠνέσχετο ἡ μακεδονικὴ δυναστεία. Ἐντεῦθεν πολλοὶ τῶν μεγιστάνων κατήντησαν νὰ γίνωσι κύριοι ὁλοκλήρων ἐπαρχιῶν, τὰς ὁποίας διεχειρίζοντο οὐχὶ ὡς ἁπλοῖ ἰδιοκτῆται ὑποκείμενοι εἰς τοὺς νόμους καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ κράτους, ἀλλὰ ὡς δυνάσται σχεδὸν αὐτοκέφαλοι καὶ ἀνεξάρτητοι, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ τινὲς τῶν δυναστῶν ἐκείνων, συγγενεῖς ὄντες τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἀπέβαινον καὶ ὡς ἐκ τούτου φοβεροὶ εἴς τε τοὺς ὑποτελεῖς καὶ τοὺς κατὰ τόπους ἄρχοντας. Ὁ Βρανᾶς, ὁ Καντακουζηνὸς καὶ ἡ Εἰρήνη Παλαιολογίνα εἶχον τοιαῦτα ἀχανῆ κτήματα ἐν Ἠπείρῳ. Ὁ Κοντοστέφανος καὶ ὁ Καμύτζης ἦσαν κύριοι τοῦ πλείστου μέρους τῆς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπαρχίας Λαοδικείας. Τὰ κτήματα τῆς Εὐφροσύνης Δούκαινας, τῆς συζύγου τοῦ μετὰ μικρὸν βασιλεύσαντος Ἀλεξίου Γ'. Κομνηνοῦ, περιελάμβανον τὰς θεσσαλικὰς πόλεις Βίσσενα, Φάρσαλον, Θαύμακον, Ῥαβένικαν, Ἁλμυρὸν καὶ Δημητριάδα· καὶ σημειωτέον ὅτι ἡ πόλις τοῦ Ἁλμυροῦ ἦτο τότε μία τῶν ἐμπορικωτέρων καὶ λαμπροτέρων πόλεων τοῦ κράτους. Οὐδὲν ἧττον δὲ ἰσχυροὶ ἦσαν ὡς ἐκ τῶν κτημάτων αὐτῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις οἱ Ῥαοὺλ, οἱ Πετραλεῖφαι (ἐν Αἰτωλίᾳ), οἱ Μελισσηνοὶ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, ὧν οὐκ ὀλίγοι κατήντησαν καὶ δι' ἐπισήμων ἐγγράφων νὰ ἀναγνωρισθῶσι κύριοι τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων.

Εἷς τῶν ὀνομαστοτέρων ἐπαρχιακῶν ἀρχόντων τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐπί τε τῷ πλούτῳ καὶ τῇ εὐγενείᾳ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Ναυπλιεὺς Σγουρός. Ὁ Σγουρὸς, γενόμενος κύριος τοῦ Ναυπλίου, κατέλιπε τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ κληρονομικῶς οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸν υἱόν του Λέοντα, ὅςτις ἐπεχείρησεν, ὡς θέλομεν ἴδει, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ κυριαρχήσῃ ἁπάσης τῆς Πελοποννήσου καὶ σχεδὸν ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλος ἰσχυρὸς οἶκος τῆς Πελοποννήσου κατὰ

τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην ἦσαν οἱ λεγόμενοι Μαυροζῶμαι ἢ Μαυροζοῦμαι, περὶ ὧν θέλομεν εἴπει βραδύτερον πλειότερα τινά. Ἐλάβομεν δὲ ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῇ 11 ἑκατονταετηρίδι (σελ. 245—246 τοῦ παρόντος τόμου) τὸν ἰσχυρὸν τῆς Λακεδαίμονος προύχοντα Ἰωάννην Μαλακηνόν.

Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων αἰτιῶν παρήχθησαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἄρχοντες αὐτοτελεῖς καὶ αὐτόνομοι. Ἐν Τραπεζοῦντι λόγου χάριν ἤτοι ἐν τῷ δουκάτῳ Χαλδίας, ὅπως ἐκαλεῖτο ἡ ἐπαρχία αὕτη ἐπισήμως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Λέοντος Γ'., οἱ στρατηγοὶ ἀπέβησαν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, καὶ διατελοῦντες εἰς φιλικὰς σχέσεις ἀφ' ἑνὸς μετὰ τῶν Σελδζούκων, καὶ ἀφ' ἑτέρου μετὰ τῶν βασιλέων τῆς Γεωργίας, ἠδύναντο ἐκ διαλειμμάτων νὰ λογισθῶσιν ὡς ὑποτελεῖς τοῦ κράτους ἡγεμόνες μᾶλλον ἢ ὡς στρατηγοὶ κατὰ τὸ δοκοῦν ὑπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως διοριζόμενοι καὶ παυόμενοι. Οὕτως ὁ Θεόδωρος Γαβρᾶς Α'., γενναῖος ἐγχώριος ἀνήρ, ἦλθε τῷ 1091 εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον Α'. ὡς πρὸς ἴσον, καὶ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ διετέλεσε κύριος τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γρηγόριος, ὁ συζευχθεὶς τὴν βασιλόπαιδα Μαρίαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διαζευχθεὶς ἀπὸ αὐτῆς, ἀπέβη ἧττον εὐτυχής, διότι κατετροπώθη ὑπὸ τῶν βασιλικῶν περὶ Κολώνειαν τῷ 1106, καὶ ἠχμαλωτεύθη. Μετὰ ἑνὸς ὅμως ἔτους φυλάκισιν ἀπελύθη πάλιν, λαβὼν ἐκ νέου τὸ δουκάτον Χαλδίας. Ἦτο δὲ ὁ Γρηγόριος οὗτος ὁμολογουμένως συγγενὴς τῶν Ταρωνιτῶν, οἵτινες ἐξ Ἀρμενίων ἕλκοντες τὸ γένος, πολλάκις διέπρεψαν ὡς στρατηγοὶ ἐν τῷ κράτει καὶ ὑφ' ἡμῶν ἐμνημονεύθησαν. Ὁ Γρηγόριος ἀπέβη ὡσαύτως ἀτυχὴς τῷ 1119 εἰς τὴν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Μελιτινῆς ἐκστρατείαν αὐτοῦ, ὅτε ἠχμαλωτεύθη ἐκ δευτέρου καὶ ἐδέησε νὰ καταβάλῃ λύτρα ὑπέρογκα, τριάκοντα χιλιάδας χρυσῶν. Μετὰ τοῦτον ἀναφαίνεται ὁ Κωνσταντῖνος Γαβρᾶς, ἴσως υἱὸς τοῦ Γρηγορίου, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀλέξιος διώρισε στρατηγὸν Φιλαδελφείας, τῷ δὲ 1123 κύριον Τραπεζοῦντος. Καὶ αὐτὸς ἐζήτησε νὰ ἀποβῇ ἀνεξάρτητος, ἀλλ' ἐπὶ τέλους περὶ τὸ 1142 ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ὡς πρέσβυς εἰς τὸν σουλτάνον τοῦ Ἰκονίου. Μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον μνημονεύ-

ται ὁ Μιχαὴλ, ὅςτις διετέλεσε σύζυγος τῆς Εὐδοκίας Κομνηνῆς, διέπρεψεν ὡς στρατηγὸς ἐν τῷ οὐγγαρικῷ πολέμῳ, καὶ ἔπειτα ἀπεστάλη κατὰ τῶν Σελδζούκων τοῦ Ἰκονίου μετὰ τῶν ταγμάτων τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τοῦ παρακειμένου Οἰναίου. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Μιχαὴλ, περιπεσὼν ἐπί τινα χρόνον εἰς δυσμένειαν, ἐστερήθη τοῦ δουκάτου αὐτοῦ, καὶ ἐδέησε νὰ καταφύγῃ παρὰ τοῖς τούρκοις τοῦ Ἰκονίου. Τοὐλάχιστον μνημονεύεται Γαβρᾶς τις ἐλθὼν πρὸς τὸν Μανουὴλ πρέσβυς τοῦ σουλτάνου. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι τῷ 1167 δοὺξ Τραπεζοῦντος ὑπῆρχεν ὁ Νικηφόρος Παλαιολόγος, καὶ ὅτι μόλις περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ἀναφέρεται πάλιν περὶ Τραπεζοῦντα ἑδρεύων τελευταῖός τις τῶν Γαβράδων ἀπόγονος, ὁ Θεόδωρος Β'., ὅςτις ἐπὶ τῆς κατακτήσεως τοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Φράγκων κατώρθωσε νὰ μείνῃ ἀνεξάρτητος κύριος τῆς Ἀμισοῦ.

Ὡςαύτως καὶ ἐν Κρήτῃ ὑπῆρχον οἰκογένειαι οὐκ ὀλίγαι νεμόμεναι κτήματα μεγάλα, φέρουσαι τὸ τῶν ἀρχόντων ὄνομα καὶ οὖσαι σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως. Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τοῦ προηγουμένου βιβλίου ἀνεφέρομεν τὰ ὀνόματα τῶν οἴκων τούτων, τοὺς Χορτάτους, τοὺς Μελισσηνοὺς, τοὺς Λυγνοὺς, τοὺς Βλαστοὺς, τοὺς Κλάδους, τοὺς Μουσούρους, τοὺς Γαβαλάδες καὶ ἄλλους· καὶ εἴπομεν ὅτι κατά τινας οἱ οἶκοι οὗτοι ἐγκατεστάθησαν ἐν Κρήτῃ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὅςτις κατέφυγεν εἰς τὴν μετοικεσίαν ταύτην ἵνα ἐνισχύσῃ αὐτόθι τὸν πολυειδῶς μαρανθέντα ἐπὶ τῆς ξενικῆς κυριαρχίας ἑλληνισμόν. Κατ' ἄλλους ὅμως ἡ ἐπὶ τῆς Κρήτης ἐγκατάστασις τῶν οἰκογενειῶν τούτων συνέβη ἐπὶ Ἀλεξίου Α'. τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ κατ' ἄλλους ἔτι βραδύτερον, ἀλλὰ πάντοτε πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτήσεως· διότι ἐπὶ τῆς κατακτήσεως ταύτης βλέπομεν τοὺς ἀπογόνους τῶν κρητικῶν ἐκείνων ἀρχόντων ἐξωσθέντας μὲν ἀπὸ τῶν κτήσεων αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐπιδραμόντων Ἐνετῶν, λαμπρῶς δὲ καὶ ἐπανειλημμένως ἀγωνισαμένους κατὰ τῶν πολεμίων τούτων, μάλιστα δὲ τοὺς Μελισσηνοὺς, τοὺς Χορτάτους, τοὺς Καλλιέργας καὶ ἄλλους.

Ἀλλὰ σώζονται τεκμήριά τινα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἐν Πελοποννήσῳ, παρεκτὸς τῶν πρὸ μικροῦ μνημονευθέντων εὐαρίθμων ἐπι-

φανῶν οἴκων, ὑπῆρχον καὶ ἄλλα πολλὰ γένη ἀρχοντικά, ἔχοντα κτήματα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον μεγάλα, καὶ ἐπιβάλλοντα πολλάκις τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν. Ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ παρόντος βιβλίου (σελ. 61 καὶ ἐπομ. τοῦ παρόντος τόμου) εἴδομεν ὅτι οἱ ἐν Πελοποννήσῳ πρωτοσπαθάριοι, σπαθαροκανδιδάτοι, σπαθάριοι καὶ στράτορες ἐτέλουν πρὸς τὸ κράτος ὑποχρεώσεις τινὰς καὶ χρήματα καὶ ἵππους, ὁσάκις δὲν ἐστράτευον αὐτοπροσώπως. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι οὐ μόνον οἱ ἁπλοῖ στρατιῶται, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτῶν ἦσαν μονίμως ἐγκαταστημένοι ἐν τῇ χερσονήσῳ, ἔχοντες ἐν αὐτῇ κτήματα λόγου ἄξια. Ὅτι δὲ οἱ ἀξιωματικοὶ οὗτοι καὶ μάλιστα οἱ ἀνώτατοι ἐξ αὐτῶν, οἱ πρωτοσπαθάριοι, δὲν περιωρίζοντο εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν στρατιωτικῶν αὐτῶν καθηκόντων, ἢ τῶν ἀναπληρουσῶν αὐτὰ χρηματικῶν καὶ ἄλλων ὑποχρεώσεων, ἀλλ' ἀνεμιγνύοντο καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ τοῦ τόπου πράγματα, λαμβάνοντες τὴν τάξιν καὶ τὸ ὄνομα τῶν ἀρχόντων, δηλοῦται ἐξ ὅσων συνέβησαν ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ (σελ. 105 καὶ ἐπομ. τοῦ παρόντος τόμου). Ἡ τότε ἱστορηθεῖσα στάσις τῶν πρωτοσπαθαρίων ἀρχόντων ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Βάρδαν Πλατυπόδην, μαρτυρεῖ ὅτι οἱ πρωτοσπαθάριοι τῆς χερσονήσου ἀπετέλουν κοινόν τι σωματεῖον ἔχον κοινὰ συμφέροντα, καὶ πρὸ πάντων τὸ συμφέρον τοῦ νὰ κυβερνῶσι τὰ πράγματα τῆς χερσονήσου κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς. Οὐδὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία τις ὅτι οἱ ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τῆς τῶν Φράγκων ἐπιδρομῆς ἀναφερόμενοι ἄρχοντες καὶ προεστῶτες, ὡς ἀντιπρόσωποι καὶ πρόμαχοι τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ, οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, ἢ ἀπόγονοι, ἴσως διάδοχοι τῶν πρωτοσπαθαρίων ἀρχόντων τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ κράτους τῷ 1180, ὅτε ἀπεβίωσεν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ Κομνηνός. Κατ' ἐπιφάνειαν δὲν ἦτο οὔτε μικρότερον οὔτε ἀσθενέστερον τῶν χρόνων καθ' οὓς, πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος, εἶχεν ἀναλάβει τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων ὁ Ἀλέξιος Α'. Κομνηνός. Εἰμπορεῖ μάλιστα νὰ εἴπῃ τις ὅτι εἶχε πρόσχημά τι λαμπρότερον. Αἱ μεγάλαι στάσεις τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος οὐδόλως ἐπανελήφθησαν κατὰ τὴν δωδε-

κάτην. Ἐὰν ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ οὐδεμία ἀνεκτήθη τῶν χωρῶν ὅσαι προηγουμένως εἶχον ἀπολεσθῆ, οὐδὲ ἀπωλέσθη ὅμως ἄλλη τις χώρα. Ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐτροπολογοῦντο μὲν συχνότατα τὰ μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ὅρια, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ μεγάλην ἧτταν, ἐν γένει εἰπεῖν, οἱ Τοῦρκοι, ἑδρεύοντες ἐν Ἰκονίῳ, ἦρχον ὅλων τῶν πέριξ μεσογείων χωρῶν, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐξηκολούθουν ἄρχοντες ὅλων τῶν μᾶλλον παραλίων χωρῶν ἀπὸ τοῦ θέματος Χαλδίας πρὸς βοῤῥᾶν, μέχρι τοῦ θέματος Κιλικίας πρὸς μεσημβρίαν. Παρεκτὸς δὲ τοῦ ἀξιολόγου ἔτι τούτου τμήματος τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐδέσποζεν ἁπάσης τῆς εὐρείας χώρας τῆς ἐκτεινομένης ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦ Ἴστρου μέχρι τοῦ Ταινάρου, τῶν Ἰονίων νήσων, καὶ ὅλων τῶν μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης νήσων μεγάλων τε καὶ μικρῶν, Κρήτης, Κύπρου, Ῥόδου, Σάμου, Λέσβου, Χίου, Εὐβοίας καὶ τῶν ἄλλων. Οὐ μόνον δὲ τὸ κράτος ἀπετέλει ἔτι ὄγκον συμπαγῆ λόγου ἄξιον, ἀλλὰ διὰ τῆς προσωπικῆς ἀνδρείας καὶ τόλμης τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ εἶχε περιβληθῆ αἴγλην τινὰ ἥτις ἠδύνατο νὰ ἀπατήσῃ περὶ τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ δυνάμεως πάντα ὅστις ἤθελε προσέχει μόνον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τῶν πραγμάτων ἐπιφάνειαν. Διότι εἴδομεν τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν μεγιστάνων τῆς Εὐρώπης κύψαντας τὸ γόνυ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου Α'. Κομνηνοῦ, καὶ ὀμόσαντας εἰς αὐτὸν πίστιν ὑπακοῆς καὶ ὑποτελείας. Εἴδομεν τοὺς στρατοὺς τῶν γενναιοτέρων τῆς Εὐρώπης λαῶν καὶ ἡγεμόνων πολλάκις κατατροπωθέντας ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν στρατῶν. Εἴδομεν τὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων παρακολουθήσαντα ὡς ἰδιώτην τὴν πομπικὴν εἰς Ἀντιόχειαν εἴσοδον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τὸν δὲ ἡγεμόνα τῆς πόλεως ταύτης ὡς ὑπηρέτην τινὰ παρεπόμενον τῷ ἵππῳ τοῦ μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἴδομεν τοὺς βασιλεῖς Ἀλέξιον καὶ Μανουὴλ Κομνηνὸν ἀξιώσαντας νὰ λάβωσι καὶ αὐτὴν τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς δύσεως. Ὥστε ἐκ πρώτης ὄψεως ἠδύνατό τις νὰ νομίσῃ ὅτι τὸ κράτος ἔσωζε δυνάμεις ἀκμαίας καὶ ὅτι πολὺ εἰσέτι ἀπεῖχε τῆς πτώσεως αὐτοῦ. Καὶ ὅμως 25 δὲν παρῆλθον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μανουὴλ ἐνιαυτοὶ καὶ ὁ κολοσσὸς ἐκεῖνος, ὁ τοσοῦτον κατ' ἐπιφάνειαν λαμπρός, κατέπιπτε διὰ μιᾶς ὡς σῶμα ἀσθενὲς καὶ ἄψυχον.

Ὁ ἀναγνώστης ὁ διεξελθὼν μετ' ἐπιστασίας τὰ τέσσαρα τελευταῖα βιβλία τῆς μακρᾶς ταύτης ἱστορίας εἶναι βεβαίως πρὸ καιροῦ παρεσκευασμένος εἰς τὴν κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπροσδόκητον ταύτην καταστροφήν. Ἠξεύρει πρὸ πάντων ὅτι τὸ ἀχανὲς ἐκεῖνο κράτος οὐδέποτε ἐκτήσατο μίαν τῶν βάσεων τῆς πραγματικῆς δυνάμεως παντὸς κράτους, τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα. Ἡ βυζαντινὴ μοναρχία ἀπηρτίσθη ἀνέκαθεν ἐκ κράματος ποικίλων ἄλλων φυλῶν, τῶν ὁποίων ἐπρώτευσε μὲν προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ ἑλληνική, πολιτικῶς καὶ κοινωνικῶς, τὰς ὁποίας ὅμως αὕτη οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ συγχωνεύσῃ ἐν ἑαυτῇ καθ' ὁλοκληρίαν διὰ τὸν λόγον ὅτι ἀδιάκοποι ἐπιδρομαὶ καὶ ἐγκαταστάσεις ἀλλοφύλων ἐπολλαπλασίαζον τὰ πλήθη αὐτῶν· ὥςτε ἐπὶ τέλους ἀφοῦ ἀπωλέσθη ὁλόκληρος ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας, ἔτι δὲ τὸ ἥμισυ καὶ ἐπέκεινα τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ κατήντησε λόγῳ ἀριθμητικῷ νὰ μειονοψηφῇ ἐντὸς τοῦ κράτους. Πλὴν τούτου ὁ μεσαιωνικὸς οὗτος ἑλληνισμὸς ἐξησθένησε καὶ ἠθικῶς πολὺ διά τε τὰς ἡμαρτημένας θρησκευτικὰς δοξασίας αἵτινες ἐπεκράτησαν παρ' αὐτῷ καὶ τὴν δεινὴν τοῦ λαοῦ ἀπαιδευσίαν· πᾶσαι δὲ αἱ ἀπόπειραι αἱ γενόμεναι κατὰ τὴν ὀγδόην καὶ ἐννάτην ἑκατονταετηρίδα πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς πλημμελοῦς ταύτης καταστάσεως, ἐματαιώθησαν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι διὰ τοῦ ἐπιτηδείου διοικητικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, ὅςτις ἀνέκαθεν διεῖπε τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἐπὶ δὲ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἐβελτιώθη καὶ ἐτελειώθη, ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς κατώρθωσε κατὰ τὰς δύο ἑπομένας ἑκατονταετηρίδας οὐ μόνον νὰ συντηρηθῇ, ἀλλὰ καὶ εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὸς νὰ ἀποβῇ. Ἐν ἐλλείψει ὅμως ἀποχρώντων ἠθικῶν ἐλατηρίων, ὁ ὅλως τεχνητὸς ἐκεῖνος ὀργανισμὸς ἐφθάρη δι' αὐτῶν τούτων τῶν ἰδίων αὐτοῦ συστατικῶν. Ἰδίως δὲ, ἐπειδὴ τὸ πλεῖστον τῶν ὑπηκόων δὲν ἐστράτευε, μέγα τοῦ στρατοῦ μέρος συνέκειτο ἐκ ξένων μισθοφόρων, οἵτινες οὐδεμίαν παρεῖχον ἐγγύησιν πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως, καὶ ἐπὶ τέλους πολλάκις ἐπρόδωκαν πολύτιμα τῆς πολιτείας συμφέροντα. Καὶ ἡ δυςκολία αὕτη ἣν ἀπήντων οἱ ἡγεμόνες περὶ τὴν συγκρότησιν τοῦ ἀπαιτουμένου ἰθαγενοῦς στρατοῦ ἐγένετο πρόξενος τοῦ ὀλεθριωτάτου τῶν δεινῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων κατεβιβρώσκετο

ἤδη τὸ κράτος. Διότι αὕτη ὑπεχρέωσε τοὺς Κομνηνοὺς νὰ ἀγοράσωσιν ἀλληλοδιαδόχως τὴν συμμαχίαν τῶν Ἑνετῶν, τῶν Γενουαίων καὶ τῶν Πισατῶν διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς παραχωρήσεως προνομίων καὶ δικαιωμάτων, ἅτινα συνεπήγαγον πολυειδῆ τοῦ κράτους ἐξασθένησιν. Καὶ μὲν ἀπὸ τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος πολλὴν ἔλαβεν ἐπίδοσιν ἡ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν ἀρχαῖον συνοικείωσις. Ἀλλὰ ἡ νέα αὕτη τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις, ἥτις βραδύτερον ἔμελλε νὰ συντελέσῃ εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν ἀναζωπύρωσιν καὶ ἀνάπλασιν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος, δὲν εἶχεν ἔτι τότε συμπληρωθῆ ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ ἀναπληρώσῃ τὸν ἤδη παρακμάσαντα βυζαντινὸν ἑλληνισμόν. Κατ' ἀρχὰς μάλιστα, ἤτοι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως τοῦ Ἀλεξίου Α'. Κομνηνοῦ, ὁ νέος ἐκεῖνος ἑλληνισμὸς διὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν καθεστῶτα βυζαντινὸν, προδήλως ἐπετάχυνε τὴν τοῦ κράτους κατάλυσιν, ὅπως διὰ μακρῶν ἐξηγήσαμεν ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος βιβλίου. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προςθέσωμεν τοὺς ἀδιαλείπτως ἐπιτιθεμένους ἐξωτερικοὺς πολεμίους, ὧν δύο μάλιστα κατὰ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα ἀπέβησαν φοβερώτατοι, ἀπ' ἀνατολῶν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἀπὸ δυσμῶν οἱ σταυροφόροι, καὶ προςέτι τὴν ὡς ἐκ τῶν περισπασμῶν τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως κορυφωθεῖσαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις πολυαρχίαν καὶ ἀναρχίαν, θέλομεν κατανοήσει πῶς ὁ φαινόμενος ἐκεῖνος κολοσσὸς δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀνθέξῃ ἤδη εἰς τὴν πνοὴν τοῦ ἐλαχίστου σφοδροῦ ἀνέμου. Τὰς ἐπαρχίας ἐνέμοντο ἢ μεγιστᾶνες αὐτοκέφαλοι, ἢ ξένοι ἐπίβουλοι, καὶ αὐτὴν τὴν βασιλεύουσαν ἐπαπείλουν ἀδιακόπως 60,000 ἀλλόφυλοι ἔχοντες ἐν αὐτῇ ἴδια φρούρια καὶ ἰδίους στόλους. Ἐν τῇ δωδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι τὸ κράτος δὲν διετηρήθη εἰμὴ διὰ τῆς ποικίλης καὶ ἐξαιρέτου προσωπικῆς ἀξίας τῶν τριῶν Κομνηνῶν Ἀλεξίου, Ἰωάννου καὶ Μανουήλ. Ἀλλ' ἤδη εἰς ἐπίμετρον πάντων τῶν προεκτεθέντων κακῶν ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ ἔμελλε νὰ περιέλθῃ εἰς χεῖρας παιδὸς, καὶ παιδὸς εὑρισκομένου ἐν μέσῳ περιστάσεων, τῶν ὁποίων πᾶσαν τὴν δεινότητα δὲν θέλει ἐκτιμήσει ὁ ἀναγνώστης εἰμὴ ἀφοῦ πρὸς τοῖς προηγουμένοις διεξέλθῃ καὶ τὰ ἑπόμενα.

Ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς ἔλαβεν ἀλληλοδιαδόχως δύο συζύγους ἐξ ὧν πρώτη μὲν ἦν αἡ ἐξ Ἀλαμανῶν Εἰρήνη, τὸ ἅγιον ἐκείνη γέννημα» λέγει ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος· δευτέρα δὲ ἡ Γαλλὶς Μαρία ἡ Ξένη, θυγάτηρ τοῦ Ῥαιμούνδου τῆς Ἀντιοχείας, ἐπὶ καλλονῇ μᾶλλον, ἢ ἐπ' ἀρετῇ φημιζομένη. Ἐκ τοῦ πρώτου γάμου δὲν ἀπέκτησεν εἰμὴ μίαν θυγατέρα, τὴν Μαρίαν, ἣν συνέζευξε τῷ 1178 τριακονταετῆ τότε οὖσαν, μετὰ τοῦ δευτέρου υἱοῦ τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερράτικοῦ, ὅςτις διετέλεσε πιστὸς αὐτοῦ φίλος εἰς τὰς πρὸς τὸν Φριδερῖκον ἔριδας. Ἐκαλεῖτο δὲ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ οὗτος Ῥαινέριος καὶ ἦτο μόλις 17 ἐτῶν. Υἱὸν δὲν ἀπέκτησεν ὁ Μανουὴλ εἰμὴ ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου· καὶ τὸν υἱὸν τοῦτον ὀνόματι Ἀλέξιον Β'., ὄντα δὲ δωδεκαετῆ, συνέζευξε μετὰ τῆς Ἁγνῆς, τῆς ἑλληνιστὶ μετονομασθείσης Ἄννης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ'., ἥτις καίτοι μόλις διέτρεχε τὸ ὄγδοον τῆς ἡλικίας ἔτος, ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῆς τῷ 1179 εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀποθανόντος τοῦ Μανουὴλ, ἡ χήρα αὐτοῦ Μαρία κατ' ἀρχὰς ἀπεχώρησε τῶν ἀνακτόρων καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι μελετᾷ νὰ μονάσῃ. Ἀλλὰ δὲν ἐπέμενεν ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἥτις ἥκιστα συνεβιβάζετο πρὸς τὰς κοσμικὰς αὐτῆς ἕξεις, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπιστρέψασα εἰς τὰ βασίλεια ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου αὐτῆς υἱοῦ καὶ τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, ἀνεψιοῦ ὄντος τοῦ πρώην αὐτοκράτορος. Τοιαύτη κυβέρνησις δυςκόλως ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δεινότητα τῶν περιστάσεων, ὅτε μετ' ὀλίγον ἐγνώσθη ὅτι μεταξὺ τῆς Μαρίας καὶ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ ὑπῆρχον σχέσεις ἄθεσμοι. Ἐντεῦθεν δὲ πάντες οἱ μεγιστᾶνες δυςαρεστηθέντες ἤρχισαν ἀμέσως ἀντιπολιτευόμενοι καὶ μετ' ὀλίγον συνωμοτοῦντες. Πολλὰ δὲ ὑπῆρχον κατὰ δυςτυχίαν τὰ ὅπλα τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ μεταχειρισθῶσι κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Παρεκτὸς τῆς σκανδαλώδους ἐκείνης τῆς βασιλίδος μητρὸς διαγωγῆς, ἥτις ἔδωκε μετ' ὀλίγον ἀφορμὴν εἰς τὴν συκοφαντίαν, ὅτι αὕτη ἐμελέτησε νὰ δηλητηριάσῃ τὸν ἴδιον υἱὸν, ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι ἀφορμαὶ δυςαρεσκείας παρὰ τῷ λαῷ. Ὅλη σχεδὸν ἡ κυβέρνησις συνέκειτο ἐκ ξένων. Ἡ Μαρία ἦτο Γαλλίς· ὁ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ τοῦ Μανουὴλ γαμβρὸς, ὅςτις εἶχεν ἀναγορευθῆ

ὑπ' αὐτοῦ καῖσαρ, ἦτο Ἰταλὸς τὸ γένος. Ἐν γένει δὲ ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος, καίτοι ἐκθύμως κατὰ τῶν Φράγκων ἀνταγωνιζόμενος, εἶχε περιστοιχισθῆ ὑπὸ πολυαρίθμων Φράγκων ἱπποτῶν, οἵτινες νεμόμενοι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κτήματα πλούσια καὶ μεγάλα προεκάλουν τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἐγχωρίων. Εἴδομεν δὲ ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἐπικυρώσῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ προνόμια τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους ἰταλικῶν κοινοτήτων, ὅπερ οὐ μικρὸν ὡςαύτως συνετέλει εἰς τὸν ἐρεθισμὸν τῶν πνευμάτων. Ὥςτε ἡ ἀρξαμένη ἤδη ἀντιπολίτευσις προςέλαβε τὸν χαρακτῆρα ἐθνικῆς κατὰ τῶν ξένων ἀντιδράσεως καὶ ἀπέβη ἐπὶ τέλους διὰ τοῦτο μάλιστα φοβερὰ καὶ ὀλεθρία. «Διεκπεσόντες γάρ, λέγει ὁ Εὐστάθιος, καὶ ἡ δέσποινα καὶ ὁ πρωτοσεβαστὸς τοῦ ὑπὸ Ῥωμαίων στέργεσθαι, ἀπέβλεψαν εἰς τοὺς Λατίνους, καὶ δώροις ἐπάραντες καὶ μάλιστα ὑποσχέσεσι τοῦ τὴν πόλιν τε προνομεῦσαι καὶ ὑπὸ δουλείαν αὐτοῖς τοὺς Ῥωμαίους θέσθαι.» Κατ' ἀρχὰς ὅμως καὶ αὐτοὶ οἱ ξένοι διηρέθησαν πρὸς ἀλλήλους. Ἡ ἑτεροθαλὴς ἀδελφὴ τοῦ νεαροῦ βασιλέως καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς, ὁ καῖσαρ, συνετάχθησαν μετὰ τῶν συνωμοτῶν, ἢ μᾶλλον ἀνέλαβον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἐπιχειρήματος μετὰ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, Μανουὴλ καὶ Ἰωάννου, τοῦ πρωτοςράτορος Ἀλεξίου, πρώτου ἐξαδέλφου τοῦ Μανουήλ, τοῦ ἐπάρχου Ἰωάννου Δούκα καὶ ἄλλων. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπιβουλὴ ἀνεκαλύφθη, οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῆς κινδυνεύοντες νὰ συλληφθῶσιν ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς τὰ ὅπλα τῷ 1182, καὶ οὕτως ἐξεῤῥάγη δεινὸς ἐμφύλιος ἀγὼν ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ. Αἱ δύο μερίδες συνῆψαν μάχην αἱματηρὰν ἐπὶ τῆς πλατείας τῶν βασιλείων, οἱ δὲ στασιασταὶ ὀχυρωθέντες ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Σοφίας ὑπέστησαν αὐτόθι πολιορκίαν τακτικήν. Τελευταῖον ὁ πατριάρχης κατώρθωσε νὰ ἐπιφέρῃ συνδιαλλαγήν τινα μεταξὺ τοῦ καίσαρος καὶ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ, ἡ δ' ἀρχὴ τοῦ τελευταίου τούτου ἐφαίνετο ἀσφαλισθεῖσα, ὅτε αἴφνης παρέστη ἐπὶ τῆς ἀσιανῆς τοῦ Βοςπόρου παραλίας μετὰ στρατοῦ ἀξιολόγου ἀνὴρ ὅςτις πρὸ καιροῦ μὲν εἶχεν ἀναμιχθῆ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἀπὸ δὲ τῆς στιγμῆς ταύτης ἔμελλε νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἐπί τινα χρόνον ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Ὁ Ἀλέξιος Α'. Κομνηνὸς εἶχε δύο υἱούς, τὸν διαδεξάμενον τὴν

ἀρχὴν Ἰωάννην, καὶ τὸν Ἰσαάκιον. Ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἐγέννησε δύο πάλιν υἱούς, τὸν Ἰωάννην, ἐκεῖνον ὃν εἴδομεν αὐτομολήσαντα πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἀλλαξοπιστήσαντα, καὶ τὸν Ἀνδρόνικον, ὅςτις ἦτο λοιπὸν πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Μανουὴλ, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ὁ Ἀνδρόνικος αὐτὸς ὑπῆρξεν εἷς τῶν παραδοξοτέρων χαρακτήρων ἐξ ὅσων ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ὁ δὲ χαρακτὴρ οὗτος ἐζωγραφήθη ὑπὸ δύο ἐξ ἴσου ἐπιφανῶν ἀνδρῶν· τοῦ ἡμετέρου Εὐσταθίου τοῦ Θεσσαλονίκης ἱεράρχου, ὅςτις ἔγραψε τὰς εἰς Ὅμηρον παρεκβολάς, καὶ τὰ εἰς Διονύσιον τὸν Περιηγητὴν σχόλια· καὶ τοῦ δαιμονίου Ἄγγλου Γίββωνος, ὅςτις ἔγραψε τὴν πολυθρύλητον ἐκείνην ἱστορίαν τῆς παρακμῆς καὶ πτώσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Καὶ θέλομεν λοιπὸν παραθέσει ἐνταῦθα ἀμφοτέρας ταύτας τὰς εἰκόνας, ἵνα δι' αὐτῶν ὁ ἀναγνώστης οὐ μόνον οἰκειωθῇ ἐκ προοιμίου πρὸς τὸ πρωτότυπον, ἀλλὰ καὶ λάβῃ προςέτι ἔννοιάν τινα τῆς ἀντιθέτου φύσεως τῶν δύο ζωγράφων. Ὁ μὲν εἶναι ἐπιεικέστερος, ὁ δὲ αὐστηρότερος· ὁ μὲν πρακτικώτερος, ὁ δὲ θεωρητικώτερος· ὁ μὲν παρίστησι τὸ νεώτερον ἱστοριογραφικὸν πνεῦμα, ὁ δὲ τὸ ἀρχαιότερον. Ἀλλ' ἀφήσωμεν τὰ ἔργα νὰ λαλήσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν.

Ὁ Ἀνδρόνικος, λέγει ὁ Γίββων, εἶναι εἷς τῶν ὡραιοτέρων χαρακτήρων τοῦ αἰῶνος ἐκείνου, ὁ δὲ βίος αὐτοῦ καὶ ἡ πολιτεία ἠδύναντο νὰ δώσωσιν ἀφορμὰς εἰς παραδοξότατον μυθιστόρημα. Ἠγαπήθη ὑπὸ τριῶν γυναικῶν βασιλικῆς καταγωγῆς, καὶ τῇ ἀληθείᾳ ὁ ἀριστοτέχνης ὅςτις ἤθελε νὰ παραστήσῃ τὴν ῥώμην καὶ τὴν καλλονήν, αὐτὸν ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὡς τύπον καὶ ὑπογραμμόν. Ὁ Ἀνδρόνικος δὲν εἶχε τὰς θηλυπρεπεῖς χάριτας τοῦ ἀμερίμνου καὶ ἀπράγμονος βίου, ἀλλὰ διέπρεπε διὰ τὸ ἀῤῥενωπὸν αὐτοῦ ὕφος, τὸ πελώριον ἀνάστημα καὶ τοὺς ἀθλητικοὺς μυῶνας. Διετήρησε δὲ μέχρι γήρως τὴν ῥώμην καὶ τὴν ὑγείαν διὰ τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς σωμασκίας· πολλάκις τὸ δεῖπνον αὐτοῦ συνίστατο εἰς ἄρτον ξηρὸν καὶ ὕδωρ ἄκρατον· ὁσάκις δὲ ἐγεύετο συάγρου ἢ δορκάδος, αὐτὸς ἐφόνευσε τὴν ἄγραν ταύτην, καὶ αὐτὸς ἰδίαις χερσὶ τὴν ἔψησε. Καὶ ἤξευρε μὲν θαυμασίως νὰ μεταχειρίζεται τὰ ὅπλα, ὅλως δὲ ἠγνόει τί ἐστι φόβος. Ἡ καταπειστικὴ αὐτοῦ γλῶσσα ἐλάμβανεν ὅλους τοὺς χρωματισμοὺς τοῦ χαμαιλέοντος·

ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὁσάκις προέκειτο νὰ κακοπραγήσῃ, συνελάμβανε τὰ βουλεύματά του καὶ ἐξετέλει αὐτὰ μετὰ τῆς αὐτῆς τόλμης καὶ γενναιότητος, ἣν ἐδείκνυεν ὅταν προέκειτο νὰ ἐκτελέσῃ τὰ εὐγενέστατα τῶν διανοημάτων.

Ὁ δὲ Εὐστάθιος ὅςτις ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἀνδρονίκου, καὶ ἐγνώρισε τὸν ἄνδρα, λέγει αὐτὸν παντοδαπὸν ἄνθρωπον καὶ παμποίκιλον, καὶ τοῦτο «οὐ χαμαιλέοντος δίκην, εἴτε πολύποδος, Πρωτέως δὲ μᾶλλον, καὶ μάλιστα κατὰ Ἔμπουσαν, ἣ φρικτὰ ἐφάνταζεν. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ κατὰ εὐρίπους πολύστροφος ἦν, καὶ κατὰ τὴν ἀρχέγονον ἀνείδεον ὕλην ἅπασιν ὑποτέθειτο εἴδεσι πολυειδῶς· ὧν τὰ μὲν ἐπαινοῖτο, τὰ δ' οὐκ ἄν. Ἔστι δ' ἐπ' αὐτοῦ προςαρμόσαι καὶ τὸ εἶναι μέν τινα παρ' αὐτῷ οἶκτον, εἶναι δὲ καὶ θυμὸν μέγαν· ἔτι δὲ συμβιβάσαι καὶ τὸ «ἦν ὁμοῦ ἐν αὐτῷ χρήματα πάντα,» καὶ ὡς πολυμιγέων ἕνωσις ἦν τις καὶ παρ' αὐτῷ, καὶ δίχα φρονεόντων συμφρόνησις, οὐ μὴν ὅθεν συγκροτεῖται ἁρμονίας ἀρετή, ἀλλὰ κακία συγχύσεως. Πολύτροπον γάρ τι χρῆμα ὁ ἀνὴρ καὶ πολυπόριστον τοῖς ἐφ' ἑκάτερα γράφειν δεινοῖς . . . . Εἰ δὲ καὶ ἐν αὐτῷ δύο πίθους ἑστάναι τις φαίη, τὸν μὲν ἀγαθῶν πλήρη, κακῶν δὲ τὸν ἕτερον, ὧν ἀρυόμενος καὶ καταμιγνύων ἐκεῖνος ἐπεμέτρει τοῖς ὑπ' αὐτόν, τὰ πλείω δέ γε μόνου τοῦ τῶν κακῶν, αἰνίξαιτο ἂν προςφυέστατα· ἦν γὰρ σύμμικτος καὶ πρὸς ἀκραιφνῆ χάριν οὐκ ἄκρατος, οὐδὲ μὴν εὔκρατος.»

Ὁ Ἀνδρόνικος, νεώτατος ὢν ἔτι, παρηκολούθησε τὸν θεῖόν του βασιλέα Ἰωάννην εἰς τὰς διαφόρους αὐτοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκστρατείας. Καὶ ἐν ἔτει 1143, ἀποθανόντος τοῦ βασιλέως τούτου εἰς Κιλικίαν, ὑπεχώρησε μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν τεταγμένης μοίρας τοῦ στρατοῦ. Διερχόμενος δὲ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐπλανήθη εἰς τὰ ὄρη κατὰ τύχην ἢ ἐπὶ σκοπῷ καὶ περιστοιχισθεὶς ὑπὸ Τούρκων παρέμεινεν ἑκὼν ἢ ἄκων ἐπί τινα χρόνον αἰχμάλωτος παρὰ τῷ ἡγεμόνι αὐτῶν. Ἠγαπήθη δὲ πολὺ ὑπὸ τοῦ Μανουήλ, διότι συνανετράφη καὶ συνεπαιδεύθη μετ' αὐτοῦ, καὶ διότι τὴν αὐτὴν μὲν εἶχον ἀνδρείαν, τὸν αὐτὸν δὲ πρὸς τοὺς ἱπποτικοὺς ἀγῶνας ἔρωτα. Ἐντεῦθεν συμμετέσχε μὲν τῶν κινδύνων αὐτοῦ, συμμετέσχε δὲ καὶ τῶν ψυχαγωγιῶν· καὶ ἐνῷ ὁ βασιλεὺς διῆγε τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως εἰς τοὺς πόδας τῆς ἀνεψιᾶς του Θεοδώρας, ὁ φίλος του κα-

τώρθωσε νὰ δελεάσῃ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Εὐδοκίαν, ἣν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὡς γενομένην ἔπειτα σύζυγον τοῦ ἡγεμόνος Τραπεζοῦντος Μιχαὴλ Γαβρᾶ, καὶ ἥτις ἐπὶ τοσοῦτον ἐλάτρευσε τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον, ὥςτε ἐκαυχᾶτο φέρουσα τὸ ὄνομα τῆς παλλακῆς τοῦ Ἀνδρονίκου ἐν γνώσει ὅλου τοῦ κόσμου. Ἐν ἔτει 1153 ὁ Μανουὴλ θέλων νὰ περιστείλῃ τοὺς κατὰ τὴν Κιλικίαν Ἀρμενίους, ἔπεμψε κατ' αὐτῶν τὸν ἐξάδελφόν του. Ἡ Εὐδοκία ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ χωρισθῇ ἀπὸ αὐτοῦ, τὸν συνώδευσεν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην καί συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἀτυχῆ αὐτῆς ἔκβασιν. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπεδίωξε μὲν μετὰ πλείστου ζήλου τὴν πολιορκίαν τῆς Μοψουεστίας καὶ δι' ὅλων ἡμερῶν τολμηρότατα ἐπετίθετο κατὰ τῆς πόλεως ταύτης, ἀλλὰ διῆγε τὰς νύκτας περὶ μουσικάς, χορευτικὰς καὶ ἄλλας διαχύσεις, διότι, ἐκτὸς τῆς ἐρωμένης, χορὸς κωμῳδῶν ἀπετέλει τὸ μέρος τῆς συνοδίας του εἰς ὃ πλείστην μετ' ἐκείνην ἀπέδιδον ἀξίαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ τῶν Ἀρμενίων ἡγεμὼν Τερόζης, φυλάττει νύκτα ἀσέληνον καθ' ἣν κατέπιπτε ῥαγδαία καὶ συνεχὴς βροχή, ἐπιτίθεται ἀπροσδοκήτως κατὰ τῶν πολιορκητῶν καὶ τρέπει αὐτοὺς κατὰ κράτος. Ὁ Ἀνδρόνικος περιστοιχισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἔδωκε θαυμαστὰ δείγματα γενναιότητος καὶ διεπέρασε τὰς πυκνοτέρας τῶν Ἀρμενίων φάλαγγας, οὐδὲν ἧττον ὅμως μόλις διεσώθη εἰς Ἀντιόχειαν. Ἐπανελθόντος δὲ αὐτοῦ ἐκεῖθεν εἰς τὸ κατὰ τὴν Μακεδονίαν βασιλικὸν στρατόπεδον, ὁ Μανουὴλ ἐδέχθη μὲν αὐτὸν δημοσίᾳ φιλικῶς, ἰδίᾳ δὲ πικρότατα ἤλεγξε διὰ τὴν περὶ τὸν πόλεμον ὀλιγωρίαν καὶ τὰς παρακαίρους διασκεδάσεις καὶ, διὰ νὰ παραμυθήσῃ ἐν τούτοις τὸν ἀτυχῆ στρατηγόν, προεχείρισεν αὐτὸν δοῦκα Ναΐσσοῦ καὶ Βρανιτζόβης, ἔδωκε δὲ αὐτῷ καὶ τὴν Καστορίαν. Ἡ ἐρωμένη του τὸν συνώδευεν ἀπανταχοῦ, οἱ δὲ ἀδελφοί της ἀγανακτήσαντες μέχρι μανίας διὰ τὴν ἀτιμίαν αὐτῆς, καὶ θέλοντες νὰ τιμωρήσωσιν αὐτὸν διὰ τὸ προςγινόμενον αὐτοῖς αἶσχος, ἐφώρμησαν αἰφνιδίως εἰς τὴν σκηνήν του. Ἡ Εὐδοκία τὸν συμβουλεύει νὰ μεταμφιεσθῇ εἰς γυναῖκα διὰ νὰ σωθῇ. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος μὴ καταδεχθεὶς ν' ἀκούσῃ τοιαύτην συμβουλήν, περιβάλλεται ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ τὴν πανοπλίαν καὶ διασχίζει τὴν φάλαγγα τῶν πολυαρίθμων αὐτοῦ δολοφόνων. Τότε ἔδειξε κατὰ πρῶτον τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτοῦ καὶ

τὴν ἐπιβουλήν. Οἱ Βυζαντινοὶ λέγουσιν ὅτι πρὸ καιροῦ εἶχε λάβει, ἢ εἶχε νομίσει ὅτι ἔλαβεν ἀφορμὴν δυςαρεσκείας κατὰ τοῦ ἐξαδέλφου του, διότι ἔν τινι τῶν πολλῶν ἐκείνων ἱππoτικῶν τοῦ Μανουὴλ ἀγώνων, βλαφθέντος τοῦ ἑνὸς τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Ἰωάννου, υἱοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ σεβαστοκράτορος, ὁ βασιλεύς, θέλων νὰ παραμυθήσῃ τὸν περικαλλῆ τοῦτον νεανίαν διὰ τὸ ἀτύχημα ὅπερ ἔπαθε, διώρισεν αὐτὸν πρωτοβεστιάριον καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸ τῶν πρωτοσεβαστῶν ἀξίωμα. Τοῦτο δὲ ἐπείραξε τὴν φιλοτιμίαν Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι, ὅτι ὁ Μανουὴλ, ὄχι μόνον ποτὲ δὲν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν εὔλογόν τινα ἀφορμὴν δυςαρεσκείας, ἀλλὰ πολλάκις πέρα τοῦ μετρίου ἐμακροθύμησε πρὸς αὐτὸν, καί ποτε τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἔσωσε δι' ἰδίου κινδύνου. Διότι διατρίβοντος τότε τοῦ βασιλέως εἴς ἐξοχήν τινα, συνέπεσε λόγος, ἐπὶ τοῦ γεύματος, περὶ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ· καὶ οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἀπεθαύμαζον ταῦτα, εἷς δὲ τῶν αὐλικῶν διϊσχυρίζετο ὅτι ἀνώτερα ὑπῆρξαν τὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Καλοϊωάννου ἔργα. Ἐξαφθείσης δὲ τῆς ἔριδος, ὁ Ἀνδρόνικος τοσοῦτον πικρῶς ὕβρισεν ἕνα τῶν παρισταμένων, ὥςτε οὗτος ἐπέπεσε κατ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ ξίφους, καὶ ἤθελε βεβαίως ἀφαιρέσει τὴν κεφαλήν του, ἐὰν ὁ Μανουὴλ δὲν ἀπέτρεπε τὸ καταφερόμενον ὅπλον, λαβὼν αὐτὸς πληγὴν, τῆς ὁποίας τὴν οὐλὴν δι' ὅλου τοῦ βίου ἔφερεν ἐπὶ τοῦ καρποῦ τῆς χειρός. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων τῶν ὁποίων τὴν ἀκοίμητον φιλοδοξίαν οὐδεμία εὐεργεσία δύναται νὰ ἐξευμενίσῃ. Ἐζήτει δὲ νὰ ἁρπάσῃ τὴν βασιλείαν μάλιστα διὰ συνδρομῆς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Βυζαντίου ἡγεμόνων, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔτι μὲν ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν Κιλικίαν στρατείας, περιεποιεῖτο τὴν εὔνοιαν τοῦ λατίνου βασιλέως τῆς Παλαιστίνης καὶ τοῦ σουλτάνου τῶν Τούρκων· ἤδη δὲ ἄρχων τῆς Ναϊσοῦ καὶ Βρανιτζόβης ἔγραψε πρὸς τὸν γείτονα βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Γεΐζαν, ὑποσχόμενος νὰ τὸν παραχωρήσῃ τὰς πόλεις ταύτας, ἐὰν οὗτος τὸν συντρέξῃ εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἐν Βυζαντίῳ βασιλείαν. Φοβούμενος δὲ μήπως φωραθῇ ἡ προδοσία, ἔγραψε συγχρόνως πρὸς τὸν Μανουὴλ, ὅτι ἔχων φίλους τινὰς τῶν οὔγγρων μεγιστάνων, ζητεῖ τὴν ἄδειαν νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους πρὸς αὐτοὺς, ἵνα ὑπαγάγῃ τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ῥω-

μαίων. Ὁ βασιλεὺς ἤξευρεν ἤδη τὴν ἀλήθειαν τοῦ πράγματος, καὶ τὸν δόλον τὸν ὁποῖον μηχανεύεται ὁ Ἀνδρόνικος, διότι τὰ πρὸς τὸν Γεΐζαν γράμματα τούτου, συλληφθέντα εἶχον σταλῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Διὰ νὰ ἐξελέγξῃ ὅμως αὐτὸν καταφανέστερον, ἐπροσποιήθη ὅτι πιστεύει εἰς τοὺς λόγους του καὶ τὸν ἔδωκε τὴν ἄδειαν τὴν ὁποίαν ἐζήτει. Ὁ δὲ Ἀνδρόνικος φρονῶν, ὅτι ἐξησφαλίσθη ἀπὸ τοῦ Μανουὴλ, ἀδεῶς ἤδη διεπρεσβεύετο πρός τε τὸν Γεΐζαν καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, ἐπικαλούμενος καὶ τούτου τὴν ἐπικουρίαν ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι. Ἔπειτα δὲ ἦλθε καὶ εἰς Βυζάντιον, τελειώσας κατ' ἐπιφάνειαν τὰς μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Οὔγγρων σπονδάς.

Ὁ Μανουὴλ ἐφείσθη τότε ἔτι τοῦ προδότου· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἀνδρόνικος ἐπεβουλεύθη καὶ αὐτὴν αὐτοῦ τὴν ζωήν. Διότι δὶς διὰ νυκτὸς μετημφιεσμένος καὶ ἔνοπλος, ἐπλησίασεν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ βασιλέως· ἀνακαλυφθεὶς δὲ ἐβεβαίωσεν, ὅτι ἤθελε δῆθεν νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θανάσιμον ἐκεῖνον ἐχθρόν του, τὸν νέον Ἰωάννην, περὶ οὗ ὡμιλήσαμεν. Ἄλλοτε πάλιν, ἐπειδὴ ἐπεμελεῖτο πολὺ ἕνα τῶν ἵππων του, καὶ περὶ τὸν δρόμον ἀκαταπαύστως ἐγύμναζεν, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τί σημαίνει ἡ συνεχὴς αὕτη περὶ τοῦ ἵππου ἐκείνου φροντὶς, «ὡς ἂν», ἔλαβε τὴν αὐθάδειαν νὰ ἀποκριθῇ, «τὸν πάντων ἐμοὶ δυσμενέστατον τῆς κεφαλῆς ἀφελόμενος οἰχήσομαι ἀπιών.» Τότε τελευταῖον ὁ Μανουὴλ διέταξε νὰ συλληφθῇ καὶ νὰ φυλακισθῇ εἰς πύργον τινὰ τῶν ἐν Βυζαντίῳ βασιλείων. Ἡ φυλάκισις αὕτη διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ ἐννέα ἔτη. Ὁ Ἀνδρόνικος μὴ δυνάμενος νὰ ὑποφέρῃ τὴν ἀπραξίαν ἐκείνην καὶ τὴν τῶν ἡδονῶν στέρησιν, ἀκαταπαύστως ἐνησχολεῖτο πῶς νὰ εὕρῃ τρόπον νὰ διαφύγῃ. Παρετήρησε δὲ ὅτι εἰς μίαν γωνίαν τοῦ δωματίου του αἱ κεραμίδες ἦσαν τεθραυσμέναι· κατορθώνει λοιπὸν νὰ ἀνοίξῃ ὀπὴν, εὑρίσκει ὄπισθεν σκοτεινὸν καὶ παρεωραμένον κρησφύγετον, καὶ μεταβαίνει εἰς αὐτὸ μὲ τὰς ὀλίγας τροφὰς τὰς ὁποίας εἶχεν ἔτι, ἀφοῦ ἐτοποθέτησε πάλιν καλῶς τὰς κεραμίδας, καὶ ἐξήλειψε πᾶν σημεῖον τῆς καταφυγῆς. Οἱ φύλακες ἐλθόντες νὰ ἐπισκεφθῶσι, κατὰ τὴν τεταγμένην ὥραν, αὐτὸν, ἠπόρησαν διὰ τὴν σιωπὴν καὶ τὴν ἐρημίαν ἥτις ἐπεκράτει ἐν τῇ φυλακῇ καὶ διέδωκαν ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἀπέδρα ἄδηλον πῶς. Ἀμέσως αἱ πύ-

λαι τῶν βασιλείων ἐκλείσθησαν, ἐδόθησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας διαταγαὶ αὐστηραὶ διὰ νὰ συλλάβωσι τὸν δραπέτην, ἡ δὲ σύζυγός του, τὴν ὁποίαν ὑπώπτευον ὅτι συνέδραμεν εἰς τὴν δραπέτευσιν, ἐφυλακίσθη εἰς τὸν αὐτὸν πύργον. Τὴν νύκτα ἡ γυνὴ αὕτη βλέπει αἴφνης μορφὴν ἀνθρωπίνην προκύπτουσαν ἀπὸ τοῦ τοίχου· ἡ δυςτυχὴς ἐνόμισε κατ' ἀρχὰς ὅτι ἐξῆλθε φάντασμα ἐμπρός της· ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἐγνώρισε τὸν σύζυγον. Ἔκτοτε ἡ διδομένη εἰς αὐτὸν τροφὴ ἐπήρκει εἰς ἀμφοτέρων τὴν συντήρησιν. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἄλλων παραμυθιῶν ὅσας παρεῖχεν ἡ λαθραία ἐκείνη συμβίωσις, ἔλαβον τὴν εὐτυχίαν νὰ ἀποκτήσωσι καὶ υἱόν. Πρὸς τούτοις οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν φρούρησιν τῆς γυναικὸς δεσμοφύλακες ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν ὀλιγώτερον ἄγρυπνοι, ὥςτε ὁ Ἀνδρόνικος κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ· ἀλλὰ συνελήφθη καὶ ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ διπλῆς δεδεμένος ἁλύσεως. Ἡ φυλακή του ἀπέβη τότε αὐστηροτάτη. Εὗρεν ὅμως τὸν τρόπον νὰ ἐξέλθῃ αὐτῆς πάλιν. Νέος τις ὑπηρέτης του, μεθύσας τοὺς φύλακας, ἔλαβε διὰ κηροῦ τὸν τύπον τῶν κλειδῶν· ἡ δὲ γυνὴ καὶ ὁ υἱός του τὸν ἔστειλαν ἐντὸς πίθου ἀντίκλειδας καὶ σχοινίον. Ὁ Ἀνδρόνικος μετεχειρίσθη ταῦτα πάντα γενναίως καὶ ἐπιτηδείως, ἤνοιξε τὰς θύρας, κατέβη ἀπὸ τὸν πύργον, ἔμεινε δι' ὅλης τῆς ἡμέρας κεκρυμμένος ἐντὸς τοῦ βασιλικοῦ κήπου, καὶ διὰ νυκτὸς πηδήσας ἀπὸ τὸν τοῖχον εἰςῆλθεν εἰς τὸ ἀκάτιον τὸ ὁποῖον τὸν περιέμενεν, ἐπεσκέφθη τὸν οἶκόν του, ἠσπάσθη τὰ τέκνα, ἀπέβαλε τὰς ἁλύσεις, καὶ προήλασεν ἐπὶ τὸν Δούναβιν.

Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀγχίαλον, φίλος αὐτοῦ τις πιστὸς τὸν ἔδωκεν ἵππους καὶ χρήματα· ὁ δὲ δραπέτης διαβὰς οὕτω τὸν ποταμὸν, διῆλθεν ἐν σπουδῇ τὴν ἔρημον τῆς Μολδαυΐας, καὶ ἤδη ἐπλησίαζεν εἰς τὴν Πολωνικὴν Ῥωσίαν, ὅτε συνελήφθη ὑπὸ μοίρας Βλάχων, οἵτινες ἀπεφάσισαν νὰ τὸν φέρωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ, διὰ τὴν ἑτοιμότητα τοῦ πνεύματός του, ἐσώθη ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦτον. Ὑποκριθεὶς ὅτι ἔχει νὰ ἐκπληρώσῃ ἀνάγκην τινὰ, κατέβη ἀπὸ τοῦ ἵππου διὰ νυκτὸς καὶ ἀπεμακρύνθη ὁπωςοῦν ἀπὸ τῶν συνοδοιπόρων. Τότε, ἐμπήξας εἰς τὴν γῆν τὸ ῥόπαλον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπροςποιεῖτο ὅτι στηρίζεται, ἐπέθηκεν ἐπ' αὐτοῦ τὸν πῖλόν του καί τινα τῶν ἐνδυμάτων, ὑπεξέφυγεν εἰς τὰ

πέριξ δάση, καὶ ἦτο ἤδη μακρὰν, ἐνῷ οἱ Βλάχοι περιέμενον ἔτι αὐτὸν, ἀπατώμενοι ὑπὸ τοῦ ἀνδρεικέλου. Φθάσας εἰς τὴν Πολωνικὴν Ῥωσίαν, ἔτυχεν εὐμενοῦς δεξιώσεως, καὶ ὡδηγήθη εἰς Κιέβ ὅπου ἔδρευεν ὁ μέγας τῶν Ῥώσων δοὺξ Γιαροσλάβ. Ὁ ἐπιτήδειος Ἀνδρόνικος περιεποιήθη τὴν εὔνοιαν καὶ τὴν πίστιν τοῦ Γιαροσλὰβ, διότι ἤξευρε νὰ λαμβάνῃ τὰ ἤθη πάσης χώρας, οἱ δὲ βάρβαροι ἐκεῖνοι ἐθαύμασαν τὴν ἀφοβίαν καὶ τὴν δεξιότητα ἣν ἐδείκνυε περὶ τὴν ἄγραν τῆς ἄλκης καὶ τῆς ἄρκτου. Συνέπεσε δὲ τότε νὰ παρακληθῇ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ῥώσων ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ἐπὶ συμμαχίᾳ κατὰ τῶν Οὔγγρων. Ὁ Ἀνδρόνικος συνετέλεσεν εἰς τὴν σπουδαίαν ταύτην διαπραγμάτευσιν, διὰ συνθήκης δὲ ἰδίας ὑπέσχετο πίστιν εἰς τὸν βασιλέα, ἀνθομολογήσαντα ἀμνηστίαν τοῦ παρελθόντος. Ὅθεν κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ Βορυσθένους εἰς τὰς τοῦ Δουνάβεως ὄχθας μετὰ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Ῥώσων, καὶ, λαμπρῶς διαπρέψας κατὰ τὴν ἔφοδον τῆς Ζεύγμης, συνεχωρήθη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ, ὅςτις, καίτοι τοσαύτας παρ' αὐτοῦ λαβὼν ἀφορμὰς θλίψεως, ἠγάπα ὅμως πάντοτε τὸν ἀρειμάνιον ἐκεῖνον χαρακτῆρα.

Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν περὶ τὸ 1165. Ὁ Μανουὴλ δὲν εἶχε τότε ἀποκτήσει ἔτι υἱόν· τὴν δὲ θυγατέρα αὐτοῦ, ἣν βραδύτερον ἔδωκε σύζυγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφεῤῥατικοῦ, ἐσκόπει καθ' ἣν εὑρισκόμεθα ἐποχὴν, νὰ ὑπανδρεύσῃ μετὰ τοῦ Οὐγγαρικοῦ ἡγεμόνος Βέλα, τὸν ὁποῖον ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ καταστήσῃ ἴδιον διάδοχον. Ἡ πιθανότης τοῦ νὰ περιέλθῃ ὁ θρόνος τῶν Κομνηνῶν εἰς τὸν βάρβαρον ἐκεῖνον καὶ ξένον, δυςηρέστει ἅπαντας τοὺς μεγιστᾶνας καὶ μάλιστα τοὺς συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, οἵτινες ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὀρθῶς ἐσκέπτοντο, ὅτι ἦτο πολὺ εὐλογώτερον νὰ ἀναπληρωθῇ ἡ ἔλλειψις τοῦ ἀμέσου διαδόχου δι' ἑνὸς ἐξ αὐτῶν μᾶλλον, ἢ δι' ἀλλοφύλου τινός. Οὐδὲν ἧττον ὅταν προσεκλήθησαν νὰ ὀμόσωσι πίστιν εἰς τὸν ἐπίδοξον διάδοχον, πάντες ὑπήκουσαν· μόνος ὁ Ἀνδρόνικος, ὅςτις τοσαῦτα ὤφειλεν εἰς τὴν ἐπιείκειαν τοῦ βασιλέως, ἀπεποιήθη τὸν ἀπαιτηθέντα ὅρκον καὶ διεμαρτυρήθη κατὰ τοῦ τοιούτου τῆς διαδοχῆς κανονισμοῦ. Τοῦτο φυσικῷ τῷ λόγῳ δυςηρέστησε πάλιν τὸν βασιλέα,

ὅςτις ὅμως, γινώσκων ὅτι ὁ λαὸς ἐφρόνει ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ τοῦ Ἀνδρονίκου, ἐπέβαλεν εἰς τὸν ἄνδρα ἐπιεικῆ καὶ ἔντιμον τιμωρίαν, ἀναθεὶς αὐτῷ τὸ δεύτερον τὴν διοίκησιν τῶν περὶ Κιλικίαν χωρῶν καὶ προςθεὶς τὴν ἀπόλυτον διαχείρισιν τῶν τῆς Κύπρου εἰςοδημάτων. Ὁ Ἀνδρόνικος διέπρεψεν ἐπ' ἀνδρείᾳ εἰς τοὺς πρὸς τοὺς Ἀρμενίους πολέμους. Ηὐδοκίμησε δὲ καὶ εἰς ἄλλους χαριεστέρους ἀγῶνας, κυριεύσας τὴν καρδίαν τῆς καλῆς Φιλίππης, ἀδελφῆς μὲν τῆς δευτέρας τοῦ Μανουὴλ συζύγου, θυγατρὸς δὲ τοῦ Ῥαιμούνδου τῆς Ἀντιοχείας. Διὰ νὰ περιποιηθῇ αὐτὴν, ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν του, καὶ διήγαγεν ὅλον τὸ θέρος παρ' αὐτῇ εἰς χοροὺς καὶ ἱπποτικὰς πανηγύρεις· ἡ δὲ Φιλίππα τυφλωθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἔρωτος, ἐθυσίασεν εἰς αὐτὸν τὴν ἁγνότητα καὶ τὴν ὑπόληψιν αὐτῆς, καὶ τὸν μετ' ἀνδρὸς σώφρονος καὶ ἐντίμου γάμον. Ἡ ταλαίπωρος, δὲν ἤξευρεν εἰς ποῖον ἔδιδε τοιαῦτα ἀφοσιώσεως δείγματα. Ὁ Ἀνδρόνικος μαθὼν μετ' ὀλίγον τὴν ὀργὴν τοῦ Μανουὴλ διὰ τὴν γενομένην εἰς τὸν πενθερόν του ὕβριν, προετίμησε νὰ ἐξευμενίσῃ αὐτὸν μᾶλλον, ἢ νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὴν ἐρωμένην, καὶ ἐγκαταλιπὼν τὴν ἀθλίαν Φιλίππαν ἀπῆλθεν ἐν συνοδίᾳ πολυαρίθμων τυχοδιωκτῶν εἰς Ἱεροσόλυμα. Οἱ ἐκεῖ Φράγκοι δελεασθέντες ὑπὸ τοῦ λαμπροῦ αὐτοῦ γένους, ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐπὶ ἀνδρείᾳ ὀνόματος, καὶ ὑπὸ τοῦ ζήλου τὸν ὁποῖον ὑπὲρ τῆς θρησκείας ἐπεδείκνυεν, ἐπεθύμησαν νὰ κοινωνήσῃ τῶν ἀγώνων αὐτῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὅθεν διὰ τῆς εὐνοίας τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ κλήρου λαμβάνει τὴν ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Φοινίκης ἡγεμονίαν τῆς Βηρυτοῦ. Ἐν τῇ γειτονίᾳ τῆς πόλεως ταύτης, διέτριβε νέα καὶ ὡραιοτάτη βασιλὶς, ἑλληνὶς τὸ γένος, συγγενὴς δὲ τοῦ Ἀνδρονίκου, διότι ἦτο δισεγγόνη τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ βασιλὶς αὕτη ἥτις ἦτο χήρα τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουΐνου Γ'. καὶ ἐκαλεῖτο Θεοδώρα, θελήσασα νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν συγγενῆ τας ἠράσθη αὐτοῦ, καὶ ὑπῆρξε τὸ τρίτον τῆς ἀμάχου ἐκείνης γοητείας θῦμα, τὸ δὲ αἶσχος αὐτῆς ἀπέβη δεινότερον καὶ σκανδαλωδέστερον ἢ τῶν δύο πρώτων.

Ὁ Μανουὴλ, πνέων πάντοτε ἐκδίκησιν, προέτρεψε τοὺς ὑπηκόους καὶ τοὺς συμμάχους ὅσους εἶχε περὶ Κιλικίαν, νὰ συλλάβωσι τὸν Ἀνδρόνικον καὶ νὰ ἐξορύξωσι τοὺς ὀφθαλμούς του. Ὁ δὲ μα-

ἰδὼν διὰ τῆς Θεοδώρας τὸν κίνδυνον, φεύγει ἐκ Παλαιστίνης, καὶ ἡ παρακολουθήσασα αὐτὸν βασιλὶς τῶν Ἱεροσολύμων παρέστη ἤδη εἰς ὅλην τὴν ἀνατολὴν ὡς παλλακὶς τοῦ Ἀνδρονίκου, δύο δὲ νόθα τέκνα ἐμαρτύρουν τὸν ἄσεμνον ἐκεῖνον ἔρωτα. Ὁ ἐραστὴς αὐτῆς κατέφυγε κατ' ἀρχὰς εἰς Δαμασκὸν καὶ ἐθαύμασε τὸν μέγαν σουλτάνον Νουρεδδὶν καὶ τὸν ὑπουργὸν αὐτοῦ Σαλαδδίν. Ὡς φίλος τοῦ Νουρεδδὶν ἐπεσκέφθη τὸ Βαγδάτιον καὶ τὰς ἄλλας τουρκικὰς αὐλάς, ἐπὶ μακρὸν δὲ πλανηθεὶς περὶ τὴν Κασπίαν καὶ τὰ ὄρη τῆς Γεωργίας ἕδρευσε τελευταῖον μεταξὺ τῶν Τούρκων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εὑρὼν ἄσυλον φιλόξενον παρὰ τῷ τῆς Κολωνείας σουλτάνῳ. Καὶ ταῦτα μὲν πάντα ἦσαν πολυειδῶς ἄτοπα· ἀλλὰ τὸ δεινότερον ἦτο ὅτι οὐδεμίαν εἶχεν ἐθνικὴν συνείδησιν, διότι ἵνα δείξῃ τὴν πρὸς τὸν σουλτάνον εὐγνωμοσύνην, συχνὰς ἐποίει ἐπιδρομὰς εἰς τὸ θέμα τῆς Χαλδίας, ἀπάγων ἑκάστοτε πολλὰ μὲν λάφυρα, πολλοὺς δὲ χριστιανοὺς αἰχμαλώτους. Ὅταν ἔπειτα διηγεῖτο τὰ περιστατικὰ αὐτὰ τῆς ζωῆς του, παρέβαλλεν ἑαυτὸν πρὸς τὸν Δαβίδ, ὅςτις δι' ἐξορίας μακρᾶς διέφυγε τῶν πονηρῶν τὰς παγίδας. Ἀλλ' ὁ προφήτης βασιλεύς, προςέθετε, περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ κρυβῇ που τῆς Ἰουδαίας, νὰ φονεύσῃ ἕνα Ἀμαλικίτην, καὶ νὰ ἀπειλήσῃ τὸν ἄπιστον καὶ ἄθλιον Ναβάλ· ἐνῷ αἱ τοῦ Ἀνδρονίκου περιδρομαὶ ὑπῆρξαν πολὺ μακρότεραι καὶ διεθρύλησαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀνατολήν. Ὁ πολυμήχανος αὐτὸς ἄνθρωπος ἀφωρίσθη μὲν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἠδυνήθη ὅμως ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ διαφύγῃ ἢ νὰ ἀποκρούσῃ τὴν καταδρομὴν τοῦ βασιλέως Μανουήλ. Ἀλλὰ ἡμέραν τινὰ ὁ στρατηγὸς Χαλδίας κατώρθωσε νὰ συλλάβῃ τὴν Θεοδώραν, καὶ ἔπεμψεν εἰς Ἱεροσόλυμα τὴν βασιλίδα ταύτην μετὰ τῶν τέκνων. Τότε ὁ πλάνης ἐκεῖνος βίος ἐφάνη πλέον εἰς τὸν Ἀνδρόνικον ὀχληρός· ὅθεν ἐζήτησε συγγνώμην καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ προςπέσῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἡγεμόνος του, εὐχαριστηθέντος διὰ τὴν ὑποταγὴν ταύτην τοῦ ἀγερώχου ἀνδρός. Πρηνὴς δὲ γενόμενος, μετενόησε διὰ τὴν ἀποστασίαν του μετὰ δακρύων καὶ στεναγμῶν· ἀπεφήνατο ὅτι δὲν θέλει ἐγερθῇ εἰμὴ ὅταν πιστός τις ὑπήκοος, ἁρπάσας αὐτὸν ἀπὸ τοῦ κλοιοῦ τὸν ὁποῖον ἔφερε περὶ τὸν λαιμόν, τὸν σύρει μέχρι τῶν βαθμίδων τοῦ θρόνου· καὶ τὸ ἐξαίσιον τοῦτο δεῖγμα τῆς συντριβῆς ἐκίνησε

τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἀπορίαν τῶν παρισταμένων. Ἡ ἐκκλησία καὶ ὁ βασιλεὺς συνεχώρησαν τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Μανουὴλ, ὑποπτεύων πάντοτε τὸν ἄνθρωπον, ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς αὐλῆς, καὶ ὥρισεν αὐτῷ εἰς κατοικίαν τὴν Οἰνόην, τὴν ὑπὸ εὐφόρων ἀμπελώνων περιεστοιχισμένην παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου πόλιν.

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διέτριβε πρό τινος χρόνου τῷ 1180 ὅτε, ἀποθανόντος τοῦ Μανουὴλ, διεδέξατο τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνήλικος αὐτοῦ υἱὸς Ἀλέξιος, καὶ προεκλήθη ἡ γνωστὴ ἤδη εἰς ἡμᾶς δυςαρέσκεια, καὶ μετεβλήθη ἡ δυςαρέσκεια εἰς συνωμοσίαν, καὶ ἡ συνωμοσία εἰς στάσιν. Ὁ Ἀνδρόνικος τοῦ ὁποίου δύο υἱοὶ ἦσαν ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς συνωμοσίας, καὶ πρὸς ὃν ἀπέβλεπον πάντες ὡς πρὸς σωτῆρα, ἐξηκολούθει μένων ἐν Οἰνόῃ μακρὰν τοῦ θορύβου τῆς πρωτευούσης, καὶ βεβαιῶν ὅτι πρὸς μὲν τὸν βασιλέα ὀφείλει νὰ τηρήσῃ τὴν πίστιν τὴν ὁποίαν ὤμοσεν, ὅτι ὅμως, ἂν ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ τιμὴ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου κινδυνεύσωσι, θέλει προθύμως προμαχήσει ὑπὲρ αὐτοῦ, παρεπλήρου δὲ τὴν μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν μεγιστάνων ἀλληλογραφίαν του διὰ ῥητῶν τοῦ Δαβὶδ καὶ τῶν ἀποστόλων, καὶ περιέμενεν ἐν ἡσυχίᾳ ὥςτε νὰ ὡριμάσωσι τὰ πράγματα καὶ νὰ προςκληθῇ οὗτος ὡς ἐπιδιαιτητὴς αὐτῶν. Ἀπεναντίας ὅμως ἔμαθεν ὅτι ἡ στάσις κατηυνάσθη, ὅτι ὁ Καῖσαρ καὶ ἡ Καισάρισσα ἠναγκάσθησαν νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὸν πρωτοσεβαστὸν, καὶ ὅτι οὗτος ἀπέβη εἴπερ ποτὲ παντοδύναμος. Τότε ἐνόησεν ὅτι ἀνάγκη νὰ λάβῃ ἐνεργητικώτερον μέρος εἰς τὰ πράγματα, καὶ ἀνεχώρησεν ἐπὶ τούτῳ ἐξ Οἰνόης. Οἱ ὀπαδοί του εὐάριθμοι ὄντες κατ' ἀρχὰς, ηὔξησαν μετ' ὀλίγον καὶ ἀπετέλεσαν καθ' ὅσον ἐπλησίαζον εἰς τὸ Βυζάντιον στρατὸν πολυάριθμον. Ἐν τῇ πορείᾳ ταύτῃ ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ὡμίλει εἰμὴ περὶ θρησκείας καὶ πίστεως, καὶ δὲν ἐφόρει εἰμὴ ἁπλούστατόν τι ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον μεγαλοπρεπέστερον μὲν ἀνεδείκνυε τὸ ἀνάστημά του, ὑπεμίμνησκε δὲ τὴν πενίαν καὶ τὴν ἐξορίαν. Ὅταν ἔφθασεν εἰς Νικομήδειαν, ὁ πρωτοσεβαστὸς Ἀλέξιος ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ μεθ' ἱκανῶν δυνάμεων τὸν στρατηγὸν Ἀνδρόνικον Ἄγγελον· ἀλλ' οὗτος ἡττηθεὶς ηὐτομόλησε πρὸς τὸν νικητὴν, ὅςτις ἔφθασεν ἤδη εἰς Χαλκηδόνα. Τότε ἐστάλη πρὸς αὐτὸν

πρέσβυς ὁ Γεώργιος Ξιφιλῖνος, εἷς τῶν φωστήρων τῆς ἐκκλησίας, ἐπαγγελλόμενος πολλὰ παρὰ βασιλέως, ἐὰν πεισθῇ νὰ ἐπανέλθῃ ἐν εἰρήνῃ εἰς τὰ ἴδια· ἀλλ' αὐτὸς ἀπήντησε, κατ' εἰσήγησιν ὡς λέγεται αὐτοῦ τοῦ Ξιφιλίνου, ὅτι δὲν θέλει ἀποθέσει τὰ ὅπλα, εἰμὴ ἂν ὁ βασιλεὺς ἀποβάλῃ μὲν καὶ τιμωρήσῃ τὸν πρωτοσεβαστὸν, τὴν δὲ μητέρα παραπέμψῃ εἰς τὸν μοναχικὸν βίον, αὐτὸς δὲ ἀναλάβῃ τὰς ἡνίας τοῦ κράτους. Ἡ ἀπαίτησις αὕτη ἐνεψύχωσεν ἅπαντας τοὺς ἀντιπολιτευομένους ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ηὐτομόλησε πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον Κομνηνὸν καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου, ὁ περιφανὴς Ἀνδρόνικος Κοντοστέφανος, μεθ' ὅλης τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ἡ δὲ πόλις ἅπασα ἐστασίασε καὶ ἀναφανδὸν συνέπραττε μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, πάντες δὲ οἱ ὑπὸ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ φυλακισθέντες, ἐν οἷς καὶ οἱ τοῦ Ἀνδρονίκου παῖδες Ἰωάννης καὶ Μανουὴλ ἀπελύθησαν· μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ πρωτοσεβαστὸς συλληφθεὶς ἀπεστάλη πρὸς τὸν εἰς τὴν ἀντίπεραν παραλίαν ἔτι διατρίβοντα Ἀνδρόνικον καὶ ἐκεῖ ἐξωρύχθη τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ κοινῆς ἀποφάσεως ἁπάντων τῶν μεγιστάνων, οἵτινες περιεστοίχιζον ἤδη τὸν Ἀνδρόνικον.

Πᾶσα λοιπὸν ἡ ἀρχὴ εἶχε περιέλθει εἰς τὸν πολυμήχανον τοῦτον ἄνδρα καὶ πρὶν οὗτος εἰσέτι μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ἐν τούτοις μέγας ἔτι ἐν αὐτῇ ἐπεκράτει σάλος. Εἴδομεν ὅτι ἡ δέσποινα καὶ ὁ πρωτοσεβαστὸς ἐστηρίζοντο κυρίως ἐπὶ τῶν Φράγκων, οἵτινες ἀπετέλουν ἰσχυρὸν ἐν τῇ βασιλευούσῃ στρατόν· καὶ ἂν ὁ πρωτοσεβαστὸς εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην ἱκανότητα καὶ δραστηριότητα, ἠδύνατο βεβαίως δι' αὐτῶν νὰ καταβάλῃ τοὺς ἀντιπάλους. Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ παρέδωκεν ἀμαχητὶ τὰ ὅπλα, ἡ μὲν δύναμις ἐκείνη ὑφίστατο ἀκεραία, πολλὴ δὲ ὑπῆρχεν ἡ κατὰ τῶν ξένων ὀργὴ τῶν Βυζαντινῶν, διότι, καθ' ἃ προείπομεν, ὁ πρωτοσεβαστὸς ὑπέσχετο εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους φίλους καὶ ὀπαδοὺς νὰ παραδώσῃ αὐτοῖς εἰς λεηλασίαν τὴν πόλιν καὶ νὰ καταστήσῃ δούλους αὐτῶν τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Ἀνδρόνικος ἠδύνατο νὰ προλάβῃ πᾶσαν ῥῆξιν· διότι οἱ Φράγκοι ἀναγκαίως περιεφρόνησαν τὸν τοσοῦτον ἀνάξιον ἀναδειχθέντα προστάτην αὐτῶν καὶ προθύμως ἤθελον διαγάγει ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὸν νέον τῶν πραγμάτων κυβερνήτην, ἅμα δὲν ἤθελε προςβάλει αὐτούς. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος ὅςτις ἐπε-

ρείδετο κυρίως ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς κατὰ τῶν ξένων ἀντιδράσεως, ἐνέδωκεν εἰς τὰς κραυγὰς τοῦ δήμου τοῦ μισοῦντος καὶ φθονοῦντος μέχρι θανάτου αὐτούς· καὶ ἐνῷ εἰσέτι διέτριβεν ἐπὶ τῆς ἀσιανῆς παραλίας, προκατέπεμψε τὸ κράτιστον τῆς δυνάμεως μετὰ στόλου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἀγρίων ἐκείνων φυλετικῶν παθῶν. Ἐντεῦθεν φοβερὰ ἐξεῤῥάγη ἐν τῇ βασιλευούσῃ σφαγὴ ὅλων τῶν δυτικῶν. Γυναῖκες καὶ παῖδες, ἱερεῖς καὶ μοναχοί, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσθενεῖς ἀνηλεῶς ἐθανατώθησαν· οὐκ ὀλίγοι ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι εἰς τοὺς μωαμεθανούς· αἱ ἐμπορικαὶ ἀποθῆκαι ἐλεηλατήθησαν· αἱ ἐκκλησίαι καὶ αἱ οἰκίαι κατεπυρπολήθησαν. Καὶ ὁ μὲν ἀπόλεμος ὄχλος ἀπώλετο οὕτως ἐλεεινῶς· οἱ δὲ μάχιμοι ἄνδρες ἐπιβάντες εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν ἐσώθησαν, ἀντεκδικούμενοι διὰ δεινοτάτης λεηλασίας ὅλων τῶν παραλίων τῆς Προποντίδος, διὰ τῆς καταστροφῆς πολλῶν μοναστηρίων, διὰ τῆς δῃώσεως πολλῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Ἀρχιπελάγους, διὰ τῆς συλλήψεως ὅλων τῶν ἑλληνικῶν πλοίων ὅσα ἀπήντησαν καθ' ὁδόν, καὶ διὰ τῆς ἐπὶ πολὺν χρόνον παρακωλύσεως τοῦ ἐν τῇ Μεσογείῳ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου. Οὐδὲ εἰς τοῦτο περιωρίσθησαν τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς κατὰ τῶν Λατίνων γενομένης τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγῆς. Τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη τὰ πρὸ τοσούτου χρόνου κυοφορούμενα καὶ παροξυνόμενα, ἐκορυφώθησαν διὰ τῆς συμφορᾶς ἐκείνης· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἔμελλον νὰ ἐπισυμβῶσιν ἐκ τούτου καταστροφαὶ δειναὶ καὶ ἀνεπανόρθωτοι.

Τοιουτοτρόπως ἐπροοιμίασεν εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀρχῆς ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνός. Ἔπειτα διεπεραιώθη εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν, κατέλαβε τὰ βασίλεια, ἐχαιρέτισε τὸν βασιλέα, ἐφυλάκισε τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ ἀποκατέστησεν ὁπωσοῦν τὴν κοινὴν τάξιν καὶ ἡσυχίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα προσευχήθη μετὰ παρατάξεως ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μανουὴλ, καὶ τελευταῖον διέταξε τὴν στέψιν τοῦ Ἀλεξίου Β'. Ἡ τελετὴ αὕτη ἐγένετο μετὰ τῆς συνήθους πομπῆς· ὁ ἄπιστος αὐτοῦ ἐπίτροπος, κρατῶν εἰς χεῖρας τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, ἀπεφήνατο, ὅτι θέλει ζήσει, καὶ εἶναι ἕτοιμος νὰ ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ ἐκείνου ὀρφανοῦ. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ οἱ πολυάριθμοι τοῦ Ἀνδρονίκου ὀπαδοὶ παρηγγέλλοντο νὰ ἰσχυρίζωνται, ὅτι τὸ ἑτοιμόῤῥοπον κράτος θέλει βεβαίως καταστραφῇ

παιδὸς κυβερνῶντος, ὅτι ἡγεμὼν πολύπειρος, τολμηρὸς ἐν πολέμῳ, σοφὸς περὶ τὴν διοικητικὴν ἐπιστήμην, καὶ ὑπὸ τῶν μεταβολῶν τῆς τύχης διδαχθεὶς τὴν τέχνην τοῦ βασιλεύειν, ἠδύνατο μόνος νὰ σώσῃ τὴν πολιτείαν, καὶ ὅτι οἱ πολῖται ἅπαντες ὤφειλον νὰ ὑποχρεώσωσι τὸν ἀφιλόδοξον Ἀνδρόνικον νὰ ἀναλάβῃ τὸ βάρος τοῦ στέμματος. Αὐτὸς ὁ νέος βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ἑνώσῃ τὰς παρακλήσεις του μὲ τὰς ὁμοφώνους ταύτας εὐχὰς καὶ νὰ ζητήσῃ συνάρχοντα. Πρὸ τούτου δ' ἔτι ἔδωκε δεῖγμα αἰσχρᾶς εὐπειθείας, μαρτυροῦν ὅτι τὸ αἷμα τοῦ Μανουὴλ ἐνοθεύθη πρὶν περάσῃ εἰς τὰς φλέβας τοῦ ἀγενοῦς ἐκείνου υἱοῦ. Ὁ Ἀνδρόνικος ἤθελεν ἐξάπαντος νὰ καταστρέψῃ τὴν βασιλίδα Μαρίαν. Ἡ δυστυχὴς αὕτη ἦτο ἀδελφὴ τῆς πάλαι ἐρωμένης αὐτοῦ Φιλίππης· ἀλλὰ τὰ πάθη ἐνθυμοῦνται διὰ νὰ τιμωρήσωσι, διὰ νὰ ἐλεήσωσι δὲ ποτέ. Ὅθεν ἀφοῦ ἐδυσφήμησε τὴν ὑπόληψιν τῆς γυναικὸς ταύτης, καὶ παρώξυνε κατ' αὐτῆς τὸν ὄχλον, εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς δίκην ὡς ἔνοχον κακούργου συνεννοήσεως μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας. Αὐτὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ὁ πρεσβύτερος υἱὸς Μανουὴλ, νέος χρηστὸς καὶ εὐθὺς, ἀπετροπιάσθη τὴν βδελυρὰν ταύτην πρᾶξιν, καὶ τρεῖς τῶν δικαστῶν προετίμησαν τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως ἀπὸ τὴν ἀσφάλειαν τῆς θέσεως αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ λοιποὶ, τυφλῶς ὑπείκοντες εἰς τὴν θέλησιν τοῦ τυράννου, καὶ μηδεμίαν ἀπαιτήσαντες ἀπόδειξιν, μηδὲ ἀκούσαντες τὴν ἀπολογίαν τῆς κατηγορουμένης, κατεδίκασαν εἰς θάνατον τὴν χήραν τοῦ Μανουήλ· τὸ δὲ φοβερώτερον, ὁ υἱὸς ὑπέγραψε τὴν καταδίκην. Ἡ Μαρία ἀπηγχονίσθη, τὸ πτῶμά της ἐῤῥίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, αἱ δὲ εἰκόνες αὐτῆς, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἀνακαλῶσιν εἰς τοὺς ἐπιζῶντας τὸ ἀμίμητον ἐκεῖνο κάλλος, μετεζωγραφήθησαν ἐπὶ τὸ γελοιωδέστερον, ἵνα περιϋβρισθῇ καὶ ἡ μνήμη αὐτῆς διὰ τοῦ πικροτάτου εἰς τὴν φιλαυτίαν τῆς γυναικὸς τρόπου. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀναγορευθέντος τοῦ Ἀνδρονίκου συνάρχοντος, ἡ τύχη τοῦ Ἀλεξίου παρέσχε νέαν ἀπόδειξιν, ὅτι ἀπὸ κακούργους χεῖρας, οὐδὲ ἡ κακουργία δύναται νὰ σώσῃ ποτέ. Ἡ σύγκλητος ἀπεφήνατο ὅτι ἡ διπλῆ ἐκείνη βασιλεία εἶναι ἐπιβλαβὴς εἰς τὸ κράτος, καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα καθαιρεῖται ὁ Ἀλέξιος· μὴ ἀρκουμένη δὲ εἰς τοῦτο, προσεψήφισεν, ἄνευ δίκης, ἐννοεῖται, ὅτι εἶναι περιττὸν καὶ νὰ ζήσῃ. Ὁ Ἀλέξιος ἔλαβε τὸν τῆς μητρὸς

θάνατον· καὶ ὁ Ἀνδρόνικος, τοῦ ὁποίου ἡ καρδία πρὸ καιροῦ εἶχε παύσει τοῦ νὰ γνωρίζῃ τί ἐστιν οἶκτος καὶ τύψις συνειδότος, ἀφοῦ παρατήρησε τὸ πτῶμα τοῦ ἀθλίου νέου, τὸν ἐκτύπησε βαναύσως διὰ τοῦ ποδὸς ἀνακράξας «ὁ μὲν πατήρ σου ἦτο ἐπίορκος, ἡ δὲ μήτηρ σου ἑταιρικὸν γύναιον.» Ὁπόσον ὁμαλῶς ἄλλοτε ἐθεραπεύετο ἡ ἀνηλικότης τῶν βασιλέων ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐνῷ νῦν τοσοῦτοι ἐγένοντο καὶ ἔμελλον ἔτι νὰ γίνωσιν ἐπὶ τούτῳ φόνοι. Καὶ ὅμως ὁ ἄνθρωπος ὁ διαπράξας ταῦτα πάντα ἀπέδειξε μετ' οὐ πολύ, ὅτι ὁ ἀπὸ τῆς θείας δίκης φόβος κοιμᾶται μὲν πολλάκις εἰς τὴν καρδίαν τοῦ πονηροῦ, ἀλλ' οὐδέποτε ἐκλείπει ὅλως ἀπ' αὐτῆς. Διότι ἐπὶ τῆς τελετῆς τῆς στέψεώς του, μέλλων νὰ διέλθῃ ἐν παρατάξει διά τινος ἐκκλησίας, δὲν κατεπείσθη νὰ πορευθῇ κατὰ τὸ ἔθος βάδην, ἀλλ' ἔδωκε πάνδημον καὶ φοβερὸν τῆς ἀγωνίας αὐτοῦ μαρτύριον, ἀπὸ ῥυτῆρος διελάσας. Πρὸς δὲ τούτοις ἀπήτησεν ὥστε ἡ ἐκκλησία νὰ ἀπαλλάξῃ αὐτὸν καὶ τοὺς ὀπαδούς του τοῦ ὅρκου τὸν ὁποῖον εἶχον ὀμόσει εἰς τὸν βασιλέα Μανουὴλ καὶ εἰς τὸν οἶκόν του. Καὶ τὸ θλιβερὸν εἶναι ὅτι ὁ πατριάρχης ἐνέδωκεν εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην.

Ἀλλ' ἐὰν τῷόντι ᾐσθάνθη τύψιν τινὰ συνειδότος διὰ τὰ προπεπραγμένα ἀνοσιουργήματα, τὸ αἴσθημα τοῦτο δὲν διήρκεσε βεβαίως πολύ. Πρὸ πάντων δὲν ἐδίστασε νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν νεαρὰν μνηστὴν τοῦ ἀτυχοῦς Ἀλεξίου, τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Ἀγνήν. Ἡ ταλαίπωρος ἀπετροπιάζετο τὸν παρήλικα ἐκεῖνον ἐραστήν, «ἤδη γὰρ καὶ φρενῶν ὑπεπίμπλατο, λέγει ὁ Εὐστάθιος, καὶ πεπειραμένη δὲ ἄλλως λειότητος ἐραστοῦ, τὸν τραχὺν ἀπέστεργεν» ἀλλ' ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ· «καί ποτε, φασί, καθ' ὕπνους φαντασαμένη τὸν νεανίαν, καὶ ὦ Ἀλέξιε ἀνακράξασα, οἷα ἔπαθεν, οἶδεν αὐτή.» Ταῦτα ὅμως ἦσαν προοίμια ἄλλων δεινοτέρων κακῶν. Ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις διήγαγε ἅπαντα τὸν βίον μελετῶν καὶ ἐνεργῶν ἐπιβουλὰς κατὰ τοῦ πιστοτέρου αὐτοῦ φίλου καὶ τοῦ μεγαλητέρου εὐεργέτου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πιστεύσῃ εἰς τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν πίστιν τῶν ἄλλων. Ὅθεν ἔπραξε καὶ ζῶντος ἔτι τοῦ Ἀλεξίου καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ ἀναριθμήτους φόνους, τυφλώσεις, ἐξορίας. Ὁ μὲν πατριάρχης Θεοδόσιος μὴ συναινέσας εἰς τὸν πολυειδῶς ἀθέμιτον γάμον νόθου τοῦ

Ἀνδρονίκου θυγατρὸς μετὰ νόθου υἱοῦ τοῦ Μανουὴλ, προετίμησε νὰ παραιτηθῇ· καὶ μηδὲν ἕτερον παθὼν, ἀνεπληρώθη διὰ τοῦ πατριάρχου Βασιλείου τοῦ Καματηροῦ, ὅςτις γενόμενος τυφλὸν ὄργανον τοῦ τυράννου, ἔλυσε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Ἀνδρόνικον τοῦ ὅρκου ὃν εἶχεν ὀμόσει πρός τε τὸν βασιλέα Μανουὴλ καὶ πρὸς τὸν δυςτυχῆ αὐτοῦ παῖδα. Ἀλλὰ πάντες οἱ λοιποὶ ὅσοι ἐτόλμησαν νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς αὐτὸν, ἢ ἁπλῶς ὕποπτοι ἐγένοντο ἀποδοκιμασίας τινὸς, ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα· ὁ καῖσαρ καὶ ἡ καισάρισσα Μαρία, οἱ υἱοὶ τοῦ μεγάλου δομεστίκου Ἰωάννου τοῦ ἐκ Κομνηνῶν, τοῦ ἐπιλεγομένου Βατάτζη, ὁ μέγας δοὺξ Ἀνδρόνικος ὁ Κοντοστέφανος καὶ τέσσαρες αὐτοῦ υἱοὶ, ὁ Θεόδωρος Καντακουζηνὸς, ὁ Ἀνδρόνικος Λαμπαρδᾶς, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν ἀνδρῶν, τοὺς ἐπὶ Μιχαὴλ ἐν μυρίαις μάχαις ἀριστεύσαντας, πάντες ἢ ἐθανατώθησαν ἢ ἐξωρύχθησαν τοὺς ὀφθαλμούς. Οἱ δὲ ἄλλοι φόνοι ὑπῆρξαν τοσοῦτον συνεχεῖς, ὥςτε μία ἑβδομὰς καθ' ἣν δὲν ἐχύθη αἷμα ἀνθρώπινον ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, ἐλογίσθη εὐτυχὴς τῶν χρόνων τούτων ἐποχή. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Μανουὴλ ἀνέκαθεν ἀπεδοκίμαζε ταῦτα πάντα, ὁ δὲ νεώτερος Ἰωάννης ἐπὶ πολὺν μὲν χρόνον συνεφώνει πρὸς τὸν πατέρα, διόπερ καὶ συμβασιλεὺς ἀνηγορεύθη προτιμηθεὶς τοῦ πρωτοτόκου. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἤρχισε καὶ αὐτὸς νὰ φρίττῃ ἐπὶ τοῖς γινομένοις. Ἀλλ' ὁ πατὴρ ὠνόμαζεν ἀμφοτέρους γυναῖκας καὶ ἔλεγεν ὅτι δὲν νοοῦσι τὴν ἔννοιαν τῶν πραττομένων. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο, ὡς ἐβεβαίου, νὰ μείνωσιν αὐτοὶ μόνοι μετὰ τὸν θάνατόν του ὑπερέχοντες ἐν τῷ κράτει, προςθέτων ὅτι δὲν θέλει ἡσυχάσει εἰμὴ ὅταν κατορθώσῃ νὰ βλέπῃ περὶ αὐτὸν μόνον μακελλαρίους καὶ μάγγιπας καὶ μύρων ἑψητὰς, ἀνθρώπους δηλαδὴ τῆς ἐσχάτης τάξεως, μὴ δυναμένους ποτὲ νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν καθαίρεσιν τοῦ οἴκου του. Ἐν τούτοις ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτο, ὡς πολλάκις εἴπομεν, ἀλλόκοτον κρᾶμα κακίας καὶ ἀρετῆς. Ὅθεν ἐνῷ ἐκακούργει τοσοῦτον ἀφειδῶς, ἀνέδειξε συγχρόνως πολλὰ τοῦ ἀρίστου κυβερνήτου προτερήματα. Ἀπηνὴς ὑπῆρξεν ὡς πρὸς τὰς ἀνωτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις, ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ δὲ ὁμίλου τῶν ἀνθρώπων πλείστην συνήθως κατέβαλλεν ἐπιμέλειαν. Περιέστειλε τὰς καταπιέσεις τῶν φορολόγων, ἀπηγόρευσε τὴν πώλησιν τῶν δημοσίων ὑ-

πουργημάτων, ἐτιμώρει ἀνηλεῶς τὴν ἀδικίαν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ κατήργησε τὸ πρότερον ἐπικρατοῦν ἀπάνθρωπον ἔθος τῆς ἀπογυμνώσεως τῶν ναυαγούντων, μὴ προςέξας εἰς τὴν διὰ τοῦτο δυςαρέσκειαν τῶν συγκλητικῶν καὶ τῶν ἀρχόντων, οἵτινες ὠφελοῦντο ἀπὸ τοῦ ἔθους ἐκείνου. Ἐπεχείρησε πρὸς τούτοις μεγάλα οἰκοδομήματα ἵνα παράσχῃ ἐπωφελῆ εἰς τὸ πλῆθος ἐνασχόλησιν, καὶ δώσῃ ἀφορμὴν κυκλοφορίας εἰς τὰ χρήματα καὶ ἐμψυχώσῃ τὰς τέχνας. Ἐπροστάτευσε τοὺς πένητας κατὰ τῶν καταχρήσεων τῶν αὐλικῶν, καὶ ἔτυπτεν, ὅπως βραδύτερον ὁ Πέτρος ὁ Μέγας, ἰδιοχείρως διὰ τῆς βακτηρίας αὐτοῦ τοὺς ἀγαπητοτέρους τῶν φίλων ὅσοι κατηνάγκαζον τοὺς ἁπλοῦς πολίτας εἰς ἄμισθόν τινα πρὸς αὐτοὺς ὑπηρεσίαν. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, ἐπεμελήθη τὰ γράμματα, αὐτὸς ὢν λόγιος ἀνὴρ, καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος ὁσημέραι προαγομένου ἑλληνισμοῦ.

Ἐκ πρώτης λοιπὸν ὄψεως ἂν ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς ἐκακούργησεν ἐν πολλοῖς, ἐν πολλοῖς ὅμως πάλιν ἐθεράπευσε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ἐξώσας τοὺς Φράγκους ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, περιέστειλε τὰς καταπιέσεις τῶν μεγιστάνων, ἐπροστάτευσε τὸν λαὸν καὶ συνέπραξεν εἰς τὴν ἀναζωπύρωσιν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Ἀληθῶς ὅμως εἰπεῖν, ἐὰν ἡ τύχη ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ἐπιθέσῃ τὴν κορωνίδα εἰς ἁπάσας τὰς προϋπαρχούσας τοῦ κράτους συμφορὰς, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκλέξῃ ἐπιτηδειότερον πρὸς τοῦτο ἡγεμόνα. Ἡ φοβερὰ ἐκείνη ἀφ' ἑνὸς κατὰ τῶν Φράγκων καὶ ἀφ' ἑτέρου καθ' ὅλων τῶν μεγιστάνων καταδρομὴ, ἦτο πρόδηλον ὅτι θέλει ἐπισπάσει κατὰ τοῦ κράτους θυέλλας, καθ' ὧν ὁ Ἀνδρόνικος οὔτε καιρὸν εἶχεν οὔτε πόρους νὰ ἀντιπαρατάξῃ ἀποχρώσας δυνάμεις. Οἱ μὲν Λατῖνοι ἀφορμὴν ἐζήτουν ἵνα ἐκδικηθῶσι τὰ παθήματα ὅσα ὑπέστησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὅπως εἶχον τότε αἱ μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς σχέσεις ἦτο εὐκολώτατον νὰ εὕρωσι πρὸς τοῦτο συνεργοὺς καὶ συμμάχους. Οἱ δὲ Βυζαντινοὶ μεγιστᾶνες τὸ μὲν διωκόμενοι, τὸ δὲ οἴκοθεν φυγόντες ἐκ τῆς βασιλευούσης, ἐζήτουν εἴτε δι' ἐσωτερικῶν στάσεων, εἴτε διὰ ξένης συνδρομῆς νὰ ἀπαλλαγῶσι τοῦ τυράννου ἐκείνου· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν κατέφυγον εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων, ἢ

τὸν πρίγκηπα τῆς Ἀντιοχείας, ἄλλοι εἰς τὸν ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνον καὶ εἰς τὸν Σαλαδδὶν, καὶ ἄλλοι εἰς διαφόρους τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνας.

Εἷς δὲ τῶν ἀνεψιῶν τοῦ βασιλέως Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ὀνόματι Ἀλέξιος, ὅςτις εἶχεν ἐξορισθῆ εἰς Ῥωσίαν, δραπετεύσας ἐκεῖθεν καὶ διελθὼν λάθρα τὴν Μακεδονίαν, κατέφυγε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας Γουλιέλμον Β'. Ὁ Γουλιέλμος Β'. ἦτο ἀπόγονος ἡγεμόνων οἵτινες πλέον ἢ ἅπαξ ἐπεχείρησαν ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, καὶ ἐβουλεύθησαν μάλιστα αὐτὴν αὐτοῦ τὴν κατάλυσιν. Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι ἤκουσε προθύμως τὰς περὶ ἐπικουρίας προτάσεις τοῦ πρόςφυγος, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐμάνθανε τὴν κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου ἐξεγερθεῖσαν κοινὴν ἀγανάκτησιν καὶ παρ' ἄλλων πολλῶν φυγάδων, οἵτινες ζητήσαντες καὶ εὑρόντες παρ' αὐτῷ ἄσυλον, δὲν ἔπαυον προτρέποντες αὐτὸν εἰς ἐκδίκησιν. Πλὴν τούτου ἤλπιζεν εἰς τὴν συνδρομὴν τῶν Ἰταλῶν, ἐξηγριωμένων ὄντων πάντοτε διὰ τοὺς ἐν ἔτει 1182 γενομένους φόνους· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ οὐχὶ δῆθεν ἐπὶ κατακτήσει τῆς χώρας, ἀλλὰ ὡς σύμμαχος ἰθαγενοῦς μνηστῆρος τῆς βασιλείας. Ἕνεκα λοιπὸν ὅλων τούτων τῶν περιστάσεων ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ὑπολάβῃ ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἔχει πολὺ πλείονας πιθανότητας ἐπιτυχίας ἢ ἄλλοτε. Λέγεται μάλιστα ὅτι καὶ παῖς τις προςήχθη πρὸς δυσμὰς ὡς ὢν δῆθεν αὐτὸς ὁ νεαρὸς βασιλεὺς Ἀλέξιος· ὅπερ μαθὼν ὁ Ἀνδρόνικος, ὅςτις ἐγίνωσκε κάλλιστα ὅτι τὸ πτῶμα τοῦ Ἀλεξίου ἔκειτο ἐν τῷ βυθῷ τῆς περὶ Κωνσταντινούπολιν θαλάσσης, ἀνεκάγχασεν εἰπών· «ἦ δὴ ἄριστος κολυμβητὴς, εἴπερ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατακυβιστήσας εἰς βαθεῖαν θάλασσαν, ἀπνευστὶ διεξέδυ περὶ τὸν ἐκεῖσε πορθμόν.» Ἀλλ' ἂν ὁ νέος Ἀλέξιος δὲν ὑπῆρχε τῷόντι ἐν τοῖς οὖσιν, ἄλλοι προέκυψαν ζῶντες αὐτοῦ ἐκδικηταί. Ἐν Σικελίᾳ παρεσκευάσθη τάχιστα στρατὸς καὶ στόλος πολύς· 80,000 πεζοὶ, ἐν οἷς ὅμως μόνοι 5,000 ἱππόται, καὶ διακόσιαι νῆες. Ἡ δὲ δύναμις αὕτη ἧς τὸ μὲν πεζικὸν ἤγετο ὑπὸ τῶν κομήτων Ῥικάρδου καὶ Ἀλδοΐνου, τὸ δὲ ναυτικὸν ὑπὸ Ταγκρέδου ἀνεψιοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, καὶ ἐπιδόξου αὐτοῦ διαδόχου, καὶ προςέτι ὑπὸ τοῦ ὀνομαστοῦ ναυάρχου Μαργαριτό-

νου, ἀπεβιβάσθη τῷ 1185 κατὰ τὸ σύνηθες εἰς Δυῤῥάχιον καὶ ἐκυρίευσεν εὐχερῶς τὸ μέγα τοῦτο φρούριον, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε τοσοῦτον γενναίως καὶ καρτερικῶς ἀντέστη εἰς τὸν Ῥοβέρτον Γυσκάρδον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βοημοῦνδον. Ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς πλεονεξίας τοῦ διοικητοῦ αὐτῶν Ῥωμανοῦ, γαμβροῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, δὲν ἐνόμισαν ὅτι πρέπει νὰ θυσιασθῶσιν ὑπὲρ τοιαύτης κυβερνήσεως. Ὅ,τι δὲ χαρακτηρίζει τὴν τότε κατάστασιν τῶν πνευμάτων καὶ τῶν πραγμάτων εἶναι, ὅτι ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Βρανᾶς, ἀνὴρ δόκιμος περὶ τὰ πολέμια, ἀλλὰ μετὰ μικρᾶς δυνάμεως ἐκπεμφθεὶς εἰς ἐπικουρίαν τῆς πόλεως, ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ προλάβῃ τὴν πτῶσιν αὐτῆς, προετίμησε νὰ ἀπαχθῇ ἑκουσίως αἰχμάλωτος εἰς Σικελίαν, παρὰ νὰ μείνῃ ἐντὸς τοῦ κράτους, ὅπου ἦτο βέβαιος ὅτι θέλει κατηγορηθῇ ἐπὶ προδοσίᾳ καὶ θανατωθῇ. Οἱ πολέμιοι, γενόμενοι κύριοι τοῦ Δυῤῥαχίου, ἐχωρίσθησαν εἰς δύο· καὶ ὁ μὲν πεζικὸς στρατὸς ἐπορεύθη κατ' εὐθεῖαν διὰ τῆς Ἀλβανίας ἐπὶ Θεσσαλονίκην, ὅπου καὶ ἔφθασε τῇ 6 αὐγούστου, μηδεμίαν ἀπαντήσας καθ' ὁδὸν ἀντίστασιν, ὁ δὲ στόλος, κυριεύσας τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον, παρέστη τῇ 15 αὐγούστου ὡσαύτως ἐνώπιον τῆς Θεσσαλονίκης.

Περὶ τῆς πολιορκίας ταύτης καὶ ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ἔχομεν εἰδικὴν πραγματείαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς πόλεως ἐκείνης Εὐσταθίου, ὅστις τοσοῦτον μέγα ὄνομα φέρει εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων· ὑπῆρξε δὲ αὐτόπτης τῶν πραγμάτων μάρτυς. Ὁ Εὐστάθιος εἶναι εἷς τῶν ἐπιφανεστέρων ἀντιπροσώπων τῆς νέας ἐκείνης τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσεως, ἥτις πολλὴν ἔλαβε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μάλιστα ἐπίδοσιν καὶ ὑπῆρξεν ἡ κυρία ἀφετηρία τοῦ κατὰ τὰς ἑπομένας ἑκατονταετηρίδας διαπλασθέντος νέου ἑλληνισμοῦ. Ὁ νέος οὗτος ἑλληνισμὸς διέφερε τοῦ βυζαντινοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν τελευταῖος ἠρύετο τὰς ἰδιότητας αὐτοῦ καὶ τὰς δυνάμεις ἐκ μόνου τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ δὲ ἤδη ὁσημέραι ἀποκαλυπτόμενος ἐζήτει παρεκτὸς τούτου νὰ παραλάβῃ καὶ ἄλλας ἰδιότητας καὶ δυνάμεις διὰ τῆς πρὸς τὸν ἀρχαῖον οἰκειώσεως. Ἡ ἐπὶ τούτῳ ἐργασία ἴσως δὲν ἔπαυσεν ἐνεργουμένη λεληθότως δι' ὅλου τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀλλὰ δὲν ἀναφαίνεται εἰμὴ ἐν τῇ ἑνδεκάτῃ ἑκα-

πενταετηρίδι, καὶ ἤδη ἤρχισε νὰ παράγῃ ἔργα, ὧν ἓν εἶναι καὶ ἡ προκειμένη τοῦ Εὐσταθίου συγγραφή. Σώζει μὲν ἔτι ὁ Εὐστάθιος τὸ ὀγκῶδες ὕφος, καὶ τὴν ἐπιτετηδευμένην φράσιν, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ τὰς προλήψεις τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου, ἀλλ' ἔχει πολλὴν περὶ τὴν ἔκθεσιν τῶν πραγμάτων χάριν, καὶ εὐφυΐαν, καὶ ζωηρότητα, ἧς ἴχνη δυστυχῶς σχεδὸν δὲν ἀπαντῶμεν παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς χρονογράφοις· διαμαρτύρεται ὅτι δὲν ἀναγράφει ἀντίφωνα κατὰ τοὺς φαύλους τῶν σοφιστῶν καὶ τολμᾷ νὰ μεταχειρισθῇ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα οὐχὶ πλέον εἰς τὴν σημασίαν τοῦ εἰδωλολάτρου, ἀλλ' ὡς ὄνομα τοῦ ἔθνους εἰς ὅπερ καὶ αὐτὸς ἀνήκει. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παραθέσωμεν τὸν παρ' αὐτοῦ γενόμενον ἐπιτήδειον χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀνδρονίκου, χαρακτηρισμὸν καταδεικνύοντα γνῶσιν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας καὶ λεπτότητα περὶ τὴν ἔκφρασιν αὐτῆς, ἐντελῶς ἀλλοτρίας τοῦ Βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἀλλ' ὅ,τι ἰδίως προξενεῖ ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἀναγνώστην τῆς τοῦ Εὐσταθίου συγγραφῆς, εἶναι ἡ ποικιλία τῶν αἰσθημάτων ἡ ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσα καὶ ὁ ὄντως τραγικὸς συνδυασμὸς τῆς βαρυτάτης θλίψεως ἕνεκα τῶν συμφορῶν ἃς ἔχει νὰ ἱστορήσῃ, καὶ τῆς χαριτωμένης πικρίας καὶ εἰρωνείας δι' ἧς μαστίζει τοὺς αἰτίους τῶν συμφορῶν τούτων καὶ μάλιστα τὸν πάντων πρωταίτιον, τὸν ἄθλιον διοικητὴν αὐτῆς Δαβὶδ Κομνηνόν. Κατὰ τὰς ἡμέρας καθ' ἃς, πρὶν ἔτι φθάσῃ ὁ στόλος τῶν πολεμίων, ὁ πεζικὸς αὐτῶν στρατὸς δὲν εἶχεν ἀρχίσει τὴν πολιορκίαν, ἀλλὰ περιωρίζετο εἰς ἁπλοῦν ἀποκλεισμόν, τινὲς τῶν στρατιωτῶν τῆς πόλεως, θέλοντες, λέγει ὁ Εὐστάθιος, νὰ δώσωσι δεῖγμα τῆς ἀνδρείας αὐτῶν « ὁ γάρ τοι στρατηγὸς δεινῶς ἦν καιμᾶσθαι, » ὥρμησαν ἔξω τοῦ τείχους καὶ συνέλαβον ἕνα τινὰ πολέμιον, τὸν ὁποῖον ἔπειτα ἐνδύσαντες λαμπρὰ στρατιωτικὰ φορέματα « οὐκ ἐκ τῶν ἐκείνου (φαῦλος γὰρ ἦν) ἀλλ' ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς, ἐπόμπευόν τε διὰ μέσης τῆς πόλεως καὶ ὡς μέγαν τινὰ ἑλόντες ἐκύδαινον· καὶ γραφὴ εὐθὺς τοῦ καὶ στρατηγοῦ καὶ δουκὸς εἰς τὸν βασιλέα, ὡς εὐτυχῶς ἡμῖν τὰ εἰς μάχην φέρεται. Ἡμέρᾳ μετὰ ταύτην δευτέρᾳ καὶ μετεξέτεροι στέλλονται καὶ αἱροῦσιν οὐκ ἔτι οὐδ' ἄνθρωπον, ἀλλὰ δύο ἱππάρια δυστυχῆ καὶ σκίασμα στρατιώτου κεφαλῆς· ὁ γὰρ τοῦτο ἔχων διεκπέφευγε, προηκάμενος οἷον εἰς λύτρον αὐτὸ τοῖς ἐπιδιώκουσιν. Καὶ

αὐτίκα θρίαμβοι πάλιν ἐν τῇ πόλει, καὶ τὰ αἰχμάλωτα ἱππαρίδια περιεβλέποντο, οἷα μέγα ὂν ὅτι περ αὐτὰ εἷλον, καὶ τὸ σκιάδιον ἐπὶ σημαίας ἤρετο, καθά τι κορυφαῖον σκύλευμα. Καὶ γράμμα πάλιν τοῦ δικαριστέως παρὰ τὸν βασιλέα, ὡς εὐτυχοῦμεν τὰ κατὰ πόλεμον. Ὡς δὲ ἐκεῖθεν ἐρεθισθέντες οἱ κατὰ γῆν πολέμιοι, καθὰ καί τινες σφῆκες, ταχὺ καθ' ἡμῶν ἐπτερύξαντο (τὰ γὰρ πρὸ τούτων ἀνεβάλλοντο, καραδοκοῦντες τὸ ναυτικὸν κατά τι σύνθημα) καὶ τὴν πόλιν ἐκ τῶν δυσμόθεν πυλῶν ἕως καὶ εἰς ὅλην τὴν ἀκρόπολιν ἀκηρυκτὶ ἐπιδραμόντες ἐκυκλώσαντο, γίνεταί τις ἐκδρομὴ δύο μὲν λατίνων ἱππέων ἐκ τοῦ τῶν Πρεβεντζούνων ἔθνους, ὃ δὴ πολὺ καὶ τεθαῤῥημένον παρείπετο τῷ Σικελικῷ στρατῷ, πλειόνων δὲ ἐκ τῶν ἡμεδαπῶν· ὑπὲρ τοὺς δέκα γάρ· καὶ πίπτει μὲν οὐδείς, εναγώνιοι δὲ οἱ Λατῖνοι διεκφεύγουσι τὸ πεσεῖν. Καὶ πάλιν ἀναφορὰ εἰς τὸν βασιλέα τρίτη, ὡς τῇ βασιλικῇ εὐχῇ τε καὶ εὐτυχίᾳ νενικήκαμεν καὶ τὸν τρίτον πόλεμον, οὐκ οἶδα τίνων περιγενόμενοι.» Ἔδιδε δὲ ὁ στρατηγὸς ὅλας ταύτας τὰς γελοίας εἰδήσεις εἰς τὸν βασιλέα διὰ νὰ καθησυχάσῃ αὐτὸν, καὶ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τοῦ νὰ στείλῃ στρατηγὸν ἕτερον μετὰ δυνάμεως εἰς ἐπικουρίαν· διότι, τούτου γενομένου, ἤθελεν ἐκπέσει αὐτὸς τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ ἠδύνατο νὰ πάθῃ ἄλλο χειρότερον, νὰ περιπέσῃ δηλαδὴ εἰς χεῖρας τοῦ Ἀνδρονίκου, ὅτε ἤθελε κινδυνεύσει αὐτὴ αὐτοῦ ἡ ζωή.

Καὶ οἱ μὲν εὐπορώτεροι τῶν κατοίκων καὶ ἄλλοι πολλοὶ εἰς ὁπλοφορίαν ἐπιτήδειοι, προλαβόντες ἔφυγον ἐκ τῆς πόλεως, συνευδοκοῦντος εἰς τοῦτο τοῦ στρατηγοῦ. Ἀλλ' οἱ παραμείναντες ἐν αὐτῇ κάτοικοι πολλὴν ἔδειξαν προθυμίαν ἵνα ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας· καὶ οὐ μόνον οἱ ἄνδρες ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες συνέπραττον εἰς τὸν καλὸν τοῦτον ἀγῶνα· καὶ ἡ φρουρὰ ὡσαύτως ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκον αὐτῆς. Πλὴν τούτου τὰ τείχη ἦσαν ἀσφαλῆ ἀπό τε τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς παραλίας, ἐξαιρέσει μόνου τοῦ ἐπὶ τοῦ λιμένος μέρους, ὅπερ ἠδύνατο ὡσαύτως νὰ ἀποβῇ ἀπρόσβλητον, ἀλλὰ παρημελήθη ὑπὸ τοῦ καλοῦ στρατηγοῦ. Δὲν ἐγκατελείφθη δὲ οὐδ' ἔξωθεν ἀνεπικούρητος ἡ πόλις. Ὁ Πελοποννήσιος Ἰωάννης Μαυροζώμης ἀναβαίνων μετὰ στρατοῦ ἐκ τῆς χερσονήσου ἐκείνης, παρέμεινεν ἐν Θεσσαλονίκῃ, καὶ πολλὰς καὶ

καλὰς ἔδωκεν εἰς τὸν στρατηγὸν συμβουλάς. Τοιαύτη ὅμως ἦτο ἡ ἠθικὴ παραλυσία ἣν ἡ τοῦ Ἀνδρονίκου κακοβουλία ἐκορύφωσεν, ὥςτε καὶ αὐταὶ αἱ ἄρισται τῶν προαιρέσεων ἢ ἐματαιοῦντο, ἢ εἰς κακὸν ἐπὶ τέλους ἐτρέποντο. Ὁ Ἰωάννης Μαυροζώμης δὲν εἶχε διαταγὴν νὰ μείνῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ἀλλ' ἀλλαχοῦ ἐπορεύετο, ἴσως εἰς Κωνσταντινούπολιν· φοβηθεὶς δὲ μὴ πάθῃ παρ' Ἀνδρονίκου δεινόν τι, προετίμησε νὰ εἰςέλθῃ εἰς τὴν κινδυνεύουσαν πόλιν, καὶ ἐπὶ τέλους, ἐπειδὴ εἶδεν ὅτι ἐλπὶς σωτηρίας δὲν ὑπῆρχε, συνετάχθη, ὡς φαίνεται, μετὰ τῶν πολεμίων· τοὐλάχιστον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἁλώσεως ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου φιλικῶς ὁπωςοῦν πρὸς ἕνα τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν διακείμενος.

Ἀλλὰ λόγου συμπεσόντος περὶ τοῦ Ἰωάννου τούτου Μαυροζώμου, πρόςφορον νομίζομεν νὰ εἴπωμεν πλειότερά τινα περὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ τούτου οἴκου, ὅςτις ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου εἷς τῶν ἐπιφανεστέρων τῆς χερσονήσου ταύτης, καὶ πολλοὺς καὶ ποικίλους ἀνέδειξεν ἐν τοῖς πράγμασιν ἄνδρας. Ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ ἤκμασεν ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης ἤ, καθὼς τὸν λέγει ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, Μαυροζούμης, ὡς στρατηγὸς ὁπωςοῦν λόγου ἄξιος κατά τε τὴν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον στρατείαν, καὶ τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ ὀλεθρίαν μάχην. Ἀλλ' ὁποῖός τις ἦτο κατὰ τὰ ἄλλα ὁ τοῦ ἀνδρὸς χαρακτὴρ, ὑποφαίνεται ἐκ τοῦ ἑπομένου τοῦ Εὐσταθίου ἱστορήματος. Ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης ὁ ἐκ Πελοποννήσου, λέγει ὁ Εὐστάθιος, «ἄνθρωπος πολυμεμφὴς ἐφ' οἷς ὑπὲρ τὸ δέον ἔδρα,» εἶχεν ἰσχύσει τὰ μέγιστα παρὰ τῷ βασιλεῖ Μανουήλ· καὶ οἱ μὲν σωφρονέστεροι τῶν ἀντιζήλων αὐτοῦ ᾠκονόμουν τὸν ἑαυτῶν φθόνον, ὁ δὲ Στέφανος Ἁγιοχριστοφορίτης, ὅςτις δικαιότερον ἦτο νὰ παρωνυμῆται Ἀντιχριστοφορίτης, προςελθὼν εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ βασιλικοῦ καταλύματος, ἀνέκραξεν ἀγανακτῶν εἰς πολλῶν ἐπήκοον, ὅτι ἀπορεῖ πῶς ὁ μὲν δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα μέτριοι ὁπωςοῦν ὄντες τὴν κακίαν, ὑψοῦνται καὶ βραβεύονται, αὐτὸς δὲ φαυλεπίφαυλος ὢν, καὶ ἄβυσσος πονηρίας, παραμελεῖται καὶ δὲν προάγεται. Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Εὐσταθίου καταδεικνύεται ὅτι ἂν ὁ Στέφανος ἦτο ἄνθος κακίας, ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης δὲν ἐλογίζετο πολὺ τούτου καλήτερος· καὶ ἐν τούτοις ὁ μὲν διετέλει ἰδιαίτατος τοῦ βασιλέως σύμβουλος, ὁ δὲ εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ ἀγα-

νακτῇ διότι, χείρων ὢν αὐτοῦ, δὲν προετιμᾶτο. Χαρακτῆρες ἀλλόκοτοι καὶ πραγμάτων κατάστασις ἔτι μᾶλλον ἀλλόκοτος, μαρτυροῦσα τὴν ἠθικὴν ἔκλυσιν εἰς ἣν περιέστη ἡ κοινωνία ἐκείνη καὶ πολιτεία, ἔκλυσιν τῆς ὁποίας τὴν δεινότητα θέλει ἐκτιμήσει ὁ ἀναγνώστης μανθάνων ὅτι ὁ Στέφανος αὐτὸς Ἁγιοχριστοφορίτης προήχθη τῳόντι ἔτι ἐπὶ Μανουὴλ εἰς ὕπατόν τι ἀξίωμα, ἐπὶ δὲ Ἀνδρονίκου συντελέσας εἰς τὴν ἀνάῤῥησιν αὐτοῦ, ἀπέβη παντοδύναμος καὶ ἐγένετο ὁ κυριώτατος ἐκτελεστὴς τῶν ὑπ' αὐτοῦ διαπραχθέντων φόνων. Ἀλλὰ καὶ ἕτερος ἀναφαίνεται βραδύτερον Μαυροζώμης ὀνόματι Μανουὴλ, ὅςτις καὶ τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα ἐπεδίωξε, καὶ τὸ παράδοξον γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ ἐγένετο τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου Καϊχοσρόη. Καὶ μέχρι τῆς σήμερον σώζεται τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας ταύτης εἰς Μεσσηνίαν· διότι πλησίον τοῦ Μελιγαλᾶ ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Βαλύρα γέφυρα ὀνομαζομένη καὶ νῦν τῆς Μαυροζούμενας. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν τῆς Θεσσαλονίκης πολιορκίαν.

Παρεκτὸς τῆς ἐπικουρίας ἣν ἔλαβεν ἡ πόλις διὰ τῆς εἰς αὐτὴν εἰσόδου τοῦ Ἰωάννου Μαυροζώμη μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος, δυςπιστήσας μετ' ὀλίγον εἰς τὰ νικηφόρα ἀγγέλματα τοῦ στρατηγοῦ Δαβὶδ Κομνηνοῦ, ἔπεμψεν ἀλλεπαλλήλως εἰς βοήθειαν αὐτῆς τόν τε μέγαν δομέστικον τῶν ἀνατολικῶν Γίδον, καὶ τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον, καὶ τὸν Μανουὴλ Καμύτζην καὶ τὸν Χοῦμνον καὶ ἄλλους· ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ τὸν παρακοιμώμενον Νικηφόρον, ὅςτις ἔγραψε πρὸς τὸν Δαβὶδ ὅτι ἐπέρχεται μετὰ στρατιᾶς ἀναριθμήτου, καὶ ὅτι τοῦτο μόνον φοβεῖται μήπως οἱ Λατῖνοι, μαθόντες τὸν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον, φύγωσι καὶ μείνει αὐτὸς κενὸς τοιαύτης ἄγρας. Εἷς δὲ τοὐλάχιστον ἐκ τῶν ἀποσταλέντων τούτων, ὁ Χοῦμνος, ἐπέπεσε γενναίως κατὰ τῶν πολιορκητῶν, καὶ εἰς τοσαύτην ἤγαγεν αὐτοὺς ἀμηχανίαν, ὥςτε αὐτοὶ βραδύτερον ὡμολόγουν, ὅτι ἂν τὴν ὥραν ἐκείνην καθ' ἣν ὁ Χοῦμνος προςέβαλεν αὐτοὺς, ἐξώρμων συγχρόνως καὶ οἱ τῆς πόλεως, βεβαίως ἤθελον κυριεύσει ἁπάσας αὐτῶν τὰς μηχανὰς, ἅπαν τὸ στρατόπεδον, πολλὴν δυνάμενοι νὰ ἐπαγάγωσι ζημίαν καὶ εἰς τὰς νῆας. Ἀλλ' ἐκεῖνος, ἀντὶ νὰ πράξῃ τοῦτο, ἀνέβη εἰς ὕψωμά τι τῆς πόλεως, καὶ ἐκεῖθεν πανηγυρικῶς ἐθεώρει τὴν συγκροτουμένην

μάχην, γινόμενος παίγνιον καὶ αὐτῶν τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἐμυκτύριζον αὐτὸν κραυγάζουσαι ὅτι, καθελὼν αὐτὰς ἀπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς ἐκείνου χώρου, αὐτὸς προςανέβη αὐτόθι· ἀλλ' οὐδ' ἕνεκα τῶν ὀνειδισμῶν τούτων ἀνδρικώτερόν τι ἐφρόνησεν ἢ ἔπραξεν.

Ἦτο δὲ ἐν γένει ἐλεεινὸς ὁ Δαβὶδ οὗτος καὶ ἐμαρτύρει πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλοῖς τῶν χρόνων τούτων Κομνηνοῖς ὁπόσον εἶχεν ἐξαχρειωθῆ τὸ γένος αὐτῶν μετὰ τοὺς τρεῖς πρώτους μεγάλους αὐτῶν ἡγεμόνας. Ἐμέμφοντο οἱ στρατιωτικοὶ ὅτι τὰ πετροβόλα τῆς πόλεως ὄργανα δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ ἀνταγωνισθῶσι πρὸς τὰ τῶν πολεμίων· ὁ δὲ ἀντὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς θεραπείας τοῦ πράγματος, «καὶ τί ποιήσω» ἔλεγε, μηδὲν ἕτερον πράττων. Ἤκουεν ὅτι τὸ περὶ τὸν λιμένα τεῖχος ἀσθενὲς ὂν κινδυνεύει νὰ καταληφθῇ, καὶ ἀπεκρίνετο δι' αἰσχρολογίας ἣν δὲν τολμῶμεν νὰ ἐπαναλάβωμεν. Οἱ ἐπὶ τῶν τειχῶν μαχόμενοι ἐζήτουν βέλη, ὁ δὲ, «καὶ ποῦ νὰ τὰ εὕρω,» ὑπετονθόρυζε, καὶ ἔδιδε μηδὲν, καὶ ἐντούτοις ἡ πόλις κατεβάλλετο. Ἐθραύετο μηχανὴ καὶ ἐζητεῖτο ξύλον ἵνα ἐπισκευασθῇ, αὐτὸς δὲ παρελάλει ὅτι δὲν ἠξεύρει ποῦ ὑπάρχει. Ὀφείλων νὰ προνοήσῃ περὶ προμηθείας σίτου εἰς τὴν πόλιν, παντάπασι παρημέλησε τὰ περὶ τούτου, φροντίσας μόνον περὶ ἑαυτοῦ καὶ συγκομισάμενος τοῦ τοιούτου καλοῦ πλοῦτον παχὺν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁ ἄθλιος οὐδὲν ἐπὶ τέλους ὠφελήθη, ἐνῷ ὁ λαὸς ἔπαθε λιμὸν τοιοῦτον, ὥςτε ἐκινδύνευσαν νὰ καταφάγωσιν ἀλλήλους, ἐὰν δὲν ἐπήρχετο ὁ τῶν πολεμίων θρίαμβος. Ἀλλὰ καὶ ὕδατος ἔλλειψις συνέβη δεινή. Ἡ τῆς ἀκροπόλεως δεξαμενὴ, ἀργῶς ἔχουσα ἐκ μακροῦ, ἐδεῖτο ἐπισκευῆς. Καὶ ἡ μὲν ἐπισκευὴ ἐγένετο ὡς ἐκ θαύματος, ἀλλ' ὁ διαπράξας τὸ ἔργον Λέων ὁ Μαζιδᾶς παρετήρησεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ εἰςαχθῇ ἐπί τινας ἡμέρας ὕδωρ εἰς αὐτὴν, ἵνα στεγανωθεῖσα φυλάττῃ ἔπειτα ἀσφαλῶς τὸ ὕδωρ. Ὁ Δαβὶδ ὅμως διέταξε νὰ εἰςρεύσῃ αὐθημερὸν τὸ ὕδωρ ἐντὸς τοῦ σκεύους. Μανθάνει τοῦτο ὁ Μαζιδᾶς καὶ σπεύδει νὰ παρατηρήσῃ εἰς τὸν στρατηγὸν ὅτι ματαία ἀποβαίνει ὡς ἐκ τούτου ἡ γενομένη ἐπισκευὴ, διότι, ἀναλυομένης τῆς ὑγρᾶς τιτάνου, ἡ δεξαμενὴ ἐκενοῦτο ἅμα πληρωθεῖσα. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς ἐπέμεινε, καὶ ἡ ἀκρόπολις ἔμενεν ἄνευ ὕδατος, καὶ ἐξέλιπεν οὕτω ἡ τελευταία ἐλπὶς ἣν εἶχον οἱ κάτοικοι τοῦ νὰ σωθῶσιν ἐν αὐτῇ, ἀλι-

σκομένης τῆς κάτω πόλεως. Ὁ δὲ Μαζιδᾶς κατὰ τοῦτο τοὐλάχιστον ηὐτύχησεν ὅτι οὐδὲν ἔπαθεν κακὸν ἕνεκα τῶν συμβουλῶν ἃς ἔδωκε, διότι ὅσοι ἄλλοι ἐτόλμων νὰ μεμφθῶσι τὰ συμβαίνοντα ἄτοπα, ἠπειλοῦντο, ὅτι θέλουσι δαρῆ ἢ τυφλωθῆ, ἢ ἀνασκολοπισθῆ, ἑνὸς δὲ τῶν δημοτῶν καὶ ἐθραύσθη ἡ κεφαλὴ ἕνεκα τοιαύτης τινὸς παρατηρήσεως. Καὶ ἐνῷ οὐδεμίαν ἐδέχετο ὁ Δαβὶδ παραίνεσιν, αὐτὸς οὐ μόνον οὐδὲν τῶν δεόντων ἔπραττεν, ἀλλὰ οὐδὲ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς προσηκούσης τῷ ἀξιώματι αὐτοῦ εὐπρεπείας ἐφύλαττε, καί ἀντὶ νὰ περιβάλλεται τὰ συνήθη τοῦ στρατηγοῦ ὅπλα, καὶ νὰ ἐπιβαίνῃ ἐπὶ ἵππου εὐγενοῦς, περιεφέρετο ἐπὶ ἡμιόνου καθήμενος καὶ ἐνδεδυμένος ἱματισμὸν ἀλλόκοτον καὶ θηλυπρεπῆ καὶ πολὺ μᾶλλον ἐπιτήδειον νὰ προφυλάξῃ αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου ἢ ἀπὸ τῶν πολεμίων βελῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ὅμως, ἠξεύρομεν ἤδη, ὅτι ἐφρόντιζε νὰ μὴ ἐκτεθῇ ποτέ. Ὅταν μεγάλη τις τῶν πολεμίων μηχανὴ ἔῤῥιπτε μυκωμένη πέτρας ὀγκώδεις, αἵτινες τὰς μὲν ἐπάλξεις κατήρειπον, τὸ δὲ τεῖχος ἐγύμνουν τῶν φυλάκων, ὁ πόῤῥω ἱστάμενος στρατηγὸς ἔλεγεν ἀταράχως «ἄκουε τὴν γραῖαν.» Ὅταν ἦλθον νὰ τῷ ἀναγγείλωσιν ὅτι τρυπᾶται τὸ τεῖχος ἔξωθεν, «τρυπητέον, ἀπεκρίθη χασμώμενος, καὶ ὑμᾶς ἔσωθεν.» «Ὢ παίγνια, ἀνακράζει ὁ Εὐστάθιος, δι' ὧν ἐσφαττόμεθα μὲν ἡμεῖς, αὐτὸς δὲ τὸν δύσνουν βασιλέα ἐξέφευγε.» Καὶ δικαίως τῇ ἀληθείᾳ ἐπιφέρει ὅτι ἂν καὶ ῥηταὶ αὐτοῦ πρὸς τοὺς πολεμίους συνθῆκαι περὶ προδοσίας δὲν ὑπῆρξαν, ἀλλ' ὅμως ἡ τοσαύτη περὶ τὴν ἄμυναν ἀμέλεια, μᾶλλον δὲ κακοβουλία, καὶ ἡ εὐχὴ ἣν ἐξήνεγκεν ἐκ διαλειμμάτων τοῦ νὰ ἐπιτμηθῇ ὁ τῆς ἁλώσεως χρόνος, ἵνα διαφύγῃ τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως οἱανδήποτε ἄλλην λαμβάνων τύχην, εἶναι τοσοῦτον τῆς προδοσίας συγγενεῖς, ὥστε δυσκόλως δύνανται δι' ἄλλου νὰ στιγματισθῶσιν ὀνόματος.

Τοιούτου λοιπὸν ὄντος τοῦ στρατηγοῦ, εὐκόλως θέλομεν ἐννοήσει πῶς ἡ πόλις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ πλειότερον τῶν ἐννέα ἡμερῶν. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν κατοίκων ἔπραξαν ἔργα γενναῖα, μάλιστα δὲ ὁ Λέων Κουταλᾶς, ὁ Ἀβαὐδιμος Μανουὴλ, ὁ Λέων Ἁγιοευφημίτης, ὁ Βασίλειος Τζύσκος, καὶ ἄλλοι τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν ἀναφέρονται. Ἀλλὰ πολλοὶ ὑπῆρχον ἔν τε τῇ πόλει καὶ περὶ αὐτὴν οἱ εἰς προδοσίαν ῥέποντες εἴτε ἀλλόφυλοι, εἴτε ἀ-

πελπισθέντες ἐκ τῆς ἀγρίας κυβερνήσεως τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ τῆς ἀθλίας πολιτείας τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Δαβίδ· οἷοι οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι τῆς παρακειμένης Κρανίας καὶ τοῦ Ζεμενίκου, ὁ Θεοφάνης Προβατᾶς, ὅςτις ἐκ Δυῤῥαχίου ἔτι μετὰ τῶν Λατίνων φιλίως συνέπραττε, καὶ ἐντὸς αὐτῆς τῆς Θεσσαλονίκης οἱ ἀδελφοὶ Χοννάβῖται, ὥςτε μάταιοι ἀπέβησαν οἱ τῶν χρηστῶν πολιτῶν καὶ στρατιωτῶν ἀγῶνες· τῇ δὲ 25 αὐγούστου οἱ πολέμιοι ῥήξαντες τελευταῖον τὸ πρὸς τὸν λιμένα τεῖχος, εἰςώρμησαν ἁπανταχόθεν ἐντὸς τῆς πόλεως. Τὰ συμβάντα κατὰ τὴν φοβερὰν ταύτην στιγμὴν περιγράφει λαμπρῶς ὁ Εὐστάθιος, πικρῶς πάλιν εἰρωνευόμενος τὸν στρατηγὸν Δαυίδ.

«Τοῦ τοίνυν τείχους ἐκείνου παθόντος ὡς ἔπαθεν, ἐπείπερ ἡμέρα διέφαυσε, καὶ εἶδον τὸ ἐκεῖσε Χαρώνειον χάσμα οἵ τε ἐχθροὶ οἵ τε ἡμεδαποὶ, ἐκεῖνοι μὲν συνέχασκον θηριωδῶς τοῦ λοιποῦ καθ' ἡμῶν, ἡμῖν δὲ συμμύσασι ξύμπασα ἐκλείσθη ἐλπίς. Καὶ ἦν μὲν τὰ πρὸ τούτου θρασὺς ὁ στρατηγὸς, κομπάζων πρὸς τοὺς εὖ εἰδότας τὸ τεῖχος οὐκ εὖ πείσεσθαι, ὡς εἰ καὶ καταπεσεῖται, ὅμως αὐτὸς ἐπιλέγδην κρίνας τοὺς ἀρίστους τῆς στρατιᾶς τεῖχος σιδήρεον ἀντιστήσει, τὸ ἐκ τῶν ὅπλων, καὶ ἕως καὶ εἰς τεσσαράκοντα ἡμέρας φύλαξ ἔσται τῆς πόλεως. Τότε δὲ ὁ μέχρι λόγου θρασὺς ῥηξήνωρ, τῇ τοῦ τείχους ῥήξει διεκόπη τῶν αὐχημάτων καὶ μὴ μένων ὁ αὐτὸς ἔμπαλιν ἐξένευσεν. Ἅμα γὰρ δόρυ ἐσκέψατο πολεμικὸν ἐπὶ τοῦ ῥήγματος ἀναῤῥιχησαμένου τῶν τινὸς πλωΐμων, οὓς ἀνδρικοὺς τὰ τοιαῦτα καὶ δεξιοὺς ἡ τοῦ Σιφάντου ναῦς ἐπλώϊζε (πειρατὴς δὲ ὁ Σιφάντος, ἑκὼν προςχωρήσας τοῖς Σικελοῖς κατά τινα ῥήτρην τὴν συνδόξασαν· ὃς καὶ ἡμᾶς ἑλὼν ἐξένισε, — ῥητέον γὰρ οὕτως — ἐπὶ νεὼς τῆς κατ' αὐτὸν, ὡς καὶ ὑποκαταβάντες λόγῳ βραχὺ παραστησόμεθα) ἅμα γοῦν οὕτως εἶδεν ὁ τρέσας Δαβὶδ, καὶ ἅμα κατόπιν βαλὼν τὰς ἀνδρικὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας εἰς οὐδὲ λεπτὸν συστείλας ὥρας, ἔδειξε μετάφρενα τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τῶν στρατιωτικῶν φωνούντων λεωφορουμένῃ βοῇ τὸ «Κομνηνὲ, στάμα καὶ πέζευμα», ὁ δ' ἐπιτελεύτιον οἷον ἀντιμύξας τὸ «καβαλλίκευμα» καὶ τὸ «καθὰ μὲ βλέπετε», ἐπόθει μὲν ἴσως παρατυχεῖν που τὸ τηνικαῦτα Πήγασόν τινα, δι' οὗ πτερύξεται εἰς ὄρος εἴθε ἢ εἰς κῦμα πολυ-

φλοίσβοιο θαλάσσης, ἠρκέσθη δὲ ὅμως τῇ φίλῃ ἡμιόνῳ, ἣ καὶ τότε φέρειν αὐτὸν ἔλαχε. Καὶ παραδειγματικῶς προφεύγων, τρυφερὸς ἰδεῖν, εὔυφος τὴν ἀναβολὴν, ἄτριπτος ὅπλοις τὰς χεῖρας, γυμνασίῳ πρέπων, ἀμίαντος αἵματι, εἶχεν ὡςεὶ καὶ κτίλος ἐφεπομένους τοὺς ἅπαντας παρά τι ὀλίγον· ἦσαν γὰρ ἐν τοσούτῳ πλήθει καὶ μεγάθυμοι ἄνδρες, οἳ καὶ ἀντισταθέντες ἐν τῷ τὸν στρατηγὸν ἄνετα διώκειν ἑαυτὸν εἰς φυγὴν, οἱ μὲν ἔπεσον μακαρίως καὶ εὐγενῶς, οἱ δὲ γενναῖα δράσαντες ἐνδεδώκασιν, ὅπου γε καὶ τὸ πολεμικὸν ἐκεῖνο δόρυ, καὶ οἱ συναναβάντες τὴν ἀρχὴν βάρβαροι κατεσείσθησαν ὑπό τινων ἡμετέρων πολιτῶν, οὔκουν γε στρατιωτῶν. Οἱ δὴ πολῖται καὶ κατὰ κράτος ἀντέσχον, ἕως κυκλωθέντες εἶδον κίνδυνον, οὐ πτυρέντες δείγματι πανικῷ τῷ τοῦ Δαβὶδ, ἀλλὰ μεμνημένοι βλάπτειν ἔσω μάλιστα πόλεως οὓς καὶ ἐκτὸς ὥρμαινον σίνεσθαι, εἴπερ ἀφίεντο. Ὃ δὲ ἐτροχαλώθησαν οὗτοι κύκλωμα, οὐκ ἐκ τῶν ἄνωθεν ἦν ἀλλὰ τῶν εἰςδραμόντων βαρβάρων ἐκ τῶν ἑῴων πυλῶν, ἃς ὁ στρατηγὸς ἀνεῳγμένας ἔωθεν τοῖς ἐχθροῖς ἐχαρίσατο εἰς παρείςδυσιν ἄπονον, ἐπειδὰν ἐγχειρήσας φυγεῖν ἐπέτρεψε τῷ κατεπανανεύοντι συναναφεύγειν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἐάσαντα τὰς πύλας, αὐτὸν δὴ τὸν ἐκείνου φάναι λόγον, πυρέσσειν, ὡς οἱ ἀκηκοότες διδάσκουσιν.» Οὕτω δὲ γενόμενοι κύριοι τῆς πόλεως οἱ πολέμιοι ἤρχισαν σφαγὴν καὶ λεηλασίαν δεινοτάτην, μὴ φεισθέντες μήτε γυναικῶν μήτε παίδων μήτε ἐμβρύων, μήτε ἱερῶν ἀνδρῶν καὶ τόπων, καὶ πᾶσαν ἐπινοήσαντες μηχανὴν πρὸς ἀνεύρεσιν παντὸς ὅ,τι τίμιον ἠδύνατο νὰ κρυβῇ. Ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν οὕτω πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως πεσόντων ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου εἰς χιλιάδας ἑπτὰ καὶ ἐπέκεινα, περιλαμβανομένων καὶ τῶν στρατιωτῶν· οἱ δὲ νικηταὶ ἠξίωσαν ὅτι μόνον πεντακιςχίλιοι συνεποσώθησαν οἱ νεκροὶ, ἀλλὰ τοῦτο διότι δὲν ἠρίθμησαν εἰμὴ τὰ εὑρεθέντα ἀμέσως πτώματα, ἐνῷ πολλοὶ συγκατεκάησαν μετὰ τῶν οἰκιῶν ὅσαι ἐπυρπολήθησαν καὶ ἄλλοι ἄλλως ἀφανῶς ἐθανατώθησαν, μέχρις οὗ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν ἀρχηγῶν τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν πολεμίων στρατοῦ, κατέπαυσε τοῦτο τοὐλάχιστον τὸ μέγα δεινόν.

Ἐν μέσῳ τῆς οἰκτρᾶς ταύτης τραγῳδίας προκύπτει παρήγορος ἡ εἰκὼν τοῦ σοφοῦ καὶ ἱεροῦ ἀνδρὸς, ὅστις προΐστατο τότε τοῦ τῆς

Θεσσαλονίκης θρόνου. Ὁ Εὐστάθιος ὁμολογεῖ ὅτι κατ' ἀρχὰς ἠθέλησε καὶ αὐτὸς νὰ φύγῃ, ἀλλ' ἀπετράπη τῆς προαιρέσεως ταύτης τὸ μὲν διότι ὅλος ὁ λαὸς εἶπεν ὅτι ἂν ἐκεῖνος ἀναχωρήσῃ οὐδὲ αὐτοὶ θέλουσι μείνει, τὸ δὲ διότι ἐφοβήθη τὸν κοινὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης φόβον, μήπως δηλαδὴ ἐμπέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀνδρονίκου. Ὅθεν ἀφοῦ ἐξαπέστειλεν ἐγκαίρως εἰς Κωνσταντινούπολιν πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν ὅσοι κατήγοντο ἐκ τῆς βασιλευούσης, ἀφοῦ καὶ ἄλλους τινὰς τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ μηδὲν δυναμένους νὰ χρησιμεύσωσιν ἐν τῇ κινδυνευούσει πόλει, ἀλλὰ μόνον νὰ αὐξήσωσι τὸ ἐπικρατοῦν δέος, προέτρεψε νὰ σωθῶσιν, αὐτὸς ἀπεφάσισε νὰ παραμείνῃ, εὔελπις ὅτι ἴσως ἀποβῇ ἀγαθοῦ τινος πρόξενος. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ δὲν ἐψεύσθη ἡ ἐλπὶς αὕτη. Δι' ὅλης τῆς πολιορκίας δὲν ἔπαυσεν ἐλέγχων καὶ ἐξονειδίζων τὸν ἄθλιον στρατηγὸν καὶ καταγγέλλων τὰ ἑκάστοτε γινόμενα σφάλματα, καὶ ἀπαιτῶν εἰ καὶ ἐπὶ ματαίῳ τὴν διόρθωσιν αὐτῶν. Ὅτε δὲ εἰςώρμησαν οἱ πολέμιοι, πολλοὺς ὑπέστη κινδύνους καὶ πολλὰς ἔπαθε συμφοράς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατώρθωσε νὰ ἐξευμενίσῃ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν καὶ μάλιστα τὸν κόμητα Ἀλδουΐνον, διὰ τῆς προστασίας τοῦ ὁποίου περιεποίησε παραμυθίας τινὰς εἰς τοὺς περὶ σωθέντας συμπολίτας. Τὴν ἡμέραν τῆς ἁλώσεως ὁ Εὐστάθιος ἔμενεν ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ ἀπεκδεχόμενος τὸ πεπρωμένον τέλος· ἐκεῖ εἶδεν ἐπί τινας ὥρας καὶ ἔπαθε μυρία κακὰ μέχρις οὗ ἐνέβαλεν καὶ εἰς τὸν ἱερὸν οἶκον σπεῖρα ἀγρίων κατακτητῶν, οἵτινες, κρατοῦντες ἀνατεταμένα τὰ ξίφη, ἥρπασαν ἀπὸ τοῦ πώγωνος τὸν πρεσβύτην καὶ ἀπήγαγον ὠθοῦντες, ὑβρίζοντες, κονδυλίζοντες καὶ κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀπειλοῦντες ὅτι θέλουσι βάψει τὰ ξίφη των εἰς τὰ σπλάγχνα του. Οὕτω δορυφορούμενος ἔφθασε μέχρι τοῦ πολιτικοῦ ἱπποδρόμου. Ἐκεῖ εὗρον οἱ δήμιοι αὐτοῦ ἕνα τῶν πειρατῶν, οἵτινες μετέσχον τῆς ναυτικῆς τῶν πολεμίων στρατιᾶς, τὸν προμνημονευθέντα Σιφάντον, ὅςτις ἔφιππος ἱστάμενος, παρεμόνευεν ἀξίαν λόγου τινὰ λείαν. Καὶ ἅμα ἰδὼν τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἀπαγόμενον, ἔβαλε χεῖρα ἐπ' αὐτοῦ, λόγῳ μὲν ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον κοπιάζῃ ὁ ἱερὸς ἀνὴρ, ἀληθῶς δὲ ἵνα πάθῃ ἕτερα χείρονα κακά. Τῳόντι ἀφοῦ ἐπὶ μικρὸν ἀφέθη νὰ καθήσῃ ἔν τινι μικροκαλύβῃ, καὶ ἔφαγεν ἄρτον ξηρὸν, καὶ ἔπιεν ὀλίγον ὕδωρ, οὗ πλείστην εἶχε

χρείαν ἡ ζέουσα αὐτοῦ καρδία, προσεκλήθη νὰ ἐπιβῇ εἰς Ἱππαρίδιον, καὶ ἀπήχθη εἰς τὸν ναύσταθμον διὰ μέσου σωρείας νεκρῶν ἀτμιζόντων αἵμασιν, ὧν ἡ θέα ἐκίνησε τὰ δάκρυα αὐτοῦ. Ἐπιβιβασθεὶς δὲ εἰς τὴν ναῦν τοῦ Σιφάντου, ἥτις ὡς καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἔγεμεν αἰχμαλώτων, ἐζητήθη λύτρα τέσσαρας χιλιάδας χρυσῶν. Καὶ ἐπειδὴ ἀπεκρίθη ὅτι μηδὲ ἄμμου ἢ χώματος δρᾶκα ἔχει, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τοσοῦτον χρημάτων πλῆθος, τὸν ἐβεβαίωσαν ὅτι ὀλίγα μάλιστα εἶναι τὰ ἀπαιτούμενα παρ' ἀνθρώπου ὅςτις προΐστατο ἀρχιεπισκοπῆς δωροφορούσης αὐτῷ κατ' ἔτος κεντηνάρια ἑκατόν, ἤτοι ἑπτὰ χιλιάδας διακόσια χρυσᾶ, ὅπερ ἴσως ἦτο ἀληθὲς ὡς πρὸς ἅρπαγάς τινας καὶ καταχραστὰς προκατόχους καὶ διαδόχους τοῦ Εὐσταθίου, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν καλὸν κἀγαθὸν τοῦτον ἄνδρα ἦτο καθαρὸς μῦθος· διότι μετ' ὀλίγον ἐνόμισεν ἑαυτὸν εὐτυχῆ λαβὼν παρά τινος ὀλίγα χαλκᾶ νομίσματα καὶ ἀφοῦ δὲ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν μόλις ἠδυνήθη νὰ πορισθῇ 50 χρυσᾶ. Ἐν τῇ νηῒ λοιπὸν τοῦ Σιφάντου διέτριψε καθ' ὅλον τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπὶ τῇ καραδοκίᾳ, ὡς λέγει, τῶν χιλιάδων ἃς ἐπέγραψαν αὐτῷ οἱ μεγαλοπρεπεῖς πειραταί. Τῇ δὲ ἐπαύριον, εἴτε διότι ὁ Σιφάντος ἀπελπίσθη τοῦ νὰ λάβῃ ὀβολὸν παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος, εἴτε διότι ἄλλοι ἰσχυρότεροι αὐτοῦ πολέμιοι ἀπήτησαν τὸν ἄνδρα, ἀπήχθη οὗτος μετὰ τῆς αὐτῆς τιμῆς πρὸς τὸν Κομνηνὸν Ἀλέξιον, ἐκεῖνον ὅςτις ἐγένετο πρωτουργὸς τῆς ἐπιστρατείας ταύτης. Παρ' αὐτῷ εὗρεν ἄγριόν τινα Γουλιέλμον, ὅςτις πλησιάσας πρὸς αὐτὸν κατακείμενον, ὡς οἷά τις ἐριννὶς τραγῳδικὴ ἔχων ὡς ἐκείνη καὶ δᾷδας, διότι ἦτο ἤδη νὺξ, ἤρχισε νὰ ἀναθεματίζῃ ἐπανειλημμένως τὸν μὴ φονεύσαντα αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ἠρώτησεν ὁ Εὐστάθιος τί τὸ αἴτιον τοῦ φονευτέον αὐτὸν εἶναι, κατ' ἀρχὰς ἐπέμενεν ἐκεῖνος βεβαιῶν ὅτι, ἂν πρῶτος τὸν συνελάμβανε, δὲν ἤθελεν ἔχει πλέον κεφαλὴν, διὰ τὸν λόγον δῆθεν ὅτι πιστὸς ὢν τῷ Ἀνδρονίκῳ, ἦτο ἄπιστος τῷ Θεῷ· «πρὸς ἅπερ ἡμεῖς, ἐπιφέρει εἰλικρινέστατα ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ὑπουλευσάμενοι, καὶ ποικίλα λαλήσαντες ἢ λαλαγήσαντες πρὸς ἄνδρα μαινόμενον (ἠγαπῶμεν γὰρ ἔχειν κεφαλὴν) μόλις ἐξημερώσαμεν τὸν ἀτίθασσον, ὡς καὶ ἀσπάσασθαι ἡμᾶς καὶ εἰς χεῖρα φιλήσαντα οἴχεσθαι.» Διατρίψας δὲ ἡμέρας τινὰς παρὰ τῷ Κομνηνῷ, μετὰ

τοῦ Δυῤῥαχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἀγῶνι. Φαίνεται ὅτι ἡ ἕνεκα τῆς πτώσεως τοῦ Ἀνδρονίκου ἀγαλλίασις ὑπῆρξε τοσοῦτον ζωηρὰ καὶ κοινή, ὥςτε στρατιῶται καὶ στρατηγοὶ συνέῤῥευσαν περὶ τὸν νέον βασιλέα, ὅςτις ηὐτύχησε πρὸς τούτοις νὰ ἐπιστήσῃ τῆς προχείρως συγκροτηθείσης ταύτης δυνάμεως ἡγεμόνα γενναῖον καὶ δεξιόν, τὸν πρὸ μικροῦ μνημονευθέντα Ἀλέξιον Βρανᾶν, ἀπόγονον ἑνὸς ἐκ τῶν ὀλίγων ἔτι σωζομένων οἴκων τῆς ἄλλοτε πολυαρίθμου καὶ ἐνδόξου στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Σικελοὶ περιέπεσον εἰς πολλὰ σφάλματα. Εἴδομεν ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ σεπτεμβρίου καταλιπόντες φρουρὰν ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀπῆλθον διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ὁ πεζικὸς στρατὸς ἐνθαῤῥυνθεὶς ἐκ τῶν προτέρων κατορθωμάτων, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι κατ' ἀρχὰς οὐδένα ἀπήντησεν ἀντίπαλον, διῃρέθη εἰς πολλὰ ἀποσπάσματα, καὶ ἐτράπη εἰς ἄτακτον λεηλασίαν περὶ τὰς Σέῤῥας καὶ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ τὴν Μοσυνόπολιν. Ἐκ τούτου ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος Βρανᾶς προσέβαλε κατ' ἀρχὰς τὰ μεμονωμένα ἐκεῖνα ἀποσπάσματα καὶ τρέψας αὐτὰ καὶ ἐνισχύσας οὕτω τὸ φρόνημα τοῦ στρατοῦ, ἀντιπαρετάχθη τελευταῖον τῇ 7 νοεμβρίου κατὰ τῆς κυριωτέρας τῶν πολεμίων μοίρας εἰς χῶρόν τινα καλούμενον τοῦ Δημητρίτζη, περὶ τὸν Στρυμῶνα ποταμόν. Ἡ ἧττα τῶν πολεμίων ἀπέβη ὁλοσχερής, καὶ αὐτοὶ οἱ κόμητες Ῥικάρδος καὶ Ἀλδουῖνος συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι. Οἱ περισωθέντες κατέφυγον ἢ εἰς Θεσσαλονίκην ἢ εἰς Δυῤῥάχιον. Ἐκ δὲ τῶν εἰς Θεσσαλονίκην καταφυγόντων ἀπέπλευσαν ἀμέσως ὅσοι ἠδυνήθησαν ἐπὶ τῶν αὐτόθι εὑρεθεισῶν μακρῶν νηῶν· πολλοὶ ὅμως μὴ εὑρόντες πλοῖα ἀνηλεῶς κατεσφάγησαν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ἥτις ἀμέσως περιῆλθεν εἰς τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν. Ἀλλ' οὐδ' ὁ στόλος ἔπραξε γενναῖόν τι. Ἐπιπλεύσας εἰς τὸν ἀστακηνὸν κόλπον προςεβλήθη διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἄπρακτος εἰς τὰ ἴδια παθὼν ἐν τῇ ἐπιστροφῇ τὰ πάνδεινα ἐκ καταιγίδων καὶ λιμοῦ καὶ νόσου. Τὸ Δυῤῥάχιον καὶ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι παρέμειναν μὲν ἐπί τινα ἔτι χρόνον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Σικελῶν, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ τό τε Δυῤῥάχιον καὶ ἡ Κέρκυρα ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου μὴ δυναμένου νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δαπάνην ἣν ἀπῄτει ἡ κατοχὴ αὐτῶν. Μόναι αἱ

νῆσοι Κεφαλληνία καὶ Ζάκυνθος ὑπέκυψαν ἔκτοτε εἰς τὴν τῶν δυτικῶν δεσποτείαν, γενόμεναι κτῆμα τοῦ ναυάρχου Μαργαριτόνη ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας. Τοιουτοτρόπως ἐτελείωσεν ὁ σικελικὸς οὗτος πόλεμος, ὅςτις ἐμαρτύρησεν αὖθις δύο τινά· πρῶτον ὅτι οἱ δυτικοὶ ἐπέμειναν ἁρπάζοντες πᾶσαν εὐκαιρίαν ἵνα καταλύσωσι τὸ ἀνατολικὸν κράτος· καὶ δεύτερον ὅτι τὸ κράτος τοῦτο, ὅσον καὶ ἂν εἶχον ἐλαττωθῆ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, εἶχεν ἔτι πόρους καὶ ἄνδρας ἱκανοὺς ἵνα ἀποκρούσῃ τὰς ἐπιθέσεις ἐκείνας. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ νίκη αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητος· ναὶ μὲν ἐπὶ τέλους ἔπαθε μικρὰν τινὰ χώρας στέρησιν, ἀλλ' ὁ λαμπρὸς καὶ πολυάριθμος στρατὸς τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου ὑπέστη δεινὴν καταστροφὴν κατά τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Εἴδομεν ὅτι ἐν Θεσσαλονίκῃ εἶχεν ἀποβάλει πολλὰς ἀνδρῶν χιλιάδας· κατὰ τοὺς μετέπειτα ἀγῶνας ἀπώλεσεν οὐχὶ ὀλιγωτέρους τῶν 10,000 μαχίμων ἀνδρῶν, οἱ δὲ ζωγρηθέντες ἦσαν περὶ τοὺς τετρακιςχιλίους. Μεταξὺ τῶν τελευταίων ἦτο καὶ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ὁ παραίτιος γενόμενος πάσης ταύτης τῆς συμφορᾶς, ὅςτις ἐστερήθη τῆς ὁράσεως. Ἀλλὰ καὶ οἱ δύο ἀγέρωχοι ἡγεμόνες τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, οἱ κόμητες Ἀλδουΐνος καὶ Ῥικάρδος, οἵτινες μετὰ πολλῶν χλευασμῶν εἶχον ἀπαντήσει εἰς τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τὰς ὁποίας διεδίβασε πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰσαάκιος ἅμα βασιλεύσας, ἠναγκάσθησαν ἤδη νὰ προςκυνήσωσιν ὡς δοῦλοι τὸν βασιλέα ἐκεῖνον ἐπὶ θρόνου πανηγυρικῶς καθήμενον καὶ διὰ πολλῆς κολακείας νὰ ἐξιλεώσωσιν αὐτόν. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι αἰχμάλωτοι ἢ ἀπέθανον ἐκ τῆς κακουχίας, ἢ περισωθέντες ὑπηρέτησαν τὸ κράτος ὡς μισθοφόροι. Οἱ δὲ δύο ἐκεῖνοι ἡγεμόνες οὐδὲν ἔπαθον κακόν, διότι ἔκτοτε ὁ Ἰσαάκιος συνέλαβε τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας δίδων σύζυγον εἰς τὸν ἐπίδοξον αὐτοῦ διάδοχον τὴν θυγατέρα του Εἰρήνην, ὅπερ ἐξετέλεσε μετ' ὀλίγον.

Ἀλλὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὴν προθυμίαν ἣν πάντες ἔδειξαν, μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἵνα ἀποκρούσωσι τοὺς πολεμίους, καὶ εἰς τὴν ἐπιτυχῆ τοῦ στρατηγοῦ ἐκλογήν· ἡ δὲ τοῦ Ἰσαακίου ἀφροσύνη ἔμελλε καὶ τὸν ζῆλον ἐκεῖνον νὰ μα-

ράνῃ, καὶ νέας νὰ προκαλέσῃ συμφοράς, ὥςτε ἔκτοτε ἡ βασιλεία αὐτοῦ παρίστησι σειρὰν ἀδιάκοπον σχεδὸν ἀτυχημάτων. Ὁ μὲν Ἀλέξιος Βρανᾶς ἐπιχειρήσας νὰ ἁρπάσῃ ἐξ ἐφόδου τὴν βασιλείαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε διότι ἠδικήθη παρὰ τοῦ Ἰσαακίου, εἴτε διότι περιεφρόνει αὐτὸν, ἀπέτυχε διὰ τὴν τοῦ πλήθους ἀδιαφορίαν· καὶ τὸ παράδοξον ἔτυχε συγγνώμης παρὰ τοῦ βασιλέως. Ἀλλὰ ὁ στόλος ὁ ἐκπεμφθεὶς κατὰ τοῦ ἐν Κύπρῳ δυναστεύοντος Ἰσαακίου Κομνηνοῦ κατεστράφη ὁλοσχερῶς ὑπό τε τοῦ μεγάλου ἐκείνου στασιαστοῦ καὶ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ Μαργαριτόνη. Τὸ δὲ χείριστον ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος, θελήσας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ προςοικειωθῇ τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Βέλαν Γ'. νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, ἐπέβαλεν ἐπὶ τῇ δαπάνῃ τοῦ γάμου βαρὺν εἰς ἅπαν τὸ κράτος φόρον. Τῆς ἀφορμῆς ταύτης ἐπιλαβόμενοι οἱ περὶ τὸν Αἶμον Βλάχοι καὶ Βούλγαροι ἐπανέστησαν. Τρεῖς ἀδελφοὶ Πέτρος, Ἀσᾶν καὶ Ἰωάννης, οἵτινες καίτοι ἐκ Βλάχων καταγόμενοι, παρέστησαν ἑαυτοὺς ὡς ἀπογόνους τοῦ ἀρχαίου Τερνοβητικοῦ βασιλείου οἴκου, ἐκάλεσαν ἀμφότερα ἐκεῖνα τὰ φῦλα εἰς τὰ ὅπλα τῷ 1186. Ὁ μῦθος ὅτι ὁ ἅγιος Δημήτριος ἐγκατέλιπε τὴν Θεσσαλονίκην μετὰ τὴν πρόςφατον σικελικὴν ἐκστρατείαν καὶ κατέφυγεν εἰς τοὺς πιστοὺς Βουλγαροβλάχους, ἐξῆψε τὰ πνεύματα τοῦ δεισιδαίμονος τούτου λαοῦ. Ὁ Πέτρος ἔκτισεν ἐν Βουλγαρίᾳ νέαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ καλλιμάρτυρος ἐκείνου ἐκκλησίαν, ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ, καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὴν Θρᾴκην. Κατ' ἀρχὰς οἱ στασιασταὶ ἀπεκρούσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν ἐπέκεινα τοῦ Ἴστρου παρὰ τοῖς Κομάνοις. Καὶ ἑτέραν δὲ ἐπιχειρήσαντες ἐπιδρομὴν τῷ 1187, ἡττήθησαν ὑπὸ τοῦ θείου τοῦ βασιλέως, τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἰσαάκιος δυςπιστήσας πρὸς τὸν ἀγαθὸν τοῦτον ἄνδρα ἀφῄρεσεν ἀπὸ αὐτὸν τὴν στρατηγίαν, καὶ ἀνέθηκεν αὐτὴν εἰς τὸν τυφλὸν Ἰωάννην τὸν Καντακουζηνὸν, ὅςτις φυσικῷ τῷ λόγῳ κατετροπώθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι οὐ μόνον ὁ Ἰωάννης οὗτος Καντακουζηνὸς προεχειρίσθη στρατηγὸς, τυφλὸς ὤν, ἀλλὰ καὶ ὁ κατὰ τοῦ ἐν Κύπρῳ Ἰσαακίου ἐκπεμφθεὶς στρατηγὸς Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἦτο ὡσαύτως τυφλός. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πλεῖστοι ὅσοι ἄνδρες ἐκ τῶν εἰς τὰ πρῶτα τοῦ κράτους γένη ἀνη-

κόντων εἶχον στερηθῆ τῆς ὁράσεως ὑπὸ τοῦ μανιώδους Ἀνδρονίκου· ἀλλ' ὁπωςδήποτε ἐσώζοντο ἔτι καὶ ἄλλοι μὴ ὄντες ἀόμματοι· ὥςτε ἐπὶ τέλους ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ἰσαακίου εἰς τὸ νὰ διορίζῃ τυφλοὺς στρατηγοὺς δὲν ἀποδεικνύει ἄλλο εἰμὴ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τύφλωσιν. Ὄχι ὅτι οἱ ἀτυχεῖς ἐκεῖνοι ἄνθρωποι δὲν ἦσαν γενναῖοι· ἐξ ἐναντίας καὶ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς λέγεται ἀνδρεῖος ὑπὸ τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς ἐφημίζετο ἐπὶ τῇ τόλμῃ αὐτοῦ. Καὶ ἔδωκεν ἐν αὐτῷ δὴ τούτῳ τῷ βουλγαρικῷ πολέμῳ δεῖγμα τρανὸν τῆς ἀρετῆς ταύτης· διότι μαθὼν τὴν ἧτταν τῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων, ἀφοῦ ὕβρισε τοὺς τραπέντας εἰς φυγὴν, ὥρμησε κατὰ μέσον τῶν πολεμίων φωνάζων «ἀκολουθεῖτέ μοι.» Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐγίνωσκεν οὔτε ποῦ πορεύεται, οὔτε τί ἐν τῷ στρατῷ γίνεται, τὸ κίνημα ἐκεῖνο εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσεν εἰμὴ εἰς τὸ νὰ συμπληρώσῃ τὴν καταστροφήν.

Τελευταῖον ἡ ἡγεμονία ἐπετράπη εἰς τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν, τὸν νικητὴν τῶν Νορμαννῶν, ὅςτις ἐξέωσε τοὺς πολεμίους ἐκ τῆς Θράκης. Ἀλλὰ τότε, ἀντὶ νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὴν νίκην, ἀπεφάσισεν αὖθις νὰ ἁρπάσῃ τὴν βασιλείαν, ἐπέστρεψε μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν, ἀνηγορεύθη ἐκεῖ αὐτοκράτωρ, καὶ προήλασεν ἐπὶ τὸ Βυζάντιον. Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι τῆς πρωτευούσης δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν μεταβολήν· ἀλλ' ὁ Βρανᾶς, συγκροτήσας ἐκ τοῦ προχείρου καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἐν τῇ Προποντίδι, κατετρόπωσε δι' αὐτῆς τὸν βασιλικὸν στόλον, καὶ περιέζωσεν οὕτω ἁπανταχόθεν τὴν πόλιν· πλὴν δὲ τούτου, ἦτο κύριος ἤδη ὅλων τῶν παρακειμένων ἑσπερίων καὶ ἑῴων χωρῶν, ὁ δὲ Ἰσαάκιος δὲν ἐτόλμα νὰ ἐπιχειρήσῃ ἔξοδον· ὥςτε τὸ πιθανώτερον ἦτο ὅτι ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἤθελεν ἐπὶ τέλους κατισχύσει, ἐὰν αἴφνης δὲν προέκυπτεν εἰς μέσον ἀπροςδόκητός τις τῶν καθεστώτων σωτήρ.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεία διετέλει εἰς φιλικὰς καὶ συγγενικὰς σχέσεις πρὸς τὸν ἐν Ἰταλίᾳ ἡγεμονικὸν οἶκον τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερρατικοῦ. Εἴδομεν ἕνα τοῦ οἴκου τούτου γόνον, τὸν Ῥαινέριον συζευχθέντα τὴν θυγατέρα τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ λαβόντα τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα, ἔπειτα δὲ θανατωθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου.

Τούτου τοῦ Ῥαινερίου ὁ νεώτερος ἀδελφὸς Κορράδος ἀπερχόμενος εἰς Ἱεροσόλυμα, διῆλθε διὰ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ὁ Ἰσαάκιος περιποιούμενος τὸν ἄνδρα ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν Θεοδώραν καὶ ἀνηγόρευσε προςέτι αὐτὸν καίσαρα. Ὁ Κορράδος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος· καὶ βλέπων τὸν βασιλέα μηδὲν τῶν δεόντων ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ ἐκείνῃ πράττοντα, ἀλλὰ μόνον τὰς προςευχὰς καὶ τὰς συμβουλὰς τῶν μοναχῶν ἐπικαλούμενον, ἀντὶ ὁπλιτῶν δὲ ἀναβιβάζοντα εἰς τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος, τὴν καλουμένην Ὁδηγήτριαν, ἠγανάκτησεν, ἐνέπαιξεν αὐτὸν, καὶ τὸν παρέστησεν ὅτι καλὸν ἦτο ἀντὶ τῶν ἁγίων ἐκείνων ἀνδρῶν, νὰ συλλέξῃ μαχητὰς ἐπιτηδειοτέρους εἰς τὴν τοῦ ἐχθροῦ κατατρόπωσιν. Ἐντεῦθεν ἐνθαῤῥυνθεὶς ὁπωςοῦν ὁ Ἰσαάκιος ἐπεχείρησε τὴν συγκρότησιν μικρᾶς τινος στρατιᾶς καὶ μετεχειρίσθη πρὸς τοῦτο τά τε χρυσᾶ τῶν ἐκκλησιῶν κειμήλια καὶ οὐκ ὀλίγα χρήματα χορηγηθέντα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ βαθυπλούτου πρωτοστράτορος Μανουὴλ Καμύτση, ὅςτις, ὢν προςωπικὸς ἐχθρὸς τοῦ Βρανᾶ, δὲν ἐδίστασε νὰ προςφέρῃ ὁλόκληρον αὐτοῦ τὴν περιουσίαν εἰς τὸν βασιλέα κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Τὰ χρήματα ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν μισθοφόρων, ὅσοι προέκειτο νὰ στρατολογηθῶσιν ἐκ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει εὑρισκομένων Λατίνων. Διότι εἶχον μὲν οὗτοι πάθει τὰ πάνδεινα καὶ φυγαδευθῆ ἐκ τῆς βασιλευούσης ἐπὶ Ἀνδρονίκου, ἀλλὰ βασιλεύσαντος τοῦ Ἰσαακίου ἐπανῆλθον ἀλληλοδιαδόχως αὐτόθι Ἐνετοὶ, Πισάται καὶ Γενουαῖοι, ἐπαναλαβόντες τὰ ἀρχαῖα προνόμια καὶ τὰς ἀρχαίας ὑποχρεώσεις. Συνέβη δὲ τότε ὅ,τι συνήθως συνέβαινεν ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, ὅτι τὰ μὲν προνόμια ηὔξησαν, ἵνα οὕτως ἀναπληρωθῇ ἡ ἀποζημίωσις ἣν ἀπῄτουν δι' ὅσα ἔπαθον ἐπὶ τῶν τελευταίων Κομνηνῶν καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου, αἱ δὲ ὑποχρεώσεις τοσοῦτον ὀλίγον ἐξεπληροῦντο, ὥςτε καίτοι ἐγένοντο αἱ νέαι ἐκεῖναι συνθῆκαι, ἐξηκολούθουν αἱ πειρατεῖαι μαστίζουσαι τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας, μάλιστα αἱ τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Γενουαίων πειρατεῖαι. Ἐκ τῶν Λατίνων λοιπὸν ὅσοι ἕνεκα τῶν συνθηκῶν τούτων ἐγκατεστάθησαν αὖθις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐστρατολόγησεν ὁ Κορράδος διακοσίους πεντήκοντα μὲν ἱππεῖς, πεντακοσίους δὲ πεζούς. Πρὸς τούτοις ἐστρατολογήθησαν καὶ

ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ Γεωργιανῶν ἐμπόρων οὐκ ὀλίγοι. Ἀπεφάσισαν δὲ νὰ στρατεύσωσι καὶ ἐκ τῶν περὶ τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασίλειον αὐλὴν ἐπισήμων καὶ ἄλλων ἀνδρῶν περὶ τοὺς χιλίους. Ἡ μικρὰ αὕτη δύναμις ἐξῆλθε τελευταῖον τῶν τειχῶν, ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τοῦ Βρανᾶ. Τὸ δὲ παραδοξότερον εἶναι ὅτι οἱ ἐπαναστάται, καίτοι ὄντες πλειότεροι καὶ ἀγόμενοι ὑπὸ ἀνδρὸς πρὸ τριετίας κατατροπώσαντος τὸν πολὺ μείζονα νορμαννικὸν στρατὸν, ἐτράπησαν ἤδη ἀμέσως εἰς φυγήν. Εἰς μάτην ὁ Βρανᾶς ἀνεκάλει αὐτοὺς εἰς τὰς τάξεις των, κραυγάζων ὅτι πλείονες πρὸς ἐλάσσονας ἔχουσι νὰ πολεμήσωσι καὶ ὅτι αὐτὸς πρῶτος θέλει ἐμβάλει κατὰ τῶν πολεμίων. Οἱ φεύγοντες δὲν ἐπέστρεψαν, αὐτὸς δὲ ὁρμήσας κατὰ τοῦ Κορράδου, ἐπλήγωσε μὲν αὐτὸν ἀλλ' ἐλαφρῶς, καὶ ἀντιπληγεὶς παρ' ἐκείνου καιρίως καὶ κατακρημνισθεὶς ἐκ τοῦ ἵππου, ἀπεκόπη τὴν κεφαλήν. Ἡ στάσις τότε διελύθη· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπανελθὼν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ θριαμβεύων ἐπὶ κατορθώματι εἰς ὃ κατ' οὐδὲν συνετέλεσεν, ἐτράπη εἰς ἑστίασιν, καὶ διέταξε νὰ ἀνοιχθῶσιν ὅλαι αἱ πύλαι, ὥςτε οἱ βουλόμενοι νὰ δύνανται νὰ εἰςέλθωσι καὶ νὰ ἴδωσι αὐτὸν τροπαιοῦχον. Τὸ οἰκτρότερον ἦτο ὅτι παρειςήχθη εἰς τὴν τράπεζαν ταύτην ἄθυρμα ἐπιδείπνιον ἡ κεφαλὴ τοῦ Βρανᾶ, ἥτις «ὧδέ τε κἀκεῖσε δίκην σφαίρας διαγομένη τε καὶ μεταγομένη διηκοντίζετο.» Μεθ' ὃ ὁ ἄθλιος βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ πέμψῃ αὐτὴν καὶ εἰς τὴν σύζυγόν του, ἥτις ὅμως, ἀνεψιὰ οὖσα πρὸς μητρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ καὶ σώζουσα τὰς πρώτας τοῦ γένους ἐκείνου ἀρετάς, ἀηδίασεν ἐπὶ τῷ θεάματι· καὶ ἐπειδὴ ἠρωτήθη ἂν σύνοιδε τίνος ἐστὶν ἡ κεφαλὴ, «οἶδα, ἀπεκρίθη, καὶ ταλανίζω ἐμαυτήν.»

Τὰ δ' ἐπακολουθήσαντα ὑπῆρξαν, εἰ δυνατὸν, ἔτι ἀθλιώτερα. Ἐκ τῶν περὶ τὸν Βρανᾶν ὀλίγοι ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ, οἱ δὲ πλεῖστοι ἔφυγον προτροπάδην. Καὶ οἱ μὲν στρατιῶται καὶ οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ ἀπελθόντες εἰς τὰ ἴδια ἔμειναν, ὡς ἀφανεῖς, ἀκαταζήτητοι. Οἱ δὲ ἐπιφανέστεροι τῶν ἡγεμόνων ἐζήτησαν συγγνώμην καὶ ἔλαβον αὐτὴν, διότι ἠπείλησαν ὅτι ἄλλως θέλουσι καταφύγει εἰς τοὺς πολεμίους τοῦ κράτους καὶ ἐξεγείρει αὐτοὺς εἰς νέον πόλεμον. Ἀλλ' ἐνῷ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως ἐπανήρχοντο οὕτω ἀνενόχλητοι εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ὅπου καὶ ἐχλεύαζον καὶ ἐμυκτήριζον ἀναφαν-

δὸν τὸν βασιλέα, ἀφ' ἑτέρου οὗτος διεκήρυξεν ὅτι ὅσοι κάτοικοι τῆς πόλεως ἡμεδαποί τε καὶ ἀλλοδαποὶ θέλουσιν, εἰμποροῦν νὰ ἐξέλθωσιν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν δῄωσιν τῶν περὶ τὴν πόλιν καὶ τὴν Προποντίδα κατοίκων, οἵτινες ἐξ ἀνάγκης εἶχον συνταχθῆ μετὰ τοῦ Βρανᾶ. Καὶ ἐξῆλθον λοιπὸν ἐκ τῆς πόλεως οἵ τε Λατῖνοι καὶ πολὺς ἄλλος συρφετὸς, οἵτινες τοιαύτην ἐπήγαγον εἰς τοὺς περιοίκους συμφορὰν, ὥςτε ὁ Ἰσαάκιος ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τέλους, ἐξαπέστειλέ τινας τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν, ἵνα ἀναστείλωσι τὸ κακόν· ὅπερ καὶ κατωρθώθη ἐπὶ τέλους. Τότε ὅμως συνέβη ἄλλη σκηνή. Οἱ πλεῖστοι τῶν χρηστοτέρων κατοίκων τῆς πόλεως ἀποδοκιμάζοντες τὰ γενόμενα καὶ ἀγανακτοῦντες κατὰ τῆς ὑπεροψίας καὶ τῆς ἀδικίας των Λατίνων, ὥρμησαν δίκην χειμάῤῥου κατὰ τῶν λατινικῶν συνοικιῶν, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ ἐπαναληφθῶσιν αἱ ἐπὶ Ἀνδρονίκου συμφοραί. Εὐτυχῶς οἱ Λατῖνοι προλαβόντες περιέφραξαν τὰς λεωφόρους διὰ μεγίστων σκολόπων· ὥςτε οἱ προςβαλόντες αὐτοὺς ἀντιπαραταχθέντας ὄπισθεν τῶν περισταυρωμάτων τούτων, οὐ μόνον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὰ ὑπερβῶσιν, ἀλλὰ καὶ κακῶς πολλοὶ ἔπαθον. Μόλις δὲ, ἀφοῦ ἐπὶ ἱκανὰς ὥρας διήρκεσε τὸ δεινὸν τοῦτο, ἠδυνήθησαν νὰ καταπαύσωσιν αὐτὸ οἱ συνετώτεροι ἑκατέρωθεν ἄνθρωποι. Εἴτε πολέμιοι λοιπὸν ἦσαν οἱ Λατῖνοι εἴτε σύμμαχοι, δὲν ἔπαυον τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη ὑπεκκαιόμενα. Καὶ ὁ μὲν Κοῤῥάδος τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος Θεοδώρα ἐν τῷ μεταξὺ ἀπεβίωσεν, ἀπῆλθεν εἰς Παλαιστίνην ἵνα συνδράμῃ τοὺς ἀπὸ τῶν Τούρκων κινδυνεύοντας αὐτόθι οἰκείους· ὥςτε συνετέλεσε καὶ τοῦτο ἵνα κατευνασθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ ἔρις. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐῤῥιπίσθη αὖθις ὑπὸ τῆς τρίτης σταυροφορίας.

Ἐν τούτοις οἱ Βλαχοβούλγαροι ἐκυριάρχουν εἰς τὰς ἐπέκεινα τοῦ Αἵμου χώρας. Ὁ Ἰσαάκιος ἀπαλλαγεὶς ὁπωςδήποτε τοῦ Βρανᾶ, ἐστράτευσε δὶς κατ' αὐτῶν. Οὐδὲν ὅμως λόγου ἄξιον κατώρθωσε, διότι οὐδεμίαν εἶχε τῶν ἀρετῶν τοῦ πολεμικοῦ ἀνδρός. Καὶ ἔπειτα συγχρόνως ἀνηγορεύθη ἐν Φιλαδελφείᾳ τῷ 1189 αὐτοκράτωρ ὁ Θεόδωρος Μαγκαφᾶς, ὅςτις καὶ νόμισμα ἀργυροῦν ἔκοψε φέρον τὴν ἰδίαν εἰκόνα. Ὁ Ἰσαάκιος στρατεύσας κατ' αὐτοῦ τὸν ἠνάγκασε ν' ἀποθέσῃ διὰ συνθήκης τὴν σφετερισθεῖσαν ἀρχὴν, καὶ νὰ ὑπο-

ταχθῇ. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ Μαγκαφᾶς, ἐπειδὴ ἔμαθεν ὅτι ὁ δομέστικος τῆς Ἀνατολῆς ἑτοιμάζετο νὰ τὸν συλλάβῃ, ἔφυγεν εἰς Ἰκόνιον, καὶ ἐκεῖθεν ἐπεχείρησε τῇ συνδρομῇ τῶν Σελδζούκων νέας ἐπιδρομὰς μέχρις οὗ, γενομένης ἐπὶ τέλους συμφωνίας μεταξὺ Ἰσαακίου καὶ τοῦ Σουλτάνου, ὁ Μαγκαφᾶς, ὁ ἕνεκα τῶν ἀποτυχιῶν αὐτοῦ Μωροθεόδωρος τότε ἐπικληθεὶς, παρεδόθη εἰς τὸν βασιλέα, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι θέλει φυλακισθῇ, μηδὲν ἕτερον πάσχων κακόν.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἐνέσκηψεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν νέος πάλιν ἀπὸ δυσμῶν κεραυνὸς, ἡ λεγομένη *τρίτη σταυροφορία*. Τὴν σταυροφορίαν ταύτην προεκάλεσεν ἡ περὶ τοὺς χρόνους τούτους συμβᾶσα ὁλοσχερὴς σχεδὸν κατάλυσις τῶν ἐν τῇ Συρίᾳ χριστιανικῶν ἡγεμονιῶν. Εἴδομεν ἀνωτέρω τὰ κατορθώματα τοῦ σουλτάνου Νουρεδδὶν καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου διὰ τοῦ στρατηγοῦ του Σαλαδδίν. Ὁ Νουρεδδὶν ἀπέθανεν εἰς Δαμασκὸν τῷ 1174, μὴ καταλιπὼν εἰμὴ ἕνα ἀνήλικον υἱὸν, τὸν Μαλὲκ Σαλὲχ Ἰσμαήλ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ παῖς οὗτος ἦτο ἀνίκανος νὰ κυβερνήσῃ, πολλὴ ἀνωμαλία καὶ ταραχὴ ἐπεκράτησεν ἀπὸ Δαμασκοῦ μέχρι Μοσοὺλ, ἐξ ἧς ὠφελούμενος ὁ ἰσχυρὸς καὶ μεγαλοφυὴς κυβερνήτης τῆς Αἰγύπτου Σαλαδδὶν, κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ἀναγορευθεὶς σουλτάνος τῆς Δαμασκοῦ καὶ τοῦ Καΐρου. Καὶ ἐνῷ ἡ μωαμεθανικὴ κυριαρχία ἀπέβη ἐντεῦθεν εἴπερ ποτὲ φοβερὰ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, ἡ ἡγεμονία τῶν χριστιανῶν διεξήγετο αὐτόθι κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τοῦ λεπροῦ βασιλέως Βαλδουΐνου Δ', τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμαλαρίχου, μετ' οὐ πολὺ δὲ ὑπὸ τοῦ ὅλως ἀνικάνου γαμβροῦ αὐτοῦ ἐπ' ἀδελφῇ, Γουΐδωνος Λουζινιάνου· ὥςτε ὁ Σαλαδδὶν ἐγένετο ἀλληλοδιαδόχως κύριος ὅλων σχεδὸν τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανικῶν κτήσεων· τὴν δὲ 3 ὀκτωβρίου 1187 καὶ αὐτῶν τῶν Ἱεροσολύμων. Οἱ ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως, ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι, ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι ἡ γενναιοφροσύνη καὶ ἡ φιλανθρωπία ἣν ἐπεδείξατο ἐπὶ τῆς ἁλώσεως ταύτης ὁ Σαλαδδὶν, κατήσχυνε τοὺς κατακτητὰς τῆς ἱερᾶς πόλεως χριστιανοὺς, οἵτινες ἠξεύρομεν ἤδη εἰς ποίας καὶ πόσας φοβερὰς σφαγὰς ἐξετραχηλίσθησαν ὅτε ἐγένοντο κύριοι αὐτῆς. Ὁ νικητὴς ἐπέτρεψεν

εἰς τοὺς κατοίκους τὸ ζῆν, καὶ προσέτι ὥρισεν ὅτι δύνανται νὰ ἀνακτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν καταβάλλοντες οἱ μὲν ἄνδρες δέκα χρυσᾶ, αἱ δὲ γυναῖκες πέντε, οἱ δὲ παῖδες δύο. Οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξαγορασθῶσιν ἔμενον δοῦλοι. Ὁ Σαλαδδὶν οὐ μόνον ἐτήρησεν ἀκριβέστατα τὰ συντεθειμένα μηδένα φονεύσας χριστιανόν, ἀλλὰ καὶ θαυμαστὴν ἐπεδείξατο πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἐπιείκειαν. Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν οἱ δυνηθέντες νὰ καταβάλωσι τὰ λύτρα αὐτῶν χριστιανοί, προέκειτο νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐκλείσθησαν πᾶσαι τῆς πόλεως αἱ πύλαι πλὴν μιᾶς, τῆς πύλης τοῦ Δαβίδ. Ὁ Σαλαδδὶν καθήμενος ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ ἔβλεπεν ἀπερχόμενον τὸν τεθλιμμένον ἐκεῖνον λαόν. Πρῶτος παρέστη ὁ πατριάρχης τῶν Λατίνων παρακολουθούμενος ὑπὸ τοῦ κλήρου αὐτοῦ καὶ συνεπαγόμενος τὰ ἱερὰ σκεύη, τὰ κοσμήματα τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου τάφου καὶ θησαυρούς, ὧν ὁ Θεὸς μόνος, λέγει ὁ ἄραψ ἱστοριογράφος, ἐγίνωσκε τὴν ἀξίαν. Ἤρχετο κατόπιν ἡ βασίλισσα τῶν Ἱεροσολύμων (διότι ὁ σύζυγος αὐτῆς δὲν ἦτο ἐντὸς τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς πολιορκίας) παρακολουθουμένη ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστέρων βαρώνων καὶ ἱπποτῶν. Ὁ Σαλαδδὶν ἐσεβάσθη καὶ ἐπαραμύθησε τὴν θλίψιν αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ πολλαὶ τῶν παρεπομένων γυναικῶν ἐθρήνουν διότι ἤξευρον τοὺς οἰκείους ἐν δουλείᾳ ὄντας, ὁ σουλτάνος δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποδώσῃ εἰς μὲν τὰς μητέρας τὰ τέκνα, εἰς δὲ τὰς συζύγους τοὺς ἄνδρας αὐτῶν, ὅσοι εὑρίσκοντο μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων. Πλὴν τούτου ὁ Σαλαδδὶν θεωρῶν πολλοὺς τῶν χριστιανῶν, ἐγκαταλιπόντας τὰ πολυτιμότατα τῶν σκευῶν, ἵνα ἀνακομίσωσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν οἱ μὲν τοὺς γέροντας γονεῖς, οἱ δὲ φίλους ἀσθενεῖς, συνεκινήθη ὑπὸ τοῦ θεάματος τούτου, καὶ ἀντήμειψε διὰ χρηματικῶν δωρεῶν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐλάβειαν τῶν πολεμίων ἐκείνων. Ἐλεῶν δὲ πᾶσαν ἀτυχίαν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἱερωμένους ἱππότας, οἵτινες ἔργον εἶχον τὴν τῶν προσκυνητῶν ἐπιμέλειαν, νὰ μείνωσιν ἐν τῇ πόλει, ἵνα περιποιηθῶσι πάντας ὅσοι βαρέως νοσοῦντες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξέλθωσιν αὐτῆς. Καὶ οὐ μόνον ὁ Σαλαδδὶν ἐπολιτεύθη τοιουτοτρόπως, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μαλὲκ-Ἀδὲλ ἐπλήρωσεν ἐξ ἰδίων τὰ λύτρα δισχιλίων αἰχμαλώτων· καὶ ὁ ταμίας τοῦ στρατοῦ Βαλεὰν Ἰβελὶν μετεχειρίσθη οὐκ ὀλίγα χρήματα τοῦ τα-

μείου τούτου, ἵνα ἀπελευθερώσῃ ἱκανοὺς κατοίκους. Ὥςτε ἐνῷ ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἡ ἱερὰ πόλις περιελάμβανεν ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας χριστιανῶν, ἐπὶ τέλους δὲν παρέμειναν ἐν τῇ δουλείᾳ εἰμὴ δέκα ἓξ χιλιάδες. Ὁποία ἀντίθεσις πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν δυτικῶν διαπραχθείσας σφαγὰς καὶ λεηλασίας οὐ μόνον κατὰ μωαμεθανῶν, ἀλλὰ κατὰ καὶ χριστιανῶν πολλάκις. Καὶ ἔπειτα ἀποροῦσί τινες πῶς οἱ ταλαίπωροι χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς κατήντησαν νὰ προτιμῶσι τοὺς μουσουλμάνους ἀπὸ τοὺς δυτικούς.

Ἀλλ' ὅσον ἐπιεικῶς καὶ ἂν ἐπολιτεύετο ὁ Σαλαδδὶν, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι κατέλυσε τὴν ἐν Συρίᾳ χριστιανικὴν κυριαρχίαν, ἥτις περιεστάλη εἰς ὀλίγας μόνον τινὰς παραλίας πόλεις. Ὅθεν ἡ περὶ τούτου ἀγγελία προεκάλεσε νέαν μεγάλην ἐκ τῆς Δύσεως ἐκστρατείαν ὑπὸ τοὺς ἰσχυροτάτους αὐτῆς ἡγεμόνας, τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φριδερῖκον Α'. Βαρβαρόσσαν, τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον Αὔγουστον, καὶ τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκου Β'. Ῥιχάρδον τὸν Λεοντόθυμον. Ἐκ τούτων μόνος ὁ Φριδερῖκος ἐπεστράτευσε διὰ ξηρᾶς, καὶ περιῆλθεν ἑπομένως εἰς ἀμέσους σχέσεις πρὸς τὸ βυζαντινὸν κράτος. Ὁ Φριδερῖκος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος, συνετὸς, ἔμπειρος καὶ ὁ ἄριστος βεβαίως τῶν στρατηγῶν οὓς ἀνέδειξεν ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἀπὸ Καρόλου τοῦ μεγάλου. Ὅθεν τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ σπουδαιότερον ἐξ ὅλων ὅσα ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Ὁ στρατὸς αὐτοῦ οὔτε τοὺς συρφετώδεις ὄχλους τῶν προηγουμένων σταυροφοριῶν περιελάμβανεν, οὔτε γυναῖκας οὔτε ἄλλα ἄχρηστα σώματα· ὥςτε ἦτο εὐάριθμος, ἀλλὰ κάλλιστα συγκεκροτημένος. Συνέκειτο ἐν ὅλοις ἐκ 30,000 λογάδων ἀνδρῶν, ἐξ ὧν 15,000 ἦσαν ἱππεῖς. Συνεννοήθη δὲ ὁ Φριδερῖκος ἐκ προοιμίου μεθ' ὅλων τῶν ἡγεμόνων, ὅσων ἔμελλε νὰ ἀπαντήσῃ τὰς χώρας καθ' ὁδὸν, καὶ ἰδίως μὲ τὸν Ἰσαάκιον. Πρὸς τοῦτον ἔπεμψεν ἔτι ἐκ Γερμανίας πρέσβεις παρακαλῶν νὰ ἐπιτραπῇ αὐτῷ νὰ διέλθῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ του διὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὡς φίλος καὶ νὰ χορηγηθῶσιν αὐτοῖς τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐπὶ πληρωμῇ. Ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἀνταπέστειλε τὸν λογοθέτην τοῦ δρόμου Ἰωάννην Δούκαν συνομολογήσαντα σύμβασιν, δι' ἧς ὁ μὲν ἡγεμὼν τῆς σταυροφορίας ὑπέσχετο νὰ διέλθῃ ἀμαχεὶ διὰ τοῦ

κράτους μηδὲν κακὸν πράττων εἰς πόλιν ἢ κώμην ἢ φρούριον ἢ πολίχνιον, οἱ δὲ Βυζαντινοὶ ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προςφέρωσιν εἰς τοὺς ἐπερχομένους ἄφθονα τὰ ἐπιτήδεια. Καὶ τῳόντι ὁ βασιλεὺς διέταξε τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν νὰ μεταφέρωσιν ἀμέσως τὰ ἀναγκαῖα ὤνια εἰς τοὺς τόπους δι' ὧν ἔμελλε νὰ διέλθῃ ὁ γερμανικὸς στρατός. Ὅτε δὲ κατὰ αὔγουστον τοῦ 1189, ἔφθασεν ὁ Φριδερῖκος εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, ἀνήγγειλε τοῦτο διὰ νέας πρεσβείας ἐπιφανοῦς εἰς τὸν βασιλέα, ὅςτις ἀνταπέστειλε πάλιν τὸν αὐτὸν λογοθέτην καὶ προςέτι τὸν Ἀνδρόνικον Καντακουζηνὸν, ἵνα διαθέσωσι τὰ κατὰ τὴν δίοδον τοῦ Γερμανοῦ κυριάρχου. Ἀλλὰ τότε ἀμέσως ἐξεῤῥάγησαν δειναὶ διενέξεις καὶ ῥήξεις.

Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ἀποδίδει τὴν παραβίασιν τῶν γενομένων συνθηκῶν εἰς τὴν ἀνικανότητα τῶν δύο ἀπεσταλμένων, εἰς τὴν ἀβουλίαν τοῦ Ἰσαακίου, καὶ εἰς τὴν δυςπιστίαν ἣν ἐνέπνευσαν εἰς αὐτόν τινες τῶν συμβούλων του πρὸς τὸν Φριδερῖκον, ἀξιοῦντες ὅτι οὗτος δὲν προῃρεῖτο νὰ ἀπέλθῃ εἰς Παλαιστίνην, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ καταλάβῃ τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων. Καὶ προςτίθησι μὲν ὅτι ἤκουσε τοὺς Γερμανοὺς ἐλέγχοντας τὸν βασιλέα ὡς συνομολογήσαντα μετὰ τοῦ Σαλαδδὶν συνθήκας, δι' ὧν ἀνέλαβε νὰ διακωλύσῃ τὴν διάβασιν τοῦ Φριδερίκου· αὐτὸς ὅμως ὁ Νικήτας δὲν φαίνεται πιστεύων τοιοῦτό τι ἢ τοὐλάχιστον δὲν λέγει τοῦτο ῥητῶς. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας δὲν ἐδίστασε νὰ ὁμολογήσῃ διαῤῥήδην τὰς συνεννοήσεις τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ μετὰ τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου, καὶ πλὴν τούτου ἀποθαυμάζει μὲν τὰς ἀρετὰς τοῦ Φριδερίκου, περιφρονεῖ δὲ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὸν Ἰσαάκιον, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἠθέλησε νὰ ἀποκρύψῃ τὴν ἐπιβουλὴν αὐτοῦ. Φαίνεται ὅμως βέβαιον ὅτι δὲν ἐγίνωσκεν ἀκριβῶς κατὰ τοῦτο τὰ πράγματα, διότι ἐξ ἄλλων ἀξιοπίστων μαρτυριῶν συνάγεται σχεδὸν ἀναμφισβητήτως, ὅτι ὁ Ἰσαάκιος, ἐνῷ συνωμολόγει τὰς προεκτεθείσας συνθήκας πρὸς τοὺς Γερμανοὺς, συνεννοεῖτο συγχρόνως μετὰ τοῦ Σαλαδδίν. Ὁ Ἄραψ χρονογράφος Βοχὰ Ἐδδὶν παρατίθησιν ἐπιστολὴν τοῦ πρώτου πρὸς τὸν δεύτερον διαλαμβάνουσαν, ὅτι *ἔκοψε τὰ πτερὰ τῆς νίκης* τῶν ἀπὸ δυσμῶν ἐπερχομένων πολεμίων, καὶ ὅτι ἂν φθάσωσί ποτε εἰς

τὴν Συρίαν δὲν θέλουσιν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ προξενήσωσι βλάβην τινὰ εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν μουσουλμάνων. Δὲν θέλομεν λοιπὸν ἀρνηθῆ οὐδ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν διπρόσωπον διαγωγὴν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας· ἀλλ' ἆρά γε πρέπει πάντα τὰ ἄδικα νὰ ἐπιῤῥιφθῶσιν εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς; Παραλείποντες τὰς ποικίλας ἐπιβουλὰς τῶν προηγουμένων σταυροφοριῶν, αἵτινες ἦσαν φυσικώτατον νὰ παραγάγωσι δυςπιστίας καὶ πρὸς τὴν παροῦσαν μήπως πρὸ τεσσάρων μόλις ἐνιαυτῶν στρατὸς πολυάριθμος τῆς Δύσεως δὲν ἐκυρίευσε τὰς Ἰονίους νήσους, τὸ Δυῤῥάχιον, τὴν Θεσσαλονίκην, ἐπὶ τῷ κεκηρυγμένῳ σκοπῷ τοῦ νὰ καταλύσῃ τὸ βυζαντινὸν κράτος, καὶ δὲν ἔπραξε σφαγὰς καὶ δηώσεις ἐν τῇ δευτέρᾳ τοῦ κράτους τούτου πόλει; Ἀλλ' ὁ Φριδερῖκος ἦτο ἀνὴρ χρηστός· καὶ ὁ Γοδοφρέδος ὅμως καὶ ὁ Λουδοβῖκος Ζ', καίτοι μὴ ἔχοντες τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Φριδερίκου, ἦσαν οὐδὲν ἧττον χρηστοί, ἀλλ' ἡ χρηστότης αὐτῶν δὲν διεκώλυσεν οὔτε τὸν Βοημοῦνδον νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους, οὔτε τὸν ἐπίσκοπον Λάγγρης νὰ ἀπαιτῇ ἀναφανδὸν τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἔπειτα ὁ Φριδερῖκος ἦτο σύμμαχος τῶν Σικελῶν ἐκείνων, οἵτινες διέπραξαν ὅσα διέπραξαν πρὸ μικροῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἐνῷ δὲ οὕτως ἐπολιτεύοντο οἱ δυτικοί, ὁ Σαλαδδὶν οὐ μόνον φιλανθρώπως προςεφέρετο πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῶν Ἱεροσολύμων, ἀλλὰ προςέτι ἀπέδιδε τὰς ἐκκλησίας τῶν πόλεων ὅσας ἀνέκτησεν ἀπὸ τῶν Φράγκων εἰς τὸν κλῆρον τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος. Τί θέλετε; Ὅπως εἶχον περιπλακῆ τὰ πράγματα, δυςκόλως οἱ χριστιανοὶ τῆς ἀνατολῆς ἠδύναντο νὰ ἦναι εἰλικρινεῖς πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς δύσεως, δυςκόλως ἠδύναντο νὰ ἀποδέχωνται αὐτοὺς ὡς ἀδελφούς. Εἴδομεν ποῖον μῖσος κατήντησε νὰ ἔχῃ πρὸς τοὺς Λατίνους ὁ μετριοπαθέστατος Εὐστάθιος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ὅστις μετ' ἀληθοῦς καὶ δικαίου ἐνθουσιασμοῦ ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ τοῦ *ἀποστολικοῦ ζήλου* τοῦ Φριδερίκου, ἰδοὺ πῶς περιγράφει τὸ ἀμοιβαῖον τῶν δύο ἐθνῶν πάθος. «Καὶ πᾶς μὲν γὰρ ἕτερος πολέμῳ τὸ ἀντίπαλον χειρωσάμενος, κακῶς αὐτῷ κέχρηται, καὶ ἀνελεημόνως προςφέρεται, καὶ ὅσα ἡ ἐκ τῆς νίκης ὑπεροψία ὑποτίθησι διαπράττεται. Λατῖνος δὲ πορθήσας τὸ ἀντιπῖπτον, καὶ ὑποχείριον ἐρ-

γασάμενος, ἀνύποιστόν ἐστι μάλιστα κακὸν καὶ λόγῳ ἀπεριήγητον. Εἰ δὲ καὶ Ῥωμαῖος εἴη ὁ συλληφθεὶς, καὶ οὗτος καθαρεύων γλώττης Ἰταλιώτιδος, καὶ τοσοῦτον τοῦ ἑτεροφύλου ἔθνους ἀποξενούμενος ὡς μηδὲ κατὰ τὴν σωματικὴν περιβολὴν βραχύ τι γοῦν Λατίνοις ἐπικοινωνεῖν, εἴη ἂν οὗτος ἐστυγημένος θεῷ καὶ τῆς ὀργῆς κυρίου ἀμιγῆ καταχριθεὶς πιεῖν τὴν κύλικα καὶ τὸ ποτήριον ἀκέραστον προςενέγκασθαι. Ποία γὰρ θανατηφόρος ἔχιδνα ἢ πτερνοφύλαξ ὄφις ὀλέθριος ἢ ταυροφόντης λέων, τὰ τῶν βρωμάτων ἕωλα παρορῶν, θερμῆς δ' ἔτι τῆς θήρας ἐμφορούμενος, οὕτως ἂν ἐλυμήνατο, ὡς ἀπανθρωπία Λατίνη ζωγρήσασα; Οὐκ ἐπικλᾶται λιταῖς, οὐ θηλύνεται δάκρυσιν, οὐχ αἱμύλοις ἱλαρύνεται φθέγμασι. Κἂν ᾄσῃ τις χάριεν, κλαγγὴ τούτῳ ἰκτίνων, ἢ κρωγμὸς κορώνης λογίζεται. Εἰδ' οὕτως εἴη θελκτήριον, ὡς καὶ πέτρας αἱρεῖν, ὁποῖα τὰ Ὀρφαϊκὰ κρούματα, εἰς κενὸν μὲν καὶ οὕτως ὁ φορμίζων ἐψάλαξε καὶ μάτην ἀείδειν ἀνεβάλετο λιγυρόν. Εἰδέ που καὶ ἁλοίη τῇ ἀοιδῇ ὁ βάρβαρος, ἀλλ' εἰς κύκνειον ᾆσμα τελευταῖόν τε καὶ φιλότιμον ἡ ἀμείλικτος τοῦτο ψυχὴ συλλογίζεται αὖ πάλιν κατεργαζομένη θάνατον, καὶ μένουσα πάλιν ὡς πρότερον ἄθελκτος, ἢ ὥςπερ ἄκμων ἀνήλατος, πρὸς πᾶσαν ἱκετείαν ἀνένδοτος. Μόνῳ οἱ τοῦ γένους τούτου τῷ θυμῷ χαρίζεσθαι ἴσασι, καὶ οἷς οὗτος ἐπιτάσσει ὀργίλως ὑπενδιδόναι πεφύκασι. Τί δ' ἂν κακὸν εἴη παρεικῶς ἀτέλεστον ἀνὴρ μισορώμαιος, ***καὶ τοσαύτην ἀποθησαυρίσας ἐν ἑαυτῷ καθ' Ἕλληνος ἀνδρὸς ἀπέχθειαν***, ὁποίαν οὐδ' ὄφις αὐτὸς ὁ ἀρχαῖος τοῦ ἀνθρωπείου γένους ἐπίβουλος συνειληφὼς πάλαι ἀπέτεκεν; Ἐπεὶ καὶ παραδείσῳ μὲν ἄντικρυς παρὰ τοῖς καταρατοτάτοις Λατίνοις εἰκάζεται ἣν ἡμεῖς ἐλάχομεν οἰκεῖν καὶ ἀποκαρπεύεσθαι, καὶ δυςέρωτες ὄντες τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν, κακογνωμονοῦσιν ἀεὶ περὶ τὸ ἡμέτερον γένος καὶ κακῶν τέκτονες εἰσὶ διὰ παντός. Κἂν φιλεῖν πλάττωνται, τὸν καιρὸν ὑποδυόμενοι, μισοῦσιν ὡς ἔχθιστοι· κἂν ὁ λόγος αὐτοῖς εὐπροσήγορος καὶ ὑπὲρ ἔλαιον ῥέων ἀψοφητὶ ἀπαλύνηται, ἀλλὰ βολίδες εἰσὶ καὶ οὕτως αὐτοὶ, καὶ μαχαίρας ἀμφιστόμου τομώτεροι. ***Οὕτω μέσον ἡμῶν καὶ αὐτῶν χάσμα διαφορᾶς ἐστήρικται μέγιστον, καὶ ταῖς γνώμαις ἀσύναφεῖς ἐσμὲν***, καὶ κατὰ διάμετρον ἀφεστήκαμεν, εἰ καὶ σώμασι συναπτόμεθα καὶ τὴν αὐτὴν πολλάκις

εἰλήχειμεν οἴκησιν.» Ἐὰν πιστεύσωμεν μάλιστα τοὺς δυτικούς, τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα πάθη δὲν ἀνεγράφοντο μόνον ἐν ταῖς ἱστορίαις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄμβωνος τῶν ἐκκλησιῶν ἐκηρύσσοντο. Ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Μύνστερ ἀνέφερεν εἰς τὸν Φριδερῖκον Α', ὅτι ὁ τότε πατριάρχης Μουντάνης Νικήτας ἠξίωσεν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ τοῦ ἀναφέροντος καὶ τῶν ἄλλων πρέσβεων τῆς Γερμανίας, ὅτι ὁ Ἕλλην ὁ φονεύσας ἑκατὸν Λατίνους προςκυνητὰς θέλει λάβει ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ, καὶ ἂν εἶχε φονεύσει δέκα Ἕλληνας. Ὁ δὲ παρατιθέμενος τὴν μαρτυρίαν ταύτην Πίχλερ, προςτίθησιν ὅτι καθ' ἑτέραν μαρτυρίαν καὶ οἱ Λατῖνοι τὴν αὐτὴν ἐφήρμοζον ἀρχὴν ὡς πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Τοιαύτης οὔσης τῆς μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ δογμάτων διαθέσεως, εὐκόλως θέλει ἐννοήσει ὁ ἀναγνώστης ὅσα ἔχομεν νὰ ἱστορήσωμεν. Ἅμα ὁ γερμανικὸς στρατὸς εἰςῆλθεν ἐντὸς τοῦ κράτους, αἱ γενόμεναι συνθῆκαι ἀνετράπησαν· τροφαὶ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ δὲν εὑρέθησαν παρεσκευασμέναι, καὶ οἱ μὲν σταυροφόροι ἐπεχείρησαν ἐκδρομὰς ἵνα πορισθῶσι τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ὁ δὲ βασιλεὺς καταχρατήσας ἐν Κωνσταντινουπόλει τοὺς πρέσβεις τοῦ Φριδερίκου Α'.. διέταξε ν' ἀποκλεισθῶσιν αἱ ὁδοὶ διὰ περιφραγμάτων, καὶ προςέτι παρήγγειλε τόν τε πρωτοστράτορα Μανουὴλ Καμύτσην καὶ τὸν δομέστικον τῆς Δύσεως Ἀλέξιον Γίδον, νὰ ἐπιτίθενται κατὰ τῶν γερμανικῶν ἀποσπασμάτων, ὅσα περιεφέροντο ἐπὶ ζητήσει τροφῶν. Ἀλλ' ὁ Φριδερῖκος, καταλιπὼν τὰς περιφραχθείσας παρόδους, ἐπορεύθη δι' ἄλλης ὁδοῦ εἰς Φιλιππούπολιν, ἣν εὗρεν ἐκκενωθεῖσαν ὑπὸ τῶν πλειόνων καὶ περιφανεστέρων αὐτῆς κατοίκων. Δὲν εἶχον μείνει εἰς αὐτὴν εἰμὴ μόνοι οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ Ἀρμένιοι, οἵτινες φιλικῶς προςεδέξαντο τοὺς Γερμανούς, διότι, κατὰ τὸν Νικήταν, εἶχον τὰς αὐτὰς πρὸς τούτους ἐν πολλοῖς θρησκευτικὰς δοξασίας, μὴ προςκυνοῦντες τὰς ἁγίας εἰκόνας, μεταχειριζόμενοι τὰ ἄζυμα κατὰ τὰς ἱεροτελεσίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀπόβλητα τοῖς ὀρθοδόξοις τηροῦντες ὡς ἔννομα. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ Ἀρμένιοι καὶ μετὰ τῶν πρὸ τετραετίας ἐμβαλόντων Σικελῶν ἐπίσης προθύμως συνέπραξαν, κυρίως διότι ἕνεκα πολιτικῶν ἀφορμῶν καὶ περιστάσεων, ἃς ἄλλοτε ὑπεδείξαμεν, μεγάλη τις συνέβη εἰς τὰ πνεύματα αὐτῶν τροπὴ ἀπὸ τῶν

μέσων τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Ἀφικόμενος εἰς Φιλιππούπολιν ὁ Φριδερῖκος ἔγραψε κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὸν πρωτοστράτορα ὅτι εἰς μάτην διακωλύουσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν αὐτοῦ, μηδὲν οὔτε πρότερον οὔτε νῦν κακὸν διανοηθέντος κατὰ τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ δὲ ἀνέφερε ταῦτα εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ζητῶν διαταγὰς περὶ τοῦ πρακτέου. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἰσαάκιος ἐπέμενεν ὅτι πρέπει νὰ προςβληθῶσιν οἱ ἐπερχόμενοι, ἐγένοντο ἤδη διάφοροι συμπλοκαί, καθ' ἃς ἡττήθη κατὰ κράτος ὁ βυζαντινὸς στρατός, περὶ οὗ ὁ Νικήτας ὁμιλεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μετὰ δεινῆς περιφρονήσεως. Τότε ὁ βασιλεὺς μετέβαλε γνώμην καὶ ἤρχισε νὰ ἐπιθυμῇ τὴν ταχίστην εἰς τὴν Ἀσίαν περαίωσιν τῶν Γερμανῶν. Ἀλλ' εἶχεν ἤδη ἐπέλθει ὁ μὴν νοέμβριος, ὥςτε ὁ Φριδερῖκος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἀναβάλῃ μέχρι τοῦ προςεχοῦς ἔαρος τὴν μετάβασιν. Ἐντεῦθεν παλινῴδησεν αὖθις ὁ βασιλεὺς καὶ ἤρχισε νὰ ἀπειλῇ τὸν Φριδερῖκον, ὅςτις ἤδη ἔγραψε πρὸς τὸν ἐν Γερμανίᾳ υἱόν του Ἑρρῖκον νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν Ἑνετίαν, τὸν Ἀγκῶνα καὶ τὴν Γένουαν πλοῖα μικρὰ καὶ μεγάλα ἵνα πολιορκήσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ θαλάσσης, καὶ συγχρόνως προέτρεψε τὸν πάπαν νὰ κηρύξῃ σταυροφορίαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ χρηστοῦ Φριδερίκου ἦτο βεβαίως δεδικαιολογημένη· ἀλλ' ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἡ πρὸς αὐτὸν δυςπιστία τῶν Βυζαντινῶν δικαιολογεῖται ὁμοίως, ὡς ἐκ τῶν ἀναριθμήτων ἀδικιῶν ἃς εἶχον διαπράξει προηγουμένως οἱ πλεῖστοι ἄλλοι τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως. Τελευταῖον ὁ Ἰσαάκιος ἐπείσθη νὰ ἀφήσῃ τοὺς πρέσβεις τοῦ Φριδερίκου νὰ ἐπιστρέψωσι πρὸς τὸν κυριάρχην αὐτῶν. Τότε ὅμως οὗτος μαθὼν ὅτι δὲν εἶχον ἀξιωθῇ ἐν τῇ βυζαντινῇ αὐλῇ τῆς προςηκούσης τιμῆς, καὶ ἰδίως ὅτι δὲν προςεφέρθησαν αὐτοῖς καθέδραι ἵνα καθήσωσιν, ἀλλ' ἠναγκάζοντο νὰ ἵστανται ἐνώπιον τοῦ βασιλέως δουλοπρεπῶς ὡς οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ, ἐνῷ ἦσαν οὐ μόνον ἀντιπρόςωποι μονάρχου ἰσχυροῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπίσκοποι καὶ συγγενεῖς, ἀπεφάσισε νὰ ἀποδώσῃ τὰ ἴσα· καὶ προςελθόντων πρέσβεων τοῦ Ἰσαακίου, ἐκάλεσε μὲν αὐτοὺς νὰ παρακαθήσωσι παρ' αὐτῷ, μετέδωκεν ὅμως τῆς αὐτῆς τιμῆς καὶ εἰς ἅπαντας αὐτῶν τοὺς ὑπηρέτας, μηδὲ τῶν ὀψοποιῶν καὶ ἱπποκόμων ἐξαιρουμένων, καὶ ἠνάγκασεν ἄκοντας τοὺς τελευταίους τούτους νὰ γίνωσι συμπάρε-

δροι τῶν κυρίων αὐτῶν, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς οὐδεμία γίνεται διαστολὴ ἀρετῆς καὶ γένους, «ἀλλ' ὡς εἰς συφεὸν οἱ συφορβοὶ τὰς σῦς ἀπαξαπάσας εἰςελῶσιν εἰς ἕνα σταθμὸν, μὴ διϊστῶντες τὰς πίονας καὶ πλειόνως διαχέειν ἐχούσας τὸ ἀποδίδοσθαι, οὕτω δὴ καὶ Ῥωμαῖοι παραστατοῦντας ἔχουσιν ἅπαντας.» Καὶ ἐπὶ πολὺ ἔτι ἐπέμεινεν ὁ Φριδερῖκος ἐνθυμούμενος τὴν γενομένην εἰς τοὺς ἀντιπροςώπους του προςβολήν· διότι ὅταν μετά τινα καιρὸν ἐδέησε διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἐπιτηδείων νὰ μερίσῃ τὸν στρατὸν, καὶ αὐτὸς μὲν ἀπῆλθεν εἰς Ὀρεστιάδα, εἰς δὲ τὴν Φιλιππούπολιν ἀφῆκε τὸν μετ' αὐτοῦ συνεκστρατεύσαντα δεύτερον υἱόν του Φριδερῖκον, τὸν δοῦκα τῆς Σουαβίας καὶ τοὺς ἐπισκόπους, εἶπεν εἰς τούτους ὅτι «ἀναπαύσασθαι χρεὼν ὑμᾶς ἐνταυθοῖ, ἄχρι δὴ τὰς παρειμένας κνήμας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἐκ τοῦ παρίστασθαι τῷ βασιλεῖ Γραικῶν ἀναῤῥωσθείητε.»

Ἐν μέσῳ τοιούτων καὶ ἄλλων παρομοίων ἀντιπερισπασμῶν διῆλθεν ὁ χειμὼν τοῦ **1189** καὶ τοῦ **1190**. Ἐπιστάντος δὲ τοῦ ἔαρος μετεβιβάσθη ἤδη ὁ Φριδερῖκος εἰς Ἀσίαν οὐχὶ διὰ τοῦ Βοςπόρου, ἀλλὰ διὰ τοῦ Ἑλληςπόντου, ἀφοῦ νέας συνωμολόγησε πρὸς τὸν βασιλέα συνθήκας, ὅτι θέλουσι χορηγηθῇ αὐτῷ ὁδηγοὶ καὶ ἐφόδια, καὶ ἀφοῦ ἔλαβεν ὁμήρους περὶ τῆς ἀκριβοῦς τῶν συντεθειμένων ἐκτελέσεως. Ἐκεῖ, ἐνόσῳ μὲν διήρχετο χώρας βυζαντινὰς, μόνον περὶ Φιλαδέλφειαν ἀπήντησε διαθέσεις δυςμενεῖς. Εἰς δὲ τὴν ἐν Φρυγίᾳ Λαοδίκειαν ἐφιλοφρονήθη ἐξ ἐναντίας ἀσπασιώτατα καὶ ἐξεναγωγήθη, ὥςτε πάντες μὲν οἱ περὶ αὐτὸν ἐπηύξαντο τοῖς Λαοδικεῦσι πάντα τὰ θεόθεν ἀγαθὰ, ὁ δὲ Φριδερῖκος ἀνατείνας τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν, καὶ ἄρας ἄνω τὰ ὄμματα, τὸ δὲ γόνυ κάμψας εἰς γῆν, ἀφοῦ ἐπεκαλέσατο τὰς αὐτὰς ἐπὶ τῆς πόλεως ἐκείνης εὐλογίας, προςέθηκεν, ὅτι ἂν ἡ Ἀνατολὴ εἶχε πολλοὺς τοιούτους ἀγαθοὺς χριστιανοὺς, πρὸ καιροῦ οἱ σταυροφόροι ἤθελον φθάσει εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον ἄγευστοι ἀδελφικοῦ αἵματος. Τοῦτο ἦτο ἀληθὲς, ἀλλὰ πόσοι ἆρά γε ἀφ' ἑτέρου ὑπῆρχον ἐν τῇ δύσει οἱ καλοὶ κἀγαθοὶ ἄνδρες, οἱ ὁμοιάζοντες αὐτόν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν μαχητάς; Ὅταν δὲ ἔφθασεν εἰς τὰς κτήσεις τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου, ἤλπισε μὲν ὅτι θέλει εὕρει αὐτὸν φιλίως διακείμενον, διότι συνεννοηθεὶς πρὸς τοῦτον ἐξ ἀρχῆς, εἶχε λάβει χρηστὰς ἐπαγγε-

λίας καὶ πρεσβείαν λαμπροτάτην, ἀλλ' ἠπατήθη, διότι ἀπήντησε πανταχοῦ τοὺς Τούρκους ἑτοίμους ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν διάβασιν αὐτοῦ. Ἠπατήθησαν ὅμως καὶ οἱ Τοῦρκοι νομίσαντες ὅτι θέλουσι καταβάλει αὐτὸν ὅπως ἄλλοτε τὸν Κοῤῥάδον. Ὁ Φριδερῖκος κατατροπώσας αὐτοὺς ἐπανειλημμένως ἐγένετο καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰκονίου κύριος. Καὶ ἀφικόμενος εἰς Ἀρμενίαν ὅπου ἔτυχε φιλοτίμου δεξιώσεως, ἐφαίνετο τῇ ἀληθείᾳ προωρισμένος νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὴν ἐν Παλαστίνῃ χριστιανικὴν κυριαρχίαν. Ὁ στρατὸς τὸν ὁποῖον ἦγεν ὡμοίαζεν ἐν πολλοῖς τὰ ὁμογενῆ αὐτοῦ τάγματα τὰ πρὸ μικροῦ ἔτι καταπλήξαντα τὸν κόσμον διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτῶν. «Οἱ Γερμανοὶ, λέγει ἀνὴρ αὐτόπτης τῶν τότε πραγμάτων, εἶναι ἄνθρωποι θαυμάσιοι· ἔχουσι θέλησιν ἀδιάσειστον, οὐδὲ δύναταί τι νὰ ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν βουλευμάτων αὐτῶν. Ὁ στρατὸς ὑπόκειται εἰς πειθαρχίαν αὐστηρὰν, καὶ οὐδὲν ἁμάρτημα μένει παρ' αὐτοῖς ἀτιμώρητον. Πρᾶγμα παράδοξον· ἀπέχουσι πάσης ἡδονῆς, καὶ οὐαὶ εἰς ἐκεῖνον ἐξ αὐτῶν ὅςτις ἤθελεν ἐκτραπῆ εἰς ἀκολασίαν. Διάκεινται δὲ οὕτω ἕνεκα τῆς θλίψεως ἣν συναισθάνονται διότι ἀπώλεσαν τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀποβάλλουσι πᾶν πολύτιμον ἱμάτιον, καὶ δὲν θέλουσι νὰ περιβληθῶσιν εἰμὴ σίδηρον· οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῇ τις ὁποίαν ἔχουσι καρτερίαν ἐν τοῖς κόποις καὶ ἐν τοῖς ἀτυχήμασιν.» Ἀλλ' ὅσα καὶ ἂν ἦσαν τὰ προτερήματα τοῦ στρατοῦ τούτου, συμβεβηκὸς ἀπροσδόκητον ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ γενναῖον ἄνευ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ. Ὁ Φριδερῖκος ἐνῷ διήρχετο τὴν Κιλικίαν, ἐπνίγη ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ Καλυκάδνου (τοῦ σήμερον καλουμένου Σαλὲφ ἢ Γκιοὺκ Σοῦ) τῇ 10 ἰουνίου 1190, εἴτε διότι, ὡς πάλαι ποτὲ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἐν ταῖς αὐταῖς χώραις, ἠθέλησεν ἀπερισκέπτως νὰ λουσθῇ, εἴτε διότι ἐπεχείρησε νὰ διέλθῃ ἔφιππος τὸ ῥαγδαῖον ἐκεῖνο ῥεῦμα. Ἅμα δὲ ἐκλιπόντος αὐτοῦ οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν συναγωνιστῶν ἐπέστρεψαν ἀμέσως εἰς τὰ ἴδια· οἱ δὲ λοιποὶ εἰςήλασαν μὲν μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Σουαβίας εἰς Παλαιστίνην, ἀλλ' οἱ μὲν ἀπώλοντο καθ' ὁδὸν, οἱ δὲ ἀπέθανον ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκ λοιμοῦ· μόνον δὲ ὀλίγα τινὰ αὐτῶν λείψανα συνηγωνίσθησαν μετὰ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπελθόντων δύο ἄλλων τῆς τρίτης σταυροφορίας ἡγεμόνων. Ὁ Φίλιππος Αὔγου-

στος καὶ ὁ Ῥιχάρδος ὁ Λεοντόθυμος ἐπορεύθησαν εἰς Παλαιστίνην διὰ θαλάσσης, ὡς προείπομεν, καὶ δὲν ἔφθασαν αὐτόθι ἀλληλοδιαδόχως εἰμὴ περὶ τὰ μέσα τοῦ **1191**, οὐδὲ ἠδυνήθησαν νὰ ἐκτελέσωσι τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν βούλευμα. Ἐκυρίευσαν μὲν παραλίας τινὰς τῆς Συρίας πόλεις, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἐδιχονόησαν δὲ πρὸς ἀλλήλους, ὥςτε ὁ Φίλιππος Αὔγουστος ἐπέστρεψε μετὰ μικρὸν εἰς τὰ ἴδια, ὁ δὲ Ῥιχάρδος ὁ Λεοντόθυμος παρέμεινε μὲν αὐτόθι ὑπὲρ τὸ ἔτος, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀπῆλθε καὶ αὐτὸς ἐν ἀρχῇ ὀκτωβρίου **1192**, μηδὲν ἄλλο κατορθώσας εἰμὴ νὰ δώσῃ δείγματα πολυθρυλήτου μὲν γενομένης ἀνδρείας, διαβοήτου δὲ οὐδὲν ἧττον καταστάσσης ἀγριότητος. Τοιουτοτρόπως ἡ δύσις ἠγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ αὖθις νὰ κυριαρχήσῃ τῆς ἀνατολῆς. Ἂν ὁ Φριδερῖκος ἐπέζη, ἴσως ἐπετύγχανε ταύτην τοὐλάχιστον τὴν φορὰν τὸ τοσάκις ἐπαναληφθὲν ἐπιχείρημα· ἀλλά, λέγει ὁ ἄραψ χρονογράφος Βοχὰ Ἐδδὶν, ὁ Φριδερῖκος ἐπνίγη εἰς τόπον ὅπου τὸ ὕδωρ δὲν ἔφθανε μέχρι ζώνης· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐνέκρινε τὸ ἔργον αὐτοῦ.»

Ἀλλ' ἐὰν ὁ Ἰσαάκιος ἀπηλλάγη τῶν κινδύνων τῆς τρίτης σταυροφορίας, οἵτινες, ὡς ἠξεύρει ἤδη ὁ ἀναγνώστης, ἦσαν φαντασιώδεις μᾶλλον ἢ πραγματικοί, πολλαὶ ἄλλαι πληγαὶ τοῦ κράτους διετέλουν φλεγμαίνουσαι καὶ ἠπείλουν σπουδαιότερον αὐτὴν αὐτοῦ τὴν ὕπαρξιν. Καθὼς συνέβαινε σχεδὸν πάντοτε περὶ τὰ τέλη πάσης δυναστείας καὶ τὰς ἀρχὰς πάσης νέας, ἡ στάσις ἀπέβη ἀδιάκοπος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ. Καὶ ἐπὶ μὲν Ἀνδρονίκου ὑπεξέκαυσεν αὐτὴν ἡ ἀγριότης καὶ ἡ δυςπιστία τοῦ ἡγεμόνος, ἐπὶ δὲ Ἰσαακίου ἡ ὁμολογουμένη τούτου ἀνικανότης. Μετὰ τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν καὶ τὸν Θεόδωρον Μαγκαφᾶν, ἐστασίασε πρῶτον εἰς τὰς κατὰ Μαίανδρον πόλεις Ἀλέξιός τις ὅςτις μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος ὑπεκρίνατο τὸν ἀτυχῆ υἱὸν τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ· καὶ παραλαβὼν συνεργοὺς τοὺς Σελδζούκους κατέστρεφε τὰς περὶ τὸν ποταμὸν ἐκεῖνον πόλεις ὅσαι δὲν ἤθελον νὰ ὑποταχθῶσιν, ἔκαιεν ἰδίως τὰ ἀλώνια, ὅθεν καὶ Καυσαλώνης ἐπεκλήθη, καὶ τὸ χείριστον ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ Τούρκους νὰ βεβηλῶσι καὶ νὰ φθείρωσι τοὺς ἱεροὺς ναούς. Οἱ ἐπανει-

λημμένως σταλέντες κατ' αὐτοῦ στρατηγοὶ, οὐδὲν γενναῖον ἔπραξαν μέχρις οὗ ἐδολοφονήθη ὁ νέος ἐκεῖνος ὑπό τινος τῶν περὶ αὐτὸν ἱερέων. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας παρέστη καὶ ἄλλος Ψευδαλέξιος εἰς Παφλαγονίαν, τὸν ὁποῖον ὅμως ἐνίκησε καὶ συλλαβὼν ἀπέκτεινεν ὁ Θεόδωρος Χοῦμνος· καὶ κατόπιν ἐπανέστη ὁ Χοτζᾶς Βασίλειος περὶ Νικομήδειαν, ὅςτις συλληφθεὶς ὡςαύτως ἐτυφλώθη καὶ ἐφυλακίσθη. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπεχείρησαν νὰ ἁρπάσωσι τὴν βασιλείαν ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Ἰσαάκιος Κομνηνὸς, ὁ Κωνσταντῖνος Ταττίκιος, καὶ ἄλλος πάλιν Κομνηνὸς, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος βασανισθεὶς ἀπέθανεν, οἱ δὲ δύο ἄλλοι ἐστερήθησαν τοῦ φωτός. Πολλοὶ δὲ ἐτιμωρήθησαν καὶ ἐπὶ ἁπλαῖς ὑπονοίαις, οἷον ὁ ἔγγονος τῆς Ἄννης Κομνηνῆς Ἀνδρόνικος, καὶ ὁ νόθος υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Ἀλέξιος, καὶ ὁ στρατηγὸς Κωνσταντῖνος Ἀσπιέτης. Ὁ δὲ τοῦ πρὸ μικροῦ ἀγαφερθέντος Ἀνδρονίκου υἱὸς, ἀγανακτήσας διὰ τὸ τοῦ πατρὸς πάθημα, ἐπεχείρησε τῳόντι νὰ σφετερισθῇ τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐστερήθη καὶ οὗτος τοῦ φωτός.

Καὶ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ συμβαίνωσιν αἱ στάσεις αὗται καὶ αἱ συνωμοσίαι ἀφοῦ ὁ Ἰσαάκιος, μηδεμίαν ἔχων δεξιότητα καὶ προαίρεσιν τοῦ νὰ ἐπιμελῆται τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἐπέτρεπεν εἰς εὐνοουμένους τὴν ἀνεξέλεγκτον αὐτῶν διεξαγωγὴν, καὶ ἐπὶ τέλους κατέστησε κυβερνήτην ἀπόλυτον «νεανισκάριόν τι γραμματιστοῦ καὶ πινακιδίου δεόμενον.» Καὶ ἰδοὺ λοιπὸν «παιδίον μικρὸν τὴν τῶν κοινῶν διοίκησιν ἀναζώννυται, οὔπω πέρυσιν ἀφειμένον δονακίσκου καὶ μέλανος, ὃς οὐ τὸν κρατοῦντα μόνον αὐτὸν ὡς τὸ κῆτος ὁ λεγόμενος προπομπεὺς μετῆγεν ὡς ᾑρεῖτο καὶ περιέφερεν, ἀλλὰ μετῄει καὶ ὅσα τῶν στρατιωτικῶν εἰσι καταλόγων, ὡς εἴπερ ἐκ σπαργάνων αὐτῶν τῇ πηδαλιουχίᾳ τῶν μεγίστων ἐνετέθραπτο πραγμάτων, ἢ τὰς κοσμικὰς φροντίδας ἠπίστατο πρὸ γενέσεως.» Καὶ ἐνῷ τοιούτους ἐξέλεγε πρωθυπουργοὺς, αὐτὸς διέτριβε περὶ λουτροὺς καὶ κομψὰ ἱμάτια καὶ πολυτελεῖς ἑστιάσεις καὶ μίμους καὶ ἀοιδοὺς καὶ πλείστην ἄλλην ἀσωτείαν, ἧς ἔννοιαν παρέχει ἡμῖν ὁ Χωνιάτης δι' ἀστείου τινὸς διηγηματίου. Ὁ βασιλεὺς, λέγει, δειπνῶν ποτὲ περιεστοιχισμένος κατὰ τὴν συνήθειάν του ὑπὸ πολλῶν γυναικῶν, εἶπεν «ἐνέγκατέ μοι ἅλας»· εἰς

δὲ τῶν παρισταμένων, ἀφοῦ ἀπέβλεψε πρὸς τὰς καλὰς ἐκείνας, «γνωσόμεθα, ἀπεκρίθη, πρώτως ταύτας, ὦ βασιλεῦ, εἴθ' οὕτως ἄλλας εἰςενεχθῆναι κέλευσον.» Κατηνάλισκε δὲ τὸν δημόσιον πλοῦτον εἰς κατασκευὰς καὶ ἐπισκευὰς καὶ κατεδαφίσεις ἀσκόπους, ἀφ' ἑνὸς πλείστην μὲν ἐπιδεικνύων εὐλάβειαν πρὸς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μοναστήρια, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπεξαιρῶν τὰ πολυτελῆ ἱερὰ σκεύη καὶ αὐτὰ τὰ ἐν τοῖς τάφοις τῶν βασιλέων πολύτιμα ἀναθήματα, καὶ μεταχειριζόμενος ταῦτα πάντα εἰς ἰδίας χρείας καὶ εἰς αὐτὴν αὐτοῦ τὴν τράπεζαν. Ἔκοψε προςέτι κίβδηλον νόμισμα, καὶ εἰς δεινὴν καταπίεσιν ἐξετράπη περὶ τὴν τῶν φόρων εἴςπραξιν, καὶ ἐπώλει τὰς ἀρχὰς «ὡς τὰς ὀπώρας οἱ ἀγοραῖοι.»

Ἐννοεῖται ὅτι οὕτω κυβερνωμένων τῶν πολιτικῶν πραγμάτων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχωσι βέλτιον τὰ ἐκκλησιαστικά. Ὅθεν πολλὴ ἀτοπία συνέβη περί τε τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν καθαίρεσιν τῶν πατριαρχῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης. Τῷ **1186** ἐξώσθη τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ὁ Βασίλειος Β'. ὁ Καματηρὸς, ὅςτις εἶχε μὲν διατελέσει πρόθυμος θεράπων τοῦ Ἀνδρονίκου, εἶχεν ὅμως βοηθήσει καὶ τὸν Ἰσαάκιον εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχήν· καθῃρέθη δὲ ἤδη διότι ἐπέτρεψεν εἰς τὰς εὐγενεῖς γυναῖκας ὅσας ἀκούσας ἀπέκειρεν ὁ Ἀνδρόνικος, νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν κόσμον. Ὁπωςδήποτε ὅμως ἡ τοῦ Καματηροῦ καθαίρεσις δὲν ἤθελεν εἶναι ζημία μεγάλη, ἐὰν προεχειρίζετο ἀντ' αὐτοῦ ἀνὴρ μᾶλλον λόγου ἄξιος. Ἀλλ' ὁ Ἰσαάκιος προεχειρίσατο τότε πατριάρχην τὸν Νικήταν Β'. Μουντάνην ἐπιλεγόμενον, ἐσχατόγηρων ὄντα καὶ εὐήθη. Μετ' ὀλίγον δὲ καθῄρεσεν αὐτὸν δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἦτο ἐσχατόγηρως καὶ εὐήθης, καὶ ἀναγορεύει μέγαν ποιμένα Λεόντιόν τινα μοναχὸν, τὸν ὁποῖον ὡμολόγησεν ὅτι δὲν ἐγίνωσκε πρότερον, ἀλλ' ὑπέδειξεν αὐτῷ ἡ Θεομήτωρ καθ' ὕπνους. Οὐδὲν ἧττον ἀποπέμπει καὶ τοῦτον μετά τινας μῆνας καὶ ἀποφασίζει νὰ μεταθέσῃ εἰς τὴν οἰκουμενικὴν καθέδραν τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Δοσίθεον, τὸν ὁποῖον ηὐνόει ἰδιαζόντως διότι ἄλλοτε εἶχε προειπεῖ αὐτῷ ὅτι θέλει βασιλεύσει. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ κανόνες δὲν ἐπέτρεπον τὴν τοιαύτην μετάθεσιν, ἐσοφίσθη τέχνασμα τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν πανουργίαν δι' ἧς κατώρθωσεν ἄλλοτε ἡ Εὐδοκία νὰ λάβῃ σύζυγον τὸν Ῥωμανὸν Διογένην. Ἤκμαζε τότε ὁ πατριάρχης Ἀν-

τιοχείας Θεόδωρος ὁ Βαλσαμὼν, ὁ πολὺς περὶ τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων σοφίαν. Ἀλλὰ, καθὼς συμβαίνει εἰς πολλοὺς σοφοὺς ἄνδρας, ἦτο ὁ Βαλσαμὼν φιλόδοξος. Τοῦτο γινώσκων ὁ Ἰσαάκιος ἐκάλεσεν αὐτὸν καὶ τὸν παρετήρησεν, ὅτι ἄτοπον ἦτο αὐτὸς, ὁ φωστὴρ τῆς ἐκκλησίας, νὰ κατέχῃ τὴν δευτερεύουσαν τῆς Ἀντιοχείας καθέδραν, ἐνῷ ἄνθρωποι ἀμαθεῖς προχειρίζονται εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον, καὶ ὅτι εὐκταῖον ἤθελεν εἶναι νὰ εὑρεθῇ τρόπος τις τοῦ νὰ ἐπιτραπῇ ἡ μετάθεσις αὐτη. Τότε ὁ Βαλσαμὼν ἀναδιφήσας τὰ ἱερὰ ἀρχεῖα, καὶ ἀνακαλύψας προηγούμενα, καὶ συγκροτήσας συλλόγους ἀρχιερέων, καὶ εὐγλώττως ὑπὲρ τοῦ πράγματος συνηγορήσας, κατορθοῖ νὰ ψηφισθῇ τόμος ἐπιτρέπων τὴν μετάθεσιν, ὅςτις ἐν τῷ ἅμα καὶ ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Τότε ὅμως ὁ μὲν Ἀντιοχείας ἔμεινε πάλιν Ἀντιοχείας, ὁ δὲ Δοσίθεος, γενόμενος Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἱεροσολύμων, εἰςῆλθεν εἰς τὸ πατριαρχεῖον μετὰ προπομπῆς λαμπροτάτης ὡς ἐν θριάμβῳ, οἱ δ' ἐπ' ἄλλῳ σκοπῷ τοὺς κανόνας καταπατήσαντες ἀρχιερεῖς ἐγένοντο τὸ παίγνιον τοῦ κόσμου. Εὗρον ὅμως οὗτοι πάλιν θεραπείας τρόπον, καὶ μετ' οὐ πολὺ δὲν ἠξεύρομεν πῶς ἐκήρυξαν ἐπιβάτην ἀλλοτρίας ἐκκλησίας τὸν Δοσίθεον καὶ κατήγαγον αὐτὸν τοῦ θρόνου. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐπέμεινε καὶ κατώρθωσε πάλιν μετ' ὀλίγον νὰ ἀνατρέψῃ τὰ ἐπιγενόμενα καὶ νὰ στηρίξῃ τὸν Δοσίθεον, ὅτε καὶ διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς προέπεμψε τὸν φίλον αὐτοῦ εἰς τὸ πατριαρχεῖον, φοβούμενος μήπως τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον ἐμίσει τὸν Δοσίθεον ὡς φίλαρχον, παρεμποδίσῃ τὴν νέαν ταύτην αὐτοῦ ἐπιτυχίαν. Τελευταῖον ὅμως τῷ 1193 καθῃρέθη ὁριστικῶς οὗτος καὶ ἔπαθε κατὰ Χωνιάτην τὸ τῆς Αἰσωπείας κυνός· ἅμα μὲν ἐκπεσὼν τῆς ἱερᾶς ἀρχῆς ἣν πρότερον διεῖπε (διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἕτερος ἐχειροτονήθη Ἱεροσολύμων), ἅμα δὲ στερηθεὶς τοῦ μείζονος θρόνου. Προεχειρίσθη δὲ τότε πατριάρχης ὁ Γεώργιος Β'. Ξιφιλῖνος.

Καὶ ἐντούτοις ἐξηκολούθει ἡ βλαχοβουλγαρικὴ ἐπανάστασις. Διὰ τοὺς ποικίλους ἐκείνους τοῦ κράτους περισπασμοὺς καὶ μάλιστα διὰ τὴν τοῦ ἡγεμόνος ἀνικανότητα, οἱ Βλαχο-Βούλγαροι οὐ μόνον ἐπέκεινα τοῦ Αἵμου ἀνθίσταντο, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Θράκην

καὶ τὴν Μακεδονίαν ἐπεχείρουν ἐπιδρομάς, μάλιστα ἀφ' ἧς ἐποχῆς τῷ 1192 ὁ Ἰσαάκιος, στρατεύσας αὐτὸς κατὰ τῶν πολεμίων τούτων καὶ προςβληθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἐντὸς στενῆς τινὸς παρόδου, ὁλοσχερῶς κατετροπώθη καὶ μετὰ κόπου ἠδυνήθη νὰ σωθῇ. Διάφοροι στρατηγοὶ ἐξεπέμφθησαν κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ ἢ δὲν ἠγωνίζοντο ἢ ἐτρέποντο. Τῷ δὲ 1194 οἱ δύο δομέστικοι, ὁ τῆς ἀνατολῆς καὶ ὁ τῆς δύσεως, ὁ Ἀλέξιος Γίδος καὶ ὁ Βασίλειος Βατάτζης ἔπαθον ἧτταν ὀλεθρίαν, καὶ ὁ μὲν Βατάτζης συνεφθάρη μετὰ τῶν ταγμάτων αὐτοῦ, ὁ δὲ Γίδος ἔφυγεν ἀκόσμως ἀποβαλὼν τὸ κρεῖττον τῆς στρατιᾶς. Τότε ὁ Ἰσαάκιος ἀπεφάσισεν αὖθις νὰ στρατεύσῃ αὐτὸς καὶ ἐπὶ τούτῳ διέταξε μεγάλην στρατολογίαν ἰθαγενῶν καὶ ξένων, ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν ἐπικουρίαν παρὰ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, ἐξῆλθε τῆς πόλεως κατὰ μῆνα μάρτιον τοῦ 1195, ἐπανηγύρισε τὸ πάσχα εἰς Ῥαιδεστὸν καὶ προήλασεν ἐκεῖθεν εἰς Κύψελα (τὰ σήμερον καλούμενα Ἴψαλα ἢ Χαψιλάρ). Ἀλλ' ἐνταῦθα ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ τὸ τέλος τῆς ὀλεθρίας ταύτης βασιλείας, ἂν καὶ δυστυχῶς ἡ συμβᾶσα μεταβολὴ οὐδεμίαν συνεπήγαγε πραγμάτων βελτίωσιν. Βεβαίως ὁ Ἰσαάκιος δὲν ἔπρεπε νὰ βασιλεύσῃ ποτέ· βασιλεύσας δὲ ὁπωςδήποτε, κατέστη μυριάκις ἄξιος καθαιρέσεως. Ἐὰν ὅμως οἱ μεγιστᾶνες τοῦ κράτους ἀπέβλεπον εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον, ὤφειλον νὰ προνοήσωσι περὶ ἐπιτηδείας τοῦ ἀνδρὸς ἀναπληρώσεως, ἐνῷ ἡ διαγωγὴ αὐτῶν ἐμαρτύρησεν ἤδη ὁπόσον ἀληθὴς εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, ὅτι ἐπεζήτησαν νέον ἄρχοντα, οὐχὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ βελτιώσωσι τὰ πράγματα, ἀλλὰ ἐπὶ σκοπῷ χρηματισμοῦ. Ἐὰν προῃροῦντο τῷόντι νὰ σώσωσι τὴν πολιτείαν, ἠδύναντο νὰ πράξωσι τοῦτο πρὸ καιροῦ. Ἠδύναντο ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ἀσπασθῶσι τὴν μερίδα τοῦ Ἀλεξίου Βρανᾶ, ὅςτις ἦτο ὁμολογουμένως στρατηγὸς ἐξαίρετος. Ἠδύναντο βραδύτερον νὰ ὑποστηρίξωσι τὸν ἐξάδελφον τοῦ Ἰσαακίου Κωνσταντῖνον, ὅςτις μόνος ἐξ ὅλων τῶν τότε στρατηγῶν εἶχε περιστείλει τοὺς Βλάχους, καὶ ἔπειτα περιβληθεὶς τὸ βασιλικὸν διάδημα ἐπροδόθη εἰς τὸν Ἰσαάκιον ὑπὸ τῶν κυριωτέρων αὐτοῦ συνεργῶν, καὶ ἐτυφλώθη ὑπ' αὐτοῦ, ὅπερ μαθόντες οἱ Βλάχοι ηὐφράνθησαν καὶ ἠγαλλιάσαντο, οἱ δ' ἡγεμόνες αὐτῶν Πέτρος καὶ Ἀσὰν εἶπον ὅτι ἡ μεγαλητέρα

εὐεργεσία ἣν ἠδύνατο ὁ βασιλεὺς νὰ πράξῃ πρὸς αὐτοὺς ἦτο νὰ ἐκκόψῃ τὰς κόρας τοῦ Κωνσταντίνου. Νῦν δὲ οἱ τοῦ Ἰσαακίου στρατηγοί, οἵτινες καὶ τὸν Κωνσταντῖνον ἐπρόδωκαν καὶ τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν ἐγκατέλιπον, ἀπεφάσισαν νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον, ἀντὶ τοῦ Ἰσαακίου, τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀλέξιον, οὐδὲν ἧττον ἐκείνου ἀνάξιον ὄντα τῆς ἀρχῆς. Οἱ ἐπὶ τούτῳ συνομόσαντες ἦσαν ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος, ὁ Μιχαὴλ Καντακουζηνός, ὁ τοῦ Ἀλεξίου Βρανᾶ υἱὸς Θεόδωρος, ὁ Ἰωάννης Πετραλείφας, ὁ Κωνσταντῖνος Ῥαοὺλ καὶ ἄλλοι πολλοί, οἵτινες δι' ὑποσχέσεων χρηματικῆς ἀμοιβῆς κατώρθωσαν νὰ προσοικειωθῶσιν ἅπαν τὸ στρατιωτικόν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι πρὶν ἐκστρατεύσῃ ὁ Ἰσαάκιος πολλοὶ τὸν εἶχον εἰπεῖ ὅτι προπαρασκευάζεται κατ' αὐτοῦ συνωμοσία ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἐπίστευσε τὰ λεγόμενα, ἀποδεικνύων οὕτω ὅτι ὅσον ἄθλιος καὶ ἂν ἦτο, ἔσωζεν ὅμως ἴχνη τινὰ ἠθικῆς, τὴν ὁποίαν παντάπασιν ἐστερεῖτο ὁ Ἀλέξιος. Καὶ ἐξελθόντος λοιπὸν εἰς κυνηγέσιον περὶ Κύψελα τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου, οἱ συνωμόται εἰςάγουσιν εἰς τὴν βασίλειον σκηνὴν τὸν Ἀλέξιον καὶ ἀναγορεύουσιν αὐτοκράτορα. Ὁ Ἰσαάκιος ἅμα ἀκούσας τὰ γενόμενα ἐτράπη ἀνάνδρως εἰς φυγήν· ἀλλ' ἀφικόμενος εἰς Μάκρην συνελήφθη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ νέου αὐτοκράτορος καὶ τυφλωθεὶς ἐφυλακίσθη εἰς τὸ προάστειον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ καλούμενον Διπλοκιόνιον (εἰς Μπεσὶκ-τασὶ), μετὰ τοῦ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Ἀλεξίου.

Ὁ διὰ τοιαύτης κακουργίας καταλαβὼν τὴν βασιλείαν Ἀλέξιος ἀπέβαλε τὴν τῶν Ἀγγέλων προσωνυμίαν καὶ μετωνομάσθη Ἀλέξιος Γ'. Κομνηνός. Ἆρά γε ἵνα λησμονηθῇ ἡ συγγένεια αὐτοῦ πρὸς τὸ θῦμα τῆς ἀνοσίου ἐκείνης ἐπιβουλῆς, ἢ ἵνα περιποιήσῃ πλείονα εἰς ἑαυτὸν λαμπρότητα, παριστάμενος ὡς ἀπόγονος τοῦ περιφανοῦς τῶν Κομνηνῶν οἴκου; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἅπαντες οἱ ἅρπαγες τῆς βασιλείας ἐν Βυζαντίῳ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ καταδεικνύωσιν ἐν τοῖς ὀνόμασιν αὐτῶν τὴν πρὸς τοὺς νομίμους βασιλικοὺς οἴκους συγγένειαν. Καὶ ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι θέλομεν ἴδει τὸν βασιλέα Ἰωάννην Καντακουζηνὸν προςεπωνυμούμενον παραδόξως Ἄγγελον Κομνηνὸν Παλαιολόγον

Κανταχουζηνὸν, ὅ ἐστι συνάπτοντα τῷ ἰδίῳ ὀνόματι τὰς προςωνυμίας ὅλων τῶν βασιλικῶν οἴκων, ὅσοι ἐκυριάρχησαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀπὸ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Ἀλέξιος Γ'. προχείρως ἐπωνομάσθη Κομνηνὸς, οὐδεμίαν προςῳκειώθη διὰ τοῦτο τῶν ἀρετῶν τοῦ μεγάλου ἐκείνου οἴκου.

Πρώτη αὐτοῦ πρᾶξις ὑπῆρξε νὰ διανείμῃ εἰς τοὺς συνωμότας καὶ εἰς τὸν στρατὸν ὅλα τὰ χρήματα τοῦ στρατιωτικοῦ ταμείου τὸ ὁποῖον συνεπήγαγεν ὁ Ἰσαάκιος κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην. Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα δὲν ἤρκεσαν νὰ κορέσωσιν αὐτοὺς, παρέσχεν εἰς τοὺς αἰτουμένους γαίας καρποφόρους καὶ δημοσίας εἰςφοράς. Ἀφοῦ δὲ ἐξέλιπον καὶ ταῦτα, ἀπένειμεν ἀξιώματα οὐχὶ ἱεραρχικῶς, ἀλλ' ὅπως ἔτυχε κατὰ τὴν ἑκάστου ἀπαίτησιν. Ἔπειτα δὲ ἀμέσως κατέλιπε τὴν κατὰ τῶν Βλάχων ἐκστρατείαν, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπου ἡ πολυπράγμων καὶ πολυμήχανος σύζυγος αὐτοῦ Εὐφροσύνη ἡ Δούκαινα παρεσκεύασεν αὐτῷ εὐπρεπῆ τὴν δεξίωσιν. Καὶ μετὰ τὴν ἄφιξιν δὲ αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλεύουσαν τὰ πράγματα ὑπ' ἐκείνης μᾶλλον ἢ ὑπὸ τούτου ἐκυβερνῶντο, ἐχούσης συνεργοὺς τόν τε ἐραστὴν αὐτῆς Βατάτσην καὶ τοὺς δύο ἀγερώχους γαμβροὺς, Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανον καὶ Ἰσαάκιον Κομνηνόν. Ἀλλ' ὅςτις δήποτε καὶ ἂν ἐκυβέρνα τὰ πράγματα, ἡ μὲν ἐσωτερικὴ παραλυσία ἐκορυφώθη, οἱ δὲ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι ἀπέβησαν εἴπερ ποτὲ φοβεροί· ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος περιῆλθον εἰς ἀθλίαν κατάστασιν· ὁ μέγας δοὺξ, δηλαδὴ ἀρχιναύαρχος, Μιχαὴλ Στρυφνὸς, σύγγαμβρος ὢν τοῦ βασιλέως, ἐκένωσε παντὸς μακροῦ πλοίου τὰ νεώρια, πωλήσας τὰς ἀγκύρας, τοὺς γόμφους, τὰ πρότονα, τὰ ἱστία καὶ σφετερισθεὶς καὶ σπαταλήσας πάντα τὰ ἐκ τούτου προκύψαντα χρήματα. Τὰ δὲ λείψανα τοῦ στόλου μετήρχοντο ἀναφανδὸν πειρατείας. Ἓξ πλοῖα ἀπεστάλησαν εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Φραγκόπουλον, λόγῳ μὲν ἵνα ἐξετάσωσι τὸ φορτεῖον πλοίου τινὸς περὶ Κερασοῦντα ναυαγήσαντος, πράγματι δὲ ἵνα σκυλεύσωσι πάντα τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ὅσα εἴτε ἀνέπλεον ἐκ Βυζαντίου εἴτε κατέπλεον εἰς αὐτό. Πράξας δὲ τοιαῦτα ἀσυστόλως ἐπὶ δύο μῆνας καὶ ἄλλους μὲν τῶν ἐμπόρων φονεύσας, ἄλλους δὲ ἀποπέμψας ὑπέρου γυμνοτέρους, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν,

αὐτὸς μὲν μηδὲν παθὼν, πρόξενος ὅμως γενόμενος πολλῶν κακῶν εἰς τὸ κράτος· διότι μεταξὺ τῶν οὕτω λῃστευθέντων ὑπῆρχον καὶ Τοῦρκοι ἐξ Ἰκονίου ἔμποροι καὶ Πισάται. Ὅθεν οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν πολλὰς κατὰ τῶν ἑῴων πόλεων ἐπιδρομὰς, οἱ δὲ Πισάται οἵτινες, ὡς προείπομεν, καὶ ἀφοῦ κατεστάθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξηκολούθουν πειρατεύοντες εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας, λαβόντες ἤδη εὔλογον ἐκ τοῦ ἀδικήματος ἐκείνου ἀφορμὴν, ἐνέβαλον εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ μόλις καὶ μετὰ βίας τῷ 1196 ἐξεβλήθησαν ἐκεῖθεν τῇ συνδρομῇ τῶν Ἐνετῶν. Ἀλλὰ τοῦτο πάλιν ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἐχθροπραξίας μεταξὺ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀποικιῶν, ὅπου ἐπεκράτησε δεινὴ ἀναρχία. Συγχρόνως νέος παρέστη εἰς μέσον Ψευδαλέξιος, ἀλλ' ἐδολοφονήθη. Καὶ ὁ ἐξωσθεὶς δὲ ἐν τῷ μεταξὺ ἐκ Κύπρου ὑπὸ Ῥιχάρδου τοῦ Λεοντοθύμου Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἐζήτησε νὰ ἀνακτήσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, ἀλλ' ἐδηλητηριάσθη. Ὡσαύτως οἱ Σελδζοῦκοι οἵτινες εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Ψευδαλεξίου ἐξημενίσθησαν διὰ χρηματικῶν καὶ ἄλλων δωρεῶν. Ὅ,τι ὅμως ἔσωσε τότε τὰς περιλιπομένας ἔτι ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ κτήσεις εἶναι, ὅτι ἀποθανόντος τῷ 1193 τοῦ Κελιδζὲ Ἀρσλὰν Β', οἱ δέκα αὐτοῦ υἱοὶ ἐδιχονόησαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὁ μὲν Γκαγιασεδδὶν Καϊχοσροῦ Α'. ἦρξεν ἐν Ἰκονίῳ, 1193—1200 καὶ 1205—1211, ὁ δὲ Ῥοκνεδδὶν εἰς Τοκάτιον, 1193—1203, ἐνῷ οἱ ἄλλοι ἀδελφοὶ ἔλαβον μικροτέρας κτήσεις. Οὐδὲν ἧττον πᾶσαι τῶν βυζαντινῶν αἱ ἐπιχειρήσεις ἀπέτυχον, ὥστε ἐδέησε νὰ διατελέσωσιν ἁπλῶς ἀμυνόμενοι, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὅπως ἐν Εὐρώπῃ οὕτω καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ εἶχον ἀντιπάλους προσέτι τοὺς πολυαρίθμους Ἀρμενίους. Ἀπὸ δυσμῶν δὲ παρέστη ἐπὶ μίαν στιγμὴν δεινὸς πολέμιος, ὁ τοῦ Φριδερίκου Βαρβαρόσσα υἱὸς καὶ διάδοχος Ἐρρῖκος ϛ'., ὅςτις, γενόμενος κύριος καὶ τῆς Σικελίας, ἀπῄτησεν ὡς κληρονόμος τῶν ὑποτιθεμένων δικαιωμάτων τοῦ πρώην τῆς νήσου ἐκείνης βασιλέως πᾶσαν τὴν μεταξὺ Δυῤῥαχίου καὶ Θεσσαλονίκης χώραν, ἢ ἀντ' αὐτῆς φόρον ὑποτελείας 50 κεντηναρίων χρυσίου, ἤτοι ἓξ ἑκατομμυρίων δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος. Καὶ περιώρισε μὲν ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ Ἀλεξίου τὸν ἀπαιτηθέντα φόρον εἰς 16 κεντηνάρια, ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τὸ ποσὸν εὑρέθη ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ διὰ τὴν σπατά-

λην τῆς αὐλῆς. Ὥςτε ἐδέησε νὰ ἐπιβληθῇ φόρος ἔκτακτος, τὸ καλούμενον *Ἀλλαμανικὸν*, καὶ μηδὲ τούτου μὴ ἀρκοῦντος, πολλὴ ἐγένετο καταπίεσις πρὸς εὕρεσιν χρημάτων· καὶ αὐτοὶ οἱ τάφοι τῶν βασιλέων ἐτυμβωρυχήθησαν, ὅτε ἀποθανόντος τοῦ Ἐῤῥίκου τῷ 1197, ἐπῆλθον ἐμφύλιοι ἐντὸς τοῦ κράτους αὐτοῦ ἀνωμαλίαι, ἡ δ' ἀνατολὴ ἀπηλλάγη τούτου τοῦ ἀπὸ δυσμῶν κινδύνου.

Ἀλλὰ τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἐξηκολούθει πάσχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν Βουλγαρο-Βλάχων, τῶν ὁποίων ἡ ἐπανάστασις κραταιουμένη ὁσημέραι ἔμελλε νὰ παραγάγῃ ἤδη ὁριστικῶς τὸν πολιτικὸν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ χωρισμόν. Ὁ μὲν Ἀσὰν ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Βογιάρου Ἰβάγκο, ὅςτις ἤλπισε καὶ τὴν βασιλείαν αὐτὴν νὰ καταλάβῃ, διότι ὁ μὲν υἱὸς τοῦ Ἀσὰν Ἰωάννης ἦτο ἀνήλικος, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ συνάρχων Πέτρος, ὀλίγους ἐφαίνετο ἔχων ὀπαδοὺς εἰς Τέρνοβον. Ἀλλ' ὁ Ἰβάγκο, καίτοι συμμαχήσας μετὰ τῶν Βυζαντινῶν, ἡττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν· ὁ δὲ Πέτρος ἀνεγνωρίσθη παρὰ πάντων ὡς βασιλεύς. Ἐδολοφονήθη ὅμως καὶ οὗτος μετ' οὐ πολύ. Τότε δὲ παρέστη εἰς μέσον ὁ τρίτος τοῦ Ἀσὰν καὶ τοῦ Πέτρου ἀδελφὸς Ἰωαννίσης ἢ Καλοϊωάννης, ὡς ἐπωνόμαζεν ἐπὶ τὸ βυζαντινώτερον αὐτὸς ἑαυτόν, ὅςτις εἶχε μὲν ἄλλοτε παραδοθῇ εἰς τὸν Ἰσαάκιον ὡς ὅμηρος, ἤδη δὲ δραπετεύσας εἰς τὰ ἴδια ἀνηγορεύθη βασιλεύς, καὶ ἦρξε τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Βλάχων ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη, 1197—1207. Οἱ Βυζαντινοὶ μὴ δυνάμενοι οἴκοθεν νὰ τὸν καταβάλωσιν ἀντέταξαν αὐτῷ τόν τε προειρημένον Ἰβάγκο καὶ ἄλλον τινὰ ἄρχοντα βλάχον τὸ γένος, ὀνόματι δὲ Στραζομὴρ ἢ Χρυσὸν, ὡς ὀνομάζουσιν αὐτὸν οἱ Ἕλληνες. Ἀλλ' ἀμφότεροι καίτοι λαβόντες συζύγους ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ χρήματα, ἀνεκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι ὁ μὲν Ἰβάγκο ἐν Φιλιππουπόλει, ὁ δὲ Στραζομὴρ ἐν Προσάκῳ καὶ Στρουμνίτζῃ· ὥςτε τρεῖς ἤδη ἀπέβησαν οἱ πολέμιοι ἀντὶ ἑνὸς, δεινοτάτας δὲ συμφορὰς ἔπαθον οὐ μόνον ἡ Θρᾴκη καὶ ἡ Μακεδονία, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Ἤπειρος καὶ αὐτὴ ἡ κυρίως Ἑλλὰς, διότι ἕνεκα τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς ἀπιστίας τοῦ Ἀλεξίου καὶ αὐτὸς ὁ πρωτοστράτωρ Μανουὴλ Καμύτζης, ὅςτις εἶχε ἀγωνισθῇ τὸ κατὰ δύναμιν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων, ἠναγκάσθη νὰ στασιάσῃ καὶ ἐμβαλὼν εἰς Πελαγονίαν καὶ

Θεσσαλίαν ἐζήτησε νὰ ἱδρύσῃ ἴδιον ἐνταῦθα κράτος ὠφελούμενος ἐκ τῆς κοινῶς ἐπικρατούσης δυςαρεσκείας καὶ ἀναρχίας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐπὶ τέλους ἅπαντες οὗτοι οἱ δευτερεύοντες στασιασταὶ, Ἰβάγκο, Στραζομὴρ, Καμύτζης, ἀπέτυχον ὑποκύψαντες μᾶλλον εἰς τὰς ῥᾳδιουργίας τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς ἢ εἰς τὴν πραγματικὴν αὐτῆς δύναμιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγαρο-Βλάχων Ἰωαννίσην συνωμολογήθησαν συνθῆκαι, δι' ὧν ἐπετράπησαν αὐτῷ πᾶσαι αὐτοῦ αἱ κατακτήσεις.

Συγχρόνως κάκιστα εἶχον τὰ πράγματα καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἐν τῇ πρωτευούσῃ αἱ στάσεις ἦσαν σχεδὸν ἀδιάκοποι. Τῷ 1201 ὁ λαὸς ἀπέλυσεν ἐκ τῆς φυλακῆς τὸν κολλυβιστὴν Καλομόδιον, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὸν φρούραρχον Ἰωάννην τὸν ἐπιλεγόμενον *Λαγών*, ἐπυρπόλησε τὰ τζαμία τὰ ὁποῖα εἶχον ἄλλοτε κτισθῇ αὐτόθι χάριν τῶν παρεπιδημούντων Σαρακηνῶν ἐμπόρων καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ ἀναγορεύσῃ ἕτερον βασιλέα. Μετ' ὀλίγον μάλιστα Ἰωάννης τις Κομνηνὸς *Παχὺς* ἐπιλεγόμενος, κατέλαβεν ἐπὶ μίαν στιγμὴν τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ κατετροπώθη ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ Ἀλεξίου. Μικρὸν δὲ πρότερον ἐστασίασεν ἐν Καρίᾳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὁ νέος καὶ τολμηρὸς Μιχαὴλ Ἄγγελος ὁ τοῦ θείου τοῦ βασιλέως, τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου, νόθος υἱὸς, ὃν θέλομεν ἴδει βραδύτερον ἱδρυτὴν γενόμενον ἐν Εὐρώπῃ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἑλλάδος. Ἤδη δὲ ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ἡττήθη μὲν ὑπὸ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων, καταφυγὼν ὅμως πρὸς τοὺς ἐν Ἰκονίῳ Τούρκους καὶ λαβὼν παρ' αὐτῶν ἐπικουρίαν ἐδήωσε πᾶσαν τὴν περὶ Μαίανδρον χώραν, ὁ δ' Ἀλέξιος στρατεύσας κατ' αὐτοῦ, νοεμβρίῳ 1200, δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν καταβάλῃ ὁριστικῶς. Καὶ ἐπὶ τέλους μὲν ὁ νέος οὗτος συνεβιβάσθη πρὸς τὸν βασιλέα, ἀλλὰ μέγα τῆς βορειοδυτικωτέρας μικρᾶς Ἀσίας μέρος ἀπεσπάσθη ἔκτοτε ὁριστικῶς ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Εἴπομεν καὶ ἄλλοτε ὅτι ὁ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ υἱὸς Μανουὴλ εἶχε δύο υἱοὺς, τὸν Ἀλέξιον καὶ τὸν Δαβίδ. Ὁ Μανουὴλ τυφλωθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου, ἀπέθανε μικρὸν ἔπειτα τῷ 1186· ὁ δὲ πρεσβύτερος τῶν παίδων αὐτοῦ, ὁ Ἀλέξιος, κατέφυγεν ἅμα μετὰ τὴν τύφλωσιν τοῦ πατρός του, τετραέτης μόλις ὤν, πρὸς τὴν θείαν του Θάμαρ, τὴν

μεγάλην βασιλίδα τῆς Γεωργίας (1184—1212), ἥτις μένεα πνέουσα κατὰ τῶν Ἀγγέλων παρέσχεν εἰς τὸν ἀνεψιόν της, ἅμα ἠλικιωθέντα ὁπωσοῦν, περὶ τὸ 1200 ἔτος, τὸν τρόπον τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν Τραπεζοῦντα, τὴν Λιμνίαν, τὸν Κερασοῦντα, τὸ Οἰναῖον, τὴν Σινώπην, τὴν Κίδρον, τὴν Ἄμαστριν, ἅπασαν τὴν Παφλαγονίαν, ἅπαντα τὸν Πόντον. Ἐν μόνῃ δὲ τῇ Ἀμισῷ διεσώθη τότε ὁ τελευταῖος Γαβρᾶς ὡς βυζαντινὸς τοπάρχης, καὶ κατόπιν ὡς ἴδιος τύραννος.

Ἀλλὰ καὶ τῶν μεσημβρινωτέρων εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν, ἤτοι τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν ἡ κατάστασις ἦτο σφόδρα ἀνώμαλος. Προκειμένου δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ αὐτῶν τινα, θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ἑνὸς τῶν εὐφυεστέρων, τῶν χρηστοτέρων καὶ τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τῳόντι ἀπὸ τοῦ 1178 ἀρχιεράτευσε τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης, πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ γνωστοῦ ἤδη εἰς ἡμᾶς ἐκ τῆς χρονογραφίας αὐτοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου. Ἡ πατρὶς αὐτῶν, αἱ ἐν Φρυγίᾳ Χῶναι, ἦτο μία τῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας αἵτινες διασωθεῖσαι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως διετήρουν ἔτι ἀκέραιον τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Χῶναι δὲ ἐκλήθησαν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι αἱ Κολοσσαὶ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, αἵτινες ἐπὶ μὲν τῶν ἀρχαίων Περσῶν ἦσαν πόλις μεγάλη καὶ ἰσχυρά, βραδύτερον ὅμως ὅτε ἐκτίσθησαν πλησίον αὐτῶν ἡ Ἱεράπολις καὶ ἡ Λαοδίκεια, παρήκμασαν καὶ κατήντησαν ἐπὶ Στράβωνος καὶ Πλινίου ἁπλοῦν πόλισμα. Εἰς Κολοσσὰς ἐν τούτοις συνεκροτήθη μία τῶν πρώτων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος τὴν γνωστὴν αὐτοῦ ἐπιστολήν. Κατὰ δὲ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, εἰς ἣν εὑρισκόμεθα, αἱ Κολοσσαί, μετονομασθεῖσαι Χῶναι, εἶχον ἀναλάβει τὸ πάλαι ἀξίωμα, διότι ὁ Νικήτας λέγει αὐτὰς «πόλιν εὐδαίμονα καὶ μεγάλην,» ἐκθειάζων μάλιστα τὸν ἀρχαγγελικὸν αὐτῶν ναὸν «μεγέθει μέγιστον καὶ κάλλει κάλλιστον ὄντα καὶ θαυμασίας χειρὸς ἅπαντα ἔργον.» Ἀλλ' ὅσον λαμπραὶ καὶ ἂν ἦσαν τότε αἱ Χῶναι, τὰ ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια καὶ οἱ ὀνομαστότεροι τῶν λογίων ἀνδρῶν ὑπῆρχαν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν ὁ πα-

τὴρ τοῦ Μιχαὴλ ἀφοῦ ἐπεμελήθη ἐν τῷ τόπῳ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ τὴν περὶ τὰ γραμματικὰ καὶ τὰ ποιητικὰ προκαταρκτικὴν διάπλασιν τοῦ νέου τούτου, ἐξέπεμψεν ἔπειτα αὐτὸν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἵνα συμπληρώσῃ ἐκεῖ τὴν ἐκπαίδευσίν του.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει συνέβαινε τότε, ὡς προϋπεδείξαμεν, ἀξιομνημόνευτός τις διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ μεταβολή. Ἐνῷ ὁ κυρίως βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς ἐμαραίνετο καὶ ἐτοιμάζετο νὰ παραδώσῃ τὰ ὅπλα, προέκυπτεν εἰς μέσον ἄλλη ἑλληνισμοῦ φάσις, ἥτις ἔμελλε νὰ περιποιήσῃ νέαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα ζωὴν, καὶ νὰ προπαρασκευάσῃ πόῤῥωθεν νέας αὐτῇ τύχας. Ὁ βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς εἶχε διαπλασθῇ ἐν Ἀσίᾳ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ, οἷος οὗτος διεμορφώθη ἀπὸ τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς· καὶ ἔπραξε μὲν πολλὰ καὶ μεγάλα, ἀλλ' ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν δὲν εἶχε, καὶ οὐδὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἔφερεν, ἐκλήθη δὲ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἑλληνισμὸς, διότι πράγματι ἦτο μία τῶν ποικίλων μεταμορφώσεων ὅσας ἔλαβεν ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἑλληνικὴ ἐθνότης, καὶ ἰδίως διότι ἐλάλει τὴν ἑλληνικὴν χριστιανικὴν γλῶσσαν. Ναὶ μὲν ἐκ παραλλήλου πρὸς αὐτὸν ὑπῆρξεν ἀείποτε εὐάριθμός τις λογίων τάξις ἥτις διὰ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν συγγραφέων καὶ παραδόσεων διετήρει οἰκειότητά τινα πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν, ἀλλὰ ἡ τάξις αὕτη τῶν ἀνθρώπων διετέλεσεν ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἀφανὴς καὶ ὅλως ἀμέτοχος τῶν δημοσίων πραγμάτων. Μόλις δὲ ἀπὸ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος ἔφερεν εἰς μέσον ἀξιώσεις πολιτικῆς ἐνεργείας. Καὶ κατ' ἀρχὰς, ὡς ἠξεύρομεν ἤδη, αἱ ἀξιώσεις αὗται ἀπέβησαν ὀλέθριαι εἰς τὴν τύχην τοῦ κράτους· διότι ἡ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἐκείνην οἰκείωσις δὲν ἐπενήργησεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας εἰς τὸν πρακτικὸν τῶν ἀνθρώπων τούτων βίον, ἀλλὰ παρήγαγε μόνον παρ' αὐτοῖς ἢ τὴν οἴησιν ἀνυποστάτου τινὸς ὑπεροχῆς, ὅπως συνέβη εἰς τὸν Ψελλὸν τὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος διὰ μόνης τῆς ἐπιτηδειότητος ἣν ἐκέκτητο τοῦ νὰ συῤῥάπτῃ ἀναπαίστους καὶ ἰάμβους· ἢ τὸν πόθον κακοζήλων τινῶν ἀπομιμήσεων, ὅπως συνέβη εἰς τὴν Εὐδοκίαν τὴν Μακρεμβολίτισσαν, ἥτις ἔγραψε τὴν Ἰωνιάν. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἡ βία ἠνάγκασε τὴν ἑλληνίζουσαν ἐκείνην μερίδα ἀφ' ἑνὸς

μὲν νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὴν δυναστείαν τῶν Κομνηνῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ τῆς μελέτης τοῦ προπατορικοῦ ἑλληνισμοῦ πρακτικώτερα διδάγματα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅτε ἔφθασεν αὐτόθι ὁ νέος Μιχαὴλ Χωνιάτης.

Πολλοὶ μὲν ὑπῆρχον εἰσέτι αὐτόθι, καθὼς καὶ βραδύτερον πολλοὶ ἔμελλον νὰ ὑπάρξωσιν ἄνθρωποι παρ' οἷς ἡ μελέτη τῆς ἀρχαιότητος δὲν παρῆγεν εἰμὴ ψυχρὰς τινὰς μιμήσεις ἐμφαινούσας θλιβερὰν ἔλλειψιν αὐτοτελοῦς διανοητικοῦ βίου. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν πρὸ πάντων τότε οἱ ἀδελφοὶ Ἰωάννης καὶ Ἰσαὰκ Τζέτζης, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος εἶναι γνωστότερος καὶ ἔγραψεν εἰς ἑξαμέτρους στίχους «Ἰλιακὰ ἢ τὰ πρὸ Ὁμήρου, τὰ Ὁμήρου καὶ τὰ μεθ' Ὅμηρον.» Πολλοὶ ὅμως ἄλλοι βαπτιζόμενοι εἰς τὸ ζωοποιὸν ῥεῦμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἐξήρχοντο ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας ταύτης ὅλως ἀνακαινισθέντες, καὶ προςελάμβανον ἐξ αὐτῆς οὐ μόνον εὐφυΐαν, χάριν, ζωηρότητα περὶ τὸν πνευματικὸν βίον, ἀλλὰ καὶ τόλμην περὶ τὸν ἐνεργόν. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶχον ἀρχίσει νὰ ἔχωσι τὴν συνείδησιν ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ εἰμὴ ἀναζωπυρούμενος, δὲν δύναται δὲ νὰ ἀναζωπυρωθῇ εἰμὴ διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας μετὰ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Καὶ τῳόντι βλέπομεν παρ' αὐτοῖς τὰς δύο ταύτας κυρίας ὑποστάσεις τῆς ἐθνότητος ἡμῶν ἐναρμονίως ἑνουμένας ὅπως εἶχον ἀρχίσει νὰ ἑνῶνται ἐναρμονίως ἐν τῇ 4 ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τῶν Βασιλείων, τῶν Γρηγορίων, τῶν Συνεσίων. Ἀλλὰ ἐκείνη μὲν ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἀπέτυχεν, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος ἀρξαμένη, ἀφοῦ διὰ πολλῶν ἔτι ἐπέπρωτο νὰ διέλθῃ δοκιμασιῶν, ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ θριαμβεύσῃ καὶ νὰ ἀποτελέσῃ τὴν πρώτην ἀφετηρίαν τῆς τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ διαπλάσεως. Κυριώτατος δὲ ἀντιπρόςωπος τῆς κρισίμου ταύτης τοῦ ἑλληνισμοῦ τροπῆς περὶ τὰ μέσα τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἦτο ὁ Εὐστάθιος, τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν ἤδη τὴν ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης διαγωγὴν καὶ τὴν περὶ τῆς ἁλώσεως ταύτης πραγματείαν, καὶ τοῦ ὁποίου τὸ θεωρητικὸν ἅμα καὶ πρακτικὸν πνεῦμα, ἡ χριστιανικὴ ἅμα καὶ ἑλληνικὴ φύσις δύνανται νὰ λογισθῶσιν ὡς ὁ τύπος τῆς τότε κυοφορουμένης ἀναβιώσεως.

Ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὶν ἢ ὁ

Εὐστάθιος προχειρισθῇ τῆς Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπος· καὶ διετέλεσεν οὐ μόνον μαθητὴς ἀλλὰ καὶ σύνοικος τοῦ ἐξόχου ἐκείνου ἀνδρὸς, ὥςτε ἐποτίσθη δαψιλῶς τὰ νάματα τῶν μεγαλοφρόνων ἀναμνήσεων, τῶν χαριεστάτων ἰδεῶν, τῶν γενναίων συγκινήσεων καὶ ἐνταὐτῷ τῶν ὑψηλῶν χριστιανικῶν δογμάτων καὶ τῶν σωτηρίων ἠθικῶν τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου παραγγελιῶν, ἐκ τοῦ συναπαρτισμοῦ τῶν ὁποίων προέκειτο νὰ διαπλασθῇ ἡ νέα ἑλληνικὴ ἀνατροφή.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Εὐστάθιος ἀπῆλθεν εἰς Θεσσαλονίκην. Δὲν ἔπαυσεν ὅμως οὐδὲ τότε ἡ μεταξὺ αὐτῶν σχέσις, ἀλλ' ἐξηκολούθησε δι' ἀλληλογραφίας, τῆς ὁποίας περιεσώθησάν τινες ἐπιστολαί. Ἐν αὐταῖς ζωγραφίζεται πρὸ πάντων ἡ βαθεῖα θλίψις τοῦ Μιχαὴλ διὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ διδασκάλου ἐκείνου καὶ φίλου καὶ εὐεργέτου, καὶ ἡ ἄπλαστος εὐγνωμοσύνη ὁσάκις ὁ Εὐστάθιος εὐκαιρήσας ἀπέστελλεν αὐτῷ ἀπάντησιν τινά. Συχναὶ εἶναι δὲ καὶ αἱ ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ τῆς μυθολογίας· καθὼς λόγου χάριν ὅτε ὁ Μιχαὴλ περιεπλάκη ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς δυςχέρειαν τινὰ ἥτις δὲν ἐξηγεῖται καθαρῶς, καὶ ἀπαλλαγεὶς ἀπὸ αὐτῆς διὰ μεσιτείας τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀρχιερέως, γράφει πρὸς αὐτόν. «Καὶ τὸ μὲν κρήδεμνον τῆς Ἰνοῦς οὐκ οἶδα, ὅ,τί ποτε τῷ τλήμονι Ὀδυσσεῖ συνειςήνεγκεν, ὅτε θαλαττομοχθοῦντι τοῖς στέρνοις αὐτοῦ ὑπετείνετο. Τό γε μὴν σὸν γράμμα, ὃ ἐν τοῖς στέρνοις φέρω, τὸ πᾶν ἡμῖν καὶ τὸ ὅλον τῆς σωτηρίας εἴργασται, καὶ ταῦτα ὅτε οὐκ ἦν ἡμῖν ἐλπὶς τοιοῦδε καλοῦ, τὸ ἄσχολον εἰδόσι τῆς σῆς ἁγιότητος.» Ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ἐνοχλήσεως ἐκείνης ἀπαλλαγὴ ὑποκαθίησιν ὀλίγον τὰς ὀφρῦς τοῦ Μιχαὴλ, ὅςτις, φαιδρότερος γενόμενος, ἀστεΐζεται χαριέστατα περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου σταλέντος γραμματοκομιστοῦ. Ὁ γραμματοκομιστὴς οὗτος συνέπεσε νὰ ἦναι ἄραψ, προςελθὼν εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ὀνομασθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μωσῆς, ὁ δὲ Μιχαὴλ, ἀφοῦ εἶπεν ἀνωτέρω ὅτι δὲν ἤλπιζε νὰ ἀξιωθῇ τῆς προστασίας τοῦ Εὐσταθίου εἰδὼς τὸ πολυάσχολον αὐτοῦ, προςτίθησιν. «Ὡς μᾶλλον ἂν ἐπεπείσμην τὸν Αἰθιοπικὸν τοῦτον γραμματοκομιστὴν εἰς λευκόχρωτα μεταβαλεῖν ἢ γράμμα τῆς ἱερωτάτης σου ψυχῆς μετὰ χεῖρας ἄρτι λαβεῖν· ὃν πάνυ καταλλήλως εἰς Μωσῆν ἐξεδέξω διὰ τὸ οἷον ἐκ γνό-

φου κατέρχεσθαι ὅλον ὑπόζοφον. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ ἑπόμενον συλλογίζομαι, ὅτι καὶ ὡς ἐκ Θεοῦ πλάκας κομίζει τὰ παρὰ σοῦ γράμματα. Μήποτε δὲ, ὦ δέσποτα, καὶ βάτῳ καιομένῃ που ὀρειβατῶν ἐντετύχηκεν, εἶτ' οὐκ ἐνόησεν ἀποστρέψαι τὰς ὄψεις, καὶ παρὰ τοῦτο τὸ πρόσωπον κατησβόλωτο; Ἀλλ' ὁ μὲν ἕως ἡμῖν γραμματοφορεῖ καὶ μηνύει λευκὰς περὶ σοῦ ἀγγελίας, καὶ εἰς ἄγγελον φωτὸς καὶ ἡμέρας υἱὸν τετάξεται, κἂν ἐπιδερμίδι σαρκὸς μελαίνης σκιάζεται.» Ὁ μέλλων ἀρχιερεὺς γράφων πρὸς ἄλλον ὄντα ἤδη ἀρχιερέα, μεταχειρίζεται ἐλευθερώτερον ὁπωσοῦν τὴν παλαιὰν γραφήν. Ἐνίοτε ὅμως εἶναι, ὅπως προσήκει, ἐμβριθέστερος περὶ ταῦτα. Ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ εἰκονίζων τὸν Εὐστάθιον, ἀπὸ τῆς μετεώρου τῶν ἀρετῶν χώρας συγκαταβαίνοντα πρὸς τοὺς ταπεινοτέρους τῶν θνητῶν, καὶ ἔπειτα αὖθις ἀναβαίνοντα εἰς τὴν μετάρσιον αὐτοῦ διατριβὴν, φθάνει εἰς ἀληθὲς ὕψος λόγου, αἰνιττόμενος τὸ τῆς Γενέσεως ἐκεῖνο. «Καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῇ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν· καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς.» Ταύτην τὴν εἰκόνα ἔχων κατὰ νοῦν ὁ Μιχαὴλ ἀναφωνεῖ· «ὦ γραμμάτων, ἃ διὰ τὸ συνεχῶς ἄλλα ἐπ' ἄλλοις ἁρμόττεσθαι καὶ συντίθεσθαι βαθμίδας οὐκ ἀκόμψως θείη τις ἂν, δι' ὧν πρὸς χθονίους ἡμᾶς κατιέναι προνοητικῶς οὐκ ὀκνεῖς ὁ τὰς ἀναγωγοὺς τῶν ἀρετῶν πάλαι καὶ νῦν ἀνερχόμενος· ὡς ἐντεῦθεν εἰ καὶ μὴ τῷ χορῷ τῶν ἀγγέλων ἐντάττεσθαι, παρ' ἀγγέλους γοῦν οὐδὲν ἢ βραχύ τι ἐλαττοῦσθαι καὶ σὲ, ἅτε τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἀναβαίνοντα καὶ καταβαίνοντα κλίμακα.»

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐστάλη ἐκ Χωνῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Μιχαὴλ καὶ ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς Νικήτας, πρὸς ὃν ἐκεῖνος προσηνέχθη ὡς πατὴρ, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐτιμήθη παρὰ τούτου δι' ἅπαντος τοῦ βίου. Ὁ Νικήτας προήχθη βραδύτερον εἰς ὑψηλὰ τοῦ κράτους ἀξιώματα, ἐσυγγένευσε μεθ' ἑνὸς τῶν περιφανεστέρων οἴκων τῆς πρωτευούσης, λαβὼν σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τῶν συγκλητικῶν Μιχαὴλ καὶ Ἰωάννου τῶν Βελισσαριωτῶν, ἀπογόνων λογιζομένων τοῦ μεγάλου Βελισσαρίου· περιεπλέχθη εἰς ποικίλα πολιτικὰ πράγματα· παρευρέθη εἰς τὴν πτῶσιν τῶν Κομνηνῶν, εἰς τὴν πτῶσιν τῶν Ἀγγέλων, εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντι-

νουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, συνέδραμεν εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς ἐν Νικαίᾳ βασιλείας τῶν Λασκάρεων· ἀλλ' οὐδέποτε ἔπαυσεν ἐνθυμούμενος καὶ συμβουλευόμενος τὸν ἐν στενοτέρῳ κύκλῳ διαβιώσαντα Μιχαὴλ, καὶ ὅτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ του λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρῃ τὸν ἀρχιερέα Ἀθηνῶν, ἐγκαυχώμενος ἀνακηρύττει ὅτι οὗτος εἶναι ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ πολὺ καθυπέρτερος κατὰ τὸν λόγον καὶ τὴν ἀρετήν. Ὁ δὲ Μιχαὴλ πάλιν συνεκέντρωσεν ἐπὶ τῆς ἀγαπητῆς ἐκείνης κεφαλῆς ἅπαν τὸ φίλτρον, καὶ ἅπασαν τὴν φιλοτιμίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ. Ὅτε δὲ γέρων ἤδη ταλαίπωρος καὶ ἐξόριστος εἰς Κέαν, ἀφοῦ οἱ Φράγκοι ἐγένοντο κύριοι τῶν Ἀθηνῶν, ἔλαβε τὴν εἴδησιν τῆς ἀποβιώσεως τοῦ Νικήτα, ἐξέβαλεν ἐν τῇ μονῳδίᾳ ἣν περὶ αὐτοῦ ἔγραψε, φωνὴν γοερὰν, οἵα δὲν ἐξέρχεται εἰμὴ ἀπὸ στέρνων πατρικῶν. Ἐν τῇ μονῳδίᾳ ταύτῃ ὁ Μιχαὴλ ἀπονέμει καὶ ὑπεροχήν τινα εἰς τὸν ἀδελφόν του, λέγων ὅτι αὐτὸς μὲν ἐμελέτησε θεωρητικῶς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἀρχαιότητα, ἐνῷ ὁ Νικήτας ἀνεζήτησεν ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ τὰς ἀϊδίους ἀρχὰς τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ τελείου, καθ' ἃς ἐῤῥύθμισε τὸν ἅπαντα βίον. Ἀλλ' ἡ μετριοφροσύνη ὑπῆρξεν εἷς τῶν κυριωτέρων χαρακτήρων τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλοι του ἤλεγχον αὐτὸν διὰ τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε καὶ λόγον ἔγραψε *πρὸς τοὺς αἰτιωμένους διὰ τὸ ἀφιλένδεικτον*. Τῇ ἀληθείᾳ δὲ ἡ μελέτη τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀρχαιότητος δι' οὐδέτερον τῶν ἀδελφῶν ὑπῆρξε νεκρὰ καὶ ἄγονος. Ἡ παρατήρησις τοῦ Μιχαὴλ ἔχεται ἴσως ἀκριβείας τινὸς κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ὁ Νικήτας διαγαγὼν τὸν βίον ἐν μέσῳ δεινῶν πολιτικῶν περιστάσεων καὶ μεγάλων ἀξιωμάτων (διατελέσας *ὑπογραμματεὺς βασιλικὸς, ἄρχων τοῦ θέματος Φιλιππουπόλεως, ἐκ τῆς συγκλήτου βουλῆς, ἐπὶ τῶν κρίσεων, γενικὸς λογιστὴς τῶν φόρων, προκαθήμενος τοῦ κοιτῶνος* καὶ τὰ τοιαῦτα) οὐδέποτε ἐντὸς τῆς τύρβης ταύτης ἐλησμόνησε τὰς ἀρχὰς, τῶν ὁποίων ἀΐδιος διδάσκαλος εἶναι ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης, οὐδέποτε ἀπέβαλε τὴν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων πεποίθησιν, τῆς ὁποίας κρουνὸς ἀνεξάντλητος εἶναι ἡ ἱερὰ ἡμῶν πίστις. Ἀλλ' ἡ αὐτὴ πρακτικὴ ἀρετὴ ἐφωταγώγησε καὶ τοῦ ἀρχιερέως τῶν Ἀθηνῶν ἅπασαν τὴν πολιτείαν. Ἡ δὲ μόνη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ

του διαφορὰ εἶναι ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἐπορεύθη διὰ χώρας μᾶλλον ἀθορύβου καὶ ὁμαλῆς.

Τῳόντι οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐχωρίσθησαν περὶ τὸ 1178, ὅτε ὁ πρεσβύτερος, ὅςτις εἶχεν ἀσπασθῆ ἐξ ἀρχῆς τὸ ἱερατικὸν στάδιον προεχειρίσθη ἐν ἡλικίᾳ 38 ἐτῶν ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν. Ὁ θρόνος τῶν Ἀθηνῶν προβιβασθεὶς εἰς τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν ἀξίωμα ἀπὸ ἁπλῆς ἐπισκοπῆς ἐν τῇ ἐννάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ Φωτίου, περιελάμβανεν ἤδη δέκα ἐπισκοπάς· Αὐλῶνος ἐν Φωκίδι (τῆς ἀρχαίας Ἀμφίσσης καὶ ἔπειτα Σαλῶνος), Δαυλίας καὶ Κορωνείας ἐν τῇ ἄνω Βοιωτίᾳ, Ὠρεοῦ, Εὐρίπου, Πορθμοῦ καὶ Καρύστου ἐν Εὐβοίᾳ· τελευταῖον τὰς τρεῖς ἐπισκοπὰς τῶν νήσων Σκύρου, Ἄνδρου καὶ Σύρου. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦτο οὔτε ἐκ τῶν πολυανθρωποτέρων, οὔτε ἐκ τῶν ἐμπορικωτέρων τοῦ κράτους· ἐν αὐτῇ τῇ κυρίως Ἑλλάδι αἱ Θῆβαι, ἡ Κόρινθος, αἱ Πάτραι, ἡ Λακεδαίμων ἦσαν ἀσυγκρίτως ἀνώτεραι κατὰ τοῦτο τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ὡς ἠξεύρομεν ἤδη ἡ μητρόπολις αὕτη τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἠξιοῦτο πάντοτε ἰδιαζούσης τινὸς τιμῆς παρά τε τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ξένων, σώζουσα ἔτι ἀμυδρά τινα ἴχνη τῆς ἀρχαίας παιδείας. Οὐδὲν ἧττον ἡ θέα τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἠδύνατο νὰ προξενήσῃ εἰμὴ θλιβερὰν ἐντύπωσιν εἰς πᾶσαν γενναίαν καὶ φιλότιμον καρδίαν. Ὁ ἀρχαῖος βίος τοῦ ὁποίου αὕτη ὑπῆρξεν ἡ κυριωτάτη ἑστία, εἶχεν ἐκλείψει πρὸ καιροῦ· ὁ δὲ νέος εἶχεν ἐκλέξει ἑαυτῷ καθέδραν ἄλλην, τὴν ἐν τῷ μέσῳ δύο θαλασσῶν καὶ δύο πορθμῶν, καὶ δύο μερῶν τοῦ κόσμου ἐνθρονισμένην βασιλίδα τῶν πόλεων. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Μιχαὴλ ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐβασίλευεν ἔτι αὐτόθι ὁ λαμπρὸς Μανουὴλ Κομνηνός, καὶ ὅτι δὲν εἶχον ἔτι ἐπέλθει αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας προϊστορήσαμεν ἐπὶ Ἀνδρονίκου καὶ τῶν δύο Ἀγγέλων. Ἐν ἔτει 1178 ἡ Κωνσταντινούπολις διετήρει ἀκόμη ἅπασαν τὴν αἴγλην τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου. Ἐκεῖ ἕδρευον οἱ μονάρχαι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους· ἐκεῖ ὁ τῶν ἀρχιερέων ὕπατος· ἐκεῖ αἱ μεγάλαι σχολαὶ καὶ οἱ σοφώτεροι τοῦ ἔθνους ἄνδρες. Ἐκεῖ μετεωρίζετο ὁ θόλος τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, τοῦ Παρθενῶνος αὐτοῦ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ· ἐκεῖ ἐστάθμευον τὰ τάγματα τὰ τοσάκις νικηφορήσαντα κατὰ Μωαμεθανῶν, κατὰ

Βουλγάρων, κατὰ Νορμαννῶν· ἐκεῖ ἐπανηγυρίζοντο οἱ θρίαμβοι τῶν Φωκάδων, τῶν Ἰωάννων, τῶν Βασιλείων, τῶν Κομνηνῶν, ἐκεῖ συνέῤῥεον οἱ θησαυροὶ τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, τῆς ἄρκτου καὶ τῆς μεσημβρίας. Ἐκεῖ ἑνὶ λόγῳ ἦσαν ἡ ζωή, ἡ δόξα, ἡ σοφία, ὁ πλοῦτος· ἐνταῦθα δὲ σιγὴ νεκρικὴ καὶ εὐτέλεια. Τὰ περιφανῆ τῆς ἀρχαιότητος μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ἐσώζοντο τότε πολὺ ἀκεραιότερα ἢ σήμερον, ηὔξανον ἔτι μᾶλλον τὴν λυπηρὰν τῆς ἀντιθέσεως ἐντύπωσιν, μηδεμίαν στιγμὴν λήθης ἐπιτρέποντα εἰς τὸν ἀγωνιῶντα θεατήν. Ἡ καρδία τοῦ νέου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, τοῦ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ζήσαντος εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν μέσῳ ἀκαταμαχήτων ἀναμνήσεων καὶ σεβαστοῦ ἔτι ἐνεστῶτος, δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ συγκινηθῇ ἐνώπιον τῆς πόλεως ἐκείνης ἥτις ἀποβαλοῦσα τὸ παρελθὸν μεγαλεῖον, μηδὲν τοῦ παρόντος προςεκτήσατο· καὶ ὁ γνήσιος οὗτος Ἕλλην κατέφυγεν ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τὴν φαντασίαν αὐτοῦ, καὶ διὰ ποιήματος τοῦ ὁποίου δὲν περιεσώθη εἰμὴ μόνον τὸ προοίμιον, ἐξεικόνισε τὸ ἴνδαλμα τῶν Ἀθηνῶν, ὁποίας τὰς ὠνειρεύθη καὶ ἠγάπησεν ἐν τῇ νεότητι.

«Ἔρως Ἀθηνῶν τῶν πάλαι θρυλουμένων
Ἔγραψε ταῦτα ταῖς σκιαῖς προςαθύρων,
Καὶ τοῦ πόθου τὸ θάλπον ὑπαναψύχων.
Ἐπεὶ δ' ἔτ' οὐκ ἦν οὐδαμοῦ φεῦ! προςβλέπειν
Αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἀοίδιμον πόλιν,
Τοῦ δυςαρίθμου καὶ μακραίωνος χρόνου
Λίθοις, βυθοῖς κρύψαντος, ἠφαντωμένην,
Ἐρωτολήπτων ἀτεχνῶς πάσχω πάθος·
Οἳ τὰς ἀληθεῖς τῶν ποθουμένων θέας
Ἀμηχανοῦντες τῶν παρόντων προςβλέπειν,
Τὰς εἰκόνας ὁρῶντες αὐτῶν ὡς λόγῳ
Παραμυθοῦνται τῶν ἐρώτων τὴν φλόγα.
Ὡς δυστυχὴς ἔγωγε, καινὸς Ἰξίων,
Ἐρῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἐκεῖνος τῆς Ἥρας,
Εἶτα λαβὼν εἴδωλον ἠγλαϊσμένης,
Φεῦ! οἷα πάσχω καὶ λέγω τε καὶ γράφω!
Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω,
Κόνιν δὲ λυπρὰν καὶ κενὴν μακαρίαν.
Ποῦ δὴ τὰ σεμνὰ τλημονεστήτη πόλις;
Ὡς φροῦδα πάντα καὶ κατάλληλα μύθοις,
Δίκαι, δικασταί, βήματα, ψῆφοι, νόμοι,

Δημηγορίαι τε πειθανάγκη ῥητόρων,
Βουλὴ, πανηγύρεις τε, καὶ στρατηγίαι
Τῶν πεζομάχων ἅμα καὶ τῶν ναυμάχων,
Ἡ παντοδαπὴς Μοῦσα, τῶν λόγων κράτος!
Ὄλωλε σύμπαν τῶν Ἀθηνῶν τὸ κλέος,
Γνώρισμα δ' αὐτῶν οὐδ' ἀμυδρόν τις ἴδη.
Συγγνωστὸς οὐκοῦν, εἴπερ οὐκ ἔχων βλέπειν
Τῶν Ἀθηναίων τὴν ἀοίδιμον πόλιν,
Ἴνδαλμα ταύτης γραφικὸν ἐστησάμην.»

Δὲν αἰσθάνεσθε ὅτι ὁ γράφων ταῦτα ἄνθρωπος εἶναι ἤδη ἀλλότριος τοῦ ἰδίως λεγομένου βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ; Ἡ ποίησις αὕτη εἰμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἄλλα ἐλαττώματα, ἀλλὰ ψυχρὰ βεβαίως δὲν εἶναι. Τὸ ὑπαγορεῦσαν αὐτὴν αἴσθημα, εἶναι ζωηρὸν ἅμα καὶ φυσικόν. Ὁ Μιχαὴλ ὁμιλεῖ περὶ Ἀθηνῶν μετὰ πόνου ψυχῆς, ὅπως ὡμίλησαν περὶ αὐτῶν ὁ Βύρων καὶ ὁ Σατωβριάνδος, καὶ πᾶσαι αἱ εὐγενεῖς καρδίαι ὅσαι ἐγνώρισαν αὐτὰς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ταπεινώσεως καὶ τῆς νεκρώσεως αὐτῶν, μετὰ πόνου ψυχῆς τοῦ ὁποίου ἴχνος δὲν εὑρίσκομεν εἰς οὐδένα Βυζαντινὸν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ὁ Μιχαὴλ, ὅπως ὁ Εὐστάθιος, ἀνεζωογονήθησαν ὑπὸ τῆς αὔρας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, καὶ εἶναι ἄνθρωποι ὅλως διάφοροι τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπικρατήσαντος ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀσίας. Ἵνα πεισθῶμεν δὲ ὁποία μεταβολὴ ἐπῆλθεν ἔκτοτε εἰς τὰ πνεύματα, δὲν ἔχομεν εἰμὴ νὰ ἀνοίξωμεν τὴν ἱστορίαν ἣν ἔγραψεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαὴλ, Νικήτας ὁ Χωνιάτης. Ἡ συνείδησις τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος ἀναφαίνεται καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀφήγησιν πολὺ ἰσχυροτέρα ἢ παρὰ παντὶ ἄλλῳ χρονογράφῳ. Καὶ μέχρι μέν τινος βλέπετε τὴν συνείδησιν ταύτην λεληθότως οὕτως εἰπεῖν ὑπάρχουσαν. Ὁ Νικήτας ὁμιλεῖ μὲν πάντοτε περὶ τῶν συγχρόνων γεγονότων ὡς Ἕλλην κατὰ τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ ὀνομάζων τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς Ῥωμαίους, ὅπως ὠνομάζοντο καθ' ὅλην τὴν περίοδον τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὅτε ὅμως περὶ τὰ τέλη τῆς ἱστορίας εὑρέθη κατέναντι τῆς ἐσχάτης καὶ φοβερωτέρας ἀπὸ δυσμῶν ἐπιδρομῆς, ἧς μετ' ὀλίγον θέλομεν ἱστορήσει τὰς περιπετείας, αἴφνης ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἀποβάλλει τὸ ἐπίσημον βυζαντινὸν προσωπεῖον, ἀποκρούει τὸ ἀλλότριον τῶν

Ῥωμαίων ὄνομα, περιβάλλεται τὴν καθαρὰν ἑλληνικὴν πανοπλίαν, καὶ θρηνεῖ καὶ ὀδύρεται ὡς ὁ γνησιώτατος τῶν Ἑλλήνων.

«Ἀλλ' ἤδη μοι καὶ τὸ λέγειν αὐτὸ ἐπιλέλοιπεν, ἀνακράζει, ὅσα καὶ σῶμα συμφυὲς ψυχῇ καὶ ὁμόστολον τῇ τοῦ λόγου σοὶ τροφῷ πόλει συναπιόν τε καὶ συνθανόν. Κωφοῖς τοίνυν δάκρυσι καὶ στεναγμοῖς ἀλαλήτοις τὰ πολλὰ τῶν θρηνημάτων ἀφοσιωτέον, καὶ τοῦ περαιτέρω ἀφεκτέον τῆς ἱστορίας εἱρμοῦ. Τίς γὰρ ἀνάσχοιτ' ἂν ἐπὶ γῆς ἀλλοτριωθείσης ἤδη τοῦ λόγου καὶ βαρβαρωθείσης τέλεον τὰ Μουσῶν ἐπιδείκνυσθαι κρούματα; Οὐκ ἂν ᾀσαίμην τὰ βαρβάρων αὐτός, οὐδ' ἐσοίμην παραπέμπων τοῖς ἔπειτα πράξεις πολεμικὰς ἐν αἷς μὴ νικῶσιν Ἕλληνες. Εἰ γὰρ ὁ Κῷος Ἱπποκράτης πολλοῖς μεταπεμπόμενος χρήμασι πρὸς τοῦ τότε Περσῶν βασιλεύοντος, ὡς ἂν τὰς ὑπ' ἐκεῖνον ἐπισκέψαιτο πόλεις κακῶς πασχούσας νοσηλείᾳ σώματος, οὐδ' ἄκροις ὠσὶ τὰς ὑπερόγκους ὑποσχέσεις ἠνέξατο δέξασθαι, ἔῤῥειν καὶ οἰμώζειν τοὺς βαρβάρους ἀφείς, πῶς ἂν εἴην ἐγὼ τὸ βέλτιστον χρῆμα, τὴν ἱστορίαν, καὶ κάλλιστον εὕρημα τῶν Ἑλλήνων, βαρβαρικαῖς πράξεσι καθ' Ἑλλήνων χαριζόμενος; Ἀλλ' οὗτοι μὲν κατὰ τὸν ἐμπρήσαντα τὸν ἐν Ἐφέσῳ ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος οἰχέσθωσαν ἄϊστοί τε καὶ ἄπυστοι, μηδὲ προσρήματος γοῦν τινος ὑφ' ἡμῶν ἀξιούμενοι, ἕως οὗ παρέλθοι ἡ ἀνομία κἀπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ τὸ θεῖον παρακληθήσεται. Οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς τέλος ἐπιλησθόμενος, ἢ συνέχων ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ, μηδὲ προστιθεὶς τοῦ εὐδοκῆσαι ἔτι, ἀλλὰ πατάσσων ἰᾶται καὶ θανατῶν ἐπιστρέφων ζωοποιεῖ.»

Οὐδέποτε ἴσως ὁ συνδυασμὸς τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος μετὰ τῶν πεποιθήσεων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τῶν δύο τούτων ἀκραδάντων κιόνων ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ ὅλος βίος τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, ἐξεδηλώθη εὐκρινέστερον ἢ ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ τῆς τοῦ Νικήτα συγγραφῆς. Ἀλλὰ χαριεστέρα εἶναι ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἐν τῷ ἀκολούθῳ χωρίῳ ὅπου ὁ Νικήτας ἱστορεῖ τὴν ῥαγδαίαν ὑπὸ τῶν δυτικῶν κατάκτησιν τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

«Πρόεισι (τὸ βάρβαρον) εἰς πόλιν πρὸς Ἰσθμῷ κειμένην καὶ πάλαι ἀφνειόν, τὴν Κόρινθον, μεθίσταται πρὸς Ἄργος, περιπαταί-

νει τοὺς Λάκωνας, ἐς Ἀχαΐαν ἔνθεν προςβάλλει, εκ τοῦδε τὴν Μεθώνην μετέρχεται καὶ ὁρμᾷ πρὸς Πύλον τὴν πατρίδα Νέστορος, οἶμαι δ' ὡς Ἀλφειῷ ἐπιστὰν, ἀφύσεται τοῦ ῥείθρου καὶ λούσεται, καὶ μνήμην λήψεται παλαιοῦ χαρίεντος διηγήματος, καὶ μαθὸν τὸν ποταμὸν τῷ τῆς Ἀρεθούσης ὑγραινόμενον ἔρωτι, Σικελικῆς πηγῆς καὶ παῖδας Ἰταλῶν ποτιζούσης, δέδια μὴ καὶ αὐτὸ τυραννῆσαν τὸ ὕδωρ γράψει καθ' ὑγρῶν καὶ δι' Ἀλφειοῦ τοῖς ἐκ τοῦ γένους ἐκεῖσε διασαφήσειε τὰ καθ' Ἑλλήνων ἀνδραγαθήματα. Ἀλλ' ὦ Ἕλλην ποταμὲ Ἀλφειὲ, ῥεῦμα ῥέον δι' ἅλμης πότιμον, ξενίζον ἄκουσμα, ἐμπύρευμα ἔρωτος, μὴ δὴ τὰ ἑλλήνια δυςπραγήματα τοῖς ἐν Σικελίᾳ βαρβάροις διατρανώσειας, μηδ' ἔκπυστα θείης ὅσα οἱ ἐκ σφῶν ἐπιστρατεύσαντες Ἕλλησι, καθ' Ἑλλήνων ἐμεγαλούργησαν, ἵνα μὴ χοροὶ στῶσι καὶ παιᾶνες ᾀσθῶσι, καὶ πλείους κατάρωσιν οἱ διάφοροι. Βραχύ τι ἐπίμεινον. Ἀλλοπρόςαλλος ἡ μάχη, πεττευτὰ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ νίκη ἐπαμείβεται ἄνδρας. Οὐδ' Ἀλεξάνδρῳ φασὶ τὰ ἐπὶ πᾶσιν ἀπρόςκοπα, οὐδ' ἀδιάπτωτος ἡ τύχη παράπαν τοῦ Καίσαρος.»

Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν Μιχαὴλ Χωνιάτην. Ὅσον εὐγενεῖς, ὅσον ζωηραὶ καὶ ἂν ἦσαν αἱ συγκινήσεις τὰς ὁποίας παρῆγεν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἡ θέα τῆς πόλεως τῆς ὁποίας ἤδη προΐστατο, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν δὲν ἐλησμόνει τὰ ἱερὰ καθήκοντα τὰ ὁποῖα ἦτο ἰδίως ἐπιτετραμμένος νὰ ἐκπληρώσῃ, στηρίζων τὴν πίστιν κατὰ τῶν ἀδιαλείπτων πειρασμῶν τῆς ἀδιαφορίας, τῆς ἀμαθίας, τῆς κακίας, παραμυθῶν συμφορὰς ἀναποσπάστους ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καθοδηγῶν καὶ νουθετῶν τὸν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένον πολυάριθμον κλῆρον. Καὶ ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν σωζομένων αὐτοῦ λόγων καὶ ὁμιλιῶν, διεξήγαγεν εὐγλώττως καὶ εὐλαβῶς τὰ ποικίλα ταῦτα ἔργα. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν καθαρῶς ἐκκλησιαστικὴν ἁρμοδιότητα. Ἡ ὁσημέραι αὔξουσα ἀνωμαλία τῶν πραγμάτων ἠνάγκασεν αὐτὸν πρὸς τούτοις νὰ συνηγορήσῃ μὲν παρὰ τοῖς ἰσχυροῖς τῆς γῆς ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐκείνης τῆς ὁποίας ἦτο ὁ ἐκ Θεοῦ τεταγμένος προστάτης καὶ κηδεμὼν, νὰ ὑπερμαχήσῃ δὲ ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ὡς στρατηγὸς, καθάπερ πάλαι ποτὲ ὁ Συνέσιος τῆς Κυρήνης, καὶ ὅπως ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς

τοσοῦτοι ἀρχιερεῖς ἐπρωταγωνίστησαν ὑπὲρ τῶν ποιμνίων αὐτῶν.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῆς περιφερείας αὐτῆς, τὸ ὅριον τῶν Ἀθηνῶν, ἐνέμετο τότε, ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, ποικίλα προνόμια. Δὲν ἀπελάμβανε μὲν πλήρη φόρων ἀτέλειαν, ὡς ἐῤῥέθη ὑπὸ νεωτέρων τινῶν, ἀλλ' ἦτο ἀπηλλαγμένη πάσης δικαιοδοσίας τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ στρατηγὸς οὗτος οὐ μόνον οὐδεμίαν δικαστικὴν ἠδύνατο νὰ ἐνασκήσῃ αὐτόθι ἐξουσίαν, ἥτις ὑπὸ μόνων τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως διεξήγετο, ἀλλὰ ἀπηγορευμένον ἦτο αὐτῷ καὶ νὰ εἰςέλθῃ ἁπλῶς εἰς τὸ τῶν Ἀθηνῶν ὅριον. Ὁ ἔγγειος φόρος (ἡ τοῦ κήνσου ἀπαίτησις, τὸ ἐγνωσμένον ἀκρόστιχον) ἦτο μέτριος· καὶ αὐταὶ δὲ αἱ ἔκτακτοι εἰςφοραί, αἱ πρὸς κατασκευὴν πολεμικῶν πλοίων ὁριζόμεναι, ἦσαν ἐλαφρότεραι τῶν ἐπιβεβλημένων εἰς τὰ ὅρια Θηβῶν καὶ Εὐρίπου. Δυςτυχῶς τὰ προνόμια ταῦτα πολλάκις παρεβιάζοντο ὑπὸ τῶν ἐν Θήβαις ἑδρευόντων στρατηγῶν, καὶ μάλιστα καθ' οὓς εὑρισκόμεθα χρόνους, ὅτε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὴ κυβέρνησις ὀλίγον ἠδύνατο νὰ ἐπιτηρῇ καὶ νὰ συνέχῃ τοὺς κατὰ τὰς ἐπαρχίας ὑπαλλήλους αὐτῆς. Προςφάτως ἔτι τὸ ὅριον Ἀθηνῶν ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ τρὶς κατ' ἐπανάληψιν, λόγῳ κτίσεως πλοίων, εἰςφορὰς πολὺ βαρυτέρας τοῦ ὁρίου τῶν Θηβῶν καὶ τοῦ ὁρίου Εὐρίπου. Πλὴν τούτου ὁ στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος, προφασιζόμενος τὴν προςκύνησιν τῆς ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς ἀκροπόλεως Θεομήτορος, εἰςήρχετο εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ στρατιᾶς ὁλοκλήρου ἀκολούθων, οἵτινες οὐ μόνον ἐτρέφοντο ὑπὸ τῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ μισθὸν ἀπῄτουν παρ' αὐτῶν ὑπέρογκον. Ὁ δὲ στρατηγὸς ἔχων συνεργοὺς τοὺς κακοηθεστέρους τῶν ἐγχωρίων κηφήνων, ἐφυλάκιζε καὶ ἐφορολόγει τοὺς εὐπορωτέρους τῶν κατοίκων, ἄλλους μὲν διότι δὲν προϋπήντησαν αὐτόν, ἄλλους δὲ δι' ἄλλας αἰτίας. Καὶ ἔπειτα ψηφίσας βαρύτατον γενικὸν φόρον, ἀπήρχετο καταπιέζων πάλιν καθ' ὁδὸν τοὺς κατοίκους, καὶ διαρπάζων πᾶν τὸ προςτυχόν. Ἐνώπιον τοιούτων ἀδικημάτων πολλάκις ἐπαναληφθέντων, ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης δὲν ἐνόμισεν ὅτι εἱμπορεῖ νὰ σιωπήσῃ. Καὶ ἀφοῦ εἰς μάτην ἐζήτησε τὴν θεραπείαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν στρατηγῶν τῆς Ἑλλάδος, διενήργησεν ἀναφορὰν τῶν κατοίκων πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα τῷ **1198**, ἢ ὑπομνηστικόν, ὅπως τότε ἐλέγετο, τὸ ὁποῖον αὐτὸς συνέταξε καὶ

δι' οὗ ἐπεκαλέσατο τὴν μεσολάβησιν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς πρὸς κατάπαυσιν τοῦ δεινοῦ. Τὸ ὑπομνηστικὸν τοῦτο εἶναι γεγραμμένον μετὰ πολλῆς μὲν εὐλαβείας, μετὰ πολλοῦ δὲ ἅμα θάῤῥους μαρτυροῦντος τὸν γενναῖον καὶ ἀνεξάρτητον χαρακτῆρα τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ ἀνδρός. «Εἰς τί γοῦν ἡ τοιαύτη ἀπώλεια ἡμῶν, Δέσποτα ἡμῶν ἅγιε, ἐπιφέρει ἐν ἐπιλόγῳ τὸ ὑπομνηστικὸν, τοῦ δημοσίου μηδὲν ἐντεῦθεν κερδαίνοντος, μᾶλλον μὲν οὖν ζημιουμένου, δι' ὧν κατὰ βραχὺ μεταναστεύουσιν οἱ πλείους ἡμῶν, καὶ ἐρημοῦται ὅσον ἤδη ἡ χώρα ἡ ἡμετέρα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ κολοβοῦται τὸ ἐγνωσμένον ἀκρόστιχον; Διὰ τοῦτο ὀλίγα ὧν πάσχομεν ἀνενεγκόντες δεόμεθα τῆς φιλανθρωποτάτης ἁγίας βασιλείας σου γενέσθαι καὶ ἐφ' ἡμῖν ἔλεος, καὶ κοπάσαι ποτὲ τὸν κατακλυσμὸν τῶν ἐπηρειῶν . . . . . (ἐνταῦθα ὁρίζονται διὰ μακρῶν καὶ ἀκριβῶς ὅσα παρεκαλεῖτο νὰ διατάξῃ ὁ βασιλεὺς πρὸς σωτηρίαν τοῦ ὑπηκόου καὶ τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ ἔπειτα ἐπέρχεται τὸ τέλος τῆς ἀναφορᾶς οὕτως ἔχον). Καὶ τούτων γενομένων σωζοίμεθ' ἂν ἡμεῖς, σώζοιτο δ' ἂν καὶ τῷ δημοσίῳ τὰ ἐξ ἡμῶν συνεισφερόμενα· καὶ σωζόμενοι οὐ παυσαίμεθα τοῦ ὑπερεύχεσθαι τῆς ἁγίας βασιλείας σου, ἧς ὡς ἀνάξιοι δοῦλοι τολμήσαντες ἐδεήθημεν.»

Πολὺ ὅμως ὑποπτεύομεν ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ἐν τῇ προθυμίᾳ αὐτοῦ τοῦ νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν πόλιν ταύτην πάσης καταπιέσεως, ἐνέπεσεν εἰς ὑπερβολάς τινάς. Διότι ὅταν λέγῃ ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ ὑπομνηστικοῦ ὅτι ὡς ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐκείνων ἐπηρειῶν τὸ ὅριον τῶν Ἀθηνῶν κινδυνεύει νὰ ἀποβῇ *Σκυθικὴ ἐρημία*· καὶ ἐν ἑτέρῳ λόγῳ ἐγκωμιαστικῷ εἰς τὸν βασιλέα Ἰσαάκιον τὸν Ἄγγελον, ἀξιοῖ ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν κατήντησε νὰ μὴν εὐπορῇ νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν βασιλέα οὐδὲ τὸν νενομισμένον χρυσοῦν στέφανον· ὅτι κατέστη ἀχρήματος καὶ πενιχρὰ, καὶ ὅτι θέλει παντάπασιν ἐξαφανισθῇ, ἐὰν δὲν λάβῃ ἀνακούφισίν τινα διὰ τῆς μεγαλουργοῦ καὶ πλουτοδότιδος δεξιᾶς τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος, λέγει πράγματα δυσκόλως συμβιβαζόμενα πρὸς τὰς ἄλλας εἰδήσεις ὅσας ἔχομεν περὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς ἀμέσως ἑπομένους χρόνους. Πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὡς τεκμήριον τῆς εὐπορίας καὶ τῆς πολυανθρωπίας

τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὴν τριςκαιδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἠδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ ἀφ' ἑαυτῆς κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν συντήρησιν μιᾶς τῶν μεγαλοπρεπεστέρων αὐλῶν καὶ τῶν ἰσχυροτέρων κυβερνήσεων ἐξ ὅλων ὅσαι προέκυψαν ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας, τῆς αὐλῆς καὶ τῆς κυβερνήσεως τῶν δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητον καὶ δὲν ἤθελεν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῇ ἐὰν ἐξελαμβάνομεν κατὰ γράμμα τὰς μεμψιμοιρίας τοῦ ὑπομνηστικοῦ καὶ τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ πρὸς τὸν Ἰσαάκιον λόγου.

Κατ' αὐτὸ δ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος 1198 καθ' ὃ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαὴλ τοσοῦτον ἐκθύμως ὑπερεμάχει ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς Μητροπόλεως αὐτοῦ, πολλὴν ᾐσθάνθη θλίψιν μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς ὃν εὐλόγως ὑπελάμβανεν ὡς τὸ πρότυπον τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ γνησίου ἑλληνισμοῦ. Ἡ μονῳδία ἣν τότε ἔγραψεν εἰς τὸν ἁγιώτατον Θεσσαλονίκης κύριον Εὐστάθιον, εἶναι ἴσως τὸ κάλλιστον τῶν δειγμάτων τοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀρξαμένου συνδυασμοῦ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου περί τε τὰ διανοήματα καὶ τὰ αἰσθήματα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἔλαβεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μιχαὴλ εὐκαιρίαν νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ὠφελεῖτο μέχρι λόγων μόνον ψιλῶν ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν προπατόρων ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ ἐν ἔργοις ἐμιμεῖτο τὰς ἀρετὰς αὐτῶν. Ἡ πολιτικὴ ἀναρχία ἣν εἴδομεν ἐπικρατήσασαν ἐπὶ Ἀλεξίου Γ'. εἴς τε τὰς ἀσιανὰς ἐπαρχίας καὶ τὰς βορειοτέρας εὐρωπαϊκάς, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ μεταδοθῇ καὶ εἰς τὰς κυρίως ἑλληνικὰς χώρας. Ἠξεύρομεν ἤδη ὅτι ἐπὶ τοῦ Βλαχοβουλγαρικοῦ πολέμου ὁ βαθύπλουτος πρωτοστράτωρ Μανουὴλ Καμύτζης ἐπεχείρησε νὰ ἱδρύσῃ ἀνεξάρτητον ἑαυτῷ κράτος ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀπέτυχεν. Ἄλλοι ὅμως μικρότεροι δυνάσται κατέλαβον οὐκ ὀλίγα τῆς Ἑλλάδος μέρη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ τὰ πρῶτα τῆς τριςκαιδεκάτης, διατελοῦντες σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Εἰς τὰ ὄρη τῆς ἀρχαίας Δολοπίας ἦρχεν Ἀγραφιώτης τις πολέμαρχος, περὶ τοῦ ὁποίου πλειότερα δὲν γνωρίζομεν. Ἀλλ' ὀνομαστότερος ἀπέβη ὁ δεσπότης Λακεδαίμονος Λέων Χαμάρετος. Τῆς Μεσσηνίας κύριος ἦτο ὁ Θεόδω-

ρος Μελισσηνὸς, συγγενὴς τῶν Κομνηνῶν ἐκ κηδεστίας. Ἰσχυρότατος δὲ καὶ τολμηρότατος τῶν ἐγχωρίων τούτων ἡγεμονίσκων ὑπῆρξεν ὁ ἄρχων τοῦ Ναυπλίου Σγουρός. Ὁ πλούσιος οὗτος εὐπατρίδης εἶχεν, ἔτι ἐπὶ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου πιθανώτατα, καταστῆ κύριος τῆς πόλεως ἐκείνης. Ἀντὶ νὰ καταπολεμηθῇ ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, διετέλει ἐξ ἐναντίας εἰς φιλικὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις ἐπὶ τοσοῦτον ὥςτε ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν στρατηγῶν Ἑλλάδος εἰςέπραξε καὶ ἐξ Ἀθηνῶν ποσότητά τινα χρηματικὴν λόγῳ κατασκευῆς πλοίμων. Τὴν δὲ ἀρχὴν αὐτοῦ ἐκληρονόμησεν ὁ υἱός του Λέων, ὅςτις κατ' ἀρχὰς ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν τοῦ Ναυπλίου ἡγεμονίαν, μετ' οὐ πολὺ ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ δεσπόσῃ ἁπάσης τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς μέσης Ἑλλάδος. Τῷ 1202 κατέλαβε δι' ἀπάτης μὲν τὸ Ἄργος, διὰ ληστρικῆς δὲ ἐπιδρομῆς καὶ αὐτὴν τὴν Κόρινθον. Ὁ αὐτόθι μητροπολίτης Νικόλαος εἶχε φαίνεται κατ' ἀρχὰς ἀντιπράξει εἰς αὐτόν. Ἔπειτα ὅμως ὑπέκυψεν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἐξιλέωσε τὸν ἄνδρα διὰ τῶν φιλικῶν αὐτοῦ τρόπων. Ἀλλ' ὁ Λέων Σγουρὸς ἦτο φιλόδοξος ἅμα καὶ ἄπιστος ἄνθρωπος· ἀφοῦ ἐπροςποιήθη ὅτι ἐλησμόνησε τὴν προηγηθεῖσαν διχόνοιαν καὶ ἐκάλεσε τὸν μητροπολίτην εἰς γεῦμα, αἴφνης ἐτύφλωσεν αὐτὸν καὶ κατὰ τῶν σκοπέλων κατεκρήμνισεν. Οὕτω δὲ ἀσφαλίσας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς χερσονήσου, ἐπεχείρησε δεινὴν τῆς χώρας λεηλασίαν· καὶ ἤδη ἔχων ὡσαύτως στόλον ὑφ' ἑαυτὸν, ἐξῆλθεν εἰς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα καὶ ἀπεφάσισε πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὰς Ἀθήνας. Ὁπόσον εὐχερῶς ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τοῦτο ἀπεδείχθη ἐκ τῆς εὐκολίας μεθ' ἧς εἶχε γίνει κύριος τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Κορίνθου, μετ' ὀλίγον δὲ εἰςήλασε καὶ εἰς αὐτὰς τὰς Θήβας. Ἀλλ' ἐν Ἀθήναις ἀντιπαρέστη κατ' αὐτοῦ ἀνὴρ γενναῖος ἅμα καὶ συνετός. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μιχαὴλ, καλέσας τοὺς κατοίκους εἰς τὰ ὅπλα, ἀνῆλθε μετ' αὐτῶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, διότι ἡ κάτω πόλις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνθέξῃ, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀσφαλεστέρου ἐκείνου χώρου ἠγωνίσθη δι' εἰρηνικῶν λόγων νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Σγουρὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν βουλευμάτων του. Παρέστησεν αὐτῷ ὁπόσον ἀσεβὴς μὲν ἦτο ἐν γένει ἡ μεταξὺ χριστιανῶν γενομένη αὕτη ἀδελφοκτονία, ὁπόσον ἄδικος δὲ ἡ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν προςβολή. Κατὰ

τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Κορινθίων ἠδύνατο ἴσως νὰ ἔχῃ αἰτιάσεις τινάς, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι οὐδεμίαν ἔδωκαν αὐτῷ ἀφορμὴν δυςαρεσκείας. Ἐπὶ τέλους ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ τὰς προτέρας φιλικὰς σχέσεις, ὅτε ὁ μὲν Σγουρὸς ἔλεγε τὸν ἀρχιεπίσκοπον πατέρα, ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος ἐκαυχᾶτο ὀνομάζων αὐτὸν ἐν πνεύματι υἱόν. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος παρέμεινεν ἀδυςώπητος· καὶ ἐπειδὴ εἶχεν ἀνάγκην αἰτίας τινός, ἀπήτησε τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν νεανίου Ἀθηναίου, τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ θανατώσῃ, δὲν ἠξεύρομεν τίνος ἕνεκα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ νέος αὐτὸς ἦτο αἴσχιστον ἀγγεῖον, καὶ ὅτι ὄχι μόνον πολλοὺς τῶν πολιτῶν εἶχεν ἀδικήσει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἱεράρχην ἄλλοτε ἐξύβρισεν· ὥςτε πᾶς ἄλλος ἤθελε προθύμως παραδώσει αὐτόν. Ἀλλ' ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀπεποιήθη τὴν παράδοσίν του, διότι ἐπρέσβευεν ὅτι δὲν ἔπρεπεν ἄκριτος νὰ θανατωθῇ, καὶ διότι ἤξευρεν ὅτι ἡ περὶ αὐτοῦ ἀπαίτησις εἶναι πρόφασις ἁπλῆ, ἣν ἤθελε παρακολουθήσει ἑτέρα ἀξίωσις. Τότε ὁ Σγουρὸς προςέβαλε τὴν ἀκρόπολιν, ἐπιῤῥίπτων κατ' αὐτῆς βέλη παντοειδῆ· τότε ὅμως ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἀφοῦ ἐπεκαλέσατο τὴν θείαν δίκην κατὰ τοῦ αἰτίου τῶν κακῶν, ἀντέστη ἀπὸ τῶν τειχῶν διὰ παντοίων μηχανημάτων ἀμυντηρίων τε καὶ ἐπιθετικῶν. Ὁ δὲ Σγουρὸς ἀπελπισθεὶς νὰ κατισχύσῃ τοιούτου ἀντιπάλου, ἐπεχείρησε παντοίαν δῄωσιν τῆς κάτω πόλεως, ἐμπρήσας τὰς οἰκίας καὶ διαρπάσας τὰ κινητά. Ἔπειτα δὲ ἀνῆλθεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐκυρίευσεν εὐχερῶς τὰς Θήβας, διῆλθε τὰς Θερμοπύλας καὶ ὑπερβὰς τὴν Οἴτην εἰςήλασεν εἰς Λάρισσαν, ὥςτε ἐφαίνετο προωρισμένος νὰ κυριαρχήσῃ συμπάσης τῆς Ἑλλάδος.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα κατὰ τὰ πέντε τελευταῖα ἔτη τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, καὶ τὰ τέσσαρα πρῶτα τῆς τριςκαιδεκάτης. Ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐκάθητο ἀνὴρ μηδεμίαν ἔχων πολεμικὴν καὶ πολιτικὴν ἀρετήν. Ἡ κυβέρνησις, ἐὰν δύναται ποτὲ νὰ ὀνομασθῇ κυβέρνησις ἡ ἀφροσύνη καὶ ἡ ἀσωτεία, ἡ κυβέρνησις διεξήγετο ὑπὸ τῆς ἀσελγοῦς καὶ ἀσυνέτου βασιλίδος Εὐφροσύνης καὶ τοῦ ναυάρχου Μιχαὴλ Στρυφνοῦ, ὅςτις ἄλλον σκοπὸν δὲν εἶχεν εἰμὴ πῶς νὰ σφετερισθῇ ὅσον ἐνδέχεται πλειότερα χρήματα. Ὁ

στόλος ἐπωλήθη ἵνα πληρωθῇ τὸ βαλάντιον τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ· τὰ δὲ περιλιπόμενα τῆς ναυτικῆς δυνάμεως λείψανα ἐξεπέμποντο ἐπισήμως ἵνα διαπράξωσι πειρατείας, αἵτινες προεκάλουν πειρατείας ἄλλας τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Γενουαίων, καὶ λῃστρικὰς τῶν Τούρκων ἐπιδρομάς. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπεκράτει ἀδιάκοπος σχεδὸν ἀναρχία, τὴν ὁποίαν μετὰ κόπου περιέστελλεν ἡ ἐκ ξένων μισθοφόρων συγκειμένη αὐτοκρατορικὴ φρουρά. Οἱ αὐτόθι Ἐνετοὶ διετέλουν ἥσυχοι κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ συνέδραμον μάλιστα τὴν κυβέρνησιν νὰ περιστείλῃ τὰς πειρατείας τῶν Πισατῶν· ἀλλὰ παρεπονοῦντο ὅτι ἡ κυβέρνησις ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν φόρους παρὰ τὰ συντεθειμένα προνόμια, ὅτι προστατεύει μᾶλλον τοὺς Γενουαίους καὶ ἐν γένει δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ σκανδαλίζωνται διαλογιζόμενοι ὁπόσον εὐχερὴς ἦτο ἡ κατάλυσις τῆς ἀσθενοῦς ταύτης βασιλείας καὶ ὁ ὁλοσχερὴς σφετερισμὸς τῶν ὑπ' αὐτὴν τεταγμένων πλουσίων καὶ ἐμπορικῶν χωρῶν, καθ' ὅσον μάλιστα ἐμάνθανον καθεκάστην τί συνέβαινεν εἰς τὰς χώρας ταύτας. Ἡ μεγάλη νῆσος Κύπρος, εἶχεν ἤδη ὑποκύψει ὑπὸ τὴν φραγκικὴν κυριαρχίαν· ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡ περὶ Τραπεζοῦντα χώρα, καὶ ὁ Πόντος, καὶ ἡ Παφλαγονία, εἶχον ἀποσπασθῇ ἀπὸ τοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ἀνδρονίκου, διὰ τῆς ἰσχυρᾶς προστασίας τῆς θείας του, τῆς βασιλίδος τῆς Γεωργίας Θάμαρ· ἐν Καρίᾳ δὲ ἐστασίασεν ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος Κομνηνός. Ἀφ' ἑτέρου ἐν Εὐρώπῃ ἡ Βλαχοβουλγαρικὴ ἐπανάστασις ἐθριάμβευσε, καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῶν φυλῶν ἐκείνων ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Πρὸ μικροῦ δὲ εἴδομεν ὅτι καὶ ἐν ταῖς κυρίως ἑλληνικαῖς χώραις οἱ Χαμάρετοι, οἱ Σγουροὶ καὶ ἄλλοι ἵδρυσαν ἰδίας δυναστείας. Ὁ βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς ἔπνεε προδήλως τὰ λοίσθια. Ναὶ μὲν ἐσώζοντο εἰσέτι λείψανά τινα τῆς ἀρχαίας καὶ ἐνδόξου αὐτοῦ στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, οἱ Βρανάδες, οἱ Βατάτσαι, οἱ Παλαιολόγοι, οἱ Λασκάρεις, ἐξ ὧν ὁ νέος καὶ ἀνδρεῖος Θεόδωρος εἶχε προσφάτως συζευχθῇ τὴν μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀλεξίου Γ'. χηρεύσασαν· ἀλλ' οἱ ἄνδρες οὗτοι στερηθέντες τοῦ κυριωτάτου αὐτῶν ἐρείσματος, τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἄλλοτε ἀκμάσαντος βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ, ὡμοίαζον ὡσεὶ κεφαλαὶ ἄνευ σώματος. Ὁ δ' ἐν τῇ Εὐρώπῃ προκύψας νέος ἑλληνισμὸς τοῦ

ὁποίου ἀντιπρόςωποι δύνανται νὰ λογισθῶσιν οὐ μόνον ὁ Εὐστάθιος καὶ οἱ Χωνιάται, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντες ἰθαγενεῖς δυνάσται, εἶχε μὲν ἀρχίσει νὰ κινῆται, ἐνεργῶν ὅμως ἄνευ ἑνότητος καὶ ἄνευ τῆς προςηκούσης ἐμπειρίας, συνετέλει μᾶλλον εἰς τὴν αὔξησιν τῆς γενικῆς παραλυσίας ἢ εἰς τὴν τῶν πραγμάτων ἀνόρθωσιν· ὥςτε κορυφωθείσης τῆς παραλυσίας ἐκείνης, ἡ ἐλαχίστη ἀνέμου πνοὴ ἤρκει τῇ ἀληθείᾳ ἵνα ἐπαγάγῃ τὴν πτῶσιν τοῦ κράτους.

Ἔπνευσε δὲ ἀπὸ δυσμῶν καταιγὶς σφοδροτάτη, ἥτις εἶναι εὐεξήγητος. Εἶναι ἆρά γε ἀνάγκη νὰ ἐνθυμίσωμεν ἐνταῦθα τὴν διαρκῆ καὶ ἀδυςώπητον τῆς δύσεως πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς ἐχθροπάθειαν, ἥτις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἀποβῇ τολμηροτέρα ὡς ἐκ τῆς πρὸ μικροῦ ἐκτεθείσης καταστάσεως τῶν πραγμάτων; Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, ὅπως πολλάκις συμβαίνει ἐπὶ τοιούτων κρίσεων, ἐπῆλθε καὶ τότε παράδοξός τις συνδρομὴ περιστάσεων ἐπιτηδείων νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν καταστροφήν. Τῷ 1198 προεχειρίσθη ἀρχιερεὺς Ῥώμης εἷς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ἀνελάμβανον ἐκ διαλειμμάτων νὰ προαγάγωσι τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ περὶ ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς ἀρχῆς βουλεύματος, τοῦ ἀείποτε μὲν ὑπὸ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας βυσσοδομουμένου, ἀλλ' ἐπιδιωκομένου ἄλλοτε μὲν νωθρότερον, ἄλλοτε δὲ δραστηριώτερον. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ μεγαλουργὸς Ἰννοκέντιος Γ'. Συγχρόνως σχεδὸν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐρρίκου Ϛ'. τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Φριδερίκου Α'. Βαρβαρόσσα, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Γερμανίας, ὁ ἕτερος τούτου υἱὸς Φίλιππος, ὅςτις ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου Εἰρήνην, τὴν κατ' ἀρχὰς μνηστευθεῖσαν μετὰ τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου τῆς Σικελίας· ὥςτε ὁ ἐκπεσὼν τοῦ θρόνου Ἰσαάκιος ἔλαβεν οὕτω προστάτην ἕνα τῶν ἰσχυροτέρων δυναστῶν τῆς Εὐρώπης. Καὶ περὶ τοὺς αὐτοὺς ὡςαύτως χρόνους προήχθη εἰς τὸ ὕπατον τῆς ἐνετικῆς πολιτείας ἀξίωμα ὁ δόγης Ἐρρῖκος Δάνδολος, ὅςτις ἦτο μὲν ἤδη ἀνὴρ ἐνενηκοντούτης καὶ σχεδὸν τυφλὸς, ἀλλ' ἐνταὐτῷ φιλόδοξος, πανοῦργος, ἐπιτηδειότατος. Γινώσκων κάλλιστα τὴν ἀθλίαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάστασιν, ὁ Δάνδολος ἐβουλεύθη πρὸ καιροῦ τὴν κατάλυσιν αὐτοῦ. Παρεκτὸς δὲ τῶν πολιτικῶν λόγων εἶχε

καὶ προςωπικὴν ἀφορμὴν μίσους κατὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς· διότι ἀποσταλεὶς πρό τινων ἐνιαυτῶν πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ἐτοποθετήθη ἐξεπίτηδες τοιουτοτρόπως ὑπὸ τῶν αὐλικῶν ἀπέναντι κατόπτρου, ἐν ᾧ συνεκεντροῦντο αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες, ὥςτε οἱ προςβληθέντες ὀφθαλμοί του ἐστερήθησαν παντελῶς σχεδὸν τὴν ὁρατικὴν αὐτῶν δύναμιν. Ἴδωμεν νῦν πῶς τὰ ποικίλα ταῦτα καὶ πολλάκις ἀντίθετα πάθη καὶ συμφέροντα συνεδυάσθησαν καὶ συνέπραξαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς καταλύσεως τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους.

Ἅμα ἀρχιερατεύσαντος τοῦ Ἰννοκεντίου Γ΄. ὁ Ἀλέξιος Γ. ὅςτις ἐγίνωσκε τὸν νέον ἀρχιερέα παντοδύναμον ὄντα παρὰ τῷ Φιλίππῳ τῷ βασιλεῖ Γερμανίας, συνεχάρη αὐτὸν διὰ πρεσβείας, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν πλούσια δῶρα, καὶ τὸν προςεκάλεσε νὰ ἀποστείλῃ ἀποκρισιαρίους εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἰννοκέντιος ἀπεκρίθη ἀμέσως διὰ τῆς ἀποστολῆς δύο πρέσβεων, ἀπαιτῶν ὅμως ὥςτε ἡ ἐκκλησία ἡ ἀνατολικὴ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἑνότητα τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου, ὡς θυγάτηρ πρὸς μητέρα, καὶ ἀπειλῶν ὅτι ἄλλως θέλει ἀναγκασθῆ νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ δικαστικὴν ἐξουσίαν. Τὰ αὐτὰ δὲ περίπου ἔγραφε καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην Ἰωάννην Ι΄. τὸν Καματηρόν, ὅςτις εἶχε τότε διαδεχθῆ τὸν πρὸ μικροῦ θανόντα Γεώργιον Β΄. Ξιφιλῖνον. Ὁ Ἀλέξιος Γ΄. δὲν ἤθελε διστάσει νὰ προςοικειωθῇ διὰ πάσης θυσίας τὴν εὔνοιαν τοῦ Ἰννοκεντίου Γ΄., ἀλλὰ ἤξευρεν ὅτι ἅμα ἀνεγνώριζε τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης ἤθελεν ἐγκαταλειφθῆ παρὰ πάντων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενος δὲν ἐπρόδωκε κατὰ τοῦτο τοὐλάχιστον τὴν αὐτονομίαν τῆς ἀνατολῆς. Καὶ μετὰ πλείστης μὲν μετριοπαθείας καὶ ἐπιτηδειότητος, ἀπέκρουσεν ὅμως κατ' οὐσίαν τὰς ἀποτόμους ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, διὰ τοῦ λόγου πρὸ πάντων, ὅτι πᾶσαι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἕνα μόνον ἀναγνωρίζουσι ποιμένα καὶ μίαν κεφαλήν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰννοκέντιος ἤλεγξε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Ἀλέξιον ἐπὶ ἀμελείᾳ περὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἁγίου τάφου ἄμυναν, ὁ βασιλεὺς ἀπεκρίθη ὡς πρὸς τοῦτο, ὅτι παρέσχε πάντα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τοὺς σταυροφόρους, καὶ ὅτι αὐτοὶ ἀπεναντίας εἶναι ἄξιοι τῆς μομφῆς τοῦ πάπα, διότι ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι μά-

χονται ὑπὲρ τοῦ Σωτῆρος καταπατοῦσι πάντα θεῖον νόμον. Ἡ ἀλληλογραφία λοιπὸν αὕτη ἥτις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον, δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ παροξύνῃ τὴν μεταξὺ Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐχθροπάθειαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Ἰννοκέντιος Γ'. περιῆλθεν ἐνταὐτῷ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν νέον ἡγεμόνα τοῦ Βλαχο-βουλγαρικοῦ κράτους. Εἰς τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ ἐπιθυμία ἣν εἶχεν ὁ Ἰωαννίσης νὰ νομιμοποιήσῃ τὸ στέμμα αὐτοῦ καὶ νὰ ἐπικυρωθῇ ὡς γνήσιος διάδοχος τῶν ἀρχαίων τῆς Βουλγαρίας βασιλέων. Καὶ ἡ μὲν συμπλήρωσις τοῦ μηχανήματος τούτου δὲν ἐγένετο εἰμὴ μετὰ πενταετίαν ὅλην· διότι μόλις κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1203 εἰσῆλθεν εἰς Τέρνοβον ὁ καρδινάλιος Λέων, ὅςτις, ἀφοῦ τὴν 7 νοεμβρίου προεχειρίσατο πατριάρχην Βουλγαρίας τὸν ἀρχιεπίσκοπον αὐτῆς Βασίλειον, ἔπειτα τὴν ἐπιοῦσαν ἔστεψε βασιλέα τὸν Ἰωαννίσην. Ἀλλ' αἱ ἐν τῷ μεταξὺ ἀδιακόπως σχεδὸν διεξαγόμεναι μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Ῥώμης συνεννοήσεις, δὲν συνετέλεσαν βεβαίως εἰς τὸ νὰ κατευνάσωσι τὴν προαιώνιον ἔριν, ἥτις ἐπλησίαζεν ἤδη εἰς τὴν κρίσιν αὐτῆς.

Τῳόντι ὁ Ἰννοκέντιος Γ'. ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ἐνήργει τὰ προεκτεθέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἀφ' ἑτέρου ἐνόμισε πρόςφορον νὰ προκηρύξῃ νέαν σταυροφορίαν πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ὅλως σχεδὸν ἀπολεσθέντων ἁγίων τῆς Παλαιστίνης τόπων. Ἠξεύρομεν ἤδη ὅτι πᾶσα σταυροφορία, καθὸ περιβεβλημένη χαρακτῆρα ἱερόν, διετέλει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, καὶ συνετέλει οὕτω εἰς τὴν ἐνίσχυσιν οὐ μόνον τῆς πνευματικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς κοσμικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, αἱ περιστάσεις τῆς Συρίας ἦσαν ἐπιτηδειόταται νὰ προκαλέσωσι νέαν τῆς Εὐρώπης ἐπιστρατείαν. Ὁ μέγας Σαλαδδὶν εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1193, οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ διαιρέσαντες τὸ κράτος μεταξύ των περιῆλθον εἰς διενέξεις. Τῷ 1197 ἀπεβιβάσθη εἰς Συρίαν στρατὸς γερμανικός, ὅςτις ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν ἄπρακτος διά τε τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀντιζηλίαν τῶν περιλιπομένων ἐν Συρίᾳ βαρώνων, καὶ μάλιστα διὰ τὸν ἐπελθόντα θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Ἐρρίκου Ϛ', ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου οἱ Γερμανοὶ μεγιστᾶνες ἔσπευσαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ

ἴδια, ἵνα ὑπερασπισθῶσι τὰ δίκαια καὶ τὰ κτήματά των κατὰ τὰς ἀνωμαλίας αἵτινες προέκυψαν ἤδη ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν. Τότε ὁ Ἰννοκέντιος Γ'. ἐστράφη πρὸς τὴν Γαλλίαν ἰδίως καὶ δι' ἐπιστολῶν καὶ ἀποστόλων κατώρθωσε τῷ 1199 νὰ συγκροτήσῃ αὐτόθι πρὸ πάντων τὴν στρατιὰν, ἥτις ἔμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν λεγομένην *τετάρτην σταυροφορίαν*.

Ἐκ τῶν πολλῶν ἡγεμόνων καὶ ἱππέων ὅσοι τότε ἐσταυροφόρησαν οἱ μᾶλλον ὀνομαστοὶ γενόμενοι ὑπῆρξαν· ὁ Κόμης Φλανδρίας Βαλδουΐνος, ὁ προχειρισθεὶς βραδύτερον αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως· ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφεῤῥατικὸς, ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τῶν γνωστῶν ἤδη εἰς ἡμᾶς Ῥεναιρίου καὶ Κοῤῥάδου, ὅςτις προεχειρίσθη ὕπατος ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας· ὁ συγγενὴς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Κόμης Λουδοβῖκος Βλεσσῶν, καὶ ὁ γενναῖος Οὔγων κόμης τοῦ Ἁγίου Παύλου, οἵτινες μετὰ τοῦ Βαλδουΐνου ἀπετέλουν τοὺς ἐπισημοτάτους τῶν ὑποστρατήγων τοῦ Βονιφατίου· ὁ στρατάρχης Καμπανίας Γοδοφρέδος Βιλλεαρδουΐνος, ὅςτις συνέταξε περιγραφὴν τῆς ἐκστρατείας ταύτης λόγου ἀξίαν· ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν κομήτων τῆς Καμπανίας Γουλιέλμος Σαμπλίττης, ὁ πρῶτος τῆς Πελοποννήσου κυριάρχης γενόμενος· ὁ Ὄθων Λαρόσης, τοῦ ὁποίου ὁ οἶκος ἐπέπρωτο νὰ ἄρξῃ ἐπὶ ὅλην ἑκατονταετηρίδα περίπου τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ πορευθῶσιν εἰς Αἴγυπτον (ἀπὸ τῆς ὁποίας ἔμελλον νὰ ἀρχίσωσι τὸ κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἐπιχείρημα) διὰ θαλάσσης, καὶ ἐπὶ τούτῳ νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς ἐνετικῆς πολιτείας. Ὅθεν περὶ τὰ μέσα φεβρουαρίου τοῦ 1201 ἀφίκετο εἰς Ἐνετίαν πρεσβεία τῶν σταυροφόρων, ἧς προΐστατο ὁ Βιλλεαρδουΐνος, καὶ ἥτις συνωμολόγησε πρὸς τὸν δόγην Ἐῤῥῖκον Δάνδολον τὴν ἀκόλουθον συνθήκην. Ὁ μὲν δόγης ὑπέσχετο νὰ παράσχῃ τὰ πλοῖα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς μεταφορὰν 4500 ἱππέων, 9,000 ἀκολούθων, καὶ 20 χιλιάδων πεζῶν, νὰ ἀναλάβῃ τὴν τροφοδοσίαν τοῦ στρατοῦ ἐπὶ ἓν ἔτος, νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν χρῆσιν τοῦ στόλου ἐπὶ ἓν ὡσαύτως ἔτος, καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐπιχείρημα διὰ 50 γαλερῶν ἤτοι πολεμικῶν πλοίων. Οἱ δὲ σταυροφόροι ἀνέλαβον νὰ πληρώσωσιν εἰς τὴν ἐνετικὴν πολιτείαν 85,000 μάρκας ἀργύρου (ἤτοι περὶ τὰ τέσ-

σάρα καὶ ἥμισυ ἑκατομμύρια δραχμῶν) εἰς τέσσαρας δόσεις μέχρι τέλους ἀπριλίου 1202, ὅτε ἠλπίζετο ὅτι θέλουσι παρευρεθῆ εἰς Ἐνετίαν ἅπαντες οἱ μαχηταὶ, ἵνα δυνηθῶσι νὰ ἐκπλεύσωσι περὶ τὰ τέλη ἰουνίου. Πᾶσαι αἱ κατακτήσεις καὶ πᾶσαι αἱ λεῖαι ἔμελλον νὰ διανεμηθῶσιν εἰς δύο ἴσα μερίδια μεταξὺ τῶν δύο συμβαλλομένων μερῶν. Διαιτηταὶ ἔμελλον νὰ συμβιβάζωσι τὰς ἐνδεχομένας διενέξεις· ὡρίσθη δὲ ἡ σύμβασις νὰ διακοινωθῇ εἰς τὸν πάπαν.

Ὅτι ὁ Δάνδολος συνωμολόγησε τὴν συνθήκην ταύτην οὐχὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ τὴν ἐκτελέσῃ εἰλικρινῶς, οὐχὶ δηλαδὴ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ μεταφέρῃ τοὺς σταυροφόρους εἰς Αἴγυπτον, συνάγεται ἐν μέρει ἐκ τοῦ ὑπερόγκου χρηματικοῦ ποσοῦ τὸ ὁποῖον παρ' αὐτῶν ἀπήτησεν. Ἵνα πεισθῶμεν ὁπόσον τὸ ποσὸν τοῦτο ἦτο τῳόντι ὑπερβολικὸν, ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας ὁ μὲν δοὺξ τῆς Νορμανδίας Ῥοβέρτος ὑπεθήκευσεν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γουλιέλμον τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας, ὁλόκληρον τὸ δουκάτον τῆς Νορμανδίας ἐπὶ πέντε ἔτη διά μόνας δέκα χιλιάδας μάρκας· τὸ δὲ δουκάτον Βουϊλλῶνος καὶ ἡ Κομητεία Μαρκίας ἐπωλήθησαν τὸ μὲν διὰ 4,000 μάρκας, ἡ δὲ διὰ 6,000. Τὰ χρήματα λοιπὸν ἦσαν τότε ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ τοσοῦτον ἔτι σπάνια, ὥστε ὁ Δάνδολος ἐδύνατο νὰ ἦναι ἐκ προοιμίου σχεδὸν βέβαιος ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν θέλουσι δυνηθῆ νὰ πληρώσωσι τὰς 85,000 μάρκας. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, ὀλίγον ἀφοῦ διεπραγματεύθη τὴν προαναφερθεῖσαν συνθήκην, ὁ δόγης τῆς Ἐνετίας ἐξέπεμψε πρὸς τὸν Μαλὲκ-Ἀδὲλ, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Σαλαδδὶν, τὸν κατορθώσαντα τότε νὰ λάβῃ ἅπαν τὸ κράτος αὐτόθι, δύο πρέσβεις δι' ὧν συνωμολόγησε τῇ 13 μαΐου 1202 συνθήκην, δυνάμει τῆς ὁποίας οὐ μόνον παρεχωροῦντο εἰς τοὺς Ἐνετοὺς πολλὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ προνόμια, καὶ ἰδίως ὁλόκληρον τῆς πόλεως ταύτης τμῆμα, ἀλλὰ καὶ πλήρης ἐπηγγέλλετο ἀσφάλεια ζωῆς καὶ περιουσίας εἰς πάντας τοὺς προσκυνητὰς ὅσοι ἤθελον ἐπέλθει μετὰ Ἐνετῶν εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον. Ἐννοεῖται ὅτι μετὰ τὴν συνθήκην ταύτην οἱ Ἐνετοὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μετακομίσωσι τοὺς σταυροφόρους εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἡ ἐνετικὴ λοιπὸν πολιτεία ἔπραττεν ὡς πρὸς αὐτοὺς ὅ,τι ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς καὶ ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγε-

λος κατηγοροῦντο ὅτι ἔπραξαν ὡς πρὸς τὸν Κοῤῥάδον καὶ τὸν Φριδερῖκον Α'. Ἀλλ' οἱ μὲν βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὕτω πολιτευόμενοι εἶχον τοὐλάχιστον νὰ προτείνωσι πρὸς δικαιολογίαν αὐτῶν ὅσα παρὰ τῶν σταυροφόρων ἔπαθον, ἐνῷ ἡ ἐνετικὴ πολιτεία προέδιδεν ἀνθρώπους οἵτινες, οὐ μόνον οὐδὲν κακὸν ἐποίησαν εἰς αὐτήν, ἀλλ' ἀνελάμβανον καὶ νὰ τὴν πληρώσωσιν ὑπέρογκον ἀποζημίωσιν. Ἴδωμεν ἤδη πῶς ἐπολιτεύθη ὁ Ἰννοκέντιος Γ'.

Ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης ἐπεκύρωσε τὴν σύμβασιν τὴν γενομένην μεταξὺ Ἐνετίας καὶ σταυροφόρων, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι οὗτοι δὲν θέλουσι πολεμήσει κατὰ χριστιανῶν, περεκτὸς ἐὰν χριστιανοὶ διακωλύσωσι τὸ ἐπιχείρημα κακοβούλως, καὶ τότε ὅμως πάλιν δὲν ἐπετρέπετο νὰ πολεμηθῶσιν εἰμὴ τῇ συναινέσει τῶν συστρατευόντων ἀποστολικῶν ἐπιτρόπων. Ὁ πάπας λοιπὸν ἐφαίνετο ἐκ προοιμίου ἀπαγορεύων πᾶσαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχείρησιν. Πόθεν ὅμως ὁρμώμενος παρενέβαλεν ἐν τῇ κυρώσει αὐτοῦ τὸν προκείμενον ὅρον; Ἀκόμη οὐδεὶς εἶχε γίνει λόγος ὅτι ἡ ἐκστρατεία ἤθελε στραφῇ κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους· ἀκόμη ὅλος ὁ κόσμος ἐπίστευεν ὅτι ἡ σταυροφορία διενεργεῖται κατὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Συρίᾳ Μωαμεθανῶν, καὶ ὅτι ἔμελλε νὰ διαβῇ εἰς τὰς χώρας ἐκείνας κατ' εὐθεῖαν διὰ θαλάσσης, ὥστε δὲν προέκειτο νὰ διέλθῃ διὰ χριστιανικῆς τινος χώρας καὶ νὰ προκύψωσιν εἰς μέσον αἱ περιστάσεις τὰς ὁποίας τοσοῦτον προνοητικῶς προέβλεπεν ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης. Ἀλλ' ὁ Ἰννοκέντιος Γ'. εἶχε λάβει ἤδη πιθανώτατα νύξιν περὶ τῶν μυστικῶν διαπραγματεύσεων τοῦ Δανδόλου μετὰ τοῦ Μαλὲκ-Ἀδέλ· καὶ πλὴν τούτου συνέβησαν ἐν τῷ μεταξὺ ἄλλα τινὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἐξηγοῦσι τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ἐνῷ παρεσκευάζετο ἡ τετάρτη σταυροφορία, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου Ἀλέξιος κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ κρυφίως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ προσελθὼν τῷ 1201 πρὸς τὸν πάπαν ἐζήτησε τὴν ἰσχυρὰν προστασίαν του κατὰ τοῦ σφετερισθέντος τὴν βασιλείαν θείου αὐτοῦ. Ἂν ὁ Ἰννοκέντιος Γ'. ἤθελε τῳόντι τοσοῦτον εἰλικρινῶς ὅσον ἔλεγεν ὅτι θέλει, νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν μεταξὺ χριστιανῶν ῥῆξιν, εἶχε μυρίους τρόπους νὰ ἀποτρέψῃ τὰς ἐπὶ τῶν σταυροφόρων ἐνεργείας τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰσαακίου. Ἀντὶ τούτου δὲ τί ἔπραξεν;

Ἐπειδὴ διεπραγματεύετο εἰσέτι περὶ ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν μετὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ'., ἐδέχθη μὲν τὸν ὁμώνυμον αὐτοῦ ἀνεψιὸν ψυχρῶς ὁπωσοῦν, ἐπέτρεψεν ὅμως αὐτῷ νὰ μεταβῇ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Φίλιππον, ὅστις ἦτο γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ νέου Ἀλεξίου καὶ ἐπόθει τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Φίλιππος δὲν ἠδύνατο οἴκοθεν νὰ βοηθήσῃ τὸν γυναικάδελφον αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἦτο φίλος στενὸς τοῦ Βονιφατίου τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. Ἤρχισαν λοιπὸν διαπραγματεύσεις καθ' ἃς ὁ νέος Ἀλέξιος δὲν ἐδίστασε νὰ ὑποσχεθῇ τήν τε ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ἄνευ ὅρου τινός, καὶ προσέτι συνδρομὴν ἀπόλυτον πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἁγίων τόπων. Ὁ δὲ Ἰννοκέντιος Γ'., ὅστις, παρακολουθῶν ἁπάσας τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας, ἤξευρεν ὅτι ὁ Βονιφάτιος καὶ ὁ Δάνδολος θέλουσι προθύμως ὠφεληθῆ ἀπὸ πάσης προφάσεως· ἵνα στρέψωσι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν κατὰ τῆς Αἰγύπτου παρασκευαζομένην ἐκστρατείαν, ἤξευρεν ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι οὐδεμίαν εἶχεν ἀνάγκην νὰ παροτρύνῃ τὸν ζῆλον αὐτῶν πρὸς τοῦτο, ἄφησε τὰ πράγματα νὰ τρέχωσιν ὅπως ἔτρεχον, οὐδὲν ἔπραξε σπουδαίως πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχειρήματος, κατὰ τὸ φαινόμενον μάλιστα ἀπηγόρευσεν αὐτό, ἐφρόντισεν ὅμως ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ὁρίσῃ ὅτι ἂν συμβῇ, ἐπιφυλάττεται ἑαυτῷ τὴν ὑπερτάτην διεύθυνσιν διὰ τῶν παρὰ τοῖς σταυροφόροις ἐπιτρόπων τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου.

Ἐν τούτοις οἱ σταυροφόροι, οἵτινες οὐδὲν ἐγίνωσκον περὶ τῶν ὑπολανθανόντων τούτων ποικίλων παθῶν καὶ συμφερόντων, ἤρχισαν νὰ συνέρχωνται ἀπὸ τῶν πρώτων μηνῶν τοῦ 1202 εἰς Ἐνετίαν. Ἀλλ' ὅταν ἠριθμήθησαν, εὑρέθη ὅτι ἀντὶ 4500 ἱππέων δὲν προςῆλθον εἰμὴ 1000· ἀντὶ δὲ τῶν 20,000 πεζῶν μόλις περὶ τοὺς 10,000· οἱ λοιποὶ ἀπέπλευσαν εἰς Παλαιστίνην δι' ἄλλων ὁδῶν, οἱ μὲν διὰ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Μεσογείου, οἱ δὲ διὰ Μασσαλίας ἢ Γενούης ἢ Βάριος. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Δάνδολος ἀδιαφόρησε περὶ τούτου καὶ ἀπήτησε τὴν πληρωμὴν ὅλου τοῦ συμφωνηθέντος ποσοῦ, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἑτοίμασε τὸν στόλον δι' ὅλον τὸν στρατόν. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὡςαύτως ὅτι οἱ σταυροφόροι οἵτινες καὶ ἂν ὅλοι συνήρχοντο εἰς Ἐνετίαν δυςκόλως ἤθελον δυνηθῇ νὰ κα-

ταβάλωσι τὰς 85,000 μάρκας, περιῆλθον ἤδη εἰς παντελῆ ἀμηχανίαν τοῦ νὰ ἐκτελέσωσι τὰ συμφωνηθέντα. Ἐντεῦθεν δὲ πολλαὶ προέκυψαν δυςαρέσκειαι, καὶ ἀμοιβαῖαι κατηγορίαι, καὶ στερήσεις, καὶ νοσήματα· ὁ δὲ Δάνδολος ἐπέμενε πάντοτε ζητῶν τὰ χρήματα αὐτοῦ. Περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους οἱ μεγιστᾶνες τῶν σταυροφόρων, βλέποντες ὅτι εἶναι εἰς τὴν διάκρισιν τῆς πανούργου ἐκείνης πολιτείας, ἀφοῦ εἰςέπραξαν ὅσα ἕκαστος τῶν συναγωνιστῶν αὐτῶν ἠδυνήθη νὰ συνειςφέρῃ, ἔδωκαν καὶ αὐτοὶ ὅ,τι εἶχον καὶ δὲν εἶχον, διότι συνωμολόγησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις δάνεια τοκογλυφικά· ἀλλὰ πάλιν ὅσας καὶ ἂν κατέβαλον προςπαθείας, δὲν εἰμπόρεσαν νὰ πληρώσωσιν οὐδὲ τὸ ἥμισυ τῆς ὀφειλῆς. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ ὅτι, ἐνῷ οἱ Ἐνετοὶ μετ' ὀλίγον ἔλαβον ὅλην σχεδὸν τὴν λείαν τῆς Ζάρας, ἐδέησε κατόπιν νὰ πληρωθῶσιν εἰς αὐτοὺς ἔτι πρὸς ἐξόφλησιν ἐν Κωνσταντινουπόλει 34,000 μάρκαι. Τότε ὁ Δάνδολος ὅςτις εἶχεν ἤδη τελειώσει τὰς μετὰ τοῦ Μαλὲκ-Ἀδὲλ διαπραγματεύσεις του, ἐφάνη ὅτι ἤρχισε νὰ ἐλεῇ τοὺς μαχητὰς ἐκείνους τοῦ σταυροῦ καὶ προέτεινεν εἰς αὐτοὺς ὅτι εἰμπορεῖ νὰ μὴν ἀπαιτήσῃ τὸ ἐλλεῖπον καὶ νὰ ἐκστρατεύσῃ μετ' αὐτῶν, ἐὰν ἀναλάβωσι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐξοφλήσωσι τὸ χρέος ἐκ τοῦ εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντος ἡμίσους τῆς λείας, ἅμα κατορθώσωσι τὴν πρώτην αὐτῶν κατάκτησιν. Οἱ σταυροφόροι ἐδέχθησαν ἀσμένως τὴν πρότασιν· ὁ δὲ Δάνδολος παρετήρησε τότε ὅτι ἐπειδὴ εὑρίσκοντο περὶ τὰ τέλη αὐγούστου, ὁ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον πλοῦς ἀπέβαινεν ἐπικίνδυνος, καὶ ὅτι καλὸν ἦτο νὰ μὴ διατελέσωσι δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος ἐν ἀπραξίᾳ, ἀλλὰ νὰ ἐπιχειρήσωσι προχειροτέραν τινὰ στρατείαν καὶ κατάκτησιν. Ἡ ἐν Δαλματίᾳ πόλις Ζάρα διέκειτο ἀνέκαθεν πολεμίως πρὸς τοὺς Ἐνετούς. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ζῶντες ἀπὸ πειρατείας, ἐκτήσαντο πλοῦτον πολὺν, ἡ δὲ καταστροφὴ τοῦ λῃστρικοῦ τούτου ὁρμητηρίου ἦτο ἔργον ἱερόν. Ἰδοὺ λοιπὸν καλὴ ἀφορμὴ νὰ χρησιμοποιήσωσι τὸν χειμῶνα, καὶ ἔπειτα τὴν ἄνοιξιν ἀπέρχονται εἰς Αἴγυπτον. Ταῦτα εἶπεν ὁ Δάνδολος. Καὶ οὐκ ὀλίγοι μὲν τῶν σταυροφόρων, ἐνθυμούμενοι τὸν ὅρκον ὃν ἔδωκαν νὰ στρατεύσωσι κατὰ Μωαμεθανῶν, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσωσι πῶς ὁ ὅρκος οὗτος συνεβιβάζετο μετὰ τῆς προτεινομένης καταστροφῆς τῆς χριστιανικῆς ἐκείνης πόλεως. Ὁ δὲ Ἰννο-

κέντιος Γ'., ὅςτις ἔβλεπε τὴν μετὰ τοσούτου κόπου παρασκευασθεῖσαν σταυροφορίαν κινδυνεύουσαν νὰ ἀποβῇ ἁπλοῦν ὄργανον τῶν ἐνετικῶν συμφερόντων, ἀπηγόρευσε τὸ ἐπιχείρημα ἐπὶ ἀπειλῇ ἀφορισμοῦ. Ὁ Δάνδολος ὅμως ἐλάχιστα φροντίζων περὶ ἀφορισμῶν, ἐπέμεινε· καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας Βονιφάτιος, ὀλίγον ὡςαύτως προςέχων εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ πάπα, ἐπεκύρωσε τὴν νέαν συνθήκην, τόσῳ προθυμότερον ὅσῳ ἡ πρώτη αὕτη ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ παρεκτροπὴ ἠδύνατο νὰ εὐκολύνῃ καὶ δευτέραν, ἤτοι τὴν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκστρατείαν, περὶ ἧς πρὸ καιροῦ συνεννοεῖτο μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας, μετὰ τοῦ γυναικαδέλφου αὐτοῦ Ἀλεξίου τοῦ νεωτέρου, καὶ μετὰ τοῦ Δανδόλου, καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ πάπα.

Ὅθεν τῇ 1 ὀκτωβρίου 1202 ἀπέπλευσεν ἐξ Ἐνετίας ὁ ἰσχυρὸς αὐτῆς στόλος, συγκείμενος ἐξ 72 γαλερῶν καὶ 140 φορτηγῶν πλοίων, κομίζων τοὺς σταυροφόρους, ἀξιόλογον Ἐνετῶν μοῖραν, ὑπὲρ τὰς 300 πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα. Αὐτὸς ὁ Δάνδολος, παρέχων δεῖγμα θαυμάσιον τῇ ἀληθείᾳ ἀδαμάστου θελήσεως, ἀνέλαβεν εἰς ἡλικίαν ἐνενήκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν, καὶ ἐνῷ ἦτο σχεδὸν ἀόμματος, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ναυτικῆς ταύτης δυνάμεως καὶ τοῦ ἐνετικοῦ στρατοῦ· συγχρόνως ὅμως ἐμπαίζων μέχρι τέλους πάντα θεῖον καὶ ἀνθρώπινον νόμον, δὲν ἐδίστασε νὰ προςράψῃ τὸν σταυρὸν εἰς τὴν δουκικὴν αὐτοῦ καλύπτραν, ὡςὰν προῃρεῖτο τῷόντι νὰ στρατεύσῃ κατὰ Μωαμεθανῶν. Καὶ τὴν μὲν 10 νοεμβρίου ἠγκυροβόλησαν οἱ σύμμαχοι εἰς Ζάραν, τῇ δὲ 24 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐξεπόρθησαν τὴν πόλιν, ἐπιτρέψαντες μὲν τὸ ζῆν εἰς τοὺς κατοίκους, ἀφαιρέσαντες δὲ ἀπὸ αὐτῶν ὅ,τι καὶ ἂν εἶχον. Ἡ πόλις κατεστράφη, ἡ δὲ πλουσιωτάτη λεία ἀπεδόθη κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς Ἐνετούς, ὀλίγα μόνον τινὰ λαβόντων τῶν βαρώνων, καὶ σχεδὸν τίποτε τοῦ κοινοῦ τῶν σταυροφόρων ὁμίλου. Πολλοὶ τούτου ἕνεκα ἀντήχησαν πάλιν γογγυσμοί, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ πάπας ἐξέδωκεν ἤδη τὸν ἀφορισμόν του. Ἀλλ' ὁ Βονιφάτιος καθησύχασε τὰ πνεύματα ἐπιχειρήσας συμβιβαστικὰς διαπραγματεύσεις ἐπιτηδείας μετὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, ὅςτις ἐξηκολούθησε πράττων καὶ λέγων ἀμφιβόλως ὅπως καὶ πρότερον. Ἐπέμεινε μὲν ἀποδοκιμάζων τὰ γενό-

μενα καὶ ἀπαγορεύων πᾶσαν νέαν κατὰ χριστιανῶν προςβολὴν, ἀλλ' ἐν ταὐτῷ παρετήρει ὅτι οἱ βυζαντινοὶ ἐγένοντο τῳόντι ἔνοχοι βαρυτάτων κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐγκλημάτων, ὅτι ἀπεποιοῦντο πεισματωδῶς νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Γ'. διέπραξε τὰς δεινοτέρας βιαιοπραγίας κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ νομίμου κυρίου. «Ἀλλὰ, προςέθετε, ἔργον ὑμῶν δὲν εἶναι νὰ τιμωρήσετε τὰς ἁμαρτίας ταύτας.» Ὁ Δάνδολος καὶ ὁ Βονιφάτιος ἐνόησαν κάλλιστα τί ἐσήμαινον ἀληθῶς αἱ ποικίλαι αὗται τῶν λόγων τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. ἀντιφάσεις. Ἀφοῦ οὐ μόνον ὁ Ἀλέξιος ἀλλὰ καὶ ἅπαντες οἱ βυζαντινοὶ ἦσαν ἄξιοι τιμωρίας, ἡ τιμωρία αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λογισθῇ ὡς ἁμάρτημα. Ἐπερειδόμενοι δὲ εἰς τὴν ἑρμηνείαν ταύτην προέβησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτῶν εἴπερ ποτὲ θαῤῥαλεώτερον, διότι οἱ τἀναντία φρονοῦντες σταυροφόροι ἐγκαταλιπόντες τὴν ἐπιχείρησιν, ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια.

Ἐκ τοῦ περὶ Ζάραν στρατοπέδου, ὅπου διεχείμαζον, ἔπεμψαν πρέσβεις πρὸς τὸν Φίλιππον προςκαλοῦντες τὸν Ἀλέξιον νὰ προςέλθῃ πρὸς αὐτοὺς, ἵνα διὰ συνθήκης ὁριστικῆς ἀποφασισθῇ τὸ πρακτέον. Καὶ τῇ 1 ἰανουαρίου 1203 ἔφθασαν εἰς Ζάραν ἀπεσταλμένοι τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ γυναικαδέλφου του, ἀναγγέλλοντες μὲν τὴν προςεχῆ τοῦ νέου ἡγεμονόπαιδος ἄφιξιν, ἐπιτετραμμένοι δὲ τὴν συνομολόγησιν τῆς συμβάσεως. Κατὰ τὴν γενομένην τότε συνθήκην, ὁ Ἀλέξιος ὑπέσχετο νὰ συντηρήσῃ ἰδίᾳ δαπάνῃ ὁλόκληρον τὸν στρατὸν ἐπὶ ἔτος ἓν, νὰ πληρώσῃ ἑκατὸν χιλιάδας μάρκας ἀργύρου εἰς τοὺς Ἑνετοὺς, καὶ ἄλλας τόσας εἰς τοὺς σταυροφόρους, νὰ συντηρῇ ἐπὶ ἔτος μὲν, δέκα χιλιάδας μαχητῶν, ἐφ' ὅρου δὲ ζωῆς πεντακοσίους πρὸς ἄμυναν τῆς Παλαιστίνης, καὶ τελευταῖον νὰ καθυποτάξῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον. Πρὶν ἔτι φθάσῃ εἰς Ζάραν ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ἐκπλεύσει ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν ἐνετικῶν πλοίων, κατέλαβεν ἄνευ ἀντιστάσεως τὸ Δυῤῥάχιον, ἀνεκήρυξεν αὐτόθι τὸν Ἀλέξιον Δ'., καὶ ἔπειτα ἀπῆλθεν εἰς Κέρκυραν, ὅπου ἔμελλε νὰ συνέλθῃ ὅλος ὁ στόλος, ὅςτις ἀφίκετο τῳόντι ἐκεῖ περὶ τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς μετὰ τοῦ ἡγεμονόπαιδος. Ἐν Κερκύρᾳ, ἐνώπιον ὁλο-

κλήρου τοῦ στρατοῦ ἐπανέλαβεν ὁ Ἀλέξιος ἐνόρκως τὰς προτέρας ἐπαγγελίας. Ἀλλ' ἡ ἀκρόπολις τῆς νήσου ταύτης ὑποστηριζομένη ὑπὸ Γενουαίων πειρατῶν, δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν νέον βασιλέα, οἱ δὲ σύμμαχοι, ἐπειγόμενοι νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον, δὲν ἐπέμειναν εἰς τὴν ἅλωσιν αὐτῆς, καὶ, λαβόντες μόνον τροφὰς ἀφθόνους, ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν πανστρατιᾷ τὴν 25 μαΐου. Περιπλεύσαντες δὲ αἰσίως τὴν Πελοπόννησον, ἀπεβιβάσθησαν εἰς Εὔβοιαν· συνεκρότησαν ἐκεῖ πολεμικὸν συμβούλιον καὶ ἀπεφάσισαν μία μὲν μοῖρα τοῦ στρατοῦ νὰ καθυποτάξῃ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὸ δὲ κράτιστον τοῦ στόλου νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Προποντίδα, ὅπου ἐνόμιζον ὅτι θέλει ἀντιπαραταχθῆ κατ' αὐτῶν ὁ βυζαντινὸς στόλος. Καὶ ἡ μὲν πρώτη μοῖρα, ἔχουσα μεθ' ἑαυτῆς τὸν νέον Ἀλέξιον, ἀπῆλθεν εἰς Ἄνδρον, ὅπου οὗτος ἀνεγνωρίσθη πάραυτα βασιλεύς· ὁ δὲ Δάνδολος μηδεμίαν ἀπαντήσας ἀντίστασιν ἀπεβιβάσθη προσωρινῶς εἰς Ἄβυδον περιμένων τὸν Ἀλέξιον· καὶ ἅμα φθάσαντος αὐτοῦ, προήλασε, καὶ τὸ ἑσπέρας τῆς 23 ἰουλίου ἠγκυροβόλησεν εἰς Ἅγιον Στέφανον, ἐνώπιον τῆς μεγάλης, τῆς ἰσχυρᾶς, τῆς πολυτελοῦς βασιλίδος τῶν πόλεων, ἧς προέκειτο ἡ κατάκτησις. Σύμπας τῶν σταυροφόρων καὶ τῶν Ἑνετῶν ὁ στρατὸς συνεποσοῦτο κατὰ τὸν Βιλλεαρδουΐνον εἰς 20,000 μόλις ἀνδρῶν· πρὸ ὀλίγων δὲ ἔτι ἐνιαυτῶν ὁ νορμαννικὸς στρατὸς ὁ κυριεύσας τὸ Δυῤῥάχιον καὶ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ συμποσούμενος εἰς 80,000, εἶχε κατὰ κράτος νικηθῆ οὐ μακρὰν τοῦ χώρου ὅπου ἤδη προσῆλθον οἱ σταυροφόροι. Πολλοὶ λοιπὸν ἐξ αὐτῶν βλέποντες τὰ ὑψηλὰ καὶ ἰσχυρὰ τείχη τῆς πόλεως ἐκείνης, ἥτις πολλάκις πολιορκηθεῖσα, οὐδέποτε εἶχεν ἔτι κυριευθῆ, καὶ ἀναλογιζόμενοι τὰ πρόσφατα τῆς δυνάμεως δείγματα τὰ ὁποῖα εἶχε δώσει τὸ κράτος, συνησθάνθησαν κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν τοῦ τολμηροῦ αὐτῶν ἐπιχειρήματος ἀγωνίαν καὶ ἀθυμίαν δεινήν. Ἀλλ' ὁ Δάνδολος, ὅστις ἤξευρε κάλλιστα πόσον ῥαγδαίαν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν καταστροφὴν ὑπέστη τὸ κράτος κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν, ἐνεθάῤῥυνε τοὺς συναγωνιστάς· ἔπειτα δὲ προέτεινε νὰ μὴ ἀποβιβασθῶσιν εἰς Ἅγιον Στέφανον, οὐδὲ ἐκεῖθεν νὰ ἐπιτεθῶσιν κατὰ τῆς βασιλευούσης, ἀλλά, προμηθευθέντες ὅσον ἠδύναντο περισσοτέρας τροφάς, νὰ καταλάβωσι πρὸ πάντων τὰς παρακειμένας

νήσους τῆς Προποντίδος. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἄνεμος μὴ ἐπιτρέψας τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος τούτου, παρέσυρε τὸν στόλον εἰς Χαλκηδόνα, ἀνεπαύθησαν αὐτόθι δύο ἡμέρας, καὶ τῇ 27 ἰουλίου κατέλαβον διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης τὸ Σκούταρι (τὸ Σκουτάριον, ὡς ἔλεγον οἱ Βυζαντινοί).

Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος Γ'. ὅστις εἶχε πληροφορηθῆ πρὸ καιροῦ τὰ ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του ἐνεργούμενα, προςεπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον διὰ τοῦ πάπα, ὅςτις ὅμως ἀπήντησεν εἰς αὐτὸν ἀμφιβόλως, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἐκώλυσε σπουδαίως τὸ ἐπιχείρημα. Ἔπειτα ἀφοῦ ἔμαθεν ὁ Ἀλέξιος Γ'. τὴν ἅλωσιν τοῦ Δυῤῥαχίου, ἤρχισεν ἑτοιμασίας τινάς, ἐπισκευάσας περὶ τὰ εἴκοσιν ὑπόσαθρα σκαφίδια, κατερειπώσας τὰς ἔξωθεν τῶν τειχῶν οἰκήσεις, καὶ συναγαγὼν πολυάριθμον ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν στρατόν· κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἔπεμψε μοῖραν τοῦ στρατοῦ τούτου ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Στρυφνὸν εἰς τὴν ἀντίπεραν παραλίαν, ἵνα καταλάβῃ τοὺς περὶ τὸ Σκούταρι λόφους, καὶ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὁποῖός τις ἦτο ὁ στρατὸς οὗτος καὶ ἰδίως ὁποῖός τις ὁ καὶ ἄλλοθεν γνωστὸς ἡμῖν ἡγεμὼν αὐτοῦ Στρυφνός, ἀπεδείχθη ἅμα ὅτε τῇ 1 ἰουλίου οἱ Φράγκοι ὥρμησαν κατ' αὐτῶν. Οἱ Βυζαντινοὶ οὐδὲ στιγμὴν ἀντιστάντες εἰς τοὺς πολεμίους ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἐπονείδιστον, πρώτου τοῦ στρατηγοῦ δόντος τὸ καλὸν τοῦτο παράδειγμα. «Πῶς δ' ἂν καὶ συμβαλεῖν ἀνδράσιν ὑπήνεγκον, οὓς ψυχάρπαγας ἀγγέλους καὶ χαλκηλάτους ἀνδριάντας οὐκ ὤκνουν ἀποκαλεῖν καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν θέαν ἐξέθνησκον ;» ἀνακράζει ὁ Χωνιάτης, μαρτυρῶν τὴν φοβερὰν κατάπτωσιν εἰς ἣν κατήντησαν τὰ τάγματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα, ἵνα μὴ ἀναφέρωμεν παλαιότερα κατορθώματα, προςφάτως ἔτι, ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τοσάκις ἐνικηφόρησαν, ἐν Ἰταλίᾳ μὲν κατὰ Νορμαννῶν, περὶ Ζεύγμινον δὲ κατὰ Οὔγγρων, ἐν Κιλικίᾳ δὲ κατὰ Φράγκων. Τότε ὁ Ἀλέξιος Γ'. ἔπεμψε τῇ 2 ἰουλίου τὸν Λομβαρδὸν φίλον αὐτοῦ Νικολὸν Ῥόσσην πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῶν σταυροφόρων, προτείνων εἰς αὐτοὺς χρήματα ἵνα ἀπέλθωσιν. Ἀλλ' οἱ ἡγεμόνες ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν, καὶ ἀπήτησαν ἁπλῶς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Ἀλεξίου Δ'. Ἐλπίζοντες δὲ ὅτι ἅμα ὁ πελάτης αὐτῶν οὗτος ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τῶν κατοίκων Κωνσταντινουπόλεως, θέλει ἀνακηρυχθῆ ἐνθου-

σιωδῶς, ἐπεχείρησαν τὴν 3 ἰουλίου λαμπρὰν ἐπὶ τούτῳ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς βασιλευούσης παράταξιν πολλῶν γαλερῶν. Τὰ πολέμικὰ ταῦτα πλοῖα κομίζοντα τοὺς βαρώνους καὶ τοὺς ἱππεῖς, ἐπλησίασαν εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Προποντίδος τείχη. Ἐπὶ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ἵστατο καταφανὴς ὁ νέος Ἀλέξιος, κρατούμενος ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἀπὸ τῆς χειρὸς ὑπὸ τοῦ δόγου τῆς Ἑνετίας καὶ τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερρατικοῦ. Κήρυξ δὲ γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ ἀνέκραξεν· «ἰδοὺ ὁ νόμιμος ὑμῶν βασιλεύς· ἀναγνωρίσατε αὐτόν, εἰδὲ μὴ θέλομεν σᾶς καταπολεμήσει πάσῃ δυνάμει.» Οὐδεμία φωνὴ ἀπεκρίθη εἰς τὴν πρόςκλησιν ταύτην· καὶ οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκριθῇ, ἀφοῦ ἦτο γνωστὸν ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Ἀλεξίου Δ'. ἦτο συγχρόνως ἀναγνώρισις τῆς παπικῆς κυριαρχίας. Ὅθεν ἀπεφασίσθη ἡ ἐκπόρθησις τῆς βασιλευούσης· καὶ τῇ 5 ἰουλίου ὁ στόλος ὁλόκληρος ἐκπλεύσας μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὸ Σκούταρι προςεπέλασεν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν τοῦ Βοςπόρου.

Ὁ Ἀλέξιος Γ'., παρατηρήσας τὰς προπαρασκευὰς τῶν σταυροφόρων, εἶχε καταλάβει μετὰ δυνάμεως πολλῆς ἁπάσας τὰς πρὸς τὸν Βόςπορον νευούσας κλιτύας τοῦ Σταυροδρομίου ἀπὸ τῆς σκάλας τοῦ Τοπχανὲ μέχρι τοῦ παλατίου τον Μπεσικτασὶ (τοῦ Βυζαντινοῦ Διπλοκιονίου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου βεβαίως πρὸ καιροῦ εἶχεν ἀπαγάγει ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον.) Ἀλλ' ἅμα προσεγγίσαντος τοῦ στόλου, καὶ ἀρξαμένης τῆς ἀποβιβάσεως, ὁ Ἀλέξιος ἐτράπη ἀμαχητὶ εἰς φυγήν. Οἱ δὲ σταυροφόροι ἀποβιβασθέντες ἀκωλύτως ἐκυρίευσαν τὴν ἐπιοῦσαν τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ, ἔθραυσαν ἔπειτα τὴν σιδηρᾶν ἅλυσιν ἥτις ἔφρασσε τὴν εἴςοδον τοῦ Κερατίου κόλπου, καὶ εἰςελθόντες ἐν αὐτῷ, καὶ εὐχερῶς κυριεύσαντες ἢ καταστρέψαντες τὰ ἐλεεινὰ σκάφη τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν τὸν λεγόμενον βυζαντινὸν στόλον, ἐγένοντο οὕτω κύριοι τοῦ τε λιμένος καὶ τοῦ Γαλατᾶ. Τούτων δὲ κατορθωθέντων ἀπεφάσισαν νὰ προςβάλωσι συγχρόνως ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης τὴν πόλιν ἐκ τῆς βορειοδυτικῆς αὐτῆς γωνίας. Ὅθεν τῇ 11 καὶ 12 ἰουλίου ὁ μὲν πεζικὸς καὶ ἱππικὸς στρατὸς προήλασεν ἀπὸ τοῦ Γαλατᾶ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Κιατχανὲ, καὶ περάσας τὸν Κύδαριν, ἦλθεν ἀκωλύτως σχεδὸν καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὸ λεγόμενον Κοσμίδιον, τὸ ὁποῖον κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Ἐ-

γούπ· ὁ δὲ στόλος ἐναυλόχησεν περὶ τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα, ὥςτε οὐ μακρὰν ἦσαν ἀπ' ἀλλήλων αἱ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεις, καὶ εὐχερῶς εἰμπόρουν νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀμοιβαίαν βοήθειαν. Τότε τελευταῖον προςεβλήθησαν σπουδαίως ἀπωςοῦν, ἀπὸ ξηρᾶς τοὐλάχιστον, ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου Λασκάρεως, ὅςτις καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἀπέδειξε, καὶ δι' ἅπαντος τοῦ βίου ἔμελλε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὑπῆρχον ἔτι ἐν τῷ κράτει ἄνδρες ἱκανοὶ νὰ ἀντιπαραταχθῶσιν εἰς τοὺς Λατίνους. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐπεχείρησεν ἐπανειλημμένας ἐξόδους, καὶ οὐ μικρὰς ἐπήγαγεν εἰς τοὺς πολεμίους ζημίας. Δυςτυχῶς οὔτε στόλον εἶχε οὔτε τάγματα ἐπιτηδείως προπαρεσκευασμένα, ὥςτε δὲν κατώρθωσε νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν. Καὶ τῇ 17 ἰουλίου οἱ σύμμαχοι ἀπεφάσισαν νὰ ἀναλάβωσι τὸν κρίσιμον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἀγῶνα. Καὶ ἡ μὲν ἀπὸ ξηρᾶς ἔφοδος γενομένη κατὰ τῆς πύλης Ἐγρὶ-καποὺ, ἀπεκρούσθη ἰδίως ὑπὸ τῶν Βαριάγων, μεθ' ὧν συνηγωνίσθησαν γενναίως καὶ οἱ Πισᾶται. Ἀλλ' ἀπὸ θαλάσσης οἱ Ἐνετοὶ ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι. Ὁ στόλος κομίζων τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ κλίμακας ὑψηλὰς, ἀφ' ὧν ἠδύνατο νὰ προςβάλῃ ἐξ ὑπερδεξίου τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρετάχθη κατέναντι τῶν Πετρίων (τοῦ Πετρὶ-Καποὺ) καὶ ἐπετέθη ἀκάθεκτος κατὰ τῶν αὐτόθι πύργων. Τοῦ στόλου ἡγεῖτο αὐτὸς ὁ Ἐρρῖκος Δάνδολος, ὅςτις διέταξε νὰ τὸν ἀποβιβάσωσι πρῶτον εἰς τὴν παραλίαν, φέροντες πρὸ αὐτοῦ τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου· ὁ Δάνδολος, εἰς ἡλικίαν ἐνενήκοντα τριῶν ἐτῶν καὶ σχεδὸν ἀόμματος ὤν! Ὁποία διαφορὰ μεταξὺ τῆς ψυχῆς τοῦ ἡμιθνῆτος τούτου ἥρωος καὶ τοῦ ἐλεεινοῦ Ἀλεξίου Γ'., ὅςτις ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας δὲν ἐτόλμα νὰ ἀνταγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς βασιλείας καὶ τῆς τιμῆς αὐτοῦ. Τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος ἠλέκτρισε τὸν ἐνετικὸν στόλον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε μετ' ὀλίγον καταλαμβάνεται εἷς τῶν πύργων τοῦ περιτειχίσματος καὶ κατόπιν ἄλλοι παρακείμενοι. Διὰ νὰ καταστήσῃ δὲ ἀδύνατον τὴν ἐντὸς τῆς πόλεως ἄμυναν, ὁ Δάνδολος διέταξε νὰ βάλωσι πῦρ εἰς τὰς παρὰ τὰ τείχη οἰκίας· καὶ ἐπειδὴ ὁ καπνὸς ἐφέρετο πρὸς τὴν πόλιν, ἠσφαλίσθη οὕτω ἡ κατοχὴ τῶν ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν καταληφθέντων ὀχυρωμάτων. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀλέ-

ξιος Γ'. μαθὼν ὅτι ἡ ἀπὸ ξηρᾶς ἔφοδος ἀπεκρούσθη, ἐνεθαῤῥύνθη ἐπὶ μίαν στιγμὴν καὶ ἐξῆλθε μετὰ δυνάμεως πολλῆς διὰ τῶν πυλῶν τῆς Σηλυβρίας καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἵνα ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ ἡττηθέντος πεζικοῦ στρατοῦ. Ὁ Δάνδολος ἅμα πληροφορηθεὶς περὶ τούτου ἐφοβήθη μήπως κινδυνεύσωσι τῳόντι οἱ περὶ τὸ Ἐγρὶ-καποὺ ἐστρατοπεδευμένοι συναγωνισταὶ αὐτοῦ, διέταξε νὰ παύσῃ ἡ ἀπὸ θαλάσσης ἐπίθεσις, καὶ ἀποβιβασθεὶς ἔδραμεν εἰς ἐπικουρίαν τῶν συμμάχων. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἐκαυχᾶτο ὅτι γνωρίζει τὴν ἀθλιότητα τῶν ἀντιπάλων, τὰ μετ' ὀλίγον γενόμενα ἀπέδειξαν ὅτι δὲν ἤξευρε πᾶσαν τὴν δειλίαν τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐξελθὼν, ὡς προείπομεν, διὰ τῶν πυλῶν Σηλυβρίας καὶ Ἀδριανουπόλεως, ἐστράφη δεξιᾷ καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τινός. Ἅμα ὅμως ἰδὼν τὴν πυκνὴν τῶν πολεμίων φάλαγγα γενναίως πρὸς ἄμυναν παρεσκευασμένην, δὲν ἐτόλμησε νὰ τὴν προσβάλῃ. Εἰς μάτην ὁ Λάσκαρις προέτρεπεν αὐτὸν ν' ἀγωνισθῇ ἅπαξ τοὐλάχιστον, ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ κράτους, παρατηρῶν ὅτι ἡ νίκη ἦτο σχεδὸν βεβαία, διότι ὁ βυζαντινὸς στρατὸς ἦτο ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερος, οἱ δὲ πολέμιοι κατεπτοημένοι. Ὁ βασιλεὺς παρετάχθη ἐπί τινα ὥραν, ἐπανῆλθεν ἔπειτα ἀμαχητὶ εἰς τὴν πόλιν πρὸς μεγάλην ἔκπληξιν τῶν Φράγκων, καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα, παραλαβὼν τὰ τιμαλφέστερα κειμήλια τοῦ στέμματος καὶ δέκα χρυσίου κεντηνάρια καί τινας τῶν πιστοτέρων φίλων, ἐκ δὲ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ μόνην τὴν Εἰρήνην, ἐδραπέτευσε διὰ θαλάσσης εἰς Δεβελτὸν, καταλιπὼν ὁ αἴσχιστος γυναῖκα, βασιλείαν, κράτος καὶ λαὸν, εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν.

Ἡ ἐπελθοῦσα ἐντεῦθεν καθ' ὅλην τὴν πόλιν ἀπελπισία κατέστησεν ἀδύνατον τὴν περαιτέρω ἀντίστασιν. Ὁ βασιλικὸς θησαυροφύλαξ Κωνσταντῖνος, προσοικειωθεὶς τοὺς Βαριάγους, συνέλαβε τὴν βασίλισσαν Εὐφροσύνην καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῆς, ἀπεφυλάκισε τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Μαργαρίταν τὴν Οὐγγαρικὴν, καὶ τὴν πρωΐαν τῆς 18 ἰουλίου ἀνηγόρευσεν αὐτὸν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει, ὡς ἂν εἶχε παρέλθει πᾶς κίνδυνος. Ὁ Ἰσαάκιος ἔπεμψεν ἀμέσως πρέσβεις πρὸς τοὺς σταυροφόρους ἵνα ἀναγγείλῃ τὴν φυγὴν τοῦ ἅρπαγος τῆς βασιλείας, καὶ νὰ προσκα-

λέσῃ εἰς Βλαχέρνας τούς τε ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ καὶ τὸν υἱόν του, ὡς συμβασιλέα. Ἀλλ' οἱ σταυροφόροι ἀπήτησαν πρὸ πάντων νὰ ἐπικυρώσῃ ὁ Ἰσαάκιος τὴν συνθήκην, ἣν εἶχον συνομολογήσει πρὸς τὸν νέον Ἀλέξιον. Καὶ τούτου γενομένου, εἰςῆλθε πανηγυρικῶς ὁ Ἀλέξιος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τῶν βαρώνων συνοδευόμενος, τῇ δὲ 1 αὐγούστου ἐστέφθη ὡς συμβασιλεὺς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἵνα ἀποφύγωσι δὲ πᾶσαν ἀφορμὴν διενέξεων καὶ ῥήξεων μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Φράγκων, ὁ σταυροφορικὸς στρατός, τοῦ ὁποίου μέρος εἶχε κατ' ἀρχὰς καταλάβει τὴν βασιλεύουσαν, ὑποχωρήσας ἐπέκεινα τοῦ Κερατίου κόλπου, ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὴν περὶ τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ εὐρεῖαν πεδιάδα, καὶ ὁ στόλος ὡσαύτως ἀπεσύρθη εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πέρα. Μικρόν τι μόνον ἀπόσπασμα Φράγκων παρέμεινε παρὰ τῷ Ἀλεξίῳ Δ΄. ἵνα προστατεύῃ αὐτὸν ἅμα καὶ ἐπιτηρῇ· ὁ δὲ προνοητικὸς Δάνδολος κατεδάφισε μέρος τοῦ πρὸς τὸν Κεράτιον κόλπον τείχους. Οἱ Φράγκοι πρὶν ὑποχωρήσωσιν ἠθέλησαν νὰ προσφέρωσι τὰ σεβάσματά των πρὸς τὴν χήραν τοῦ Ἀλεξίου Β΄. καὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ Ἄνναν, τὴν θυγατέρα μὲν τοῦ πρῴην βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ΄. ἀδελφὴν δὲ τοῦ τότε βασιλέως Φιλίππου Β΄. Ἀλλ' ἡ κυρία αὕτη, ἥτις συνέζη πρὸ καιροῦ ἐν παλλακείᾳ μετὰ τοῦ Θεοδώρου Βρανᾶ, εἶχε τοσοῦτον ἐξελληνισθῆ, ὥςτε κατ' ἀρχὰς δὲν ἠθέλησε νὰ τοὺς δεχθῇ. Μόλις δὲ ἐπὶ τέλους ἐπείσθη νὰ συνομιλήσῃ μετὰ τοῦ συγγενοῦς αὐτῆς Λουδοβίκου, κόμητος Σαρτρῶν καὶ Βλεσσῶν· καὶ τοῦτο ὅμως δὲν ἐγένετο εἰμὴ διὰ διερμηνέως, διότι ἡ κόρη ἐκείνη καὶ ἀδελφὴ τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας εἶχεν ὅλως ἀπομάθει τὴν πάτριον γλῶσσαν. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ κυριώτατα γεγονότα.

Οἱ σταυροφόροι ἔσπευσαν νὰ ἀναγγείλωσι τὴν ἐπιτυχίαν των εἰς τὸν πάπαν, ὅςτις, μακρὰν τοῦ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸν ἀφορισμὸν αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες τοσοῦτον πασιφανῶς παρέβησαν τὸν περὶ σταυροφορίας ὅρκον, ἀπήτησε πρὸ πάντων παρ' αὐτῶν νὰ ἐκτελέσωσιν ἄνευ ἀναβολῆς τὴν περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Οὐκ ὀλίγοι Φράγκοι ἐνόμιζον βεβαίως καὶ τοῦτο σπουδαιότατον. Οἱ πλεῖστοι ὅμως καὶ μάλιστα οἱ Ἑνετοὶ ἤθελον ἰδίως

νὰ λάβωσι τὰ ὀφειλόμενα εἰς αὐτοὺς χρήματα, ἡ δὲ εὕρεσις τῶν χρημάτων τούτων δὲν ἦτο εὔκολος, διότι τὸ μὲν ταμεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε σχεδὸν ἐξαντληθῆ, αἱ δὲ ἐπαρχίαι δὲν ὑπήκουον εἰςέτι εἰς τὸν νέον βασιλέα. Ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Ἀλέξιος Δ'., ἀφοῦ συνέλεξαν ὅ,τι εὑρίσκετο ἔτι εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἐδήμευσαν τὰ κτήματα τῆς Εὐφροσύνης καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς καὶ κατώρθωσαν οὕτω νὰ πληρώσωσιν εἰς τοὺς σταυροφόρους 100,000 μάρκας. Τὸ ποσὸν τοῦτο διενεμήθη ἐξ ἴσου μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἑνετῶν, ἀπὸ τῆς μερίδος ὅμως τῶν πρώτων ἀφῃρέθησαν 34,000 μάρκαι, καὶ ἐδόθησαν εἰς τοὺς δευτέρους, καθὸ ὀφειλόμεναι ἔτι εἰς αὐτούς, δυνάμει τῆς πρώτης αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς συνθήκης. Ὁπωςδήποτε τὸ πληρωθὲν ὑπὸ τῶν βασιλέων ποσὸν ἦτο μὲν λόγου ἄξιον, ἀλλ' ὑπελείποντο ἄλλαι 100,000 μάρκαι καὶ τὰ οὐκ ὀλίγα ἔξοδα, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ καταβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Δ'. διὰ τὴν ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην στρατείαν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρήματα ταῦτα ἦτο ἀδύνατον νὰ εὑρεθῶσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὁ Ἀλέξιος Δ'. παρεκάλεσε τοὺς σταυροφόρους νὰ ἀναβάλωσι τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην μέχρι τῆς προσεχοῦς ἀνοίξεως. Ἡ παράτασις τῆς κατοχῆς ἦτο ἀναγκαία καὶ δι' ἄλλους λόγους. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ Ἀλέξιος Γ'., μεταβὰς ἐκ Δεβελτοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν, ἦρχεν ἁπάσης τῆς Θράκης, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ καταβληθῇ εἰμὴ τῇ συμπράξει τῶν Φράγκων. Ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ὁ Ἀλέξιος Δ'. δὲν ἤθελεν εἶναι ἀσφαλὴς ἅμα ἀνεχώρουν οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ, διότι οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μαθόντες τὰς ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας πρὸς τοὺς ξένους ἀνέλαβεν, ἦσαν ἕτοιμοι νὰ τὸν καθαιρέσωσιν· ὅθεν οἱ σταυροφόροι ἐπείσθησαν νὰ μείνωσι μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος. Δυστυχῶς τοῦτο δὲν προέλαβε τὴν μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων ῥῆξιν. Ὁ λαὸς ἠρεθισμένος ὢν ἐκ τῆς παρασκευαζομένης ὑποταγῆς εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, ἐταύτισεν ἐν τῷ μίσει αὐτοῦ τοὺς ἀποίκους, οἵτινες μετήρχοντο πρὸ καιροῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορικὰ ἔργα, μετὰ τῶν ἐπελθόντων ὁμογενῶν πολεμίων, καὶ, ὑπολαβὼν τοὺς πρώτους ὡς κατασκόπους τῶν δευτέρων, προσέβαλε τὴν 19 αὐγούστου καὶ κατεδάφισε τὰς ἀποθήκας τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Ἀμαλφιτανῶν. Οἱ παθόντες κατέφυγον παρὰ τοῖς

σταυροφόροις καὶ παρὰ τοῖς Ἐνετοῖς, οἵτινες ἵνα ἀποζημιώσωσι τοὺς ὁμοθρήσκους, χωρὶς νὰ προςβάλωσιν ἀμέσως τοὺς ὑπηκόους τοῦ συμμάχου των, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιτεθῶσι τῇ 22 αὐγούστου κατὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Εἰρήνης ὑπάρχοντος μουσουλμανικοῦ τζαμίου, ἐπιπλεύσαντες πρὸς τοῦτο ἀκωλύτως ἀπὸ τὸν Γαλατᾶν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, μεθ' ὧν προθύμως συνεμάχησαν καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ Φράγκοι κατέφυγον εἰς τὸ πῦρ, δι' οὗ καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης ἐφόδου τοσοῦτον ἐζημίωσαν τοὺς ἀντιπάλους. Μετ' οὐ πολὺ τὸ κακὸν διεδόθη εἰς ἅπαν τὸ πρὸς τὴν Προποντίδα νεῦον τμῆμα τῆς βασιλευούσης, καὶ, ἐξακολουθῆσαν ἐπὶ δύο ἡμέρας καὶ δύο νύκτας, ἐπήγαγεν ἀνυπολόγιστον καταστροφὴν ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐν τῷ μεταξὺ στῖφος Φράγκων περιερχόμενοι ἐλεηλάτουν πᾶν τὸ προςτυχόν.

Ἐνῷ δὲ τοιαῦται συμφοραὶ συνέβαινον ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ὁ Ἀλέξιος Δ'. ἐπέμενεν ἀγωνιζόμενος ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐκτελέσῃ τὰ πρὸς τοὺς σταυροφόρους συμφωνηθέντα. Ἡ χρηματικὴ καταπίεσις, ἵνα συμπληρωθῇ τὸ ὀφειλόμενον ποσὸν, ὑπερέβαλε πᾶν ὅριον· καὶ αὐτὰ τὰ ἱερὰ ἐσυλήθησαν, καὶ ὅμως ἡ ὀφειλὴ ἀπεῖχε πολὺ τοῦ νὰ ἐξοφληθῇ. Ἐν ταὐτῷ τῇ 25 αὐγούστου ὁ Ἀλέξιος Δ'. ἐπέστελλεν εἰς Ῥώμην τὴν ἀπαιτηθεῖσαν παρ' αὐτοῦ ὁμολογίαν τῆς πίστεως, βραδύτερον δὲ ὁ πατριάρχης Καματηρὸς, κατηναγκασμένος ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἀνεκήρυξεν, ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, τὸν Ἰννοκέντιον Γ'. ὡς πρῶτον ἐπὶ γῆς ἐπίτροπον τοῦ Σωτῆρος καὶ περιέλαβε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὰ δίπτυχα. Ἀλλ' ὅμως ὁ μὲν λαὸς καὶ ὁ κλῆρος ἀπετροπιάζοντο τὴν ἕνωσιν, ἡ δὲ ψιλὴ ἐκείνη περὶ τῶν πρωτείων διακήρυξις δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς προςδοκίας τοῦ ἱεράρχου τῆς Ῥώμης, ὅστις ἠξίου νὰ λάβῃ πλῆρες τὸ δικαίωμα τῆς δικαιοδοσίας καὶ τῆς κυρώσεως ὡς πρὸς τοὺς λειτουργοὺς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ὥςτε ὁ Ἀλέξιος Δ'. παρώργιζε μὲν τὸ ὑπήκοον, δὲν κατώρθωνε δὲ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς Φράγκους. Καὶ ἐξῆλθε μὲν κατὰ μῆνα αὔγουστον ἐπὶ Θρᾴκην μετά τινος μοίρας τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ, δι' ἧς καθυπέταξεν εἴκοσι πόλεις καὶ τεσσαράκοντα κώμας, ἀλλὰ τῇ 11 νοεμβρίου ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Βυζάντιον ὅπου ἡ δυςαρέ-

σκεια εἶχε κορυφωθῇ, οἱ δὲ ὀλίγοι περιλιπόμενοι ἔτι χρηστοὶ ἄνδρες εἶχον πείσει τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ, ὅτι νέος πρὸς τοὺς δυτικοὺς πόλεμος ἦτο ἀναπόδραστος καὶ εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀνορθώνωσι μὲν τὰ τείχη, νὰ πληρῶσι δὲ τὰ ῥήγματα. Ὁ Ἀλέξιος μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς τοὺς ξένους συντεθειμένων, καὶ ἠγωνίσθη νὰ κορέσῃ τὴν χρηματικὴν αὐτῶν πλεονεξίαν. Ἀλλὰ ἡ βία τῶν πραγμάτων διδάσκει πολλάκις ὅ,τι δὲν ἰσχύει νὰ διδάξῃ ἡ σύνεσις. Μετ' ὀλίγον ἐδέησε νὰ πεισθῇ καὶ ὁ Ἀλέξιος ὅτι ἄρχων μόνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν πλησιοχώρων, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πορισθῇ τὰ ἀπαιτούμενα χρήματα· ὅθεν μετά τινας ὑπεκφυγὰς εἶπε ῥητῶς εἰς τὸν Βονιφάτιον ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δύναται νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς πληρωμάς του. Τότε πρεσβεία τῶν σταυροφόρων προσελθοῦσα εἰς τὰ ἀνάκτορα προϊσταμένου τοῦ Conon de Béthune, ἀνδρὸς περιφήμου διὰ τὴν εὐγλωττίαν αὐτοῦ, ἤλεγξεν αὐθαδέστατα τὸν Ἀλέξιον Δ'. ἐπὶ παραβάσει τῶν συντεθειμένων καὶ ἠπείλησεν ὅτι ἐὰν ἐπιμείνῃ εἰς τὴν παράβασιν ταύτην, θέλει καταπολεμηθῇ. Ἐντεῦθεν πολὺ ἐξεῤῥάγη ἀγανάκτησις περὶ τὸν Ἀλέξιον, οἱ δὲ πρέσβεις ἔσπευσαν νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἵνα μὴ πάθωσί τι κακόν. Ἔπειτα ἠθέλησε νὰ τὸν ἴδῃ καὶ ὁ Δάνδολος, καὶ ἦλθον εἰς προσωπικὴν συνέντευξιν ἐν τῷ λιμένι. Ὁ Δάνδολος ἐλέγξας πάλιν αὐτόν, τὸν προέτρεψε νὰ πληρώσῃ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξιος ἀπεφήνατο ἀποτόμως ὅτι οὔτε δύναται οὔτε θέλει νὰ δώσῃ πλειότερα, ὁ γηραιὸς τῆς Ἑνετίας δόγης, ὅςτις δὲν εἶχε συνειθίσει ν' ἀκούῃ τὸν νεανίσκον ἐκεῖνον εἰμὴ ὡς ἱκέτην πρὸς αὐτὸν λαλοῦντα, παροργισθεὶς διὰ τὴν τοιαύτην τοῦ ὕφους του μεταβολήν, «αἴσχιστον παιδάριον, ἀνεφώνησεν, ἡμεῖς ἀπὸ κοπρίας σὲ ἀνεστήσαμεν, καὶ ἡμεῖς πάλιν θέλομεν σὲ ῥίψει εἰς τὴν κοπρίαν.» Μεθ' ὃ ἐγένετο ἐπίσημος τοῦ πολέμου διακήρυξις περὶ τὰ τέλη νοεμβρίου **1203**.

Συμβάντος δὲ χειμῶνος βαρυτάτου, οἱ Φράγκοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ πλοῖα αὐτῶν ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν προςέβαλον ἀμέσως τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ περιωρίσθησαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ νὰ ληστεύωσι καὶ

νὰ πυρπολῶσιν ἁπάσας τὰς περὶ τὴν Προποντίδα ἐπαύλεις. Εἰς μάτην οἱ ἄρχοντες προέτρεπον τὸν βασιλέα νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ· ὁ ἄνανδρος ἐκεῖνος νέος ἐθεώρει ἀτάραχος τὰς συμβαινούσας καὶ ἐπικειμένας συμφοράς. Ἐντεῦθεν εἷς τῶν ἀπωτέρων αὐτοῦ συγγενῶν, ὁ Ἀλέξιος Δούκας Μούρτζουφλος (οὕτως ἐπονομασθεὶς ἐκ τοῦ «συνεσπάσθαι τὰς ὀφρῦς καὶ οἷον τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπικρέμασθαι»), ὅςτις ἀνέκαθεν μὲν ἐπρέσβευε τὸν κατὰ Λατίνων πόλεμον, ἦτο δὲ ἀνὴρ γενναῖος, πλούσιος, πονηρὸς καὶ ἀγαπητὸς παρὰ τῷ λαῷ, ἀνέλαβε τὸν κατὰ τῶν λῃστρικῶν ἐκείνων ἐπιδρομῶν ἀγῶνα. Καὶ τῇ μὲν 1 δεκεβρίου ἐξελθὼν τῆς πόλεως κατ' ἀρχὰς ηὐδοκίμησεν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγκαταλειφθεὶς παρὰ πάντων σχεδὸν, μόλις διεσώθη ἐκ τοῦ ἐσχάτου κινδύνου. Τὰ αὐτὰ δὲ συνέβησαν καὶ τῇ 27 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Κατόπιν ἐπεχείρησεν ὁ Μούρτζουφλος νὰ καταστρέψῃ διὰ πυρπολικῶν τὸν ἐνετικὸν στόλον, ἀλλὰ διὰ τῆς τοῦ Δανδόλου προνοίας ἐματαιώθη τὸ τόλμημα. Ἔπειτα τῇ 9 ἰανουαρίου ἐγένετο πάλιν νέα ἔξοδος, ἣν ἀπέκρουσεν ὁ Βονιφάτιος. Ὥςτε πόλεμοι, φόνοι, δῃώσεις, λῃστεῖαι ἐξηκολούθησαν οὕτω καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν ἰανουάριον· καὶ οἱ μὲν Βυζαντινοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡττῶντο, τὸ δὲ στρατόπεδον τῶν Φράγκων ἤρχισε νὰ πάσχῃ τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς στερήσεως τροφῶν. Τελευταῖον τῇ 25 ἰανουαρίου ἡ πρὸ καιροῦ κατὰ τῶν Ἀγγέλων βόσκουσα ἀγανάκτησις ἐξεῤῥάγη εἰς ἐπανάστασιν, λαὸς δὲ καὶ μοναχοὶ συῤῥεύσαντες εἰς τὸν τῆς Θεοῦ Σοφίας ναὸν ἀπήτησαν παρὰ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου τὴν καθαίρεσιν τῶν ἀνικάνων βασιλέων καὶ τὴν ἀναγόρευσιν νέου ἡγεμόνος. Ὁ Μούρτζουφλος δὲν ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸ κίνημα τοῦτο, καὶ ἐπειδὴ ἐλογίζετο ὀπαδὸς τῆς καθαιρεθείσης δυναστείας, οὐδεὶς ἐσκέφθη νὰ προχειρίσῃ αὐτὸν βασιλέα. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ ἐκλογὴ ἀπέβη δυςχερὴς, διότι ἅπαντες οἱ ἐπιφανεῖς ἄνδρες ἀπεποιοῦντο τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην τιμήν. Ὁ μᾶλλον τῶν ἄλλων πλειονοψηφήσας Κωνσταντῖνος ὁ Ῥαδεινὸς κατέφυγεν εἰς μονήν τινα καὶ ἐγένετο μοναχὸς, ἀναρχία δὲ πλήρης ἐπὶ τρεῖς ἐπεκράτησεν ἡμέρας, μέχρις οὗ ἀνδρεῖός τις νεανίας, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα ἄσημος, ὁ Νικόλαος Καναβὸς, ἀπεδέξατο τὸ στέμμα καὶ τῇ 28 ἰανουαρίου ἐχρίσθη βασιλεὺς ἄνευ τῆς συμπράξεως τοῦ πατριάρχου

Ἰωάννου Καματηροῦ. Ὁ Καναβὸς ἐστρατοπέδευσεν ὡς ἐν φρουρίῳ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, ἐνῷ ὁ Ἀλέξιος Δ'. καὶ ὁ ἑτοιμοθάνατος Ἰσαάκιος ἐφυλάττοντο ἐν Βλαχέρναις ὑπὸ τοῦ Μουρτζούφλου. Ὅταν ὁ πρῶτος ἔμαθε τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ σωφρονισθῇ καὶ νὰ ὑποκύψῃ, ἐζήτησε πάλιν σωτηρίαν ἀπὸ τῶν Φράγκων, καὶ ἔπεμψε τὸν Μούρτζουφλον πρὸς τὸν Βονιφάτιον ἵνα ἐξορκίσῃ αὐτὸν νὰ καταλάβῃ τὰς Βλαχέρνας. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ Φράγκοι δὲν ἐκώφευσαν εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην. Ἀλλ' ὅτε τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα ἐπῆλθον, ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὰ βασίλεια ἐκεῖνα, εὗρον τὰς πύλας κεκλεισμένας καὶ ἀνεχώρησαν καταρώμενοι τὸν ἐπίορκον νεανίαν· ἀδίκως ὅμως ταύτην τὴν φοράν, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἄθλιος εἶχε φυλακισθῇ ὑπὸ τοῦ Μουρτζούφλου. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις πρὸ καιροῦ ἐπωφθαλμία εἰς τὸν θρόνον, ἐνόμισεν ἤδη ἐπιτηδείαν τὴν περίστασιν νὰ πληρώσῃ τὸν πόθον αὐτοῦ. Ὅθεν συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ θησαυροφύλακος Κωνσταντίνου, αὐτοῦ ἐκείνου ὅστις εἶχε πρὸ μικροῦ προδώσει τὸν Ἀλέξιον Γ'. προσῳκειώθη τοὺς Βαριάγους, οἵτινες εἰς 15,000 ἀνδρῶν συμποσούμενοι, ὥρμησαν ἐπὶ τὰ βασίλεια. Ὁ Ἀλέξιος Δ'. καταπτοηθεὶς ὑπὸ τοῦ θορύβου, καθικετεύει τὸν νομιζόμενον φίλον του νὰ σώσῃ αὐτόν, ὁ δὲ κατ' ἀρχὰς τὸν κρύπτει εἴς τι τῶν δωματίων, ἔπειτα δὲ τὸν ἀποπέμπει δέσμιον εἰς τὴν φυλακήν, ἀναγορεύεται βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου, πειθομένων ὅτι αὐτὸς μᾶλλον ἢ πᾶς ἄλλος δύναται νὰ πηδαλιουχήσῃ τὸ κράτος ἐν τῇ τρικυμίᾳ ἐκείνῃ, στέφεται πανηγυρικῶς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῇ 5 φεβρουαρίου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, καὶ φονεύει τόν τε Καναβὸν θελήσαντα νὰ ἀντισταθῇ καὶ τὸν Ἀλέξιον Δ'. ὅστις καθ' ἑαυτὸν μὲν δὲν ἤθελε βεβαίως φαντασθῇ ἀντίστασίν τινα, ἠδύνατο ὅμως νὰ ἀποβῇ ἐπικίνδυνος διὰ τῆς προστασίας τῶν Φράγκων. Ὁ δὲ γέρων Ἰσαάκιος ἐξέπνευσεν ἅμα μαθὼν τὸν τραγικὸν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ θάνατον.

Ὁ Ἀλέξιος Ε'. (διότι οὕτως ὀνομάζεται ὁ Ἀλέξιος Δούκας Μούρτζουφλος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου) εἷλκε τὸ γένος ἐξ ἑνὸς τῶν ἀρχαίων τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας οἴκων, καὶ εἶχεν ἅπαντα τὰ συνήθη αὐτῶν προτερήματα καὶ τὰ συνήθη ἐλαττώματα. Ἰδίως δὲ ἦτο ἀνὴρ γενναῖος μέν, ἀσθενὲς δὲ

ἔχων τὸ ἠθικὸν αἰσθητήριον. Ἀφοῦ ἠγωνίσθη τὸ κατὰ δύναμιν κατὰ τῶν πολεμίων, ἔπειτα ἐδολοφόνησε τὸν ἄνθρωπον τὸν πιστεύσαντα εἰς τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπέκρυψε τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξίου Δ'., καὶ ἐξηκολούθησεν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ, νοσοῦντος δῆθεν, πράττων, ἵνα μὴ διακωλυθῇ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων περὶ τὰς προπαρασκευάς. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Δάνδολος ὑπώπτευσε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀπήτησε τὴν παράδοσιν τοῦ βασιλέως, ἀνηγγέλθη τελευταῖον ὅτι οὗτος ἀπεβίωσεν ἐκ φυσικοῦ θανάτου· κηδευθέντος δὲ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ βασιλικῶς, προσεκλήθησαν οἱ σταυροφόροι νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ τῆς χώρας ἐντὸς ὀκτὼ ἡμερῶν. Ἀλλ' οἱ σταυροφόροι δὲν ἀπῆλθον. Ναὶ μὲν ὁ ἡγεμονόπαις τὸν ὁποῖον ἦλθον νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν τοῖς ζῶσιν, αὐτοὶ δὲ εἶχον λάβει ἤδη ὑπὲρ τὸ ἥμισυ τῆς συμφωνηθείσης πρὸς αὐτοὺς ἀποζημιώσεως· ἀλλ' ὁ μὲν Δάνδολος δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ καταλίπῃ ἀμαχητὶ χρηματικὸν ποσὸν ἀξιόλογον ὀφειλόμενον αὐτῷ διὰ συνθήκης τῆς ὁποίας τὸ κῦρος ἀνεγνώρισε καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος Ε'., πρὸ μικροῦ ἔτι κηδεύσας τὸν Ἀλέξιον Δ'. ὡς νόμιμον βασιλέα· οἱ δὲ Φράγκοι μετὰ τὴν γενομένην ἐκ τοῦ ἐπιβάλλοντος εἰς αὐτοὺς μέρους τῆς πληρωθείσης ἀποζημιώσεως, ἀφαίρεσιν τοῦ ὑπολοίπου τῶν ὅσα ἀνέκαθεν ὤφειλον εἰς τὴν Ἐνετικὴν πολιτείαν, ὀλίγα τῇ ἀληθείᾳ ἔλαβον χρήματα· ὁ δὲ δυτικὸς κλῆρος ὁ παρακολουθῶν τὸν στρατὸν, ἔβλεπεν ὅτι, τούτου ἀναχωρήσαντος, ἐματαιοῦτο ἀμέσως τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἡ ὑποταγή. Ὅθεν ἀπεφασίσθη νὰ ἐμμείνωσι καὶ κυριεύσωσι τὴν πόλιν καὶ τὸ κράτος δι' ἴδιον λογαριασμὸν, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸς ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ Δανδόλου.

Δὲν ἐγένετο δὲ ἀμέσως ἔναρξις τῆς πολιορκίας, διότι οἱ σταυροφόροι ἐκ τῆς προηγουμένης αὐτῶν ἐπιχειρήσεως ἐπείσθησαν φαίνεται ὅτι αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ τὰς ὁποίας ἐκόμισαν μεθ' ἑαυτῶν δὲν ἦσαν ἀποχρῶσαι, καὶ ἠσχολήθησαν καθ' ὅλον τὸν μάρτιον περὶ τὴν κατασκευὴν ἄλλων ἐπιτηδειοτέρων. Καὶ ἐκ τούτου ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος Ε'. ὠχύρωσεν ἀφ' ἑτέρου ἔτι μᾶλλον τὰ τείχη, ἔκτισε πύργους ἰσχυροὺς καὶ ἠσφάλισεν αὐτὰ διὰ διπλῆς τάφρου. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ πολλαὶ συνέβησαν ἐχθροπραξίαι, ἰδίως διότι οἱ Φράγκοι ἐστεροῦντο τροφίμων. Διὰ νὰ θερα-

πεύσωσι τὴν ἀνάγκην ταύτην μία τοῦ στρατοῦ αὐτῶν μοῖρα ἐκυρίευσε τὴν παρὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον κειμένην πλουσίαν πόλιν Φιλέαν καὶ εὗρεν ἐν αὐτῇ λείαν τροφοδοτήσασαν τὸν στρατὸν ἐπὶ δεκατέσσαρας ἡμέρας. Καὶ ἡ μὲν λεία ἐστάλη διὰ θαλάσσης εἰς Πέραν, ὁ δὲ στρατὸς ἐπανερχόμενος διὰ ξηρᾶς προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Ε΄. γενναίως. Ἀντέστη ὅμως ἔτι γενναιότερον καὶ ἐπὶ τέλους κατετρόπωσε τοὺς Βυζαντινούς. Ὁ βασιλεὺς ἐκθύμως ἀγωνισθεὶς καὶ πληγωθεὶς ἀπήχθη ἄκων ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν, ἀφοῦ ἀπέβαλε τοὺς ἀρίστους τῶν μαχητῶν καὶ τὰ βασιλικὰ παράσημα καὶ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῆς Ὁδηγητρίας, ἥτις, λογιζομένη ἔργον τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ὑπελαμβάνετο ὡς τὸ τοῦ κράτους παλλάδιον. Ὅθεν πολὺ ἐπεκράτησεν ἐν Βυζαντίῳ ἀθυμία, πλεῖστον δὲ ἐθάρρησαν οἱ Φράγκοι, ἐμπαικτικῶς ἐπιδεικνύοντες εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως τὴν συστράτηγον τοῦ βασιλέως αὐτῶν εἰκόνα, παρ' αὐτοῖς τότε διαμένουσαν. Ὁ Ἀλέξιος Ε΄. ἐπεχείρησεν αὖθις νὰ καταστρέψῃ διὰ πυρπολικῶν τὸν ἐνετικὸν στόλον, καὶ αὖθις ἀπέτυχεν. Ἦλθεν ἅπαξ καὶ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Δάνδολον, συνελθόντων ἐπὶ τούτῳ παρά τινι τοῦ Κοσμιδίου ἀκτὴν, τοῦ μὲν δόγου διὰ θαλάσσης, τοῦ δὲ βασιλέως ἐφίππου. Οὐ μόνον ὅμως αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ Δανδόλου ἦσαν ὑπερβολικαὶ, ἀλλὰ, ἐνῷ «τὰ πρὸς εἰρήνην εἰς διάλεξιν προὔκειντο, ἱππικαὶ λατινικαὶ δυνάμεις ἐξ ὑπερδεξίων αἴφνης φανεῖσαι ἡνίαις ὅλαις τῷ βασιλεῖ ἐπιτίθενται, ὡς μόλις ἐκεῖνον παρερύσαντα τὸν ἵππον διεκφυγεῖν τὸν κίνδυνον, τῶν δὲ συνόντων χειρωθῆναι τινάς.» Ὅπερ ἔστω νέα ἀπόδειξις τοῦ ὅτι οἱ δυτικοὶ δὲν ἐδίσταζον νὰ μεταχειρίζωνται ἀπιστίας καὶ δολιότητας, καίτοι ἀξιοῦντες ὅτι μόνοι οἱ ἡμέτεροι ἔπραττον τὰ τοιαῦτα.

Τοσαύτη ἐν τούτοις ἦτο ἡ πεποίθησις αὐτῶν ὅτι θέλουσι γίνει κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ κράτους, ὥςτε ἔτι ἀπὸ τῆς 7 μαρτίου συνωμολογήθη ἐν Πέρᾳ συνθήκη δι' ἧς ὡρίσθη ἡ μέλλουσα αὐτοῦ τύχη. Ἡ συνθήκη αὕτη ἐγένετο μεταξὺ ἀφ' ἑνὸς τοῦ Ἐρρίκου Δανδόλου, ἐλέῳ Θεοῦ δόγου Ἐνετίας, Δαλματίας καὶ Κροατίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν ἐπιφανεστάτων κυρίων (les trés-illustres Seigneurs) Βονιφατίου, μαρκίωνος Μομφερρατικοῦ, Βαλ-

δουΐνου, κόμητος Φλανδρίας, Λουδοβίκου, κόμητος Βλεσσῶν, καὶ Οὔγωνος, κόμητος τοῦ Ἁγίου Παύλου. Κατὰ δὲ τὰ ὑπ' αὐτῶν ὁρισθέντα, πᾶσα ἡ λεία ὅση ἔμελλε νὰ γίνῃ ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως, συγκομιζομένη εἰς ὡρισμένον τόπον, διῃρεῖτο εἰς τέσσαρα, καὶ τὰ μὲν τρία τέταρτα ἀπεφασίσθη νὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς Ἑνετούς, τὸ δὲ ἓν τέταρτον εἰς τοὺς Φράγκους. Οἱ Ἑνετοὶ διετήρουν ἅπαντα τὰ ἐμπορικὰ προνόμια ὅσα ἀνέκαθεν ἀπελάμβανον ἐν τῷ κράτει. Ἑνετοὶ καὶ Φράγκοι ἔμελλον νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου αὐτοκράτορος, διορίζοντες ἐπὶ τούτῳ ἑκάτεροι ἀνὰ ἓξ ἐκλογεῖς. Καὶ ὁ μὲν αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ ὑπέρτατος ἄρχων ὁλοκλήρου τοῦ κράτους, ἀλλὰ ἀμέσως δὲν ἤθελεν ἄρχει εἰμὴ τοῦ ἑνὸς τετάρτου αὐτοῦ, ἔχων ὡς ἴδια κτήματα καὶ τὰ βασίλεια τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ Βουκολέοντος. Τὰ δὲ λοιπὰ τρία τέταρτα τοῦ κράτους διενέμοντο εἰς δύω ἴσα μερίδια μεταξὺ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν Ἑνετῶν, διατελούντων ὅλων ὑποτελῶν τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ κλῆρος τῶν Ἑνετῶν, ἐὰν ὁ ἐκλεχθησόμενος αὐτοκράτωρ ἦτο Φράγκος, ἢ ὁ κλῆρος τῶν Φράγκων, ἐὰν ὁ ἐκλεχθησόμενος ἦτο Ἑνετός, ἐλάμβανε τὸν τῆς Σοφίας ναόν, καὶ προεχείριζε τὸν πατριάρχην. Αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὸ ἱερατεῖον ἐπροικίζοντο ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τοῦ κράτους κτημάτων εἰς τρόπον ὥςτε νὰ δύνανται νὰ συντηρῶνται εὐπρεπῶς, τὸ δὲ πλεονάζον τῶν κτημάτων ἐκείνων διενέμετο μεταξὺ τῶν κατακτητῶν. Ἀμφότεροι οἱ συμβαλλόμενοι ὑπεχρεοῦντο νὰ παραμείνωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ ἕνα ὁλόκληρον ἐνιαυτὸν ἀπὸ τοῦ μαρτίου μηνὸς καθ' ὃν συνωμολογεῖτο ἡ συνθήκη, ἵνα συμπληρώσωσι τὴν κατάκτησιν τοῦ κράτους. Παρελθούσης δὲ τῆς προθεσμίας ταύτης, ἕκαστος ἠδύνατο νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Δώδεκα ἀξιόχρεοι ἄνδρες ἔμελλον νὰ διανείμωσι τὰ κτήματα (φέουδα) καὶ νὰ ὁρίσωσι τὴν ὑπηρεσίαν ἣν ἕκαστος ὑποτελὴς ὀφείλει τῷ αὐτοκράτορι. Οὐδεὶς πολέμιος τῆς Ἑνετίας ἦτο δεκτὸς ἐν τῷ κράτει. Ἕνεκα δὲ τῶν κτημάτων τὰ ὁποῖα ἐλάμβανεν ὁ Δόγης, ἔμελλε νὰ τελῇ τὴν ὀφειλομένην τῷ αὐτοκράτορι ὑπηρεσίαν οὐχὶ αὐτοπροςώπως ἀλλὰ δι' ἐπιτρόπου. Τελευταῖον ἀμφότεροι οἱ συμβαλλόμενοι ὤφειλον νὰ ζητήσωσι τὴν παπικὴν κύρωσιν, ἵνα ὁ Ἰννοκέντιος ἐπιβάλῃ ποινὴν ἀφορισμοῦ εἰς πάντα τῆς συμμαχίας παραβάτην. Συγχρόνως ἐσχε-

διάσθη προσωρινὴ πρᾶξις διανομῆς ὁρίζουσα κατὰ μέρος τὰ κτήματα ὅσα ἔμελλον νὰ λάβωσιν οἱ τρεῖς τοῦ ἐπιχειρήματος μέτοχοι, ἤτοι ἡ Ἐνετία, οἱ Φράγκοι, καὶ ὁ δυτικὸς κλῆρος. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Ἐνετία, καθὸ γινώσκουσα κάλλιστα τὰ κατὰ τὴν ἀνατολὴν, ἔλαβε τὰ ἐπιτηδειότερα καὶ πλουσιώτερα ἐμπορεῖα. Ἡ δὲ ἐκ προοιμίου τεθεῖσα ἀρχὴ, ὅτι ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα δὲν θέλουσι περιέλθει εἰς τὴν κυριότητα τοῦ λατινικοῦ κλήρου, ἀλλὰ μόνον εὔλογόν τι μέρος αὐτῶν, δυσηρέστησε φυσικῷ τῷ λόγῳ τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης.

Ἀλλ' ἐνῷ ἐσκέπτοντο περὶ τῆς διανομῆς τοῦ κράτους, οἱ πολέμιοι εἰργάζοντο ἐν ταὐτῷ ἀνενδότως περὶ πάντα ὅσα ἀπητοῦντο ἵνα κυριευθῇ ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ. Ἡ προσβολὴ ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ οὐχὶ ὡς πρότερον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, ἀλλὰ ἀπὸ θαλάσσης μόνον, κατὰ τῆς παραλίας ὅμως καθ' ἧς εἶχον καὶ προηγουμένως ἐπιτεθῆ, ἀπὸ τοῦ Φαναρίου μέχρι τοῦ Ἐγιοὺπ-ἐνσαρί. Ὅθεν τὴν μὲν 8 ἀπριλίου ἐπεβιβάσθη ὁ ἐν Πέρᾳ στρατὸς ἐπὶ τοῦ στόλου, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν πολλὰ πρωῒ ἐπλησίασεν ὁ στόλος εἰς τὰ τείχη καὶ ἤρχισε νὰ προσβάλῃ ταῦτα μὲν διὰ μηχανῶν, τοὺς δὲ προμάχους αὐτῶν διὰ βελῶν καὶ ἀκοντίων. Ἀλλ' εὗρεν ἀντίστασιν γενναίαν, διότι ὁ Ἀλέξιος Ε'. διευθύνων καὶ ἐφορεύων τὰ πάντα ἔδωκε νέαν ψυχὴν εἰς τοὺς ἀμυνομένους. Ἦτο δὲ καὶ ὁ ἄνεμος ἐναντίος τῶν Ἐνετῶν, ὥστε μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα ἀπεκρούσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἀφοῦ ἀπέβαλον πολλὰς πολιορκητικὰς μηχανάς. Ἡ ἀποτυχία αὕτη κατέπληξε τὸν κοινὸν τῶν πολεμίων ὅμιλον. Ἀλλ' ὁ κλῆρος, οἱ βαρῶνοι καὶ πρὸ πάντων ὁ ἀπτόητος Δάνδολος ἐνεψύχωσαν αὐτοὺς, καὶ τῇ 12 ἀπριλίου ἐγένετο νέα ἔφοδος ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ μέρους, ἀπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἡ προτέρα. Οἱ Ἕλληνες ἀντετάχθησαν πάλιν καρτερικῶς, καὶ ὁ Ἀλέξιος Ε'. ἐνόμιζε βεβαίαν τὴν νίκην, ὅτε μετὰ μεσημβρίαν πνεύσας βόρειος ἄνεμος ὤθησε τὰς ἐχθρικὰς γαλέρας πρὸς τὰ τείχη. Δύο τῶν πλοίων τούτων, ἡ *Προσκυνήτρια* καὶ ὁ *Παράδεισος*, συνδεδεμένα δι' ἀλύσεων, προσήγγισαν εἰς ἕνα τῶν περὶ τὸ Πετρίον πύργον καὶ ἔρριψαν ἐπ' αὐτοῦ τὰς κλίμακας αὐτῶν. Πρῶτος ὥρμησεν ἐπὶ τῆς γεφύρας ταύτης Ἐνετὸς ἀνὴρ προθυμούμενος νὰ κερδήσῃ τὸ ἔπαθλον τῶν χιλίων χρυσῶν, ὅπερ εἶχε τάξει ὁ Δάνδολος

εἰς τὸν πρῶτον μαχητὴν ὅςτις πατήσῃ τὰ τείχη Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλ' ὁ γενναῖος Ἑνετὸς κατεκρεουργήθη ὑπὸ τῆς φρουρᾶς τοῦ πύργου. Ἀμέσως κατόπιν αὐτοῦ ἦλθον δύο Γάλλοι, ὁ Ἀνδρέας Durboise καὶ ὁ Ἰωάννης Choisy, ἀμφότεροι ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἐπισκόπου Νευελῶν, ὅςτις ἐκυβέρνα τὴν *Προςκυνήτριαν*. Ὁ δὲ πρῶτος ἐξ αὐτῶν ἐκέρδησε τῳόντι τὸ βραβεῖον, εἰςβαλὼν εἰς τὸν πύργον καὶ ἀπωθήσας τοὺς ἀμυνομένους. Μετ' αὐτὸν εἰςῆλθεν ὁ Choisy καὶ ἔπειτα ὁ λοιπὸς τῶν συναγωνιστῶν ὅμιλος, ὥςτε ὁ πύργος ἐκυριεύθη. Διὰ δὲ τῆς ἐναερίου γεφύρας ἥτις συνῆπτεν αὐτὸν μὲ τὰς δύο γαλέρας, νέα τῶν πολεμίων ἐπερχόμενα στίφη ἐκυρίευσαν μετ' οὐ πολὺ καὶ ἄλλους πύργους, καὶ διέσπασαν τὰς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πύλας τοῦ τείχους, διὰ τῶν ὁποίων οἱ Φράγκοι ἤρχισαν ἤδη νὰ εἰςελαύνωσιν ἔφιπποι εἰς τὴν πόλιν. Ἡ φρουρὰ ἔντρομος ἐτράπη εἰς φυγὴν, καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος Ε'. ἠναγκάσθη νὰ κλεισθῇ εἰς τὰ παλάτια τοῦ Βουκολέοντος. Καὶ ἤρχισε μὲν ἔκτοτε διαδραματιζομένη ἡ δεινὴ ἐκείνη διαρπαγὴ, ἥτις ἔμελλε νὰ καταστήσῃ τὰς ἐπομένας ἡμέρας ἀπαισιωτάτας ἐξ ὅσων ἀναφέρει ἡ ἱστορία, ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν πρώτην ταύτην εἴςοδον συνεῖχεν ἔτι τοὺς Φράγκους ὁ φόβος μήπως οἱ Ἕλληνες ὁρμήσωσι κατ' αὐτῶν ἀπὸ τῶν παλατίων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν ὅπου εἶχον καταφύγει, ὅθεν παρέμειναν συντεταγμένοι ὡς ἐπὶ νέον ἀγῶνα. Δυςτυχῶς ὁ Ἀλέξιος Ε'. εἰς μάτην ἠγωνίσθη νὰ ἀθροίσῃ καὶ συντάξῃ τοὺς φυγάδας· οὔτε παρακλήσεις οὔτε ἀπειλαὶ ἴσχυσαν νὰ πείσωσι τοὺς ἀνάνδρους ἐκείνους ὅτι δύνανται ἔτι νὰ ἀντιταχθῶσι. Τότε ὁ Ἀλέξιος Ε'. βλέπων ὅτι εἰς οὐδὲν ὠφελοῦσιν αἱ προςπάθειαι αὐτοῦ, καὶ φοβηθεὶς «μὴ συλληφθείη καὶ ὡς ὄψον ἢ ἐπιτράγημα ταῖς γνάθοις τῶν Λατίνων προκείσεται,» ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ, καὶ παραλαβὼν τὴν σύζυγον τοῦ Ἀλεξίου Γ', Εὐφροσύνην καὶ τὴν θυγατέρα αὐτῆς Εὐδοκίαν, τὴν ὁποίαν περιπαθῶς ἠγάπα, ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς χρυσῆς πύλης μετά τινων ὀπαδῶν, καὶ ἀνεχώρησε διὰ θαλάσσης ἀπὸ τῆς πόλεως, ἥτις κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην παρέστη κατάφλεκτος εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ.

Τῳόντι οἱ ἡγεμόνες τῶν σταυροφόρων εἶχον ἀποφασίσει νὰ ματαιώσωσι τὴν ἐπιοῦσαν πᾶσαν ἀντίστασιν παραλαμβάνοντες σύμ-

μαχον τὸ πῦρ. Ἀλλὰ τινὲς τῶν Γερμανῶν, ἀντὶ νὰ περιμείνωσι τὴν ἑπομένην ἡμέραν, κατέφυγον εἰς τὸ ἀδυςώπητον ἐκεῖνο ὅπλον τὴν νύκτα τῆς 12 πρὸς τὴν 13, καὶ νέον φλογῶν ῥεῦμα φοβερώτερον μὲν τῶν δύο προτέρων, διαρκέσαν δὲ 24 ὥρας συνεπλήρωσε τὴν καταστροφὴν τὴν ὑπ' ἐκείνων ἀρξαμένην. Ὁ Βιλλεαρδουΐνος λέγει ὅτι κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας πυρκαϊὰς ἐπυρπολήθησαν πλειότεραι οἰκίαι ἀφ' ὅσας περιεῖχον αἱ τρεῖς μεγαλήτεραι τῆς Γαλλίας πόλεις. Ἐνῷ δὲ ὁ μὲν Ἀλέξιος Ε'. ἔφευγεν, ἡ δὲ πόλις ἐκαίετο, τινὲς τῶν ἀρχόντων ὅσοι δὲν εἶχον ἀποβάλει ἔτι πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας, συνελθόντες μετὰ τοῦ πλήθους εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐπεχείρησαν τὴν ἐκλογὴν αὐτοκράτορος. Τὰ βλέμματα πάντων ἐστράφησαν εἰς δύο νέους, τὸν Θεόδωρον Δούκαν καὶ τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν, ἐξ ἴσου γενναίους καὶ δεξιοὺς τὰ πολέμια· ὥςτε ἐδέησεν ὁ κλῆρος νὰ ἀποφασίσῃ μεταξὺ αὐτῶν. Ὁ δὲ κλῆρος ἀπένειμε τὴν ψυχοῤῥαγοῦσαν ταύτην βασιλείαν εἰς τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν. Ὁ Λάσκαρις τοῦ ὁποίου γινώσκομεν τὴν ἀρετὴν, ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δικαίως ἠξιώθη τῆς τιμῆς ταύτης κατὰ τὴν ἀπαίσιον ἐκείνην στιγμήν. Ἀλλὰ τότε οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ. Μάτην παρέστησεν εἰς τὸν λαὸν ὁποία οἰκτρὰ περιμένει αὐτὸν τύχη ἐὰν δὲν ἀντιταχθῇ καρτερικῶς εἰς τοὺς πολεμίους· μάτην ὑπέμνησεν εἰς τοὺς Βαριάγους τὴν ἐπιβεβλημένην αὐτοῖς ὑπὸ τῆς τιμῆς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος· οἱ μὲν ξένοι ἐζήτησαν αὔξησιν μισθοῦ, οἱ δὲ ἰθαγενεῖς δὲν ἐτόλμησαν νὰ δράξωσι τὰ ὅπλα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἐξημέρωσεν ἡ 13 ἀπριλίου. Οἱ ἱππεῖς καὶ οἱ πεζοὶ οἵτινες, ἀπὸ τῆς προτεραίας ἐμβαλόντες εἰς τὴν πόλιν, κατέλαβον τὸ μεταξὺ Πετρίων καὶ Βλαχερνῶν τμῆμα, δὲν εἶχον μάθει ἔτι τὴν φυγὴν τοῦ Ἀλεξίου Ε'. καὶ περιέμενον συντεταγμένοι τὸν τελευταῖον κρίσιμον ἀγῶνα. Ἀλλὰ τὰ γερμανικὰ στίφη ἀφηνιάσαντα ὥρμησαν δῃοῦντα καὶ πορθοῦντα πρὸς τὸν μέγαν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ ἐπλησίασαν πρὸς τὸ Μίλιον, τὴν μεγάλην πλατεῖαν, ἥτις περιεστοιχισμένη ὑπὸ πολλῶν στοῶν καὶ λαμπρῶν οἰκοδομημάτων ἐπεῖχε τὴν θέσιν ἣν ἔχουσι σήμερον ἡ πρώτη τοῦ σεραγίου αὐλὴ καὶ τὰ περὶ τὴν πύλην Μπάμπυ-Χουμαγιοῦν μέρη. Ἐκεῖ ἵστατο ὁ Λάσκαρις μετὰ τῶν Βαριάγων, οἵτινες ὅμως ἅμα ἰδόντες τοὺς πο-

λεμίους έπερχομένους, διελύθησαν· ὥστε ὁ νέος βασιλεὺς, πεισθεὶς ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ παρόντος τρόπος σωτηρίας, ὑπεχώρησε καὶ περάσας διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπεχείρησεν αὐτόθι τὴν ἄμυναν ἐκείνην, ἥτις ἔμελλε νὰ παραγάγῃ τὴν ἵδρυσιν τοῦ ἐν Νικαίᾳ βασιλείου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἦτο πεπρωμένον μετὰ πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη νὰ ἀνακτηθῇ ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ἀποχωρήσαντος δὲ τοῦ Λασκάρεως, ἡ πόλις ἔμεινεν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Φράγκων ἀπὸ τῶν Βλαχερνῶν μέχρι τοῦ Βουκολέοντος καὶ μέχρι τῆς χρυσῆς πύλης, ἤτοι ὡς ἠθέλομεν εἴπει σήμερον ἀπὸ τοῦ Ἐγιοὺπ-ἐνσαρὶ μέχρι τοῦ Κάτεργα λιμανὶ καὶ τοῦ Γεντι-Κουλὲ, τῶν ἑπτὰ πύργων· καὶ προελθόντες λοιπὸν οἱ κατακτηταὶ ἐπείσθησαν μετ' ὀλίγον ὅτι οὐδεμίαν οὐδαμοῦ εἶχον νὰ φοβηθῶσιν ἀντίστασιν. Ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐξῆλθον ἐν λιτανείᾳ ἱερεῖς καὶ πολὺς λαὸς, οἵτινες εἶχον ζητήσει ἄσυλον ἐν αὐτῷ, καὶ προσπεσόντες εἰς τοὺς πόδας τοῦ Βονιφατίου ἐκραύγαζον ἐλεεινῶς· *ἅγιε βασιλεῦ μαρκίων, ἐλέησον ἡμᾶς*· ἀλλὰ μόλις ἔσωσαν τὴν ζωὴν αὐτῶν. Ἡ λεηλασία, ἡ δήωσις καὶ αὐτὴ ἡ σφαγὴ ἐξεχείλισαν ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἀκατάσχετοι. Βεβαίως ἡ ἄτακτος αὕτη διαρπαγὴ καὶ βία δὲν συνέφερε κατ' οὐδένα λόγον εἰς τοὺς ἡγεμόνας. Ὡς ἐξ αὐτῆς πολλοὶ τῶν προκειμένων θησαυρῶν ἔμελλον νὰ ὑπεξαιρεθῶσι, πολλοὶ ὅλως νὰ καταστραφῶσιν· οὐδεμία δὲ εὔλογος καὶ δικαία διανομὴ ἠδύνατο νὰ γίνῃ, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἔμελλον ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ διαλυθῶσι πάντες τῆς πειθαρχίας οἱ δεσμοί. Ὅθεν ἐπανελήφθη ἡ καὶ πρότερον εἰς τὸν στρατὸν δοθεῖσα διαταγὴ νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν βιαιοπραγίαν καὶ πᾶσαν λεηλασίαν, καταλαμβάνων δὲ τὰ διάφορα τῆς πόλεως τμήματα νὰ περιμείνῃ μέχρις οὗ οἱ ἡγεμόνες διατάξωσι τὰ δέοντα περὶ τῆς λείας. Ἀλλὰ τίς ἤκουε τὰ προστάγματα ταῦτα; Οἱ μὲν Ἐνετοὶ οἱ μᾶλλον τῶν ἄλλων εὐλαβούμενοι τὴν φωνὴν τοῦ γέροντος Δόγου, ἦσαν κατ' ἀρχὰς εὐδιάθετοι νὰ τηρήσωσι τὰ παραγγελλόμενα. Οἱ Γάλλοι ὅμως καὶ οἱ Γερμανοὶ, φοβούμενοι μήπως ἀπατηθῶσιν ὑπὸ τῶν πανούργων αὐτῶν συνεταίρων, ἤθελον ἐξάπαντος νὰ γυμνώσωσι τὴν πόλιν. Καὶ ἔπειτα οἱ ἡγεμόνες ἐνῷ ἀπῄτουν παρὰ τῶν κατωτέρων πᾶσαν ἀπὸ δ αρπαγῆς ἀποχὴν, αὐτοὶ πρῶτοι ἐσφετερίσθησαν τὰ κάλλιστα τῆς

πόλεως κτήματα, ὁ μὲν Ἑρρῖκος τὰς Βλαχέρνας, ὁ δὲ Βονιφάτιος τὸν Βουκολέοντα, ὅπου εἶχον ζητήσει ἄσυλον ἥ τε Γαλλὶς Ἁγνὴ ἡ τοῦ Βρανᾶ ἐρωμένη, καὶ ἡ ὡραία καὶ νεάζουσα ἔτι τοῦ Ἰσαακίου χήρα, Μαργαρίτα ἡ Οὐγγαρική. Ἐλησμονήθησαν λοιπὸν μετ' ὀλίγον πᾶσαι αἱ δοθεῖσαι διαταγαί, καὶ ἡ μεγάλη ἐκείνη πόλις, ἡ ἐπὶ ἐννεακόσια ἔτη ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς παρθένος πάσης ἁλώσεως διατελέσασα, καὶ ἐν τῷ μακρῷ τούτῳ διαστήματι συγκεντρώσασα μὲν ἐν ἑαυτῇ τοὺς θησαυροὺς ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου, διασώσασα δὲ ὡς ἐν κιβωτῷ τὰ κάλλιστα κειμήλια τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ τῆς ἀρχαίας διανοίας, ἐγένετο ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας ὁλοκλήρους θῦμα τῆς φοβερωτέρας βίας καὶ καταστροφῆς.

Οἱ σταυροφόροι, διασπαρέντες εἰς ὅλα αὐτῆς τὰ τμήματα, ἥρπαζον ἀνηλεῶς πᾶν τὸ ἐπιτήδειον νὰ ἐρεθίσῃ τὴν ἀπληστίαν αὐτῶν· χρυσόν, ἄργυρον, πολυτίμους λίθους, μεταξωτὰ ὑφάσματα, γουναρικὰ βαρύτιμα. Εἰσέβαλλον δὲ οὐ μόνον εἰς τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πτωχοτάτας οἰκίας. Μάτην οἱ κάτοικοι ἐπεκαλοῦντο τὴν φιλανθρωπίαν τῶν κομήτων καὶ τῶν βαρώνων· οὐδεμία εἰσηκούετο ἐπιεικείας φωνή. Ἡ θέα τῆς λείας ὑπεξέκαιε τὴν ἀκολασίαν τῶν πολλῶν, ἡ δὲ μέθη τῆς νίκης εἰς οὐδένα ὑπετάσσετο χαλινόν. Μετὰ τῶν ἔξωθεν ἐπελθόντων πολεμίων συνέπραττον οἱ πρὸ καιροῦ ἐν τῇ πόλει ἐγκαταστημένοι ἄποικοι· Πισᾶται, Γενουαῖοι, Σικελοί, Ἀπουλοι, Οὔγγροι, Ἱσπανοὶ Γερμανοί. Θρησκευτικά, ἐθνικά, πολιτικά, ἐμπορικά, κοινωνικὰ πάθη, ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας τρεφόμενα, συνεδυάσθησαν μετὰ τῶν ληστρικῶν ὀρέξεων καὶ περιεποίησαν εἰς αὐτὰς χαρακτῆρα ὄντως τραγικόν. Ὁ φόνος δὲν ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, ἀνάλογος τῆς ἄλλης καταστροφῆς. Ἐντούτοις δισχίλιοι πολῖται κατεκρεουργήθησαν τὴν πρώτην ἡμέραν, Κύριος δὲ εἶδε πόσοι ἐθανατώθησαν κατὰ τὰς ἑπομένας. Ἀλλ' οἱ ἐπιζῶντες ἦσαν δυστυχέστεροι τῶν θνησκόντων· διότι δὲν ἐγυμνοῦντο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑβρίζοντο καὶ ἐβιάζοντο ὑπὸ τῶν κατακτητῶν οἵτινες οὐδὲν ἐσεβάσθησαν, οὔτε γυναῖκας, οὔτε ἱερά, οὔτε τάφους. Ὁ νεκρὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὗ ἐφείσθησαν οἱ αἰῶνες, καὶ ὅστις παρέστη ἀκέραιος εἰς τὰ ὄμματά των, δὲν ἀνεχαίτισε τὰς ἱεροσύλους αὐτῶν χεῖρας. Εἰσερχόμενοι

εἰς τὰς ἐκκλησίας ἔχεον κατὰ γῆς καὶ ἔῤῥιπτον τὸ θεῖον αἷμα καὶ σῶμα τοῦ Χριστοῦ διαρπάζοντες τὰ τιμαλφῆ τούτων δοχεῖα, ὧν τὰ μὲν ἔθραυον ἵνα σφετερισθῶσι τοὺς ἐγκειμένους κόσμους, τὰ δὲ παρέθετον ἐπὶ τῶν ἑαυτῶν τραπεζῶν εἰς οἴνων κεράσματα καὶ ὡς φαγητῶν σκεύη. Δεινότατα δὲ ἠσχημόνησαν καὶ ἠσέβησαν ἐν τῷ μεγάλῳ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναῷ. Ἡ θυωρὸς τράπεζα, τὸ ἐκ πασῶν τῶν τιμίων ὑλῶν κάλλιστον ἐκεῖνο καὶ ἐξαίσιον καὶ ἀξιάγαστον σύνθεμα, κατεκερματίσθη καὶ διεμερίσθη μεταξὺ τῶν σκυλευτῶν· ὡσαύτως καὶ ἅπας ὁ ἀπέραντος πλοῦτος ὅστις ἐκόσμει τὰ ἱερὰ καὶ τεχνικώτατα σκεύη καὶ ἔπιπλα, καὶ προσέτι τὸ βῆμα, τὸν θριγκόν, τὸν ἄμβωνα, τὰς πύλας, ἀφῃρέθη καὶ διηρπάγη. Ἵνα δὲ φορτωθῶσι τὰ λάφυρα ταῦτα εἰσήγοντο εἰς τὸν ναὸν ἡμίονοι καὶ ὑποζύγια σεσαγμένα. Καὶ ἐπειδὴ πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐξωλίσθουν καὶ ἔπιπτον διὰ τὴν τῶν ἐπιπέδων λίθων στιλπνότητα, οἱ στρατιῶται ἐξεκέντουν αὐτά, ὥστε τὸ θεῖον δάπεδον ἐμολύνθη ἔκ τε τοῦ προχυθέντος αἵματος καὶ ἐκ τῆς κόπρου τῶν ζώων. Γυναικάριον δὲ πορνικὸν ἀνελθὸν εἰς τὴν πατριαρχικὴν καθέδραν ἀφῆκεν ἄσεμνον ἀπὸ αὐτῆς μέλος καὶ ἐχόρευσεν ἐν τῷ ναῷ, εἰς ὕβριν τῶν ἱερωτάτων τῆς θρησκείας τελετῶν. Καὶ τούτων ἐν τοῖς ναοῖς γινομένων, συνέβαινον συγχρόνως εἰς τὰς πλατείας, εἰς τὰς τριόδους, εἰς τὰς στενωπούς, θρῆνοι καὶ κλαυθμοὶ καὶ ὀδυρμοί, καὶ ἀνδρῶν οἰμωγαί, καὶ γυναικῶν ὀλολυγαί, ἑλκυσμοί, ἀνδραποδισμοί, διασπασμοὶ καὶ βιασμοί. Οὐδὲ ὑπερβολὰς λέγομεν συνοψίζοντες οὕτω ὅσα περὶ τῶν συμφορῶν τούτων ἐκτραγωδοῦσιν οἱ ἡμέτεροι· διότι, ὅπως ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ Χὸπφ, οἱ μὲν Φράγκοι συγγραφεῖς, καὶ ἰδίως ὁ πολιτικώτατος Βιλλεαρδουΐνος, ἀπεσιώπησαν πολλά, ἀλλ' αὐταὶ τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. αἱ ἐπιστολαὶ παρέχουσιν ἀπόδειξιν τρανωτάτην τῆς ἀληθείας τῶν ὅσα οἱ ἀνατολικοὶ περὶ πάντων τούτων ἀνέφερον.

Ὅθεν δικαίως ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ὁ αὐτόπτης τῆς τραγῳδίας ἐκείνης μάρτυς ἀνακράζει. «Τοιαῦθ', ὡς ἐκ πολλῶν βραχέα δοῦναι τῇ ἱστορίᾳ, οἱ ἐξ ἑσπέρας στρατοὶ κατὰ τῆς Χριστοῦ κληρονομίας παρηνομήκασιν, ἐπ' οὐδενὶ τῶν ὅλων τὸ φιλάνθρωπον ἐνδειξάμενοι, ἀλλὰ πάντας ἀποξενώσαντες χρημάτων καὶ κτημάτων, οἰκημάτων τε καὶ ἐσθημάτων, καὶ μηδενὸς τῶν πάντων με-

ταδόντες τοῖς ἔχουσι. Ταῦτα ὁ χαλκοῦς αὐχὴν, ἡ ἀλαζὼν φρὴν, ἡ ὀρθὴ ὀφρὺς, ἡ ἀεὶ ξυριῶσα καὶ νεανισκευομένη παρειὰ, ἡ φιλαίματος δεξιὰ, ἡ ἀκρόχολος ῥὶν, ὁ μετέωρος ὀφθαλμὸς, ἡ ἄπληστος γνάθος, ἡ ἄστοργος γνώμη, ἡ τορὴ καὶ τροχαλὴ λαλιὰ, καὶ μόνον οὐκ ἐπορχουμένη τοῖς χείλεσι, μᾶλλον δὲ οἱ παρ' ἑαυτοῖς ἐπιστήμονες καὶ σοφοὶ, οἱ εὔορκοι καὶ φιλαλήθεις καὶ μισοπόνηροι καὶ τῶν Γραικῶν ἡμῶν εὐσεβέστεροί τε καὶ δικαιότεροι καὶ τῶν Χριστοῦ διαταγμάτων φύλακες ἀκριβέστεροι, τὰ δὲ πλέον, οἱ τὸν σταυρὸν ἐπ' ὤμων ἀράμενοι, καὶ πολλάκις κατὰ τούτου καὶ τῶν θείων λογίων ἐπομοσάμενοι τὰς μὲν τῶν χριστωνύμων χώρας παρελθεῖν ἀναιμωτὶ, μὴ προσνεύσαντες ἀριστερὰ μηδ' ἐκκλίναντες δεξιὰ, κατὰ δὲ Σαρακηνῶν ὁπλίσαι τὰς χεῖρας καὶ τὰ ξίφη πορφυρῶσαι τοῖς αἵμασιν οἳ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐξεπόρθησαν, μηδ' ἀνδρίσασθαι γυναιξὶν ἢ καθ' ὁμιλίαν αὐταῖς συνελθεῖν ἐφ' ὅσον ἂν χρόνον τὸν σταυρὸν ἐπωμάδιον φέρωσιν, ὡς ἡγνισμένοι Θεῷ καὶ τὴν αὐτοῦ πορείαν στελλόμενοι. Ὄντως λογοποιοὶ ἐξεφάνθησαν, καὶ τοῦ θείου τάφου διψῶντες ἐκδίκησιν, κατὰ Χριστοῦ προδήλως ἐλύττησαν, καὶ μετὰ σταυροῦ τὴν τοῦ σταυροῦ κατάλυσιν ἠνομήκασιν, ὃν ἐπινώτιον ἔφερον, τοῦτον πρὸ ποδῶν τιθέναι μὴ φρίττοντες διὰ χρυσίον βραχὺ καὶ ἀργύριον. Οἱ δ' ἐξ Ἰσμαὴλ οὐχ οὕτως, ὅτι μὴ καὶ πάνυ φιλανθρώπως καὶ προσηνῶς τοῖς ἐκ τοῦ γένους αὐτῶν προσηνέχθησαν, τῆς Σιὼν κατισχύσαντες. Οὔτε γὰρ γυναιξὶ Λατινίσιν ἐπεχρεμέτισαν οὔτε τὸ Χριστοῦ κενήριον πολυάνδριον πεσόντων ἔδειξαν, οὐδὲ κάθοδον ἐς ᾅδου τὴν πρὸς τὸν ζωηφόρον τάφον εἴσοδον, οὐδὲ θάνατον τὴν ζωὴν, οὐδὲ πτῶσιν τὴν ἀνάστασιν, ἀπεξάπασι δ' ἀνέντες τὴν ἔξοδον χρυσίνοις ἀριθμῷ κατ' ἄνδρα βραχέσιν ἀφώριζον τὰ ζωάγρια, τὰ λοιπὰ τοῖς κεκτημένοις παρέντες, κἂν ψάμμῳ ἦσαν παρόμοια. Καὶ τοιῶσδε μὲν τὸ Χριστομάχον τοῖς ἀλλοπίστοις Λατίνους ἐχρήσατο, μὴ ξίφος, μὴ πῦρ, μὴ λιμὸν, μὴ διωγμὸν, μὴ γυμνότητα, μὴ συντρίμματα, μὴ πιέσματα, μεγαλοψύχως σφίσιν ἐπενεγκόν· ἡμῖν δ' ἐκείνως τὸ φιλόχριστον καὶ ὁμόδοξον προσενήνεκται, ὡς ἐπιτρέχοντες εἴπομεν, μηδὲ ἐπεγκαλεῖν ἀδίκημα ἔχοντες.»

Τὸ θέαμα ὅπερ παρίστανον τὰ περίχωρα τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὰς ἀποφράδας ἐκείνας ἡμέρας δὲν ἦτο ὀλιγώτερον οἰκτρὸν τῶν

σκηνῶν ὅσαι ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτοῦ διεδραματίζοντο. Χιλιάδες φυγάδων ἐκάλυπτον ὅλας τὰς πέριξ τῆς πόλεως ὁδούς, ἀπέλπιδες, γυμνοί, καὶ οὐδὲν ἧττον μακαρίζοντες ἑαυτοὺς ὁσάκις ἔβλεπον ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσι τοὐλάχιστον τὴν ζωήν των καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν. Συγκλητικοί, πατρίκιοι, συγγενεῖς βασιλέων, μέχρι τῆς χθὲς οἰκοῦντες εἰς δώματα πολυτελῆ καὶ βρίθοντα πάντων τῶν ἀγαθῶν τοῦ τελειοτάτου τότε πολιτισμοῦ, περιεφέροντο τῇδε κἀκεῖσε ζητοῦντες νὰ εὕρωσιν εὐτελέστατόν τι ἄσυλον. Ἐνῷ ἐλεηλατεῖτο ὁ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὁ πατριάρχης ἔφευγεν ἐπικαλούμενος τὴν ἐλεημοσύνην τῶν διαβατῶν. Ἐν γένει ἔπαθον μάλιστα τὰ πάνδεινα αἱ ἀνώτεραι τῆς κοινωνίας τάξεις· διότι ὁ ὄχλος οὐ μόνον δὲν εἶχε πολλὰ νὰ ἀπολέσῃ, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ συμμαχήσας μετὰ τῶν λωποδυτῶν ηὔξησε τὰς ἀφορμὰς τῆς δημοσίας συμφορᾶς, λῃστεύων καὶ ὑβρίζων ἐκείνους ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἔκλινεν ἄλλοτε περίφοβος τὴν κεφαλήν, ἐπιχαίρων ἐπὶ τοῖς δυστυχήμασιν αὐτῶν καὶ ἐλέγχων αὐτοὺς ὡς πρωταιτίους τῆς καταστροφῆς. Βεβαίως τοῦτο ἦτο μέχρι τινὸς ἀληθές· διότι αὐτοὶ ἀνύψωσαν τὴν ὀλεθρίαν τῶν Ἀγγέλων γενεάν, καὶ αὐτοὶ δὲν ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νὰ τὴν καθαιρέσωσιν, ἀναγορεύοντες κυβερνήτην τῶν πραγμάτων δεξιώτερον καὶ ἱκανώτερον νὰ σώσῃ ἔτι τὸ κράτος. Μήπως ὅμως ὁ λαὸς ἀφ' ἑτέρου ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκον αὐτοῦ; Μήπως δὲν ἐκώφευσεν εἰς τὰς γενναίας προτροπὰς τοῦ Ἀλεξίου Ε'. καὶ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως; Μήπως δὲν συνετέλεσε διὰ τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς ἀνανδρείας αὐτοῦ εἰς τὴν ἀλλόκοτον ἐκείνην καταστροφήν; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὅταν τὰ ἔθνη ἢ κακῶς κυβερνῶνται ἢ πίπτωσιν, ὅλοι πταίουσιν εἰς τοῦτο, καὶ μικροὶ καὶ μεγάλοι, καὶ οἱ ἄνω καὶ οἱ κάτω ἱστάμενοι, αἱ δὲ ἀμοιβαῖαι μεμψιμοιρίαι καὶ ἀντεγκλήσεις οὐδὲν ἄλλο μαρτυροῦσιν εἰμὴ ὅτι τὸ κακὸν ἦτο ἀνεπανόρθωτον. Καὶ ἔπειτα, ἂν τῳόντι μείζων εἶναι ἡ εὐθύνη τῶν ἀνωτέρων τάξεων, μείζονα εἶναι καὶ τὰ παθήματα αὐτῶν ἐν ταῖς ἐπερχομέναις καταστροφαῖς. Τοὐλάχιστον τὰ δεινὰ ὅσα ὑπέστησαν οἱ ἄρχοντες τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ προκειμένῃ ἁλώσει ὑπῆρξαν οἰκτρότατα, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῶν ὅσα περὶ ἑαυτοῦ διηγεῖται ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης.

Ὁ ἱστορικὸς ἡμῶν εἶχεν οἶκον ἄμαχον τῷ κάλλει καὶ τῷ μεγέθει μέγιστον» ἐν τῇ συνοικίᾳ ἥτις ἐκαλεῖτο τὰ Σφωρακίου, ἀπὸ ἀρχαίου τινὸς πατρικίου κτίσαντος αὐτόθι τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τύρωνος, τοῦ μεταβληθέντος νῦν εἰς τὸ Βεφὰ Τσαμισί. Ἀλλ' ἡ οἰκία αὐτοῦ αὕτη κατεπυρπολήθη ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν ὅσων προανεφέραμεν τριῶν πυρκαϊῶν, ὥςτε ὁ Νικήτας ἠναγκάσθη νὰ μετακομισθῇ ἔκτοτε εἰς οἴκημα ἕτερον, τοῦ ὁποίου ἡ εἴςοδος ἦτο δυςπροςπέλαστος καὶ ζοφώδης. Ἐπειδὴ ὅμως οὐδὲν τῆς πόλεως μέρος ἔμεινεν ἀνεξερεύνητον εἰς τὰ φραγκικὰ στρατεύματα, ὁ Νικήτας ἔλαβε τὴν πρόνοιαν νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν προστασίαν Ἐνετοῦ ἐμπόρου, τὸν ὁποῖον ἄλλοτε εἶχε διασώσει ἀπὸ τῆς τοῦ ὄχλου καταδρομῆς. Καὶ ὁ καλὸς κἀγαθὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ, μεταμφιεσθεὶς εἰς σταυροφόρον καὶ ὁπλισθεὶς διὰ σπάθης καὶ λόγχης, ἔστη πρὸ τῆς οἰκίας ἀποκρούων τοὺς θέλοντας νὰ ἐμβάλωσιν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι αὐτὸς προκατέλαβεν αὐτήν. Κατ' ἀρχὰς ηὐδοκίμησε τὸ στρατήγημα· μετ' οὐ πολὺ ὅμως βλέπων ὁ Ἐνετὸς πολλαπλασιαζομένους τοὺς πολεμίους, μάλιστα δὲ τοὺς Φράγκους τοὺς «κομπάζοντας μόνον τὸν οὐρανὸν δεδιέναι μὴ εἴη σφίσιν ἐπιπεσὼν», συνεβούλευσε τὸν φίλον του νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκεῖθεν ἵνα μὴ αὐτὸς μὲν ἀπαχθῇ δέσμιος ἐπὶ καταβολῇ χρημάτων, αἱ δὲ γυναῖκες ἐκτεθῶσιν εἰς ἄσεμνον βίαν· ὅθεν ἀπῆλθον παραπεμπόμενοι ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ Ἐνετοῦ ὡς δορήκτητος δῆθεν ἐκείνου κλῆρος. Μετὰ τοῦ Νικήτα συνηνώθησαν καί τινες φίλοι καὶ συγγενεῖς, καὶ ἐπορεύοντο πάντες ἔντρομοι, ἔχοντες ἐν τῷ μέσῳ τὰς γυναῖκας καὶ τὰς θυγατέρας, ὧν αἱ νεώτεραι ἐνέτριψαν διὰ πηλοῦ τὰ πρόςωπα ἵνα ἀσχημίσωσιν ἑαυτάς. Ἀλλ' αἱ ὁδοὶ ἔβριθον στρατιωτῶν, οἵτινες, μὴ φέροντες πλέον πανοπλίαν, ἀλλὰ μόνον μαχαίρας ἐπιμήκεις παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἵππου καὶ παραξιφίδια εἰς τὰς ζώνας, ἄλλοι μὲν ἦσαν φορτωμένοι λάφυρα, ἄλλοι δὲ ἐζήτουν νὰ ἁρπάσωσι πᾶν ὅ,τι ἀπήντων πολύτιμον καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰς καλλίστας τῶν γυναικῶν. Τοῦτο λοιπὸν συνέβη εἰς τὴν συνοδίαν ἡμῶν· εἷς τῶν πολεμίων ἐκείνων ἁρπάζει ἐκ μέσου αὐτῆς κόρην εὐπλόκαμον, θυγατέρα οὖσαν ἑνὸς τῶν συνοδοιπόρων τοῦ Νικήτα, γέροντος ἀσθενοῦς, δικαστοῦ διατελέσαντος. Ὁ πατὴρ μὴ δυνάμενος νὰ τρέξῃ, καὶ πεσὼν μάλιστα κατὰ γῆς, ἐπικαλεῖται ὀλοφυρόμενος

τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Νικήτα, ὁ δὲ ὁρμᾷ εἰς τὰ ἴχνη τοῦ ἅρπαγος, ἀποτείνεται πρὸς τοὺς μαχητὰς ὅσους ἀπήντα καὶ ἐξορκίζει αὐτοὺς ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τοῦ προστάτου τῆς ἀρετῆς, ἐν ὀνόματι τῶν ἰδίων αὐτῶν τέκνων καὶ γυναικῶν, νὰ σώσωσι τὴν κόρην, νὰ παραμυθήσωσι τὸν πατέρα. Τελευταῖον οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι μαλάσσονται καὶ ἀποδίδεται εἰς τὸν δυστυχῆ ἄνθρωπον ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ, ἡ μόνη ἐλπὶς τῆς ἐξορίας του, ἡ ἐσχάτη παραμυθία τῆς πολιᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς. Ἀλλὰ καὶ ἄλλους κινδύνους διέτρεξαν οἱ ταλαίπωροι φυγάδες ἕως οὗ ἐξῆλθον τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τῆς χρυσῆς πύλης, εὐτυχεῖς λογιζόμενοι ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ ἐγκαταλείπωσι πατρίδα ἣν πρὸ μικροῦ ἔτι ὑπελάμβανον ὡς τὸ τιμιώτατον ἀγαθόν. Ὁ γενναῖος Ἐνετὸς ἀπεχαιρέτισεν αὐτοὺς παρακαλῶν τὸν ὕψιστον νὰ τοὺς προστατεύῃ ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Ὁ δὲ Νικήτας ἀσπασάμενος τὸν σωτῆρα ἐκεῖνον μετὰ δακρύων, ἔρριψεν ἔπειτα ἓν τελευταῖον βλέμμα ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ στενάζων ἀνέκραξεν· «ὦ πόλις, βασιλὶς τῶν πόλεων, »τίς ὁ διασπάσας ἡμᾶς ἀπὸ σοῦ ὡς ἐκ μητρὸς φίλης τέκνα φιλούμενα; »τίνες γενοίμεθα, ποῖ τραποίμεθα; ποίαν παραψυχὴν εὕροιμεν, γυμνοὶ ὡς ἐκ κοιλίας μητρὸς τῶν σῶν ἐκσπασθέντες κόλπων, καὶ φανέντες παρ' ἔθνεσι κιθάρα καὶ θρύλημα, ἑταῖροι στρουθῶν, καὶ ψωμιζόμενοι μὲν ἀνάγκας, ὕδωρ δὲ χολῆς ποτιζόμενοι;» Ἔφθασε δὲ σῶος εἰς Σηλυβρίαν καὶ ἐκεῖθεν διεπεραιώθη εἰς Νίκαιαν, ὅπου συνετέλεσεν εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς νέας βασιλείας, καὶ συνεπλήρωσε τὴν Χρονικὴν αὐτοῦ διήγησιν.

Ἀλλ' ἡ λεηλασία, οἱ βιασμοὶ καὶ οἱ φόνοι δὲν ἦσαν οἱ μόνοι τρόποι, δι' ὧν οἱ δυτικοὶ κατακτῆται ἐκακούργησαν τότε κατὰ τῆς πόλεως. Ἐν τῇ μέθῃ τῆς νίκης διεκωμῴδουν τοὺς ἡττηθέντας, οἱ μὲν περιβαλλόμενοι γελοιωδῶς τὰ πλατύσημα αὐτῶν ἱμάτια, οἱ δὲ περιτιθέντες εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν ἵππων αὐτῶν τὰς ὀθονοσκεπεῖς καλύπτρας καὶ τὰ ἄλλα κοσμήματα τῶν Βυζαντινῶν, οἱ δὲ κρατοῦντες ἀνὰ χεῖρας, ἀντὶ σπάθης, χάρτην καὶ μελανοδοχεῖα καὶ βιβλία, περιφερόμενοι οὕτω εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως καὶ ἐμπαίζοντες τοὺς κατοίκους αὐτῆς ὡς λογιωτάτους καὶ θηλυδρίας. Τὸ δὲ χείριστον, οὐδὲ τῶν καλλιτεχνημάτων ὅσα ἐκόσμουν τὰς πλατείας καὶ τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ δημόσια οἰκοδο-

μήματα ἐφείσθησαν. Πολλὰ τῶν κειμηλίων τούτων ἦσαν ἔργα τοῦ Πραξιτέλους, τοῦ Φειδίου, καὶ τῶν ἄλλων δαιμονίων τῆς τέχνης λειτουργῶν, κατεστράφησαν δὲ ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐκείνων, τὰ μὲν χάλκινα πάντα σχεδὸν ἐκ βαναύσου πλεονεξίας, καὶ τῶν λιθίνων δὲ τὰ πλεῖστα ἐξ ἀπειροκαλίας τῇ ἀληθείᾳ κτηνώδους.

Ἐπὶ τῆς Κωνσταντινείου ἀγορᾶς, ἐκεῖ ὅπου νῦν εἶναι τὸ Ταοὺκ-παζάρ, ἵστατο πολύχαλκος Ἥρα καὶ Πάρις χειρίζων τῇ Ἀφροδίτῃ τὸ χρύσεον μῆλον τῆς ἔριδος. Τὸ τῆς Ἥρας ἄγαλμα τὸ ὁποῖον πάλαι ποτὲ ἐκόσμει τὸ ἐν Σάμῳ ἱερὸν τῆς θεᾶς, ἦτο τοσοῦτον κολοσσιαῖον, ὥςτε ὅτε ἀνετράπη ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἵνα χωνευθῇ καὶ μεταβληθῇ εἰς νόμισμα, τέσσαρα ζεύγη βοῶν μόλις ἠδυνήθησαν νὰ ἀποκομίσωσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ μόνην εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλατείας ἀνέβαινε μετέωρον τετράπλευρον χαλκοῦν μηχάνημα θαυμαστὸν διὰ τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν πληθὺν τῶν ἀναγλύφων αὐτοῦ. «Ἅπας μουσικὸς ὄρνις τὰ ἐαρινὰ μελῳδῶν ἐκεῖ ἐντετύπωτο· γαιηπόνων ἔργα καὶ αὐλοὶ καὶ γαυλοὶ καὶ προβάτων βληχήματα καὶ ἀρνῶν σκιρτήματα ἐξεικόνιστο· ὑφήπλωτο καὶ θαλάττιον πέλαγος, καὶ νεπόδων ἀγέλαι καθωρῶντο, οἱ μὲν ζωγρούμενοι, οἱ δὲ τὰ δίκτυα τυραννοῦντες καὶ κατὰ βυθοῦ πάλιν ἀνέτως φερόμενοι. Οἱ δ' ἔρωτες σύνδυο καὶ σύντρεις ἀλλήλοις ἀνθοπλιζόμενοι, γυμνοὶ περιβλημάτων, ἐβάλλοντο μήλοις καὶ ἔβαλλον, γλυκεῖ περιβρασσόμενοι γέλωτι.» Τοῦ δὲ τοιούτου τετραπλεύρου εἰς ὀξὺ σχῆμα «κατὰ πυραμίδα τελευτῶντος ἀπῃώρητο ἄνωθεν γυναικόμορφον εἴκασμα καὶ ταῖς πρώταις τῶν ἀνέμων κινήσεσι περισοβούμενον, ὁπόθεν Ἀνεμοδούλιον ἐκέκλητο.» Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ περικαλλέστατον ἔργον παρεδόθη εἰς τοὺς χωνευτάς.

Ἐπὶ δὲ τῆς πλατείας τῆς καλουμένης ὁ Ταῦρος, ἐκεῖ ὅπου σήμερον ὑπάρχει τὸ Γενὶ-παζάρ, ἵστατο ἐπὶ τραπεζώδους βάσεως ἀνὴρ ἔφιππος, αὐτὸς μὲν ἡρωϊκὸς τὸ εἶδος, ὁ δὲ ἵππος αὐτοῦ ἀχάλινος, ἄνετα κροαίνων κατὰ πεδίων καὶ πάντα ἀδοξῶν ἀναβάτην, ὡς πτηνὸς ὅμα καὶ πεζὸς φερόμενος. Ἐπειδὴ ὁ ἀνὴρ ἐξέτεινε τὴν χεῖρα πρὸς ἥλιον, ἤδη τῆς πρὸς δύσιν πορείας ἐχόμενον, τινὲς ἐνόμιζον ὅτι εἰκονίζει τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ ἐπιτάσσοντα στάσιν τῷ φωστῆρι τῆς γῆς, οἱ δὲ πλείονες ἔλεγον ὀρθότερον ὅτι εἶχον πρὸ

ὀφθαλμῶν τὸν Βελλεροφόντην Πηγάσῳ ἐπικαθήμενον. Κατεκερματίσθη δὲ καὶ ἵππος καὶ ἀναβάτης. Ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ πάλιν ὑπῆρχεν ἐνιδρυμένος Τριέσπερος μέγας Ἡρακλῆς, ἔργον τοῦ Λυσίππου· ὁ δὲ ἥρως οὐδὲ τόξον ἔφερεν οὐδὲ ῥόπαλον· ἐκάθητο δὲ ἔχων μὲν ἐξηπλωμένην τὴν δεξιὰν βάσιν καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα, τὸν δὲ εὐώνυμον πόδα κάμπτων εἰς τὸ γόνυ, καὶ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐπ' ἀγκῶνος στηρίζων, καὶ τῷ πλατεῖ τῆς χειρὸς ταύτης, ἀθυμίας πλήρης καθυποκλίνων ἠρέμα τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰς ἰδίας οὕτω τύχας ἀποκλαιόμενος, καὶ δυςχεραίνων τοῖς ἄθλοις ὅσους αὐτῷ Εὐρυσθεὺς οὐ κατὰ χρείαν, κατὰ φθόνον δὲ μᾶλλον ἠγωνοθέτει. Ἦτο δὲ τὸ μὲν στέρνον εὐρὺς, τοὺς ὤμους πλατὺς, τὴν τρίχα οὖλος καὶ εἰς τόσον προέχων μέγεθος, ὥςτε μόνη ἡ κνήμη αὐτοῦ ὑπερέβαινε κατὰ τὸ ὕψος τὸ ἀνάστημα συνήθους ἀνδρός. Ὁ οὕτω καθήμενος οὗτος Ἡρακλῆς εἶχεν ὑπεστρωμένην τὴν λεοντῆν, καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ θηρίου δεινὸν ὁρῶσα καὶ μικροῦ βρυχηθμὸν ἀφιεῖσα ἐνέπνεε τρόμον εἰς τοὺς διαβάτας, οἵτινες ἵσταντο ἵνα θεωρήσωσι τὸ ἀριστούργημα τοῦ Σικυωνίου τεχνίτου. Οἱ αἰῶνες τὸ ἐσεβάσθησαν, ἀλλ' ἐν μιᾷ στιγμῇ ἄνθρωποι βάναυσοι τὸ ἐξηφάνισαν μὴ εὐλαβούμενοι τοὐλάχιστον τὴν εἰκόνα τοῦ ἥρωος τῆς ἀνδρείας, ἥτις ἦτο τὸ μόνον αὐτῶν προτέρημα. «Τοιοῦτον δ' ὄντα τὸν Ἡρακλῆν, λέγει ὁ Νικήτας, οὐ παρῆλθον ἀκαθαίρετον οἱ τὴν ἀνδρείαν τῶν συννόμων ἀρετῶν διϊστῶντες καὶ ταύτην ἑαυτοῖς οἰκειοῦντες καὶ περὶ πλείστου τιθέμενοι.» Οὐ μακρὰν τοῦ Ἡρακλέους τούτου ὑπῆρχεν ὄνος καὶ ὀνηγὸς, τοὺς ὁποίους ἔστησεν ἐν Ἀκτίῳ ὁ Αὔγουστος εἰς μνήμην τοῦ ὅτι, ἐξελθὼν πρὸ τῆς μάχης διὰ νυκτὸς ἵνα κατασκοπεύσῃ τὸ τοῦ Ἀντωνίου στράτευμα, ἀπήντησεν ἄνδρα ὄνον ἐλαύνοντα καὶ ἐρωτήσας αὐτὸν τίς εἶναι καὶ ποῦ πορεύεται, ἤκουσεν ὅτι ἐκαλεῖτο Νίκων, καὶ ὅτι ἀπήρχετο μετὰ τοῦ ὄνου αὐτοῦ, ὀνομαζομένου Νικάνδρου, εἰς τὴν τοῦ Καίσαρος στρατιάν. Ἐκεῖ ὡςαύτως ὑπῆρχεν ὕαινα καὶ λύκαινα, ἃς Ῥῶμος καὶ Ῥωμύλος ἐθήλασαν· ἀνὴρ παλαίων λέοντι· ἵππος Νειλῷος, ἔχων τὰ ὄπισθεν τοῦ σώματος ἠκανθωμένα λεπίσι· ἐλέφας σείων τὴν προβοσκίδα· Σφίγγες εὐειδεῖς ὡς γυναῖκες τὰ ἔμπροσθεν καὶ φρικταὶ ὡς θηρία τὰ ὄπισθεν, αἵτινες, εἰ καὶ πεζῇ βαίνουσαι, ἐφέροντο ἐλαφρῶς διὰ τοῦ πτεροῦ καὶ διημιλλῶντο πρὸς τὰ μεγαλόπτερα πτηνά· ἵππος

ἀγάλινος ὀρθιάζων τὸ οὖς καὶ φριμάσσων, γαῦρος δὲ καὶ εὐήνιος προποδίζων· καὶ τὸ ἀρχαῖον κακόν, ἡ Σκύλλα, μέχρι μὲν ἰξύος γυναικεῖον εἶδος παριστῶσα μεστὸν ἀγριότητος, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ θῆρας ἐμπηδῶντας εἰς τὴν ναῦν τοῦ Ὀδυσσέως καὶ καταβροχθίζοντας πολλοὺς τῶν ἑταίρων· καὶ προςέτι χάλκεος ἀετὸς σπαράσσων διὰ τῶν ὀνύχων αὐτοῦ ὄφιν καὶ δι' ἀέρος φερόμενος. Ἐνταῦθα ἡ τέχνη θαυμασίως εἰκόνισε τήν τε ἀγωνίαν τοῦ ἑρπετοῦ καὶ τὸν ἡγεμόνα τῶν πτηνῶν ὑπερηφάνως δρῶντα καὶ μονονουχὶ τὰ ἐπινίκεια κλάζοντα. Ὅταν δὲ ἔλαμπεν ὁ ἥλιος ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος, αἱ ἡπλωμέναι τοῦ ἀετοῦ πτέρυγες ὑπεδήλουν διὰ γραμμῶν ἐπιτηδείως κεχαραγμένων τὰς δώδεκα ὥρας τῆς ἡμέρας. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα, πάντα κατεστράφησαν ἵνα κοπῶσιν εἰς νόμισμα εὐτελές.

Καὶ δὲν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος τῆς οἰκτρᾶς αὐτῆς ἀφηγήσεως. Ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἀνέκειτο γυνὴ νέα ἔχουσα τὴν κόμην συνεστραμμένην ἐπ' ἀμφότερα τοῦ μετώπου. Τὸ χαριέστατον τοῦτο πλάσμα ἐκράτει ὡς διὰ θαύματος ἐπὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἄνδρα ἔφιππον, ἀφ' ἑνὸς ἱππείου ποδὸς ἐπ' αὐτῆς ἐλαφρότατα ἐρειδόμενον. Ἦτο δὲ ὁ μὲν ἀναβάτης σφριγῶν τὸ σῶμα, περιβεβλημένος θώρακα καὶ κνημῖδας, καὶ πνέων ἐν πᾶσι πόλεμον. Ὁ δὲ ἵππος εἶχεν ὄρθιον τὸ οὖς ὡς πρὸς σάλπιγγα, καὶ ἦτο ὑψηλὸς τὸν αὐχένα, τὰς ὄψεις δριμὺς καὶ τὸν ἐκ τοῦ θυμοῦ δρόμον προφαίνων τοῖς ὀφθαλμοῖς· οἱ δὲ πόδες ἀνεφέροντο ἀέριοι, τὸ πολεμικὸν ἐπιδεικνύοντες σάλευμα. Πλησίον τοῦ ἀνατολικοῦ καμπτῆρος ὑπῆρχον ἀνεστυλωμένοι ἁρματηλάται ἄνδρες, ὀρθοὶ ἐπὶ τῶν δίφρων ἐλαύνοντες, καὶ νῦν μὲν συνέχοντες νῦν δὲ ἀφίνοντες τὰ χαλινὰ καὶ τοὺς ἵππους τῷ μύωπι καὶ τῇ φωνῇ ἐμψυχοῦντες. Οὐ μακρὰν δ' ἐκεῖ ἐπὶ λιθίνης βάσεως πολλὰ τῆς Αἰγύπτου ζῶα, ἀσπὶς, βασιλίσκος, κροκόδειλος, ἀντεπάλαιον πρὸς ἄλληλα μέχρι θανάτου, εἰκονίζοντα τὴν ὀλεθρίαν τῶν πονηρῶν ἅμιλλαν. Αἱ εἰδεχθεῖς τῶν ζώων τούτων μορφαὶ, τὰ πελιδνὰ δηλητήρια τὰ ἀπὸ τῶν δηγμάτων αὐτῶν ἀκοντιζόμενα, ἡ λύσσα καὶ ἡ ὀδύνη, αἱ καθ' ἅπαν τὸ σῶμα αὐτῶν ἐκδηλούμεναι, ἐνέπνεον τρόμον καὶ φρίκην εἰς τοὺς θεωμένους. Καὶ ταῦτα πάντα ὡσαύτως τότε ἠφανίσθησαν. Ἀλλὰ μήπως ἐμάλαξε τοὐλάχιστον τοὺς σιδηρόφρονας αὐτοὺς ἡ λευκώλενος καὶ καλλίσφυρος Ἑλένη, ἔργον κάλλιστον ; Τὰ χείλη αὐτῆς

παρηνοίγοντο ἠρέμα, ὡς ἂν ἦσάν ἕτοιμα ν' ἀφήσωσι φωνήν. Τὸ χάριεν μειδίαμα καὶ τὸ τοῦ βλέμματος χαροπὸν καὶ ἡ λοιπὴ τοῦ σώματος εὐφυΐα, ἦτο ἀδύνατον διὰ τοῦ λόγου νὰ περιγραφῶσι. Κατεσπάσθη ὅμως καὶ αὐτὴ καὶ ἐψήθη ἀντὶ ὀλίγων κερματίων. Βιαιοπραγίαι τερατώδεις ἐνώπιον τῶν ὁποίων δὲν ἠξεύρει τις τῇ ἀληθείᾳ τί μᾶλλον νὰ θρηνήσῃ, ἢ τὴν τῶν ἀνθρώπων καταστροφὴν, ἢ τὸν ὄλεθρον τῶν καλλιτεχνημάτων. Διότι ἐπὶ τέλους οἱ ἄνθρωποι ὑπῆρξαν ἄξιοι τῆς τύχης των. Ἂν οἱ κατακτηταὶ ὑπερέβαλον πᾶν μέτρον βαρβαρότητος, οἱ κατακτηθέντες ὑπερέβαλον πᾶν μέτρον ἀφροσύνης· καὶ ἐτιμωρήθησαν τόσῳ δικαιότερον ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ ἀπεδείχθη ὅτι ἠδύναντο νὰ σωθῶσι. Τῳόντι μετ' οὐ πολὺ οἱ Λασκάρεις, οἱ Μιχαὴλ Κομνηνοὶ, οἱ Βατάτσαι, οἱ Παλαιολόγοι, ἀντέστησαν μυριάκις εἰς τοὺς Φράγκους, καὶ ἀνέκτησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφοῦ λοιπὸν τὴν ἀνέκτησαν, διατί νὰ τὴν ἀπολέσωσιν; Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰς συμφορὰς τῆς πόλεως ἐκείνης.

Τὰ μόνα διασωθέντα τότε ἔργα τῆς τέχνης ὑπῆρξαν οἱ τέσσαρες κάλλιστοι χαλκοῖ τοῦ ἱπποδρόμου ἵπποι, τοὺς ὁποίους ὁ Δάνδολος κατορθώσας νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὰς βεβήλους τῶν συντρόφων του χεῖρας, προςήνεγκε τῇ ἰδίᾳ πατρίδι· ἰδιοποιήθη δὲ καί τινα ἱερὰ σκεύη τοῦ μεγάλου ναοῦ, τὰ ὁποῖα ἀφιέρωσεν ὡςαύτως εἰς τὴν ἐν Ἑνετίᾳ ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Μάρκου. Λείψανα ὅμως ἅγια, καὶ τεμάχια τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἱερὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύναντο νὰ φέρωσιν εἰς πειρασμὸν τὴν φιλοχρηματίαν τοῦ στρατιωτικοῦ ὄχλου, διεσώθησαν πολλὰ ὑπό τε τῶν παρακολουθούντων τοὺς σταυροφόρους ἱερέων καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ, καὶ διεσπάρησαν ἔκτοτε ἁπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ συνέβη ἐπὶ τῆς ἁλώσεως ταύτης καὶ ἄλλη συμφορὰ, ἡ δεινοτέρα ἴσως ὅλων ὅσας προεξεθέσαμεν. Ἡ ἀπαγωγὴ τῶν ἱερῶν τῆς πίστεως ἀντικειμένων ἐλύπησε βεβαίως τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς· οὗτοι ὅμως ἠδύναντο νὰ παραμυθῶνται ἀναλογιζόμενοι ὅτι τὰ κειμήλια ταῦτα μετηνέχθησαν εἰς χώρας ἐπίσης χριστιανικάς. Ἡ καταστροφὴ τῶν ἔργων τῆς τέχνης ὑπῆρξε θλιβερωτέρα· ἀλλὰ τίς θέλει ὑπολογίσει τὴν ζημίαν ἣν ὑπέστη ὁ διανοητικὸς τῆς ἀνθρωπότητος βίος διὰ τῆς ἐξαφανίσεως πολλῶν τῆς

ἀρχαιότητος συγγραφῶν ὡς ἐκ τῶν τριῶν πυρκαϊῶν τὰς ὁποίας ἔβαλαν οἱ σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν ; Ὁπόσα καὶ ὁποῖα ἦσαν τὰ νῦν μὲν ἀπολεσθέντα, μέχρι δὲ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σωζόμενα διανοητικὰ τῆς ἀρχαιότητος ἔργα, δύναταί τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῆς λεγομένης Μυριοβίβλου τοῦ Φωτίου, ἥτις περιέχει ἀπογραφὴν καὶ κρίσιν καὶ ἀποσπάσματα 280 ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγνωσμένων ῥητορικῶν, ἱστορικῶν, φιλοσοφικῶν, φυσικῶν, ἰατρικῶν, ἐρωτικῶν, ἐκκλησιαστικῶν, γραμματικῶν, λεξικογραφικῶν καὶ ἄλλων συγγραφῶν, ὧν πολλαὶ δὲν περιῆλθον ἔκτοτε εἰς ἡμᾶς. Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ Φώτιος οὐδένα ἀναφέρει ποιητήν· ἀλλ' οὐδεὶς ὑπάρχει λόγος ἵνα μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι καθὼς πολλὰ ἄλλα τοῦ πεζοῦ λόγου προϊόντα, οὕτω καὶ πολλὰ ἀριστουργήματα τῆς κωμικῆς, τῆς τραγικῆς, τῆς ἐπικῆς καὶ τῆς λυρικῆς μούσης, ἅτινα διετηροῦντο μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος, ἐξηφανίσθησαν τότε διὰ παντός. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο οὐ μόνον ἡ πολιτικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ διανοητικὴ τοῦ κράτους πρωτεύουσα. Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν πλουσίων καὶ φιλοκάλων αὐτῆς μεγιστάνων ὑπῆρχον τεταμιευμένα ὅλα σχεδὸν τὰ χειρόγραφα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας. Οὔτε μεταξὺ Φωτίου καὶ ἁλώσεως, οὔτε μετὰ τὴν ἅλωσιν ἀναφέρεται ἀνάλογός τις καταστροφή. Ὥστε τὸ μέγα ναυάγιον τῶν προϊόντων τοῦ ἀρχαίου διανοητικοῦ βίου ἐγένετο ἐντὸς τοῦ πελάγους τῶν φλογῶν τὰς ὁποίας ἀνῆψαν αἱ βέβηλοι τῶν σταυροφόρων χεῖρες.

Ἐπὶ τέσσαρας δὲ ὅλας ἡμέρας καὶ νύκτας ἡ Κωνσταντινούπολις ἐληστεύετο, ἠκρωτηριάζετο, ἐβιάζετο καὶ ἐχλευάζετο ὑπ' αὐτῶν, ὅτε ἐπὶ τέλους τῇ 16 ἀπριλίου ἔκλειψις σελήνης ἐμπνεύσασα τρόμον εἰς τὰς εὐτυχῶς δεισιδαίμονας ἐκείνας ψυχὰς ἐπήγαγε τὴν παῦσιν τῆς φοβερᾶς ταύτης τραγῳδίας καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας νὰ ἐπιχειρήσωσι μὲν τὴν συλλογὴν καὶ τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων, νὰ διενεργήσωσι δὲ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπερτάτων τοῦ νέου κράτους ἀρχόντων. Τρεῖς ἐκκλησίαι προσδιωρίσθησαν ἵνα ἀποτεθῶσιν ἐν αὐταῖς τὰ λάφυρα. Ἀλλ' ὁσαιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ σωματικαὶ καὶ ἐκκλησιαστικαὶ ποιναὶ δι' ὧν ἠπειλήθησαν οἱ ἔνοχοι πάσης ὑπεξαιρέσεως, εἶναι βέβαιον ὅτι ἐλάχι-

στα τῶν διαρπαγέντων κατετέθησαν ἐν κοινῷ. Τὸ διανεμηθὲν ποσὸν δὲν ὑπερέβη τὰς 300,000 μάρκας (ἤτοι 15,000,000, περίπου δραχμῶν) ἐξ ὧν τὸ τρίτον πάλιν μόνον ἀπεδόθη εἰς τὸν στρατὸν, ὥςτε ἐπὶ τέλους ἕκαστος ἱππότης δὲν ἔλαβεν εἰμὴ 20 μάρκας, ἕκαστος ἔφιππος στρατιώτης καὶ ἱερωμένος μόνον 10, καὶ πάντες οἱ λοιποὶ ἀνὰ 5 μάρκας. Ποσὸν γελοῖον, ὅταν ἀναλογισθῇ τις τοὺς ἀπείρους θησαυροὺς ὅσους περιεῖχε κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἡ Κωνσταντινούπολις. Ὁ Δάνδολος, ὅςτις ἤξευρε κάλλιστα τὴν ἀξίαν τῶν θησαυρῶν τούτων, εἶχε προτείνει πρὸ τῆς ἁλώσεως εἰς τοὺς συντρόφους του νὰ λάβῃ κατ' ἀποκοπὴν τὸ σύνολον τῶν λαφύρων καὶ νὰ δώσῃ εἰς ἕκαστον μὲν ἱππότην ἀνὰ 400 μάρκας, εἰς ἕκαστον δὲ ἱερέα ἢ ἱππέα ἀνὰ 200, εἰς πάντας δὲ τοὺς λοιποὺς ἀνὰ 100, ὅ ἐστιν, εἶχε προτείνει εἰς αὐτοὺς τὸ εἰκοσαπλάσιον τῶν ὅσα πραγματικῶς ἔλαβον. Καὶ ἐπειδὴ εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Δάνδολος δὲν διενοεῖτο νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς συντρόφους αὐτοῦ εἰμὴ ἐλάχιστον τοῦ κέρδους μέρος, ἐπιφυλαττόμενος κατὰ τὸ σύνηθες τὸ πλεῖστον εἰς τὴν Ἑνετικὴν πολιτείαν, τὸ ποσὸν τὸ ὁποῖον ἤλπιζε νὰ λάβῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀνέβαινε πιθανῶς εἰς 1,000,000,000 περίπου. Ἀλλ' οἱ σταυροφόροι ἔδωκαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας πολυειδῆ δείγματα τοῦ πόσον ὀλίγον ἤξευρον νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ὅπερ ἐκτήσαντο, καὶ ὅπερ ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀπολέσωσι διὰ τὴν ἐσχάτην αὐτῶν ἀνεπιτηδειότητα περὶ πᾶσαν τῶν πραγμάτων διοίκησιν.

Τὴν αὐτὴν δὲ ἀνεπιτηδειότητα ἔδειξαν καὶ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου αὐτοκράτορος. Οἱ Ἑνετοὶ ἀπέβλεπον πρὸ πάντων εἰς τὰ ἐμπορικὰ πλεονεκτήματα ὅσα ἠδύναντο νὰ δρέψωσιν ἐκ τῆς νέας κατακτήσεως, καὶ προςέτι ὑπελάμβανον ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἀβασίλευτον αὐτῶν πολιτείαν τὴν ἀναγόρευσιν ὁμογενοῦς αὐτοκράτορος εἰς χώρας αἵτινες ἔμελλον νὰ ἀπαρτίσωσιν οὕτως ἢ ἄλλως μέρος τοῦ ἰδίου αὐτῶν κράτους. Τούτου ἕνεκα παρῃτήθησαν ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἀνωφελοῦς καὶ ἐπικινδύνου μᾶλλον εἰς αὐτοὺς ἀξιώματος, ὥστε ἐδέησε νὰ ἐκλεχθῇ ὁ νέος ἄρχων μεταξὺ τῶν σταυροφόρων. Τούτου δὲ δοθέντος, τὸ εὐλογώτερον ἦτο νὰ προχειρισθῇ ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός. Ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ συντηρηθῇ τὸ φραγ-

κικὸν ἐν τῇ 'Ανατολῇ κράτος, τὸ κράτος τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ συντηρηθῇ εἰμὴ διὰ τοῦ Βονιφατίου. Παρεκτὸς τῆς δεδοκιμασμένης αὐτοῦ ἀνδρείας, ὁ ἀνὴρ εἶχε καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς τὰς ἀπαραιτήτους εἰς τὸν ἄρχοντα καὶ μάλιστα εἰς τὸν ἄρχοντα λαῶν ἑτεροθρήσκων καὶ ἑτεροφύλων· σύνεσιν, ἐμπειρίαν, μετριοπάθειαν, εὐστάθειαν χαρακτῆρος. 'Αλλὰ καὶ ἄλλοι λόγοι συνηγόρουν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ Βονιφάτιος ἀνῆκεν εἰς οἶκον πρὸ καιροῦ συνδέσαντα σχέσεις οἰκειότητος πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς 'Ανατολῆς. Ἦτο ἀδελφὸς τοῦ 'Ραινερίου, τοῦ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ γαμβροῦ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, καὶ ἀδελφὸς τοῦ Κορράδου τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ τοῦ 'Ισαακίου τοῦ 'Αγγέλου· συζευχθεὶς δὲ μετ' οὐ πολὺ καὶ αὐτὸς τὴν χήραν τοῦ 'Ισαακίου Μαργαρίταν τὴν Οὐγγαρικὴν, καὶ δοὺς ἀναμφισβήτητα δείγματα ἀνεξιθρησκείας πρὸς τοὺς ἡττηθέντας, ἠγαπᾶτο ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἤθελε λογισθῇ ὡς διάδοχος μᾶλλον τῆς περιφανοῦς τῶν Κομνηνῶν γενεᾶς, ἢ ὡς ἡγεμὼν ὑπὸ κατακτήσεως ἐπιβληθείς. 'Αλλ' ἕνεκα μάλιστα αὐτῶν τούτων τῶν πολλῶν προτερημάτων αὐτοῦ δὲν τὸν ἤθελεν ὁ Δάνδολος. Ὁ πολύπειρος οὗτος ἀνὴρ ἐφοβεῖτο, μήπως παγιωθείσης τῆς νέας βασιλείας ἐν τῇ 'Ανατολῇ, διακινδυνεύσωσι τὰ ἐνετικὰ προνόμια καὶ ὠφελήματα, καὶ προετίμα νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄνθρωπον μᾶλλον εὐδιάθετον νὰ γίνῃ ἁπλοῦν τῆς 'Ενετίας ὄργανον. Ὅθεν ὑπεστήριξε τὸν κόμητα Φλανδρίας Βαλδουΐνον, ὅςτις ἦτο μὲν εἷς τῶν λαμπροτέρων μαχητῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀλλὰ συγχρόνως παντελῶς ἄπειρος τῶν πραγμάτων, καὶ εὐπειθέστατος εἰς τὰ νεύματα τοῦ Δανδόλου, τὸν ὁποῖον ἀείποτε ἐτίμα ὡς πατέρα. Ὅθεν μετὰ μακρᾶς ῥᾳδιουργίας καὶ ἀναβολὰς καὶ ποικίλα ἄλλα μηχανήματα, κατώρθωσε νὰ ἀναγορευθῇ ὁ ὑποψήφιός του τῇ 9 μαΐου ὑπὸ τῶν δώδεκα ἐκλογέων, ἑδρευσάντων ἐπὶ τούτῳ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἁγίων 'Αποστόλων. Οἱ σταυροφόροι λοιπὸν οἵτινες δὲν ἤκουσαν τὸν Δάνδολον ὅταν ἔπρεπεν, ἤτοι ὅταν τοὺς συνεβούλευσε πῶς δύνανται νὰ ὠφεληθῶσιν ὅσον ἔνεστι πλειότερον ἐκ τῆς λείας, ἤκουσαν αὐτὸν ὅταν δὲν ἔπρεπεν, ἤτοι ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου αὐτοκράτορος, καὶ παρεσκεύασαν οὕτω ἰδίαις χερσὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἔργου των. Ὁ Βαλδουΐνος ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τῇ 16 μαΐου ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σο-

φίας κατὰ τὸ ἀρχαῖον βυζαντινὸν τυπικόν· καὶ τότε οἱ κατακτηταὶ προέβησαν εἰς τὴν προχείρισιν τοῦ ἑτέρου ὑπερτάτου ἄρχοντος, ἤτοι τοῦ πατριάρχου.

Κατὰ τὰ προηγουμένως ἀποφασισθέντα, ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ ἐξελέχθη μεταξὺ τῶν σταυροφόρων, ὁ πατριάρχης ἔμελλε νὰ ἦναι Ἑνετός. Ὅθεν ἀμέσως μετὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Βαλδουΐνου, οἱ Ἑνετοὶ κατέλαβον τὸν μέγαν ναὸν καὶ προεχειρίσαντο ἐν αὐτῷ πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως τὸν ὁμογενῆ των Θωμᾶν Μαροζίνην. Ὁ πάπας δὲν εἶχεν ἐγκρίνει τὴν διάταξιν ἐκείνην τῆς μεταξὺ Ἑνετῶν καὶ σταυροφόρων γενομένης συνθήκης, δι' ἧς οὗτοι ἐσφετερίσθησαν τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ προχειρίσωσιν αὐτοὶ τὸν νέον πατριάρχην· καθὼς οὐδὲ τὴν διάταξιν δυνάμει τῆς ὁποίας πολλὰ τῶν προτέρων ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἔμελλον νὰ ἐκλαϊκευθῶσιν. Ἀλλ' ὁ Δάνδολος ἐνόμισεν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης ἔπρεπε νὰ εὐχαριστηθῇ εἰς τὴν διὰ τῆς κατακτήσεως ἀσφαλισθεῖσαν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ νὰ μὴν ἀπαιτῇ περισσότερα. Καὶ τῷόντι ὁ Ἰννοκέντιος Γ'. τοσαύτης ἐπλήσθη ἀγαλλιάσεως διὰ τὸ γενόμενον κατόρθωμα, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐνέδωκεν, ἐπιφυλαξάμενος νὰ συμπληρώσῃ βραδύτερον τὰ κυριαρχικὰ αὐτοῦ δικαιώματα. Ἁπλῶς δὲ ἵνα συμβιβάσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πολιτείαν αὐτοῦ μὲ τὴν ὑποκριτικὴν διαγωγὴν ἣν ἠκολούθησεν ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου, ἐπροοιμίασεν ἐλέγχων πικρότατα τοὺς Λατίνους διὰ τοὺς βιασμούς, τὰς λεηλασίας καὶ τὰς ἱεροσυλίας ὅσας διέπραξαν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀμέσως ὅμως προσέθετο ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐτιμωρήθησαν δικαίως διὰ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, καὶ ὅτι οἱ σταυροφόροι ὑπῆρξαν ὄργανα τῆς προνοίας καὶ ἐκτελεσταὶ τῆς θείας δικαιοσύνης. Ὅθεν οὐ μόνον ἀπήλλαξε τοῦ ἀφορισμοῦ ἅπαντας τοὺς μετασχόντας τοῦ ἔργου, ἀλλὰ καὶ ἐκάλεσεν ἅπαντας τοὺς δυτικοὺς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα λάβωσιν αὐτόθι γαίας καὶ πλούτη, καὶ ἐξωμοίωσεν αὐτοὺς καθ' ὅλα μὲ τοὺς στρατιώτας τοῦ Χριστοῦ τοὺς ἀναλαμβάνοντας τὸν κατὰ τῶν Μουσουλμάνων ἀγῶνα. Τῇ δὲ 13 μαΐου 1205 ἐχειροτόνησεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Πέτρου τὸν Θωμᾶν Μαροζίνην *ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως*, καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν εἰς Βυζάντιον, ἀρκεσθεὶς ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ τῷ δώσῃ τὴν παραγγελίαν τοῦ νὰ τη-

ρήση ἀναλλοίωτα τὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ θρόνου δικαιώματα, καὶ νὰ ἀντιταχθῇ πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ἐκλαΐκευσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων.

Τοιουτοτρόπως ἐξεπληρώθη τὸ προαιώνιον τῆς δύσεως ὄνειρον τοῦ νὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ καθυποτάξῃ τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης. Εἴδομεν μετὰ πόσης ἐπιμονῆς οἱ πάπαι ἐπεδίωξαν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος τούτου ἀπὸ Σιμπλικίου καὶ Φήλικος Β'., ἤτοι ἀπὸ τῶν ἐν τῇ 5 ἑκατονταετηρίδι γενομένων περὶ τοῦ ἑνωτικοῦ διενέξεων, μέχρι τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. Καὶ εἴδομεν ὡσαύτως, ἀφ' ἧς ἐποχῆς οἱ πάπαι κατώρθωσαν νὰ προςλάβωσι συμμάχους τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅτι οἱ ἡγεμόνες καὶ λαοί, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, μετὰ προαγομένης ὁσημέραι ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ ὀργῆς συνέτρεξαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου τούτου. Ἐπράξαμεν ἆρά γέ τι τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ τοσαῦτα πάθη καὶ τοσαύτην καταδρομήν; Ὡς πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα διετελέσαμεν ἀείποτε σχεδὸν ἐπὶ 800 ἔτη ἀμυνόμενοι. Ἐσεβάσθημεν ἀδιαλείπτως σχεδὸν τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, καὶ οὐδέποτε ἀπεποιήθημεν ῥητῶς τὸ πρωτεῖον αὐτοῦ. Ὅ,τι δὲν ἐδέχθημεν ποτὲ ἦτο ἡ κυριαρχικὴ αὐτοῦ ἐξουσία, ἡ ἀξίωσις ὅτι εἶναι ὁ ἐπὶ γῆς ἐπίτροπος τοῦ Σωτῆρος, καὶ ὅτι δικαιοῦται ἐντεῦθεν νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησιν αὐτοῦ εἰς ἁπάσας τοῦ Χριστοῦ τὰς ἐκκλησίας. Ἐδόθησαν περιστάσεις, καθ' ἃς, ἕνεκα τῆς ἐσχάτης παραλυσίας εἰς ἣν περιέστη ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης, ἠδυνάμεθα εὐλογώτατα καὶ τὸ πρωτεῖον αὐτῆς νὰ ἀμφισβητήσωμεν. Δὲν τὸ ἐπράξαμεν, διότι δὲν ἠθελήσαμεν ποτὲ νὰ γίνωμεν ἡμεῖς παραίτιοι σκανδάλου καὶ διαιρέσεως. Δὶς μόνον καθ' ὅλον ἐκεῖνο τὸ μακρὸν χρονικὸν διάστημα, ἐνῷ ἀκαταπαύστως προςεβαλλόμεθα, ὑβριζόμεθα καὶ ἀφωριζόμεθα ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης, δὶς μόνον, πρῶτον ἐπὶ Φωτίου καὶ δεύτερον ἐπὶ Κηρουλαρίου, ἀπολέσαντες τὴν ὑπομονήν, ἀνταπέδομεν εἰς αὐτοὺς τὰ ἴσα· ἀλλ' ἀμέσως ἔπειτα παρελθούσης τῆς στιγμιαίας καὶ τῇ ἀληθείᾳ δεδικαιολογημένης ἐκείνης ἀγανακτήσεως, ἐπανήλθομεν καὶ μετὰ τὸν Φώτιον καὶ μετὰ τὸν Κηρουλάριον εἰς φιλικάς, εἰς ἀδελφικάς, εἰς εὐλαβεῖς

πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης σχέσεις, μὴ ζητοῦντες ἄλλο εἰμὴ πῶς νὰ διασώσωμεν τὴν θρησκευτικὴν ἡμῶν ἀνεξαρτησίαν. Καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἔτι ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰννοκεντίου τὴν αὐτὴν ἐβαδίσαμεν ὁδόν.

Πρὸς δὲ τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης αἱ σχέσεις ἡμῶν ἀπέβησαν μᾶλλον περιπεπλεγμέναι. Δὲν ἠθελήσαμεν ποτὲ νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν ὡς αὐτοκρατορίαν, καὶ κατὰ τοῦτο ἀναντιῤῥήτως ἡμάρτομεν, μὴ νοήσαντες ἐγκαίρως τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐν Εὐρώπῃ παραχθέντος νέου κόσμου καὶ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συμβιβασθῶμεν ἀπολύτως μετ' αὐτοῦ καὶ ὠφεληθῶμεν μάλιστα ἐκ τῶν προτερημάτων αὐτοῦ, σώζοντες μὲν τὸν ἰδιάζοντα ἡμῶν πολιτισμὸν, κατοχυροῦντες δὲ αὐτὸν διὰ τῶν νέων δυνάμεων ἃς ἔφερεν εἰς μέσον ὁ τότε ἀνθοβολήσας νεώτερος πολιτισμός. Πλὴν τούτου ἐπεμείναμεν εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ἰταλίας· ἀλλὰ τοῦτο ἐξηγεῖται μέχρι τινὸς ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐκυριάρχει τῆς χερσονήσου ἐκείνης ἐπὶ 600 περίπου ἔτη, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς μεσημβρινῆς μάλιστα Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας διετήρουν πολλοὺς τῶν ἑλληνικῶν χαρακτήρων, ὅτι ὅπως εἶχον τότε τὰ πράγματα τοῦ κόσμου ἡ Ἰταλία ἦτο ὁ ἀσφαλέστατος προμαχὼν τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, καὶ ὅτι τελευταῖον οὐδὲν κράτος δύναται νὰ κατακριθῇ διότι δὲν παρέδωκεν ἀμαχητὶ τὰς προαιωνίους αὐτοῦ κτήσεις. Ἐπὶ πᾶσιν ὁμολογοῦμεν ὅτι ἐπολιτεύθημεν ὡς πολέμιοι πρὸς τὴν δευτέραν καὶ πρὸς τὴν τρίτην σταυροφορίαν· ἀλλ' εἶναι περιττὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα τοὺς πρὸ μικροῦ ἔτι διὰ μακρῶν ἐκτεθέντας λόγους, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἐδικαιούμεθα νὰ ὑπολάβωμεν τοὺς σταυροφόρους ἅπαντας ὡς πολεμίους μᾶλλον ἢ ὡς φίλους. Ὁπωσδήποτε ὅμως, ἐὰν ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος εἴχομεν ὑπὲρ ἡμῶν ὅλα τὰ δυνατὰ δίκαια, ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἐδώκαμεν ἐκ διαλειμμάτων ἀφορμὰς ἐπιθέσεως. Ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ παρατηρήσωμεν καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἂν οἱ αὐτοκράτορες Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἐπείσθησαν νὰ ἀναγνωρίσωσιν ὡς ἰσοβαθμίους τοὺς νέους τῆς δύσεως αὐτοκράτορας, διετέλουν ὅμως πρὸς αὐτοὺς ἀείποτε σχεδὸν εἰς σχέσεις φιλικὰς, καὶ πολλάκις μετ' αὐτῶν συνέπραξαν· ὅτι ἂν μέχρι τέλους

επέμενον ζητοῦντες νὰ ἀνακτήσωσι τὴν κάτω Ἰταλίαν, δὲν ἐπολιτεύθησαν οὕτω εἰμὴ ἀφοῦ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐπείσθησαν ὅτι οἱ νέοι αὐτῆς κύριοι μετεχειρίζοντο αὐτὴν ὡς ὁρμητήριον ἀδιακόπου ἐπιδρομῆς κατὰ τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν· ὅτι ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς συνέπραξεν ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ μετὰ τῶν πρώτων σταυροφόρων κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν, καίτοι ἔπαθε τὰ πάνδεινα παρὰ τῶν αὐτοκλήτων ἐκείνων συμμάχων, καὶ ἔλαβεν ἀναμφισβητήτους ἀποδείξεις ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀναφανδὸν ἐπρέσβευον τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους· ὅτι ἑνὶ λόγῳ καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος τὸ ἀνατολικὸν κράτος περιῆλθε μὲν πολλάκις εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἀλλ' αἱ διενέξεις αὗται δὲν ἦσαν τοιαῦται ὥςτε νὰ καταστήσωσιν ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς δύσεως τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους ἐκείνου, καὶ ἑπομένως νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἐπιμονὴν δι' ἧς ἐπεδίωξαν, καὶ τὴν ἀγριότητα δι' ἧς ἐπὶ τέλους διέπραξαν τὴν κατάλυσιν ταύτην.

Ἀλλ' ὁ μὲν ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἤθελε νὰ ἐπιτείνῃ μέχρι τῆς ἀνατολῆς τὴν κυριαρχικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν, οἱ δὲ ἡγεμόνες καὶ λαοὶ τῆς δύσεως ἤθελον νὰ καταλάβωσι τὰς πλουσίας, τὰς ὡραίας, τὰς πρὸς πᾶσαν ἐμπορίαν ἐπιτηδείας ἡμῶν χώρας, καὶ, ἐπιλαβόμενοι τούτων ἢ ἐκείνων τῶν προφάσεων, ἐπέτυχον τελευταῖον τὸ σκοπούμενον. Ἔστω. Μήπως ὅμως κατώρθωσαν νὰ ὠφεληθῶσι τοὐλάχιστον ἐκ τῆς φιλαρχίας ἐκείνης καὶ πλεονεξίας, ὧν ἕνεκα ἐξετράπησαν εἰς τοσαύτην ἀδικίαν; Μετὰ ἑξήκοντα περίπου ἔτη ἐξώσθησαν ἀφ' ὅλων τῶν βορειοτέρων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους χωρῶν ἕνεκα τῆς ἐσχάτης αὐτῶν περὶ τὸ πολιτεύεσθαι καὶ διοικεῖν ἀνικανότητος καὶ τῆς ἐπιμόνου ἀφοσιώσεως τῶν ἀνατολικῶν λαῶν πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν. Εἰς τὰς μεσημβρινωτέρας χώρας παρέμειναν πλειότερον, χάρις εἰς τὴν πλειοτέραν δεξιότητα τῆς ἐνετικῆς κυβερνήσεως καὶ δύο γαλλικῶν οἴκων, τῶν Βιλλεαρδουΐνων οἵτινες ἦρξαν τῆς Πελοποννήσου, καὶ τῶν Λαρόσων, οἵτινες ἦρξαν τῆς Ἀττικῆς. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν καὶ ἐκ τῶν μεσημβρινωτέρων χωρῶν, μηδὲν καταλιπόντες ἴχνος τῆς κυριαρχίας αὐτῶν. Οὔτε τὸν νεώτερον δυτικὸν βίον ἠδυνήθησαν νὰ ἐνοφθαλμίσωσιν εἰς τὴν ανα-

τολὴν, οὔτε τὴν δεσποτείαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης νὰ ἀσφαλίσωσιν. Ἀπεναντίας οἱ πλείονες τῶν ἀπογόνων τῶν οἴκων ὅσοι μεταξὺ ἡμῶν ἐγκατεστάθησαν, ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν ὀρθόδοξοι, πάντες δὲ ἐταύτισαν τὴν πολιτικὴν αὐτῶν τύχην μετὰ τῆς πολιτικῆς τύχης τῶν ἰθαγενῶν τῆς ἀνατολῆς. Τὸ δὲ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς μακρᾶς καὶ πεισματώδους ἐκείνης ἐπιθέσεως τῆς χριστιανικῆς δύσεως κατὰ τῆς χριστιανικῆς ἀνατολῆς, ὑπῆρξεν ὅτι ἡ τελευταία, ἐξαντληθεῖσα καὶ κατακερματισθεῖσα ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, ἐγένετο ἐπὶ τέλους βορὰ εὐχερὴς τοῦ τουρκικοῦ μωαμεθανισμοῦ. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο δὲν θέλομεν ἐξετάσει ὑπὸ τὴν ἠθικὴν καὶ χριστιανικὴν ἔποψιν, διότι οὕτω πράττοντες ἠθέλομεν προκαλέσει τὸ μειδίαμα πολλῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἀφορῶντες εἰς μόνα τὰ νῦν θεοποιούμενα πρακτικὰ συμφέροντα εὑρίσκομεν, ὅτι ὡς ἐκ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, ἐπὶ τρεῖς μὲν περίπου ἑκατονταετηρίδας ἠναγκάσθη ἡ δύσις νὰ χύσῃ ποταμοὺς αἱμάτων ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀγωνιζομένη σωτηρίας, ἀφοῦ δὲ ἐξησθένησε τὸ νέον τοῦτο μωαμεθανικὸν κράτος, ἡ δύσις, ἀντὶ τῶν πλουσίων χωρῶν καὶ πόλεων αἵτινες ἄλλοτε τοσοῦτον συνετέλουν εἰς τὴν εὐπορίαν αὐτῆς, εἶδε τὴν ἀνατολὴν μεταβληθεῖσαν ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας εἰς σωρὸν ἐρειπίων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ὁ ξένος δὲν ἠδύνατο οὔτε ἀσφάλειαν νὰ ἔχῃ, οὔτε ὠφελήματα νὰ καρπωθῇ. Καὶ σήμερον ἔτι ὅτε, ὡς λέγεται, ἐξεπολιτίσθη ἡ Τουρκία, αἱ μετ' αὐτῆς συναλλαγαὶ δὲν ἀποτελοῦσιν οὐδὲ τὸ δέκατον τῆς ἐμπορίας ἥτις διεξήγετο πρὸς τὰς χώρας ταύτας, ὅτε αὗται ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ, καθ' ὅσον, ἐν ἐλλείψει ἄλλων στατιστικῶν εἰδήσεων, δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν τότε καὶ τῶν σημερινῶν δημοσίων προσόδων τῶν χωρῶν τούτων.

Ἰδοὺ εἰς τί ἀπέληξεν ἡ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα φιλαρχία τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, καὶ ἡ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀκόρεστος πλεονεξία τῶν λαῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' ἐὰν κατέστρεψαν τὸ βυζαντινὸν κράτος, δὲν ἴσχυσαν εὐτυχῶς νὰ καταστρέψωσι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ὁ μὲν βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς κατέπεσεν ἐν ἀρχῇ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος, συγχρόνως ὅμως προέκυψεν εἰς μέσον ὁ νεώτερος ἑλληνισμὸς, τοῦ ὁποίου τὴν ἠῶ ἐχαιρετίσαμεν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς περιόδου ἧς συνε-

πληρώσαμεν ἤδη τὴν ἀφήγησιν. Τὰ λείψανα τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ ἠγωνίσθησαν μὲν ἔτι καὶ ἐνίοτε ἐνδόξως ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ἀλλ' ἔκτοτε ὁ νεώτερος ἑλληνισμὸς ὕψωσεν ἰδίαν σημαίαν ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν Ἀκαρνανίᾳ, ἐν Αἰτωλίᾳ ἐν Πελοποννήσῳ. Ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος Κομνηνός, ὃν θέλομεν μετ' ὀλίγον ἴδει καταπολεμοῦντα τοὺς Φράγκους ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς τοῦ κράτους χώραις, ὠνόμαζεν ἑαυτόν, οὐχὶ πλέον ὡς οἱ Λασκάρεις καὶ οἱ Βατάτσαι καὶ οἱ Παλαιολόγοι *Βασιλέα Ῥωμαίων*, ἀλλὰ *δεσπότην Ἑλλάδος*. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἐκραταιώθη ἡ συνείδησις τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὥςτε ἔκτοτε πάντες οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ λόγιοι ἄνδρες, ὁ Χαλκοκονδύλης, ὁ Γεμιστός, ὁ Φραντζῆς, ὀνομάζουσι τοὺς κατοίκους τοῦ κράτους, οὐχὶ πλέον *Ῥωμαίους* ἀλλὰ *Ἕλληνας*. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, ὅτε ἀπέτεινε τὸν ἔσχατον λόγον πρὸς τοὺς συναγωνιστάς, προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ προπολεμήσωσιν ὡς *Ἑλλήνων ἀπόγονοι* ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἣν *ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων* ἀπεκάλει. Ἀληθῶς λοιπὸν εἰπεῖν ὁ Βυζαντινὸς Ἑλληνισμὸς ἐτελείωσε τὸ κύριον αὐτοῦ στάδιον διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων· διότι ἂν ἐξακολουθῇ ὑπάρχων ἔτι ἐπί τινα χρόνον, πρωταγωνιστεῖ ὅμως ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως ἐκείνης καὶ ἐφεξῆς ὁ ἑλληνισμὸς ὁ νεώτερος.

Τούτου τοῦ ἑλληνισμοῦ εἴμεθα οἱ ἄμεσοι ἀπόγονοι. Ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνδέοντας ἡμᾶς μετὰ τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ. Εἰς αὐτὸν ὀφείλομεν τὴν ὕπαρξιν ἡμῶν, εἰς αὐτὸν τὴν θρησκείαν, εἰς αὐτὸν τὴν γλῶσσαν καὶ εἰς αὐτὸν τὴν ἀναβίωσιν ἡμῶν· διότι ὁ Εὐστάθιος, οἱ Χωνιάται, ὁ Μιχαὴλ Κομνηνός, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, πρὶν γίνωσιν Ἕλληνες ἐγεννήθησαν Βυζαντινοί. Πολλὰ βεβαίως ὑπῆρξαν τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ τὰ ἁμαρτήματα. Φιλοπατρίαν καὶ ἐθνικὴν συνείδησιν δὲν εἶχεν· αὐτὴ ἡ ἠθικὴ συνείδησις ἀναφαίνεται παρ' αὐτῷ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσθενής. Οὐδὲ παρήγαγεν ἐν τῇ ποιήσει ἢ ἐν τοῖς γράμμασιν ἔργα ἀντάξια τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου. Ἀλλὰ τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητον ἐπὶ ὀκτὼ ἑκατονταετηρίδας, παρεκτὸς ὀλίγων τινῶν διαλειμμάτων καὶ ἰδίως τῶν τελευταίων 25 ἐνιαυτῶν· καὶ συνετηρήθη τὸ ἀξίωμα τοῦτο

ἐν μέσῳ τῶν φοβερωτέρων περιστάσεων εἰς ἃς εὑρέθη ποτὲ κράτος, διὰ κυβερνητικῆς ἐμπειρίας καὶ πειθαρχίας καὶ ἀνδρείας, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀρνηθῶσιν οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἔχθιστοι αὐτοῦ πολέμιοι. Πρὸ πάντων ἡ στρατιωτικὴ αὐτοῦ ἀριστοκρατία ἀνέδειξεν ἥρωας ἐναμίλλους τῇ ἀληθείᾳ τῶν μεγαλητέρων ἡρώων ὅσους ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἡ δὲ μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ καὶ κοινωνικὴ μεταῤῥύθμισις ἣν ἐπεχείρησεν ἐν τῇ 8 καὶ ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι, μαρτυρεῖ ὅτι περιεῖχεν ἐν ἑαυτῷ καὶ σπέρματα ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως, τὰ ὁποῖα παρ' ἡμῖν μὲν δὲν ἠδυνήθησαν τότε νὰ βλαστήσωσι, μεταφυτευθέντα ὅμως ὑπὸ τῆς φορᾶς τῶν αἰώνων εἰς τὴν μέσην καὶ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, θαυμασίως αὐτόθι ἐκαρποφόρησαν. Ἐν γένει δὲ ὁ νεώτερος κόσμος πολλὰ ὀφείλει εἰς τὸν βυζαντινὸν ἑλληνισμόν. Πολλάκις, λέγει εἷς τῶν ὀλίγων Γάλλων ὅσοι ἔκρινον τὰ καθ' ἡμᾶς ἀπαθῶς, πολλάκις τὸ Βυζάντιον ἔσωσε τὴν Εὐρώπην· ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ κράτος τοῦτο, ἡ ἀραβικὴ ἐπιδρομὴ ἀντὶ νὰ ἀναχαιτισθῇ εἰς τὰ ὄρη τοῦ Ἀμανοῦ, ἤθελε διαπεράσει τὸν Βόςπορον, ἡ δὲ Σελδζουκικὴ ἐπιδρομὴ ἀντὶ νὰ ἀναχαιτισθῇ εἰς Νίκαιαν, ἤθελε καταπλημμυρήσει τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην· καὶ χάρις εἰς αὐτό, οἱ Ὀθωμανοὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ὁρμῆς των ἠναγκάσθησαν νὰ στρατοπεδεύσωσι περὶ τὰ ἑκατὸν ἔτη ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπολέσαντες οὕτω χρόνον πολύτιμον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἠδύναντο νὰ φθάσωσι μέχρι τοῦ Τιβέρεως καὶ τοῦ Ἄλβιος, ἐνῷ βραδύτερον δὲν ἔφθασαν εἰμὴ μέχρι Βιέννης. Ὁ Βυζαντινὸς ἑλληνισμός, ἐξακολουθεῖ ὁ αὐτὸς ἱστορικός, ἀνέσωσε τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς ἐσχάτης ἐρημώσεως καὶ βαρβαρότητος· τὴν Σερβίαν, τὴν Κροατίαν, τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, τὴν Ῥωσίαν. Ἐὰν οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ηὔξησαν τὴν διανοητικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κληρονομίαν, διετέλεσαν ὅμως οἱ ἔνοπλοι αὐτοῦ βιβλιοφύλακες. Ὁποῖον χάσμα, ἀνακράζει ἐπὶ τέλους, ὁποῖον χάσμα ἐν τῷ πολιτισμῷ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε τὸ Βυζάντιον. Τέσσαρες μεγάλαι ἀνθρώπων φυλαὶ ἐδέχθησαν τὰ διανοητικὰ αὐτοῦ εὐεργετήματα· ὁ γερμανικὸς καὶ ὁ δυτικὸς κόσμος, τοῦ ὁποίου οἱ βάρβαροι βασιλεῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐξεπαιδεύθησαν· οἱ ἄραβες, οἱ πολέμιοι αὐτοῦ, οἵτινες εἰς αὐτὸ ἐν τούτοις ὤφειλον τὴν διανοητικὴν λαμπρότητα

τοῦ Βαγδατίου, τοῦ Σαλέρνου καὶ τῆς Κορδούβης· οἱ Τοῦρκοι οἱ καταστρέψαντες αὐτὸ, καὶ οἱ Σλαῦοι καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς Ἕλληνες, οἱ κληρονόμοι καὶ ἴσως οἱ ἐκδικηταὶ αὐτοῦ. Ἐπὶ πάντων τούτων τῶν λαῶν ἐπέδρασε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον διὰ τῆς φιλολογίας, διὰ τῆς τέχνης, διὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, διὰ τῶν νόμων αὐτοῦ· ὥςτε ὑπῆρξεν οὐ μόνον προμαχῶν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος αὐτῆς.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΤΟΜΟΥ.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΞΗΓΗΣΕΙΣ.

Σελ.	Στίχ.	ἀντὶ	γράφε
10	12-13	ὑπεχώρησαν	ὑπεχώρησεν
23	7	τῆς βασιλέας	τῆς βασιλείας
28	15	πρηγουμένως	προηγουμένως
29	3	πραγμεία	πραγματεία

40 — Ἐν τῷ τέλει τῆς παραγράφου λέγεται, ὅτι περὶ τῆς πρωτευούσης τοῦ θέματος Ἑλλάδος οὐδεμίαν ἔχομεν ἔνδειξιν. Ἐνταῦθα ἐννοῶ ὅτι ἐκ τῆς περὶ θεμάτων πραγματείας τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου οὐδεμία τοιαύτη ἐξάγεται ἔνδειξις. Ἐξ ἄλλων ὅμως μαρτυριῶν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὁπωςοῦν ἀσφαλῶς, (σελ. 362 καὶ 692 τοῦ παρόντος τόμου) ὅτι πρωτεύουσα τοῦ θέματος Ἑλλάδος πόλις ἦσαν αἱ Θῆβαι.

45 6 Οὐ μόνον ἡ Μονεμβασία, ἀλλὰ καὶ αἱ Ἀθῆναι εἶχον σπουδαιότατα κοινοτικὰ προνόμια, ὡς δηλοῦται ἐξ ὅσων ἱστοροῦμεν ἐν τῷ τέλει τοῦ παρόντος τόμου περὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐτῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου.

		ἀντὶ	γράφε
50	18-19	παραδεχόμεθα	παρεδεχόμεθα
52	2	πολλὺ	πολὺ
53	6	ἡμᾶς	ὑμᾶς
»	9	παιδὶ, ἐμὰ	παιδί' ἐμὰ

54 28 Βραδύτερον, ἤτοι ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου ἐκαλεῖτο οὐχὶ πλέον δρουγγάριος τῶν πλωίμων, ὡς πρότερον, ἀλλὰ μέγας δούξ.

		ἀντὶ	γράφε
62	14	ἐκ	ἐπὶ
64	9	Θεσαλίᾳ	Θεσσαλίᾳ
66	29-30	ἀποβάλλει	ἀποβάλει
72	25-26	ἐπιγενομένας τροποποιήσεις	ἐπιγενομένων τροποποιήσεων
80	26	ἀμέσως	ἀμέσων
84	5	πολέμων	πολεμίων
90	20	Ἂν οἱ πολέμιοι	Ἂν δὲ οἱ πολέμιοι
94	23	ἀνηλικιότητος	ἀνηλικότητος

101 5-6 Ἡ μονὴ τοῦ ἁγίου Μάμαντος ἔκειτο ἐκτὸς μὲν τῆς πόλεως, ἀλλὰ πλησιέστατα εἰς τὴν βορειοδυτικὴν αὐτῆς γωνίαν περὶ τὸ Ἔγιουπ ἐνσαρί.

Σελ.	Στίχ.		
106	27	Ὁ ἡγεμὼν Ἰβηρίας ἔλαβε τὸ τοῦ Κουροπαλάτου ἀξίωμα κατὰ πρῶτον οὐχὶ ἐπὶ Ῥωμανοῦ Α'. ὡς ἠδύνατό τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῶν ἐνταῦθα λεγομένων, ἀλλὰ πρότερον ἐπὶ Λέοντος τοῦ Βασιλείου, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν Β'. συγγραφῆς τοῦ Πορφυρογεννήτου (σελ. 199 τῆς Βόννῃ ἐκδόσεως), καὶ ὡς ἐγὼ αὐτὸς εἶπον ἐν σελ. 241 τοῦ παρόντος τόμου.	
		ἀντὶ	γράφε
110	27-28	λέλει	λέγει
126	7	ὁρμῆν	ὁρμὴν
»	21	κατουχίαν	κακουχίαν
»	29	ἐλάλησαν	ἐλάλησεν
127	15	καταρειπωθέντος	κατερειπωθέντος
131	6	ὅ,τι	ὅτι
136	2	Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ἱερείας, τὸ καὶ Ἡραῖον καλούμενον, ἔκειτο εἰς Φενὲρ-μπαγτσέ.	
»	10-11	Ἡ μονὴ τῶν Ἀβραμιτῶν ἔκειτο πιθανῶς ὅπου σήμερον τὸ Κιουτσοὺκ-μπαλουκλύ.	
		ἀντὶ	γράφε
»	23	τοίνην	τοίνυν
»	27	Ἡ μεγάλη τοῦ Κωνσταντίνου πλατεῖα ἔκειτο ὅπου νῦν τὸ Ταοὺκ-παζάρ.	
		ἀντὶ	γράφε
163	20	ἐφώρτωσαν	ἐφόρτωσαν
173	τελευτ.	Τὰ παλάτια τοῦ Βρύαντος ἦσαν εἰς Μαλ-τεπέ.	
		ἀντὶ	γράφε
182	11	ἀπογραφής	ἀπογραφῆς
185	29	χρείτονα	χρείττονα
»	33	πασὶν	παισὶν
186	31	Κερατείου	Κερατίου
198	16-17	ἑρμηνία	ἑρμηνεία
»	19	ἐρυθροῦν	ἐρυθρὸν
200	2	ἐκποδῶν	ἐκποδὼν
»	28	εἶχε	εἶχε
201	8	ἐμπορίων	ἐμπορείων
»	9-10	κατετρέχετο	κατετρύχετο
206	23	Κερατείου	Κερατίου
»	τελευτ.	Οὐκ ὀρθῶς λέγω ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἴλη τῶν ἀθανάτων δὲν ἀναφαίνεται πλέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀναφαίνεται (ἴδε σελ. 439 τοῦ παρόντος τόμου), ἀλλὰ ἐντελῶς παρακμάσασα.	

Σελ.	Στίχ.	ἀντὶ	γράφε
214	21	Κερατείου	Κερατίου
217	32	ἀλοοργὸν	ἀλουργὸν
»	33	ἐρυθρᾶ	ἐρυθρὰ
222	8	ἐξεσθένησιν	ἐξασθένησιν
229	11	εἰς αὐτὴν Νίκαιαν	εἰς αὐτὴν τὴν Νίκαιαν
233	4	κατάληψιν	κατάληξιν
241	31	προσκοπήσας	περισκοπήσας
246	24	δνναμιν	δύναμιν
262	4	ὑπὸ παντὸς	διὰ παντὸς
»	5	ὑπὸ δαυλῶν	διὰ δαυλῶν
263	17	᾿Αλιάκμωνος	῾Αλιάκμωνος
267	20	ἐδάδιζε	ἐδάδιζον
277	17	εἶχεν	εἶχεν

278 33 Γράφων ἐνταῦθα ὅτι ἡ Θεοδώρα περιωρίσθη εἰς τὸ λεγόμενον Πετρίον, ἐννοῶ τὴν κατὰ τὸ Πετρίον μονὴν τοῦ Προδρόμου, τῆς ὁποίας ἴχνος δὲν σώζεται πλέον.

Σελ.	Στίχ.	ἀντὶ	γράφε
283	23	τριωδολμιαίαν	τριωδολιμαίαν

297 20 Ὁ ἐνταῦθα καὶ πολλαχοῦ ἀλλοῦ ἀναφερόμενος ναὸς τῶν ἁγίων ᾿Αποστόλων ἦτο ὁ περιφημότερος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ναῶν μετὰ τὴν ἁγίαν Σοφίαν. ᾿Αλλ᾿ ἐνῷ ὁ τελευταῖος οὗτος περιεσώθη, ὁ ναὸς τῶν ἁγίων ᾿Αποστόλων κατεστράφη ὀλίγον μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐκ δὲ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ ἐκτίσθη τὸ Σουλτὰν Μεχμὲτ Τζαμισί.

Σελ.	Στίχ.	ἀντὶ	γράφε
300	5	ὅπους	ὅπου
303	20	προςηνέχθη	προςήχθη
304	16	διασκορπίσας	διεσκόρπισεν

306 17 18 Ὁ ναὸς τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων, περὶ οὗ γίνεται ἐνταῦθα λόγος, ἔκειτο περὶ τὸ καίριον καὶ μέσον τῆς πόλεως, κατὰ τὸν Χωνιάτην. Κατηδαφίσθη δὲ ἔτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ ᾿Ιωάννου τοῦ Παλαιολόγου.

Σελ.	Στίχ.	ἀντὶ	γράφε
307	4	πρςόδου	προςόδου
322	32	πίστην	πίστιν

323 12 Τὰ παλάτια τοῦ Δαματρύος ἔκειντο πιθανῶς εἰς Τσάμλιτζα.

Σελ.	Στίχ.	ἀντὶ	γράφε
333	29	νὰ ἀποβάλῃ οὕτως	ἀποβάλῃ οὕτως
347	28	εἰκειότης	οἰκειότης

Σελ.	Στίχ.	ἀντὶ	γράφε
350	τελευτ.	ὅςτις ἔπειτα	ἔπειτα
357	27-28	ἀπηγόρευσεν	ἀπηγόρευεν
373	5	τῆς τῶν Ἀράβων	τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων

384-385 — Ἐπικρίνων ἐνταῦθα τὴν ἀκατάσχετον ὁρμὴν ἣν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εἶχε καὶ ἔχει πρὸς τὴν ἀποδημίαν ἐπὶ ἀναζητήσει βελτίονος τύχης, δὲν ἐννοῶ νὰ κατακρίνω ἀπολύτως τὰς ἀρχαίας αὐτοῦ ἀποικίας, ἀλλὰ μόνον τὸν ὑπερβάλλοντα τῶν δυνάμεών του διασκορπισμόν. Αἱ ἀποικίαι συνετέλεσαν μέχρι τινὸς εἰς τὴν διανοητικὴν καὶ τὴν ἐμπορικὴν αὐτοῦ ἐπίδοσιν, ἀλλὰ πολιτικῶς δὲν τὸ ὠφέλησαν ὅσον συνήθως νομίζεται. Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς κάτω Ἰταλίας, τῆς Σικελίας καὶ τῆς Κυρηναϊκῆς οὐ μονον καθ' ἑαυτὸν δὲν ἐμεγαλούργησεν, ἀλλ' οὐδὲ ηὔξησεν οὐσιωδῶς τὴν πολιτικὴν τῆς μητροπόλεως δύναμιν, καὶ ἐπ τέλους, τοῦ καιροῦ προϊόντος, ἀπωλέσθη ἀνεπιστρεπτεὶ δι' ἡμᾶς. Βεβαίως ἐκ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἀποικιῶν προέκυψεν ὁ ἐπίκτητος ἐκεῖνος ἑλληνισμὸς δι' οὗ ὑπήρξαμεν καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα. Ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι ἂν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀντὶ νὰ σκορπίζεται πρὸς δυσμάς, πρὸς μεσημβρίαν καὶ πρὸς ἀνατολάς, κατελάμβανεν ὁμοθυμαδὸν τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Θρᾴκην καὶ τὰς δύο Μοισίας, ἔμελλε νὰ ἀπαρτίσῃ μεταξὺ Ἴστρου καὶ Ταινάρου ὄγκον συμπαγῆ 20 ἢ καὶ 30 ἑκατομμυρίων, ὅςτις ἠδύνατο μὲν ἴσως, καὶ τοιοῦτος ὤν, νὰ μὴν ἀνθέξῃ εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν ἐπί τινα χρόνον, ἐπὶ τέλους ὅμως ἤθελεν ἐπικρατήσει μὲν αὖθις τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἐπικρατήσει ἑλληνικώτερον ἢ ὁ ἀσιανὸς ἑλληνισμός, ἀποκρούσει δὲ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομάς, ἀποτελῶν ἄχρι τοῦδε ἑλληνικὸν πληθυσμὸν ἀσυγκρίτως ἀνώτερον τοῦ νῦν ὑπάρχοντος. Καὶ τὰ μὲν γενόμενα οὐκ ἀπογίνονται. Ἀλλ' ἡ αὐτὴ ἀκατάσχετος ὁρμὴ παρατηρεῖται καὶ σήμερον, δύναται δὲ σήμερον νὰ ἔχῃ πολὺ ὀλεθρ ώτερα ἢ τὸ πάλαι ἀποτελέσματα. Ὅθεν ἐξετάζω ἐκτενέστερον τὸ καίριον τοῦτο διὰ τὸ μέλλον τοῦ ἑλληνισμοῦ ζήτημα ἐν τῷ τελευταίῳ βιβλίῳ τῆς παρούσης ἱστορίας, ὅπου πραγματεύομαι περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἑλληνισμοῦ.

		ἀντὶ	γράφε
393	6	Ἀλμυρὸν	Ἁλμυρὸν
420	7	οὐδέποτε	σπανιώτερον
433	23	αἰχμαλεύεται	αἰχμαλωτεύεται
434	16	περὶ αὐτῶν	περὶ αὐτὸν
443	34	ἐρυθρᾶ	ἐρυθρὰ
644	16-17	κηδεστεία	κηδεστία

Σελ.	Στίχ.	ἀντὶ	γράφε
493	19	ἐκκλέξας	ἐκλέξας
508	10-11	Καστορας	Καστορ'ας
522	18	δε'ψης	δίψης
524	24	προῖμιον	προοίμιον
538	5	παρεμύθησαν	παρεμύθησεν
544	22	σταυοοφορικοὶ	σταυροφορικοὶ
545	22	Ἰδίου	ἰδίου
553	27	ἁματήμασιν	ἁμαρτήμασιν
557	11	Πελοπόννητον	Πελοπόννησον
585	7 8	Ἐκβατάνων. Μηδικῆς τε	Ἐκβατάνων, Μηδικῆς τε
595	12	ἐν μόνη	ἐν μόνῃ
»	14	τὰς παραλίας αὐτοῦ νήσους	τὰς παραλίας αὐτοῦ καὶ τὰς νήσους
613	15	ὅμως	ὅμως
616	15	ἀπέδιδον	ἀπέδιδεν
642	24	χεῖρας	χρείας
647	29	ἐνταῦθα λόγον	ἐνταῦθα τὸν λόγον
688	2	Τὸ Ἰωάννων εἶναι βεβαίως παρὰ τὸν κανόνα. Ἀλλὰ δὲν ἠξεύρω διατὶ τὸ Ἰωαννῶν μὲ φαίνεται παράξενον Οὐδὲν ἧττον ἢ πρέπει οὕτω νὰ γραφῇ, ἢ ν' ἀφαιρεθῇ τὸ ὄνομα.	

Δι' ἔλλειψιν τυπογραφικοῦ στοιχείου ι μετὰ διαλυτικοῦ καὶ περισπωμένης, ἐτυπώθησαν δι' ὀξείας ὀνόματά τινα τὰ ὁποῖα ἀπῄτουν περισπωμένην· οἷον Μαλεΐνος, Μαρδαΐται, Βαλδουΐνος, Βιλλεαρδουΐνος κ. τ. λ.